

**DARÜLFÜNÛN'DAN ÜNİVERSİTE SÜRECİNE;
TÜRKİYE'YE GELEN MÜLTECİ
ALMAN BİLİM İNSANLARI**

Erkan DAĞLI

DOKTORA TEZİ

**ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
ANABİLİM DALI**

TEZ YÖNETİCİSİ

Prof. Dr. S. Esin DAYI

2020

Her Hakkı Saklıdır

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ**

ERKAN DAĞLI

**DARÜLFÜNÛN'DAN ÜNİVERSİTE SÜRECİNE; TÜRKİYE'YE GELEN
MÜLTECİ ALMAN BİLİM İNSANLARI**

DOKTORA TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
PROF. DR. S. ESİN DAYI**

ERZURUM 2020

ÖZET

Üniversite, bünyesinde, farklı kavram ve kurumları ihtiva etmektedir. Üniversite en genel tanımıyla, öğrenci ve öğretim elemanlarının bilginin alınması, üretilmesi, işlenmesi ve yayılmasına katkıda bulundukları ortam olarak değerlendirmektedir. Üniversitenin sözlükte geçen tanımı ise: “*Bilim ve sanat dallarında öğretim yapan, mesleki eğitimi ve lisansüstü programları bulunan ve çeşitli dallarda diploma veren yükseköğretim kurumu*” şeklindedir. “1933 Üniversite Reformu”, ise, çağdaş Türkiye inşa edilirken, bilimsel yeniliklerden faydalanmak ve bunları takip etmek amacıyla gerçekleştirilmiş bir eğitim reformudur. “1933 Üniversite Reformu”, her ne kadar eğitim alanında yapılan bir yenilik gibi görünse de, aslında bütün Türkiye’yi ekonomik, siyasi, sosyal, toplumsal, kültürel ve eğitimsel alanlarda derinlemesine etkileyen bir yenilik adımı olmuştur. Bir üniversiteyle birlikte devlet ve toplum hayatına girecek bilimsel yenilikler, Atatürk’ün hedeflediği “*muasır medeniyetler seviyesine*” ulaşabilmek için en önemli yol göstericisi olmuştur.

Atatürk, İstanbul Darülfünûn’un işleyiş ve yapısına on yıl boyunca müdahale etmemiş, en üst eğitim kurumu olarak Türkiye’nin çağdaşlaşması sürecinde üzerine düşen görevleri yapmasını beklemiştir. Fakat Darülfünûn, Cumhuriyet Türkiye’sinin gerçekleştirdiği inkılaplara kayıtsız kalmış ve hatta inkılapları eleştiren bir kurum olmaktan öteye gidememişti. Bu kapsam da üniversite reformu için Prof. Albert Malche, 1932 yılında Türkiye’ye davet edilmişti. A. Malche’in hazırladığı raporunda belirtilen eksiklikler neticesinde 31 Temmuz 1933’te İstanbul Darülfünûnu kapatılmış ve yerine 1 Ağustos 1933’te İstanbul Üniversitesi açılmıştı.

Türkiye’de “1933 Üniversite Reformu”, yaşanırken, Almanya’da 1933’te Adolf Hitler, iktidara gelmişti. A. Hitler’in ırkçı söylem ve politikaları, Almanya’dan bilim insanlarının göçüne neden olmuştu. Özellikle Yahudi kökenli, liberal, sosyal demokrat ve Hitler ideolojisine muhalif olan bilim insanları kıyıma uğramıştı. Her iki ülke tarihinde önemli bir yer tutan bu iki olay arasında önemli bir bağlantı noktası ortaya çıkmıştı. Türkiye’de gerçekleştirilmeye çalışılan reformla birlikte İstanbul’da kurulan yeni üniversite için öğretim üyesine ihtiyaç duyulmuş, bu ihtiyaca Hitler zulmüne uğramış Alman bilim insanları cevap vermiştir. Türkiye bu mülteci Alman bilim insanlarına kapılarını açarak hem insani bir adım atmış, hem de çağdaşlaşma süreci için gerekli olan alanında uzmanlaşmış bilim insanlarına sahip olmuştur. Mülteci Alman

bilim insanları için zulüm olan 1933 senesi Türkiye için büyük bir şans unsuru doğurmuştur.

Böylelikle Almanya 1933-1945 yılları arasında tarihinin en önemli bilim göçlerinden birini yaşamış; öbür yandan bu mülteci bilim insanlarını kabul eden ülke olan Türkiye, bilimsel çalışma ve araştırma yöntemlerinin uygulandığı çağdaş üniversite modeline geçişi gerçekleştirmişti. “*Darülfünûn’dan Üniversite Sürecine; Türkiye’ye Gelen Mülteci Alman Bilim İnsanları*” başlıklı bu çalışma ile mülteci bilim insanlarının Almanya’daki yaşamları, Türkiye’ye geliş süreçleri, Türkiye’deki yaşamları ve Türk akademik hayatına katkıları arşiv belgeleriyle incelenmişti.

ABSTRACT

“1933 University Reform” is a reform fulfilled to benefit from scientific innovations and follow them while modern Turkey is being constructed. Although *“1933 University Reform”* seems to be made in the field of education, it has become an innovation step that affects the whole Turkey deeply in political, social, cultural and educational areas. Scientific innovations, which will take part in state and social life via a university, has been the most important guide so as to reach the level of contemporary civilizations Atatürk aimed.

Atatürk, didn't intervene in the mechanism and structure of Istanbul Darülfünun for ten years and expected to perform tasks as the highest educational institution in the process of Turkey's modernization. However, Darülfünun remains unresponsive to the revolutions carried out by the Republic of Turkey and even cannot be anything more than an institution criticizing the revolutions. In this context, Professor Albert Malche is invited to Turkey for the university reform in 1932. As a result of the report prepared by A. Malche, Istanbul Darülfünun is closed on July 31, 1933 and instead of it, Istanbul University is opened on August 1, 1933.

While *“1933 University Reform”* is occurring in Turkey, Adolf Hitler comes to power in Germany in 1933. Adolf Hitler's racist discourse and politics cause to the migration of scientists from Germany. Especially the scientists whose origins are Jewish and who are liberal, social democrat and opponent to the ideology of Hitler are slaughtered. Between these two events, which have an important place in both of these countries' history, arise a significant junction point. Together with the reform trying to be carried out in Turkey, there arises a need for the lecturers for the new university established in Istanbul and the German scientists persecuted by Hitler respond to this need. By opening the doors and welcoming to these German scientists, Turkey both takes a humanistic step and has scientists specialized in their fields that is necessary for the modernization process. While the year *“1933”* is a persecution for the refugee German scientists, it causes to arise a chance factor for Turkey.

Thus, Germany has experienced one of the most important scientific migration of its history between the years 1933-1945; on the other hand, Turkey as a country embracing the refugee scientists realizes the passing to the modern university model in which scientific study and research methods are applied. With the study titled *“From Darülfünun to the University Process; the Refugee German Scientists Coming to*

Turkey” the lives of the refugee scientists in Germany, their arrival process to Turkey, their lives in Turkey and their contribution to the academic lives of Turks are examined.

ÖZET.....	I
ABSTRACT	III
ÖNSÖZ	X
KISALTMALAR.....	XVI
KAYNAKÇA	XVII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK YÜKSEKÖĞRETİMİNİN (DARÜLFÜNÛN) TARİHÇESİ

A- KURULUŞUNDAN 1923'e KADAR DARÜLFÜNÛN'UN GELİŞİMİ	5
I- Selçuklular'da Medrese Eğitim Sistemi	6
II- Osmanlı Devleti'nde Medreseler.....	10
III- Osmanlı Devleti'nde Darülfünûn	14
IV- Darülfünûn'un Gelişim Süreci	18
V- Darülfünûn'da Alman Hocalar	28
VI- Milli Mücadele ve Mütareke Yıllarında Darülfünûn.....	32
VII- İnâs Darülfünûnu (Osmanlı Kız Üniversitesi).....	34
VIII- Medrese ve Darülfünûn Arasındaki Farklılıklar	36
B- 1923-1933 YILLARI ARASINDA İSTANBUL DARÜLFÜNÛN'U	39
I- Ankara Hükümeti'nin Darülfünûn ile İlişkileri.....	40
II- Atatürk'ün Darülfünûn Hakkındaki Görüşleri	43
III- Atatürk'ün Darülfünûn Ziyaretleri	47
C- DARÜLFÜNÛN'UN GENEL DURUMU VE ISLAHAT TARTIŞMALARI... 50	
I- Reform Öncesi Yapılan Hazırlıklar ve Tartışmalar.....	50
II- Darülfünûn'un Özerkliği ve Islahı Hakkındaki Tartışmalar	53
III- Darülfünûn'un Islahını Gerektiren Sebepler	58
IV- Darülfünûn'un Giderilmesi Gereken Eksiklikleri	60
V- Basına ve Aydınlar Göre Darülfünûn'un Durumu	62
1- Basına Göre Darülfünûn	62
2- Aydınlar Göre Darülfünûn	66
D- ALBERT MALCHE'NİN DARÜLFÜNÛN HAKKINDA HAZIRLADIĞI RAPOR.....	71
I- Üniversite Reformu ve Albert Malche Faktörü.....	71
1- Albert Malche'in Seçilme Nedeni?	74
2- Albert Malche'in Türkiye'ye Gelişi	76
II- A. Malche'in İstanbul Üniversitesi Hakkında Raporu	79
III- Albert Malche'in Kanun Önerisi	98
IV- Raporun Atatürk Tarafından Değerlendirilmesi.....	102

İKİNCİ BÖLÜM
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'NİN AÇILMASI VE ALMANYA'NIN GENEL DURUMU

A-	I. DÜNYA SAVAŞI TÜRK ALMAN İLİŞKİLERİ	106
B-	DÜNYA SAVAŞI SONRASI ALMANYA'NIN GENEL DURUMU.....	109
I-	Weimar Cumhuriyeti ve Etkileri	109
II-	Nazi Partisi'ni İktidara Taşıyan Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Nedenler	114
III-	Nazi Partisi'nin Kökenleri ve İktidara Gelme Süreci.....	119
IV-	Alman Dünya Politikası (Weltpolitik)	122
V-	Nazi Dönemi Türk - Alman İlişkileri	124
C-	İSTANBUL DARÜLFÜNÛNU'NUN KALDIRILMASI VE İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'NİN AÇILMASI.....	130
I-	Dr. Reşit Galip Bey'in Maârif Vekilliği'ne Atanması	131
II-	Darülfünûn'un İlgası ve İstanbul Üniversitesi'nin Açılması.....	136
III-	Öğretim Kadrolarının Oluşturulması ve Yabancı Bilim İnsanları	146
IV-	Atatürk ve Yeni Üniversite.....	148
D-	YABANCILARIN ÇALIŞTIRILMASINA İLİŞKİN MEVZUAT	149
I-	Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti	150
II-	Ankara Protokolü	152
III-	Yabancı Profesörlerin Seçimi.....	155
IV-	Mülteci Bilim İnsanlarıyla Yapılan Sözleşmeler	156
1-	Profesörler ile Yapılan Sözleşmeler	156
2-	Okutmanlar ve İlmi Yardımcılarla Yapılan Sözleşmeler	158
V-	Albert Einstein'ın Mektup Meselesi.....	160
1-	Sami Günzberg ile OSE Arasındaki İlişki	160
E-	TÜRKİYE'YE BİLİM GÖÇÜNÜN SEBEPLERİ.....	166
I-	Bilim İnsanlarını Göçe Zorlayan Etkenler	166
1-	Akademisyenlerin Türkiye'ye Gelişi.....	177
II-	Mülteci Akademisyenlerin Özel Yaşamlarının Değerlendirilmesi	180
1-	Ailevi Durumları ve Sosyal İlişkileri.....	182
2-	Resmi Kurumlarla Olan İlişkileri	193
3-	Mülteci Bilim İnsanlarının İletişim Sorunları.....	203

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ VE MÜLTECİ ALMAN BİLİM İNSANLARI

A-	MÜLTECİ AKADEMİSYENLERİN TÜRK BİLİM VE KÜLTÜR HAYATINA ETKİLERİ	219
----	---	-----

I-	Türk Yayın Hayatına Katkıları.....	219
II-	Ders Kitapları ve Kütüphane Yayınlarına Katkıları.....	223
III-	Fakülte Dergilerine Katkıları.....	229
1-	İstanbul Üniversitesi “İktisat Fakültesi Mecmuası”	230
2-	İstanbul Üniversitesi “Tıp Fakültesi Mecmuası”	233
3-	İstanbul Üniversitesi “Fen Fakültesi Mecmuası”	234
4-	İstanbul Üniversitesi “Edebiyat Fakültesi Felsefe Arkivi”	234
5-	İstanbul Üniversitesi “Hukuk Fakültesi Mecmuası”	236
B-	ÜNİVERSİTE DIŞINDAKİ ÇALIŞMALARI VE KATKILARI.....	238
I-	Üniversite Konferansları	238
II-	Üniversite Haftaları	248
III-	Mülteci Bilim İnsanlarının Türkiye’ye Katkıları	252
C-	MÜLTECİ ALMAN AKADEMİSYENLERİN TÜRK BİLİM İNSANLARINA KATKILARI.....	260
I-	Fen Bilimlerinde Yetiştirdikleri Türk Bilim İnsanları.....	262
II-	Tıp Alanında Yetiştirdikleri Türk Bilim İnsanları	272
III-	Sosyal Bilimler Alanında Yetiştirdikleri Türk Bilim İnsanları	282
D-	MÜLTECİ BİLİM İNSANLARI HAKKINDAKİ DEĞERLENDİRMELER .	288

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANKARA ÜNİVERSİTESİ VE MÜLTECİ ALMAN BİLİM İNSANLARI

A-	TÜRKİYE’DE İKİNCİ ÜNİVERSİTE REFORMU VE ANKARA ÜNİVERSİTESİ	303
I-	Ankara Üniversitesi’nin Kuruluşu Aşamaları	304
1-	Ankara Hukuk Mektebi	305
2-	Yüksek Ziraat Enstitüsü.....	306
3-	Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi	308
4-	Tıp Fakültesi	309
5-	Fen Fakültesi.....	310
6-	Siyasal Bilgiler Okulu (Fakültesi)	311
B-	MÜLTECİ BİLİM İNSANLARININ ANKARA’DAKİ FAALİYETLERİ.....	312
I-	Hukuk Fakültesi’ne Mülteci Alman Bilim İnsanlarının Katkıları.....	312
1-	Prof. Dr. Ernst Hirsch’in Hukuk Fakültesindeki Faaliyetleri.....	312
II-	DTCF’ye Mülteci Alman Bilim İnsanlarının Katkıları	316
1-	Prof. Dr. Benno Landsberger’in DTFC’deki Faaliyetleri.....	317
2-	Prof. Dr. Hans Gustav Güterbock’un DTFC’deki Faaliyetleri.....	320

3-	Prof. Dr. George Rohde'nin DTCF'deki Faaliyetleri	323
4-	Prof. Dr. Walter Ruben'in DTCF'deki Faaliyetleri	325
5-	Dr. Karl Menges'in DTCF'deki Faaliyetleri	326
III-	YZE'ye Mülteci Alman Bilim İnsanlarının Katkıları	327
1-	Prof. Dr. Wilhelm Salomon-Calvi'nin YZE'deki Faaliyetleri	327
2-	Prof. Dr. Otto Gerngross'un YZE'deki Faaliyetleri	331
3-	Max Pfannenstiel'in YZE'deki Faaliyetleri	333
4-	Prof. Dr. Hans Bremer'in YZE'deki Faaliyetleri	334
IV-	Siyasal Bilgiler Okulu'na Mülteci Alman Bilim İnsanlarının Katkıları	335
1-	Prof. Dr. Ernst Reuter'in Siyasal Bilgiler Okulu'ndaki Faaliyetleri	335
V-	Tıp Fakültesi'ne Mülteci Alman Bilim İnsanlarının Katkıları	343
1-	Prof. Dr. Albert Eckstein'in Ankara'daki Faaliyetleri	344
2-	Prof. Dr. Paul Pulewka'nın Ankara'daki Faaliyetleri	348
3-	Prof. Dr. Alfred Marchionini'nin Ankara'daki Faaliyetleri	351
4-	Prof. Dr. Eduard Melchior'in Ankara'daki Faaliyetleri	353
5-	Ernst M. Alsleben, Max Meyer ve August Laqueu'in Faaliyetleri	355
VI-	Devlet Konservatuar'ına Mülteci Alman Bilim İnsanlarının Katkıları	356
1-	Prof. Paul Hindemith'in Ankara'daki Faaliyetleri	358
2-	Eduard Zuckmayer'in Ankara'daki Faaliyetleri	359
3-	Carl Ebert'in Ankara'daki Faaliyetleri	363
4-	Ernst Praetorius Ankara'daki Faaliyetleri	364
C-	MÜLTECİ BİLİM İNSANLARININ TÜRKİYE'DEN AYRILIŞ SÜRECİ ...	366
I-	II. Dünya Savaşı'ndan Önceki Dönüşler	369
II-	II. Dünya Savaşı Sırasında ve Sonrasındaki Dönüşler	370
III-	İstanbul ve Ankara'da Ölen Mülteci Bilim İnsanları	372
IV-	Türk Vatandaşlığına Geçen Mülteci Bilim İnsanları	373

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRK BİLİM VE KÜLTÜR HAYATINDA İZ BIRAKAN MÜLTECİ BİLİM İNSANLARI SEÇKİSİ

A-	TIP ALANINDA GÖREV YAPAN ALMAN BİLİM İNSANLARI	376
I-	Ord. Prof. Dr. Phillip SCHWARTZ	376
II-	Ord. Prof. Dr. Rudolf NISSEN	379
III-	Ord. Prof. Dr. Hugo BRAUN	383
IV-	Ord. Prof. Dr. Friedrich DESSAUER	386

V-	Ord. Prof. Dr. Erich FRANK.....	390
VI-	Ord. Prof. Dr. Karl HELMANN.....	393
VII-	Ord. Prof. Dr. Julius HIRSCH	394
VIII-	Ord. Prof. Dr. Siegfried OBERNDORFER	397
IX-	Ord. Prof. Dr. Hans WINTERSTEIN.....	401
X-	Ord. Prof. Dr. Alfred KANTOROWICZ	402
XI-	Ord. Prof. Dr. Joseph IGERSCHEIMER	410
XII-	Ord. Prof. Dr. Felix HAUROWITZ.....	412
XIII-	Ord. Prof. Dr. Wilhelm Gustav LIEPMANN	414
XIV-	Ord. Prof. Dr. Werner LIPSCHITZ	417
B-	FEN ALANINDA GÖREV YAPAN ALMAN BİLİM İNSANLARI.....	419
I-	Ord. Prof. Dr. Fritz ARNDT	419
II-	Ord. Prof. Dr. Erwin Finlay FREUNDLICH	422
III-	Ord. Prof. Dr. Wolfgang GLEISBERG.....	425
IV-	Ord. Prof. Dr. Alfred HEILBORNN	427
V-	Ord. Prof. Dr. Leo BRAUNER	430
VI-	Ord. Prof. Dr. Alfred Curt KOSSWIG	432
VII-	Ord. Prof. Dr. Richard Edler von MISES	436
VIII-	Ord. Prof. Dr. William PRAGER	438
C-	SOSYAL BİLİMLERDE GÖREV YAPAN ALMAN BİLİM İNSANLARI ..	440
I-	Ord. Prof. Dr. Ernst Von ASTER.....	440
II-	Ord. Prof. Dr. Erich AUERBACH	443
III-	Ord. Prof. Dr. Ernst Edward HIRSCH	448
IV-	Ord. Prof. Dr. Gerhard KESSLER	449
V-	Prof. Dr. W. H. Clemens Mehmet Emin BOSCH.....	453
VI-	Ord. Prof. Dr. Andreas Bartalan SCHWARZ	457
VII-	Ord. Prof. Dr. Alexander RÜSTOW	459
VIII-	Ord. Prof. Dr. Fritz NEUMARK	463
IX-	Ord. Prof. Dr. Alfred ISSAC	467
	SONUÇ.....	471
	EKLER	478

ÖNSÖZ

Bir Çin atasözünde eğitimin nasıl bir değer olduğu şu sözlerle çok güzel ifade edilmektedir: *“Bir yıllık plan yaptıysanız pirinç ekin, on yıl için ağaç dikin, yüzyıl için ise insanları eğitin”* sözüyle Atatürk’ün hedeflediği Türkiye eğitim yoluyla aydınlatılmak istenmişti. Bunun en iyi örneklerini Milli Mücadele’nin en kritik döneminde öğretmen ve öğrencilerin askerlikleri tecil edilmesi ve Ankara’da 15-16 Temmuz 1921’de Maârif Kongresi toplanmasıdır. Ülke topyekûn savaş halinde olmasına rağmen Atatürk’ün emriyle bir yandan da eğitim faaliyetleri sürdürülmüştü.

Atatürk, 1 Kasım 1933’te TBMM’nin açış konuşmasında, Üniversite Reformu hakkında şu ifadeleri söylemişti: *“Arkadaşlar! Üniversite tesisine verdiğimiz ehemmiyeti beyan etmek isterim. Yarım tedbirlerin kısır olduğuna şüphe yoktur. Bütün işlerimizde olduğu gibi Maârifte ve kurulan üniversitede de radikal tedbirlerle yürütmek kati kararımızdır.”* Üniversite Reformu doğrultusunda Türkiye’ye hangi Alman mülteci bilim insanlarının geleceği konusunda ise Atatürk; *“bu ülkeye ve bu millete gelecekte en iyisi gelip hizmet etmelidir”* diyerek alanında dünyaca tanınmış mülteci bilim insanlarına ülkenin kapılarını açmıştı. 1933 Üniversite Reformu’nun baş mimarlarında Maârif Vekili Dr. Reşit (Galip) Bey, *“Notgemeinschaft Deutscher Wissenschaftler in Ausland/Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti”* Başkanı Prof. Philipp Schwartz’a Türkiye hakkında şunları söylemişti: *“Biz fakir bir memleketiz. Sizlere layık olduğunuz ücretleri veremeyeceğiz. Fakat Mustafa Kemal’in kurduğu bu genç Türkiye Cumhuriyeti’nde sizler yeni bir Rönesans devri açacaksınız. Burada doğacak yeni ilmin feyizli ışıkları bütün dünyayı aydınlatacaktır.”*

Prof. Philipp Schwartz ise, Türkiye’ye doğru oluşan bilim göçü hakkında; *“Amaç yalnızca yaşamımızı güvence altına alacak bir işyeri bulmak değildi. Bütün emelimiz; yeteneklerimizi geliştirmeye ve varoluşumuzu sağlayan düşünce yapısına ve bilime olan borcumuzu ödeyebileceğimiz bir hizmeti verebilecek bir ortamı bulmaktır”* demişti. Bu ortamı Türkiye’de bulma imkânı elden mülteci bilim insanları, Türk Yükseköğretiminin gelişmesinde üst düzey katkı sağlamışlardı. Hatta bazı bilim insanları Türkiye’yi ikinci vatan olarak görmüş ve o değerinde bilim üretmişti. Ünlü Tıp Doktoru Prof. Erich Frank anılarında Türkiye hakkında şunları kaleme almıştı: *“Memleketimden sürgün edileceğimi kederle anlamak zorunda kalınca, sadece Türkiye beni kabul etti. Burası benim memleketim. Buradan gidemem ve bana gösterilen iyiliğe karşılık nankörlük edemem.”*

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Türkiye’de eğitim alanında yapılan en önemli adımın Üniversite Reformu olduğu; bu kapsamda Hitler’in ırkçı politikalarından canlarını zor kurtaran özellikle Yahudi bilim insanları, hem yeni bir yaşam hakkı hem de ilimlerini uygulayabilecekleri yepyeni bir ülke bulmuşlardı. Bu çerçevede “*Darülfünûn’dan Üniversite Sürecine; Türkiye’ye Gelen Mülteci Alman Bilim İnsanları*” konulu doktora tez çalışması beş bölümden oluşturuldu.

Tezin Birinci Bölümü’nde; “*Türk Yükseköğretiminin (Darülfünûn) Tarihçesi*” başlığı altında; Türk yükseköğretiminin geri planı incelendi. Çünkü bir konuyu gerçek manada anlayabilmek için onun geri planın iyi öğrenilmesi konunun aydınlatması açısından önemliydi. Bundan dolayı Türk yükseköğretiminin en eski kökü Medrese eğitim sistemi izah edilmeye çalışıldı. Daha sonra Osmanlı’da batılılaşma kapsamında kurulan Darülfünûn’un oluşum, gelişim ve 1933’e kadar geçirmiş olduğu süreç ele alındı. Birinci Bölüm’ün sonunda Prof. Albert Malche’in Türkiye’ye davet edilişi ve hazırladığı rapor; arşiv, basın ve basılı yayınlar ekseninde ele alındı.

Tezin İkinci Bölümü’nde; “*İstanbul Üniversitesi’nin Açılması ve Almanya’nın Genel Durumu*” başlığı altında; I. Dünya Savaşı’nda Türk Alman ilişkileri, savaştan sonraki Almanya’nın genel durumu ve Adolf Hitleri iktidara taşıyan etkenler hakkında bilgi verildi. Bu süreçte Türkiye’de “*İstanbul Darülfünûnu*”un kaldırması ve “*İstanbul Üniversitesi*”nin açılması ile Türkiye’ye gelen mülteci Alman bilim insanları hakkında yaşanan gelişmeler arşiv, basın ve basılı yayınlar ekseninde ele alındı.

Tezin Üçüncü Bölümü’nde; “*Mülteci Alman Bilim İnsanlarının Türkiye’ye Gelmeleri ve Faaliyetleri*” başlığı altında; Türkiye’ye bilim göçünün sebepleri, mülteci bilim insanların Türkiye’ye geliş serüvenleri, bilim insanlarını göçe zorlayan etkenler, mülteci akademisyenlerin özel yaşamlarının değerlendirilmesi belgeler ışığında açıklanmaya çalışıldı. Mülteci Alman bilim insanları hakkında en çok eleştirinin yapıldığı konu ise, mülteci akademisyenlerin Türk bilim ve kültür hayatı üzerindeki katkılarının ne kadar olduğu hakkında olmuştur. Bu konunun iyi şekilde anlaşılması için ders kitapları, fakülte dergileri ve kütüphane yayınlarına katkıları, mülteci hocaların üniversite dışındaki çalışmaları, katkıları ve Türk bilim insanlarının yetiştirilmesindeki etkileri ayrı başlıklar altında incelenmeye çalışıldı.

Tezin Dördüncü Bölümü’nde; “*Türk Bilim ve Kültür Hayatında İz Bırakan Mülteci Bilim İnsanlarının Seçkisi*” başlığı altında incelendi. Üniversite Reformu kapsamında 1933’ten 1946’a kadar geçen sürede sadece doçent ve profesör statüsünde gelen bilim insanların sayısı atmış kişiden fazlaydı. Bu çerçevede gelen profesörlerin “*ilmi*

yardımcıları”, uzmanları ve aileleri de devreye girince bu sayı altı yüz kişiyi aşmıştı. Bundan dolayı Dördüncü Bölüm’de; Türkiye’de üç yıldan fazla kalmış, sözleşmesindeki maddeleri yerine getirmiş ve Türk bilimi ile kültür hayatında iz bırakmış mülteci Alman bilim insanlarının biyografileri ele alındı. Konunun daha iyi anlaşılması için bu biyografiler, Tıp alanında görev yapan Alman bilim insanları, Fen alanında görev yapan Alman bilim insanları ve sosyal bilimler alanında görev yapan Alman bilim insanları başlıkları altında arşiv, basın ve basılı yayınlar ekseninde araştırıldı.

Tezin Beşinci ve Son Bölümü’nde ise; *“Türkiye’de İkinci Üniversite Reformu ve Ankara Üniversitesi”* başlığı altında; Ankara Üniversitesi’nin kuruluş aşamaları ve mülteci bilim insanlarının Ankara’daki faaliyetleri çeşitli başlıklar altında incelendi. Hukuk Fakültesi’ne, Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi’ne, Yüksek Ziraat Enstitüsü’ne, Tıp Fakültesi’ne, Ankara Devlet Konservatuar’ına ve Siyasal Bilgiler Okulu’na mülteci Alman bilim insanlarının ne gibi katkıları olduğu belgeler ışığında aydınlatılmaya çalışıldı. Beşinci Bölüm’ün son ana başlığında ise; mülteci Alman bilim insanlarının Türkiye’den ayrılış süreçleri arşiv, basın ve basılı yayınlar çerçevesinde incelendi.

Çalışmanın *“Sonuç”* kısmında da Birinci Bölüm ile Beşinci Bölüm arasında verilen bilgilerin ve ulaşılan genel bilgilerinin değerlendirilmesi yapıldı.

Eserin hazırlanışında karşılaşılan en önemli sorun, arşiv kaynaklarına ulaşma konusunda yaşandı. Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Cumhuriyet Arşivi’nde tasnif işlemlerinin tamamlanamaması, Milli Eğitim Bakanlığı Arşivi’nin Cumhuriyet Arşivi’ne devredilmekle birlikte henüz tasnif edilmemiş olması, Dışişleri Bakanlığı Arşivi’nin daha araştırmaya açılmaması materyal temininde karşılaşılan güçlüklerdi.

Mülteci Alman bilim insanları hakkında en önemli arşiv belgeleri görev aldıkları Türk Yükseköğretim kurumlarının personel arşivleriydi. Yapılan arşiv çalışması neticesinde ne yazık ki fakülte özlük dosyalarının gerektiği gibi muhafaza edilemediği anlaşıldı. Örneğin, İstanbul Üniversitesi’nde olması gereken *“Personel Özlük Dosyaları”*’nın bir kısmına Türk Tarih Kurumu Arşivi’nden ulaşıldı. Ya da Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde görev yapmış Ernst Reuter’in Özlük Dosyasının fihriste görünmesine rağmen dosyanın içinin boşaltılmış olduğu görüldü. Keza doktora eğitimini aldığı Atatürk Üniversitesi’nde de şöyle bir sorun ortaya çıkmıştı: Reform sürecinde mülteci olarak İstanbul Üniversitesi’nde görev yapmış olan Curt Kosswig, Atatürk Üniversitesi’nin açılmasından sonra 1969’da Fen Fakültesi’nde iki yıl kadar görev almıştı. Bu konunun araştırılması için Atatürk Üniversitesi’nden

gerekli arşiv çalışması için izin istenilmiş fakat “*Özel Hayatın Gizliliği*” gerekçe gösterilerek izin verilmedi. Ancak daha sonra Doktora Tez Danışmanım ve aynı zamanda Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitü Müdürü olan Prof. Dr. Sinever Esin Derinsu Dayı Hocamızın bizzat başvurusu ile araştırılma yapılmasına izin verilmiş, ancak tezin tamamlanma aşamasında olmasından dolayı, bu çalışma, Danışmanım ile ayrı bir proje olarak değerlendirilecektir.

Başka önemli sorun ise araştırma kapsamında reform ile Türkiye’ye gelen mülteci Alman bilim insanları aynı zamanda belli aralıklarla Bakanlıklarda uzman olarak görevlendirilmişlerdi. Bu kapsamda üst yazı ile arşiv çalışılması için izin istenilmiş olsa da; bu Bakanlıklar, kurumlarında herhangi bir arşivin olmadığını yazı ile tarafımıza iletmışlerdi. Bu üst yazılar çalışmanın ek kısmında sunulmuştur.

Çalışmada; Alman arşivlerinde yeterince yararlanılmamasının en önemli sebebi ise, Türkiye’ye gelen Alman bilim insanları mülteci kapsamında gelmişlerdi. Yani iki ülkenin karşılıklı antlaşma yaparak bilim insanlarının Türkiye’de görevlendirilmesi söz konusu olmamıştı. Hatta bu insanlar canlarını kurtarıncasına başka ülkeler üzerinden Türkiye’ye gelerek ilimlerini Türkiye’de icra etmişlerdi. Almanya’daki Dışişleri Bakanlığı ile yapılan görüşmede arşivlerinde tarafıma bu bilim insanlarına ait çok fazla belgenin olmadığı bilgisi verildi.

Yaşanan bu olumsuzluklara rağmen tez çalışmasında; Cumhurbaşkanlığı Arşivi, (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*), ATASE Arşivi, Milli Eğitim Bakanlığı Milli Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Arşivi, İstanbul Üniversitesi Personel Arşivi, Ankara Üniversitesi Personel Arşivi ve Türk Tarih Kurumu Başkanlığı Arşivi ile TBMM Kütüphanesi, Atatürk Araştırma Merkezi Kütüphanesi, Milli Kütüphane, İstanbul Atatürk Kültür Merkezi Kütüphanesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşiv-Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Ankara Üniversitesi Kütüphanesi, Berlin Staat Bibliothet (Berlin Devlet Kütüphanesi), Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Kütüphanesi, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Milli Kütüphane Gazete Arşivi, TBMM Gazete Arşivi, Almanya Gazete Arşivi gibi vb. kurumlardaki belgelerden yararlanıldı.

* Yapılan arşiv çalışmasında kullanılan belgeler; “*Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*” olarak dipnotlandırılmıştır. Fakat daha sonraki süreçte bütün arşiv kurumları “*Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı*”nın altında bir çatıda toplanmıştır. Tez çalışması bu süreçten önce tamamlandığı için eski sisteme göre dipnotlandırılmıştır.

Ayrıca tez çalışmasında dönemin gazeteleri, dergileri, bu alanda yayınlanan resmi yayınlar, telif eserler, hatıralar, makaleler, bildiriler, elektronik veriler ve mülakatlarla çalışmanın içeriği zenginleştirilmeye çalışıldı.

Danışmanım Prof. Dr. S. Esin Derinsu Dayı Hocamızın bana aktardığı özel bir bilgiye göre; Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu hocamızın - ki kendisi İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümüne 1941 yılında girmiş ancak malum II. Dünya Savaşı yılları olduğu için ikinci askerliğini 1943-44 yılları arasında yaptığından 1946 yılında da mezun olmuştu. Aile içinde ve bizzat hocamıza henüz öğrenci iken sağlıkla ilgili olarak sürekli söylediği şey; *“Alman hocalarımız derdiki; sağlığınız için üç beyazdan uzak durun: tuz, şeker, un.”* F. Kırzioğlu hocamız, hayatı boyunca da buna dikkat etmiş, uygulamış ve herkese de tavsiye etmiş. Bu sözlerden anlaşılan, Alman bilim insanlarının bugün her sağlıkla ilgili ortamda dile getirilen bu ifadelerin önemini o yıllarda fark etmiş olmalarıdır.

“Darülfünûn’dan Üniversite Sürecine; Türkiye’ye Gelen Mülteci Alman Bilim İnsanları” konulu doktora araştırma sürecinde birçok meslek grubundan olumlu yönde geri dönüşler aldım. Çünkü birçok alanda mülteci bilim insanı Türkiye’de görev yaptığından; Bir ziraat, iktisat, hukuk, sosyolog ve doktor gibi hemen hemen her meslekteki insanların ilgisi ile karşılaştım. Göz tedavisi için gittiğim doktorla gelişen sohbet üzerine çalışma konumu sorunca; *“Mülteci bilim insanlarının Türkiye’ye katkılarını çalışıyorum”* dedim. *“Hatta sizin alanınızda mülteci Prof. Dr. Josep Igersheimer İstanbul Üniversitesi’nde görev yapmış ve çok fazla göz doktorunun yetişmesine katkı sağlamıştı”* dedim. Doktor ise: *“Josep Igersheimer’in hocasının hocası olduğunu ve tez bittikten sonra mutlaka okumak istediğini”* söyledi.

Doktora tez çalışmasındaki önemli bir husus ise Atatürk, İş Bankası gelirlerinin bir kısmının Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu’nda yüksek tahsil yapan öğrencilere burs olarak verilmesi için vasiyet etmişti. Bu kapsam da Türk Tarih Kurumu tarafından adı geçen doktora tez konusu, araştırma için önemli görülmüş ve projelendirilerek desteklenmişti. Atatürk’ün vasiyetinden bu şekilde faydalandığım için ayrıca onur ve gurur duyduğumu belirtmek isterim.

Özellikle doktora öğrenciliğimden başlayıp bu sürece kadar eğitimim konusunda her zaman yanımda olan, bir hocadan öte bir anne ilgisiyle beni yetiştiren, eğiten, tez çalışmamda derin bilgi ve deneyimleriyle yoluma ışık tutup sabır gösteren değerli Danışmanım Sayın Prof. Dr. Sinever Esin DERİNSU DAYI Hocama sonsuz sevgilerimi, saygılarımı ve teşekkürlerimi sunarım.

Doktora Tez Komite üyesi Sayın Prof. Dr. Fatma Gecikli Hocama emekleri ve yapıcı pozitif tavrı için sonsuz teşekkürlerimi dilerim. Yine bu süreçte her konuda yardımını fazlasıyla gördüğüm, her zaman benimle iletişim halinde olup, her konuda beni dinleyip yol gösteren sevgili Hocam Doktora Tez Komite üyesi Sayın Doç. Dr. İsmail Eyyüpoğlu'na sonsuz sevgi ve saygımı sunarım. Ayrıca doktora eğitimim ile tez çalışmasının tamamlanması sürecinde Atatürk Üniversitesi'nin İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde görev yapan değerli hocalarına tek tek saygılarımı sunarım.

Eğitim ve öğretim hayatım sürecinde birçok kişinin yardım ve katkıları olmuştu. Bu kapsam da Ankara'daki arşiv çalışmalarında hep desteğini gördüğüm, tezimi okuma ve düzeltme konusunda emek harcayan evini evim hissettiren kardeş kadar değerli Ünal Uzun'a sonsuz teşekkürler. Kelimelerin yetersiz kaldığı değerlerim için; öncelikle değerli Anneme, fedakâr Babama daha sonra de sevgili eşimle oğullarım Emir ve Kağan'a bana gösterdikleri sabırdan, ilgiden ve sevgiden dolayı aileme sonsuz teşekkür ederim.

KISALTMALAR

ADK	: Ankara Devlet Konservatuarı
ATAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
ATASE	: Askerî Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı
BCA	:Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bkz	: Bakınız
Çev	: Çeviren
DAP	: Alman İşçi Partisi
DAAPA	: Deutschen Auswartigen Amt Politisches Archiv
DTCF	: Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi
Edt	: Editör
Haz	: Hazırlayan
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
NSDAP	: Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi
OSE	: (Union Des Societes) Yahudi Nüfusu Koruma Grupları Birlikleri
s	: Sayfa
S	: Sayı
SBM	: Siyasal Bilimler Okulu
SDP	: Alman Sosyal Demokratlar Partisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
USPD	: Almanya Bağımsız Sosyal Demokratlar Partisi
Yay Haz	: Yayına Hazırlayan
Yay	: Yayıncılık
yy	: Yüzyılda
YZE	: Yüksek Ziraat Enstitüsü

KAYNAKÇA

A- ARŞİVLER:

Ankara Üniversitesi Arşivi

Askerî Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı (ATASE)

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Cumhurbaşkanlığı Arşivi

İstanbul Üniversitesi Arşivi

MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Arşivi

Türk Tarih Kurumu Arşivi

Politisches Archiv des Auswaertiges Amt, (Alman Dışışleri Bakanlığı Arşivi)

B- RESMÎ YAYINLAR VE TUTANAKLAR

Düstur, Birinci Tertip, II, İstanbul, 1285 (1869).

Düstur, Üçüncü Tertip, VII, İstanbul, 1925.

Düstur, İkinci Tertip, IX, İstanbul, 1927.

Düstur, İkinci Tertip, X, İstanbul, 1928.

Düstur, Üçüncü Tertip, XI, Ankara, 1930.

Düstur, Üçüncü Tertip, V, Ankara, 1931.

Düstur, Üçüncü Tertip, XII, Ankara, 1931.

Düstur, Üçüncü Tertip, XII, Ankara, 1931.

Düstur, Üçüncü Tertip, XII, Ankara, 1932.

Düstur, Üçüncü Tertip, XVI, Ankara, 1933.

Düstur, Üçüncü Tertip, XIV, Ankara, 1933.

Düstur, Üçüncü Tertip, VI, Ankara, 1934

Düstur, Üçüncü Tertip, XV, Ankara, 1934.

Düstur, Üçüncü Tertip, XVI, Ankara, 1935.

Düstur, Üçüncü Tertip, XX, Ankara, 1939.

Düstur, Birinci Tertip, VII, Ankara, 1941.

Düstur, Üçüncü Tertip, XXV, Ankara, 1944.

Düstur, Üçüncü Tertip, XVII, Ankara, 1946.

Düstur, Üçüncü Tertip, XXVII, Ankara, 1946.

Düstur, Üçüncü. Tertip, XXIX, Ankara, 1948.

Düstur, Üçüncü Tertip, XIII, Ankara, 1950.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, I/23, Ankara, 1924.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, I/28, Ankara, 1924.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, II/7, Ankara, 1924.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, II/15, Ankara, 1932.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, III/15, Ankara, 1933.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, IV/15, Ankara, 1933.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, IV/16, Ankara, 1933.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, IV/18, Ankara, 1933.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, IV/24, Ankara, 1934.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, IV/25, Ankara, 1934.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, V/15, Ankara, 1935.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, V/12, Ankara, 1936.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, V/20, Ankara, 1937.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, V/27, Ankara, 1938.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, VI/29, Ankara, 1942.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, II/12, Ankara, 1975.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, II/13, Ankara, 1975.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, III/8, Ankara, 1976.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, III/18, Ankara, 1976.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, IV/12, Ankara, 1976.

Dışişleri Bakanlığı, **Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl (1939-1946)**, Ankara, 1974.

T.C. MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, MTTH Kararları, No:195, 3 Aralık 1931.

T.C. Maârif Vekilliği, (Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 1939-1940 Ders Yılı Talebe Rehberi), **Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Talebe Pansiyonu Talimatnamesi**, Başvekâlet Matbaası, Ankara, 1939.

Türkiye Büyükelçiliği Almanya, **Büyükelçilik Duyurusu**, 25 Aralık 2014.

Türkiye Cumhuriyeti Maârifi 1923-19432, Maârif Matbaası, Ankara, 1944

Yüksek Ziraat Enstitüsü 1933-1934 Senesi Ders ve Tatbikat Planı, 1934.

Üniversite Haftaları, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1940-1957.

Üniversite Haftası, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No:143, İstanbul, 1941.

Üniversite Haftası, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1941-1946.

Üniversite Konferansları 1935-1936, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1936.

Üniversite Konferansları 1936-1937, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1937.

Üniversite Konferansları 1936-1937, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1938.

Üniversite Konferansları 1938-1939, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1938.

Üniversite Konferansları 1939-1940, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1940.

Üniversite Konferansları 1940-1941, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1941.

Üniversite Konferansları 1942-1942, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1943.

Üniversite Konferansları, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1935-1946.

C- SÜRELİ YAYINLAR

1- Gazeteler

Açık Göz

Akşam

Cumhuriyet

Cumhuriyet Almanya

Haber Akşam Postası

Hâkimiyet-i Milliye

Hilal

Hürriyet

İkdam

İleri

Kırşehir Haber

Meslek Gazetesi

Milliyet

Neue Leipzig Zeitung

Neue Züricher Zeitung

Son Posta

Sözcü

Şalom

T.C. Resmi Gazete

Takvîm-i Vekâyı

Tanin

Tan

Türkische Post

Ulus

Vakit

Vatan

Yedigün

Yeni Sabah

2- Dergiler

Acta Naturae

Aksiyon ve Haftalık Haber Dergisi

Anıtkabir Dergisi

Ankara Atatürk Lisesi Eğitim Vakfı Derisi

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi

Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi

ASSAM Dergisi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi

Belleten

Bitki Koruma Bülteni

Biyoloji Dergisi

Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Dergisi

Cogito

Cumhuriyet Dergisi

Çağdaş Türk Dili Dergisi

Çalışma Ortamı Dergisi

Çalışma ve Toplum

Elektrik Mühendisliği İletişim Teknolojileri ve Toplum Dergisi

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Garp Filolojileri Dergisi

Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi

Günce (Tüba) Dergisi
Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
İstanbul Üniversitesi Fakülte Dergisi
İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası
İş Mecmuası
Kadro Dergisi
Kimya ve Sanayi Dergisi
Milli Kültür Dergisi
Nobel Medicus
Ophthalmology Life
OTAM Dergisi
Sosyal Bilimler Dergisi
Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Tarih ve Toplum
Türk Aile Hekimi Dergisi
Türk Biyoloji Dergisi
Türk Biyokimya Dergisi
Türk Dili Dergisi
Türk Diş Hekimleri Birliği Dergisi
Türkiye Barolar Birliği Dergisi

D- SÖZLÜK KLAVUZ VE ANSİKLOPEDİLER

1- Sözlükler

DEVELİOĞLU, Ferit Osmanlıca Türkçe Lügat, Ankara, 1987.
MASHALL, Gordon, Sosyoloji Sözlüğü, (Çev. Osman Akınhay-Derya Kömürcü),
Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999.
Temel Türkçe Sözlük, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1985.
Türk Dil Kurumu Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

2- Ansiklopediler

Ana Britannica
Dünden Bugün'e İstanbul Ansiklopedisi
Ferit Develioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat
İslam Ansiklopedisi
Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi
Türkler Ansiklopedisi

E- KİTAPLAR

1- Hatıralar

ARSLAN, Emir Şekip, **İttihatçı Bir Arap Aydınının Anıları**, Klasik Yayınları, İstanbul, 2009.

BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı, **Hayatım**, Yayına Haz: Ali Y. Baltacıoğlu, Dünya Yayınları, İstanbul, 1998.

CEMAL Paşa, **Anılarım**, Parola Yayınları, İstanbul, 2016.

HİRSCH, Ernst, **Anılarım - Kayzer Dönemi Weimar Cumhuriyeti Atatürk Ülkesi**, (Çev. Fatma Suphi), Tubitak Yayınları, İstanbul, 1997.

İNÖNÜ, İsmet, **Hatıralar**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2006.

MAHZUMİ, Muhammed Paşa, **Cemaleddin Afgani'nin Hatıraları**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006.

MANİZE, Derviş, **Cerrahpaşa Hastanesi ve Anılarım**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1997.

NEUMARK, Fritz, **Boğaziçine Sığınanlar**, (Çev. Şefik Alp Bahadır), İstanbul, 2017.

NİSSEN, Rudolf, **Helle Blätter, dunkle Blätter Erinnerungen eines Chirurgen**, Stuttgart, 2001.

SCHWARTZ, Philipp, **Kader Birliği-1933 Sonrası Türkiye'ye Göç Eden Alman Bilim Adamları**, (Çev. Nagihan Alçı), Belge Yayınları, İstanbul, 2003.

SELEK, Sebahattin, İsmet **İnönü Hatıraları**, Burçak Yayınları, İstanbul, 1968.

SOYAK, Hasan Rıza, **Atatürk'ten Hatıralar**, Yayın Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

TARZİ, Pakize, **Anılarım**, İstanbul, 1993.

2- Araştırma Eserler

ADABOĞLU, Necdet vd., **Ankara Üniversitesi Tarihçesi**, Ankara Üniversitesi Basım Evi, Ankara, 2006.

ADIGÜZEL, Ömer, *"Ankara'daki Sanat Kurumlarının Oluşmasına ve Ankara Üniversitesi'nin Gelişmesine Alman Sanat İnsanlarının Katkıları"*, **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, Edt. Kasım Karakütük, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2016.

AHMED, Feroz, **1908-1914 Yılları Arasında İngiltere'nin Genç Türklerle İlişkiler**, İttihatçılıktan Kemalizme, (Çev. Fatih Berktaş), İstanbul, 1985.

AKAR, Nejat, **Bozkır Çocuklarına Bir Umut Albert Eckstein**, Güner Yayınları, İstanbul, 2008.

AKSOY, Sedat, **İstanbul Üniversitesi Yayınları Bibliyografyası 1933-2014**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014.

AKŞİN, Sina, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2001.

AKTAR, Yücel, **İkinci Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990.

AKYÜZ, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, İstanbul, 1999.

ALİ, Kılıç **Atatürk'ün Hususiyetleri**, Sel Yayınları, İstanbul, 1955.

Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Kütüphanesi Karar Defteri, 1946.

APTER, Emily, **Global Translatio: The “Invention” of Comparative Literature, İstanbul 1933**, Critical Inquiry Volume 29, Number 2, Winter 2003.

ARAK, Hüseyin, “*Karşılaştırmalı Edebiyatın Türkiye’deki Öncüleri: Leo Spitzer - Erich Auerbach*”, **Dünya Edebiyatları Araştırma ve İnceleme Ortak Kitabı**, Edt. Cengiz Ertem, Littera Edebiyat Yazıları Yayınları, 2009.

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınları, İstanbul, 1991.

ARMAOĞLU, Fahir, İsmail Soysal, “*Türkiye’nin Hitler Almanya’sı ile İlişkileri (1933-1941)*”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.

KAYNARDAĞ, Arslan, **Felsefecilerle Söyleşiler**, Amaç Basımevi, İstanbul, 1986.

ARSLAN, Ali, **Darülfünûn’dan Üniversiteye**, Kitapevi Yayınları, İstanbul, 1995.

ASLANAPA, Oktay, (Derleyen), **İstanbul Üniversitesi**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1983.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, I, Ankara, 1989.

-----, **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, II, Türk Tarih Kurumu Basımı, Ankara, 1997.

-----, **Atatürk’ün Tamim Telgraf ve Beyanatları**, Editör Ali Sevim, ATAM Yayınları, Ankara, 2006.

ATAÜNAL, Aydoğan, **Cumhuriyet Döneminde Yükseköğretimdeki Gelişmeler**, Ankara, 1993.

-----, **Türkiye’de Yükseköğretim (1923-1998), Yükseköğretim Genel Müdürlüğü**, Ankara, 1998.

ATUF, Nafi, **Türkiye Maârif Tarihi Hakkında Bir Deneme**, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, Ankara, 1930.

AUERBACH, Erich, **Erich Auerbachs Briefe an Martin Hellweg (1939-1950)**, Martin Vialon, Tübingen, Basel, 1997.

-----, **Mimesis: Dargestellte Wirklichkeit in der abnedlandischen Literatur**, (Mimesis: Batı Edebiyatında Gerçekliğin Temsili), Bern, 1946.

-----, **Roman Filolojisine Giriş**, (Çev. Süheyla Bayrav), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 236, İstanbul, 1944.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Makedonya’dan Orta Asya’ya Enver Paşa**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2016.

AYDIN, Cemal ve Karataş, Ahmet, **Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi’nin Kuruluş Hikâyesi, Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Tarihi**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2007.

AYNİ, Mehmet Ali, **Darülfünûn Tarihi**, Haz. Aykut Kazancıgil, Kitabevi Yay., İstanbul, 2007.

BAHADIR, Osman, **Matematikte Bir Öncü**, Anahtar Yayınevi, İstanbul, 2006.

BAKLA, Leman, **İstanbul Üniversitesi Yayınları Bibliyografyası (1933-1963)**, İstanbul, 1966.

BALI, Rifat N., **Sarayın ve Cumhuriyetin Dişçibaşısı Sami Günzberg**, Libra Kitap ve Yayıncılık, İstanbul, 2014.

BAŞAK, Tolga, **Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2013.

BAŞGÖZ, İlhan, **Türkiye’nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk**, Ayhan Matbaası, İstanbul, 2005.

BAŞKAN, Mazhar Semih, *“Ankara Tıp Fakültesi’ne Alman Bilim İnsanlarının Katkıları”*, **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, Edt. Kasım Karakütük, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2016.

BATUR, Işık Fato, *“Atatürk ve Üniversite Reformu”*, **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yıllığı**, S.8, İstanbul Üniversitesi Basımevi, İstanbul, 1996.

BAUER, Otto, **Faşizm ve Kapitalizm**, (Çev. Rona Serozan), Sarmal Yayınları, İstanbul, 1999.

BAYSAL, Bahattin, “*Türkiye Cumhuriyeti’nin 75. Yılında Kimya Bilimi*”, **Türkiye Cumhuriyeti’nin 75. Yılında Bilim**, (Bilanço 1923-1998) Ulusal Toplantısı, Ankara, 1999.

BAYTOP, Asuman, **Türkiye’de Botanik Tarihi Araştırmaları**, Edt. Feza Günergun, Ankara, 2004.

BENZ, Wolfgang, **Geschichtedes Dritten Reiches**, Beck Verlag, München, 2000.

BERKEM, Ali Rıza, “*Türkiye’nin Son 70 Yılında Kimya Alanındaki Gelişmeler*”, **Türk Dünyasında Kimya Bilimi ve Eğitimi Tarihi**, Editör: Ahmet Hulusi Köker, Kayseri, 1993.

-----, **İstanbul Üniversitesi 64 Yaşında: Darulfünun’dan Bugüne Üniversiteler**, İstanbul, Üniversitesi Yayınevi, 1997.

-----, **Yeni İstanbul Üniversitesi 70 Yaşında Reformdan Bugüne Üniversitelerimiz**, İstanbul, 2003.

BERKES, Niyazi, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1973.

-----, **Unutulan Yıllar**, İstanbul, 1997.

BERNDT, Martin, und SCHULIN, Ernst, **Die Juden als Minderheit in der Geschichte**, München, 1981.

BİLİCİ, Kenan, “*DTCF’de Eğitim ve Öğretimde Alman Bilim Kadrosu*”, **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, Edt. Kasım Karakütük, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2016.

BİLSEL, Cemil, **İstanbul Üniversitesi Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1943.

-----, **Lozan**, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1998.

BİRAND, Hikmet, **Türk Yüksek Öğretiminde Çalışan Alman Bilginlerin Hizmeti Hakkında**, Ankara, 1960.

BLAINLEY, Geoffrey, **20. Yüzyılın Kısa Tarihi**, (Çev. Onur Şen ve Tufan Tıgılı), 1001 Kitap, İstanbul, 2007.

BOZAY, Kemal, **Exil Türkei Ein Forschungsbeitrag zur Deutschsprachigen Emigration in die Türkei (1939-1950)**, Münster, LIT Verlag, 2001.

BRÜGEL, Silke, **Ernst Reuter’in Türkiye’deki Yaşamı ve Katkıları**, (Çev. Süheyla Ababay), Friedrich Ebert Vakfı Ekonomi ve Toplum Yayınları, İstanbul, 1991.

C.H.F. Nizamnamesi ve Programı, TBMM Matbaası, Ankara, 1931.

CAHEN, Claude, **Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler**, (Çev. Yıldız Moran), İstanbul, 1979.

CANDA, Şerafettin, **Başlangıçtan Günümüze Patoloji’nin Gelişimi Temel Patoloji**, Sivas Kanser Savaş Derneği Yayınları, Sivas, 1988.

CANPOLAT, İbrahim S., **Alman Dış Politikası**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999.

CELASUN, Zehra, **Tarih Boyunca Kadın**, Ülkü Kitap Yurdu, İstanbul, 1946.

CEVDET, Ahmet Paşa, **Tezakir**, Haz: Cavit Baysun, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

CİHAN, Ahmet, **Osmanlı Devleti’nde Eğitim, Hukuk ve Modernleşme**, Özgü Yayıncılık, İstanbul, 2006.

CİN, Halil, **Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1978.

CREMER, Jan, PRYZUTULLA, Horst, **Exil Türkei**, Verlag Karl M. Lipp, München, 2009.

ÇADIRCI, Musa, SÜSLÜ, Azmi, **Ankara Üniversitesi Gelişim Tarihi**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1982.

ÇELİKBUDAK, Halit, **Yurtsuz Kalanlar, Goethe Almanyasından Atatürk Türkiye’ne Sığınan Bilim İnsanlarının Öyküsü**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2016.

ÇETİN, Osman, **Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu’da İslâmiyet’in Yayılışı**, Marifet Yay., İstanbul, 1981.

ÇİĞ, Muazzez İlmiye, **Çivi Çiviye Söker**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 2002.

ÇİFTÇİ, Cemalettin Yaşar, *“Yüksek Ziraat Enstitüsü Ziraat, Tabii İlimler, Ziraat Sanatları ve Orman Fakültelerine Alman Bilim İnsanlarının Katkıları”*, **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, Edt. Kasım Karakütük, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2006.

ÇOLAK, Fatih, **Alman İmparatorluğu ve Türkistan**, Çizgi Yayınevi, 2019.

DAĞLI, Nevzat, *“Türk Dil İnkılabı Üzerine Düşünceler”*, **Ankara Üniversitesi’nin 60. Kuruluş Yılı Armağanı (Atatürk ve Türk Dili Edebiyatı, Türk Eğitimi ve Türk Kültürü Konusunda Seçme Yazılar)**, (Ed.) Doğan Atılğan, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

DALAMAN, Cem, **Die Türkei in ihrer Modernisierungsphase als Fluchtland für deutsche Exilanten, Dissertation**, Freie Universitaet, Berlin, 2001.

DAVID, Matthias, EBERT, Andreas, **Geschichte der Berliner Universitaets - Fraunkliniken**, Verlag Gruyter, Berlin, 2010.

DEMİRİZ, Hüsnü, *“Fen Fakültesinin Botanik Alanında Araştırmalara ve Öğretime Katkısı”*, **İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesinde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı**, İstanbul, 1982.

DEMİRİSOY, Ali, *“Cumhuriyetin Kuruluşundan Bugüne Türkiye’de Biyoloji Bilimindeki Gelişmeler”*, **Cumhuriyetin 70. Yılında Türkiye’de Bilim I**, Bilim ve Teknik Eki, Ankara, 1993.

DIECKMANN, Liselotte, *“Akademische Emigranten in der Türkei”*, **Verbannung. Aufzeichnungen Deutscher Schriftsteller im Exil**, Egon Schwartz ve Matthias Wegner (editör), Hamburg, 1964.

DIETRICH, Anne, **Deutschsein Istanbul**, Opladen, Leske und Budrich, 1998.

DİZER, Muammer, ÖZGÜÇ, Atilla, **Türkiye’de Astronomi Çalışmaları 1923-1982**, İstanbul, 1983.

DÖLEN, Emre, **İstanbul Darülfünûn’da Alman Müderrisler 1915-1918**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.

-----, **İstanbul Üniversitesi 1933-1946**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.

-----, **Özerk Üniversite Dönemi 1946-1981**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.

-----, **Türkiye Üniversite Tarihi (Osmanlı Döneminde Darülfünûn)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.

-----, **Türkiye Üniversite Tarihi Cumhuriyet Döneminde Osmanlı Darülfünûnu 1922-1933**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.

DÜNDAR, Can, SEVİNÇ Fatma, **İlk Türk Hititoloğu’nun Yaşam Öyküsü**, Ankara, 2004.

EFEÖĞLU, Ahmet, *“Türk Dış Hekimliğinde Alfred Kantorowicz”*, **Ülkemizin İlk Dış Hekimliği Okulu, İstanbul Üniversitesi Dış Hekimliği Fakültesi. 100. Yıla Armağan**, 2008.

EKİM, Tuna, “*Türkiye Cumhuriyeti’nin 75. Yılında Botanik, Türkiye Cumhuriyeti’nin 75. Yılında Bilim “Bilanço 1923-1998”*”, **Ulusal Toplantısı**, I. Kitap, Ankara, 1999.

ELMAN, Ahmet Şevket **Dr. Reşit Galip**, Ankara, 1995.

ERGİN, Osman Nuri, **Türkiye Maârif Tarîhi**, İstanbul, 1977.

ERGÜN, Mustafa, **İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)**, Ocak Yay., Ankara, 1996.

ERİCHSEN, Regine, **Wissenschaftstransfer durch Emigration-Deutschsprachige Naturwissenschaftler an der “İstanbul Üniversitesi”**, Münster, 1990.

-----, “*Die Emigration Deutschsprachiger Naturwissenschaftler an 1933 bis 1945 in die Türkei in ihrem sozialismus wissenschaftshistorischen Wirkungszusammenhang*”, **Die Emigration der Wissenschaften Nach 1933**, München, 1991.

ERTAN, Temuçin Faik, **Kadrocular ve Kadro Harekâtı**, T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 1994.

ERTAŞ, Hüseyin Erbil, “*Prof. Dr. Osman Besim Tanyel (1915-1998)*”, **Yitirdiğimiz Hocalarımız**, Derleyen: Mehmet Erbudak, İstanbul, 2005.

Felsefe Arkivif Archiv der Philosophie, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1945, (Editör: Walther Kranz, Macit Gökberk, Takiyüddin Mengüşoğlu, Mazhar Şevket İpşir)

FINDIKOĞLU, Fahri, **Türkiye’de İktisat Tedrisatı Tarîhçesi ve İktisat Fakültesi Teşkilatı**, İstanbul Üniversitesi-İktisat Fakültesi ve İçtimaiyat Enstitüsü Yayını, 1946.

-----, **Türkiye’de İktisat Tedrisatı Tarîhçesi ve İktisat Fakültesi Teşkilatı**, İstanbul, 1946.

FLECKENSTEIN, Jutta, **Münih ve İstanbul Eine Ausstellung im Jüdischen Museum**, München, 3 Dezember 2008.

FOCKE Harold, Reimer, Uwe, **Alltagunterm Hakenkreuz**, Rowohlt Verlag, Hamburg, 1979.

FORSBACH, Ralf, “*Die Medizinische Fakultät in der NS-Zeit*”, **Zwischen Diktatur und Neubeginn Die Universität Bonn im “Dritten Reich” und in der Nachkriegszeit**, Edt. Thomas Becker, Bonn Üniversitesi, 2008.

FRANK, Wilhelm, “*Richard von Mises und Hilda Geiringer-Mises, Anmerkungen zu deren Lebenslauf*”, in **Vertriebene Vernunft II: Emigration und Exil Österreichischer Wissenschaft (1930- 1940)** Edt. Friedrich Stadter, LIT Verlag, Münster, 2004.

FREUNDLICH, Erwin Finlay, **Astronomi**, (Çev. Fahir Yeniçay), Şirketi Mürettibiye Basımevi, 1937.

Garp Filolojileri Dergisi (Broşür), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını No: 361, Üçler Basımevi, İstanbul, 1947.

Gazi Üniversitesi Öğretim Elemanları Profili, Haz: Gazi Üniversitesi Öğretim Elemanları, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, Ankara, 2003.

GENCER, Ali İhsan ve ARSLAN, Ali, **İstanbul Darülfünûnu Edebiyat Fakültesi Tarihçesi ve İlk Meclis Zabıtları**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, **Türk İstiklal Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı** Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1992.

GEORGE, David Lloyd, **War Memoirs Of David Lloyd George Vol**, Odhams Press, London, 1938.

GLASNECK, Johannes, **Türkiye’de Faşist Alman Propagandası**, (Çev. Arîf Gelen), Onur Yayınları, Ankara, 1976.

GOLOĞLU, Mahmut, **Milli Şef Dönemi (1939-1945)**, Ankara, 1974.

GÖKYAY, Orhan Şaik, **Devlet Konservatari Tarihçesi**, Maârif Basımı, 1941.

GÖKDOĞAN, Nüzhet, KIRAL, Adnan, “*İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Astronomi Bölümü Tarihçesi*”, **İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi’nde Çeşitli Bilim Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı**, Edt. Ahmed Yüksel Özemre, İstanbul, 1982.

GÖNLÜBOL Mehmet vd, **Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1973**, Ankara, 1982.

GÖZE, Ayferi, **Siyasal Düşünceler ve Yöntemler**, Beta Yay., İstanbul, 1998.

GRİDGEMAN, T. Norman, **Richard von Mises Dictionary of Scientific Biography**, Ed. Charles C. Gillispie, 10, New York, 1970.

GRİEPENBUNG, Rüdiger, KAMMLER Jörg, KLİEM, Kurt, **Faşizm ve Kapitalizm**, (Çev. Rona Serozan), Sarmal Yay., İstanbul, 1999.

GROTHUSEN, Klaus Detlev, **Der Scurla Bericht**, 1. Auflage, Frankfurt, Dağyeli Verlag, 1987.

GUTTSTADT, Corry, **Türkiye, Yahudiler ve Holokost**, (Çev. Atilla Dirim), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

GÜNERGUN, Feza, ATA, Kaan, *“İstanbul Üniversitesi’nde Fen Bilimlerinde Araştırmanın Kurumsallaşması: 1933 Reformu’nu İzleyen Otuz Yıl İçinde Yapılan Doktoralar”*, **Türkiye’de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961)**, Edt. Namık Aras, Emre Dölen, Osman Bahadır, Türkiye Bilimler Akademisi Yay., Ankara, 2010.

GÜRKAN, Kazım İsmail, **Darülfünûn Grevi**, Harman Yay. İstanbul, 1971.

GÜRÜN, Kamuran, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939’dan Günümüze)**, Ankara, 1983.

GÜZEL, Emin, **Cumhuriyetten Günümüze Üniversiteler Bilim ve Teknoloji Politikaları**, Nobel Kitapevi, İstanbul, 2005.

HABERSACK, Michael, **Friedrich Dessauer (1881-1963) Eine Politische Biographie Des Biophysikers Und “Homo Catholicus Im Besten Und Weitesten Sinne”**, Verlag Schöningh, Paderborn, 2011.

HAFFNER, Sebastian, **Anmerkungen zu Hitler**, München, Kindler Verlag, 1978.

HANÇERLİOĞLU, Orhan, **Felsefe Sözlüğü**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2000.

HARRECKER, Stefani, **Degradierte Doktoren, Beitrage zur Geschichte, der Ludwig Ludwig- Maximilians Universitaet München**, Herbert Utz Verlag, München, 2007.

HARTWICH, Hans Herman, **Politik im 20 jahrhundert**, Westerman Verlag, Braunschweig, 1987.

HATİPOĞLU, Tahir, **Türk Üniversite Tarihi**, Selvi Yayınları, Ankara, 2000.

HEGNER, Jan, **Alexander Rüstow**, (Ordnungspolitische Konzeption und Einjlufi auf das Wirtschaftspolitische Leitbild der Nachkriegszeit in der Bundesrepublik Deutschland), Marktwirtschaftliche Reformpolitik, Stuttgart, 2000.

HEİDEGGER, Martin, **1933’te Neler Oldu?** (Çev. Turhan Ilgaz), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995.

HEİDEN, Konrad, **A History of National Socialism**, Methuenand Co. Ltd., London, 1934.

HEİLBORN, Alfred, KOSSWİG, Curt, **Principia Genetica, Katılım Biliminin Temel Anlamları ve Temel Vakıaları**, (Çev. Dr. Sara Akdik), Kenan Matbaası, İstanbul, 1947.

HENNEKE, Hans Jörg, **Wilhelm Röpke-ein Leben in der Brandung**, Schaeffer-Poeschel Verlag, Stuttgart, 2005.

HİRSCH, Ernst, **Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'deki Üniversitelerin Gelişmesi**, I-II, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1998.

-----, **Fikri ve Sınâî Haklar**, Ar Basımevi, Ankara, 1948.

HOLLERBACH, Alexander, **Jurisprudenz in Freiburg Tübingen**, Mohr Siebeck Verlag, 2007.

IRMAK, Sadi, *“Üniversitenin Kurulması ve İlk Yılları”*, **50. Yıl Armağanı**, Erzurum, 1973.

-----, **Atatürk ve Çağdaşlaşma Atılımları**, İstanbul, 1981.

İÇEN, Orhan Ş., *“İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Matematik Dalı Mensuplarının Uluslararası Bilimsel Araştırmalara Yaptıkları Katkı”*, **İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı**, İstanbul, 1982.

İÇKE, Ayşen, **Atatürk Dönemi Yurt Dışı Eğitimi 1923-1938**, ATAM Yayınları, Ankara, 2018.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, **Büyük Cihad'dan Frenk Fodulluğuna**, İletişim Yay., İstanbul, 1996.

-----, **Darülfünûn Osmanlı'da Modernleşmenin Odağı**, RCİCA Yayınevi, İstanbul, 2010.

İkinci Dünya Savaşı'nın Gizli Belgeleri-Almanya Dışişleri Bakanlığı Arşivinden Almanya'nın Türkiye Politikası 1941-1943, Derleyen Mehmet Ali Yalçın (Çev. Muammer Sencer), İstanbul, 1968.

İNAN, Arı, **Tarihe Tanıklık Edenler**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

İNÖNÜ, Erdal, *“1923-1966 Döneminde Türkiye'nin Astronomi ve Astrofizik Dallarındaki Araştırmalara Katkısını Gösteren Bir Bibliyografya ve Bazı Gözlemler”*, **Bilim Tarihi**, Edt. Feza Günergun, TÜBA Yayınları., Ankara, 2009.

-----, *“Matematik ve Fizik Dallarında Türkiye'nin 100 Yıllık Gelişmesi İçinde Atatürk'ün Üniversite Reformundaki Yeri”*, **Bilim Tarihi**, 1981.

- , **1923-1966 Dönemi Türkiye Matematik Araştırmaları Bibliyografyası ve Bazı Gözlemler**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1973.
- , **1923-1966 Döneminde Fizik Dalındaki Araştırmalara Türkiye'nin Katkısını Gösteren Bir Bibliyografya ve Bazı Gözlemler**, Ankara, 1971.
- İstanbul Üniversitesi Açılış Dersleri**, İstanbul, 1938.
- JACOBSEN, Hans Adolf, **National-Sozialistische Aussenpolitik 1933-1938**, Berlin, Alfred Metzner, Verlag, 1968.
- JAESCHKE, Gotthard, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.
- , **Türkiye Kronolojisi (1938-1945)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.
- KADIOĞLU, Sevtap İshakoğlu, **İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Tarihçesi (1900-1946)**, İstanbul, 1998.
- KAHRAMAKAPTAN, Şefik, **Hindemith'in Raporları**, (Çev. Elif Damla Yavuz), Sevdâ ve Cenap Müzik Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013.
- KARAL, Enver Ziya, **Atatürk'den Düşünceler**, İstanbul, 1986.
- KAYA, Esin, vd., **Başlangıcından Cumhuriyete Fen Bilimleri Eğitimi Tarihi (Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Tarihi)**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2007.
- KAYNARDAĞ, Arslan, *"Üniversitemizde Ders Veren Alman Felsefe Profesörleri"*, **Türkiye Felsefe Kurumu Konferansları**, Ankara, 1986.
- , *"Filozof Hans Reichenbach'ın Türkiye'deki Yılları ve Etkileri"*, **Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Felsefe-Düşünceler, Etkinlikler, Filozoflar, Söyleşiler**, Kültür Bakanlığı Cumhuriyet Kitaplığı Dizisi, Ankara, 2002.
- KAZICI, Ziya, **Ana Hatları İle İslam Eğitim Tarihi**, İstanbul, 1983.
- Kemal Yalçın, **Haymatlos-Dünya Bizim Vatanımız**, Türkiye İş Bankası Yayınları İstanbul,
- KERSHAW, Ian, **Hitler: Hubris 1889-1936**, (Çev. Zarife Biliz), İthaki Yay., İstanbul, 2007.
- KIZILIRMAK, Abdullah, **Gökbilim Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1969.

KLEMPERER, Victor, **Das Tagebuch 1933-1945**, Berlin, Aufbau Taschenbuch Verlag Gmbh, 1997.

KLÖNNE, Arno, **Jugend im Dritten Reich**, Köln, Diederichs Verlag, Auflage, 1995.

KOÇAK, Cemil, **Milli Şef Dönemi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

-----, **Türk Alman İlişkileri 1923-1939**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.

KOÇER, Hasan Ali, **Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)**, MEB Yayınları, İstanbul, 1970.

KODAMAN, Bayram, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

KONUK, Kader, **Doğu Batı Mimesis Auerbach Türkiye’de**, (Çev. Can Evren), Metis Yayınları, İstanbul, 2013.

KRANZ, Walter, **Antik Felsefe Metinler ve Açıklamalar**, (Çev. Suat Y. Baydar), Sosyal Yayınlar, İstanbul, 2009.

KUBASOCK, Christopher, SAUFERT, Günter, **Deutsche Wissenschaftler im türkischen Exil Die Wissenschaftsmigration in die Türkei 1933-1945**, Orient Institut, İstanbul, 2011.

KULİN, Ayşe, **Kanadı Kırık Kuşlar**, Everest Yayınları, İstanbul, 2016.

KURAN, Aptullah, **Anadolu Medreseleri**, Otdü Yayınları, Ankara, 1969.

KURNAZ, Şefika, **II. Meşrutiyet Dönemi Türk Kadını**, MEB Yayınları, İstanbul, 1996.

KÜÇÜKER, Orhan, **İstanbul Üniversitesi Biyolojik Bellek Koleksiyonları**, Nobel Kitapevi, İstanbul, 2018.

Kültür İstatistiği 1936-1937, İstanbul, 1938.

LİEPMANN, Wilhelm, **Hekimlere ve Tıp Talebelerine Mahsus Doğum Ameliyat**, (Çev. Nasid Erez), İstanbul, Türkiye Basımevi, 1936.

-----, **“Sosyal Jinekolojinin Önemi”**, **Üniversite Konferansları 1937-1938**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No:93, 1939.

LİVANELİ, Zülfü, **Seranad**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2011.

LOWRY, Bullitt, **Armistice 1918**, The Kent State University Press, Ohio, 1996.

LÖFFELHOLZ, Konrad, TRENDLENBURG, Ullrich, **Verfolgte Deutschsprachige Pharmakologen 1933-1945**, Frechen, Dr. Schrör Verlag, 2008.

LUXEMBURG, Rosa, **Sosyal Demokrasinin Bunalımı Junius Broşür**, Belge Yayınları, 1998.

-----, **Spartakistler Ne İstiyor?** (Çev. Ragıp Zarakolu), İstanbul, Belge, 2012.

-----, **Wartesaal Ankara, Ernst Reuter, Exil und Rückkehr nach Berlin**, Berlin, 2009.

MALCHE, Albert, **İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor**, Devlet Basımevi, İstanbul, 1939.

MANTEL, Peter, **Betriebswirtschaftslehre und Nationalsozialismus**, Gabler, 2009.

Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları, Hazırlayanlar; A. Sevim, A. Süslü, M. A. Tural), ATAM Yayınları, Ankara, 2000.

MENGİ, Ayşegül, “*Kentbilim ve Yerel Yönetimler Alanı İle Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne Alman Bilim İnsanlarının Katkıları*”, **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, Edt. Kasım Karakütük, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2006.

MERAY, Seha, OLCAY, Osman, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri, (Mondros Bırakışması, Sevr Antlaşması, İlgili Belgeler)**, Ankara, 1977.

MİRABOĞLU, Muharrem, **Ord. Prof. Dr. Alfred Issac'ın Tabiat Sevgisi Üzerine Bir Anı, Türkiye'de İşletme Biliminin Öncülerine Armağan**, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadı Enstitüsü, İstanbul, 1985.

MÖCKELMANN, Reiner, **İkinci Vatan Türkiye Ernst Reuter'in Ankara Yılları**, (Çev. Ahmet Arpat), İşbankası Yayınları, İstanbul, 2016.

MUHTAR, Mahmut Paşa, **Maziye Bir Nazar, Berlin Muahedesinde Harbi Umumiye Kadar Avrupa ve Türkiye-Almanya Münasebeti**, Haz. Erol Kılınç, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1999.

MUTLUÇAĞ, Hayri, **Sovyet Arşivi, Gizli Belgelerinde Anadolu'nun Taksim Planı**, Belge Yayınları, İstanbul, 1972.

NAGEL, Anne Christine, **Ulrich Sieg, Die Philipps, Universität Marburg im Nationalsozialismus**, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2000.

NEİLL, William H. Mc, **Dünya Tarihi**, (Çev. Alâeddin Şenel), Ankara, İmge, 2003.

NİESS, Wolfgan, **Machtergreifun 33**, Poller Verlag, Stuttgart, 1982.

OKUTAN, M. Çağatay, **Bozkurttan Kuran'a Milli Türk Talebe Birliği**, İstanbul, 2004.

OKYAYUZ, Mehmet, **Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler**, Edt. Gökhan Atılgan ve Atilla Aytekin, Yordam Yayınevi, Ankara, 2012.

ORTAYLI, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İletişim Yay., İstanbul, 2003.

ÖKLEM, Necdet, **Atatürk Döneminde Darülfünûn Reformu**, Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir, 1973.

ÖZATA, Metin, **Mustafa Kemal Atatürk Bilim ve Üniversite**, Umay Yayınları, İzmir, 2005.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, **Selçuklu Tarihi, Sultan Muhammed Tapar Devri**, Ankara, 1990.

ÖZDEN, Akil Muhtar, **Darülfünûnumuz Hakkında Bazı Mülahazat**, İstanbul, 1924.

ÖZEN, Haldun, “*Türkiye Cumhuriyeti’nde Yükseköğretimin Üniversite’nin 75. Yılı*”, **75. Yılda Eğitim**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1999.

ÖZGÜ, Melahat, **Atatürk’e Sevgi**, Ankara, 1972.

ÖZGÜLDÜR, Yavuz, **Türk-Alman İlişkileri 1923-1945**, Ankara, 1993.

PAKALIN, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993.

PETERS, Wilhelm, **Ergenlik ve Delikanlılık Çağı**, (Çev. Mümtaz Turhan), İstanbul, Rıza Koşkan Matbaası, 1994.

PETERS, Walter, **Gençlik Psikolojisi**, İstanbul, Pulhan Matbaası, 1952.

PETERSEN, Tim, **Wilhelm Röpke und die Katholische Soziallehre**, Hamburgisches Welt Wirtschafts Institut Hamburg, 2000.

PULEROKA, Paul, **Wissenschaft und Bildungs in der Modernen Türkei**, Stuttgart, 1961.

PULEWKA, Paul, **Tedavi Bakımından Pharmacologie Merkezi ve Muhuti Sinir Sistemi Üzerine Tesir Eden İlaçlar**, (Çev. Saib Ragıp Atademir), Konya, 1951.

REİSMAN, Arnold, **Nazizimden Kaçanlar ve Atatürk’ün Vizyonu**, (Çev. Gül Çağalı Güven), İşbankası Yayınları, İstanbul, 2011.

RİCHTER, Uta Schaefer, **Jörg Klein, die Jüdischen Bürger im Kreis Göttingen 1933-1945**, Göttingen, Wallstein Verlag, 1992.

ROSE, Ingeborg, **Alfred Kantorowicz. Sein Leben und Seine Bedeutung für die Zahnheilkunde**, (Doktora Tezi), Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universitaet, Bonn, 1969.

RÖPKE, Eva, **Wilhelm Röpke Briefe: Der innere Kompass 1934-1966**, Eugen Rentsch Verlag, Zürich, 1976.

RUBEN, Gerhard, **İç Anadolu'da Küçük Bir Eskiçağ Şehri: Kırşehir**, (Çev. Cemal Sakallı), Kırşehir, 2014.

RUDİN, Harry R., **Armistice 1918**, Yale University Press, New Haven, 1944.

SAĞLAM, Tevfik *“Üniversite Rektörü Ord. Prof. Tevfik Sağlam'ın 11'inci Yıl Açış Söylevi”*, **Üniversite Konferansları 1943-1944**, İstanbul, 1945.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge Yayınları, Ankara, 2007.

SARAY, Mehmet, **İstanbul Üniversitesi Tarihi 1453-1933**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1966.

SARIHAN, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Gençliği**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004.

SARIKAYA, Yasar, **Medreseler ve Modernleşme**, İz Yay. İstanbul, 1997.

SAZANOV, S., **Kader Yılları Sazanov'un Anıları-Rusya Eski Dışişleri Bakanı 1910-1916**, (Çev. Betil Önuçak), Haz: Sebahattin Özel, İstanbul Derin Yayınları, 2002.

SCHOLZ, Albert, HEIDEL, Caris Petra, **Emigrationsschicksale Medizin und Judentum**, Mabuse Verlag, Frankfurt am Main, 2004.

SEZER, Ruşen, **Niyazi Berkes Unutulan Yıllar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019.

SHİRER, William, **Nazi İmparatorluğu: Doğuşu, Yükselişi ve Çöküşü I**, (Çev. Rasih Güran), Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul, 1968.

SOBECKİ, Sebastian, **Erich Auerbach**, Bochum, 2006.

SOYSAL, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

SÖNMEZ, Cemil, **Atatürk'te Çocuk Sevgisi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2014.

SHAW, Stanfod J., **1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye - Türkiyeli ve Avrupalı Yahudilerin Nazi Zulmünden Kurtarılmasında Türkiye'nin Rolü**, (Çev. Fahir Armaoğlu), Timaş Yayınları, 2014.

STOLLEIS, Michael, **Geschichte des Öffentlichen Rechts in Deutschland**, Verlag C. H. Beck, München, 1999.

STORER, Colin, **Weimar Cumhuriyeti'nin Kısa Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

SZABO, Aniko, **Vertreibung-Rückkehr-Wiedergutmachung, Göttinger Hochschullehrer im Schatten des Nationalsozialismus**, Göttingen, Wallstein Verlag, 2000.

ŞAHSUVAROĞLU, N. Bedi, **Dr. Akil Muhtar Özden Bibliyografyası**, İstanbul, 1924.

ŞEN, Faruk, **Ay Yıldız Altında Sürgün**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2018.

ŞENEL, Alaeddin, **Çağdaş Siyasal Akımlar**, İmaj Yay., Ankara, 2001.

ŞENGÖR, Celal, **Dahi Diktatör**, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 2015.

ŞENGÜN, Âtîf, **“İstanbul Üniversitesinde 1933 Reformundan Sonra Zoolojinin Gelişmesi”**, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı, Edt. Ahmed Yüksel Özemre, İstanbul, 1982.

ŞENOCAK, Kemal, **“Hukuk Fakültesi'ne Alman Bilim İnsanlarının Katkıları”**, İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi, Edt. Kasım Karakütük, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2016.

TANSEL, Selahattin, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991.

TASCA, Angelo, **Faşizm ve Kapitalizm**, (Çev. Rona Serozan), Sarmal Yay., İstanbul, 1999.

TAŞDEMİRCİ, Ersoy, **1933 Üniversite Reformunda Yabancı Bilim Adamları**, Ankara, 1992.

TEKELİ, İlhan, **Cumhuriyet Öncesinde Üniversite Kavramının Ortaya Çıkışı ve Gerçekleştirilmesinde Alınan Yol**, EdT. Namık Kemal Aras, vd., TÜBA Yayınları, Ankara, 2007.

TEKİN, Oğuz, TEKİN, Nil Türker, **Mülteci Bir Akademisyenin Biyografisi Clemens Emin Bosch**, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Yayınları, İstanbul, 2007.

THAMER, Hans Ulrich, **Verführung und Gewalt**, Sieder Verlag, Berlin, 1986.

TOGAN, Ahmed Zeki Velidî, **Umumî Türk Tarihine Giriş-En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1981.

TOPÇUOĞLU, Hamide “Aziz Hocamız Hirsch”, **Ernst E. Hirsch’e Armağan Kitap**, Ankara Üniversitesi Yayınları, No: 197, Ankara, 1964.

TUNCAY, Mete, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)**, Tarih Vakfı Yayınları, Ankara, 1981.

-----, **1946 ve Sonrasında Üniversite**, TÜBA Yayınları, Ankara, 2007.

BAYKARA, Tuncer, **Anadolu’nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi Üzerinde Araştırmalar**, İzmir, 1990.

TURAN, Osman, **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, Boğaziçi Yay. İstanbul, 1993.

TURAN, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999.

Türk İstiklal Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Genelkurmay Yayınları, Ankara, 1999.

TÜRKGELDİ, Ali Fuat, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1948.

UÇAN, Ali, **Eduard Zuckmayer ve Cumhuriyet Müzik Eğitimi**, Müzik Eğitimi Yayınları, İstanbul, 2012.

ULUTİN, Orhan Nuri, **Ord. Prof. Dr. Erich Frank’ın Dünya Tıbbındaki Yeri ve Türk Tıbbına Katkıları**, İstanbul, Nobel Tıp Kitabevi, 2007.

UNAN, Fahri, “*Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Eğitim*”, **Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2006.

UNAT, Faik Reşit, **Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişimine Tarihi Bir Bakış**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1964.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, **Eski Yunan’dan Çağdaş Düşünceye Doğru İslâm Felsefesi Kaynakları ve Etkileri**, İstanbul, 1998.

-----, **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2013.

ÜLMAN, Halûk, **Birinci Dünya Savaşı’na Giden Yol**, Ankara Üniversitesi SBF. Yayınları, Ankara, 1972.

ÜNAL, Mehmet Ali, **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, Isparta, 1997.

VİNCENT, Jean-Marie, “*Faşizmin Yükselişi ve Zaferi Üstüne*,” **Faşizmin Analizi**, Der-Maria-Antonietta Macciocchi, (Çev. Cemal Süreyya), Payel Yay., İstanbul, 1979.

WIDMANN, Horst, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, (Çev. Aykut Kazancıgil-Serpil Bozkurt), Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2000.

WINKELMANN, Otto, “*Schon aus Gründen des Alters ablehnen*”, **Der Pathologe Philipp Schwartz (1894-1977) und die Frankfurter Medizinische Fakultät**, In Hessische Aerzteblatt, 2005.

WINTERSTEIN, Hans, **Schlaf und Traum**, Verlag Springer, Berlin, 2012.

WURM, Adolf, “*Wilhelm Salomon Calvi*”, **Zeitschrift der Deutschen Geologischen Gesellschaft**, Stuttgart, 1950.

YALÇIN, Kemal, **Haymatlos Dünya Bizim Vatanımız**, İşbankası Yayınları, İstanbul, 2011.

YAMANER, Şerafettin, **Atatürkçü Düşüncede Ulusal Eğitim**, Türkiye Diyanet Yay, İstanbul, 1999.

YAVUZ, Ahmet, **Türkiye Cumhuriyeti’nin Akdettiği Milletlerarası Antlaşmalar**, Ankara, 1976.

YAZICIOĞLU Turgut, vd., **Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Rehberi**, Ankara Üniversitesi Basımevi No: 184, 1961.

YENİÇAY, Fahir, “*İstanbul Üniversitesinde Fiziğin Gelişmesi*”, **İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi’nde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı**, İstanbul, 1982.

-----, **İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi’nde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Döneminde Gelişmesi ve Katkıları**, İstanbul, 1976.

YILDIRIM, Ali, **Türk Üniversite Tarihi**, Öteki Yayınevi, Ankara, 1998.

ERTİN, Hakan, YILDIRIM, Nuran, ÖZALTAY, Bülent, **Reform Sonrası İlk On Yılda Çizgilerle Öğretim Üyelerimiz**.

YILDIRIM, Nuran, **Sağlık Alanında Türk Kadını**, İstanbul, Novartis Yayınları, 1998.

YİNANÇ, Mükrimin Halil, **Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri I, Anadolu’nun Fethi**, İstanbul, 1944.

3- Lisansüstü Tezler

a- Yüksek Lisans Tezleri

DEMİRTAŞ, Aydın, **Sosyolojik Olarak 1933 Üniversite Reformu**, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Bedri Mermutlu, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2010.

KESKİN, Beytullah, **Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Üzerine Tartışmalar**, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mustafa Bıyıklı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya, 2010.

KOBAL, Yunus, **Üniversitelerimizin Gelişimi ve Alman Bilim Adamlarının Katkıları, Hacettepe Üniversitesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1994.

b- Doktora Tezleri

ALTUNBAŞ, Aslıhan Cengiz, **Türkiye’de Uygulamalı Matematik Araştırmalarının Başlangıcı ve Gelişimi**, Danışman: Prof. Dr. Feza Günergun, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2015.

ÇAM, Handan, **İki Dünya Savaşı Arasında Türkiye'ye Alman Akademisyen Göçü**, Danışman: Prof. Dr. Birsen Örs, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2012.

ÇETİNKAYA, Sevgi, **Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşına Girmesi**, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Meral Alpay, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1995.

KALAYCIOĞULLARI, İnan, **Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Bilim**, Danışman: Prof. Dr. Remiz Demir, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara, 2009.

ROSE, Ingeborg, **Alfred Kantorowicz. Sein Leben und Seine Bedeutung für die Zahnheilkunde**, (Doktora Tezi), Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universitaet, Bonn, 1969.

ORTAK, Şaban, **Atatürk Dönemi Eğitim Politikalarında Yabancı Uzman Raporlarının Etkileri**, Danışman: Prof. Dr. S. Esin Dayı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2004.

ÖZTÜRK, İbrahim, **Atatürk Dönemi Alman Bilim Adamlarının Üniversitelerimizde İstihdamı Türk Bilim ve Kültür Hayatı Üzerine Etkileri**, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Faruk Yılmaz, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Niğde Üniversitesi, Niğde, 2002.

YAYMAN, Hüseyin, **Türkiye’nin İdari Reform Politikası**, Danışman: Prf. Dr. Birgül A. Güler, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara, 2005.

F- MAKALELER

“Ord. Prof. Dr. E. Frank 70. Yaşının Şeref Sayısı”, **İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası Özel**, S.I. 1954, s.16-25.

“Ord. Prof. Dr. H. Braun 1881-1963”, **İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası**, S.26, İstanbul, 1963, s.40-58.

AKARSU, Bedia, “Öğrenci Gözü ile Ernst von Aster”, **Felsefe Arkivi (Ernst von Aster Sayısı)**, S.3, İstanbul, 1949, s.19-16.

AKÇAOĞLU, Ertuğrul, “Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nin Kuruluşu ve İlk Günleri”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S.90, Ankara, (Ocak-Şubat 2009), s.367-369.

AKTEPE, Münir, “Türkiye’de Akademi Meselesi ve II. Abdülhamit’e Dil Akademisi Hakkında Sunulan Lâyiha”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S.8-9, 1968, s.17-34.

ANDREAS, Hanlein, “Gerhard Kessler Türkiye’de Sürgün Bir Alman Sosyal Politikacı”, **Çalışma ve Toplum**, S.2, 2006, s.31-41.

ARAK, Hüseyin, “Karşılaştırmalı Edebiyatın Türkiye’deki Öncüleri: Leo Spitzer-Erich Auerbach”, **Littera**, XXV, Haz. Cengiz Ertem, (Aralık 2009), s.243-252.

ARDA, Berna, “Atatürk Türkiye’sinde İlk Tıp Fakültesi’nin Kuruluşu”, **Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası**, XLIX, S.1/, Ankara, 1996, s.1.

ARI, Asım, “Tevhid-i Tedrisat ve Laik Eğitim”, **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, XXII, S.2, 2002, s.181-192.

ARMUTCU, Ferrah, “İstanbul Tıp Fakültesi Biyokimya Bölümü Tarihinde 3 Alman Bilim Adamı Werner Lipschitz, Felix Haurowitz ve Zdenko Stray”, **Türk Biyokimya Dergisi**, S.40, (Eylül 2015), s.1-16.

ARSLAN, Ali, “Mustafa Kemal Atatürk’e İstanbul Darülfünûnu Edebiyat Fakültesi Tarafından Fahri Müderrislik Unvanı Verilmesi”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, s.13-25.

ASAF, Burhan, “Arkada Kalan Darülfünûn”, **Kadro Dergisi**, I, S.8, 1932, s.31-49.

-----, “Üniversitenin Manası”, **Kadro Dergisi**, II, S.20, Ankara, 1982, s.13-22.

ASLAN, Mehmet, “Türkiye’de Tıp Eğitimine Katkıda Bulunan Alman Bilim Adamları”, **9. Tıp Tarih Kongresi**, Kayseri, (24-26 Mayıs 2006), s.347-369.

ATAY, Mehmet, “Erdal İnönü Yaşamını Anlatıyor”, **Elektrik Mühendisliği İletişim Teknolojileri ve Toplum Dergisi**, S.432, Ankara, 2007, s.121-149.

ATEŞ, Ahmet, “Hellmuth Ritter”, **Şarkiyat Mecmuası**, S.5, İstanbul, 1964, s.19.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, “*Darülfünûn, İnkılâp Hassasiyeti ve Cavid Bey İktisatçılığı*”, **Kadro**, S.14, (Şubat 1933), s.5-11.

BAHADIR, Osman, “*Cumhuriyetin İlk On Yılında Yurtdışında Eğitim*”, **Bilim Cumhuriyetinden Manzaralar**, İstanbul, 2000, s.48-56.

BAHADIR, Osman, “*Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bilim*” **Günce (Tüba) Dergisi**, S.32, (Mayıs 2005), s.9-21.

BASKAN, Semih, “*Ülkemizde Yaşayan Dr. Oberndorfer’a Dünya’dan Övgü*”, **Cumhuriyet Bilim Teknik**, (16 Kasım 2007), s.17-21.

BAYSAL, Bahattin, “*Türkiye’de Bilimsel Araştırmalar ve Yeni YÖK Başkanı*”, **Cumhuriyet Bilim Teknik**, Yıl 21, Sayı 1088, s.119-132.

KOÇ, Bekir, “*Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nin Kuruluş Süreci, İlk Mezunları ve Halil İnalcık*”, **OTAM Dergisi**, S.40, (Güz 2016), s.27-43.

BEKKİ, Selahhattin, “*Walter Ruben ve Kırşehir/İç Anadolu’da Eski Bir Şehir Adlı Eseri*”, **I. Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu**, (15-17 Ekim 2008), Kırşehir, s.1342-1353.

BERKEM, Ali Rıza, “*Yeni İstanbul Üniversitesi 50 Yaşında*”, **Kimya ve Sanayi Dergisi**, 1983, s.1-16.

-----, “*Prof. Dr. Friedrich Dessauer*”, **İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası**, 1963, s.13-26.

BERKMAN, Tevfik, “*Prof. Dr. Friedrich Dessauer (1881-1963)*”, **İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası**. XXVI, S.11, İstanbul, 1963, s.81-87.

BİLİM, Cahit, “*İlk Türk Bilim Akademisi: Encümen-i Daniş*”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, III, S2, Ankara, 1995, s.81-103

BİRAND, Beğlan, “*Psychologie in Turkey*”, **Tecrübî Psikoloji Çalışmaları**, No:1, 1956, s.1-7.

BOLCAL, Metin, “*Deneyisel Fiziğin Ustası: Prof. Dr. Adnan Sokullu*”, **Cumhuriyet Bilim Teknik**, (18 Ocak 2008), s.17-21.

BOZKURT, Nebi, “*Medrese (Osmanlı Dönemi)*”, **İslam Ansiklopedisi**, 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2003, s.312-328.

Cumhuriyet Dergi, “*Curt Kosswig Manyas Kuş Cennetinin Babasıydı*”, S.727, (27 Şubat 2000), s.7-16.

Cumhuriyet Kitap, “*İnsancı Düşüncenin Unutulmaz Öncüsü- Ölümünün 15. Yılında Azra Erhat*”, S.389, (31 Temmuz 1997), s.1-6.

ÇAĞIL, Orhan Münir, “*Ernst von Aster (1880-1948)*”, **Sosyal Hukuk ve İktisat Mecmuası**, S.4, İstanbul, (Aralık 1948), s.142-147.

ÇALIK, Ramazan, “*Türk-Alman İlişkileri (1923-1945)*”, **Türkler**, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s.796-819.

ÇAYCI, Abdurrahman, “*Atatürk, Bilim ve Üniversite I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu*”, **ATAM Dergisi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, IV, S.10, Ankara, (Kasım 1987), s.61-69.

CELEBİ, Nilgün, “*Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki Mülteci Profesörler*”, **Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, I, S.43, Ankara, s.259-272.

ÇETİN, Serkan, “*Anadolu Parsının 9 Bin Yıllık Öyküsü*”, **Bilim Teknik**, (7 Mart 2014), s.2-10.

DENİZ, Muzaffer, “*Hitler Dönemi Türk Alman Antlaşmaları*”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl 2, S. 2, 2015, s.71-89.

DOĞRAMACI, İhsan, “*Albert Eckstein'in Hayatı ve Eserleri*”, **Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası**, S.4, 1950, s.5-12.

DOYUM, Ali Vicdani, “*Atatürk ve Kantorowicz*”, **Türk Diş Hekimleri Birliği Dergisi**, S.153, (Mayıs 2016), s.84-90.

DÖLEN, Emre, “*Darülfünûn*”, **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, II, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.460-481.

-----, “*Darülfünûndan Günümüze Üniversite Yayıncılığı*”, **Türk Yurdu**, XXV, S.211, (24-25 Mart 2005), s.18-33.

-----, “*II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünûn*”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, X, S.1, 2008, s.1-46.

EDEN, Alp, IRZİK, Gürol, “*1933 Üniversite Reformu Sonrası Sınırlı Bir Matematik Soyağacı Çalışması*”, **Matematik Dünyası**, IV, S.2, 2012, s.57-62.

ERAŞ, Ekrem, “*Kimyayı ve Kimya Sanayini Türklere Lâyık Görmeyen Prof. Fr. Arndt Diyor Ki*”, **Kimya ve Sanayi Dergisi**, Özel Sayı (Nisan 1956), s.27-39.

ERGÜN, Mustafa, “*Emrullah Efendi Hayatı-Görüşleri Çalışmaları*”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, S.1-2, Ankara, 1982, s.7-35.

ERÖZ, Mehmet, “*Türk Sosyoloji Bibliyografyasında Prof. Dr. Rüstow'un Yeri*”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, S.3-4, 1963, s.137-143..

Felsefe Arkivi, “*Ernst von Aster Sayısı- Von Aster'in Yayınları*”, S.3, İstanbul, 1949.

FINDIKOĞLU, Fahri Z., “*Türk Sosyolojisinde İki Alman Sosyoloğu: Prof. Kessler ve Prof. Rüstow*”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, S.3-4, 1963, s.29-34.

FİŞEK, Gürhan, “*Fritz Arndt Türkiye’de Çağdaş Kimya Biliminin Öncüsü, Türkçe ve Atatürk Aşığı Bir Bilim Adamı*” **Çalışma Ortamı Dergisi**, S.148, (Eylül-Ekim 2016), s.14-31.

GELİŞLİ, Yücel, “*On Dokuzuncu Yüzyılda (Osmanlı Devleti’nin), Bağdat ve Yemen Vilayetlerinde Medreselerin Açılma Gerekçelerine İlişkin İki Belge*”, Gazi Üniversitesi, **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, XXV, S. 2, 2005, s.83-113.

GENÇ, Savaş, “*Eski İstanbul’da Minyatür Bir AB Vardı*”, **Aksiyon ve Haftalık Haber Dergisi**, S.534, (28 Şubat 2005), s.9-22.

GLEİSSBERG, Wolfgang, “*Türkiye Gökyüzü Haritası Çıktı*”, **Ayın Bibliyografyası**, Yıl 1, S.9-10, (Eylül 1942), s.19-25.

GÖKHAN, Nuran, “*Ord. Prof. Dr. Hans Winterstein Türkiye’deki Araştırmaları*”, **II. Türk Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu**, Edt. A. Terzioğlu, İstanbul, (20-25 Eylül 1981), s.78-92.

GROTHER, Hugo, “*Gedanken zur Errichtung einer deutschen Hochschule in der Türkei Eine Sammlung von Gutachten*”, **Beiträge zur Kenntnis des Orients**, S.10, 1913, s.103-172.

GÜLEN, Dinçer, KÜÇÜKER, Orhan, “*Ord. Prof. Dr. Curt Kosswig (1903-1982), Bilimsel Çalışmaları ve Zooloji Bilim Dalına Katkıları*”, **Acta Naturae**, S.4, (Ekim 2003), s.8-19.

GÜLER, Ali, “*Atatürk Gençlerle: Sınav Yapan Bir Cumhurbaşkanı, Yurt Gezilerinde Okul Ziyaretleri*”, **Anıtkabir Dergisi**, Yıl 18, S.70, Ankara, (Temmuz 2018), s.15-28.

GÜNALTAY, Şemseddin, “*Atatürk’ün Fahri Profesörlüğü Hakkında Bir Hatıra*”, **Belleten**, III, S.10, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, (Nisan 1939), s.272-274.

GÜNAY, Durmuş, “*Türkiye’nin Üniversite Sorunu*”, **Bilimsel Düşünce Dergisi**, S.3, Isparta, 2006, s.1-18.

GÜNERGÜN, Feza, KADIOĞLU, Sevtap, “*Bilim İnsanlarının Ülkelerarası Yolculuğu: İstanbul Üniversitesi’nde Dört Yabancı Astronom (1933-1958)*”, **Osmanlı Bilim Araştırmaları**, XIII, S.1, 2011, s.43-79.

GÜRGEY, İsmet, “*Türkçe Aşığı Bir Bilim Adamı Ord. Prof. Dr. Fritz Arndtd*”, **Çağdaş Türk Dili Dergisi**, XVII, S.205, 2005-2006, s.196-217.

HATEMİ, Hüseyin, “19. Yüzyılda Medreseler”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.501-528.

HEİLBRONN, Curt, “75. Yılında 1933 Üniversite Reformu Görüşler ve Anılar Sempozyumu”, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 18 Aralık 2008.

IRMAK, Sadi, “Fizyoloji Enstitüsünün Üç Şefi Şakir Paşa, Kemal Cenap ve Hans Winterstein”, **İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası**, S.20, 1957, s.581-600.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, “Darülfünûn Tarihçesine Giriş Darülfünûn-ı Sultani”, **Belleten**, VII, S.218, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, (Nisan 1993), s.201-239.

-----, “Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri”, **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, 1999, s.416-438.

-----, “The Madrasas of the Otoman Empire”, **Foundation for Science, Techonology and Civilization**, www.muslimheritage.com, United Kingdom, 2004.

İLKİN, Akın, “Atatürk ve Üniversite Reformu”, **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yıllığı**, S.2, Kardeşler Basımevi, İstanbul, 1987, s.16-31.

İNALCIK, Halil, “Atatürk ve Türkiye’nin Modernleşmesi”, **Belleten**, XXVII, S.108, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, (Ekim 1963), s.625-632.

İNAN, Afet, “Dil Tarih-Coğrafya Fakültesinin Kuruluş Hazırlıkları Üzerine”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, S.1, Ankara, 1957, s.11-25.

İZGİ, Özkan, “Atatürk’ün Eğitim Politikası ve Yabancı Okullar Sorunu”, **III. Uluslararası Atatürk Sempozyumu I**, Ankara, 1998, s.541-560.

KADIOĞLU, Sevtap, “Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü’nde Mülteci Bilim Adamları”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, IX, S.1-2, 2008, s.184-197.

KADIOĞLU, Sevtap, ERGİNÖZ, Şahinbaş Gaye, “Clemens Emin Bosch (1899-1955): Eskiçağ Ve Nüvizmatik Çalışmalarına Katkıda Bulunan Bir Bilim Adamı”, **XI. Uluslararası Akdeniz Arkeolojisi Sempozyumu**, İstanbul Teknik Üniversitesi, (24-29 Nisan 2007), s.21-39.

-----, “Gerhard Kessler’in Türk Sosyolojisine Katkıları, Türkiye’de Toplum Bilimlerinin Gelişimi, Kıta Avrupa’sı Etkisi”, **Sosyoloji Yıllığı 18**, Nilgün Çelebiye Armağan, Edt. Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, İstanbul, 2009, s.438-456.

-----, “Türkiye’de Bir Alman Filozof, Sosyolog ve İktisatçı: Alexander Rüstow (1885-1963)”, **Şafak Ural Armağanı**, Edt. Yücel Yüksel, Alfa Yayınları, İstanbul, 2012, s.401-407.

KARGI, Haluk, “Zeynep Hanım Konağı”, **Dünden Bugün’e İstanbul Ansiklopedisi**, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfının Ortak Yayını, İstanbul, 1994, s.549-565.

KAYMAKÇALAN, Şükrü, “Ord. Prof. Dr. Paul Pulewka Yetmiş Yaşında”, **Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası**, IV, S.19, 1966, s.1001-1014.

KAYNAK, Süleyman, “Kör Uçuşla Olağanüstü Bir Bakış”, **Ophthalmology Life**, S.21, (Kış 2015), s.22-27.

KAZANCIGİL, Aykut, “Ord. Prof. Dr. Rudolf Nissen (1897-1981)”, **Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Dergisi**, II, S.11, 1981, s.24-35.

KELEŞ, Ruşen, “Ernst Reuter ve Şehircilik Üzerine”, **Türkiye’de Yabancı Bilim İnsanları ve Çankaya’da Bir Kent Bilimci: Ernst Reuter Uluslararası Sempozyumu**, Goethe Enstitüsü, Ankara, (14 Aralık 2017), s.27-34.

KESSLER, Gerhard, “Kendi Hayat Yolum”, (Gerhard Kessler Nüshası), **İş Mecmuası**, s.1-9.

KIRATLI, Metin, “Niçin Almanya Bir Roosevelt ve Amerika Bir Hitler Çıkarmadı?”, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, XVI, S.4, Ankara, 1961, s.138-166.

KOCATÜRK, Utkan, “Atatürk’ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları”, **ATAM Dergisi**, I, S.1, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, (Kasım 1984), s.3-95.

KOÇER, Dursun, “Cumhuriyet Türkiye’sinde Gökbilim Kurucusu Bir Öncü Bilim Kadını”, **Bilim Teknik**, (18 Nisan 2008), s.11-18.

KOSSWIG, Curt, “1937 Yılından Bugüne Kadar Türkiye’deki Hatıralarımdan Bazıları”, **II. Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyum Bildirileri**, İstanbul, 1981, s.11-23.

KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuad, “Anadolu Selçukluları Tarihi’nin Yerli Kaynakları”, **Belleten**, VII, S.27, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, (Temmuz 1943), s.379-458.

KURAT, Akdes Nimet, “Brest-Litovsk Müzakereleri ve Barışı”, **Belleten**, XXXI, S.123, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, (Temmuz 1967), s.375-413.

KURUYAZIA, Nilüfer, “İstanbul Üniversitesi’nin Kuruluş Öyküsü İçinde Alman Bilim Adamlarının Yeri”, No: 33, İstanbul, (Nisan 2000), s.78-99.

KUTLUER, İlhan “Medrese”, **İslam Ansiklopedisi**, 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, s.311-329.

KÜÇÜKER, Gülen, “*Ord. Prof. Dr. Curt Kosswig’in Türkiye Faunası Tarihi için Yaptığı Bilimsel Gezilerinden Anılarda Kalanlar Cafer Türkmen*”, **Türk Biyoloji Dergisi**, VI, S.4, 2003, s.28-43.

LOEVY H.T., KOWITZ, Alfred A., “*Alfred Kantorowicz*”, **Pediatric Dentistry Innovator. Journal Of Dentistry For Children**, S.60, (4-5 Temmuz 1993), s.263-269.

MANSEL, Arif Müfid, “*Clemens Emin Bosch (1899-1955)*”, **Belleten**, XX, S.78, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, (Nisan 1956), s.295-303.

MASKAR, Üveis, “*Siegfield Obemdorfer*”, **II. Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu**, İstanbul, 1981, s. 235-262.

NAMAL, Arın, “*Jin. Ord. Prof. Dr. Wilhelm Gustav Liepmann’ın İstanbul Üniversitesi’ndeki Hizmet Süreci (1933-1939) ve Sosyal Jinekoloji Üzerine Düşünceleri*”, **Türkiye Aile Hekimliği Dergisi**, 12/III, (Temmuz-Eylül 2008), s.153-162.

NUHOĞLU, Hidayet Y., “*Darülfünûn*”, **İslam Ansiklopedisi**, 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s.502-521.

OLUÇ, Mehmet, “*İşletme Fakültesinin Kuruluş ve Gelişmesi*”, **İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi**, Yıl:1, Sayı 1, (Nisan 1972).

ORTAYLI, İlber, KAZANCIGİL, Aykut, ve TANYELİ, Uğur, “*Niye Geldiler Niye Gittiler Kimse Anlamadı-Yabancıların Cumhuriyet’e Bıraktıkları*”, **Cogito**, S.23, (Yaz 2000), s.120-122.

ÖNEN Mustafa, KURNAZ, Salim, “*Kamu Yönetimi Reformlarında Yeni Perspektifler ve Arayışlar*”, **ASSAM Dergisi**, IV, S.8, 2017, s.51-69.

ÖNER, Güneş Pernur, “*İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Biokimya Anabilim Dalı Tarihçesi*”, **İstanbul Üniversitesi Fakülte Dergisi**, II, S.73, 2010, s.49-68.

ÖZKAN, Derya, “*Bünyamin Çelebi’nin Mina Urgan ile Söyleşi*”, **İstanbul Üniversitesi’nin Altın Çağı**, S.33, İstanbul, 2000, s.107-121.

ÖZMEN, Mediha, “*Hans Bremer’i Kaybettik*”, **Bitki Koruma Bülteni**, IV, S.3, (Eylül 1964), s.81-97.

PETERS, Wilhelm, “*Von Aster’den Hatıralar*”, **Felsefe Arkivi**, İstanbul, 1949, s. 12-19.

SAKAOĞLU, Necdet, “*İnas Darülfünunu*”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, 1994, s.168-185..

SARGIN, Sevil, “Türkiye’de Üniversitelerin Gelişim Süreci ve Bölgesel Dağılımı”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, III, S. 5, Isparta, 2007, s.121-137.

SAYILI, Aydın, “Atatürk’le Bir Sınav Anısı”, **Ankara Atatürk Lisesi Eğitim Vakfı Derisi**, Ankara Atatürk Lisesi Bülteni, Yıl 2, S.7 (Haziran-Temmuz 1990), s.10-14.

-----, “Vacidiyye Medresesi, Kütahya’da Bir Ortaçağ Türk Rasathanesi”, **Belleten**, XII, S.47, Türk Tarih Kurumu Yay., (Temmuz, 1948), s.654-666.

-----, RUBEN Walter, “Türk Tarih Kurumu Adına Kırşehir’de Cacabey Medresesinde yapılan Araştırmanın Kısa Raporu”, **Belleten**, XI, S.44, Türk Tarih Kurumu Yay., (Ekim 1947), s.674-681.

SEYHAN, Selim, “Üniversite Reformunun 80. Yılında Retrospektif Bir Değerlendirme”, **Bilim Teknik**, (1 Kasım 2013), s.14-16.

SİLER, Abdurrahman, “Darülfünûn’un Kurtuluş Savaşı ve İnkılâplara Bakışı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, XI, S.31, (Mart 1995), s.178-186.

SPATAR, Halim, “Savaşla Gelen Profesörler”, **Cumhuriyet Dergi**, S. 727, (27 Şubat 2000), s.1-5.

ŞAHİN, Mustafa, “Darülfünûn Talebe Cemiyet Önderliğinde Gerçekleştirilen Bir Öğrenci Hareketi Örneği”, **Tarih ve Toplum**, S.107, (Kasım 1992), s.271-275.

TAŞDEMİR, Ersoy, “Türkiye’de Yükseköğretim Kurumlarının Gelişmesinde Avusturyalı ve Alman Bilim Adamlarının Katkısı”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.9. s.204-221.

TEKİN, Başak Burcu, “Anadolu Selçuklu Kültürünü Anlamak: Sanat Tarihi Açısından Bir Değerlendirme”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.32, 2012, s.21-32.

TEKİNER, Hali, “Ord. Prof. Dr. Naşid Erez Türkiye’de Sosyal Jinekoloji ve Aile Planlamasının Öncülerinden”, **Nobel Medicus**, I, S.12, (Kış 2016), s.106-119.

TERZİOĞLU, Arslan, “Cumhuriyet Dönemi Türk Tıbbına ve Tıp Eğitimine Kısa Bir Bakış”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, I, S. 2, 2002, s.69-307.

-----, “Türkiye’de Görev Yapmış Olan Alman Asıllı Tıp ve Deneyisel Bilim Dallarındaki Profesörlerin Biyografileri”, **Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu**, İstanbul, 1976, s.175-192.

TERZİOĞLU, Mehmet, “*Prof. Dr. Hans Winterstein: Hayat Hikâyesi ve Türkiye’de Fizyolojinin Gelişmesine Katkısı*”, **II. Türk Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu**, İstanbul, 1981, s.325-334.

TUNA, Necdet, “*Einstein ve Alman Hocalarımız*”, **Cumhuriyet Almanya**, (27 Ocak 2006), s.17.

TUNA, Orhan, “*Prof. Dr. Gerhard Kesslers Persönlichkeit und Werke*”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, (Nisan ve Eylül 1963), s.293-307.

TUNCAY Mete, ÖZMEN, Haldun, “*1933 Darülfünûn’un Tasfiyesi veya Bir Tek-Parti Politikacısının Ölenemez Yükselişi ve Düşüşü*”, **Tarih ve Toplum**, S.10, (Güz 1984), s.222-237.

-----, “*1933 Tasfiyesinden Önce Darülfünûn*”, **Yapıt**, S.7, (Kasım 1984), s.2-26.

TUNÇ, Salih, “*İstanbul Basınına Göre Milli Mücadeleye Bir Destek Darülfünûn Öğrenci Olayları*”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Yıl 1, S.1, 2002, s.323-355.

TURAN, Şerafettin, “*Dr. Reşit Galip’in Atatürk’e Yakınmaları*”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, S.39, Ankara, 1963, s.11-28.

TÜTENGİL, Cavit Orhan, “*Ord. Prof. G. Kessler’in Tarihimizdeki Yeri ve Türkiye’deki Yayınlarının Bibliyografyası*”, **İktisat Fakültesi Mecmuası**, XXII, No:3-4, (Nisan-Eylül 1963), s.51-59.

-----, “*Türkiye’nin Sorunları ve Fritz Baade*”, **İstanbul Üniversitesi iktisad Fakültesi Mecmuası**, XXIV, No:1-2, (Mart 1965), s.109-119.

UNAT, Ekrem Kadri, “*Ölümünün Onuncu Yılında Ord. Prof. Dr. H. Braun Hatırlayış*”, **Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Dergisi**, III, S.4, (Temmuz 1973), s.294-310.

UNAT, Yavuz, KALAYCIOĞULLARI, İnan “*Cumhuriyet Dönemi’nde Astronomi Çalışmaları*”, **XIV. Ulusal Astronomi Kongresi**, Edt. İsmail Küçük, Kayseri, (31 Ağustos 2004), s.4-22.

UYŞAL, Mehmet Reşat, “*Atatürk’ün Darülfünûn Ziyareti*”, **Milli Kültür Dergisi**, S.2, (Mayıs 1981), s.1-18.

VARDAR, Yusuf, “*Prof. Brauner’in Ardından*”, **Biyoloji Dergisi**, S.25, 1975, s.3-14.

VELİDEDEOĞLU, Meriç, “*Türkçemiz ve Ord. Prof. Dr. Fritz Arndt*”, **Cumhuriyet Bilim Teknik**, S.840, 1989, s.1-7.

YAVUZ, Fehmi, “*Ernst Reuter*”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, XXII, S.3, 1968, s.135-192.

YENERMAN, Münevver, “*Patoloji Dalında 1933 Üniversite Reformu ile Sağlanan Gelişmeler ve Ord. Prof. Dr. Philpp Schwartz'ın Etkileri*”, **II. Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu**, İstanbul, (20-25 Eylül 1981), Edt. A. Terzioğlu, İstanbul, 1981, s.185-195.

YENİÇERİ, Celal, “*Mülazemet*”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s.537-542.

YENSON, Mutahhar, “*Ord. Prof. Dr. Felix Haurowitz ve İstanbul Tıp Fakültesi Biyokimya Kürsüsüne Katkıları*”, **II. Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, (20-25 Ekim 1981), s.469-501.

G- ELEKTRONİK KAYNAKLAR

<http://egitim.erciyes.edu.tr/~arak/O.ArakMakale2011./> Erişim Tarihi: 05.03.2019.

<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/101058>/Erişim Tarihi: 22.04.2019.

<http://www.unige.ch/fapse/centenaire/personnes.html>/Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2018.

<http://www-history.mcs.st-and.ac.uk/Biographies/Freundlich.html>/Erişim Tarihi: 30.07.2019.

<https://www-history.mcs.standrews.ac.uk/Biographies/Prager.html>/Erişim Tarihi: 06.08 2019.

<http://cdn.istanbul.edu.tr/statics/istanbultip.istanbul.edu.tr/wpcontent/uploads/attachments/karikatur.sergisi/>Erşim Tarihi: 04.07.2019.

<http://cdn.istanbul.edu.tr/statics/istanbultip.istanbul.edu.tr/wpcontent/uploads/attachments/karikatur.sergisi/>Erşim Tarihi: 04.07.2019.

[http://www.diabetesgeschichte.de/In_der_Welt.446./](http://www.diabetesgeschichte.de/In_der_Welt.446/)Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2019.

http://www.istanbul.edu.tr/itf/fizyoloji/index/Fizyoloji_Anabilim_Dalı_Kısa_Tarihçesi/ Erşim Tarihi: 12.03.2019

http://www.itf.istanbul.edu.tr/mikrobiyoloji/hugo_braun.htm/Erşim Tarihi: 12.07.2019.

http://www.kanalkbb.com/kliniklerimiz.php?klinik_tur=eski&id=4625/Erişim Tarihi: 01 05.2019.

<https://eczacilik.istanbul.edu.tr/tr/content/fakultemiz/tarihce/>Erişim Tarihi: 14.07.2019.

<https://portreler.fisek.org.tr/herkese-muzik-prof-eduard-zuckmayer/>Erişim Tarihi: 15.11.2019.

[https://www.efg.med.uni-](https://www.efg.med.uni-muenchen.de/geschichte/biographien/erichfrank/index.html)

[muenchen.de/geschichte/biographien/erichfrank/index.html](https://www.efg.med.uni-muenchen.de/geschichte/biographien/erichfrank/index.html)/Erişim Tarihi: 29.05. 2019.

<https://www.frankfurt1933-1945.de/nc/beitraege/show/1/thematik/wissenschaft/artikel/exil-in-der-tuerkei-friedrich-dessauer/suche/dessauer/>Erişim Tarihi: 05.05.2019.

<https://www.naumburg-geschichte.de/geschichte/berufsverbote.htm/>Erişim Tarihi:15.07.2019.

<https://www5.in.tum.de/~huckle/evenari.pdf>Erişim Tarihi: 06.08.2019.

<https://www-history.mcs.st-andrews.ac.uk/Biographies/Mises.html>/ErşimTarihi: 06.08.2019.

http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/milli_egitim_dergisi/160/korkut.htm/Erşim Tarihi: 12.12 2017.

<http://astronomi.fen.istanbul.edu.tr/tr/content/bolum/tarihce/>,/Erşim Tarihi: 01.07.2019.

<https://kutuphane.tbmm.gov.tr/cgi-bin/koha/opac-search.pl?q=an:128838%22/>Erşim Tarihi: 20.08.2019.

<http://www.istanbul.edu.tr/genel/75ozel.htm>/Erşim Tarihi: 19.05.2018.

<https://trod.org.tr/hakkimizda.php?id=127#s7/> Erişim Tarihi: 05.05.2019.

<https://portreler.fisek.org.tr/o-bizden-biri-unutulmus-kurtarici-philipp-schwartz/>ErşimTarihi: 16.07.2019.

H- SÖZLÜ KAYNAKLAR

MAYDA, Ayşe, “*Hocası A. Kantorowicz Hakkında Mülakat*”, **Röportaj**, İzmir, 26 Ekim 2018.

GİRİŞ

Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini kültür olarak tanımlamaktaydı. Türk kültürünün yüksek karakteri O'na göre yüksek bir medeniyet oluşturabilecek durumdaydı. Çağı yakalayan bir medeniyet anlayışını işaret eden Atatürk, bunun pozitif bilimlere dayanan bir çabayla mümkün olduğunun bilincindeydi. O'nun kurduğu Cumhuriyet, yalnız siyasi anlamda ilerlemeyecek, müspet bilim anlamında da çağı yakalayacak, yenilikleri takip edecekti. Bu bağlamda sadece ilim ve feni kullanan değil, üretebilen bilim insanlarının yetiştirilmesinin önemine de vurgu yapmıştı. Sakarya Zaferi kazanıldığında Mustafa Kemal Paşa'ya; *"İşte zaferi kazandınız, şimdi ne yapmak isterdiniz?"* diye soranlara; *"Milli Eğitim Bakanı olarak memleketimin irfanına hizmet etmek isterdim¹"* diye cevap vermişti.

I. Dünya Savaşı'nda aynı ittifakta yer alan Osmanlı Devletiyle Almanya'nın ilişkisi 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin hükümleri gereği kesilmişti. Türk-Alman ilişkilerinin tekrar kurulması ancak 3 Mart 1924'te Ankara'da imzalanan Türk-Alman Dostluk Antlaşması'yla mümkün olmuştu.² Alman diplomat Rudolf Nadolny'nin Büyükelçilik görevi döneminde ilişkiler tekrar canlandırılmaya çalışılırken, Nisan 1929'da Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey, Almanya'yı ziyaret ederek yetkililerle görüşmüştü. Diplomatik temasların kurulmasından sonra çeşitli kurumlarda görevlendirilmek üzere Almanya'dan uzmanların gelişi, ticarî ilişkilerin gelişmesi söz konusu olmuş, Türkiye'ye Alman yatırım ve sermaye akışı başlamıştı.³

Almanya'da 1930'da Nasyonal Sosyalizm kitle desteğini arttırırken Türkiye'de Atatürk ve arkadaşları genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kurumlarını oluşturmaya çalışıyorlardı. Bir toplumun ilerleyebilmesinin ve bağımsızlığını koruyabilmesinin en önemli şartlarından biri de o toplumun bilim dünyasında söz sahibi olabilmesiyle mümkündü. Bu doğrultuda Atatürk, ulusuna hayattaki en gerçek yol gösterici olarak bilimi işaret etmiş ve onun için kültürel alanda çağdaşlaşma zincirinin en önemli halkasını üniversiteler oluşturduğunu çok iyi bilmekteydi. Genç Cumhuriyet, eğitim ve kültür üzerinde titizlikle durmuştu. Bu kapsamda Cenevreli Pedagoji Profesörü ve Siyaset Bilimcisi Albert Malche, mevcut Türk üniversitelerinde reform gereksinmelerini, olanaklarını araştırmak ve gerekli önerileri yapmak üzere Türk

¹ Afet İnan, **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1998, s.34-36.

² İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, I, Ankara, 1989, s.13-14.

³ Cemil Koçak, **Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)**, T.T.K. Yay., Ankara, 1991, s.8-83.

Hükümeti tarafından bir rapor hazırlamakla görevlendirilmişti.⁴ Prof. A. Malche'nin hazırladığı raporu Atatürk tüm ayrıntılarıyla inceledikten sonra, yeni bir üniversite kurulmasına ilişkin talimatını vermişti. Daha sonra da 31 Temmuz 1933'te Darülfünûn'un lağvedilerek yerine 1 Ağustos 1933'te İstanbul Üniversitesi kurulmuştu.⁵

Yeni kurulacak üniversitenin kadrosunun oluşturulmaya başlandığı sıralarda Almanya'da, Türkiye'yi olumlu yönde etkileyecek gelişmeler yaşanmaya başlamıştı. 1933'te iktidara gelen Nasyonal - Sosyalist Parti yani Naziler ülkedeki Yahudi kökenli, liberal ve sosyal demokrat insanları sindirmeye yönelik girişimlerde bulunmuştu. Bu kişilerin haklarını kısıtlayan ilk olay 7 Nisan 1933 tarihinde çıkarılan; "*Devlet Memuriyeti'nin Yeniden Yapılandırılmasına Dair Kanun*" ile Yahudilere siyasi olarak güvenilemeyeceğini, bunun için kamu memur ve devlet hizmetlerinden çıkartılmaları hakkında kanun yürürlüğe girmişti. Bunun üzerine Almanya, tarihindeki en büyük beyin göçü ile karşı karşıya kalmıştı.⁶ Bu insanlar ülkelerinden ayrılarak başka ülkelere göç-iltica-mülteci olarak gitmek zorunda kalmışlardı. Bu çerçevede çalışmanın daha iyi anlaşılması için "*Muhacir, Göçmen, Mülteci ve Haymatlos/Vatansız*" gibi kavramlar açıklanmıştır.

Muhacir; Bir ülkeden başka bir ülkeye hicret eden kişilere denilmiştir. Osmanlı Devleti'nin sonlarından itibaren Dobruca, Kırım, Selanik ve Balkanlar'dan mecburi göç yaşayıp Anadolu'ya gelenlerin genel adıdır. Türkçeye "*Mekke'den Medine'ye göç eden*" anlamındaki Arapça sözcükten geçmiştir.⁷

Göçmen; ülkesinde zulme uğradığı veya uğrayacağı gibi nedenlerle göç eden kişiler değil, daha iyi koşullarda yaşamak için kendi vatanından ayrılan kişi veya aile fertlerini kapsamıştı. Göç işlemi genel olarak pasaport ve vize gibi resmi belgelerle yapılır ve göçmenler, göç ettikleri ülkelerde, vatandaşı oldukları ülkenin korumasından yararlanmaya devam edenler için kullanılmıştı.⁸

Mülteci; Uluslararası hukukta "*mülteci*" kavramı, vatandaşı olduğu ülke dışında olan ve "*ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncesi nedeniyle zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu*" için vatandaşı olduğu

⁴ Abdurrahman Çaycı, "*Atatürk Bilim ve Üniversite*", *Atatürkçü Düşünce*, Ankara, (1992), s.789.

⁵ Mustafa Ergun, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara, 1982, s.141; Ernst Hirsch, *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişimi*, İstanbul, 1950, s.229-295.

⁶ Helge Pross, *Die Geistige Enthauptung Deutschlands: Verluste durch Emigration, Nationalsozialismus und die Deutschen*, Universitaetstage, Berlin, 1966, s.143-144.

⁷ Ferit Develioğlu, *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 1978, s.794; *Temel Türkçe Sözlük*, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1985, s.898.

⁸ *AnaBritannica*, IX, s.574; *Temel Türkçe Sözlük*, s.429; Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev. Osman Akınay-Derya Kömürcü), Bilim Sanat Yayınları, Ankara, 1999, s.277.

ülkeye dönemeyen veya dönmek istemeyen kişileri ifade etmişti. Mülteci olarak uluslararası koruma arayan ancak statüleri henüz resmi olarak tanınmamış kişilere denilmişti. Bu terim genellikle, mülteci statüsü almaya yönelik başvurularının hükümet ya da Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) tarafından karara bağlanmasını bekleyen kişiler için kullanılmıştı.⁹

Haymatlos/Haimatlos; vatansızlık, hiçbir devletle uyrukluk bağı olmayan kişileri tanımlamak için kullanılmış bir terimdir. Almanca bir kelimedenden türemiş ve bu statüye sahip kişilere vatansız veya uluslararası yaygın terimle Haymatlos denilmiştir. Bu ifade daha çok Türkiye'ye ya da başka ülkelere Hitler'in zulmünden kaçmış ve daha sonra Alman vatandaşlığından çıkarılmış kişiler için kullanılmıştı.¹⁰

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere yapılan çalışma kapsamında 1933'te Türkiye'ye gelmeye başlayan bilim insanları için en uygun ilk ifade “*Mülteci*” terimi olmuştur. Daha sonra A. Hitler'in 15 Eylül 1935'te “*Nürnberg Yasaları*” kapsamında ilan ettiği “*Alman kanını ve şerefini koruma kanunu*” (Das Gesetz zum Schutz des deutschen Blutes und der deutschen Ehre) kanunu ilan edilmişti. Buna göre; Alman kanını temiz tutmak amacıyla Yahudilerin, Alman kanından gelenler ve Alman kanına akraba olanlarla (Artverwandten Blutes) evlenmesini veya evlilik dışı ilişki kurmasını yasaklamıştı. Bu kanunla birçok arı ırktan olmayan Almanlar dışlanmış ve 1 Haziran 1939'dan itibaren de vatandaşlıktan çıkarılmıştır. Türkiye'deki yüzlerce Yahudi kökenli Almanlar da bu kapsamda vatandaşlıktan çıkarıldığı için “*Haymatlos*” yani “*Vatansız*” olarak ifade edilmişti.¹¹

Nazi iktidarı döneminde Almanya'da yaşanan antisemitizm dolayısıyla çok sayıda Alman bilim insanı ve sanatçı Türkiye'de mülteci bir hayat yaşamak zorunda kalmışlardı. Yahudi olmayan birçok Profesör ve sanatçı “*âri ırkına mensup olmayan*” eşlerinden ayrılmak istemediklerinden ya işten çıkarılmışlar ya da çıkarılmakla tehdit edilmişlerdi. Türkiye'ye gelen Yahudi veya “*yarı âri*” bilim insanlarının büyük bölümü karışık evliydi ve bekârlar da dâhil tüm Yahudi Ordinaryüs Profesörlerin neredeyse %50'sini oluşturmuştu.¹²

Alman tarihçi Fritz Blaettner'e göre; “*Tarihe yönelen bakış sadece geçmişi görmekle kalmaz, aynı zamanda hikâyenin yöneldiği insanları da kaplar. Onların*

⁹ Ferit Develioğlu, **Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, s.795; **AnaBritannica**, XVI, s.347; **Temel Türkçe Sözlük**, s.934

¹⁰ **AnaBritannica**, XXI, s.547.

¹¹ **Açık Söz “Nürnberg Yasaları”**, 13 Eylül 1936, s.2; Ilse Staff, **Justiz im Dritten Reich: Eine Dokumentation**, Fischer Bücherei, Frankfurt am Main, 1964, s.9-11.

¹² Kemal Yalçın, **Haymatlos**, İşbankası Yayınları, İstanbul, 2011, s.74-84.

sorunları, endişeleri, miras kalan malzemeyi işe yarar hale getirilmesini tayin eder” ifadesinden yola çıkarak bu çalışmada; tarihsel süreç göz önüne alınarak, Alman mülteci akademisyenlerin her birinin terk ettikleri ve geldikleri ülkelerdeki yaşamları, mesleki durumları, ilişkileri, faaliyetleri, özel yaşantıları ve bilimsel katkıları incelenmiştir. Çalışmanın ağırlık noktasını ise Türk akademik yaşamına kattıkları kurumsal ve bilimsel çalışmaları oluşturmıştı. Bilim göçüyle 1933’te gelen mülteci akademisyenlerin çağdaş anlamda bir üniversitenin kurulmasına, Türk bilim insanlarının yetişmesine katkıları övgüyle bahsedilmişti.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK YÜKSEKÖĞRETİMİNİN (DARÜLFÜNÛN) TARİHÇESİ

A- KURULUŞUNDAN 1923'e KADAR DARÜLFÜNÛN'UN GELİŞİMİ

Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim sistemi, Selçuklular zamanında kurulmaya başlayan medrese sisteminin devamı niteliğindedir.¹³ Bu sistem, İslam dini temellerine dayalı olarak, kendi içersinde uyumlu bir bütünlük göstermişti. Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim öğretim faaliyetleri Enderun ve birkaç büyük medrese hariç XIX. yüzyılın ortalarına gelinceye kadar devletin görev alanının dışında kalmış, hayırsever kişilerin kurdukları vakıflar yoluyla yürütülmüştü. Geleneksel eğitim kurumları arasında sadece “askeri eğitim” ve “yöneticilerin eğitimi” devlet tarafından yapılmıştı. Ancak XVIII.'yy'da Avrupa'da ortaya çıkan endüstriyel gelişme karşısında Osmanlı Devleti, eski üstünlüğünü yitirip zayıflamaya başlayınca yöneticiler birçok alanda yenilik adımları atmak zorunda kalmıştı. Devletin yenileşme faaliyetlerine giriştiği alanların başında eğitim öğretim gelmişti. Böylece eğitim ve öğretim faaliyetleri, bir devlet politikası niteliği kazanabilmişti.¹⁴

Cumhuriyet öncesi dönemde, yükseköğretimin geçmişine bakıldığında ortaya iki önemli eğitim kurumu çıkmıştı. Bunlardan ilki Türkler'in İslamiyet'i kabul etmesiyle ortaya çıkan medreseler kurumu olmuştu. Medrese eğitim sistemi Osmanlılar'a, Selçuklular vasıtasıyla geçmiş ve ilk Osmanlı medreseleri 1330'da İznik'te ve 1335'te de Bursa kurulmuştu.¹⁵ İkincisi ise, gerçek manada üniversite diye tabir edilen Osmanlı Darülfünûn'u olmuştu.

Osmanlı Devleti'nde medrese eğitim sisteminin en parlak olduğu dönem ise Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman dönemleri olmuştu. Bu dönemde kurulan Fatih ve Süleymaniye gibi büyük Medreseler, Osmanlı eğitim sisteminin zirvesini oluşturmuştu. Bu Medreselerde sadece dini eğitim değil, aynı zamanda akli ilimler de işlenmişti.¹⁶

¹³ Ekmeleddin İhsanoğlu, **Darülfünun Osmanlı'da Modernleşmenin Odağı**, RCİCA Yayınevi, İstanbul, 2010, s.28-35.

¹⁴ Asım Arı, “Tevhid-i Tedrisat ve Laik Eğitim”, **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, XXII/2, (2002), s.182-183.

¹⁵ İlhan Başgöz, **Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk**, Ayhan Matbaası, İstanbul, 2005, s.22-23.

¹⁶ Esin Kaya, vd., **Başlangıcından Cumhuriyete Fen Bilimleri Eğitimi Tarihi (Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Tarihi)**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2007, s.6-8.

Osmanlı eğitim sisteminin temelini oluşturan medreselerde XVI.yy'a gelindiğinde yavaş yavaş bozulmalar başlamış ve sonraki yüzyıllarda da bu durum devam etmişti.¹⁷ Bu dönemde, Osmanlı Devleti'nin, bilim alanında Batılı Devletlerden geri kalmaya başlaması nedeniyle bu durumu düzeltmek için devletin eğitim sisteminin düzeltilmesi gerektiğini düşünmeye başlamıştı. Bu amaçla XIX.'yy'da Darülfünûn adıyla yeni bir eğitim kurumu kurulmuştu.¹⁸

Darülfünûn eğitim sitemi, medreselerin devamı niteliğinde olmamış aksine bulundukları dönem itibariyle birbirlerinden ayrı eğitim kurumları olmuştu. ¹⁹ Darülfünûn kuruluşundan itibaren, devlet kademeleri için önemli kişiler yetiştirmesi nedeniyle yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde de varlığını sürdürme imkanı bulmuştu.

I- Selçuklular'da Medrese Eğitim Sistemi

Selçuklu Devleti, Türk tarihi, İslam tarihi ve dünya tarihinde önemli bir yere sahip olmuştu. XI.'yy'dan itibaren Türk göçlerine sahne olan Anadolu'da, Büyük Selçuklular'ın İran'da gerçekleştirdikleri Türk-İslâm mimarisiyle, Anadolu kültürünün kaynaşmasından oluşan yeni bir sanat anlayışının ürünü olan kıymetli eserler vücuda getirilmişti. Bu eserler daha sonraki yıllarda Beylikler ve Osmanlı mimarisini etkilemiş ve Anadolu Türk kültürünün önemli temel taşlarından sayılan medreseler olmuştu.²⁰

İslâmiyet'in zamanla genişlemeye başlaması ve birçok kavmin bu din altında birleşmesi ile Kur'an'ı doğru okumak, anlamak ve öğretmek ihtiyacı artmıştı. Halkın İslâm dinini doğru öğrenebilmesi için daha fazla okul ihtiyacı hissedilmiş, medreseler bu amaçla açılmaya başlanmıştı.²¹ Medrese ism-i mekân bir kelime olup ders verilen yer, kelime olarak ders okunan yer mânâsı taşımış ve İslâm medeniyetinde eğitim ve öğretimin verildiği yer olmuştu. Arapça de-ra-se kökünden gelmiş ve Sıbyan mektebinin üstünde eğitim ve öğretim yapan orta ve yüksek tahsilli müesseselere de denilmişti. Medrese, okunan yerle beraber talebenin içinde oturup kalktığı ve okuduğu bina mânâsını taşımış ve çoğulu me-da-ris kökünden türemişti. Medreseler, memleketin ihtiyaç duyduğu kültürü oluşturan ve eleman yetiştiren bir eğitim ve öğretim kuruluşu

¹⁷ E. Kaya, **Başlangıcından Cumhuriyete Fen Bilimleri Eğitimi**, s.8-9.

¹⁸ Ali Arslan, **Darülfünun'dan Üniversiteye**, Kitapevi Yayınları, İstanbul, 1995, s.24-25.

¹⁹ A. Arslan, **Darülfünun'dan Üniversiteye**, s.25.

²⁰ Osman Turan, **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993, s.45-51.

²¹ Yücel Gelişi, "On Dokuzuncu Yüzyılda (Osmanlı Devleti'nin), Bağdat ve Yemen Vilayetlerinde Medreselerin Açılma Gerekçelerine İlişkin İki Belge", Gazi Üniversitesi, **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, XXV/2, (2005), s.83-113.

olmuştur.²² Medresede eğitim dili Arapça olmasına rağmen Beylikler Devri'nde medreselerde Türkçe yazılmış tıp kitapları ile Kur'an çeviri ve tefsirleri sebebiyle, Türkçe önemli bir konumdaydı. Bununla birlikte, ülkenin Konya, Kayseri, Diyarbakır veya Niksar gibi önemli kültür merkezlerinde de eğitim dili Arapça olmuştur.²³

Türkiye Selçuklu medreselerindeki eğitim şekli klasik İslâm medrese eğitimine paralel olmuştur. Fıkıh, dinî ilimler, Kur'an-ı Kerim, hadis ve bunlara yardımcı edebî ilimler okutulmuştur. Eğitim salı ve cuma günleri hariç bir hafta boyunca yürütülmüş, eğitim süresi her dönem kesinlik arz etmese de beş yıla kadar sınırlandırıldığı olmuştur. Selçuklu medreselerinde, Kur'an, hadis ve tefsir gibi dinî ilimlerin yanında, tıp ve astronomi gibi ilimlerin de okutulması, vakfın gaye ve imkânlarına göre olmuştur. Medreselerdeki ders programlarının temelini dinî ilimler oluşturmuştur. Türkiye Selçuklular'ı döneminde medreseler, Büyük Selçuklu Devleti Nizâmiye medreselerinin bir devamı olmuştur.²⁴ Medreselerin yapılış nedenleri de birçok sosyal-içtimaî müessesenin yapılış nedenleri gibi çeşitli ve karmaşık olmasına rağmen belirli başlıklarda benzer özellikler taşımaktaydı. Bu sebepler aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

- 1) Din adamı yetiştirmek,
- 2) Yoksul ve yetenekli öğrencileri okutup topluma kazandırmak,
- 3) Devletin yönetimi için memur yetiştirmek,
- 4) Devlet adamlarını eğitmek,
- 5) İslâmiyet'i yeni benimsemiş Oğuz topluluklarının yeni inançlarının pekiştirilme, eskilerinin silinme gereğinin duyulması,
- 6) Yeni ele geçirilen ülkelerin manen de fethini sağlamak için gerekli insanları yetiştirme düşüncesi,
- 7) Devlet adamlarının eğitim ve bilim severliği,
- 8) Bilginleri bir görev ve maaşla medreselere bağlayıp denetim altında tutmaktır.²⁵

Medresenin öğretim kadrosu esas itibariyle, müderris, muid (Müderrisin asistanı) ve talebeden meydana gelmişti. Medreseler, talebe hücreleri, misafirhane, mescit ve kütüphaneden oluşmaktaydı. Müderrisler gerek medresede talebe yetiştirmek ve ülkenin

²² Mehmet Ali Ünal, **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, Isparta, 1997, s.102; Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, MEB Yay., İstanbul, 1993, s.436.

²³ Tuncer Baykara, **Anadolu'nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi Üzerinde Araştırmalar**, İzmir, s.150.

²⁴ Ekmeleddin İhsanoğlu, "*Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri*", **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, (1999), s.436.

²⁵ Aptullah Kuran, **Anadolu Medreseleri**, Otdü Yayınları, Ankara, 1969, s.128-131.

her tarafına göndermek, gerekse kitap yazmak ve halkın istifadesine sunmak suretiyle ilmin ilerlemesine hizmet etmişti. Selçuklu devri ilmî eserleri bu devirde yazılmıştı.²⁶

Medreselerde, Kur'an, Sarf, Nahv (Cümle bilgisi, sentaks), Mantık, Hadis, Tefsir (Kur'an yorumu), Adab-ı bahis (Tartışma adabı), Vaaz, Belâgat (Güzel konuşma, retorik), Kelâm, Hikmet, Fıkıh (İslâm Hukuku), Faraiz (Miras hukuku), Akaid (İnanç esasları), Usûl-ü fıkıh, İlm-i heyet (Astronomi ve astroloji) ve İlm-i hesap adıyla dersler verilmişti.²⁷

Türkiye Selçuklu döneminden günümüze kadar gelen çok çeşitli yapılar yerleşik hayat kültürünün varlığını ispatlar nitelikte olmuştur. Genel olarak 1308 senesinden günümüze kadar yapılmış olan bin yüz yapıdan %55'i ulaşabilmişti. Günümüze kadar ulaşıp tespiti yapılan bazı yapı gruplarından yüz on beş cami, yüz yirmi iki mescid, yüz otuz beş türbe, yüz altmış yedi medrese, yetmiş hamam, kırk sekiz saray, kırk dokuz köprü şeklinde sıralanmıştı. Anadolu genelinde Selçuklu dönemi için yapıların inşalarındaki sayısal döküme bakıldığında camilerin sayısının yüz on beş, medreselerin ise, tıp eğitiminin de yapıldığı Darü's-Şifa yapıları da katıldığında yüz otuz beş tane olduğu bilgisine ulaşılmıştı. Camiler hemen hemen bir medrese olmaksızın inşa edilmezken, tek başına inşa edilen medrese sayısı yadsınamayacak kadar fazla yapılmıştı. Bu çerçevede Konya'da yirmi üç, Sivas'ta on dokuz, Mardin'de sekiz, Kayseri'de yedi, Amasya'da altı, Diyarbakır'da beş ve Akşehir'de beş adet medrese inşa edilmişti. Selçuklu medreselerinin %50'den fazlası bu yedi merkezde toplanmıştı. Ortaçağda eğitim aslen iki kategoride kadîm ilimler ve İslam ilimler olarak ayrılmıştı. Kadîm ilimler yabancı ve İslam (öncesi ilimler, matematik astronomi geometri, fizik, tıp, gramer ve felsefeyi kapsamıştı. İslâmî ilimlerde kendi içerisinde dallara ayrılmıştı. Örneğin, Konya İnce Minareli Medrese'de (1258) Darü'l-hadis, Konya Sırçalı Medrese'de (1242) fıkıh eğitimi verilmişti.²⁸

Anadolu'da kurulan en eski medreseler Danişmentliler tarafından Tokat ve Niksar Yağlıbasan Medreseleri olarak kurulmuştu. Türkiye Selçukluları'nın açtığı ilk medrese 1193'te Kayseri Koca Hasan Paşa Medresesi olmuştu. İslâm dünyasında ilk medrese Büyük Selçuklular zamanında Sultan Alparslan'ın veziri Nizâmülmülk (1018-1092)

²⁶ Mehmet Fuad Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları", **Bellekten**, VII/27, (1943), s.379-458; Osman Çetin, **Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslâmiyet'in Yayılışı**, Marifet Yay., İstanbul, 1981, s.155.

²⁷ Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, (Çev. Yıldız Moran), İstanbul, 1979, s.83-86.

²⁸ Mükrimin Halil Yinanç, **Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri I, Anadolu'nun Fethi**, İstanbul, 1944, s.6; Başak Burcu Tekin, "Anadolu Selçuklu Kültürünü Anlamak: Sanat Tarihi Açısından Bir Değerlendirme", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.32, (2012), s.21-32.

tarafından kurulmuş ve yine onun ismiyle anılan “*Nizâmiye Medreseleridir*” açılmıştı. Bazı kaynaklarda ilk medresenin kurucusu olarak, Nişâbur Hâkimi Emir Nasır b. Sebüktekin gösterilmişti.²⁹

Türkiye Selçuklu Devleti’nde ilk medreselerin kuruluşu siyasî istikrarın sağlanıp kültürel etkinliklerin yürütülmeye başladığı II. Kılıç Arslan devrinde yaşanmıştı. II. Kılıç Arslan biri Konya, diğeri Aksaray’da olmak üzere iki medrese yaptıırken, emirlerinden Altunaba da, Konya’da bir medrese inşa ettirmişti. Başşehir olarak Konya, şüphesiz, Selçuklu kültür hayatının merkezindeki yerini her devirde muhafaza etmeyi başarmıştı. Anadolu’da yapılan en eski medrese, temelindeki bir kitabede (589/1193) tarihi bulunan Kayseri’deki Gevher Nesibe medresesi olmuştu. Aksaray Muzafferîye medresesinden yetişen bilginler, XIV.’yy’da Suriye ve Mısır’da büyük bir itibar görmüştü. Anadolu kasabalarında kurulan medreseler birer kültür coğrafyası hâline getirilmeye çalışılmıştı. II. Kılıç Arslan’dan sonra devletin yönetimini üstlenen Türkiye Selçuklu Hükümdarlarının hemen hepsi eğitilmiş kişiler olmuştu. Üst düzey İslâmî ve millî duygularla yetiştirilen Türkiye Selçuklu Sultanlarından bazıları Arapça, çoğunluğu Farsça öğrenmiş ve bu dilde şiirler yazabilmişlerdi.³⁰ II. Kılıç Arslan, öğrenim görmemesine rağmen, ilim erbabına son derece saygı duymuş ve onlara huzurunda münazaralar yaptırmıştı.³¹

Türkiye Selçuklu Devleti’nde medreseler, Büyük Selçuklular’ın devamı niteliğinde sürmüştü. Fakat medreseler arasında gerçek anlamda ihtisaslaşma bu dönemde görülmüştü. Mesela, Konya’da İnce Minareli Medresede Hadis, yine Konya’da Sırçalı Medresede Fıkıh, Kayseri’de Çifte Minareli Medresenin birinde Tıp, Kırşehir ve Kütahya Medreselerinde Heyet ve Nücûm bilimleri eğitimi yapılmıştı.³²

Türkiye Selçuklu Devleti’nde VII.’yy’da manevî kültür bakımından oldukça yüksek bir seviyeye erişmişti. Çocuklara okuma, yazma, öğretmek maksadıyla her cami yanında tesis edilen ilk mekteplerden başka, her tarafta medreseler yapılmıştı. Sağlanan asayiş, artan içtimaî refah, Sultanların ulemaya hürmet ve itibar göstermesi ve bilhassa Moğol istilâsının Anadolu’ya sürüklediği âlim, şair ve mutasavvıfların çalışmalarının bu

²⁹ Abdülkerim Özaydın, *Selçuklu Tarihi, Sultan Muhammed Tapar Devri*, Ankara, 1990, s.7.

³⁰ Ahmed Zeki Velidî Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş-En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1981, s.215.

³¹ Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1993, s.64; Hilmi Ziya Ülken, *Eski Yunan’dan Çağdaş Düşünceye Doğru İslâm Felsefesi Kaynakları ve Etkileri*, İstanbul, 1998, s.172.

³² Aydın Sayılı, “*Türk Tarih Kurumu Adına Kırşehir’de Cacabey Medresesinde yapılan Araştırmanın Kısa Raporu*”, *Belleten*, XI/44, T.T.K. Yay., (Ekim, 1947), s.674; Aydın Sayılı, “*Vacidiyye Medresesi, Kütahya’da Bir Ortaçağ Türk Rasathanesi*”, *Belleten*, XII/47, T.T.K. Yay., (Temmuz, 1948), s.655-656.

topraklardaki fikrî faaliyetlere getirdiği canlılık, bu devir Selçuklu medreselerine haklı bir şöhret kazandırmıştı.³³

Konya, XII.'yy'da Kayseri, Sivas, Aksaray, Kırşehir, Amasya, Niğde, Tokat, Niksar, Ankara ve Erzurum önemli birer kültür merkezi konumuna yükselmişti. Bu kültür merkezlerinin hâmişî bulunan Türkiye Selçuklu Hükümdarları, yalnız birer kahraman asker olmalarıyla değil, kültür sahasındaki temayülleriyle de etki etmişti. Selçuklular döneminde Nizâmiye Medreseleri yanında ihtisas eğitimi yapan, medreseler de kurulmuştu. Bunlar hizmet ve gayeleri bakımından Dârü'l-hadis, Dârü'l-kurra ve Dârü't-tıb diye üçe ayrılmıştı.³⁴

Türk-İslâm devletlerinde eğitim kurumu olan medreseler Anadolu Türk kültürünün önemli temel taşlarından olup bilim ve düşünce hayatının merkezi olmuşlardı. Dönemin medreseleri, Orta Asya ve İran'da gelişen İslâmiyet'ten sonraki Asya Türk mimarisinden etkilenmiş, kendilerinden sonraki Beylikler dönemi ile Osmanlı medreselerini etkilemişti.³⁵

II- Osmanlı Devleti'nde Medreseler

Medrese, İslam tarihinde eğitim ve öğretim kurumlarının genel adı olarak kullanılmıştı. Medreselerde bugünkü anlamında bilim ve eğitiminden ziyade dini eğitim yapılmıştı. Medreselerin gerçek amacı öncelikle hukuk (fıkıh) eğitimi vermek için kurulmuştu. Sözlük anlamı ise “*okumak, anlamak, bir metni öğrenmek ve ezberlemek için tekrarlamak*” anlamına gelen ders (dirase) kökünden bir mekân isminden türemiştir.³⁶

Osmanlı öncesi medreseler şöhretlerini kendilerine bağlı hocaların kalitesiyle kazanmışlardı. Öğrenciler temel eğitimlerini tamamladıktan sonra öğrenimlerini sürdürmek istedikleri alanda nam salmış bu hocalardan ders ve icazet almışlardı. Öğretimin temel ögesi hocaydı, talebenin hangi medreseden mezun olduğu değil, hangi hocalardan öğrendiği önemli kural olmuştu. Batıdaki üniversitelerde ise tersine mezun olunan üniversitenin ismi daha etkili olmuştu.³⁷

³³ Mehmet Fuad Köprülü, “Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları”, **Belleten**, VII/27, T.T.K. Yay., (1943), s.379-458.

³⁴ Ziya Kazıcı, **Ana Hatları İle İslam Eğitim Tarihi**, 1983, s.66.

³⁵ Zeki Velidi Togan, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, s.238.

³⁶ Nebi Bozkurt, “Medrese (Osmanlı Dönemi)”, **İslam Ansiklopedisi**, XXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, (2003), s.323.

³⁷ Aydın Demirtaş, **Sosyolojik Olarak 1933 Üniversite Reformu**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Bedri Mermutlu, Bursa, 2010, s.4; Bknz: Ekmeleddin İhsanoğlu, “The

Türklerin İslamiyet’i kabulü ile birlikte Medrese geleneği, eğitim tarihindeki yerini alarak ve XX.’yy’a kadar varlığını devam ettirmişti. İslami eğitim sisteminin temel eğitim kurumu olan medrese, Osmanlılar döneminde fiziki şartları, mimari özellikleri, programı ve temsil ettiği zihniyeti ile önemli gelişmeler göstermişti. Osmanlı eğitim sisteminde Medrese, Sıbyan Mektebi’nden sonra orta, lise, yüksek okul ve üniversite eğitimine tekabül eden İslami kimliği nedeniyle sadece Müslümanların devam ettiği bir eğitim kurumu olma özelliği taşımıştı.³⁸

Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan XVII.’yy başlarına kadar medrese eğitim kurumu, Osmanlı eğitim sisteminde en üst düzeyde eğitim kurumu olmuş ve dönemin ihtiyaçlarını karşılamakta yeterli görülmüştü. XVII.’yy’dan sonra ise Batı’daki gelişmeler karşısında yetersiz kaldığı görülmüş ve Lale Devri’nden sonra Batı’yı örnek alan düzenlemeler yapılmaya çalışılmıştı.³⁹

Medreselerde XVIII.’yy’da görülen aksaklıkların bir türlü giderilememesi devlet adamlarını endişeye sevk etmişti. Devletin başına geçen Padişahlar sık sık fermanlar ve Hatt-ı Hümayûnlar neşrederek aldıkları yeni tedbirlerin uygulanmasını istemişlerdi. Fakat Padişahların bütün iyi niyetli gayretlerine rağmen ilmiye teşkilatı ile idari teşkilatın iç içe olması nedeni ile istenilen netice bir türlü alınamamıştı.⁴⁰

Modern bilimlerin Türkiye’ye girişinin ve Osmanlı’nın Batı bilimine bakış açısı ilk olarak devletin ihtiyacı olan askeri tekniklerde yaşanmıştı. Bu örneğin dışında 1900’de araştırma odaklı bir yükseköğretim kurumu olan Darülfünûn kuruluncaya kadar çıkılmamıştı.⁴¹

Görüldüğü gibi doğa bilimlerinin sistemli bir şekilde okutulması Batı karşısında zayıf kaldığı hissedildikten sonra yapılan yenileşme çabaları ile başlamıştı. Ancak bu daha çok pratik ihtiyaçlarla ilgili olmuştu. Bu dönemde kurulan Harbiye, Mühendishane ve Tıbbiye gibi modern okullar pratik ihtiyaçların ötesine geçen, araştırma odaklı yüksek öğrenim kurumları niteliğini taşımamıştı.⁴²

Madrasas of the Otoman Empire”, **Foundation for Science**, Techonology and Civilization, www.muslimheritage.com, United Kingdom, 2004.

³⁸ N. Bozkurt, “*Medrese (Osmanlı Dönemi)*”, s.327.

³⁹ Hüseyin Hatemi, “*19. Yüzyılda Medreseler*”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, II, İletişim Yayınları, İstanbul, (1985), s.502.

⁴⁰ Mehmet Saray, **İstanbul Üniversitesi Tarihi (1453-1993)**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1996, s.36-37.

⁴¹ Ekmeleddin İhsanoğlu, **Büyük Cihad’dan Frenk Fodulluğuna**, İletişim Yay., İstanbul, 1996, s.36.

⁴² Fahri Unan, “*Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Eğitim*”, **Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, (2006), s.389-399.

Osmanlı'da XIX.'yy'a gelindiğinde medreselerin haricinde yeni okulların (Tıbbiye Mektebi, Mühendis Mektebi, Askeri Tıbbiye, Mekteb-i Sultani ve Müderris Mektebi) açıldığı görülmüştü. Bu okullarda medresenin aksine beşeri ilimlere İslami ilimlerden daha fazla önem gösterilmişti.⁴³

II. Mahmut dönemi eğitimdeki yeniliklerle, batı bilimiyle temasların yoğunlaştığı bir süreç yaşanmıştı. 1838'de ilk tahsilin mecburi olmasına, mahalle mekteplerinin ıslahı halleri ile beraber İstanbul'da beş yerde birer Rüştîye Mektebi açılmasına ve onların fevkinde bir “*Maârif-i Adliye ve Ulum-ı Edebiye Mektebi*” tesisine karar verilmişti. O zaman İstanbul'da yeni ilimler bir dereceye kadar Mühendishane ile Harbiye, Bahriye ve Tıbbiye Mekteplerinde okutulmuştu.⁴⁴ II. Mahmut'un ilköğretimin mecbur edildiği yazılan fermanında bilgisizlik nusretsizliğe (yengisizliğe) müstakil sebep gösterilmişti. Bunun için genç, ihtiyar bütün “*Muhammed Ümmetine birbirinden değil, Allah'tan utanarak öğrenmek için emir*” verilmişti.⁴⁵

Medreselerdeki bu kötü gidişatı düzeltmek için Sadrazam Mustafa Reşit Paşa yenileşme ve müderrislerin yeni bir anlayışla yetiştirilmesi için bir takım ıslahatlar üzerinde durmuştu. Bu amaçla İstanbul Medresesi'nin ileri gelen müderrislerinden Amasyalı Abdülkerim Efendiyi Avrupa'ya göndermişti. Fakat bu zatın ülkeye döndüğünde Medreseye hiçbir katkısı olmamıştı.⁴⁶

Tanzimat Dönemine kadar medreseler eğitimin merkezi önemde kurumlarıyken, Tanzimat ile birlikte yoğunlaşan batılılaşma yenileşme hareketleri bu kurumları olumsuz yönde etkilemişti. Doğa bilimleri ve tekniğin önemli görüldüğü bu çağda devlet medreseleri geri plana itmiş, batılı tarzda kurulmuş mekteplere önem vermişti. Hukuk, din ve idare alanına eleman yetiştiren medreselerin mezunları hukuk ve idare alanından dışlandıkça, bu kurumlar itibarını kaybetmeye başlamıştı. Sistem içerisinde gittikçe işlevsizleşen medrese çökme aşamasına gelmişti.⁴⁷ Osmanlıların Batı bilim ve teknolojileriyle ihtiyaçları ölçüsünde ve seçici bir şekilde başlayıp uzun süre bu şekilde ilişkileri devam etmişti. Daha sonra kendi bilim geleneklerini terk ederek kalkınma ve ilerlemenin ancak Batı bilim ve teknolojisiyle mümkün olacağı şeklindeki yaklaşımlara dönüşmüştü.⁴⁸

⁴³ Durmuş Günay, “*Türkiye'nin Üniversite Sorunu*”, **Bilimsel Düşünce Dergisi**, S.3, Isparta, (2006), s.2.

⁴⁴ Mehmet Ali Ayni, **Darülfünun Tarihi**, Haz: Aykut Kazancıgil, Kitabevi Yay., İstanbul, 2007, s.48.

⁴⁵ Cemil Bilsel, **İstanbul Üniversitesi Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul, 1943, s.9.

⁴⁶ M. Saray, **İstanbul Üniversitesi Tarihi (1453-1993)**, s.39-40.

⁴⁷ Yasar Sarıkaya, **Medreseler ve Modernleşme**, İz Yay. İstanbul, 1997, s.16.

⁴⁸ Ekmeleddin İhsanoğlu, **Büyük Cihad'dan Frenk Fodulluğuna**, s.244.

Türkiye’de XX.’yy’a gelindiğinde artık medresede son modernleşme hareketlerinin yaşandığı dönem olmuştu. Özellikle II. Meşrutiyet’ten sonra medresenin ıslah fikri tekrar gündeme gelmişti. Bu fikrin destek bulması üzerine bir numune medrese kurulmasına ve fen bilimlerinin işletilmesine karar verilmişti. Ne var ki bu teşebbüs gerekli gayret gösterilmediği için gerçekleşmemişti.⁴⁹

Medrese eğitim sisteminin düzeltilmesi için birçok düzenlemeler yapılmış olsa da, bu eğitim kurumu XX.’yy’ın süratle ilerleyen eğitim sistemine ayak uyduramamıştı. Bundan dolayı bu kurumlar Cumhuriyet’in ilanından sonra 3 Mart 1924’te Tevhid-i Tedrisat Kanunu’na⁵⁰ göre Maârif Vekâleti’ne devredilmişti.⁵¹ Medrese eğitim sisteminin Osmanlı’nın son döneminde başarısızlığının sebebi XV. ve XVI.’yy arasında fen ve felsefe yani pozitif ilimlerde ki derslere gereken önem verilmemişti. Başarısızlığın sebebi şu şekilde değerlendirilmişti:

- 1) İnşa edilen her caminin yanına bir Medrese açılması ve bunun çok yaygın hale gelmesi yüzünden iyi yetişmiş kaliteli müderris sayısı ihtiyaca cevap veremez hale gelmişti.
- 2) İyi yetişmiş müderrislerin çocuklarına öncelik verilmesi, diğer müderris adayları arasında hoşnutsuzluğa yol açmıştı.
- 3) Müderrisler, muayyen bir hizmet süresinden sonra Kadı, Kazasker ve hatta Şeyhülislam olabiliyorlardı. Bu durum ise adalet ve idari mekanizmalarda bozulmalara ve suiistimale sebep oluyordu.
- 4) Medrese’nin temelini teşkil eden yeni hocalar yetiştirme, yani Mülazemet⁵² sistemi suiistimallerden uzak, düzenli bir çalışma şekline sokulamamıştı.

Alınan bütün tedbirlere rağmen, yukarıda işaret edilen bozuklukları gidermek bir türlü mümkün olmamıştı. Bu kurumun dışında çağın gereklerine uygun, Devletin gerekli meslek dallarında ihtiyaç duyduğu elamanları yetiştirmek için Darülfünûn

⁴⁹ M. Saray, *İstanbul Üniversitesi Tarihi (1453-1993)*, s.40-41.

⁵⁰ *Düstur*, 5, (III. Tertip), 6 Mart 1340/1924, s.322; *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, II/7, (3 Mart 1924), Ankara, 1970, s.17-27; *Resmî Gazete*, Sayı 63, 6 Mart 1340/1924.

⁵¹ Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, Eser Yayınları, İstanbul, 1997, s.119.

⁵² Mülazemet Sistemi: Sözlük anlamı bir yere bağlanmak, bir işte devamlı olmaktır. İlmiye terimi olarak iki şekilde uygulanmaktadır; medreseden mezun olduktan sonra müderris veya kadı tayin edilinceye kadar geçen staj dönemi diğeri de müderrislik veya kadılık yapmış kişinin yeniden bu göreve tayin edilinceye kadarki bekleme süresidir. Bu sisteme XVI.’yy.dan itibaren ihtiyaç duyulmuştur çünkü medrese mezun sayısı ihtiyaçtan daha fazla olmuştur. Buradaki yığılmalarda staj yapmayı gerektirmiştir. Bu sistem ilmiye teşkilatının temelini oluşturmuştur. Sistemden XVII.yy’a kadar sadece kadılar daha sonrada hem kadılar hem de Şeyhülislam sorumlu olmuştur; Celal Yeniçeri, “*Mülazemet*”, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, (2006), s.537-538.

adında yeni bir yükseköğretim kurumunun oluşturulmasına karar verilmiş ve bu amaç doğrultusunda ilk Darülfünûn 1863'te açılmıştı.⁵³

III- Osmanlı Devleti'nde Darülfünûn

Darülfünûn tarihine geçmeden önce, ilk olarak Osmanlı Devleti'nde Darülfünûn'un, nasıl ve hangi anlamlarda kullanılmıştı. Bu kapsamda “*Dar*” kelimesi her ne kadar Arapça'da ev anlamına gelmişse de terim olarak okul, mektep anlamı taşımıştı. Bir yüksekokul olarak ise Fen Fakültesi manasında kullanılmıştı.⁵⁴

Darülfünûn, Osmanlı Devleti'nde XIX.'yy'ın ortalarından itibaren medreseden ayrı yüksek eğitim ve öğretim vermek amacıyla kurulmuştu. Darülfünûn kesinlikle medresenin devamı niteliğinde olmamış ve bunun göstergesi de her iki kurum da 1924'e kadar birlikte varlıklarını sürdürmüştü.⁵⁵

Darülfünûn'un o günün şartlarında medreseden ayrı bir müessese olduğunu ortaya koymak için “*Darülfünûn*” adı öne sürülmüştü. Fen kelimesi İslam âlimleri tarafından ilim manasında kullanılmıştı. Fen kelimesi bir bilim, ayrıldığı dal; çoğulu fûnun ise değişik bilim dalları manasını taşımıştı. XIX.'yy'da fen kelimesi müşahede, deney ve ispata dayalı bilimlere denmeye başlanmıştı. Darülfünûn, daha çok yeni tip Batı kaynaklı bilimlerin eğitiminin yapılacağı bir eğitim müessesesi şeklinde düşünülmüştü.⁵⁶

III. Selim (1789-1808) ve II. Mahmut (1808-1839) gibi reform yanlısı Padişahlar medrese türü eğitime ve ulemalara bağlı olmayan bir yüksekokul (üniversite) modelinin gelişebilmesi amacıyla hareket etmişlerdi. Bu gelişme ilk önce askeri alanda, meslek okulları ve yüksekokul kuruluşlarıyla başlamıştı. Daha sonra tıp, ziraat, madencilik, idari bilimlerle genişlemiş ve en sonunda XIX.'yy'ın ortalarında Batıdaki örneklerine göre bir üniversite kurma noktasına gelinmişti.⁵⁷ Bu dönemde Hariciye Nazırı Ali Paşa ile Sadrazam Fuat Paşa da bir girişimde bulunmuşlardı. Sultan Abdülmecid döneminde 15 Nisan 1851'de Encümen-i Daniş⁵⁸ adıyla bir akademi kurmuşlardı.⁵⁹ 1862'de ise,

⁵³ M. Saray, *İstanbul Üniversitesi Tarihi (1453-1993)*, s.45.

⁵⁴ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, İstanbul, 2009, s.378.

⁵⁵ A. Arslan, *Darülfünun'dan Üniversiteye*, s.21-23.

⁵⁶ Ekmeleddin İhsanoğlu, “*Darülfünun Tarihçesine Giriş*”, *Belleten*, LIV/210, T.T.K.Yay., Ankara, (Ağustos 1990), s.699.

⁵⁷ Horst Widmann, , *Atatürk ve Üniversite Reformu*, (Çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul, 1981, s.52.

⁵⁸ 18 Temmuz 1851'de kurulmuş olup, daha çok Darülfünun'un kitap, telif ve tercüme eserleri ihtiyacının karşılanması için çalışmaktaydı.

⁵⁹ Nizamnamenin Orijinal Metni için ayrıca Bknz: *Takvim-i Vakayı*, No: 449, 1 Haziran 1851, (1 Şaban 1277); Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir*, Haz: Cavit Baysun, T.T.K. Yay., Ankara, 1991, s.27-28.

Cemiyet-i İlmiye-yi Osmaniye'yi ⁶⁰ oluşturmuşlardı. ⁶¹ Genel olarak bu çabalar üniversite kurma teşebbüsü içinde değerlendirilmişti.

Darülfünûn'dan önce birçok yükseköğrenim kurumu açılmıştı ve bunlar ayrı ayrı bölümler ile isimler altında varlığını devam ettirmişti. Bu kurumların tarihi, yapısı, eğitimi ve kapatılışı hakkındaki bilgiler şu şekilde gerçekleşmişti: Osmanlı'da medreselerin dışında pozitif ilimlerin okutulmasına Hendeshane (1734) Mühendishane-i Bahr-ı Hümayun (1774) ve Mühendishane-i Berr-i Hümayun (1793) ile başlanmıştı.⁶²

Bu dönemde açılan yükseköğretim kurumlarının amacı öğrencilere bir alanda uzmanlık kazandırmak veya bilimsel araştırma yapmak şeklinde açıklanamamıştı. Amaç açılan okullarda, döneme yetişmiş insan gücü kazandırmak en büyük öneme sahip olmuştu. Bu amaçla kurulan okullardan biri de Tıphane-i Amire 1827'de de hekim yetiştirmek üzere kurulmuştu. Tıphane-i Amire 1839'da yeniden düzenlenmiş ve eğitim dili Fransızca olmuştu. Eğitim dilinin Türkçeye döndüğü 1870'e kadar tıp kitaplarının yayını çok yetersiz kalmış ancak daha sonra 1880'de Tıbbiye Matbaasının kurulmasıyla büyük bir hız kazanmıştı.⁶³

Yine bu süreçte ticaret ve ziraat alanında ve ayrıca yabancı dille ilgili dallarda yüksekokullar kurulmuştu. Devrin Sadrazamı Sait Paşa, devlete iyi ve kaliteli memur yetiştirmesi için Mekteb-i Fünun-u Maliye adında bir meslek eğitim okulunun açılmasını istemişti. Onun döneminde 1878'de yatılı bir Ticaret Mektebi açılmıştı. Ayrıca Müze-i Hümayun ve Memurlara yabancı dil öğretmek üzere Fransızca beş yıl öğrenim süreli Hariciye Nazâreti'ne bağlı 1883'te bir Lisan Mektebi ve 1889'da Ameliyat Ziraat Mektebi gibi kurumlar kurulmuştu.⁶⁴

O dönemde kurulan bir diğer yüksekokul ise Mekteb-i Mülkiye 1859'da Tanzimat'ın yeni sistemini yönetecek eleman ihtiyacı için kurulmuştu. Bu Mülkiye, Rüşdiye ve İdadi arasında iki senelik bir ortaöğretim kurumu iken, II. Abdülhamid döneminde bir Nizamnâme ile üç sınıfı idadi ve iki sınıfı da yüksek olmak üzere bir yüksekokul haline dönüştürülmüştü.⁶⁵

⁶⁰ Tanzimat döneminde, 24 Mayıs 1861'de kurulan cemiyet, modern bilime katkıda bulunmak üzere kurulmuş olup, bu meyanda Darülfünun'a da bilimsel katkısı olmuştur.

⁶¹ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İletişim Yay., İstanbul, 2003, s.194-195.

⁶² Ali Rıza Berkem, **Yeni İstanbul Üniversitesi 70 Yaşında Reformdan Bugüne Üniversitelerimiz**, İstanbul, 2003, s.1.

⁶³ Emre Dölen, "Darülfünundan Günümüze Üniversite Yayıncılığı", **Türk Yurdu**, XXV/211, (Mart, 2005), s.25.

⁶⁴ Hasan Ali Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi**, MEB Yay., İstanbul, 1991, s.141-142.

⁶⁵ **Gazi Üniversitesi Öğretim Elemanları Profili**, Haz: Gazi Üniversitesi Öğretim Elemanları, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, Ankara, 2003, s.14.

Yine 1867’de kurulan Askeri Tıbbiye içinde Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye ise sivil okul olup, II. Abdülhamid döneminde ayrı bir yükseköğretim kurumu haline gelmişti.⁶⁶ Askeri Tıbbiye Mektebinden çıkan doktorların staj görmelerini temin amacıyla, 1870’de Gülhane Askeri Tababet Tatbikatı Mektebi ve Seririyatı (klinik) faaliyete geçmişti. Daha sonra Tıp Mektebi ıslah edilmiş ve bu maksatla Almanya’dan Bonn Üniversitesi Profesörlerinden 1892’de Dr. Rider ve Erpendorf Hastanesi Asistanlarından Dr. Dayke getirilmişti.⁶⁷

Bu dönemdeki yüksekokullarda dikkat çeken nokta, çoğunun belli bir zaman sonra kapatılması olmuştu. Bu okulların kapatılmasındaki nedenler; yüksekokulların hazırlıksız, öğretim araç gereçlerinden ve öğretim elemanlarından yoksun olarak açılması, şeklinde sıralanmıştı. Bazılarının Avrupa’nın isteği doğrultusunda ve yeterli altyapı çalışmaları yapılmadan açılmış olması da, bu okulların eğitim öğretime uzun süre devam edememesine neden olmuştu. Fakat kuruluşuna gereken önemin verildiği ve bunun için çaba sarf edildiği okulların ise, daha kalıcı olduğu gözlenmişti. Bu okullardan bazısının kurulmasında, Avrupalı uzmanlardan istifade edilmişti. Buna örnek olarak, Baron de Tott’un önerileri doğrultusunda 1773’te kurulan Mühendishane-i Berri Hümayun açılmıştı. Daha sonra bu okul Cumhuriyet’in ilanından sonra İstanbul Teknik Üniversitesi’ne dönüştürülmüştü. Bunun yanında, kısa sürede kapatılan okullardan birisi de 1881’de açılan Ticaret Okulu olmuştu.⁶⁸

Hukuk düzenini sağlamak için Mekteb-i Hukuk-u Şahane 1880’de kurulmuştu. Öğretim süresi dört olarak belirlenmişti. Açılışından iki yıl önce 1878’de çıkarılan Nizamnâmesi’nde, okulun Osmanlı kanunları, siyasetinin ve hukuk biliminin öğretimiyle uğraşacağı belirtilmişti.⁶⁹

Sultan Abdülaziz devrinde, bayındırlık işlerine duyulan ihtiyaç nedeniyle 1875’te “*Turuk-u Maabir*” (yol ve geçitlerin yapılması ile ilgili mühendislik okulu) adıyla ilk Mülki Mühendis okulu açılmıştı. Yine Sadrazam Sait Paşa’nın önerisiyle 1883’te Mülkiye Mühendis Mektebi kurulmuştu. Öğrenim süresi, dördü yüksek üçü idadi öğrenimi olarak yedi yıl olmuştu. Daha sonra ülkede idadi okulların açılması üzerine,

⁶⁶ Şerafettin Yamaner, **Atatürkçü Düşüncede Ulusal Eğitim**, Türkiye Diyanet Yay, İstanbul, 1999, s.15.

⁶⁷ Hasan A. Koçer, **Türkiye’de Modern Eğitim...**, s.139.

⁶⁸ Ahmet Cihan, **Osmanlı Devleti’nde Eğitim, Hukuk ve Modernleşme**, Özgü Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.42.

⁶⁹ Gazi Üniversitesi Öğretim Elemanları, **Gazi Üniversitesi Öğretim Elemanları Profili**, s.14.

Mühendis Mektebinin idadi sınıfları kaldırılmış ve yüksek sınıfları eğitime devam etmişti.⁷⁰

İlk Darülfünûn'u kurma teşebbüslerinden “1933 Üniversite Reformu”na kadar geçen süre içerisinde Darülfünûn beş defa kurulmuş ve yıkılmıştı. Bu durum Osmanlı'nın son dönemlerinde ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında yüksek öğretimin tam olarak yerleşmediğini göstermişti. Türkiye’de yeni bir yükseköğretim müessesesi kurma teşebbüsü XIX.’yy’ın ortalarına doğru başlamıştı. Bu asrın başlarından itibaren Osmanlı’da bilim alanında Doğu’dan Batı’ya doğru yöneliş başlamıştı. Eğitim anlayışında meydana gelen bu değişimler Tanzimat Dönemi’nde medrese dışında yeni bir eğitim müessesesinin kurulmasına sebep olmuştu.⁷¹

Darülfünûn fikri, Tanzimat Devri’nde halkın eğitimi meselesi içerisinde ele alınıp değerlendirilmişti. Daha çok her türlü ilimin okutulacağı bir müessese olarak düşünülmüştü. Tanzimat Dönemi’nde Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye, Osmanlı Devleti’nde yeni bir eğitim sistemi hazırlamak amacıyla 1845’te toplanmıştı. Toplantı neticesinde ulema, asker ve bürokratların katıldığı yedi kişiden (Arif Hikmet Bey, Esat Efendi, Arif Efendi, Saib Muhib Efendi, Emin Paşa, Evvel Fuad Efendi ve Recai Efendi) oluşan Meclis-i Maârif-i Muvakkat adında geçici bir Maârif Meclisi kurmuştu.⁷² Meclis-i Maârif-i Muvakkat, bir yıllık bir çalışma sonunda, Osmanlı eğitim reformunun temel kaidelerini tespit etmiş ve eğitim sistemini ilk, orta ve yüksek eğitim olarak üçe ayırmıştı. Bu üç eğitim seviyesinde Darülfünûn kurulması ve yüksek eğitim programında yer almıştı.⁷³

Yeni oluşturulacak bu yüksek öğretim müessesesinin ismini belirlemekte oldukça zorlanılmıştı. Çünkü Tanzimat modernleşmecilerinin, yenilikleri getirirken çok temkinli oldukları ve uzlaşmacı bir tutumu benimsemedikleri genellikle kabul gören bir kanı olmuştu. Bu eğilim, yeni oluşturmaya çalıştıkları kurum için “*Darülfünûn*” sözcüğünü benimsemelerinde de kendini göstermişti. Kurmaya çalıştıkları yeni kurum için Darülfünûn dışında seçebilecekleri iki alternatif daha sunulmuştu. Bunlardan birincisi, “*Üniversite*” sözcüğüdür ki; Tanzimatçılar, bu sözcüğü seçmemişti. Bunun nedeni olarak da bu sözcüğün arka planında, kilisenin olması ve toplumun bu kuruma tepki göstereceği korkusunu yaşanmıştı. İkinci seçenek ise; “*Dâru’l-ulum*” (ilimler evi)

⁷⁰ Ş. Yamaner, **Atatürkçü Düşüncede Ulusal Eğitim**, s.83.

⁷¹ Hidayet Y. Nuhoglu, “*Darüleytam*”, **İslam Ansiklopedisi**, VIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, (1993), s.521.

⁷² İlhan Tekeli, **Cumhuriyet Öncesinde Üniversite Kavramının Ortaya Çıkışı ve Gerçekleştirilmesinde Alınan Yol**, (Edt. Namık Kemal Aras, vd), TÜBA Yayınları, Ankara, 2007, s.24.

⁷³ Hidayet Y. Nuhoglu, “*Darüleytam*”, **İslam Ansiklopedisi**, s.521.

sözcüğünü kullanma fikri ortaya atılmıştı. Bu sözcük daha önce Mısır’da kullanıldığı için Tanzimatçılar ulemayı rahatsız edebilecek bu sözcük yerine Darülfünûn (fenler evi) sözcüğünü seçmişlerdi.⁷⁴

Darülfünûn için önemli olan diğer bir konu ise eğitimin hangi binada verileceği ve ne şekilde olacağı tartışması olmuştu. Eğitim verilecek binanın yapılması için ilk adım atılmış ve dönemin Sadrazamı Mustafa Reşit Paşa’nın güvendiği ve koruduğu Fossati kardeşler İstanbul’da çalışan İtalyan mimarlar olarak binanın yapımı Fossati kardeşlere verilmişti. Binanın temeli 23 Ekim 1846’da Sultan Ahmet’te, Ayasofya karşısındaki, alanda atılmıştı.⁷⁵ Binanın iki yılda tamamlanması planlanmışken, bina ancak dokuz yıl sonra tamamlanabilmişti. Binanın büyüklüğü konusunda değişik kaynaklar farklı sayılar vermişlerdi.⁷⁶

IV-Darülfünûn’un Gelişim Süreci

Darülfünûn’da eğitim verilmesi için yapılacak bina kuşkusuz çok önemli konu olmuştu. Fakat binadan daha önemli olan asıl iki konu sorun daha yaratmıştı. Bunlardan ilki, eğitim için gerekli materyal ve kitapların hazırlanması ve ikincisi ise, öğretim üyesi ve öğrenci ihtiyacının giderilmesi konusunda yaşanmıştı.

Darülfünûn’a gerekli kadronun sağlanması amacıyla 18 Temmuz 1851’de Encümen-i Daniş adında yeni bir kurum oluşturulmuştu. Bu kurum ilk Türk Akademisi olarak da adlandırılmıştı. Kuruluşun amacı eğitim ve kültür alanında gerekli çalışmaları yapmak; Batı’daki ilmî çalışmaları ve yenilikleri takip etmek; Türk dilinde ilim ve fenlere dair lüzumlu kitapları hazırlamak veya tercüme etmek; ilmin memlekete yayılması, vatandaşların bundan istifadesiyle umumi seviyeyi yükseltmek olarak tespit edilmişti. Fakat bu kurum kendisinden beklenen görevi yerine getiremediği için 1863’te önemini kaybetmeye başlamıştı.⁷⁷

Darülfünûn’un hoca ihtiyacını karşılamak için ise ilk önce yurt dışından uzman getirilmesi düşünülmüş fakat daha sonra bu fikirden vazgeçilmişti. Bunun yerine biri Riyaziyat (matematik), diğeri de Tabiiyat bilimlerinde yetiştirilmek ve dönüşlerinde

⁷⁴ İlhan Tekeli, *Cumhuriyet Öncesinde Üniversite Kavramının Ortaya Çıkışı*, s.28-29.

⁷⁵ Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s.344.

⁷⁶ Hidayet Y. Nuhoğlu “*Darüleytam*”, *İslam Ansiklopedisi*, s.522; Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s.28; Reşat Ekrem Koçu, “*Darülfünun*”, *İstanbul Ansiklopedisi*, IX/131, İstanbul, (1967), s.218.

⁷⁷ Encümen-i Daniş hakkında: (Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1973, s.203-205) Cahit Bilim, “*İlk Türk Bilim Akademisi: Encümen-i Daniş*”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, III/2, Ankara, (1995), s.81-103; Münir Aktepe, “*Türkiye’de Akademi Meselesi ve II. Abdülhamit’e Dil Akademisi Hakkında Sunulan Lâyiha*”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S.8-9, (1968), s.26.

Darülfünûn hocası olmak üzere iki öğrenci Paris'e gönderilmişti. Bu öğrenciler Selim Sabit Efendi ve Hoca Tahsin Efendi olmuştu. Bu öğrencilerden Selim Sabit Efendi, Paris'te altı yıl süre ile Riyaziyat (matematik), Heyet (Astronomi) ve Fizik eğitimi almıştı. Yurda döndüğünde, Belediye Dairesi Rüşumat Kalemine kâtip tayin edilmişti. Darülfünûn açılınca da kendisine Edebiyat muallimliği unvanı verilmişti. Fakat Darülfünûn'da verilen edebiyat dersinin Paris'te okudukları ile uzaktan yakından alakası olmaması bu kişinin başarısız görünmesine neden olmuştu.⁷⁸

Darülfünûn'da, kütüphane, laboratuvar ve derslik gibi önemli birimlerin yetersiz olmasının yanı sıra, eğitim verebilecek yeterli sayıda öğretim üyesi de yetiştirilmemişti. Bu sebepten dolayı Darülfünûn ilk açıldığında ders yerine konferanslar verilerek varlığını devam ettirmişti. Öğretim üyesi azlığının yanında ders alabilecek öğrencinin sayısının da az oluşu ve ayrıca bu öğrencilerin yeterli nitelikte olmayışı, yetkilileri bir takım önlemler almaya itmişti. Bu amaçla öğrencilerin niteliğini yükseltmek ve Darülfünûn'da ders görebilecek seviyeye ulaştırmak için 21 Mart 1850'de Darül-Maârif adlı bir okul açılmıştı. Bu okul eğitim seviyesi bakımından Sıbyan ve Rüşdiye'den daha üstün bir şekilde kurulmuştu ve ayrıca bu okulu bitiremeyenler Darülfünûn'a kabul edilmemişti.⁷⁹

Darülfünûn için yapılan bütün bu hazırlıklara rağmen 1863 yılına gelindiğinde ders verilecek binanın inşaatı tamamlanamamıştı. Bunun üzerine dönemin Sadrazamı Keçecizâde Fuat Paşa'nın emri ile binanın tamamlanması beklenmeden, binanın bitmiş olan bazı odalarında 1863 yılının son aylarında ilk dersler konferans şeklinde verilmeye başlanmıştı. Bu dersler halka açık serbest konferanslar şeklinde yapılmıştı. İlk konferans Kimyager Derviş Paşa tarafından fizik ve kimyanın lüzumu ile elektrik konularında verilmişti. Ahmet Vefik Paşa tarafından da, Tarih-i Hikmet (Felsefe Tarihi) dersleri verilmişti. Fizik, kimya, tabii bilimler, tarih ve coğrafya konularındaki konferans tarzındaki bu dersler, Mart 1865'e kadar düzenli olarak devam etmişti. Derviş Paşa'nın verdiği fizik derslerini takip eden birçok kişi sınava tabi tutulmuş ve başarılı olanlara “*Şahadetname*” (sertifika) verilmişti.⁸⁰ Darülfünûn'da Edhem Paşa'nın gayretleri ile çoğunluğu Fransızca olan dört yüz ciltlik bir kitaplık oluşturulmuştu.

⁷⁸ Necdet Öklem, **Atatürk Döneminde Darülfünun Reformu**, Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir, 1973, s.22.

⁷⁹ Bayram Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, T.T.K. Yay., Ankara, 1991, s.35-51.

⁸⁰ Ali İhsan Gencer ve Ali Arslan, **İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Tarihçesi ve İlk Meclis Zabıtları**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s.4.

Ayrıca dönem itibari ile önemli sayılabilecek bir fizik ve kimya laboratuvarı da kurulmuştu.⁸¹

İnşaati 1865'te biten Darülfünûn binası büyük olduğu gerekçesiyle tamamen Maliye Nazâreti'ne devredilmişti. Bunun üzerine Darülfünûn, Nuri Paşa Konağı'na taşınmış ve konferanslara orada devam edilmişti. 1865'in sonlarında çıkan bir yangında bütün ders araçları ve kitapların yanması nedeniyle ilk Darülfünûn kurma teşebbüsü düzenli derslere bile başlayamadan başarısız olmuştu. Halk için yapılan konferans tarzı derslerle sınırlı olarak kalmış ve Darülfünûn 1865'te kapatılmıştı.⁸²

İlk Darülfünûn kurma teşebbüsünün başarısız olması üzerine, yeniden Darülfünûn açma çalışmalarına başlanmıştı. Darülfünûn fikrinin tekrar gündeme gelmesinde Fransız Hükümeti'nin tavsiyesi etkili olmuştu. 1867'de Fransız Eğitim Bakanı Victor Duruy'a Osmanlı eğitim sisteminin geliştirilmesi konusunda 1868'de bir rapor hazırlanmıştı.⁸³ Bu rapor aynı zamanda 1869'de Maârif-i Umumiye Nizamnâmesi'nin⁸⁴ yazılmasında etkili olmuştu. Bu doğrultuda medrese ve askeri okullar dışındaki hemen hemen bütün eğitim öğretim kurumlarını Maârif Nazâreti çatısı altında toplayan, merkezileşmesini ve düzenli işlemlerini sağlayan Maârif-i Umumiye Nizamnâmesi ilan edilmişti.⁸⁵

Maârif-i Umumiye Nizamnâmesi ile ilk defa Batı sistemine uygun bir eğitim modeli ortaya konulmaya çalışılmıştı. Bu Nizamnâme Osmanlı eğitim sistemini bir bütün olarak ele almış ve II. Meşrutiyet'in ilanına kadar yürürlükte kalmıştı. Bu Nizamnâmenin 79. ve 128. Maddeleri Darülfünûn'a ayrılmıştı. Bu Nizamnâme'ye göre; Darülfünûn-ü Osmanî üç ayrı şubeden (fakülte) oluşmuştu. Darülfünûn, Hikmet ve Edebiyat Şubesi, Ulum-i Tabiiyye ve Riyaziyat Şubesi ve İlm-i Hukuk Şubeleri ile kurulmuştu.⁸⁶

Bu Nizamnâme ile yeni oluşturulan şubelere yalnız gündüz öğrenci alınacak, öğrenim süresi normal öğrenciler için üç, hoca olmak isteyenler için dört yıl olmuştu. Ayrıca hoca olacaklar için bir sınavdan geçme ve tez hazırlama koşulları getirilmişti. Dersler Türkçe olacaktır ve yabancı hocalar Türkçe öğreninceye kadar dersleri Fransızca olarak da verilebilmesi kararlaştırılmıştı. Bu şubelerde bir kitaplık kurulacak,

⁸¹ Hasan Ali Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)**, MEB Yayınları, İstanbul, 1970, s.75.

⁸² Ekmeleddin İhsanoğlu, "*Darülfünun Tarihçesine Giriş*", s.701-702.

⁸³ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s.209.

⁸⁴ Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin için Bknz: **Meclis-i Tanzimat Defteri**, No: 2, s.221-245; **Düstur**, 2, (II. Tertip), İstanbul, 1869, s.184-219.

⁸⁵ Maarif-i Umumiye Nizamnamesi için Bknz: Nafi Atuf, **Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme**, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, Ankara, 1930, s.129-140.

⁸⁶ Hidayet Nuhoglu, "*Darüleytam*", **İslam Ansiklopedisi**, s.522.

bu kitaplık hoca ve öğrenciler için her gün, halk için ise belirli gün ve saatlerde açık olacak şekilde belirlenmişti.⁸⁷

Bütün bu hazırlıklara rağmen ortada ders verilecek bir bina inşa edilememişti. Bu eksikliği gidermek için Çemberli Taş ile Sultan Mahmut Türbesi arasındaki arsa üzerine bir bina 1870’de yaptırılmıştı. Maârif-i Umumiye Nizamnâmesi’nin 79. Maddesince⁸⁸ İstanbul’da “*Darülfünûn-ü Osmanî*” adında yeniden açılmıştı. Bina tamamlandıktan sonra öğretim kadrosu tamamlanarak öğrenci kaydına başlanmıştı. Bin öğrencinin girdiği sınavda dört yüz elli öğrenci başarılı olarak eğitime başlamıştı.⁸⁹

Darülfünûn-ü Osmanî 20 Şubat 1870’de Sadrazam Ali Paşa’nın katıldığı bir törenle açılmıştı. Törene başta Sadrazam olmak üzere bütün Nazırlar katılmış ve açılış konuşmasını Saffet Paşa yapmıştı. Daha sonra sırası ile Darülfünûn’un Müdürü Yanyalı Tahsin Efendi ve Afganlı Cemaleddin (Efgani) Efendi konuşma yapmışlardı. Böylelikle devletin yüksek desteği ile Darülfünûn-i Osmanî derslerine başlamıştı.⁹⁰

Darülfünûn-ü Osmanî 20 Şubat 1870’te açılmış ve 1873’e kadar öğretime kesintisiz olarak devam etmişti. Fakat eskiden var olan eksiklikler bu yeni okulda da etkisini göstermişti. Öğrenci, öğretim görevlisi, sosyal kültürel ve ekonomik yapının yeterli olmaması başarısızlığa sebep olmuştu. Bu okulun tam olarak neden kapatıldığı bilinmemekle birlikte, Afganlı Cemaleddin (Efgani) Efendi’nin⁹¹ açılış konuşmasında söylediği “*Nübüvvet Bir Sanattır*” sözü Darülfünûn-ü Osmanî’nin kapatılmasında büyük bir etken olmuştu.⁹²

Darülfünûn-ü Osmanî (İkinci Darülfünûn) başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra 1874’te Galatasaray’daki Mekteb-i Sultani içinde Saffet Paşa’nın gayretleriyle

⁸⁷ Emre Dölen, “*Darülfünun*”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, II, İletişim Yayınları, İstanbul, (1995), s.476.

⁸⁸ **Düstur**, 2, (I. Tertip), 1870, s.184-219.

⁸⁹ İlhan Tekeli, **Cumhuriyet Öncesinde Üniversite Kavramının Ortaya Çıkışı**, s.31.

⁹⁰ Necdet Öklem, **Atatürk Döneminde Darülfünun Reformu**, s.24.

⁹¹ Cemaleddin Efgani ya da tam adıyla Seyyid Cemaleddin Muhammed bin Safder el-Efgani el-Hüseyin 1838’de İran’da dünyaya gelmiş ve 1897’de de İstanbul’da vefat etmişti. XIX yüzyıl fikir ve siyaset insanlarından biri olan Müslüman aktivist ve düşünür kimliği ile ön plana çıkmıştı. Oldukça hareketli bir hayat yaşamış olan Efgani, geniş bir çevreyi derinden etkileyebilmişti. Hem Batı hem de İslam âlemini iyi tanıdı. İslam dünyasının modernleşme meselesini ele almıştı. Bazı kaynaklarda Mason Efgani olarak da zikredilmişti. 1274’te İstanbul’a gelmişti. Sadrazam Ali Paşa tarafından 1869’da Darülfünûn’da konferans şeklinde dersler vermişti. “*Şeyh Cemaleddin Afgani nübüvveti (Peygamberliği) sanat seviyesine indirdi*”, diyerek devrin Şeyhülislam Cemaleddin Efgani’yi kendisine rakip görmesi sebebiyle onun aleyhinde politikalar yürütmesi neticesinde görevinden tavsiye edilmişti. (Muhammed Mahzumi Paşa, **Cemaleddin Afgani’nin Hatıraları**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006)

⁹² Necdet Öklem, **Atatürk Döneminde Darülfünun Reformu**, s.24-25.

Darülfünûn-ı Sultani adıyla 1875'te (üçüncü Darülfünûn) açılmıştı. Yeni açılan bu okulun açılışı, öncekiler gibi şaşalı olmamış aksine sessiz sakin bir şekilde olmuştu.⁹³

Darülfünûn-ı Sultani'nin düzenlenme görevi, Galatasaray Sultanisi Müdürü Sava Paşa'ya verilmişti. Sava Paşa Avrupa'daki üniversiteleri örnek alarak bu yeni okulu düzenlemişti. Bu düzenleme sonucu yeni okulda; İlm-i Hukuk, Ulum-u Fünun- Riyaziye ve Tabiye ile Edebiyat Fakültesi kurulmuştu. Hukuktan mezun olanlar Adliye Nazâreti'nde, Riyaziye ve Tabiyeden mezun olanlar Nafia Nazâreti'nde çalışacaklar, Edebiyattan mezun olanlar ise muallim olmaktaydılar.⁹⁴

Daha çok bir yüksek okul niteliğinde olan Darülfünûn-ı Sultani, II. Abdülhamit döneminde 1879'da kapatılmıştı.⁹⁵ Darülfünûn-ı Sultani'nin kapatılmasında, orta öğretimin yetersizliği, maddi zorluklar, yeterli sayıda ve düzeyde hocanın bulunmaması ve girişimin taklit seviyesinde olması etkili olmuştu. Ayrıca bu okulun Mekteb-i Sultani'nin yüksek kısmı olarak görülmesi ve öğrencilerinin çoğunun 1877-1878 Savaşı'ndan sonra yıkıcı ve bölücü faaliyetleri artan gayrimüslim çocukları olması da kapatılmasına yol açmıştı.⁹⁶

Darülfünûn-ı Sultani'de Hukuk Mektebi iki, Mühendislik şubesi bir dönem mezun verebilmişti. Darülfünûn'un ilk kez mezun vermiş olması, Osmanlı eğitim tarihinde önemli bir olay ve gelişme olarak kabul edilmişti.⁹⁷

Darülfünûn-ı Sultani'nin faaliyetleri sona erdikten sonra, Osmanlı Devleti'nde 1900'a kadar ülkenin ilim ve eğitim kurumlarının yaygınlaştırılması çalışmaları arasında yeni bir Darülfünûn kurma teşebbüsüne rastlanmamıştı.⁹⁸ Bunun yerine ilk ve orta öğretim kurumları sayıca artmış ve eğitim seviyeleri yükselmiştir.⁹⁹ İlk ve orta öğretim düzeyinde ki bu gelişmelere rağmen yükseköğretim konusunda bir ilerleme olmamıştı. Ne var ki, bu dönemde ülkenin karşılaştığı iç ve dış problemlerin çokluğu, bu problemleri halletmede yeterli sayıda yetişmiş eleman bulunmaması, devleti yeniden eğitim alanında köklü tedbirler almaya sevk etmişti. II. Abdülhamid; eğitim alanında

⁹³ Osman Ergin, **Maarif Tarihi**, İstanbul, 1941, s.997; E. Dölen, "*Darülfünun*", s.476.

⁹⁴ Faik Reşit Unat, **Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişimine Tarihi Bir Bakış**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1964, s.52-53.

⁹⁵ Ekmeleddin İhsanoğlu Darülfünûn-ı Sultani'nin 1881-1882 yılına kadar eğitim hayatına devam ettiğini belirtmişti Bknz: Ekmeleddin İhsanoğlu, "*Darülfünun Tarihçesine Giriş Darülfünun-ı Sultani*", **Belleten**, VII/218, T.T.K. Yay., Ankara, (Nisan, 1993), s.201-202.

⁹⁶ Ali Arslan, **Darülfünun'dan Üniversiteye**, s.47.

⁹⁷ Erdoğan Başar, "*Türk Yükseköğretim Sisteminin Dünü Bugünü Yarını*", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, I/10, Samsun, (1997), s.32.

⁹⁸ Hidayet Nuhoglu, "*Darüleytam*", s.24.

⁹⁹ Bu dönemde ki eğitim öğretim kurumlarındaki artış için Bknz: Ali Arslan, **Darülfünun'dan Üniversiteye**, s.49.

yapılacak yenileşmeler için Sadrazam Sait Paşa'dan Nizamnâme hazırlamasını istemişti. Sadrazam Said Paşa, bu doğrultuda bir rapor hazırlamış ve raporunda Darülfünûn'un açılması gerektiğini vurgulayarak şu beş maddenin önemine değinmişti:

- 1) Birinci dereceden mektepler şöyle dursun, Mekteb-i Sultani ve Mekteb-i İdadiden çıkanlar bile devlet memuriyetine giremezler.
- 2) Ecnebi memleketlerinde cereyan eden hadiseler sabittir ki fesat ve ihtilaflar hep terbiye ve bilgisi eksik olanlardan çıkmıştır. Hakikaten bilen, namus ve iffet sahibi kişilerden meydana gelecek millet ve devlet daima iyi ve faydalı işler yapacaktır.
- 3) Müslüman tebaa arasında dahi ilim ve fenden istifade eden ve bunları İslam âlemine yayan kişiler yetişmelidir ki Hıristiyan âleminin ortaya çıkardığı fesatlığa karşı mücadele edebilsinler.
- 4) Darülacezelerde tahsil görececek olanlar âlim kimseler olacaklarından bizzat kendileri maiyetlerini temin edeceklerdir.
- 5) Avrupa ve Amerika da olduğu gibi bizde yetişenler de sadece politika ve diplomasi ile uğraşmasınlar aynı zamanda ilimle uğraşsınlar ki memleketimizin refah seviyesi yükselebilsin.¹⁰⁰

Said Paşa'nın raporu II. Abdülhamid tarafından kabul edilmiş ve 27 Maddelik Darülfünûn-ı Şâhâne Nizamnâmesi ile ekindeki ders programları 12 Ağustos 1900'de yürürlüğe girmişti.¹⁰¹ Bu tarih İstanbul Üniversitesi'nin gerçek kuruluş tarihi olarak kabul edilmişti. II. Abdülhamid'in tahta çıkışının yıldönümü olan 31 Ağustos 1900'de "Darülfünûn-i Şâhâne" açılmıştı. Bu rapor doğrultusunda Darülfünûn-i Şâhâne Nizamnâme'si ile 1 Eylül 1900'de Darülfünûn-i Şâhâne (dördüncü Darülfünûn) eğitime başlamıştı.¹⁰²

Darülfünûn-ı Şâhâne Nizamnâmesi'nin en önemli noktası, 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin Darülfünûn'a ilişkin bütün hükümlerini yürürlükten kaldırmıştı. Bu amaçla yeni Darülfünûn'u, her türlü ilmî ve idarî özerklikten yoksun bir yüksek okul durumuna sokan karar iptal edilmiş ve gerçek anlamda üniversite sisteminin ilk adımı atılmıştı.¹⁰³

¹⁰⁰ Mehmet Saray, *İstanbul Üniversitesi Tarihi (1453-1993)*, s.47-48.

¹⁰¹ *Düster*, 7, (I. Tertip), Ankara, 1941, s.659-664.

¹⁰² O. Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul, 1941, s.1216-1218.

¹⁰³ Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, MEB Yay., Ankara, 1964, s.54.

Darülfünûnun-i Şâhâne, eğitime başladığı ilk bina Çemberlitaş'daki Mülkiye Mektebi binası olmuştu. 1909'da ise, bugünkü Edebiyat, Fen ve Kimya Fakültelerinin bulunduğu yer olan Zeynep Hanım Konağı'na¹⁰⁴ nakledilmişti.¹⁰⁵

Yeni açılan Darülfünûnun-i Şâhâne beş şubeden oluşacak şekilde planlanmıştı. Bunlar; daha önceden açılmış olan Darülfünûn-ı Şâhâne Ulûm-ı Âliye-i Diniye (Yüksek Din İlimleri) ve Ulûm-ı Riyâziye ve Tabiiye (Matematik ve Doğa Bilimleri) ve Edebiyat Şubeleri ile kurulmuştu. Bu şubelerde 1 Eylül 1900'de eğitime başlanmıştı.¹⁰⁶

Darülfünûnun-i Şâhâne açıldığı zaman, daha önce kurulmuş olan Darülfünûnların karşılaştığı ve birçok açıdan onların başarısızlıklarına sebep olan hoca, yetişmiş talebe ve Türkçe ders kitaplarının yetersizliği gibi olumsuzluklar kısmen ortadan kaldırılmaya çalışılmıştı. Ancak çok sayıda müracaat olmasına rağmen belli sayıda talebe alınması, sıkı bir idari kontrolün bulunmaması ve derslerin daha çok teorik safhada kalması,¹⁰⁷ Darülfünûnun-i Şahane'nin olumsuz yönü olarak ortaya çıkmıştı.¹⁰⁸

Eğitim öğretim kurumlarının yeniden yapılanmasında dönemin önde gelen aydınlarının da önemli rolü olmuştu. 1860'larda ortaya çıkan ve Namık Kemal, Ziya Paşa, Mustafa Fazıl Paşa gibi aydınların temsil ettiği "*Yeni Osmanlıcılar*" hareketi ve daha sonra ortaya çıkan "*İttihat ve Terakki Cemiyeti*" eğitimde; akılcılığın, bilimselliğin, meslek eğitiminin ve halkın ihtiyaçlarının göz önüne alınmasını istemişlerdi.¹⁰⁹ Ancak ayrı ayrı iki sistemde okumuş, hayat görüşleri farklı iki nesil arasındaki anlaşmazlık yüzünden eğitim meseleleri de dâhil olmak üzere hiçbir işin üzerinde ciddi olarak durulamıştı. Çünkü bir heyeti teşkil edenler zihniyet bakımından en azından ikiye ayrılmıştı: Halktan kopmuş mektepliler ve halkın içinde ve halktan kuvvet alan medreseliler; her meselenin karşısına bu iki zihniyet dikiliyor, her iki taraf onu kendi açısından halletmek istiyor ve ona göre fikir ileri sürmüştü. Onun için hiçbir işte esaslı karara varılamamıştı.¹¹⁰

¹⁰⁴ Zeynep Hanım Konağı: Bu konak II. Meşrutiyetten sonra Darülfünuna tahsil edilmiş ve 1942 yılına kadar İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'ne bağlı kalmıştı. Vezneciler ile Laleli arasındaki alanı kapsamıştı. Türk kültür tarihinde önemli bir yere sahip olan bu konak 1942'de yanarak ortadan kalkmıştı. (Haluk Kargı, "*Zeynep Hanım Konağı*", *Dünden Bugün'e İstanbul Ansiklopedisi*, VII, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfının Ortak Yayını, İstanbul, 1994, s.549-550.)

¹⁰⁵ M. Saray, *İstanbul Üniversitesi Tarihi (1453-1993)*, s.48-49.

¹⁰⁶ Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, s.54-60.

¹⁰⁷ Darülfünunun-u Şâhâne'de o dönem öğrenci olarak öğrenim görmüş olan İbrahim Hakkı Baltacıoğlu'nun Darülfünun hakkındaki raporu için Bknz: (M. Saray, *İstanbul Üniversitesi Tarihi (1453-1993)*, s.51-57).

¹⁰⁸ Hidayet Nuhoğlu, "*Darüleytam*", s.524.

¹⁰⁹ Sadi İrmak, *Atatürk ve Çağdaşlaşma Atılımları*, İstanbul, 1981, s.30.

¹¹⁰ Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, İstanbul, 1970, s.244.

II. Meşrutiyet döneminde medrese ve sıbyan mektepleri vakıflarının Maârif Nazâreti'ne devredilmesi gibi “*Tevhid-i Tedrisat*”ın bazı ön adımları atılmışsa da medrese/mektep ikiliği ve eğitim kurumlarının organizasyon bozukluğu devam etmişti.¹¹¹

Osmanlı eğitim sistemindeki bu karmaşıklığın bir diğer ucunu da azınlık ve yabancı okullar oluşturmuştu. Osmanlı Devleti'nde XIX.'yy'ın ortalarından itibaren ilk yabancı okullar açılmaya başlanmış ve eğitim bu kez çok farklı bir sorunla yüz yüze gelmişti. Yabancı okulların açılmasını kolaylaştıran en önemli etkenler kapitülasyonlar ve azınlıklara tanınan haklar olmuştu. I. Dünya Savaşı'nın başladığı dönemde sadece ABD ve Fransa'nın bine yakın okulu Osmanlı coğrafyasında faaliyet göstermişti. İngiltere, Almanya, İtalya ve Avusturya gibi devletlerin okulları da hesaba katıldığında bu rakam ürkütücü boyutlara ulaşmıştı. Bu okullar misyonerlik faaliyetlerinden başka, bağlı oldukları devletler lehine hareket edecek işbirlikçi insanlar yetiştirmişti.¹¹²

II. Meşrutiyet'in 1908'de ilan edilmesiyle birlikte Darülfünûnun-i Şâhâne daha sistemli bir hal almıştı. Meşrutiyetin ilanından sonra, gençler Darülfünûn'a girebilmek için birbirleriyle yarışır hale gelmişlerdi.¹¹³ Bu dönemden sonra Darülfünûn'a başvuran öğrenci sayısı artmış, Darülfünûn bu ilgiyi karşılamak amacıyla eğitimi yetersiz olan öğrencilerin eksiklerini kapamak için “*İhzari sınıflar*” (Hazırlık Sınıfları) açılmıştı.¹¹⁴

II. Meşrutiyetten sonra Darülfünûnun-i Şâhâne'de bir dizi değişiklikler yapılmaya devam edilmişti. Bu değişiklikler şunlardı:

- 1) Darülfünûnun-u Şâhâne ismi 1913'ten sonra İstanbul Darülfünûn'u olarak değiştirilmişti.¹¹⁵
- 2) Darülfünûn Mekteb-i Mülkiye binâsından, veznecilerdeki Zeynep Hanım Konağı'na taşınmıştı.
- 3) Tıp ve Hukuk Şubeleri de Darülfünûn'un bünyesine katılmış ve beş şube olarak yeniden teşkilatlanmıştı.¹¹⁶

¹¹¹ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, İstanbul, 1999, s.229.

¹¹² Özkan İzgi, “*Atatürk'ün Eğitim Politikası ve Yabancı Okullar Sorunu*”, **III. Uluslararası Atatürk Sempozyumu I**, Ankara, (1998), s.559-560.

¹¹³ II. Meşrutiyetten sonra Darülfünûna ilginin artmasındaki nedenler için Bknz: (Yücel Aktar, **İkinci Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990, s.22-26).

¹¹⁴ İlhan Tekeli, **Cumhuriyet Öncesinde Üniversite Kavramının Ortaya Çıkışı**, s.36-37.

¹¹⁵ II. Meşrutiyetin ilanından sonra Darülfünûnun-u Şâhâne ismi yerine kullanılan yeni isim hakkında çeşitli kaynaklarda farklı isimler yer almıştı. Emre Dölen, “*Darülfünun*”, **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, II, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.476; Osman Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, İstanbul, IV, 1942, s.1014'te Darülfünunu-u Osmanî olarak geçmişti. Cemil Bilsel, **İstanbul Üniversitesi Tarihi**, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943, s.24; Hidayet Y. Nuhoglu, “*Darülyatam*”, s.524'te, Mustafa Ergün, **İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)**, Ocak Yay., Ankara, 1996, s.268'de İstanbul Darülfünunu diye geçmişti.

4) Eczacı ve Diş Mektepleri Tıp Fakültesine bağlanmış, ayrıca Şam Vilayeti'ndeki Tıbbiye Mektebi Darülfünûn-unu Osmanî'ye bağlanmıştı.

5) Şubeler “*fakülte*” adını almış ve muallimlere “*müderris*” unvanı verilmişti.

Darülfünûn'un 1912'de daha sistemli ve daha disiplinli bir kurum olması amacıyla, dönemin Maârif Nazırı Emrullah Efendi¹¹⁷ tarafından bir Nizamnâme çıkarılmıştı. Bu Nizamnâme'de yukarıda sayılan beş maddenin yanı sıra eğitimin sistemli ve kontrol altında tutulması için çeşitli kararlar alınması sağlanmıştı.

Ulum-ü Şeriyeye 1913'te (İslam Dersleri) ve Edebiyat Şubeleri, Süleymaniye'de bir konağa nakledilerek eğitime başlamıştı. Maârif Nazırı Emrullah Efendi tarafından hazırlanan Nizamnâme, Maârif Nezâreti tarafından 1913'te yayınlanmıştı. Bu Nizamnâmeye göre; İstanbul Darülfünûnu (beşinci Darülfünûn) açılmıştı. İstanbul Darülfünûn'u beş şubeden oluşmuştu.¹¹⁸ Bu şubeler Ulûm-u Şeriyeye Şubesi (İslam Dersleri), Ulûm-u Hukukiyye Şubesi, Ulûm-u Tıbbiye Şubesi, Fünun Şubesi ve Ulûm-u Edebiyye Şubesi olarak kurulmuştu.¹¹⁹

Şeriye, Hukuk ve Edebiyat şubelerinden mezun olanlara “*İcazet Name*” (diploma) verilmişti. Ruus (öğretmenlik) sınavları bütün şubelerde yapılmıştı. Bu sınavda bütünlemeye kalan olmamıştı. Sınavda kalan, bütün derslerin sınavına girmek zorunda kalmıştı.¹²⁰ 1912'de yayınlanan nizamnâmede ders programı ve kaç saat okutulacağı detaylı bir şekilde belirtilmişti.¹²¹

İstanbul Darülfünûn'u için 1914-1918 yılları arası çok önemli bir süreç yaşamıştı. I. Dünya Savaşı yıllarında (1914-1918) İstanbul Darülfünûn'un öğretim kadrosunda yabancı hocalara özellikle de Almanlara büyük ölçüde yer verilmişti.¹²² Bu dönemde “*Darü'l-mesai*” adı altında araştırma enstitüleri kurulmuş ve Darülfünûn, bir yüksek okul kimliğinden sıyrılarak, modern bir kimliğine kavuşmuştu. Bilimsel yayın faaliyetlerinde de önemli sayılabilecek gelişmelerle, yeni kütüphane ve laboratuvarlar

¹¹⁶ Cemil Bilsel, *İstanbul Üniversitesi Tarihi*, s.25.

¹¹⁷ Emrullah Efendi hakkında Bknz: (Mustafa Ergün, “*Emrullah Efendi Hayatı-Görüşleri Çalışmaları*”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S.1-2, Ankara,(1982), s.7-35).

¹¹⁸ Mustafa Ergün, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri*, s.268.

¹¹⁹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü*, MEB Yay., İstanbul, 1993, s.58-59.

¹²⁰ Mustafa Ergün, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri*, s.269.

¹²¹ İstanbul Darülfünûnunda ki ders programı ve süresi için Bknz: (M. Ergün, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri*, s.269-273).

¹²² 1914'ten sonra İstanbul Darülfünûnunda görev yapan hocalar hakkında daha fazla bilgi için Bknz: (Horst Widmann, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, (Çev. Aykut Kazancıgil ve Serpil Bozkurt), Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 1999, s.60-66).

açılmıştı. Savaş sürecinde askerlik çağındaki gençlerin silâh altına alınmaları, öğrenci bulmada güçlük çıkarmış ve 1915'te bu yüzden öğretim yapılamamıştı.¹²³

I. Dünya Savaşı'nı Osmanlı Devleti'nin müttefikleri yenilince kaybetmiş sayılmıştı. Bundan dolayı Mondros Mütarekesi'nin 30 Ekim 1918'de imzalanmasından sonra yabancı hocalar ülkelerine dönmek zorunda kalmıştı. Savaştan sonra askerden terhis olan gençler, Darülfünûn'un sınıflarını doldurmaya başlamıştı. Darülfünûn'un Zeynep Hanım Konağı dışındaki kira ile tutulan binaların hemen hepsi bütçe tasarrufları dolayısıyla boşaltılmıştı. Edebiyat, Fen ve Hukuk "*Darü'-mesai*"leri ana binada küçük birer odaya sığdırılmak mecburiyetinde kalmıştı.¹²⁴

İstanbul Darülfünûnu'nun yeniden düzenlenmesi 11 Ekim 1919'da çıkarılan Darülfünûn-ı Osmanî Nizâmnamesi ile sağlanmıştı. Darülfünûn bu Nizamnâme'ye göre; Hukuk, Tıp ve Fen Mekteplerinden oluşmuş ve bilimsel özerkliğe sahip olmuştu. Daha önce "*Darülfünûn Müdür-i Umumisi*" adını taşıyan rektör, "*Darülfünûn Emini*" adını almış ve müderrisler tarafından seçilmişti. Eminin başkanlığında, fakülte reisleriyle temsilcilerinden kurulmuş bir "*Darülfünûn Divanı*" oluşturulmuştu.¹²⁵

Türkiye Cumhuriyeti kuruluncaya kadar Darülfünûn bu sistemini korumuş, eğitim ve öğretimini sürdürmüştü. 24 Temmuz 1923'te ki Lozan Antlaşması'ndan sonra İngilizlerin boşalttığı Harbiye Nazâreti binası Darülfünûn'a tahsis edilerek yer darlığı büyük ölçüde halledilmişti.¹²⁶

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 3 Mart 1924'te yürürlüğe girmesi ile medreseler tamamen kaldırmıştı.¹²⁷ Kanunda, üniversite eğitiminde geleceğe yönelik pozitif bilimlerin etkisinin artacağına ve eğitimin Maârif Vekâletince yürütüleceğine dikkat çekilmişti. Darülfünûn, pozitif ilimlerin okutulduğu bir yer olarak, medreselerden ayrı ve üstün tutulmuştu. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Darülfünûn tek yükseköğretim kurumu olarak daha fazla önem kazanmıştı. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile medreselerin bıraktığı boşluğu doldurmak için aynı yıl Darülfünûn'a bir İlahiyat Fakültesi eklenmişti.¹²⁸ Bu fakülte Mayıs 1924'te açılmıştı. Ayrıca 1 Nisan 1924'teki Kanunla

¹²³ Musa Çadircı ve Azmi Süslü, **Ankara Üniversitesi Gelişim Tarihi**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1982, s.6-7.

¹²⁴ İlhan Tekeli, **Cumhuriyet Öncesinde Üniversite Kavramının Ortaya Çıkışı**, s.42-43.

¹²⁵ M. Çadircı ve A. Süslü, **Ankara Üniversitesi Gelişim Tarihi**, s.7.

¹²⁶ Ali Arslan, **Darülfünun'dan Üniversiteye**, s.62.

¹²⁷ **Düstur**, 5, (III. Tertip), 6 Mart 1340/1924, s.322; **TBMMZC**, II/7, (3 Mart 1924), Ankara, 1970, s.17-27; **Resmî Gazete**, Sayı 63, 6 Mart 1340/1924.

¹²⁸ **Hüseyin Korkut, Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları**, http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/milli_egitim_derigisi/160/korkut.htm, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2017.

Darülfünûn'a Türkiye Cumhuriyeti tarafından “*Şahsiyet-i Hükmiye*” (Özerklik) verilmişti. Bakanlar Kurulu tarafından da bu kanuna uygun olarak 21 Nisan 1924'te Talimatnâme düzenlenerek kabul edilmişti. Bu Talimatnâme 1933'e kadar Darülfünûn'un statüsünü teşkil etmişti.¹²⁹

V- Darülfünûn'da Alman Hocalar

I. Dünya Savaşı'nın öncesinde Almanya, Osmanlı Devleti ile XIX.'yy'ın sonlarından itibaren gelişen ilişkilerini daha da geliştirmeye başlamıştı. Almanya, daha önceki yıllarda ekonomi, askeri ve eğitim alanındaki ilişkilerin olumlu sonuçlarını da göz önüne alarak özellikle eğitim alanını güçlü bir etkileme aracı olarak belirlemişti. Bir yandan Osmanlı ülkesi içinde Almanlara yaşam alanları açmak için demiryolu ve tarım alanında projeler geliştirilirken, öte yandan da İstanbul'da bir “*Alman Üniversitesi*” kurulması için 1914-1915 yılları arasında ön çalışmalar yapıp raporlar hazırlanmıştı.¹³⁰

Türkiye'de Alman Üniversitesi kurma fikri “*Alman Ön-Asya Komitesinin*” başkanlığını yapan Hugo Grothe'nin de rüyalarında yer almıştı. Bundan başka Franz Schmidt ve diğer Alman hocalar ayrıca bir “*İmparatorluk Üniversitesi*” kurulması yönünde “*Entwurf einer Satzung für die Kaiserlich Osmanische Universität in Stambul*”, (İstanbul Osmanlı İmparatorluk Üniversitesi için Nizamnâme Tasarısı) adı verilen bir tasarı dahi hazırlamışlardı. Bu teklif dönemin Maârif Nazırı Ahmed Şükrü Bey tarafından kibarca reddedilmişti.¹³¹

I. Dünya Savaşı'nın başlamasının hemen ardından Enver Paşa'nın girişimi sonucunda modern Alman eğitiminden yararlanma kararı alınmıştı. Almanya tarafından da Türk eğitim sisteminin Almanlaştırılması için Alman Dışişleri Bakanlığı ile mutabakat sağlanmıştı. Bunun üzerine Bükreş'te görevli bulunan Prof. Dr. Franz Schmidt, Maârif Nazâreti'ne danışman olarak atanmıştı.¹³²

Alman Dışişleri Bakanlığı Eğitim Dairesi, “*Alman Eğitim Enstitüsü*”, kurmak üzere Bükreş'te görevli bulunan kırk yaşlarındaki Franz Schmidt'i Türkiye'ye göndermişti. 1 Mart 1915'te Maârif Nezâreti Müşaviri olarak görevlendirilmişti.¹³³ Prof. Dr. Franz

¹²⁹ Ali Arslan, *Darülfünun'dan Üniversiteye*, s.66-67.

¹³⁰ Ernst Hirsch, *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi*, İstanbul, 1950, s.72-97.

¹³¹ Hugo Grothe, “*Gedanken zur Errichtung einer deutschen Hochschule in der Türkei. Eine Sammlung von Gutachten*”, *Beiträge zur Kenntnis des Orients*, X, (1913), s.103-172.

¹³² E. Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi*, s.39-40; E. Dölen, *İstanbul Darülfünun'da Alman Müderrisler*, s.40-45.

¹³³ Emre Dölen, “*II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun*”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, X/1, (2008), s.29.

Schmidt, Maârif Nâzırı Şükrü Bey ile uyum içinde çalışmaya başlamıştı. Hemen Türkçe öğrenmeye başlayan F. Schmidt'in asıl görevi Türk eğitim sisteminde yerleşmiş olan Fransız öğretim yöntemleri yerine, Alman eğitim sistemini yerleştirmek olmuştur. Kurduğu ekibiyle birlikte Türk eğitim sisteminin her kademesi üzerinde etkili olmaya başlamış ve F. Schmidt'in çalışmaları beş grup altında toplanmıştır:

- 1) Türkiye'deki Fransızca ve dolayısıyla Fransız Kültür egemenliğini kırarak bunun yerine Almancayı ve Alman kültürünü ön plana çıkarılmak istenmiştir.
- 2) Türk aydınlarından Almanya yanlısı kişiler ve her düzeyde karşılıklı dostluk dernekleri kurmak bunun sonucunda 1914'te Türk Alman Dostluk Cemiyeti İstanbul'da kurulmuştur.
- 3) Türkiye eğitim sistemini, Alman modeline göre düzenlemek için Müşavirlik yapmak ve bu alanda programlar geliştirmek,
- 4) Teknik alanda işbirliğini en üst düzeye çıkarmak ve bu amaca yönelik olarak teknik eğitimi Alman modeline göre yeniden düzenlemek,
- 5) Darülfünûn'u geliştirmek ve Alman egemenliği altına alarak Alman Üniversitesi'ne giden yolu açmak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda çok sayıda öğrenci lisans ve lisansüstü öğrenim görmek üzere Almanya'ya gönderilmiştir. Franz Schmidt bağlı olduğu Alman Dışişleri Bakanlığı kanalıyla çok sayıda genç Alman bilim insanını Darülfünûn'a hoca olarak gelmesi sağlamıştır.¹³⁴

Yukarıdaki maddeler incelendiğinde aslında Almanya çıkarlarına hizmet etmek için bir yol haritası çıkartılmıştır. Maddelerin içeriğinde Türk eğitim sistemin ileriye taşınmasından ziyade Almanya'ya bağlı bireyler yetiştirmek için adımlar atılmaya çalışılmıştır.

Daha önceden olduğu gibi sadece Almanya'dan müderrisler getirilmesi konusu da tartışılmış ve müderrislerin tek bir ülkeden getirilmesi o ülkenin ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasal olarak egemenliği altına girmesine sebep olacağı için Darülfünûn müderrislerinden İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) ve Mehmet Ali (Aynî) Beyler bu karara şiddetle karşı çıkmışlardır.¹³⁵ Çünkü “*Darülfünûn-ı Sultânî*” kurulurken özellikle de Galatasaray Sultânisi'ndeki Fransız hocalardan yararlanılması neticesinde Fransız

¹³⁴ E. Dölen, **İstanbul Darülfünun'da Alman Müderrisler 1915-1918**, s.47-48; H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s.64.

¹³⁵ (İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Darülfünûn Eminleri arasında hatıralarını hayatta iken kaleme alan tek Emindir.) İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, **Hayatım**, Yayına Haz: Ali Y. Baltacıoğlu, Dünya Yayınları, İstanbul, 1998, s.227; Mehmet Ali Aynî, **Darülfünun Tarihi**, Pınar Yayınları, İstanbul, 1995, s.49.

kültürü, Osmanlı'da ağır basmış ve tek kanaldan beslenen bir sistemin yetersizliğini daha önce görmüşlerdi.

Prof. Dr. Franz Schmidt'in gayretleri neticesinde Darülfünûn'un Edebiyat, Fen ve Hukuk Fakültelerine 1915'te Alman öğretim elemanları gelmeye başlamıştı.¹³⁶ Fakat Tıp Fakültesi'ne gelen olmamıştı. Burada Tıp Fakültesi hocalarının karşı çıkışlarının ve dirençlerinin etkili olduğu belirtilmişti. Birçok alanda Alman bilim insanı Darülfünûn'da görev alırken, tıp alanındaki hocaların görev almaması çok tartışılmıştı. Çünkü gelen hocaların çoğu genç ve alanlarında üst düzey çalışmalar yapmamış hocalardan seçilmişti. O zamanki Darülfünûn en yetkin Türk hocaları tıp fakültesinde görev alması bu duruma etki etmişti. Ayrıca Almanya'nın politik açıdan değerli tıp hocalarını Türkiye'ye yollamak istememesi de bu olayda etkili olmuştu.¹³⁷

Gelecek öğretim üyeleri için Maârif Nezâreti tarafından bir sözleşme hazırlanmıştı.¹³⁸ Sözleşme süreleri beş yıl olarak belirlenmişti. Sözleşmenin 3. Maddesine göre; öğretim elemanları, sözleşmenin ikinci yılının başlangıcından itibaren derslerini Türkçe olarak verecekler ve birinci yılı özellikle Türkçe öğrenmek için kararlaştırılmıştı. Bunun yanında Almanca bilen bir muavin yardımıyla ders vermeye de gayret etmeleri istenmişti. Sözleşmenin 5. Maddesi ile de; hizmetleri sırasında fes giyme zorunluluğu getirilmişti. Sözleşmenin 13. Maddesine göre de; Türkiye hakkında gazete, risale veya kitaplar ile yayınlamak istedikleri yazıları önce Maârif Nâzırı'nın onayına sunmaları istenmişti.¹³⁹

Gelecek öğretim üyeleri yıllık yedi yüz elli ile bin Osmanlı lirası maaş verilmesi kararlaştırılmıştı. Verilecek olan maaş aynı zamanda aynı konumda bulunan Türk öğretim üyelerine ödenen maaşların katkıları düzeyinde olmuştu. Aynı durum ileride 1933'te gelecek olan Alman öğretim üyeleri içinde ortaya çıkmış ve daha önce olduğu gibi büyük bir huzursuzluğa neden olmuştu.¹⁴⁰ Alman öğretim üyelerinin gelişi ve atanmaları dört grupta olmuştu:

A) Birinci grubu oluşturanlar on bir kişi olup bunların atanmasına ilişkin yetki belgesi 13 Eylül 1915'te çıkmıştı.¹⁴¹ Bunlar:

1) Dr. Gustav Fester (Privat Doçent, Kimya-yı Sinaî Müderrisi)

¹³⁶ Hilal, "Alman Profesörler İstanbul (Constantinople) Üniversitesi'nde", 6 Ekim 1915, s.1.

¹³⁷ E. Dölen, **İstanbul Darülfünun'da Alman Müderrisler 1915-1918**, s.60.

¹³⁸ E. Dölen, "II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun", s.33-34.

¹³⁹ **Başbakanlık Osmanlı Arşivi**, Maarif-i Umûmiyye Nezareti Kalem-i Mahsus, 17 (4 Zilkade 1333) 13 Eylül 1915. (Diğer dipnotlarda B.O.A., İ.MM olarak gösterilecektir).

¹⁴⁰ E. Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi**, s.472; H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s.60-61; Bknz: (Emre Dölen, **İstanbul Darülfünun'da Alman Müderrisler 1915-1918**).

¹⁴¹ B.O.A., İ.MM 17, (4 Zilkade 1333) 13 Eylül 1915.

- 2) Dr. Kurt Hoesch (Privat Doçent, Organik Kimya Müderrisi)
- 3) Dr. Walther Penck (Privat Doçent, Jeoloji ve Mineroloji Müderrisi)
- 4) Dr. Erich Leick (Privat Doçent kadrosunda Profesör, Botanik Müderrisi)
- 5) Dr. Erich Obst (Privat Doçent, Coğrafiya Müderrisi)
- 6) Dr. Friedrich G. Jacoby (Privat Doçent kadrosunda Profesör, Felsefe Müderrisi)
- 7) Dr. Georg Anschtz (Privat Doçent, Pedagoji ve Deneysel Psikoloji Müderrisi)
- 8) Dr. Gotthelf Bergstasser (Privat Doçent, Karşılatırmalı Semitik Dilleri Müderrisi)
- 9) Dr. Friedrich Wilhelm Carl Giese (Privat Doçent, Doğı Dilleri Müderrisi)
- 10) Dr. Carl Ferdinand Friedrich Lehmann, (Profesör, Eski Kavimler Tarihi Müderrisi)
- 11) Dr. Walther Schnborn (Profesör, Kamu Hukuku Müderrisi)

B) İkinci grubu oluşturan dört kişi olup bunların atanmasına ilişkin yetki belgesi 11 Ekim 1915'te çıkmıştı.¹⁴² Bunlar:

- 1) Dr. Fritz Arndt (Doçent, Anorganik Kimya Müderrisi)¹⁴³
- 2) Dr. Boris Zarnik (Asistan, Zooloji Müderrisi)
- 3) Dr. Anton Fleck (Asistan, Maliye Müderrisi)
- 4) Dr. Friedrich Hoffman Profesör, İktisat Müderrisi)

C) çnc grup İstanbul'daki iki Alman görevliden oluşur ve bunların atanmasına ilişkin yetki belgesi 30 Ekim 1915'te çıkmıştır.¹⁴⁴ Bunlar:

- 1) Dr. Johannes Heinrich Mordtmann (Almanya'nın İstanbul Eski Başkonsolosu, Tarih Metodolojisi Müderrisi)
- 2) Dr. Erich Nord (Almanya'nın İstanbul Başkonsolosu Baş Tercümanı, Avrupa Hukuku Müderrisi)

D) Dördüncü grup olarak bir kişi olarak görevlendirilmiş olup bununla ilgili yetki belgesi 18 Kasım 1915'te çıkmıştı.¹⁴⁵ Bunlar:

- 1) Dr. Eckhard Unger (İstanbul'da Müze-ı Hmayn'da arkeoloji ve eski paralar uzmanı, Tarihe Yardımcı Bilimler Müderrisi).¹⁴⁶

¹⁴² B.O.A., İ.MM 1, (2 Zilhicce 1333) 11 Ekim 1915.

¹⁴³ Dr. Fritz Arndt, 1933'te Hitler'in zulmünden kaçarak İstanbul niversitesi'nde mülteci hoca olarak ikinci defa görev almıştır.

¹⁴⁴ B.O.A., İ.MM 6, (21 Zilhicce 1333) 30 Ekim 1915.

¹⁴⁵ B.O.A., İ.MM 1, (1 Muharrem 1334) 18 Kasım 1915.

¹⁴⁶ E. Dölen, **Türkiye niversite Tarihi**, s.473-474; H. Widmann, **Atatürk ve niversite Reformu**, s.62-63; Bknz: Emre Dölen, **İstanbul Darülfünun'da Alman Müderrisler 1915-1918**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.

Böylece 1915'te on beş tanesi Almanya'dan gelen ve üç tanesinde İstanbul'da bulunan toplam on sekiz öğretim üyesi Darülfünûn'da görevlendirilmişti. Bunlara ek olarak 13 Şubat 1916'daki yetkiyle İstanbul'da bulunan Martin Neftel Almanca Muallimi olarak ve 1916'da da Doçent Dr. Richter, Alman Dili ve Edebiyatı Müderrisi olarak atanmıştı. Bunlarla birlikte görevlendirilen Alman öğretim elemanlarının sayısı yirmi olmuştu. Bunlardan altısı Fen Fakültesi'nde, onu Edebiyat Fakültesi'nde ve dördü de Hukuk Fakültesi'nde tayin edilmişti. Bu gelen hocalara ek olarak 1917'de Dr. Würschmidt Coğrafya Müderrisi Muavini olarak çalışmasına izin verilmişti.¹⁴⁷

Alman öğretim elemanları daha önceki akademik konularına bakılmaksızın Müderris (Ordinaryüs Profesör) olarak görevlendirilmişti. Türk öğretim elemanları bunların yanına yardımcı ve Türkçe bilmeyenlerin derslerini tercüme etmek üzere tercüman olarak verilmişlerdi. Türk öğretim elemanlarını aşağılayıcı olan bu durum 1933'te de yeniden tekrarlanmıştı. Fakat Cumhuriyet döneminde gelen Alman bilim insanları alanlarından en iyileri seçilerek getirtilmişti.

İstanbul'da Darülfünûn'da dört yıl gibi bir kısa sürede görev alan Alman hocalar Türk yükseköğretimine üst düzey katkıları olamamıştı. Çünkü 1915'te geldiklerinde hem kendi ülkeleri hem de Osmanlı Devleti müttefik olarak I. Dünya Savaşı'na girmişti. Savaş ortamında bulunmaları, öğrencilerin büyük çoğunluğunun cepheye gitmesi, savaşın getirdiği psikolojik baskı vb. nedenlerle istenilen başarı elde edilememişti. Almanya ve Osmanlı Devleti'nin 1918'de Mütareke istemeleri neticesinde İstanbul'da bulunan Alman hocaların hepsi ülkelerine geri dönmüşlerdi.

VI-Milli Mücadele ve Mütareke Yıllarında Darülfünûn

Darülfünûn, I. Dünya Savaşı'ndan sonra İstanbul işgalinde çok zor yıllar yaşamış ve bazı öğretim üyeleri Malta'ya sürülmüş, bir kısmı Milli Mücadeleye katılmak için İstanbul'dan ayrılmıştı. Birçok fakültenin eğitimi aksamış ve zorunlu yer değişiklikleri olmuştu. Bu arada yabancı öğretim üyeleri ülkelerine dönmek zorunda kalmıştı.¹⁴⁸

İstanbul'un işgali sırasında Darülfünûn, milli dava karşısında ilgisiz kalmamıştı. Paris Konferansı'nda İstanbul ve Boğazların tarafsız bir statüye dönüştürülmesi çalışmaları sırasında Darülfünûn bir muhtıra yayınlamıştı. Bu muhtırada yapılmak

¹⁴⁷ Osman Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, III, s.1209-1227; E. Dölen, **İstanbul Darülfünun'da Alman Müderrisler 1915-1918**, s.143.

¹⁴⁸ Mehmet Ali Ayni, **Darülfünun Tarihi**, Pınar Yayınları, İstanbul, 1995, s.62.

istenilenin haksızlık olduğu ve İstanbulsuz bir Türkiye'nin bağımsız kalamayacağı vurgulanmıştı.¹⁴⁹

İzmir'in Yunan işgaline uğraması Darülfünûn'da büyük tepkiyle karşılanmıştı. Bunun üzerine 1919'da ki Büyük Sultan Ahmet ve Doğancılar Mitingleri'nin düzenlenmesinde Darülfünûn öğrencileri büyük rol oynamıştı. Darülfünûnlu gençler, dört gün önceden liseleri de dolaşarak katılımın yüksek olmasını sağlamışlardı.¹⁵⁰ Daha önce pek seslerini yükseltmeyen müderrisler, bu kez tepkisiz kalmamışlar, öğrencilerle birlikte 21 Mayıs'ta Darülfünûn'da bir protesto mitingi düzenlemişlerdi. Bu mitinglerde her fakülte adına bir müderris söz alıp konuşmuştu.¹⁵¹

Edebiyat Fakültesi öğrencileri, 12 Nisan 1922'de "*Edebiyat Medresesi Talebe Cemiyeti*" vasıtasıyla ittifakla karar almışlardı. Bu kararla Milli Mücadele aleyhine tavır sergileyen ve Türklük üzerine kötü ifadeler kullanan bazı hocalar protesto edilmiş ve dersler boykot edilmişti. Daha sonra boykot Darülfünûn'un bütün fakültelerine yayılmış ve Osmanlı Maârif Nazâreti karşı tedbir olarak 25 Nisan 1922'de geçici olarak Darülfünûn'u kapatmıştı. Olaylardan sonra, Darülfünûn tekrar 2 Haziran 1922'de açılmıştı.¹⁵²

Mütareke Dönemi'nin bütün bu olumsuz koşullarına karşılık Darülfünûn için bazı olumlu gelişmelerde olmuştu. Bunların başında 1908'den beri bir türlü çıkartılamayan Darülfünûn Nizamnâmesi'nin çıkartılmış ve Darülfünûn'a tüzel kişilik verilmişti. Başka bir gelişim ise, İnâs Darülfünû'nun ortadan kaldırılması ve kızlar ile erkeklerin birlikte öğrenim görmeye başlaması olmuştu. Yine bu dönemde Darülfünûn, halka yönelmiş ve Edebiyat Fakültesi tarafından halka açık derslere başlamıştı.¹⁵³

Ankara Hükümeti ise, 15-16 Temmuz 1921'de toplanan Maârif Kongresi, Milli Mücadele'nin en kritik döneminde öğretmen ve öğrencilerin askerliklerinin tecil edilmesini kararlaştırmıştı. Bu karar Ankara'nın milli eğitime verdiği önemi açıkça ortaya koymuştu. Yurdun her tarafından gelen 250'den fazla erkek ve kadın öğretmeni bir araya getiren kongreyi, Mustafa Kemal Paşa cepheden gelerek açmış ve çok önemli bir konuşma yapmıştı.¹⁵⁴

¹⁴⁹ A. Gencer ve A. Arslan, **İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Tarihçesi**, s.32.

¹⁵⁰ Kazım İsmail Gürkan, **Darülfünun Grevi**, Harman Yay., İstanbul, 1971, s.11.

¹⁵¹ Ali Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, Öteki Yayınevi, Ankara, 1998, s.268.

¹⁵² A. Gencer ve A. Arslan, **İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Tarihçesi**, s.32.

¹⁵³ Emre Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi (Osmanlı Döneminde Darülfünun)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s.516.

¹⁵⁴ Kongrenin açılışına uzun bir başyazı ayıran "*Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*", daha önce iki İnönü Savaşı'nı ve başlamak üzere olan Sakarya Savaşı'nı kastederek, der ki: "*Mustafa Kemal Paşa üçüncü Yunan taarruzunun en ateşli zamanında muallim ordusunun gelecek vazifesi ile meşgul bulunuyor. Bu*

Milli Mücadele'yi savunan Edebiyat Fakültesi öğrencileri 1922'de Mustafa Kemal Paşa'ya "*Fahri Müderrislik*" unvanı verilmesi fikrini ortaya atmışlar ve bu karar Fakülte Kurulu tarafından kabul edilmişti. Edebiyat Medresesi Reis Vekili Necib Asım başkanlığında bu karar Mustafa Kemal Paşa'ya telgrafla bildirilmişti. 19 Eylül 1922'de Mustafa Kemal Paşa'da fahri müderrislik unvanını kabul ettiğini bildiren bir telgraf çekmişti.¹⁵⁵ Fahri Müderrisliğe neden lâyık görüldüğü, bizzat Mustafa Kemal Paşa'ya çekilen telgrafta "*münci-i kumandanî*" yani kurtarıcı komutan olması ile açıklanmıştı. "*Milli Mücadele'nin büyük kahramanı ve yeni devletin müessisi (kurucusu)*" olarak kabul edildiği için fahri müderrislik ile onura edilmişti. Bunun üzerine hazırlanan fahri müderrislik unvanı daha sonra Ankara'da kendisine takdim edilmişti.¹⁵⁶

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte eğitim alanında çalışmalar hızlanarak devam etmişti. Fakat eğitim alanındaki gelişmelerin tamamlanması uzun süren çabalara ihtiyaç doğmuştu. Cumhuriyetin ilk yıllarında, üniversite eğitiminin yetersiz olduğu, ayrıca bu dönemde her alanda yaşanan inkılâpların toplum tarafından anlaşılmasının zorluğu ortaya çıkmıştı. Bu inkılâpların yerleşebilmesi için, aynı zamanda Türk Dili ve Tarihinin iyi bir şekilde yeni nesle aktarılması önemli olmuştu. Bu nedenle üniversite eğitimi daha da önem kazanmıştı. Dönemin siyasal, ekonomik, hukuki, kültürel değişimleri gerçekleştirildiğinde; toplumun yüzde onu bile okuryazar olmadığı için, bunların kitlelere benimsetilmesi ve kökleşmelerinde eğitimin oynayabileceği rol her zamankinden daha fazla anlaşılmış ve bu nedenle de eğitime çok önem verilmişti.¹⁵⁷

VII- İnâs Darülfünûnu (Osmanlı Kız Üniversitesi)

Maârif-i Umumiye Nizamnâmesi'nin 1869'da yürürlüğe girmesiyle, kız çocuklarına ilköğretim zorunluluğunu getirmiş ve kadınlar için önemli bir adım olan Rüştîyelerin açılmasını sağlamıştı. 1870'te Darülmuallimat'ın¹⁵⁸ kurulmasıyla kadınlar eğitim alanında ilerlemeler kaydetmişlerdi. Osmanlı Devleti'nde erkeklerin devam ettiği Darülfünûn bulunmasına rağmen, kadınların eğitime devam edebileceği bir yüksek öğretim kurumu kurulmamıştı. Özellikle lise mezunu kızların sayısının gün geçtikçe

asil ve yüce örnek Türk tarihinin benzeri ender bulunan kıymetli hatıralarından biri olacaktır." Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.279; Hitabetin tam metni için Bknz: *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Ankara, 1997, s.19-21.

¹⁵⁵ *İkdam*, "Öğrencilerin İsteği Üzerine Başkomutanımız Mustafa Kemal Paşa'ya Müderrislik Takdim Edildi", 20 Eylül 1922, s.1; *İleri*, 20 Eylül 1922, s.21.

¹⁵⁶ A. Gencer ve A. Arslan, *İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Tarihçesi*, s.33.

¹⁵⁷ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara, 1982, s.205.

¹⁵⁸ Darülmuallimat: 1870'de Osmanlı Devleti'nde, ilk ve orta öğretim kız okullarına öğretmen yetiştirmek için açılmıştı.

artması, kızlar içinde yüksek öğretim müessesesinin açılmasını zorunlu hale getirmişti. Bu meselenin çözümü için II. Meşrutiyet Dönemi'nden itibaren çözümler aranmaya başlanmıştı.¹⁵⁹

Kız çocuklarının yükseköğretim ihtiyacı göz önüne alınarak 7 Şubat 1914'te Zeynep Hanım Konağı'ndaki Darülfünûn Konferans Salonu'nda kadınlara açık serbest dersler verilmişti. Matematik, Fizik, Beden Eğitimi, Sağlık Koruma, Tarih ve Kadın Hukuku konularında Besim Ömer (Akalin) Paşa, Salih Zeki Bey ve Selim Sırrı (Tarcan) Bey tarafından haftada dört gün verilen derslere 600-700 dinleyici gelmeye başlamıştı.¹⁶⁰

Bu ilgi üzerine 12 Eylül 1914'te bayan talebeler için Edebiyat, Riyaziyyat (Matematik) ve Tabiiyyat şubelerinden oluşan İnâs Darülfünûnu kurulmuştu.¹⁶¹ 1333 (1917) ve 1334 (1918) bütçe kanunda İnâs Darülfünûnu'na ayrıca ödenek çıkarılmıştı.¹⁶² Dersler önce Darülfünûn binasında yapılmış fakat kız ve erkek öğrencilerin aynı binada karşılaşmaları uygun görülmediğinden okul Cağaloğlu'nda bulunan Lisan ve Hukuk Mektebi'ne taşınmıştı. Ancak I. Dünya Savaşı sırasında düşman devletlerine ait olduğu için el konulan İngiliz Kız Okulu binasının geri verilmesi gerekmiş ve bu binada faaliyet gösteren Ticaret Mektebine yeni yer aranmıştı. Bunun üzerine İnâs Darülfünûn'un binası Ticaret Mektebine verilirken İnâs Darülfünûnu tekrar Zeynep Hanım Konağına taşınmıştı.¹⁶³

Bütün bu olumsuzluklara rağmen, düzenli ve başarılı bir şekilde eğitim öğretimine devam eden İnâs Darülfünûnu ilk mezunlarını 1917'de vermişti. Bu ilk mezunların sayısı ve mezun oldukları şubeler şu şekilde ortaya çıkmıştı: Edebiyat Şubesinden yedi, Riyaziyyat Şubesinden üç ve Tabiiyyat Şubesinden on olmak üzere toplam yirmi bayan öğrenciden oluşmuştu.¹⁶⁴

İlk mezunlarını 1917'de veren İnâs Darülfünûnu öğrencileri kendilerine verilen öğretimin erkeklerinkinden daha yetersiz olduğu görüşünden hareketle ikili öğretime son verilmesini Maârif Nazâreti'nden talep etmişlerdi. İstekleri 1919'da gerçekleşmiş fakat tepkiler dolayısıyla uygulama hemen başlayamamıştı.¹⁶⁵

¹⁵⁹ Faik Reşit Unat, **Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, İstanbul, 1970, s.203-210.

¹⁶⁰ İsmail Hakkı Baltıçoğlu, **Hayatım**, s.222-225.

¹⁶¹ Necdet Sakaoğlu, *"İnâs Darülfünûnu"*, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, VII, İstanbul, (1994), s.170.

¹⁶² **Düstur**, 9, (II. Tertip), İstanbul, 1927, s.423-424; **Düstur**, 10, (II. Tertip), İstanbul, 1928, s.315.

¹⁶³ Zehra Celasun, **Tarih Boyunca Kadın**, Ülke Kitap Yurdu, İstanbul, 1946, s.7.

¹⁶⁴ Şefika Kurnaz, **II. Meşrutiyet Dönemi Türk Kadını**, MEB Yayınları, İstanbul, 1996, s.1003.

¹⁶⁵ Ş. Kurnaz, **II. Meşrutiyet Dönemi Türk Kadını**, s.1104-105.

Bayan öğrencileri kendi dershanelerini boykot edip erkeklerin dershanelerine girmeleri sonucu İnâs Darülfünûnu 1921’de kapatılmıştı.¹⁶⁶ Bunun üzerine 1921’den itibaren önce Edebiyat ve Fen Fakültelerinde, ardından da Hukuk Fakültesi ile Tıp Fakültesinde birer yıl ara ile karma eğitime geçilmişti.¹⁶⁷

VIII-Medrese ve Darülfünûn Arasındaki Farklılıklar

Darülfünûn ve medresenin tam olarak neyi kapsadığı Osmanlı aydınları tarafından tartışılmıştı. Bazı tarihçilere göre; Cumhuriyet öncesi dönemde (Osmanlı’da) üniversite kavramının tam karşılığı “Medrese” iken, bazı tarihçilere göre ise; bu kavramın tam karşılığı “Darülfünûn” olmuştu. Her iki kurumunda hem ders konuları hem de dünya görüşleri birbirlerinden tamamen farklı planlanmıştı. Özellikle XVI.’yy sonlarından itibaren Osmanlı fikir hayatında görülen daralmaya paralel olarak, Medrese programlardan akli bilimler çıkarılarak nakli ilimler getirilmeye başlanmıştı. Darülfünûn’da ise akli bilimler yani akla ve gözleme dayalı bilimlere önem verilmişti. Bu bağlamda Darülfünûn kesinlikle medrese’nin devamı niteliğinde değil, ondan farklı bir yükseköğretim kurumu olarak ortaya çıkmıştı.¹⁶⁸

Darülfünûn ve medrese eğitim sistemi Türk eğitim sisteminde önemli geçmişe ve değere sahip iki önemli eğitim müessesesi olmuştu. Bu iki eğitim müessesesi birbirinin devamı gibi görünse de birbirlerinin devamı niteliğinde değil, tam aksine birbirlerinden bağımsız iki önemli eğitim faaliyetlerinde bulunmuştu. Gerek medrese sistemi gerekse Darülfünûn sistemi kendilerine özgü ve birbirlerinden farklı özelliklerden şekillenmişti. Şöyle ki; Medrese anlam olarak (yukarıda da belirtildiği gibi) “okumak, anlamak, bir metni öğrenmek ve ezberlemek için tekrarlamak” anlamına gelen ders (dirase) kökünden bir mekân ismi anlamında kullanılmıştı.¹⁶⁹ Kuruluşu 1863’e dayanan Darülfünûn’a “fenler evi” manasına gelen “Darü’l Fünun” adının verilmesi ise bu yeni müessesenin medreseden farklı bir kurum olduğunu en çarpıcı biçimde ortaya koymuştu.¹⁷⁰

Medrese eğitim sistemi Türklerin hayatına İslam dinini kabul edışıyle girmiş ve XXI.’yy’a kadar yani Cumhuriyetin ilanına kadar varlığını korumuştur. Dolayısıyla bu eğitim sistemi Türk eğitim tarihinde varlığını yaklaşık bin yıl sürmüştü. Darülfünûn ise,

¹⁶⁶ E. Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi Osmanlı Döneminde Darülfünun*, s.477.

¹⁶⁷ Mehmet Ali Ayni, *Darülfünun Tarihi*, s.49-50; Hidayet Y. Nuhoglu, “Darüleytam”, s.524.

¹⁶⁸ Tahir Hatipoğlu, *Türk Üniversite Tarihi*, Selvi Yayınları, Ankara, 2000, s.15.

¹⁶⁹ İlhan Kutluer, “Medrese”, *İslam Ansiklopedisi*, XXVIII, T.D.V. Yay., Ankara, (2003), s.323-324.

¹⁷⁰ Hidayet Y. Nuhoglu, “Darüleytam”, s.521.

1863'te kurulmuş, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde içine düştüğü kötü durumdan kurtulmak için oluşturulan bir eğitim müessesesi olmuştu.¹⁷¹

Medrese eğitim sistemi XVI.'yy'ın sonlarına kadar Osmanlı eğitim sisteminin temelini oluşturmuştu. Özellikle XVII.'yy'ın başlarına kadar Osmanlı Devleti'nde döneminin en ileri eğitim ve öğretim kurumları olan medreseler bu dönemden sonra çeşitli nedenlerden dolayı etkinliğini kaybetmişti.¹⁷²

Darülfünûn ise XIX.'yy'ın ikinci yarısında kurulmuş ve II. Meşrutiyet'e kadar birçok kez kapatılıp açılmıştı. Darülfünûn, Mütareke ve Milli Mücadele dönemlerinde özverisinden dolayı Cumhuriyet döneminde de varlığını sürdürebilmişti. Osmanlı eğitim sisteminin temelini teşkil eden medrese sistemi İslami kimliği nedeniyle sadece Müslümanların eğitim gördüğü bir eğitim kurumu özelliği taşımış ise de; Darülfünûn'da hem Müslim hem de gayri Müslimler eğitim hakkına sahip olmuştu.¹⁷³

Darülfünûn eğitim sisteminde ise buna benzer bir ayrım söz konusu olmamıştı. Medrese eğitim sisteminin altın çağını yaşadığı Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde hem müspet ilimlere hem de İslami ilimlere ait derslere yer verilmişti. Fakat özellikle XVI.'yy'dan sonra yeni mekteplerin açılmasıyla müspet ilimlerden uzaklaşmış ve sadece İslami ilimlere yönelik dersler¹⁷⁴ verilir hale gelmişti.¹⁷⁵

Darülfünûn'un kuruluşundaki amaçta ise, müspet ilimlere yani akla ve bilimselliğe dayanan eğitim sistemi benimsenmiş ve bu doğrultuda dersler hazırlanmıştı. Bu duruma örnek olarak; Darülfünûn'un açılışının ilk günlerinde dersler açık konferans şeklinde olmuş ve bu konferanslarda ağırlıklı olarak Fizik ve Kimya dersleri verilmişti.¹⁷⁶

Osmanlı Medreselerinde özellikle Fatih ve Kanuni dönemlerinde devrin en önemli âlimleri, müderris (profesör) adıyla dersler vermiş ve bu dönemlerde âlimlerin yetiştirilmesine büyük özen gösterilmişti. Şöyle ki; Osmanlı eğitim sisteminde öğrencinin hangi medresede okuduğu değil hangi hocalardan ders aldığı daha önemli olmuştu. XVI.'yy'ın sonlarından itibaren ise müderris yetiştirilmesine verilen önem azalmış bu da medrese sistemini kökten etkilemişti.¹⁷⁷ Darülfünûn'un gerek kuruluş yıllarında gerekse daha sonraki dönemlerinde öğretim elemanı konusuna büyük önem

¹⁷¹ A. Arslan, **Darülfünundan Üniversiteye**, s.27.

¹⁷² **İstanbul Üniversitesi**, I, İstanbul, 1983, s.10-11.

¹⁷³ İlhan Kutluer, "Medrese", s.327.

¹⁷⁴ M. Ergün, **İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri**, s.330-333.

¹⁷⁵ Hüseyin Hatemi, "19. Yüzyılda Medreseler", s.502.

¹⁷⁶ Hasan Ali Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)**, MEB Yayınları, İstanbul.1970, s.5.

¹⁷⁷ İ. Kutluer, "Medrese", s.330.

verilmiş, yurtiçinden ve yurtdışından uzman bilim insanları Darülfünûn'da dersler vermişlerdi.¹⁷⁸

Medrese eğitim sisteminin mali kaynağı yani bütçesi padişah ve diğer devlet büyükleri tarafından oluşturulan vakıflar aracılığıyla sağlanmıştı.¹⁷⁹ Darülfünûn'un bütçesini ise, devletin umumi bütçesinden verilen tahsilâtlar karşılamıştı. Ayrıca Darülfünûn'un bütçesinde harç ücretleri ve bağışlarda önemli yer tutmuştu.¹⁸⁰

Medrese eğitim XVII.'yy'ın başlarından itibaren bozulmaya ve yozlaşmaya başlamış ve sistemini düzeltmek için özellikle II. Meşrutiyet önemli adımlar atılmıştı. Bu dönemde medrese eğitim müesseselerinin tekrar eski haline gelmesi için raporlar hazırlanmıştı. Kuruluş sistemi, öğretim programları, kayıt ve kabul, öğrenim metodu ve dersler, ders kitapları, sınavlar, öğrencinin durumu, müderrislerin durumu ve medreseden çıkan öğrencilerin ne gibi durumlarla karşılaşacağı tartışılarak bir çözüm yolu bulmaya çalışılmıştı. Fakat yapılan bütün çalışmalara rağmen medreselerde istenilen seviyeye ulaşılamamış ve 1924'te çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile medreseler kapatılmıştı.¹⁸¹

Netice itibarı ile Osmanlı tarihi, bir devletin eğitim sisteminin o devletin siyasi, ekonomik ve kültürel alanlardaki başarısına ya da başarısızlığına ne derece etkili olduğunu en iyi şekilde göstermişti. Devleti'nin başta eğitiminde içinde bulunduğu çeşitli alanlardaki yozlaşma ve yeni gelişmelere ayak uyduramamıştı. Büyük devlet olma özelliğini kaybeden hatta siyasi bağımsızlığını emperyalist devletlerin kendi aralarındaki rekabete borçlu olan Osmanlı Devleti, bu konumundan kurtarmak için yoğun çaba harcamışsa da başarılı olmamıştı.

Türk yükseköğretiminin yenileşme hareketlerini daha iyi anlayabilmek için Osmanlı dönemine gitmek gerekmektedir. Osmanlı Devleti kurulduğu yıldan itibaren hızlı bir şekilde büyümüş ve üç kıtaya yayılarak bulunduğu bölgede söz sahibi olmuştu. Osmanlı Devleti'nin yükseköğretim kurumu olan medreseler bu dönemde, ileri görüşlü devlet adamlarını yetiştirerek devletin gücüne güç katmıştı. Fakat gerek duraklama gerekse gerileme dönemlerinde devletin diğer kurumlarında olduğu gibi medreselerde de bozulmalar ve yozlaşmalar başlamıştı. Özellikle XVII.'yy'dan sonra felsefe, mantık gibi pozitif bilimlerin terk edilmesiyle medreseler, çağının ihtiyaçlarına cevap veremez hale gelmişti. Medreselerde ki bu bozulmayı gören Osmanlı yöneticileri ve aydınları yeni

¹⁷⁸ A. Arslan, **Darülfünundan Üniversiteye**, s.106-109.

¹⁷⁹ İ. Kutluer, "*Medrese*", s.330.

¹⁸⁰ A. Arslan, **Darülfünundan Üniversiteye**, s.154.

¹⁸¹ M. Ergün, **İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri**, s.325-337.

eğitim müesseseleri kurarak yükseköğretim alanındaki eksiklikleri gidermeye çalışmışlardı.

Osmanlı yöneticileri, özellikle 1839'daki Tanzimat Fermanı'ndan sonra yeni eğitim müesseseleri açma konusuna büyük önem verilmişti. İlk önce devletin askeri başarısızlıklarını gidermek için Batı tarzı askeri okullar açılmaya başlanmıştı. Bu okulların açılması diğer okulların açılmasını tetiklemişti. Bu bağlam da 1863'te ilk önce halka açık konferanslar şeklinde başlayan Darülfünûn'un kurulması kararlaştırılmıştı. Bu kurum kurulduktan sonra birçok kez açıp kapatılmıştı. Bu açıp kapatılmalar yeni kurulmaya çalışılan bu eğitim kurumu için gerekli alt yapının hazırlanmadığını gözler önüne sermişti.

Darülfünûn'un ilk açıldığı yıllarda karşılaştığı sıkıntılar daha sonraki yıllarda da devam etmişti. Ülkenin içinde bulunduğu kötü koşullardan dolayı bazı dönemlerde (Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Yılları) öğrenci bulmakta sıkıntı çekmişti. Yine bu dönemlerde öğrencilerinin çoğu savaşa katıldığı için bazı yıllarda mezun verememişti.

Özellikle Tanzimat'tan itibaren eğitim öğretimde nitelik ve nicelik olarak önemli adımlar atılmış, ancak amaç birliği sağlanamamıştı. Bu nedenle Milli Mücadele'den itibaren yeni Türk Devleti'nin kuruluşunun her aşamasında eğitim öğretim en az siyasi bağımsızlık kadar ön planda tutulmuştu. Milli ve modern bir eğitim anlayışının uygulanması için hem yurt dışına öğretmen ve öğrenciler gönderilmeye hem de dünyaca ünlü eğitimciler Türkiye'ye davet edilmeye başlanmıştı. Onların verdiği raporlar da göz önüne alınarak çağdaş eğitim yasaları çıkarılmaya ve çağdaş eğitim kurumları tesis edilmeye çalışılmıştı. Bunda Milli Mücadele'ye yön veren başta Mustafa Kemal Paşa ve diğer önde gelen şahsiyetlerin önceki dönemlerdeki eğitim aksaklıklarından önemli ve yerinde dersler çıkarmalarının büyük rolü olmuştu.

B- 1923-1933 YILLARI ARASINDA İSTANBUL DARÜLFÜNÛN'U

Cumhuriyet döneminde öğretmen yetiştirmeye ve mesleki eğitime önem verilirken okul sayısında da artış yaşanmıştı. Ayrıca bu dönemde Avrupa'ya gönderilen öğrenciler ilerleyen yıllarda eğitimlerini tamamladıkları zaman İstanbul Üniversitesi'nin öğretim elemanı ihtiyacını karşılamada önemli bir kaynak olmuşlardı. 1927-1928 öğretim

yılından başlamak üzere 1932-1933 öğrenim yılına kadar altı yılda Avrupa ve ABD'ye temel bilimler ve meslek eğitimi için öğrenci gönderilmişti.¹⁸²

Türk yükseköğretim sistemine özellikle Avrupa'nın farklı ülkelerinde uygulanan üniversite modelleri araştırılarak şekil verilmeye çalışılmıştı. Bilimsel çalışmaların artırılabilmesi amacıyla her dönemde, üniversite eğitiminin daha ileri olduğu ülkelerle irtibata geçilmişti.¹⁸³ Cumhuriyet öncesinden II. Dünya Savaşı sonlarına kadar Türkiye'de Alman, Avusturya ve Fransız eğitim anlayışı daha etkin görünmüştü. O dönemde İstanbul Maârif Nazâreti, 1918'de, öğretmen okulundan mezun yirmi öğrenciyi seçip, Pedagoji öğrenimi yapmaları için Almanya'ya göndermişti. 1928-1930 yıllarında da, Milli Eğitim Bakanlığı, bazı öğretmenleri Viyana Pedagoji Enstitüsü'ne göndermişti. 1945-1950'lerden itibaren, Türkiye'de ABD eğitim bilimi anlayışının önem kazandığı ve bu anlayışın giderek yaygınlaştığı görülmüştü.¹⁸⁴

I- Ankara Hükümeti'nin Darülfünûn ile İlişkileri

Darülfünûn öğrencilerinin hem Mütareke hem de Milli Mücadele yıllarında düşman kuvvetlerine karşı gösterdikleri tepki ve eylemler nedeniyle, Ankara Hükümeti, Darülfünûn'a özel bir ilgi göstermeye başlamıştı. Anadolu'daki Milli Mücadele'ye ve Türk milliyetçiliğine karşı olan beş müderris ve muallimin Darülfünûn'dan çıkarılması için öğrenciler tarafından başlatılan Nisan-Ağustos 1922 arasında yaşanan boykota “*Darülfünûn Grevi*” adı verilmişti. Olayların yatışması için Darülfünûn Emni Dr. Besim Ömer (Akalin), Talebe Cemiyeti'ne; “*İngilizler bütün buları takip ediyor, sizin için tehlikeli olabilir*” demesi üzerine Talebe Başkanı Hamit Necdet; “*Hocam siz bizi tehdit mi ediyorsunuz, sizin burada Harrington'unuz varsa, bizim de orada Mustafa Kemal'imiz var*” diye bağırıyordu.¹⁸⁵

Milli şuura fazlasıyla hâkim olan Darülfünûn öğrencileri ile Ankara Hükümeti'nin ilk resmi diyalogu ise, 19 Nisan 1922'de “*Darülfünûn Grevi*” sırasında yaşanmıştı. Dr. Tevfik Rüştü (Aras), Mahmut Esat (Bozkurt) gibi bir grup Vekilin Darülfünûn'un Talebe Cemiyeti'ne destek telgrafi çekerek, gençlerin yalnız olmadıklarını Ankara'nın da yanlarında olduklarını bildirilmesi ile başlamıştı.¹⁸⁶

¹⁸² Osman Bahadır, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bilim”, **Günce (Tüba) Dergisi** S.32, (Mayıs 2005), s.11.

¹⁸³ Osman Bahadır, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bilim”, s.12.

¹⁸⁴ Y. Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s.146.

¹⁸⁵ Salih Tunç, “İstanbul Basınına Göre Milli Mücadeleye Bir Destek Darülfünûn Öğrenci Olayları”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, I/1, (2002), s.323-355.

¹⁸⁶ **Vakit**, “Darülfünûn Edebiyat Medresesi Talebe Cemiyetinden”, 1-2 Nisan 1912; İsmail Hakkı Baltacıoğlu, **Hayatım**, s.145.

Ankara Hükümeti'nin bu kuruma ilgi göstermesindeki diğer bir etken de, Sivas Kongresi'nde Tıbbiyeli Hikmet'in manda karşısı konuşması ve TBMM'nin açılışından hemen sonra Kasım 1923'te Darülfünûn öğrencilerinin Meclis'e bağlılık telgrafi göndermeleri olmuştur. Talebe Cemiyeti olarak telgrafta Milli Meclis'in yanında olduklarını ve inkılâpların fahri savunucuları olduklarını bildirmişlerdi.¹⁸⁷

Ayrıca Kurtuluş Savaşı sonrasında Türk halkı için hayati öneme sahip olan Lozan Görüşmeleri başlamış, bu görüşmeler için Türk milleti adına İsmet (İnönü) Paşa görevlendirilmişti. İsmet Paşa Lozan'a gitmeden önce İstanbul'a uğramış ve 7 Kasım 1922'de Darülfünûn'u ziyaret etmişti. Darülfünûn'un Fen Fakültesi tarafından İsmet Paşa'ya Fahri Müderrislik unvanı takdim edilmişti. Darülfünûn'u ziyaret eden İsmet Paşa'ya Lozan Antlaşması'nı imzalaması için Hukuk Fakültesince altın bir kalem hediye edilmişti.¹⁸⁸ Lozan Antlaşması imzalandıktan sonra Ankara Hükümeti, Darülfünûn'a daha çok ilgi göstermeye başlamış ve kaldırılan Harbiye Nazâret-i Binâsı Yıldız Sarayı'ndaki kütüphane Darülfünûn'a devredilerek bu kurumun gelişmesine imkân sağlanmıştı.¹⁸⁹

Büyük Taarruz'un ardından 19 Eylül 1922'de toplanan Darülfünûn Edebiyat Fakültesi Meclis-i Müderrisini'nde Edebiyat Fakültesi öğrencileri tarafından verilen dilekçe gündeme alınmıştı. Bu doğrultuda Müderris Yahya Kemâl (Beyatlı) Bey Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'ya "*Fahrî Müderrislik*" verilmesi konusunda teklifte bulunmuş ve bu teklif ittifakla kabul edilmişti.

Bu konuda alınan kararda: "*İstanbul Darülfünûnu Edebiyat Medresesi Meclis-i Müderrisini on dokuz Eylül üç yüz otuz sekiz (19 Eylül 1922) tarihinde akdettiği içtimada millî müca-hedenin büyük kahramanı ve yeni Türk devletinin müessisi olan Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerine Türk Milletinin ve Türk harsının istiklâlini müeyyed ve İslâm kavimlerinin halâsına müteveccih olan tarihî mesaisini takdir ve tebci ettiğinin bir delili olmak üzere Edebiyat Medresesi Fahrî Müderrisliği unvanını tevcihe müttefikan karar vermiştir*" şeklindeki karar Edebiyat Medresesi Reisi Necip Asım (Yazıksız) Bey tarafından bir telgraf ile "*Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandan Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerine*" bildirilmişti.

¹⁸⁷ Beytullah Keskin, **Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Üzerine Tartışmalar**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Mustafa Bıyıklı), Kütahya, 2010, s.38.

¹⁸⁸ "*İsmet Paşa'ya Darülfünun'da armağan edilen kalemin üzerinde şu ifadeler; "Altın tarihi imza için Türk Darülfünun'un baş murahhasımıza takdîmi"* yazıyordu. Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Gençliği**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004, s.286; Cemil Bilsel, **İstanbul Üniversitesi Tarihi**, İstanbul, 1943, s.81-82.

¹⁸⁹ Musa Çadircı ve Azmi Süslü, **Ankara Üniversitesi Gelişim Tarihi**, s.7.

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Bursa'dan 26 Ekim 1922'de bu telgrafa: “*Türk harsının mihrakı olan Fakülteniz fahrî müderrisliğine intihabımdan dolayı Meclisinize teşekkür ederim. Eminim ki, millî istiklâlimizi ilim sahasında Fakülteniz¹⁹⁰ ikmâl edecektir. Bu şerefli tekâmülün husulünü deruhde eden heyetiniz arasında bulunmak bence bâ'is-i iftihadır*” şeklinde karşılık verilmiş ve Edebiyat Medresesi Meclis-i Müderrisîni'nin 23 Kasım 1922'deki toplantısında okunmuştu. Hazırlanan fahrî müderrislik beratı Edebiyat Medresesi müderrislerinden Necip Asım (Yazıksız) Bey'in başkanlığında İzmirli İsmail Hakkı (İzmirli) ve Şemseddin (Günaltay) Beylerden oluşan bir heyet tarafından 23 Haziran 1923'te Ankara'da kendisine sunulmuştu.¹⁹¹ Bu sırada Mustafa Kemal Paşa, kendisinin mektep sıralarından beri çok sevdiği tarihle daima meşgul olduğunu, bu itibarla fahrî müderrisliğinin, edebiyattan ziyade tarihe ait olmasının daha münasip olacağını söylemiş ve heyet de Edebiyat Medresesi'nin edebiyat, tarih, felsefe, içtimaiyat ve coğrafya şubelerinden oluştuğunu belirterek bu hususun gerçekleşmiş olduğunu belirtmişti. Mustafa Kemal Paşa, Müderris Şemseddin (Günaltay) Bey'e dönerek “*tarihçilerle çok konuşacağız¹⁹²*” diyerek bu alana olan ilginin bir kez daha beyan etmişti.

Darülfünûn, milletin ve meclisin hislerine kayıtsız kalmayarak hem inkılâplara hem de zafer kutlamalarına telgrafla ya da bizzat temsilci göndererek destek olmuştu. Hilâfetin kaldırılması konusunda Darülfünûn Divanı tarafından bir destek telgrafi hazırlanarak çekilmişti.¹⁹³ Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'da 3 Mart 1924'te Darülfünûn Emni İsmail Hakkı Bey'e bir telgrafla desteklerinden ötürü teşekkür etmişti.¹⁹⁴

¹⁹⁰ Mustafa Kemal Paşa, Edebiyat Fakültesine iki kez vurgu yapıyor ve her ikisinde de medrese sözcüğü yerine fakülte ifadesini kullanmıştı. Buradan da görülüyor ki Paşa, daha Cumhuriyetin ilanından önce Darülfünûn'un Batı örnekleri ışığında modernleştirilmesi gerektiğine işaret etmişti. Şemseddin Günaltay, “*Atatürk'ün Fahri Profesörlüğü Hakkında Bir Hatıra*”, **Belleten**, III/10, T.T.K. Yay., Ankara, (Nisan, 1939), s.273-274.

¹⁹¹ Bu Fahrî Müderrislik Şahadetnamesi halen İstanbul Deniz Müzesi'nde bulunmaktadır. Ali Arslan, “*Mustafa Kemal Atatürk'e İstanbul Darülfünûnu Edebiyat Fakültesi Tarafından Fahri Müderrislik Unvanı Verilmesi*”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, III/5, (2004), s.23.

¹⁹² Ali İhsan Gencer ve Ali Arslan, **İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Tarihçesi ve İlk Meclis Zabıtları**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2004, s.32-33; Oktay Aslanapa (Derleyen), **İstanbul Üniversitesi**, İstanbul 1983, s.1-5; Ali Arslan, “*Mustafa Kemal Atatürk'e İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Tarafından Fahri Müderrislik Unvanı Verilmesi*”, s.13-25.

¹⁹³ Cemil Bilsel, **İstanbul Üniversitesi Tarihi**, s.28.

¹⁹⁴ **Düstur**, 5, (III. Tertip), İstanbul, 1340/1924, s.668-669; **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi**, II/7, Ankara, 3 Mart 1340/1924, s.17-27; (bundan sonraki dipnotlarda kısaltma olarak **TBMMZC** şeklinde kullanılacaktır); **Resmî Gazete**, “*Hilâfetin İlgasına ve Hanedanı Osmaninin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun*”, 6 Mart 1924.

Dumlupınar'da 1924'ün Ağustos ayında yapılacak zafer kutlamalarına Darülfünûn Emini İ. Hakkı Bey başkanlığında bir heyet katılmıştı.¹⁹⁵ Tekke ve Zaviyelerin kapatılması üzerine Fen Fakültesi Riyaseti tarafından 1925'te bir kutlama ve destek telgrafı çekilmişti. Telgrafta: *"Bu köhne kurumların sed ve lağvı hakkında Hükûmet-i Cumhuriyetimiz tarafından ittihaz buyrulan kararı Fakülte Heyetimiz meserretle (sevinçle) karşılar ve bu babda uhdesine terettüb eden (üzerine düşen) vazifenin ehemmiyetini müdrik ve ifasına mütehazzır olduğunu (hazır bulunduğunu) arz eder"*¹⁹⁶ diye bahsedilmişti. Darülfünûn'un inkılâplara sahip çıktığı ve milletin hissiyatlarını paylaştığı benzer bir olay da 1925'te yaşanmış, toplantı yapan öğretim üyeleri ve öğrenciler Şeyh Said İsyanı'na tepkilerini şiddetli bir şekilde eleştirmişlerdi.¹⁹⁷

Kendinden beklenen çalışmaları yerine getirmek için Darülfünûn'un bazı çalışmalar yaptığı da görülmüştü. Bu çerçevede Mart 1925'te Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ile Maârif Vekili'ne telgraf çeken Darülfünûn öğrencileri, Anadolu'ya heyetler göndererek halkı aydınlatmaya yönelik isteklerini dile getirmişlerdi.¹⁹⁸

II- Atatürk'ün Darülfünûn Hakkındaki Görüşleri

Cumhuriyet'in ilanından "1933 Üniversite Reformu"na kadar geçen sürede Atatürk, Darülfünûn işleyişi ile alakalı herhangi bir olumsuz eleştiride bulunmamıştı. Atatürk, çağdaş ve uygar milletler düzeyine ulaşmak için büyük mücadeleler vermişti. Bu amaçla eskimiş, köhneleşmiş ve çağın gereksinimlerini karşılayacak gücü kalmamış çoğu Osmanlı kurumlarına son vermişti. Atatürk, çağdaş medeniyetin oluşmasını, fikir ve düşünce hayatında rasyonel düşüncenin ön plâna geçmesiyle, yani kafalara bilim zihniyetinin yerleşmesi ile mümkün olacağını düşünmüştü. Bu konuda öncülüğü de Darülfünûn'dan beklemiş ve bundan dolayı Darülfünûn'a dokunmamıştı.

Rasyonel ve pozitivist bir düşünce yapısına sahip olan Atatürk, Türkiye'ye bilimin rehber olmasını en sağlıklı yol olarak görmüş ve bu düşüncesini en güçlü ifadesi ile kitlelere aktarmıştı. Nitekim Büyük Zafer'den üç ay sonra, Bursa'dan Kasım 1922 günü İstanbul Darülfünûn'lu gençlerine şu ifadelerle hitap etmişti: *"İstanbul irfan zümresi! Siz vatanın gelecek ümidisiniz. Bilesiniz ki, vatani hakiki olarak kurtaracak sizlersiniz."*

¹⁹⁵ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, **Hayatım**, s.300.

¹⁹⁶ **Düstur**, 7, (III. Tertip), Ankara, 1925, s.113; Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon: 30.10.0.0, Kutu: 194, Gömlek: 330, Sıra: 13, 1925; (bundan sonraki dipnotlarda **B.C.A.**, şeklinde kısaltılarak verilecektir); **Resmî Gazete**, "Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun", Sayı 243, 13 Aralık 1925.

¹⁹⁷ **Cumhuriyet**, "Darülfünûn'da", 27 Şubat 1925, s.2.

¹⁹⁸ **Cumhuriyet**, "Darülfünûn Gençliği", 22 Mart 1925, s.4.

Biz, bir fırtına gibi gelir, geçer gideriz. Önümüzde sivrilmiş dikenleri, engelleri yakar, yıkarız. Fakat arkamıza baktığımızda, bizim açtığımız o sahada irfanıyla, bedeniyle çalışan sizleri, milleti görürsek vazifemizi yaptığımıza ancak o vakit kani olur iftihar ederiz. Bizim zaferimiz kanlıdır; fakat sizin zaferiniz şanlıdır.

İstanbul'u biz hiç unutmadık ve unutmayacağız! Orası bizim, yani anavatanın başıdır. İrfanımız, sanatımız, her şeyimiz oradadır, orada yetişmiştir. İstanbul'u iyi tanırız; bilhassa orada gençlik bizimledir; bizi bekler, galeyan halindedir.¹⁹⁹

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, 22 Eylül 1924'te Samsun'da öğretmenlere seslenirken şu ifadeleri kullanmıştı: *“Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, muvaffakiyet için, en hakikî mürşit ilimdir, fendir. İlmin ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, delâlettir.”²⁰⁰* Sözleri ile bu husustaki düşüncesini en açık ve en kesin şekilde ortaya koymuştu.

Nihayet Onuncu Yıl Nutku'nda; *“Türk milletinin yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meşale müspet ilimdir²⁰¹*” sözleri ile meselelere hangi yoldan çözüm aranması gerektiğini, şüpheyi mahal kalmayacak bir surette ifade etmişti. Atatürk'ün *“en hakikî mürşit ilimdir”* diye tanımladığı müspet ilimin üretildiği yer olarak Darülfünûn işaret edilmişti.²⁰²

Eğitimde Darülfünûn'un rolünün çok büyük olduğuna çeşitli konuşmalarıyla Mustafa Kemal Paşa değinmişti. Darülfünûn'un gelişmesinin, gerçek bir üniversite haline gelebilmesinin, milletimizin gelişmesinde, olgunlaşmasında ve medeniyet alanında ilerlemesinde kesin bir faktör olduğunu belirtmişti. Bundan dolayı ki, yegâne bilim üreten müessese olan Darülfünûn'a bütün imkânlar seferber edilerek bilim insanı yetiştirmesi için imkân verilmişti. Bu mevzuda Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1923'te Meclis'in IV. Toplanma Yılı'nı açarken yaptığı konuşmada şöyle demişti: *“Memleketin Darülfünûn ve serbest meslekler hayatında takip edeceği yolu en asrî bir zihniyetle idrak eden iyi bir Darülfünûn heyetine ve bir hayli meslek ve fikir adamları malik olduğumuzu kemal-i şükran ile anabiliriz. Darülfünûn, istiklâl-i tabisi dâhilinde serbest mesleklerle verdiği istikameti gittikçe daha mükemmel bir hale îsal edecek vesait-i maneviyeyse maliktir.”²⁰³*

¹⁹⁹ Metin Özata, **Mustafa Kemal Atatürk Bilim ve Üniversite**, Umay Yayınları, İzmir, 2005, s.103.

²⁰⁰ Mustafa Kemal Atatürk, *“Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri”*, Ali Sevim, vd. (Haz.), **ATAM Dergisi**, A.A.M. Yayınları, Ankara, (2006), s.627.

²⁰¹ Yusuf Hikmet Bayur, *“Onuncu Yıl Nutku”*, **Ulus**, (30 Ekim 1933), s.1.

²⁰² Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları, (Afet İnan'dan sadeleştirerek yayına hazırlayanlar; A. Sevim, A. Süslü, M. A. Tural), ATAM Yayınları, Ankara, 2000.

²⁰³ Mustafa Kemal Atatürk, *“Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri”*, s.494.

Atatürk, yine üniversitelere verdiği önemi şu konuşmalarıyla ortaya koymuştu: *“Arkadaşlar, üniversite tesisine verdiğimiz ehemmiyeti beyan etmek isterim. Yarım tedbirlerin kısır olduğuna şüphe yoktur. Bütün işlerimizde olduğu gibi Maârifte ve kurulan üniversitede de radikal tedbirlerle yürümeğe katî kararımızdır.”*²⁰⁴

Atatürk, Darülfünûn’un durumunu eleştirmemiş ve işleyişinden şikâyetçi olmamıştı. Fakat Darülfünûn’un gelişiminden ve eğitim anlayışını pek sevmemişti. Darülfünûn o zamanki yapısı ile Mustafa Kemal Paşa’nın inkılâplarını yaşamakta olan Türkiye Cumhuriyeti’nin ihtiyaçlarına, atılımlarına cevap verebilecek vaziyette midir tartışması çok fazla yaşanmıştı. Dolayısıyla 1922’den 1932’ye kadar uzanan on yıl boyunca Darülfünûn’a yeni imkânlar verilerek kendi kendisini yenilemesi beklenmişti. Ancak Darülfünûn’da Türkiye Cumhuriyeti’nin gidişatına uygun bir faaliyet görülmediği gibi inkılâplara ters düşen olaylar da meydana gelmişti.²⁰⁵

Eğitim öğretim faaliyetlerini yakinen takip etmek için Atatürk, 28 Haziran 1933’te Ankara Erkek Lisesi öğrencilerinin mezuniyet sınavları sırasında, sınav heyeti içinde bulunmak ve onları imtihan etmek üzere okula gitmişti. Yanında Reşit Galip, Salih Bozok, Başyaver Celal ile Kılıç Ali Beyler de bulunmuştu. Sınav heyetinin bulunduğu salona girerek, peş peşe içeri alınan öğrencilere sorular sormaya, bilgilerini ölçmeye başlamıştı. O gün Atatürk’ün de içinde bulunduğu heyet önünde imtihan edilen lise öğrencilerinden ikisi ise, ilerde Orhan Veli ve Oktay Rifat olacak yazarlar olmuştu.²⁰⁶

Atatürk sormuş, öğrenciler cevaplamıştı. O gün sınavdan sonra öğrencilere gazeteciler tarafından Atatürk ile ilgili düşünceleri sorulmuştu. Oktay Rifat gazeteye: *“Başımızdan öyle emsalsiz dakikalar geçer ki, biz o an için onları istediğimiz gibi yaşayamayız. Onun nesli gençlerinden olmakla müftechir ben, mavi bakışlarının hâlâ tesiri altındayım”*²⁰⁷, diye açıklama yapmıştı.

Orhan Veli ise gazeteye: *“Aradan saatler, günler geçti. Bu satırları yazarken hâlâ damarlarımda o saatlerin ateşi, kaynayışı ve ürpermesini duyuyorum. Gazi’nin karşısında imtihan vermek şerefini, bahtiyarlığını ömrüm oldukça saklayacağım”*²⁰⁸ diye bilgi vermişti.

²⁰⁴ **TBMMZC**, I/28, Ankara, 1 Mart 1924, s.2-128; Mustafa Kemal Atatürk, *“Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri”*, s.494-495.

²⁰⁵ Metin Özata, **Mustafa Kemal Atatürk Bilim ve Üniversite**, s.9.

²⁰⁶ Kılıç Ali, **Atatürk’ün Hususiyetleri**, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s.109; Cemil Sönmez, **Atatürk’te Çocuk Sevgisi**, ATAM Yay., Ankara, 2014, s.120-122.

²⁰⁷ **Cumhuriyet**, “Mustafa Kemal Paşa Ankara Lisesi’ndeki İmtihani”, 23 Temmuz 1933, s.1-2.

²⁰⁸ **Cumhuriyet**, “Mustafa Kemal Paşa Ankara Lisesi’ndeki İmtihani”, 23 Temmuz 1933, s.1-2.

Salona sonradan giren Aydın isminde bir öğrencinin yanıtlarından sonra, “*Aferin Aydın... Sen adam olacaksın*” demişti. Ardından da yanındaki Maârif Vekili Reşit Galip’e dönüp, bu gencin sıradan bir takdirname ile değil, yurtdışında eğitime gönderilerek ödüllendirilmesini istemişti.²⁰⁹ Atatürk’ün o gün 28 Haziran 1933’te sınav yaptığı ve çok beğendiği, Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip Bey’e Amerika’ya gönderilirse iyi olur dediği liseli Aydın, Prof. Dr. Aydın Sayılı olmuştu. Atatürk’ü dinleyerek “*Bilim Tarihi*” okumuş bilim tarihi Profesörü unvanını almıştı. Aydın adındaki öğrenci bugün yürürlükte olan beş Türk Lirası’nın arkasında fotoğrafı olan Ordinaryüs Profesör Dr. Aydın Sayılı olmuştu.²¹⁰ Darülfünûn’daki öğrencilerin eğitim durumunun lise öğrencilerinden de aşağıda olduğuna birçok kez şahit olan Atatürk, Darülfünûn’un kapatılması konusunda daha da kararlı adımlar atmıştı.

Darülfünûn’un 1 Kasım 1928’de kabul edilen Harf İnkılâbı’na²¹¹ destek vermediği gibi, İnkılâbın yanlış olduğunu savunan müderrislerde çıkarak eleştiri yapmıştı.²¹² Atatürk, Darülfünûn’un yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’ne ve inkılâplarına karşı olumsuz tutumunu görmüş ve önlem alma gereğini duymuştu. Bu amaçla, ilk önce Darülfünûn’a tepki olarak Ankara’da Hukuk Mektebini kurdurmuştu. Ardından da 1927-1928 yılı itibariyle ülkedeki yetenekli öğrencileri yurtdışına göndertmişti.²¹³ Bu öğrenciler 1927-1928 yılında kırk iki, 1928-1929 yılları arasında yüz yetmiş ve 1929-1930 yılları arasında iki yüz seksen sekiz öğrenci olmak üzere toplam beş yüz öğrenci yetiştirilmek üzere yurtdışına gönderilmişti. Bu öğrenciler daha sonra ülkelerine geri döndüklerinde üniversite reformu için öncülük yapmışlardı.²¹⁴

²⁰⁹ Aydın Sayılı, “*Atatürk’le Bir Sınav Anısı*”, **Ankara Atatürk Lisesi Eğitim Vakfı Dergisi**, II/7, Ankara Atatürk Lisesi Bülteni, (Haziran-Temmuz 1990), s.10-14; Cemil Sönmez, **Atatürk’te Çocuk Sevgisi**, s.122-126.

²¹⁰ Ali Güler, “*Atatürk Gençlerle: Sınav Yapan Bir Cumhurbaşkanı, Yurt Gezilerinde Okul Ziyaretleri*”, **Anıtkabir Dergisi**, XVIII/70, Ankara, (Temmuz 2018), s.23-28.

²¹¹ **TBMMZC**, III/5, Ankara, 1928, s.7-12; **Resmi Gazete**, Sayı 1030, 3 Ekim 1928.

²¹² Atatürk’ün 1 Temmuz 1927’de İstanbul’a gelmesi büyük bir sevinç yaratmıştı. Darülfünûn’da Paşa’nın İstanbul’u ziyareti için “*Büyük Gaziye İstanbul Darülfünûn’undan Küçük Bir Armağan*” adında bir kitapçık yayınlanmıştı. Kitapta Darülfünûn’un İnkılâpları destekleyen yazıları yer almıştı. Kitap aynı zamanda eleştirilen Darülfünûn’un aslında inkılâp yanlısı olduğu, çıkan haberlerin asılsız olduğunu kanıtlamak için hazırlanmıştı. (İsmail Arar, “*Büyük Gaziye Bir Armağan*”, **Tarih ve Toplum**, S.63, İstanbul, (Mart 1989), s.61).

²¹³ Yurtdışına gönderilen öğrenciler konusunda Hasan Rıza Soyak anılarında; Atatürk’ün 1930’da “*Yurdun içinde veya dışında tahsilde yahut stajda bulunan çocukların yetişip, birbiri ardından işe atılacakları günler de yaklaşıyor... Bu itibarla adamsızlık yüzünden çektiğimiz sıkıntıların hafiflemeye başlayacağı zamanın uzakta olmadığına inanabiliriz*”, dediğini belirtmişti. (Hasan Rıza Soyak, **Atatürk’ten Hatıralar**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s.342).

²¹⁴ Metin Özata, **Mustafa Kemal Atatürk Bilim ve Üniversite**, s.124.

III- Atatürk'ün Darülfünûn Ziyaretleri

Atatürk'ün Darülfünûn'u ilk ziyareti 16 Aralık 1930'da olmuştu. Atatürk yeni kurulan Türkiye Cumhuriyet'ini çağdaşlaşmasında, ilerlemesinde en çok güvendiği ve varlığını sürdürmesi gerektiğini savunduğu Darülfünûn'u 1930'a kadar neden hiç ziyaret etmemişti? Bu sorunun cevabı Dr. Mehmet Reşat Uysal'ın anılarında yer almıştı.²¹⁵

Dr. Mehmet Reşat Uysal Atatürk'ün Darülfünûn ziyaretini anılarında şu ifadelerle yazmıştı: *“Darülfünûn Eminliği'ne girdiler. İçerde kaldıkları yirmi dakikalık sürede, sonradan öğrendiğime göre, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, Ethem Akif Bey'den Darülfünûn Fakültelerinin teşkilatını, yerlerini, fakültede bulunan kız ve erkek talebelerin ayrı ayrı sayıları ile son yıllarda Darülfünûn'a giren talebe miktarlarını sormuş... Bu arada büyük ziyareti duyan, Darülfünûn Emmini, Müderris Muammer Raşit ve Hukuk Fakültesi Reisi, Müderris Tahir Beyler gelmişler, kendilerini takdim etmişler, hoş geldiniz demişlerdir.”*²¹⁶

Atatürk'ün derslere girme isteğini belirtmesi üzerine kendilerine ders programı sunulmuştu. Programı gözden geçirdikten sonra, Hukuk Fakültesi'nin birinci sınıfını seçmiş ve oraya gitmişlerdi. Burada Müderris Tahir Bey'in verdiği dersi bir süre dinlemişler, sonra da hukuk üçüncü sınıfa gitmek üzere ayrılmışlardı. Orada Müderris Mustafa Reşit Bey'in verdiği dersi de bir süre izledikten sonra Darülfünûn Eminliği'ne dönmüşlerdi. Kendilerinin burada bulunmadıkları sürede birçok müderris toplamış ve bunlar teker teker Atatürk'e, Emin Muammer Raşit Bey tarafından takdim edilmişlerdi. Darülfünûn Emin'i bundan sonra Darülfünûn'un çalışmaları ve problemleri üzerine de açıklamalarda bulunmuştu.

Atatürk'ün isteği üzerine hukuk üçüncü sınıf dersine gidilmiş, Müderris Ali Kemal Bey'in verdiği Deniz Ticareti Hukuku dinlenmişti. Bir süre sonra buradan çıkılmıştı. Atatürk, koridorda *“Darülfünûn'un bu sıcak muhitinden insan kolay kolay ayrılamıyor, biraz daha oturalım”* demişler ve tekrar Eminlik odasına girmişlerdi. Ben de hemen onların arkasından içeri girdim. Müderris Muammer Raşit Bey de: *“Onun içindir ki biz de burada ölmek istiyoruz”* deyince, Gazi Mustafa Kemal bunu şöyle düzeltmişti:

²¹⁵ Oktay Aslanapa, (Derleyen), **İstanbul Üniversitesi**, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul, 1983, s.3-5; Mehmet Reşat Uysal, *“Atatürk'ün Darülfünûn Ziyareti”*, **Milli Kültür Dergisi**, II, (Mayıs, 1981), s.1-18. İstanbul, Atatürk'ün Darülfünûn ziyareti ve Dr. Mehmet Reşat Uysal'ın anıları için Bknz: **Atatürk ve İstanbul Üniversitesi**, <http://www.istanbul.edu.tr/genel/75ozel.htm> Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2018.

²¹⁶ Mehmet Reşat Uysal, *“Atatürk'ün Darülfünûn Ziyareti”*, s.4-7; Metin Özata, **Atatürk Bilim ve Üniversite**, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, İstanbul, 2013, s.81-89.

“Burada ölmek değil, yaşamak isteyiniz! Başarıya ulaşmak için yaşamak, her işte, askerlikte de bir kaidedir.”

Atatürk: Talebenin terbiye-i fikriyyesine (öğrencilerin ideal eğitimine) nasıl hizmet edilmelidir?

Muammer Raşit: Ana kucağında başlayarak, ilk mekteplerden (ilkokul) Âli tahsile kadar cumhuriyet, demokrasi ve milliyet esasları telkin edilmelidir (aşılmalıdır).

Atatürk: Peki, ilk mekteplerde öğrencilere cumhuriyet ideali nasıl telkin edilir?

Muammer Raşit: İlk ve orta tahsilde bu vazifenin nasıl ifa edildiğini iyice bilmiyorum. Darülfünûn’da talebenin cumhuriyet, demokrasi ve milliyet esaslarına göre yetiştirilmelerine çalışıyoruz.

Bu kez ikinci öneme aldığı öğretim konusuna gelen Atatürk: Darülfünûn’un terakkisi (ilerleme ve yükselme) neye bağlıdır? Muammer Raşit bu konuda ve Müderrislerin çalışmaları üzerinde açıklamalar yaptı. Ancak anlatılanların Ata’ya bir kanaat vermediğini sezdim. Gazi Mustafa Kemal Atatürk, tarih konularına geçerek Müderrislere: Eti, Ege, Aka’lardan bahsedelim. Bunlar üzerinde kim konuşacak? Siz, Fuat Köprülü Bey? Müderris Fuat Köprülü: Mazur görmenizi istirham ederim, bendeniz Türk Dili edebiyatı ile meşgulüm. Atatürk: Ege konusunu konuşalım Ege’nin ilk ahalisi, Ege medeniyetinin sahipleri kimlerdir?

Bir müderris, ikinci sandalyeler dizisinden, sanırım kapıya yakın ikinci Sandalyeden, adını sonradan öğrendiğim eski Grek Müderrisi Fadıl Nazmi Bey, sorulan Ege konusu ile ilgili bir efsane (mitoloji) anlattı. Atatürk bunu sonuna kadar dinledikten sonra: Tarih, Arkeolojik, gerçek paleografik ve filolojik bulgulara dayatılmalıdır, efsanelere değil... Bence, Asia’dan (Anadolu’nun ilk adı) Ege adalarına geldiklerini gösteriyor ve gösterecektir..., dedi. Atatürk, bir süre tavana bakarak düşünceli ve üzüntülü göründü, sonra: Gençlerimiz bu konulara yöneltilmelidir, buyurdu. Gazi Mustafa Kemal uzağı aşan, derine varan görüşleri ile tarihçilerimizi uyardı... Gazi Mustafa Kemal ayrılmak üzere ayağa kalktığı anda Muammer Raşit Bey’in sunduğu: Darülfünûn Hatıra Defteri’nin ilk sahifesine şunları yazmıştı: *“İstanbul Darülfünûn’da yüksek profesörler ve kıymetli gençlerle yakından tanıştığımdan çok memnun oldum. İlim timsali olan bu yüksek müessesemizin büyük hizmetleri ile iftihar edeceğimize şüphe yoktur.”*²¹⁷

²¹⁷ Oktay Aslanapa, **İstanbul Üniversitesi**, s.3-5; Mehmet Reşat Uysal, *“Atatürk’ün Darülfünun Ziyareti”*, s.15-18. Atatürk’ün Darülfünun ziyareti ve Dr. Mehmet Reşat Uysal’ın anıları için Bknz.

Darülfünûn ziyareti sırasında Emin Muammer Reşit, enstitü ve laboratuvarların genişletilmesi, öğrencilerin daha iyi yetişmesi ve yabancı uzmanların getirilmesi için iki milyon liraya ihtiyaç olduğunu belirtmiş; Atatürk bahsedilen şeylerin yapılabilmesi için iki milyonun yetersiz olduğunu söylemiş ve bu rakamın dört milyon olması gerektiğini belirtmişti.²¹⁸

Dr. Mehmet Reşat Uysal'ın anlattıklarından da anlaşılacağı üzere Atatürk'ün Darülfünûn ziyareti, sohbetten çok sınav havasında şeklinde geçmişti. Atatürk amacı, Darülfünûn'u ziyaret ederek bu kurumun durumunu kendi gözleriyle görmek istemesi olmuştu.

Atatürk'ün Darülfünûn'u ikinci ziyareti 3 Temmuz 1933'te olmuştu. Atatürk, Darülfünûn'a TBMM Reisi Kazım Paşa (Özalp) ve Afet İnan ile birlikte gelmişti. Kapıda, Darülfünûn Emin Vekili Tevfik Recep Bey, Fakülte Reisleri ve müderrisler tarafından karşılanmıştı.²¹⁹ Hukuk Fakültesi Reisi Tahir Bey'e hangi derslerin sınavlarının yapıldığını sormuştu. Devletler Hukuk'u sınavının olduğunu duyunca sınav salonuna giderek Muallim Ahmet Reşit Bey'den bilgi aldıktan sonra 5 öğrenciyi imtihan etmişti. Atatürk bu imtihanın neticesinden pek hoşnut olmamış ve bu olumsuz durum üzerine yanında bulunan Maârif Vekili Reşit Galip'ten bu kurumla daha yakından ilgilenmesini istemişti. Bu ziyaretten kısa bir süre sonra Darülfünûn kapatılmıştı.²²⁰

Dönemin bütün siyasî ve kültürel hareketlerine yön veren Atatürk için Türkiye'nin temel hedefi, en hayati meselesi, çağdaş medeniyet ve kültürün tam bir ortağı haline gelmek istenilmişti. Bunun yolu bilimden, teknolojiden geçtiğine göre, Darülfünûn'u çağdaş bilimi üretecek seviyeye getirmek zorunlu bir hal almıştı. Atatürk, inkılâplarının geleceği bu yoldaki başarıya önemli derece de bağlı kalmıştı. Atatürk, her zamanki gerçekçiliği ile on yıl bekledikten sonra meseleye köklü bir çözüm getirmek için faaliyete geçmişti. Objektif ve isabetli bir karar verebilmek için yabancı bir bilim insanının görevlendirilmesi düşünülmüştü. Bu amaçla Cenevre Üniversitesi Pedagoji Profesörü Albert Malche Türkiye'ye davet edilmiş ve Darülfünûn hakkında kendisinden rapor hazırlaması istenmişti.

Atatürk ve İstanbul Üniversitesi, <http://www.istanbul.edu.tr/genel/75ozel.htm>/Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2018.

²¹⁸ Ali Arslan, **Darülfünundan Üniversiteye**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1995, s.323.

²¹⁹ **Vakit**, “Gazi Hz. Darülfünun İmtihanlarında”, 3 Temmuz 1933, s.1; **Milliyet**, “Reisicumhur Darülfünun'da İmtihan Yaptı”, 3 Temmuz 1933, s.1; **Cumhuriyet**, “Gazi Hz. Darülfünun'u Ziyaret Etti”, 3 Temmuz 1933, s.1.

²²⁰ E. Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi Cumhuriyet Döneminde Osmanlı Darülfünunu**, s.106-107.

C- DARÜLFÜNÛN'UN GENEL DURUMU VE ISLAHAT TARTIŞMALARI

I- Reform Öncesi Yapılan Hazırlıklar ve Tartışmalar

Atatürk döneminde eğitim alanında yapılan en önemli inkılâp 3 Mart 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkartılarak bütün eğitim kurumlarının bir çatı altında birleştirilmesi olmuştu. Bu kanun ile din görevlileri yetiştirmek için Darülfünûn çatısında “İlahiyat Fakültesi” kurulması kararlaştırılmıştı.²²¹ 6 Mayıs 1924'te kurulan İlahiyat Fakültesi'nde ilk dersi Seyyid Bey vermişti.²²²

Yüksek öğretim ile ilgili başka bir önemli gelişme ise; “*İstanbul Darülfünûn'un Şahsiyet-i Hükmiyesi Hakkında Kanun'un çıkarılmasıdır. Cumhuriyet ilan edilmeden önce, 17 Ekim 1923'te Darülfünûn'un tabi olacağı yasal düzenlemenin tespiti amacıyla Heyet-i Vekile tarafından hazırlanan yasa tasarısı (yükseköğretimin işlevsel yapısı hakkında) Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sevk edilmilmesiyle*” yaşanmıştı. 21 Nisan 1924'te TBMM'de kabul edilen kanuna göre; Darülfünûn'un adı “*İstanbul Darülfünûnu*” olarak değiştirilmişti. İstanbul Darülfünûnu, Tıp, Hukuk, Edebiyat ve İlahiyat fakültelerinden oluşacak ve katma bütçeli bir devlet kurumu olarak imkânlardan faydalanması kabul edilmiş ve daha sonra, Heyet-i Vekile tarafından 21 Nisan 1924'te “*İstanbul Darülfünûn Talimnamesi*”²²³ yayınlanmıştı. Buna göre; Tıp, Hukuk, Edebiyat ve İlahiyat Fakültelerinden oluşan Darülfünûn'a, ilmi muhtariyet verilmişti. Yüksek öğretimin idaresi için, Darülfünûn Reisi olan Maârif Vekili, Darülfünûn Emmini vasıtasıyla okulu yönetmesi esas alınmıştı. Darülfünûn Emmini, öğretim üyelerinin katılımıyla yapılan seçimde en çok oyu alan iki adaydan birisi Maârif Vekili tarafından Reisicumhurun onayına sunularak üç yıllığına atanması kararlaştırılmıştı.²²⁴ Öğrenci olarak da lise mezunlarının Darülfünûn'a kayıt yaptırabilmesi için gerekli düzenlenmeler yapılmıştı.

Talimname yayınlandıktan sonra, Türk eğitim sistemi hakkında rapor hazırlamak amacıyla 19 Temmuz 1924'te John Dewey, Türkiye'ye gelmişti. İstanbul'daki temasları sırasında Darülfünûn'u ziyaret etmiş ve başta İsmail Hakkı Bey olmak üzere okulun

²²¹ **Düstur**, 5, (III. Tertip), 6 Mart 1340/1924, s.322; **TBMMZC**, II/7, (3 Mart 1924), Ankara, 1970, s.17-27; **Resmi Gazete**, Sayı 63, 6 Mart 1340/1924.

²²² **Cumhuriyet**, “*İlahiyat Fakültesi*”, 6 Mayıs 1924, s.1.

²²³ **Düstur**, 5, (III. Tertip), İstanbul, 1931, s.1098-1107; **TBMMZC**, II/8, Ankara, 1975, s.975-982.

²²⁴ Abdurrahman Çaycı, “*Atatürk, Bilim ve Üniversite I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu*”, **ATAM Dergisi**, IV/10, ATAM Yay., Ankara, (1987), s.1-3.

idarecileri ile fikir alışverişinde bulunmuştu. Bu görüşme neticesinde Darülfünûn'a 26 Temmuz 1924'te 7 uzman getirilmesi kararlaştırılmıştı.²²⁵

Çağdaş bilimselliğe ulaşmak için bu çerçevede 1924-1926 döneminde yabancı hocaların bir kez daha İstanbul'a çağırılması düşünülmüştü.²²⁶ Uygulamada öğretim üyesi talepleri Hariciye Vekâleti kanalıyla Fransa'ya bildirilmişti. Bu kapsamda Fransız Dışişleri Bakanlığı da belirlediği öğretim üyelerini Türkiye'ye göndermişti. Bu durum hükümetler arasında yazılı bir antlaşma olmasa bile karşılıklı görüşmeler yoluyla bazı ilkeler üzerinde anlaşıldığını göstermişti. Bu amaçla Fransa'dan pek çok öğretim üyesi İstanbul'a gelmiş ve Darülfünûn'da görevlerine başlamışlardı. Gelen hocalar ve geldikleri bölüm aşağıdaki gibi sıralanmıştı:

- 1) Tıp Fakültesinde: Dr. Aime Mouchet, Dr. Delacomb, Dr. Decumeau, Dr. Boutonnet, Dr. Gabriel Delamare, tekniker Eduard Hermann Lents) olmak üzere altı kişi görev yapmıştı.
- 2) Edebiyat Fakültesinde: Theodor Lefebvre, Ernest Chaput, Albert-Louis Gabriel, Oskar Rescher, Max Bonnafous ve Herbert Walter Duda olmak üzere altı kişi görev yapmıştı.
- 3) Fen Fakültesinde: Pierre Fleury, Marcel Cau, Marcel Fouche, Marius Joseph, Gabriel Valensi, Raymond Hovasse, Paul Meintre, P. Duval, François Duscio ve teknik eleman Dimitri olmak üzere on kişi görev yapmıştı.
- 4) İlahiyat Fakültesinde: Georges Dumezil olmak üzere bir kişi görev yapmıştı.
- 5) Hukuk Fakültesinde: Jean Charles Crozat, Sauser-Hall (Avusturyalı) olmak üzere iki kişi görev yapmıştı.²²⁷

Fransız Hükümeti genel olarak genç öğretmen ve bilim insanı göndermiş ve bunların birçoğunun doktora ve akademik geçmişi etkin kişilerden seçilmemişti. Gelenler arasında Albert Gabriel ve Ernest Chaput gibi az sayıda kişi akademik kariyere sahip olmuştu. Bundan dolayı Fransız eğitimcilerden istenilen verim yeterince alınamamıştı.²²⁸

²²⁵ Şaban Ortak, **Atatürk Dönemi Eğitim Politikalarında Yabancı Uzman Raporlarının Etkileri**, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. S. Esin Dayı), Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2004, s.270.

²²⁶ Emin Güzel, **Cumhuriyetten Günümüze Üniversiteler Bilim ve Teknoloji Politikaları**, Nobel Kitapevi, İstanbul, 2005, s.16.

²²⁷ **B.C.A.**, Fon: 30.11.1.0, Gömlek: 7, Kutu: 27, Sıra: 4, 1 Ekim 1924; **B.C.A.**, Fon: 30.11.1.0, Gömlek: 29, Kutu: 42, Sıra: 17, 13 Aralık 1926.

²²⁸ Emre Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi Cumhuriyet Döneminde Osmanlı Darülfünunu 1922-1933**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s.131-137.

Yabancı bilim insanlarının durumu tartışma yaratırken, Maârif Vekâleti ile özerklik ve Tensikat meselesi (Yeniden yapılanma/tasviye meselesi) gibi çeşitli konulardaki görüş ayrılıkları nedeniyle Darülfünûn Emmini İsmail Hakkı Bey 26 Nisan 1924'te istifa etmişti.²²⁹ Eminlik makamına 11 Mayıs 1925'te yapılan seçimle Dr. Nurettin (Berkol) Bey atanmış ve 1927'e kadar Emin olarak görevini yapmıştı.²³⁰ 1925'in sonunda Darülfünûn bünyesinde "*Türkiye İnkılâbı Tarihi Kürsüsü*" kurulmuştu.²³¹ Açılan yeni bölümler için yabancı uzmanlar getirilerek eğitim kalitesi artırılmak istenmişti. Ayrıca dışı ve eczacı mektepleri fakülte statüsüne alınmıştı.²³²

Darülfünûn'a getirilen yabancı hocaların durumu tartışmalara neden olmuş; Darülfünûn Divanı öğrencilerin yabancı dil bilmemeleri ve gelen hocaların da Türkçe bilmiyor olması nedeniyle derslerden istenilen verim alınamadığını belirtmişti. Yabancı öğretim üyeleriyle yapılan antlaşmalar gereğince, eser yazmaları ve üç yıl içerisinde derslerini Türkçe yapmaları istenilmiş yoksa sözleşmelerinin feshedilmesi kararlaştırılmış fakat yine de istenilen başarı yakalanamamıştı.²³³

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Darülfünûn'un durumu hem Meclis tarafından hem de dönemin aydınları tarafından sürekli tartışılmıştı. Tartışmalar neticesinde de iki farklı görüş ortaya çıkmıştı. Birinci görüşe göre; Darülfünûn özerklik demekti ve Darülfünûn'un gelişim ve ilerlemesi kendisinden beklenilmişti. Darülfünûn'u düzeltmek için siyasal müdahalelere başvurulmaması benimsenmişti. Aksi takdirde mevcut durum daha da kötüye gideceği belirtilmişti. İkinci görüşe göre ise; Darülfünûn, öteki Osmanlı kurumları gibi geçmişin kötü bir mirasıdır ve kendi haline bırakıldığında daha uzun süre geçmişin hastalıklarını taşıyacak ve inkılâplara ayak bağı olacağı savunulmuştu. Bu nedenle Darülfünûn'a hemen müdahale edilmesi kararlaştırılmıştı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ilk görüş kabul görürken, 1930'lu yıllardan itibaren ikinci görüş daha ağır basmıştı.²³⁴

İkinci görüşün öne çıkmasında, "*Cumhuriyet ve Hâkimiyet-i Milliye*" gazeteleri ile "*Kadro Dergisi*" yazıları çok etkili olmuştu. Sonunda bu görüş Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1931'de toplanan Büyük Kongre'sinde gündeme gelmişti. Kabul edilen

²²⁹ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, **Hayatım**, s.306-307.

²³⁰ **Meslek Gazetesi**, "*Yeni Darülfünûn Emaneti Seçildi*", 12 Mayıs 1925, s.4.

²³¹ **Düstur**, 6, (III. Tertip), Ankara, 1934, s.7-8; **Cumhuriyet**, "*Türkoloji Tedkik Cemiyeti*", 11 Mayıs 1925, s.1-2.

²³² Emre Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi Cumhuriyet Döneminde Osmanlı Darülfünunu**, s.182-183.

²³³ **Milliyet**, "*Müdrislerin Vaziyeti*", 22 Nisan 1929, s.2.

²³⁴ Bu iki görüş başlıklar altında diğer sayfalarda ele alınmıştır. Emre Dölen, **Üniversite Tarihi Darülfünûn'dan Üniversiteye Geçiş Tasviye ve Yeni Kadrolar**, s.3-4.

Programa göre: “*Darülfünûn ıslâh ve tensik edilerek lâzım olan dereceye yükseltilecektir*” biçiminde eyleme dönüşmüştü.²³⁵

II- Darülfünûn’un Özerkliği ve Islahı Hakkındaki Tartışmalar

Tıp Fakültesi Müderrislerinden olan Akil Muhtar (Özden) Bey, “*Darülfünûn Hakkında Bazı Mülahazat*” adıyla 1924’te bir kitap yayınlamıştı. Eserinde, yetmişmiş öğretim kadrosu olmadan bizde üniversite açıldığını, Avrupa’dan programlar alınarak, kürsüler oluşturulup hocalar tayin edildiğini ifade ederek gidilen yolun başarısızlığını sıralamıştı.²³⁶

Darülfünûn Emîni İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), her kurum gibi Darülfünûn’un da ıslaha muhtaç olduğunu, ancak bunun müdahalelerden uzak, mantıklı ve ilmi esaslara göre yapılması savunurken; ülkemizde Darülfünûn’un hükümetin herhangi bir okulu gibi anlaşılmasının ve bu şekilde ıslaha çalışılmasının yanlış olacağını savunmuştu.²³⁷

Islahat tartışmaları 1925’e gelindiğinde, artarak devam etmişti. Darülfünûn bütçe görüşmelerinde Hükümetten ilk teklifte dört buçuk milyon lira talep etmişti. Kabul görmeyince, bir buçuk milyon liraya kadar düşülmüş ise de, Hükümet Darülfünûn’a sadece yedi yüz altmış bin lira bütçe ayırmıştı.²³⁸ TBMM Muvazene-i Maliye Encümeni’nin²³⁹ istenilen tahsisatı vermemesini eleştiren Yahya Kemal, öngörülen miktarın maaşlara bile yetmeyeceğini, ilim ve irfan alanında ilerlemek için milli gelirin en az yüzde birinden fazlasını bu kurum için ayrılması gerektiğini belirtmişti.²⁴⁰

Darülfünûn bütçesi 20 Nisan 1925’te görüşülmeye başlanmış, Trabzon Milletvekili Muhtar Bey, Darülfünûn reislerinden birisinin: “*Ankara’daki kitapsızlar kitaplıları tenkit edemezler*” sözlerini eleştirmişti. Darülfünûn’un gönderdiği bütçeyi inceleyen Maliye Vekâleti mazbatasında: “*Bir ilim müessesesinin, gayri ilmî ve anlaşılmasız bir derecede böyle bütçe yapması şayanı hayrettir. İnşallah gelecek sene bir parça öğrenirler de yaparlar*”²⁴¹ diye eleştirmişti.

²³⁵ C.H.F. Nizamnamesi ve Programı, TBMM Matbaası, Ankara, 1931, s.36; Emre Dölen, *Üniversite Tarihi Darülfünûn’dan Üniversiteye Geçiş...*, s.5.

²³⁶ Bedi N. Şahsuvaroğlu, *Dr. Akil Muhtar Özden Bibliyografyası*, İstanbul, 1924, s.20; *Cumhuriyet* “*Tıp Fakültesinin Islahı*”, 19 Temmuz 1924, s.1-2.

²³⁷ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *Hayatım*, s.304-310; *Cumhuriyet*, “*Darülfünûn’un Islahı*”, 26 Temmuz 1924, s.4.

²³⁸ *Düster*, 6, (III. Tertip), Ankara, 1934, s.681; *TBMMZC*, III/18, Ankara, 1976, s.303-336; *Resmî Gazete*, Sayı 100, 6 Mayıs 1925.

²³⁹ *TBMMZC*, III/18, Ankara, 1976, s.303-336; *B.C.A.*, Fon: 30.18.1.1, Gömlek: 18, Kutu: 23 Sıra: 9, 3 Nisan 1926.

²⁴⁰ Yahya Kemal, “*İstanbul Darülfünûn Şehri*”, *Hâkimiyet-i Milliye*, (12 Ocak 1925), s.1.

²⁴¹ *TBMMZC*, II/18, Ankara, 1925, s.250-255.

Diğer taraftan Darülfünûn hakkındaki tartışmalar TBMM gündemine gelmişti. Diyarbakır Mebusu Zülfü (Tigrel) ve Fikret (Onuralp) Beyler tarafından 1921’de verdikleri kanun teklifinde: “*İstanbul Darülfünûn’un Şahsiyet-i Hükmiyesine Dair Kanun*”un kaldırılarak Darülfünûn’un doğrudan Maârif Vekâleti’ne bağlanması istenmişti.²⁴² ” Kanun teklifi Maârif Encümenleri’nde görüşüldükten sonra, “*Darülfünûn’un Şahsiyet-i Hükmiyeye sahip olmasının gelişmesine en önemli etken olduğu için teklifin reddine dair kararı Genel Kurulca onaylanarak Darülfünûn’un özerkliğinin devam etmesi kabul edilmişti.*²⁴³ ”

Darülfünûn hakkında meclisteki bazı Mebuslar görüşler belirtmişti. Bu kapsamda Konya Mebusu Kemal Zaim Bey, konu hakkında şu ifadeleri dile getirmişti: “*...Darülfünûn’da reform yapılması söz konusu olduğunda, bu mesele iki yılda sonuçlandırılıp, Darülfünûn’u başka memleketlerdeki benzerleriyle karıştırılabilir bir hale getirileceğini ümit etmemek gerekir. Çünkü nihayet Darülfünûn’u yapan içindeki şahsiyetlerdir. Şahısların müderrislerin yüksek nitelikteki şahısların yetişmesi uzun yıllara bağlıdır.*²⁴⁴ ”

Erzurum Mebusu Necip Asım Bey Darülfünûn hakkında şu ifadeleri dile getirmişti: “*...Darülfünûn müderrislerinin Darülfünûn’da yetişmesi gerekir. Hâlbuki ben asker olduğum halde, Darülfünûn müderrisi oldum. Hep böyleydi. Mesela Köprülüzade Faut Bey, lise şehadetnamesi olmadığı halde müderris olmuştu ve görevini başarı ile yapmaktadır. Sonra bir dereceye geldi ki bazı hocalar yapamadılar, çekildiler. O zaman iyi niyetle çalışıyorduk. Daime daha iyileri gelmek şartıyla, Darülfünûn’da bir öğretim kurulu teşekkül etti. O zamana kadar fakülte müdürleri devlet tarafından tayin edilirdi. Gözümüzün yukarı mevkilere çıkmasına izin verilmezdi. Oysaki Darülfünûn emaneti ve fakülteler başkanlıkları bir yönetmelikle kuruldu. O zaman Darülfünûn’da bir olay oldu. O mevkie, şu mevkie göz dikmek. Bu konuda çok olaylar meydana geldi. Bilgili, tecrübeli ve yaşlı kişilerin yanında en ufak öğretmenlere bile müderris unvanı verildi. Oy almak için birçok işler yapıldı. Darülfünûn rektörü Hamit Beyefendi aksakallı pir-i pak idi. Onun yerine çocuk yaştakiler başkan oldu. Sanırım ki saç ağarmış, o mevkii*

²⁴² **Düstur**, 5, (III. Tertip), Ankara, 1931, s.1047-1048; **TBMMZC**, II/12, Ankara, 1975, s.356; **Cumhuriyet**, “Zülfü Beyin Beyanâtı”, 15 Şubat 1925, s.1-2.

²⁴³ **Düstur**, 5, (III. Tertip), Ankara, 1931, s.1098-1107; **TBMMZC**, II/13, Ankara, 1975, s.62; **Cumhuriyet**, “Darülfünûn Muhtariyeti”, 17 Şubat 1925, s.1.

²⁴⁴ **TBMMZC**, IV/15-16, Ankara, 1932, s.26; Necdet Öklem, **Atatürk Dönemi Darülfünûn Reformu**, İzmir, 1973, s.29.

*yıllarca ilmi kudreti ile çevirmiş insanlar da saygıdeğerdirler, temizdirler. Herhalde onların kafası kalın bunak diyerek geri atılması doğru değildir.*²⁴⁵”

Buna benzer birçok mebus benzer görüşler dile getirmişti. Basın, Hükümet üyeleri, Mebuslar ve dönemin önde giden aydınları Darülfünûn için reform ya da Darülfünûn’un ilgası konusunda fikirlerini beyan etmişlerdi.

Darülfünûn hakkındaki tartışmaların arttığı bir dönemde 1925’te Ankara’ya giden Darülfünûn Emmini İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) Bey, Başvekil İsmet Paşa ile görüşmüştü. Başvekil; “*Darülfünûn’un mevcudiyeti ve onun tekemmülü inkılâbımızın umdesidir*”²⁴⁶ diyerek; böyle önemli bir kurumun kaldırılması taraftarı olanlara cevap olmuştü. Darülfünûn Emmini de açıklamasında; Darülfünûnluların inkılâpları desteklediklerini, milliyetçilik ve halkçılık prensiplerinin kendilerinin de prensipleri olduğunu vurgulamıştı.²⁴⁷ Başvekil’in açıklamasına rağmen basında tartışmalar devam etmişti. Bu konuda Maârif Vekili Hamdullah Suphi Bey’de, Darülfünûn’un ve özerkliğinin kaldırılmasının düşünülmediğini belirtmişti.²⁴⁸

Cumhuriyet’in tek üniversitesi olma özelliğine sahip olan İstanbul Darülfünûn’un, Atatürk ilke ve devrimlerine uygun bir yapıya gelmesi için üniversiteye belirli imkânlar verilerek çağdaş bir hale gelmesine çalışılmıştı. Yapılan çalışmaların amacı, üniversitelerin içyapısına müdahale etmekten ziyade, kendi iç dinamiklerini harekete geçirerek yenileşmenin gerçekleşmesini sağlanmak istenilmişti. Bu amaçla 1923’te müderris maaşlarına önemli bir oranda zam yapılmış ve 1924’te Darülfünûn’a vakıf mallarına sahip olma hakkı tanınmıştı. Bu gelişmelerle, üniversitenin ve öğretim elemanlarının maddi yönden refahı garanti altına alınmaya çalışılmış ve bu sayede kendilerini bilime vermeleri beklenmişti.²⁴⁹

Yapılan işlerden ve çıkarılan kanunlardan da anlaşılacağı gibi Hükümet, Darülfünûn konusunda hükmeden değil etkileyen olmak istemişti. Fakat Hükümetin yaptıklarının sonucunda üniversitede hiçbir kısırdanma görülmemişti. TBMM, Cumhuriyetin ilk on yılı içerisinde üniversitenin özerkliğini zedelememek için genel yapısına ve işleyişine müdahale etmeme kararı almıştı. Fakat Hükümetin iyi niyetine rağmen gelişen bazı olaylar, Darülfünûn’a müdahale etmeye mecbur kılmıştı.

²⁴⁵ TBMMZC, II/15, Ankara, 1932, s.26-27; Necdet Öklem, **Atatürk Dönemi Darülfünûn Reformu**, s.31-32.

²⁴⁶ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, **Hayatım**, s.218-219.

²⁴⁷ **Cumhuriyet**, “*Darülfünûn Emmini Ankara’dan Döndü*”, 18 Ocak 1925, s.2.

²⁴⁸ Mete Tuncay-Haldun Özen, “*1933 Tasfiyesinden Önce Darülfünûn*”, **Yapıt**, S.7, (Kasım 1984), s.26.

²⁴⁹ Abdurrahman Çaycı, “*Atatürk, Bilim ve Üniversite*”, s.1-5.

Bu olayların ilki 1924'te yaşanmıştı. Darülfünûn bahçesinde resim çektiren öğrenciler, üniversite yönetimi tarafından cezalandırılmışlar, Mustafa Kemal Paşa, Bursa'da bu durumu kınayan bir konuşma yapmıştı.²⁵⁰ Buna benzer olayların ard arda meydana gelmesi Meclis'in tepkisine neden olmuştu.

Başka bir olay ise, Darülfünûn'a ve onun özerkliğine yapılan eleştirilerin artmasının nedenlerinden birisi de "*Dans Olayı*" olarak tarihe geçen mesele olmuştu. Darülfünûn öğrencilerinden oluşan elli kişilik bir grup Macaristan'ı ziyaret etmişti. Bu ziyaretin karşılığı olarak içinde Macar Hükümet Naibi'nin oğlunun da bulunduğu altmış kişilik bir Macar öğrenci grubunun İstanbul'a geleceği bildirilmişti. Türk öğrencilerin Macaristan'da gördükleri misafirperverliğe karşılık verilmek istenmişti. Misafirlerin İstanbul'da "*ibate ve iaşeleri*" yani yatma ve beslenme giderleri için Maârif Vekâleti'nin 16 Aralık 1924'teki talebi üzerine İcra Vekilleri Heyeti'nin 17 Aralık 1924'teki toplantısında "*masârif-i gayr-ı melhuza*" (önceden düşünilemeyen masraflar) faslından 3000 lira ödenek verilmesine karar verilmişti.²⁵¹

Macar öğrenciler Ocak 1925'te gelmişler ve Darülfünûn öğrencileri tarafından gezdirilerek ağırlanmışlardı. Macar öğrencilerin Darülmuallimât'ı (Kız Öğretmen Okulu) ziyaretleri sırasında kendileri şerefine yapılan çaylı toplantıda Darül-muallimât öğrencisi bazı kızlar Macar öğrencilerle dans etmişlerdi. Bu olay tarihe "*Dans Olayı*" olarak kayıt edilmişti.²⁵²

Kızların Macar öğrencilerle dans etmeleri günün koşulları içinde hazmedilememiş ve büyük bir soruna neden olmuştu. Konuyu TBMM'ye taşıyan Trabzon Mebusu Ahmed Muhtar Bey, 29 Ocak 1925'te Maârif Vekili'nin sözlü olarak cevaplaması isteğiyle bir soru önergesi vermişti. Bu önergede dans olayının gerçek olup olmadığı ve eğer gerçek ise Maârif Vekâleti'nin ne gibi bir işlem yaptığı sorulmuştu.²⁵³

Olayın basında geniş ölçüde yer alması üzerine Darülfünûn Divanı ve Fakülte Meclis-i Müderrisînleri tarafından soruşturma açılmıştı. Soruşturmayı yapmak üzere Baha ve Tahir (Taner) Beyler 27 Ocak 1925'te öğrencileri dinlemişti.²⁵⁴ Soruşturma neticesinde Edebiyat Fakültesi tarafından olaylara karıştıkları iddiasıyla üç kız öğrenciye tard (çıkarma) cezası verilmişti.²⁵⁵ Yaşanan olaylar neticesinde Mecliste Maârif

²⁵⁰ Abdurrahman Çaycı, "*Atatürk Bilim ve Üniversites...*", 7-8.

²⁵¹ B.C.A., Fon: 30.18.1.1, Gömlek:12, Kutu: 62, Sıra: 10, 17 Aralık 1924.

²⁵² B.C.A., Fon: 30.10.0.0, Kutu: 7, Gömlek: 40, Sıra: 37, 28 Ocak 1925; Meslek, "*Darülfünun Gençliği Son Hadiseler Münasebetile*", S.7, (27 Ocak 1925), s.4.

²⁵³ B.C.A., Fon: 30.10.0.0, Kutu: 7, Gömlek: 40, Sıra: 38, 27 Ocak 1925.

²⁵⁴ Cumhuriyet, "*Darülfünun'da Soruşturma*", 27 Ocak 1925, s.1-2.

²⁵⁵ Meslek, "*Kız Talebeler Tard Edildi*", S.9, 10 Ocak 1925, s.2.

Vekili Şükrü (Saracoğlu), Bey'e "Dans Olayı" hakkında çok sayıda sorular yöneltilmişti.²⁵⁶

Darülfünûn'la ilgili yaşanan önemli olaylardan birisi de İstanbul'da 15 Kasım 1924'te "Tramvay Olayı" olarak bilinen "Darülfünûn Talebe Cemiyeti" tarafından yapılan öğrenci protestosu yaşanmıştı.²⁵⁷ "Tramvay şirketinin öğrencilerden tam ücret alması üzerine tepkilere neden olmuş ve çıkan tartışmada polis öğrenci gençlerin üzerine ateş açarak bazı öğrencileri yaralamıştır."²⁵⁸ Çıkan olaylar neticesinde öğrenciler Metro Hanı'na zorla girerek kurumun camlarını ve masalarını kırmışlardı.²⁵⁹ Dâhiliye Vekili Recep (Peker) ile Dersaadet Tramvay Şirketi arasında çok sayıda yazışma yaşanmıştı.²⁶⁰ Yaşanan olaylar neticesinde Tramvay şirketinin öğrencilerden yarım ücret alması kararlaştırılmıştı.²⁶¹ Yaşanan bu olaylar Meclis'in gündemini yoğun şekilde meşgul etmiş ve radikal kararlar alınması için görüşler bildirilmişti.

Olayların devam ettiği bir dönemde Darülfünûn Emmini İsmail Hakkı Bey, Darülfünûn'da hazırlanan İslahat Lahiyası hakkında Ankara'da görüşmelerde bulunmak üzere 27 Şubat 1925'te İstanbul'dan ayrılmıştı. Bu Lahiya'ya göre; Darülfünûn'un özerkliği devam etmeli, hocalar ve öğrenciler için bazı konularda ıslahat yapılmalı ve Avrupa'dan uzmanlar getirilmesi yer almıştı. Ayrıca öğrenci ve hoca değişimi yenilenmek için zorunlu hale dönüşmüştü.²⁶²

Darülfünûn'un özerkliğinin kaldırılması, hakkında Abdullah Cevdet şu ifadeleri aktarmıştı: "Beş seneden beri karma eğitim veren Darülfünûn'un, şahısların hareketleri nedeniyle cezalandırılmamasını ve bundan sonra da özerkliğin devam etmesi gerektiğini dile getirmiştir."²⁶³

Maârif Vekili Şükrü (Saraçoğlu) Bey, Darülfünûn'un ıslahı için Avrupa'dan uzmanlar getirilmesini savunmuştu. Çok yakın zamanda kurulmuş olması ve sorunlardan kaynaklanan eksikliklerin giderilebileceğini, mili meselelerden kendine

²⁵⁶ B.C.A., Fon: 30.10.0.0, Kutu: 7, Gömlek: 40, Sıra: 31, 1925; B.C.A., Fon: 30.10.0.0, Kutu: 7, Gömlek: 40, Sıra: 37, 1925.

²⁵⁷ TBMMZC, IV/18, Ankara, 25 Aralık 1932, s.327; B.C.A., Fon: 230.0.0, Kutu: 88, Gömlek: 17, Sıra: 5, 9 Aralık 1924.

²⁵⁸ M. Çağatay Okutan, **Bozkurttan Kuran'a Milli Türk Talebe Birliği**, İstanbul, 2004, s.50; Mustafa Şahin, "Darülfünûn Talebe Cemiyet Önderliğinde Gerçekleştirilen Bir Öğrenci Hareketi Örneği", **Tarih ve Toplum**, S.107, (Kasım 1992), s.271-275.

²⁵⁹ **Cumhuriyet**, "Talebe Darülfünun Talebesidir. Haksızlığa ve İnsafsızlığa Karşı Hareket Etmek En Tabii Vazifesidir. Hürriyet ve İnkılâp Hissiyle Mücehhez Olmayan Talebeye Darülfünun Talebesi Denemez", 17 Kasım 1924, s.1-2.

²⁶⁰ B.C.A., , Fon: 23.10.0.1, Yer No: Kutu: 88, Gömlek: 17, Sıra: 7; 1924; B.C.A., Fon: 30.10.0.0., Kutu: 141, Gömlek: 9, Sıra: 5, 1924.

²⁶¹ B.C.A., Fon: 230.0.0, Kutu: 88, Gömlek: 17, Sıra: 7, 27 Kasım 1925.

²⁶² **Cumhuriyet**, "Darülfünun Heyeti Ankara'ya Gitti", 28 Şubat 1925, s.4.

²⁶³ Şaban Ortak, **Atatürk Dönemi Eğitim Politikaları...**, s.276.

düşen görevi yapan Darülfünûn'a yönelik haksız eleştiriler olduğunu belirtmişti. Maârif Vekili Hamdullah Suphi Bey, Darülfünûn'un özerkliğinin devam etmesi gerektiğini ve eksikliklerinin giderilirse daha da başarılı olacağını vurgulamıştı.²⁶⁴

Darülfünûn Emmini Müderris Neşet Ömer (İrdelp²⁶⁵) Bey'e göre bu ıslahat projesi şu şekilde açıklanmıştı: *“Darülfünûn'un inkişafı ve ilmi vazifesini bihakkın ifası içindir. Islahat projesinin en önemli kısmı, kürsüler ve derslerin sınıflandırılması, birleştirilmesi ve bazılarının kürsülere ilhak edilmesidir. Bu şekilde Darülfünûn'daki vazifeler bir ilmi heyetin üzerine teksif edilecek daimi ve ilmi bir inzibat altında vazifelerini yerine getirecektir. Bu teşkilatla, ilimde ilmi idare tesis edilecektir. Dersler dağınık olmaktan kurtarılacak, şubelere ayrılacak ve şubeler takviye edilecektir. Darülfünûn hocalığı asli bir meslek haline gelecek fenni bir inzibat temin edilmiş olacaktır.”*²⁶⁶

Bu “Islahat Projesi” Darülfünûn Emmini Müderris Neşet Ömer (İrdelp) Bey²⁶⁷ tarafından Maârif Vekâleti'ne bizzat takdim edilmişti. Darülfünûn Divanı 16 Aralık 1929'daki toplantısında “Islahat Projesi”ne son şeklini vererek kabul etmişti.²⁶⁸ Darülfünûn Emmini Neşet Ömer (İrdelp) Bey tarafından Maârif Vekâleti'ne sunulan “Islahat Projesi”, Maârif Vekâleti tarafından yeterli bulunmamış ve bu konunun bir yıl sonra daha geniş bir şekilde ele alınacağını belirtilmişti.²⁶⁹

III- Darülfünûn'un Islahını Gerektiren Sebepler

Cumhuriyet ilan edildikten sonra, Atatürk'ün önderliğinde akılcılığa ve bilime dayanan birçok atılım gerçekleştirilmişti. Darülfünûn'dan da bu atımlara destek vermesi beklenmişti. Fakat Darülfünûn inkılâplara destek olmadığı gibi yapılacak bazı yeniliklere de karşı olmuştu. Okulun bu tutumu nedeniyle dönemin aydınları ve yöneticileri tarafından sürekli eleştirilere maruz kalmıştı.²⁷⁰

²⁶⁴ TBMMZC, II/18, Ankara, 1932, s.273-284.

²⁶⁵ Neşet Ömer Bey'in Darülfünûn Eminliği'ne atandığına dair kararname, **B.C.A.**, Kararname No: 506, Fon: 30.11.1, Kutu: 34, Gömlek: 26, Sırs: 13, 13 Ekim 1927.

²⁶⁶ M. Arslan, “Cumhuriyet Dönemi Üniversite Reformları...”, s.269.

²⁶⁷ Neşet Ömer (İrdelp): Neşet Ömer İrdelp 1881'de İstanbul'da doğmuştur. 1910'da açılan sınavı kazanarak, İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi İç hastalıkları Kliniği şefliğine atanmıştır. 1914'te Muallim Muavini (doçent) olmuştur. I. Dünya Savaşı'nda Suriye Cephesinde önce Kızılay Yardım Kurulu Başkanı, sonra 4. Ordu Sağlık İşleri Başkanı olarak görev almıştır. Sina ve Hicaz cephelerinde hizmet görmüştür. 1921'de üniversiteye dönmüş ve Tıp Fakültesi İç Hastalıkları profesörlüğüne atanmıştır. 1925'te Tıp Fakültesi Dekanı, 1927'de Darülfünun Rektörü olmuştur. 1933 Üniversite Reformu sırasında kürsüsünde bırakılarak Ordinaryüs Profesörlüğe yükselmiş ve tekrardan Rektörlüğe seçilmişti. **B.C.A.**, Kararname No: 506, Fon: 30.11.1, Kutu: 34, Gömlrk: 26, Sıra 13, 13 Ekim 1927; Bknz: E. Dölen, **Darülfünundan Üniversiteye**, s.326.

²⁶⁸ M. Arslan, “Cumhuriyet Dönemi Üniversite Reformları...”, s.267.

²⁶⁹ Ali İhsan Gencer ve Ali Arslan, **İstanbul Darülfünunu**, s.42.

²⁷⁰ Ernst Hirsch, **Hatıralarım**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1985, s.242.

Darülfünûn'un gelişmesi ve ilerlemesi için yapılan bütün desteklere rağmen Darülfünûn'dan istenilen verim alınamamıştı. Darülfünûn da görülen bu olumsuz durum neticesinde, Cumhuriyet yöneticileri bu kurumun varlığını tartışmaya başlamışlardı. Bu tartışmalar Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra 1924'te başlamış ve 1933 Üniversite Reformu gerçekleşinceye kadar devam etmişti. 1924-1933 yılları arasında Darülfünûn ile alakalı tartışmaları şu şekilde gruplanmıştır:

- 1) Hilafet, Saltanat ve medreseler hakkında radikal kararlar alan meclis, Darülfünûn konusunda da gerekeni yapmalıdır. İstanbul Talimatnamesi ile verilen bilimsel ve idari özerklik kaldırılmalıdır.²⁷¹
- 2) Darülfünûn yeni kurulan devletle ve onun uygulamaya koyduğu devrimlerle uyumlu değildir.
- 3) Darülfünûn yönetiminde Reislik, Eminlik ve Divan üyeliği gibi görevler, bir hizmet makamı olmaktan çok öğretim üyeleri arasında kısır rekabet, ihtiras ve küçük hesapların döndüğü bir hedef halindedir.
- 4) Darülfünûn'da görev yapan müderrislerin çoğu yabancı dil bilmemektedirler. Derslerinde ve araştırmalarında gerekli özeni göstermemektedirler.
- 5) Darülfünûn'da görev yapan çoğu müderris kendilerini sadece günün belli saatlerindeki derslerden sorumlu tutmaktaydılar. Bilimsel araştırma ve bilimsel yayınlardan uzak kalmışlardı.
- 6) Darülfünûn'daki bazı fakülteler, sadece öğretim görevinde sınırlı kalmış ve eğitimi ihmal etmişlerdi.
- 7) Darülfünûn'da görev yapan çoğu öğretim görevlisi okul dışında başka bir işle uğraşmaktadır. Bu durum nedeniyle çoğu müderris araştırmadan ve bilimden uzak kalmıştı.
- 8) Öğrenci ve öğretim görevlisi arasındaki iletişim sadece dersle sınırlı kalmış, ders dışında öğretim üyelerinden uzak kalmıştı.
- 9) Darülfünûn'da hem seminer derslerinde hem de laboratuvar derslerinde uygulamalar göstermelik olmuş, öğrencilerin yetenekleri ön plana çıkarılmak istenmemişti.
- 10) Darülfünûn'da öğretim gören öğrenciler arasında disiplinsizlikler artmaya başlamış, öğrenciler toplumu ve devletin diğer kurumlarını rahatsız eder hale gelmişti.²⁷²

²⁷¹ Şevket Süreyya, "Darülfünun İnkılâp Hassasiyeti ve Cahit Bey İktisatçılığı", **Kadro Aylık Fikir Mecmuası**, Cem Alper (Haz.), S.14, Gazi Üniversitesi Yay., Ankara, (1982), s.8.

11) Darülfünûn'da öğretim gören çoğu öğrenci arasında olaylar çıkmıştı.

12) Darülfünûn'un sistemi, Cumhuriyet Türkiye'sinin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaktı. Bu konuda 10 Aralık 1932'de "*Hâkimiyet-i Milliye*" gazetesinde Zeki Mesut şu ifadeleri kullanmıştı: "*Darülfünûn yeni hayata ve inkılâba uzak bir vaziyettedir.*"²⁷³

Bu maddelerin yansira, Darülfünûn'daki iç çatışmalar ve tartışmaların gazete sütunlarında boy göstermişti. Hocaların bilimsel açıdan şiddetli eleştirilere maruz kalmasına ve üniversite konusunun tekrar gündeme gelmesine neden olmuştu. Özellikle 1931'de yayınlanan gazetelerde bu konulara çok fazla değinilmişti.

IV-Darülfünûn'un Giderilmesi Gereken Eksiklikleri

Cumhuriyetin ilanından sonra birçok Osmanlı kurumuna son verilmesine rağmen Darülfünûn'a dokunulmamıştı. Bunun nedeni de Ankara Hükümeti, ülkenin gelişmesinde eğitimden ve Darülfünûn'dan yukarıda da belirtildiği gibi çok şey beklemişti. Fakat Darülfünûn yöneticileri, ülkenin diğer aydın kesimini de, kendi öğretim elamanlarını da mutlu etmekten bir hayli uzak kalmıştı. Ayrıca aşağıdaki olumsuz etkenler Cumhuriyet yöneticilerinin Darülfünûn hakkında yeni kararlar almasına neden olmuştu. Bu etkenler şu şekilde sıralanmıştı:

- 1) Cumhuriyet öncesinde ve Cumhuriyet'ten sonraki on yılda ülkemizdeki tek yüksek öğretim kurumu olan Darülfünûn, devrimci bir değişim gösteren bir toplumda tutucu bir karakter taşıyordu.²⁷⁴
- 2) Darülfünûn, içinde bulunduğu toplumun ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaktı ve toplumla uyumlu değildi.²⁷⁵
- 3) Orijinal bilimsel araştırma, öğretim üyesinin kişisel eğitime ve çabasına bağlıydı ve yetersizdi.
- 4) Öğretim programları yeterince kapsamlı değildi. Mevcut program ise öğrencileri pasif dinleyici konumuna sokuyordu.
- 5) Yeni elemanlar yetiştirme eğilimleri görülmediği gibi yetenekli gençlerde sempati ile karşılanmıyordu.

²⁷² Öğrenci olayları için bkz. Emre Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi Cumhuriyet Döneminde Osmanlı Darülfünunu*, s.109-129.

²⁷³ *Hâkimiyet-i Milliye*, "*Darülfünun*", 10 Aralık 1932, s.1.

²⁷⁴ Şevket Süreyya, "*Darülfünun İnkılâp Hassasiyeti ve Cahit Bey İktisatçılığı*", *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, Cem Alper (Haz.), S.14, Gazi Üniversitesi Yay., Ankara, (1982), s.9.

²⁷⁵ Şevket Süreyya, "*Darülfünun İnkılâp Hassasiyeti ve Cahit Bey İktisatçılığı*", s.9.

- 6) Öğrenciler klinik ve laboratuvar uygulamalarının eksikliği dolayısıyla düşünmeye sevk edilmeden öğrenimlerini yapmak zorunda bırakılıyorlardı.
- 7) Birçok kürsünün öğretim elemanının bilimsel düzeyi düşüktü ve bu durum Darülfünûn'da öğrenimine başlayan öğrencilerin düzeyinin yetersizliğiyle birleştiğinde önemli bir sorun haline dönüşüyordu.
- 8) Darülfünûn'da çalışacak olan müderrislerin bilimsel derecelerini belirleyecek bir kurum yoktu.
- 9) Yurtdışından gelen yabancı hocaların çoğunun akademik seviyelerinin düşük olması ve bu hocaların Türkçe bilmemeleri olumsuzluklara neden olmuştur.
- 10) Yönetimde bulunan politikacılar ve bilim insanları Darülfünûn'un yeterince düşünmeyen, sorgulamayan ve eleştirmeyen insanlar yetiştirdiği, bu kurumun ülke sorunlarına tamamen duyarsız kaldığını düşünüyorlardı.²⁷⁶

Bütün bu eksiklikler Ankara tarafından hoşnutsuzluğa neden olmuştur. Dr. Reşit Galip²⁷⁷, hoşnutsuzluğu İstanbul Üniversitesi'nin açılışında yaptığı konuşmasında şu ifadelerle belirtmişti: *“Memlekette büyük politik ve toplumsal dalgalanmalar olmaktaydı. Üniversite (Darülfünûn) bunun karşısında tarafsız bir seyirci rolünü sürdürdü. İktisat alanında önemli değişimler olmaktaydı. Darülfünûn bunlarla tamamen ilgisiz görünüyordu. Hukukta köktenci değişiklikler yapıldı. Darülfünûn yalnızca yeni kanunları ders programlarına almakla yetindi. Yazı reformu yapılmış, dilin özleştirilmesi hareketi başlamıştı; Darülfünûn bununla hiçbir surette ilgilenmiyordu. Yeni bir tarih değerlendirilmesi Ulusal bir hareket anlamında bütün ülkeyi sarmıştı. Darülfünûn'un buna karşı ilgisini uyandırmak için, üç yıl beklemek ve çabalar sarf etmek gerekti. İstanbul Darülfünûnunu en sonunda sustu, kendi kabuğuna çekildi ve adeta bir ortaçağ yalıtılmışlığıyla dış dünyadan tamamen koptu.”*²⁷⁸

²⁷⁶ Şevket Süreyya, “Darülfünun İnkılâp Hassasiyeti ve Cahit Bey İktisatçılığı”, s.5-10.

²⁷⁷ Dr. Reşit Galip: 1897'de Rodos'da doğmuştur. 1917'de İstanbul Darülfünununu Tıp Fakültesini bitirmiştir. Kısa bir süre aynı fakültede asistan ve Darüleytam'da hekim olarak çalışmıştır. Türk Ocakları çalışmalarına katılan ateşli gençlerden birisi olmuştur. 1919'da köy kalkınmasına hizmet amacıyla Tavşanlı'ya gitmiştir. Yunan saldırısı üzerine Kütahya ve dolayında Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasında yer almıştır. Kurtuluştan sonra Mersin'de serbest hekimlik yapmıştır. 1925'te Aydın Milletvekili olarak Meclise Mebus olmuştur. Şeyh Sait Ayaklanması'nda Şark İstiklal Mahkemesi Üyeliği'nde vazife almıştır. 1932'de Milli Eğitim Bakanı olmuşsa da bir yıl sonra sağlık sorunlu yüzünden Bakanlıktan çekilmiştir. CHP idari Heyeti ve Dil Tetkik Cemiyeti Üyesi iken genç yaşta vefat etmiştir. Reşit Galip 1933 Üniversite Reformu'nun yapılmasında etkili olmuş; gazetelerde Cumhuriyet devrimleri lehinde yazılar yazmıştır. (Şerafettin Turan, “Dr. Reşit Galip'in Atatürk'e Yakınmaları”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, 25/39, Ankara, (2006), s.11-18).

²⁷⁸ Cemil Bilsel, **İstanbul Üniversitesi Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1943, s.34.

Darülfünûn yukarıda da belirtilen eksikliklerini bir türlü giderememiş ve eleştirilerin hedefi haline gelmişti.

V- Basına ve Aydınlarla Göre Darülfünûn'un Durumu

1- Basına Göre Darülfünûn

Darülfünûn konusundaki tartışmaların en şiddetli yaşandığı süreç 1930-1933 yılları arası olmuştu. Tartışmaları ve tartışmacıları anlamak açısından dört grup altında olaylar toplanmıştı. Birinci grubu oluşturanlar; Darülfünûn ile hocalarını başarısız ve yetersiz bularak radikal değişim istemişlerdi. Bunların amacı, inkılâplara sahip çıkmamış ve desteklememiş olan Darülfünûn'un yola getirilmesini amaçlamışlardı. İkinci grubu veya birinci grubun bir alt grubunu oluşturanlar; Olaya daha çok liberalizm-devletçilik açısından bakan “Kadrocular” grubu olmuştu. Üçüncü grubu oluşturanlar; Darülfünûn'un kendi koşulları içinde başarılı olduğunu, gelişiminin kendi iç dinamikleri yoluyla olması gerektiğini ve bunun için eksikliklerinin tamamlanmasını savunmuşlardı. Bu görüşü savunanların büyük çoğunluğunu öğretim üyeleri oluşturmuştu. Dördüncü grup ise; inkılâplara karşı olan bazı müderrisleri hedef alan tartışmaları savunmuştu. Bunların dışında bir de “dönekler” grubu çıkmıştı. Bunlar 1933 öncesinde Darülfünûn'u başarılı bulan yazılar yazdıktan sonra Darülfünûn'un ilgasının ardından ortama uyarak eleştiri yazıları yazmışlardı.²⁷⁹

Darülfünûn'daki iç çatışmalar ve tartışmaların gazete sütunlarında boy göstermesi, hocaların bilimsel açıdan şiddetli eleştirilere maruz kalmasına ve üniversite konusunun tekrar gündeme gelmesine neden olmuştu. Özellikle 1931'de yayınlanan gazetelerde bu konulara çok değinilmişti.²⁸⁰

“Cumhuriyet” gazetesi yazarı Kazım Nami, “Darülfünûn'da İlim Havası” adlı yazısında şu ifadeler yer vermişti: “Darülfünûnumuzun, her açıdan vaziyeti elimdir, diye bu sürede epeyce yazılar yazdık. Hayatını Darül-mesaisine yahut laboratuvarına vakfetmiş, orijinal eser yazabilmiş müderrislerimizi sorduk. Bu mes'elede bu kadar gayretli, karilerim emin olsunlar ki, vatan endişelidir. Kendimde hiç vakit müderris olmağa kâfi ilmi bir liyakat olduğunu düşünmedim; binaenaleyh müderris olabilmek ümidine düşmedim.”²⁸¹

“Vakit” gazetesinin 21 Ağustos 1931'de ki haberinde; Darülfünûn'un inkılâplara karşı ilgisiz kaldığını ve bünyesinde gereksiz bazı müesseseleri barındırdığına

²⁷⁹ E. Dölen, **Darülfünûn'dan Üniversiteye Geçiş...**, s.3-4.

²⁸⁰ A. Arslan, **Darülfünûn'dan Üniversiteye**, s.196.

²⁸¹ Kazım Nami, “Darülfünûn'da İlim Havası”, **Cumhuriyet**, (6 Mart 1931), s.5.

değinilmişti. Yine aynı tarihli “*Vakit*” gazetesinde Darülfünûn müderrislerinin derecelerine değinilerek, Darülfünûn’da görev yapan bazı müderrislerin hak etmedikleri halde maaş aldıklarından bahsedilmişti.²⁸²

Mehmet Asım, 27 Mayıs 1931’deki “*Vakit*” gazetesinde “*Darülfünûn ve Barem*” başlıklı yazısında: “*Darülfünûn’da görev yapan müderrislerin maaşlarına Devlet tarafından zam yapıldığını fakat müderrislerin maaş ve görev konusunda birbirleri arasında anlaşamadıkları yazmaktaydı*”²⁸³ diye bahsetmişti.

Hakkı Tarık Bey, “*Akşam*” gazetesinin 10 Eylül 1931’deki köşesinde ise: “*Darülfünûn’u inkılâp ve ilmi vazifelerini yapmadığını, yaşlı müderrislerin gelişme için engel olduğunu, Darülfünûn’un kapatılarak yeni bir müessese kurulması ve bunun kadrosunun yabancılardan oluşturulması gerektiğini*”²⁸⁴ yazmıştı.

Cumhuriyet Halk Fırkası İstanbul Reisi Cevdet Kerim (İncedayı) Bey’e göre: “*Hocalar aralarındaki şahsi mücadelelerle uğraşmakta ve inkılâplara kayıtsız kalmaktaydılar.*”²⁸⁵ Darülfünûn’un, maddeten ve manen Türkiye’nin büyük davasının fikir unsurlarını yetiştirecek bir durumda olmadığını belirten Falih Rıfkı ise, ıslahatın gerekli olduğunu bu konuda ilgili kurum ve kişilerin tartışarak bir sonuca ulaşmalarının başarılı olacağını belirtmişti.²⁸⁶

Dr. Mazhar Osman (Uzman) Bey, Tıp Fakültesi hocalarının çalışkan olmadıklarını, yerlerine yeni insanlar yetiştiremediklerini ve buralarda hocalık özelliğine sahip çok sayıda doktor bulunmasına rağmen gerekli uygulamalar için İstanbul’daki hastanelerden yeterli derecede yararlanmadıklarını ifade etmişti. Onun için Darülfünûn’un ıslah edilmesi ve bunun Darülfünûn’un istiklâlî yoluyla yapılması gerektiğini savunmuştu.²⁸⁷

Darülfünûn’da bir “*Gazetecilik Mektebi*” açılması girişimi üzerine yazar Aka Gündüz Bey, önemli gazeteciler içinde gazetecilik mektebi mezunu olanların bulunmadığını, bunun “*halka yaranma oyunu*” olduğunu ileri sürerek; “*Gazetecilik Mektebi bir herze ve hezeyan veya bir Amerikanizm değilse, bir tiyatro piyesinin adıdır*”²⁸⁸ diye eleştirmişti.

²⁸² **Vakit**, “*Darülfünun Müderrislerinin Dereceleri*”, 21 Ağustos 1931, s.3.

²⁸³ **Vakit**, “*Darülfünun Müderrislerinin Dereceleri*”, 27 Mayıs 1931, s.1-2.

²⁸⁴ **Akşam**, “*Darülfünun’da Tedrisat Başladı*”, 10 Eylül 1931, s.2.

²⁸⁵ **Milliyet**, “*Darülfünûn*”, 11 Şubat 1931, s.2.

²⁸⁶ Falih Rıfkı, “*Darülfünûn*”, **Hakimeyet-i Milliye**, (23 Eylül 1931), s.1.

²⁸⁷ **Son Posta**, 3 Ekim 1931, s.1.

²⁸⁸ Aka Gündüz, “*Darülfünun’da Bir Gazetecilik Mektebi*”, **Cumhuriyet**, (21 Ekim 1931), s.2; **Cumhuriyet**, “*Gazetecilik Mektebi*”, 21 Ekim 1931, s.1-2.

Zeki Mesut Bey, Darülfünûn'u hayattan ve inkılâplardan kopuk olarak nitelemiş ve “Osmanlı Darülfünûnu İle Türkiye Cumhuriyeti Darülfünûnu Ruh ve Hatta Sima İtibariyle²⁸⁹” birbirine benzeyemezler diye yazmıştı.

“Cumhuriyet” gazetesi yazarlarından Kâzım Nâmi (Duru) Bey köşe yazısında: “Darülfünûn'da en çok ıslaha muhtaç olan hâlâ bir mektep olma özelliğinden kurtulamamış olan Hukuk Fakültesi'dir. Burada bilimsel değeri olan hocalar bulunmakla birlikte bütün bilgileri Doğu ve Batı eserlerinden toplanmış ve “kendilerine mahsus bir hukukî tavırları yoktur.” Hocalar geçimlerini sağlamak için avukatlık yapmak mecburiyetinde olduklarından telif değil, tercüme bile yapamadıklarından kitap meydana getirememekte ve derslerde öğrencilere not tutturmaktadırlar. Hukuk Fakültesi ilmî vazifesini “Cumhuriyet Halk Türkiyesi'nin istediği surette ve derecede ifâ etmemektedir²⁹⁰” diye eleştirilerde bulunmuştu.

“Cumhuriyet” gazetesi yazarlarından Kâzım Nâmi (Duru) Bey, eleştirilerini şu şekilde artırmıştı: “Darülfünûn'da ülkeye yönelik çalışmalar yeteri kadar yapılmamakta, ülkenin “tabiî coğrafyasını, iklimini, arziyatını, inbât (bitki yetiştirilmesi) kabiliyetini, iktisadî vaziyetini yer yer muntaka muntaka bilmiyoruz. Bu bilgisizlik Darülfünûn kürsülerine kadar uzar.” Daha halkın “içtimâî ve iktisadî vasfı hakkında çalışmalar yapılmamıştır.”²⁹¹ Başka yazısında ise: “Köhnne ve geri unsurların yaldızlar altında saklı engellemelerine rağmen Darülfünûn ıslah edilecekti²⁹²” diye eleştirilerini sıralamıştı.

“Milliyet” gazetesi yazarlarından Ahmet Şükrü Bey ise, Darülfünûn'un muhtariyeti yanlış değerlendirdiğini ve gelişmelere ayak uyduramadığını; siyasî, iktisadî ve fikrî tekâmül safhaları geçirilirken Darülfünûn'un önde gitmek bir yana bunları geriden bile izleyemediğini yazmıştı. Darülfünûn'da çok değerli ilim adamları olmakla birlikte, bunlar gerekli ortamı yaratmayı başaramamışlardı.²⁹³

Darülfünûn hakkında Kadrocular ise, eleştirilerini tek tek sıralamıştı. Darülfünûn Hukuk Fakültesi Müderrislerinden Ağaoğlu Ahmet Bey'in Türk İktisatçılar Cemiyeti'nde verdiği; “Devlet ve Fert” adlı konferansını ele alan Şevket Süreyya

²⁸⁹ Zeki Mesut, “Darülfünun ve İnkılâplar”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (10 Aralık 1932), s.2; **Hâkimiyet-i Milliye**, “Osmanlı Darülfünunu”, 10 Aralık 1932, s.1.

²⁹⁰ Kâzım Nâmi, “Hukuk Fakültesinin Vaziyeti”, **Cumhuriyet**, (27 Aralık 1931), s.2.

²⁹¹ Kâzım Nâmi, **Cumhuriyet**, (2 Şubat 1931), s.3.

²⁹² Kâzım Nâmi, **Cumhuriyet**, (9 Ekim 1931), s.1.

²⁹³ Ahmet Şükrü, “Darülfünun Meselesi”, **Milliyet**, (25 Mayıs 1933), s.1-2.

Aydemir, Darülfünûn hocalarının devletçiliğe karşı çıkışını ve buradan giderek Darülfünûn'u şiddetle eleştirmişti.²⁹⁴

Şevket Süreyya, Darülfünûn tanımına uygun olan bilim ve bilim insanı tanımlarını da şu ifadelerle; *“İlim demek, bizim tabiatla ve cemiyetle temasımızda sistemleşmiş, tecrübe edilmiş bilgilerimiz demektir. Âlim demek, bize tabiatla ve cemiyetle temasının sistemleşmiş, yani işlenmiş, terkip ve izah edilmiş tecrübelerini veren demektir. Hâlbuki bizim Darülfünûnumuzun kürsüleri, Türk inkılâbının ilk gününden bugüne kadar bütün cemiyet ilimleri sahasında, inkılâbın kuruluş ve yaratış davalarını işleyen, reel olan, orijinal olan bir tek eser, bir tek broşür hattâ bir tek sahife dahi*²⁹⁵ ” diyerek Darülfünûn'un İnkılâplara ve topluma çok uzak olduğu eleştirisini yapmıştı.

Albert Malche'nin Türkiye'ye davet edilmesi ve rapor hazırlaması görevini üstlenmesi üzerine basında tartışmalar daha da alevlenmişti. Daha 1932'nin başlarında, Tıp Fakültesi'nde görevli olan, Dr. Şevket Aziz (Kansu) *“Darülfünûnu İslah İhtisası”* diye bir bilim dalı bulunmadığı için, böyle bir alanın uzmanının da olmayacağını yazmıştı. Dr. Şevket Aziz (Kansu), Türk basınının A. Malche'den söz ederken, Türkiye'nin *“milli gururu ve izzet-i nefsi”* diye hitap edilmesinin yanlış olduğunu belirtmişti. Zengin yeteneklerin kaynağı olan Türkiye'ye *“ancak kendi kafamızın, kendi idealimizin, kendi sevgimizin bereket ve ışık saçacağına”* inanmamız gerektiğini vurgulamıştı. Yazısının devamında; *“Türk aydını orijinal, memleketinin tetkikinden doğan Türk ilmini yaratamayacak kadar aciz bir mahlûk*²⁹⁶ ” eleştirilerine son vermişti.

*“Milliyet”, gazetesinde, çıkan haberde; “Prof. A. Malche'in önderliğinde Darülfünun'un islah sırasında ilk yapacağı işlerden birinin de İstanbul'daki Edebiyat ve belki Fen Fakülteleri'nin Ankara'ya nakli olacağını yazmıştı. İstanbul payitahtlıktan çıkıp alelaide bir vilayet merkezi olmak için bir takım menfi inkılâp ve büzülmelere maruz kalmıştı. Hükümet merkezinde bulunması lazım gelen resmi dairelerin ve bütün idari cihazların Ankara'ya nakli, bu meyanda en tabi adımlardır. Lakin Darülfünun'un da hesapta bulunduğu kimsenin aklına gelmezdi.*²⁹⁷ ”

Türk basınında 1931 ve 1932 yıllarında çıkan çoğu gazetede, Darülfünûn'un inkılâplara karşı kayıtsız kaldığı belirtilmiş ve bu kurumun kapatılarak yerine yeni bir kurumun oluşturulması önerilmişti. Atatürk, Türkiye'yi topyekûn çağdaş medeniyetin

²⁹⁴Şevket Süreyya (Aydemir), *“Darülfünun, İnkılâp Hassasiyeti ve Cavid Bey İktisatçılığı”*, **Kadro**, S.14, (Şubat, 1933), s.5-11.

²⁹⁵Şevket Süreyya (Aydemir), *“Darülfünun, İnkılâp Hassasiyeti”*, **Kadro**, s.8.

²⁹⁶Dr. Şevket Aziz, *“Darülfünun Mütahassısı”*, **Cumhuriyet**, (21 Ocak 1932), s.3.

²⁹⁷**Milliyet**, *“Darülfünunsuz İstanbul”*, 8 Mayıs 1933, s.4.

ve kültürün ortağı yapmayı hedeflemişti. İnkılâpların yürütülmesinde Darülfünûn'un kayıtsız ve ilgisiz bir görüntü içinde olması kurumun sonunun yaklaştığının göstergesi olmuştu. Maârif Vekili Reşit Galip Bey, Darülfünûn'un inkılâplara ilgisizliği hakkında şu ifadeleri söylemişti: *“Memlekette sosyal ve siyâsî büyük inkılâplar oldu. Darülfünûn bunlara karşı tarafsız bir gözlemci kaldı. Ekonomik alanda anlamlı hareketler oldu. Darülfünûn bunlardan habersiz göründü. Hukukta radikal değişiklikler oldu. Darülfünûn yalnız yeni kanunları öğretim programına almakla yetindi. Harf devrimi oldu. Öz dil hareketi başladı. Darülfünûn hiç tınmadı. Teni bir tarih anlayışı, millî bir hareket halinde bütün ülkeyi sardı. Darülfünûn da buna ilgi uyandırabilmek için üç yıl kadar uğraşmak ve beklemek gerekti, İstanbul Darülfünûn'u artık durmuştu, kendisine kapanmıştı. Vustaî bir tecerriüt içinde dış âlemden elini ayağını çekmiştir.”*²⁹⁸

2- Aydınlar Göre Darülfünûn

Darülfünûn'un faaliyetlerini başarılı kabul edenler ve başarısız kabul edenler olarak ikiye ayrılmıştı. Darülfünûn'u başarısız kabul edenler, bu kurumun ve müderrislerinin başarısız ve yetersiz görmüşlerdi. Bunların temel düşüncesi Atatürk inkılâplarına sahip çıkmayan Darülfünûn'u yola getirmek ve cezalandırmak olmuştu. Başarılı kabul edenler ise, Darülfünûn'un kendi koşulları içinde başarılı olduğunu ve Darülfünûn'un daha fazla başarı elde edebilmesi için gerekli malzemelerin karşılanması gerektiği savunmuşlardı.

a) Darülfünûn'u Başarısız Bulan Aydınlar

Darülfünûn'u başarısız kabul edenler arasında dönemin önde gelen aydınları şu şekilde yer almıştı: Cevdet Kerim Bey, Aka Gündüz, Sadri Edhem, Kazım Nami, Zeki Mesut, Mehmet Asım, Hakkı Tarık, Mazhar Osman, İhsan Şükrü, Feridun Osman, Ahmet Şükrü, Neşet Ömer İrdelp, Muhlis Etem, İsmail Hüsrev, Tahir Hayrettin, Şevket Süreyya, Yunus Nadi ve Burhan Asaf gibi dönemin aydınları olmuşlardı.²⁹⁹ Bu kişilerin Darülfünûn'u başarısız kabul etmelerindeki en önemli nedenler şu şekilde sıralanmıştı:

- 1) Darülfünûn yapılan inkılâplara karşı kayıtsız kalmıştı.
- 2) Darülfünûn'da görev yapan çoğu müderris üzerine düşen görevi layıkıyla yerine getirmemiştir. Buda hem derslerin düzgün işlenememesine hem de müderrislerin tembelleşmesine neden olmuştu.

²⁹⁸ Şerafettin Turan, “Dr. Reşit Galip'in Atatürk'e Yakınmaları”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, S.39, Ankara, (1963), s.11.

²⁹⁹ Ali Arslan, **Darülfünundan Üniversiteye**, s.193-208; E. Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi Cumhuriyet Döneminde Osmanlı Darülfünunu...**, s.5-23.

- 3) Darülfünûn çağın gelişmelerine ayak uyduramamış ve gelişmeleri takip etmede kendisine düşen görevi yerine getirememiştir.
- 4) Darülfünûna gerekli imkânlar tanınmasına rağmen istenilen eğitim seviyesine ulaşamamıştır.
- 5) Darülfünûn'da milletle ilgili çalışmalar yeteri kadar yapılmamaktadır. Ülkenin iklimi, coğrafi özellikleri ve iktisadi yapısı hakkında herhangi bir çalışma olmadığı için toplumun bu konuda bilgisiz kalmıştır.³⁰⁰
- 6) Darülfünûn'da görev yapan yaşlı hocalar ile genç hocalar arasında bilgi ve deneyim farkı sorun olmuştur. Bilgi ve deneyim farkından başka bu hocalar arasında maaş farklılıkları da sorun doğurmuştur.³⁰¹

Darülfünûn Divanı, hocaların maaşlarının belirlenmesinde kıdemi esas tutmuştu. Bunun neticesinde yaşlı hocalara daha fazla maaş, genç hocalara ise daha az maaş ödenmişti. Maaşları az olan genç hocalar hayatlarını devam ettirmek için başka işlerle uğraşmışlar, bunun sonucunda da Darülfünûn'un eğitim seviyesinin düşmesinde bir etken olmuştur.³⁰²

“Cumhuriyet” gazetesi sahibi ve başyazarı Yunus Nadi, Darülfünûn hakkında ki önerilerini şu sözleri ile dile getirmişti: *“İstanbul'da veyahut başka bir mahalde teşkil edilecek ciddi bir Darülfünûn muntazam fenni bir say ile memlekette daha hala tesir icra ettiğini gördüğümüz cehaletle mücadele edecek ve münevverler yetiştirecektir. Tedrisat sahasında, memlekette ilim ve fen ile mücehhez, şuurlu ve seciyeli, eşhas yetiştirmek Darülfünûndan beklenen gayenin birini teşkil ettiği gibi diğeri de fen sahasında çalışmak olacaktır. Ciddi bir say, ilmi tetkikat, memlekete temas eden mesailin mütealası ve bunlardan pratik neticeler çıkarmak sonra neşriyat... İşte Darülfünûndan beklenen diğer vazifede budur ve ancak bu sayede medeniyet âleminde şerefli bir mevki işgal etmek kabil olabilecektir.”*³⁰³

Darülfünûn'u başarısız olarak kabul edenler arasında Kadrocular olarak bilinen şu kişiler yer almıştı: Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Şevket Süreyya (Aydemir), Vedat Nedim (Tör), İsmail Hüsrev (Tökin), Burhan Asaf (Belge) ve Şevki (Yaman) gibi yazarlar yer almışlardı.³⁰⁴

³⁰⁰ Kazım Nami, “Darülfünun'da İlim Havası”, **Cumhuriyet**, (6 Mart 1931), s.3.

³⁰¹ **Vakit**, “Deli Kim Kendisi mi, Kendisine Deli Diyen Mi?”, 10 Şubat 1931, s.1.

³⁰² Ali Arslan, **Darülfünundan Üniversiteye**, s.198-199.

³⁰³ **Cumhuriyet**, “Darülfünun Mes'esi”, 2 Mart 1931, s.3.

³⁰⁴ Kadrocular, Darülfünunu Türk devrimine karşı bir odak olarak gördükleri için, bu kurumun yok edilmesi sürecini hızlandırmak yoğun çaba harcamışlardır. Bir anlamda iktidarı bu konuda uyarmayı kendilerine bir vazife olarak görmüşlerdir. Darülfünunla alakalı olarak Yakup Kadri, Burhan Asaf ve

Özellikle bu kişilerden Burhan Asaf (Belge), Darülfünûn'un Türk İnkılâbına karşı duyarsız kaldığını şu yazısında açıkça dile getirmişti: *"Hayatım her safhasında değişiklikler yaparak ilerleyen Türk inkılâbı, memleketin yegâne ilim ocağında bir tek akis uyandırmaya muvaffak olmamıştı. İnkılâp hakkında yazılacak en güzel esere 2,000 lira vaat edilmesi bile, canlarından bezmiş gözüken müderrisleri müstakil tefekküre ve müstakil taharriye sevk edememişti. Memlekette, hemen üç seneden beri, inkılâbın esasları hakkında bir münakaşa sürüp gitmektedir. Darülfünûnla hiçbir alakası olmayan memleket çocukları, bu davada, taşları bile heyecana ve iştirake davet edecek bir ceht ve hararet göstermişlerdir. Mecmualarla, kitaplarla, konferanslarla, konferanslarla, inkılâbımızın ne olduğunu ifadeye çalışmışlardır. Fakat Darülfünûn dışında kopan bu fikir gürültüleri, Darülfünûn müderrislerinin başlarını pencereden bakacak kadar olsun alakadar kılmamıştır."*³⁰⁵

Şevket Süreyya ise, Darülfünûn'un inkılâplara karşı kayıtsızlığını şu sözleriyle eleştirmişti: *"Bizim Darülfünûnumuzun kürsüleri, Türk inkılâbının ilk gününden bu güne kadar bütün cemiyet ilimleri sahasında, inkılâbın kuruluş ve yaratılış davalarını işleyen, reel olan, orijinal olan bir tek eser, bir tek broşür hatta bir tek sahife vermemiştir."*³⁰⁶

Kadrocular, Türkiye'nin bir inkılâp içinde olduğunu ve bu inkılâbın gelişmesine Darülfünûn'un katkısı olmadığını ileri sürmüşlerdir. Ayrıca bu kişiler Darülfünûn'da en çok Hukuk Fakültesinin işleyişinden şikâyetçi olmuşlardı. Özellikle Hukuk inkılâbıyla Türkiye'ye yerleştirilen Batı hukukuna dayanan yeni hukuki yapının temelini oluşturan Roma Hukukunun Darülfünûn'da okutulmasına karşı çıkmışlardı. Kadrocular, Darülfünûn hemen ıslah edilmeli ve yerine çağdaş, modern bir yüksek öğretim kurumu kurulmasını istemişlerdi.³⁰⁷

Aynı tarihlerde bu konunun Alman üniversitelerinde de sorun olduğunu, sadece on ay Rektör kalabilmiş olan Martin Heidegger'in 1933'teki tarihli *"Alman Üniversitesinin Benliğini Evetlemesi"* başlıklı Rektörlük konuşmasında şu ifadelere yer vermişti: *"Siyasal bilim adlandırmasının o sıralarda bugün taşıdığından tümüyle farklı bir anlamı vardı; politolojiyi vurgulamıyor, ama sunu söylemek istiyordu: "Bu haliyle*

Şevket Süreyya yazılar yazmışlar ve bu kurumu eleştirmişlerdir. (Temuçin Faik Ertan, **Kadrocular ve Kadro Harekâtı**, T.C.Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 1994, s.182-183).

³⁰⁵ Burhan Asaf, *"Üniversitenin Manası"*, **Kadro Dergisi**, II/20, Ankara, 1982, s.24.

³⁰⁶ Şevket Süreyya, *"Darülfünun İnkılâp Hassasiyeti ve Cahit Bey İnkılâpçılığı"*, **Kadro Dergisi**, II/14, 1933, s.8.

³⁰⁷ Kadrocuların yazıları *"Basında Eleştiriler"* kısmında işlenmiştir. Darülfünûn'a karşı diğer eleştirilere bakmak için, Bknz: E. Dölen, **Darülfünundan Üniversiteye**, s.8-23.

*bilimin anlamı ve değeri, ulus için taşıdığı pratik yararlar ölçülür- Bilimin bu politizasyonuna karşıt tavır rektörlük konuşmamda özellikle vurgulanmıştır.*³⁰⁸ ” Görüldüğü üzere yurt dışından hoca getirilmesi düşünülen ülke olan Almanya’da da üniversitelerin durumu hakkında tartışmalar yaşanmıştı.

b) Darülfünûn’u Başarılı Bulan Aydınlar

Darülfünûn’u başarılı olarak kabul eden aydınlar ise; Maârif Vekili Cemal Hüsnü, Darülfünûn Eminliği yapmış İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Addülfeyyaz Tevfik, Hasan Cemil, Alâeddin Cemil, Selim Sırrı, Abidin Daver, Necib Ali, Kemal Cenab, Kadri Reşit Paşa, Ahmet Refik, Fahreddin Kerim, Cevdet Ferit, Ahmet Reşit, Ahmet Caferoğlu, Yusuf Şerif, Tevfik Recep, Suphi Bey, Ağaoğlu Ahmed ve Muammer Reşit gibi aydınlar başarılı bulmuştu.³⁰⁹

Bu kişilerin Darülfünûn’u başarılı kabul etmelerindeki en önemli etkenler şu şekilde sıralanmıştı:

- 1) Darülfünûn’un bazı sahalarda Avrupa standartlarını tutturduğunu (özellikle Dişçilik Fakültesinde), 1924-1925 döneminde alınan ve aralarında çok değerli kişilerin bulunduğu yeni elemanların henüz yetişme aşamasında olduğunu belirtmişlerdi.³¹⁰
- 2) Darülfünûn’un geçmişinin çok kısa olduğunu ve beş-altı asırlık Avrupa üniversiteleri ile kıyaslamının yanlış olacağını, buna karşılık Balkan ülkelerinden çok sayıda öğrencinin gelmesinin Darülfünûn’un kalitesinin bir göstergesi olduğunu belirtmişlerdi.³¹¹
- 3) Darülfünûn’u hiçbir zaman Kadrocuların dediği gibi “*mülteci*” olmamış, Mütareke ve işgal dönemlerinde Saraya ve Damat Ferit Hükümeti’ne karşı direnmişlerdi. Türk İnkılâbını gerçekleştirenlerin bir kısmının Darülfünûn mezunu olduğunu ve Darülfünûn’un inkılâplar karşısında sessiz kalmadığını, inkılâbı desteklemek için tarih alanında inkılâplarla alakalı bir eserin yazılmamış olmasının nedeninin bu tür kitapların için yeterli ödenek olmadığını belirtmişlerdi. Darülfünûn hocalarının Türk Dili Tetkik Cemiyeti ve Türk

³⁰⁸ Martin Heidegger, **1933’te Neler Oldu?**, (Çev. Turhan Ilgaz), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995, s.15.

³⁰⁹ Darülfünûnunu başarılı olarak kabul eden aydınlar hakkında daha detaylı bilgi için Bknz: (Ali Arslan, **Darülfünundan Üniversiteye**, s.222-240; E. Dölen, **Darülfünundan Üniversiteye**, s.23-30).

³¹⁰ Kemal Cenab (Berksoy) **Vakit**, 14 Şubat 1931, s.3.

³¹¹ Kadri Raşit (Anday), **Cumhuriyet**, 18 Kasım 1930, s.1.

Tarihini Tetkik Cemiyeti gibi kuruluşlarda görev alarak inkılâplar karşısındaki görevlerini yapmışlardı.³¹²

- 4) Darülfünûn'a liseden gelen öğrencilerin seviyeleri düşüktü. Bu da Darülfünûn'un başarısını düşürmektedir. Liselerden Darülfünûn'a gelen öğrencilerin seviyesini yükseltmek ve Darülfünûn'da ders görmeye hazır hale getirmek için liselere bir sınıf daha eklenmesini önermişlerdi.³¹³
- 5) Darülfünûn elinden geldiğince Atatürk devrimlerinin savunucusu olmaya çalışmış ve öğrencileri ülkenin değişik yerlerine göndererek inkılâp ve memleket sevgisini artırmayı hedeflemişti.³¹⁴
- 6) Tıp Fakültesi ilmî sahada Avrupa fakülteleri ile atbaşı gitmektedir ve hocalarının birçoğu milletlerarası ün kazanmıştır. Atatürk inkılâpları yaparken tıbbiyeliler daima yanında yer almışlardı.³¹⁵
- 7) Darülfünûn'da görev yapan, gerek yerli gerekse yabancı hocalar arasında çok değerli bilim insanları vardır ve bu kişiler uluslararası unvanlara sahip kişilerden oluşmuştu.³¹⁶

Darülfünûn ile ilgili tartışmaların yoğunlaştığı dönemde Maârif Vekili olan Cemal Hüsnü (Taray) Bey'e göre; Darülfünûn'u tamamen başarısız kabul etmişti. Ona göre Darülfünûn memleket irfanında bir meşale vazifesini ifa etmişti.³¹⁷

Darülfünûn'un ıslahının bunun kapatılması yoluyla yapılması gerektiğini ileri süren görüşlere karşı olan Hasan Cemil Bey, Darülfünûn'un istenen düzeye gelmesi için çeşitli aşamalardan geçmesi gerektiğini belirtmişti. Darülfünûn'un kapatılmasını köklü olmaktan çok aşırı bir hareket olacağını; hiç şüphe edilmemelidir ki yeni kurulan her Darülfünûn aynı zaaflarıyla doğacaktır diyerek yaşaması gerektiğini savunmuştu.³¹⁸

İstanbul Mebusu Alaeddin Cemil Bey, Darülfünûn'un lağvı ve yapılan tasfiyeden sonra yazdığı bir yazıda, Darülfünûn'un eksikliklerinin daha ziyade tetkik ve tettebbua uygun bir teşkilâta sahip olmamasından kaynaklandığını; yoksa Darülfünûn hocalarının Cumhuriyet idaresine olan bağlılıklarının herkes tarafından bilindiğini; Darülfünûn'un

³¹² **Son Posta**, "Darülfünûn'u Savunanlar", 20 Kasım 1932, s.2; **Hâkimiyet-i Milliye**, "İstanbul Üniversitesi Kuruldu", 1 Ağustos 1933, s.1.

³¹³ Abülfeyyaz Tefik, **Cumhuriyet**, 22 Kasım 1930, s.1; **Milliyet**, 7 Ağustos 1930, s.2; Salim Sırrı (Tercan), **Son Posta**, (22 Ocak 1932), s.1.

³¹⁴ Abidin Daver, **Cumhuriyet**, (5 Mayıs 1933), s.2; Emre Dölen, **Darülfünundan Üniversiteye Geçiş...**, s.23-32.

³¹⁵ Tefik Recep (Örensoy), **Son Posta**, (27 Kasım 1932), s.2.

³¹⁶ Emre Dölen, **Darülfünun'dan Üniversiteye Geçiş...**, s.27.

³¹⁷ **Cumhuriyet**, "Maarif Vekili Cemal Hüsnü Beyin Darülfünûn İçin Kelamları", (9 Ekim 1929), s.2.

³¹⁸ **Cumhuriyet**, 26 Eylül 1931, s.1.

ortadan kaldırılışının onun Cumhuriyet idaresine karşı herhangi bir durumundan kaynaklanmadığını, bunun sırf teknik nedenlerle yapıldığını belirtmişti.³¹⁹

Darülfünûn'u başarılı olarak görenler Darülfünûn'un kapatılıp yerine yeni bir yüksek öğretim kurumunun açılması fikrine karşı çıkmışlardı. Onlara göre; Darülfünûn'un kapatılması bu konuda bir çözüm olmamıştı. Çözüm Darülfünûn'a biraz daha zaman tanınmalı ve kurumun kendini geliştirmesi için imkânlarının artırılmasını önermişlerdi.

Ankara, Cumhuriyet'in ilanından sonra Darülfünûn'un eğitim ve öğretimin programlarına karışmamış, gelişmeleri Darülfünûn'dan beklemişti. Fakat Darülfünûn bilimsel yönden otoritesini kaybettiği için içine kapalı bir politika benimsemişti. Bu politika sonucun da toplumla ve bilimle olan bağlantısını kaybetmişti. Ayrıca Darülfünûn, Cumhuriyet'in ilk on yılında yapılan devrimlerine destek vermemiş, aksine devrimlere karşı yapılan bazı hareketlere destek vererek muhalif bir görüntü sergilemişti. Yapılan devrimlere karşı olduklarını gösteren bir örnek; Darülfünûn hocaları, (1 Kasım 1928) Latin Harflerinin kabul edilmesi durumunda, protesto anlamında bir tek satır yazmayacaklarını ve kalemlerini kıracaklarını belirtmişlerdi.³²⁰

Darülfünûn'un inkılâplara bakışını araştıran Abdurrahman Siler, Darülfünûn'un inkılâp hareketlerine tamamen kayıtsız kaldığı biçimindeki görüşün doğru olmadığını belirterek konu hakkında; *"bazı öğretim üyelerinin Cumhuriyet Türkiye'sinin çok yönlü inkılâplarına ayak uyduramadıkları" söylenebileceğini, bazı öğretim üyelerinin de "inkılâpların bir kısmını anlayamamış, benimsememiş ve eleştirmiş" olabileceklerini, ancak bunların Darülfünûn'u inkılâplara düşman veya bütünüyle ilgisiz göstermek için yeterli olmadığı görüşünü savunmuştu.*³²¹

D- ALBERT MALCHE'NİN DARÜLFÜNÛN HAKKINDA HAZIRLADIĞI RAPOR

I- Üniversite Reformu ve Albert Malche Faktörü

Darülfünûn Emîni Ömer Neşet Bey tarafından, 1930'da hazırlanan *"İslahat Projesi"*nin Maârif Vekâleti tarafından yetersiz bulunup kabul edilmemesinden yaklaşık bir sene sonra bu konu, bu kez de CHF (Cumhuriyet Halk Fıkrası) 13-14 Mayıs

³¹⁹ Alaeddin Cemil, **Cumhuriyet**, (18 Kasım 1933), s.1-2.

³²⁰ Mehmet Arslan, *"Cumhuriyet Dönemi Üniversite Reformları..."*, s.194-205.

³²¹ Abdurrahman Siler, *"Darülfünûn'un Kurtuluş Savaşı ve İnkılâplara Bakışı"*, **ATAM Dergisi**, XI/31 (Mart, 1995), s.45.

1931'deki Kongresi'nde gündeme gelmişti.³²² Yükseköğretimle ilgili daha ciddi adımlar atmak isteyen ve Avrupa'daki üniversitelerle yarışacak bir kurum meydana getirmek isteyen CHF, bu kongrede şu kararları almıştı:

- 1) Milli talim ve terbiye kısmında, tahsilin her derecesinde kuvvetli cumhuriyetçi, milliyetçi ve laik vatandaş yetiştirmek, Türk milletine, TBMM'ye ve Türkiye Devleti'ne hürmet etmek ve ettirmek hassas bir vazife olarak telkin edilmişti.
- 2) Yine milli talim ve terbiye kısmında, Terbiye'nin her türlü hurafeden ve yabancı fikirlerden uzak, üstün, milli ve vatanperver olması gerektiği vurgulanmıştı.
- 3) Mektepler hakkındaki başlıca fikirler kısmında ise Darülfünûn'un ıslah ve tensik edilerek lazım olan dereceye yükseltilecektir denilmiştir. Ayrıca aynı kısımda Yüksek mekteplerimizin kendilerinden beklenen neticeleri verebilecek mükemmeliyete getirilecektir denilmiştir.
- 4) Yine aynı kısımda güzel sanatlara bilhassa musikiye, inkılâbımızın yüksek tecellisi ile mütenasip bir surette, ehemmiyet vereceğiz denilmiştir.³²³

CHF'nin 13-14 Mayıs 1931'deki kongresinden yaklaşık bir sene sonra, CHF Darülfünûn'a müdahale etmek amacıyla kamuoyu oluşturmaya başlamış ve reformu halka mal etmeye çalışmıştı. Bu dönemde birçok yazar özellikle Kadrocular Darülfünûn'a yüklenmeye, reform ihtiyacını belirtmeye ve devlet kontrolünün önemini vurgulamaya başlamışlardı.

Bu yazarlardan Burhan Asaf (Belge), “*Arkada Kalan Darülfünûn*” adlı yazısında şu ifadeleri aktarmıştı: “*Darülfünûn hocaları, Ankara'nın yarattığı hareketlerin, sözle olsun peşi sıra gelmekte hususi bir hareketsizlik göstermişlerdir. Her işte ve her defasında, arkada kalan, yani Türk gençliğini yetiştirmekte olan müessesenin maneviyatı değil, İstanbul Darülfünûn'un, kendi hallerinden memnun olan ve kendi ilimleriyle kanaat eden hocalardır. Arkada kalan bir Darülfünûn vardır. Ona yeni bir isim değil yeni bir cisim ve yeni bir ruh vermek, Darülfünûn gençliğine ve dolayısı ile inkılâbımıza karşı ödeyeceğimiz müterakim borçların başında gelse gerek.*”³²⁴

Darülfünûn'un 1931'deki bütçe kanunu tasarısı İcra Vekilleri Heyeti'nin 9 Temmuz 1931'deki toplantısında kabul edilerek 13 Temmuz 1931'de TBMM'ne gönderilmişti.

³²² B.C.A., Fon: 490.1.0.0, Kutu: 2, Gömlek: 7, Sıra: 3, 25 Temmuz 1931; C.H.F. Nizamnamesi ve Programı, TBMM Matbaası, Ankara, 1931.

³²³ Mete Tuncay, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931), Tarih Vakfı Yayınları, Ankara, 1981, s.451-452.

³²⁴ Burhan Asaf, “Arkada Kalan Darülfünûn”, Kadro Dergisi, I/8, (1932), s.48.

Hükümet tasarısı müderris, muallim ve müderris muavinlerinin kendi içlerinde kıdem ve öğrenim durumlarına göre sınıflandırılmasını ve öğretim elemanları ile memurların maaşlarında önemli oranda artış yapılmasını istemişti. Kanun tasarısının gerekçesinde ve maddelerinde Darülfünûn'un yeniden düzenlenmesine ilişkin herhangi bir öneri çıkmamıştı. Fakat Atatürk'ün yönlendirmesiyle Darülfünûn teşkilatı kanunu layihasıyla tekâmül programı için Maârif Vekâletince getirilecek ecnebi mütehassıslar için ücret ve harcırahları karşılığı olarak bütçeye on bin lira ödenek konulmuştu. Böylece 1933 üniversite tasfiyesine giden yol için resmen düğmeye basılmıştı.³²⁵

Mecliste, Darülfünûn konusu 1932 yılı bütçesi görüşülürken ortaya çıkmıştı. TBMM 29 Mayıs 1932 günkü Birinci Oturumu'nda gündemin ilk maddesini (İstanbul Darülfünûn'un 1932 yılı bütçesi hakkında 1/247 Sayılı Kanun tasarısı ve Bütçe Encümeni Mazbatası) konuşulması teşkil etmişti.³²⁶

Meclis'te Darülfünûn'a yöneltilen eleştiriler daha da artmıştı. Bu tür eleştirilerin ve tartışmaların artması ayrıca Darülfünûn'un çağdaş atılımlar sergileyememesi üzerine, Atatürk, 1931'de iki yıl sürecek bir üniversite devrimi başlatmıştı. Bu amaçla İsviçre'den Profesör Albert Malche, Türkiye'ye davet edilmesi gündeme gelmişti. Albert Malche'nin Darülfünûnla ilgili olarak inceleme yapmasını istemişti.³²⁷ Prof. A. Malche Batı Pedagoji alanında tanınmış, İsviçre'nin Cenevre Üniversitesi'nde Pedagoji Profesörlüğü görevinde bulunmuş ve aynı üniversitede Rektörlük yapmış alanında önemli bir bilim insanı olmuştu.³²⁸

³²⁵ **Düster**, 12, (III. Tertip), Ankara, 1931, s.1046-1056; E. Dölen, **Darülfünundan Üniversiteye Geçiş**, s.79-81.

³²⁶ **TBMMZC**, I/21, Ankara, 1932, s.488-490; Necdet Öklem, **Darülfünun Reformu**, Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir, 1973, s.28-38.

³²⁷ H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s.87.

³²⁸ Üniversite Reformu için Türkiye'ye davet edilen Prof. Albert Malche 1876'da Almanya'da dünyaya gelmişti. İtalya ve Fransa'da edebiyat eğitimi aldıktan sonra bir müddet Amerika'da kalmıştı. İsviçre'ye döndükten sonra kısa süreliğine lise öğretmenliği yapmıştı. Daha sonra Cenevre'de Eğitim Bakanlığı görevini üstlenmişti. Prof. A. Malche, 1912'de Cenevre Üniversitesi'nde Psikoloji ve Pedagoji öğretim üyeliğine atmış ve bir süre bu üniversitede Rektörlük yapmıştı. Pedagoji alanındaki eserleri ile dünyada ün kazanmıştı. Türkiye'ye gelmeden önce 1927-1931 yılları arasında Cenevre Üniversitesi'nin Uluslar arası Araştırma Enstitüsü'nde yöneticilik yapmıştı. Türkiye'deki görevini tamamlayıp İsviçre'ye dönerek Danıştay Başkanlığı yaptıktan sonra 1956'da vefat etmişti. Albert Malche'nin yayınlanmış bazı eserlerinden bazıları şunlardır; *Le College at La Vie: Un Projet de Reforme* (Cenevre 1918), *Vie de Pestalozzi/Pastalozz'nin Hayatı* (Lozan 1927), *İstanbul Üniversites Hakkında Rapor* (İstanbul 1939), *Conference Presentee a l'Ecole Polytechnique Fererale* (Zürich 1946), *La Paix du Soir: Poemes* (Cenevre 1946), *Democratie et politigue* (Cenevre 1954). Albert Malche'nin hayatı ile alakalı bilgiler görev aldığı cenevre üniversitesi personel erişim sayfasından temin edilmiştir. [Http://www.unige.ch/fapse/centenaire/personnes.html](http://www.unige.ch/fapse/centenaire/personnes.html) Erişim Tarihi:27 Mayıs 2018; H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s.76; Şaban Ortak, **Atatürk Dönemi Eğitim Politikaları...**, s.288.

1- Albert Malche’in Seçilme Nedeni?

Bu dönemde Avrupa’da birçok tanınmış bilim insanı varken neden Albert Malche seçilmiş ve ilk onunla nasıl temasa geçilmişti? Bu sorunun cevabı hala tam olarak aydınlatılmamıştı. Çünkü Prof. A. Malche ile bütün yazışmalar Milli Eğitim Bakanlığı aracılığı ile yapılmış ve yazışmaların bulunduğu Zeynep Hanım Konağı 1942’de çıkan yangında evraklar yanmıştı. Yine Milli Eğitim Bakanlığı’nın binası da 1946’da yanması sonucunda bütün belgeler yok olmuştu.³²⁹ Prof. Albert Malche’in nasıl seçildiği, daha önceden kendisini tanıyan bazı kişilerin bu seçimde etkili olup olmadıkları gibi konular henüz karanlıkta kalmıştı.

Türkiye’de 1930’lu yılların etkin düşünürlerinden olan Mustafa Sekip (Tunç) Bey ile yazar İbrahim Alâattin (Gövsa) Bey, 1913’te İsviçre’de Prof. A. Malche’in öğrencisi olmuşlardı. Bunlardan İbrahim Alâattin (Gövsa), Prof. A. Malche ile ilgili anılarını gazetede şu ifadelerle açıklamıştı: *“1913’te Cenevre’de öğrencisi olduğunu, özlü ve cazibeli derslerinin öğrenciler dışında çok sayıda dinleyici topladığını belirterek çok popüler bir kişi olduğunu vurgulamıştır.”*³³⁰ Aradan uzun yıllar geçtikten sonra İstanbul’a gelen A. Malche’in bir toplantıda kendisini tanımasına çok sevindiğini de belirttikten sonra hazırladığı rapor konusunda övgüleri eski hocasına sıralamıştı.³³¹

I. Dünya Savaşı’nın ardından Cenevre’de çalışmış olan Hakkı Hayri, Sedat (Tavat), Tevfik Remzi (Kazancıgil) ve Ahmet Fahri (Arel) gibi çoğu daha sonra Tıp Fakültesi’nde görev alan genç hekimlerin de Prof. A. Malche ile daha önceden tanışmış oldukları eldeki mektuplaşmalardan görülmüştü.³³²

Dönemin Maârif Vekâleti Müsteşarı Mehmet Emin (Erişirgil) Bey, yıllar sonra bu konuda bazı açıklamalarda bulunmuştu.³³³ Ona göre, Tıp Fakültesi müderrislerinden Dr. Âkil Muhtar (Özden) Bey bir gün kendisini ziyaret ederek getirtilecek mütehasssın İsviçreli olması konusunda şu önerilerde bulunmuştu: *“İsviçre’de benim dostlarım var, oradan kim gelirse gelsin, o dostlarım delaletiyle bu mütehasssın evvela beni görmesini*

³²⁹ H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s.87.

³³⁰ **Yedigün**, İbrahim Alaettin, (1 Ağustos 1933), s.1.

³³¹ *“Onun Üniversite inkılâbına esas olan ve yetmiş büyük sayfa tutan Raporu Ankara’da iken dikkatle okumuştum. Bu rapor yakında elbette neşredilecektir. Felsefenin, ilim ve usulün inzibatı altında olduğundan bir dimağın geniş çerçeveli mühim bir meseleyi nasıl tetkik ve teşrih ettiğini gösteren bu rapor, bence nevi arasından bir şaheserdir ve bir örnek sayılmaya lâyıktır. Üstadın muvaffakiyetle başlamış olduğu büyük işi gene muvaffakiyetle tamamlamasını ve Türk talebesinin gönüllerinde olduğu gibi bütün Türk milletinin hatırasında da iyi bir iz bırakmasını temenni ediyorum.”* (E. Dölen, **Darülfünundan Üniversiteye Geçiş...**, s.81-82).

³³² H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s.87.

³³³ Mehmet Emin Erişirgil, *“İstanbul Üniversitesi Rektörü (Kâzım İsmail Gürkan) ile Hasbihal”*, **Ulus**, (7 Ağustos 1951), s.2; E. Dölen, **Darülfünundan Üniversiteye Geçiş...**, s.82.

sağlayabilirim. Vereceği raporda da benim telkinlerimin tesiri olacağına şüphe etmiyorum³³⁴” demişti.

Etkisi ağır basan Dr. Âkil Muhtar (Özden)’in istediği olmuş ve İsviçre’den Cenevre Üniversitesi Pedagoji Profesörü Albert Malche uzman “Mütehassıs” olarak gelmişti. Prof. Cemil Bilsel ise; “Kendisine yapılan resmî müracaat üzerine İsviçre Hükümeti’nin bu iş için seçtiği Profesör Malş (Cenevre Üniversitesi profesörü) buraya gelerek bir rapor verdi³³⁵” diye yazmıştı. Buna göre, gönderilecek kişinin seçimi İsviçre Hükümeti tarafından yapılmıştı. Buna karşılık başka kaynaklarda Prof. A. Malche’in Hükümet tarafından Türkiye’ye davet edildiği belirtilmişti.³³⁶ Bununla birlikte, Prof. A. Malche’in adının ortaya atılmasının ve kendisi ile ilk temasın nasıl olduğu kesin olarak çözülememişti. Darülfünûn’da yapılacak reform hakkında tetkiklerde bulunarak rapor hazırlamak üzere 1931’de, Cenevre Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Albert Malche, Hükümet tarafından Türkiye’ye davet edilmişti.³³⁷

Prof. A. Malche, İstanbul’da iken “Cumhuriyet” gazetesine verdiği demeçte: “Hükümetiniz tarafından vuku bulunan bir teklif üzerine memleketinize bir hizmette bulunmak arzusunu duydum. Ve nihayet buraya gelmekliğim takarrür etti. Vaziyeti etraflı bir şekilde tetkik etmeden evvel bir şey söylemekte doğru olmaz. Beni hem İstanbul, hem de Ankara için davet ettiler. Burada birkaç gün kaldıktan sonra Ankara’ya gideceğim ve Maârif Vekili Esat Beyefendi ile temas edeceğim. Bu temaslarımızdan sonra icap eden tetkikatı yapmaya başlayacağım. Benim vazifen Türkiye’de mevcut Darülfünûn ıslahı ve yeni teşkil edilecek Darülfünûnların tarzı teşekkülü hakkında bir rapor vermekten ibarettir³³⁸” diye yapacağı konular hakkında basına bilgiler sunmuştu.

³³⁴ Âkil Muhtar (Özden), **Darülfünunumuz Hakkında Bazı Mülâhazat**, İstanbul, 1924, s.18.

³³⁵ Cemil Bilsel, **İstanbul Üniversitesi Tarihi**, İstanbul, 1943, s.28; E. Dölen, **Darülfünundan Üniversiteye Geçiş...**, s.83.

³³⁶ Utkan Kocatürk, “Atatürk’ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları”, **ATAM Dergisi**, I/1, ATAM Yayınları, Ankara, (Kasım, 1984), s.1.

³³⁷ Utkan Kocatürk, “Atatürk’ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları”, s.1; Bu konuda çeşitli yazarlar tarafından çok yanlış bilgiler verilmekte, bu yanlış bilgiler de başkaları tarafından kaynak alınarak aktarılmakta ve böylece bir yanlışlıklar zinciri oluşmaktadır. Örneğin bir kaynaktaki aşağıdaki bilgi verilmektedir. “1929’da genç yaşta Maarif Vekili olan Dr. Reşit Galip, Atatürk’ün arzu ettiği bu Üniversite Reformunu gerçekleştirmek için 1931’de, İsviçre’de Cenevre Üniversitesi eski rektörlerinden pedagoji Profesörü Albert Malche’i İstanbul Üniversitesi Reformu için rapor hazırlamakla görevlendirdi”, diye bilgi verilmişti. (Arslan Terzioğlu, “Cumhuriyet Dönemi Türk Tıbbına ve Tıp Eğitimine Kısa Bir Bakış”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, I/2, 2002, s.278); Dr. Reşit Galip 19 Eylül 1932 tarihinde Maarif Vekili olmuş ve 1931’de Albert Malche’i görevlendirmesi mümkün değildir. Bu sırada Maarif Vekili Esat (Sagay) Bey’dır ve Albert Malche 16 Ocak 1932’de Türkiye’ye gelmişti; (E. Dölen, **Darülfünundan Üniversiteye Geçiş**, s.83-84).

³³⁸ **Cumhuriyet**, “Darülfünun’un Islahı İçin Hükümet Tarafından Davet Edilen Prof. Malche İstanbul’a Gelmiştir”, 17 Ocak 1932, s.1.

Prof. A. Malche, Hükümetin daveti üzerine ikinci kez 2 Mayıs 1933'te Türkiye'ye gelmiş ve “*Darülfünûn İslahat Komitesi*”nde Müşavir olarak görev yapmıştı. Bu ikinci gelişinde Türkiye’de bir yıla yakın bir süre kalmış ve 4 Nisan 1934’te Türkiye’den ayrılmıştı.³³⁹

2- Albert Malche’nin Türkiye’ye Gelişi

Darülfünûn’un 1931 yılı bütçesine Darülfünûn’da yapılması düşünülen tensikat ve ıslahat konusunda bir rapor hazırlamak üzere Avrupa’dan getirtilecek “*Mütehassıs*” için on bin lira ödenek konulmuştu. Ancak böyle bir mütehassısın bulunarak getirilmesi 1932’nin başına kadar uzamıştı.³⁴⁰

Darülfünûn’un için yurt dışından uzman getirileceği fikri ilk olarak Maârif Vekili Esat (Sagay) Bey’in demeciyle kesinlik kazanmıştı.³⁴¹ Esat Bey’in 1 Ekim 1931’deki açıklamasında, TBMM’nin verdiği yetkiye dayanarak Hükümet’in, Darülfünûn’un ıslahı için getirilecek uzmanın seçimi için İsviçre Hükümeti’yle temaslarda bulunulduğunu, yine başka açıklamasında ise; Bern Sefareti’nin yürüttüğü temaslarda sonucunda getirilmesine karar verilen yabancı uzman için on bin lira ayrıldığı belirtilmişti.³⁴² Bu arada Darülfünûn’un ıslahına karşı tepkiler de İstanbul’dan duyulmaya başlanmıştı.³⁴³

Hükümet tarafından İstanbul Darülfünûn’un ıslahı için, İsviçreli pedagog ve Cenevre Üniversitesi Profesörü Albert Malche’nin çağırılması kararlaştırılmıştı. Bu çağrıya olumlu cevap veren A. Malche, Hükümet’in bu girişimini şu çerçevede değerlendirmişti: “*Askerlik, idare-i dahiliye ve maliye cihetinden tensikat ve teşkilatı lazimesini vücuda getirmiş olan yeni Türkiye, hars noktasından teşkilatını da ikmal etmek ihtiyacını hisseylemektedir. İstanbul Darülfünûnu’nun memleket fikir ve hars merkezi olmak itibar ile azami menfaat temin etmesi icap ettiği kanaatini, haklı olarak perverde eyliyor... Her memlekette siyasi tayinlerden korkulmaktadır. Fakat bundan kurtulmaya çalışırken zümre ve grup nüfuzu ile vukua gelen tayinlerle karşılaşılır ki, umumi menfaatlerden daha az mülhem oldukları cihetle bu nevi tayinler daha fazla da*

³³⁹ B.C.A., Fon: 30.18.1.2, Kutu: 34, Gömlek: 16, Sıra: 7, 13 Mart 1933; **Milliyet**, “*Pr. M. Malche Dün Geldi*”, 3 Mayıs 1933, s.3; E. Dölen, **Darülfünundan Üniversiteye Geçiş...**, s.83-85; Utkan Kocatürk, “*Atatürk’ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları*”, s.4.

³⁴⁰ **Düstur**, 12, (III. Tertip), Ankara, 1931, s.1046-1049; E. Dölen, **Darülfünundan Üniversiteye Geçiş...**, s.79.

³⁴¹ Şaban Ortak, **Atatürk Dönemi Eğitim Politikalarında Yabancı Uzman Raporları...**, s.289.

³⁴² **Cumhuriyet**, “*Darülfünûn’da İslahat Yapılacak: İsviçre’den Mutehassıslar Celbediliyor*”, 18 Ekim 1931, s.3.

³⁴³ **Cumhuriyet**, “*Darülfünûn Cevap Veriyor*”, 26 Ekim 1931, s.2; **Milliyet**, “*Darülfünûn İçin Bir Mütehassıs Getirilecek*”, 18 Ekim 1931, s.1-5.

*endişedir. Hatta Darülfünûnla mutabık kalarak, hükümet Islahat devresinde bir mesai programı vücuda getirip, bunu tatbik etmekte tereddüt eylememelidir.*³⁴⁴”

Prof. Albert Malche’in getirilmesi kararlaştırıldıktan sonra hazırlanan ve Türkiye’nin Bern Sefiri Cemal Hüsnü Bey tarafından imza edilecek sözleşme taslağı Maârif Vekâleti Talim ve Terbiye Heyeti’nde görüşülerek Heyet-i Vekile’nin 12 Aralık 1931’deki toplantısında onaylanmıştı. Sözleşme, 9 Maddeden oluşmuştu. Bu sözleşmeye göre:

- 1) Prof Dr. A. Malche 1932 yılı Ocak ve Mayıs aylarını kapsayan 5 aylık süre için Maârif Vekâleti emrinde Darülfünûn’da incelemelerde bulunacak ve ıslahat esaslarını içeren bir rapor hazırlayacaktı.
- 2) Kendisine de hizmeti karşılığında 1400 lira ücret ve bir defaya mahsus 1600 lira harcırah verilecekti.
- 3) Mösyö Albert Malche, Türkiye’de bulunduğu süre zarfında duruma göre Ankara veya İstanbul’da çalışacaktır. Maârif Vekâleti’nin ihtiyacı için Türkiye sınırlarında rahat seyahat etmesi için birinci sınıf memurlar gibi konumlandırılacaktı.
- 4) Mösyö Albert Malche’in ayrıca hizmetine bir tercüman ve daktilograf tayin edilecekti.
- 5) Mösyö Albert Malche, raporunu zamanında tamamlayıp Maârif Vekâleti’ne sunacaktı.
- 6) Mösyö Albert Malche’in , aylık maaşına helal gelmeyecek şekilde bir ay izin hakkı verilecekti.
- 7) Mösyö Albert Malche ile Türkiye arasında bir husumet yaşanırsa Türk mahkemeleri görevli olacaktı.
- 8) Metin ayrıca Türkçeye çevrilecekti.
- 9) Bu metin İsviçre’de iki nüsha olarak imzalanacak ve onaylanacaktı.³⁴⁵

Darülfünûn’un ıslahı için Prof. Albert Malche’in 1 Ocak 1932’de İstanbul’a gelmesi beklenirken ancak on beş gün sonra 16 Ocak 1932’de İstanbul’a gelebilmişti.³⁴⁶ Albert Malche’yi Türk ve İsviçre Büyükelçiliği yetkilileri karşılamıştı. İlk gün Darülfünûn’un Emini Neşet Ömer (İrdep) Bey ile görüşerek açıklamasında şu bilgilere

³⁴⁴ Albert Malche, **İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor**, Devlet Basımevi, İstanbul, 1939, s.5.

³⁴⁵ **MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı**, MTTH Kararları, Karar Tarihi 3 Aralık 1931, No: 195, s.431-432; **B.C.A.**, Fon: 030.18.012, Kutu: 24 Dosya: 79, Evrak No: 14, İlgi: 138-34, Kararname No: 12032, 12 Aralık 1931.

³⁴⁶ **Hâkimiyet-i Milliye**, “*Profesör Mars (Doğrusu Malche Olmalı)*”, 2 Aralık 1931, s.2; **Cumhuriyet**, “*Darülfünûn’un Islahı*”, 3 Ocak 1932, s.3.

yer vermişti: “Görevinin Darülfünûn’un ıslahı için bir rapor hazırlamak olduğunu; işin uygulama sahasına müdahale etmeyeceğini ifade etmişti. Türkiye Adliye Vekâleti’nde görev yapan Prof. Sauser Hall’dan Türkiye ile gerekli bilgileri aldığını belirtmişti.” Ankara’ya 19 Ocak 1932’de giderek yetkililerle görüşten sonra çalışmalarına başlayacak olan Albert Malche’in tercümanlığına ise Nahit Sırrı Bey tayin edilmişti.³⁴⁷

Ocak ayının 19’unda Ankara’ya gelen Prof. Albert Malche, Maârif Vekâleti yetkilileri ile görüştüktan sonra Başvekil İsmet Paşa³⁴⁸ tarafından kabul edilmişti. Yüksek Tedrisat Umum Müdürü Nadir Bey’le Ankara’daki eğitim kurumlarını inceledikten sonra 20 Ocak günü İstanbul’a geri dönmüştü.³⁴⁹

Darülfünûn’da incelemelerine başlayan Prof. A. Malche, Darülfünûn Divanı toplantısına katılmış, yaptığı konuşmasında herkesten görüşlerini rahatça söylemesini istemişti.³⁵⁰ Hukuk Fakültesi’nde hazırlanan Darülfünûn’un ıslahı ile ilgili projeyi de incelemiştir.³⁵¹ Fakülteleri gezmiş, derslerin isimlerini, öğretim üyelerini, öğrenci sayısını ve derslerin işleniş şekillerini içeren belgeler isteyerek incelemelerini sürdürmüştü.³⁵²

Türkiye’deki çalışmalarına bir süre ara vererek 27 Şubat’ta ülkesine giden A. Malche, dönüşünde yaptığı açıklamada; İsviçre ve Fransa’da kütüphane, laboratuvar vb. kurumları incelediğini belirtmişti. Darülfünûn yanında diğer yüksek okul ve liseleri de inceleyerek raporunu Mayıs sonuna kadar Maârif Vekâlete vereceğini açıklamıştı.³⁵³

Çalışmasını hazırlamaya devam eden Prof. A. Malche, Darülfünûn hakkındaki düşüncelerini soran gazetecilere yaptığı açıklamalarda bulunmuştu. Darülfünûn’un durumu için iyi ya da kötü diyemeyeceğini, Hükümet ve öğretim üyelerince arzu edilen ıslahatın yapılmasıyla bu durum daha iyi anlaşılacağını açıklamıştı. A. Malche, teşkilat

³⁴⁷ **Hâkimiyet-i Milliye**, “Malş Dün İstanbul’a Geldi”, 17 Ocak 1932, s.3; **Milliyet**, “Beklenen Mühassıs Dün Geldi”, 17 Ocak 1932, s.1-5; **Cumhuriyet**, “İsviçre’li Profesör Geldi”, 17 Ocak 1932, s.1-6.

³⁴⁸ Albert Malche Ankara’da 18 Ocak 1932’de Ekselans Cumhurbaşkanı ile görüşüğünü Horst Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, adlı eserinde 72. sayfada nakletmişti. Ancak H. Widmann kaynak gösterdiği Raporun Fransızca aslında (s.4) “*Primier Minister*” ve Türkçe çevirisinde (s.1)’de “*Başvekil*” ifadeleri yer almıştı. Prof. A. Malche’in Atatürk tarafından kabul edildiğine ilişkin bir kesin bilgi olmamakla birlikte 3 Temmuz 1933 tarihli Milliyet gazetesinde Atatürk’ün 2 Temmuz 1933 günü Darülfünûn’u ziyareti sırasında Prof. Malche’ı Eminlik odasında yanına çağırarak iltifatta bulunduğu konusunda bir haber çıkmıştır. (Utkan Kocatürk, “*Atatürk’ün Üniversite Reformu...*”, s.4).

³⁴⁹ **Hâkimiyet-i Milliye**, “İsviçre’li Prof. Malş Ankara’da”, 19 Ocak 1932, s.1; **Cumhuriyet**, “Profesör Malş”, 21 Ocak 1932, s.3.

³⁵⁰ **Milliyet**, “Pr. Malche Darülfünûn’umuzu Beğeniyor”, 8 Şubat 1932, s.1-5.

³⁵¹ A. Malche, **İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor**, s.1.

³⁵² **Cumhuriyet**, “Profesör Malş”, 28 Ocak 1932, s.2.

³⁵³ **Cumhuriyet**, “Darülfünûn’un Islahı”, 5 Nisan 1932, s.1; **Hâkimiyet-i Milliye**, “Darülfünûn’un Islahı İçin”, 5 Nisan 1932, s.1.

ve kadronun Batı'daki gibi düzenlenmesi gerektiğini ve ayrıca sosyal bilimlere daha fazla ağırlık verilmesinin daha faydalı olacağını belirtmişti.³⁵⁴

Yurt içi ve yurt dışında yaptığı incelemelerden sonra raporunun yazma işini 29 Mayıs 1932'de³⁵⁵ tamamlayan Prof. A. Malche, 30 Mayıs'ta Ankara'ya giderek raporunu Maârif Vekâleti'ne sunmuştu.³⁵⁶ Ankara'da Başvekil İsmet Paşa, Maârif Vekili ve diğer yetkililerle görüşmeler yaptıktan sonra 7 Haziran'da İstanbul'a dönmüştü. Gerekli hazırlığını yaptıktan sonra 9 Haziran'da trenle ülkesine hareket etmişti.³⁵⁷

Prof. A. Malche, Türkiye'den ayrılmadan önce gazetecilere verdiği demeçte; Türkçe ve Fransızca olarak hazırlayıp yeni teşkilat kanunu eklediği (Albert Malche, **Repport Sur L'Universite D'İstanbul**) adlı raporunu Vekil Esat Bey'e verdiğini; Maârif Vekâleti'nde incelenmekte olan raporun, bir tartışma konusu olacağını söylemişti. Kısmen veya tamamen uygulandığının Hükümet'in tasarrufu olduğunu, uygulama aşamasında gerekli yardımları yapacağını belirtmişti. Prof. A. Malche, Darülfünûn'daki öğretim üyelerinin durumu hakkında bilgi vermekten kaçınarak İsviçre'den gerekli uzman ve öğretim üyesinin getirilmesi konusunda da çalışacağını söylemişti.³⁵⁸

II- A. Malche'in İstanbul Üniversitesi Hakkında Raporu

Prof. Albert Malche'in hazırladığı "*İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*", Fransızca olarak kaleme alınmış ve üç ana fasıldan oluşmuştu. Maârif Vekâleti'nin 1939'da Fransızcadan tercüme edilen metninde rapor elli dokuz sayfadan meydana gelmişti.³⁵⁹

³⁵⁴ **Cumhuriyet**, "Darülfünûn İçin Ne İyi Ne de Fena Diyemem", 20 Nisan 1932, s.1-2; **Milliyet**, "Darülfünûn'da Islaha Muhtaç Neler Var?", 12 Mayıs 1932, s.1-2.

³⁵⁵ Prof. Malche tarafından hazırlanan "*İstanbul Darülfünûnu Hakkındaki Rapor*"'un tamamlandığı tarihi çoğu kaynak 29 Mayıs 1932 olarak göstermiştir. Fakat Prof. Emre Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi** (Darülfünûndan Üniversiteye Geçiş), adlı eserinde bu tarihin 15 Mayıs 1932 olduğunu ileri sürmüş ve bunu (Albert Malche, "Ankara'da Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekili Beyefendi Hazretlerine", **GNKUR ATASE Arşivi**, Kol: ATA 2B, Kutu:43, Göm:5, Bel:5-16 ve 5-17) belgesine dayandırarak bu bilginin doğruluğunu kanıtlamıştı.

³⁵⁶ Albert Malche, **Repport Sur L'Universite D'İstanbul**, s.102; Albert Malche, **İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor**, s.58.

³⁵⁷ **Cumhuriyet**, "Profesör Malş", 30 Mayıs 1932, s.2.

³⁵⁸ **Milliyet**, "Pr. Malche Dün Gitti", 10 Haziran 1932, s.1-6; **Cumhuriyet**, "Prof. Malş Dün Gitti", 10 Haziran 1932, s.1-4.

³⁵⁹ Albert Malche, **İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor**, 1939, s.1; H. Widmann, raporun daktilo metni olan Fransızca aslının sadece İsviçre Federal Kütüphanesi'nde bulunduğunu nakletmişti. (H. Widman, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s.72). Fakat Ord. Prof. Yusuf Hikmet Bayur armağanı olan bir nüshası da Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde (B.9412) yer almıştı. (Haldun Özen, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Yükseköğretimin Üniversite'nin 75. Yılı", **75. Yılda Eğitim**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay., İstanbul, (1999), s.2).

- 1) Fasil: “*Anketin Mahiyeti*” başlıklı bölüm dört sayfadan oluşan genel bir giriş şeklinde olmuştı.
- 2) Fasil ise: “*İstanbul Darülfünûn’un Hali Hazırının Tetkik ve Tahlili*” başlıklı fasıl, İstanbul Darülfünûn’un durumunu somut örneklerle on dokuz sayfayla anlatılan bölümden meydana gelmişti.
- 3) Fasil ise: “*İcrası İcap Eden Islahat*” başlıklı son fasıldır. İki tane alt başlıktan oluşmuştu. Onlarda kendi içerisinde alt başlıklara ayrılmıştı. İstanbul Darülfünûn’u için yapılması istenilen reformun yol haritasının çıkarıldığı son fasıl olmuştı. Sonuç bölümü de dâhil olmak üzere üçüncü Fasil dâhil otuz altı sayfa olarak yazılmıştı.³⁶⁰

Birinci Fasil Anketin İçeriği;

Albert Malche, raporuna; “*Darülfünûn meselesi Türkiye’de yeni bir mesele ve dava değildir. Hatta müzmin bir mahiyet almıştır*” sözleriyle başlamıştı. A. Malche, bu konudaki tartışmaları ve hazırlanan çeşitli projeleri kısa sürede öğrendiğini; Darülfünûn’u daha iyi bir hale getirmek için bir şey yapmak icap ettiği; hakkında oldukça genel bir kanaat bulunduğunu belirttikten sonra vaziyeti en objektif bir şekilde ve önceden edinilmiş hiçbir fikir beslemeden görüp tetkikle işe girdiğini belirtmişti.

A. Malche, Darülfünûn’un çeşitli bölümlerini gezip yönetici, öğretim elemanları ve öğrencilerle konuştuğu gibi eğitim-öğretim çalışmalarına da gözlemci olarak katıldıktan sonra, bir soru listesi hazırlayarak Darülfünûn Emaneti eliyle bir anket yapmıştı. A. Malche, Darülfünûn meselesi hakkında dört ay içinde yeterli bilgi toplayamadığını belirterek verdiği malûmatta ve hükümlerde hatalar olabileceğini, hata gösterildiği anda düzeltmeye hazır olduğunu ifade etmişti.³⁶¹

İkinci Fasil Darülfünûn’un Genel Durumu;

- 1) **Darülfünûn’un İçinde Bulunduğu Güçlükler:** Darülfünûn, ülkenin düşünce ve kültür merkezi olarak kendisinden çok fayda beklenilmekte ve Avrupa’daki benzerlerinden daha zor şartlar içinde bulunmaktaydı. Öğrenciler, savaş döneminin çocukları olarak almış oldukları orta öğrenim yetersiz ve farklılık gösterir. Ayrıca öğrencilerin okuyabilecekleri yayın sayısı da yeterli değildir.

³⁶⁰ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.1; Ernst Hirsch, *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye’deki Üniversitelerin Gelişmesi*, s.229-295; E. Dölen, *Darülfünûn’dan Üniversiteye Geçiş...*, s.96.

³⁶¹ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.1-3.

Darülfünûn'un, içinde bulunduğu şartlara göre kaydettiği aşamalar takdir edilmişti.³⁶²

2) **Darülfünûn'un Hukuki Durumu:** 10 Ekim 1919 tarihli kanunla ilmi ve manevi muhtariyet verilen Darülfünûn'un idari muhtariyeti 15 Nisan 1924 tarihli kanunla da tasdik edilmişti. Bu iki kanunun uygulanışı Nisan-1925 tarihli Nizamname ile düzenlenmişti. Kanunlarla verilen hukuki kazanımlarını korumak isteyen Darülfünûn, bütçe ve benzeri konular açısından bakıldığında tamamen özerk sayılmamıştı. Darülfünûnların özerkliği, siyasi idarenin müdahalesini önlemesi yararlı olmakla birlikte, belirli grupların tekeline geçme tehlikesine açık kapı bırakmamıştı. Darülfünûn'un ıslahı işinde siyasi idare ve Darülfünûn uzlaşısı içinde olmalı beklenilmiştir.³⁶³

3) **Bütçe:** Darülfünûn bütçeleri incelendiğinde yıllar geçtikçe artış göstermekle birlikte, yetersiz görülmüştü. Özellikle öğretim üyelerinin maaşları, ortaöğretim öğretmenlerin aldıklarından biraz fazla olup, arttırılması gerektiği rapor edilmişti.³⁶⁴

Tablo-1: Prof. Malche Raporuna Göre Darülfünûn'da Eğitim Veren Hocaların 1923-1931 Yıllarında Aldıkları Maaşlar ve Bütçeye Yansıması.³⁶⁵

Yıllar	Maaşlar	Masarif	Yabancı Hoca Masrafları
1923	82,325	185,428	-----
1924	164,774	285,000	-----
1925	423,943	270,000	30,000
1926	435,285	411,549	76,000
1927	441,776	354,569	78,000
1928	479,929	358,000	78,000
1929	487,876	393,556	78,000
1930	501,166	310,176	78,000
1931	609,289	240,191	65,000

³⁶² Albert Malche, **İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor**, s.4.

³⁶³ Albert Malche, **İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor**, s.5.

³⁶⁴ Albert Malche, **İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor**, s.5-6.

³⁶⁵ Albert Malche, **İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor**, s.5-6; **Düstur**, 7, (II. Tertip), 1931, s.218; **Düstur**, 7, (II. Tertip), 1932, s.24; **Düstur**, 15, (I. Tertip), 1934, s.57; Cemil Bilsel, **İstanbul Üniversitesi Tarihi**, s.45-56.

Tablo 1’de de görüldüğü gibi Darülfünûn da görev yapan hocaların aldığı maaşlarla masrafları, özellikle 1926-1929 yılları arasında birbirine eşit durumda çıkmıştı. Ayrıca bu maaşlar da gösteriyor ki savaştan çıkmış bir devletin mali yönden ne kadarda zayıf olduğunu göstermişti. Bu durum hocaların başarısız olmasında en önemli kanıtlardan birisi olmuştu. A. Malche, bu tablo ile mevcudiyetinden haberdar olduğu bazı şikâyetlere cevap vermişti. Darülfünûn profesörlerinin umumiyet itibar ile az maaş aldıklarına dair bilgi doğrulanmıştı.³⁶⁶

4) **Darülfünûn’un Öğretim Kadrosu:** Darülfünûn’da; müderris, muallim ve asistan olmak üzere değişik kadrolardan iki yüz kırk kişiden meydana gelmişti.³⁶⁷

Maârif Vekâleti tarafından verilmiş cetvele bakıldığında Prof. A. Malche raporuna göre Darülfünûn’da eğitim veren hocaların fakültelere göre mevcut durumu tablo 2’de şu şekilde çıkmıştı:³⁶⁸

<u>Fakülte</u>	<u>Müderris</u>	<u>Muallim</u>	<u>Müderris M.</u>	<u>Asistan</u>	<u>Toplam</u>
Tıp	28	10	18	38	94
Edebiyat	14	4	2	6	26
İlahiyat	12	–	1	–	13
Fen	17	2	9	8	36
Hukuk	17	6	1	1	25
Eczacılık- Dişçilik	–	22	5	19	46
Toplam	88	44	36	72	240

Darülfünûn öğretim kadrosu müderris, muallim, müderris muavini ve asistan olarak toplam iki yüz kırk kişiden oluşmuştu. Bu kişilere geçici görevi olanlarda eklenince toplam iki yüz elli dört kişiyle yüksek bir orana ulaşılmıştı. Bu müderrislerin birçoğu pek ehemmiyetsiz bir maaş almakta ve Darülfünûn üzerinde önemli bir çalışma edemeyecekleri belirtilmişti. Toplam memur sayısı ise üç yüz elli beş kişiden oluşmuş ve bu rakamın çok yüksek olduğu rapor edilmişti.³⁶⁹

5) **Öğrenci İstatistiği:** Darülfünûn’dan alınan bilgiler ışığında fakültelere göre öğrenci sayısı şu şekilde çıkmıştı: Tıp (515), Hukuk (1048), Edebiyat (282), Fen

³⁶⁶ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.6.

³⁶⁷ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.6-7.

³⁶⁸ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.6.

³⁶⁹ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.6.

(566), İlahiyat (3), Eczacı-Dişçi (55). Kayıtlı öğrenci sayısı ile devam eden öğrenci sayısı arasında büyük farklar tespit edilmişti. Ayrıca bir üst sınıfa geçerken öğrenci sayısında önemli azalmalar dikkati çekmişti. Başvuruların azlığı nedeniyle, giriş sınavlarında fazla eleme yapılamamış ve bundan dolayı başvuruların çoğu kabul edilmişti.³⁷⁰

- 6) **Bina:** Darülfünûn'un bina ve yerleşim durumunun iyi olduğu; laboratuvar, klinik, enstitü ve seminer salonlarının birçoğu geniş, fakat eski ve kullanışsız olduğu, Beyazıt'taki bazı metruk binalar tamir edilerek kullanıma açılması belirtilmişti.³⁷¹
- 7) **İdare:** Darülfünûn'un idaresinden sorumlu olan Emin, ne Amerika'daki çok yetkili reisler veya İsviçre'de sadece arkadaşlarının temsilcisi olan rektörlerle kıyaslanamamıştı. Sorumlulukları ağır ve görevleri çok olmakla birlikte, yetkileri tam olarak belirlenememişti. Kendi alanında bilimsel çalışmalar yapacak olan Emin, bir taraftan da idare ile ilgili konuları bilmek zorunda kalmaktadır ki, bu durumun düzeltilmesi ve idari işleri yürütecek bir görevli belirtilmişti.³⁷²
- 8) **Darülfünûn'un Pedagojik Rol ve Hizmeti:** Darülfünûn'un pedagojik rolü üzerinde idareciler ve öğretim üyeleri çalışmakta ve fikir üretmişti. Ancak bu konuda aşırı derecede şahsiyetçilik göze çarpmış ve henüz doğru bir yön bulunamamıştı. Bazen kamuoyu öğretim üyeleri üzerinde etkili olmakta, bazen de bir öğretim üyesi grubu kendi düşüncelerini hâkim kılmıştı. Pedagojik konularda öğretim üyeleri, idare ve diğer ilgililer arasında varılacak bir uzlaşma ile karar verilmesi arzu edilen bir durum olmuştu.³⁷³
- 9) **Profesörlerin Atanması:** En çok eleştirilen konulardan birisi olan bu konu, Darülfünûn için en önemli sorunu teşkil etmişti. Uygulanmakta olan sistemde; ilgili alandaki öğretim üyeleri hakem tayin edilmekte, yani yeni öğretim üyesinin seçimi, bir bakıma bu kişilere bırakılmış ve Fakülte idareleri ve Emanet, bu karara karışmamıştı. Bir öğretim üyesi kurulu, bir aday hakkında karar verirken ne kadar adil bir karar verirse versin, idarecilerin de etkili

³⁷⁰ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.7-9.

³⁷¹ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.8.

³⁷² Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.8.

³⁷³ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.9.

olmaları istenmişti. Görevde yükselme ve görevden alma konusunda da benzer durumlar yaşanmış ve bu konularda yeni yöntemler önerileceği belirtilmişti.³⁷⁴

10) **Fakülteler ve Enstitüler:** Farklı bilim dalları öğretim üyelerinin ortak konularda birlikte çalışmalarına imkân verecek enstitüler açılabilceği istenmişti. İyi bir kütüphane, araç-gereç ve çalışma odalarına sahip enstitüler, belirli konularda araştırma yapacak öğrenciler için yararlı olacağı; Darülfünûn'da bu tür uygulamalar (enstitüler açılması) yapılmakta olup, abartılmaması gerektiği belirtilmişti.³⁷⁵

11) **Öğretim Programları, Sınavlar, Dereceler:** Batıdaki uygulamaların aksine Darülfünûn'da, bağımsız sömestre ve program uygulamak yerine bir bütün oluşturan sınıf sistemi, yani kaydolan bir öğrenci mezun olabilmek için, kararlaştırılan bir programın bütün maddelerini tamamlamak zorunluluğu kabul edilmişti. Bu sistemle öğrenci çalışmalarının daha sıkı kontrolü sağlanacağı belirtilmişti. Sınıf sisteminin uygulanmasına bir süre daha devam edilmeliydi. Öğrencilerin bazı şikâyetlerine rağmen, programların çok yüklü olduğu görüşü çok da doğru değildi. Sınavların daha sıkı ve öğrencilerin hafızalarından ziyade, öğrendikleri bilgileri uygulamaya koyma yeteneğini ölçmeye yönelik olması önerilmişti. Ayrıca Fen Fakültesi'nde doktora programı açılması yararlı olacağı belirtilmişti.³⁷⁶

12) **Dersler, Konferanslar ve Öğrenci Çalışmaları:** Profesörler, verdikleri ders konuları ile Batı'dakilerin aksine Darülfünûn profesörleri, öğrencileri yüksek bir kültür seviyesine çıkarmak için ellerinden geleni yapıyorlar ve bu konuda birçok güçlük yaşadıkları rapor edilmişti. Özellikle fen derslerinde yüzeysel bilgi vermek, yerine deneme ve uygulama imkânının sağlanması önerilmişti. Derslerin birbirinden bağımsız olması ve ders program ve içeriğinin seneden seneye hiç değişmediği görülmüştü. Derslerde izlenecek kitapların hazırlanması gereğine vurgu yapılmıştı. Dersler işlenirken, öğrencilere bilgi vermek yerine, onları araştırmaya ve düşündürmeye yöneltmesi amacının güdülmesi modern eğitimin gereklerindendir. Bu nedenle öğrencilere seminerler hazırlatılmalı ve tartışmaya imkân verilmelidir.³⁷⁷

³⁷⁴ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.8-10.

³⁷⁵ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.10.

³⁷⁶ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.11.

³⁷⁷ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.12-13.

- 13) **Kitaplar ve Yabancı Dil Öğretimi:** Öğrencilerin okuyabilecekleri kitapların sayısının az olduğu ortaya çıkmıştı. Alfabe değişikliği nedeniyle önceki alfabe ile yayınlanan kitaplar yok hükmünde olacağından, bir süre sonra eskiden kullanılan alfabenin, eski Yunanca gibi öğretilmesi gerekmişti. Latin harfleriyle kitaplar, kataloglar hazırlanması için büyük çaba harcandığı görülmüştü. Ders kitaplarının bulunmaması ve yararlanacak başka eserlerin olmaması nedeniyle, öğrenciler derste tuttıkları notlarla yetinmek zorunda kalmıştı. Yabancı okullar ve kolejlerden gelenler hariç, öğrencilerin yabancı dil seviyelerinin düşük olduğu; taşradan gelen ve yıllarca Fransızca, İngilizce ve Almanca okuyan öğrencilerden, okudukları bir kitabı anlayabilenlerin sayısı dörtte biri geçmemişti. Dersler dışında öğrencilerin bilgi edinme ve kendilerini geliştirme imkânlarının artırılması belirtilmişti.³⁷⁸
- 14) **Kütüphaneler:** Darülfünûn kütüphanesinin erken kapanması ve dışarıya kitap verilmemesi, öğrencilerin kendi çabalarıyla bilgi edinme ve kendilerini geliştirme imkânlarını kısıtlamıştı. Fakülte ve enstitü kütüphanelerinde de durumun benzer olduğu ve kütüphanelerin süreli yayınları takip ederek, satın almamaları önemli bir eksiklik olarak belirtilmişti.³⁷⁹
- 15) **Öğrenci Yaşamı:** Darülfünûn öğretim kurumu olmanın yanında, aynı zamanda bir eğitim kurumu olduğundan, öğrencilerin şehir hayatı içinde kaybolmaması için onlara yardımcı olmaları ve öğrenci dernekleri çalışmalarına devam etmesi gerektiği belirtilmişti.³⁸⁰
- 16) **Lise öğretmenleri:** Darülfünûn Fen ve Edebiyat Fakülteleri ile Yüksek Muallim Mektebi ortaöğretime öğretmen yetiştirmişti. Darülfünûn'da bilimsel bilgiler verilmesi ve Yüksek Muallim Mektebi'nde pedagojik eğitim verilmesi uygun olmakla birlikte, bu iki okul arasında sıkı bir işbirliği oluşmamıştı. Edebiyat Fakültesi'nde de pedagojik eğitim verilememiş ve ayrıca Yüksek Muallim Mektebi'nde de uygulamalı mesleğe yönelik eğitim gelişmemişti. Edebiyat Fakültesi'nde dil ve filoloji ile tarih eğitimi yetersiz olduğu rapor edilmişti. Örneğin, İtalyan birliğinin oluşması üzerine bitirme tezi hazırlayan bir öğrenci “*Garibaldi*” ismini duymamıştı. Gerek öğretim tarzı ve gerek bilgi seviyesinin ıslahı için önemli çalışma yapılması istenilmişti.

³⁷⁸ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.14-15.

³⁷⁹ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.15.

³⁸⁰ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.15.

- 17) **Hukuk ve Tıp Fakülteleri:** Bu fakülteler, öğrencilerini belirli alanlarda mesleğe hazırlamakta ve öğretim üyeleri özel iş yaparak kendilerini geliştirme imkânları sunulmuştu. Darülfünûn dışında yapılan bu özel çalışmalar eleştirilmekte olduğundan, Darülfünûn'daki eğitim faaliyetlerine zarar vermemesi istenmişti. Eğitim-öğretim çalışmalarını aksatmadıkça, öğretim üyelerinin dışarıda iş yapmalarının yasaklanması doğru bir adım olmamıştı. Çünkü bu işler, mesleki bilgilerin uygulama alanlarını doğurmuştu. Tıp Fakültesi'nde Avrupa' da eğitim görmüş değerli öğretim üyelerinin varlığına işaret edilmişti.
- 18) **Darülfünûn'a Öğretim Üyesi Yetiştirilmesi:** Geleceğin öğretim üyelerinin Darülfünûn'da yetiştirilmesi arzu edilen bir durum olmuştu. Almanya ve Fransa'da olduğu gibi, Darülfünûn'un gelecekteki öğretim üyelerinin yurtdışında staj yapmalarının fayda getireceği belirtilmişti. Darülfünûn'un geleceğin öğretim üyelerini yetiştirecek durumda olmadığı konusunda, Darülfünûn'un öğretim üyeleri, ortaöğretim öğretmenleri, avukatlar ve benzeri meslek temsilcileri aynı görüşü ifade etmişlerdi.³⁸¹
- 19) **Aynı Amaca Hizmet Eden Kuruluşların Birleştirilmesi:** Aynı amaca hizmet eden birden fazla kurum olduğu; bu durumda hizmetler daha pahalıya mal olduğu söylenmişti. Haydarpaşa Tıp Fakültesi Hastanesi'nin bulunduğu yerin uygun olmaması nedeniyle, öğrenciler şehirde bulunan imkânı geniş hastanelerden yararlanamamıştı. Ayrıca Haydarpaşa'daki hastanenin hasta sayısının az ve tatil döneminde pek bir işe yaramadığı için durumun düzeltilmesi istenmişti. Okutulan derslerin Hukuk Fakültesine yakınlığı nedeniyle Mülkiye Mektebi'nin Darülfünûn'a yakın bir yere taşınmasıyla, aynı dersleri verecek öğretim üyelerine kolaylık sağlanmış olacağı belirtilmişti. Yine alan yakınlığı nedeniyle, Yüksek Ticaret Mektebi öğrencilerinin, Darülfünûn'un ilgili bölümleri ile aynı olan dersleri Darülfünûn'da almaları yararlı olacağı rapor edilmişti. Programlarına bakıldığında, kendilerine bazı mesleki dersler ayrıca verilmek şartıyla Eczacı Mektebi öğrencilerinin, Fen Fakültesi öğrencileriyle birlikte ders almalarının uygun olacağı açıkça görülmüştü. Teşkilatı ve mezunlarının hakları bakımından mevcut durumun devamı sağlanarak, ortak dersler için fazla masraftan kurtulmanın mümkün olabileceği belirtilmişti. Dışçı

³⁸¹ Albert Malche, **İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor**, s.16-18.

Mektebi'nin, Tıp Fakültesi ile aynı olan derslerin bu fakültede verilmesi ile tasarruf sağlanabileceği örneği verilmişti. Darülfünûn merkez kütüphanesinin (109.387 eser mevcuttur) iyi idare edilmesiyle, fakülte ve seminer kütüphanelerine aynı eserden birden fazla nüsha alınmasının önüne geçilmesi için çalışma yapılması istenilmişti. Kütüphane ve laboratuvarların sıkı işbirliği sağlanmalı ve eldeki mevcut imkânlardan en iyi şekilde yararlanılması yoluna gidilmesine dair rapor edilmişti.

Özetlenecek olursa; İstanbul Darülfünûn'un, az verimle çalışan geniş bir kurum olduğu; idareyi basitleştirmek, sıkı işbirliği ve iletişim kurmakla elde mevcut imkânlardan en yüksek verimin sağlanabileceği ortaya çıkmıştı. Daha ciddi ve zor işleri başaran Türkiye, bu problemin üstesinden gelebileceği; iyi idare edilen ve başarı vadeden İstanbul'daki Orman Mektebi, Ankara'daki Musiki Muallim Mektebi ve İsmet Paşa Kız Enstitüsü bu konuda örnek gösterilmişti.³⁸²

Üçüncü Fasal İstanbul Darülfünûnu'nda Yapılması Gerekli Islahat:

Darülfünûn'un ıslahı kısa sürede gerçekleştirilebilecek bir iş olmadığı belirtilmişti. Bu raporun Maârif Vekâleti tarafından kabulünden sonra uygulama aşamasında Darülfünûn'daki görevlilerin de görüşlerine başvurulması istenilmişti.³⁸³

a-Emanet ve Katib-i Umumilik (Genel Sekreterlik):

Islahatın başarılı olabilmesi için Maârif Vekili, Nizamname'deki hükme uygun olarak Darülfünûn'un Reisliğini üstlenmesi istenilmişti. Darülfünûn Emmini, fakülte reisleri ve öğretim üyeleri, ıslahat için Maârif Vekiliyle sıkı işbirliği içinde olmalarını belirtilmişti.

Islahat tamamlanıncaya kadar, Eminliği bir hükümet komiserinin üstlenmesi doğru olmayacağına dair rapor edilmişti. Çünkü Darülfünûn'u bilen birinin, idarede olması gerekliydi. Islahat yapılırken, Darülfünûn Emmini'ne idari işlerde yardım edecek bir Kâtibi Umumi bulunmalı ve yazışmaların yapılması, bütçe, program, proje ve istatistiklerin hazırlanmasında rol almalıydı. Bu kişi, yabancılarla ve öğretim üyeleriyle görüşebilecek derecede yabancı dil ve kültüre sahip olmalıydı.

Prof. A. Malche, burada birkaç önemli konuya temas etmişti. Bunlardan birincisi; ıslahatın birdenbire yapılamayacağı, birkaç yılın bile bunun için yeterli olmadığıydı. İkincisi ise; ıslahatın başta Emin olmak üzere öğretim kadrosunun benimsemesi ve katkısı ile yapılması gerektiği idi. Karşıt durumda, ıslahat onu uygulayacak olanlar

³⁸² Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.18-22.

³⁸³ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.23.

“tarafından tamamıyla anlaşılmamış ve benimsenmemiş olursa, yolunu şaşırabilir ve mahiyetini kaybedebilir.” A. Malche, ıslahatın icrası sırasındaki geçiş döneminde “bir hükümet komiserinin eminin yerine geçmesi” gerektiğinin kendisine söylendiğini fakat bu görüşe katılmadığını belirtmişti. A. Malche’ın buradaki önerileri göz önüne alınmamıştı. Islahata Emin ve öğretim kadrosunun katılımı ve dolayısıyla onlar tarafından benimsenerek yapılması yerine öğretim elemanlarının önemli bir bölümü tasfiye edilirken kalanların da ıslahat adı altında yapılanları kayıtsız ve şartsız olarak kabul etmeleri istenmişti.³⁸⁴

b- Darülfünûn’un Muhtariyeti:

Darülfünûn’un muhtariyeti sorunu öncelikle halledilmelisi gereken mesele olarak rapor edilmişti. Öğretim üyeleri düşüncelerini açıklamada özgür olmalıydı. Ayrıca, Darülfünûn’un manevi ve ilmi özerkliğe sahip olması gerekliydi Ancak bu özerklik kendi kendini tamamen bağımsız bir şekilde idare etmesi anlamına gelmemeliydi. Kanun tasarısında, Maârif Vekâleti vasıtasıyla Hükümetin Darülfünûn’un umumi ve dâhili işlerinde amir olduğu belirtilmeliydi. Prof. A. Malche, burada açık olmayan ve çelişkili ifadeler kullanmıştı Bir yandan muhtariyeti (özerkliği) kendi kendini idare etme yetkisi ve hakkı olarak tanımlarken öte yandan “ilmî ve manevî hürriyetin” bu şekilde yorumlanıp anlaşılamayacağını söylemişti.³⁸⁵ Ancak, Darülfünûn’un ayrı bütçesi olması, bunu Hükümetin denetiminde kullanması, yardım kabul etmesi gibi manevi şahsiyeti ihlal edilmemeliydi.³⁸⁶

c-Darülfünûn’un Yeniden Düzenlenmesi:

Şimdi, teklif edilen ıslahat listesinin genel bir bakış için nasıl bir manzara arz ettiği gösterilmişti. Bunları bir silsile halinde sıralanırken, bir ilişki ve mantıklı yol takip edilmişti. Baştaki ilk 12 rakamda bilhassa yapılması acil olanlar gösterilmişti. 1, 3, 4 ve 6 rakamlar bilhassa üzerine çalışılmalısı gereken maddeler olarak ortaya çıkmıştı. Eğitim usullerinin detaylıca incelendiği ve ilk adımın merkezini oluşturmuştu. Darülfünûn’da yapılacak ıslahat çalışmalarında esas alınacak konular şunlardı:

Liselerde Batı Dillerinin Öğretilmesi: Darülfünûn ve lise öğretimi birbiri ile sıkı ilişki içindeydi. Liselerin öğretmenlerinin yetişmesi Darülfünûn’un işlevlerinden biri olduğu için, Darülfünûn’un ıslah edilmesi ile liselerin seviyesi yükseltilmişti. Öğrencilere uygulanan anketten, liselerden gelen öğrencilerin Türkçe’den başka bir dil

³⁸⁴ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.23-24.

³⁸⁵ Emre Dölen, *Darülfünûn’dan Üniversiteye Geçiş*, s.110.

³⁸⁶ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.24-25.

hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları anlaşılmaktaydı. Taşra liselerinde yabancı dil öğretimine daha az önem verildiği görülmüştü. Yabancı dil dersleri için ayrılan yıl ve ders saatlerine nazaran elde edilen sonuç yetersiz olarak görülmüştü. Liseden mezun olan bir öğrencinin bir yabancı dili zahmetsizce okuyacak durumda olması yeterli olacağı belirtilmişti. Türkiye gibi fen ve teknoloji alanında batılı ülkelerde yayınlanan eserlerden yararlanmak durumunda olan ülkeler için Darülfünûn öğrencilerinin en az bir yabancı dil bilmeleri bir zorunlu görülmüştü.

Liselerde yabancı dil derslerinin öğretim tarzları çok farklıydı. Yabancı dil öğretiminde denenmiş belirli yöntemler görülmekteydi. Öğrencilere, ilk sınıftan itibaren dilin gramer yapısı (belirli derecede), sık kullanılan kelimelerin verilmesi ve konuşmaya yönelik çalışmalar yapılması gerekiyordu. Seneler ilerledikçe gramer bilgisi arttırılması ve son sınıflara gelen bir öğrenci, sistemli fakat teorik olmamak üzere bir gramer ve belirli seviyede konuşma bilgisine sahip olmalıydı. Kısa parçalar ezberletilir, kısa konuşma ve konferanslar ve tartışmalar yaptırılması uygun görülmüştü. Yabancı dil derslerinin yapıldığı sınıflarda, o dille hazırlanmış ve o ülkeyi tanıtan yazı, afiş, harita ve benzeri dokümanlar bulunması yararlı olacağı belirtilmişti.

Yukarıda belirtilen öğretim yöntemlerini uygulayacak yabancı dil öğretmenlerinin yetişmesi için uzun süre beklemek yerine, bu derslerin öğretmenleri için kurslar açılarak, eksikler giderilmesi ve bu öğretmenler ihtiyaca göre okullara atanması belirtilmişti.³⁸⁷

Darülfünûn'da Almanca ve Fransızca Okutmanları: Edebiyat Fakültesi'nde bir Fransız, bir Alman ve hatta bir İngiliz okutman bulunması yararlı olacağı rapor edilmişti. Aday hocaların Türkçe bilmeleri arzu edilen bir durum ve halen liselerde çalıştırılmakta olan yabancı öğretmenlerden, ilgili dilin filoloji ve edebiyat tarihinde yeterli seviyede bilgiye sahip olanlardan da yararlanılabileceği belirtilmişti. Bütçe imkânları ölçüsünde, her dilden olmasa bile en gerekli olan Fransızca okutmanı istihdam edilmelidir. Bu okutman fakültenin bütün birinci sınıf öğrencilerine, bir saat genel ders, bir saat öğrenci çalışması ve bir saat metin dersi vermelisi tavsiye edilmişti. Sonraki sınıflarda isteyenlere aynı dersler, daha ileri seviyede verilmesi ve Hukuk Fakültesi öğrencilerine, birinci sınıfta bir ders kendi alanlarındaki metinlerin incelenmesi ve Fransızca alıştırma ödevleri verilmelisi belirtilmişti.³⁸⁸

³⁸⁷ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.25.-27.

³⁸⁸ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.28-29.

Birinci Sınıfın Sonunda Yabancı Dil İmtihanı Yapılması: Bütün fakültelerde ikinci sınıfa geçerken bir yabancı dil sınavı yapılması önerilmişti. Yabancı dilde yazılı bir metnin Türkçeye çevirisinden ibaret olan bu sınavdan geçemeyen öğrenciler, bu dersi sonraki sene tekrar almak şartıyla ikinci sınıfın derslerini alabilecekleri şekilde program hazırlanması istenilmişti. Darülfünûn'daki yabancı öğretim üyelerinin derslerinde tercümanlardan yararlanmış ancak, bu tercümanların çevirisi hiç de iyi düzeyde olmadığı; bu yüzden Darülfünûn'da yabancı dil derslerine daha çok önem verilmelisi ayrıca belirtilmişti.³⁸⁹

Türkçe Yayınlar: Batı dillerindeki eserlerden yararlanmanın yanında, öğrencilerin yararlanabileceği Türkçe eserlerin sayısı hızla arttırılmalıydı. Ayrıca bir süre sonra eskiden kullanılan alfabe ile yayınlanmış olan eserlerin okunamaz duruma gelmesi muhtemel olacağından; şiir, edebiyat, felsefe ve din konularında oldukça zengin olan bu eserlerin yeni harflerle yayınlanması yararlı olacağı belirtilmişti. Diğer taraftan yeni alfabe ile yayınlanan eserlerin sayısı hızla artmaktaydı. Bu eserlerin sistematik bir şekilde kataloglarının hazırlanması, kullanım kolaylığı açısından önemli olmuştu.

Daha önceden kurulmuş iken, Talim ve Terbiye Heyeti'ne dönüştürülen Telif ve Tercüme Heyeti'nin yeniden işlerlik kazandırılması istenilmişti. Oluşturulacak komisyon, yurtiçinde veya yurtdışındaki uzmanlarla görüşerek, Türkçe yayınlanacak veya Türkçeye çevrilecek eserlerin listesini hazırlaması ve yayınları izlemesi istenilmişti. Hükümetin bu çalışmaları ve yayınları desteklemeli ve Türkiye'de yayınlanan eserlerin listeleri "*Yayınlar Bibliyografyası*" şeklinde yayınlanması rapor edilmişti.³⁹⁰

Kütüphane Teşkilatının Merkezileştirilmesi ve Verimliliğinin Arttırılması: Kütüphanelerden yararlanmanın verimli hale getirilmesi için kütüphanelerin tek merkezde toplanarak teşkilatlandırılması ve kitapların fişlerinin hazırlanması gerekiyordu. Medresetü'l-kuzât (İstanbul Darülfünûn Kütüphanesi'nin eski ismi) binasındaki merkez kütüphanede modern bir sistem uygulanmaktaydı. Bu sistemi, fakülte ve enstitü kütüphanelerinde de uygulanmalıydı. Kitap fişlerinde, kitabın bulunduğu yer de belirtilmeliydi. Merkez kütüphanedeki eserlerin fişlerinden birer nüshası ilgili fakülte ve enstitü kütüphanelerinde de bulunmalıydı. Kütüphaneye alınacak kitaplarla ilgili olarak bir komisyon oluşturulmalı ve bu komisyon her yıl satın alınacak kitapların listesini hazırlamalıydı. Kütüphanenin açık olduğu saatlerin azlığı, her gün saat 18.00 ve haftada

³⁸⁹ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.29-30.

³⁹⁰ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.30-31.

iki gün 22.00'ye kadar açık tutulmalıydı. Senede 2500 okuyucu sayısı ve 5000 kitabın okunmuş olması çok düşük bir seviyeydi ve artırılmalıydı. Dışarıya kitap verilmesi uygulamasına başlanmalıydı.³⁹¹

Öğretim Yöntemlerinin Değiştirilmesi: Elllerinde başka çalışma imkânları olmayan öğrenciler için dersler, onların her şeyiydi. Bu nedenle onların çalışma imkânları arttırılmalı ve görevinin sadece dersini harfiyen bilmek olmadığı öğrencilere anlatılmalıydı. Dersi verenin en büyük âlim olması bile bu gerçeği değiştirmemekteydi. Öğrenci bireysel araştırmaya, incelemeye, tartışmaya teşvik edilmeli ve derslerde aktif hale getirilmeliydi. Sadece verilenlerle yetinen öğrenci mezun olabilir, ama üniversite bitirmenin gerektirdiği kültürel seviyeyi yakalayamamaktaydı.

Darülfünûn'un bütün fakültelerinde derslerde teorik ve şifahi ders işleme yöntemleri azaltılmalıydı. Derslerde konunun ana hatları verilmeli ve öğrenci araştırmaya yönlendirilmeliydi. Kesin hükümlere ve kanaatlere bağlanıp saplanmak fennin zıddı ve aksi olarak öğretilmeliydi.

Uygulamalı eğitim, Darülfünûn eğitiminde sürenin üçte birini ve hatta yarısını kapsamalıydı. Bu tür eğitim, Darülfünûn'un bazı fakültelerinde uygulanmakla birlikte, özellikle Edebiyat ve Hukuk Fakültelerinde maalesef pek rağbet gösterilmemekteydi. Bir profesörün önderliğinde bir öğrenci grubunun bir konuda hazırlanması ve dersi işlemeleri yöntemi de önerilmekteydi. Batı üniversitelerinde bu tür seminer çalışmalarına önem verilmekte ve hatta sınav yerine kabul edilmekteydi.

İster ders, ister seminer, konferans veya uygulamalı eğitim olsun Darülfünûn eğitiminde, esas olan düşünce hürriyeti ve bu kural, öğrenci ve öğretim üyesi için aynen geçerli görülmekteydi.

Darülfünûn eğitiminin bir özelliği de hayati olmalı, yani verilecek eğitim hayatla bağlantılı ve öğrenilenlerin hayatta uygulanabilir olmasına dikkat edilmeliydi. Darülfünûn, kendi ülkesiyle ilgili çalışmalar yapmalı, bunları dünyaya sunmalı ve dünyada meydana gelen değişikliklerin kendi ülkesine girişine aracılık etmeliydi.

Sınav yöntemleri de değiştirilmeli ve her hocanın sınavda isteyeceği hususları içeren bir programı fakülte idaresine bildirmeliydi. Bir sene boyunca işlenen konularla ilgili çok geniş bilgilerin öğrenciden sorulması yöntemi, yerine problem çözme yöntemine önem verilmeliydi.³⁹²

Çalışma Teşkilatı ve Düzeni;

³⁹¹ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.31-33.

³⁹² Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.33-38.

Nizamnameye Göre Öğretim Üyelerinin Seçimi ve Atanması: Darülfünûn talimatnamesinin 14. Maddesinde bir yer boş olduğu vakit buraya hangi yolla atama yapılacağı belirlenmişti. Ancak burada bazı zayıf noktalar çıkmıştı. Açık bir ders ne zaman ve hangi kanuni düzenlemeye göre yasal olmuştu? Adaylar hakkında nasıl anket yapılmış ve bunu kim yapmıştı? Boş bir kadro için ilgili fakülte Profesörler Meclisi'nin (Meclis-i müderrisin) gösterdiği aday hakkında, Darülfünûn Divanı bir karar vermişti. Bu karar, Maârif Vekâleti'ne ve sonra Reisicumhur'un onayına sunulmuştu. Bir kadronun boş olduğuna karar verilmesi ve buraya nasıl atama yapılacağının açıkça bilinmesi istenilmişti. Profesörlüğe (müderrislik) atanmak için on beş sene muallimlik (bir anlamda doçentlik) yapmak ve muallim olabilmek için otuz yaşını doldurmak gibi şartlar bulunduğu için profesör olabilmek için kırk beş yaş şartı konulmuştu.

Muallim atanması için talimatnamede bir yöntem belirtilmemekle birlikte, profesör yardımcılığına (asistanlık) atanmayı düzenleyen ayrıntılı hükümler yazılmıştı. Profesör yardımcısı olarak girildikten sonra fakültenin vereceği kararlara göre uzun süreler içinde muallim ve profesör olunabilinmişti.

Yukarıda belirtilen yöntemle genç bir bilim insanı, büyüklerin keyfi kararlarına ve arzularına teslim ediliyor ve kendisinde memur zihniyetinin doğmasına sebep olmuştu. Ayrıca Darülfünûn dışından bilimsel alanda yükselme yolu kapalı tutulmuştu.

Boşalan bir profesörün yardımcısı tarafından yürütülmesi veya kürsünün kaldırılması Maârif Vekâleti'ne verilmişti. Vekâlet kürsünün boş olduğuna karar verirse; başvurular kabul edilir ve dosyaların fakültelerde incelenmesinden sonra görüşler Darülfünûn Emaneti'ne ve Vekâlete sunulmuştu. Vekâletçe beş kişilik bir Anket Komisyonu oluşturulup, Darülfünûn Emîni'nin başkanlığında toplanacak bu komisyonun vereceği karar Vekâlete bildirilerek sonra Reisicumhurun onayı alınmıştı.

Profesör yardımcılığı için bir giriş sınavı yapılmaktaydı. Vekâlet, adaylardan doktora yapmış olanları ve bilimsel yeterliliği (dersler, eserler ve konferanslarla) bilinenler bu sınavdan istisna tutulabilmekteydi. Yine Vekâlet, profesörlüğe yükselmede, bilimsel açıdan yeterli görülenler için, on beşin yıl muallimlik şartını kaldırabilmek yetkisine sahip olmuştu. Çünkü mevcut sisteme göre, meşhur Pascal'ın ömrü profesörlüğe yükselmeye yetmemişti. Görevden alma ve azil konusunda da, Eminlik, Maârif Vekilliği ve Riyaseti Cumhur silsilesi izlenilmişti.³⁹³

³⁹³ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.38-41.

Fakültelerin Öğretim Kadroları: Darülfünûn'un 1927-1928 yılı için yayınlanan broşürdeki bilgiler dikkate alındığında; Maârif Vekâleti'nin öğretim kadrosu konusundaki endişeleri haklıydı. Çünkü öğretim üyesi kadrosu fazlaydı ve prensip olarak; öğretim üyelerinin sayısının azaltılması ve kalanlara daha iyi görev yapma imkânları sağlanmalıydı.

Prof. A. Malche, Türkiye'de kaldığı sürenin azlığı nedeniyle, öğretim üyelerinin kişiliği hakkında bir karar vermenin doğru olmayacağını belirtilmişti. Bu konuda karar yetkisinin vakıfta olduğunu; öğretim üyeliğinden atılacak olanlardan, tercüme heyetinde veya diğer okullarda yararlanılabileceğini; öğretim üyelerinin sayısının azaltılması zamana yayılması gerektiğini ifade etmişti.

Darülfünûn'da sabit kürsüler için birer profesör kadrosunun verilmesini ve ancak geçici kürsülerin, profesörlere ek olarak verilebileceğini belirtilmişti. Darülfünûn'da açık kalacak sabit kürsülerin sayısı; Tıp Fakültesi'nde on altıya, Fen, Hukuk ve Edebiyat Fakültelerinde on ikiye indirilmeli, Dişçi Mektebi Tıp Fakültesi'ne bağlanırsa bundan sonra belirlenmeli ve üç öğrencisi bulunan İlahiyat Fakültesi'nin İslam Dini, Tarihi ve Felsefesi bölümü şeklinde Edebiyat Fakültesi'ne bağlanmasının yararlı olacağını belirtilmişti.³⁹⁴

Tıp Fakültesinin Nakli: Darülfünûn Tıp Fakültesi'nin, gerek kendi öğrencileri ve gerekse Dişçi ve Eczacı öğrencileri ve hastalar açısından İstanbul tarafında Darülfünûn'a yakın bir yere nakli gerekliydi. Mevcut binalar başka kurumlara devredilmeliydi. Ayrıca Haseki Cerrahpaşa, Gureba Hastaneleri ve Bakırköy Kliniği'nde Darülfünûn Tıp Fakültesi klinikleri açılmalıydı. Tıp Fakültesi öğrencilerinin stajlarına da önem verilmeli ve ilgili dalda hastaların tedavisinde bulunmaları sağlanmalıydı.³⁹⁵

Mülkiye Mektebi'nin Nakli ve Yapılacak Değişiklikler: Mülkiye Mektebi'nin kaldırılması doğru olmayacağı; ancak Darülfünûn'a yakın bir yere nakli ve Yüksek Ticaret Mektebi ile birlikte ortak derslerin Hukuk Fakültesi'nde verilmesi tasarruf açısından önerilmişti. Öğrencilerin sınavla alınması, ilgili alan derslerinin özerkliği ve yatılı teşkilatı korunmak şartıyla; Mülkiye Mektebi, Hukuk Fakültesi'nin bir bölümü haline getirilmesinin mümkün olacağı belirtilmişti.³⁹⁶

Fakültelere Ait Konular:

³⁹⁴ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.41-44.

³⁹⁵ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.44-46.

³⁹⁶ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.46.

Tıp Fakültesi: Teorik dersler ilk sınıflarda verilmeli ve stajların ilgili kliniklerde tamamlanmalıydı. Birleştirilecek Dişçi Mektebi, bütün öğretim ve kliniklerdeki çalışmaların devam ettirilmesi istenilmişti. Bu bölümün öğretim süresi iki yıl teorik ve iki yıl uygulama olmak üzere dört yıl olmasının daha uygun olacağı belirtilmişti.³⁹⁷

Hukuk Fakültesi: Öğrencilerin, baro işleri, dergiler, mahkeme kararları ve kanunları inceleyerek sorun çözme yeteneklerini geliştirmeleri tavsiye edilmişti.³⁹⁸

Fen Fakültesi: Genç bir fakülte olarak zooloji, nebatat, kimya, fizik ve fizyoloji derslerini veren öğretim üyeleriyle görüşülerek; merkezi bir “*Biyoloji*” eğitimi kürsüsü oluşturulması önerilmişti. Edebiyat Fakültesi’nin, tabii coğrafya dersleri ile jeoloji ve diğer ilgili bölüm dersleri ile bağlantı kurulabileceği; yine, Antropoloji eğitimi ile Tıp Fakültesi’nin ilgili dersleri arasında ilişki kurulabileceği belirtilmişti. Fen Fakültesi’nde kurulacak bir Antropoloji Enstitüsü, bu fakültenin öğrencilerinin yanında Yüksek Muallim Mektebi, Edebiyat ve Tıp Fakültesi öğrencilerine de hizmet verebileceğine dair rapor yazılmıştı.

Astronomi öğrencilerinin bilgileri tamamen teorik olduğu için, bunların Kandilli Rasathanesi’nden, ilgili bölüm öğrencilerinin Zooloji Enstitüsü’nden yararlanması sağlanması istenilmişti.

Elektro Mekanik Enstitüsü’ne, Mühendis Mektebi’nde bulunmayan bir bölüm hüviyeti kazandırılması ve bu iki kurumun birbirleri ile rakip değil, birbirini tamamlayan kurumlar olması için Maârif ve Nafiâ Vekâletleri’nin kararlar alması önerilmişti.

Fen Fakültesi ile birleştirilecek Eczacı Mektebi’nin mesleki derslerinin yine eskiden olduğu gibi verilmesi ve ortak derslerin Fen Fakültesi’nde verilmesinin mümkün olacağı; laboratuvar imkânlarının kullanımında tasarruf için bazı makinelerin birlikte kullanımı tavsiye edilmişti. Fen Fakültesi’nde bir kütüphane oluşturulmasının önemli olduğu vurgulanmıştı.³⁹⁹

Edebiyat Fakültesi: Darülfünûn kültürü için ve fen bilimlerinin gelişmesi için edebiyat eğitiminin gelişmesi gerekliydi. Edebiyat Fakültesi, toplum hayatına, düşünen, güzel sanatlardan zevk alan ve kısaca insanlığın manevi gelişimini sürdüren insanlar yetiştirmeliydi. Darülfünûn’un Edebiyat Fakültesi’nin yukarıda belirtilen işlevini tam olarak yerine getirebilmesi için, bazı bölümleri bünyesinde bulundurması gerekliydi.

³⁹⁷ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.47.

³⁹⁸ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.48.

³⁹⁹ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.48-49.

Öncelikle bir Filoloji Bölümü açılmalıydı. Darülfünûn'da doğu ve batı edebiyatları okutulmakla birlikte; dillerin inceliklerini, diğer bilim dalları ile ilişkilerini inceleyecek insanlar yetiştirecek bir bölüm kurulmamıştı. Şu an için yabancı okutmanlarla yabancı dil öğretiminin sürdürülmesi mümkün ise de programda gösterilen bütün dillerin tüm incelikleri ile öğretilmesi için gerekli hazırlıklar tamamlanmalıydı. Yani, bir dilin fonetik yapısını, eski-yeni metinlerini, gramerini vs. araştırarak, öğretecek bölümler açılmalıydı.

Fakültede doğu ve batı sanatını öğretecek Sanat Tarihi Bölümü de açılmalıydı. İlk zamanlarda; Tarih bölümü hocaları, uzman oldukları dönemlerin sanat tarihini anlatmaları ile işe başlanabileceği belirtilmişti. Tarihi eserlerin resimleri, yazılı belgeleri incelenmesi istenilmişti. Bu bölümlerde yetişen öğretmenler gittikleri yerlerde tarihi eserlerin araştırılması konusunda gayret göstermesi arzu edilmişti. Türkiyat Enstitüsü bu alanda önemli çalışmalar yürütmekteydi.

Fakültedeki Pedagoji Enstitüsü ile Yüksek Muallim Mektebi'ndeki pedagoji eğitimi arasında bir ilişki ve uyum görülmemekteydi. Bu durum böyle devam etmemeliydi. Fakültede tarihi ve sosyal pedagoji, Muallim Mektebi'nde psikolojik ve eğitimsel pedagoji verilmeli, her ikisi arasında sıkı bağlar kurulmalıydı. Ayrıca Psikoloji Kürsüsü'nün programı gözden geçirilmeli ve Sosyoloji eğitimi takviye edilmeliydi. İleride ayrı bir fakülte olması muhtemel bir “*Ullim-ı İctimaiye ve İktisadiye*” bölümü açılması yerinde olacağı raporda yazılmıştı.⁴⁰⁰

İlahiyat Fakültesi: Bazı nedenlerden dolayı ayrı bir fakülte olması istenilmiyorsa, on üç öğretim üyesi ve üç öğrencisi bulunan bu fakültenin “*Ulum-u Diniyye*” veya “*Felsefe-i İslamiye Tarihi*” bölümü adıyla Edebiyat Fakültesi'ne bağlanması önerilmişti.⁴⁰¹

Öğrenci Yaşantısı: Darülfünûn'da öğretim her şey dernek değildi. Öğrencilerin yüksek düşünce ve ruha sahip yetiştirilmesi için gerekli ortam hazırlanmalıydı. Öğrenci dernekleri mevcut olup, sportif faaliyetlere ilgi gösterilmekteydi. Öğrencilere ucuz yemek imkânları ve bazı fakir öğrencilerin azınlık okullarında, bazı resmi ve özel işlerde yarım günlük çalıştıkları görülmekteydi.

Fakülte yönetimleri, öğrencilerin barınabilecekleri ev ve pansiyonların listesini öğrencilerin bilgisine sunması tavsiye edilmişti. Yönetim, öğrencilerin çalışabilecekleri

⁴⁰⁰ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.49-52.

⁴⁰¹ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.52.

özel ders verme, gazetecilik, kitapçılık, tercümanlık ve rehberlik gibi iş tekliflerinin öğrencilere duyurulmasına aracılık edebileceği belirtilmişti.

Öğrencilerin ücretsiz sağlık hizmeti almaları sağlanmalı, öğrencilerin ihtiyaçlarına uygun kooperatifçilik faaliyetlerine başlanması ve fakültelerde öğrencilerin gazete, dergi vesaire okuyup, kültürel çalışmalar yapabilecekleri salonların ayrılması önerilmişti. Öğrencilerin sportif faaliyetlere ilgisini arttırmak, Avrupa ve Amerika’da yaygın spor dallarının Darülfünûn gençliği arasında yayılması için çalışmalar yapılması ve bu konuda uzman getirtilmesi ve öğrenciler için bilimsel geziler düzenlenmesi tavsiye edilmişti.

Darülfünûn mezunlarını bir araya getirecek bir dernek kurularak, öğrencilerin çalışmalarını teşvik edecek ödül verilmesi ve diğer sorunların çözümüne katkıları sağlanabileceği vurgulanmıştı. Her ders yılı başında, öğrencilerin ve öğretim üyeleri ile tanışması için bir tören yapılabileceği ve özel bir defter imzalatılarak kaynaşma sağlanabileceği istenilmişti. Öğrencileri teşvik edecek ödüller konularak, Mayıs ayında düzenlenecek “*Darülfünûn Günü*”nde dağıtması ve bu önerilerin amacı öğrencilerin Darülfünûn’u, kendi evleri gibi benimsemeleri ve çağdaş bir ortama kavuşmaları amaçlanmıştı.

Darülfünûn’da yaklaşık altı aylık bir eğitim-öğretim dönemi uygulaması mevcut olup, bunun değiştirilerek; 1 Ekim-31 Ocak ve 15 Şubat-31 Mayıs arasında olmak üzere iki sömestre uygulamasına geçilmelisi uygun görülmüştü.⁴⁰²

Darülfünûn’un Dışarıdaki Etki ve Hizmetleri: Darülfünûn kendi yenileşmesinin yanında bütün ülke için bir irfan merkezi olarak toplumun yenileşmesinde rol oynaması istenilmişti. Darülfünûn’da halen lise öğretmenlerine verilmekte olan tamamlayıcı derslerin, daha düzenli bir teşkilat çerçevesinde sürdürülmesi gerektiği ve gerek fen ve gerek edebiyat grubu derslerinin öğretmenleri, beş-altı yılda bir Darülfünûn’da düzenlenecek bu kurslara alınmaları ve ilgili alandaki yeniliklerden haberdar olmaları istenilmişti.⁴⁰³

Umumi Darülfünûn Dersleri: Her kış Darülfünûn hocaları, Türk veya yabancı bilim insanları tarafından belirli konularda, öğrencilere ve halka 10-12 konferans verilmesi istenilmişti. Özellikle de halkın, yeni gelişmeler hakkında bilgi sahibi olmaları

⁴⁰² Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.52-54.

⁴⁰³ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.55.

açısından bu konferanslar önemli görülmüş ve konferansların neticeleri gazetelerde yayınlanması istenilmişti.⁴⁰⁴

Tatil Dersleri, Arkeoloji Gezileri, Kongreler: İtalya, Yunanistan ve Mısır’da olduğu gibi Türkiye’de de bilim insanlarının gezi ve çalışmaları yararlı olacağı belirtilmişti. Yabancı turistlere turlar düzenlenmesi, bu esnada Darülfünûnluların rehberlik etmeleri ve konferanslar verilmesi ülkenin ve Darülfünûn’un tanıtımı için önemli görülmüştü. Ayrıca Darülfünûn’un rol alacağı uluslararası kongre ve toplantılar düzenlenmesi birçok yarar sağlayacağı ifade edilmişti.⁴⁰⁵

Türk Darülfünûn Mecmuası: Darülfünûn’un bu alandaki çalışmaları takdire şayan olduğu; hemen her fakülte ve enstitünün bir süreli yayının olduğu vurgulanmıştı. Ancak her ay “*Türk Darülfünûnu Mecmuası*” adıyla bir dergi yayınlanması önerilmiş ve dergide; genel kültür, tarih, edebiyat, fen, doğa bilimleri, sanat, ahlak, ekonomi vesaire konulara yer verilmelisi ve her gruptan Türk aydınına hitap edecek makaleler yayınlanması önerilmişti.⁴⁰⁶

Milli Fünun, Edebiyat ve Güzel Sanatlar Akademisi: Darülfünûn’da bazı dallarda doktora çalışmaları yaptırılmıştı. Ancak Türkiye’nin fikri ve ilmi teşkilatını tamamlayacak bir “*Milli Fünun, Edebiyat ve Güzel Sanatlar Akademisi*” kurulması önerilmişti. Bu akademiye, hukuk, siyaset, iktisat, sosyoloji, arkeoloji ve güzel sanatların dallarıyla ilgili bölümlerin kurulması ve akademinin işleyişini düzenleyecek bir Nizamname hazırlanması istenilmişti.⁴⁰⁷

Raporun Sonuç Bölümü;

Raporun amacı İstanbul Darülfünûn’un millî kültür ve modern ilim için yüksek bir müessese haline nasıl getirileceğini göstermişti. Albert Malche, “*Darülfünûn Hakkında Rapor*” adlı çalışmasının sonunda düşüncelerini şu şekilde açıklamıştı:

“*Son bir defa tekrar ediyorum ki, meselenin merkezi, ilimleri artık sabit olup nakli ile muvazzaf bulunulan vahdetler şeklinde değil, lâkin melekâtı dimağiyeyi vücade getirici usuller tarzında telâkki eylemektir. Darülfünûn, ilmî zihniyeti halk etmekle mükelleftir ve bunun haricinde selâmet yoktur. Bu zihniyet ise, kendilerini şahsî araştırmalar karşısında bulundurmak sureti ile talebeler tarafından kuvvetli ve azimli bir gayret sarfedilmesini temin sayesinde ve münhasıran bu sayede inkişaf eder.*”

⁴⁰⁴ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.55-56.

⁴⁰⁵ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.56.

⁴⁰⁶ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.56-57.

⁴⁰⁷ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.57-58.

Raporunda her şey bu şarta tâbi ve muallâktır ve bu olmadan hakikî bir Darülfünûn, hakikî bir faaliyeti fikriye yoktur.

Darülfünûn meselesi esas itibar ile Türkiye'nin fikrî, manevî, hattâ içtimaî istikbali meselesidir. Eğer bir medeniyet ilimsiz yahut ilmin zıddına olarak terakki ve taali edebilseydi, o zaman Darülfünûnu kapamak suret ile bir tasarruf temin edilirdi. Fakat eğer bir medeniyet ancak ilminin terakkisi nisbetinde terakki eylerse, o zaman şüpheye hiç mahal yoktur ve Darülfünûn'un iyi bir medeniyet âleti olması için her şeyi yapmak lâzımdır.⁴⁰⁸”

Prof. A. Malche tarafından hazırlanan rapor toplam 59 sayfadan oluşmuş ve bu raporda: Darülfünûn'un mevcut durumundan, bütçesinden, öğrenin kadrosundan, öğrencilerin durumundan, binalarından, idari yapısından, fakülte ve enstitülerinden, kütüphanelerinden, Darülfünûn'un seviyesinden, Darülfünûn'da yapılması gereken ıslahatlardan, hocaların tayininden, fakültelerdeki sabit kürsülerden, sınavlardan ve Türkçe yayınlarından bahsederek Darülfünûn'un artı ve eksi yönlerini ortaya çıkarmıştı.⁴⁰⁹

Prof. A. Malche, “İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor” adlı çalışmasında yukarıdaki maddelerden de anlaşılacağı üzere Türkiye'nin tek yükseköğretim kurumu olan İstanbul Darülfünûn'un bütün artı ve eksilerini kalem kalem yazarak gözler önüne sermişti. Albert Malche'in raporundan da anlaşılacağı üzere, ıslahattan daha çok kökten bir yeniliğin (inkılâbın) kaçınılmazlığı ortaya çıkmıştı.

III- Albert Malche'in Kanun Önerisi

Prof. Dr. Albert Malche, raporuna ek olarak hazırladığı 34 Maddelik “İstanbul Darülfünûnu Hakkında Teşkilât Kanunu Projesi”ni 15 Mayıs 1932'de Hükümete sunmuştu.⁴¹⁰ Zaten A. Malche'in davet edilmesindeki ana gerekçe Darülfünûn'un mevcut durumunu inceleyerek yeniden düzenlenmesi için bir kanun projesi hazırlaması istenilmişti. Dolayısıyla bu kanun tasarısı A. Malche'den beklenen esas çalışmayı oluşturmuştu. Bununla birlikte, bu tasarı, Darülfünûn'daki istenmeyen kişileri tasfiye etme ve Darülfünûn'u sıkı bir denetim altına alma yönündeki istekleri karşılamadığından ve giderek bunları engeller nitelikte olduğundan bütünüyle göz ardı edilmişti.

⁴⁰⁸ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.58-59.

⁴⁰⁹ Utkan Kocatürk, “Atatürk'ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları”, s.2.

⁴¹⁰ GNKUR ATESE Arşivi, Kol: ATA-2B; Kutu; 43 Göm; 5: 5/1-15.

Kanun tasarısı beş başlıktan oluşmuştu. Birinci bölüm; “*Darülfünûnun Gayesi, Bütçe ve Teşkilâtı*” (M. 1-9), İkinci bölüm; “*Heyeti Talimiye*” (M.10-20), Üçüncü bölüm; “*Darülfünûnun İdarî Teşkilâtı*” (M. 21-25), Dördüncü bölüm; “*Talebe Hakkında*” (M. 26-31) ve Beşinci bölüm ise; “*Darülfünûnda Sene-i Tedrisiye, İmtihanlar ve Dereceler*” (M. 32-34) başlığı şeklinde meydana gelmişti.⁴¹¹

Maârif Vekâleti Müşaviri Prof. A. Malche, üniversitenin yeni teşkilat kanunu projesini hazırlamaya başlamıştı. Bu kanun muvakkat devre olan üç sene nihayetinde tatbika başlanacağı bilgisi verilmişti. Üniversite ıslahatı ve kanun tasarısı hakkında Prof. A. Malche basına şunları demişti: “*Üniversite eğitim kadrosu ve teşkilatı ikmal edilmiştir. Birçok tesisatın noksan bulunduğu bir halde ıslahat bitmiştir denemez. Bundan başka açılacak birçok enstitüler vardır. Henüz iki enstitü faaliyete geçmiştir. Üniversite bir ilim merkezidir. Her şeyde, her yerde olduğu gibi üniversitedeki ıslahat da tedrici ıslah kurallarına tabidir. Bu tabii kanunun dışına çıkılamaz. Her şey tamam olduktan sonra üniversite hedefine doğru yürüyecek, senelerce sonra meyvelerini verecektir. O vakit İstanbul Üniversitesi emsali gibi bir mevki kazanacaktır.*”⁴¹²

Prof. Dr. Albert Malche tarafından hazırlanan ve raporuna ek olarak Hükümete sunulan “*İstanbul Darülfünûnu Hakkında Teşkilât Kanunu Projesi*” başlıklı kanun tasarısı, Darülfünûn’un mevcut yapısı ile karşılaştırıldığında genel olarak temel farklılıklar içermediği görülmüştü. A. Malche’in önerdiği Darülfünûn da, bilimsel özerkliğe sahip, katma bütçeli bir tüzel kişilik ortaya çıkmıştı. Bütün yönetim sistemi seçimle belirlenmişti. Maârif Vekâleti etkin gibi görünmekle birlikte sınırlı yetkilere sahip bir onay makamı olmuş ve Darülfünûn’a rağmen doğrudan herhangi bir işlem ve eylemde bulunması mümkün olmamıştı. A. Malche tarafından önerilen bu hususlar, zaten mevcut sistemde de yer almış ve bunlar Darülfünûn’a müdahale edebilmek için istenmeyen hususları doğurmuştu. Bu nedenle A. Malche’in raporunu tamamlayan tasarısını inceleme ve tartışma gereği duyulmamış ve bütünüyle bir kenara konulmuştur.⁴¹³

A. Malche’in tasarısı, birçok açıdan mevcut Darülfünûn Talimatnamesi’nin de gerisinde kalmıştı. Bu talimnameye göre:

- 1) Öğretim üyeliğinin ilk basamağı olan ve son dönemlerde konumu ve kadroları belirlenmiş olan asistanlık bütünüyle yok sayılmıştı.

⁴¹¹ GNKUR ATESE Arşivi, Kol: ATA-2B; Kutu; 43 Gömlek 5, 5/1-15.

⁴¹² *Milliyet*, “*Yeni Teşkilat Projesi*”, 7 Ocak 1934, s.1.

⁴¹³ E. Dölen, *Darülfünûn’dan Üniversiteye Geçiş...*, s.131-141.

- 2) Muallimler ve müderris muavinleri daimi kadrodan çıkartılarak üç yılda bir atamalarının yeniden yapılması veya görevlerine son verilmesi esası getirilmişti.
- 3) Doktoralarını yapmış kişilere günümüzdeki yardımcı doçentliği andıran ancak bir yıl için geçerli olan yeni bir statü getirilmiş fakat bu konuda yeterli ayrıntı verilmemişti.
- 4) Öğretim üyesi olarak atanabilmek için zorunlu bir sınav ve karmaşık yöntemler getirilmiş olmakla birlikte doktora yapmış olma koşulu zorunlu bir koşul olarak sayılmamıştı.
- 5) Akademik basamakların koşulların yerine getirilmesi yoluyla akademik yükselmelerle geçilmesi yerine her akademik basamak için daha önceki basamaklarda bulunamamış dışarıdan kişilerin atanması yolu açılmıştı. Böylece müderris muavinliği yapmamış kişilerin muallim ve muallimlik yapmamış kişilerin müderris olarak atanabilmesi söz konusu olmuştu. Bu ise akademik gelenek ve bütünlüğün oluşturulmasının başlıca engele sebep olmuştu.
- 6) Müderris sayısının azaltılması konusundaki baskılar karşısında A. Malche bir orta yol bularak bazı bilim alanlarını da birleştirip fakülteler için “*daimî kürsü*”leri belirlemiştir. Daimî kürsülerin kuruluşu veya kaldırılması kanun değişikliğine bağlanmıştı. Bu önerinin kanunlaşması durumunda Darülfünûn’da mevcut kürsülerin birçoğu ortadan kalkacağından buradaki müderrisler de açıkta kalmasına sebep olmuştu. A. Malche, böylece tasfiye isteklerini de karşılayabileceği fikrine kapılmıştı.

Aslında Prof. A. Malche, ek olarak hazırlamış olduğu “*İstanbul Darülfünûnu Hakkında Teşkilât Projesi*”de önemli bir tasarı olarak meydana gelmişti. Fakat daha önceden hazırlamış olduğu “*İstanbul Darülfünûnu Hakkında Rapor*⁴¹⁴”, ön planda tutulmuş ve teşkilât projesi göz ardı edilmişti.

⁴¹⁴ Aynı dönemlerde komşu dediğimiz Yunanistan’da da yükseköğretim konusunda reform hareketleri yaşanmıştı. Balkan Savaşı’nın ardından genişleyen Yunanistan Selanik’de bir üniversite kurma girişiminde bulunmuş ve Almanya’da matematik profesörü olarak çalışan Yunanlı Constantin Caratheodory’nin (1873-1950) yardımını istemiştir. Bunun üzerine Caratheodory ayrıntılı bir program hazırlamış fakat bu program I. Dünya Savaşı nedeniyle uygulanamamıştır. 1917-1920 arasında iktidara gelen Liberal Yunan Hükümeti bir eğitim reformuna girişmiş, fakat Başbakan Venizelos’un seçimi kaybetmesi üzerine reform durmuştur. 1928’de Venizelos’un yeniden iktidara gelmesi üzerine Atina ve Selanik Üniversitelerinde reform yapılması yeniden gündeme gelmiş ve Caratheodory yeniden göreve çağırılmıştır. Bu sırada Münih Üniversitesi’nde profesör olan Caratheodory izin alarak Yunanistan’a gelmiş ve Mart 1930 ortasından Mayıs 1930 ortasına kadar Atina ve Selanik Üniversiteleri’ni inceleyip öğretim üyeleri ile görüşmeler yaptıktan sonra Ağustos 1930’da “*Atina Üniversitesi*”nin Reorganizasyonu başlıklı raporunu tamamlayarak hükümete sunmuştur. Yunanlı araştırmacı Maria Georgiadou 1930’ların başındaki Atina ve İstanbul Üniversitesi reformları arasında ilginç paralellikler kurarak bunu tarihsel bir rastlantı olarak almakta ve her ikisini de birer “*tek adam*” projesi olarak nitelendirmiştir. (Emre Dölen, *Darülfünûn’dan Üniversiteye Geçiş*, s.141-145).

Maârif Vekâleti Müşaviri Profesör A. Malche'in mukavele sözleşmesi mart sonunda bitmişti. Rektör Neşet Ömer Bey tarafından şerefine Tokatlıyan Otelinde yemek verilmişti.⁴¹⁵ Profesör M. Malche yeni “*Üniversite Teşkilat Kanun*” projesini hazırlayarak, Maârif Vekâleti'ne sunmuş ve 4 Nisan 1934'te gemiyle Marsilya üzerinden memleketi İsviçre'ye gitmişti. Prof. A. Malche'yi gemiye kadar Tıp Fakültesi Dekanı Tevfik Salim Paşa ile Türk ve mülteci profesör yolcu etmişti. A. Malche, gemiye binmeden önce vermiş olduğu son demeçte şunları demişti: “*Memleketinizde kaldığım müddet zarfında benim için gösterilen misafirperverlik cidden beni müteşekkirdir. Güzel Türkiye’de geçirdiğim günlerin hatıralarını hiç bir zaman unutmayacağım. Türkiye parlak bir istikbale doğru koşuyor. Memleketin ilim istikbalinden çok ümit varım. Çok yakın bir gelecekte yeni Türk üniversitesi muvaffak semerelerini verecektir. Üniversitenin teşkilatı ve kadrosu tamamlanmıştır. İstanbul’da çok kuvvetli bir ilim merkez kurulmuştur. Celbedilen ecnebi profesörlerin hep itimada layık kıymetli varlıklardır.*”⁴¹⁶

Üniversite ıslahatı hakkında Hükümete bir rapor profesör M. Malche'in memleketi olan İsviçre'ye gitmeden önce “*Hâkimiyeti Milliye*” gazetesine üniversitenin bugünkü vaziyetinden hakkında şunları söylemişti: “*Bu eser bugünkü halinde bütün kusur ve noksanlarından kurtulmuş olmasa bile kaniim ki zaman ilerledikçe memlekette üniversite ıslahatının neticeleri inkişaf edecek, bizzat üniversite en kısa zamanda en yüksek kemal derecesine varacaktır. Türk ve ecnebi hocalar arasında en tam bir dostluk ve karşılıklı bir emniyet vardır. Bunların hepsi de büyük bir milletin terakkisi için çalıştıklarını bilmektedirler. Milletleri birbirine bağlayacak olan şey medeniyet ve irfan yolundaki terakkilerdir. Üniversite İnkılâbını evvelden kararlaştıran ve yapan Gazi, eserile şimdiden memnun olabilir. İnkılâbın istikbali bilhassa vazifelerini ifada bütün varlığı, azmi ve sevgisi ile çalışan Türk gençliği emindir. Umarım ki, hayır eminim ki bu Türk gençliği bir gün memleketin yüksek mevkilerini ihraz ettiği zaman Üniversitede öğrendikleri şeylerden vatanlarına büyük menfaatler temin edeceklerdir. Gazi Hazretlerine ve daha geçen gün lütfettikleri bir mülakat esnasında ıslahat başarısı için en cesaretbahş beyanatta bulunan Başvekil İsmet Paşa Hazretlerine ve mesaim esnasında daima “himaye ve alakalarını gördüğüm Maârif Vekili Hikmet Beyefendiye teşekkürlerimi arzederim. Tesis işindeki yorgunluklarımı gördüğüm alaka ve himaye sayesinde hiç hissetmediğim vazifemde ayrılırken üniversitenin ve burada bulunduğum*

⁴¹⁵ **Milliyet**, “*Malche Gidiyor*”, 1 Nisan 1934, s.3.

⁴¹⁶ **Milliyet**, “*Pr. Malche Memleketine Gitti*”, 5 Nisan 1934, s.3.

*esnada kendisini yakından tanıyıp sevmiş olduğum necip ve büyük Türk milletinin terakki, saadet ve ikbali için samimi ve has temennilerimi size söylemekle bahtiyarım. Türkiye'ye saadetler dilerim. Yaşasın Türkiye, Yaşasın Gazi Hazretleri.*⁴¹⁷”

Genel olarak değerlendirildiğinde; A. Malche'in hazırlamış olduğu rapor ve kanun tasarısının her ikisi de yer yer çok yüzeysel kalmıştı. Bir bilim insanının dilini, kültürünü ve yaşam tarzını bilmediği bir ülkede yalnız Fransızca bilen kişilerle ilişkide kalarak dört ay kalması sonucunda çoğu kendisinin uzmanı olmadığı konularda ileri sürebileceği görüş, düşünce ve önerilerden daha fazlasını beklemek de pek yarar sağlamamıştı.

IV-Raporun Atatürk Tarafından Değerlendirilmesi

Atatürk, Prof. A. Malche tarafından hazırlanan “*İstanbul Darülfünûnu Hakkında Rapor*” adlı çalışmayı dikkatlice okumuş ve önemli gördüğü yerlerin altını çizmişti. Ayrıca bu raporda kendince eksik gördüğü yerleri belirlemiş ve yanına küçük notlar düşmüştü.⁴¹⁸ Raporu beğendiği ve etkilendiği aldığı notlardan beğendiği ve Prof. A. Malche'in raporunu kültür programının parçası olarak değerlendirdiği anlaşılmıştı. Konu hakkında Atatürk, şu hakiki ifadeleri dile getirmişti: “*Okuduğumuz rapor bir bakıma göre, güya Türkiye’de bir âlî tahsil müessesesi kurmak için nasihatleri ihtiva ediyor; hâlbuki hakikatte bütün Türkiye’de bir kültür programının ne olmasına, nasıl olmasına işarettir.*”⁴¹⁹”

Raporda Atatürk'ün dikkatini çeken ve önemli gördüğü noktalar şu şekilde sıralanmıştı:

- 1) İstanbul Darülfünûn'u lağvolunmuştu; yerine İstanbul Üniversitesi tesis olunacaktı. Bunun tesisine Maârif Vekâleti memurdur.⁴²⁰
- 2) Talebe, İngilizce, Almanca, İtalyanca veya Fransızca gibi ekalli (en az) bir ecnebi lisan bilmelidir.
- 3) (Profesörlerle alakalı olarak) az para aldıkları doğrudur.
- 4) Kıymetsiz talebenin ilk sene cesareti kırılmalıdır.

⁴¹⁷ **Hâkimiyet-i Milliye**, “*Üniversite Doğru Yolda*”, 5 Nisan 1934, s.1; **Milliyet**, “*Üniversite Kemal Yolundadır*”, 6 Nisan 1934, s.6.

⁴¹⁸ Mustafa Kemal Atatürk, Prof. Albert Malche'in “*İstanbul Darülfünunu Hakkında Yazdığı Rapor*”u okumuş ve okuduğu bazı yerlerin altını çizmiş, bazı yerlere de küçük küçük notlar almıştır. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi almak için: Osman Bahadır, **1933 Üniversite Reformu Niçin Yapıldı**, s.352-399.

⁴¹⁹ Mustafa Kemal Atatürk, “*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*”, s.632.

⁴²⁰ Mustafa Kemal Atatürk tarafından özet halinde tespit edilen bu maddelerin, 31 Mayıs 1933 tarihinde kabul edilen “*İstanbul Darülfünûnunun İlgasına ve Maârif Vekâletince Yeni Bir Üniversite Kurulmasına Dair Kanun*”un 1. ve 2. Maddelerinin esasını oluşturduğu görülmektedir.

- 5) Memurlar, müstahdemler adedi çoktur.
- 6) Emin'in en mühim vazifesi ilmî meselelere taalluk eder; idare işleri için, bir memur lâzımdır.
- 7) İstanbul Darülfünûn'u, kendisini şuurlu bir şekilde, muayyen bir noktaya sevk eden, ilmî ve fikrî bir hızdan nasibdar değildir.
- 8) Hoca tayin ve azlinde Vekâlet hâkim olmalıdır.
- 9) Darülfünûn'un en büyük zaafı, şahsî mülâhaza ve araştırmaya sevk eder tarzda tedris yok. Ansiklopedik malûmat veriliyor.
- 10) Darülfünûn hocaları yoktur. Şimdilik hariçten getirmek lâzımdır. Ondan sonra da, kendi çocuklarımızı ecnebi üniversitelerinde yetiştirmek lâzımdır.⁴²¹
- 11) Tıp Fakültesi'nin nakli lâzımdır.
- 12) Kütüphanelerin ıslahı lazımdır.
- 13) Eczacı Mektebi ve Fen Fakültesi müşterek dersler müşterek okunur.⁴²²

Atatürk notlarında, A. Malche'in tespitlerini herhangi bir Türk münevver inkılâpçısının da hemen tespit edeceği gayet bariz noktalar olarak değerlendirmişti. Ancak A. Malche'ı kesin kurtarıcı formülleri olmadığını açıkça söylediği için takdir etmişti. Bu konu hakkında Atatürk, şu ifadeleri kullanmıştı: *"Takdir ederiz çünkü bu adam bütün nezaketini kullanarak diyor ki: Ben sizi anlamadım ki, ben sizi anlamıyorum ki ne yapmak istediğiniz hakkında sizinle, Türklükle mütenasip yüksek üniversiteyi nasıl kurmak istediğinizde fikr-i mahsusum yoktu."*⁴²³

Görüldüğü gibi Atatürk her şeyden evvel gerçeklere uygun çağdaş ve milli bir üniversite özlemi içinde olmuştu. Bundan dolayıdır ki yabancıların fikir ve görüşlerinden, tetkiklerinden istifade etmekle birlikte asıl çareyi, asıl kararı kendi içimizden çıkarmak mecburiyetinde olduğumuzu defalarca belirtmişti. Atatürk'e göre: *"bir milleti ancak o milletin içinden çıkanlar yüceltebilir"*⁴²⁴ vurgusu ön plana çıkmıştı.

Atatürk, A. Malche tarafından hazırlanan raporu inceledikten sonra, bu kurumun ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınmasında, memleketin ihtiyacına karşılık verebilecek

⁴²¹ Mustafa Kemal Atatürk raporu okuduktan sonra hariçten hoca getirilmesi konusunda aldığı notta sadece Almanya'dan değil, İngiliz ve Amerikalı alanında tanınmış hocaların davet edilmesi gerektiği notunu düşmüştü. (Utkan Kocatürk, "Atatürk'ün Üniversite Reformu İle İlgili Notları", s.10).

⁴²² Mustafa Kemal Atatürk bu maddeleri Albert Malche'in hazırladığı raporu okuyarak çıkartmıştır. (Utkan Kocatürk, "Atatürk'ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları", s.7-8).

⁴²³ Atatürk'ün kurşun kalemle aldığı notlar günümüzde ATESE Arşivindedir. Utkan Kocatürk notların üzerinde tarih olmadığını muhtemelen 1932 yılı haziranında ya da bunu takip eden aylarda tutulduğunu belirtmişti. (Utkan Kocatürk, "Atatürk'ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları", s.5-8).

⁴²⁴ Utkan Kocatürk, "Atatürk'ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları", s.8-10; Işık Fato Batur, "Atatürk ve Üniversite Reformu", Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yıllığı, S.8, İstanbul Üniversitesi Basımevi, İstanbul, (1996), s.112-113.

uzmanlar yetiştiremediğini ve yaratıcılıktan uzak kaldığını belirtmişti. Atatürk, bu kurumun tamamen kapatılarak yerine çağdaş bir bilim yuvasının kurulmasını istemişti. Atatürk aldığı notlarda: “*Darülfünûn’un denetimine verdiğimiz önemi belirtmek isterim. Hiç şüphe yok ki yarım alınmış tedbirler verimsizdir. Bütün tasarılarımızda olduğu gibi öğretim işlerinde ve kurulacak üniversitede esaslı tedbirlerle hareket etmekte kesin kararlıyız*”⁴²⁵ ifadelerini kullanmıştı.

Atatürk, bu sözleriyle Darülfünûn’un kapatılmasının zorunlu olduğunu vurgulamış ve Maârif Vekâleti’nden gerekenlerin yapılmasını istemişti. Bunun üzerine Maârif Vekâleti yeni bir üniversite kurulmasına dair 2252 Sayılı Kanunu 18 Mayıs 1933’te Meclis’e sunmuştu. Bu kanun 14 Maddeden olmuşmuş ve Meclis tarafından 31 Temmuz 1933’te kabul edilmişti.⁴²⁶ Bu kanunda özetle şu maddeler yer almıştı:

- 1) İstanbul Darülfünûn’u ve ona bağlı bütün kadro ve teşkilatı ile beraber 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren kaldırılmıştı.⁴²⁷
- 2) Maârif Vekilliği 1 Ağustos 1933 tarihinden itibaren İstanbul Üniversitesi adı ile yeni bir üniversite kurmakla yükümlüdür. Maârif Vekâleti bu üniversitenin teşkilatına ait kanun layihasını en geç 1 Nisan 1934’e kadar Büyük Millet Meclisine vermelidir.
- 3) Nafia Vekâleti’ne bağlı Yüksek mühendis mektebi ile İktisat Vekilliğine bağlı Yüksek ticaret mektebini İstanbul Üniversitesi teşkilatına almaya İcra Vekilleri Heyeti sorumludur.
- 4) Tıp Fakültesi’nin İstanbul’daki umumi, mülhak ve hususi bütçelerle belediye bütçesinden idare edilmekte olan hastanelerden yararlanması gerekli görülürse fakültenin bu hastanelerden yararlanması ve her hastanede ayrılacak yatak adedi Dâhiliye, Maârif ve Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâletince tayin ve tespit edilecektir.
- 5) İkinci Maddede kurulacak üniversitenin 1 Ağustos 1933 tarihinden 31 Mayıs 1934 tarihine kadar geçen sürede eğitim, yönetim ve yabancı hocaların kadrolarının tanzimini Maârif Vekâleti yapacaktır. Bu muvakkat kadroya girmiş olmak 2. Madde de yazılı üniversitenin kesin kadrosunu oluşturmayacaktır.

⁴²⁵ Utkan Kocatürk, “Atatürk’ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları”, s.8-10; Akın İlkin, “Atatürk ve Üniversite Reformu”, **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yıllığı**, S.2, Kardeşler Basımevi, İstanbul, (1987), s.21.

⁴²⁶ **Düster**, 14, (III. Tertip), Ankara, 1933, s.1929-1231; **TBMMZC**, IV/15, Devre, Ankara, 1933, s.256; **Resmî Gazete**, Sayı 2420, 6 Haziran 1933 s.2635-2636; Ernst Hirsch, **Dünya Üniversiteleri ve Türkiye Üniversitelerinin Gelişmesi**, s.298-299.

⁴²⁷ **Türkische Post**, “Yeni İstanbul Üniversitesi”, 8 Ağustos 1933, s.2. **Türkische Post**, “Dr. Reşit Galip Bey”, 14 Ağustos 1933, s.1.

- 6) Darülfünûn kadrosuna dâhil olanlardan kurulacak üniversitenin geçici kadrosuna alınacak müderris ve muallimler ile bunların muavinleri ve asistanlar 1931 senesi Darülfünûn Bütçe Kanunu'nun 10. Maddesi hükmüne göre Darülfünûnca verilmekte olan maaşlarını alacaklardır. Bunlara maaşlarına tekabül eden miktarda ücret verilmesi de caizdir.
- 7) Maârif Vekilliği İstanbul Üniversitesi'nde bir telif ve tercüme heyeti kurmaya yetkilidir. Bu heyete Darülfünûn'un tedris kadrosunda yer alan kişiler alınır ve hizmetleri karşılığında maaş verilir.
- 8) Darülfünûn'un kapatılması dolayısıyla açıkta kalan müderris ve muallimler yeni üniversite kurulana kadar bu kişiler devlet hizmetinde çalışabilir ve bunlara açıktan maaş verilir.
- 9) 1932 senesi Darülfünûn bütçe kanunda olduğu gibi 1933 bütçe kanundan pay alacaktır. Maaş, ücret gibi işlemler Maârif Vekâleti'nce yapılacaktır.
- 10) Gerek 9. Maddede yazılı gelirler gerekse Darülfünûn'un hükmü Şahsiyeti ile alakalı bütün idare işlerinden Maârif Vekâleti sorumludur.
- 11) Darülfünûn'un 1933 mali senesi haziran ve temmuz aylarına ait hizmetlerin görülmesi için 9. Maddede yazılı miktarın Darülfünûn'a verilmesi elzemdir.
- 12) İstanbul Darülfünûn'u ve ona bağlı müesseselere ait bütün kanunlar ve hükümler 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren kaldırılmıştır.
- 13) Bu kanun 1 Haziran 1933 tarihinden itibaren geçerlidir.
- 14) Bu kanun hükümlerini uygulamaya İcra Vekilleri Heyeti sorumludur.⁴²⁸

Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen ve yürürlüğe giren bu kanundan da anlaşılacağı üzere, İstanbul Darülfünûn'u resmen ortadan kaldırılmış ve Prof. A. Malche'in raporu doğrultusunda yeni bir üniversitenin kurulmasına karar verilmişti.

⁴²⁸ **Düstur**, 14, (III. Tertip), 1933, s.1229-1231; **B.C.A.**, Fon: 30.18.1.2, Kutu: 34, Gömlek: 11, Sıra: 18, 1933.

İKİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'NİN AÇILMASI VE ALMANYA'NIN GENEL DURUMU

A- I. DÜNYA SAVAŞI TÜRK ALMAN İLİŞKİLERİ

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Veliahdı Franz Ferdinand'ın, 28 Haziran 1914'te Saraybosna'yı ziyaretinde, bir Sırp milliyetçisi olan Gavrilo Princip'in suikastı neticesinde öldürülmüştü. Avusturya, öncelikle Almanya'nın da desteğini alarak 28 Temmuz 1914'te Belgrad'ı bombalamaya başlayarak Sırbistan'a savaş açmıştı. Bunun üzerine Sırbistan'ın hamisi olan Rusya 31 Temmuz'da genel seferberlik ilan etmişti. Daha önceden Rus seferberliğini savaş ilanı kabul edeceğini açıklamış olan Almanya, 1 Ağustos'ta Rusya'ya, 3 Ağustos'ta da Fransa'ya savaş ilan etmişti. Almanya, Belçika'dan ordularını Fransa'ya en kısa yoldan geçirmek için “*Zararsız Geçiş Hakkı*” talep ettiyse de başarılı olamamıştı. Tarafsız bir ülke olan Belçika, İngiltere'ye danıştıktan sonra Almanya'nın önerisini reddedince, Almanya 4 Ağustos 1914'te Belçika'ya saldırmıştı. İngiltere de Almanya'ya savaş açmış ve böylece, 4 Ağustos 1914'te gelindiğinde üç cephede savaş başlamıştı.⁴²⁹ Savaş başladığı zaman Osmanlı Devleti'nin askeri ve ekonomik gücü oldukça zayıflamıştı. Kısa süre önce İtalya ile daha sonra Balkan Devletleri'yle yaptığı savaşları kaybetmişti. Bu savaşlar gerek maddi gerekse insan kaybı bakımından toplumu ve devleti derinden etkilemişti.

Osmanlı Devleti, ittifak için ilk teşebbüsü kadim dost saydığı İngiltere'ye yapmıştı. Maliye Nazırı Cahit Bey tarafından Ekim 1911'de İngiltere Bahriye Bakanı Winston Churchill'e ittifak teklif edilmişti. İttifak konusunda W. Churchill, Dışişleri Bakanı Grey'e danıştıktan sonra “*şimdilik yeni siyasi bağlar altına giremeyiz*” diyerek reddetmişti.⁴³⁰

Daha sonra ise, Bahriye Nazırı Cemal Paşa tarafından Temmuz 1914'te Fransa ile temasa geçilmiş ancak Fransa Hükümeti: “*Rusya razı olmadıkça bu ittifak gerçekleşmez*” sözleriyle Fransa'nın bu konudaki tutumunun olumsuz olduğunu belli etmişti.⁴³¹

⁴²⁹ Fahir Armaoğlu, **Siyasi Tarih**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016, s.409-413; Oral Sander, **Siyasi Tarih**, İmge Kitapevi, İstanbul, 2000, s.316-320.

⁴³⁰ Feroz Ahmed, **1908-1914 Yılları Arasında İngiltere'nin Genç Türklerle İlişkiler**, İttihatçılıktan Kemalizme, (Çev. Fatih Berkay), İstanbul, 1985, s.172-176.

⁴³¹ Cemal Paşa, **Anılarım**, Parola Yayınları, İstanbul, 2016, s.140.

Rusya'nın İstanbul ve Boğazlarla ilgili tarihi emelleri göz önüne getirildiğinde, ittifak imkânı en zor devlet olmuştu. Yinede Talat Paşa'nın Rusya Dışişleri Bakanı Sazonov'a 1914'te bir ittifak teklifinde bulunmuştu. Sazonov konu ile alakalı: "*Genç Türk Hükümeti ya ürktü, bu yolu terk eyledi, ya da Almanya Sefareti kendi nüfuzunu korumak için bu meseleyi kapattı*" diyerek ittifak girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasının sebebini Almanya'ya bağlamıştı.⁴³²

Osmanlı Devlet adamlarının "*Alman Hayranı*" oldukları için Almanya'nın yanında I. Dünya Savaşı'na dâhil olduğu gibi kısır ve yanlış söylemler yukarıdaki ittifak girişimleri görüldüğünde kendiliğinden bu sav çürümüşü. Osmanlı, İngiltere, Fransa, Rusya, Bulgaristan ve Yunanistan gibi devletlerle olası bir savaş öncesinde müttefiklik arayışı içerisine girse de başarılı olamamıştı. Doğal bir sonuç olarak Almanya gibi bir büyük devletin yanında savaşa girmesi kaçınılmaz hale dönmüşü.

Osmanlı Devleti'nin Tarafsızlığına Verilen Önem;

Tarafsızlık konusunda en çok Rusya çaba göstermişti. Öyle ki, Rus Hükümeti, Osmanlı'nın tarafsız kalması için İngiltere ve Fransa'ya uyarılarda bulunmuştu. Ancak İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığının korunması karşılığında kapitülasyonların kaldırılarak adli ve iktisadi bağımsızlığa kavuşması konusundaki isteklerini pazarlık konusu dahi yapmadan reddetmişti. Osmanlı Devleti'nin Ege adalarının tekrar kendisine verilmesini ve Mısır meselesinin çözülmesi gibi toprak isteklerine hiç yanaşmamışlardı. İngiltere ve Fransa'nın bu tutumu, Osmanlı Devleti'ni ister istemez Almanya tarafına itmişti.⁴³³ Osmanlı Devleti artık yavaş yavaş safını belli etmeye başlamış ve 9 Eylül 1914'den 1 Ekim'den itibaren Kapitülasyonları kaldırdığını ilan etmişti.⁴³⁴

Bu görüşlere karşı olarak da Talat ve Enver Beyler, savaşa girmeyi her fırsatta savunan söylemlerde bulunmuşlardı. Talat Bey'in Avrupa'da savaşın başladığı 1914'ün başlarında tarafsızlıkla alakalı şu ifadeleri dile getirmişti: "*Yaşamak ile ölmek arasındayız. Bunların arasında mutedil bir yol izlenmez. Ya Almanya ile birlikte hareket edip güçlü bir dost kazanırız ya da İtilaf Devletlerinin yanında olup kötülüklerinden*

⁴³² S. Sazanov, **Kader Yılları Sazanov'un Anıları-Rusya Eski Dışişleri Bakanı 1910-1916**, (Çev. Betil Önuçak), Haz: Sebahattin Özel, İstanbul Derin Yayınları, 2002, s.160-165; Cemil Bilsel, **Lozan**, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1998, s.142.

⁴³³ Sevgi Çetinkaya, **Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşına Girmesi**, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Meral Alpay), İstanbul, 1995, s.41-43; Hayri Mutluçağ, **Sovyet Arşivi, Gizli Belgelerinde Anadolu'nun Taksim Planı**, Belge Yayınları, İstanbul, 1972, s.96-104.

⁴³⁴ Halil Cin, **Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1978, s.457; Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2001, s.416.

korunuruz. Ancak gördüğüm kadarıyla İtilaf Devletleri ne bizimle birlikte hareket etme ne de Osmanlı Saltanatını korumak üzere bizimle anlaşma yapmak istiyorlar.⁴³⁵ ”

Osmanlı’nın Almanya’nın Yanında Savaşa Girmesi;

Osmanlı Devleti’ni 1800’lü yıllarda Almanya’ya yaklaştıran sebeplerin başında; İngiltere, Fransa ve Rusya gibi büyük devletlerin Osmanlıya karşı saldırgan politikalarının olması; Sultan II. Abdülhamid’in daha şehzadeliği sırasında çıktığı Avrupa gezisinde Prusya’nın gücünden çok etkilenmesi; Almanya’nın Müslüman sömürgeleri ve Osmanlı Devleti ile doğal sınırının olmaması; Almanya’nın sanayileşmiş bir devlet yapısı ve Avrupa’nın en güçlü ordularından birisine sahip olması gibi etkenler Osmanlıyı Alman politikalarının bir parçası haline getirmesinde etkili olmuştu.⁴³⁶

İttihat ve Terakki Hükümeti’nin Almanya’ya ilk ittifak teklifi Eylül 1913’te yapılmıştı. Alman Büyükelçisi verdiği cevapta: “*Türkiye’nin ittifak kabiliyetine hazır olmadığı, cihetle keyfiyetin hükümetçe tecile uğradığını*⁴³⁷ ” söyleyerek Osmanlı’nın yetersizliğinden reddedilmişti. Fakat Alman İmparatoru II. Wilhelm ise: “*reddetmeyin, açık kalsın*⁴³⁸ ” diyerek Osmanlıyı tamamen göz ardı etmemişti.

Avusturya’nın Sırbistan’a 28 Temmuz 1914’te ültimatı verdiği zaman Türk Alman ittifakı tekrar konuşulmaya başlanmıştı. İstanbul Alman Büyükelçisi Wangenheim, Sadrazam Said Halim Paşa’ya: “*Almanya Hükümeti namına size ittifak teklif ediyorum*⁴³⁹ ” diyerek müttefiklik tohumları resmîyete dökülmüştü. Osmanlı ve Almanya 2 Ağustos 1914’te gizli bir antlaşma imzalayarak ittifakı resmîyete dökmüşler ve böylece iki ülke I. Dünya Savaşı’nda müttefik olma yolunda önemli bir adım atmıştı. ⁴⁴⁰ Osmanlı Padişahı Vahdeddin de 14 Kasım 1914’te Fatih Cami’inde okunan “*Cihad-ı Ekber*”in ilanı ile Osmanlı Devleti resmen savaşa katılmıştı.⁴⁴¹

I. Dünya Savaşı’nın Sonu;

Savaşın kaderini değiştirecek gelişmeler Ekim 1917’de Rusya’da ihtilalin çıkmasına sebep olmuştu. İhtilalın yarattığı otorite boşluğunu iyi değerlendiren Bolşevikler, Çarlık

⁴³⁵ Emir Şekip Arslan, *İttihatçı Bir Arap Aydınının Anıları*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2009, s.72-73.

⁴³⁶ A. Haluk Ülman, *Birinci Dünya Savaşına Giden Yol*, Ankara, 1973, s.144.

⁴³⁷ M. Muhtar Paşa, *Maziye Bir Nazar, Berlin Muahedesiinden Harbi Umumiye Kadar Avrupa ve Türkiye-Almanya Münasebeti*, İstanbul, s.232.

⁴³⁸ Sebahattin Selek, *İnönü’nün Hatıraları*, Burçak Yayınları, İstanbul, 1968, s.213.

⁴³⁹ Kazım Karabekir, *I. Cihan Harbine Neden Girdik*, s.409-413.

⁴⁴⁰ Şevket Süreyye Aydemir, *Makedonya’dan Orta Asya’ya Enver Paşa*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2016, s.519; Kazım Karabekir, *I. Cihan Harbine Neden Girdik*, s.409-413.

⁴⁴¹ Kazım Karabekir, *I. Cihan Harbine Neden Girdik*, s.365; Richard Humble, *Goben’in Kaçışı ve Türkiye Savaşta*, 20. Yy. Tarihi, İstanbul, 2008, s.345-349.

yönetimine son vermişlerdi. Bolşeviklerin, ilk icraatı 3 Mart 1918’de imzaladıkları Brest-Litovsk Antlaşması’yla I. Dünya Savaşı’ndan çekilmeleri olmuştu.⁴⁴²

Rusya’nın savaştan çekilmesi ile diğer devletlerinde savaştan yorulması neticesinde ABD Başkanı Woodrow Wilson’un 8 Ocak 1918’de yayınladığı 14 Maddelik Wilson Prensipleri ile yenilen devletler mütareke isteyerek savaşın sonuçlarının ağırlığından kurtulmak istemişlerdi.⁴⁴³

Savaştan ilk çekilen devlet Bulgaristan olmuş ve Müttefikler ile Bulgaristan arasında 29 Eylül 1918’de Selanik Mütarekesi yapılmıştı.⁴⁴⁴ Bulgaristan’ın savaştan çekilmesi ile birlikte Osmanlı Devleti ile Almanya arasındaki ulaşım imkânı ortadan kaldırmış ve bu durum da askeri yardımın gelmesini engellemiştir. Osmanlı, içine düştüğü bu zor durum karşısında ateşkes yapma arayışı içine girmiş böylelikle 30 Ekim 1918’de Mondros Mütarekesi’ni imzalamıştı.⁴⁴⁵ 3 Kasım 1918’de Avusturya-Macaristan ile İtalya Villa Gusti’de Ateşkes imzalayarak savaştan çekilmişti.⁴⁴⁶ 11 Kasım 1918’de de Almanya ile Müttefikler arasında Rethondes (Compiègne) Mütarekesi yapılarak I. Dünya Savaşı fiilen sona ermişti.⁴⁴⁷

B- DÜNYA SAVAŞI SONRASI ALMANYA’NIN GENEL DURUMU

I- Weimar Cumhuriyeti ve Etkileri

Prusya Şansölyesi Otto von Bismark, 18 Ocak 1871’de Alman İmparatorluğu’nu ilan ederek birliği sağlamıştı. Birliği sağladıktan sonra statükocu politikaları benimsemiş, güç dengesini korumaya yönelik bir dış siyaset anlayışı sergilemişti. Ancak, babasının ölümünden sonra tahta geçen Kayzer II. Wilhelm, Şansölye’den farklı politika uygulamıştı. Zaten bunun sonucunda da Bismark da Kayzer ile anlaşamamış ve 1890’da istifa etmişti.⁴⁴⁸

Dış politikayı kendisi yürütmek arzusunda olan Kayzer II. Wilhelm, emperyalist güçlerin elde ettiklerinden kendisi de isteyerek, “*Weltpolitik*”⁴⁴⁹ adı verilen politikayla

⁴⁴² Akdes Nimet Kurat, “*Brest-Litovsk Müzakereleri ve Barışı*”, **Belleten**, XXXI/123, T.T.K. Yay., Ankara, (Temmuz, 1967), s.375-415.

⁴⁴³ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınları, İstanbul, 1991, s.138-139.

⁴⁴⁴ Bullitt Lowry, **Armistice 1918**, The Kent State University Press, Ohio, 1996, s.8-10.

⁴⁴⁵ Ali Fuat Türkgeldi, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1948, s.29-31; Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, **Türk İstiklal Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikati**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1992, s.32-33.

⁴⁴⁶ David Lloyd George, **War Memoirs Of David Lloyd George Vol.**, Odhams Press, London, 1938, s.193.

⁴⁴⁷ Harry R. Rudin, **Armistice 1918**, Yale University Press, New Haven, 1944, s.320-324.

⁴⁴⁸ William H. Mc Neill, **Dünya Tarihi**, (Çev. Alâeddin Şenel), Ankara, İmge, 2003, s.666.

⁴⁴⁹ Otto Von Bismarck’ın Almanya’yı birleştirmek için uyguladığı “*Realpolitik*” politikasından sonra Kaiser II. Wilhelm tarafından 1890 yılında ortaya atılan politikanın genel adıdır. Bknz: (A. Halük

Almanya sömürgecilik yarışına girmişti. Sömürgecilik yarışı I. Dünya Savaşı'na neden olmuş ve Almanya "İttifak Devletleri" içinde yer almıştı. Dört yıl süren savaş sonucunda Almanya savaşı kaybederek Kayzer 9 Kasım 1918'de tahtan feragat edip Hollanda'ya kaçmıştı. Bunun sonucunda da, Almanya şartları son derece ağır olan Versailles Barış Antlaşması'nı 9 Temmuz 1919'da imzalamak zorunda kalmıştı. Hem savaşın ağır yıkıntısı hem de antlaşmanın maddeleri ülkenin ekonomisini ve iç siyasi hayatını derinden etkilemişti.⁴⁵⁰

I. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte Alman siyasi hayatında sağ ve sol akım etkisini hissettirmeye başlamıştı. Aynı zamanda da Almanya'da, imparatorluk yıkılarak yerine "Cumhuriyet" rejimi benimsenmiş ve bu çerçevede de ülkede yeni anayasa hazırlıkları başlamıştı. Almanya'nın geçirdiği siyasi dönüşümler ve krizler Hitler'i iktidara taşıyan neticeler olmuştu. Yaşanan sosyal, siyasi ve ekonomik olumsuzlukların temelinde "Spartakist Hareketi", başı çeken önemli etken olmuştu.

Spartakist Hareketi;

I. Dünya Savaşı 1914'te başladığında Alman Sosyal Demokratları bu savaşa karşı olduklarını belirtmişler ve bu savaşın emperyalistler arası bir mücadele olduğunu söylemişlerdi. Nitekim Rosa Luxemburg⁴⁵¹ da yazdığı "Junius Broşürü"nde I. Dünya Savaşı'nı şöyle tanımlamıştı: "Dünya savaşı hiçbir halkın ulusal savunmasına, ya da ekonomik veya siyasi çıkarlarına hizmet etmemektedir. Bu savaş, farklı ülkelerin kapitalist sınıfları arasında doğan emperyalist hasımlıkların ürünüdür yalnızca; bu hasımlıklar, dünya egemenliğini elde etmek ve dünyanın henüz sermayenin egemenliği

Ülman, **Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1972).

⁴⁵⁰ İbrahim S. Canpolat, **Alman Dış Politikası**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999, s.61.

⁴⁵¹ 1871 yılının 5 Mart'ında Yahudi bir ailenin çocuğu olarak Polonya'da doğmuştu. Daha genç yaşlarında sosyalizmle tanıştı ve dönemin solcu gruplarında yer almıştı. Daha 18 yaşındayken içinde bulunduğu gruplar ve politik görüşü yüzünden İsviçre'ye kaçmak zorunda kalmış ve 1889'da Zürih Üniversitesi'ne girmişti. Burada felsefe, tarih, politika, ekonomi ve matematik öğrenimi gördü, hayatında büyük etki bırakacak isimlerle tanışmıştı. 1898'da Gustav Lübeck ile evlenerek Berlin'e taşınmış ve Alman vatandaşlığı kazanmıştı. SPD'nin (Almanya Sosyal Demokrat Partisi) aktif bir üyesi olmuştu. 1900'e gelindiğinde Luxemburg'un fikirleri tüm Avrupa'da sosyalist çevrelerde büyük yankı uyandırmış ve yazdığı makaleler ilgi görmüştü. Alman militarizminin yükselen değeri olması Luxemburg'u ziyadesiyle rahatsız etmiş ve bu konuda partiye de ters düşmüştü. 1904 ile 1906 yılları arasında siyasi faaliyetleri ve görüşleri nedeniyle üç kez hapse girmişti. Savaşın başlamasıyla esen milliyetçi etki SPD'nin de milliyetçi eğilime yönelmesine neden oldu ki, bu Luxemburg'un fikirleri ile tamamen tezatlık oluşturmuş ve bu sebeple partiye olan tüm ilişkisini kesmişti. 5 Ağustos 1914'te Karl Liebknecht ile beraber Internationale grubunu kurmuş ve 1 Ocak 1916'da grubun adı Spartaküs Birliği oluşturmuştu. 1918 Kasım'ında Luxemburg hapisten çıkmıştı. Faaliyetlerine devam etmiş ve Liebknecht ile birlikte Alman Komünist Parti'sini kurmuştu. 1919'da bir suikast neticesinde öldürülmüştü. Bknz: (Rosa Luxemburg, **Sosyal Demokrasinin Bunahımı Junius Broşür**, Belge Yayınları, 1998).

*altına düşmeyen son alanlarının sömürülmesinde ve güçsüzleştirilmesinde tekel konumuna sahip olmak için beslenen hırstan doğmaktadır....*⁴⁵²”

Bu görüşte olan Alman Sosyal Demokratlar savaşı önlemenin yolunu da işçi sınıfının bu yöndeki kararlılığında bulmuşlardı. 22 Şubat 1914'te ASDP'nin yayın organı Vorwärts'ta yayınlanan yazıda bu görüş şu şekilde desteklemişlerdi: *“Eğer işçi sınıfı, savaşa izin vermeme fikir ve kararına varırsa savaşlar imkânsız olur.*⁴⁵³”

Anti-militarist ve savaş karşıtı söylemde kullanan ASDP, 1914'ün Ağustos'una gelindiğinde bu söyleminden vazgeçmeye başlamıştı. Bu durum da parti içi muhalefetin oluşmasına ve partinin ikiye bölünmesine neden olmuştu. 4 Ağustos 1914'te Reichstag'da (Alman Parlamentosu) bulunan Alman Sosyal Demokratları savaş kredileri lehine oy kullanınca Karl Liebknecht, Rosa Luxemburg, Clara Zetkin ve Franz Möling'in başını çektiği grup parti iç muhalefetini oluşturmuşlar ve Sosyal Demokratları burjuvazinin maşası olmakla suçlamışlardı. Bunun sonucunda da ASDP bölünmüş ve bu dört kişi önderliğinde *“Spartakistler”* grubu oluşturulmuştu. Bölünme nedenini de; sosyalistleri partinin umutsuz durumundan çıkarıp, daha onur verici bir konuma götürecek olan yol ve araçlardaki genel anlayış farkı olarak belirtmişlerdi.⁴⁵⁴

Almanya'nın birçok yerinde sosyalist ayaklanmalar Kasım 1918'de çıkmış ve bu olaylar yüzünden 3 Kasım'da Kiel'de donanma askerleri ayaklanarak *“İşçiler ve Asker Konseyi”*ni kurmuşlardı. Münih'te ise, 9 Kasım'da sosyalist Kurt Eisner Başkanlığı'nda Bavyera Cumhuriyeti ilan edilmiş ve Almanya'da devrim başlamıştı.⁴⁵⁵ Bunu da Spartakistler, *“Die Rote Fahne”* gazetesinde şöyle duyurmuşlardı: *“Proleterler! Kadın ve Erkek Emekçiler Devrim Almanya'ya girmiş bulunuyor. Dört yıldan beri sermayenin kârı uğruna mezbahaya sürülen asker kitleleri, dört yıldan beri iliklerine dek sömürülen, açlıktan kıvranan işçi kitleleri ayaklandılar.*⁴⁵⁶”

Bu durum da, savaşa başından beri karşı olan, onu emperyalistler arası güç mücadelesi olarak gören ve savaşın sonunda da haklı olduklarını düşünen Spartakistler adına eyleme geçmek istemişlerdi. Eylem için en doğru zaman olarak ise; *“Karar saati geldi çattı. Eğer sosyalizme inanıyorsanız, bunu göstermenizin zamanı geldi. Eğer*

⁴⁵²Rosa Luxemburg, *“Yol Ayrımında”*, **Spartakistler Ne İstiyor?** (Çev. Ragıp Zarakolu), İstanbul, Belge, 2012, s.133.

⁴⁵³ R. Luxemburg, *“Militarizm, Savaş ve İşçi Sınıfı”*, **Spartakistler Ne İstiyor?**, s.111.

⁴⁵⁴Geoffrey Blainley, **20. Yüzyılın Kısa Tarihi**, (Çev. Onur Şen ve Tufan Tıgılı), 1001 Kitap, İstanbul, 2007, s.162.

⁴⁵⁵ Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge Yayınları, Ankara, 2007, s.18.

⁴⁵⁶ Karl Liebknecht, *“Tüm Ülkelerin Proleterlerine”*, **Spartakistler Ne İstiyor?**, (Çev. Ragıp Zarakolu), Belge Yayınları, İstanbul, 2012, s.139.

sosyalistseniz, eyleme geçmenin zamanıdır⁴⁵⁷ ” diyerek harekete geçmişleridi. Bunun için ilk önce 29 Aralık 1918’de Alman Komünist Partisi’ni kurmuşlardı. Ardından da 4 Ocak 1919’da yüz elli bin işçinin katılımıyla genel grev başlatarak, Hükümeti ele geçirmeye çalışmışlardı.⁴⁵⁸ Ancak Başbakan Friedrich Ebert, Gustav Noske’yi Savunma Bakanı olarak atamış ve G. Noske, sosyalist ayaklanmayı bastırarak Rosa Luxemburg ile Karl Liebknecht yakalatarak öldürtmüştü.⁴⁵⁹

Weimar Anayasası ve Cumhuriyeti’nin İlanı;

Başbakanlığa Sosyal Demokrat Freidrich Ebert getirilmiş ve Reichstag’da 9 Kasım 1918’de Alman Cumhuriyeti’ni ilan etmişti.⁴⁶⁰ 1918 seçimlerinde (Alman Meclisi) Reichstag’da en büyük parti haline Sosyal Demokratlar Alman siyasi yaşamına egemen olmuştu. Önderleri ise genellikle sendikacılar ve parti yöneticilerinden oluşmuştu.⁴⁶¹

Almanya’da 1918’in Kasım’dan başlayan sosyalist ayaklanmalar 1919’un Ocak ayında ancak bastırılmıştı. Aynı ay içerisinde meclis seçimleri de yapılmış ve bu meclis yeni anayasayı yapacak yetkiyi elinde bulundurmuştu. 19 Ocak 1919’da yapılan “*Alman Ulusal Meclis*” seçimlerinde hiçbir parti çoğunluğu sağlayamamıştı. Be yüz sandalyeli parlamentoda Almanya Sosyal Demokrat Partisi (SPD) toplam iki yüz doksan dokuz sandalye kazanmışken, en güçlü rakibi Almanya Bağımsız Sosyal Demokratlar Partisi (USPD) yüz bir sandalye kazanmıştı. Yirmi beş liberal ve yetmiş beş parti bağı bulunmayan delegelerle meclis seçimleri tamamlanmıştı.⁴⁶²

Weimar kentinde 6 Şubat’ta toplanan Meclis altı aylık bir tartışma sonunda 31 Temmuz 1919’da Reichstag’da oylanarak “*Weimar Anayasası*” 31 Ağustos’ta Cumhurbaşkanı tarafından onaylanıp yürürlüğe girmişti.⁴⁶³ Yeni “*Weimar Anayasası*”, özellikle Amerika, İsviçre ve Fransa anayasalarından esinlenerek hazırlanmış ve son derece liberal özellikler taşıyordu. Weimar Anayasası; yedi yıllık bir süre için seçilen Cumhurbaşkanı, iki meclisli parlamento, nispi temsil ve eyaletlerin federe yetkilerini

⁴⁵⁷ Karl Liebknecht, “*Tüm Ülkelerin Proleterlerine*”, *Spartakistler Ne İstiyor?*, s.141.

⁴⁵⁸ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s.199-200.

⁴⁵⁹ William Shirer, *Nazi İmparatorluğu: Doğuşu, Yükselişi ve Çöküşü I*, (Çev. Rasih Güran), Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul, 1968, s.100-101.

⁴⁶⁰ F. Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s.186.

⁴⁶¹ Colin Storer, *Weimar Cumhuriyeti’nin Kısa Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s.43-45; O. Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, s.18.

⁴⁶² Colin Storer, *Weimar Cumhuriyeti’nin Kısa Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s.54-55; William Shirer, *Nazi İmparatorluğu: Doğuşu, Yükselişi ve Çöküşü*, s.101-102.

⁴⁶³ William Shirer, *Nazi İmparatorluğu: Doğuşu, Yükselişi ve Çöküşü*, s.102; Colin Storer, *Weimar Cumhuriyeti’nin Kısa Tarihi*, s.70-75.

öngörmüştü.⁴⁶⁴ Bu anayasa güçlü bir çoğunluk sağlamamış ve hükümete egemen olan Sosyal Demokratlar merkez, merkez sol ile liberal partilerle sürekli koalisyonlar kurmuşlardı.⁴⁶⁵

Almanya’da 1919 ile 1933 yılları arasında Hükümet bunalımları Reich Hükümetleri’nin tam yirmi bir defa yeniden kurulmasına ya da kabinenin değiştirilmesine yol açmıştı. Aşırı uç partilerinde mecliste yer alması birliği fazlası ile yıpratmış ve meclis çalışamaz hale gelmişti.⁴⁶⁶

Versaillés Barış Antlaşması’nın İmzalanması;

I. Dünya Savaşı sona erdikten sonra Müttefik Devletler 18 Ocak 1919’da Paris Barış Konferansı düzenlemişler ve Almanya ile yapılacak olan barışın şartlarını belirlemişlerdi. Bunun sonucunda da ortaya Versaillés Barış Antlaşması çıkmıştı.

Weimar’da toplanan Alman Meclisi bir yandan yeni anayasa yapmaya çalışırken, diğer yandan da 7 Mayıs 1919’da Versaillés görüşmelerini tamamlanmıştı. Alman Hükümeti’ne dikta biçiminde sunulan antlaşma, F. Ebert’in, ordudan “*daha fazla savaşamayacakları*” biçiminde cevap alması üzerine 28 Haziran 1919’de Versaillés Barış Antlaşması imzalanmıştı.⁴⁶⁷ Almanya’ya zorla kabul ettirilen bu antlaşma sağ ve sol bütün Almanya kamuoyunda tepkiyle karşılanmış, çünkü hükümleri çok ağır bir antlaşma yapılmıştı.⁴⁶⁸

Versaillés Sarayı’nda imzalanan ve 440 Maddelik antlaşmanın 26 Maddelik ilk kısmı Milletler Cemiyeti Misakı’nı içermişti. Almanya antlaşma ile Alsace-Lorraine ve Saar bölgelerini Fransa’ya; Poznan ile Batı Prusya’yı Polonya’ya vermiş, Danzig kenti de serbest şehir olmuş ve Milletler Cemiyeti’nin himayesine girmişti. Almanya bu antlaşmayla önemli ve stratejik yerlerden vazgeçmek zorunda kalmıştı. Bunun yanında ülkede zorunlu askerlik kaldırılmış ve ordu yüz bin kişiye indirilmişti. Almanya’nın denizaltı ve uçak yapması da yasaklanmıştı. Ren Nehri’nin doğu ve batı kıyılarında ise Almanya, elli kilometrelik şerit dâhilinde silahsızlandırmıştı.⁴⁶⁹ Ayrıca Almanya antlaşmanın 231. Maddesiyle savaşın sorumlusu sayılmıştı.⁴⁷⁰ Bu maddeye dayanılarak

⁴⁶⁴ Colin Storer, **Weimar Cumhuriyeti’nin Kısa Tarihi**, s.78-80; O. Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, s.19.

⁴⁶⁵ Ayferi Göze, **Siyasal Düşünceler ve Yöntemler**, Beta Yay., İstanbul, 1998, s.388.

⁴⁶⁶ E. Ernst Hirsch, **Anılarım**, s.101.

⁴⁶⁷ William Shirer, **Nazi İmparatorluğu: Doğuşu, Yükselişi ve Çöküşü**, s.106-107.

⁴⁶⁸ F. Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.200; Colin Storer, **Weimar Cumhuriyeti’nin Kısa Tarihi**, s.142-150.

⁴⁶⁹ F. Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.189.

⁴⁷⁰ Metin Kıratlı, “*Niçin Almanya Bir Roosevelt ve Amerika Bir Hitler Çıkarmadı?*”, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, XVI/14, Ankara, (1961), s.166.

da Almanya'ya tamirat borcu adı altında savaş tazminatı yüklenmiş ve borç miktarı da otuz üç milyar dolar olarak belirlenmişti.⁴⁷¹ Antlaşmanın şartları incelendiğinde, Almanya'ya müttefiki Osmanlı'nın 19182'de imzaladığı Mondros Mütarekesi gibi ağır ve yok oluş metni imzalatmışlardı.

Antlaşmanın Weimar Meclisi tarafından onaylanması tepkileri de beraberinde getirmişti. Versaillés Antlaşması'nın kabul edilmesinden sonra “*tutucular*” diye adlandırılan grup ki bu grup özellikle ordu mensuplarından oluşmuş ve antlaşmayı imzalayan Cumhuriyeti yıkmayı hedef almışlardı. Bu çerçevede de 1920'de sağcı bir Hükümet darbesi teşebbüsünde bulunulmuş fakat başarıyla neticelenmemişti. Alman tarihinde bu darbe girişimi “*Kapp Darbesi*”⁴⁷² olarak adlandırılmıştı.⁴⁷³

II- Nazi Partisi'ni İktidara Taşıyan Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Nedenler

Weimar Anayasası'nın Zayıflığı;

Almanya'da Temmuz 1919'da kabul edilen ve son derece liberal özellikler taşıyan Weimar Anayasası, kendi içinde iki tane zayıflık doğurmuştu. Bunların ilki, çok küçük partilere bile Mecliste temsil olanağı sağlayan, herhangi bir gruba tek başına iktidar olanağı vermeyen nispi seçim sistemi olmuştu.⁴⁷⁴ Bu ise birçok küçük partinin ortaya çıkmasına neden olmuş ve Reichstag'da sürekli bir çoğunluğu imkânsız hale getirmişti. Bu sebeple de Almanya'da sık sık Hükümet değişiklikleri ve siyasal istikrarsızlık yaşanmıştı. Nitekim Hitler'in Nazi Partisi de anayasadaki bu zayıflıktan yararlanmış, %2,6 oy oranıyla dahi mecliste temsil edilmişti.⁴⁷⁵ Weimar Anayasası'nın ikinci zayıflığı ise, 48. Maddesinde ki boşluktan ortaya çıkmıştı. Bu madde de şu ifadeler yer almıştı: “*Olağanüstü durumlarda başbakana, devlet başkanının onayı ile ülkeyi yasa gücünde kararnamelerle yönetme yetkisi veriyordu.*”⁴⁷⁶

Hindenburg'un başkanlığı sırasında Bruening, von Papen ve Schleicher gibi Başbakanlar bu yetkiyi Reichstag'a danışmadan kullanmışlardı. Bu durum da esasen

⁴⁷¹ Alaeddin Şenel, **Çağdaş Siyasal Akımlar**, İmaj Yay., Ankara, 2001, s.200; Colin Storer, **Weimar Cumhuriyeti'nin Kısa Tarihi**, s.144.

⁴⁷² Muhafazakâr siyasetçi ve Atayurt Partisi'nin kurucularından Wolfgang Kapp, isyancılar tarafından şansölye ilan edilmiş ve General von Lüttwitz ise ordu Başkomutanlığına getirilmişti. Ancak darbe, muhafazakârlar ve kıdemli ordu subayları arasında bile ciddi bir destekten yoksun kalmıştı. İşçi sınıfı hükümetin genel grev çağrısına uymuştu. Reichsbank resmi yetki olmadan para basmayı reddetmiş ve memurlar darbecilerin emirlerini yerine getirmemişti. Sadece dört gün sonra darbe hükümeti çöktü ve Wolfgang Kapp panik halinde kaçmıştı. (Colin Storer, **Weimar Cumhuriyeti'nin Kısa Tarihi**, s.65-66).

⁴⁷³ Alaeddin Şenel, **Çağdaş Siyasal Akımlar**, s.201.

⁴⁷⁴ Alaeddin Şenel, **Çağdaş Siyasal Akımlar**, s.199.

⁴⁷⁵ William Shirer, **Nazi İmparatorluğu: Doğuşu, Yükselişi ve Çöküşü**, s.103; Colin Storer, **Weimar Cumhuriyeti'nin Kısa Tarihi**, s.78-84.

⁴⁷⁶ Alaeddin Şenel, **Çağdaş Siyasal Akımlar**, s.200.

Hitler iktidara gelmeden önce bile parlamenter demokrasinin Almanya’da yıkılmaya başladığını göstermişti.⁴⁷⁷

Komünistlerin Rolü;

Nazi Partisi’ni iktidara taşıyan nedenlerden birisi de komünistlerin yanlış tutumları olmuştur. Faşizm, o yıllarda komünistlerce herhangi bir burjuva hükümet biçimi olarak değerlendirilmiş, işbirlikçi sosyal demokratlar da bunun organik bir parçası olarak görülmüştü.⁴⁷⁸ Ayrıca komünistler yanlış bir siyaset izlemişler ve ilk amaç olarak Weimar Cumhuriyeti’ni yıkmayı hedef edinmişlerdi. Onlar, Naziler iktidara geldiklerinde Demokratik Cumhuriyet sona erecek ve ardından da işçilerin ihtilalinin gerçekleşeceğini düşünmüşlerdi.⁴⁷⁹ Yani komünistler, Naziler’in iktidara gelmesine bir bakıma göz yummuşlardı. Jean-Marie Vincent’in analizinde de konu hakkında şu bilgilere yer verilmiş: *“Nazizm’in zaferinin, toplumsal-devrimci akımlar konusunda küçük burjuvazi içindeki başarısının kilit noktasını işçi hareketinin yürüttüğü siyasette, onun edilgin konumunda, en yüksek derecedeki tartışmalara gerçek anlamda el atmada gösterdiği yetersizlikte aranmalıdır.”*⁴⁸⁰

Sosyo-Ekonomik Nedenler;

Almanya’da Hükümet sağcı ve solcu gruplardan gelen darbe tehlikeleri ile uğraşırken aynı zamanda da kötü giden ekonomiyle de mücadele etmek zorunda kalmıştı. Versaillés Antlaşması’nın ekonomiye yönelik maddeleri Alman ekonomisinin dengelerini bozmuş, dünya genelinde ciddi krizlerin yaşanması da ekonominin toparlanmasına izin vermemişti. Esasen Hitler’i iktidara taşıyan da bu krizler olmuştur. İtalya’da Komünist Partisi’nin kurucusu olan Angelo Tasca, bu konu hakkında şu ifadeleri söylemişti: *“Faşizmin yatağını hazırlamış olan genel şartların başında ekonomik kriz gelir. Ekonomik kriz olmadan faşizm olmaz. Şu var ki burada sözü edilen ekonomik kriz, genel anlamda bir ekonomik kriz değil, 1914-1918 savaşı sonrasında dünyaya sürekli biçimde yerleşen bir ekonomik krizdir.”*⁴⁸¹

Tazminat Borçları;

⁴⁷⁷ William Shirer, **Nazi İmparatorluğu: Doğuşu, Yükselişi ve Çöküşü**, s.104.

⁴⁷⁸ Mehmet Okyayuz, *“Faşizm”*, **Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler**, Edt. Gökhan Atılkan ve Atilla Aytekin, Yordam Yayınevi, Ankara, 2012, s.384.

⁴⁷⁹ Metin Kıratlı, *“Niçin Almanya Bir Roosevelt ve Amerika Bir Hitler Çıkarmadı?”*, s.168.

⁴⁸⁰ Jean-Marie Vincent, *“Faşizmin Yükselişi ve Zaferi Üstüne”*, **Faşizmin Analizi**, Der-Maria-Antonietta Macciocchi, (Çev. Cemal Süreyya), Payel Yay., İstanbul, 1979, s.56.

⁴⁸¹ Angelo Tasca, *“Faşizmin Oluşum ve Gelişiminin Genel Şartları”*, **Faşizm ve Kapitalizm**, (Çev. Rona Serozan), Sarmal Yay., İstanbul, 1999, s.120

İtilaf Devletleri, Versaill s Antlaşması'nın 231. Maddesine dayanarak Almanya'yı Tamirat Borcu⁴⁸² adı altında yükümlülüğe sokmuşlardı. Bu çerçevede de M ttetikler Arası Komisyon Almanya'nın toplam borcunu önce elli altı milyar dolar olarak belirlemiş, ardından da bu miktar otuz üç milyar dolara indirilmişti.⁴⁸³ Ancak bu miktar bile Almanya'nın ödeme kabiliyetinin çok üzerinde bir rakamdı ve Alman ekonomisi ciddi yara almıştı. Nitekim Fransa, Almanya'ya borçlarını ödetmek için Rhur Bölgesi'ni işgal etmiş, bu gelişme sonrasında Alman Markı değer kaybederek Almanya'nın ciddi bir kriz geçirmesine sebep olmuştu.⁴⁸⁴

Almanya'ya 1924'te yeni bir ödeme planı hazırlanmış ve buna göre borç miktarı belirlenmemiş olsa da, iki yüz elli milyon dolardan başlamak üzere ve artan miktarda yıllık taksitler belirlenmişti. Ayrıca bu plana göre Almanya'ya iki yüz milyon dolar borç verilmişti.⁴⁸⁵ Planın ardından Alman ekonomisi kendini düzeltmeye başlasa da, 1929'a gelindiğinde Almanya'nın borçları tekrar ödeyemeyeceğini bildirmesi  zerine, “*Young Planı*” hazırlanmış ancak, bu planı da yürütmek mümkün olmamıştı. En sonunda 1932'de Tamirat Komisyonu Lousanne'da bir toplantı yapmış ve Almanya'nın son defa olarak yedi yüz elli milyon dolar ödemesine karar verilmişti.⁴⁸⁶ Tamirat borcu sorunu Almanya için kapanmış olsa da, bu sorun Alman ekonomisine ciddi zararlar vermişti.

Enflasyon;

Savaştan yenik çıkan Almanya'da ekonomi gün geçtikçe kötüye gitmişti. Versaill s Antlaşması'nda Almanya yüklenilen tamirat borçlar nedeniyle ülkede enflasyon ciddi boyutlara ulaşmıştı.  lke borçları ödeyebilmek için para basma yoluna girerek paranın alım gücünü zayıflatarak enflasyonun fırlamasına sebep olmuştu.⁴⁸⁷

Ülkede 1921-1923 yılları arasında çok ciddi boyutta bir enflasyon yaşanmıştı. Örneğin, 1921'de bir dolar, yetmiş beş Alman Markı iken, 1923'te ise bir dolar, dört milyar Alman Markına tekabül etmişti. Bir yumurtanın fiyatı sekiz yüz Mark'tan iki bin dört yüz Mark'a yükselmişti. Maaş ve ücretlerin satın alma gücünü sıfıra indiren enflasyon, en çok orta ve aşağı sınıfı etkilemişti.⁴⁸⁸ İşçi sınıflarının yeniden tesisinde yeterli derecede başarılı olunamadığı için mülksüz geniş bir kitle ile çok zengin küçük

⁴⁸² Almanya, M ttetik Devletler'in sivil halkına ve mallarına yaptığı zararları da ödeyeceği için savaş tazminatı kavramı yerine tamirat borcu kavramı kullanılmıştır. Bknz: (Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yay., İstanbul, 2012, s.201).

⁴⁸³ O. Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, s.22.

⁴⁸⁴ F. Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.190.

⁴⁸⁵ O. Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, s.33.

⁴⁸⁶ F. Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.204-205.

⁴⁸⁷ F. Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.201.

⁴⁸⁸ Alaeddin şenel, ** ağdaş Siyasal Akımlar**, s.201-202.

bir grup karşı karşıya kalmasına sebep olmuş ve buda isyanları ortaya çıkarmıştı. Yaşanan bu olaylar A. Hitler'in nutuklarında kullanacağı işçi hakları kavramını pekiştirerek, Hitler'i iktidara taşıyan önemli unsurlar olmuştu.⁴⁸⁹

1929 Ekonomik Bunalımı;

ABD'deki New York Borsası 24 Ekim 1929'da durgunluğa geçmesiyle, insanlar ellerindeki hisse senetlerini satmak istemişler ve bu sebeple de fiyatların düşmesine sebep olmuştu. Hisse senetlerindeki bu önlenemez düşüş gayrimenkul fiyatlarına da sıçramış ve panik havası oluşturmuştu. Dünyada “1929 Ekonomik Bunalım” sürecinin tamamlanmasıyla, ABD'deki bu ekonomik bunalım tüm dünyaya sıçramaya başlamıştı.⁴⁹⁰

ABD, yaşanan bu krizle birlikte Avrupa'ya verdiği kredileri durdurma kararı almasına sebep olmuştu. Almanya aldığı bu krediyle İngiltere ve Fransa'ya tamirat borcunu vermiş, bu devletler de ABD'ye savaşta aldıkları borcu ödeyerek çarkı döndürmüştü. Bu sistem Avrupa'da belirgin bir canlılık yaratmış, ancak kredilerin kesilmesiyle bu çark yıkılmak durumunda kalmıştı. Kredi sisteminin bozulması, dışarıya en çok borcu olan ülke durumunda olan Almanya'yı etkilemişti. 1931'de Viyana'daki Kredit-Anstalt Bankası'nın iflas etmesiyle uluslararası ödemeler durma noktasına gelmişti. Bu iflas bunalımından ilk ve en çok etkilenen ülke yine Almanya olmuştu.⁴⁹¹ Depresyon yıllarında artan işsizlik Hitler iktidara gelmeden önce ciddi boyutlara ulaşmış ve işsizlerin oranı %20-25'i bulmuştu.⁴⁹² Ayrıca bunalım, insanları aşırı ekonomik milliyetçiliğe sürüklemiş, uluslararası ticaret son derece azalmış ve Hitler'in iktidarı ele geçirmesini kolaylaştırmasına sebep olmuştu.⁴⁹³ Ayrıca bu kriz Almanya gibi kalkınmakta olan Türkiye Cumhuriyeti'ni de derinden etkilemişti.

Hakim Sınıfın Politikaları;

Nazileri iktidara taşıyan nedenlerden en önemlisi de hâkim sınıf olan burjuvazinin fazla zenginleşme politikaları olmuştu. 1920'lerin ikinci yarısına kadar pek etkili bir parti olamayan Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi (NSDAP), burjuvazinin desteğiyle etkisini hissettirebilmişti. Nitekim faşizm de bir küçük burjuva hareketi olarak ortaya çıkmıştı. Buna göre: “Faşizm, orta sınıfların statü kayıplarını sosyalizme ve burjuva

⁴⁸⁹ Colin Storer, **Weimar Cumhuriyeti'nin Kısa Tarihi**, s.111-135; M. Kıratlı, “Niçin Almanya Bir Roosevelt ve Amerika Bir Hitler Çıkarmadı?”, s.165-166.

⁴⁹⁰ Geoffrey Blainey, **20. Yüzyılın Kısa Tarihi**, (Çev. Onur Şen ve Tufan Tıgılı), 1001 Kitap, İstanbul, 2007, s.166.

⁴⁹¹ O. Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, s.42.

⁴⁹² M. Kıratlı, “Niçin Almanya Bir Roosevelt ve Amerika Bir Hitler Çıkarmadı?”, s.167.

⁴⁹³ O. Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, s.42.

demokrasisine karşı çıkararak telafi etmeye çalışan, ancak muğlak ve eklektik ideolojileri sayesinde toplumun daha az politize olmuş kesimlerini de örgütleyebilen bir küçük burjuva hareketidir⁴⁹⁴” diye yorumlanmıştı.

Avusturya’da sosyalist hareketinin önde gelen kişisi Otto Bauer, faşizmi birbirine bağlı üç sosyal sürecin sonucu olarak görmüştü. Ona göre ilk süreç savaştı. Savaş insanları burjuva hayat tarzının dışına atmıştı. Bu durum insanlarda savaş sonrasında milliyetçi ve anti-demokratik askeri ideolojisinde halkçı savaş birliklerini oluşturmuşlardı. O. Bauer’e göre, ikinci süreç, savaş sonrası ekonomik krizler olmuştu. Krizler küçük burjuva kesimini ve köylü yığınlarını yoksulluğa itmişti. Böylece de bu kesimler burjuva demokratik kitle partilerinden kopmuş ve halkçı hücum kıtalarının çevresinde toplanmışlardı. O. Bauer’in son süreci ise, burjuvazi ile ilgili noktalamıştı. Savaş sonrasındaki ekonomik krizler burjuva sınıfının kârlarını da düşürmüştü. Kâr oranı tehlikeye giren kapitalist sınıf, açığı kapatabilmek için sömürü payını artırmak zorunda kalmıştı. Bu sebeple de işçi sınıfının direnişini kırmak istemiş, ancak burjuva sınıfının bunu demokrasi kuralları içerisinde gerçekleştirebileceği pek kolay olmamıştı. İşçi sınıfını ürkütmek ve ardından da demokrasiyi parçalayabilmek için faşist ve halkçı milisler çevresinde yığılmış küçük burjuva ile köylü kitlelerini kullanmıştı. Devlet etkisiyle faşist milislere silah sevk etmeye ve işçi sınıfına karşı girişilen şiddet eylemlerini cezasız bırakmaya zorlamıştı. En safhada da devlet iktidarının faşistlere devredilmesini sağlamış ve nitekim Almanya, I. Dünya Savaşı’na girmiş ve savaştan yenik ayrılmıştı.⁴⁹⁵

Bunun sonucunda da ekonomisi bozulduğu gibi bir de tamirat borcu ödemek zorunda kalmıştı. Ekonomisi iyice bozulan Almanya savaş sonrası ekonomik krizlerden en çok etkilenen devlet olmuştu. Küçük burjuvaları iyi örgütleyebilen NSDAP, burjuvazinin dikkatini çekmiş ve desteklerini kazanmıştı. Faşist hareketlerin iktidara gelme olasılıkları da küçük burjuva kitlelerini örgütleyebilme potansiyelleri gelişmişti.⁴⁹⁶ Genel anlamdan bakıldığında Almanya’da Hitler’i iktidara taşıyan birçok doğal etken ortaya çıkmıştı.

⁴⁹⁴ Mehmet Okyayuz, “Faşizm”, **Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler**, s.381.

⁴⁹⁵ Otto Bauer, “Faşizm,” **Faşizm ve Kapitalizm**, (Çev. Rona Serozan), Sarmal Yayınları, İstanbul, 1999, s.90-94.

⁴⁹⁶ Mehmet Okyayuz, “Faşizm”, **Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler**, s.380.

III- Nazi Partisi'nin Kökenleri ve İktidara Gelme Süreci

DAP, NSDAP ve Hitler'in Başkan Seçilmesi;

I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle beraber Alman siyasal yaşamı canlanmış ve Alman Halk Partisi, Alman Ulusal Halk Partisi gibi birçok parti kurulmuştu. Bu ilk kurulan partilerden birisi de 1918'de Münih'te kurulan Alman İşçi Partisi (DAP) olmuştu.⁴⁹⁷ Parti, DAP adını ise esas olarak Ocak 1919'da "*Siyasi İşçiler Çevresi*" adlı grupla birleştğinde almıştı. Partinin kuruculuğunu ise Anton Drexler ve gazeteci Karl Harrer üstlenmişti.⁴⁹⁸ Adolf Hitler ise, partiye 12 Eylül 1919'daki toplantıyı rapor etmek için gitmiş ve partiye üye olmuştu.⁴⁹⁹ Daha sonra DAP, 24 Şubat 1920'de "*Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi*" (NSDAP-Nazionalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei) adını almıştı.⁵⁰⁰

NSDAP 24 Şubat 1920'deki toplantısında partinin 25 Maddelik programını ilan ederek resmen kurulduğunu açıklamıştı. Bu ilkeler Nazilerin iktidarı ele geçirdiklerinde yapacaklarına ayna tutması açısından önemli etken olmuştu. Önemli ilkelerin bazıları şu şekilde sıralanmıştı:

- Alman halkı olarak biz, Versaillés ve St. Germain Antlaşmaları'nın iptalini istiyoruz. (Md. 2),
- Sadece bizim milletimizden gelenler vatandaş olabilir; bu yüzden Yahudiler vatandaş olamazlar. (Md. 4),
- Biz güçlü bir Alman hükümeti kurmak istiyoruz. (Md. 25)⁵⁰¹,
- NSDAP programında yer alan "*Her vatandaşın ilk görevi bir işte çalışmak olmalıdır*". (Md. 10),
- İnsanların savaştan para kazanması yanlış bir şeydir ve el konulmalıdır. (Md. 12),
- Devlet büyük şirketlere el koymalıdır. (Md. 13),
- Sanayi kuruluşlarına karlarını işçilerle adil şekilde paylaşmalıdır. (Md. 14) Bu madde de, partinin sosyalist tarafına vurgu yapmıştır).⁵⁰²

Adolf Hitler, 1921'de partinin her şeyi konumuna gelmişti Partinin propaganda sorumlusu, bunun sonucu olarak da partinin sesi ve temsilcisi konumuna yükselmişti. Nitekim 29 Temmuz 1921'de parti başkanlığını Drexler'den devralmıştı.⁵⁰³

⁴⁹⁷ F. Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.295.

⁴⁹⁸ William Shirer, **Nazi İmparatorluğu: Doğuşu, Yükselişi ve Çöküşü**, s.72.

⁴⁹⁹ Ian Kershaw, **Hitler: Hubris 1889-1936**, (Çev. Zariye Biliz), İthaki Yay., İstanbul, 2007, s.142-143.

⁵⁰⁰ Wolfgang Benz, **Geschichtedes Dritten Reiches**, Beck Verlag, München, 2000, s.15.

⁵⁰¹ Konrad Heiden, **A History of National Socialism**, Methuenand Co. Ltd., London, 1934, s.11-14.

⁵⁰² Konrad Heiden, **A. History of National Socialism**, s.15.

Nazilerin İktidara Gelişi ve Darbe Girişimi;

Partinin başına 1921’de geçen A. Hitler, 1920’lerin başında iken, patlak veren ekonomik bunalım ve enflasyon orta tabakaları etkilemişti. Hitler’de propagandasını yoksullaşan halka yönelterek, partiye hızla taraftar çekmeyi başarmıştı.⁵⁰⁴ Bundan güç alan Hitler, Bavyera Hükümeti’ni ele geçirmek için darbe girişiminde bulunmuştu. 8 Kasım 1923’te Bavyera Devlet Komiseri Kahr Münih’te bir toplantıda konuşma yaparken toplantıyı basmış ve ulusal devrimi başlatmıştı. Ertesi gün de üç bin kadar kişiyle Savaş Bakanlığı’na yürüyüşe geçen Hitler, başarısız olup yargılanmıştı. Hitler, Nasyonal Sosyalizm’in temel kaynağı olan kitabını “*Kavgam*”ı (Mein Kampf) hapiste kaleme almıştı. Her ne kadar darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlansa da bu girişimi A. Hitler’in tutucu çevrelerde saygınlık kazanmasını sağlamıştı.⁵⁰⁵

Seçimler ve Oy Oranları;

NSDAP, 1920-24 yıllar arasında bir güç olarak kendini göstermeye başlamıştı. Ancak 1924-1929 yılları arasında kuvvetten düşmüştü. Burada ise en önemli faktör ekonominin gidişatı olmuştu. 1924’ün Mayıs ayındaki seçimlerde Naziler %6,6 oyla otuz iki milletvekili çıkarmış ve ilk kez Alman Meclisi olan Reichstag’a girmişti. Ancak Dawes Planı’nın kabulünden sonra yapılan Aralık 1924 seçimlerinde %3 oy ile on dört milletvekili çıkarabilmişti. Buradaki önemli olan nokta ise, Dawes Planı’ndan sonra ekonominin normale dönme eğilimi göstermesi olmuştu. Ekonominin daha da iyiye gitmesiyle NSDAP oy kaybetmeye devam etmiş ve 1928’de yapılan seçimlerde %2,6 oyla yalnızca on iki milletvekilliği kazanabilmişti.⁵⁰⁶ Yani ekonominin iyi gitmesi faşist eğilimli politikaları olumsuz etkilemişti.

Dünyada 1929’da yaşanan ekonomik bunalım Alman ekonomisini derinden etkileyince, bu durum Nazilerin tekrardan yükselişini sağlamıştı. 1930’daki seçimlerde NSDAP %18,3 oyla yüz yedi milletvekilliği kazanmıştı. Bir önceki seçime kıyasla NSDAP’nin oylarının bu kadar artırmasının nedeni, krizle birlikte burjuvazinin Nasyonal Sosyalist harekete bakışını olumlu yönde değiştirmişti. 1929 krizi sonrasında küçük burjuvaları ile köylüleri kucaklayarak toparlanan Naziler, ağır sanayi ve Junkerler kesiminin dikkatini çekmişti. Naziler, Mecliste çoğunluğu elde etmeye

⁵⁰³ Ian Kershaw, **Hitler: Hubris 1889-1936**, s.178-179.

⁵⁰⁴ Alaeddin Şenel, **Çağdaş Siyasal Akımlar**, s.204.

⁵⁰⁵ William Shirer, **Nazi İmparatorluğu: Doğuşu, Yükselişi ve Çöküşü**, s.120-130

⁵⁰⁶ F. Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.269.

çalışırken, onların başı Hitler de 1931’de Cumhurbaşkanlığı için seçim yarışına girdiyse de Paul Von Hindenburg karşısında başarılı olamamıştı.⁵⁰⁷

Hitler’in Başbakanlığa Atanması;

Cumhurbaşkanlığı seçiminin kaybedilmesinin ardından Naziler, 1932 Temmuz’undaki genel seçimlerde %37,4 oyla iki yüz otuz milletvekilliği kazanarak Reichstag’da en güçlü parti konumuna yükselmişti. Ancak Paul Von Hindenburg, Hükümeti kurma görevini Naziler’e değil de Franz von Papen’e vermişti. Von Papen’in ardından iki kişinin daha Başbakanlık görevine getirilmesinin ardından, P. Hindenburg’un Junker’lerden⁵⁰⁸ oluşan yakın çevresi iktidarı Hitler’e vermeyi tercih etmişlerdi.⁵⁰⁹ Böylece A. Hitler 30 Ocak 1933’te Başbakan olarak, Naziler de ilk defa iktidarı ele geçirmişlerdi.

Adolf Hitler⁵¹⁰ Başbakan olduktan sonra ilk işi Reichstag’ı feshedip seçimlere gitmek olmuştu. Ancak seçimlerden yaklaşık iki hafta önce Reichstag binasında yangın çıkmış ve komünistler suçlanmıştı. Bunun sonucunda da komünistlere yönelik sert tedbirler alınmış ve birçok milletvekili tutuklanmıştı. 1933 Mart’ında yapılan seçimde Naziler çoğunluğu sağlayamamışlar ve iki yüz seksen sekiz milletvekilliği kazanabilmişlerdi. Ardından da A. Hitler, 24 Mart 1933’te tutuklu milletvekillerin olmadığı Reichstag’dan dört yıl için olağanüstü yetkiler isteyerek bütün yetkileri elinde toplamıştı. Bütün gücü elinde bulunduran Hitler ilk iş olarak partileri yasaklayarak III. Reich’i⁵¹¹ kurma yolunda önemli bir adım atmıştı.⁵¹²

Genel olarak savaş sonrası koşullar NSDAP’yi iktidara taşımıştı. Tamirat borçlarıyla uğraşan Almanya, 1929 Ekonomik Krizi’nden en çok etkilenen ülke olmuştu. Bu sebeple de burjuvazinin çıkarları zedelenmiş ve kişilerden bağımsız olarak, burjuvazi kendi çıkarları söz konusu olduğu için Hitler’in partisine destek vermişti. Nitekim 1929 Krizi’nden önce burjuvazinin NSDAP’ye desteği olmamıştı. Ancak

⁵⁰⁷Otto Bauer, “Faşizm”, **Faşizm ve Kapitalizm**, s.100-101.

⁵⁰⁸ Alman İmparatorluğu ve Wiemar Cumhuriyeti dönemlerinde önemli bir siyasi gücü elinde bulunduran toprak sahibi soylu kişilere Junker denilmiştir.

⁵⁰⁹Otto Bauer, “Faşizm”, **Faşizm ve Kapitalizm**, s.102.

⁵¹⁰ Adolf Hitler 20 Nisan 1889’de bilinenin aksine kendisi Alman değil, bir Avurturyalı olara dünyaya gelmişti. Hitler eğitim hayatı boyunca oldukça başarısız kalmış ve bu nedenle ressam olmak için Viyana Güzel Sanatlar Akademisi sınavına girmiş, ancak kazanamamıştı. 1912’de Almanya’nın Münih şehrine taşınmış ve I. Dünya Savaşı’nın patlak vermesi üzerine gönüllü olarak orduya yazılmıştı. Almanya’nın yenilgisini Demokrat Parti, sendikalar ve aşağı ırk gördüğü Yahudilere yüklemiştir Almanların aldığı büyük yenilginin ardından arkadaşlarıyla bir araya gelerek Alman İşçi Partisi’ni kurmuş ve başına geçmişti. Bkzn: (Sebastian Haffner, **Anmerkungen zu Hitler**, Kindler Verlag, München, 1986, s.13-18).

⁵¹¹ I. Reich, Kutsal-Roma Germen İmparatorluğu, II. Reich da 1871’de Bismark tarafından kurulup 1919’a kadar süren zamanı kapsamıştı. 1933-1945 arasında Hitler’in yönettiği Almanya’ya da III. Reich denilmiştir.

⁵¹² F. Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.299.

koşullar, burjuvazinin kendi çıkarlarını maksimize edebileceğini düşündüğü Nazilere destek vermesine sebep olmuştu. Burada önemli olan Hitler değil, burjuvazinin çıkarı olmuştu. August Thalheimer'e göre faşizm; faşist hareketi ve onun başarısını, liderinin eseri olarak görmüş ve faşist propagandanın kurbanı olmak şeklinde yorumlamıştı. A. Thalheimer'ın 1929'da konu hakkında şu bilgileri yazmıştı: *“Daha ortada bir diktatör yok... Ama şartlar bir kere yaratılmaya görsün... Ve bu şartlar adım adım yaratılmakta... İşte o zaman gerekli figüran herhangi bir yoldan ve herhangi bir yerde bulunacaktır. Sosyal ve siyasi şartlar hazırsa, en pespaye bir paçavra figüran bile yeter.*⁵¹³” Bu ifadelerle bakıldığında Hitler, A. Thalheimer tarafından bir figüran, bir paçavra olarak anlatılmıştı.

Nazi ideolojisinin özü Yahudi düşmanlığına ve Alman ırkının üstünlüğüne dayandırılmıştı. Üstün ırktan Almanlar *“Volksgemeinschaft”* (ırk topluluğu) içinde birbirine sıkı sıkıya bağlanmayı emretmişti. Bu toplumda aşağı ırktan insanlara yer verilmemişti. Bu da *“Yahudi Sorunu”*nu ortaya çıkarmıştı. Nasyonal Sosyalizm tutucu ve milliyetçi ideolojiyi savunmuş, bu kapsamda akılcılığa, hukuk düzenine ve insan haklarına başkaldırarak bunların yerine mutlak otoriteyi ve devlete bağlılığı amaçlamıştı. Ari ırka ait olan kişileri *“ideal insanlar”* olarak tanımlayan Hitler, ona tüm pozitif özellikleri atfetmişti. İdeal insan modelini korumak adına *“ırklar arası”* evlilikler yasaklanmış ve düşük değerli ırklara kısırlaştırma politikaları uygulanması kararlaştırılmıştı. Führer (lider) önderliğinde Yahudilerin temizlenmesi ve Versailles Antlaşması'nın getirdiği düzeni yıkmak için *“Führerprinzip”*e (Führer İlkeleri) şiddetle uygulanması kararlaştırılmıştı.⁵¹⁴

IV-Alman Dünya Politikası (Weltpolitik)

A. Hitler, Almanya'yı Versailles Antlaşması'nın ağır yükümlülüklerinden kurtarmak, Almanya'nın sınırları dışında yaşayan bütün Almanları bir araya getirmek *“ein Volk ein Reich”* (bir ulus bir devlet) oluşturmak için *“Lebensraum”* (Yaşam sahası) ile bir dünya hegemonyası gerçekleştirme politikalarını benimsemişti.⁵¹⁵

Nasyonal Sosyalist, ırk öğretisi, yönetici-üstün halk ve köle halk ayırımına dayanmıştı. Bu bağlamda Yahudiler ilk önce göçe zorlanmış ve daha sonra imha

⁵¹³ Rüdiger Gripenbung, Jörg Kammler ve Kurt Kliem, *“Faşizm Teorisi Üstüne”*, **Faşizm ve Kapitalizm**, (Çev. Rona Serozan), Sarmal Yay., İstanbul,1999, s. 22.

⁵¹⁴Harold Focke -Uwe Reimer, **Alttagunterm Hakenkreuz**, Rowohlt Verlag, Hamburg, 1979, s.127.

⁵¹⁵Harold Focke -Uwe Reimer, **Alttagunterm Hakenkreuz**, s.129.

edilmişlerdi. Irk elemesindeki ilk hedef ise, doğu Avrupa'daki değersiz halk topluluğu olmuştu.⁵¹⁶

Hitler'in amacı Avrupa'nın tümünü işgal ettikten sonra Asya'nın batısını ve Afrika'yı içine alacak yarı küresel bir düzen hedeflemişti. Daha sonra Nasyonal Sosyalizm'i bütün dünyaya egemen kılmak istemişti. Bu politika çerçevesinde “*Lebensraum*” genişletmeye devam etmiş ve 1 Eylül 1939'da Polonya'ya saldırarak, II. Dünya Savaşı'na neden olmuştu. Hitler yenilgiye uğramasıyla yayılmacılığı sona ermişti. Nasyonal Sosyalist Almanya'nın kalıntıları üzerinde bölünmüş ve işgal edilmiş bir Hitler enkazı olan Almanya ortaya çıkmıştı.⁵¹⁷

Yahudi Karşıtlığı (Antisemitizm);

Yahudiler bir millet olarak dünya tarihinde özellikle de Orta ve Doğu Avrupa'da yaşam hakları elinden alınmıştı. İlk Hristiyanlara göre, Hz. İsa'yı çarmıha geren halk Yahudiler olmuştu. Hristiyanlık inancında Yahudiler “*Godkiller-Tanrı Katili*” olarak anılmıştı. 1179'da İznik Konsili Yahudileri lanetlemiş ve bu sav, yüzyıllar boyu antisemitizmi⁵¹⁸ haklı göstermek için kullanılmıştı. XIX.'yy'da milliyetçilik Avrupa'yı etkisi altına alınca, antisemitizmin dayanağı din üstünlüğünden çıkarak ırk üstünlüğüne kayarak düşmanlık farklı bir ivme kazanmıştı. Bu durum Almanya'da daha çok etki göstermiş ve I. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yenilmesinin sorumlusu Yahudiler gösterilmişti. Ayrıca Yahudilerin Marksizm, bireycilik, liberalizm ve kapitalizm gibi zararlı ideolojilerin merkezi olarak gösterilmeleri onlara nefreti daha da artırmıştı.⁵¹⁹

Nazizm ırkçı teorilerini uygulamaya koyduktan sonra, baskı ve şiddet karşısında Almanya'da yaşayan Yahudi'lerin yarısından çoğu 1939'dan önce ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştı.⁵²⁰ 1940'da ise, Yahudilerin “*imha edileceği*” sözleri yüksek sesle söylenmişti. Ertesi yıl Nazi Partisi, Avrupa'daki Yahudiler'in yok edilmesini resmi politika olarak açıklamıştı. Yahudilerin 1 Ekim 1941'den itibaren ülkeden ayrılımları yasaklanmış ve toplama kamplarında beş ile altı milyon arasında Yahudi öldürülmüştü.⁵²¹

Hitler'in görüşlerini benimsemeyen Almanlar arasında demokratlar, sosyalistler ve Yahudiler devlet dairelerinden ve üniversitelerden temizlenmişti. Bazıları ise, gizli polis

⁵¹⁶Hans Herman Hartwich, **Politik im 20 Jahrhundert**, Westerman Verlag, Braunschweig, 1987, s.108.

⁵¹⁷Hans Herman Hartwich, **Politik im 20 Jahrhundert**, s.111.

⁵¹⁸Yahudi karşıtlığı veya Yahudi düşmanlığı; Yahudilik dinine, ırkına, kültürüne veya milletine karşı duyulan düşmanlıktır.

⁵¹⁹Arno Klönne, **Jugend im Dritten Reiches**, Diederichs Verlag, Köln, 1982, s.25.

⁵²⁰Wolfgang Niess, **Machtergreifung 33**, Poller Verlag, Stuttgart, 1982, s.111.

⁵²¹Wolfgang Niess, **Machtergreifung 33**, s.111-112.

örgütü Gastapo tarafından takibe alınarak kontrol altında tutulmaya çalışılmıştı. Bu olaylara sebep ise, Yahudilerin hayat standardı, kültür yaşamı, maliye-ticaret ve serbest mesleklerde sahip oldukları konumlar Almanlarda kıskançlığa neden oluşturmuştu. Öyle ki, 1930'lu yıllarda Berlinli Yahudilerin %80'i burjuva ve orta sınıflı toplumu kapsamıştı. Bu kapsamda 1933'ten itibaren Yahudi tüccar, bilim, sanat ve eğitimci insanlar devlet imkânlarından el çektirilerek varlıklarına el konulmuştu.⁵²²

Naziler, Yahudilere karşı şiddeti artırarak Yahudi malları ve iş yerleri boykot edilmişti. Hitler yanlıları ırkçılığı daha da artırarak 9-10 Kasım 1938'de "*Kristallnacht*" (Kristal gecesi) olarak bilinen, Alman Nazilerce, Yahudilere ait ev, iş yeri ve Sinagoglara yapılmış kanlı ve ölümcül saldırıları gerçekleştirmişlerdi.⁵²³

V- Nazi Dönemi Türk - Alman İlişkileri

I. Dünya Savaşı öncesi ve sırasında iyi bir ilişkiye sahip olan Osmanlı Devleti ile Almanya savaşı kaybetmelerinden sonra bütün ilişkilerini bir süre askıya almak zorunda kalmıştı. Türk-Alman ilişkileri, Osmanlı Devleti ve İtilâf Devletleri arasında 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'yle biçimsel olarak sona ermişti. Mütareke'nin 23. Maddesi uyarınca Türk Alman ilişkilerinin tamamen kopmasına sebep olmuştu.⁵²⁴ Galip devletler, Türkiye'de geride kalan son Alman askerlerini 1918'in sonunda gözaltına almış ve Alman Büyükelçiliği, Mütareke'nin 23. Maddesi gereği Aralık 1918'de İstanbul'u terk etmişti.

Mütareke ile başlayan işgaller karşısında Anadolu halkı Mustafa Kemal Paşa, etrafında toplanarak Milli Mücadele'sini işgalci kuvvetlere karşı elde etmişti. Sahada elde ettiği başarı masada diplomatik kazanımları beraberinde getirerek 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştı. Türkiye, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'i ilan ederek devlet ve toplum hayatında köklü değişiklikler yapmış, önemli inkılâp ve kalkınma hareketlerine girişmişti. Bu hareketlerin başarı ile sonuçlanması için yurt içinde olduğu kadar uluslararası alanda da barış ortamına ihtiyaç duymuştu. Bundan

⁵²²Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yöntemler*, s.354.

⁵²³Harold Focke -Uwe Reimer, *Alttagunterm Hakenkreuz*, s.121.

⁵²⁴Gothard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*, T.T.K.Yay., Ankara, 1989; Tolga Başak, *Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2013, s.132-202; Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991; *Türk İstiklal Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikati*, Genelkurmay Yayınları, Ankara, 1999; Seha Meray ve Osman Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri, (Mondros Bırakışması, Sevr Antlaşması, İlgili Belgeler)*, Ankara, 1977 s.4; İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)*, T.T.K. Yay., Ankara, 2000, s.14.

dolayı Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Atatürk'ün “*Yurtta Sulh Cihanda Sulh*” ilkesi ile hareket ederek inkılâpları başarıya ulaştırmış, bütün dünyaya kendini kabul ettirmişti.

Türkiye, Almanya ile olan ilişkilerini de bu çerçevede ele almıştı. Cumhuriyet rejimini benimseyen Türkiye ile Almanya'nın diplomatik olarak 1918-1922 yılları arasında resmî ilişkileri gerçekleşmemişti. İki devlet arasında işbirliğinin tekrar kurulması ilk olarak 1924'te gerçekleşmişti. Geçmişte ki dostane ilişkileri yeniden oluşturmak ve iki devlet arasında koparılan bağları yeniden sağlamak için 3 Mart 1924'te Alman-Türk Dostluk Antlaşması imzalanmıştı. Türkiye ile dostluk antlaşması yapmak üzere Alman Hükümeti'nin Ankara'ya gönderdiği Bükreş Alman Elçisi Dr. Hans Freytag, müzakereleri başarıyla tamamlamıştı. Böylece Türkler ve Almanlar, eski samimi ilişkilerine yeniden sahip olmaya başlamıştı. İki devletin, geçmişten devam edip gelen dostluğu sürdürmesi, kendi menfaatleri açısından bir fırsat yaratmıştı.⁵²⁵

Türk-Alman ilişkilerinde 1933 senesi önemli bir dönüm noktası olmuştu. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun onuncu yılını kutlanırken, Almanya'da Adolf Hitler'in Nasyonal Sosyalist Partisi iktidar ele almıştı. 1929 Ekonomik Krizi bütün dünyada demokrasileri zayıflatmış, devletçi ve milliyetçi yönetim anlayışlarını güçlendirmişti. Bu nedenle Türkiye'de yönetim daha devletçi bir anlayışa yönelirken, Almanya'da Hitler öncülüğünde faşist bir idare kurulmuştu.⁵²⁶

Adolf Hitler, Almanya'nın hedeflerine ulaşabilmesi için, siyasi ve iktisadi açıdan güçlü olmak istemişti. Hitler, bir taraftan siyasi açıdan uluslararası arenada kendine destek aramış ve bu desteği İtalya'dan bulmuştu. Diğer taraftan da ekonomik açıdan gücünü artırmak için çaba sarf etmişti. Hitler, 1933'ten itibaren Alman ekonomisine hayat verecek zengin hammadde kaynaklarına sahip Doğu Avrupa'ya ve bu arada Türkiye'ye yönelmişti.⁵²⁷

Hitler, I. Dünya Savaşı öncesi başlayan ve savaş içinde silah arkadaşlığına dönüşen Türk-Alman dostluğunu yeniden canlandırmak istemişti. Alman Propaganda Bakanlığı'nın kontrolünde sürdürülen Türk-Alman dostluğunu yayma çalışmaları tarihi örneklere başvurularak yürütülmüştü. Dostluğun kaynağı Prusya Kralı II. Friedrich'e kadar götürülmüştü. Hatta Alman askeri danışmanları Helmut von Moltke, Colmar von

⁵²⁵ **TBMMZC**, II/8-1, Ankara, 1924, s.593-598; **B.C.A.**, Fon: 30.1.1.,Yer No 9.15.2; **Hâkimiyeti Milliye**, 4 Mart 1924, s.1-2; İ. Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)**, s.246; Bknz: Cemil Koçak, **Türk Alman İlişkileri 1923-1939**, T.T.K. Yay., Ankara, 2013.

⁵²⁶ Cemil Koçak, **Türk Alman İlişkileri 1923-1939**, s.174.

⁵²⁷ Ramazan Çalık, “*Türk-Alman İlişkileri (1923-1945)*”, **Türkler**, Yeni Türkiye Yay., Ankara, (2002), s.818-819.

der Goltz, Liman von Sanders'in Türkiye'deki çalışmaları övülmüştü.⁵²⁸ Bu çerçevede Alman Askerî Heyetleri Türkiye'yi sık sık ziyaret etmişlerdi. Bu askerî heyetleri oluşturan subaylar ise, genellikle I. Dünya Savaşı ve öncesinde Türkiye'de bulunmuş, Türkçe bilen, Türk subaylarla samimi dostluklar kurmuş kişilerden seçilmişti.⁵²⁹

Siirt Mebusu Mahmut (Soydan) Beyin Almanya'nın yeni Başbakanı Adolf Hitler ile Almanya'da 1933'te yaptığı mülakat hakkında şu bilgileri vermişti: Hitler Gazi Hazretleri'nin mesut idaresinde Türkiye'nin hayrete şayan yükselişi hakkında takdirlerini ifade ettiğini ve sonra Hitler'in; *"Almanya ve Türkiye aynı zamanda ve aynı derecede çökmüşlerdi. Türkiye mukaddes bir hamle ile kurtuldu. Bu netice Almanya'nın kurtuluşu için başladığımız milli hareketin mesut netice vereceği hakkında bize derin bir kanaat vermiştir. Filhakika Türkiye'de doğan ve parlayan yıldız bize takip edilecek yolu gösteriyordu. Hitler sözlerine şu ifadelerle devam etti; iktisadi ilişkilerin iki memleket ilişkilerindeki etkilerinin ehemmiyeti önemlidir. Fakat bugün amil münasebetlerde en büyük rol sempatiden doğmuştur. Özellikle de gayeleri aynı olan büyük Türk milleti ile Alman milleti arasında bilhassa çok kuvvetlidir"* sözlerini aktarmıştı. Mebus Mahmut Bey, Hitler'in Türkiye'nin yükselişini çok yakından takip ettiğini ve hükümetimizin mesaisini takdir ettiğini söyledikten sonra Gazi Hazretleri'nin yüksek şahsı ve yarattığı eser üzerinde durduğunu ve hayretini tekrarlayarak şunları ilave ettiğini beyan etmişti; *"Gazi öyle bir şahsiyettir ki ebediyen asrımızın en büyük adımlarının en önemli safhasında bulunacaktır bu mevki tarihin ona verdiği bir haktır"* diyerek sözlerine son vermişti.⁵³⁰ Hitler'in bu sözleri Türk Alman ilişkilerini birçok alanda geliştirmek adına sarf ettiğini unutmamak gerektiğini ve Atatürk'ün gerçekleştirdiği başarının başka milletlere de örnek olduğunu göstermesi açısından güzel bir örnek olmuştu.

Bu arada Adolf Hitler'in iktidara gelmesinden sonra Nazi felsefesini benimsemeyen ve işbirliğini reddeden çok sayıda Alman bilim insanı Türkiye'ye kaçmak zorunda kalmıştı. Bu bilim insanlarından faydalanarak Türk Üniversite Reformu gerçekleştirilmişti.⁵³¹ Alman öğretim üyeleriyle, Türk üniversitelerinde çalışmak üzere 5 yıllık sözleşme imzalanmıştı.⁵³² Türk üniversitelerinde görev alan Alman hocalar Alman kültürü ve eğitim düzenini yerleştirmek için büyük çaba göstermişti.

⁵²⁸Johannes Glasneck, *Türkiye'de Faşist Alman Propagandası*, s.14-15.

⁵²⁹*Cumhuriyet*, 14 Kasım 1934, s.1.

⁵³⁰Mahmut Soydan, *"M. Hitler'in Milliyet'e Beyanatı"*, *Milliyet*, (16 Temmuz 1933), s.1.

⁵³¹H. Widmann, *Atatürk Üniversite Reformu*, s.41-46.

⁵³²*Cumhuriyet*, 2 Ağustos 1933, s.1.

Almanya’da 1933’te Hitler’in iktidara gelmesinden sonra, birçok ülke bu yeni rejime tepki göstererek Almanya ile ilişkilerini askıya alarak Alman mallarını boykot etmişti. Türkiye ise tam tersini uygulayarak Türk-Alman ticareti giderek artmıştı. Hitler Almanya’sı ile Türkiye arasında ilk ticaret antlaşması, 10 Ağustos 1933’te Berlin’de imzalanmıştı. Antlaşmayı, Türkiye adına İktisat Bakanı Mahmut Celal (Bayar) Bey ile Almanya adına ise Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Claus von Bülow imzalamıştı.⁵³³ Türkiye ile Almanya arasında ikinci ticaret antlaşması, 15 Nisan 1935’te yine Berlin’de imzalanmıştı.⁵³⁴ Bu olumlu adımları karşılıksız bırakmayan A. Hitler Türkiye Cumhuriyeti’nin onuncu yıl etkinliklerinde Berlin Büyükelçisi Kemalettin Sami Bey’e bir müfreze yollara yollayarak Cumhuriyet’in ilanı için kutlama etkinlikleri yaptırmış ve akşam bütün sefaret mensuplarına yemek verdirmişti.⁵³⁵ Bu antlaşmalarla Büyük Alman firmalarının Türkiye’ye verdikleri krediler sayesinde Türkiye’nin Almanya ile ticaret hacmi sürekli artmıştı.

Almanya, ticaret antlaşmaları ve ekonomik ilişkiler sayesinde Türkiye üzerinde hegemonya kurmaya başlamıştı. 1936’dan itibaren Almanya’nın Türkiye üzerinde kurmaya çalıştığı iktisadi hegemonyanın siyasi sonuçları daha belirli bir mahiyet almıştı.⁵³⁶ Almanya iktisadi nüfuzu ile Türk-İngiliz ve Türk-Sovyet ilişkilerini bozarak Türkiye’yi kendi grubuna çekmeye çalışmıştı.⁵³⁷ Almanya’nın bu tarz politikalarının artmasına, Lozan’da kabul edilen Boğazlar rejiminin 20 Temmuz 1936’da Montreux’de değiştirilmiş olmasından kaynaklanmıştı. Boğazların uluslararası tahkimden Türkiye tahkimine geçmesi, Almanya’nın ve diğer büyük devletlerin Türkiye’ye olan ihtiyacını arttırmıştı.

Görülüyor ki, Almanya Türkiye’yi kendine daha çok bağlamak ve İngiltere tarafına kaymasını önlemek için daha çok ticari ilişki yapmak istemişti. 1938’de Türkiye’nin de talebi üzerine Almanya ile Türkiye Hükümetleri arasında kredi anlaşması görüşmeleri başlamıştı. 16 Ocak 1939’da Berlin’de iki ülke heyetleri arasında imzalanan antlaşma ile Almanya, Türkiye’ye sanayi ve askerî alanda kullanılmak üzere yüz elli milyon marklık kredi vermeyi kabul etmişti.⁵³⁸ Bunun diğer bir ifadesi ise, Türkiye ekonomik olarak Almanya’ya daha çok bağlanmıştı. Bu yönüyle yapılan antlaşma Almanya için de

⁵³³ **Düstur**, 16, (III. Tertip), Ankara, 1933, s.645; Muzaffer Deniz, “Hitler Dönemi Türk Alman Antlaşmaları”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, II/2, (2015), s.87; Ahmet Yavuz, **Türkiye Cumhuriyeti’nin Akdettiği Milletlerarası Antlaşmalar**, Ankara, 1976, s.264.

⁵³⁴ **Düstur**, 8, (III. Tertip), Ankara, 1935, s. 645; **Resmî Gazete**, 17 Haziran 1935.

⁵³⁵ **Milliyet**, “Berlin’de Kutlama”, 31 Ekim 1933, s.2.

⁵³⁶ **Resmî Gazete**, Sayı 3353, 11 Temmuz 1936.

⁵³⁷ Mehmet Gönübol ve Diğerleri, **Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1973**, Ankara, 1982, s.120-121.

⁵³⁸ **Düstur**, 20, (III. Tertip), Ankara, 1939, s.392; **Resmî Gazete**, 12 Mayıs 1932.

bir kazanç olmuştu. Çünkü Almanya bu imtiyazlarla Türkiye’de Alman firmalarının daha fazla hayat bulmasını amaçlamıştı.

Almanya ile ticaret yapmak Türkiye için faydalı olmuştu. Almanya ile ticari ilişkileri tamamen kesmek Türkiye’nin kalkınma politikalarına uygun düşmemişti. Türkiye, jeopolitik konumu itibarıyla, dönemin iki büyük devleti Almanya ve İngiltere tarafından vazgeçilmez bir ülke haline gelmişti. Bu sebeple Türkiye, Almanya ve İngiltere’nin çıkarları arasında bir denge politikası izlemişti.

Devletlerarası gruplaşmaların 1938’den itibaren hız kazanması ve Almanya’nın Avrupa siyasetindeki sert politikaları Türkiye’yi endişelendirmişti. Avrupa’nın yeni bir savaşın eşiğine gelmiş olması, Türkiye’yi İngiltere, Rusya ve Fransa ile ittifak yapma girişimlerine yöneltmişti. Bu gelişmeler 1939’dan itibaren Türk-Alman ilişkilerinin gerginleşmesine sebep olmuştu.

Bunun üzerine Almanya, Türkiye ile yeniden iyi ilişkiler kurmak ve Türkiye’nin İngiltere ve Fransa ile ittifak yapmasını engellemek için ünlü diplomat Franz von Papen’i 18 Nisan 1939’da Ankara Büyükelçiliği’ne atamıştı.⁵³⁹ Adolf Hitler, Türkiye’ye özel önem verdiği için böylesi değerli bir diplomatı Ankara Büyükelçiliği’ne atamıştı.

Türk-Alman ilişkilerinin gelişmesi ve yönlendirilmesinde etkili olan Franz von Papen, Türkiye’nin İngiltere ve Fransa ile ittifak yapmasını engelleyememişti.⁵⁴⁰ 19 Ekim 1939’da Ankara’da Türk-İngiliz-Fransız İttifakı imzalanmıştı. Ankara Paktı adı verilen bu ittifakı engelleyemeyen Franz von Papen, Almanya’nın çıkarlarını koruyamamıştı.⁵⁴¹ Kasım ayı başında Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile iki defa görüşen Franz von Papen, Türkiye’ye yönelik tehditkâr cümleler sarf ederek, sert tepki göstermişti. Kasım ayının ikinci yarısında Franz von Papen ile iki görüşme daha yapan Şükrü Saraçoğlu, Türk-İngiliz-Fransız ittifak antlaşmasının bir savunma anlaşması olduğunu ve Almanya ile de ilişkilerini sürdüreceklerini ifade etmişti.⁵⁴² Franz von Papen, Türkiye’ye geliş amacı çerçevesinde Büyükelçilik görevlerini sürdürmüş, ancak Türkiye’yi Almanya yanında II. Dünya Savaşı’na sokmayı başaramamıştı. I. Dünya Savaşı’nın tecrübeleri ışığında hareket eden Türk devlet adamları, aynı hataya bir kez daha düşmemişlerdi.

⁵³⁹ **Cumhuriyet**, 19 Nisan 1939, s.1.

⁵⁴⁰ Cemil Koçak, **Türk Alman İlişkileri**, s.40.

⁵⁴¹ Fahir Armaoğlu, İsmail Soysal, “*Türkiye’nin Hitler Almanya’sı ile İlişkileri (1933-1941)*”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, T.T.K. Yay., Ankara, 1999, s.300.

⁵⁴² Yavuz Özgüldür, **Türk-Alman İlişkileri 1923-1945**, Ankara, 1993, s.28.

Almanya'nın Bulgaristan'a girmesinin ardından 6 Nisan 1941'de Yugoslavya ve Yunanistan'a saldırması Türkiye'yi endişelendirmişti. Bunun üzerine Adolf Hitler, 1 Mart 1941'de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye yazdığı bir mektupla Türkiye'ye saldırılmayacağı garantisini vermişti.⁵⁴³ Adolf Hitler, bu mektup ile Türkiye'nin İngiltere yanında savaşa girmesini de engellemek istemişti. Bu arada İngiltere ve ABD'nin Ankara Büyükelçileri, taahhütleri gereği Türkiye'nin derhal savaşa girmesini talep etmişlerdi. Ancak Türkiye, mektupla güvence aldığı Almanya'ya savaşı göze almamıştı. Almanya bunun üzerine, mektuplu güvenceyi bir dostluk ve saldırmazlık paktına dönüştürmek istediğini Türk Hükümeti'ne bildirilmişti.⁵⁴⁴

Nitekim Franz von Papen antlaşmanın yapılacağını 17 Haziran 1941'de gizli kaydıyla Alman Dışişleri Bakanlığı'na rapor etmişti.⁵⁴⁵ Türkiye-Almanya ikili görüşmeleri sonunda on yıl geçerli olan Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması, 18 Haziran 1941'de imzalanmıştı.⁵⁴⁶ Franz Von Papen'i uzun süre oyalamayı başaran Türk diplomasisi, Alman tehlikesi Balkanlar'a gelince Almanya ile dostluk ve saldırmazlık anlaşması imzalamak durumunda kalmıştı.

Adolf Hitler, iktidarı döneminde Türkiye ile Almanya arasında toplam on bir antlaşma yapılmıştı. Bu anlaşmaların on tanesi ticari anlaşma olup, yalnızca biri siyasi anlaşma olmuştu. Ticari anlaşmaların iki tanesi de büyük tutarlı kredi anlaşmaları olmuştu.⁵⁴⁷

Genel itibarıyla Nazi döneminde Türkiye ile Almanya arasında yapılan anlaşmalar iki ülke arasında iyi ilişkiler kurulmasını ve savaş boyunca devam etmesini sağlamıştı. İnşili çıkışlı olsa da, zaman zaman ilişkiler gerginleşse de, Türk Alman ilişkileri ve iki ülke arasında yapılan anlaşmalar ile dostane politikalar devam etmişti. Hitler dönemi Türk-Alman ilişkileri, sonuçları itibarıyla başarılı sonuçlar vermişti. Türkiye açısından bakıldığında; hem iktisadi kalkınma hamlesinde Alman endüstrisinden faydalanmış, hem de bu ülkeye önemli ölçüde maden ve tarım ürünleri ihracatı yapılmıştı. Bunları

⁵⁴³ TBMMZC, VI/29, Ankara, 1941, s.287-295; Dışişleri Bakanlığı, **Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl (1939-1946)**, Ankara, 1974, s.6; Kamuran Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983, s.22-25.

⁵⁴⁴ Türk-İngiliz-Fransız ittifak anlaşması bulunmasına karşın Almanya ile yapılan bu anlaşmanın zorunluluğunu daha sonraki yıllarda Başbakan Saraçoğlu; "*Alman orduları ile bir gün yapayalnız karşı karşıya kaldık*" sözleriyle ifade etmişti. Bknz: (Gotthard Jaeschke, **Türkiye Kronolojisi (1938-1945)**, T.T.K. Yay., Ankara, 1990, s.105).

⁵⁴⁵ **Resmi Gazete**, Sayı 4849, 2 Temmuz 1941; **İkinci Dünya Savaşı'nın Gizli Belgeleri-Almanya Dışişleri Bakanlığı Arşivinden Almanya'nın Türkiye Politikası 1941-1943**, (Çev. Muammer Sencer), İstanbul, 1968, s.35.

⁵⁴⁶ Mahmut Goloğlu, **Milli Şef Dönemi (1939-1945)**, Ankara, 1974, s.111-119; İ. Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, s.639-645.

⁵⁴⁷ Muzaffer Deniz, "*Hitler Dönemi Türk Alman Antlaşmaları*", s.97.

yaparken tarafsız kalmayı da başarmıştı. Almanya açısından bakıldığında ise; hem Türkiye ile yoğun iktisadi ilişkilerini sürdürmüş hem de Türkiye'nin müttefiklerle beraber Almanya'ya karşı, fiilen savaşa girmesini önlemişti. Başbakan Şükrü Saraçoğlu konuşmasının sonunda şu ifadeleri kullanmıştı: *“Alacağımız bu karar bir harp kararı değildir. Bunun bir harp kararına münkalip olup olmaması karşı tarafın alacağı karara bağlıdır. Meclisin bu kararı tarihî büyük bir kararı olacak, vatanın hayrına yarayacaktır.”* Meclis'te başka bazı milletvekilleri de görüşlerini açıklamışlar, Almanya ile siyasî ve iktisadî ilişkilerin kesilmesi için verilen önerge oylanmış ve Meclis'te oturuma katılan dört yüz on bir milletvekilinin oybirliğiyle önerge kabul edilmişti. Türkiye, Almanya ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini kestiği 3 Ağustos 1944'e kadar ilişkiyi sürdürmüş, ancak artık Almanya'nın kesin yenilgisinin ortaya çıktığı dönemde sona ermişti.⁵⁴⁸

C- İSTANBUL DARÜLFÜNÛNU'NUN KALDIRILMASI VE İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'NİN AÇILMASI

Türkiye'de “*Üniversite*” kavramı ilk kez 1933'te çıkarılan 2252⁵⁴⁹ Sayılı Kanun'da kullanılmıştı. Bu Kanun'un Birinci Maddesi'yle İstanbul Darülfünûn'u ve bağlı birimleri 31 Temmuz 1933'te kapatılmış, aynı yasanın İkinci Maddesi'yle 1 Ağustos 1933'te İstanbul Üniversitesi adı ile yeni bir üniversite kurulmuştu.

Yeni kurduğu Cumhuriyet'in geleceğini emanet edeceği nesillere tek ve gerçek yol gösterici olarak bilimi sunan Atatürk, daha Cumhuriyet'in ilk yıllarında 22 Eylül 1924'te Samsun'da öğretmenlere hitaben şu görüşleri dile getirmişti: *“Efendiler; Dünyada her şey için, hayat için, muvaffakiyet için en hakiki mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin haricinde müşrik aramak gaflettir, cehalettir, delalettir. Yalnız; ilmin ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının tekâmülüne idrak etmek ve terakkiyatını zamanla takip eylemek şarttır. Bin, iki bin, binlerce sene evvelki ilim ve fen lisanının çizdiği düsturları, şu kadar bin sene evvel bugün aynen tatbikata kalkışmak elbette ilim ve fennin içinde bulunmak değildir.”*⁵⁵⁰

Cumhuriyet ilan edildikten sonra yükseköğretim alanında gerçekleşen en önemli atılım olan üniversite reformuyla İstanbul Darülfünûn'u kapatılmış yerine İstanbul

⁵⁴⁸ TBMMZC, VII/13, 2 Ağustos 1944, Ankara 1944, s.3-12; **Akşam Postası**, “*Türkiye'nin Kararı*”, 2 Ağustos 1944, s.1.

⁵⁴⁹ **Düstur**, 14, (III. Tertip), Ankara, 1933, s.1299-1231; TBMMZC, IV/15, Ankara, 1933, s.256; **Resmî Gazete**, Sayı 2420, 6 Haziran 1933.

⁵⁵⁰ **Hâkimiyet-i Milliye**, 25 Eylül 1924, s.1-2; Mustafa Kemal Atatürk, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, s.202.

Üniversitesi kurulmuştu. Üniversite reformunun gerçekleşmesinde en önemli rolü oynayan ise kuşkusuz Atatürk öncülüğünde Türkiye'ye davet edilen Prof. Albert Malche olmuştu. Albert Malche tarafından hazırlanan rapor doğrultusunda üniversite reformu gerçekleşmişti.

Türkiye'de 1933'te gerçekleşen üniversite reformunda başta Atatürk olmak üzere dönemin önde gelen aydınları etkili olmuştu. Bu kişiler üniversite reformu ile iki önemli hedef belirlemişlerdi. Bunlardan ilki Osmanlı'dan beri devam eden ve büyük bir problem teşkil eden Darülfünûn'un kaldırarak yerine Batılı anlamda bilim üreten bir üniversite hedeflenmişti. İkincisi ise, reform sonrasında kurulacak bu üniversitede, Cumhuriyet ideolojisinin gelişmesini sağlamak amaçlanmıştı. "*Vakit*" gazetesinin haberinde bu konu hakkında şöyle bahsedilmişti: "*yeni üniversitenin en önemli vasfı milliyetçiliği ve inkılâpçılığıdır. Türk İnkılâbının ideolojisini yeni üniversite işleyecektir.*"⁵⁵¹ " Bu doğrultuda keskin ve kararlı bir reformu gerçekleştirmek için Maârif Vekilliği'ne Reşit Galip Bey getirilmişti.

I- Dr. Reşit Galip Bey'in Maârif Vekilliği'ne Atanması

Prof. A. Malche'ın raporu Atatürk tarafından okunmuş ve Darülfünûn'un ilgasına karar verilmişti. Bu sırada Maârif Vekili olan Esat (Sagay) Bey böyle bir dönüşümü yapabilecek bir kişi olarak görülmediğinden 19 Eylül 1932'de istifa ettirilmiş ve yerine Dr. Reşit Galip Bey⁵⁵² getirilmişti. Bu değişim konusunda Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu aşağıdaki olayı nakletmişti. 19-20 Ağustos 1932 gecesi Yalova Köşkü'ndeki akşam yemeğinde Afet (İnan), Yusuf (Akçura), Dr. Reşit Galip, Celâl Sahir (Erozan) ve Müderris Muavini Dr. Şevket Aziz (Kansu) yer almıştı. Söz Darülfünûn'un ilgasına gelmişti. Söz alan Dr. Şevket Aziz Bey, Birinci Türk Tarih Kongresi'nde sunmuş

⁵⁵¹ **Vakit**, "*Yeni Üniversite Teşekkül Etti*", 1 Ağustos 1933, s.7.

⁵⁵² Reşit Galip Bey 1893'te Rodos'da doğmuştu. İstanbul'a gelerek 1911'de girdiği Askerî Tıbbiye'den 1917'de mezun olmuştu. Tıbbiye'deki öğrenciliği sırasında Türk Ocağı'nın kurulmasına katkıda bulunmuş ve yine öğrenciliği döneminde üçüncü sınıftayken gönüllü olarak Balkan Savaşı'na katılmıştı. Dördüncü sınıftayken I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine gönüllü olarak savaşa katılmış ve Kafkas Cephesi'nde Teşkilât-ı Mahsusa adlı istihbarat ve özel savaş birliğinde görev yapmıştı. Mütarekeden sonra İstanbul'a gelerek Gülhane Tatbikat Mektebi'nde staja başlamıştı. Reşit Galip, Mütareke sırasında bazı arkadaşları ile birlikte 25 Kasım 1918'de Köycüler Cemiyeti'ni kurmuştu. Gazi Mustafa Kemal'in 1923'te Mersin'i ziyareti sırasında Türk Ocağı Reisi sıfatıyla söylediği nutuk ile kendisini tanıtmış ve dikkatini çekmiş ve daha sonra, 10 Ocak 1925'te Aydın Mebusu seçilmişti. Şeyh Said isyanı üzerine kurulan Ankara İstiklâl Mahkemesi'ne 7 Mart 1925'te yedek üye olarak görev yapmıştı. 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulurken Reşit Galip'in bu Fırkanın İdare Heyeti'ne girmişti. 1 hafta sora istifa etmiş ve Halk Fırkası'na geri dönmüştü. 1933 Üniversite Reformu'nu gerçekleştiren Maarif Vekili sıfatıyla Türk İnkılâbının önemli bir neferi olmuştu. İlköğretimde "*Andımız*" marşının yaratıcısı ve Ezanın Türkçeleştirilmesi gibi önemli görevlerde bulunmuş, hekim, siyasetçi, gazeteci ve eğitimci olarak 4 Mart 1934'te Ankara'da zatürreeden ölmüştü. Cenazesi devlet töreni ile kaldırılmıştı. Daha geniş bilgi için Bknz: (Ahmet Şevket Elman, **Dr. Reşit Galip**, Ankara, 1995).

olduğu “*Türklerin Antropolojisi*” konulu bildirisi için; “*İki seneden beri Tıp Fakültesi’ndeki Antropoloji laboratuvarında tetkikatta bulunuyorum. Türk tıbbının antropolojik neticelerini, bana verdiği kanaatleri huzurunuzda cesaretle söylemek istedim*” demişti. Bunun üzerine Atatürk, Dr. Reşit Galip’e dönerek; “*Üniversitede doktor bey gibi birinci elden araştırma yapan profesör görmek istiyorum. İlim tercüme ile olamaz, tetkikle olur. Doktor Bey nasıl memleket malzemesini tetkik ederek ilim yapmışsa ben de senden böyle ilim adamları almanı istiyorum*”⁵⁵³ demişti. Bu sözler Dr. Reşit Galip’in Maârif Vekili olarak görevlendirileceğini işaret etmişti. Bu olaydan kısa bir süre sonra 19 Eylül 1932’de istifa eden Esay (Sagay)’ın yerine Maârif Vekâleti’ne Reşat Galip Bey getirilmişti.⁵⁵⁴ Reşat Galip Bey Bakan olduktan sonra mecliste şu konuşmayı yapmıştı: “*...Bana gösterilen vazife sahasında millet için milletin, onun Büyük Meclisinin ve şeflerinin teveccühlerine liyakati daima muhafaza edebilmek gayretiyle ölüncesine çalışmayı en iptidai vazife, memleket vazifesi ve en nihayet namus ve haysiyet vazifesi bilirim ve daima öyle bileceğim...*”⁵⁵⁵

Prof. A. Malche’in raporunu incelemek ve ıslahat esasları hakkında görüşlerini sunmak üzere, Sıhhiye Vekili Refik Bey’in başkanlığında Maârif Vekili Esat ve Adliye Vekili Yusuf Kemal Beylerden oluşan bir komisyon kurulmuştu.⁵⁵⁶ Komisyon çalışmalarını 1932’nin Ağustos sonlarında tamamlamış ve raporunu hazırlamıştı.⁵⁵⁷ Bu süre zarfında da Maârif Vekâleti’ne Reşat Galip Bey atanmıştı. Darülfünûn’u ziyaret eden Reşat Galip Bey, bu kurum ülkenin ve inkılâpların ihtiyaçlarına cevap verecek bir şekilde tasfiye edileceğini ve bu yapılırken üyelerinin görüşlerinin dikkate alınacağını vurgulamıştı.⁵⁵⁸

Reşit Galip: “*Darülfünûn teşkilatının kökünden kaldırılacağı şeklinde bir endişenin yersiz olduğunu, yapılacak şeyin el birliği ile mevcudu güçlendirmek, ona “yeni bir ruh vermek” olduğunu, Darülfünûn’a ömürlerini vermiş hocaların görevlerine son verilmeyeceğini böyle bir anlayışın cumhuriyet yönetiminde yeri olmadığını*” söylemişti. Bu görüşlerin Maârif Vekili’nin kişisel görüşlerini yansıtmaktan başka

⁵⁵³ Melahat Özgü, “Atatürk İlim ve İrfan Yolunda”, **Atatürk’e Sevgi**, Ankara, (1972), s.9-20.

⁵⁵⁴ **Cumhuriyet**, “Yeni Maarif Vekili Reşit Galip Oldu”, 20 Eylül 1932, s.1; **Hakimeyet-i Milliye**, “Yeni Maarif Vekili”, 20 Eylül 1932, s.1.

⁵⁵⁵ **TBMMZC**, IV/1, Ankara, 17 Mayıs 1933, s.145.

⁵⁵⁶ **Cumhuriyet**, “Prof. Malş’ın Verdiği Rapor”, 25 Ağustos 1932, s.2.

⁵⁵⁷ **Cumhuriyet**, “Prof. Malş’ın Raporu”, 31 Ağustos 1932, s.2.

⁵⁵⁸ **Hakimeyet-i Milliye**, “Yeni Maarif Vekili”, 20 Eylül 1932, s.1.

anlam taşımamıştı. Çünkü aradan birkaç ay geçmeden Darülfünûn tamamen ortadan kaldırılmış ve birçok hoca tasfiye edilmişti.⁵⁵⁹

Basında tasfiyelerin olacağı ve yerine de yabancı bilim insanlarının getirilmesi tartışılmaya başlamıştı. Örneğin “*Milliyet*” gazetesinde konu hakkında çıkan haberde şu yoruma yer verilmişti: “*Ne kadar gizlenir gizlensin Darülfünun hocaları bugünlerde hafif bir karın ağrısına tutulmuştu. Darülfünun kapatıp yerine bir üniversite için görevlendirilen Profesör A. Malche’in Türkiye’ye gelişi bu karın ağrısının belli başlı sebeplerindendir. Tabii bu hengâmede kimin gidip kimin kalacağı da belli değildir ama kendini tehlikede hissedenler de yok değildir. Darülfünun meselesi görüşülürken münasebet alacak bir fikri şimdi burada izah etmek istiyorum. Türkiye komşu ve yakın memleketlerin siyasi ihtimallerinden kaçan mültecilere daima misafirperverlik göstermiş bir memlekettir. Bunların içerisinde Türkleşmiş olanları bile vardır. Mesela Macar İhtilal’ından kaçan birçok Macar asilzadesi ve Macar zabıtları ordumuza girmişler ve burada yerleşmişlerdir. Biz bunların hizmetinden çok istifade eder etmiştik. Şimdi bu günlerde Almanya’daki siyasi bir hadise dünyanın en yüksek ilim adamlarından bir kısmını Yahudi diye işten çıkardı ve itibardan düşürdü. Bu âlimlerden 5-10 tanesini memleketimize çağırsak ne büyük istifade eder ederiz. Milletler birbirinin yalnız ticaretinden parasından değil ilminden de faydalanmalıdır. Bu fikri iddiasız veya esrarsız bir mülâhaza olarak ortaya atıyorum. Fransa gibi ağzına kadar âlim ve mütehasıs dolu bir memleket bu hadise’den istifa ederek Profesör Einstein Kürsü teklif etmiştir.*”⁵⁶⁰

Prof. A. Malche’in raporunu okuyan ve dikkatlice inceleyerek üzerine notlar alan Atatürk, bu notlarından şu ilk cümle oldukça önemli olmuştu: “*İstanbul Darülfünûn’u lağvolunmuştur; yerine İstanbul Üniversitesi tesis olunacaktır.*”⁵⁶¹ Bu ifade ile kesin ve köklü bir değişiklikler yapılacağı apaçık ortaya çıkmıştı.

Darülfünûn’un ıslahı ile ilgili Maârif Vekâleti’nde gerekli hazırlıklar tamamlanarak kanun teklifi 1933’un başlarında Heyet-i Vekile’ye sunulmuştu. Darülfünûn’un yenilenmesi için çalışmalar sürerken ilginç bir olay yaşanmıştı. İktisat ve Ticaret Mektebi öğrencilerinin önderliğinde Talebe Cemiyeti idaresinde toplantılar yaparak, A. Malche’in ıslahat konusundaki raporunu destekleyici açıklamalar yapmışlardı.⁵⁶²

⁵⁵⁹ **Hâkimiyet-i Milliye**, “*Maarif Vekili Bey Darülfünûn’da*”, 9 Ekim 1932, s.1-2.

⁵⁶⁰ **Milliyet**, “*Prof. Malche Gelirken*”, 5 Mayıs 1933, s.4.

⁵⁶¹ Utkan Kocatürk, “*Atatürk’ün Üniversite Reformu*”, s.6-7.

⁵⁶² **Cumhuriyet**, “*Islahat İsteyen Talebe*”, 20 Mart 1933, s.1-2.

Darülfünûn'un ıslahı aşamasında A. Malche'in rol alacağına dair haberler 1932 sonlarında basında çıkmaya başlamıştı.⁵⁶³ Bu konuda kesin karar, Heyet-i Vekile'nin 13 Mart 1933 tarihili toplantısında verilmişti. Albert Malche ile Türkiye'nin Bern Sefiri Cemal Hüsnü Bey arasında imzalanan antlaşma ile tartışmalar son bulmuştu.⁵⁶⁴ 1 Nisan 1933 - 31 Mart 1934 tarihleri arasında geçerli olmak kaydıyla; Albert Malche, Maârif Vekâleti emrinde Darülfünûn ıslahında çalışacak ve karşılığında ise aylık 1829 lira ücret ile bir kereye mahsus olmak üzere bin altı yüz lira harcırah verilmesi kararlaştırılmıştı. Heyet-i Vekile'nin bu kararı Darülfünûn'a bildirilerek harcırah ödemesi yapılmıştı.⁵⁶⁵

Albert Malche, 2 Mayıs 1933'te İstanbul'a gelmiş ve konu hakkında basına; *"Maârif Vekâleti'nin teknik danışmanlığında müşavir olarak, Darülfünûn'un ıslahında görev alacağını belirterek"*⁵⁶⁶ Ankara'ya hareket etmişti.⁵⁶⁷ Ankara'da 7 Mayıs'ta Maârif Vekili Reşat Galip Bey'in başkanlığında, Darülfünûn Fakülte Reisleri ve Prof. A. Malche'in katıldığı bir toplantı yapılmıştı. Toplantıda bir konuşma yapan Maârif Vekili Reşat Bey, umumun isteği haline gelen Darülfünûn'un ıslahı işinin, geçici bir ıslahat şeklinde değil, bir inkılâp tedbiri olarak kısa sürede ve sorunun kökünden çözülmesi şeklinde olacağını belirterek herkesten fikirlerini açıklamasını istemişti.⁵⁶⁸

İstanbul'a 18 Mayıs'ta dönen Prof. A. Malche başkanlığında Darülfünûn'un ıslahı esaslarını belirlemek ve uygulamak üzere, 20 Mayıs 1933'te *"İslahat Komisyonu"* oluşturulmuştu. Bu komisyonda Talim ve Terbiye Heyeti üyelerinden Avni (Başman) ile Rüştü (Uzel), Mühendis Mektebi Müdürü Kerim (Erim), Ankara Lisesi Müdürü Osman (Horasan) Beylere görev verilmişti.⁵⁶⁹

Komisyon'un 21 Mayıs'ta yaptığı toplantıdan sonra A. Malche şu açıklamayı yapmıştı: *"İslahatın Maârif Vekilliği'nin vereceği emirler doğrultusunda yapılacağını; yeni üniversitenin bilimsel özerkliğinin olacağını; ancak, idari özerkliğin bulunmayacağını, İstanbul yakasına nakledilecek Tıp Fakültesi için uygun bina*

⁵⁶³ **Milliyet**, "Mütehassıs Meselesi", 2 Kasım 1932, s.1.

⁵⁶⁴ **B.C.A.**, Fon: 030.18.01.2, Kutu 34, Dosya 16, Sayı: 7, 13 Mart 1933.

⁵⁶⁵ **Cumhuriyet**, "Prof. Malche Geliyor", 23 Mart 1933, s.2.

⁵⁶⁶ **Milliyet**, "Pr. Malche Dün Geldi", 3 Mayıs 1933, s.3; **Cumhuriyet**, "M. Malche Dün İsviçre'den Geldi", 3 Mayıs 1933, s.1.

⁵⁶⁷ **Cumhuriyet**, "Yeni Maarif Vekilimiz Dün Akşam Ankara'ya Hareket Etti", 20 Eylül 1932, s.1; **Cumhuriyet**, "Reşit Galip Bey Nasıl Çalışıyor, Neler Yapacak?", 26 Kasım 1932, s.1-2; **Hâkimiyet-i Milliye**, "Maarif Vekilimizin Söyledikleri", 19 Haziran 1933, s.1-2.

⁵⁶⁸ **Milliyet**, "Darülfünûn'un Islahı", 8 Mayıs 1933, s.1-4; **Hâkimiyet-i Milliye**, "Darülfünûn'un", 8 Mayıs 1933, s.1-5.

⁵⁶⁹ **Hâkimiyet-i Milliye**, "Darülfünûn Lahiyası", 19 Mayıs 1933, s.1.

arandığını; 31 Mayıs'a kadar teslim edilmek üzere bütün öğretim üyelerine sicil fişlerinin dağıtıldığını.⁵⁷⁰”

Diğer taraftan Yüksek İktisat Mektebi'nin ayrı bir okul olarak ıslah edilmesi görüşünü içeren bir rapor 15 Mayıs 1933'te Mektep Müdürlüğü tarafından hazırlanmış ve İktisat Vekilliği'ne sunulmuştu.⁵⁷¹ Komisyon üyeleri bir taraftan sicil fişlerini incelerken bir taraftan da Darülfünûn binalarını incelemekte ve Tıp Fakültesi için uygun yeni bina bulunması için çalışma yapmıştı.⁵⁷²

Islahat Komisyonu çalışmalarını 28 Mayıs'ta tamamlamış ve hazırladığı raporu Maârif Vekilliği'ne göndermişti. Bu arada Darülfünûn'un ıslahı aşamasında fakülte reisliklerine yabancı öğretim üyelerinin getirileceğine dair bazı haberler çıkmışsa da Maârif Vekili Reşit Galip Bey bunları yalanlamıştı.⁵⁷³ Yapılan incelemeler neticesinde 21 Mayıs 1933'te Tıp Fakültesi'nin İstanbul Erkek Lisesi binasına nakli kararlaştırılmıştı. Vekâlet Müsteşarlığı yaptığı açıklamada; yeni öğretim yılında yeni üniversite, yeni kadro ile Tıp Fakültesi'nin yeni binasına nakledilmiş olarak girileceğini ve yeni kadronun A. Malche tarafından belirleneceğini belirtmişti.⁵⁷⁴ Bir taraftan bu kararlar alınırken diğer taraftan da Mimar Prof. Egli, Darülfünûn binalarında gerekli tadilat işlerini yürütmeye başlamıştı.⁵⁷⁵

Prof. A. Malche, daha önce öğretim üyelerinin doldurdukları sicil fişlerini esas olarak hazırladığı yeni üniversitenin kadrosu ile ilgili rapor Islahat Komisyon Üyeleri'nden Rüştü ve Avni Beyler tarafından Ankara'ya götürülmüştü.⁵⁷⁶ Kadroların belirlenmesi aşamasında Maârif Vekilliği görüşmelerde bulunmak üzere A. Malche'ı Ankara'ya çağırılmıştı.⁵⁷⁷ Daha sonra Prof. A. Malche ve Reşit Galip Bey İstanbul'a gelmişler ve çalışmalarına burada devam etmişlerdi.⁵⁷⁸ Bu arada en çok merak edilen ve tartışılan konu mevcut öğretim üyelerinden hangilerinin yeni üniversitede görev alacakları ve kimlerin açıkta kalacak konusu olmuş gazetelerde bununla ilgili olarak

⁵⁷⁰ **Cumhuriyet**, “Darülfünûn'un Islahatı”, 8 Mayıs 1933, s.1; **Milliyet**, “Sicil Fişleri Dağıtıldı”, 22 Mayıs 1933, s.1.

⁵⁷¹ **Milliyet**, “Darülfünûn'un İlgası”, 22 Mayıs 1933, s.1-2.

⁵⁷² **Milliyet**, “Darülfünûn'un Islahatı”, 24 Mayıs 1933, s.1.

⁵⁷³ **Milliyet**, “Üniversiteye Ecnebi Fakülte Reisleri Getirilecek”, 29 Mayıs 1933, s.1; **Milliyet**, “Üniversiteye Ecnebi Fakülte Reisleri Getirileceği Asılsızdır”, 31 Mayıs 1933, s.1.

⁵⁷⁴ **Milliyet**, “Yeni Maarif Teşkilatının Ana Hatları Nelerdir”, 23 Haziran 1933, s.1-2.

⁵⁷⁵ **Cumhuriyet**, “Binaların Tadilatlarını Pr. Egli Yapacak”, 19 Haziran 1933, s.1-6.

⁵⁷⁶ **Milliyet**, “Kadro Ankara'ya Gitti”, 26 Haziran 1933, s.1-2.

⁵⁷⁷ **Cumhuriyet**, “Prof. Malş Dün Ankara'ya Gitti”, 5 Temmuz 1933, s. 2; **Akşam**, “Malş Ankara'da”, 7 Temmuz 1933, s.2.

⁵⁷⁸ **Cumhuriyet**, “Üniversite'nin Kadrosu”, 9 Temmuz 1933, s.1-4; **Milliyet**, “Maarif Vekili Yarın Yeni Kadrolarla Geliyor”, 11 Temmuz 1933, s.1.

tahminlere dayalı listeler yayınlanmıştı.⁵⁷⁹ Bu konuda alınan kesin kararlar 30 Temmuz'da bütün öğretim üyelerine gönderilen mektupla bildirilmişti.⁵⁸⁰

II- Darülfünûn'un İlga ve İstanbul Üniversitesi'nin Açılması

Maârif Vekâleti tarafından hazırlanan; *“İstanbul Darülfünûn'un İlga ile Yerine Yeni Esaslar Dâhilinde Bir İstanbul Üniversitesi Teşkiline Dair Kanun Lâyihası”*, İcra Vekilleri Heyeti'nin 15 Mayıs 1933'te ki toplantısında görüşülerek kabul edilmiş ve 18 Mayıs 1933'te TBMM'ye gönderilmişti.⁵⁸¹

Kanun tasarısının Maârif Vekâleti tarafından hazırlanan kısa gerekçesinde; *“İstanbul Darülfünûnu'nun teşkilât kanunu projesini ihzar ve ıslah çarelerini tespiti konusunda TBMM'den verilen yetkiye dayanarak Hükümet tarafından gerekli incelemeler yapılmıştı⁵⁸²”* diyerek açıklanmıştı. Maârif Vekâleti tarafından bu hususta hazırlanan rapor ve Darülfünûn fakültelerinin teklifleri ve muhtelif ecnebi Darülfünûnlarının vaziyetlerinin *“esaslı surette”* gözden geçirilmesi sonucunda *“İstanbul Darülfünûnu'na verilecek yeni şeklin hazırlıkları tamamlanmış olduğundan ıslahat sahasında”*, Vekâlet tarafından hemen faaliyete geçilmesinin kararlaştırılmış olduğu belirtilmişti. 21 Mayıs'ta TBMM'nin gündemine gelmiş; Maârif ve Bütçe Encümenleri'nde görüşüldükten sonra 31 Mayıs'ta kabul edilmişti.⁵⁸³

Hazırlanan raporda 1 Haziran 1933'ten itibaren geçerli olacak *“İstanbul Üniversitesi'nin İlgasına ve Maârif Vekâleti'nce Yeni Bir Üniversite Kurulmasına Dair 2252 Kanunu⁵⁸⁴”* ile kadro ve teşkilatıyla birlikte İstanbul Darülfünûn'u 31 Temmuz 1933'ten itibariyle lağvedilmiş⁵⁸⁵ ve 1 Ağustos Salı günü İstanbul Üniversitesi açılmıştı.⁵⁸⁶

⁵⁷⁹ **Cumhuriyet**, “Yeni Üniversitenin Kadrosu”, 21 Temmuz 1933, s.1-4.

⁵⁸⁰ **Cumhuriyet**, “Üniversitenin Kadrosu”, 30 Temmuz 1933, s.1-6; **Hâkimiyet-i Milliye**, “Üniversite”, 31 Temmuz 1933, s.1.

⁵⁸¹ **TBMMZC**, IV/15, Ankara, 1933, s.152; **B.C.A.**, Fon: 030.18.01.2, Kutu: 36, Dosya: 36, Evrak No: 1, 15 Mayıs 1933; E. Hirsch, **Dünya Üniversiteleri ve Türkiye’de Üniversitelerin Gelişmesi**, s.298-299.

⁵⁸² **TBMMZC**, III/15, Ankara, 1933, s.281-324; Mehmet Saray, **İstanbul Üniversitesi Tarihi 1453-1933**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1966, s.80-81.

⁵⁸³ **TBMMZC**, IV/15, Ankara, 1933, s.256-466-467; **Resmî Gazete**, Sayı 2420, 6 Haziran 1933.

⁵⁸⁴ **Düstür**, 14, (III. Tertip), Ankara, 1933, s.1229-1231; **TBMMZC**, IV/15, Ankara, 1933, s.256-466-467; **Resmî Gazete**, Sayı 2420, 6 Haziran 1933.

⁵⁸⁵ **Vakit**, “Darülfünun Bugün Tarihe Karşıyor”, 31 Temmuz 1933, s.8; **Milliyet**, “Darülfünun Bugün İlga Edildi”, 31 Temmuz 1933, s.1; **Cumhuriyet**, “Darülfünun Kapatıldı”, 31 Temmuz 1933, s.1.

⁵⁸⁶ **Vakit**, “Yeni Üniversitenin Kuruluşu”, 1 Ağustos 1933, s.1; **Milliyet**, “Türkiye’de İlim İnkılâbı Başladı”, 1 Ağustos 1933, s.1; **Cumhuriyet**, “Yeni Üniversite Açıldı”, 1 Ağustos 1933, s.1.

Maârif Vekilliği 1 Ağustos 1933'ten itibaren İstanbul'da "*İstanbul Üniversitesi*"⁵⁸⁷ adıyla bir üniversite kurmakla görevlendirilmiş ve kuruluş kanununu 1 Nisan 1934'te TBMM'ye sunmuştu.⁵⁸⁸ Yine bu kanuna göre; Nafia Vekilliği'ne bağlı Yüksek Mühendis Mektebi ile İktisat Vekilliği'ne bağlı Yüksek İktisat Mektebi'nin İstanbul Üniversitesi'ne bağlanmasına Vekiller Heyeti yetkili olmuştu. Darülfünûn'un bütün çalışanları 1 Ağustos 1933 ile 31 Mayıs 1934 tarihleri arasında geçici olarak Maârif Vekilliği kadrosuna geçirilmişti. Bundan sonra seçilenler, yeni üniversitenin daimi kadrosuna aktarılması kararlaştırılmıştı. 1 Ağustos 1933'ten sonra Darülfünûn'a ait bütün gelir ve giderler genel bütçeye alınmış ve yine bu tarihten sonra İstanbul Darülfünûnu ile ilgili bütün yasal düzenlemeler geçersiz sayılmıştı.⁵⁸⁹

Vekiller Heyeti, 22 Mayıs'ta Darülfünûn'un lağvedileceği 31 Temmuz'a kadar geçecek iki aylık sürede işlerin yürütülmesi için geçici bütçenin onaylanmasına dair bir kanun tasarısı hazırlamıştı.⁵⁹⁰ Bu tasarıda 31 Mayıs'ta kabul edilen Darülfünûn'un ilga ve yeni üniversite kurulmasıyla ilgili kanunla birleştirilerek kabul edilmişti.⁵⁹¹

Yeni kurulacak üniversitenin yerleşeceği binaların tespiti, tamiri ve fakültelerin bu binalara nakli işleri ile ilgilenmek üzere bir komisyon kurulmuştu. Komisyonun uğraştığı en önemli konu Haydarpaşa'daki Tıp Fakültesi'nin eski Harbiye Nezareti binasına 21 Mayıs 1933'te nakli olmuştu.⁵⁹² Maârif Vekâleti'nin 1933 Temmuz'unda bir emir ile Darülfünûn Divanı lağvedilerek yerine Tevfik Recep Bey Başkanlığında, fakültede reislerinin üye olduğu bir "*İdare Heyeti*" kurulmuştu.⁵⁹³

Kanun gereği 31 Temmuz 1933'ten itibaren İstanbul Darülfünûn'u tarihe karışmıştı. O gün yeni üniversitenin kuruluş hazırlıkları ile ilgili olarak Maârif Vekili Reşat Galip Bey'in başkanlığında bir toplantı yapılmıştı. Toplantıya yeni üniversitenin yöneticileri Üniversite Emni Neşet Ömer (İrdelp), Tıp Fakültesi Dekanı Tevfik Salim

⁵⁸⁷ Yeni kurulacak yükseköğretim kurumunun adının ne olacağı Maarif Encümeni'nde tartışılmıştır. "*Darülfünun ve Üniversite*" kelimeleri Türkçe olmadığı için "*İstanbul Bilgetayı*" gibi örnekler ortaya atılsa da kurumun adı "*İstanbul Üniversitesi*" olarak kalmıştı. **Milliyet**, "*Üniversite Tesis Ediliyor*", 23 Mayıs 1933, s.7; (Emre Dölen, **Darülfünun'dan Üniversiteye Geçiş**, s.168-169).

⁵⁸⁸ **TBMMZC**, IV/21, Ankara, 1934, s.13; E. Hirsch, **Anılarım**, s.300.

⁵⁸⁹ E. Hirsch, **Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi**, s.301-305.

⁵⁹⁰ **B.A.C.**, Fon 030.18.01.2, Kutu 36, Dosya 38, Evrak No 1, Kararname No 14419, 22 Mayıs 1933.

⁵⁹¹ **Düstür**, 14, (III. Tertip), Ankara, 1933, s.1229-1231; **TBMMZC**, IV/15, Ankara, 1933, s.256-466-467; **Resmî Gazete**, Sayı 2420, 6 Haziran 1933.

⁵⁹² **B.A.C.**, Fon: 30.18.1.2, Kutu: 37 Gömlek: 49, Sıra: 16, 2 Temmuz 1933; **Cumhuriyet**, "*Darülfünun'da Nakil Vaziyeti*", 16 Haziran 1933, s.3.

⁵⁹³ **Cumhuriyet**, "*Ecnebi Profosörler*", 7 Temmuz 1933, s.3; **Milliyet**, "*Yabancı Profesörler Konusu*", 8 Temmuz 1933, s.3.

(Sağlam), Hukuk Fakültesi Dekanı Tahir (Taner), Edebiyat Fakültesi Dekanı Mehmet Fuat (Köprülü) ve Fen Fakültesi Dekanı Kerim (Erim) Beyler katılmışlardı.⁵⁹⁴

Maârif Vekili Reşat Galip Bey, gazetecilere Darülfünûn hakkında şu ilgileri aktarmıştı: *“Darülfünûn geçirdiği aşamaları anlatmıştır. Türkiye’nin geçirdiği tarihi inkılâplara Darülfünûn’un tarafsız ve habersiz kaldığını sadece yeni kanunları programlarına almakla yetindiğini, yeni milli tarih telakkisini bütün yurdu sarmasından çok sonra Darülfünûn’a girdiğini, öz dil hareketine tepkisiz kaldığını, yani Darülfünûn’un durduğunu ve dış dünya ile bağlarını kesip içine kapanık bir duruma geldiğini kaydetmiştir.”*⁵⁹⁵

Açıklamasının devamında, Darülfünûn’un dışarıdaki bilimsel gelişmeleri takip etmediği gibi, kendi içinde bilimsel araştırma alanı olmadığını, eğitimini batılı modern üniversitelerde uygulanan yöntem ve metotlara uyduramadığını ifade etmişti. Türkiye gibi bir inkılâp ülkesinin geleceğin önderlerini yetiştirme görevinin artık böyle bir kuruma verilemeyeceğini, belirten Reşat Galip Bey, ıslah görevini yapamayan, ayrılan bütçe ve zamanı iyi değerlendiremeyen Darülfünûn’un ıslahı işinin 1932 Bütçe Kanunu’yla Heyet-i Vekile’ye havale edildiğini bilgisini vermişti. Bu amaçla Prof. A. Malche’in getirildiğini, onun verdiği rapor doğrultusunda ıslahı mümkün görünmeyen bu kurumun kaldırılarak yeni bir üniversite kurulmasına karar verildiğini, bu üniversiteye Darülfünûn kadrosundan bilimsel yeterliliği olanların alınacağını, üniversitenin tüm ülkenin milli varlığının timsali olacağını belirtmişti. Teşkilat olarak Tıp, Hukuk, Fen ve Edebiyat Fakülteleri ile İslam Tetkikleri, Türk İnkılâbı, Milli İktisat, Türkiyat, Coğrafya, Morfoloji, Kimya ve Elektromekanik enstitülerinden oluşacağını, yeni olarak Yabancı Diller Mektebi’nin açılacağını ve Mühendis, Mülkiye ve Ticaret Mektepleri hakkında sonra karar verileceğini belirtmişti. Konuşmasının devamında Reşat Galip Bey, milli tarih anlayışının hâkim olacağı ve Türk İnkılâbının sebep ve sonuçlarının bir program dâhilinde öğretileceğini izah etmişti. Yeni üniversitenin öğretim kadrosunun ise, eski Darülfünûn’dan seçilenler, Darülfünûn dışından alınacaklar ve yabancı öğretim üyelerinden oluşacağını söylemişti. Yapılacak çalışmalarla bu yeni üniversite sayesinde Türkiye’nin bilim âlemine katılacağını ve

⁵⁹⁴ **Cumhuriyet**, “Divan Dün Toplandı”, 1 Ağustos 1933, s.2; **Akşam**, “Yeni Üniversite İçin Yoğun Mesai”, 2 Ağustos 1933, s.4.

⁵⁹⁵ **Milliyet**, “Türkiye’de İm İnkılabı Bugün Başladı”, 1 Ağustos 1933, s.5; E. Hirsch, **Dünya Üniversiteleri ve Türkiye’de Üniversitelerin Gelişmesi**, s.310-311; E. Dölen, **Darülfünun’dan Üniversiteye Geçiş**, s.174-182.

Türkiye'nin Mustafa Kemal Atatürk'ün elinden kuvvetli bir armağan daha kazanmış olacağını vurgulamıştı.⁵⁹⁶

Islahat kapsamında “*İstanbul Darülfünunu*” levhası 28 Ağustos 1933'te indirilmiş ve yerine yeni ismi olan “*İstanbul Türk Üniversitesi*” levhası 1 ağustos 1933'te açılış günü asılması kararlaştırılmıştı.⁵⁹⁷ Yeni Türk Üniversitesi 1 Ağustos 1933'te faaliyetlerine başlamış ve yeni idareciler görevleri devralmışlardı. Bir taraftan yurt içinden ve dışından yeni öğretim üyeliği için başvurular sürerken diğer taraftan da bu üniversitenin teşkilat, eğitim ve öğretimini düzenleyecek talimatnamelerin hazırlıklarına da başlanılmıştı.⁵⁹⁸

İstanbul Üniversitesi yönetiminin ilk yaptığı işlerden birisi de Maârif Vekili Reşit Galip Bey'den Edebiyat Fakültesi'nde açılan Türk İnkılâbı Kürsüsü'nde 2 Ağustos 1933'te ders vermesini teklif etmek olmuş, Reşit Galip Bey de bu teklifi kabul etmişti.⁵⁹⁹

Yeni üniversite Eminliğinin işlerinin yürütülmesi için 3 Ağustos'ta bir talimatname hazırlamış ve fakültelere tebliğ etmiştir. Islahat komisyonunun çalışmalarına katılan Maârif Müsteşarı Avni Bey, hazırlık yılı süresince üniversitenin idari özerkliğinin bulunmayacağını daha sonraki durum için komisyonun karar vereceğini belirtmiştir.⁶⁰⁰

Ağustosun ilk günlerinden üniversite kadrosuna alınan öğretim üyelerinden uzmanlık alanları, görevleri, üniversite dışında yaptıkları işler ve maaş durumlarını belirten beyannameler alınmıştı. Üniversitenin idare heyeti yeni kanun nizamname ve ders programlarını hazırlamak ile meşgul olmuştu. Alman Hükümeti ve kitapçılarının

⁵⁹⁶ **Cumhuriyet**, “*Reşat Galip'in Üniversite Hakkında Demeci*”, 1 Ağustos 1933; s.1-2; **Hâkimiyet-i Milliye**, “*Maarif Vekili ve Üniversite*”, 2 Ağustos 1933, s.4-5; Ernst Hirsch, **Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi**, s.313; Emre Dölen, **Darülfünun'dan Üniversiteye Geçiş**, s.177.

⁵⁹⁷ **Milliyet**, “*Levha İndirildi*”, 28 Ağustos 1933, s.1. Not: Asılacak yeni levhada “*İstanbul Türk Üniversitesi*” ibaresi yerine sadece “*İstanbul Üniversitesi*” ibaresi yer almış ve günümüze kadar aynı isimle varlığını sürdürmüştür.

⁵⁹⁸ **Cumhuriyet**, “*Üniversitenin İlk Günü*”, 2 Ağustos 1933, s.1-6.

⁵⁹⁹ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, “*Maârif Vekili Reşit Galip Bey'in Edebiyat Fakültesi'nde Açılan Türk İnkılâbı Kürsüsü'ne Atanma Meselesi*”, Ebiş No: 01010048; **Cumhuriyet**, “*İnkılâp Tarihi Kürsüsü*”, 3 Ağustos 1933, s.1; **Milliyet**, “*İnkılâp Tarihi Kürsüsü Maarif Vekili Reşit Galip'e Teklif Edildi*”, 3 Ağustos 1933, s.1; Arı İnan, **Tarihe Tanıklık Edenler**, İstanbul, 1997, s.348; Emre Dölen, **Darülfünun'dan Üniversiteye Geçiş**, s.153; Reşit Galip Bey'in Neşet Ömer ve Köprülüzade Fuat Beylere, Atatürk'ün İnkılâp Tarihi profesörlüğünün kendisine (Reşit Galip Bey'e) verilmesini istediğini söylemesi üzerine bu teklifin götürüldüğü ve gerekli işlemlerin yapıldığı kaydedilmektedir. Atatürk durumu öğrendikten sonra Neşet Ömer Bey'e olayı sormuş o da; “*Bize kendisi geldi söyledi bizde emriniz diye, zaten de layıktı yaptık*” cevabını vermiştir. Bunun üzerine Atatürk, Reşit Galip Bey'e kızmış ve o da rahatsızlığını bahane ederek Maârif Vekilliği'nden istifa etmiştir. (Mete Tuncay ve Haldun Özmen, “*1933 Darülfünun'un Tasfiyesi veya Bir Tek-Parti Politikacısının Önlenemez Yükselişi ve Düşüşü*”, **Tarih ve Toplum**, S.10, 1984, s.222-237).

⁶⁰⁰ Emre Dölen, **Darülfünun'dan Üniversiteye Geçiş**, s.157-174; **Cumhuriyet**, “*Üniversite'nin Ecnebi Hocaları Kim Olacak*”, 4 Ağustos 1933, s.1-6.

üniversiteye bağışladıkları on beş bin kitap Berlin Elçiliğine teslim edilmişti. 8 Ağustos'tan itibaren üniversite de maaşlar verilmeye başlanmıştı.⁶⁰¹

Islahat işlerinin yoğun olduğu bu dönemde beklenmedik bir şekilde istifalar yaşanmıştı. Üniversite Emini Neşet Ömer ve Edebiyat Fakültesi Reisi Köprülüzade Fuat Bey görevinden istifa etmişlerdi.⁶⁰² Kısa süre sonra da Ağustos 1933'te de Reşit Galip Bey, uzun süren rahatsızlığı nedeniyle istifa etmiş ve Maârif Vekilliği'ne vekâleten Sıhhiye Vekili Dr. Refik Bey getirilmişti.⁶⁰³ Diğer taraftan bir süre önce istifa eden Neşet Ömer ve Fuat Beyler istifalarını geri almışlardı.⁶⁰⁴ 4 Ağustos'ta İstanbul'a gelerek göreve başlayan Refik Bey Islahat Komisyonu çalışmalarına katılmış ve yabancı profesörler ile görüşmelerde bulunmuştu.⁶⁰⁵

Darülfünûn'un kapatılması ve yeni üniversitenin kurulması aşamasında önemli rol oynayan Islahat Komisyonu çalışmalarını tamamladığı için kaldırılmış ve yetkileri üniversitenin idare heyetine devredilmişti. Ancak Prof. A. Malche, danışmanlık görevine devam etmişti.⁶⁰⁶ Daha sonra Prof. A. Malche, Talim ve Terbiye Dairesi Başkanı İhsan Bey'in katıldığı yeni bir komite ıslahat işlerini yürütmeye başlamıştı. Refik Bey'in başkanlığında toplanan bu komite, kadro hakkında çalışmalarına devam etmişti. Üniversitenin bütünleme sınavlarının 16 Eylül'de ve ders yılının da 16 Ekim'de başlamasını kararlaştırılmıştı.⁶⁰⁷

Hükümet, üniversite reformu programına çok büyük önem vermiş ve Prof. A. Malche'ı Ankara'ya çağırarak Başvekil İsmet Paşa gelişmeler hakkında bilgi almıştı.⁶⁰⁸ Bu arada Prof. A. Malche'ın Eylül ayında aniden İsviçre'ye dönmesi göreve devam etmeyeceğini dair söylentilerini çıkmasına yol açmışsa da izinli olarak gittiği anlaşılmış

⁶⁰¹ **Cumhuriyet**, “Üniversitede Faaliyet”, 8 Ağustos 1933, s.1-4.

⁶⁰² **Cumhuriyet**, “Neşet Ömer ve Fuat Beyler Dün İstifa Ettiler”, 11 Ağustos 1933, s.3; **Hakimiyet-i Milliye**, “Üniversitede İstifalar”, 12 Ağustos 1933, s.4. Reşit Galip Bey'in 5 Mart 1934'de vefat etmesinden dolayı Tıp Fakültesi profesörü P. Schwartz dersinde “1933 Üniversite Reformu” mimarı olarak gördüğü eski Maarif Vekili Doktor Reşit Galip Bey'den bahsetmişti. Üniversite ıslahatı için merhumun çok çalıştığını, takdir edilmesi lazım gelen kuvvetli bir şahsiyet olduğunu söyleyerek öğrencilerini bir dakikalık saygı duruşuna davet etmişti. **Milliyet**, “Dr. Reşit Galip”, 8 Mart 1934, s.4.

⁶⁰³ **Milliyet**, “Maarif Vekili Sıhhi Sebepler Gsötererek İstifa Etti”, 14 Ağustos 1933, s.1; **Cumhuriyet**, “Reşit Galip İstifa Etti”, 14 Ağustos 1933, s.1; **Vakit**, “Maarif Vekili İstifa Etti”, 15 Ağustos 1933, s.1; Ali Arslan, **Darülfünundan Üniversiteye**, s.370.

⁶⁰⁴ **Milliyet**, “İstifalar Geri Çekildi”, 14 Ağustos 1933, s.5; **Cumhuriyet**, “Neşet Ömer ve Fuat Beyler İstifalarını Geri Aldılar”, 14 Ağustos 1933, s. 1-2.

⁶⁰⁵ **Cumhuriyet**, “Üniversite Kadrosunda Değişiklik”, 15 Ağustos 1933, s.1-5; **Milliyet**, “Refik Bey Maarif İşlerine Tesellüm Etti”, 15 Ağustos 1933, s.1.

⁶⁰⁶ **Milliyet**, “Islahat Komitesi Vazifesini Dün Bitirdi”, 17 Ağustos 1933, s.1-2; **Cumhuriyet**, “Islahat Komitesinin Çalışması Nihayet Buldu”, 17 Ağustos 1933, s.1-3; Emre Dölen, **Darülfünun'dan Üniversiteye Geçiş**, s.289.

⁶⁰⁷ **Milliyet**, “Üniversite Programı”, 16 Ağustos 1933, s.5; E. Hirsch, **Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi**, s.355-360.

⁶⁰⁸ **Cumhuriyet**, “Üniversitenin Kadrosu”, 11 Eylül 1933, s.1-4.

ve kendisi de 15 Ekim’de İstanbul’a dönmüştü.⁶⁰⁹ Yeni üniversitenin kuruluş hazırlıklarını bir süre Refik Bey vekâleten yürütmüş ve daha sonra 27 Ekim 1933’te Maârif Vekâleti’ne atanan Yusuf Hikmet (Bayur) Bey işleri ele almıştı.⁶¹⁰

Üniversitenin kuruluşu için yapılan hazırlıklar sürerken “*Üniversite Emini*” yerine Rektör, “*Fakülte Reisi*” yerine Dekan denilmesi, öğretim üyelerinin unvanlarının Ordinaryüs profesör, profesör, doçent olarak değiştirilmesi, Türk öğretim üyelerine 55-125 ve yabancı öğretim üyelerine 550- 800 lira ücret verilmesi kararlaştırılmıştı.⁶¹¹

Üniversitenin kuruluşu için yapılan hazırlıklar tahmin edilenin çok da üstüne masrafa yol açılmış ve ek ödenek verilmesi gerekmişti. Binaların tamirâtı, eski Darülfünûn kadrosundan çıkarılanlara verilecek tazminat, yeni öğretim üyelerinin maaşları ve yabancı öğretim üyelerinin ücret ve yollukları için bütçede ayrılmış olan 777.000 liralık ödenek yeterli olmamıştı. Bunun için 1.426.74 lira ek ödenek verilmesi kararlaştırılmış ve TBMM bu konuda Maârif Vekâleti’ne borçlanma yetkisi vermişti.⁶¹²

Başvekil İsmet Paşa ve Maârif Vekili Yusuf Hikmet (Bayur) 16 Ekim’de İstanbul’a gelmişler ve üniversitede incelemelerde bulunmuşlardı. Bu arada ders programları ve asistanların alımı ile ilgili talimatname hazırlanmıştı.⁶¹³ Yapılan hazırlıkların tamamlanmasından sonra İstanbul Üniversitesi’nde ilk ders yılı 18 Kasım 1933 Cumartesi saat 14.30’da Bayezid’daki merkez binanın iç holünde düzenlenen bir törenle Maârif Vekili Yusuf Hikmet (Bayur) tarafından açılmıştı.⁶¹⁴ Avlu, öğrenciler, profesörler, politikacılar ve gazetecilerle dolmuştu. Maârif Vekili Yusuf Hikmet (Bayur), Rektör Neşet Ömer (İrdelp) Beylerle, Prof. Albert Malche’in de katıldığı törende Maârif Vekili Yusuf Hikmet (Bayur) uzun bir konuşma yapmıştı. Konuşmasında: “*Bilimsel başarılarla dolu parlak bir gelecek için ilk adım atıldığı, Hükümetin bunun için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayarak dünyanın en ünlü hocalarını*

⁶⁰⁹ **Milliyet**, “*M. Malche Geldi*”, 16 Ekim 1933, s.3; Emre Dölen, **Darülfünun’dan Üniversiteye Geçiş**, s.292.

⁶¹⁰ **Son Posta**, “*Yeni Maarif Vekili*”, 28 Ekim 1933, s.4; **Cumhuriyet**, “*Üniversite Maarif Vekili Tarafından Açılacak*”, 11 Kasım 1933, s.1.

⁶¹¹ **Milliyet**, “*Üniversitede Hocaların Unvanları Değiştirildi*”, 13 Kasım 1933, s.1-6; **Cumhuriyet**, “*Üniversite Hocalarına Yeni Unvanlar Verildi*”, 13 Kasım 1933, s.2; E. Dölen, **Darülfünun’dan Üniversiteye Geçiş**, s.293.

⁶¹² **Düstür**, 15, (III. Tertip), Ankara, 1934, s.57; **TBMMZC**, IV/22, Ankara, 1934, s.426-470; **B.C.A.**, Fon: 30.18.1.2, Kutu: 39 Gömlek: 70, Sıra: 13, 8 Aralık 1933; **Cumhuriyet**, “*Üniversite Teşkilatı İçin 1426000 Liralık İstikraz*”, 14 Kasım 1933, s.1-5; Emre Dölen, **İstanbul Üniversitesi 1933-1946**, s.31.

⁶¹³ **Cumhuriyet**, “*Maarif Vekili Okulu Yarın Açıyor*”, 17 Kasım 1933, s.1-6; **Milliyet**, “*Türk Üniversitesi Açılıyor*”, 17 Kasım 1933, s.5; E. Dölen, **İstanbul Üniversitesi 1933-1946**, s.22.

⁶¹⁴ **Türkische Post**, “*İstanbul Üniversitesi*”, 18 Kasım 1933, s.1; **Milliyet**, “*İlk Üniversite Bugün Merasimle Açılıyor*”, 18 Kasım 1933, s.1; **Vakit**, “*İstanbul Üniversite Bugün Açılıyor*”, 18 Kasım 1933, s.1; **Cumhuriyet**, “*Üniversitenin Açılış Merasimi*”, 18 Kasım 1933, s.1; **Ulus**, “*İrfan Kaynağı Bugün Açılıyor*”, 18 Kasım 1933, s.1; **Türkische Post**, “*İstanbul Üniversitesi*”, 18 Kasım 1933, s.1

getirdiğini söyleyerek, konuşmasına başlayan Hikmet Bey askeri ve iktisadi alanlarda kısa sürede üstün başarılar kazanan Türk Milletinin yüksek öğretimde de bunu tekrarlayacağını, yeni üniversitenin kısa sürede dünyanın en önemli üniversitelerinden birisi haline getirileceğini, üniversitenin ülkede eğitimin her alanında gelişmesi için Hükümete yardımcı olmasının beklendiğini, gençlerin ufkunun bu üniversite ile sonsuza kadar açılacağını vurgulamış ve öğrencilerden diğer milletleri yakalamak ve geçmek için çok çalışmalarını ve en az bir yabancı dil öğrenmelerini istemiştir.⁶¹⁵” Yani Maârif Vekili Yusuf Hikmet (Bayur) Bey, ülkenin dinamo gücünün yeni açılan üniversite olacağını sözleriyle vurgulamıştı.

Maârif Vekili Yusuf Hikmet (Bayur) Bey, konuşmasının sonunu şu ifadelerle tamamlamıştı: “Türk ve yabancı tüm profesörleri, hazır bulunanlara tek tek takdim etti. Öğrenciler takdim edilen her profesörü alkışlarla selâmlıyorlardı. Kapatılan Darülfünûn’dan gelen sevilen bir Türk profesör tanıtıldığında, alkış tufanı kopuyordu sanki” Törende ayrıca bir konuşma yapan Rektör Neşet Ömer (İrdelp) Bey; “üniversitenin milletin yaptığı fedakârlıkların bilincinde olduğunu Türk zekâsını, Türk düşüncesini geliştirmek ve tekniğin en son gelişmelerini ülkemize getirmek için üzerine düşen görevi yapmak için çalışacağını ve üniversite gençliğinin büyük Gazi’nin açtığı ilerleme yolunda yılmaz bir gayretle yürüyeceğini belirtmiştir.⁶¹⁶”

İstanbul Üniversitesi’nin açılış töreninde hazır bulunmuş olan Prof. Dr. Ali Rıza Berkem o günün coşkusu şu ifadelerle açıklamıştı: “Memleketimizin en yüksek bilim kuruluşu olan Yeni İstanbul Üniversitesi 18 Kasım 1933 Cumartesi günü saat 14.30 da çok parlak ve heyecanlı bir törenle açıldı. Bu münasebetle üniversite binasının her tarafı bayraklarla süslenmiş, tören için hazırlanan avluya Büyük Gazi’nin gençliğe hitabesini içeren büyük bir levha konmuştu. Saat on üçe doğru bu avlu ile nutukların söyleneceği yerler yüksek öğrenim gençliği tarafından tamamıyla doldurulmuş, adım atılacak yer kalmamıştı. Gençlik “Yaşasın Cumhuriyet, Var olsun Gazi” avazeleriyle tezahüratta bulunmuştur. Bu sırada Üniversite gençliği bir ağızdan Cumhuriyet Marşını (Onuncu Yıl Marşı) söylemeğe başlamıştır. Marş ayakta dinlenmiştir.⁶¹⁷”

⁶¹⁵ **Milliyet**, “Üniversite Dün Büyük Merasimle Açıldı”, 19 Kasım 1933, s.5; Ernst E. Hirsch, **Anılarım (Kayzer Dönemi, Weimar Cumhuriyeti, Atatürk Ülkesi)**, s.241.

⁶¹⁶ **Milliyet**, “Üniversite Dün Büyük Merasimle Açıldı”, 19 Kasım 1933, s.1-5; **Cumhuriyet**, “İstanbul Üniversitesi Dün Açıldı”, 19 Kasım 1933, s.1-6; **Hâkimiyet-i Milliye**, “Üniversite Açıldı”, 19 Kasım 1933, s.1-4; Emre Dölen, **İstanbul Üniversitesi 1933-1946**, s.22-30; Ernst E. Hirsch, **Anılarım (Kayzer Dönemi, Weimar Cumhuriyeti, Atatürk Ülkesi)**, s.208-210.

⁶¹⁷ Ali Rıza Berkem, **İstanbul Üniversitesi 70 Yaşında**, İstanbul, 2003, s.16.

Prof. Albert Malche, üniversitenin açıldığı gün gazetecilere şu açıklamayı yapmıştı: *“Yeni üniversitenin çağdaş temeller üzerine kurulduğunu; 32’si Alman, 5’i Fransız, 1’i İsviçreli olmak üzere 38 yabancı öğretim üyesinin görev yapacağını; bunların, kendi dillerinde ders vereceklerini ve bunların Türkçeye çevrileceğini; 3 sene sonra öğretim üyelerinin derslerini Türkçe vereceklerini, gerekirse başka öğretim üyelerinin de getirilebileceğini, öğrencilerin laboratuvar ve seminer çalışmaları ile araştırma yaparak kendilerini yetiştireceklerini.”*⁶¹⁸

Üniversitenin açılmasından dolayı Maârif Vekili Yusuf Hikmet (Bayur)’un önderliğinde Mustafa Kemal Atatürk’e 18 Kasım 1933’te bir telgraf çekilmişti. Telgrafta: *“Bugün saat 14.30’da Vali, Mülki ve Askeri erkân ile profesörler ve binlerce talebe ve halkın huzurunda pek samimi tezahüratla gençliğin heyecan ve alkışları içinde İstanbul Üniversitesi açılmıştır. En genç talebeden en yaşlı profesöre cümlelerin tanzim ve minnet hislerini kendiminkiyle birlikte arz ederim Büyük Şefimiz*⁶¹⁹*”* diyerek minnet duyguları paylaşılmıştı.

Bunun üzerine 19 Kasım 1933’te Atatürk de kendi el yazısıyla: *“İstanbul Üniversitesi’nin açıldığını bildiren telgrafınızı memnuniyetle aldım. Hakkımdaki duygularınızdan dolayı zat-ı alilerinize ve bütün profesörlere ve talebeye teşekkürlerimi ve minnetlerimi sunar muvaffakiyetler dilerim*⁶²⁰*”* diyerek memnuniyetini dile getirmişti.

Atatürk, İstanbul Üniversitesi’nin açılışı üzerine Rektörlüğe çektiği telgrafta: *“İstanbul Üniversitesi’nin açılışından çok sevinç duydum. Bu yüksek ilim ocağında kıymetli profesörler elinde Türk çocuğunun zekâ ve kabiliyetinin çok büyük inkişaflara mahzar olacağından eminim*⁶²¹*”* demişti.

Üniversitede 19 Kasım’dan itibaren dersler başlamış, yabancı profesörler dersleri Almanca anlatırken tercümanlar Türkçeye çevirmişler ve bu arada tercüman tayin edilemeyen öğretim üyeleri derslere girmemeyi tercih etmişlerdi.⁶²²

⁶¹⁸ **Vakit**, “Ne Mutlu Türküm Diyene Üniversite Dün Merasimle Açıldı”, 19 Kasım 1933, s.1; **Cumhuriyet**, “İstanbul Üniversitesi Açıldı”, 19 Kasım 1933, s.1-6.

⁶¹⁹ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, “Maarif Vekilinin Atatürk’e Telgrafı”, Ebis No: 01010050, Belge No: 589409.

⁶²⁰ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, “Atatürk’ün Maarif Vekiline Cevabı”, Ebis No: 01010050, Belge No: 588744.

⁶²¹ **Hakimiyet-i Milliye**, 21 Kasım 1933, s.1; **Cumhuriyet**, “Gazi Hazretlerinin Üniversiteye Cevabı”, 21 Kasım 1933, s.2; **Atatürk’ün Tamim Telgraf ve Beyanatları**, Edt: Ali Sevim, ATAM Yay., Ankara, 2006, s.633; E. Dölen, **İstanbul Üniversitesi 1933-1946**, s.28-29.

⁶²² **Milliyet**, “Türk İlim İnkılâbının Hız Kaynağı Olan Üniversitemiz Dün Açıldı”, 19 Kasım 1933, s.1; **Cumhuriyet**, “Üniversitede Tedrisat Dün Başladı”, 20 Kasım 1933, s.2.

Maârif Vekili Hikmet Beyefendi Hazretlerine; “üniversitede derslere başlanırken yeni gelen profesörler İstanbul Üniversitesi tarafından ve kıymetli şahıslarından dolayı zati Devletlerine teşekkür ederler. Türk meslektaşlarımız bizi sevimli bir samimiyetle kabul etmişlerdir. Kendilerinin yanında istikbalin ümidi olan münevver Türk gençliğine yetiştirmekte bahtiyar olacağız. Türkiye’de yarattıkları en esaslı müessese yüksek bir ilim ve insanlık kıymetini haiz yeni bir idare eden Gazi Hazretlerine, bize kucağına açan güzel ve büyük Türkiye’ye selamlarımızı ve sevgilerimizi tebliğ ederiz.”

Maârif Vekaleti de İstanbul Üniversitesi Rektörlüğüne cevaben şu ifadeleri yazmıştı; “üniversitenin yeni profesörlerinden almış olduğum pek samimi telgrafa teşekkür ederim. Telgraf yazısı Reisicumhur Hazretlerine arz edilmiş, çok memnun olmuşlar ve cümleye selam ve teşekkürlerini iletmişti.⁶²³”

Albert Malche, üniversitede 15 Mart’ta “Rönesans Devri Eğitimi” konulu bir konferans sunmuştu.⁶²⁴ Türkiye’de üniversite reformunun başdanışmanı olarak görev süresi 31 Mart’ta sona eren Prof. Albert Malche Türkiye’deki çalışmalarını tamamladıktan sonra 4 Nisan’da İsviçre’ye dönmüştü. Profesör şerefine Tokatlıyan Otel’inde bir ziyafet düzenlenmişti. Gerek burada gerekse uğurlanışı sırasındaki açıklamalarında, Türkiye’de gördüğü hüsnü kabulden dolayı teşekkür etmişti. Prof. A. Malche, Türkiye’nin geleceğinin parlak olduğunu ve Avrupa medeniyetine yeni ufuklar açacağını, İstanbul Üniversitesi’nin yakında seminerlerini vereceğini belirtmişti. Yeni üniversitenin “Teşkilatı Kanunu” için hazırladığı projeyi Maârif Vekâleti’ne verdiğini, ıslahat konusunda hemen hemen bütün önemli işlerin tamamlandığını ve bundan sonra üniversitenin kendi çabaları ile gerekli ıslahat sürecinin devam edeceğine dair açıklamalar yapmıştı.⁶²⁵

İstanbul Darülfünûnu’nun kapatılması dolayısıyla açıkta kalan müderris ve muallimlerin diğer hizmetlere tayinleri ve eski Darülfünûn ile üniversite mensuplarının emeklilikleri hakkında Heyet-i Vekile, Kanun Lahiyası hazırlamıştı.⁶²⁶ İstanbul Üniversitesi’nin genel bütçeye alınmasına dair Kanun Lahiyası’nı 10 Mayıs’taki toplantısında kabul ederek TBMM’ye göndermişti.⁶²⁷ Tasarı Mecliste 29 Mayıs 1934’te görüşülerek kabul edilmişti. Bu kanuna göre; İstanbul Üniversitesi gelir ve giderleri ile

⁶²³ **Milliyet**, “Yeni Profesörlerin Tel Yazısı”, 22 Kasım 1933, s.6.

⁶²⁴ **Cumhuriyet**, “Profesör Malş”ın Konferansı”, 16 Mart 1934, s.2.

⁶²⁵ **Hâkimiyet-i Milliye**, “Profesör Malş’ın Beyanâtı”, 4 Nisan 1934, s.1-2; **Cumhuriyet**, “Profesör Malş Memleketine Gitti”, 5 Nisan 1934, s.3.

⁶²⁶ **B.C.A.**, Fon: 30.18.1.2, Kutu: 41, Dosya: 30, Evrak: 10, İlgi: 138-54, 24 Ekim 1933; E. Dölen, **Darülfünundan Üniversiteye Geçiş**, s.302-303.

⁶²⁷ **B.C.A.**, Fon: 30.18.01.2, Kutu: 44, Dosya: 30, Evrak: 9, İlgi: 242-20, 10 Mayıs 1934.

genel bütçeye alınmıştır. Ordinaryüs profesörlere 90-125, profesörlere 70-80, doçentlere 35-45, asistanlara 25-30 ve Rektöre 200 lira maaş verilmesi kararlaştırılmıştır.⁶²⁸ Darülfünun öğretim üyelerinden otuz yıl çalışmış olanlardan başka görevlere atanamayanlar emekli edilmiş, başka göreve atanmayan öğretim üyelerine açık maaşı ödenmesi kabul edilmiştir. 1934'te Maârif Vekâleti bütçesi içinde İstanbul Üniversitesi'ne 1.163.022 lira ödenek ayrılmıştır.⁶²⁹ İstanbul Üniversitesi'nin genel bütçeye alınması ile üniversite Maârif Vekâletine bağlı bir eğitim kurumu olarak kabul edilmiş ve böylece idari ve mali özerkliği kaldırılmıştır. Öğretim kadrosu oluşturulan üniversiteye asistan alınması için başvurular Aralık ayında başlamıştır. Başvuranlar arasından profesörlerin seçtiği kişiler Fakülte Meclislerine sunulmuş, bu meclislerin yapılacağı incelemelerden sonra Rektörlük vasıtası ile Maârif Vekâleti'nin onayına sunulmuştur.⁶³⁰

Kesin kadroların 29 Mayıs 1934'te çıkarılan 2467 Numaralı Kanun ile İstanbul Üniversitesi'nin geçici idare edilmesi dönemi sona ermiş ve daimi kadrolar yürürlüğe konulmuştur.⁶³¹ Bazı kürsülerin kaldırılması ile aralarında Tefik Salim ve Mehmet Ali Ayni Beylerin de bulunduğu altı Ordinaryüs Profesör ile bir Doçent açıkta kalmıştır.⁶³²

Yeni üniversitenin kurulmasından sonra, işlerin yürütülmesini düzenlemek amacıyla hazırlanan "*İstanbul Üniversitesi Talimatnamesi*"⁶³³ Heyet-i Vekile tarafından 11 Ekim 1934'te kabul edilerek yayınlanmıştır.⁶³⁴ Buna göre üniversitenin amacı: "*Bilimsel alanlarda araştırma yapmak ve yaptırmak, milli kültür ile ilgili konuları genişletmek ve yaymak, millete ve devlete hizmet etmek olmuştur. Üniversite Reisicumhurun onayı ile atanmış bir rektör tarafından temsil edilir ve yönetilir. Fakülte dekanları ve umumi kâtiplerinin katılacağı bir üniversite heyeti oluşturulur. Ayrıca danışma kurulu niteliğinde üniversite istişare heyeti bütün fakülte meclislerinin katılımıyla oluşan, Üniversite Meclisi kurulur. Fakülteye yönetiminde dekan ve fakülte meclisleri bulunur, üniversite öğretim kadrosu ordinaryüs profesör, profesör ve doçentlerdir. Bunlar*

⁶²⁸ **Düstur**, 15, (III. Tertip), Ankara, 1934, s.634-639; **TBMMZC**, IV/22, Ankara, 1934, s.132; **Resmi Gazete**, Sayı 2714, 30 Mayıs 1934; E. Dölen, **Darülfünun'dan Üniversiteye Geçiş**, s.303,

⁶²⁹ **TBMMZC**, IV/22, Ankara, 1934, s.132; **Resmi Gazete**, Sayı 2714, 30 Mayıs 1934.

⁶³⁰ **Cumhuriyet**, "*Üniversitede Maaş ve İdare İşleri*", 26 Aralık 1933, s.2; **Milliyet**, "*Üniversitede İdari Vazifeler*", 27 Aralık 1933, s.4.

⁶³¹ **TBMMZC**, IV/22, Ankara, 1934, s.132; **Resmi Gazete**, Sayı 2714, 30 Mayıs 1934.

⁶³² **Düstur**, 15, (III. Tertip), Ankara, 1934, s.635-639; **Resmi Gazete**, Sayı: 2714, 30 Mayıs 1934; **Cumhuriyet**, "*6 Ordinaryüs Profesör Açıkta Kaldılar*", 12 Haziran 1934, s.1-4; **Hâkimiyet-i Milliye**, "*Bazı Prfösörler Açıkta Kaldı*", 13 Haziran 1934, s.4; E. Dölen, **İstanbul Üniversitesi 1933-1946**, s.96.

⁶³³ **B.C.A.**, Fon: 30.18.01.2, Kutu: 48, Dosya: 67, Evrak: 15, 11 Ekim 1934.

⁶³⁴ **Resmi Gazete**, Sayı 2837, 24 Ekim 1934, s.4427-4430; E. Dölen, **İstanbul Üniversitesi 1933-1946**, s.32-33; Aydoğan Ataunal, **Cumhuriyet Dönemindeki Yükseköğretimde Gelişmeler**, MEB Yayınları, Ankara, 1993, s.232-240.

*Maârif Vekâleti'nin izniyle eğitim öğretim faaliyetlerini aksatmamak şartıyla üniversite dışında çalışmalarda da bulunabilirlerdi*⁶³⁵” diye açıklanmıştı.

Doçentlerin maaş ve çalışma koşulları konusunda sorunların baş göstermesiyle üniversitenin işlemez duruma gelmesi bir kırılma noktası oluşturmuştu. Maârif Vekâleti ile Rektör Neşet Ömer (İrdelp) Bey arasındaki anlaşmazlıklar giderek artmaya başlamış ve Neşet Ömer Bey, Maârif Vekili tarafından telefonla çağrılarak 8 Temmuz günü Ankara'ya gitmişti.⁶³⁶ Neşet Ömer Bey Vekâlete konu hakkında şu açıklamayı yapmıştı: *“Üniversitenin Vekâlete merbut bir lise gibi idare edilmesine, en ufak tayinlerin bile Vekâlet tarafından yapılmasına müteaddit defalar itiraz ettiği ve rektörlüğün salâhiyetleri yerine birçok kırtasiye muamelatını istilzam eden her şeyi Vekâletle muhabere suret ile neticelendirmek usulünün konulmasının tedrisata tesir edebileceğini.*⁶³⁷”

Yaşanan bu olaylar üzerine Maârif Vekili Hikmet Bey'in istifası ile birlikte Rektör Neşet Ömer Bey de istifa etmişti. Neşet Ömer Bey'in istifası üzerine İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'ne 10 Temmuz 1934'te Devletler Hukuku profesörü ve Ankara Hukuk Fakültesi Profesörler Meclisi Reisi Vekili Cemil (Bilsel) Bey atanmıştı.⁶³⁸ Bu gelişmeler büyük ümitlerle kurulmuş olan İstanbul Üniversitesi'nin bir yıl içinde çökme noktasına geldiğini göstermişti. Özerk Darülfünûn'da Tıp Fakültesi Reislîği ve Darülfünûn Eminliğı yapmış olan Neşet Ömer Bey deneyimli bir yöneticilik yapmıştı. Ancak Maârif Vekâleti'nin her şeye karışması ve tüm yetkiyi elinde tutmak istemesi büyük ve karmaşık bürokratik engeller yaratmaya başlamıştı. Ortada bir nizâmname ve kanun da olmadığından Maârif Vekâleti'nin müdahalesinin sınırları da belirlenmemişti. Bütün bunların sonucunda üniversite yönetilemez hale ve durma noktasına gelmişti.⁶³⁹

III- Öğretim Kadrolarının Oluşturulması ve Yabancı Bilim İnsanları

Dönemin basınında İstanbul Darülfunûn'un ıslahı ve tensikatı hakkında haberler kamuoyunu meşgul etmişti. Tartışılan konuların ana konusu yapılacak adımın bir ıslahat

⁶³⁵ E. Dölen, *İstanbul Üniversitesi 1933-1946*, s.100-145.

⁶³⁶ **Cumhuriyet**, “*Üniversitede Neler Oluyor*”, 10 Temmuz 1934, s.1-4; **Milliyet**, “*Yeni Maarif Vekili Abidin Bey Dün İşine Başladı*”, 10 Temmuz 1934, s.1.

⁶³⁷ E. Dölen, *İstanbul Üniversitesi 1933-1946*, s.103.

⁶³⁸ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, “*İstanbul Üniversitesi Emmini Neşet Ömer Beyin İstifası*” Ebis No: 01010049, Belge No: 588737, **Milliyet**, “*Üniversite Rektörlüğüne Cemil Bey Tayin Edildi*”, 11 Temmuz 1934, s.1; **Cumhuriyet**, “*Yeni Rektör Cemil Bilsel Bey Oldu*”, 11 Temmuz 1934, s.1-2; **Son Posta**, “*Üniversitede Değişikliklerden Bahsediliyor*”, 11 Temmuz 1934, s.1; **Vakit**, “*Üniversite Rektörlüğüne Cemil Bey Getiriliyor*”, 11 Temmuz 1934, s.1.

⁶³⁹ **Milliyet**, “*Üniversitede Değişim Rüzgârı*”, 12 Temmuz 1934, s.1.

mı yoksa tensikat mı olacağına dair olmuştu.⁶⁴⁰ Sözlük anlamı olarak “*tensikat*” kelimesi (düzen verme, düzenleme) ve “*ıslâhat*” kelimesi de (düzeltme veya iyileştirme) anlamlarını taşımıştı.⁶⁴¹ Darülfünûn veya Üniversite söz konusu olduğunda “*tensikat ve ıslâhat*” durumlarında bir grup öğretim üyesinin görevine son verileceği anlamı taşımıştı. Her dönemde Darülfünûn’da tensikat ve ıslâhat yapılacağı konusunda haberler çıktıkça öğretim üyeleri de acaba kimin görevine son verilecek kaygısı yaşamışlardı. Bu anlamdaki tensikat ve ıslâhatın en büyük ve en geniş de 1933’te Darülfünûn’un ilgası yani ortadan kaldırılması ile birlikte yaşanmıştı.

Islahat aşamasında öğretim üyelerince doldurularak Islahat Komisyonu’na verilen sicil fişleri ve komisyonun görüşleri doğrultusunda yeni üniversitenin kadrosu oluşturulmuştu. Eski Darülfünûn’un öğretim kadrosunda bulunan yüz elli bir kişiden elli dokuzu ancak yeni üniversitenin öğretim kadrosuna alınmıştı. Kadroya alınmayan öğretim üyelerinden otuzu Tıp, on yedisi Fen, beşi İlahiyat, on üçü Edebiyat, on beşi Hukuk fakülteleri ile yedisi Eczacı ve beşi dış mekteplerinde olmak üzere toplam doksan iki kişi yeni üniversitede kendilerine yer bulamamıştı. Üniversitenin öğretim kadrosuna alınanların fakültelere göre dağılımı ise; Tıp yirmi altı, Fen dört, İslam Tetkikleri Enstitüsü altı, Hukuk on bir, Edebiyat altı, Dişçi beş, Eczacı bir olmak üzere toplam elli dokuz kişiden oluşturulmuştu. Bu rakamlardan da anlaşılacağı üzere Darülfünûn’un kadrosunun yaklaşık olarak üçte ikisi tasfiye edilmişti. Daha önce Darülfünûn Eminliği yapmış dönemin ünlü eğitimcileri olan; İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), Halil Nimetullah ve Babanzade Ahmet Naim Beyler gibi tanınmış kişiler de yüksek öğretim sisteminden kadro alamamışlardı.⁶⁴²

Türkiye’de 1933 Üniversite Reformu’ndan önce de Darülfünûn’da yabancı öğretim üyeleri istihdam edilmişti.⁶⁴³ Yeni üniversitenin öğretim kadrosunun bir kısmını yabancı bilim insanları olacağını Maârif Vekili de belirtmişti. Bu durum yeni bir şey değil, çünkü daha önce de bahsedildiği gibi ülkede Darülfünûn’un kuruluş aşamalarından itibaren yabancı öğretim elemanlarından yararlanılmıştı. Bu durum I. Dünya Savaşı döneminde sayıca çok fazla olan Alman bilim insanlarınca farklı bir boyut kazanmıştı. Cumhuriyetin ilanından sonra da devam ettirilmiş bir uygulamış ve nitekim daha önce

⁶⁴⁰ **Tanin**, “*Darülfünûn’un Islahı Yolunda*”, 12 Ocak 1934, s.3; **Hâkimiyet-i Milliye**, “*Darülfünûn’un Teşkilatında Tensikat*”, 1 Ocak 1934, s.2.

⁶⁴¹ Ferit Develioğlu, **Osmanlıca Türkçe Lügat**, Ankara, 1987, s.1593.

⁶⁴² **Cumhuriyet**, “*Yeni Üniversitenin Kadrosu*”, 1 Ağustos 1933, s.1-5; **Milliyet**, “*Türkiye’de İlim İnkılabı Başladı*”, 1 Ağustos 1933, s.5; E. Dölen, **Darülfünûn’dan Üniversiteye Geçiş**, s.258-272.

⁶⁴³ **B.C.A.**, Fon: 030.18.01.1, Kutu: 30, Dosya: 48, Evrak: 2, Kararname: 6948, 25 Temmuz 1928; **Milliyet**, “*Ecnebi Proffesörler Arasında Çok Büyük Şöhretler Var*”, 2 Ağustos 1933, s.1.

Diş Mektebi için Fransa'dan getirilen hocalarla 1928'de yeniden sözleşme imzalanmıştı.⁶⁴⁴

IV-Atatürk ve Yeni Üniversite

Mustafa Kemal Atatürk, 1 Kasım 1933'te TBMM'nin IV. Dönem III. Toplantı Yılı'nın açılış konuşmasında, Üniversite konusunda şu sözleri sarf etmişti: *“Üniversite tesisine verdiğimiz ehemmiyeti beyan etmek isterim. Yarım tedbirlerin kısır olduğuna şüphe yoktur. Bütün işlerimizde olduğu gibi Maârifte ve kurulan Üniversitede de radikal tedbirlerle yürümek katî kararımızdır.”*⁶⁴⁵ Oysa üniversitede sorunlar daha yeni başlamış ve bu sorunlar üniversiteyi giderek bir çöküş noktasına kadar getirmiş ve bunların içinden zorlukla çıkılabiliyordu.

Atatürk, 1 Kasım 1937'de yaptığı TBMM'nin toplantı yılını açış konuşmasında Türkiye'nin diğer bölgelerine de üniversiteler açılması gerektiğini şu ifadelerle vurgulamıştı: *“Büyük davamız, en medeni ve en müreffeh millet olarak varlığımızı yükseltmektir. İşaret ettiğim umdeleri (ilkeleri), Türk gençliğinin dimağında (beyninde) ve Türk milletinin şuurunda (bilincinde) daima canlı bir halde tutmak, üniversitelerimize ve yüksek okullarımıza düşen başlıca vazifedir. Bunun için memleketi şimdilik üç büyük kültür bölgesi halinde mütalâa ederek (düşünerek), Garp (Batı) bölgesi için İstanbul Üniversitesi'nde başlanmış olan ıslahat programını daha radikal bir tarzda tatbik ederek Cumhuriyete cidden modern bir üniversite kazandırmak; Merkez bölgesi için Ankara Üniversitesini az zamanda kurmak lâzımdır. Ve Doğu bölgesi için, Van Gölü sahillerinin en güzel bir yerinde, her şubeden ilkokullarıyla ve nihayet üniversitesiyle modern bir kültür şehri yaratmak yolunda, şimdiden fîliyata((harekete) geçilmelidir. Bu hayırlı teşebbüsün, doğu vilâyetlerimiz gençliğine bahsedeceği (vereceği) feyiz (bereket), Cumhuriyet Hükümeti için ne mutlu bir eser olacaktır.”*⁶⁴⁶

Atatürk, aynı istediklerini 1 Kasım 1938'de hastalığı nedeniyle Celâl Bayar tarafından okunan TBMM'nin toplantı yılını açış konuşmasında da tekrarlamıştı: *“Yüksek tahsil gençliğini istediğimiz ve muhtaç olduğumuz gibi millî şuurlu ve modern kültürlü olarak yetiştirmek için İstanbul Üniversitesinin tekâmülü, Ankara*

⁶⁴⁴ B.C.A., Fon: 030.18.01.2, Kutu: 20, Dosya: 40, Evrak: 2, İlgi: 138-31, Kararname: 11239, 7 Haziran 1931.

⁶⁴⁵ TBMMZC, IV/18, Ankara, 1 Kasım 1933, s.2; Mustafa Kemal Atatürk, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, s.374.

⁶⁴⁶ TBMMZC, V/20, Ankara, 1 Kasım 1937, s.3-9; Mustafa Kemal Atatürk, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, s.401.

*Üniversitesi'nin tamamlanması ve Şark Üniversitesi'nin yapılan etütlerle tespit edilmiş esaslar dairesinde, Van gölü civarında kurulması mesaisine (çalışmasına) hızla ve önemle devam edilmektedir.*⁶⁴⁷” Atatürk ömrünün son nefesine kadar eğitim konusunda çalışmalar yapmış, Türk halkının eğitimle yükselmesi için elinden gelen bütün imkânları seferber etmişti.

D- YABANCILARIN ÇALIŞTIRILMASINA İLİŞKİN MEVZUAT

Yabancı uyruklu kişilerin devlet hizmetinde çalıştırılmaları söz konusu olduğunda önce bu personeli çalıştıracak olan Vekâlet tarafından Hükümet’ten sözleşme yapmak için izin istenilmesi gerekmekteydi. Bu izin İcra Vekilleri Heyeti tarafından bir kararnameye bağlandıktan sonra, yapılan sözleşme tasdik için yeniden İcra Vekilleri Heyeti’ne gelmekte ve bu konuda kararname çıkartılmaktaydı. Görüldüğü gibi sözleşme için oldukça uzun bir yol izlenmekte ve bu da zaman kaybına neden olmaktaydı. 1933 yazında İstanbul Üniversitesi için çok sayıda yabancı uyruklu öğretim üyesi ile sözleşme yapılması gündeme gelince bunların uygulanan yolla yapılamayacağını gören Maârif Vekâleti Vekili Dr. Refik (Saydam)’ın talebi üzerine 14 Eylül 1933’te 14942 Sayılı Kararnameyi çıkartılmıştı.⁶⁴⁸ Kararnameye göre: “*İstanbul Üniversitesinin muhtelif fakültelerinde tedrise memur edilecek yabancı profesörlerle, sonradan ayrı ayrı karara raptedilmek üzere, ya doğrudan doğruya veya Elçilik vasıtası ile mukaveleler akti için Maârif Vekilliği’ne selâhiyet verilmesi*” kabul edilmişti. Bu kararname üzerinden sözleşmeler Türkiye’nin Bern Büyükelçisi tarafından imzalanmıştı.

Daha sonra, “*İstanbul Üniversitesinde istihdam olunacak ecnebi mütehassıslarla aktolunacak mukavelelere dair kanun*” (Kanun No: 2397⁶⁴⁹) yürürlüğe girmişti. Bu Kanuna göre; “*Maârif Vekâleti, İstanbul Üniversitesine alınmış ve alınacak ecnebi mütehassıslarla müddeti on seneyi geçmemek üzere lüzum görülecek müddetlerle mukavele yapabilir*” hükmü getirilmişti. (Md. 1). Ancak kısa bir süre sonra bu kanun yürürlükten kaldırılmadan; “*Maârif Vekâleti’ne bağlı mektep ve müesseselerde kullanılacak yabancı devlet tabasından muallim, mütehassıs ve ustalar hakkında kanun*” (Kanun No: 2557⁶⁵⁰) çıkartılmıştı. Bu kanunun Birinci Maddesine göre; “Söz

⁶⁴⁷ **TBMMZC**, V/27, Ankara, 1 Kasım 1938, s.3-7; Mustafa Kemal Atatürk, **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, s.418.

⁶⁴⁸ **B.C.A.**, Fon: 30.18.01.0, Kutu: 39, Gömlek: 64 Sıra: 1, 14 Eylül 1933.

⁶⁴⁹ **Düstür**, 15, (III. Tertip), Ankara, 1934, s.236; **TBMMZC**, IV/20, Ankara, 10 Nisan 1934, s.173; **Resmî Gazete**, Sayı 2672, 10 Nisan 1934.

⁶⁵⁰ **Düstür**, 15, (III. Tertip), Ankara, 1934, s.1390; **TBMMZC**, IV/23, Ankara, 1934, s.388-396; **Resmî Gazete**, Sayı 2750, 12 Temmuz 1934.

konusu kişilerle hükmü üç seneye kadar sürecek mukaveleler akdine Maârif Vekili salâhiyettardır. Zaruret halinde bu müddet İcra Vekili Heyeti karar ile beş seneye çıkarılabilir.” Bir önceki kanun yürürlükten kaldırılmamıştı. Çıkarılan kanunlarla sözleşme yapma yetkisi Maârif Vekâleti’ne verilmiş olmakla birlikte her yeni sözleşme yapılmasında veya sözleşmelerin uzatılmasında Maârif Vekâleti’ne İcra Vekilleri Heyeti tarafından izin verilmesi kuralı getirilmişti.

Aradan on yıl geçtikten sonra çıkarılan; *“Devlet öğretim kurumlarında çalıştırılacak yabancı profesör, öğretmen, mütehassıs ve ustalarla gelecek yıllara geçici mukaveleler akdi hakkında kanun”* (Kanun No:4635⁶⁵¹) ile daha önceki iki kanun yürürlükten kaldırılmıştı (Md.2). *“Her derece ve neviden Devlete ait öğretim kurumlarına alınmış ve alınacak yabancı profesör, öğretmen, mütehassıs ve ustalarla on yılı geçmemek üzere gelecek senelere geçici mukaveleler akdine bu kurumların bağlı bulundukları vekiller mezundur”* (Md.1) hükmü getirilerek sözleşme süresi yeniden on yıla çıkartılmış ve yetki ilgili Vekâlete verilmişti.

I- Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti

(Notgemeinschaft Deutscher Wissenschaftler im Ausland)

İstanbul Üniversitesi 1933’te kurulmuş ve Almanya’da ise, 1933’te Adolf Hitler iktidarı ele geçirmişti. Adolf Hitler, Yahudi karşıtlığı politikası çerçevesinde çok sayıda öğretim üyesinin görevine son vermişti. Etnik kökenleri veya siyasi görüşleri nedeniyle alanında önemli çalışmaları olan bilim insanları, Almanya’yı terke zorlanmıştı. Bu bilim insanlarına yeni kurulan İstanbul Üniversitesi kapılarını açarak hem onlara yaşama imkânı sunmuş hem de bilimlerini icra edecek iş olanağı sağlamıştı.

Adolf Hitler ve partisi, 1933’ün başlarında iktidarı ele geçirdikten birkaç hafta sonra korkunç bir olay ile *“Devlet Memuriyetinin Meslek Olarak İflasına Yeniden Dönüş Kanunu”* adı verilen gerçekte bu müesseseyi temelinden sarsan bir yasa çıkartmıştı. Bu kanunla arî ırkındakiler, Nasyonal Sosyalist’e muhalif olanlar ve Yahudi sempatisanı birçok bilim insanı mesleklerinden el çektilmişti.⁶⁵²

İşleri elinden alınmış bilim insanlarının çoğu yabancı ülkelere iltica etmek için 1933’ten itibaren arayış içine girmişti. Hatta Zürih’de ufak bir *“Akademik Mülteciler Kolonisi”* dahi kurulmuştu. Bu çevredeki umutları kırılmış ve ne yapacağını bilmeyen öğretim üyeleri, bir paniğe engel olmak ve yeni iş sahaları bulabilmek amacıyla en kısa

⁶⁵¹ **Düstür**, 25, (III. Tertip), Ankara, 1944, s.1255; **TBMMZC**, VII/13, Ankara, 1944, s.24; **Resmi Gazete**, Sayı 5777, 8 Ağustos 1944.

⁶⁵² F. Neumark, **Boğaziçi’ne Sığınanlar**, s.8.

zamanda örgütlenmeyi düşünmüşlerdi. Philipp Schwartz'ın önderliğinde, Alman bilim insanları için bir danışma bürosu açılmıştı. Nisan ayının ortasında basında bu büro tanıtılmış ve bu haber Almanya'da sevinçle umuda yol açmıştı. Önceleri bütün işlerini küçük bir odada gerçekleştiren büro, kısa zamanda İsviçreli yardımseverler sayesinde gerekli bina ve parayı bulmuşlardı.⁶⁵³

Bu cemiyetten dolayı Almanya'da akademik yaşamdan dışlanan öğretim üyelerinin bir bölümü İsviçre'ye geçmişti. Burada Prof. Dr. Phillip Schvvartz'ın önderliğinde hızla örgütlenerek Zürich'de 1933'un Mart ayında "*Notgemeinschaft Deutscher Wissenschaftler im Ausland*", (Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti) kurmuşlardı. Bu cemiyetin ana amacı mülteci öğretim üyelerine yeni iş ve hayat sahası bulmak için örgütlenmişlerdi.⁶⁵⁴

İstanbul'da reform hazırlıkları devam ederken, bu sırada Almanya'da bilim insanlarının işten atılmaları da başlamıştı. A. Malche, bu olağan üstü durumların yol açtığı olanakları iyi sezmişti. A. Malche, "*1933 Üniversite Reformu*" için gerekli olan bilim insanlarını, Philipp Schwartz'ın 1933'te kurduğu "*Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti*" aracılığıyla temin etmek için harekete geçmişti. Philipp Schwartz ile Albert Malche'ı tanıştıran kişi A. Malche'ın kayınpederi Prof. Dr. Sinai Tschulok olmuştu.⁶⁵⁵

Mülteci Alman profesör olarak İstanbul Üniversitesi'ne gelmiş olan Prof. Dr. Fritz Neumark anılarında, Prof. Dr. Philipp Schwartz'ın mülteci Alman öğretim üyelerinin Türkiye'ye ne şekilde geldiklerini ve neler yaptıklarını eserinde kaleme almıştı.⁶⁵⁶

Philipp Schwartz'a göre cemiyetin kuruluş amacı şu şekilde açıklanmıştı: "*Kader bizi bir cemiyet çatısı altında topladı. Asıl amaç kendimize garantili bir maaş sağlayan iş bulmak değildi. Kürsülerimizi, yeteneklerimizi geliştirmeye yardımcı olmuş ve ona hizmet etmek için doğduğumuz ruhun yozlaşmasını engellemek için kapattık. Bugün, daha kovulmamızın üzerinden altı ay bile geçmemişken taraftarlarımız var yalnız*

⁶⁵³ *Neue Züricher Zeitung*, 18 Nisan 1933, s.1-2; F. Neurmark, **Boğaziçi'ne Sığınanlar**, s.13-19; H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s.87-90; Philipp Schwartz, **Kader Birliği (1933 Sonrası Türkiye'ye Göç Eden Alman Bilim Adamları)**, s.37-39; Halit Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar Goethe Almanya'sından Atatürk Türkiye'sine Sığınan Alman Bilim İnsanlarının Öyküsü**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2016, s.140.

⁶⁵⁴ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, "*İstanbul Üniversitesi İçin Önerilen 30 Profesör*", Ebis No: 01008951**Cumhuriyet**, "*Bir Hafta Sonra 4 Maruf Ecnebi Profesör Daha Geliyor*", 7 Ağustos 1933, s.1-6; Emre Dölen, **Darülfünun'dan Üniversiteye Geçiş**, s.309-316; H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s.87-96; F. Neurmark, **Boğaziçi'ne Sığınanlar**, s.11-15.

⁶⁵⁵ F. Neurmark, **Boğaziçi'ne Sığınanlar**, s.8-9.

⁶⁵⁶ F. Neurmark, **Boğaziçi'ne Sığınanlar**, s.10.

değiliz. Sakin ve gururlu bir şekilde geleceğe bakabiliriz artık. Bilime öğretmen ve kaşif olarak hizmet etmiş herkes yeniden görevlerine devam edebilecek.⁶⁵⁷”

A. Malche tarafından 1933’ün Mayıs ayında İstanbul’dan P. Schwartz’a bir kart göndermişti. Kartta İstanbul’da bir üniversitenin kurulduğu ve burada bazı mülteci öğretim üyelerine iş bulunabileceği bilgisi verilmişti. Bunun üzerine Prof. A. Malche ile iletişime geçen P. Schvvartz, 5 Temmuz 1933’te İstanbul’a gelmişti. Kerim Erim tarafından karşılanarak kendisine durum hakkında bilgi verilmişti. İstanbul’dan direk Ankara’ya gitmek için zaman kaybetmeden yola çıkmıştır. P. Schwartz, ertesi günü 6 Temmuz 1933’te Maârif Vekili Dr. Reşit Galip Başkanlığı’nda A. Malche, Müsteşar Salih Zeki Bey, Rüştü (Uzel) Bey ve öteki yetkililerin bulunduğu bir toplantıya katılmıştı. Bu toplantıda P. Schvvartz’ın beklentisinin çok üzerindeki sayıda mülteci Alman bilim insanının Türkiye’de görev alması konusunda anlaşmaya varılarak isimler saptanmıştı.⁶⁵⁸ Toplantıdan çıkan P. Schwartz İsviçre’ye çektiği telgrafta; “*Nicht drei sondern dreissig*” (üç değil otuz) diyerek Türkiye’nin üç hocadan daha fazlasına ihtiyacı olduğunu yazmıştı.⁶⁵⁹ Ertesi günü Dr. Reşit Galip’i ziyaret eden P. Schwartz; “*Türkiye Cumhuriyeti’ne çağrılan ve görev verilen kişilerin resmen korunacağı*⁶⁶⁰” sözünü de almıştı Anlaşmaya varılmasının ardından olaylar hızla gelişmiş ve İstanbul Üniversitesi’nde görevi kabul edenlerle İsviçre’de Büyükelçi Cemal Hüsnü (Taray) Bey arasında sözleşmeler 20 Temmuz 1933’te imzalanmıştı.⁶⁶¹

II- Ankara Protokolü

Maârif Vekili Dr. Reşit Galip ile Philipp Schwartz arasında Ankara’da yapılan görüşmeler sonucunda 6 Temmuz 1933’te bir protokol imzalanmıştı. Bu protokol iki bölümden oluşmuştu. Birinci kısmı; P. Schwartz tarafından önerilen profesörlerin listelerinden meydana gelmiş ve P. Schwartz bu kişilerle görüşmede adlarını önermişti. Protokolün ikinci kısmında ise; profesörlerin çalışma koşulları ve ücretleri konusundaki esaslar düzenlenmişti. Buna göre sözleşmelerin üç yıllık olması, istenildiğinde daha uzun süreli olarak yenilenebilmesi ve uzatılabilmesi; profesörlere ailevi durumlarına,

⁶⁵⁷ P. Schwartz, **Kader Birliği (1933 Sonrası Türkiye’ye Göç Eden Alman Bilim Adamları)**, s.63; H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s.46.

⁶⁵⁸ **Hâkimiyet-i Milliye**, “*Almanya’da Yeni Program Tatbiki Başladı*”, 13 Mayıs 1933, s.6.

⁶⁵⁹ P. Schvvartz bu toplantı ile ilgili anılarını Türkçe olarak kaleme almıştır. (Philipp Schwartz, **Kader Birliği (1933 Sonrası Türkiye’ye Göç Eden Alman Bilim Adamları)**, (Çev. Nagehan Alçı), Belge Yayınları, İstanbul, 2003, s.44-45).

⁶⁶⁰ H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s.87-98.

⁶⁶¹ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, “*İstanbul Üniversitesi İçin Önerilen 30 Profesör*”, Ebis No: 01008951, Belge No: 592024; E. Dölen, **Darülfünun’dan Üniversiteye Geçiş**, s.313.

yaşlarına, bilimsel şöhretlerine net olarak üç yüz elli, beş yüz lira arasında ücret verilmesi; geliş ve dönüş masraflarının karşılanması, tam bir huzur içinde çalışmalarının sağlanması Maârif Vekâleti tarafından taahhüt edilmişti.⁶⁶²

Philipp Schwartz, olayların akışını şu ifadelerle açıklamıştı: “Biz tam zamanında geldik, Bakan ve yirmi kadar iş arkadaşı oradaydı... Dr. Reşit Galip beni sevgiyle karşılayıp hemen oturumu açtı. Onun sol yanına Prof. Malche oturdu, ben de onu takip ettim; sağ tarafındaysa Salih Zeki ve Rüştü Beyler oturdu. Uzun masa, reform komisyonu üyeleri ve bakanlık görevlileriyle çepçevre sarılmıştı ve her sözü hızlı hızlı not ediyorlardı. Konuşmalar Fransızca yapılıyordu.

Bize... için bir profesör önerir misiniz? Yardım Cemiyeti’nin kartoteskni bir cep defterine not etmişim ve hiç duraksamadan üç isim söyledim. Kısa özgeçmişlerini okudum, şimdiye kadar olan faaliyetlerine değindim ve buradan daha önce Zürih’te karşılaştığım ikisi hakkında kişisel yargılarımı belirttim. Üçünü de listeye alıp sonradan asıl seçimi yapmayı önerdim.

“Bize... için bir profesör önerir misiniz?” Bu sorular bütün bir öğleden sonra otuz kez soruldu ve artan bir gerilimle bunları cevaplandırımdım. Ben ve bütün oradakiler zamanı unutmuştuk. Biliyordum ki, bu saatlerin Almanya’dan rezilce ve alçakça kovulmuş kişiler için yaradılış kadar anlamı vardı. Batının pisliğinin bulaşmadığı harika bir ülke keşfediyordum! Yardım Cemiyeti’nin varlığı resmen kabul ediliyor; bunu yapanlar, bir gereksinim olarak görüliyordu.

Konuşmamız iki düzenli organizmanın arasındaki madde alışverişine dönüşüyordu. Sonunda ücretler ve bazı temel koşulların belirlenmesinde anlaştık. Konuşmamıza ara verildiği bir anda konuşmanın sonucunun resmen kaydedileceği açıklandı. Tekrar toplanıp, yerlerimizi aldık. Evraklar satır satır okunmuştu ve tasdik edildi. Bakan ayağa kalktı ve ‘Bugün alışılmışın da dışında, örneği gösterilmeyecek bir iş yapabildiğimiz bir gün oldu. 500 yıl kadar önce İstanbul’u kuşattığımız zaman Bizanslı bilginler İtalya’ya göç etmişti ve buna engel olamamıştık. Bu bilginlerin büyük çoğunluğu İtalya’ya göç etmişti ve buna engel olamamıştık. Bu bilginlerin büyük çoğunluğu İtalya’ya gitti. Sonuç olarak Rönesans gerçekleşti. Bugün Avrupa’dan bunun karşılığını alıyoruz, ulusumuzun yenileştirilmesini umut ediyoruz. Bilim ve yöntemlerinizi getirin, gençlerimize bilginin yollarını gösterin. Size teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım,”

⁶⁶² Cumhurbaşkanlığı Arşivi, “Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti Philipp Schwartz”, Ebiş No: 01008951 Belge No: 603490; Milliyet, “Ecnebi Profllarla Mukavele”, 13 Kasım 1933, s.2; P. Schwartz, Kader Birliği (1933 Sonrası Türkiye’ye Göç Eden Alman Bilim Adamları), s.41-46; H. Widmann, Atatürk ve Üniversite Reformu, s.92-93.

dedi. Anlaşmayı imzaladı, arkasından da ben imzaladım. Saat 9 olmuştu. 7 unutulmaz saat boyunca çalışmıştık. Dışarısı henüz aydınlıktı. Vedalaştık. Zürih'e telgraf çektim“(3 değil 30).⁶⁶³”

Ertesi gün P. Schwartz, Reşit Galip ile bir kere daha görüştü ve bu arada antlaşmanın Atatürk'e sunulduğu bilgisini almıştı. Eğitim Bakanı, P. Schwartz'ı mümkünse iki hafta sonra profesörlerin kabul cevaplarıyla beklediğini söylemişti. Çok az zaman kalmıştı, çünkü 1 Ağustos'ta üniversite'nin açılması için çok emek verilmişti. Reşit Galip ayrıca, Türkiye Cumhuriyeti'ne çağrılan ve görev verilen kişilerin resmen korunacağını da sözlerine eklemişti. Aynı gün P. Schwartz, Sağlık Bakanı Refik Saydam ile bir görüşme yapmıştı. Konu, yapımı sürdürülmekte olan Ankara Numune Hastanesi ve henüz yapımı tamamlanmış olan Hıfzıssıhha Enstitüsü için, açık olan kadrolara Alman profesörlerin yerleştirilmesi olmuştu. P. Schwartz, öneriler getireceğini belirtmiş ve en geç üç hafta içinde geleceğine dair söz vermişti.⁶⁶⁴

Aynı gün P. Schwartz, gerekli görüşmeleri yaptıktan sonra, İstanbul üzerinden İsviçre'ye gitmişti. Zürih'de P. Schwartz'ın telgrafla bildirdiği ve beraberinde getirdiği anlaşma, birliğin kuvvetlenmesini sağlamıştı. Listede adı önerilen bilim insanlarına sözleşmenin gerekli detayları paylaşılmıştı. Sonra, tutuklu olan üç Profesör de dâhil Alfred Kantorowicz, Freidrich Dessauer ve Gerhard Kessler gibi hocaların hepsi sözleşme şartlarını kabul etmişti.⁶⁶⁵

P. Schwartz, 25 Temmuz'da ikinci defa İstanbul'a geldiğinde; yanında bu kez Prof. Dr. Rudolf Nissen yer almıştı. P. Schwartz'ı İstanbul'da karşılayan Reşit Galip, öğretim üyelerine ilişkin önerileri kabul etmişti. Yardım Cemiyeti'nin bu iki temsilcisini İstanbul Üniversitesi'nin kuruluşuna ilişkin teknik sorunlara karşı öneri getirmeleri için görevlendirmişti. Özellikle karar verilmesi gereken şey, Tıp Fakültesi'nin Haydarpaşa'dan İstanbul'a nakli konusu olmuştu. Taşınma konusunda bazı düşünce ayrılıkları yaşanmış ve Beyazıt'taki eski Harbiye Nezareti binasının üniversite merkez binası, değişik enstitüler ve kütüphane olarak kullanılması istenilmişti. Dış Hekimliği Okulu ve Biyoloji Enstitüsü için yer bulunmalı, bir yıldız gözlemevi kurulmalı, hastaneler fakülte kliniklerine dönüştürülmeli, yabancı profesörler için bir çalışma şeması için hazırlıkların biran evvel tamamlanması istenilmişti. P. Schwartz ve R.

⁶⁶³ P. Schwartz, **Kader Birliği**, s.43-46; H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s.90-93; E. Dölen, **Darülfünun'dan Üniversiteye Geçiş**, s.446-447; Arnold Reisman, **Nazizminden Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, (Çev. Gül Çağalı Güven), İşbankası Yayınları, İstanbul, 2011, s.23-35; F. Neumark, **Boğaziçi'ne Sığınanlar**, s.11-15-21-22.

⁶⁶⁴ P. Schwartz, **Kader Birliği**, s.46.

⁶⁶⁵ P. Schwartz, **Kader Birliği**, s.41

Nissen için bunlar güç, sorumluluk getiren günleri doğurmuştu. Fen Fakültesi için P. Schwartz'ın önerisiyle Göttingen Üniversitesi'nin dünyaca ünlü üç öğretim üyesi Matematikçi R. Courant, Fizikçi Max Born ve Warries Franck müşavir olarak çağırılmıştı. Birkaç hafta kaldıktan sonra, P. Schwartz bu konuda şunları yazmıştı: *“Franck'ın nazik fakat hâkim tavırları, Born'un kararlı gerçekçiliği, Courant'ın kurnaz zekası Türk dostlarımızı ve karşıtlarınızı çok etkilemişti. Sonradan anladım ki, onların Türkiye'ye gelişi, Türkiye ve bizim için geleceği etkileyen bir olay olmuştur. Böyle kişiler hiçbir zaman kaçırılmamalıdır.”*⁶⁶⁶

III-Yabancı Profesörlerin Seçimi

İstanbul Üniversitesi ve diğer kurumlarda çalıştırılacak yabancı profesörlerin seçiminde uzun çalışmalar yapılmıştı. Üniversite reformuna imza atan eski Maârif Vekili Reşit Galip Bey bir komisyon kurdurmuştu. Komisyonun başına A. Malche getirilmiş ve bakanlıkla kadro konusunda koordineli çalışmıştı. A. Malche kadronun belirlenmesi sürecinde birden fazla Ankara'ya gitmiş ve liste çalışmalarını sunmuştu. Yeni Maârif Vekili Yusuf Hikmet Bey öncülüğünde yapılan çalışmalar neticesinde A. Malche'nin yönlendirmesiyle Türkiye'ye gelecek otuz altı mülteci profesörün kesin listesi Kasım 1933'te tamamlanmıştı. Genel olarak sözleşmelere beş yıl şartı konulmuş ama matematik profesörü R. Von Misess sözleşmesi istisnai olarak on yıllık yapılmıştı. Kadro belirleme konusunda A. Malche gazetecilere; *“sanıldığı gibi kadroları tamamen ben belirlemedim sadece gerekli durumlarda fikir beyan ettim özellikle de kadro sürecinde Gazi Hz. titiz çalışmaları olmuştu”*⁶⁶⁷ diye beyanat vermişti.

Bilim insanlarının özgeçmişleri, bilimsel düzey ve yetenekleri, hocalık özellikleri gibi nitelikleri detaylıca araştırılmıştı. Üniversite veya Maârif Vekâleti yetkilileri tarafından gelen hocaların hepsi ile mülakat yapılmamış ama hepsinin özgeçmişleri P. Schwartz tarafından Maârif Vekâletine sunulmuştu. Bu konuda bütün yetki P. Schwartz'a bırakılmış ve mülakatlar İsviçre'de P. Schwartz tarafından yapılmıştı. Doğal olarak, açıkta kalmış profesörlere çalışacak yer arayan P. Schwartz'ın yaptığı bu görüşmeler çalışma koşulları ile sınırlı kalmıştı. Sözleşme koşulları da A. Malche ile P. Schwartz tarafından belirlenmişti.⁶⁶⁸ Sonuç olarak, gelecek kişilerin seçimi, A. Malche ile P. Schwartz'ın onayı ile gerçekleşmişti.

⁶⁶⁶ P. Schwartz, **Kader Birliği**, s.49-51.

⁶⁶⁷ **Milliyet**, “Üniversite İçin İstikraz Yapılacak”, 14 Kasım 1933, s.5.

⁶⁶⁸ P. Schwartz, **Kader Birliği**, s.52-55.

P. Schwartz konu hakkında şu ifadeleri dile getirmişti: “*Bakan bana, ister toplama kampında, ister hapiste isterse serbest olsun, görevi kabul eden herkesin devletin bir memuru olarak görüleceği ve Türk Devleti’nin koruması altında olacağını söyledi. “Bize zorluk çıkarmazlar. Onlarla nasıl başa çıkılacağını biliyoruz.*”⁶⁶⁹” P. Schwartz’ın bu yorumunu Türk Hükümeti’nin umarsamaz davrandığını yorumlatabilir fakat üniversitede gelip görev yapacak her hocanın alanında önemli bilim insanları olunmasında özen gösterilmişti. Örnek vermek gerekirse alanında en iyi olduğu için dışı A. Kantarowicz Atatürk’ün ısrarı istenilmiş ve Almanya’da hapissheneden çıkartılarak Türkiye’de görev alması sağlanmıştı. Yani tamamen bütün ipler A. Malche ile P. Schwartz’a bırakılmamış gerekli araştırmalar da yaptırılmıştı.

IV-Mülteci Bilim İnsanlarıyla Yapılan Sözleşmeler

1- Profesörler ile Yapılan Sözleşmeler

İlk sözleşmeler 4 Ekim 1933 günü ilgili profesörler ile Türk Hükümeti’ni temsilen Bern Büyükelçisi Cemal Hüsnü (Taray) Bey arasında Cenevre’de imzalanmıştı. Bu ilk sözleşmelerdeki temel hükümler aşağıda sıralanmıştı.⁶⁷⁰

- 1) Sözleşme süresi 5 yıldır ve tarafların isteği üzerine yeniden uzatılabilir. Böylece başlangıçta üç yıl olarak belirlenen süre beş yıla çıkartılmıştı.
- 2) Profesörler ilk 3 yıl derslerini Almanca, İngilizce veya Fransızca olarak verebileceklerdir. Ancak bu süre içinde Türkçeyi öğrenerek derslerini dördüncü yıldan itibaren Türkçe olarak vereceklerdir.
- 3) Üçüncü yılın sonuna kadar derslerine ilişkin ders kitabını yazarak Türkçe olarak yayınlacaklardır.
- 4) Bütün kudretlerini öğretim ve araştırmaya hasrederek, derslerini ve sınavlarını bizzat yapacaklardır.
- 5) Halka ve uzmanlara yönelik eğitim ve öğretim faaliyetlerinde bulunacaklar, gerek görüldüğünde uzmanlık alanlarında hükümete danışmanlık yapacaklardır.

⁶⁶⁹ P. Schwartz, **Kader Birliği**, s.52; H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s.94.

⁶⁷⁰ **Türk Tarih Kurumu Arşivi**, “*İstanbul Üniversitesi Personel Dosyaları*”, (Elde edilen belgelerde dosya veya tasnif numarası bulunmamaktadır). Bu belgelerin İstanbul Üniversitesi arşivinden temin edilememesinin sebebi; Dönemin Türk Tarih Kurumu Başkanı Ali Birinci’nin İstanbul Üniversitesi’nin elindeki arşivi çöpe attığı haberini almış ve kurum başkanı olarak bu personel dosyalarını ve diğer belgeleri kurum arşivine kazandırmıştı. Bknz: (Ersoy Taşdemirci, **1933 Üniversite Reformunda Yabancı Bilim Adamları**, Ankara, 1992, s.15-16).

- 6) Aylıklar sözleşmede belirlenen (500 lira) miktar üzerinden net ve peşin olarak ödenecektir. Hastalık durumunda ödeme bir yıl sürdürülecektir. Ölüm durumunda bu ödeme eşi ve çocuklarına yapılacaktır.
- 7) Geliş ve gidişlerinde kendilerinin ve ailelerinin yol masrafları ile yanlarında getirdikleri eşyalarının nakil masrafları hükümet tarafından ödenecektir.⁶⁷¹

Tek tek yapılan sözleşmeler incelendiğinde gelen yabancı her hocanın çalışma alanına göre özel maddeler eklenerek anlaşma yapılmıştı. Anlaşma maddeleri genelde 13-14 Maddeden oluşmuştu. Yukarıda ise, 7 Madde olarak kısaltılmasının sebebi genel olarak ortak maddeler verilmişti. Profesörlerle 1940'lı yıllarda yapılan sözleşmeler çok daha kapsamlı olmuştu. Bu yıllarda profesörlerden istenilenler aşağıdaki gibi sıralanmıştı:

- 1) Esas işi olan öğretme, araştırma ve yetiştirme çalışmalarına bütün gücünü ve zamanını vermesi. Buradaki kelimelerin altı sözleşmelerde çizilmiştir.
- 2) Devamlı ilmî neşriyatta bulunması ve ders kitaplarını iki yılda tamamlaması istenilmişti.
- 3) Konusu ve biçimi Dekan tarafından belirlenmek üzere memleketin mütehassısları için parasız olgunlaştırma kurslarında ders vermesi.
- 4) Uzman olarak hükümetin müesseseleri tarafından davet edildiğinde gerekli incelemeyi yaparak görüş bildirmesi istenilmişti.
- 5) Enstitüsü ile ilgili sosyal kurulların gelişmelerine yardım etmesi, halkın aydınlatılmasına mahsus konferanslar vermesi ve gerektiğinde bunlara kürsünün profesör, doçent ve asistanlarını da ortak etmesi istenilmişti.⁶⁷²

Bu sözleşmelere bakıldığında bunların 1915'te Türkiye'ye gelen Alman öğretim üyeleri ile yapılan 8 Eylül 1915 tarihli sözleşmelerden pek farklı olmadıkları görülmüştü. Bu sözleşmeler de beş yıllık olup ilk iki yıl içinde Türkçe öğrenilip üçüncü yıldan itibaren derslerin Türkçe verilmesini ve hizmet sırasında fes giyilmesi zorunluluğunu hükme bağlanmış ve kitap yazılması istenilmemişti. Diğer hükümler arasında ücretlerin Türklere oranla çok yüksek olması da dâhil olmak üzere önemsenecek bir fark görülmemişti.⁶⁷³

⁶⁷¹ **Türk Tarih Kurumu Arşivi**, “İstanbul Üniversitesi Personel Dosyaları” (Bundan sonra **T.T.K., Arşivi** olarak gösterilecektir).

⁶⁷² **T.T.K., Arşivi**, “İstanbul Üniversitesi Personel Dosyaları.” (Elde edilen belgelerde dosya veya tasnif numarası bulunmamaktadır); Ersoy Taşdemirci, **1933 Üniversite Reformunda Yabancı Bilim Adamları**, Ankara, 1992.

⁶⁷³ Emre Dölen, **İstanbul Darülfünunu'nda Alman Müderrisler 1915-1918**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.

Prof. Dr. Fritz Neumark anılarında yapılan sözleşmedeki ücretler hakkında şunları nakletmişti: *“Bunlar, özellikle, aramızdaki yaşlı meslektaşların düşündükleriyle Türk Hükümeti’nin uygun görüp mali açıdan yüklenebileceği arasında dürüst bir uzlaşma sağlamaktaydı. Bu arada yerli profesörlerin maaşlarının, o zamanlar, biz yabancılara verilenin yarısından az olduğunu, hatta dörtte biri kadar tuttuğunu da göz önünde bulundurmak gerekir. Bu durum başlangıçta kıskançlığa neden olmuş ve bazı Türk meslektaşlar da anti-reformcu eğilimlere yola açmıştı.”*⁶⁷⁴

F. Neumark yukarıda da belirttiği üzere yüksek maaş aldıklarını anılarında yazmıştı. Fakat daha aradan bir yıl geçmeden Prof. R. Nissen’in 1934’te yaptığı özel (üniversite dışında) ameliyat mülteci bilim insanları ile Hükümeti karşı karşıya getirmişti. Çünkü Profesör R. Nissen hususi bir ameliyat yaptığı için Maârif Vekâleti tarafından hakkında tahkikata başlanmıştı. Vaziyet böyle olunca ecnebi profesörler aralarında hususi bir toplantı yaparak hariçte iş görmemek, mecburiyeti etrafında görüşmüşler, bazı kararlar almışlardı. Ecnebi profesörler de, Türk profesörler gibi, üniversite dışında iş yapmak için kendilerine müsaade edilmesini istemişlerdi. Aldıkları maaşın ilmi çalışmalar için yetmediğini iddia etmişlerdi. Ecnebi hocalar en çok bin lira en az beş yüz lira aldıkları ve vergi kesilmediği halde zam talep etmişlerdi. Ecnebi profesörler, bu meseleyi aralarında halletmek için kadın hastalıkları ordinaryüsü profesörü W. Lepmann’ı seçmişlerdi. Profesör W. Lepmann Maârif Vekâleti ile temas etmek üzere Ankara’ya gitmiş fakat sözleşmelerinde maddeler açık olduğu ve zam yapılmayacağı cevabını almışlardı.⁶⁷⁵

2- Okutmanlar ve İlmi Yardımcılarla Yapılan Sözleşmeler

Üniversiteye alınan ecnebi profesörlerin yanında evvelce çalışan Alman ve Yahudi birçok asistan Maârif Vekâletine ve Üniversite rektörlüğüne müracaat ederek kendilerinin İstanbul Üniversitesinde tanzif edilmelerini istemişlerdi. Bu talipler bir müddet için fahriyen de çalışabileceklerini bildirmişlerdir. Diğer taraftan yabancı asistanlar üniversitedeki ecnebi profesörlere de müracaat ederek kendilerinin tanzif için kolaylıkta bulunulmasını istemişlerdir. Ecnebi asistanların bu müracaatları Türk asistanlarını endişeye düşürmüştü. Türk asistanlar, üniversiteye ecnebi asistanların alınmamasını, ecnebi profesörlerin yanına Türk asistanların yetiştirilmesi lüzum geldiğini söylemişlerdi. Türk asistanlar, bu hususta Maârif Vekâleti’ne müracaat ederek,

⁶⁷⁴ F. Neumark, **Boğaziçi’ne Sığınanlar**, s.21-24.

⁶⁷⁵ **Milliyet**, “Ecnebi Profesörler Hariçte İş İstedi”, 8 Temmuz 1934, s.1-7.

üniversiteye ecnebi asistanların alınmaması için girişimde bulunmuşlardı.⁶⁷⁶ Türk asistan adaylarının girişimi istenilen neticeyi doğurmamış ve Almanya ve Avusturya'dan 1935'te yabancı ilmi yardımcılarının getirileceği basına yansımıştı.⁶⁷⁷

Edebiyat Fakültesi ve bu fakülteye bağlı Yabancı Diller Mektebi'nde görevlendirilen okutmanlar ile haftada en az on iki saat ders okutmak ve kendisine verilen “*tedrisi ve terbiyevî bütün işleri*” yapmak üzere sözleşme yapılmıştı. Bazılarından ek olarak kendisine verilen tercümeleri veya haftada dört saat pro-seminer yapması istenmişti. Sözleşme süreleri genellikle bir yıl şeklinde yapılmış ve okutmanlar için ücret ödenmesinde önemli farklılıklar yaşanmıştı.⁶⁷⁸

- 1) “*Üniversitenin açık olduğu ve tedrisatın devam ettiği müddetçe*” belirli bir aylık ücret ödenir. Bu ücret brüt 100 ile 200 lira arasında değişmekte olup bundan vergiler kesilir. Kendilerine 12 saat dersin dışında başka görevler de verilenlerin ücretleri daha yüksektir.
- 2) Ücretler ay sonunda yani çalıştıktan sonra ödenir.
- 3) Her ne suretle olursa olsun yapmadığı ders saatleri için kıstelyevm (maaşın bir günlük kısmı) hesabıyla ücret kesintisi yapılır.
- 4) 15 günden daha fazla süren hastalık durumunda “*yerine bir vekil tayin olunur ve ücretin üçte ikisi o vekile verilir.*” Hastalığın iki aydan fazla sürmesi durumunda istifa etmiş sayılır.
- 5) Okutmanlara geliş ve gidişlerinde yol parası ödenmez. Bunun sonucu olarak taraflar bir ay evvelden haber vermek koşuluyla sözleşmeyi her zaman feshedebilirler.⁶⁷⁹

Sözleşme hükümlerine aykırı olarak, derslere muntazam devam etmemek, takip olunması tekerrür eden (kararlaştırılan) tedris usulüne riayet etmemek, vazifeyi ihmal etmek ve muallimler içtimaya gelmemek gibi her türlü davranışa karşı “*ücret kesilme cezası*” uygulanır maddeleri konulmuştu. Bu gibi davranışların tekrarlanması durumunda Edebiyat Fakültesi Dekanı ile Yabancı Diller Mektebi'nin Tedrisat Müdürü ve Müdür Muavini'nden oluşan komisyonun oy çokluğu ile vereceği kararın Rektörlük tarafından onaylanması sonucunda göreve son verilmesi ve tazminat ödenmemesi kararlaştırılmıştı.⁶⁸⁰

⁶⁷⁶ **Milliyet**, “*Münhal Asistanlık*” 29 Kasım 1933, s.3.

⁶⁷⁷ **Tan**, “*12 Profesör Yardımcısı Geliyor*”, 6 Ekim 1935, s.2.

⁶⁷⁸ E. Taşdemirci, **1933 Üniversite Reformunda Yabancı Bilim Adamları**, s.179-180.

⁶⁷⁹ E. Taşdemirci, **1933 Üniversite Reformunda Yabancı Bilim Adamları**, s.181.

⁶⁸⁰ E. Taşdemirci, **1933 Üniversite Reformunda Yabancı Bilim Adamları**, s.182-185.

İlmî yardımcıları, Enstitünün (laboratuvar veya seririyatın) ilmi mesaisine bütün gayretlerini vakfetmeyi taahhüt etmişler ve sözleşme süreleri genel olarak bir yıl olmuştur. Alacakları ücretleri net olarak yüz on yedi lira olarak belirlenmiş, hastalık durumunda iki ay ücret ödenmesi ve gelişleri ile dönüşlerinde yol parası olarak yüz elli lira ödenmesi ve sözleşmesi bitmeden ayrılanlara dönüş parası ödenmemesi kararlaştırılmıştır. Hizmetinden istifade edilemediği profesörü tarafından bildirildiği takdirde Rektörlük bu mukaveleyi bozabilir maddesi konulmuştur. Yardımcılarla 1930'lu yılların sonlarında yapılan sözleşmelere eleman yetiştirmeye ilişkin bir madde eklenmişti. Buna göre, ilmi yardımcı bu vazifede kaldığı müddetçe kendisi ile çalışmak üzere Üniversiteye yanına verilecek bir Türk elemanı yetiştirmeyi ve kendi mesaisine teşrik (çalışmasına ortak) etmeyi taahhüt etmişti.⁶⁸¹

V- Albert Einstein'ın Mektup Meselesi

1- Sami Günzberg ile OSE Arasındaki İlişki

Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesinin ardından mesleklerini icra edemez hale gelen Alman Yahudileri kendilerini mülteci olarak kabul edecek bir ülke aramaya başlamıştı. Alman Yahudisi hekimlerden oluşan bir heyet Mısır Hükümeti ile temas kurmuş ve görüşmelerin olumsuz sonuçlanması üzerine dönüşte Türkiye'ye uğrayarak bir ön araştırma yapmıştı. Heyet "*Türkiye'nin Yahudiler için bir cennet*" olduğunu söylemişti.⁶⁸² Bu ziyaretin ardından Ağustos 1933'te Paris'e giden Sami Günzberg'in⁶⁸³

⁶⁸¹ E. Taşdemirci, **1933 Üniversite Reformunda Yabancı Bilim Adamları**, s.186-189.

⁶⁸² Rıfat N. Balı, **Sarayın ve Cumhuriyetin Dışçibaşısı Sami Günzberg**, İstanbul, 2007, s.92-95.

⁶⁸³ Dış hekimisi olarak bilinen Yahudi asıllı Sami Günzberg (1876-1966) karanlık bir geçmiş ve kişiliğe sahipti. Kendisinin doğum yeri, doğum tarihi, nerede dış hekimliği öğrenimi görmüş olduğu ve giderek dış hekimliği öğrenimi görüp görmediği bile tartışma konusu olmuştur. Kendisinin 1897'den itibaren Bahriye Nezâreti Merkez Hastanesi ve Sarayda dışçı olarak görevli olduğu bilinmekle birlikte hangi tarihte emekli olduğu bilinmemiştir. I. Dünya Savaşı sırasında Avusturya-Macaristan ve Alman ordularının askerlerinin dişlerini tedavi etmesi nedeniyle Alman İmparatorluğu tarafından "*Üçüncü Sınıf Kırmızı Kartal Madalyası*" ile ödüllendirilmiştir. Kendisinin uyruğu da tartışma yatarmıştır. Sami Günzberg Temmuz 1907'de Osmanlı uyruğuna geçmek için başvurmuş ve onaylanmış olmakla birlikte gerekli işlemleri sürüncemede bırakmıştır. Ancak daha sonra bilinmeyen bir tarihte Türk uyruğuna geçmiştir. Sami Günzberg bir biçimde sarayın ve hanedanın güvenini kazanmış ve giderek "*Saray'ın dışçibaşısı*" olmuştur. Saraya girişi konusunda birbiriyle çelişen çeşitli bilgiler vardır. Sami Günzberg sarayda önemli bir yer sağladığı gibi II. Meşrutiyet'in ardından İttihat ve Terakki ileri gelenleri ile de yakın ilişkiler kurmuştur. Dışçılık alanında giderek ünlenmiş, evi ve muayenehanesi her dönemde devlet ileri gelenlerinin bir buluşma yeri olmuştur. Bu durum Cumhuriyet döneminde de sürmüştür. Başta Mustafa Kemâl Paşa olmak üzere dönemin ileri gelen devlet adamları dış problemleri için Sami Günzberg'e başvurmuştur. Sami Günzberg siyasi kişilerle olan ilişkilerini kullanarak çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Hanedan mensuplarının vekâletini sağlayarak II. Abdülhamid'in mirası ile ilgili sorunlarla uğraşmış ve bundan önemli çıkarlar sağlamayı hedeflemiştir. Öte yandan Yahudi örgütleri, İsrail Devleti'ni kurmayı hedefleyen Haim Weizmann ve siyonist örgütler ile sıkı ve yakın ilişkiler içinde bulunmuştur. Weizmann'ın Türkiye'yi ziyaretini ayarlamış, özellikle Hitler'in iktidara gelişinden sonra Almanya'da işsiz kalan ve ülkeyi terk etmek zorunda kalan Alman Yahudilerine yer ve iş bulma konusunda yoğun çabalarda bulunmuştur. Bu çabaları sırasında devlet ileri gelenleri ile olan ilişkilerinden

OSE “Yahudi Nüfusu Koruma Grupları Birlikleri” Cemiyetleri Birliği yetkilileri ile yaptığı görüşmede kendisinden Yahudi hekimlerin Türkiye’ye gelerek yerleşmeleri konusunda aracı olması istenilmişti. Bu isteği kabul eden Sami Günzberg ile OSE arasında bir dizi yazışma yapılmıştı.⁶⁸⁴

OSE⁶⁸⁵ tarafından Sami Günzberg’e yazılan 5 Eylül 1933’teki mektupta İstanbul Üniversitesi’nde Alman Yahudisi bilim insanlarının çalıştırılıp çalıştırılmadığı sorulmuştu. S. Günzberg bu mektuba 13 Eylül 1933’te şu cevabı vermişti: “*Üniversite kadrolarının Prof. Dr. Philipp Schwartz ve Prof. Albert Malche’in aracılığı ile doldurulmuş olduğunu, Alman Yahudisi hekimlerin Türkiye’de çalışmaları konusunda Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâleti ile görüşüğünü, ancak Türkiye’ye gelmek isteyen hekimlerin “birinci sınıf” niteliklere sahip olmamaları ne deniyle bu taleplerin reddedildiğini bildirdi.*” OSE’nin Almanya’da işsiz kalan çok sayıda Yahudi eczacı için Türkiye’de iş imkânlarının araştırılmasını isteyen 18 Eylül 1933’teki mektubuna 3 Ekim 1933’te cevap veren Günzberg; “*Türkiye’deki mevzuat nedeniyle bunun mümkün olmadığını*”⁶⁸⁶ ifade etmişti.

Einstein’ın Başvekâlete Hitaben Yazdığı 17 Eylül 1933 Tarihli Mektubun Sami Günzberg Tarafından Yapılan Çevirisi;⁶⁸⁷

“Efendimiz hazretleri,

Cihanşümul OSE Musevi sıhhiye cemiyetinin fahri reisi sıfatıyla Almanya’dan çıkmış olan kırk profesör ve doktorun fenni ve tıbbî meşguliyetlerini Türkiye’de devam ettirmelerine mûsade buyrulması için zati Banilerine müracaat ve reca ediyorum.

yararlanmaya çalışmıştı. Sami Günzberg ile en kapsamlı çalışma; (Rıfat N. Balı, Sarayın ve Cumhuriyetin Dişçibaşısı Sami Günzberg, Libra Kitap ve Yayıncılık, İstanbul, 2014) isimli eserdir. Sami Günzberg ile alakalı belgeler Osmanlı ve Cumhuriyet arşivinde mevcuttu. **B.C.A.**, Yer 30.11.1.0, Kutu 16, Gömlek 33, Sıra 14; **B.C.A.**, Yer: 30.1.0.0, Kutu: 19, Gömlek: 108, Sıra: 16; **B.C.A.**, Yer: 30.1.0.0, Kutu: 203, Gömlek: 391, Sıra: 20; **B.C.A.**, Yer: 30.1.0.0, Kutu: 203, Gömlek: 391, Sıra: 22-23; **B.O.A.**, İ.DUİT, Kutu: 71, Gömlek: 100, Sıra: 0.

⁶⁸⁴ Rıfat N. Balı, Sarayın ve Cumhuriyetin Dişçibaşısı Sami Günzberg, s.95-98.

⁶⁸⁵ Yahudilerin Sıhhatini Koruma Cemiyeti (OSE) 1912’de Rusya’da kurulmuştu. 1917’de Rusya’da 34 şubesi bulunan cemiyet çok sayıda sağlık kurumunu yönetmişti. I. Dünya Savaşı nedeniyle faaliyetlerine ara vermek zorunda kalan cemiyet savaştan sonra Orta ve Batı Avrupa ülkelerinde şubeler açmıştı. Almanya, İngiltere, Amerika, Letonya, Litvanya, Polonya, Romanya ve Danzig’de bulunan OSE cemiyetleri Union des Societes OSE (OSE Cemiyetleri Birliği) adı altında bir birlik oluşturmuşlar ve bu birliğin onursal başkanlığına Prof. Dr. Albert Einstein getirilmişti. Rıfat N. Balı, Sarayın ve Cumhuriyetin Dişçibaşısı Sami Günzberg, s.90.

⁶⁸⁶ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, “Diş Tabibi Sami Günzber’in Mektubu”, Ebis No: 01008035, Belge No: 2-4; Rıfat N. Balı, Sarayın ve Cumhuriyetin Dişçibaşısı Sami Günzberg, s.93.

⁶⁸⁷ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, “Einstein’ın Mektubu”, Ebis No: 01008035, Belge No: 1-3; Cumhurbaşkanlığı Arşivi, “Diş Tabibi Sami Günzber’in Mektubu”, Ebis No: 01008035, Belge No: 2-4; **B.C.A.**, “Einstein Dosyası”, Fon: 30.10.0.0, Yer: 116, Gömlek: 810, Sıra: 3, 1933.

Arz ettiğim doktorlar halen orada cari olan kanunlardan dolayı bandan böyle Almanya’da çalışmayacaklardır. Bu zevatın kısmı âzamı geniş tecrübe ve malûmat sahibi ve ilmi meziyetleri haiz bulundukları cihetle yeni bir memleket de yerleştikleri taktirde pek büyük faideler temin edebileceklerdir... Cemiyetimiz müracaat eden birçokları arasından kırk kadar tecrübeli mütehassıs ve pek yüksek alimleri tefrik etmiş ve bu istidanızla bunların memleketinizde yerleşerek icrayı sanat etmelerine mûsade buyrulması için. Müracaat etmekte bulunmuştur. Bu ilmi fen adamları hükümetinizin emirlerine tevfikân her hangi bir müessesenizde hiç bir ücret talep etmeksizin bir sene müddetle çalışmak arzusunda bulunmaktadırlar. Bendeniz bu müracaatı terviş suretiyle bu talep ve istidayı hükümetinize takdim etmeğe yalnız pek yüksek insanî bir is gördüğümü değil, aynı zamanda memleketinize de bir menfaat temin etmiş olacağımı ümit eylediğimi kemali serbestiyle arz ve ifadeye mücaseret eder ve bilvesiyle ubudiyetkârane tazimlerimi taktim eylerim efendim hazretleri.”

Bu yazışmaların ardından OSE Cemiyetleri Birliği Fahrî Başkanı Prof. Albert Einstein Türkiye’de çalışmak isteyen Alman Yahudisi hekimlerin adlarını içeren iki listeyi resmî bir mektupla birlikte Başvekil İsmet (İnönü) Paşa’ya verilmek üzere Sami Günzberg’e göndermişti. S. Günzberg, mektubu Türkçeye çevirmiş ve bir sunuş yazısı ile birlikte o sırada Maârif Vekâleti’ne vekillik eden Sıhhat ve İctimaî Muavenet Vekili Dr. Refik (Saydam) Bey vasıtasıyla Reisicumhur Atatürk ile Başvekil İsmet Paşa’ya iletmişti. S. Günzberg, OSE’ye yazdığı 3 Ekim 1933’teki mektup ile A. Einstein’ın yazısını iletliğini haber vermişti.⁶⁸⁸

Einstein’ın Mektubunu Sunmak Üzere Sami Günzberg Tarafından Başvekâlete Yazılan 30 Eylül 1933 Tarihli Mektup;⁶⁸⁹

“Efendim hazretleri,

Bir ay evvel Patiste bulunduğum sıralarda dünyanın her noktasında şubeleri olan meşhur OSE namındaki Sıhhî Musevi cemiyetinin meşhur Profesör Aynşitayinin riyasetinde bulunan Paris ve Londra şubeleri müracaatla Almanya’nın en yüksek fakültelerinde bulunmuş ve tababetin her şubesine mensup profesörler ile birçok mütehassıs büyük doktorların maiyetlerinde çalışan genç muavinler bundan böyle Türkiye’de çalışmak için Türkiye Cumhuriyeti hükümeti nezdinde vasıta olmaklığını

⁶⁸⁸ B.C.A., “Einstein Dosyası”, Fon: 30.10.0.0, Yer: 116, Gömlek: 810, Sıra: 3, 1933; Cumhurbaşkanlığı Arşivi, “Einstein’ın Mektubu”, Ebis No: 01008035, Belge No: 1-3.

⁶⁸⁹ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, “Einstein’ın Mektubu”, Ebis No: 01008035, Belge No:1-3; Cumhurbaşkanlığı Arşivi, “Diş Tabibi Sami Günzber’in Mektubu”, Ebis No: 01008035, Belge No: 2-4; B.C.A., “Einstein Dosyası”, Fon: 30.10.0.0, Yer: 116, Gömlek: 810, Sıra: 3, 1933.

bendenize teklif etmişlerdi. Bunun üzerine bendeniz böyle mühim bir mesele hakkında Türkiye Cumhuriyeti sefarethanesine ve resmi şekilde müracaat etmek lazım geldiğini kendilerine ifade etmiştim. Fakat tarihlerde görüldüğü gibi Türk hükümetinin bu gibi yüksek insanı müracaatları din farkını nazarı dikkate almayarak daima terviç ede geldiğini düşünerek arz ettiğim bu heyete tanınmış, mütehasıs birçok profesör ve doktorların Türk hükümetine iki veya üç sene fahriyen hizmet etmek ve muallimlik suretiyle talebe, yetiştirmek ve bu müddet zarfında hükümetin tensip edeceği yerlerde yalnız talim ile meşgul, olarak sanat icra etmemek şartıyla çalışmaları ve bu müddet zarfında Türkçe öğrenmeğe gayret etmeleri ve üç sene sonra Türkiye kanunlarına tabi olarak Kollokyom denilen mezuniyet imtihanı geçirdikten sonra sanat icra edebilmeleri şartlarına muvafakat eyledikleri takdirde Almanya'daki siyasî buhrandan dolayı insaniyet namına Türk hükümeti nezdinde vasıta olabileceğimi de ilave etmiştim. Bu Profesör Albert Aynşitayın riyasetinde bulunan bu cemaat bizzat Albert Aynşitayının imzasıyla Başvekâleti celileye yazdığı resmi İngilizce istidayi benim vasıtamla takdim için namı acizaneme göndermiştir.”

Einstein'ın Mektubu ile İlgili Olarak Sami Günzberg Tarafından Mustafa Kemâl Paşa'ya 30 Eylül 1933'te Yazılan Tavsiye Mektubu,⁶⁹⁰

*“Türkiye Reisi Cumhuru Büyük Dâhi Gazi Hazretlerine
Efendimiz Hazretleri.*

Bugün dünyanın her tarafında şubeleri olan OSE sıhhi Musevi cemiyetinden meşhur Profesör Aynşitayın (Einstein) imzasıyla Cumhuriyet hükümetimize arz ve taktim edilmek üzere bir istida (dilekçe) aldım. Cemiyet bu istidada (dilekçede) Almanya'dan çıkan ve tababetin her şubesinde mütehasıs bulunan 15 profesör ile her sanat da tanınmış 31 adet yüksek doktorlar muavininin Türkiye Cumhuriyeti dahilinde ve hükümetin istediği yerlerde kullanılmak ve 2-3 sene müddetle fahri olarak çalışmak üzere Türkiye'ye gelmek istediklerini beyan ile keyfiyetin başvekâlete iblağını (ulaştırılmasını) reca etmesiyle bendeniz de bu istidanın tercümesini ve doktorların sicilnameleriyle birlikte bugün Ankara'da başvekâleti celileye gönderiyorum. Profesör Aynşitayının (Einstein) imzasını havi ingilizce istida ile bunun hükümete gönderdiğim tercümesinin fotoğraflarını dünyaca tanınmış olan liberalizminiz şerefine bir hizmet edeyim ermeliyle yüksek makamınıza arz ve taktime cesaret ve bilvesile ubudiyetkârane

⁶⁹⁰ Rıfat N. Balı, *Sarayın ve Cumhuriyetin Dişçibaşısı Sami Günzberg*, s.95.

tazimlerimin (bağlılığımı bildiren saygılarımın) lütfen kabulünü reca ederim velinimetim efendim Hazretleri.”

OSE Cemiyetleri Birliği Fahrî Başkanı Prof. Dr. Albert Einstein'ın mektubu 17 Eylül 1933 tarihli olup İngilizce yazılmıştı. Mektuba Almanca iki liste eklenmişti. Bunlardan birincisi çeşitli dallarda on beş profesörün ve ikincisi de çeşitli dallarda otuz bir hekimin adlarını ve kısa biyografilerini içermişti. Sami Günzberg Başvekâlet'e yazdığı 30 Eylül 1933 tarihli sunuş yazısında bir ay önce Paris'de bulunduğu sırada OSE yetkililerinin kendisine başvurarak Almanya'nın çeşitli üniversitelerinden çıkartılmış tıp profesörleri ile onların genç yardımcılarının Türkiye'de çalışabilmesi için aracılık etmesini istediklerini belirtmişti. Bunun üzerine bu konuda Türkiye Sefareti'ne başvurmak gerektiğini söylediğini; bu profesör ve hekimlerin iki veya üç yıl Türk Hükûmetine fahrî olarak hizmet edip muallimlik yaparak öğrenci yetiştirmeyi, bu süre içinde hükûmetin göstereceği yerlerde sanat icra etmemek şartıyla yalnız öğretim ile uğraşmayı, Türkçe öğrenmeye çalışmayı ve üç yıl sonra Türk kanunlarına göre gerekli sınavı vererek sanat icra etme hakkını elde etmeyi kabul ettikleri takdirde aracılık edebileceğini söylediğini yazmıştı. Bu kez A. Einstein'ın kendisi aracılığı ile başvuruda bulunduğunu ve bu mektubun iletilmesine aracılık ettiğini vurgulamıştı.

Sami Günzberg, devlet ileri gelenleri ile olan yakın ilişkilerine güvenerek konunun olumlu sonuca ulaşacağına inanmış ve OSE'yi de beklenti içine sokmuştu. Bu arada konuyu basına da şu şekilde sızdırmıştı: *“Haber aldığımıza göre Prof. Einstein hükûmetimize müracaat ederek şimdiye kadar Almanya'da muhtelif hastane ve üniversitelerde çalışmış ve tababetin her şubesinde cihanşümul (dünya çapında) bir mevki ve şöhret kazanmış olan on beş profesörle otuz muavinlerinin hükûmetimizin göstereceği herhangi hastane ve müessesede iki üç sene müddetle fahriyen (ücretsiz) çalışacaklarını bildirmiştir. Bu müracaat hükûmetimizce kabul edildiği takdirde bunlar nihayet üç senede Türkçeyi öğrenecekler, sonra Türk tabiiyetine geçerek burada yerleşeceklerdir.”*⁶⁹¹

Albert Einstein, mektubunda Almanya'da işten çıkartılmış kırk dolayında profesör ve doktorun çalışmalarını Türkiye'de sürdürmeleri için başvuru ve ricada bulunduğunu; artık Almanya'da çalışmaları mümkün olmayan bu kişilerin yeni bir memlekette yerleştikleri takdirde pek büyük yararlar sağlayacaklarını; kendilerinin hükûmetin

⁶⁹¹ **Akşam**, “Einsteinın Bir Müracaatı”, 11 Ekim 1933, s.1-2; **Vakit**, “Almanyadan Çıkan Yahudi Münnevverleri Bize Diyorlarki” 6 Kasım 1933, s.1; **Cumhuriyet**, “Türkiye’de Çalışmak İsteyen Alimler”, 12 Ekim 1933, s.1; **Akşam**, “Prof. Einstein”, 6 Mart 1934, s.3.

uygun göreceği yerlerde bir yıl süreyle ücret almaksızın çalışmayı kabul ettiklerini; bunların Türkiye’de yerleşerek sanatlarını icra etmelerine izin verilmesi isteğini iletmişti. Sami Günzberg’in aracı olduğu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Çünkü Başvekil İsmet Paşa, Albert Einstein’a gönderdiği mektubunda isteğin red edildiğini gerekçeleri ile açıklamıştı.

Einstein’ın Mektubuna Yazılan Cevabın Başvekil İsmet Paşa Tarafından İmzalanarak 14 Kasım 1933’te Gönderilen Mektup,⁶⁹²

“Sayın Profesör,

Almanya’yı idare eden kanunlar yüzünden artık bilimsel ve tıbbi çalışmalarını Almanya’da yürütemeyecek olan kırk profesör ve hekimin Türkiye’ye kabul edilmelerini isteyen 17 Eylül 1933 tarihli mektubunuzu aldım.

Bu beylerin hükümetimizin emirleri altında müesseselerimizde bir yıl bilabedel çalışmayı kabul edeceklerini de not ettim.

Teklifinizin çok cazip olduğunu kabul etmeme rağmen bu teklifiniz ülkemizin kanun ve nizamnameleri ile uyuşturma imkânı görmediğimi söylemek zorundayım.

Sayın profesör, bildiğiniz gibi şuanda kırktan fazla profesör ve hekimi mukavele ile istihdam ettik. Bunların çoğu mektubunuzun mevzuu olan profesör ve hekimlerle aynı siyasi şartlar içinde bulunmakta ve onlarla aynı vasıf ve kapasiteye ve nizamnameleri kabul ederek bizde çalışmayı kabul ettiler.

Şuanda menşei, kültür ve dilleri açısından çok değişik üyeleri ihtiva eden ve hassas bir mekanizma olan bir organizmayı kurmaya çalışıyoruz. Bu nedenle içinde bulunduğumuz şartlarda bu beylerden daha fazla sayıda istihdam etmemiz maalesef mümkün olmayacaktır. Sayın profesör isteğinizi tatmin edememekten dolayı üzüntülerimi bildirir, en derin hislerimle kabul etmenizi rica ederim.⁶⁹³”

⁶⁹² B.C.A., “Einstein Dosyası”, Fon: 30.10.0.0, Yer: 116, Gömlek: 810, Sıra: 3, 1933; Cumhuriyet “İsmet İnönü’nün Albert Einstein’ın Mektubuna Yanıtı”, **Bilim ve Teknoloji**, Sayı 1039, 16 Şubat 2007, s.3. Halit Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar, Goethe Almanyasından Atatürk Türkiye’ye Sığınan Bilim İnsanlarının Öyküsü**, s.381.

⁶⁹³ Not: Albert Einstein’ın Başbakan İsmet İnönü’ye yazdığı mektup 2006’da Mesut Ilgım tarafından Başbakanlık Arşivi’nde bulunmasıyla ortaya çıkmıştı. Fakat kamuoyunda daha çok “Einstein’ın Atatürk’e yazdığı mektup” olarak yorumlanmıştı. Mektup Atatürk’e değil Başbakan İsmet İnönü’ye yazılmıştı. Atatürk’e bu konu ile mektup vardır ama bu mektubu Einstein yazmamıştı. OSE temsilcisi Sami Günzberg kırk Musevi bilim insanın Türkiye’de çalışması için tavsiye mektubu vardır. Kamuoyunda Atatürk, Einstein’ı kabul etmedi, onun yerine daha pasif mültecileri kabul etti diyerek bir saldırı politikası oluşturulmaya çalışılmıştı. O tarihlerde Albert Einstein Amerika’da kürsüsü olan ve çalışma imkanı olarak her türlü teknolojiye sahip üniversitede çalışmıştı.

E- TÜRKİYE'YE BİLİM GÖÇÜNÜN SEBEPLERİ

I- Bilim İnsanlarını Göçe Zorlayan Etkenler

Nasyonal Sosyalistler, iktidara geldikten sonra tüm kurumlardan “*ari*” ırktan olmayanları tasfiye etmeye başlamışlardı. Yahudilerin dışında kendileriyle aynı fikirde olmayan sosyal demokratlar, sosyalistler, komünistler ve liberaller de toplumdan soyutlanmıştı. 1933’ün başlarında kendilerinden olmayanların görevlerine son verilmeye başlanılmış ve uygulanan yöntem, baskı ve şiddet dozunu arttırarak 1938’in Kasım ayına kadar sürmüştü.⁶⁹⁴

Hristiyan ve Yahudiler arasında tarihsel süreçte karma evlilikler yaşanmıştı. Yahudilerin toplumdan izole edilmesi için çıkarılan boşanma emirlerine uymayıp eşlerine sadık kalanlar toplumsal baskıya ve Gestapo⁶⁹⁵ sorgulamasına maruz kalmıştı. Bu sorgulamalar sonucu bir kısmı eşlerinden ayrılmasına rağmen çoğunluk evli kalarak her türlü şiddeti göğüslemeye razı olmuştu. Almanya’daki Yahudi cemaatine üye olarak kayıtlı olmayanlar eğer Almanlarla evliyse bu durum onları toplama kamplarına gönderilmekten kurtarmıştı. Profesör Victor Klemperer 1933-1945 yılları arasında tuttuğu günlüğünde karma evlilikte Almanya’daki hayatta kalma mücadelesini detaylı bir şekilde anlatmıştı.⁶⁹⁶

Almanya’da 1 Nisan 1933’te başlayan Yahudi işyerlerine boykot hareketi, yağmacılık ve şiddete neden olmuştu. Alman Hristiyan işletmeleri zarar görmemeleri için girişlerine kırmızı kâğıt yapıştırılarak Yahudi işletmelerinden ayrılmıştı.⁶⁹⁷ Bu saldırıyı NSDP’nin “*Für eine Einheit*” (S.A. kısaltması) örgütü organize etmişti. 1 Nisan; Nazilerin baskı, şiddet, ayrımcılık ve dışlama yöntemiyle Yahudileri yıldırıp ülkeyi terk etmeye zorlamak için uygulamaya koydukları kampanyanın başlangıç tarihi olmuştu. Bunu, 7 Nisan 1933’te yeni bir yasa izlemişti. “*Devlet Memurluğunun Yeniden Yapılandırılmasına Dair Kanun*” adı verilen bu yasanın çok büyük etkileri olmuştu.⁶⁹⁸

Yasanın üçüncü Maddesine göre: “*Arî ırktan olmayan devlet memurları emekli edilecektir*” kararı alınmıştı. Bu da Yahudilerin üniversite, yüksekokul, tiyatro, yayınevleri, orkestra ve tıp enstitülerinden uzaklaştırılmalarına neden olacak diğer bir dizi ek yasanın unsurunu doğurmuştu. Tüm kamu görevlilerinin soy geçmişleri

⁶⁹⁴ Klaus Detlev Grothusen, **Der Scuria Bericht**, I. Auflage, Frankfurt, Dağyeli Verlag, 1987, s.33.

⁶⁹⁵ Nazi Almanya’sının gizli polis teşkilatıdır. Gestapo ismi, Almanca Devlet Gizli Polisi manasına gelen “*Geheime Staatspolizei*”nin kısaltılmış şeklidir.

⁶⁹⁶ Hans Adolf Jacobsen, **National-Sozialistische Aussenpolitik 1933-1938**, Berlin, Alfred Metzner, Verlag, 1968, s.656.

⁶⁹⁷ Victor Klemperer, **Das Tagebuch 1933-1945**, Berlin, Aufbau Taschenbuch Verlag GmbH, 1997, s.15.

⁶⁹⁸ Frank Bajohr, Dieter Pohl, **Der Holocaust als offener Geheimnis**, München, Verlag, C. H. Beck, 2006, s.2.

araştırılmış, bunu takibat soruşturmaları izlemiş; arî ırktan olmayanların görevlerine son verilmiş ve mesleklerini yapmaları engellenmişti.⁶⁹⁹

Devletin uyguladığı politika Yahudilerin Alman toplumundan izolasyonunu sağlamıştı. Baskı o kadar büyüdü ki birinci ve ikinci dereceden Yahudi akrabası bulunanlar bile tehdit altına girmişti. Başlarda ülkeyi terk edenlere göz yumulmuşken, zaman geçtikçe bu uygulama zorlaştırıldı; pasaportları toplanarak ve bir müddet sonra da Alman topraklarını terk etmeleri yasaklanmıştı. Ülkeden ancak kaçak olarak ayrılmaktan başka alternatifleri kalmayanlar yakalandıkları takdirde ölüm cezasına çarptırılmışlardı.⁷⁰⁰

Baskılarla yıldırılıp ülkeyi terk etmeye zorlanan Yahudilere yapılan bu zulüm Alman toplumunun çoğu tarafından desteklenmişti. Bunun nedeni de boşalan kadroların kendilerine kalacak ve ayrıca onların işyerleri ile mallarına el koyabilecek ortamı sağlamıştı. Görevlerine son verilen Yahudiler için hayat günden güne zorlaşmıştı. Sosyal çevredeki değişiklik hemen fark edilmiş ve arî ırktan olan en yakın arkadaş, meslektaş, komşu dahi ilişkilerini dondurmıştu. Yahudi dostu olarak damgalanmak toplumdan dışlanmak anlamı taşıyordu. Nasyonal Sosyalist'lerle aynı görüşte olmasalar bile bunu kimse göze alamamıştı. Yahudilerin temel gereksinimleri için bile alışveriş yapmaları yasaklanmıştı. Çünkü satış sadece arî ırktan olanlara serbest bırakılmıştı. Bir süre sonra Naziler 15 Eylül 1935'te Nürnberg'deki yıllık parti toplantısında, Nazi ideolojisine hâkim birçok ırkçı teoriyi kurumsallaştıran yeni kanunlar açıklamıştı. Yasalar, Alman Yahudilerini Alman vatandaşlığından dışlamış ve onlara "*Alman ya da Alman kanıyla ilişkili*" kişilerle evlenmeyi ya da cinsel ilişki kurmayı yasaklamıştı. Bu yasalara bağlı ikincil yönetmeliklerle, Yahudiler haklarından mahrum edilmiş ve birçok politik haktan yoksun bırakılmıştı. Nürnberg Yasaları olarak bilinen yasalar, "*Yahudi*"yi özel bir dinî inanca sahip kişi olarak tanımlamıştı. Bunun yerine, üç ya da dört Yahudi büyükannesi/büyükbabası olanlar, kişinin kendini Yahudi olarak tanımlayıp tanımlamamasına ya da Yahudi dinî cemaatinden olup olmamasına bakılmaksızın, Yahudi olarak tanımlanmıştı.⁷⁰¹

Büyük kentlerde Yahudilerin toplumdan izole edilmesi küçük kentler ve kırsal bölgeye göre daha yavaş ilerlemişti. Örneğin, 1938'in başlarına kadar bir milyon nüfuslu Hamburg'da Yahudi işyerlerinin %20'si kapatılıp arîleştirilirken (Almanlar

⁶⁹⁹ Frank Bajohr - Dieter Pohl, **Der Holocaust als offener Geheimnis**, s.29.

⁷⁰⁰ Jan Cremer, Horst Pryzutulla, **Exil Türkei**, München, Verlag Karl M. Lipp, s.54-61.

⁷⁰¹ Hans Adolf Jacobsen, **National-Sozialistische Aussenpolitik 1933-1938**, Berlin, Alfred Metzner Verlag, 1968, s.656.

tarafından el konulmuştu), 80 bin nüfuslu Herdelberg’de bu oran %47.50 nüfuslu Göttingen %56 ve otuz bin nüfuslu Margburg’da toplam %69, kırsal bölgede ise hemen uygulamaya geçildiğinden tüm Yahudi işyerleri yok olmuştu.⁷⁰²

Dresden Teknik Yüksekokulu’nda öğretim üyesi olan Prof. Dr. Victor Klemperer 1933’ten itibaren tuttuğu günlüğünde yaşadığı şiddet, acı, korku ve belirsizliği detaylı şekilde anlatmıştı. Yine aynı Yüksekokulda görevli Prof. Dr. Walter Blumenfeld ve Prof. Dr. Harry Dember ile eşleri sıkça bir araya gelip yaşanan olaylar üzerine durum değerlendirmesi yaptıklarını bu günlükteki yazılardan öğrenilmişti. Yahudiler dışlanınca kendi içlerine çekilip birbirleriyle dayanışmaya girdiler ve çoğu ağır depresyona maruz kalmışlardı. Birlikteyken tüm sohbetler günden güne kötüleşen ortam, ülkeden kaçma olanakları, yeni ülke arayışları ve vizelerin alınması üzerine olmuştu. Herkesin birbirini ihbar ettiği bir ortamda her kapı çalındığında Gestapo korkusu yaşamışlardı.⁷⁰³

Bir taraftan 31 Martta 1935’te, “*Dresden Öğrenci Birliği*”nin yayınladığı bildiride; öğrenci yurdunun Yahudi öğrencilere kapatılmıştı. Alman öğrencilerin Yahudi öğrencilerle ilişkisinin Alman ırkına hakaret sayılacağı yer alırken diğer taraftan Münih’te Yahudi doçentlerin üniversiteye girmeleri engellenmişti. Arî Alman öğrenciler Yahudi asıllı öğretim üyelerinin derslerine girmeyerek protesto etmişlerdi. Bunların ardından arî ırktan olmayan tüm öğretim üyelerine Milli Eğitim Bakanlığı’ndan emekli edildiklerine dair yazılar gönderilmişti. Hitler iktidarıyla Almanya’da olaysız bir gün geçmemişti. Prof. Dr. Harry Dember’in Berlin’de kırk beş yaşındaki doktor olan kuzeni hasta muayene ederken dövülerek Humboldt hastanesinde öldürülmüştü. Dresden Teknik Yüksekokulu Fizik Enstitüsü Müdürü H. Dember 1933’te evini satıp eşi Agnes ile satıştan elde ettiği gelirin %25’ini ülkeyi terk etmek için varlık vergisi olarak devlete bırakarak İstanbul’a göç etmişlerdi.⁷⁰⁴

Pedagog Profesör Walter Blumenfeld ise, Lima’dan (Peru) çağrı alınca V. Klemperer’e de yardım merkezlerinin adreslerini vermişti. Bu yardım merkezleri: Zürih’teki: “*Alman Bilim Adamları Yardım Derneği*”, Londra’daki; “*Academic Assistance Council, New York’taki Emergency Committee in aid of German Scholars*” kurumu olmuştu.⁷⁰⁵

⁷⁰² Frank Bajohr, Dieter Pohl, **Der Holocaust als offener Geheimnis**, s.31.

⁷⁰³ Victor Klemperer, **Das Tagebuch 1933-1945**, s.15.

⁷⁰⁴ D.A.A.P.A., “*Istanbul Emigranten Akten*”, B2-P.74/35E., 10 Ocak 1936.

Martin Berndt und Ernst Schulin, **Die Juden als Minderheit in der Geschichte, München**, 1981, s.249-252.

⁷⁰⁵ Victor Klemperer, **Das Tagebuch 1933-1945**, s.53.

Nürnberg Kanunları'nın 15 Eylül 1935'te yürürlüğe girmesiyle, Yahudi toplumu yasal olarak Alman toplumundan ayrılmıştı. “*Alman ırkının ve şerefının korunması*” yasası uyarınca Yahudiler ayrı bir ırk olarak kabul edilmişlerdi. Yahudiler, sistematik olarak vatandaşlıklarını, siyasi ve ekonomik haklarını kaybetmişlerdi. Bunun ardından toplum ve devlet terörüne maruz kalmışlardı. 1-16 Ağustos 1936'da Germisch Patenkirchen ve Berlin'de yapılan Olimpiyat oyunlarında Almanya dışı karşı olumlu bir izlenim vermek için tüm Yahudilerden toplanan pasaportları iade etmiş ve gerekli izinleri olanlara seyahat hakkı tanınmıştı. Maddi olanakları iyi olanlar bu süre zarfında ülkeyi terk edip daha sonra olacıklardan kurtulmuşlardı. Nasyonal Sosyalistler bu olimpiyat oyunları süresince tüm Yahudi karşıtı söylem ve eylemlerden kaçınmış, uluslar arası bir eleştiriye neden olmamak için kentteki Yahudi düşmanlığını çağrıştıran ilan ve afişleri kaldırmışlardı. Böylelikle Almanların Yahudi nefreti dolayısıyla antisemitik uygulamaları bir süreliğine dondurulmuştu.⁷⁰⁶

Olimpiyatların ardından Yahudilerin yaşantıları tüm zorluklarla devam etmiş ve Yahudi ismi almak zorunda bırakılmışlardı. V. Klemperer'in adı Victor Israel olarak değiştirilmiş ve kimliğinin üzerine “*Jude*” anlamına gelen “*J*” harfi basılmıştı.⁷⁰⁷

Yahudilerle ilgili çıkan düzenlemelere her gün bir yenisi eklenmişti. Gestapo sık sık ev baskınları düzenleyip ev halkına şiddet uygulamaya başlamıştı. Ev aramalarında çeşitli bahaneler bulup insanları hırpalamışlardı. Bu aramalarda en basitinden Yahudilere satışı yasaklanmış olan tıraş köpüğü veya tütünün bulunması bile toplama kamplarına gönderilmeleri için bir neden oluşturmuştu. V. Klemperer'in arkadaşı Prof. Dr. Julius Ferdinand Wolf, Gestapo'nun evini bir kaç kez basmasından sonra eşiyle birlikte intihar etmişti.⁷⁰⁸ Diğer bir tanıdıkları Ernst Kreidl, Gestapo'nun merkezine çağırıldıktan sonra bir daha geri dönememişti. Eşi Elsa Kreidl haber alamayınca Almanya'daki Yahudilerin güvendiği bir kişi olan avukat Dr. Ernst Neumark'ı arayarak ve olayı araştırmasını rica etmişti. Kendisine; Kreidl'in önemsiz bir konudan dolayı merkeze alındığı, en kısa sürede serbest bırakılacağı söylenmesine rağmen, daha sonra telgrafla öldüğü bildirilmişti. Neden ve nasıl öldüğü bir türlü öğrenilememişti.⁷⁰⁹

Sosyal Demokrat Parti'nin bir üyesi olan arî ırktan Eduard Birschof'un eşi Yahudi kökenli olması nedeniyle kendisine zorlayıcı tedbirler uygulanmıştı. Aile için şartlar zorlaşınca Eduard Bischof, Türkiye'de bir miras konusunu bahane ederek resmi

⁷⁰⁶ Klaus Detlev Grothusen, **Der Scurla Bericht**, s.58-62.

⁷⁰⁷ Victor Klemperer, **Das Tagebuch 1933-1945**, s.89.

⁷⁰⁸ Victor Klemperer, **Das Tagebuch 1933-1945**, s.135.

⁷⁰⁹ Victor Klemperer, **Das Tagebuch 1933-1945**, s.142-143.

yollardan Türkiye'ye gitmek için pasaport ve vize alabilmişti. Eşi ve çocukları Paris'te yaşayan büyükanneyi ziyaret etmeyi bahane ederek vize için başvurmuşlardı. Amaçları Paris üzerinden İstanbul'a kaçmaktı, fakat vize başvuruları reddedilince vizesiz yola çıkmışlardı. O zaman on bir yaşında olan Cornelius Bischof, Almanya, Fransa sınırındaki kontrolü şöyle anlatmıştı: *"Üç kişi hatırlıyorum, iki tanesi herhalde polis veya Gestapo görevlisi idi, üçüncüsü Reich Demiryollarının bir memuru idi. Yaşlı bir adam. Pasaportu ilk olarak o aldı. Annemin ve bizim korkumuzu fark etmiş olmalı. Hatırlıyorum pasaportu açıp baktı. Beni de nedenini anlayamadığım bir korku sarmıştı. Biz çocuklara kaçma planından bahsedilmemişti. Gerçekten büyükannemizi ziyaret edeceğimizi düşünüyorduk. Demiryolları memuru geriye bakıp diğerlerine her şeyin tamam olduğunu söyleyerek pasaportu anneme geri verdi ve üçü birden bir sonraki kompartımana yöneldiler. Fransa tarafına geçmiştik. Türkiye'ye gittiğimizi orada öğrendim."*⁷¹⁰

Türkiye'ye göç edenlerin büyük bölümü karma evliliklerden meydana gelmişti. Bunlar tüm Yahudi ordinaryüs profesörlerin yaklaşık yüzde ellisini oluşturmuştu.⁷¹¹ Prof. Dr. Fritz Neumark da bu durumda olanlardan birisi olarak, eşi Erica "arî" kökenliydi ve ondan iki çocuğu dünyaya gelmişti. 1927-1931 yılları arasında doçent, 1932-1933 yıllarında da memur statüsünde Frankfurt Üniversitesi'nde ders vermişti.⁷¹² Maaşı öğrencilerin girdikleri dersler için ödedikleri ücretlerden karşılanmıştı ki, bu da Yahudi asıllı öğretim üyelerine ders boykotunu beraberinde getirmişti. Hitler'in iktidarında zor günler yaşamaya başlamıştı. Frankfurt Üniversitesi'ne son olarak bir kutlama törenine katıldığında okuduğu ilanı şöyle anlatmıştı: *"O gün Nasyonal Sosyalist, Öğrenci Birliği'nin kara tahtadaki bir ilanını derin üzüntü içinde okudum. Bu yazıda, diğer bazı şeylerin yanında, bundan böyle Yahudi profesörlerin yayınlarının "İbranice'den çeviri" olarak nitelendirilmesi isteniyordu (bana tamamıyla yabancı bir dil). Yaşamları boyu Almanca'yı ana dilleri olarak görmüş ve sevmiş insanlara bu şekilde çamur atılması, artık benim için sadece dış görünüşüyle "Johann Wolfgang Göthe (Goethe) Üniversitesi" adını taşımaya devam eden bu kuruluştaki çalışmamın imkânsızlaştığını ortaya koyuyordu."*⁷¹³

F. Neumark, üniversiteden uzaklaştırılınca gelirsiz kalmış ve kendisinin eski bir doktora öğrencisi yeni bir iş için aracı olmuştu. Yeni işi, bir tuz toptancısının yanında

⁷¹⁰ Jan Cremer, Horst Pryzutulla, **Exil Türki**, s.67-68.

⁷¹¹ F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.19.

⁷¹² F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.52.

⁷¹³ F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.33.

seyyar satıcılık olmuş ve içinde bulundukları şartlar göç kararını zorunlu kılmıştı. Böylece eşi, kayınvalidesi ve kızı ile birlikte 1933'te önce İsviçre'ye oradan da Eylül'de İstanbul'a ulaşmışlardı.⁷¹⁴

Karma evliliklerin dışında politik nedenlerden dolayı da Almanya'dan göç edenler de olmuştu. İktisatçılardan; Prof. Dr. Wilhelm Röpke, Prof. Dr. Gerhard Kessler ve Prof. Dr. Alexander Rüstow Yahudi asıllı olmamalarına rağmen siyasi görüşleri nedeniyle ülkelerinden ayrılmak zorunda kalmışlardı. Sosyal-Demokratlar ise ayrı bir grupta yer almıştı. Almanya'da istenmeyenlerden biri de “ari” ırktan olan Ernst Reuter ise, eski Magdeburg Belediye Başkanlığı ve Milletvekilliği yapmıştı.⁷¹⁵

G. Kessler, 1924'de Leipzig Üniversitesi'nde görev yapmış, bilimsel görevlerinin yanında politika ve yazarlıkla da ilgilenmişti. Sonraki yıllardaki yazıları Nasyonal Sosyalistler'i engellemeye yönelik olmuştu. Kaleme aldığı yazılar Nazilere karşı uyarı niteliği taşıyordu. Bu yazılar üzerine “NS Öğrenci Birliği” G. Kessler'in derslerini sabote ve boykot etmişlerdi.⁷¹⁶ “Uyan, Almanya” başlıklı yazısı Adolf Hitler ve NSDAP'ye karşı ağır ithamlar içermişti.⁷¹⁷ Nasyonal Sosyalistler'in 1933'te iktidara gelmesinden sonra üniversite ile ilişkisi ilk kesilenlerden biri G. Kessler olmuştu. Mart 1933'te Saksonya Eyaleti Milli Eğitim Bakanlığı'nın talimatıyla G. Kessler, kamu güvenliği nedeniyle üniversitedeki görevlerinden alınmıştı. Üç ay sonra da Gestapo tarafından tutuklanmıştı. Ancak Cumhurbaşkanı Paul von Hindenburg'un girişimiyle serbest bırakılmıştı. 29 Ağustos 1933'te “Devlet Memurluğunun Yeniden Yapılandırılmasına Dair Kanunu”nun dördüncü Maddesine göre kendisine duyulan “Siyasi güvensizlik” nedeniyle emekliye sevk edilip ders verme yetkisi elinden alınmıştı. Bunun üzerine G. Kessler'in, İstanbul Üniversitesi'nden teklif alması, hayatında yeni bir pencere açılmasını sağlamıştı.⁷¹⁸

Jena Üniversitesi'nde 1924'te Almanya'nın en genç profesörü olarak ünlenen W. Röpke klasik bir liberal görüş benimsemişti. F. Neumark ile W. Röpke Almanya'da tanışmışlardı. F. Neumark 1927-1931 yılları arasında doçent olarak Frankfurt Üniversitesi'nde ders verirken, W. Röpke Marburg'da profesör olarak görev yapmıştı.⁷¹⁹ W. Röpke, 1928'de Graz'da bir yıl kaldıktan sonra Marburg Üniversitesi'ne dönmüştü. 1930'daki Reichs seçimlerinden önce de Nasyonal Sosyalistler'e karşı

⁷¹⁴ F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.29.

⁷¹⁵ Jan Cremer-Horst Pryzutulla, **Exil Türkei**, s.72.

⁷¹⁶ Arno Klönne, **Jugend im Dritten Reich**, Köln, Diederichs Verlag, Auflage, 1995, s.48-50.

⁷¹⁷ **Neue Leipzig Zeitung**, “Wach auf Deutschland”, 28 Ekim 1932, s.1.

⁷¹⁸ Klaus Detlev Grothusen, **Der Scurla Bericht**, s.79-81.

⁷¹⁹ F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.52.

tavrını koymuştu. Bir bildiride şu cümleleri yer almıştı: “*Nasyonal Sosyalistlere oy veren ileride bunun nelere mal olacağını bilemezdim diyemez. Bilmelidir ki düzen yerine kaosu, yapıcılık yerine yıkıcılığı seçmiştir.*”⁷²⁰ W. Röpke; üniversitede ders vermenin yanı sıra “*Brauns*” komisyonunda da iktisadi politika danışmanlığı yapmıştı. Reichs/Alman Hükümeti’nin işsizlik sorunu için kurulan uzmanlardan oluşan Heinrich Brauns’un adındaki komisyonu yönetmişti. W. Röpke, 1931’de bu komisyona davet üzerine katılmış ve 1933’te NSDPA iktidara geldikten sonra W. Röpke, Nazilere karşı olduğunu açıklamaktan ve yazılarında bunu belirtmekten vazgeçmemişti Nasyonal Sosyalizmi kabul etmemiş ve Hitler’in ideolojisine karşı olduğunu her fırsatta çekinmeden dile getirmişti.⁷²¹

Marburg Kaymakamı Hans Krawielitzki, Sanat, Bilim ve Halk Eğitim Bakanlığı Komiseri Bernhard Rust’a gönderdiği mektupta, W. Röpke’nin Hükümeti eleştiren açıklamalarından şikâyetçi olmuştu.⁷²² W. Röpke’nin, Alman Üniversitelerinde ders vermesi için gerekli Alman ruhuna sahip olmadığını, Alman akademi gençliği için tehlike oluşturduğunu ve bu gençliğin kendisi ile ortak hiçbir şey hissetmediği ileri sürülerek Marburg’da huzur ve düzenin sağlanması için görevden alınması talep etmişti. Bunun üzerine zorunlu izine sevk edilen W. Röpke, Alman Kültür Bakanı’na yazdığı 20 Ağustos 1933’te mektubunda; şeklen görevden alınma yerine İstanbul Üniversitesi’ne onurlu bir geçişin mümkün kılınmasını rica etmişti. İstanbul Üniversitesi’nde ordinaryüs niteliğini korumanın yanında ayrıca yeniden yapılandıracağı Ulusal İktisat Enstitüsü Başkanlığını da yürütmesi için görevlendirilmişti. Bu konu ile ilgili olarak Dışişleri Bakanlığı 4 Eylül 1933’te Kültür Bakanlığı’na gönderdiği yazıda, W. Röpke’nin görevden alınması bir bilim insanı olarak adına zarar verebileceğinden, İstanbul’da kaldığı süre içerisinde izinli sayılmasını talep etmişti. 9 Kasım 1933’te Kültür Bakanlığı’ndan W. Röpke’nin “*Devlet Memurluğu’nun Yeniden Yapılandırılmasına Dair Kanun*”a göre emekliye sevk edildiği bildirilmişti.⁷²³

W. Röpke ve ailesinin vatandaşlıktan çıkartılması işlemi, oğulları Berthold’un askerlik çağı gelmiş olduğu için başlangıçta durdurulmuştu. Ancak Berthold Röpke’nin davete rağmen askerlik muayenesine gitmemiş ve W. Röpke ailesi sert şekilde

⁷²⁰ Sebastian Haffner, **Anmerkungen zu Hitler**, München, Kindler Verlag, 1978, s.13.

⁷²¹ Sebastian Haffner, **Anmerkungen zu Hitler**, s.15; Faruk Şen, **İstanbul’a Sığınanlar Almanya’ya Renk Katanlar**, s.150-152.

⁷²² Anne Christine Nagel, **Ulrich Siegel, Die Philipps, Universität Marburg im Nationalsozialismus**, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2000, s.120-124.

⁷²³ Anne Christine Nagel, **Ulrich Siegel, Die Philipps, Universität Marburg im Nationalsozialismus**, s.126-128.

uyarılmıştı. Bunun üzerine W. Röpke, kendisi ve ailesi için 1937’de İsviçre Vatandaşlığına başvurmuştu. W. Röpke’nin, Almanya dışında Hitler üzerine olumsuz görüş bildirmemesi, Almanya’da el konulabilecek bir malvarlığının kalmaması ve emeklilik maaşının da savaşın başında kesilmesiyle W. Röpke’nin vatandaşlıktan çıkartılması fazla kurcalanmadan geri bırakılmıştı.⁷²⁴

Eşi ari ırktan olan Yahudi asıllı Prof. Dr. Alfred Issac, 1926’da doçent olduktan sonra Nürnberg’deki Yüksek Ticaret Okulu’nda ordinaryüs profesör olarak işletme dersleri vermişti. 1933’te üniversitede ders verilmesine izin verilmeyince zorunlu izine çıkarılarak ve ertesi yıl ise emeklilik hakkı elinden alınmıştı. Almanya’dan kaçmayı hep ertelediye de 1937’de İstanbul Üniversitesi’nden gelen teklifi kabul ederek ülkesinden ayrılmıştı⁷²⁵. F. Neumark anılarında A. Issac ile tanışmalarını şöyle anlatmıştı: “*Alfred Issac ile ilk defa ünlü işletme ekonomisti Fritz Schmidt’in öğrencisi ve asistanı olarak bulunduğu Frankfurt’ta daha Nürnberg’deki Yüksek Ticaret Okulu’na profesör olarak çağırılmasından önce tanışmıştım. Bir Yahudi olarak Almanya’da artık kalamayacağını anlaması uzun sürmemişti. Sanat Tarihçisi Rehn’in kızı olan karısı Gertrud gibi onun da Alman kültürünün neferlerinden birisi olması, yurdundan ayrılmasını oldukça zorlaştırmıştı.*”⁷²⁶

Tanınmış bir bilim insanı, kültür sosyologu ve iktisat bilimcisi olan A. Rüstow evli ve altı çocuk babası olarak arî ırktan gelmekteydi⁷²⁷. Almanya Ekonomi Bakanlığı’nda yasa uzmanı ve ilk Alman Kartel taslağını hazırlamış ve Berlin Yüksek Ticaret Okulu’nda da doçent olarak ders vermişti⁷²⁸. Almanya’yı terk etmeden önce Berlin’de Alman Makine Yapım Kurumu’nda Ekonomi Bölümü’nü yönetmişti. Ancak ilticasından önce üniversitede görevli değil, A. Rüstow’da, W. Röpke gibi neoliberal okulun önemli bir temsilcisi olarak görev yapmıştı. Her ikisi Prof. Dr. Walter Eucken’in öğrencisi olmuştu. A. Rüstow; Hitler iktidara geldikten sonra tamamen kendi arzusuyla özgür bir şekilde ülkesinden ayrılıp “*Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti*”, aracılığıyla ailesiyle birlikte Türkiye’ye göç etmişti.⁷²⁹

Prof. Dr. Andreas Berthalan Schwarz, eğitimli entelektüel bir Yahudi aileden gelmekteydi. Babası da doktor olan A. Schwarz’ın ailesinden hukukçular, doktorlar ve

⁷²⁴ **Deutschen Auswärtigen Amt Politisches Archiv, “Istanbul Emigranten Akten”, R-100054. (Bundan sonraki dipnotlarda “D.A.A.P.A” kısaltılarak verilecektir)**

⁷²⁵ Hans Ulrich Thamer, *Verführung und Gewalt*, Sieder Verlag, Berlin, 1986, s.59-60.

⁷²⁶ F. Neumark, *Boğaziçine Sığınanlar*, s.83.

⁷²⁷ Klaus Detlev Grothusen, *Der Scurla Bericht*, s.133.

⁷²⁸ F. Neumark, *Boğaziçine Sığınanlar*, s.54.

⁷²⁹ H. Widmann, *Atatürk ve Üniversite Refromu*, s.124.

eğitimciler çıkmıştı. 1929-1933 yılları arasında Freiburg Üniversite'sinde Roma ve Alman Medeni Hukuk profesörü olarak bölüm başkanlığı görevini yürütmüştü. 7 Nisan 1933'te yürürlüğe giren kanun nedeniyle üniversitedeki görevine son verilmişti. A. Schwarz, diğer meslektaşları gibi “*Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti*”, aracılığıyla ülkesinden kaçıp Türkiye'ye gelmemişti. Türkiye, İsviçre Hükümeti'nden Medeni Hukuk ve Roma Hukuku dersleri için bir profesör talebi üzerine A. Schwarz önerilerek 1933'te Türkiye'ye gelmişti.⁷³⁰

Prof. Dr. Richard Martin Honig'de 1933'te Göttingen Üniversitesi'nde ceza hukuku, hukuk felsefesi ve kilise hukuku derslerini vermişti. Girdiği derslerden birinde Nasyonal Sosyalistler üzerine alaylı bir konuşma yapınca hemen Hitler Hükümeti'nce 25 Nisan 1933'te zorunlu olara izne çıkartılmıştı. Bu eylem fakülteden uzaklaştırılacağıının belirtisiydi ki, çok geçmeden emekliye sevk edildiği bilgisi kendisine ulaştırılmıştı. Henüz on yıllık hizmet süresini doldurmadığından R. Honig'e hiçbir ödeme yapılmamış ve R. Honig'in daha fazla Almanya'da kalmasına imkan kalmamıştı.⁷³¹

Göttingen Üniversitesi'nde Yahudi asıllı olduklarından dolayı görevlerine son verilen beş öğretim üyesi daha bulunmaktaydı. R. Honig'in ırk faktörü nedeniyle zaten üniversiteyle ilişkisi kesilecekti, ancak yapmış olduğu konuşma sadece bu süreci hızlandırmıştı. Böylece Göttingen Üniversitesi “*ırk*” nedeniyle ilk beş öğretim üyesinin işine son vermişti.⁷³²

Arî ırktan olan diğer öğretim üyelerinin tüm yaşananlara kayıtsız kalmalarının nedeni; kendilerini tehlikeli gördükleri eylemlerden sakınmak ve öğretim üyelerinden boşalan kadroları kendi avantajları için kullanmak istemişlerdi. Bu nedenle Göttingen Hukuk Fakültesi'nde Nasyonal Sosyalist rejimine karşı kayda değer bir direniş gösterilmemişti. R. Honig, din değiştirmesine rağmen yine de Yahudi asıllı olduğu kabul edilerek işine son verilince gelirsiz kalmış ve beş kişilik aile çok zor koşullarda yaşamını sürdürmeye çalışmıştı. Acilen gelir getirecek bir işe gereksinimleri doğmuş ve tam bu sırada “*Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti*”, yeni bir görev için aracı olmuştu. Ekim 1933'te Türk Hükümeti ile anayasa ve ceza hukuku derslerini

⁷³⁰ Alexander Hollerbach, **Jurisprudenz in Freiburg Tübingen**, Mohr Siebeck Verlag, 2007, s.18; Horst Widmann, **Atatürk ve Üniversite Refromu**, s.116.

⁷³¹ **D.A.A.P.A.**, “*Istanbul Emigranten Akten*”, (Die an der Universität Tätigen Deutschen Professoren), B.2-P.74/35E, 10 Ocak 1936, s.3; H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Refromu**, s.119; Aniko Szabo, **Vertreibung-Rückkehr-Wiedergutmachung, Göttinger Hochschullehrer im Schatten des Nationalsozialismus**, Göttingen, Wallstein Verlag, 2000, s.373.

⁷³² Uta Schaefer Richter, **Jörg Klein, die Jüdischen Bürger im Kreis Göttingen 1933-1945**, Göttingen, Wallstein Verlag, 1992, s.98.

vermek üzere beş yıllık iş anlaşmasını imzalanmıştı. Ancak bu dersler bir Türk öğretim görevlisi tarafından verilince, hukuk felsefesi ve hukuk tarihi derslerine girmişti.⁷³³

Yahudi banker bir aileden gelen Prof. Dr. Karl Strup, 1923'te Frankfurt am Main Üniversitesi'nde önce doçent, sonra 1926'da profesör olmuştu. Hukuk Fakültesi'nde devletlerarası hukuk ve kamu hukuku derslerini veren öğretim üyelerinden biri olarak görev yapmıştı. Nasyonal Sosyalist iktidarının ırk ve siyasi baskıları Frankfurt am Main Üniversitesi'nde şiddetini her geçen gün biraz daha artırmıştı. 1933'ün ilk aylarından itibaren oldukça çalkantılı günler yaşanmaya başlamıştı. Radikal sağ görüşlü Nasyonal Sosyalist öğrenci örgütleri o kadar güçlendi ki, üniversiteyi kendileri yönetmeye başlamıştı. Tek tek öğretim üyelerini, dekan ve rektörü baskı altına almayı başarmışlardı. 6 Nisan 1933'te Alman Öğrenci Birliği Basın ve Propaganda Merkez Bürosu ülkede “*Alman Olmayan Ruha Karşı Eylem*” başlatmıştı. Saldırının hedefi Yahudi entelektüalizmi olmuştu. Yahudi yazarlara ait yirmi beş bin kitap toplatılıp yakılmıştı. Frankfurt Üniversitesi öğrencileri de bu eylemde yer almışlardı. “*Arî*” kültürünün teşvik edilmesi ve sanatın diğer dallarının da baskı altına alınması Nasyonal Sosyalistler'in Almanya'yı “*arındırmak*” adına gösterdikleri çabanın bir parçasına dönüşmüştü.⁷³⁴

Frankfurt Üniversitesi'nde birçok Yahudi kökenli ve farklı siyasi görüşte olan öğretim üyesi ve öğrenciler uzaklaştırıldıktan sonra hukuk fakültesinde ders verebilecek kimse kalmadığından fakülte kapanmayla karşı karşıya kalmıştı. Kamu hukukunda sadece Friedrich Giese görevinde kamıştı. Yeni bir öğretim kadrosuna gereksinim duyulunca Darmstadt ve Göttingen Üniversiteleri hukuk fakültelerinden öğretim üyeleri Frankfurt Üniversitesi'nde görevlendirilmişti. Almanya'da 7 Nisan 1933'te yürürlüğe giren “*Devlet Memurluğunun Yeniden Yapılandırılmasına Dair Kanun*” üniversiteden hukuk alanında 210 öğretim üyesinin kaybına yol açmıştı. Bunlardan en tanınanları, Hans Kelsen, Moritz Julius Bonn, Hermann Heller, Karl Strupp, Walther Schücking, Walter Jellinek, Hans Nawiasky, Karl Löwenstein, Willibalt Apelt, Erwin Jacobi, Ernst Hirsch, Hermann Kantorowicz olmuştu.⁷³⁵ Bunların içinden Karl Strupp üniversiteden

⁷³³ Aniko Szabo, **Vertreibung-Rückkehr-Wiedergutmachung, Göttinger Hochschullehrer im Schatten des Nationalsozialismus**, s.375.

⁷³⁴ Michael Stolleis, **Geschichte des Öffentlichen Rechts in Deutschland**, Verlag C. H. Beck, München, 1999, s.265-270.

⁷³⁵ Harold Focke, Uwe Reimer, **Alltag unterm Hakenkreuz**, Rowohlt T. Verlag, Hamburg, 1979, s.127.

ayrıldıktan sonra aynı yıl İstanbul Üniversitesi'nden davet alarak, Ekim 1933'te Türkiye'ye gelmişti.⁷³⁶

Prof. Dr. Ernst Eduard Hirsch, Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiş ve arî ırktan bir kadınla evlenmişti. Münih ve Frankfurt am Main Üniversitelerinde iktisat ve hukuk eğitimi görmüştü. Frankfurt am Main Üniversitesi'nde doçent olarak ders verirken bir yandan da hâkimlik mesleğini yürütmüştü. 1932'de Frankfurt am Main Yüksek Eyalet Mahkemesi'nde Hukuk Araştırma Dairesi Üyeliğine atanmıştı. 30 Mart 1933'te 1 Nisan'daki “*Yahudi Boykot Günü*”nden önce Eyalet Mahkemesi Başkanı E. Hirsch'ten bundan böyle hâkimlik görevini yapmaması konusunda ricada bulunmuştu. E. Hirsch, bu ricaya tepki verince, zorunlu olarak izne çıkartılmıştı. 7 Nisan 1933'te “*devlet memurları*” ile ilgili çıkan yasa sonucunda E. Hirsch bu sözlü emri yazılı olarak almıştı. E. Hirsch, bir hukukçu olarak tüm yaşananları anlamakta zorlanmıştı. Uygulamalar hem her türlü yasal ve hukuki temelden yoksun, hem de güçlerin ayrımı ilkesine, hâkimlerin bağımsızlığı ilkesine ve Kamu Personeli Hukuku'na aykırı bulunmuştu. Yine de kendisini seven ve saygı duyan meslektaşları E. Hirsch'i uyarmak zorunda kalmışlardı.⁷³⁷

Kısa süre sonra üniversitede sorunlar yaşanmaya başlayınca, tanıdığı bir öğretim üyesinin yardımıyla Amsterdam Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde ders vermek üzere Hollanda'ya gitmişti. E. Hirsch, olaylar henüz o kadar şiddetlenmediği sürede hızlı hareket ederek Almanya'dan sadece canlarını kurtarmak zorunda kalan diğer meslektaşlarının durumuna düşmemişti. Daha sonraları ülkeden ayrılırken Nasyonal Sosyalist yönetimi Kaçış Vergisi “*Fluchtsteuer*” talep etmişti. Amsterdam'da henüz ders vermeye başlamışken “*Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti*”, aracılığıyla İstanbul Üniversitesi'nden 1933'te davet alınca; “*Hitler'den ne kadar uzak o kadar iyi*” düşüncesiyle önce İsviçre'ye, oradan da, İstanbul'a gitmişti.⁷³⁸

Yukarıda kısaca hayatları ve ne sebepten Almanya'yı terk eden, bazı bilim insanları özelinde açıklanmıştı. İsimleri geçen hocaların hayatları ve faaliyetleri ilerleyen bölümlerde daha detaylıca işlenmiştir. Görüldüğü üzere birçok bilim insanının ırkı, siyasi ve ailevi durumlarından dolayı Almanya'yı terk etmek zorunda kaldıkları anlaşılmıştı.

⁷³⁶ **Milliyet**, “*Unlü Hukukçuda Geldi*”, 13 Ekim 1933, s.5; H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Refromu**, s.121.

⁷³⁷ E. Hirsch, **Anılarım**, s.179.

⁷³⁸ **Milliyet**, “*Alman Profesörler*”, 11 Ekim 1933, s.3; E. Hirsch, **Anılarım**, s.86-95; H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Refromu**, s.183.

1- Akademisyenlerin Türkiye'ye Gelişi

Mülteci profesörler Ekim 1933'te ayın ilk günlerinden itibaren aileleri ve “*ilmi yardımcıları*” ile birlikte kara ve deniz yoluyla gelmeye başlamışlardı. Kara yoluyla gelenler eşyalarını Cenova'dan gemiye yüklemişlerdi. Türkiye Cumhuriyeti'nin Onuncu Yıl Kuruluş törenlerinin kutlandığı anda, birçok mülteci bilim insanı İstanbul'a ayak basmıştı. Ayrıca gelen tüm yabancı profesörler, Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras tarafından Dolmabahçe Sarayı'nda verilen 29 Ekim 1933'teki resepsiyona davet edilmişlerdi.⁷³⁹

E. Hirsch, 27 Ekim 1933'te trenle İstanbul'a gelmişti. Kendisini Sirkeci Gar'ında Halle Üniversitesi'nde ceza hukukçusu olan bir meslektaşının oğlu, aynı zamanda da Frankfurt Üniversitesi'nden öğrencisi olan Hans Kitzinger karşılamıştı. Kitzinger hem Yahudi asıllı hem de sol görüşte olduğu için Hitler Şansölye olunca Almanya'yı terk edip İstanbul'a gelmiş ve Hollantse Bank'ta gönüllü olarak görev almıştı. E. Hirsch, bir ev bulana kadar onun Beyoğlu'ndaki tuttuğu oda da birlikte kalmıştı. E. Hirsch, ertesi gün İstanbul Üniversitesi'ne giderek kendisini tanıtarak görevine başlamıştı. Üniversite tatil olduğu için Fakülte Dekanı yerinde olmadığı için fakülte Sekreteri Fadıl Hakkı Bey kendisini diğer Türk hocalarla tanıştırmıştı. Almanca bilen olmadığından sohbet Fransızca geçmiş ve 25 Ekim 1933'te Dekana vekâlet eden maliye profesörü Fazıl Pekin Bey ile tanışmıştı. Dekanlık Sekreteri, E. Hirsch'e Türkçe ve Fransızca hazırlanmış olan Dolmabahçe Sarayı'nda verilecek resepsiyon için bir davetiye vermişti.⁷⁴⁰

E. Hirsch, 28 Ekim akşamını anılarında şu ifadele açıklamıştı: “*Davetiyemi göstererek kapıdan içeri girdim... Davet muazzam büyüklükteki taht salonundaydı. Salonun yüksek pencereleri, binayla Boğaz arasında yer alan 600 m uzunluğundaki rıhtıma bakıyordu. Mermer rıhtım, ıslık ıslık bezenmişti.*

Ve işte ben, kendi Alman vatanında Yahudi olduğu için hor görülen, “aşağılık” ırka mensup olduğu için işgal ettiği mevkilerden kovulan, evini yurdunu terk edip, yabancı ülkelere kaçmak zorunda bırakılan ben “mülteci” ben, “dünyanın bir ucundaki Türkiye’de”, nice billurlarla, mermerler, somaki taşı, su mermeri, paha biçilmez kakma işlerinin ihtişamıyla pırıldayan (parıldayan), nice değerli mobilyayla, halıyla, resimle süslü, bir zamanların taht salonu olan bu mekanda, ülkenin ilk bin seçkininden sayılan, saygıdeğer bir Alman profesör sıfatıyla hazır bulunmaktayım”. Talihin yüzüme güldüğü

⁷³⁹ F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.42.

⁷⁴⁰ E. Hirsch, **Anılarım**, s.202.

*bu olağanüstü anı yaşamak, daha Türkiye’deki yıllarımın hemen başındayken nasip bana olmuştu.*⁷⁴¹”

İstanbul’a gelen diğer öğretim üyeleri Prof. Dr. Philipp Schwartz’ın ifadesiyle; Alman Profesörlerin “*Merkez Karargâhları*” olan bugünkü Alman Başkonsolosluğu’nun hemen yanında bulunan Park Otel’de, diğerleri de bir Alman’ın işlettiği Ehrenstein pansiyonunda kalmışlardı. Kaldıkları otelin Alman Başkonsolosluğu yanında olması tamamen rastlantıydı, yoksa kendilerinin özellikle böyle bir tercihi olmamıştı. Ayrıca Alman Konsolosluğu gelen bilim insanları için ilk başlarda olumsuz bir politika sergilememişti. Gelen bilim insanlarının en büyük sorunu kiralayabilecekleri bir evin bulunması olmuştu. Bu konuda, daha önceki yıllarda Türkiye’ye gelmiş serbest meslek sahibi Almanlar yardımcı olmuşlardı. Taksim, Boğaz’da Bebek ve Anadolu Yakasında Kadıköy tercih edilen semtler olmuştu. Bu semtlerde oturmalarını şu şekilde açıklamışlardı: “*Bir Avrupalı ancak ve ancak başka Avrupalıların da yerleştikleri semtlerde oturabilirdi. Buraları da, genellikle kozmopolit zihniyetli Türk üst tabaka mensuplarıyla azınlıkların oturdukları yerlerdi.*” Buralarda oturanlar çoğunlukla Fransızca konuşuyorlardı ki, bu da iletişim sorununu ortadan kaldırmıştı.⁷⁴²

E. Hirsch, 1933’ün Kasım ayında Kadıköy’de Fransızca konuşan bir mimarın “Ü” apartmanının en üst katında bir daireyi kiralamıştı. Aynı apartmanın ikinci katında Tıp Fakültesi’nden Dr. Kemal Cenap Berksoy oturmuştu. E. Hirsch’in dikkatini “Ü” harfi çekmişti. Ev sahibine apartmanın adının neden sadece bir harften ibaret olduğunu sorduğunda, kızının adının “Ümit” olduğunu ve bu nedenle isminin ilk harfinin apartmana verildiğini öğrenmişti. E. Hirsch, anılarında İstanbul’da “Ü” harfini fazlasıyla gördüğünü yazmıştı. Kendisinin hem yakın dostu hem de doktoru olan Dr. Sami Günzberg aracılığıyla 1937’de Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Recep Peker’in evini kiralamıştı.⁷⁴³

Cenova’dan gemiye binip 1933’te İstanbul’a gelen F. Neumark ile Berlin Üniversite’sinden felsefeci Prof. Dr. Hans Reichenbach ve A. Rüstow ise Kadıköy’de oturmayı tercih etmişlerdi. F. Neumark’ın yakın komşusu ünlü piyanist İdil Biret’in anne ve babası olmuştu.⁷⁴⁴ A. Schwartz, Boğaz’da Bebek semtinde bir ev kiralamıştı. F. Neumark, A. Rüstow, daha sonraki yıllarda aralarına katılan A. Issac ve Prof. Dr. Josef Dobretsberger Kadıköy’de aynı sokakta oturmuşlardı. Hukukçu R. Honig’de Avrupa

⁷⁴¹ E. Hirsch, **Anılarım**, s.204.

⁷⁴² E. Hirsch, **Anılarım**, s. 208.

⁷⁴³ E. Hirsch, **Anılarım**, s.205-290.

⁷⁴⁴ F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.64-133.

yakasında Bebek’de ikametgâh etmişti. Tıp Fakültesi’nden Prof. Dr. Erich Frank ve Prof. Dr. Siegfried Oberndorfer, Taksim meydanına yakın bir ev seçmişlerdi. Giessen Üniversitesi’nde felsefe dersleri veren Prof. Dr. Ernst von Aster, eşiyle birlikte Aksaray’da ev kiralamışlardı.⁷⁴⁵

Prof. Dr. Philipp Schwartz İstanbul’a 27 Ekim 1933’te gelmiş ve 28 Ekim akşamı kaldığı otelde Dolmabahçe Sarayı’nda verilecek Cumhuriyet etkinlikleri için adına bırakılan davetiye alıyordu. P. Schwartz 1933’ün Ekim ayına ilişkin gözlemlerini şu şekilde aktarmıştı: *“Ekim ayı boyunca bütün arkadaşlarım, kız kardeşleri, anneleri, kayınvalideleri ve asistanları ile birlikte sükun ettiler. 150 kadar insana her yerde, özellikle Taksim, İstiklal Caddesi, camiler, müzeler, gemiler ve plajlarda rastlamak mümkündü.*

*Çoğu doğrudan doğruya her an izlendikleri ve evlerini terk etmek zorunda kaldıkları Almanya’dan gelmişti. İngiltere’nin saygın kentlerinden veya çaresiz mülteciler gibi yaşadıkları Paris’in ucuz pansiyonlarından gelenler de vardı. Şimdi rahat ve huzur içinde, konuksever bir halkın, sevilen, sayılan konukları olarak yaşıyorlardı.”*⁷⁴⁶

İstanbul Üniversitesi’nin idari yönetimi tarafından 1933-1934 ders yılı açılmadan Ekim ayının başından itibaren İstanbul’a gelen mülteci akademisyenler ile Tokatlıyan Otel’inde bir toplantı yapılmıştı. Amaç, gelen akademisyenleri nerede ve nasıl ders verecekleri konusunda bilgilendirmek ve diğer meslektaşlarıyla tanıştırmak istenilmişti. F. Neumark ve W. Röpke’ye tercümanlık yapmak üzere Ömer Celal Sarç ve Muhlis Ete görevlendirilmişti. Her ikisi de kusursuz Almanca konuşuyor ve doktorlarını Almanya’da yapmışlardı.⁷⁴⁷

P. Schwartz, İstanbul Üniversitesi’nde girdiği ilk ders izlenimlerinde şunlardan bahsetmişti: *“...ve sonra kalabalık öğrenim kurumlarına dağıldı. Yapım ve onarım çalışmaları her tarafta hararetli bir şekilde sürüyordu. Tamamlanmamış dersliklerle, masaların, sandıkların üzerine oturarak veya ayakta durarak derslere başladık. Bir Türk meslektaş cümle cümle dersimi çeviriyordu. Hem de fevkalade bir şekilde. Çünkü birdenbire öğrencilerin ciddi, çekingen, dikkatli yüzlerini aydınlık ve neşeli bir canlılık*

⁷⁴⁵ Anne Dietrich, **Deutschsein Istanbul**, Opladen, Leske und Budrich, 1998, s. 288; F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s. 53; Ernst E. Hirsch, **Anılarım**, s. 283-285.

⁷⁴⁶ E. Hirsch, **Anılarım**, s.10-12.

⁷⁴⁷ E. Hirsch, **Anılarım**, s.36.

sardı. Büyük bir bilim insanı ünü olan bu yabancı adam, şakacı bir üslup kullanıyor ve doğru algılanıyordu. Bizi anlıyorlar! Arkadaş oluyoruz.⁷⁴⁸”

Gelen Alman profesörlerin çoğu “Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti”, aracılığıyla gelmişlerdi. Fakat daha sonra otuzlu yılların ortasından kırklı yıllara kadar gelenler olmuştu. Bunlar 1933’te gelenler kadar büyük bir sayıya hiçbir zaman ulaşmamıştı. Gelen Alman profesörlerin büyük çoğunluğu İstanbul Üniversite’sinde görevlendirilmişti.⁷⁴⁹

II- Mülteci Akademisyenlerin Özel Yaşamlarının Değerlendirilmesi

Özel yaşantılarının akademik çalışmalarına etkisi çerçevesinde ailevi durumları, uyum sorunları, sosyal ilişkileri, maddi güçlükler, çocuklarının durumları, meslektaşları ile bilimsel ilişkileri, psikolojik durumları ele alınmıştı. Ayrıca, Almanya’da geride bıraktıklarının durumu ve onlarla ilişkileri de değerlendirilmişti.

E. Hirsch göre; yabancı profesörler kendilerini birdenbire anlamadıkları bir kargaşa ortamının içinde bulduklarını; Türkiye’nin on yıldan beri sürdürülen devletin laikleştirilmesinden bu yana, İslâmi tesirlerin ve bu görüşte olanların, özellikle Darülfünûn’da öğretim kadrosunda etkili olanların saf dışı edilmesi konusunun ne denli zor bir konu olduğunu belirtmişti. Sonra ortaya çıkan durumu şu biçimde özetlemişti: “*Darülfünûn adlı kurumun kapatılması sonucunda geçim kaynaklarını olmasa bile mevkilerini ve siyasî nüfuzlarını yitiren kişilerin gözünde, ayrıca bu kişilerin yandaşları ve parlamentodaki olsun, kamuoyundaki olsun sempatizanlarının nezdinde, 18 Kasım 1933 tarihinde üniversite binasının büyük avlusunda törenle selâmlanan ve teker teker kamuya tanıtılan otuz kadar yabancı, çoğunluğu da Alman olan profesörler “status qua ante”ye geri dönebilmek için bütün imkânlarla mücadele edilmesi ve zararsız kılınması gereken bir sosyal grubun çekirdeğini oluşturmaktaydı. Öte yandan ise hükümet hedefine bu yabancı profesörler olmaksızın erişemeyeceğini biliyordu. Batı örneğine uygun biçimde yeni kürsüler kurmanın yeterli olmadığı, esas olanın, yeni bir ruh yaratacak profesörler bulmak olduğunu her fırsatta vurgulayan Profesör Malche’in bu görüşünün doğruluğundan herkes emindi. Ve tarihin bir cilvesi sonucu, yeni kurulan kürsülere profesörler de bulunmuştu işte. Ne var ki, bu profesörlere karşı, kamuoyunda, özellikle de basında sürdürülen, ayrıca üniversite içinde de, üniversiteye*

⁷⁴⁸ P. Schwartz, **Kader Birliği**, s.70-79.

⁷⁴⁹ Ali Rıza Berkem, **İstanbul Üniversitesi 64 Yaşında: Darülfünun’dan Bugüne Üniversiteler**, İstanbul, Üniversitesi Yayınevi, 1997, s.16.

*Darülfünûndan devredilen bazı Türk profesörleri tarafından kışkırtılan bir savaş açılmıştı.*⁷⁵⁰”

E. Hirsch, kendilerine karşı basında çıkan eleştirilerden rahatsız olduklarını, “*oysa biz aslında, sadece eşeğin sırtındaki çuvallardık, esas hedef, dövülen eşektir, yani hükümeti*” diyerek kendileri üzerinden bir hükümeti eleştirenler olduğuna dikkat çekmişti. Asıl sorunun kurulan üniversitenin hayatta kalacağına inanılmaması olmuştu. Albert Malche’ın da dikkat çektiği hususun bu olduğunu belirten E. Hirsch, üniversite için adım adım sabırla eylemlerin takvime uygun şekilde yapılması gerektiğine vurgu yapmıştı. Ancak bu sabır konusunun Türk kültür hayatında yer etmediğini ilerleyen zamanlarda öğrendiği; “*İşe Türk gibi başla, Alman gibi sürdür, İngiliz gibi sebat et*” atasözü ile Türklerin her konuda coşkulu millet olduklarını fakat sabırsızlıktan dolayı başarının yeterli düzeyde olmadığını öğrenmişti. E. Hirsch, bu nedenle psikolojik açıdan olaylara bakarak, yabancı profesörlere yönelen eleştirilerde; “*hepsinin genel olarak sözleşme şartlarına uymamak, özellikle de genç Türk bilim adamlarını eğitip geliştirmemekle, ders kitabı ya da başka bilimsel yazılar yayımlamamakla, Türkçeyi öğrenmemek ve derslerini hâlâ çevirmenler aracılığıyla vermekle suçlanmalarına ve eleştirilerin özellikle de tıp mensuplarına yönelenlerde çekememezlik ve kıskançlığın esas rolü oynamasına*” mantık olarak anlam verememişti. Çünkü Türklerin kendilerinden isteklerinin kısa sürede gerçekleşmesi için bir mucize gerekli olduğuna ifade etmişti.⁷⁵¹

E. Hirsch, mülteci Almanlar için, “*bireyselliği ve özgünlükte eşi emsali yoktu*” sözünün içeriğinde; bazı mülteci Almanların, Türkiye’deki gelenek ve görenekleri hor görerek, “*bizim orda*” sözü ile kendi alışkanlıkları, yemek kültüründen sapmamak için anlamsız gayretlerini, dindar bir Protestan profesörün pazar günü ders vermek istememeye kadar işi ileri götürdüğünü ve bütün bunların sonucunda; “*Alman profesörlerden her birinin kendine özgü tuhafıkları, deyim yerindeyse sivri akıllı bir tarafı olduğu söylentisi yayıldı*” diyerek uyum göstermeye karşı dirençlerin anlamsız olduğunu ortaya koymuştu.⁷⁵²

Türkiye’de huzur içinde yaşamak için gelenek ve göreneklere saygılı olunması gerektiğini aşağıdaki ifadelerde açıklamıştı: “*Profesörlerin bu kendine mahsus havası, kendi aralarında yakın dostluk ve gerçek bir meslektaşlık bağı kurmalarını engellediği*

⁷⁵⁰ E. Hirsch, **Anılarım**, s.244-246.

⁷⁵¹ E. Hirsch, **Anılarım**, s.245-246.

⁷⁵² E. Hirsch, **Anılarım**, s.246-247.

gibi, sıkı bir toplumsal ilişkiyi de, ki çoğunlukla son derece yüzeysel bir ilişki olmuştur-olanaksız kılmıştır. Ama bunun yanı sıra bir yararı dokunmuştur da: En azından hem tüm üniversite içinde, hem de tek tek fakültelerde Türk meslektaşlara karşı bir blok oluşturulmasını engellemiştir. Bunun da pratik çalışma açısından yararı küçümsenemez. Her şeye rağmen “yabancı profesörler”, “yabancı” ve başlangıçta entegre olmayan ve arada geçen zamanla da anlaşıldığı gibi entegre olması mümkün olmayan küçük bir azınlık oluşturdular. Bu küçük azınlık, bir yandan etnik ve dinsel bakımlardan halk kitlesinden ayrıldığı gibi, iş sözleşmeleri bakımından da Türk meslektaşlarından ayrılıyor, ayrıca dilini, âdet ve göreneklerini koruyarak, topluma uymayı hem reddediyor, hem de bunu istese bile başaramıyordu. Bütün bu nedenlerden ötürü de Türk kamuoyuna itici geliyordu. Bizler “yabancı profesörlerdik ve halkın çoğunluğu için, içimizden bazılarına -bu arada bana da- on yıllık faaliyet süresinden sonra Türk vatandaşlığı verildiği halde, gene “yabancı profesör” olarak kaldık. Türk meslektaşlarla ve özellikle de kişisel çalışma arkadaşları ve öğrencilerle ilişkide her şey kişiye bağlıydı. O kişinin kendi tutumuna bağlı olarak değerlendiriliyordu; dışarı karşı o tek kişi, küçük bir azınlık olmakla birlikte, önemli bir işin başında bulunan bir azınlığın üyesiydi. Ve eğer bu azınlık, tüm hücumlara ve zorluklara rağmen ayakta kalabiliyor ve kendini kabul ettirebiliyorsa, bunu hükümet ve hükümetin arkasındaki siyasî hareket tarafından desteklenmesine borçluydu.⁷⁵³”

E. Hirsch, “1933 Üniversite Reformu”nun başarıya ulaşabilmesi için aşılması gereken engeller konusunda; Türkiye’ye gelen mülteci bilim insanlarının reform konusunda sorunların bir nesnesi mi yoksa öznesi mi olmalı konusuna dikkat çekmişti. E. Hirsch’e göre, kürsülere kimlerin oturacağından ziyade bu kişilerin bütünü parçası olması gerektiğine inanmıştı. Almanca iletişimin zayıf olmasına rağmen ilk başlarda Fransızca olarak da sorunların merkezine inildiğine vurgu yapmıştı.⁷⁵⁴

1- Ailevi Durumları ve Sosyal İlişkileri

Alman mülteci bilim insanların çoğu aileleri ile birlikte “Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti”, aracılığı ile İstanbul’a gelmişlerdi. Ancak, Türkiye’ye gelerek hayatlarını kurtarabilenler olduğu gibi, aile bireylerinden toplama kamplarında katledilenler de olmuştu. Almanya’dan çıkış izni ile ilgili sorun yaşandığında, Türk Hükümeti ilgilenecek çözümlemişti. Girişimiyle toplama

⁷⁵³ E. Hirsch, *Anılarım*, s.247-248.

⁷⁵⁴ E. Hirsch, *Anılarım*, s.266.

kamplarından kurtarılanlar arasında; Prof. Dr. Friedrich Dessauer, G. Kessler ve Prof. Dr. Alfred Kantorowicz gibi ünlü bilim insanları bile olmuştu. Bazı akademisyenler, Türkiye'nin yardımları ile kendi eşleri ve çocuklarının dışında, anne, baba, kardeş, enişte, yeğen ve baldız hatta çocuklarının arkadaşlarını dahi birlikte getirmişlerdi.⁷⁵⁵

Gelen her bir mülteci ailenin ayrı bir sorunu ortaya çıkmıştı. Kimyager Prof. Dr. Fritz Arndt ve Astronom Prof. Dr. Hans Rosenberg'in çocukları Nasyonal Sosyalistler tarafından tutuklanmıştı. Bunun üzerine F. Arndt, dönemin Başbakan'ı Refik Saydam'a başvurarak Türk Hükümeti'nin girişimiyle 1941'de kurtarılmışlardı. F. Arndt'nin ilk eşinden olan oğlu Walter, Polonya ordusunda Almanlara karşı savaşıırken esir düşmüş ve o da Nasyonal Sosyalistler'in elinden kurtarılaraq 1942'de İstanbul'a gönderilmişti. F. Arndt, oğluyla ilgili Türklerin bu iyiliğini ömür boyu unutmamış, her zaman minnettar kalmıştı. O da hayatının en verimli yıllarını Türkiye'de kalarak genç Türk kimyacıların yetişmesine katkıda bulunarak, gördüğü iyilik, sevgi ve saygıyı karşılıksız bırakmamıştı. Yine benzer durum Prof. Dr. Friedrich Rosenberg'in dört çocuğu toplama kampından çıkarıldıktan sonra ancak 1939'da babalarının yanına İstanbul'a gelebilmişlerdi.⁷⁵⁶

Mülteci bilim insanları Türkiye'de, yabancılıktan doğan tedirginlik, güvensizlik ve gelecek kaygısı gibi endişeleri fazlasıyla yaşamışlardı. Ayrıca terk edilen ülkelerinde geride bıraktıklarının akıbeti de mülteci aileleri umutsuzluğa sürüklemişti. Birçoğu, aile bireylerinden gelen ölüm haberleriyle sarsılmıştı. Hukukçu E. Hirsch annesini ancak 1938'in sonlarına doğru Türkiye'ye getirtebilmişti. Bu arada Almanya'da kalan kız kardeşi, eniştesi, yeğeni ve yakın akrabalarının 1939'da Auschwitz'te katledildiği haberini almıştı.⁷⁵⁷ Bu yaşananlar ağır travmalar da beraberinde getirmişti. Tüm yaşantılarını bir anda geride bırakıp, kendilerine tamamen yabancı bir kültür ve yeni bir ülkede düzen kurmak hiç de kolay olmamıştı. Fakat hayatları söz konusu olduğundan başka seçenekleri kalmamıştı. Bu nedenle kendilerine yaşam hürriyeti ve iş olanakları sunan bu ülkeye şükran duygularıyla, en iyi hizmeti sunmaya çalışmışlardı.

Bu zor koşulları, kimi birbirine destek olarak atlatmaya çalışıyor kimi de üstesinden gelemeyerek depresyona girmişti. Aralarından bazıları örneğin G. Kessler, Nasyonal Sosyalist iktidarının fazla ömürlü olmayacağını, bir kaç yıl sonra tekrar Almanya'ya

⁷⁵⁵ Christopher Kubasock, Günter Saufert, **Deutsche Wissenschaftler im Türkischen Exil Die Wissenschaftsmigration in die Türkei 1933-1945**, Orient Institut, İstanbul, 2011, s.9-21.

⁷⁵⁶ Cem Dalaman, **Die Türkei in ihrer Modernisierungsphase als Fluchtland für deutsche Exilanten, Dissertation**, Freie Universitaet, Berlin, 2001, s.105-107.

⁷⁵⁷ Paul Puleroka, **Wissenschaft und Bildungs in der Modernen Türkei**, Stuttgart, 1961, s.85-87.

dönebilecekleri umudunu taşımıştı. Yine bazı sorunlu evlilikler bu mülteci hayat yüzünden son bulmuştu. E. Hirsch, G. Kessler, Prof. Dr. Hans Winterstein ve Emin Clemens Bosch'da olduğu gibi H. Winterstein ailesi ile birlikte Türkiye'ye 1933'te gelmişti. Ancak H. Winterstein dört yıl sonra İstanbul'da boşanınca, eşi iki oğlunu alarak Türkiye'den ayrılmıştı. H. Winterstein daha sonra Oftalmolog (göz bilimi) Prof. Dr. Josef Igersheimer'in asistanı Susanne Hoffmann ile evlenmişti.⁷⁵⁸

Gelenler çocuklarıyla ilgili de sorunlar yaşamışlardı. Başlangıçta hepsi çocuklarını Alman Lisesi'ne kayıt yaptırmış, ancak F. Neumark'ın dediğine göre; *"Nasyonal Sosyalist Ruh"* okula sızramıştı. Çocuklarda ideolojik sorunlar oluşmaya başlamıştı. Örneğin okuldaki propaganda etkisi G. Kessler'in kızının NSDPA'nın gençlik teşkilatına üye bir Hitler hayranı olmasına sebep olmuştu. Bu olay yüzünden G. Kessler, kızıyla çatışma yaşayarak aile birliğinin çatırdamasına engel olmamıştı. F. Neumark, anılarında bu olay hakkında şu ifadeleri dile getirmişti: *"Gerhard Kessler, eşi ve kızları tarafından Alman Konsolosluğu görevlilerinin yardımlarıyla bir gece gizlice Türkiye'yi terk edip Almanya'ya döndüklerini anlatmaktadır."*⁷⁵⁹

Clemens E. Bosch 1935'te İstanbul'a geldikten üç yıl sonra Protestan mezhebinden ayrılarak İslam dinine geçmişti.⁷⁶⁰ Adını Mehmet Emin olarak değiştiren E. Bosch, çocuklarının adlarını da değiştirmişti. Çocuklarına; Cemil Ala, İsmet Selim, Lale Gül, Hasan Ahmet ve İstanbul'da dünyaya gelen beşinci çocuğuna da Arif Clemens olarak Türk isimleri vermişti. En küçük çocuklar ilkokuldan mezun olunca E. Bosch'un eşi Johanna çocukların eğitimi için ABD'ye gitmişti. Onların ardından İstanbul Üniversitesi ile yaptığı sözleşme bitince ABD'ye gidecek olan Emin Bosch, rahatsızlanınca İstanbul'da kalmak zorunda kalmıştı. Asistanı Sabahat Atlan, hastalığı süresince kendisi ile ilgilenmişti.⁷⁶¹

Mülteci Alman bilim insanları ve ailelerinin Türkiye'ye bakış açıları birbirlerinden çok farklı anlam taşımıştı Aralarında kısa sürede Türkçe öğrenerek uyum göstermeye çalışanlar, Türk uyruğuna geçenler, Clemens Bosch gibi Müslüman olup Emin adını alanlar olmuştu. Az sayıda da olsa yaşamlarının sonuna kadar Türkiye'de kalanlar veya

⁷⁵⁸ Regine Erichsen, **Wissenschaftstransfer durch Emigration-Deutschsprachige Naturwissenschaftler an der "İstanbul Üniversitesi"**, Münster, 1990, s.25-26.

⁷⁵⁹ F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.59-61.

⁷⁶⁰ B.C.A., Fon: 30.18.1.2., Kutu: 67, Gömlek: 64, Sıra: 2, 27 Temmuz 1936; Oğuz Tekin-Nil Türker Tekin, **Mülteci Bir Akademisyenin Biyografisi Clemens Emin Bosch (1899-1955)**, İstanbul, 2007, s.39-40.

⁷⁶¹ Oğuz Tekin-Nil Türker Tekin, **Mülteci Bir Akademisyenin Biyografisi Clemens Emin Bosch**, s.42.

Türkiye’den ayrılmış olsalar bile Türkiye’yi ikinci vatan olarak ananlar olduğu gibi, eski alışkanlıklarından vazgeçemeyen ve uyum gösteremeyenler fazlasıyla olmuştur.

İktisat profesörü W. Röpke, “*Bazıları ciddi olarak Türk vatandaşlığına geçmeyi düşünüyor. Ben bunu kendi açımdan reddediyorum. Türklerin Viyana önünde 1683’te başaramadıklarını bugün yapmalarına birey olarak izin vermek istemiyorum*”⁷⁶² ” diyerek Türklere karşı olan tarihsel bakışını ortaya koymuştu. Aynı görüşe sahip olan eşi Eva Röpke aynı zamanda W. Röpke’nin bilimsel çalışmalarına da yardımcı olmuş ve yazışmalarını yürütmüştü. Ancak W. Röpke ailesi İstanbul’a pek uyum sağlayamamıştı.⁷⁶³

Türkiye’de üç yıldır yaşamasına rağmen Türkçe öğrenmemişti. İstanbul Üniversitesi Rektörü Cemil Bilsel, W. Röpke ile ilgili olarak; birçok öğrencinin W. Röpke hakkında derslerini Türkçe vermemesi konusunda şikâyetle bulunması üzerine; derslerini neden Türkçe vermediğini, öğrencilerin anlamakta zorluk çektiğini W. Röpke’ye iletmışti. W. Röpke ise, akademik olarak anlatabileceklerinin ancak Almanca aktarılması gerektiğini, Türkçe olarak gündelik konuşmanın ötesine geçmesinin zor olduğunu, önemli olanın doğru bilgiyi doğru dilde öğretmenin Türkçe konuşmaktan daha değerli olduğunu belirtmişti.⁷⁶⁴ Özellikle dil konusunda Alman bilim insanlarının milliyetçi duruşları W. Röpke örneğindeki gibi öne çıkmıştı.

W. Röpke, Türkiye’ye hiçbir zaman yerleşmeyi düşünmemiş ve burası onun için adeta bir ara istasyon özelliği taşımıştı. Bu, eşinin daha sonra yayımlamış olduğu W. Röpke’nin mektuplarından da görülmüştü. Özellikle sıcak iklim onun moralini kaçırmış ve Orta Avrupa iklimiyle yaşam stiline özlem duymuştu. İstanbul’un ikliminden büyük rahatsız olmuş ve İstanbul’un açık mavi gökyüzü, onun için “*sürekli pis mavi gökyüzü*”⁷⁶⁵ şeklinde hissetmişti.

W. Röpke, meslektaşı Prof. Dr. Karl Brandt’a 17 Kasım 1935’te yazdığı mektupta: “*... Sizler ve İstanbul’daki bizler arasındaki fark, açıkça görülüyor. Sizler özde kendinize yabancı olmayan, hatta olağanüstü cazip denebilecek bir ortamda çalışıyorsunuz, böyle bir ortamda asimile olmak zordur. Bizler ise, doğal olarak her bakımdan bir yabancı cisim oluşturuyoruz, bu ülkenin ne diline, ne özüne nüfuz etmemiz*

⁷⁶² Tim Petersen, **Wilhelm Röpke und die Katholische Soziallehre**, Hamburgisches Welt Wirtschafts Institut Hamburg, 2000, s.183; Eva Röpke, **Wilhelm Röpke Briefe: Der innere Kompass 1934-1966**, Eugen Rentsch Verlag, Zürich, 1976, s.23-24.

⁷⁶³ Hans Jörg Henneke, **Wilhelm Röpke-ein Leben in der Brandung**, Schaeffer-Poeschel Verlag, Stuttgart, 2005, s.112.

⁷⁶⁴ Cemil Bilsel, **İstanbul Üniversitesi Tarihi**, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943, s.83.

⁷⁶⁵ Hans Jörg Henneke, **Wilhelm Röpke-ein Leben in der Brandung**, s.113.

*mümkün değil hatta böyle giderse asimile olmak yakındır*⁷⁶⁶” diyerek Türkiye’ye karşı olumsuz bakış açısını sergilemişti.

W. Röpke, 1937’de İstanbul’dan Cenevre’ye gitmek üzere istifasını rektörlüğe sunarak yola çıktığında çok mutlu olmuş ve sonunda özlemi gerçekleşmişti.⁷⁶⁷ Profesör A. Rüstow’a Cenevre’den gönderdiği 13 Ekim 1937’deki mektubunda; “...insanın bir telefon sahibi olmasının, “Akşam” gazetesinin saniye sektirmeden kapısına gelmesinin, bir gazete makalesi yazmanız için size telgrafla ricada bulunulmasının ne demek olduğunu tasavvur edebiliyor musunuz?”⁷⁶⁸” gibi ifadelerle mantıktan çok duygularını dile getirmişti.

W. Röpke, 14 Kasım 1937’de yakın arkadaşı Profesör Fritz Neumark’a yazdığı mektupta ise ailesi ile ilgili olarak; “...ailem iyi. Çocuklar Mühürdar’daki serbest yaşantının son bulmasından ve önce Cenevre’deki süper medeniyete alışmak zorunda olmalarından biraz şikâyetçiler⁷⁶⁹” diyerek adeta Türkiye’den kurtulduğu için çok mutlu olduğunu belirtmişti. W. Röpke, Türkiye konusunda en şikâyetçi hoca olarak ön plana çıkmıştı. Kaldı ki Türkiye ona gelmesi konusunda yalvarmamış, bu mektupları dahi yazabilmişse eğer sebebinin Atatürk Türkiye’si olduğunu ne yazık ki çabuk unutmuştu.

Bu örneklerin dışında dayanışma içinde olan aileler de yer almıştı. F. Neumark ailesi bunlardan birisi olmuştu. Türkiye’de yeni bir düzen kurarken birbirlerine destek olmuşlardı. Fakat olmuşuz düşünen iki üç hocaların dışında, çoğu hoca olumlu düşünmüştü. Çünkü hayatta kalmaları ve mesleklerini icra etmelerinin en büyük sebebi Türkiye olmuş ve bundan dolayı minnet duygusunu bir ömür unutmayanlar da olmuştu.

Alexander Rüstow ve Lorena Rüstow çifti F. Neumark ailesi gibi, Alman mülteci akademisyenlerin birlik ve beraberliği için çaba göstermişti. İstanbul’a yeni gelenlerle ilgilenmişler ve ev kiralama, ev eşyası temin etme ve ev işleri için yardımcı bulma konusunda aracılık yapmışlardı. Kalabalık aileleriyle, hatta ikinci dereceden akrabalarıyla Türkiye’ye göç ettiklerinden, üniversiteden gelen maaş yeterli olmamıştı. Diğer aile bireylerinin çalışma izinleri olmadığından ancak dil veya piyano dersleri verebilmişler fakat bu da pek bir gelir sağlamamıştı. A. Rüstow çeviri işleri bulma konusunda da yardımcı olmuştu. Maddi sıkıntı içinde olan akademisyenler için, önce

⁷⁶⁶ Eva Röpke, **Wilhelm Röpke Briefe: Der innere Kompass 1934-1966**, Eugen Rentsch Verlag, Zürich, 1976, s.23-24.

⁷⁶⁷ Tan, “Profesör Röpke Üniversiteden Ayrılıyor”, 14 Mayıs 1937, s.2.

⁷⁶⁸ Eva Röpke, **Wilhelm Röpke Briefe: Der innere Kompass 1934-1966**, s.28.

⁷⁶⁹ Eva Röpke, **Wilhelm Röpke Briefe: Der innere Kompass 1934-1966**, s.29-30.

Patoloji Enstitüsü Müdürü P. Schwartz'ın, daha sonra Fizyoloji Enstitüsü Müdürü H. Winterstein'in yönettiği bir yardım fonu kurulmuştu.⁷⁷⁰

Eşi ile birlikte 1934-1938'de Edebiyat Fakültesi'nde okutmanlık yapmış olan Dr. Liselotte Dieckmann, Türkiye'ye uyum sağlayamayan kişilerden biri olarak Türkiye'deki yaşantısı hakkında 1964'te şu değerlendirmeyi yapmıştı: Mülteci insanlar olarak en önemli sorunun uyum sorun olduğunu, Alman bir profesörün alışkanlıklarından kolay kolay vazgeçmeyeceği için suçun kendilerinde olmadığını ifade etmişti. Türkiye'de özellikle hayatta kalmak ve maddi olanak için seçerek bir ütoppyayı gerçekleştirmenin imkânsızlığı içinde çırpındıkları belirtmişti. Kendisinin İstanbul'da uzun zaman yaşayan Avrupalı tanıdıklarının olduğunu, kimilerinin geleneklerini sıkı sıkı koruyarak yaşadıkları için o şehre ve kültüre yabancı kaldıklarını, kimilerinin de çevreye ayak uydurarak düşkün ve bozulmuş bir durumda yaşamak zorunda olduklarını söylemişti. Bundan dolayı mülteciliğin özünde ilk fırsatta ülkeden ayrılmak ilk tercih yatmıştı. Çoğu gibi kendisinin de ilk fırsatta Türkiye'den ayrılarak ABD'ye gittiğini, oradaki uyumu Türkiye'de yaşadıkları zorluklardan dolayı rahatlıkla atlattığını açıklasa da, Türkiye için; *“zor günlerde Türkiye sığınılan bir ülkeydi. Bunun için de şükran duyuyoruz, gerçi Amerika'nın olduğu gibi bize ikinci bir vatan olmadı”*⁷⁷¹ ” diyerek Türkiye'yi ABD gibi ülkelere geçiş Çin bir köprü vazifesi olarak görmüştü. Elbette bütün mülteci bilim insanları aynı düşüncede olmamıştı.

Prof. Dr. Philipp Schwartz'ın kızı Susan Frenz-Schwartz babasının anısına Frankfurt'ta 24 Kasım 2014'te Goethe Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi'nde dikilen anıtın açılış töreninde şu önemli konuşmayı yapmıştı: *“Türkiye'de geçen çocukluk yıllarından ve ailesinden anekdotlar da anlatarak anılarını paylaşmış, birden fazla ülkede yaşamak zorunda kaldıklarından, hiçbir ülkede kök salamadığını, ancak kendisini en rahat, mutlu ve “evinde” hissettiği ülkenin de Türkiye olduğunu, kendisini Türk olarak gördüğünü, bugün farklı olmakla birlikte İstanbul'u çok sevdiğini, insanlarıyla, sıcaklığıyla, kültürü ve hayatıyla İstanbul'un Zürih ile karşılaştırılamayacak kadar güzel olduğunu, ailesinin ve diğer Yahudi bilim insanlarının sığınmalarına ve çalışmalarına olanak sağladığı için Türkiye'ye ve*

⁷⁷⁰ Kemal Bozay, *Exil Türki*, s. 121-125; H. Widmann, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, s.116-117.

⁷⁷¹ Liselotte Dieckmann, *“Akademische Emigranten in der Türkei”, Verbannung. Aufzeichnungen Deutscher Schriftsteller im Exil*, Egon Schwartz ve Matthias Wegner (editör), Hamburg, 1964, s.122-126; Nilüfer Kuruyazıcı, *“İstanbul Üniversitesi'nin Kuruluş Öyküsü İçinde Alman Bilim Adamlarının Yeri”*, İstanbul, No: 33, (Nisan 2000), s.99.

*insanlarına, ayrıca kendilerini davet ettiği için Mustafa Kemal Atatürk'e minnet borçlu olduklarını söylemişti.*⁷⁷² ”

İşletme iktisatçısı Alfred Issac, eşi Gertrud ve baldızını da İstanbul'a getirmiş ve üçü birlikte İstanbul'da yaşamaya başlamışlardı. A. Issac ve ailesi mülteci akademisyenler arasında en iyi arkadaş, en yardımsever ve en özverililer olarak ön plana çıkmışlardı. A. Issac, kısa sürede öğrendiği yeni dili ile derslerini Türkçe ve eşi Gertrud Issac ise mülteci akademisyenlerin çocuklarına Almanca özel dersler vermişti. F. Neumark'ın oğlu Matthias ve kızı Veronica Dobretsberger'in kızı Sissy öğrencileri arasında yer almıştı.⁷⁷³

İstanbul'daki Alman Lisesi'ne 1933-1936 yılları arasında gidenlerin çoğu mülteci Alman akademisyenlerin çocukları olmuştu. Başlarda sorunsuz olan eğitim ve öğretim zamanla çıkmaza sürüklenmiş ve okul siyasallaştırılarak, Nasyonal Sosyalistler'in etki alanına girmişti. Alman Hükümeti; istihbarat, örgütlenme ve propaganda alanında diplomatik temsilcilikler olduğu kadar, Alman Lisesi'ndeki görevlilerden de yararlanmıştı. Lisedeki yirmi öğretmenden on sekizi Nazi örgütünde aktif olarak görevlendirilmişti.⁷⁷⁴ Başında Dr. Paul Joseph Goebbels'in bulunduğu Alman Propaganda Bakanlığı, yurtdışındaki diplomatik temsilciliklerinin propaganda yöntemlerini belirlemişti. İstanbul'da NSDAP'nin bölge lideri Dr. Alfred Guckes, Türkiye'de bulunan Alman okulları ve derneklerini Hitler Almanyası için propaganda faaliyetlerinde kullanmıştı.⁷⁷⁵

İstanbul'daki Alman Lisesi'nde Hitler propagandasından rahatsız olan bilim insanları liseden çocuklarını alarak yine İstanbul'daki English High School'a kayıtlarını yaptırmışlardı. Bu okuldan mezun olanlar daha sonra Robert Kolej'e veya yurtdışına gitmişlerdi. Mülteci Almanların çocukları, Türkiye'ye geldiklerinde çoğu henüz ilköğretim çağındaydı. Yabancı Diller Okulu'nun Müdürü Prof. Dr. Erich Auerbach'ın oğlu Clemens önce Robert Koleji'ne oradan da 1945'te öğrenimini sürdürmek üzere ABD'ye gitmişti.⁷⁷⁶

Kimyager F. Arndt'ın oğlu Nasyonal Sosyalistler'den kurtulup Türkiye'ye döndükten sonra İstanbul'daki Robert Kolej'e devam etmişti. Çocukların Türkçeye

⁷⁷² Türkiye Büyükelçiliği Almanya, **Büyükelçilik Duyurusu**, 25 Aralık 2014; <https://portreler.fisek.org.tr/o-bizden-biri-unutulmus-kurtarici-philipp-schwartz/Erşim Tarihi 16.07.2019>.

⁷⁷³ Paul Puleroka, **Wissenschaft und Bildungs in der Modernen Türkei**, s.92.

⁷⁷⁴ Johannes Glasneck, **Türkiye'de Faşist Alman Propagandası**, (Çev. Arif Gelen), Onur Yayınları, Ankara, 1976, s.33-35.

⁷⁷⁵ **Türkische Post**, 8 Ağustos 1933, s.2; Anne Dietrich, **Deutschsein Istanbul**, s.194-201.

⁷⁷⁶ Christopher Kubasock-Günter Saufert, **Deutsche Wissenschaftler im Türkischen Exil**, s.32.

hâkim olmaları onların ilerideki mesleklerinde yükselmelerine fayda sağlamıştı. Hijyen uzmanı Prof. Dr. Julius Hirsch'in büyük kızı Julia İstanbul'da English High School'a eğitim almış ve mezun olduktan sonra Robert College Kütüphanesi'nde görev almıştı.⁷⁷⁷ Başka bir örnek olarak da iktisatçı A. Rüstow'un oğlu Dankwart Rüstow, çocukluğundan itibaren Türkiye'de büyümüştü. Türk dili ve Türkiye üzerine olan bilgileri sayesinde daha sonra Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Kürsüsü'nde Prof. Dr. Hellmut Ritter'in yanında yapmış olduğu Şarkiyat araştırmaları onun ilerideki mesleğinin belirleyicisi olmuştu. ABD'nin Türk sorunları üzerine en önemli uzmanlarından biri haline gelmişti.⁷⁷⁸

Çoğunluk ilkokul çağı olan çocukların bazıları üniversite eğitimi almaktaydı. İstanbul'da Batı'daki gibi üniversite sisteminin olmaması, Avrupa'nın önemli şehirlerinin Hitler ideolojisinde olması bu çocukların genelde ABD'de eğitim almasına sebep olmuştu. Psikolog Prof. Dr. Wilhelm Peters'in oğlu kimya, Botanikçi Prof. Dr. Alfred Heilbronn'un oğlu Hans tıp, kızı Agnes klasik filoloji eğitimi almışlardı.⁷⁷⁹ Bundan dolayı çoğu bilim insanın Türkiye'den sonra Amerika'ya gitmesinin en önemli sebebi çocukları olmuştu.

Alman akademisyenler arasında, Türkiye'ye gelirken bankadan paralarını çekmeye bile vakit bulamadan, canlarını son anda kurtaranlar olduğu gibi, ülkeden çıkabilmek için "*Reich Kaçış Vergisi*" ödemek yükümlülüğünde bırakılanlar da olmuştu. Prof. Dr. Erich Auerbach'da Almanya'dan sağ salim çıkmak için otuz bin Mark vergi ödemek zorunda kalmıştı.⁷⁸⁰

E. Auerbach, Türkiye'deki günleriyle ilgili Almanya'dan çıkış vergisi ödeyerek Türkiye'ye gitmek zorunda kalan E. Auerbach, bu yüzden daha yoksullaştığını, çocuğunun eğitimi masrafları için kitaplarını satmak zorunda kaldığını ifade etmişti. Ayrıca, E. Auerbach, Avrupalı olmayan bir ülkeyi üç beş mülteci Alman bilim insanı ile Avrupalılaştırman da hayal ötesi bir unsur olarak görmüştü.⁷⁸¹

Mülteci akademisyenlerin kendi içindeki sosyal ilişkilerinde; oturdukları semt, mesleki ilişkiler, uzmanlık dallarının birbirine yakınlığı, aynı fakültenin elemanı olma, hobiler ve çocuklar gibi faktörler belirleyici rol oynamıştı. Alexander Rüstow, Alfred

⁷⁷⁷ H. Widmann, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, s.83.

⁷⁷⁸ H. Widmann, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, s.123.

⁷⁷⁹ Kemal Bozay, *Exil Türki Ein Forschungsbeitrag zur deutschsprachigen Emigration in die Türki (1939-1950)*, Münster, LIT Verlag, 2001, s.110.

⁷⁸⁰ D.A.A.P.A., "*İstanbul Emigration*", Band I, Berlin.

⁷⁸¹ *Erich Auerbachs Briefe an Martin Hellweg (1939-1950)*, Martin Vialon, Tübingen, Basel, 1997, s.70; Kader Konuk, *Doğu Batı Mimesis Auerbach Türkiye'de*, Metis Yay., İstanbul, 2013, s.59.

Issac, Hans Reichenbach, Fritz Neumark ve Josef Dobretsberger, Kadıköy'ün saygın bir villalar sokağında oturmuşlardı. Çocukları ise her sabah birlikte Avrupa yakasında bulunan okullarına gitmişti. Bu yakın komşuluk ilişkileri kişisel ve bilimsel ilişkilerin gelişmesine de katkı sağlamıştı.⁷⁸²

W. Röpke, 9 Ekim 1935'te Dr. Hans Gestrich'e gönderdiği mektupta; "...*çevre yaşam şartlarının fena olmadığını, tarihi yarım adada oturmaktansa Anadolu yakasının seçkin bir semtinde oturmayı tercih ettiğini, komşularının F. Neumark, E. Reichenbach ve A. Rüstow*⁷⁸³" olduğunu belirtmesi mülteci bilim insanlarının yakın ilişkiler içinde olduğunu gözler önüne sermişti.

Hans Reichenbach ve Fritz Neumark aynı binada oturmuşlar ve F. Neumark, H. Reichenbach'ı; zeki, son derece kültürlü ve esprili bir bilgin olarak tanımlamış ve "*aynı evde oturduğumuz için fikirlerinden kolaylıkla yararlanabilmişim*⁷⁸⁴" diye yazmıştı. Ancak aileler çocuklarını farklı yetiştirdiklerinden, görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştı. Nitekim F. Neumark'ın oğlu, H. Reichenbach'ın büyük oğlunun etkisinde kalarak ateist olmuştu.⁷⁸⁵ Yakın ilişkide olmanın olumlu yanlarının yanında olumsuz yanları da ortaya çıkmıştı.

Anadolu yakasındaki Kadıköy grubundan başka, Bebek, Taksim ve Aksaray'da oturanlar olmuştu. İstanbul Üniversitesi'nin yakınlarında ise E. Hirsch ve Prof. Dr. Finlay Freundlich ikamet etmişti.⁷⁸⁶ Astrofizikçi Prof. Dr. Hans Rosenberg gözlemlerini sürdürebilmek için üniversite bahçesine yakın bir ev aramıştı. O semti iyi bilen E. Hirsch, H. Rosenberg'in yardım isteği üzerine Piyer Lotti caddesi üzerinde yeni yapılmış bir binadaki daireye taşınmıştı. Böylece E. Hirsch ile H. Rosenberg'lerin komşuluk ilişkileri gelişerek, yakın bir kişisel dostluğa dönüşmüştü. H. Rosenberg, 1940'da, deniz kıyısında saatlerce güneşlendikten sonra güneş çarpması sonucu ölmüştü.⁷⁸⁷ E. Hirsch, H. Rosenberg'in ölüm haberini İstanbul Üniversitesi Rektörü Cemil Bilsel'e bildirdiğinde; "*kuzum, bir astronomi fizik profesörü, bizim enlemlerimizde güneşin gücünün ne olduğunu bilmez mi?*⁷⁸⁸" demişti.

Kadıköy'de oturan üniversitenin mülteci bilim insanlarından F. Neumark, E. Hirsch, A. Rüstow, W. Röpke ve H. Raicheinbach karşılarındaki kahvede genellikle çalan bir

⁷⁸² Michael Habersack, **Friedrich Dessauer Eine politische Biographie des Biophysikers und "homo catholicus im besten und weitesten sine"**, Verlag Schöningh, Paderborn, 2011, s.94-98.

⁷⁸³ Eva Röpke, **Wilhelm Röpke Briefe: Der innere Kompass 1934-1966**, s.22-23.

⁷⁸⁴ F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.64.

⁷⁸⁵ F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.65.

⁷⁸⁶ **Hâkimiyet-i Milliye**, "*Müteciler Cennet Semtlerde Yaşıyor*", 7 Haziran 1935, s.2.

⁷⁸⁷ **Cumhuriyet**, "*Hans Rosenberg Vefat Etti*", 27 Temmuz 1940, s.4.

⁷⁸⁸ Cemil Bilsel, **İstanbul Üniversitesi Tarihi**, s.243.

gramofon yüzünden derslerini hazırlayamadıklarını ileri sürmüşlerdi. Bu çalgının devamlı surette çalmasının yasaklanması için Kadıköy Kaymakamlığı'na müracaat etmişlerdi. Kaymakamlık, bunu yetki dışında gördüğü için bilim insanları sulh mahkemesine müracaat etmişler ve mahkeme karar ile oturdukları binalara ait kontratların feshedilmesini istemişlerdi.⁷⁸⁹

Alman mülteciler kendi aralarında İstanbul'un yakın semtlerine ortak geziler düzenleyip, çay partileri yapmış ve davetler düzenlemişlerdi. Evler her zaman misafirliğe açık olmuştu. Alman akademisyenler F. Arndt'ın boğaz kıyısındaki evinde sık sık toplanıp, evin önünden denize girmişlerdi. Prof. Dr. Leo Spitzer'in evinde genç dil bilimciler kültürel ve akademik toplantılar düzenlemişti. Mülteci akademisyenlerin sorunlarını çözümleyen, sıkıntılarını gideren kişi Bebek semtinde oturan hukukçu P. Schwarz, tüm mültecilerin danışmanı konumunda bulunmuştu. Ankara'da ise bu görevi Albert Eckstein ailesi üstlenmişti. Gertrud Issac, küçük çocuklara evinde masallar sahnelemiş ve mülteci ailelerin çocukları arasında bağı sağlamak istemişlerdi. Bebek semtinde oturanlardan birisi de Prof. Dr. Alfred Curt Kosswig ailesi olmuştu. Eşi Eleonore Kosswig biyolog olmasına rağmen çalışma izni olmadığından, eşine çalışmalarında eşlik etmiş ve bilim insanlarının eşleri birlikte folklor araştırmaları yapmıştı. Bebek grubuna dahil olanlardan biri de Eski Çağ Tarihçisi ve Nümizmatikçi Clemens Bosch ailesi her türlü kültürel faaliyetlerde aktif olarak yer almışlardı.⁷⁹⁰

Mülteci akademisyenlerin ilişkileri kendi çevreleriyle sınırlı olmamıştı. Türk meslektaş ve komşularla olduğu kadar, Levantenler, Hollandalı, Avusturyalı ve Macar aileler de yakın ilişki içinde girmişlerdi. Tatil günlerinde yüzmek, yelken sporları ve tekne kiralayıp adaya geziye gitmek sosyalleşmek için önemli etkinlikler olmuştu. Yaz aylarının bunaltıcı sıcağından kaçmak için Uludağ tercih edilmişti. Mülteci bilim insanlarının özel yaşantıları Ayşe Kul in'in "*Kanadı Kırık Kuşlar*" ve Zülfü Livaneli'nin "*Seranda*" adlı romanlarında detaylıca işlenmişti.⁷⁹¹

C. Kosswig anılarında, A. Kantorowicz'in "*çok kültürlü ve geniş bilgili bir zat olduğu gibi her zaman tartışmaya ve hatta kavgaya hazır*" olduğunu, Bebek'ten Köprü'ye beraber gittiklerini, ancak kendisi ile "*kavgaya tutuşmamak amacıyla vapurda nereye oturacağına dikkat ederek ve biraz düşünebilmek için başka yere*" kaçtıklarını anlatmıştı. Vapurdan çıktıktan sonra A. Kantorowicz, A. Heilbronn ve C.

⁷⁸⁹ Tan, "*Gürültüden Şikâyet Eden Profesörler*", 6 Haziran 1936, s.2.

⁷⁹⁰ Oğuz Tekin-Nil Türker Tekin, *Mülteci Bir Akademisyenin Biyografisi Clemens Emin Bosch*, s.21.

⁷⁹¹ Bknz; Ayşe Kulin, *Kanadı Kırık Kuşlar*, Everest Yayınları, İstanbul, 2016; Zülfü Livaneli, *Seranda*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2011.

Kosswig Mısır Çarşısı'ndan yukarı yürüyerek A. Kantorowicz Bayezid'e diğerleri de Süleymaniye'ye doğru çıkmışlardı. Bir gün yürüyüş sırasında karşılaştıkları bir olayı C. Kosswig kendine özgü Türkçesiyle aşağıdaki biçimde anlatmıştı:⁷⁹²

“Üçümüz yokuşu çıkarken, ağır yüklü bir arabayı zorla çeken bir at, arabacı tarafından devamlı kırbaçlandı. Kantorowicz, ata yardım amacıyla Haydi arkasından itelim dedi. Üçümüz, arabanın arkasından itmeğe başladık. Yollarımızın ayrıldığı noktada arabayı bıraktık ve bu esnada at da durdu. Arabacı hayretler içinde kaldı, Kantorowicz'e Sen ne iş yapıyorsun? diye sordu. Türkçesi zayıf olduğu için Kantorowicz Arabam yok dedi. Eh dedi arabacı ve devam etti: Sen galiba hayvanları koruma cemiyetindensin. Kamçımı biraz senin için kullanmış olsaydım arabamı böyle çabuk bırakmazdın, sonra atını yeniden kırbaçlayarak kayboldu gitti.”⁷⁹³

Akademisyenlerin hemen hemen hepsi en az bir enstrüman kullanmayı öğrenmişti. Bir araya gelip bir oda orkestrası kurma girişimleri oturdukları semtlerin birbirine uzak olması ve o zamanın ulaşım imkânları da kısıtlı olunca başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Her ne kadar bir oda orkestrası kurmasalar da özel yaşantılarında müzikli toplantılar önemli rol oynamıştı. Keman çalan F. Neumark, Kadıköy Halkevi'ndeki amatör orkestrada yıllarca yer almıştı. Aynı orkestra Ankara'da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün huzurunda 1941'de bir konser vermişti.⁷⁹⁴

E. Hirsch, 1936 ve 1937 yazını Heybeliada'da kiraladığı Deniz Harp Okulu'nun üst tarafındaki en güzel villalarından birinde geçirmiş ve bu evin bir odasını müzik odasına çevirmişti. Hindolog Prof. Dr. Walter Ruban viyolonsel, E. Hirsch piyano çalmıştı. Eşi öldükten sonra E. Hirsch ailesiyle birlikte yaşayan Bayan Rosenberg'den şan dersleri almıştı. Son derece iyi bir müzisyen olan Bayan Rosenberg, Beethoven, Schubert ve Brahms'dan şarkı söylerken E. Hirsch'de piyanoda eşlik etmişti. Dinleyicileri ise ev sahibi, arkadaşları ve komşuları yer almıştı.⁷⁹⁵

Alman akademisyenlerin evlerinde bu eğlenceli toplantılar dışında, bilimsel toplantılar da düzenlenmişti. Prof. Dr. Friedrich Breusch bu toplantılar hakkında; her branştan on iki ile on beş kişi arasında mülteci akademisyen bir araya gelerek hem fikir alış verişinde bulunmak hem de Türkiye hakkında öğrendiklerini mukayese etmek için bir nevi beyin fırtınası gerçekleştirdiklerini ifade etmişti. Bu toplantının yöneticilerinin;

⁷⁹² Curt Kosswig, “1937 Yılından Bugüne Kadar Türkiye'deki Hatıralarımdan Bazıları”, **II. Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyum Bildirileri**, İstanbul, (1981), s.23.

⁷⁹³ Curt Kosswig, “1937 Yılından Bugüne Kadar Türkiye'deki Hatıralarımdan Bazıları”, s.25.

⁷⁹⁴ F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.183.

⁷⁹⁵ E. Hirsch, **Anılarım**, s.276-279.

Toplum Bilimci A. Rüstow ile Hukukçu A. Schwartz'ın olduğunu, İktisatçı F. Neumark, G. Kessler, A. Issac, Arkeolog Kurt Bittel, Botanikçi A. Heilbronn, Leo Brauner, Zoolog C. Kosswig, Astronom F. Freundlich, H. Rosenberg ve Kimyager F. Arndt ile daha birçoklarının bu toplantılarda yer alarak adeta bilgi şöleni gerçekleştirdiklerini belirtmişti.⁷⁹⁶

Bu toplantılara katılan mülteci profesörler sırayla kendi evlerinde bu grubu ağırlamış ve bu toplantıların amacı bilimsel alışveriş şeklinde olmuştu. F. Neumark'a göre; yapılan toplantıları özellikle sosyal bilim dallarındaki hocaların sanki öğrencilerine ders anlatır gibi konular hakkında seminerler sunduklarını, fen bilimindeki arkadaşlarının ise daha çok şahsi meseleleri dile getirdiklerini, hafızasında bu toplantıların hoş bir anı olarak kaldığını açıklamıştı.⁷⁹⁷

2- Resmi Kurumlarla Olan İlişkileri

Türkiye'ye sığınan mülteci Alman akademisyenlerin resmi kurumlarla olan ilişkilerinde, dil konusu ve kültür farklılıklarından kaynaklanan bazı sorunlar çıkmışsa da, bunlar kısa sürede aşılmıştı. Bu konuda Almanlara Türk meslektaşlarının büyük yardımları olmuştu. İktisatçı F. Neumark İstanbul'da karşılaştıkları ilk resmi kurumun İstanbul Üniversitesi postanesi olduğunu anılarında belirtmişti. Çünkü henüz ikametgâh belgesi alamadıkları ve kendilerine gelebilecek posta ve telgraf gibi evrakların ellerine sorunsuz ulaşması için postahänenin adresini vermişlerdi. Görevlinin yabancı dil bilmediği için ilk başlarda “*işaret dili*” ile anlaştıklarını ve bunu her gün yaptığını, ancak kısa sürede Türkçe öğreninceye kadar iletişimi zorda olsa başardığını anılarında yazmıştı.⁷⁹⁸

Başvurmak zorunluluğunda oldukları ikinci resmi kurum ise ikamet ettikleri semtin karakolu olmuştu. Burada kendileri ile ilgili yapılan kaydın ardından ayrıca İstanbul Emniyet Müdürlüğü'ndeki Yabancılar Şubesi'nde de bir kayıt yaptırtmak zorunda kalmışlardı. Çünkü bu işlemin ardından “*ikamet belgesi*” alabilmişlerdi. Daha sonra bu belge kimlik yerine geçmişti. F. Neumark, anılarında; “*o yıllarda tecrübelerime göre Türk bürokrasisi hemen hemen Amerikan bürokrasisi kadar kusursuz*” işlediğini belirtmişti. Türk polisinin olağanüstü yeteneğe sahip olduğunu ve organizasyonunun Fransız polisine benzediğinden bahsetmişti. Polislerin kapıcılar ile bekçiler sayesinde

⁷⁹⁶ H. Widmann, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, s.284.

⁷⁹⁷ F. Neumark, *Boğaziçine Sığınanlar*, s.186.

⁷⁹⁸ F. Neumark, *Boğaziçine Sığınanlar*, s.162-163.

her gelişmeden haberdar olduklarını ve bu sistemin Fransa’da da uygulandığını söylemişti.⁷⁹⁹

F. Neumark anılarında, Emniyet Müdürlüğü’ne sorgu için çağırıldığını ve iki kez mahkemeye çıktığını, ilki ev sahibinin kendisine açtığı dava nedeniyle, ikincisi de tanık olarak anlatmıştı. Polisteki sorgusu, Karl Menges adlı bir Alman akademisyen ile ilgili olmuştu. F. Neumark, konu ile ilgili Karl Menges’in Nazi aleyhtarı, fakat komünist olmadığını, ABD’den profesörlük teklifi alan K. Menges’in kısa sürede görevine gitmesini ve eşiyle tamamen ailevi konular hakkında konuştuğunu karakoldaki polislerle belirtmişti. Bu olay Alman mülteci akademisyenlerin de Türk makamları tarafından izlendiğinin bir göstergesi olmuştu.⁸⁰⁰

Mülteci Alman akademisyenler halen Alman vatandaşı olduklarından dolayı, Türkiye’deki Alman diplomatik temsilcilikleriyle irtibat kurmak ve sürdürmek zorunda kalmışlardı. İlk yıllarda elçilik ve konsolosluk gibi makamlarla ilişkileri gayet ılımlı havada seyretmişti. Her iki taraf da belirli bir hoşgörü ve belirli bir ilişki çerçevesinde birbirlerine saygılı olmuştu. 1933 yılının Temmuz ayında İstanbul’a gelen P. Schwartz Alman Başkonsolosluğu’na ait olan yazlıklardan birinde oturan Maslahatgüzar von Fabricius tarafından “*bahçe partisi*” için davet almıştı. Ancak Nazi armalı bayraklar indirildiği takdirde kabul edeceğini söylemesi üzerine, bu talebi yerine getirilmişti.⁸⁰¹ Daha sonra 1935 Nürnberg Yasaları kapsamında Yahudilerin vatandaşlıktan çıkarılmaya başlamasıyla bu ılımlı ilişki tamamen kesilmişti.

Aynı yılın 1933’ün sonbaharında ise Wilhelm Röpke ve Fritz Neumark İstanbul’a göreve başlamak üzere geldiklerinde Alman Başkonsolosluğu’na nezaket ziyaretinde bulunmuşlardı. O zamanlar Almanya’nın dış temsilciliklerinde geleneksel ziyaret kuralları uygulandığından, Alman Konsolos yetkilileri de bir süre sonra onları ziyaret etmişti.⁸⁰² Rudolf Nissen anılarında, 1934’te Alman Başkonsolosluğu’ndan bir görevlinin eşini muayene etmesi için kendisini aradığından bahsetmişti. Ancak, bir süre sonra Alman diplomatik temsilcilikleri “*ari*” Almanların, Yahudi asıllı doktorlara gitmelerini yasaklamıştı.⁸⁰³

⁷⁹⁹ F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.162-179.

⁸⁰⁰ F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.166-168.

⁸⁰¹ Rudolf Nissen, **Helle Blätter, dunkle Blätter Erinnerungen eines Chirurgen**, Berlin, 2001, s.190; Philipp Schwartz, **Kader Birliği-1933 Sonrası Türkiye’ye Göç Eden Alman Bilim Adamları**, s.57; H. Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.189.

⁸⁰² F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.173.

⁸⁰³ R. Nissen, **Helle Blätter, dunkle Blätter Erinnerungen eines Chirurgen**, s.208-209.

Türkiye'ye gelen mülteci Alman profesörlerin çoğu Almanya'nın denetimi dışında yardım cemiyeti aracılığıyla Türkiye'de görevlendirilmişti. Bilim insanlarının sayının giderek artmasından rahatsız olan Nazi yönetimi Prof. Dr. Rudolf Nissen'in hocası olan ve kendileri hesabına çalışan cerrah Prof. Dr. Ferdinand Sauerbruch'u Türkiye'ye göndermişti. 1933'te Ağustos ayının ilk haftasında İstanbul'a gelen F. Sauerbruch, Dr. Reşit Galip ve Prof. Dr. Albert Malche ile görüşmüştü. Daha sonra Ankara'ya giderek Başvekil İsmet Paşa ile de bir görüşme gerçekleştirmişti. İstanbul'daki Alman Başkonsolosu Fabricius, bilim insanlarının temsilcileri P. Schwartz ve R. Nissen ile F. Sauerbruch arasında bir uzlaştırma girişiminde bulunmuştu. Bunun içinde P. Schwartz ve R. Nissen, Fabricius tarafından Alman Konsolosluğu'nun Tarabya'daki yazlığında bir yaz partisine davet edilmişti.⁸⁰⁴

F. Sauerbruch ile bu ilişkiler sürerken Alman Dışişleri Bakanlığı Kültür Dairesi'nden bir teklif gelmişti. Telgrafta şu konulardan bahsedilmişti: *"Bu teklife göre listede benim seçtiğim profesörlerden bazıları yerine, aynı bilimsel bilgi birikimine sahip başka Yahudi isimler ve ayrıca da Yahudi eşleri olduğu için ya onlardan boşanma ya da ülkeyi terk etme şartı konmuş iki Aryan kökenli meslektaş yer alıyordu. Bu öneriye seve seve razıyım. Hitler'in hizmetindeki Almanlar amaçları çakıştığından Yardımlaşma Cemiyeti'ne sığınıp, onun bir parçası olabiliyorlar ve böylece sistemin bir kurbanı olduklarını yayıyorlardı."*⁸⁰⁵

Hitler Almanyası görüldüğü gibi İstanbul Üniversitesi'ne P. Schwartz'ın doğrudan aracılığı ile gelen mülteci Alman bilim insanlarını belirleme fırsatını elinden kaçırmıştı. Nazi Hükümeti F. Sauerbruch eliyle hızla devreye girerek en azından Ankara'daki kurumlarda görev alacakları belirlemeye çalışmıştı. Nazi ideolojisine hakim bilim insanlarını Türkiye'ye yollayarak, Türkiye'nin kendi ekseninden çıkmaması için adımlar atmıştı.

Alman mülteci akademisyenler ve Alman diplomatik temsilcilikleri arasındaki ilişkiler 1935 Nürnberg Yasaları kapsamında gitgide mesafeli olmaya başlamıştı. Akademisyenler çok gerekli olmadığı sürece ilişki kurmamaya özen göstermişlerdi. Pasaportları beş yıl süreyle geçerli olduğundan en azından bu süre zarfında bu nedenle Başkonsolosluğa gitmeleri gerekmemişti. Ancak, evlilik söz konusu olduğunda nikâhın

⁸⁰⁴ Rudolf Nissen, **Helle Blatter-Dunkle Blatter, Erinerungen Eines Chirurgen**, s.194; H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s.95; Halit Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar, Goethe Almanyasından Atatürk Türkiye'ye Sığınan Bilim İnsanlarının Öyküsü**, s.141-165.

⁸⁰⁵ P. Schwartz, **Kader Birliği**, s.96-97; H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s.95.

burada kıyılma zorunluluğu doğmuştu. Ayrıca doğumda da kayıt ve kimlik alınabilmesi için Alman temsilciliklerine başvuruları zorunlu tutulmuştu.

Hukuk Profesörü Ernst Hirsch'in İstanbul Alman Başkonsolosluğu ile ilk ve son bağlantısı, 1934'ün Ocak ayındaki yaptığı evlilik başvurusu konusunda olmuştu. E. Hirsch, nikâhlarını Başkonsolos adına Viskonsolos Bay von Graevenitz adında bir Nazi aleyhtarı memurun kıydığını, nikâh şahitlerini de incelik yaparak memurun ayarladığını ve kısa süre sonra Hitler rejimini eleştirdiği için o memurun da görevden alındığını belirtmişti.⁸⁰⁶

Akademisyenlerin faaliyetleri diplomatik temsilcilikler kanalıyla izlenip Berlin'e rapor edilmişti. Başkonsolos Axel Toepke'nin Alman Dışişleri Bakanlığı'na 17 Ocak 1935'te yazdığı mektupta, İstanbul'daki mülteci profesörlerin titiz bir şekilde gözlemlendiği yer almıştı. Nitekim kısa bir süre sonra mülteci akademisyenlerin üzerindeki baskı iyice artmıştı.⁸⁰⁷

İstanbul'da 1847'de Alman ve Avusturyalılar tarafından kurulmuş olan Teutonia Kulübü, 1933'te NSDAP'ye destek vermeye başlamıştı. Kulüpte yapılan parti toplantılarında gamalı haçlı bayraklar asılmış ve üniformalar giyilmişti. Ancak, bir süre sonra konu Türk makamlarına ulaşınca, kulübün kapatılma ihtimaline karşı bu toplantılar kulüp yerine Alman Başkonsolosluğu'nda düzenlenmeye başlanmıştı.⁸⁰⁸

Almanya'da gerçekleştirilen Yahudi boykotu Türkiye'de de uygulanmaya çalışılmıştı. Alman Lisesi'ndeki "arî" öğrencilerin Yahudi asıllılarla konuşması yasaklanmış ve öğretmenler bu öğrencileri hedef almaya başlamıştı.⁸⁰⁹ O yıllarda Alman Lisesi'nde öğrenci olan Bayan Elfriede yaşadıklarını şu ifadelerle anlatmıştı: *"Bir öğretmenim vardı, ...ben iyi bir öğrenciydim, ondan devamlı iyi notlar alıyordum. ...Günün birinde Yahudi olduğumu öğrendi. O günden sonra sanki okulda yokmuşum gibi davrandı. ...Bana öyle bir not verdi ki, neredeyse başka bir okula gönderilecektim. Beni hiç derse kaldırmadı, ...sanki ben yoktum."*⁸¹⁰ Hitler faşizminin savunmasız masum bir kız öğrenciye bile Almanya'dan yüzlerce km uzak olmasına rağmen nasıl etki ettiği bu ifadelerden açıkça anlaşılmıştı.

Genel olarak İstanbul'daki mülteci Alman akademisyenlerin çoğunun buluştukları bir yer olan Yahudi asıllı Bay Karon'un Tünel Kitabevi olmuştu. Hitler tarafından,

⁸⁰⁶ E. Hirsch, **Anılarım**, s.268-269.

⁸⁰⁷ Anne Dietrich, **Deutschsein Istanbul**, s.204.

⁸⁰⁸ **Türkische Post**, 23 Temmuz 1933, s.3.

⁸⁰⁹ Johannes Glasneck, **Türkiye'de Faşist Alman Propagandası**, s.42-45.

⁸¹⁰ Kemal Yalçın, **Haymatlos Dünya Bizim Vatanımız**, s.78.

“*Ari*” Almanlara bu kitabeviden alışveriş yasaklanmıştı. Henüz o yıllarda küçük bir kız olan Elfi A. Karon hatıralarında; Hitler Almanya’sının Türkiye’yi ele geçirmesiyle babasının zarar görmesinden çokça endişe etmişti. Nazilerin babasına fiili zarar veremedikleri için dükkânlarının karşısına Nazi kitapevi açılarak orayı kontrol altına almaya çalışmışlardı. Türkiye’deki “*ari*” Almanların Hitler politikalarına çok sadık olduklarını ve babasından artık alışveriş yapmadıklarını, dükkânın sabit müşterilerinin ise, mülteci Almanların olduğunu belirtmişti.⁸¹¹

Bu yaşanan gelişmeler üzerine İstanbul’da yaşayan bütün mülteci akademisyenler çocuklarını Alman Lisesi’nden alıp İngilizce öğretim yapan okullara kayıt yaptırmışlardı. Başkonsolosluk, İstanbul’da yaşayan “*ari*” Almanlara da mülteci akademisyenlerle her türlü ilişkiyi yasaklamıştı. F. Neumark, ailece görüştükleri büyük bir Alman endüstri firmasının temsilcisi olan Hans Grosskettler’in bir gün kendisine; Konsolosluğun emri üzerine “*ari*” ırkına mensup olmayanlarla toplum içinde birlikte görünmelerinin yasaklandığını ve böylece görüşmelerine son vermenin yanı sıra ev ziyaretlerinin de kısıtlanması yönündeki ricasını anlatmıştı.⁸¹²

Hitler Almanyası ile diplomatik ilişkiler kesilmeden önce Türkiye’ye gelen mülteci Alman bilim insanları özellikle de İstanbul’daki konsolosluk yetkilileri ile görüşmeler yapmışlardı. Bu kapsam da Siegfried Oberndorfer, İstanbul’daki Alman Konsolosluğu’ndan 13 Mayıs 1936’da randevu talep etmişti. Münih’teki kız kardeşinin Türkiye’ye sorunsuz bir şekilde gelmesi için uluslararası özelliğe sahip bir pasaportun verilmesini konsolosluktan istemişti. Konsolosluk yetkilisi bu talebin kendisini aşan bir konu olduğunu belirtince, 30 Mayıs 1936’da Ankara Büyükelçisi Freidrich Von Keller’e bir dilekçe yazmıştı. Dilekçesinde; “*benim eski dostum*” diyerek konu hakkında Büyükelçiden yardım istemişti.⁸¹³

Friedrich Dessauer, Başkonsolosluk tarafından sürekli göz hapsinde tutulduğu halde Başkonsolos herhangi bir Alman düşmanı faaliyetini tespit edememişti. Ayrıca F. Dessauer, İstanbul Üniversitesi’nin Siemens firmasına siparişler vermesini sağladığı için, Almanya çıkarlarına hizmet etmesi memnuniyetle karşılanmıştı. Ama 1937’de İsviçre’nin Katolik kantonu Fribourg Üniversitesi’ne çağrıldığında, Bern’deki Alman Temsilciliği, Fribourg’daki Nasyonal Sosyalist bir profesörün kışkırtmasıyla, buna karşı çıkmıştı. Almanya tarafından F. Dessauer’e ikametgâhını Fribourg’a nakletme izni

⁸¹¹ K. Yalçın, **Haymatlos**, s.81; E. Hirsch, **Anılarım**, s.199.

⁸¹² F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.305.

⁸¹³ **D.A.A.P.A.**, “*Istanbul Emigranten Akten*”, R- Von Keller, 1936.

verilmemişti. Buna rağmen Fribourg Üniversitesi'nin çağrısını kabul ettiği için de vatandaşlıktan çıkartılması için işlem başlatılmış ve bu yıllarca sürmüştü. 1941'de dava sonuçlanmıştı. Friedrich Dessauer ve karısı Elisabeth'in vatandaşlıktan çıkartılmış oldukları ilân edilmişti.⁸¹⁴

Her ne kadar Türkiye'de mülteci konumuna düşmek Alman bilim insanlarını fazlasıyla yıpratırsa da bazılarının Almanya'ya karşı nefret beslemelerine sebep olmamıştı. Mülteciler daha çok mevcut siyasi rejime karşı nefret etmişlerdi. Örneğin İktisat uzmanı mülteci Fritz Neumark'ın 2 Nisan 1936'da Alman Konsolosluğu'nda “İktisat Tarihi” konusunda seminer vermesi için talepte bulunulmuştu. F. Neumark da böyle bir görev için kendi adının geçmesini bir Alman olarak ayrıca mutlu ettiğini belirterek, görevi memnuniyetle kabul etmişti.⁸¹⁵ Görülüyor ki, bazı mülteciler yurtlarından olsalar da milli tavırlarını Almanya adına değiştirmemişlerdi.

Hitler Almanyası tarafından mülteci Almanlar arasında en çok takibe alınan kişilerden birisi Sosyolog Gerhard Kessler olmuştu. Alman polis raporlarında gizli evrak ibaresiyle birden fazla belge hazırlanmıştı. Özellikle de G. Kessler'in Hitler Almanya'sına karşı sert eleştirileri ve politik düşüncelerinden dolayı Alman Dışişleri Bakanlığı'nca G. Kessler'in okuttuğu dersler, basına verdiği demeçler, yayınladığı eserler, diğer mülteciler ile Türk yetkilileri ile olan ilişkileri adım adım takip edilmişti. Berlin'de 21 Eylül 1937'de hazırlanmış raporda G. Kessler'in önemli Türk yetkililerinden randevu talep ettiği ve bu görüşmelerin gerçekleşmemesi için girişim yapılmasını, eğer gerçekleşirse de görüşmenin içeriğinin öğrenilmesi gerektiğine dair Ankara'da ki Alman Büyükelçiliği'ne yazı gönderilmişti.⁸¹⁶

Ekonomist Josef Dobretsberger, 1940'ta “*Journal d'Orient*”e verdiği bir mülakatta şunları söylemişti: “*Biz burada tamamen Türkleştik. Yeni bir anavatan bulduk. Bir kez daha askerlik yapmam icap etse, bunu Türk ordusunda yapardım.*” Bu beyanından dolayı kendisi, karısı ve kızı Alman Rayh'ı tarafından vatandaşlıktan çıkartılmışlardı.⁸¹⁷ J. Dobretsberger, 1941'de kendini Türkiye'de artık güvende hissetmediği için Filistin'e göç etmişti. Güvensizliğin sebebi olarak daha önce Franz von Papen'e Viyana'da

⁸¹⁴ D.A.A.P.A., “*Istanbul Emigranten Akten*”, R-1000086, R-100030 ve R-100080.

⁸¹⁵ Deutschen Auswärtigen Amt Politisches Archiv, “*Istanbul Emigranten Akten*”, R- Nuemark I/K, 1936. (Bundan sonraki dipnotlarda D.A.A.P.A. olarak kısaltılarak verilecektir).

⁸¹⁶ D.A.A.P.A., “*Istanbul Emigranten Akten*”, R-837-26/8, 21 Eylül 1937.

⁸¹⁷ D.A.A.P.A., “*Istanbul Emigranten Akten*”, R-99870.

Büyükkelçiyken hakaret etmiş ve Papen'in Ankara'ya Büyükkelçi olarak atanmasını gerekçe göstermişti.⁸¹⁸

Alman diplomatik temsilcilikleri bir süre sonra süresi dolan pasaportların uzatılması için başvuran akademisyenlerin pasaportlarını kırmızı renkte Yahudi anlamına gelen “J” harfi ile damgalamıştı.⁸¹⁹ Profesör E. Hirsch, anılarında pasaport konusu hakkında; 1938'in ilkbaharında süresi dolmuş pasaportunun uzatmak için bir girişimde bulunmadığını çünkü vatandaşlıktan çıkarıldığını ifade etmişti. Vatandaşlıktan çıkarılmayanların da pasaportuna “J” harfine ilave olarak “İsrail” yazıldığı için başvuru yapmadığını açıklamıştı.⁸²⁰

İstanbul'a gelen Yahudi asıllı akademisyenlerin sayıları artması üzerine Reich Hükümeti, Bilim, Eğitim ve Halk Eğitimi Bakanlığı harekete geçmişti. Dr. Herbert Scurla adında bir müfettişini akademisyenleri denetlemek üzere 11-25 Mayıs 1939 tarihleri arasında Türkiye'ye göndermişti.⁸²¹

H. Scurla'nın görevi; Türkiye'de bulunan Yahudi asıllı akademisyenler hakkında güncel veriler toplayıp, her biri ile ilgili detaylı rapor hazırlamak ve Türk yetkililerini onların aleyhinde tutum almaları yönünde etkilemek için görevlendirilmişti. Amaç, akademisyenlerin görevlerine son verilmesini sağlamak ve onların yerine parti ideolojisine sadık Nasyonal Sosyalist kişilerin yerleştirilmesi hedeflenmişti. H. Scurla, bu konuda ne kadar çaba gösterdiyse de başarılı olamamıştı.⁸²² Türk yetkilileri için geçerli kıstas, mülteci akademisyenlerin görevlerine olan bağlılık ile sahip oldukları bilimsel düzey olmuştu. Bu akademisyenlerin Nasyonal Sosyalist ideolojiye bağlılıkları önem taşıyordu.

Diplomatik temsilciliklerde mülteci akademisyenler aleyhine birbiri ardına bürokratik engeller çıkartmıştı. Alman Dışişleri Bakanlığı'nın talimatı üzerine tüm Yahudi asıllı akademisyenlere anket formu gönderilmişti. Bu anketle; Türk Hükümeti ile yapılan iş sözleşmesinin başlangıç tarihi, kendilerinin veya eşlerinin “arî” olup olmadığı, akrabaları arasında “arî olmayan” kişilerin belirtilmesi, Almanya'daki görevlerine hangi nedenle son verildiği sorulmuştu.⁸²³ Fakat temsilciliğin en ağır uygulaması, akademisyenlerin Alman vatandaşlığından çıkartılmaları işlemi olmuştu.

⁸¹⁸ Faruk Şen, *İstanbul'a Sığınanlar Almanya'ya Renk Katanlar*, s.118.

⁸¹⁹ *Türkische Post*, 29 Nisan 1938, s.2.

⁸²⁰ E. Hirsch, *Anılarım*, s.305.

⁸²¹ *Türkische Post*, 26 Mayıs 1939, s.1-2; Klaus Detlev Grothusen, *Der Scurla Bericht*, Frankfurt, Dağyeli Verlag, 1987, s.17; Bknz: Faruk Şen, *Ay Yıldız Altında Sürgün*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2018.

⁸²² K. Detlev Grothusen, *Der Scurla Bericht*, s.48.

⁸²³ K. Detlev Grothusen, *Der Scurla Bericht*, s.52.

Alman Reich'ı 25 Kasım 1941'de çıkarılan on bir numaralı Kararname ile Alman Vatandaşlık Tüzüğü'nde değişiklik yapmış ve dış ülkelerde yaşayan tüm Yahudi asıllı Almanlar, 27 Kasım 1941'den itibaren geçerli olmak üzere Alman vatandaşlığından çıkartılarak, Almanya'da bulunan mal varlıklarına el konulmuştu.⁸²⁴

Türkiye ile Almanya arasındaki diplomatik ilişki 2 Ağustos 1944'te kesilmişti. Bunun sonucunda ortaya çıkan durumu ve bulunan çözümü Curt Kosswig anılarında; Almanya ile diplomatik ilişkinin kesilmesiyle Türkiye'deki Almanlar ya Hitler Almanya'sına dönecek ya da Orta Anadolu'ya sürgün edilecekti diye bahsetmişti. Sürgün için Türk yetkililer ırki sebeple mülteci olan Alman profesörlerin yerlerinde kalmalarını istemişti. Aynı şekilde vatandaşlıktan çıkarılan vatansız anlamına gelen “*Haymatlos/Vatansız*” akademisyenler de görevlerine devam etmeleri kararlaştırılmıştı. Alman pasaportuna sahip olanlar ise Hitler rejiminin olduğu Almanya'ya dönemedikleri için Anadolu'nun iç kesimlerine gönderilmesi kararlaştırılmıştı.⁸²⁵ Curt Kosswig bu durumun İstanbul Üniversitesi'nde eğitimi kesintiye uğratacağı düşüncesiyle Rektör Cemil Bilsel ile bir toplantı gerçekleştirdiğini belirtmişti. Mülteci Alman hocaların bu durumundan hayli rahatsız olan Rektör Cemil Bilsel'in asabının bozuk olduğunu, Ankara'dan gelecek karara göre hareket edeceğini Curt Kosswig'e söylemişti. Dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu pasaportu olan özellikle de Hitler rejimine muhalif olan arı Almanların aileleri ile birlikte Anadolu'nun iç kesimlerine Yozgat, Çorum ve Kırşehir gibi illere gönderileceklerini İstanbul Üniversitesi Rektörü Cemil Bilsel'e bildirmişti. Bu liste de profesörlerden başka yardımcılar, teknisyenler, hemşireler gibi çeşitli meslek gurubundan kişilerin de bulunduğu bahsetmişti. Curt Kosswig, ayrıca Türk makamlarının her türlü baskı karşısında mülteci Almanları korumak için üst düzey gayret göstermesi mültecilerin hafızasında şükran duyguları oluşturduğunu anılarında dile getirmişti.⁸²⁶

Türkiye'de üniversitelerde ve yüksekokullarda bulunan Alman Profesörlerin durumunun ne olacağı merak edilen konu haline gelmişti. Bu kişilerin enterne edilmesi halinde kürsülerin önemli bir bölümünün boş kalacak olması ve yaklaşan yeni ders yılı dolayısıyla sıkıntılı bir durum oluşmuştu.⁸²⁷ Bu husus göz önüne alınarak yapılan açıklamada üniversitelerdeki Alman öğretim üyelerinin enterne edilmeyeceklerinin

⁸²⁴Corry Guttstadt, **Türkiye, Yahudiler ve Holokost**, (Çev. Atilla Dirim), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s.231-244; **Türkische Post**, 26 Kasım 1941, s.1-2.

⁸²⁵**Son Telgraf**, “Henüz Gitmeyen Almanlar”, 17 Ağustos 1944, s.2.

⁸²⁶Curt Kosswig, “1937 Yılından Bugüne Kadar Türkiye'deki Hatıralarımdan Bazıları”, s.26-27.

⁸²⁷**Yeni Sabah**, “Üniversite Alman Profesörlerinin Vaziyeti”, 28 Ağustos 1944, s.1.

belirtildiği basına yansımıştı.⁸²⁸ Bununla beraber, bu da genel bir kural olmamıştı. Bazı Alman hocalar⁸²⁹, enterne⁸³⁰ uygulamasına tâbi tutulmuşlardı. Âri kandan olan Alman vatandaşlarının durumunda özellikle sıkıntı oluşmuştu. Çünkü bu kişiler Anadolu şehirlerinde enterne edilirken, Yahudi olan eşlerine ve yarı-âri kandan olan çocuklarına daha hoşgörölü davranılmış ve bu nedenle aileler parçalanmak, ayrılmak zorunda kalmışlardı.⁸³¹

Türkiye’de bulunan Alman Profesörlerden Fritz Neumark anılarında yaşanan süreci şöyle değerlendirmişti: *“Bundan böyle resmî dairelerde çalışanlar (özellikle Profesörler) dışındaki Alman vatandaşları iki seçenek karşısında bırakıldılar: Ya çok kısa bir süre içinde Nazi Almanyası’na geri dönecekler, ya da bir kaç çok küçük Anadolu kasabasında enterne edileceklerdi. Başlarında Papen olduğu halde Elçilik ve Başkonsolosluk mensuplarının Türkiye’yi en kısa bir zaman içinde terk ettikleri böylece kendiliğinden anlaşılıyor. Fakat bazı özel kişilerden hayret edilecek kadar fazlası, bombalardan harap olmuş anavatana dönmektense, ilkel şartlar altında da olsa, Türkiye’de kalmayı tercih ediyorlardı. Hâlbuki, o zamana kadar mülteci tabir edilmeyi ve hatta gerçekten mülteci olanlarla resmen beraber gözükmeyi bile reddetmişlerdi. ...“Bazı hallerde ise, enterne edilme durumu garip ve küçük düşürücü hallere neden oluyordu: Örneğin, aynı ırktan olmayanlar arasındaki evliliklerde. Aniden Yahudi eşlere iltimas geçiliyor, yani onlar enterne edilmiyor, ama buna karşılık “âri” olan eşlerinden veya “yarı âri” olan çocuklarından ayrılmak zorunda bırakılıyorlardı.”⁸³²*

Enterne sürecinde Türkiye’den o tarihe kadar henüz ayrılıp başka ülkelere gitmemiş olan mülteci akademisyenler, bir anda *“haymatlos/vatansız”⁸³³* kalmışlardı. Bu durum, yabancılar polisinin oturma izinlerini uzatıp uzatmayacağı endişesine yol açmıştı. Philipp Schwartz, konuyla ilgili çözüm arayışına girerek, bir süre sonra Londra’da sürgünde bulunan Çek Hükümeti’ne başvurmuştu. Bu Hükümetin başında Eduard Bennesch bulunuyordu. P. Schwartz, vatandaşlıktan çıkartılan meslektaşları için Çek pasaportu almayı başarmıştı. P. Schwartz’ın gayreti ile Carl Ebert, Albert Eckstein, Ernst Reuter gibi hocalar Çekoslovakya Hükümeti tarafından verilen ve içinde “J” işareti bulunan pasaportlar almışlardı. Ancak sürgünde bulunan bir hükümetin

⁸²⁸ **Tanin**, “Üniversitedeki Alman Profesörleri”, 30 Ağustos 1944, s.2; **Son Posta**, “Alman Profesörler Enterne Edilmiyor”, 30 Ağustos 1944, s.1.

⁸²⁹ **Tanin**, “Alman Tabiyetindeki Profesörler”, 10 Kasım 1945, s.1.

⁸³⁰ Gözaltına almak, belli bir süre kontrol altında tutmaktır.

⁸³¹ Cemil Koçak, **Milli Şef Dönemi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s.267.

⁸³² F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.142.

⁸³³ Vatansız kişi; kendi yasalarının işleyişi içinde hiçbir devlet tarafından vatandaş olarak sayılmayan bir kişi anlamında kullanılmıştı.

pasaportunun diğer devletlerce tanınip tanınmayacağı belli olmamıştı. Bu sırada iş sözleşmeleri biten bazı akademisyenlerin sözleşmeleri Türk Hükümeti tarafından uzatılmamıştı. Çünkü Almanya ile diplomatik ilişkiler kesilmiş ve ayrıca İngiltere'nin baskıları iyice artması neticesinde bu hocalar Filistin, Kahire, Tahran ve ABD'ye gitmek zorunda kalmışlardı.⁸³⁴

Fritz Baade, “*emigrant*” (mülteci) sayılmamak için çaba sarf etmişti. O dönemde bu sözcük, sadece Almanya'dan kaçmış olan devlet düşmanı kişiler için kullanılmıştı. Bu çabasında da başarılı olmuş ve nitekim 1936'da “*Gizli Devlet Polisi*” tarafından emigrant olarak görülmediği kendisine bildirilmişti. Böylece, “*J*” işareti bulunan pasaport almak zorunda kalmamış ve Almanya'ya tekrar girişte emigrantlara uygulanan yaptırımlara maruz kalmamıştı.⁸³⁵

Fritz Neumark, Türkiye'nin kendileri için “*yedek vatan*” olmadığını, tam tersine “*ikinci vatan*” haline geldiğini belirtmişti. Alman mültecilerin büyük bir bölümü için Türkiye'nin ikinci vatan olduğunu anılarında; Türkiye'de dil ve din gibi sorunların dışında genel olarak alıştıklarını ve büyük sorun yaşamadıkları için ikinci vatan olarak benimseyip sevdiklerini ifade etmişti. Bu ifadeyi Ernst Reuter, Ernst Hirsch, Curt Kosswig ve kendisi gibi kişiler tarafından tamamen içtenlikle dile getirdiklerinden bahsetmişti.⁸³⁶

Türk Hükümeti, isteyen mülteci akademisyenlere bir imkân tanıyarak 1941'den itibaren Türk Vatandaşlığı vermeyi teklif etmişti. Bu kapsamda Philipp Schwartz, Fritz Neumark, Ernst Hirsch, Rudolf Nissen ve Fritz Arndt gibi profesörlerden bazıları eşleri ile birlikte Türk Vatandaşlığına geçmişlerdi. Günün koşulları içinde Türk Vatandaşlığı kendilerine bir güvence sağlamıştı. Ancak bir Türk profesörü olarak aldıkları maaş oranında ücret kaybına uğramışlardı.⁸³⁷

Savaşın en ateşli zamanlarında Türk Vatandaşlığına geçmeyen Yahudi kökenli Almanlar ise, Türkiye'nin önemli kentleri olan İstanbul, İzmir ve Ankara'dan uzaklaştırılmıştı. Bunlar daha çok Anadolu'nun iç kesimlerindeki Çorum, Yozgat ve Kırşehir gibi şehirlerde zorunlu göç anlamına gelen “*enterne*” edilmişlerdi.⁸³⁸

⁸³⁴ E. Hirsch, **Anılarım**, s.306-307.

⁸³⁵ D.A.A.P.A. “*İstanbul Emigranten Akten*”, No: R-100025, Berlin.

⁸³⁶ F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.151-152.

⁸³⁷ Sözleşmeler ekler kısmında verilecektir. **B.C.A.**, Fon: 30.18.1.2, Kutu: 102, Gömlek: 54, Sıra: 16, 8 Temmuz 1943; **B.C.A.**, Fon: 30.18.1.2, Kutu: 116, Gömlek: 33, Sıra: 2, 6 Mayıs 1948; E. Hirsch, **Anılarım**, s.305-310.

⁸³⁸ Bknz: Kemal Yalçın, **Haymatlos Dünya Bizim Vatanımız**, Faruk Şen, **Ay Yıldız Altında Sürgün**, 2018.

Türk Hükümeti'nin Alman mültecilere bu pasaportsuz dönemde zorluk çıkartmamış, aksine “*bu dönemi atlatmaları için üstün bir anlayış göstermiş olması*” sık sık şükranla ifade edilmişti.⁸³⁹

3- Mülteci Bilim İnsanlarının İletişim Sorunları

Alman mülteci profesörlerle yapılan İş Sözleşmesi'nin ikinci Maddesi'nde şu bilgiler yer almıştı: “*Üçüncü sene nihayetine kadar tedrisat bir ecnebi lisanından (İngilizce, Fransızca, Almanca) yapılabilir. 3'üncü sene nihayetinde tedrisatı Türkçe yapmak için profesör bütün kudretini kullanmalıdır. Aksi takdirde sözleşme yenilenmeyecektir.*”⁸⁴⁰

Yabancı uzmanlarla yapılan iş anlaşmaları açısından böyle bir hüküm tamamıyla yeni bir uygulama olmuştu. Osmanlı Devleti zamanında da sayısız yabancı uzman çalıştırılmış ama onlardan hiçbir zaman Türkçe öğrenmeleri ve kullanmaları istenmemişti. I. Dünya Savaşı sırasında, 1915-1918 yılları arasında Darülfünûn'da ders veren on yedi Alman bilim insanından da Türkçe öğrenmeleri istenmemiş, hatta sözleşmeye dahi yazılmamıştı. Aynı şekilde 1933'ten birkaç yıl önce görevlendirilen üç Fransız profesörle, bir İsviçreli'den de böyle bir şey istenmemişti.⁸⁴¹

Türkçe öğrenme yükümlülüğü “*Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti*”, aracılığıyla Türkiye'ye gelen mülteci profesörlerden istenmişti. Bu Alman profesörlerin, daha önce Osmanlı Devleti ile Almanya arasındaki resmi anlaşmayla gelmiş olan on yedi Alman profesörden tek farkları mülteci statüsüne sahip olmuşlardı.

Ayrıca, Türkiye'deki kültürel, tarihsel şartlar Osmanlı döneminden çok farklı hale gelmişti. Osmanlı Devleti çok uluslu bir imparatorluk olarak dil birliği bu imparatorlukta mümkün olmamıştı. Ama Türkiye Cumhuriyeti, ulus-devlet olarak kurulmuş ve dil birliği, ulus devletin var olma şartı olarak görülmüştü.

Türkiye Cumhuriyeti, herkesten olduğu gibi, uzun süre Türkiye'de üniversite hocalığı yapacağı düşünülen Alman mülteci profesörlerden de Türkçe öğrenmeleri istemişti. Bu yükümlülüğü birçok profesör yerine getiremese de Türk diline verilen önem Atatürk tarafından vurgulanmıştı.

⁸³⁹ Bknz: F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**; E. Hirsch, **Anılarım**; Rudolf Nissen, **Helle Blätter, dunkle Blätter Erinnerungen eines Chirurgen**.

⁸⁴⁰ **Milliyet**, “*Ecnebi Profesörler Geliyor*”, 25 Eylül 1933, s.3; **Türk Tarih Kurumu Arşiv Belgesi, No:4107-31**, İstanbul Üniversitesi, “*Ernst Hirsch Özlük Dosyası*”, (Bundan sonra T.T.K. Arşiv Belgesi olarak kısaltılarak verilecektir)

⁸⁴¹ Emre Dölen, **İstanbul Darülfünunu'nda Alman Müderrisler 1915-1918**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s.28-31; E. Hirsch, **Anılarım**, s.194.

Türkiye'ye gelen mülteci Almanların yaş ortalamaları göz önüne alındığında, dil öğrenme konusu zorluklara neden olmuştu. Akademisyenlerin çoğu elli yaşın üstü, küçük bir grup kırklı yaşları ve otuz yaş grubuna ise pek azı dâhil olmuştu. En kalabalık yaş grubu yirmi ile otuz arasında ki grubu okutman ve asistanlar oluşturmuştu. En yaşlı akademisyenler; Salomon Calvi 66, Şarkiyatçı Karl Süsseim 62 ve Patolog Siegfried Oberndorfer'de 57 yaşında olarak yaşlı grubunu meydana getirmişti.⁸⁴²

Prof. Dr. Alexander Rüstow, Prof. Dr. Andreas Schwarz'a yazdığı 23 Nisan 1934'deki mektubunda; *"Lisana gelince, başlangıç için Türkçeden daha elzem olarak Fransızcaya ihtiyaç oluyor. Mesela fakülte görüşmeleri bile Fransızca olarak yürütülüyor"*⁸⁴³ diye yazmıştı. Prof. Dr. Fahir Yeniçay, Fen Fakültesi'nde yapılan ilk Fakülte Meclisi toplantısında bulunan Dekan Ali Yar, Kerim Erim, Hamit Nafiz (Pamir) ve kendisinin dışındaki tüm profesörlerin yabancı olduklarını, Prof. Dr. Fritz Arndt dışındaki yabancı profesörler Türkçe konuşamadığı ve Dekan Ali Yar'da Almanca bilmediğinden toplantının Fransızca yapıldığını anlatmıştı.⁸⁴⁴

E. Hirsch'e dil meselesinde şunlara değinmişti: *"Öğretmen-öğrenci ilişkisinde dil doğal anlaşma aracıdır ve dil olmaksızın öğretmek de öğrenmek de neredeyse mümkün değildir. Millî devletlerde kural aynı dili konuşmaktır."* Eğer bu kuralın dışına çıkılarak öğrencilerin konuştuğu dili bilmeyen hocalara ders verdirmek isteniyorsa ya öğrenciler lisedeyken hocanın konuştuğu dili öğrenmiş olmalıdırlar ya da *"Türkçeye hâkim yabancı profesör"* çağırılması önerilmişti. Türkiye'de ancak yabancı liseleri bitirmiş olanlar yabancı dil öğrenmişler ve bunların sayısı çok az olduğu gibi genellikle bildikleri dil Fransızcaya hâkim olmuşlardı. Türkçe bilen yabancı hoca ancak Türkologlar için geçerli olabildiğine göre geriye kala kala, yabancı profesörün yanına hem dil, hem de konuyu bilen bir çevirmen verilmesine neden olmuş ve uygulanan yöntem de bu şekilde yapılmaya çalışılmıştı.⁸⁴⁵

Derslerin ilk başlarda çevirmen aracılığıyla verilmesi konusunda E. Hirsch ise; Türkiye'nin o zamanki şartlarında iyi bir çevirmen bulmak imkânsız olduğunu, çevirmenin her iki dili de iyi bilmesinin tek başına yeterli olmadığını, çünkü çevrilecek sözlerin içindeki terimolojik anlamları da bilmesi gerektiğine işaret etmişti. Türk hoca ve asistanların çevirmenlik konusunda insani gayretleri mükemmel olsa da yeterli

⁸⁴² E. Hirsch, **Anılarım**, s.178.

⁸⁴³ H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s.389.

⁸⁴⁴ Fahir Yeniçay, *"İstanbul Üniversitesinde Fiziğin Gelişmesi"*, **İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı**, İstanbul, (1982), s.50.

⁸⁴⁵ E. Hirsch, **Anılarım**, s.248.

olmamıştı. Konu hakkında Cemal Nadir'in bir karikatüründe; *“Bir grup işçi, “made in Germany” damgalı pırıl pırıl bir takım para kasalarını kan-ter içinde açmaya çabalarlar. İşçilerin biri öfkeyle ustaya dönerek bağırır: “Yahu, ne diye Almanya'dan bunların anahtarını da birlikte göndermezler! “Tabii, neyin ve kimin kastedildiğini herkes anlamıştı”* diyerek mülteci Almanların hedef alındığını ifade etmişti.⁸⁴⁶

Sözleşmenin dördüncü Maddesi'ne göre; *“Profesör, üçüncü yıldan sonra derslerini Türkçe olarak vermek için elinden geleni yapmakla yükümlüdür”* hükmü yer almıştı. Sözleşmeleri imzalayan taraflar profesörlerle öğrenciler arasındaki iletişimi çevirmenler aracılığı ile sağlamanın sadece geçici bir zorunlu çözüm olduğunu ve çözüm süresini üç yılla sınırlamanın mümkün olduğunu düşünmüşlerdi. Bir yandan yabancı profesörler üç yıl içinde yeterince Türkçe öğrenmeye çalışacaklar ve öte yandan da öğrenciler Prof. Dr. Malche'in raporunda ısrarla üzerinde durduğu üzere bir yabancı dil öğrenmeleri istenilmişti.⁸⁴⁷ Böylece iki taraf arasındaki dil engelinin kısa bir sürede aşılabacağı veya en azından azaltılacağı beklenilmişti.

Ancak E. Hirsch, bunun böyle kolay olmayacağını İstanbul Üniversitesi'nin kuruluş aşamasındaki birçok sorunun üstüne aslında en önemli konuyu teşkil edecek dil sorunun da eklendiğini anılarında belirtmişti. Bu konu öyle tehlikeliydi ki, tüm reformu başarısızlıkla sonuçlandırabileceğinden söz eden E. Hirsch, özellikle matematikçi ve fencilerin kara tahtaya sayılar, formüller ve geometrik şekiller çizerek iletişimi sağlama yoluyla bu sorunu nispeten daha bir kolayca çözdüklerinden bahsetmişti. Oysa sosyal bilimler alanında durum çok daha farklı olmuştu. Bu dallarda uzmanlık dili son derece kapsamlı olduğu gibi insanın kendi ana dilinde bile çok zor olmuştu. Bu konuların ifadesi öyle zahmetliydi ki bunların başka bir dile aktarılması çok zengin kelime ve kavram dağarcığı ile son derece karmaşık bir düşünce sürecini zorunlu kılmıştı.⁸⁴⁸

Kısa sürede F. Arndt, E. Hirsch, F. Neumark, filologların çoğu ve fen bilimcilerin bir kısmı Türkçe öğrenmişlerdi. A. Rüstow, Türkçe öğrenme konusunda yeteneksiz ve isteksiz kalmıştı. A. Issac ve G. Kessler ise öğrenmek için epey uğraş verseler de, bu konuda pek yetenekli olamamışlardı. Dil dersleri ile yoğun geçen ilk dört ayın sonunda bazı profesörler günlük dili konuşabilecek seviyeye gelmişlerdi. F. Neumark, altı ay içinde daha çok ilerleme kaydederek, iki yıl sonra derslerini Türkçe verebilecek duruma

⁸⁴⁶ E. Hirsch, **Anılarım**, s.250.

⁸⁴⁷ Albert Malche, **İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor**, s.9-10.

⁸⁴⁸ E. Hirsch, **Anılarım**, s.252.

gelmişti.⁸⁴⁹ F. Neumark, A. Issac'ın en sonunda Türkçe ders vermeyi başatabildiğini anılarında yazmıştı. Yaşlı hocalar Türkçe öğrenme konusunda başarısız olmuştu. Hukukçu E. Hirsch ise, dil konusunda olağanüstü yetenekli olarak ön plana çıkmıştı. E. Hirsch, fakültedeki öğrencilerden okul bitiminde Türkçe dersler almıştı.⁸⁵⁰

E. Hirsch, lise öğrenimi sırasında Latince, eski Yunanca, Fransızca, daha sonraki yıllarda Hollandaca dilini öğrenmişti. Türkçe öğrenmeye, Viyana'dan İstanbul'a gelirken trende başlamıştı. Dil öğrenme yeteneği ve becerisi ile sistematik olarak, çok yoğun çalışarak, çok zaman ve enerji harcayarak üç ay içinde günlük hayatı Türkçe yürütecek kadar dil öğrenmişti. Türkiye'deki hayatında, ilk günden son güne kadar "Ü" ve "İ" harfleri ona uğur getirmişti. Örneğin ilk öğrendiği kelime "Ümit" olmuş manasını öğrenince karamsar düşüncelerden sıyrılmıştı.⁸⁵¹

E. Hirsch, derslerini diğer Alman profesörler gibi ilk başlarda tercüman aracılığıyla vermişti. Tercümanı Şevket Bey, çok iyi Almanca konuşan Almanya'da eğitim görmüştü. Türk meslektaşlardan özellikle Dr. Muhlis Ete, her zaman E. Hirsch'e yardımcı olmuştu. Almanya'da iktisat öğrenimi görmüş, çok iyi Almanca konuşmuştu. Üniversitenin değerli doçentlerinden olarak, aralarındaki mesleki arkadaşlık, zamanla güzel bir dostluğa dönüşmüştü. E. Hirsch, bir gün yine profesörler odasında, Dr. Muhlis Ete'ye, öğrenciler tarafından anlaşılmamaktan, iletişimden kaynaklı zorluklardan bahsetmişti. Muhlis Bey, Alman arkadaşını dinledikten sonra; "*Sayın Hirsch, Hukuk Fakültesi ikinci sınıfta Halil Arslanlı adında, Almanya'da lise ve yüksek okula gitmiş, Almancayı bir Alman gibi güzel konuşan bir öğrenci var. Size yardımcı olabilir. İsterseniz sizi onunla tanıştırayım*" diyerek E. Hirsch'in Türkçeyi öğrenmesi konusundaki en önemli adımı atmasına vesile olmuştu.

E. Hirsch, bu öneriyi memnuniyetle kabul emiş ve bir sonraki ders arasında, profesörler odasında dinlenirken, içeriye ince, uzun boylu, sarışın bir genç girmişti. E. Hirsch'in yanına yaklaştı, saygıyla eğilerek, Almanca olarak "*İyi günler Sayın Profesör! Ben öğrenciniz Halil,*" diye kendini tanıtmıştı. E. Hirsch, bu düzgün Almancadan memnun olmuş ve Halil, dersten sonra tekrar konuşmak üzere ayrılıp dersine gitmişti. Halil de E. Hirsch'in görünüşünden, alçakgönüllü tavrından çok fazla memnun kalmıştı.

⁸⁴⁹ **Vakit**, "Mülteci Almanlar Türkçe Öğreniyor", 21 Temmuz 1934, s.2; **Cumhuriyet**, "Pera Palas'ta Mülteciler Türkçe Konuşuyor", 3 Ağustos 1934, s.3.

⁸⁵⁰ E. Hirsch, **Anılarım**, s.198-203; F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.73-109; H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s.116-117.

⁸⁵¹ E. Hirsch, **Anılarım**, s.194.

E. Hirsch, Halil ile tanıştıktan sonra, düzgün Almanca ve Türkçe konuştuğu için kendisine Türkçe öğretmesi konusunda teklifte bulunmuştu. Türkçe öğrenmek uğruna üniversitede ki öğrencisi olan bir Türk gencinden ders alma alçak gönüllüğünü göstermişti. Öğrencisi Halil, hocası E. Hirsch'e haftada iki saat Türkçe dersi vermesi konusunda anlaşmışlardı. Türkçe dersler başladıktan sonra E. Hirsch, öğrencisi Halil'den Almanca bir mevzuatı Türkçeye çevirmesini istediğinde; *"Sayın Hocam, size hayır diyemem, çünkü Türk geleneğine göre insanın kendi üstünde olan bir kimsenin ricası emir sayılır. Ama izninizle size bir öneride bulunmak istiyordu: Türk kanunlarının hepsini öğrenmek ve yakından tanımak sizin için bir zorunluluk. Orijinal metin, her zaman için, en iyi çeviriden bile daha güvenilir bir kaynaktır. Sıkıştıkça bir iki metin çevirtmek yerine, en kısa zamanda bu hukuk normlarını doğrudan doğruya anlayabilecek yeteneği kazanmanız, kendi amacınız açısından çok daha yerinde olur. Benim size önerim şöyle: Haftada iki saat yerine, haftada üç gün ikişer saat Türkçe dersi vereyim. Her ders için, size dikte edeceğim kelimeleri ve dilbilgisi kurallarını ezberleyeceksiniz. Asgarî bir kelime bilgisi kazanmanızdan sonra, sizinle Türkçe konuşacağız"* diyerek hocası E. Hirsch'in mülteci Almanlar arasında en önce ve en iyi şekilde Türkçe öğrenmesine sebep olmuştu.

Türkçe olarak gündelik işlerini halletmeyi başaran E. Hirsch, anılarında ilk dersini Türkçe olarak vermesinin ani geliştiğini belirtmişti. Havaaların sisli olması ve dersi tercüme edecek asistanın hava muhalefeti yüzünden derse yetişememesi üzerine öğrencilerine; *"Lütfen, dersimi yetersiz Türkçemle vermeme izin veriniz!"* diyerek dersi mecburen kıt Türkçesi ile anlattığını ifade etmişti. Ders bitiminde öğrenciler coşkun alkışlarla Türkçe olarak ilk dersini yapmış olan hocalarını kutlamışlardı. Prof. Dr. Hirsch, 1 Kasım 1936'da, dördüncü ders yılının başlangıcından itibaren tüm derslerini ve seminerlerini, çevirmensiz olarak Türkçe vermeyi başarmıştı.⁸⁵²

E. Hirsch'in, Türkçe öğrenmede gösterdiği başarı o günlerde ve çok uzun yıllar sonra daima övgüyle karşılandı ve örnek gösterilmişti. Kendisi ise başarısını şu ifadelerle açıklamıştı: *"Başarım yabancı hocaların Türkçede kaydettikleri ilerlemeler açısından bir istisna niteliğinde idi; ayrıca var olma savaşı verdiğim bir sırada beni konuk olarak kabul etmiş ve bana çalışma imkânı sağlamış olan ülkeye karşı beslediğim bağlılık duygusunun kanıtı sayılmıştır. Nitekim bana öğrencilerin sevgisini kazandıran*

⁸⁵² E. Hirsch, *Anılarım*, s.222-226; Kemal Yalçın, *Haymatlos-Dünya Bizim Vatanımız*, s.164-170.

ve beni böylece “dünyevi ölümsüzlüğe” kavuşturan şey de, Türkçe öğrenmek için sarf ettiğim çabalar ve sonunda bu dili öğrenmem olmuştur.⁸⁵³”

İstanbul Üniversitesi Rektörü Cemil Bilsel tarafından, İktisatçı W. Röpke’ye Fransızca olarak yöneltilen; “Niçin hâlâ derslerinizi Türkçe vermek için çaba göstermiyorsunuz?” diye sorduğunda; “Ne söylemek istiyorsam, onu anadilimde söyleyebilirim. Ama Türkçe olarak, sadece Türkçede söylemeyi öğrendiklerimi söyleyebilirim. Ve bu da, ne kadar büyük çaba gösterirsem göstereyim, bilimsel bir ders için yeterli değildir⁸⁵⁴” diyerek kendisini savunmuştu. Türkçe öğrenme konusunda E. Hirsch güzel örnek olurken, bu konuda W. Röpke ise katı tavrını ön plana çıkarmıştı.

Ahmet Emin Yalman, “Tan” gazetesinde “Üniversite Röportajları” başlıklı bir yazı dizisi yayınlamıştı. Bizzat üniversitede zaman geçirerek dil konusunda şu değerlendirmeleri yapmıştı: “Ecnebi profesörlerin üniversite hayatımız için çok faydalı olduğunu düşünüyorum. Usul, çalışma tarzı, bilgi, intizam bakımından çok değerlilerdi. Hele laboratuvar çalışmalarında, seminerlerinde ve kilinkilerde çok başarılılardır. Fakat dersin almanca anlatılıp sonra asistan tarafından Türkçeye tercüme edilmesi hem zaman hem de anlaşılma açısından pek faydalı görmüyorum. Mülteci Profesörler üç yılın sonunda Türkçe ders verecek seviyeye gelmeleri istenilmişti. Fakat hepsi bu maddeyi yerine getirememişti. Başarılı olmayanların hepsini eleştirmek haksızlık olur. Dersleri Türkçe vermek ve yaşı ilerlemiş profesörlerin için kolay değildir. Hatta klinik vb. vazifelerle uğraşanların o kadar çok görevi var ki, Türkçe öğrenmeye zaman dahi bulamamışlardı. Derslere bir öğrenci girerek, mülteci profesörlerin gayretlerine ayrıca hayran kaldım.⁸⁵⁵”

Mülteci Alman profesörlerle yapılan sözleşmelerde derslerini üç yıl Almanca, Fransızca veya İngilizce olarak verebilecekleri, ancak bu sürenin sonunda Türkçe ders vermek zorunda oldukları hükmü yer almıştı. Bu maddenin devreye girmesi için bir yıl kalmıştı. Gelecek sene derslerini Türkçe veremeyen ecnebi profesörlerin sözleşmelerinin sonlandırılması kararlaştırılmıştı. Aynı zamanda Profesörler, bu üç yıl içinde, okuttukları derslere ait bir kitap yazması kararlaştırılmıştı. Profesörlerin çoğunluğu kitaplarını yazmışlar, bir kısmı basılmak üzere matbaaya verilmişti.⁸⁵⁶ Ancak ecnebi profesörler 1936’da Maârif Vekâleti’ne müracaat ederek Türkçe ders verme süresinin son defa olarak bir sene daha uzatılmasını rica etmişler ve Vekâlet’in vereceği

⁸⁵³E. Hirsch, *Anılarım*, s.215-225; K. Yalçın, *Haymatlos-Dünya Bizim Vatanımız*, s.161-171.

⁸⁵⁴ Hans Jörg Henneke, *Wilhelm Röpke-ein Leben in der Brandung*, s.121; E. Hirsch, *Anılarım*, s.253.

⁸⁵⁵ Ahmet Emin Yalman, “Üniversiteden Röportajlar”, *Tan*, (27 Nisan 1937), s.11.

⁸⁵⁶ *Milliyet*, “Ecnebi Profesörler ve Türkçe”, 6 Mart 1935, s.3.

kararı beklemişlerdi.⁸⁵⁷ Ancak bu yükümlülüklerin yerine getirilmesinin katı bir biçimde izlenmediği de anlaşılmıştı. Fritz Neumark hatıralarında bu konu hakkında şunlardan bahsetmişti: *“İş anlaşmalarımızda Türkçe öğrenmeyi ve dalımızda en az bir ders kitabı yazmayı taahhüt etmiştik. Fakat Türk makamları centilmence davranarak bu yükümlülükleri katı bir şekilde ele almıyorlardı -bu özellikle birincisi için geçerliydi-, ama yine de onlara uymak için ne kadar uğraş verirsek o kadar memnun oluyorlardı.”* Bu isteklerde gösteriyor ki, çoğu ecnebi bilim insanı istenilen düzeyde Türkçe öğrenememiş ve sözleşmelerinin feshedilmemesi için girişimde bulunmuşlardı.

Fritz Neumark, Türkçe öğrenme konusunda; kendisi ile W. Röpke’nin aynı zamanda İstanbul’a geldiklerini, Türkçe öğrenmek için bir öğretici aradıklarını, şanslarının da yaver giderek Türkçe-Almanca sözlük yazarı İlhami Şevket adındaki değerli bir hoca bulduklarını ifade etmişti. W. Röpke ile birlikte haftada iki, üç saatten dört ay gibi gündelik hayatta işlerini görecektir Türkçe öğrenmişlerdi. Fakat Türkçe öğrenmek ile örneğin Fransızca ve İngilizce öğrenmek arasında dağlar kadar fark olduğunu çok geçmeden üzümlere tespit ettiklerini yazmıştı.⁸⁵⁸

İktisat profesörü F. Neumark, anılarında dil sorunu üzerinde ayrıntılı bir biçimde durmuş, bu konuda ilginç saptama ve açıklamalar yapmıştı: *“Bütün Almanlar zor bir yabancı dili nispeten kısa bir zamanda iyi bir şekilde öğrenebilmeye aynı derecede yetenekli değillerdi.”* Bunlar, yabancı dil öğrenme konusunda yeteneksiz olanlarla, çok yetenekli olanlar olarak iki gruba ayrıldığı gibi yetenekli olanlar da Türkçe konuşmayı Fransızca ve İngilizce kadar çabuk öğrenenlerle, bu iki dili iyi bilmelerine rağmen Türkçe konuşmayı ve yazmayı beceremeyenler olarak ikiye ayrılmıştı. Türkiye’de uzun süre kalmamayı düşünenler ise Türkçe öğrenme konusunda ilgisiz kalmışlardı. Örneğin, W. Röpke, Türkiye’de uzun süre kalmayacağını erkenden anlaması nedeniyle, ülke dilini öğrenme konusunda meraklı olmamıştı. Fransızca ve özellikle İngilizceye tam olarak hükmeden W. Röpke, Türkçe öğrenmeye yeteneksiz olduğundan değil, daha çok isteksizliği yüzünden öğrenmemişti. Bu örnekleme A. Rüstow için daha da çok geçerli olmuştu. F. Arndt, E. Hirsch, E. Reuter, F. Neumark, filolog ve fen bilimcilerinin çoğunun Türkçeyi öğrenmesine karşılık, G. Kessler ve A. Issac gibi bazıları da *“dil öğrenmek konusunda samimi bir şekilde”* uğraşmalarına karşılık yeterli derecede öğrenememişlerdi.⁸⁵⁹

⁸⁵⁷ Tan, “Ecnebi Profesörlerin Müracaatı”, 8 Ağustos 1936, s.2.

⁸⁵⁸ F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.81-82.

⁸⁵⁹ F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.67.

F. Neumark, Fritz Arndt'ın hayret verici lisan bilgisi sayesinde işinde zorluk çekmediğini, Alfred Heilbronn'un Türkçe dil sorununu çok çabuk öğrenen azınlığa dahil olduğunu, Curt Kossvig'in *"kendisini özel bir şekilde Türkiye'ye bağlı"* hissettiğini ve Türkçeyi kısa bir zamanda iyi bir şekilde öğrendiğini belirtmişti. Ernst Hirsch içinse İstanbul Üniversitesi'ne çağrılanların en genci olan ve doçentlikten (profesör unvanı almadan) ordinaryüslüğe geçmeyi başaran tek kişi olarak yorumlamıştı. Oldukça yetenekli bir eğitimci olan E. Hirsch, nispeten kısa bir sürede Türkçeyi önce gündelik hayatta, daha sonraları derslerinde kullanabilecek ve hatta kitaplarını o dilde yazabilecek kadar öğrenen mülteci bilim insanı olmuştu.⁸⁶⁰

İletişim konusunda F. Neumark; sınavlarda ve derslerde öğrenciler ile doğrudan doğruya dil bağı kuramayan hocalar, tamamen tercümanların eline bakmak zorunda kalmışlardı. Bu durumda, tercümanlar (yeterli) Almanca bilmediklerinden profesörlerin yarısından çoğu üçüncü bir lisana başvurmuştu. Mülteci bilim insanlarının çoğu Fransızcaya nazaran çok daha iyi İngilizce öğrenmişlerdi. Ancak Fransızca o zamanlar, bütün doğu ülkelerinde ve Türkiye'de kullanılan yabancı diller arasında *"hakim dil"* konumun olmuştu. Yüksek tabakada ki Türklerin bazıları tarafından Almanları kışkındıracak ölçüde iyi Fransızca konuşulduğundan bahsetmişti.⁸⁶¹

Ders ve seminerlerde aynı zamanda asistan olan tercümanlara uzun süre ihtiyaç duyulmuş ve tercüme işine Türk doçentler de yardımcı olmuştu. Ancak bunların kesinlikle hepsi tam çeviri yapabilecek kadar Almanca öğrenememişlerdi. Daha çok Fransızca veya İngilizce anlamışlardı. Tercüme yoluyla ders anlatılmasında ders süresinin yarısı tercüme için harcanmasına sebep olmuştu. Anlatılması gerekenlerin ancak yarısı anlatılabildiği gibi özellikle sosyal bilimlerde incelikler ve nüans farkları da kaybolmuş ve bunun yanında bazı tercümanlar önemli hatalar yapmışlardı. İstanbul Üniversitesi Rektörü Cemil Bilsel Bey tercüme ile yapılan dersler hakkında; *"bu çeviri sistemi yavaş yavaş bir işkence olmaya başlamıştı"*⁸⁶² diyerek olumsuz görüş bildirmişti.

Derslerin çeviri yoluyla anlatılmasında çeviri yapmak için dersin konusuyla ilgili doçent bulunamadığı durumlarda konuyu bilmeyen doçentlere çeviri yaptırmak zorunda kalınmıştı. Böyle durumlarda hatalı çeviriler ve gülünç durumlar da ortaya çıkmıştı. Niyazi Berkes bir sosyoloji dersi konusunda geçen olay hakkında şunları ifade etmişti:

⁸⁶⁰ F. Neumark, *Boğaziçine Sığınanlar*, s.63.

⁸⁶¹ F. Neumark, *Boğaziçine Sığınanlar*, s.84.

⁸⁶² Cemil Bilsel, *İstanbul Üniversitesi Tarihi*, s.91-294.

“Profesör G. Kessler, bağıra bağıra konuşuyor, tercümanı olan kişi onun kullandığı özel terimlerin anlamlarını bilmediğinden sözlüklerden yalan yanlış bulduğu karşılıkları kullanıyordu. Başta Nusret Hızır ve biz olarak bütün sınıf kahkahalara boğuluyordu. Zavallı G. Kessler bunu, Türklere özgü bilim sevgisine vererek büsbütün heyecanlanarak daha da bağırıyordu. Felsefe bölümünün asıl yıldızı Hans Reichenbach’tı. Macit Gökberk ile Nusret Hızır derslerini başarı ile çeviriyorlardı.”⁸⁶³

Derslerin yabancı dilde anlatılıp çoğu kez yetersiz tercümanlar tarafından Türkçeye aktarılması konusunda yabancı profesörler arasında farklı görüşler ortaya çıkmıştı. Prof. Dr. Wolfgang Gleisberg, konuya çok gerçekçi bir bakış açısı getirerek; tercüme aracılığıyla dinleyiciler arasında bağ kurmak mümkün olmadığını savunmuştu. Bir tercümanın bir dersi kusursuz ve dinleyiciler tarafından kolaylıkla anlaşılabilir bir ifade tarzıyla anlatabilecek durumda olması için, yalnız Almanca ve Türkçeye tam anlamıyla hakim olması yeterli olmamıştı. Aynı zamanda derste ele alınan bilim konusuyla da en azından dersi veren profesör kadar ilgilenmiş olması gerekli görülmüştü. Çünkü konu hakkında derin bilgi sahibi olmadan, bir bilim dersinin işe yarar bir tercümesinin yapılması imkânsız bir hal almıştı. W. Gleisberg, böyle niteliklere sahip olan tercümanları bulmanın o zamanın şartlarında mümkün olmadığına değinmişti. Öğrencilerin de bir Alman profesörün Türkçe öğrenmeye başladığını fark edince, tercüme edilenden dersten daha kolay anladıkları için hocadan derslerini Türkçe olarak vermesini rica etmişlerdi.⁸⁶⁴

Prof. Dr. Rudolf Nissen ise, tam aksine derslerin tercüme yoluyla daha verimli olduğu görüşünü savunmuştu. Bu konuda anılarında; Almanca konuşulan derslerdeki tercüme metodu öğretmenler ve öğrenciler tarafından aynı şekilde memnuniyetle karşılanmıştı. Eğer ki hoca açık ve basit cümlelerle konuşursa ve her cümle değil de, birbiriyle bağlantılı her düşünce tercüme edilirse, dersin zamanı tercüme için ekstra harcanmayacağını belirtmişti. Hatta tercüme için ayrılan kısa süre öğrencilerin not almak için eksiklerini giderdiklerini, hocaların da nefes almalarına imkân tanıdığını savunmuştu. İlerleyen süreçte profesörlerin birkaçı, anlaşmalarla kararlaştırılan tarihten daha önce Türkçe olarak ders vermeye başlamışlardı. Türk öğrenciler, Alman bilim

⁸⁶³ Ruşen Sezer, **Niyazi Berkes Unutulan Yıllar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s.104-105.

⁸⁶⁴ Wolfgang Gleissberg, “*Astronomie in der Türkei*”, **Sterne und Weltraum**, (1967), s.276.

insanlarının Türkçe öğrenmelerinden hoşnut olsalar da, tercüme metoduna alıştıkları için çok sorun yaratmamıştı.⁸⁶⁵

A. Rüstow da R. Nissen gibi düşünmekte ve 23 Nisan 1934'te A. Schwarz'a yazdığı mektupta tercüme yoluyla ders anlatmanın çok iyi yürüdüğünü ancak iyi bir tercüman bulmanın da kolay olmadığını şu ifadelerle belirtmişti: *“Ders, kürsüde duran ve Almanca söyleneni cümle cümle veya paragraf paragraf Türkçeye çeviren bir tercümanın beraberliğinde sürdürülüyordu. Bu usul seminerlerde dahi, düşünülebileceğinden çok daha iyi yürümektedir. Yeter ki lisanı, konu hakkındaki bilgisi ve en az bunlar kadar önemli olarak şahsiyeti bakımından gerçekten iyi bir tercüman bulunsun. Ne var ki, böylesini bulmak pek de kolay olmuyor.”*⁸⁶⁶

Prof. Dr. Fritz Arndt da, W. Gleisberg gibi düşünmüştü. F. Arndt, anılarında 1915'te Türkiye'ye gelişini anlatırken öğrencilerle iletişim kurabilmek için dilin önemini ısrarla vurgulamıştı. F. Arndt, Türkiye'ye ilk geldiğinde Türk asistanı ve tercümanlık görevini de üstlenecek Fazlı Faik (Yeğül) Bey ile tanıştığını, yapılacak ilk işin Türk profesörlerle dil konusunda toplantı yapıldığını belirtmişti. Türk hocaların çoğunun Avrupa'da eğitim alarak iyi derece Almanca bildiklerini söylemişti. Yapılan anlaşma çerçevesinde Alman hocalardan ilk iki yıl içinde Türk tercümanların yardımıyla ders faaliyetini kurup başlatılması istenmişti. Yeni Alman hocaların hemen hepsi uygun buldukları herhangi bir salonda, Türk yardımcı tarafından cümle cümle Türkçeye çevrilen Almanca dersler vererek bunu uygulamıştı. Fakat kendisinin bu metodu hiç benimseyemediğini; çünkü bu şekilde genç öğrencilerle her türlü şahsi ilişki kayıp olduğunu; tercümenin doğru olup olmadığı hiçbir zaman bilinmediğini ve bir *“eksperimantal”* (deneysel) dersin böyle verilmesi hiçbir surette mümkün olmadığını belirtmişti. Profesörlerin bir yandan konuşurken diğer yandan da anlattığı deneyler yürütülmesi istenilmiş ve arkadan gelen bir tercümenin herhangi bir faydasının olmadığını savunmuştu. Onun için kısa süre sonra Türkçe öğrenmeye başladığını ve modern laboratuvar kimyasını öğrencilerin el ele iş başında öğrenmeleri için gayrette bulunduğunu ifade etmişti. Bu şekilde öğrenci ile aracısız temasın gerçekleşmesiyle Türkçeyi gerçekten iş başında öğrendiğini ve öğrencilerinin de daha iyi kimya metotları öğrendiğini savunmuştu.⁸⁶⁷

⁸⁶⁵ Rudolf Nissen, **Helle Blätter, dunkle Blätter Erinnerungen eines Chirurgen**, s.20; H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s.376.

⁸⁶⁶ H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s.387.

⁸⁶⁷ Gürhan Fişek, *“Fritz Arndt Türkiye’de Çağdaş Kimya Biliminin Öncüsü, Türkçe ve Atatürk Aşığı Bir Bilim Adamı”* **Çalışma Ortamı Dergisi**, S.148, (2016), s.20-22; H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s.395-396.

Ahmet Emin Yalman, “Tan” gazetesinde “Üniversite Röportajları” başlıklı bir yazı dizisi yayınlamıştı. Bizzat gözlem için 1937’de dersine girdiği F. Arndt’ın dil konusunda ki, başarısını şu ifadelerle açıklamıştı: “Profesör F. Arndt derse Türkçe söze başladı. En ufak bir nota bakmadan tereddütsüzce bir saat Türkçe ders anlattı. Bir kelime aramak, bir cümle sonunu getiremeyerek yeniden başlamak için bir an için bile durmadı. Dersten sonra Profesör F. Arndt’a sordum: Dilimize böyle sahip olmak için ne yaptınız? Hiç bir şey yapmadım. Bende galiba biraz papağan mizacı var. Kolayca belledim. Dili çok sevdiğim ve beğendiğim için hatırdı tutmak güç olmadı. Hatta harp sonunda memleketime dönünce, 15 sene Türkçe konuşmak fırsatı düşmedi. Öyle olduğu halde unutmadım. Dersi Türkçe olarak hazırlamaya veya tercüme ettirmeye ihtiyaç duymuyor musunuz? Kat’iyyen böyle bir ihtiyaç duymuyorum. Bildiğim bir bahsi Türkçe olarak ifade etmekte hiç zahmet çekmiyorum. Profesöre bir soru daha sordum: Fakat dilimizde iyi bir ayar var. Eskimiş tabir ve klişe kullanmıyorsunuz. Hep canlı kalıyorsunuz. Bunu nasıl yapıyorsunuz? Günde basit bir gazete okuyorum ve konuşma dilini mesleğim gereği ölçü diye kullanıyorum. İlim dili diye ayrı gayri, çetin bir dile kapılmamaya dikkat ediyorum. En ağır ifadeleri bu dille ifade etmek zor olmuyor. Bence bir profesörün başlıca vazifelerinden biri talebeyi eski ifade tarzından kurtarmak ve fikirlere açık ve anlaşılabilir kesin bir lisanla ifadeye alıştırmaktır.⁸⁶⁸”

Gazeteci Ahmet Emin Yalman, yazı dizisinin devamında bu sefer mülteci bilim insanı Prof. W. Prager’ın 1937’deki matematik dersinde gördüklerini ise şu ifadelerle aktarmıştı: “Kara tahta başında şaire benzeyen genç bir Profesör Türkçe ders anlatıyor. Çok tatlı bir sesi var. Radyo spikeri olsa bu sese sevdalananlar az olmayacak. Tatlı ses, pürüzsüz, yaman bir Türkçe konuşuyor. Bir yabancının kitaptan ezberleyerek öğrendiği yolda muntazam, ölçülü cümleler kullanmıyor. Lisanına tamamıyla sahip ve hakimdi. En çetin bir dersi havadan, sudan bahseder gibi her günkü serbest konuşma dilimizle anlatıyor ve aksan hiç fena değildi.”

Dersten çıktıktan sonra Almanca olarak Türkçenize hayran kaldığını ve bu kadar güzel Türkçeyi nasıl öğrendiğini sormuştu? Prof. W. Prager Türkçe cevap olarak şu cevabı vermişti: “Bilir misiniz ki bu hayret bana bir iltifat gibi gelmiyor. Siz Almancanızı nasıl öğrendiyseniz? Başka Türkler, türlü türlü ecnebi lisanlarını nasıl elde ettiler? Neden benim Türkçe öğrenmem garip mucize olsun?”

⁸⁶⁸ Ahmet Emin Yalman, “Üniversiteden Röportajlar –Türkçe’de En İleri Giden Profesör-”, **Tan**, (14 Mayıs 1937), s.7.

Gazeteci Ahmet Emin Yalman bu cevaplar üzerine Prof. W. Prager’a şu cevabı vermişti: “Çok haklısınız. Yalnız şurasını bilmiyorsunuz ki, biz senelerce aramızda kaldığı halde ya hiç Türkçe bilmeyen yahut dilimizi başını gözünü yarararak konuşan ecnebilere alıştık. Bir ecnebi diline tamamıyla sahip münevver bir insanın bildiği ve konuştuğu gibi dilimizin bilinmesi, bizim üzerimizde bir mucize tesiri yapıyor.”

Profesör W. Prager’a son olarak yüksek riyaaziye/matematik gibi bir derste Türkçe kullanmakta zorlanmıyor musunuz diye soru yöneltince; “Tatlı şivesiyle ile Türkçe mantıklı bir lisandır. İstisnaları azdır. Riyaaziye de yine mantıklı bir şeydir. Bunun için Türkçe, riyaaziye ilmine çok uygun bir lisandır⁸⁶⁹” cevabını vermişti.

İstanbul Üniversitesi’nde 1946-1947’de Tıp Fakültesi öğrencisi olan Halim Spatar derslerine giren mülteci hocaları hakkında anılarını kaleme döktüğü “Savaşla Gelen Profesörler” başlığı altında toplamıştı. Alman hocaların hemen hepsinin Türkçeyi öğrendiğini, özellikle P. Schwartz ile Zoolog Curt Kosswig’in derslerini Türkçe verdiklerini ifade etmişti.⁸⁷⁰

Türkçeyi yeni yeni öğrenen mülteci hocalar konuşurken bazı komik durumlara düşmüşlerdi. Örneğin A. Heilbornnn bir derste tüple deney yaparken eline aldığı tüpü sallamaya başlar ve sallıyorum sallıyorum diyeceğine, “görüyorsunuz sallanıyorum sallanıyorum⁸⁷¹” demişti.

Türkiye’ye gelen öğretim üyesine Hükümet en kısa zamanda Türkçe öğrenme koşullu koymuştu. Nitekim çok kısa süre içinde en azından öğrencilerle anlaşılacak kadar Türkçe öğrenen Prof. Dr. Hans Winterstein gibi dersleri Türkçe anlatabilenlerde bir hayli fazla olmuştu.⁸⁷²

Türkçe konusunda çok istekli olan ecnebi bilim insanları olmuştu. Bu kapsamda, Tıp Fakültesi’nde J. Hirsch ilk girdiği dersinde öğrencinin dikkati çeken bir sürpriz yapmıştı. J. Hirsch, sınıfa girdikten sonra, dersini Türkçe olarak vermeye başlamıştı. Hâlbuki Profesör Türkçe bilmemekteydi. İstanbul’a gelmeleri de ancak beş gün olduğu için bu kısa müddet zarfında Türkçe öğrenmesine imkan olmasa da, Profesör J. Hirsch talebesine ilk derse özel olmak üzere güzel bir sürpriz hazırlamıştı. Bunun için vereceği dersi Almanca harflerle Türkçe olarak evvelce birisine yazdırmıştı. Profesör J. Hirsch, önündeki not kâğıtlarına bakar gibi yaparak Türkçe yazılı kâğıdı okumuştur. Ecnebi

⁸⁶⁹ Ahmet Emin Yalman, “Üniversiteden Röportajlar -Şiir, Hayal Dolu Yüksek Riyazeyeye Dersi Dinledim-”, **Tan**, (21 Mayıs 1937), s.7.

⁸⁷⁰ Halim Spatar, “Savaşla Gelen Profesörler”, **Cumhuriyet Dergi**, S.727, (27 Şubat 2000), s.5.

⁸⁷¹ Necdet Tuna, “Einstein ve Alman Hocalarımız”, **Cumhuriyet Almanya**, (27 Ocak 2006), s.17.

⁸⁷² Necdet Tuna, “Einstein ve Alman Hocalarımız”, **Cumhuriyet Almanya**, (27 Ocak 2006), s.17.

profesörler kendilerine verilen üç sene içinde değil altı ayda Türkçe ders verebileceklerini göstermişlerdi. Türk insanın çok güzel ve Türkçenin de kolay dil olduğunu söylemişti. Maârif Vekâletindeki müşavir Profesör A. Malche de Türkçe öğrenmişti.⁸⁷³

Dil konusunda milliyetçi tavırları ön plana çıkan mülteci Alman bilim insanları bu konu hakkında şöyle güzel bir olayın yaşanmasına katkı sağlamıştı. Tıp Fakültesi'nde öğrenci profesöre sorularını Almanca olarak sormuştu. Bunun üzerine; *“mülteci Alman profesör burası Türk üniversitesi olduğu için Türkçe sorunuz demişti. Her ne kadar ben Türkçe bilmiyor olsam da yanımda tercümanın vardır söylediklerinizi tercüme edecektir. Ben de yakında Türkçe öğreneceğim size derslerimi Türkçe vereceğim”* demişti. Bunun üzerine Profesör alkışlanmış ve Türkçe konusunda önemli adımlar atılacağını göstermişti.⁸⁷⁴

Türkiye'ye geldiği ilk günden itibaren Türkçe öğrenmeye başlayan Prof. Dr. Ernst Reuter, İktisat Vekâleti'nde uzman olarak çalıştığı üç yıl boyunca Anadolu'da yaptığı geziler sırasında Türkçesini hızla geliştirmişti. Siyasal Bilgiler Okulu Müdürlüğü'ne 8 Ağustos 1938'de yazdığı mektubunda; Çalışmalarını iyi bir Türkçeye çeviren tercümanın olması sayesinde derslerini Türkçe verdiğini, bu şekilde konuyu anlayarak ve anlatacak dili öğrenerek başarı sağladığını mektubunda yazmıştı.⁸⁷⁵

Zoolog Curt Kosswig ise Türkçe öğrenen yabancıların şivesi hakkında; seneler ilerledikçe mültecilerin büyük bir kısmı derslerini Türkçe olarak vermeye başladıklarından bahsetmişti. Bu arada kendilerini üzen bir gerçeğin ortaya çıktığını ifade eden C. Kosswig, kendisi de dâhil hiçbir mülteci Almanın tam manasıyla Türkün şivesiyle Türkçe konuşmadığını belirtmişti. Mülteci Alman bilim insanlarının çocukları İstanbul'da eğitim hayatına devam etmeleri sayesinde Türkçeyi gayet güzel öğrenmişlerdi. Curt Kosswig kendisi gibi daha yaşlı olan mülteci Almanların öğrenme konusunda bir çocuk kadar olmadığını söylemişti. Hatta şive konusunda ise; *“Telefonum çaldığında ahizeyi kaldırıp “Efendim” dediğim anda karşı tarafın cevabı Prof. Dr. Kosswig nasılsınız oldu? P. Schwartz da Türkçeyi iyi konuşuyordu. Fakat o, “Dostum sınıfta kaldınız” dediği zaman kimin konuştuğu hemen belli oluyordu”*⁸⁷⁶

⁸⁷³ **Milliyet**, “İlk Ders Türkçe”, 23 Kasım 1933, s.5.

⁸⁷⁴ **Milliyet**, “Ecnebi Prof. İle Talebe Arasında Önemli Havadis” 26 Kasım 1933, s.6.

⁸⁷⁵ H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s.366.

⁸⁷⁶ Curt Koswig, “1937 Yılından Bu Güne Kadar Türkiye'deki Hatıralarımdan Bazıları”, **II. Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyum Bildirileri**, İstanbul, (1981), s.22.

diyerek hocaların yarım yamalak Türkçesinden kim olduklarını anladıklarını ifade etmişti.

C. Kosswig'in öğrencisi Necdet Tuna hocasının Türkçesi hakkında; *"Uzun boylu, kumral, sportmen, çok düzgün yapılı, olağanüstü gür kaşlı bir centilmendi. Osmanlıcanın bile inceliklerine erişecek kadar Türkçeye hakimdi⁸⁷⁷"* diyerek hocasının sözleşmedeki Türkçe öğrenme maddesini fazlasıyla yerine getirdiğini belirtmişti.

Hukukçu Ernst Hirsch, tercüman konusunda; yardımcılarının birinin hukukçu olmadığını, diğerinin de eşi Alman olsa da yeterince Almanca bilmediğini, üstelik Amerikan hukuku okuduğu için Türk hukuk mevzuatına hâkim olmadığını belirtmişti. E. Hirsch, ilk ders yılının; Doç. Yavuz Abadan ve Türkçe ders aldığı Halil Aslanı'nın yardımı ile kendisinin de el-kol hareketleriyle geometrik şekiller yaparak ilk yılını zor bela atlattığını anılarında yazmıştı. Daha sonra Doç. Dr. Galip Gültekin'in tercümanlık görevinde bulunmasıyla derslerinin hızlı ve anlaşılır hale geldiğinden anılarında bahsetmişti.⁸⁷⁸

Mülteci bilim insanlarının dil konusu basında çıkan haberle de konu olmuştu. *"Cumhuriyet"* gazetesinde; *"Dün ilk defa olarak Hukuk Fakültesi profesörlerinden E. Hirsch asistanları vasıtası ile Türkçeye çevirttiği bir nutukla ders takririni fakültenin birinci sınıfında bizzat okuyarak açmış, Türkçe ders vermiş ve çok alkışlanmıştır. Bu Alman profesör, kısa bir zaman içinde harfleri layıkıyla öğrenmeğe, yanlışsız okuyacak vaziyete gelmeğe muvaffak olmuştur⁸⁷⁹"* denilmişti. E. Hirsch, dersinin açılış konuşmasını Türkçe olarak okuyarak kısa sürede öğrencilerin sempatisini kazanmıştı.

F. Neumark, derslerdeki çevirilerin yeterliliği hakkında üç maddeye değinmişti. Bunlar; İlk fen ve tıp derslerinde üslup incelikleri hiçbir zaman sosyal bilimlerde olduğu kadar büyük rol oynamamıştı. İkincisi profesörlere dağıtılan tercümanlar oldukça farklı derecede yetenekli olmuştu. Üçüncüsü, çevirilerdeki eksik ve pürüzleri saptayabilmek için yabancı lisana (Türkçeye) büyük ölçüde vakıf olmak gerektiğine inanılmıştı. F. Neumark; *"başlangıçta doğal olarak hiçbirimiz, sınavdaki bir öğrencinin ana dilinde anlattıklarının şöyle böyle akla yatkın mı yoksa saçma sapan şeyler mi olduğunu anlayacak durumda değildik, iyi ki tercüman yardımcılarımız vardı⁸⁸⁰"* diyerek konuya açıklık getirmişti.

⁸⁷⁷ Necdet Tuna, *"Einstein ve Alman Hocalarımız"*, **Cumhuriyet Almanya**, (27 Ocak 2006), s.17.

⁸⁷⁸ E. Hirsch, **Anılarım**, s.267.

⁸⁷⁹ **Cumhuriyet**, *"Bir Ecnebi Profesör İlk Defa Türkçe Ders Verdi"*, 23 Kasım 1933, s.1.

⁸⁸⁰ F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.95.

Viyana'dan 1925'te İstanbul'a gelen August Paul Sixtus'un oğlu olarak İstanbul'da doğan Heinrich Sixtus, St. George Lisesi'ni bitirdikten sonra 1945'te İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Kimya Mühendisliği Bölümü'ne girmiş ve Ekim 1950'de mezun olmuştur. Öğrenciliğinin son yıllarında bazı profesörlerin derslerini tercüme eden Sixtus, mülteci bilim insanları ve özellikle hocası F. Arndt hakkında; mülteci bilim insanlarının yazdıkları eserlerin çok değerli olduğunu, örneğin hocası Fritz Arndt'ın yazdığı “*Organik Kimya*” adlı eser alanında çok önemli bir kitap olduğundan bahsetmişti. Hocasının Türkçeyi sonradan öğrenmesine rağmen bu kitabı Türkçe yazdığını hatta kimya terimlerini Türkçeye çevirdiğini belirtmişti. Hocasının Türkçe'de artık eseri yapacak kadar ilerlediği hakkında; “*Türk meslektaşları, “Şeker suda eridi” dediğinde araya girer, “Şeker suda erimez, şeker suda çözülür” diyecek kadar Türkçesini geliştirmişti. Heinrich Sixtus, o zamanlar, İstanbul'da o kadar Almanya kökenli kaliteli öğretim üyesi vardı ki, bilim çevrelerinde dünyadaki en iyi “Alman Üniversitesi İstanbul Üniversitesi” diye bahsedildiğine değinmişti.*⁸⁸¹

Amerika'nın Ankara Büyükelçiliği, Alman bilim insanları hakkında tuttukları raporlarda; gelen mülteci bilim insanları arasında İstanbul Üniversitesi'nde otuz beş profesörün alanlarında dikkat çekecek hocalar olduğunu belirtmişti. Bu hocaların Türkiye'de bulunmalarının sebebi, kendi vatanlarındaki şartlardan duydukları hoşnutsuzluk olmasına rağmen, bunların Alman kültürüne sahip olduğunu ve gerçekte de savaş sonrası Almanya'sının bilimsel ve skolastik düşüncesinin liderleri olacak bilim insanları olarak görmüştü. Kendi vatanlarındaki siyasal rejim ile uyuşmamış olmaları, onların temel düşünce sistemlerinde hiçbir değişme meydana getirmemişti. Hitler Almanya'sına karşı olsalar bile, Alman milletine olan bağlılıklarının birçok işaretini ortaya koyduklarını rapor etmişlerdi. Söz konusu Almanlar için Türkiye'de yaşadıkları sıkıntının en büyüğü dil sorunu olmuştu. Kendilerine üç yıl için tercümanlar verilmekle beraber, hepsinin sözleşmelerinde bu Alman profesörlerin Türkçe öğrenmeleri şartı konulduğu belirtilmişti. Bu sürenin sonunda da derslerini Türkçe vermeleri istenilmiş ve henüz sona eren üç yıllık süre içinde bazıları bir parça Türkçe öğrenmişse de, bir kısmı yabancı dili kolay öğrenemediği veya öğrenebilmek için çok yaşlı olduğunu, bazılarının da dil öğrenmeye çok fazla vakit harcadıkları sonucuna varıldığını beyan etmişlerdi.

Türk öğrenciler genellikle Almanca öğrenememişlerdi. Alman hocalar bir konuyu Almanca anlattığı zaman veya anlattıkları bir uzman tarafından Türkçeye çevrildiğinde,

⁸⁸¹ Savaş Genç, “*Eski İstanbul'da Minyatür Bir AB Vardı*”, **Aksiyon ve Haftalık Haber Dergisi**, S.534, (28 Şubat 2005), s.11-12.

konular, bu hocaların Türkçe anlattıklarında çok daha anlaşılır hale dönüşmüştü. “Alman bir hocanın söylediğine göre; “kendisi Türkçe anlatmaya başladığı zaman öğrenciler duraklıyor ve esnemeye başlıyorlar ve tekrar Almanca anlatmaya başlayıncaya kadar da bu durum sürüyor” diye rapor tutmuşlardı. Raporda bütün hocalar Türkçe ders anlatabilselerdi, şüphesiz bu çok daha iyi faydalı olacağı rapor edilmişti. Ne var ki, bunların çoğunun, sözleşmelerindeki Türkçe şartını yerine getirememeleri, sözleşme bakımından bu kişileri zayıf duruma düşürmekte ve bu da onları eleştirenlere bir neden olmaktaydı diye belirtilmişti.⁸⁸²

F. Neumark, genel olarak dil konusunda çıkan zorluklara iktisat teorisi açısından bakarak, “sosyal maliyetler hanesine yazılmaları uygundur” değerlendirmesini yapmıştı. Daha sonra, “Türkçenin öğrenilmesini mutlaka gerekli” bulduğunu, ancak bu yolla halk ve idari makamlar ile yakın ilişki kurulabileceğini, Türk meslektaş ve öğrencilerle doğrudan anlaşılabilceği ve bürokrat çevrelerle yakın ilişki kurulabileceğini belirtmişti.⁸⁸³ F. Neumark, eski iktisat terimlerinin Türkçeleştirilmesi için kurulan İktisat Fakültesi “Terim Komisyonu” üyeliğine seçilmesini “benim için bir şerefti” diyerek Türkçe öğrenme konusunda ne derece başarılı olduğunu ispatlamıştı.⁸⁸⁴

⁸⁸² Stanfod J. Shaw, 1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye, s.32-33.

⁸⁸³ F. Neumark, Boğaziçine Sığınanlar, s.96.

⁸⁸⁴ F. Neumark, Boğaziçine Sığınanlar, s.97.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ VE MÜLTECİ ALMAN BİLİM İNSANLARI

A- MÜLTECİ AKADEMİSYENLERİN TÜRK BİLİM VE KÜLTÜR HAYATINA ETKİLERİ

I- Türk Yayın Hayatına Katkıları

Atatürk'ün öncülüğünde gerçekleşen üniversite reformunun başarılı olmasında mülteci olarak gelen bilim insanlarının önemli rolü olmuştur. Yeni kurulan üniversitenin amacı üniversite seviyesine ulaşmak değil, bu seviyeyi geçerek milli Türk Üniversitesini daha üstün bir seviyeye ulaştırılması amaçlanmıştır.⁸⁸⁵

F. Neumark, hatıralarını kaleme aldığı eserinde, mülteci Almanların Türkiye'deki etkisi hakkında; 1933 sonrası yıllarda birçok ülkede özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan Alman dili konuşan mültecilerin mutlak sayısı Türkiye'ye sığınanların sayısından daha fazla olduğunu yazmıştır. Fakat Hitler Almanya'sından, kaçan mültecilerin önemli miktarı hiçbir yerde Türkiye Cumhuriyeti'ndeki kadar fazla olmamış ve çalışmaları kalıcı bir tesir bırakmamıştır. Mültecilerin yoğun eski Başkent İstanbul ve yeni Başkent Ankara'da yaşamaları başarıyı beraberinden getirmiştir. Türkiye'de eğitim seviyesinin yani okuma yazma oranının çok düşük olması mülteci hocaların çalışmalarının üst seviyede görülmesine sebep olmuştur. Her şeye rağmen, Alman dili konuşan bilim insanları ve sanatkârların Türkiye'deki doktor, avukat, kimyager, fizikçi ve dil öğretmenlerine, ayrıca bazı memur gruplarına yaptıkları çalışmalar olağanüstü ve derin etki bırakmıştır. Bu etki sadece çağdaşlar için değil, sonraki bir nesiller için de geçerli olmuştur.⁸⁸⁶

İstanbul Üniversitesi'nin kuruluşu sırasında yapılan tasfiye ve bu tasfiye sonucunda ortaya çıkan boşluğun Hitler rejimi tarafından görevine son verilen öğretim üyeleri tarafından doldurulması konusunda İlber Ortaylı şu soruya cevap aramıştır: “1933 *Üniversite Reformu*” hareketinin başarıya ulaşmasında Almanya'daki siyasi-sosyal ve kültürel kısımların üniversite reformuna ne derece etkisi olmuştur? İlber Ortaylı, üniversitedeki reform yani bazı hocaların tasfiyesi rejimin kendisini siyasi ve ideolojik bakımdan yerleştirme çabasıyla ilintili olduğunu savunmuştur. Bu, rejim değişikliğinde kaçınılmaz bir durum olmuştur. Bu derecede köklü bir değişiklik üniversiteye el atmadan kendini rahat hissetmeyeceğini, inkılâbın özünde de bunun olduğunu ifade etmiştir. Bir

⁸⁸⁵ Cemil Bilsel, *İstanbul Üniversitesi Tarihi*, s.55.

⁸⁸⁶ F. Neumark, *Boğaziçine Sığınanlar*, s.6.

tasfiye yapıldığında hiçbir şekilde tasfiyenin adil olmasının mümkün olmayacağını, hele de o günün Türkiye'sinde adaletin çok zor sağlandığını savunmuştu. Tasfiyenin yapıldığı yıllarda Türkiye için tarihi bir şansın doğduğunu belirtmişti: *"Bu gelen insanların birtakımı o günün şartlarında, normal bir hayat devam etse buraya turist olarak bile gelmezdi. Kalkacak, Orient Express'le Konstantinople'a gelecek, böyle bir şey olmazdı. Bunların bir kısmı aradaki gemiler yandığı için burada da kaldılar"*⁸⁸⁷” diyerek konunun değerine dikkat çekmişti.

Cumhuriyet döneminde eğitim sisteminin amacı; Milli kültür birliğini sağlamak, vatandaşlık eğitimini ve ilköğretimi yaygınlaştırmak şeklinde hedeflenmişti. Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu eğitilmiş insan gücünü yetiştirilmek istenilmişti. Atatürk, Türkiye'nin geleceğini bilimin yol göstericiliği altında, Batı medeniyetine katılmakta olduğuna inanmıştı.⁸⁸⁸ Türk milletine her alanda yol gösterecek, çağdaş medeniyet seviyesine ulaştıracak tek rehber bilim ve teknik olduğunu savunmuştu. Bu konuda Atatürk 1936'da şu ifadeleri nakletmişti: *"Gözlerimizi kapayıp mücerret yaşadığımızı farz edemeyiz. Memleketimizi bir çember içine alıp cihan ile alakasız yaşayamayız... Bilakis müterakki, mutemeddin bir millet olarak medeniyet sahasının üzerinde yaşayacağız, bu hayat ancak ilim ve fen ile olur. İlim ve fen nerede ise orada olacağız ve her ferd-i milletin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur."*⁸⁸⁹

Atatürk'ün bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere, çağdaş bilim yakalayabilmek ancak uluslararası işbirliğinin önemine vurgu yapmıştı. Dünya'da çeşitli memleketlerin bulunduğunu ancak medeniyetin tek olduğunu, kalkınmak isteyen bir milletin de bu medeniyete katılması ve medeniyeti anlaması gerektiğini belirtmişti. Batı medeniyetini yakalayabilmek için önce Batı'nın en üst eğitim kurumları olan üniversiteler seviyesine gelinmelisini önermişti.⁸⁹⁰

İstanbul Üniversitesi Rektörü Cemil Bilsel görev yaptığı 1934-1943 yılları arasında, üniversitenin ilk üç yılında kat ettiği gelişmeyi göstermek adına elli üç sayfalık bir rapor hazırlatmıştı. Raporda Atatürk'ün Batı'nın ilmi ve fenni konusundaki isteğinin cevap bulmaya başladığını belirtmişti. Reformdan sonra yabancı bilim insanlarının etkisiyle modern eğitim-öğretim metotlarının İstanbul Üniversitesi'nde verilmeye başladığını

⁸⁸⁷ İlber Ortaylı, Aykut Kazancıgil ve Uğur Tanyeli, *"Niye Geldiler Niye Gittiler Kimse Anlamadı- Yabancıların Cumhuriyet'e Bıraktıkları"*, **Cogito**, S.23, (Yaz 2000), s.120-122.

⁸⁸⁸ Halil İnalcık, *"Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi"*, **Belleten**, XXVII/108, Ankara, T.T.K. Yay., (Ekim 1963), s.629.

⁸⁸⁹ Enver Ziya Karal, *Atatürk'den Düşünceler*, İstanbul, 1986, s.82.

⁸⁹⁰ Halil İnalcık, *"Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi"*, s.630.

yazmıştı.⁸⁹¹ O yıllarda Batı üniversitelerinde öğrenimlerini tamamlayan birçok Türk bilim insanı ülkeye geri dönmüştü. Yurt dışında doktora yaparak dönen bu genç bilim insanları, yabancı profesörlerin asistanları olarak üniversitede görevlendirilmeleri başarıyı daha da yükseltmişti.⁸⁹²

Atatürk'ün, “1933 Üniversite Reformu” ile Türk yükseköğretiminin geldiği seviyeyi İstanbul Üniversitesi'nin Rektörü Prof. Dr. Tevfik Sağlam görev yaptığı 1943-1946 yılları arasında üniversitenin kuruluşunun onuncu yıl töreninde somut örneklerle açıklamıştı: “Üniversitemiz, büyük bir kısmı ders kitabı olmak üzere 215 kitap bastırmıştır. Bundan başka 7'si Hukuk, 3'ü iktisat, 37'si Fen, 3'ü Edebiyat Fakültesine ait olmak üzere 50 doktora tezi, 3'ü Tıp Fakültesine, 6'sı Diş tababeti Okuluna, 11'i Hukuka, 15'i Fenne, 20'si Edebiyata ve 6'sı da İktisat Fakültesine ait olmak üzere 61 doçentlik tezi yazılmıştır.”⁸⁹³

İstanbul Üniversitesi Rektörü Tevfik Sağlam, üniversitenin elde ettiği başarıda “1933 Üniversite Reformuyla” Türkiye'ye gelen mülteci Alman bilim insanları hakkında; yeni kurulan üniversitenin Türk hocalarla istenilen başarının hem nitelik hem de nicelik olarak sağlanamadığını, bunun içinde yabancı ülkelerden bilim insanı getirildiğini belirtmişti. Reform sürecinde birçok kıymetli profesörün Almanya'yı terk etmek zorunda olması, bu işi kolaylaştırdığını söylese de, seçimin güç şartlar altında ve bilhassa pek kısa bir zamanda yapılmış olması bu elemanlardan bir kısmından arzu edilen verimin alınamadığını ifade etmişti. 1943'teki konuşmasının devamında, bazı bilim insanlarının bugüne kadar üniversitede pek büyük hizmetler verdiğini ve üniversitenin haklı şükranlarını kazandığını, bazılarının da gayretsiz kaldığını, belli bir zamandan sonra Türkiye'den ayrılarak, kendilerine bağlanan ümitleri boşa çıkaranların

⁸⁹¹ B.C.A., Fon: 30.01.0.0, Kutu: 90, Gömlek: 559, Sıra: 1, 1936; İlber Ortaylı, Aykut Kazancıgil, Uğur Tanyeli, “Niye Geldiler Niye Gittiler Kimse Anlamadı...”, **Cogito**, s.120-125; Orhan Tuna, “Prof. Gerhard Kessler”, **İktisat Fakültesi Mecmuası**, S.3-4, 1963, s.7-9; Ahmet Ateş, “Hellmuth Ritter”, **Şarkiyat Mecmuası**, S.5, İstanbul, (1964), s.1.

⁸⁹² Muvaffak Seyhan, “Fen Fakültesinin Altın Çağı”, **Cumhuriyet**, (05 Mart 1972), s.3; **Akşam**, “Kıvılcım Olarak Gönderildiler Volkan Olarak Geri Döndüler”, 11 Eylül 2011, s.4.

⁸⁹³ Ernst E. Hirsch, **Dünya Üniversiteleri ve Türkiye’de Üniversitelerin Gelişmesi**, s.459-460. Tevfik Sağlam konuşmasının devamında şunlardan bahsetmişti: “Bunlardan 64’ü tıbbı, 40’ı hukuka, 45’i edebiyata, 26’sı fenne (fene), 27’si iktisada aittir; 13’de umum sayısı yayını yapmıştır. Bunlardan başka Vekillikçe bastırılmış 32 kitap tercüme edilmiştir. Bununla beraber Üniversitemizin öğretim kitabı ihtiyacı henüz tamamlanmış sayılamaz. Üniversite zati çalışmalara büyük bir önem vermiş ve birçok makale neşretmiştir. Tıp Fakültesinde 1089, Diş tababeti Okulunda 49, Hukuk Fakültesinde 251, Edebiyat Fakültesince 128, İktisat Fakültesinde 181 olmak üzere bu yazıların sayısı 1860’a varmaktadır. Üniversitemiz bilginleri, kendi özel ödevlerinden başka, Üniversite içinde Halkevlerinde ve Üniversite Haftalarında Halka Mahsus Konferanslar vermek suretiyle halkın bilgi seviyesini yükseltmeye çalışmıştır. 10 sene içinde Üniversitemizin verdiği Haftalık Serbest Konferansların sayısı 192, Halkevlerinde 2652 ve Üniversite Haftalarında 49 olmak üzere 503’ü bulmuştur.” (E. Hirsch, **Dünya Üniversiteleri ve Türkiye’de Üniversitelerin Gelişmesi**, İstanbul, 1950, s.460-465).

da olduğunu vurgulamıştı. Üniversite açıldığında otuz altı ordinaryüs profesör ve dört profesör olduğunu, bugünde otuz altı ordinaryüs profesör ve yedi profesör üniversitede çalışmakta ve yüksek bilimlerinden ve kıymetli hizmetlerinden üniversiteyi faydalandırmakta olduklarından ötürü kendilerine İstanbul Üniversite'sinin şükranlarını sunarak sözlerini bitirmişti.⁸⁹⁴

Hilmi Ziya Ülken ise, mülteci bilim insanları hakkında; Türkiye’de yeni felsefi akımların başlangıcının “1933 Üniversite Reformu” ile başladığını belirtmişti. Hitler Almanya’sının, aynı yıllarda memleketten çıkardığı birçok değerli bilim insanının İstanbul Üniversitesi’nde görev almasıyla o güne kadar bilmedikleri en yeni fikirlerin Türkiye girmesiyle başta felsefe alanda önemli çalışmaların yapıldığını ifade etmişti.⁸⁹⁵ Hilmi Ziya Ülken’in de belirttiği gibi bilim hakkındaki en yeni fikirler birçoğu dünya çapında ün yapmış yabancı bilim insanları tarafından Türkiye’ye getirilmişti.

Ankara’da Üniversitesi Rektörlüğü de yapmış olan Prof. Dr. Hikmet Birand Alman profesörler hakkında ki yorum ise şu şekilde olmuştu: “Bizde çalışan Alman profesörleri arasında çok ünlü bilginler vardı. Onlardan bazıları Üniversitede hocalık ederken muhtelif vekâletlerimize müşavir olarak da hizmet etmişlerdir. Genel olarak kabul edilmektedir ki, bilhassa vazifelerinin ideal muhtevasını da müdrik olan hocalar, bizde yalnız iyi bir hatıra bırakarak gitmemişler, aynı zamanda üzerinde yürünecek ve yürünmekte olan birer iz de bırakmışlardır.”⁸⁹⁶

Yeni üniversitenin Darülfünûn’dan en önemli farklı tarafı bilimi sadece Batı’dan alıp başarı elde etmekle kalmayıp, araştırmada ve bilimin gelişmesine katkıda bulmayı amaçlamıştı.⁸⁹⁷ Üniversite eğitiminde yabancı bilim insanları ve genç Türk yardımcılarının çalışmaları sonucunda nakilcilik, taklitçilik yarım yamalak tercümanlık yerine; görme, uygulama, toplama ve sorgulama yolunda ana kaynaklara gidilerek araştırma tekniği ve gerçek bilim ortaya çıkmaya başlamıştı.⁸⁹⁸

⁸⁹⁴ E. Hirsch, **Dünya Üniversiteleri ve Türkiye’de Üniversitelerin Gelişmesi**, s.458-474.

⁸⁹⁵ Hilmi Ziya Ülken **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2013, s.464.

⁸⁹⁶ Hikmet Birand, **Türk Yüksek Öğretiminde Çalışan Alman Bilginlerinin Hizmeti Hakkında**, Ankara, 1960, s.22.

⁸⁹⁷ Erdal İnönü, “Matematik ve Fizik Dallarında Türkiye’nin 100 Yıllık Gelişmesi İçinde Atatürk’ün Üniversite Reformundaki Yeri”, **Bilim Tarihi**, (1981), s.11.

⁸⁹⁸ Aykut Kazancıgil, İlber Ortaylı ve Uğur Tanyeli, “Niye Geldiler Niye Gittiler...”, s.122.

II- Ders Kitapları ve Kütüphane Yayınlarına Katkıları

Üniversite Reformundan önce Darülfünûn'da dersler Albert Malche'in raporunda belirttiği tenkitler gibi son derece ansiklopedik ve yüzeysel bilgiler içermişti. Dersler anlatım ve dikte olarak verilmişti. Bazı seminer çalışmaları yapılsa da, bu çalışmalarda karşılıklı tartışmalara rastlanmamıştı. Dersler hocaların ve öğrencinin karşılıklı olarak birbirlerine ders kitaplarını anlatmalarından ibaret verilmişti.⁸⁹⁹

Albert Malche raporunda; Darülfünûn'da derslerin ansiklopedik bir biçimde anlatılmasının en önemli nedeni olarak Türkçe ders kitaplarının yeterli düzeyde olmadığını belirtmişti.⁹⁰⁰ Reformla birlikte ders kitabı sorunun çözümüne önem verilmiş, yabancı profesörlerle yapılan tüm sözleşmelerde ortak bir hüküm olarak Türkçe ders kitabı hazırlamaları istenilmişti. Bu kapsamda Yabancı bilim insanlarının birçoğu göreve başlamalarından birkaç yıl sonra çeşitli makaleler ve ders kitapları yayınlamışlardı.⁹⁰¹

Albert Malche, kütüphanelerle ilgili olarak raporunda; koleksiyonların yetersizliği, bütçelerin azlığı, kütüphaneler arası işbirliğinin bulunmayışı, kütüphanelerden yararlanmanın zorluğu ve çalışanların ücretleri gibi sorunlara değinmişti.⁹⁰²

Mülteci bilim insanları ile yapılan sözleşme, taşınma ve yolculuk masraflarının karşılanmasını ve bir hastalık sigortasını kapsamıştı. Ancak bu konuda özellikle kütüphanelerinin taşınması soruna neden olmuştu. Çünkü gelen bilim insanlarının hemen hepsi önemli miktarda kütüphanelerinin de sözleşme kapsamında Türk Hükümeti'nce taşınmasını istemişlerdi.⁹⁰³

Fritz Neumark, kütüphane hakkında anılarında; özellikle aralarındaki bazı yaşlı profesörlerin mobilyaları ve *“o zamanlar Türk profesörler için yabancı olan o denli büyük kütüphanelerin”* taşınma masrafını da Türk yetkililerden istemeleri en büyük sorunu oluşturduğuna değinmişti.⁹⁰⁴

Kütüphanelerin geliştirilmesi için 1993'ten itibaren büyük çaba harcanmıştı. Sonuçta bilimsel çalışmaların yapılmasına ve en yeni araştırmaların öğrenciye aktarılabilceği kitaplıklara sahip olunması istenilmişti. Bu kapsamda İstanbul kütüphanelerindeki eski Türkçe, Arapça ve Farsça eserlerin tasnifi için Kültür Bakanlığı

⁸⁹⁹ A. Mache, **İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor**, s.12-13.

⁹⁰⁰ A. Mache, **İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor**, s.14-15.

⁹⁰¹ **B.C.A.**, Fon: 30.01.0.0, Kutu: 90, Gömlek: 559, Sıra: 1, 1936. (Bu yayınların büyük kısmı mülteci bilim insanlarının biyografileri bölümünde yer verilmiştir)

⁹⁰² A. Mache, **İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor**, s.16.

⁹⁰³ H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.74; E. Hirsch, **Anılarım**, s. 142; Philip Schwartz, **Kader Birliği**, s.59.

⁹⁰⁴ F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.16.

bir heyet seçmişti. Süleymaniye Kütüphanesi'nden işe başlayan bu heyetin başında mülteci Alman bilim insanı Profesör Helmut Ritter, İsviçreli M. Mayer ve üç Türk görevli komisyonda yer almıştı. Prof. H. Ritter, yapılan çalışma hakkında şu bilgileri vermişti: *“İstanbul kütüphanelerinde misline tesadüf olunamayan Türkçe, Arapça, Farsça tarihi ve fenni eserler vardır. Bir aylık çalışmamız esnasında öyle eserlere tesadüf ettik ki, bunlar 1000 sene evveline ait ve hatt-ı küfi ile yazılmış paha biçilemeyecek derecede kıymetlidir. Yalnız kitaplar çok dağınık olduğu için işe evvela eserleri lisan üzerine ayırmaktan başladık bundan sonra da eserleri evvela tarih sonra edebiyat daha sonra coğrafya üzerine tasnif edilecektir”*.

Prof. H. Ritter konuşmasına şöyle devam etmişti: *“Heyetimiz sabahtan akşama kadar kütüphanede meşgul olmaktadır. Eskiden İstanbul'da vakfa ait 74 kütüphane varmış şimdi ise kütüphane adedi 16'ya indirilmiş ve eserler Süleymaniye Kütüphanesi'ne kaldırılarak burası merkezi bir kütüphane ile getirilmiş. Şark eserlerinde en fazla önem veren Londra kütüphanesinde Türkçe, Farsça ve Arapça 10000 eser varken İstanbul Kütüphanesi'ndeki eserlerin adedi 70 binden fazladır. Londra'da eserlerin bir katalogu yapılmış muhtelif hayatı ve eserin kısa özeti bu kataloga yazılmıştır. 10 ciltten ibaret olan bu katalogdan Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcuttur. Bizde de bu tarz kataloglar yapılacak lisan üzerine aranan tarih, coğrafya, edebiyat, lügat ve bütün fenlere dair eserler kolaylıkla bulunabilecektir.”*

Gazeteci bu tasnif fişinin ne zaman biteceği hakkında Prof. H. Ritter'e sormuş, bu soruya şu cevabı almıştı: *“Londra'da yapılan kataloglar bir adamın günde 10 saat çalışması ile tam 20 senede meydana gelmiştir. 10000 Eser üzerine yapılan Katalogun 20 senede çıkması gözene getirilmesiyle 70000 eserin katalogu kaç senede çıkacaktır kolaylıkla anlaşılabilir. Bu iş kısa bir zaman işi değil 1-2 nesillik iştir. Eserler arasında yine hatt-ı küfi ile el yazması gayet kalın ve sağlam bir eser bulunmuştur. Vakayı Ali Paşa isimli bu eserin 1000 sene evveline ait olduğu ve Mısır'da Türk valilerinden birinin hayatına dair bulunduğu anlaşılmıştır. Bu eserin içinde Ali Paşa için yazılan kasideler vardır. Eserin fotoğrafı H. Ritter tarafında Avrupa kütüphanelerine gönderilerek eserin bir eşi olup olmadığı sorulmuştur. Prof. H. Ritter tahmin ettiğine göre tasnifi içinde Süleymaniye Kütüphanesi dünya emsali olmayan çok zengin ve şark tarihini bir araya toplayan bir kütüphane olacaktır.”⁹⁰⁵*

⁹⁰⁵ **Milliyet**, “Kütüphanelerin Tasnifi ve Islahı”, 27 Mart 1935, s.3; **Akşam**, “Kütüphanelerimizde Çok Kıymetli Eserlerimiz Var”, 12 Nisan 1935, s.1-4. Not: Dr. Ritter eserlerin fotoğraflarını izinsiz çekip avrupalara yollamış ve Maarif Bakanlığı Ritter'in yaptığına yanlış olduğunu bir daha böyle bir durumda

Türkiye'ye gelen mülteci bilim insanlarının birçoğu yanlarında önemli miktarda kitaplıklarını da getirmişler ve üniversitede öğrencinin kullanımına sunmuşlardı.⁹⁰⁶ Bu çalışmalarda iki Alman bilim insanının katkısı çok büyük olmuştu. Bunlardan E. Hirsch, 1934'te Profesörler Kurulu tarafından kitaplık konusunda ilgili kişi olarak atanmıştı. Bu kapsamda E. Hirsch, Hukuk Fakültesi Kütüphanesi'nin kurulup ve geliştirilmesine önemli katkılar sağlamıştı. G. Kessler ise, İktisat Fakültesi kurulduktan sonra aynı katkıyı kendi fakültesi için yapmıştı. Fakülte kitaplığında derlenmemiş kitapları görünce, zamanın çoğunu kütüphaneye harcamış ve yıllarca tek başına fişleri eliyle yazmıştı. Birçok dilde yazılmış kitap ve makalelerden oluşan elli bin kartotek fişini doldurmuş ve birkaç yıl içinde raflardaki kitap sayısı önemli seviyeye ulaşmıştı.⁹⁰⁷

Kitaplık kurma konusunda bir diğer örnekte ünlü felsefe profesörü Prof. Dr. Hans Reichenbach olmuştu. H. Reichenbach'ın isteğiyle Avrupa'dan çok sayıda felsefe kitabı getirilmişti. Bu sayede İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde pek az üniversitede bulunabilen, pozitivizmle ilgili bir koleksiyon oluşmuştu.⁹⁰⁸ Tıp Fakültesi Kitaplığı'nın kurulmasında yine Alman mülteci Prof. Dr. Sonja Tiedcke çalışmıştı. Daha sonra ise, modern kitaplıkları oluşturmak için bir uzman olarak daha önceleri Prusya Devlet Kitaplığı'nda çalışmış Walter Gotts-Chalk İstanbul Üniversitesi'nde görevlendirilmişti.⁹⁰⁹

Finlay Freundlich yurtdışındaki rasathane ve kütüphanelerinden tanıdıkları sayesinde çift yayınlardan isteyerek bir kütüphane kurmayı başarmıştı. Yine onun sayesinde İngiltere'den bir ayaklı dürbün ve bir pasaj aleti envantere katılmıştı. F. Freundlich'in öncülüğünde merkez binanın bahçesinde Astronomi Enstitüsü ve Rasathane binası inşa edilmişti. Ayrıca Londra Üniversitesi Astronomi Enstitüsü'nün bir hediyesi olarak İstanbul Üniversitesi'ne beş sandık dolusu kitap hediye edilmişti. Fen Fakültesi'nde görevli mülteci astrolog Finlay Freundlich'in de girişimiyle bu kitaplar fakülte kitaplığına kazandırılmıştı. Londra Üniversitesi'nin böyle bir yardım yapmasının altındaki en büyük etken olarak ünlü astrolog Finlay Freundlich'i

önce izin alınmasını Ritter'e bildirmiştir. Bu olay üzerine Dr. Ritter tasnif komisyonluğu başkanlığından çekildiğini Maarif Vekâleti'ne bildirmiştir. **Akşam**, “Prof. Ritter Çekildi”, 16 Mayıs 1935, s.5; **Tan**, “Bir Kolaylık”, 8 Mayıs 1935, s.4.

⁹⁰⁶ **Milliyet**, “Hocaların Kütüphaneleri”, 15 Kasım 1933, s.3.

⁹⁰⁷ E. Hirsch, **Anılarım**, s.68-170; F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.12; Gerhard Kessler, “Kendi Hayat Yolum”, **Gerhard Kessler Nüshası, İş Mecmuası**, s.8.

⁹⁰⁸ Arslan Kaynardağı, “Üniversitemizde Ders Veren Alman Felsefe Profesörleri”, **Türkiye Felsefe Kurumu Konferansları I**, Ankara,(Kasım ve Aralık 1986), s.14.

⁹⁰⁹ F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.90.

gösterilmişti.⁹¹⁰ Astronomi Enstitüsü 1936-1937 ders yılından itibaren öğrencilerinin kayıtlarını yeni binasında yapmaya başlamıştı.⁹¹¹ F. Freundlich, “Astronomi” adlı bir ders kitabını W. Gleisberg ile birlikte yazmıştı.⁹¹²

Ayrıca A. Hitler, Türkiye’ye yakınlaşma politikası çerçevesinde İstanbul Üniversitesi’nin ihtiyaç duyduğu kitapları hediye ederek Merkez Kütüphanesi’nin gelişmesine katkıda bulunmuştu. “Cumhuriyet” gazetesinde yayınlanan ve “*Alman Hükümetinin Üniversitemize Hediyesi*” başlığı ile duyurulan bir haberde görülmüştü. Haberde; “*Prusya Kütüphanesi, Alman üniversite kütüphaneleri ile kitapçılarının Türkiye Üniversitesine hediye ettikleri on beş bin kadar fenni eseri ihtiva eden bir koleksiyonun Alman ilim birliği tarafından Türkiye Maslahatgüzarı Kemal Aziz Bey’e bugün merasimle verildiği*”⁹¹³ bildirilmişti. Hitler yaptığı bu destekle Türkiye’nin kendi ekseninde olmasını amaçlamıştı. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi elde edilen kitaplarla alanında zengin önemli kütüphaneler arasına girmişti.

İstanbul Üniversitesi’nin kuruluşunun hemen ardından ders kitaplarının yayınlanmasına başlanmıştı. Üniversite Rektörlüğü, ders kitaplarının basılması için Türk ve mülteci profesörlere bir yazı göndererek, yeni ders senesi başına kadar ders kitaplarının yetiştirilmesini istemişti.⁹¹⁴ Hukuk Profesörü Dr. R. Honig 1935’te “*Roma Hukuku*” isimli büyük bir eser yazmış ve bu kitap Doçent Şemsettin Talip tarafından Türkçeye tercüme edilmişti. Kitabın ders yılına yetişmesi öğrenci için önemli bir kazanım olmuştu. Ayrıca Roma Hukuku dersinin öğrenciye tam faydalı olması için Profesör R. Honig’in talebi üzerine bir Latince dil kursu açılması kararlaştırılmıştı.⁹¹⁵

Mülteci bilim insanlarından sözleşmelerinde ders kitabı yayınlaması istenilmişti. Fakat yayınlanacak kitapların seçimi ve denetimi ile ödenecek telif hakkı konusunda bir düzenleme yapılmamıştı. Bu dönemdeki uygulama için F. Neumark, telif konusu hakkında; yazarlara belli oranda telif hakkının verildiğini, kitapların %30-50 kadarı yazara ayni telif hakkı olarak verildiğinden bahsetmişti. Telif hakkı olarak yazara verilen kitapları yazar az bir indirimle ya öğrencilere satabiliyor ya da satış işi için kitapçılarla anlaşabildiğinde değinmişti. F. Neumark, öğrencilerle para dialoğuna girmemek adına ikinci yolu seçmişti. Kitap tirajlarının, Alman standartlarından çok düşük olduğunu, üç bin âdetin üzerine çıktığını görmediğini belirtmişti. Bunun nedenin

⁹¹⁰ **Milliyet**, “İngiliz Üniversitesinin Bir Hediyesidir”, 2 Mart 1935, s.3.

⁹¹¹ **Milliyet**, “Üniversite Rasathanesi”, 29 Temmuz 1934, s.6.

⁹¹² Erwin Finlay Freundlich, **Astronomi**, (Çev. Fahir Yeniçay), Şirketi Mürettebiye Basımevi, 1937, s.96.

⁹¹³ **Cumhuriyet**, “Alman Hükümetinin Üniversitemize Hediyesi”, 9 Ağustos 1933, s.3

⁹¹⁴ **Milliyet**, “Ders Kitapları”, 5 Temmuz 1934, s.3.

⁹¹⁵ **Milliyet**, “Hukukta Latince Ders”, 29 Aralık 1934, s.3.

de kitapları ders kapsamında öğrencilerin aldığını, kitapların ücretinin düşük olmasıyla her öğrencinin kitaplara kolay ulaşmasından duyduğu mutluluğu dile getirmişti. Devletin burada güzel bir sosyal politika benimsediğini vurgulamıştı.⁹¹⁶

F. Neumark, üniversite mensuplarının yayınları konusunda merkezi bir devlet kurumunun bulunmadığını, yürürlükteki sistemin bu ve başka eksiklikler konusunda Maârif Vekili Hasan Âli Yücel'in isteği üzerine kendisine 28 Nisan 1939'da bir rapor sunduğunu ve önerilerinin büyük ölçüde uygulamaya konulduğunu yazmıştı. Ders kitabı ve dergilerin yayınlanmasında en önemli sorunlardan biri tercüme işi olmuş ve buna teknik sorunlar da eklemişti. Örneğin, yabancı dildeki yayınlar söz konusu olduğunda yabancı dil bilen bir tek mürettip (dizgici) bulunamamıştı. Fritz Neumark; *"buna rağmen Türkçe olmayan makale metinlerindeki yanlışların azlığı hayranlığa değerdi"*⁹¹⁷ diye ifade etmişti.

F. Neumark, anılarında ders kitabını yayınlamaya çalışırken başına gelen ilginç bir olay yaşamıştı. Türkiye'ye ilk gittiğinde baskı dizgi işlerinin çok ilkel yapıldığını, bu olumsuzluk çerçevesinde sözleşme yükümlülüğü olan ders kitabı yayınlama mücadelesi verdiği sırada kitabın baskıdan bir türlü gelmemesi üzerine; *"Günün birinde prova nüshalarının gönderilmesinde uzunca bir tıkanıklık doğduğunda, yardımcıyla birlikte biraz huzursuzca matbaaya inerek gecikmenin nedenini öğrenmek istedik. Biraz uğraştıktan sonra (1933 kış aylarındaydık) anlaşıldı ki, bir çırak matbaada yatmış (olağan bir hal) ve çok üşüdüğünden yakacak ne varsa (bu arada ders kitabı el yazılarının aradığımız bölümünü de) ateş yakmak için kullanmıştı"*⁹¹⁸ diye bahsetmişti.

Yabancı bilim insanların yazdıkları ders kitapları da, arzu edilen bilimsel yöntemler konusunda genel olarak yol gösterici notlar içermişti. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde görev yapan Prof. Dr. Paul Pulewka, farmakoloji ders kitabının ön sözünde bu konuda şöyle demişti: *"Öğrenci bir kitabı okurken iki basamağa dikkat etmeliydi. Gerçeğin kapsamı ve gelişmenin sürekliliği bilincinde olmalıydı. Bugün okuduklarından bazılarının on yıl sonra tamamen farklı bir görünümde olacağı belli bile olsa bunu boşu boşuna öğrenmediğini fark etmeliydi. Çünkü bir bilginin temel esaslarını kavrayan kişi, yeni bilginin eski bilgiden geliştiğini bilerek başarılı olurdu. Daha sonraki gelişmeleri izlemek ve yorumlamak o kişi için zor olmamıştı."*⁹¹⁹

⁹¹⁶ F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.168.

⁹¹⁷ F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.150-151.

⁹¹⁸ F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s. 169.

⁹¹⁹ Paul Pulewka, **Tedavi Bakımından Pharmacologie Merkezi ve Muhuti Sinir Sistemi Üzerine Tesir Eden İlaçlar**, (Çev. Saib Ragıp Atademir), Konya, 1951, s.4-5.

Kütüphane konusunda Prof. Dr. Orhan Tuna, hocası G. Kessler için şunları söylemişti: *“Hocamızın bıraktığı en büyük eser, şüphesiz o tarihlerde İktisat ve İçtimaiyat Enstitü ve halen İktisat Fakültesi kitaplığıdır. On beş yıl kadar aralıksız olarak müdürlüğünü yaptığı Enstitüye muazzam ve muhteşem bir kütüphane, tatil ve bayram günleri de dahil olmak üzere, vaktinin büyük bir kısmını bu kitaplığın kurulmasına hasretmiş, bizzat elli binden fazla fiş doldurmuştur. Bütün üniversite camiası içinden üzerinden en çok takdir toplayan bu kütüphane, münhasıran onun eseridir.”*⁹²⁰

İstanbul Üniversitesi tarafından 1933-1941 yıllarını kapsayan dokuz yıllık dönem içinde 159 kitap yayınlanmıştı. Sekiz tanesi Üniversite Konferansları, iki tanesi dergi ve biri de Tanzimat kitabı alanında yayın yapılmıştı. Geriye kalan 148 tanesi ders ve laboratuvar kitabı alanında yayınlanmıştı.⁹²¹ Bu kitapların konuları göz önüne alınarak fakültelere dağılımı ile yazarlarının Türk ve yabancı olarak ayrımı çizelgede verilmişti:

Fakülte/Mektep	Türk	Yabancı	Toplam
Tıp/Dişçi	40	16	56
Fen Eczacı	10	12	22
Edebiyat	22	4	26
Hukuk/İktisat	25	19	44
Toplam	97	51	148

Yayınlara genel olarak bakıldığında bunların 97 tanesinin Türk ve 51 tanesinin de yabancı öğretim elemanları tarafından yazılmış oldukları görülmekteydi. Türk yazarların oranı özellikle Edebiyat Fakültesi ile Tıp Fakültesi için önemli bir konumdaydı. Bu sonuçlar çoğu Alman olan yabancı öğretim elemanlarının pek verimli olmadıklarını, buna karşılık büyük çoğunluğu Darülfünûn kadrosundan gelen ve orada bulundukları dönemde eser vermemekle itham edilen Türk öğretim elemanlarının yoğun bir yayın faaliyeti içinde olduklarını ortaya koymuştu. Mülteci bilim insanları ders kitapları dışında kitap pek fazla yazmamış daha çok makale tarzında eserler kaleme almışlardı.

⁹²⁰Orhan Tuna, “Prof. Gerhard Kessler Şahsiyeti ve Eserleri”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, XXIII/3-4, (Nisan ve Eylül 1963), s.8.

⁹²¹Tevfik Sağlam, “Üniversite Rektörü Ord. Prof. Tevfik Sağlam’ın 11’inci Yıl Açış Söylevi”, **Üniversite Konferansları 1943-1944**, İstanbul, 1945, s.23; **Akşam** “Üniversite’nin 11. Açılış Söylevi”, 5 Eylül 1944, s.3; E. Hirsch, **Dünya Üniversiteleri ve Türkiye’de Üniversitelerin Gelişmesi**, s.458-474.

III- Fakülte Dergilerine Katkıları

Darülfünûn'un ilgası ile birlikte yayınlanmakta olan fakülte dergilerinin de yayın hayatına son verilmişti. İstanbul Üniversitesi'nin kuruluşundan bir süre sonra dergilerin yeniden yayınlanmasına girişilmişti. Doğal olarak eski İlahiyat Fakültesi Mecmuası yeniden yayınlanmadığı gibi Edebiyat Fakültesi Mecmuası da eski kapsamında bir daha yayınlanmamıştı. Yeni dergilerin çıkarılması kapsamında Tıp Fakültesi Revüsü (Arşivi), Hukuk Fakültesi Mecmuası, Fen Fakültesi Mecmuası ve daha sonra da İktisat Fakültesi Mecmuası yayınlanmaya başlanmıştı. Bunun yerine ilerki yıllarda bölümlerin mecmuaları yayınlanmaya başlanmıştı. Bunların başında da tarih, coğrafya ve felsefe alanındaki dergiler gelmişti. Dergiler yeniden yayınlanmaya başladıklarında Darülfünûn dönemi yok sayılarak hepsi birinci sayıdan başlatılmıştı.⁹²²

Yeterli bilimsel çalışma yapılmadan bir derginin çıkartılması mümkün olmamıştı. Fen Fakültesi Meclisi toplantılarından birinde bazı hocalar dergi çıkartılması konusundaki ısrar etmişlerdi. Bunun üzerine Prof. Dr. Richard von Mises; kendisinin Türkiye'den önce yıllarca *"Zeitschrift für Angewandte Mathematik"* dergisini idare ettiğini, bir derginin çıkarılıp yayın hayatında kalması için bir yıllık yazının hazırlanıp masaya konulması gerektiği vurgulamıştı.⁹²³

Fen Fakültesi Mecmuası von Mises'in öngörüsü doğrultusunda 1935'te yayınlanmaya başlamıştı. Fen Fakültesi'ndeki Alman profesörlerin en yetkini konumunda olan von Mises bilim etiği konusunda da ilginç bilgiler vermişti. F. Arndt'ın Almanya'da *"Chemische Berichte"*de yayınlanan bir makalenin başına önce kendi ve sonra da asistanının adını yazmış olması karşısında von Mises, Fakülte Meclisi toplantısında F. Arndt'a; *"Siz bu makaleyi beraber mi yaptınız?"* diye sormuş ve F. Arndt'ın *"Hayır, ben yalnız konuyu verdim"* demesi üzerine *"Öyle ise yazıya adınızı koymaya hakkınız yoktur. Ancak aday yazının sonunda makaleyi verene teşekkür eder. Hepimiz böyle yapıyoruz"* cevabını vermişti. Bunun üzerine F. Arndt; *"Ben, asistanı lanse etmek istedim. İlim âleminde beni tanıdıkları için, makalenin ciddî olduğunu sağlamak istedim"*⁹²⁴ diyerek savunmaya geçmişti.

İstanbul Üniversitesi'nde 1930'lu yıllarda intihal olaylarının rahatsız edici bir düzeye ulaştığı anlaşılmıştı. R. Nissen, Türkiye'den ayrılmadan önce 12 Mayıs 1938'de yazdığı faaliyet raporunda bu konuyu gündeme getirerek, uyarılar ve kurallar önermişti.

⁹²² Fahri Yeniçay, *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Döneminde Gelişmesi ve Katkıları*, İstanbul, 1982, s.51.

⁹²³ Kader Konuk, *Doğu Batı Mimesis Auerbach Türkiye'de*, s.171-172.

⁹²⁴ Kader Konuk, *Doğu Batı Mimesis Auerbach Türkiye'de*, s.172.

R. Nissen'e göre; akademik unvanların kazanılması doğrudan veya özetleyerek yapılan çevirilerden oluşmuştu. Ancak birisinin; *“neşredilen telif eserini hülasa şeklinde de olsa, tercüme ederek kendi telifi gibi göstermenin manevî bir hakka tecavüz telakkî edilerek, dünya ilmî alemindeki usullerle cezalandırılması gerektir”*⁹²⁵ diyerek intihal konusuna dikkat çekmişti.

R. Nissen, raporunda üniversitenin şerefini korumak için telif eserlerin tercüme olup olmadıklarının iyice araştırılması gerektiğini savunmuştu. Bilimsel eserlerin değerinin doğruluk ve namuslulukla ölçüldüğünü, bir kitap veya makaleden alıntı yapıldığında bunun tırnak içinde gösterilmesi ve sonunda alındığı kaynağın isminin verilmesi gerektiğini belirtmişti.⁹²⁶

İstanbul Üniversitesi'nde 1933-1942 dönemlerinde binin üzerinde orijinal makale yayınlanmıştı.⁹²⁷ Mülteci bilim insanlarının Türkiye'de bilimin gelişmesine bir diğer katkıları da çeşitli bilim dergileri çıkarmışlar ve bu dergilerde bilimsel makaleler yayınlamışlardı. Örneğin, hala çıkmakta olan İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Mecmuası'nın ilk sayısı 1935'te çıkmış ve ilk editörü matematikçi Willy Prager olmuştu.⁹²⁸ 1938'de Tıp Fakültesi Mecmuası yayımlanmaya başlamıştı. 1945'te bugün hala çıkmakta olan Edebiyat Fakültesi Mecmuası, Hukuk Fakültesi Mecmuası ve Garp Filolojileri Dergisi gibi ilmi dergiler yabancı bilim insanlarının katkılarıyla kurulmuş ve binlerce özgün makalenin yayınlanmasına vesile olmuşlardı. Bu dergilerde yabancı bilim insanlarının makalelerinin bir kısmı fakülteler tarafından yayınlanarak aşağıda verilmişti.⁹²⁹

1- İstanbul Üniversitesi “İktisat Fakültesi Mecmuası”

İktisat Fakültesi 4 Şubat 1937'de kurulduktan iki yıl sonra İktisat Fakültesi Mecmuası yayınlanmıştı.⁹³⁰ 1939-1949 yılları arasında Yazı İşleri Müdürlüğü'nü F. Neumark üstlenmiş ve derginin 1939 yılındaki birinci sayısında kırk sekiz tane makale

⁹²⁵ Arın Namal, “Üniversite Tarihimizden İntihale Dikkat Çeken Bir (İlk) Belge”, **Cumhuriyet Bilim Teknik**, S. 943, (2005), s.2.

⁹²⁶ Rudolf Nissen, **Helle Blätter, dunkle Blätter Erinnerungen eines Chirurgen**, s.195-197.

⁹²⁷ Tefik Sağlam, “Üniversite Rektörü Ord. Prof. Tefik Sağlam'ın 11'inci Yıl Açış Söylevi”, s.23.

⁹²⁸ Ahmet Emin Yalman, “Üniversiteden Röportajlar”, **Tan**, (25 Mayıs 1937), s.7.

⁹²⁹ İstanbul Ünivesitesi, **Tıp Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, 1938; İstanbul Üniversitesi, **Fen Fakültesi Mecmuası**, S.1, 1935-1938; İstanbul Üniversitesi, **Edebiyat Fakültesi Felsefe Arşivi**, No:1, İstanbul, 1945; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.304; Bknz: Sedat Aksoy, **İstanbul Üniversitesi Yayınları Bilografyası 1933-2014**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014.

⁹³⁰ **Akşam**, “İlmi Neşriyat Çoğalıyor”, 15 Mayıs 1934, s.5.

yayınlanmıştı.⁹³¹ Dergide yapılan çalışmaların birkaç dilde yayınlanması, yurtdışında da ilgi uyandırmış, Avrupa ve ABD'ye gönderilmişti. Bu ülkelerde ki bilim insanları ve kurumlarından alınan yazılar ise dergide yayınlanmıştı.⁹³² Derginin yayın çizgisinde; yapılan bilimsel çalışmalar, tarihi olaylar, teorik konular, dünya ekonomi sorunlarının incelemiş ve Türkiye'de ekonomik yaşamı kapsamıştı. Bunların yanında bibliyografya başlığı altında, yeni eserlerin incelenmesi ve eser eleştiri yazıları da yer almıştı.⁹³³

İktisat Fakültesi Mecmuası için Fritz Neumark; Türkiye'deki mültecilik hayatı ve savaşın dış ülkelerle iletişimi zorlaştırdığı dönemde adının yurtdışında unutulmamasını sağlayan en önemli unsurun bu dergi olduğunu belirtmişti. “*İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası/Revue de la Faculté des Sciences Economiques de l'Université d'Istanbul*⁹³⁴” orijinal yazıların yayınlandığı bu dergide Fransız iktisatçılara örnek olarak, Victor Rouquet la Garrigue, Henry Laufenburger ve François Perroux gibi önemli bilim insanlarının makaleleri bu dergi de yayınlanmıştı. François Perroux'un; “*La gèneralisation de la “General Theory (Keynes)”*” adlı yazısı İstanbul'da verilmiş bir konferanstan sonra yayınlanmış ve çok ilgi görmüştü. 1948 Temmuz sayısında da, ilk kez olmak üzere Almanya'daki bir Alman'ın, o sıralar “*Bank Deutscher Laender*” mensubu ve daha sonra uzun süre Federal Banka yönetim üyesi olan Heinrich Irmeler'in kaleminden çıkan; “*Almanya'daki merkez bankacılığının yeniden düzenlenmesi*⁹³⁵” başlıklı bir makale yayınlanması derginin tirajının artmasına neden olmuştu.

Derginin 1939'da birinci sayısında yayınlanan makaleler şu şekilde sıralanmıştı:

1. Ahmet Özeke, La Structure Economique Et Fişnanciere De L'industrie Du Ciment En Turquie.
2. Ahmet Özeke, Türkiye Çimento Sanayinin İktisadi ve Mali Bünyesi.
3. Andre Siegfried, L'europe Et L'amerique.
4. Avant - Propos, Le Comite De Redaction.
5. B. Zade Şükrü, Milli Korunma Kanunu.
6. Baban Şükrü, La Loi De Sauvegarde Nationale.

⁹³¹ İstanbul Üniversitesi, **İktisat Fakültesi Yayın Arşivi**; <https://dergipark.org.tr/tr/pub/istjecon#journal-history>/Erişim tarihi: 12.05.2018.

⁹³² F. Nuemark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.148.

⁹³³ Fahri Findıkoğlu, **Türkiye'de İktisat Tedrisatı Tarihçesi ve İktisat Fakültesi Teşkilatı**, İstanbul Üniversitesi-İktisat Fakültesi ve İctimaiyat Enstitüsü Yayını, 1946, s.115.

⁹³⁴ Bu derginin ikinci adının niçin Almanca değil de Fransızca olduğunu F. Neumark şöyle açıklamıştı: “*Türkiye'de Alman Devleti'nin resmi temsilciliğine ve onun mensuplarına karşı bir reaksiyon ve provokasyon olsun diye dergiye Fransızca başlık vermeyi uygun gördük*”d iyerek konuya açıklık getirmişti. F. Nuemark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.149.

⁹³⁵ F. Nuemark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.149.

7. C. Bilsel, A L'occasion De La Publication De La Revue De La Faculte Des Sciences Economiques.
8. F. Neumark, 1938 Senesinde Türk Harici Ticareti.
9. F. Neumark, Begriff Und Wesen Der Besteuerung.
10. F. Neumark, Bibliyografya-Türkiye'de Son Bankacılık Literatürüne Umumi Bir Bakış.
11. F. Neumark, Considerations Sur L'attitude De L'etat Vis-A-Vis D'un Deficit Budgetaire Conjoncturel.
12. F. Neumark, Der Türkische Aussenhandel Im Jahre 1938.
13. F. Neumark, Konjunktürel Bir Bütçe Açığı Karşısında Devletin Vaziyeti.
14. F. Neumark, Neuere Literatur Über Türkisches Bankwesen.
15. F. Neumark, Verginin Tarifi ve Mahiyeti.
16. Franz Eppenstein, Die Ernährung Des Mittelanatolischen Bauern.
17. Franz Eppenstein, Orta Anadolu Köylüsünün Gıda Vaziyeti.
18. G. Kessler, Die Socialpolitischen Probleme Der Türkei.
19. G. Kessler, Türkiye'nin İçtimai Siyaset Meseleleri.
20. J. Dobretsberger, 1938 Ankara Ziraat Kongresindeki Akislerine Göre Türk Ziraat Siyaseti.
21. J. Dobretsberger, Bibliyografya - Henry Laufenburger.
22. J. Dobretsberger, Bibliyografya-G. I. Bratianu
23. J. Dobretsberger, Ekonominin Hususi Şahıslar Tarafından İdare Edilmesinden Doğan Mahzurlar.
24. J. Dobretsberger, Sources Of Error In The Management Of Business.
25. Josef Dobretsberger, B. Dertilis, F. Neumark, Ömer Barkan, Bibliyografya.
26. Josef Dobretsberger, Die Türkische Agrarpolitik Im Spiegel Des Landwirtschaftskongresses 1938 In Ankara.
27. Josef Dobretsberger, P. B. Dertilis, F. Neumark, Ömer Barkan, Bibliyografya.
28. Konrad Engelmann, Budget Und Bilanz Als Grundlagen Der Kontrolle In Staatlichen Wirtschaftsbertrieben.
29. Konrad Engelmann, Devletin İktisadi İşletmelerinin Kontrolünde Bütçe ve Bilanço.
30. Orhan Tuna, Türk İş Hukuku ve Milli Korunma Kanunu.
31. Orhan Tuna, Türkisches Arbeitsrecht Und Kriegsnotstandsrecht.

32. Ömer Barkan, Les Formes De L'organisation Du Travail Agricole Dans L'empire Ottoman.
33. Ömer Barkan, Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri.
34. Ömer Barkan, Position Du Probleme, Verification Et Classification Des Soruces Utilisees.
35. Ömer Berkan, Les Formes De L'organisation Du Travail Agricole Dans L'empire Ottoman.
36. Ömer Berkan, Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri.
37. Ömer Berkan, Şark Ticaret Yolları Hakkında Notlar.
38. Ömer Celal Sarc, 1935 Nüfus Sayımı Üzerine Tetkiler.
39. Ömer Celal Sarc, Der Übermassige Kinderanteil Und Die Abrundung Der Altersangaben In Der Türkischen Bevölkerungsstatistik.
40. Ömer Lütfi Barkan, Avrupa ve Amerika.
41. Ömer Lütfi Barkan, Notes Sur Les Routes De Commerce Orientales.
42. Ömer Lütfi Barkan, Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri
43. Ömer Sarc, Der Ungewöhnliche Mannerüberschuss In Den Jugendlichen Altersklassen Der Türkischen Bevölkerung
44. Refii - Şükrü Sulva, Bibliyografya - Afif Tektaş.
45. Refii - Şükrü Sulva, Bibliyografya - Tarık T. Dümer.
46. Sabri Ülgener, Bibliyografya - Prof. G. Kessler: İçtimaiyata Başlangıç.
47. Türkan Basman, Bibliyografya - Ticaret Hukuku Dersleri.
48. Türkan Basman, Refii Sulva, Bilbliyografya.⁹³⁶

2- İstanbul Üniversitesi "Tıp Fakültesi Mecmuası"

Prof. Dr. Erich Frank'ın İstanbul Tıp Fakültesi'nde yayınladığı "New İstanbul Contributions to Clinical Science" dergisi II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1950'li yıllara kadar yayınlanmıştı. İlk başlarda dergide nasıl makaleler yayınlanacak kaygısı var iken kısa sürede Avrupa'da da takip edilen bir dergi olmuştu. Bu kapsamda Atatürk'ün Üniversite Reformu ile İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde Türkiye'de tıbbî alanda

⁹³⁶ https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuifm/issue/861/Erişim_Tarihi:05.03.2019; İstanbul Üniversitesi, **İktisat Fakültesi Mecmuası**, S.1, İstanbul, 1939.

bir Rönesansın gerçekleştiğinin en büyük delilleri olarak görülmüştü.⁹³⁷ “*Tıp Fakültesi Mecmuası*”nda ilk sayısında dört bilim insanının makalesi yayınlanmıştı. Bu makalelerden ikisi Türk ve ikisi Alman yazardan oluşmuştu.⁹³⁸

1. Erich Uhlmann ve A. Tevfik Berkmen, Kanserin Şua ile Tedavisinde Terakkiler.
2. Karl Lövental, Hipofis’in Bünyesi ve Hipofis Hormonları.
3. Rudolf Nissen ve Fahri Arel, Mide ve Duadenum Karhasının Radikal Ameliyatına Dair Husisi Mütalea.
4. Siegfried Oberndorfer, Koboylarda Tecrübevi Müzmin Kolestid ile Fazla Miktarda Muhat Quddeleri Teşekkülü.

3- İstanbul Üniversitesi “Fen Fakültesi Mecmuası”

Fen Fakültesi’nde derginin ilk sayısı, “*İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Mecmuası=Yeni Seri*” (Revue de la Facuire des Sciences de l’Universite d’Istanbul - Nouvelle Serie) adıyla 1935’te yayınlanmıştı. Derginin ilk sayısında beş mülteci bilim insanının makalesi yayınlanmıştı. Bu makalelerin konusu genel olarak doğa bilimleri üzerine olmuştu.⁹³⁹

1. Alfred Heilbornnn, Monogenomatik ve Digenomatik Serhasların Mutabilitesi Hakkında.
2. Andre Naville, Sporozoerlerde Cinsi “*Precession*” ve “*Heterogamie*”.
3. Erwin Finlay Freundhlich, Wolfgang Gleisberg, Güneşin Cazibe Sahasında Zıyanın İnhirafının Tayini Meselesinde Hata Tevazünün Dejenere Olması Hakkında.
4. Leo Brauner, Canlı Nebat Hücrelerinin Su Permeabilitesi Üzerine Zıyanın Tesiri.
5. Willy Prager, İhtizazlar Teorisinde Kütle ile Sertlik Arasındaki Mütakabiliyet.

Özellikle “*Fen Fakültesi Mecmuası*”nda yukarıda örnekleri verilen önemli bilim insanların orijinal araştırmaları yayınlanmaya başladıktan sonra İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi’nin adı, Batı ilim âleminde de sık sık geçmeye başlamıştı.

4- İstanbul Üniversitesi “Edebiyat Fakültesi Felsefe Arkivi”

⁹³⁷ Arslan Terzioğlu, “Atatürk’ün Üniversite Reformu ve Avrupa Tıbbi ile Olan İlişkiler”, *Acta Turcica Historiae Medicinae*, VIII, İstanbul 2001, s. 12.

⁹³⁸ İstanbul Üniversitesi, *Tıp Fakültesi Yayın Arşivi*.

⁹³⁹ İstanbul Üniversitesi, *Fen Fakültesi Yayın Arşivi*; Ali Girgin, “*Fen Fakültesi Dergisi*”, *Sosyoloji Dergisi*, III/15, (Şubat 2007), s.124-125.

Editörlüğünü Erich Auerbach'ın yaptığı “*Edebiyat Fakültesi Felsefe Arkivi*”nin ilk sayısı 1945'te çıkmıştı. Birçok mülteci bilim insanının makalesi yayınlanmıştı. Bu dergide E. Auerbach ve Leo Spitzer'in öğrencileri de makaleler yazmış ve farklı dillere çevrilmişti.⁹⁴⁰ Çok dilli ve çok kültürlü ortamı yansıtan bu yayınlar karşılaştırmalı edebiyatın da bir hazırlayıcısı olmuştu.⁹⁴¹

1. Alexander Rüstow, 19. Asır Garp Mimarisinin İnhitatında Fikir Tarihinde ve Sosyolojiye Ait Faktörlerin Rolü.
2. Bedia Akarsu, Öğrenci Gözü ile Ernst Von Aster.
3. Erich Auerbach, Der Triumph Des Bösen.
4. Erich Auerbach, Kötünün Zaferi.
5. Ernst Aster, İnsan ve Dünya.
6. Ernst Aster, Von Aster'in Yayınları.
7. Ernst Aster, Modern Fizik ve Felsefe.
8. Ernst Diez, Josef Strzygowski.
9. Ernst Diez, Endosmos'lar.
10. Ernst V. Aster, Mimesis.
11. Fikret Kanat, Kitap Konuşmaları: Milliyet İdeali ve Topyekün Milli Terbiye.
12. H. Metzger, Zur Chronologie Der Skulpturen Von Malatya.
13. Heinrich Wölfflin, Güney Anadolu'da Yapılan Bir Geziden Notlar.
14. Helmuth Bossert, Malatya Heykeltraşlık Eserlerinin Kronolojisine Dair.
15. Hilmi Ülken, Deux Aspects Des Etres.
16. Hilmi Ülken, Ebu-L-Bereqât Bagdadî.
17. Hilmi Ülken, Ernst Von Aster ve Bilgi Teorisi.
18. Kamiran Birand , 18'inci Asır Fransız Tefekkürü ve Namık Kemal.
19. Macit Gökberk, Hegel'in Devlet Felsefesi.
20. Macit Gökberk, Ernst Von Aster'in Felsefedeki Yeri.
21. Mazhar İpşiroğlu, Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Mazhar Şevket İpşiroğlu'nun Söylevi.
22. Mazhar Şevket İpşiroğlu, Uslup -Tarihi Olarak Sanat- Tarihi: Heinrich Wölfflin'in Eseri.
23. Nazan Göknıl, Psikolojik ve Fenomenolojik Estetik Hakkında Bir Araştırma.

⁹⁴⁰İstanbul Üniversitesi, *Edebiyat Fakültesi Yayın Arşivi*, 1945.

⁹⁴¹ <http://egitim.erciyes.edu.tr/~arak/O.ArakMakale2011/> Erişim Tarihi: 05.03.2019.

24. Nermi Uygur, Montaigne Ve Pascal'ın Bir Yanlışı.⁹⁴²
25. Nermi Uygur, Bir Felsefe Sorusu Nedir?⁹⁴³
26. Nicolai Hartman, Neue Ontologie In Deutschland.
27. Nicolai Hartmann, Almanya'da Yeni Ontoloji Cereyanı.
28. Rudolf Graf, Friedrich Von Hardenberg'in Tarih Felsefesi.
29. Sıddık Onar, İstanbul Üniversitesi Rektörü O. Prof. Sıddık Sami Onar'ın Söylevi.
30. Şerefeddin Maltkaya, Ibn Bacca-Avempace.
31. Takiyettin Mengüşoğlu, Fenomenoloji Felsefesi.
32. Turgut Cansever, Ernst Diez: "Türk Sanatı".⁹⁴⁴
33. W. Peters, Von Aster'den Hatıralar.
34. Walter Kranz, Eflatun ve Devlet.
35. Walter Kranz, Atomculuğun Doğuşu.
36. Walter Kranz, Ernst Von Aster'in Şahsiyeti.⁹⁴⁵

5- İstanbul Üniversitesi "Hukuk Fakültesi Mecmuası"

Dergi "1933 Üniversite Reformu" kapsamında kapatılmış ve tekrardan ilk sayısını 1935'te dört sayı olarak çıkmaya başlamış ve ilk sayısında yedi makale yayınlanmıştı. 1935-1950 arasında hem hukuk hem de iktisat derslerine girmiş birçok mülteci bilim insanının makalesine yer vermişti.⁹⁴⁶

1. Ernst Hirsch, Halil Arslanlı, Ticaret Hukuku İlmi, 1935.
2. Ernst Hirsch, Halil Arslanlı, Ticaret Hukuku İlmi, 1935.
3. Gerhard Kessler, Hikmet Somay, 1935.
4. Gerhard Kessler, Muhlis Efe, Mesken Anayasasına Ait Ekonomik ve Teknik Meseleler, 1935.
5. Karl Strupp, Cemil Barlas, Hava ve Mukabele Bilimsel Hukuklarına Aid Günün Meselesi, 1935.

⁹⁴² 10-15 arasındaki 1946'da çıkan II. Sayı makaleleri içermiştir; https://dergipark.org.tr/tr/pub/iufad/issue/1298/Erişim_Tarihi:05.05.2018.

⁹⁴³ 1-9 arasındaki 1945'te çıkan I. Sayı makaleleri içermiştir; https://dergipark.org.tr/tr/pub/iufad/issue/1302/Erişim_Tarihi:05.05.17.

⁹⁴⁴ 16-24 arasındaki 1947'de çıkan III. Sayı makaleleri içermiştir; https://dergipark.org.tr/tr/pub/iufad/issue/1299/Erişim_Tarihi:05.05.2017.

⁹⁴⁵ 25-36 arasındaki 1949'da çıkan IV. Sayı makaleleri içermiştir; https://dergipark.org.tr/tr/pub/iufad/issue/1300/Erişim_Tarihi:05.05.2017.

⁹⁴⁶ İstanbul Üniversitesi, **Fen Fakültesi Yayın Arşivi**; https://dergipark.org.tr/tr/pub/ihm/archive/Erişim_Tarihi:05.05.2017.

6. Wilhelm Röpke, Ömer Sarc, Altın Mıykası ve Aktif Konjonktür Siyaseti, 1935.
- Fritz Neumark, Ahmed Özeke, Yeni Türkiye'nin Siyaset, Ekonomik ve Kültürel Tekâmülü, 1935.
7. Wilhelm Röpke, Bülent Cemil, 1935.
8. Armin Spitaler, F. Neumark, Das Doppelbesteuerungsproblem Bei Den Direkten Steuern, 1936.
9. Ernst Hirsch, Halil Arslanlı, Ticaret Hukuku İlmi, 1936.
10. Fritz Neumark, Ömer Sarç, Ekonomi Siyasetinin Yeni İdeolojileri, 1936.
11. Karl Strupp, M. Yavuz Abadan, Devletler Umumi Hukuku ve Modern Tarih Bir İhtisası Mevzuu Mudur, Yoksa Umumi Bilgiye Taalluk Eden Bir Mevzu Mudur?, 1936.
- Ernst Hirsch, Halil Arslanlı, Ticaret Hukuku İlmi (Devam), 1936.
12. R. Honig, M. Yavuz Abadan İlliyet Nazariyesine Dair, 1936.
13. Richard Honig, M. Yavuz Abadan, Ceza Gayeleri Nazariyesinin Tarihine Dair, 1936.
14. Wilhelm Röpke, F. Neumark, Crises And Cycles, 1936.
15. Andreas B. Schwarz, Hıfzı Veldet, İngiliz Hukuku ve Kontinental Hukuk, 1937.
16. Ernst Hirsch, Halil Arslanlı, Ticaret Kanununun Islahı Hakkında Fikirlerim, 1937.
17. Fritz Neumark, Sabri F. Ülgener, Vergi Yükü ve İktisadi Hayat, 1937.
18. G. Kessler, Sabri F. Ülgener, Sosyal Siyaset ve Ekonomi Siyaseti, 1937.
19. Gerhard Kessler, Almanyada Türk Kanı, 1937.
20. Richard Honig, Yavuz Abadan, Hukuk İdesinin Müspet Hukuk İçin Ehemmiyeti, 1937.
21. Alfred Issac, Halil Arslanlı, İşletme İktisadının Terbiyevi Ehemmiyeti, 1938.
22. Ernst E. Hirsch 1934-1935 Senesi Hukuki Neşriyatı, 1938.
23. Fritz Neumark, Sabri F. Ülgener, Maliye Siyasetinin Milli Hususiyetleri, 1938.
24. G. Kessler, Sabri F. Ülgener, Tarih Felsefesi Meseleleri, 1938.
25. Richard Honig, Yavuz Abadan, Taksir ve Ceza, 1938.
26. Andreas B. Schwarz, Andreas Von Tuhr ve Zamanının Medeni Hukuku İlmi, 1939.
27. E. Hirsch, Türkiye'de Tercüme Hakkının Veçhi Tekâmülü, 1939.
28. Ernst Hirsch, Memleketimizde Mer'i Olan Telif Hakkı Kanununun Tahlili, 1940.

29. Ernst Hirsch, Ticari Muamele Mefhumi, 1940.
30. Ernst Hirsch, Hukuk Neşriyatı Bibliyografyası (1934-1940), 1940.
31. Ernst Hirsch, Halil Arslanlı, Fikri Eserler Hakkında Kanun Projesi, 1941.
32. Andreas Schwarz, Bülent Davran, Yabancı Memleketlerde Telif Hukukunun Bugünkü Durumu, 1941.
33. Andreas Schwarz ,Harp ve Hususi Hukuk, 1941.
34. Gerhard Kessler, Kooperatifçilik, 1941.
35. Andreas B. Schwarz, Roma Hukuku ve İngiliz Hukuku, 1945.
36. Andreas Schwarz, Hususi Hukukun Beynelmilel Tevhidi Meselesi, 1945.
37. Andreas Schwarz, Sır Frederich Polloch ve İngiliz Hukuk İlmi, 1946.

B- ÜNİVERSİTE DIŞINDAKİ ÇALIŞMALARI VE KATKILARI

I- Üniversite Konferansları

Türk Yükseköğretim tarihinde üniversitelerde halka açık konferans geleneği 1863'te açılan ilk Darülfünûn'da başlamıştı. 13 Ocak 1863'te İbrâhim Edhem Paşa'nın Başkanlığı'nda Kimyager Derviş Paşa fizik ve kimyaya dair konuşmasıyla ilk dersi konferans türünde vermişti. Büyük ilgi uyandıran bu konferanslar halk ve devlet ileri gelenleri tarafından takip ilgiyle takip edilmişti. Bu program kapsamında 1863'te fizik, kimya, tabii ilimler, tarih ve coğrafya konularında serbest dersler verilmişti. İlgi o kadar artmış ki, 1914'te Darülfünûn konferans salonunda kadınlar için serbest konferanslara başlanılmıştı.⁹⁴⁷ Yani üniversitede konferans verme şekli “1933 Üniversite Reformu” ile gelen bir yenilik olmamış eski gelenek devam ettirilmişti.

Albert Malche, raporunun üçüncü bölümünde; “*Üniversitenin içinde sosyal ve eğitimsel etkinlikler sağlayacak şekilde 14. Madde de daha geniş çapta topluma açılma, üniversitenin düzenleyeceği konferanslarla sağlanmalıdır*”⁹⁴⁸ demişti. Bu amaçla üniversite reformundan daha geniş çevreleri yararlandırabilmek için 1934'ten itibaren halk konferanslarının uygulanmasına başlanmıştı. Bu suretle yetişkinlerin eğitimi amaçlanmış, halkın üniversite çalışmalarını ve bilim insanlarını tanımaları da sağlanmıştı. Açık konferanslar için asli ve önemli üyelerinden yıllık üç lira üniversite öğrencilerinden ise yıllık bir lira alınmıştı. 1945'e kadar devam eden bu konferanslarda

⁹⁴⁷ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, **Hayatım**, s.208-209; Hasan Ali Koçer, **Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi**, İstanbul, 1970, s.203.

⁹⁴⁸ A. Mache, **İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor**, s.50.

görev alanların büyük çoğunluğu Alman mülteci bilim insanları olmuştu.⁹⁴⁹ 1935-1945 yılları arasında verilen konferanslarda öğretim dönemleri itibarıyla yayımlanmıştı.

“*Üniversite Konferansları*” konusunda basında ilgi uyandıracak haberler çıkmaya başlamıştı. Hatta Albert Einstein’ın bile Türkiye’ye belirli zaman dilimleri içerisinde geleceği vurgulanmıştı. 20 Temmuz 1933’te “*Cumhuriyet*” gazetesinde Maârif Vekili Reşit Galip’in A. Einstein ile ilgili demeçlerine yer verilmişti. Reşit Galip Bey, konu hakkında şu bilgiler paylaşmıştı: “*Profesör Einstein senenin muayyen zamanlarında şehrimize gelerek konferanslar verecektir.*⁹⁵⁰ *Dünya ilim ve fen âleminde tanınmış diğer âlimlerden bazıları da İstanbul ve Ankara’ya gelerek konferanslar vereceklerdir.*⁹⁵¹” Başka bir gazetede ise; “*Beynelmilel Şöhretler İstanbul Üniversitesi’nde Hoca...*” başlıklı manşet haberinde ise İngiliz Kralı’nın doktorunun da fakültede profesör olacağı ve çeşitli konferanslar verileceğine dair bilgilere verilmişti.⁹⁵²

İstanbul Üniversitesi Rektörü Cemil Bilsel, 1935-1936 ders yılından itibaren “*Üniversite Konferansları*”nı başlatmıştı. İstanbul Üniversitesi Rektörü Cemil Bilsel Bey 1935-1936 yılı Üniversite Konferanslarının açılış konuşması hakkında şu bilgilere yer vermişti: “*Bu konferansları yapmanın iki sebebi vardır. Bunlardan biri üniversite bilgilerini genel olarak halka yaymak, diğeri de üniversite öğrencileri umumi bilgilerini artırmaktır. Bir üniversite talebesince mensup olduğu fakültenin bilgileri kafi değildir. Bir Tıp talebesi, felsefeden, içtimaiyattan, ekonomiden anlamazsa iyi bir doktor olamaz. İşte bunun içindir ki, her Fakülteye ait bilgileri genel olarak sizlere yaymak için bu konferanslar düzenlenmiştir. Burada halkı düşünmek bu genel bilgileri halkımıza da yaymak üniversitenin kültür borcudur.*⁹⁵³”

Üniversite tarafından düzenlenen bu konferanslar hakkında F. Neumark şu ifadelerle bahsetmişti: “*İstanbul’daki aydın çevrelerce çok tutulan dizi konferanslar, Türkiye için tamamen bir yenilik demektir ve yalnızca yetişkinlerin öğrenimlerine yaramakla kalmayıp, ayrıca üniversite çalışmalarını ve profesörlerini tanıtmak için etkili bir yöntem demektir*⁹⁵⁴” diyerek değerlendirmesini yapmıştı. Fakat konferans türünde açık derslerin verilmesi 1863’te açılan ilk Darülfünûn’da verilmesiyle başlamıştı. F.

⁹⁴⁹ **Akşam**, “*Üniversite Konferansları*”, 24 Ekim 1934, s.11; **Tan**, “*Üniversite’de Konferanslar Verilecek*”, 26 Ekim 1935, s.2; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.305.

⁹⁵⁰ **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1933, s.2; **Milliyet**, “*Pr. Einstein’ın Gelmeye Muhtemel*”, 7 Mart 1934, s.3.

⁹⁵¹ **Cumhuriyet**, “*Yüksek Bir İlim Müessesesi Halinde Kurulacak*”, 20 Temmuz 1933, s.2; **Milliyet**, “*İlk Ders Türkçe*”, 23 Kasım 1933, s.5.

⁹⁵² **Son Posta**, 26 Temmuz 1933, s.14.

⁹⁵³ **Tan**, “*Halk Konferansları Başlıyor*”, 15 Ekim 1935, s.2; Cemil Bilsel, **İstanbul Üniversitesi Tarihi**, s.96-97; **İstanbul Üniversitesi Açılış Dersleri**, 1933-1934 ve 1934-1935 başlığı altında basılmıştı.

⁹⁵⁴ F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.165-166.

Neumark böyle önemli bir konunun “*Üniversite Reformu*” ile gelen bir yenilik olmadığını bilememişti. Bu kapsam da F. Neumark, Belediye Bütçesi Kooperatifinin halkevinde 1934’te düzenlediği toplantıda “*Belediye Bütçesi*” konulu bir seminer sunarak alanı ile ilgi önemli bir sunum yapmıştı.⁹⁵⁵

Ecnebi profesörler çeşitli cemiyetlerin aracılığıyla hakla açık konferanslar vermişti. Bu kapsamda Kadınlar Birliği Cemiyeti’nin girişimleriyle Üniversite profesörlerinden kadın hekimi G. Liepmann tarafından 15 Şubat 1934’te İstanbul Halkevi’nde bir konferans vermesi kararlaştırılmıştı. Konferans “*Kadının Sıhhatı Devletin En İyi Geleceğidir*” hakkında olmuştu. Özellikle de İstanbullu kadınların yoğun ilgi ve alakası konferansın coşkulu geçmesini sağlamıştı.⁹⁵⁶ Yine İstanbul Üniversitesi cerrahi Ordinaryüsü Profesör R. Nissen tarafından Türk Tıp Cemiyeti’nin özel isteğiyle 1934’te “*Akciğer Vereminin Cerrahi Tedavisi*” hakkında hakla açık bir konferans sunmuştu.⁹⁵⁷ İktisatçılar Cemiyeti, Ocak 1934’te Halkevinde aylık toplantılarını yapmışlardı. Bu toplantıda üniversite iktisat profesörlerinden F. Neumark “*Buhran ve Devlet Maliyesi*”, mevzulu bir konferans vermişti. Konferansta iktisat cemiyeti azaları, üniversite profesörleri hazır bulunmuşlardı.⁹⁵⁸

İstanbul Hukuk Fakültesi profesörlerinden Richard Honig, Üniversite Merkez binasında hukuk ilminin inkişafı bakımından “*Hukuk Tarihinde İstanbul’un Ehemmiyeti*” konulu bir konferans vermesi planlanmıştı.⁹⁵⁹ Ayrıca Hukuk Fakültesi dershanesinde “*Justinien Kanunu*”nun yıldönümü münasebetiyle merasim yapılmıştı. Merasimden sonra Ord. Prof. Richard Honig bir konferans vermişti. Profesör konferansta Justinien Katoliklerinin, bugünkü hukukunun tekamülü bakımından ehemmiyetini açıklamıştı. Konferansa çok sayıda profesör ve öğrenci katılmıştı.⁹⁶⁰

Mülteci bilim insanları resmi kurumlarda da konferanslar vermişti. Örneğin Üniversite Hukuk Fakültesi Ordinaryüs Profesörü Richard Honig tarafından 1934’te “*Hukukun Başlangıcı ve Tarihi*”, “*Hukuk Felsefeli*” ve “*İstanbul, Orta Zamanın Büyük Kanun Kitapları*” konularında farklı zamanlarda üç tane konferans verilmişti. İstanbul Alman Lisesi salonunda gerçekleştirilen konferans yalnız Almanca olarak ve daha çok yabancılar ile Almanca bilenlere hitap etmişti.⁹⁶¹

⁹⁵⁵ **Akşam**, 23 Mart 1934, s.3.

⁹⁵⁶ **Milliyet**, “*Liepmann’ın Konferansı*”, 5 Şubat 1934, s.5.

⁹⁵⁷ **Milliyet**, “*Pr. Nissen Konferansı*”, 9 Ocak 1934, s.4.

⁹⁵⁸ **Milliyet**, “*İktisatçılar Toplandı*” 8 Ocak 1934, s.3.

⁹⁵⁹ **Milliyet**, “*Hukuk Tarihinde İstanbul*”, 15 Kasım 1933, s.3.

⁹⁶⁰ **Milliyet**, “*Justinien Kanunu*”, 17 Kasım 1933, s.3.

⁹⁶¹ **Milliyet**, “*Konferans*”, 13 Mart 1934, s.3.

Üniversite Konferansları öğrenciler ve halk tarafından o kadar çok beğenilmiş ki, salonlar hep konferansın sonuna kadar tıklım tıklım olmuştu. Örneğin Edebiyat Fakültesi umumi filozof ordinaryüsü Profesör H. Richenbach'ın 1934'te Fen Fakültesi konferans salonunda “*Zaman ve Mekan*” mevzulu herkese açık bir konferans vermişti. Konferansa ilgi o kadar çok olmuş ki, oturacak yer kalmamış ve birçok insan dışarıda bekleyerek çıkanlardan bilgi almaya çalışmıştı.⁹⁶²

Üniversite Konferansları kapsamında mülteci bilim insanları sadece İstanbul ve çevresinde konferanslar vermemişti. Mesela İstanbul Üniversitesi sosyoloji Profesörü Dr. Gerhard Kessler, belediyeler hakkında konferans vermek üzere 1935'te Ankara'ya gitmişti. Prof. G. Kessler tarafından “*Belediyeler ve Görevleri*” hakkında Ankara Halkevi'nde bürokratların, profesörlerin, öğrencilerin ve halkın yoğun katılımıyla gerçekleşmişti.⁹⁶³

Ecnebi bilim insanlarının vermiş oldukları bazı konferanslar basında ses getirecek tartışmaları da beraberinde doğurmuştu. Örneğin Prof. Dr. A. Rüstow'un 1934'te verdiği konferans hayli tartışma ortamı yaratmıştı. Profesör kapitalist sisteminin kötülüklerini açıkladıktan sonra yerine gelecek olan sosyalizmin daha iyi bir sistem olmadığı konusunda ısrar etmişti. A. Rüstow'un Türkiye'yi araştırmadan verdiği hükümler “*Kooperatif*” ve “*Kadro*” dergilerinde çok tartışılmıştı. Prof. Dr. A. Rüstow, tartışmalar büyüyünce konu hakkında şu açıklamayı yapmıştı: “*Kapitalizmi ıslah etmekten daha faydalı bir şey yoktur. Fakat ne yapmalı planlı iktisat mı? Türkiye şimdilik bir sistem kurmakta acele etmemelidir. Başka memleketlere bakarak örnek almalıdır.*”⁹⁶⁴ F. Neumark kapitalizm ekseninde “*Nüfus Meselesi Konusunda*” 1934'te bir konferans vermişti. F. Neumark ise, eski yaşam tarzının şehirlerde yaşama süresinin köydeki yaşamdan az olduğunu; fakat yaşama tarzları sayesinde şimdi şehirde de köydeki kadar yaşandığını; sanayi memleketlerinde ölümün azaldığını; kapitalizmin ölümle mücadele için birçok safalar açtığını söylemiş ve eski ile yeni nüfus durumlarını kapitalizm ekseninde karşılaştırmıştı.⁹⁶⁵

Üniversite Konferansları çerçevesinde, 1937'de Fen Fakültesi kimya profesörü F. Arndt tarafından “*Maddenin Bünyesi*” konulu bir konferans verilmişti. Konferans sırasında Prof. F. Arndt on dakika mola vermesi üzerine Üniversite Rektörü Cemil Bilsel Bey, verilen bu araya tepki göstererek konferansın bitirilmesini istemişti. Bunun

⁹⁶² Milliyet, “*Kalabalık Konferans*”, 29 Mayıs 1934, s.3.

⁹⁶³ Akşam, “*Belediyeler Hakkında Konferans*”, 25 Ekim 1935, s.2.

⁹⁶⁴ Akşam, “*İçtimai ve İktisadi İlimler Üstündeki Konferanslar*”, 10 Haziran 1934, s.6.

⁹⁶⁵ Akşam, “*Nüfus Meselesi Konferansı*”, 19 Nisan 1934, s.2.

üzerine hem öğrenciler hem de Prof. F. Arndt bu olaya tepki göstermişler ve konferans kaldığı yerden devam etmişti. Öğrenciler, konferansın sonunda Rektör Cemil Bilsel Bey'e; *"alanında çok önemli böyle bir profesörü değil on dakika dinlemek daha fazla dinlemek arzusunda olduklarını"* söylemişlerdi. Bundan dolayı bize kızmayınız diyerek, Prof. F. Arndt'ı kuvvetli alkışlarla onura etmişlerdi.⁹⁶⁶

Prof. Dr. Sadi Irmak ise konferanslar hakkında: *"Bu konferanslarda yeni hocalar da bir çeşit imtihan geçirirlerdi. Memlekete yepyeni kültür sorunları getirilirdi. Bu konferanslardan Leo Spitzer'in ortaçağın kapanması, Hans Reichenbach'ın pozitivism üzerindeki konuşmaları unutulmayacak izler bırakmıştır"*⁹⁶⁷ " diyerek önemine ve mülteci bilim insanlarının bıraktığı izlere değinmişti. Bu konferanslardaki sunumlar aynı yıl veya en çok bir yıl gecikmeyle basılmıştı. Konferansların 1944-1945 ders yılından sonra yapılmadığı görülmüştü. 1935-1945 dönemini kapsayan *"Üniversite Konferansları"* on büyük ciltlik bir külliyat oluşturmuştu. Bu konferanslarda tıp, fen ve sosyal bilimler alanında çoğunlukla yeni buluş, görüş ve tartışmalar yerli ve yabancı hocalar tarafından gündeme getirilmişti.⁹⁶⁸

- **1934-1935 Yılı İstanbul Üniversitesi Konferansları:**

"Üniversite Konferansları", kapsamında yapılan ilk konferansta sekiz adet bildiri sunulmuştu. Mülteci Alman bilim insanları tarafından daha çok sosyal bilimler alanında önemli konular tartışılmıştı.⁹⁶⁹

1. Hans Winterstein, Filmin Araştırma ve Öğrenmede Ehemmiyeti.
2. A. Heilbornnn, Cinsiyetin Tayini Meselesi.
3. Mazhar Osman Bey, Kısırlaştırma ve Kanunları.
4. Leo Brauner, Nebat Hormonları.
5. H. Damber, Korpüsküller ve Dalgalar.
6. R. Nissen, İnsan Bedeninde Kompensasyon ve İntibak.
7. E. Hirsch, Anadolu'da Hijyen.
8. F. Neumark, Artık Şehirli de Köylü Kadar Fazla Yaşıyor.⁹⁷⁰

- **1935-1936 Yılı İstanbul Üniversitesi Konferansları:**

⁹⁶⁶ Tan, *"Üniversitede Bir Hadise"*, 17 Mart 1937, s.1.

⁹⁶⁷ Sadi Irmak, *"Üniversitenin Kurulması ve İlk Yılları"*, 50. Yıl Armağanı, Erzurum, (1973), s.110.

⁹⁶⁸ **Üniversite Konferansları**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1935-1946.

⁹⁶⁹ Akşam, *"Üniversitede Verile Konferanslar"*, 24 Ekim 1934, s.11; **Üniversite Konferansları 1935-1936**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1936; Sedat Aksoy, **İstanbul Üniversitesi Yayınları Bilografyası 1933-2014**, s.660.

⁹⁷⁰ Milliyet, *"Üniversite Konferansları"*, 19 Nisan 1934, s.1.

“*Üniversite Konferansları*”, kapsamında yapılan ikinci konferansta on üç adet bildiri sunulmuştu. Mülteci Alman bilim insanları tarafından daha çok sosyal bilimler alanında önemli konular tartışılmıştı.⁹⁷¹

1. Karl Neuberg, İnsanlık Hizmetinde Mikroplar.
2. Hans Reichbanch, Kant ve Tenkid Felsefesi.
3. Andreas Schwartz, Papirüs Araştırmaları ve Hukuk İlmi.
4. Helmuth Theodor Bossert, Eti Krallığı.
5. Firtz Neumark, Cihan Ekonomisinin Geçmişi ve Geleceği.
6. Wilhelm Röpke, Cihan Ekonomisinin Bünyesi.
7. Gerhard Kessler, Beynelminel Nüfus Meselesi.
8. A. Rüstow, Avrupa Fikir Tarihinin Doğuşu.
9. H. Reichenbach, Hume ve Tecrübecilik.
10. H. Reichenbach, Descartes ve Rasyonalizm.
11. Julius Hirsch, Anadolu’da Bir Seyahat.
12. Naville, İrsiyetin Citolojik Esasları.
13. Akil Muhtar Özden, Bugünkü Fizik ve Biyoloji Bizi Nereye Götürüyor.⁹⁷²

• **1936-1937 Yılı İstanbul Üniversitesi Konferansları**

“*Üniversite Konferansları*”, kapsamında yapılan ikinci konferansta on yedi adet bildiri sunulmuştu. Mülteci Alman bilim insanları tarafından daha çok sosyal bilimler ile tıp alanında önemli konular tartışılmıştı.⁹⁷³ En çok ilgi toplayan konular ise basında çıkan haberlere göre, felsefe alanında olmuştu.⁹⁷⁴

1. Siegfried Obendorfer, Kanser Çıbanları ve Kanser Araştırmaları.
2. Philipp Schwartz, Araştırmacı ve Zamanı.
3. Ernst Hirsch, Hayat ve Hukuk.
4. Hans Reichenberg, Felsefenin Bugünkü Meseleleri.
5. Josef İgersheimer, Kör ve Körlük Dünyası.
6. Finlay Freundlich, Kainatın Yapısı.⁹⁷⁵
7. Fritz Neumark, Vergi Yüğü ve İktisadi Hayat.
8. Fritz Arndt, Maddenin Mahiyeti ve Yapısı Hakkında Eski ve Yeni Tasavvurlar.

⁹⁷¹ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, “1935-1936 Yıllarında Üniversitede Verilen Konferansların Listesi Üst Yazısı”, Ebis No: 01010083, 1935; **Üniversite Konferansları 1935-1936**; Sedat Aksoy, **İstanbul Üniversitesi Yayınları Bilografyası 1933-2014**, s.661.

⁹⁷² **Tan**, “*Üniversitede Halk Konferansları*”, 14 Ekim 1935, s.10.

⁹⁷³ **Üniversite Konferansları 1936-1937**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1937.

⁹⁷⁴ **Akşam**, “*Felsefe Başlıkları Rağbet Gördü*”, 25 Temmuz 1936, s.2.

⁹⁷⁵ **Akşam**, “*Fen Fakültesinden Konferans*”, 29 Nisan 1936, s.9.

9. Ernst Von Aster, Hegel'in Sisteminin Felsefe Tarihindeki Yeri.
10. P. Schwartz, Papirüs Araştırmaları.
11. Mehmet Şekip, Bugünkü Psikolojinin Verimi.
12. W. Liepmann, 150 Milyon Yıl Evvel Doğum.
13. Leo Spitzer, Bocaccio (Bel-Espri) Doğuşu.
14. L. Spitzer, Cervantes
15. L. Spitzer, Rebeles (Rönesans'ın Dehası)
16. E. Frank, Sinir.
17. H. Behçet, Frengi.⁹⁷⁶

• **1937-1938 Yılı İstanbul Üniversitesi Konferansları**

“Üniversite Konferansları”, kapsamında yapılan üçüncü konferansta dokuz adet bildiri sunulmuştu. Mülteci Alman bilim insanları tarafından sosyal bilimler, fen bilimleri ve tıp alanında önemli konular tartışılmıştı.⁹⁷⁷

1. Philipp Schwartz, Mukayeseli Medeni Hukukun Bilhassa Türkiye'deki Ehemmiyet ve Vazifeleri.
2. Alfred Heilbornnn, Biyoloji Bakımından Ölüm ve Beka.
3. Hans Reichenbach, Tabiat Kanunu Meselesi.
4. William Prager, Tayyareciliğin Fiziki Esasları.
5. Richard Honig, Taksir ve Ceza.
6. Hary Dember, Atmosferde Optik Hadiseler.
7. Wilhelm Peters, Zihni Tekâmül.
8. Karl Helmann, Baş Dönmesine Dair.
9. Gerhard Kesler, Tarih Felsefesi Meseleleri.
10. H. Winterstein, İrade Hürriyetinin ve Mesuliyetinin Fizyolojik Temelleri.
11. Fuat Köprülü, Sosyal İlimler ve Tarih.
12. P. Schwartz, Alem ve Zamanı.
13. R. Honig, Müsbet Hukuka Göre Hak Fikrinin Manası.
14. C Bilsel, Moskava'dan Möntre'ye.⁹⁷⁸

• **1938-1939 Yılı İstanbul Üniversitesi Konferansları**

⁹⁷⁶ Tan, “Üniversitede Halk Konferansları”, 14 Ekim 1935, s.10.

⁹⁷⁷ Üniversite Konferansları 1936-1937, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1938.

⁹⁷⁸ Tan, “Üniversitede Serbest Konferansları”, 3 Kasım 1936, s.2.

“*Üniversite Konferansları*”, kapsamında yapılan dördüncü konferansta dokuz adet bildiri sunulmuştu. Mülteci Alman bilim insanları tarafından akademik branşlaşlarına uygun alanlarda konferanslar vermişlerdi.⁹⁷⁹

1. Firtz Neumark, İktisadiyatın ve İktisad Siyasetinin Yeni İnkişaf Temayülleri.
2. Ernst Von Aster, Arîstotales ve Galilei.
3. Hans Rozenberger, Kuyruklu Yıldızlar, Kayan Yıldızlar ve Meteroidler.
4. Julius Hirsch, Su Hakkında.
5. Hugo Braun, Haşerele Enfeksiyöz Hastalıkları Nasıl Yaparlar.
6. Erich Aurbach, Jean Jagues Rousseau.
7. Gerhard Kessler, Halk Karakteri.
8. Alexander Rustov, Harbin Mahiyeti ve İstiklali.
9. Marcel Fauche, Klasik ve Modern Fizik.

• **1939-1940 Yılı İstanbul Üniversitesi Konferansları**

“*Üniversite Konferansları*”, kapsamında yapılan beşinci konferansta dokuz adet bildiri sunulmuştu. Mülteci Alman bilim insanları tarafından sosyal bilimler, fen bilimleri ve tıp alanında önemli konular tartışılmıştı.⁹⁸⁰

1. Curt Kosswig, Hayvanlar Aleminde Devlet Teşkilatı.
2. Ernst Von Aster, Faust.
3. Hans Winterstein, Ölümün Fizyolojisi.
4. Hary Dember, Tabiatdaki Şekiller ve Onlara Hasıl Eden Kuvvetler Hakkında.
5. Helmuth Theodor Bossert, İstanbul Akropolünde Üniversite Harfiyatı.
6. Gerhard Kessler, Devletlerin Bu Günkü Tipleri.
7. Firtz Neumark, Ahlak ve İktisat.
8. Ernst Hirsch, İçtimai Hofsisihha.
9. Erich Frank, Klinisyen ve Faaliyeti.

• **1940-1941 Yılı İstanbul Üniversitesi Konferansları**

“*Üniversite Konferansları*”, kapsamında yapılan altıncı konferansta dokuz adet bildiri sunulmuştu. Mülteci Alman bilim insanları tarafından savaş tarihi ve özellikle de bilimin savaşla hangi enlemde olduğu araştırmaya açılmıştı.⁹⁸¹

1. Gerhard Kessler, Harp ve Ahlak.
2. Joseph Dobretsberger, Harp Tekniğinin Siyasi ve İçtimai Tesirleri.

⁹⁷⁹ *Üniversite Konferansları 1938-1939*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1938.

⁹⁸⁰ *Üniversite Konferansları 1939-1940*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1940.

⁹⁸¹ *Üniversite Konferansları 1940-1941*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1941.

3. Felix Haurowirtz, Harp ve Yeni Gıda Maddeleri için Milletlerin Mücadelesi.
4. Marchel Fauche, Fizik ve Harp.
5. Fritz Arndt, Harpte Kimyanın Rolü.
6. William Prager, Harp Tayyerelerinin İmalinde İlmi Proplemler.
7. Ernts Von Aster, Felsefe Tarihinde Ölüm Meselesi.
8. Philipp Schwartz, Harp ve Husisi Hukuk.
9. Erich Aurbach, Edebiyat ve Harp.

• **1941-1942 Yılı İstanbul Üniversitesi Konferansları**

“Üniversite Konferansları”, kapsamında son kez yapılan yedinci konferansta sekiz adet bildiri sunulmuştu. Mülteci Alman bilim insanları tarafından sosyal bilimler ağırlıklı konular tartışılmıştı.⁹⁸²

1. Ernst Von Aster, İdare Hürriyeti.
2. Curt Kosswig, Türkiye Faunası Tarihi.
3. Wilhelm Peters, Zamanın Seyri İçinde Avrupa Üniversite İdesi.
4. Steven Runciman, Bizanslılar Zamanında İstanbul Üniversitesi.
5. Gerhard Kessler, Siyaset ve Ahlak.
6. Leo Brauner, Çiçekler ve Böcekler.
7. Alexander Rüstow, Devrimizin Vazife ve İş Adamının Ahlakı, Mazisi ve İstikabali.
8. Helmuth Theodor, Etrüks Meselesi

Özellikle mülteci bilim insanlarının başkanlığında İstanbul Üniversitesi uluslar arası birçok konferansta Türkiye’yi temsil etmişti. Bu çerçevede 1934’te Prag’da toplanmış olan “*Felsefe Konferansı*” İstanbul Üniversitesi’nden filozof Ord. Prof. H. Reichenbach, içtimaiyat Doçenti Ziyaeddin Fahri, felsefe öğretmeni Nimetullah Beyler Türkiye’yi temsilen katılmışlardı.⁹⁸³ Profesör H. Reichenbach, Prag’da kongre hakkında şu bilgileri vermişti: “*Kongreye Türkiye namına heyet başkanı olarak katılmıştım. Türkiye adına felsefe kongresine ilk defa bir heyet iştirak ediyordum. Bunun için sözlerim muhabbetle karşılandı. Alkışlayanlar bana değil, Türkiye’nin lideri Gazi Paşa ve Türkiye’deki inkılâba karşı duydukları takdir hissini gösteriyorlardı.*”⁹⁸⁴

İstanbul Üniversitesi’nin prestijini artırması açısından çok önemli bir davet için Hukuk Fakültesi İktisat Profesörü W. Röpke, 1934’te Cenevre’de konferans vermek

⁹⁸² **Üniversite Konferansları 1942-1942**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1943.

⁹⁸³ **Akşam**, “Prag Felsefe Konferansı”, 23 Temmuz 1934, s.4.

⁹⁸⁴ **Milliyet**, “Prag Felsefe Konferansı ve Prf. Reichenbach”, 24 Eylül 1934, s.2.

üzere Türkiye'yi temsil etmişti.⁹⁸⁵ Konferans sonunda İsviçre'den dönen Profesör W. Röpke, görüşlerini ve düşüncelerini basına şu sözlerle açıklamıştı: *“Güzel Türkiye'ye dönünce içimde büyük bir sevinç duydum. Avrupa'da, adeta ana vatandan ayrılmış hissi altında idim. Türkiye artık benim vatanım, en çok sevdiğim memleket oldu. Türkiye'ye avdet ederken bir kaç gün Viyana'da kaldım. O sıralarda Viyana gayet kanlı vak'alara sahne oluyordu. Bu hadiseleri gözümle gördüm ve tetkik ettim. Oradaki karışıklık beni korkuttu. Türkiye'nin şuurlu bir hükümet ve milli bir vahdet içinde çalışması bana memleketinizin istikbaline dair parlak ümitler verdi. Türkiye'de hiç durmayan bir faaliyet, fikirlerde, kalplerde tenasüt görülmektedir. Böyle milli bir istikrar arzeden memleket, bugün Avrupa'da yoktur. Türkiye'nin istikbali çok parlaktır. Memleketiniz Atatürk'ün elinde az zamanda en yüksek medeni memleketlerden ileri bir vaziyette bulunacaktır.”*⁹⁸⁶

Değerli mülteci bilim insanlarının İstanbul Üniversitesi'ndeki varlığı Türkiye'yi uluslararası bilimsel çalıştaylarda temsilde ön plana çıkarmıştı. 1934'te Budapeşte'de yapılacak olan *“Uluslararası Kredi Konferansı”* için Hükümet'in önerisiyle F. Neumark'ın Türkiye'yi temsil etmesi kararlaştırılmıştı. Bu konferansta Fransa, İtalya, Almanya, Mısır, Macaristan, Hollanda ve Türkiye'den gönderilmiş olan ekonomi politikaları tartışılmıştı. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Profesörü F. Neumark tarafından hazırlanan *“Ziraat Kredi Politikasının Umumi Meseleleri”* hakkındaki çalışması konferansta en çok ilgi duyulan konu olmuştu.⁹⁸⁷ İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden Prof. Dr. R. Nissen, Tıbbi Konferanslar vermek üzere 1935'te iki haftalık süreyle Sovyet Rusya'ya gitmişti. Rusya'ya gitmeden önce basına verdiği demeçte; *“bu ilmi faaliyetlere Türkiye Devleti adına İstanbul Üniversitesi'ni temsilen gittiğini”* söylemişti.⁹⁸⁸

Yine üniversite iktisat Enstitüsü profesörlerinden F. Neumark, Fransa, İsviçre ve Avusturya'dan 1935'te konferanslar vermek üzere davet almıştı. F. Neumark'ın vereceği konferanslarda yeni Türkiye'nin ekonomik siyasadaki medenileştirici kanunları ile yeni Türkiye'nin ekonomi politikaları hakkında konferanslar vermek üzere İstanbul'dan ayrılmıştı.⁹⁸⁹ Almanya'nın Köln şehrinde 1935'te toplanacak olan uluslararası *“Romanoloji Konferansı”*na İstanbul Üniversitesi de davet edilmişti. Bu

⁹⁸⁵ **Milliyet**, “Prof. Röpke Cenevreye Gidiyor”, 26 Ocak 1934, s.3.

⁹⁸⁶ **Milliyet**, “Türkiye'nin Görünüşü”, 22 Şubat 1934, s.3.

⁹⁸⁷ **Milliyet**, “Üniversitemiz Beynelmilel Çalışmaları”, 13 Temmuz 1934, s.6.

⁹⁸⁸ **Akşam**, 4 Ekim 1935, s.5.

⁹⁸⁹ **Tan**, “Pr. Neumark Gitti”, 27 Mayıs 1935, s.2.

konferansa üniversiteyi, Romen Dilleri ve Edebiyatı Ord. Prof. Dr. Leo Spitzer'in temsil etmesi kararlaştırılmıştı.⁹⁹⁰ Bu tarz uluslararası konferanslara Türkiye'yi temsilen İstanbul Üniversite'sinin ünlü mülteci bilim insanlarının davet edilmesi ülkenin Avrupa'da reklamı açısından önemli kazanım oluşturmuştu. Bilim insanlarının aldıkları ödüller Türkiye'yi temsilen katıldıkları için Türkiye'ye hanesine başarı olarak yazılmıştı.

Viyana'da 1936'da dokuzuncu uluslararası Dış Hekimleri Kongresinin toplanacağı bildirilmişti. Konferansta Türkiye'yi temsil etmek üzere Dış Mektebi Okulu Ordinaryüs Profesör A. Kantorowicz'in gitmesi kararlaştırılmıştı.⁹⁹¹ Uluslararası Atine Tıp Kongresine İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden bir heyet 1936'da davet edilmişti. Davete özellikle mülteci Prof. S. Oberndorfer'ın de katılması istenilmişti.⁹⁹² İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi felsefe profesörü H. Reichenbach Atina Üniversitesi'nin daveti üzerine 1936'da Yunanistan'a gitmişti. On günlük konferans sürecinde felsefe üzerine seminer sunmuştu.⁹⁹³ Uluslararası bu konferanslar İstanbul Üniversitesi özelinde Türkiye'nin tanıtılması açısından önemli kazanımları da beraberinde getirmişti. Türkiye'nin modern ilimlere açık bir ülke olduğunu, Türkiye'de eğitimin önemli bir değer olarak görüldüğünü dünyaya bu konferanslarla duyurmaya çalışmıştı. Ayrıca Türkiye uluslararası konferanslara sadece kendi bilim insanlarını yollamakla kalmamış, dünyanın değerli bilim insanlarını da konferans vermek üzere Türkiye'deki üniversitelere davet etmişti.

II- Üniversite Haftaları

Üniversitenin ve çalışmalarının toplum içinde etkin hale getirilmesinde Anadolu kentlerinde düzenlenen “*Üniversite Haftaları*” uygulamaları etkili olmuştu. Yaz tatillerinde önemli Anadolu kentlerinde değişik fakültelerin öğretim üyelerinden oluşan bir ekip tarafından yetişkinlerin eğitime ve halkın aydınlatılmasına hizmet eden “*Üniversite Haftası*” kapsamında konferanslar düzenlenmişti.⁹⁹⁴

İstanbul'da yaşayanlara yönelik olarak düzenlenen ve büyük ilgi gören konferansların Anadolu'ya yaygınlaştırılması amaçlanmıştı. Bu amaçla 1940'dan başlayarak her yıl bir başka Anadolu kentinde olmak üzere “*Üniversite Haftaları*”

⁹⁹⁰ Tan, “*Köln Kongresine İstanbul Üniversitesi*”, 5 Ağustos 1935, s.4.

⁹⁹¹ Tan, “*Dış Tababeti Kongresi*”, 8 Aralık 1935, s.2.

⁹⁹² Tan, “*Tıp Kongresi*”, 4 Nisan 1936, s.2.

⁹⁹³ Tan, “*Felsefe Kongresi*”, 17 Nisan 1936, s.2.

⁹⁹⁴ **Üniversite Haftası**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1941-1946; Sedat Aksoy, **İstanbul Üniversitesi Yayınları Bilografyası 1933-2014**, s.670.

düzenlenmeye başlanmıştı.⁹⁹⁵ Bu haftalarda değişik bilim dallarından bir grup öğretim üyesi topluca bir kente giderek kendi alanlarında, biri halk için biri de bilimsel olmak üzere ikişer konferans vermişlerdi. Tıp alanındaki öğretim üyeleri de kentteki hastane de ameliyat yapmış veya konsültasyonlara katılmışlardı. Üniversite haftaları yapıldıkları kentler için önemli birikimler kazandırmıştı.⁹⁹⁶

“*Üniversite Haftaları*” adlı çalıştaylar önce İstanbul Üniversitesi’nde başlamıştı. 1942’den itibaren de Türkiye’nin İstanbul’dan sonra Anadolu’da ki ilk önemli yükseköğretim kurumu olan Ankara Üniversitesi bu programı hayata geçirmişti.⁹⁹⁷

Bu haftaların maksat ve gayelerini, en doğrusu ona katılan Prof. Dr. Sadi Irmak “*Üniversite Haftaları*” için şu ifadeleri dile getirmişti: “*İstanbul Üniversitesi üçüncü haftasını bu yıl Elâzığ’da açacaktı. Birinci hafta Erzurum’da ikinci hafta Diyarbakır’da açılmıştı. Bu harekete Ankara Üniversitesinin de katıldığını görmekle memnunuz. Böylece memleketle içli dışlı bir temas imkânı hâsıl olmaktadır. Bu haftalar zarfında Üniversitelerin muhtelif ilim şubesine mensup mümessilleri kendi sahalarındaki yenilikleri meslektaşlarına bildirmek fırsatını elde ettikleri gibi halk için de umumî mahiyette konferanslar vermek suretiyle faydalı olmaya çalışmaktadırlar. Fakat bizce Üniversite haftalarının asıl değeri bizzat yerli ve yabancı hocaların memleket içinde incelemeler yapmak imkânını bulmalarıdır. Onun için Üniversite Haftalarına seve seve gidiyoruz. Onu ihdas edenlere minnettarız. Dileğimiz bu hareketin memleket ihtiyaçları nispetinde genişlemesidir.*”⁹⁹⁸

İlk Üniversite haftası 13-19 Temmuz 1940 tarihlerinde Erzurum’da yapılmıştı.⁹⁹⁹ Bu haftaya İstanbul Üniversitesi Rektörü Cemil Bilsel’in Başkanlığı’nda; Sıddık Sami Onar, Muzaffer Esat Güçhan, Kâzım İsmail Gürkan, Mükrimin Halil Yinanç, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve Sadi Irmak gibi önemli hocalar katılmışlardı.¹⁰⁰⁰

Konya’da 1945’te yapılan “*Üniversite Haftaları*” adlı çalıştaya katılan Fritz Neumark, “*Üniversite Konferansları*” faaliyetlerindeki sosyal, kültürel ve farkındalık olarak Anadolu’daki “*Üniversite Haftaları*”nın daha da büyük etki bıraktığına dikkat çekmişti. F. Neumark anılarında; “*Üniversite Haftaları*” kapsamında ilk çalıştayın Konya’da düzenlendiğini yazmıştı. Kâdim Türk toprağı olan Konya’nın tarihsel rolünün

⁹⁹⁵ **Cumhuriyet**, “*Üniversite Haftası Başlıyor*”, 5 Mayıs 1940, s.2.

⁹⁹⁶ Osman Nuri Ergin, **Türkiye Maarîf Tarîhi**, İstanbul, 1977, s.2015-2016.

⁹⁹⁷ Osman Nuri Ergin, **Türkiye Maarîf Tarîhi**, s.2013.

⁹⁹⁸ **Son Posta**, 9 Ağustos 1942, s.3; Osman Nuri Ergin, **Türkiye Maarîf Tarîhi**, s.2014.

⁹⁹⁹ **Üniversite Haftası Erzurum**, İstanbul Üniversitesi Yayınları No:143, İstanbul, 1941, s.162; **Akşam**, “*İlk Üniversite Haftası Erzurum’da Yapıldı*”, 22 Temmuz 1940, s.1; Ziyaeddin Fahri, “*İstanbul Üniversitesi Erzurum’da*”, **Cumhuriyet**, (16 Ekim 1941), s.2.

¹⁰⁰⁰ Sadi Irmak, “*Üniversitenin Kurulması ve İlk Yılları*”, s.111.

büyük olduğunu ve Mevlana'nın türbesinin Konya'da olduğuna değinmişti. Konya'ya yapılan uçak yolcuğunun kendisinde iz bıraktığını, İstanbul'dan önce Ankara oradan da Konya'ya ulaştıkları için ve uçağın alçak uçuş yapması sayesinde “*Tuz Gölü*” gibi doğa harikası yerleri gördüğünü belirtmişti. Konya'da birkaç gün verilen konferanslarda, doktor, avukat, yüksek memur ve benzeri meslek gruplarının yoğun ilgisiyle karşılaştıklarını, sorunlara reçeteler yazmaya çalıştıklarını övgüyle bahsetmişti. İletişim konusunda kendisi gibi yabancı profesörler için, anlatmanın ve anlaşılabilirliğin kolay olmadığını ve özellikle de konferanslardan sonra gelen sayısız soruyu anında ve basit biçimde cevaplamak işin en zor ama bir o kadarda en eğlenceli tarafını oluşturduğunu vurgulamıştı. Konferansın sonunda, başta İstanbul Üniversitesi Rektörü Cemil Bilsel olmak üzere, kendilerine ifade edilen minnet duyguları, toplantıların gerçekten başarıya ulaştığının kanıtı olarak görmüştü. Konya'nın yemek kültürüne de değinerek uzun süredir böyle bir ziyafet çekmediğini, Anadolu yemek kültürünün çok üst seviyede olduğunu söylemişti.¹⁰⁰¹

Fritz Neumark, ilk “*Üniversite Haftaları*” faaliyetinin Konya'da düzenlendiğini belirtmişti. Ancak ilk üniversite haftası Erzurum'da 3-19 Temmuz 1940 tarihleri arasında yapılmıştı.¹⁰⁰² İstanbul Üniversitesi tarafından 1941-1958 yılları arasında yapılan “*Üniversite Haftaları*” tabloda sunulmuştu.¹⁰⁰³

Üniversite Haftası	İller	Tarih	Basılma Tarihi
1. Üniversite Haftası	Erzurum ¹⁰⁰⁴	13-19 Temmuz 1940	1941
2. Üniversite Haftası	Diyarbakır	1-7 Haziran 1941	1941
3. Üniversite Haftası	Elazığ ¹⁰⁰⁵	23-30 Eylül 1942	1943

¹⁰⁰¹ F. Nuemark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.147.

¹⁰⁰² **Üniversite Haftası**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1941-1946; F. Nuemark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.147.

¹⁰⁰³ **Üniversite Haftaları**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1940-1957.

¹⁰⁰⁴ İlk Üniversite Haftası için Erzurum'un seçilmesindeki sebep; 1937'de Mecliste doğuda Erzurum'da bir üniversite kurulması konusunda Atatürk'ün vasiyeti etkili olmuştur. Dursun Cevatoğlu ve Tevfik Kazancıgil'in de etkisi ile Rekor Cemil Bilsel Anadolu'da ilk üniversite haftasını Erzurum'da yapılmasını kabul etmiştir. Fahri Fındıkoğlu, “*Biyoloji ve Sosyoloji Münasebetinin Aktif Bir Temsilcisi Olarak Ord. Prof. Dr. Tevfik Remzi Kazancıgil*”, s.8-9; <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/101058>Erişim Tarihi: 22.04.2019.

¹⁰⁰⁵ **Posta**, “*Üniversite Haftası Elazığ'da*”, 9 Ağustos 1942, s.1; **Cumhuriyet**, 6 Ekim 1942, s.1.

4. Üniversite Haftası	Samsun	14-20 Eylül 1943	1943
5. Üniversite Haftası	Van	7-12 Ağustos 1944	1944
6. Üniversite Haftası	Konya	28 Ekim 4 Ekim 1945	1945
7. Üniversite Haftası	Çanakkale	6-12 Temmuz 1952	1953
8. Üniversite Haftası	Antalya	22-27 Kasım 1954	1957
8. Üniversite Haftası	Trabzon-Rize	14-19 Ekim 1954	1956
9. Üniversite Haftası	Hatay	5-10 Haziran 1956	1957
10. Üniversite Haftası	Edirne	1957	1958
11. Üniversite Haftası	Atina	1953	1953

İstanbul Üniversitesi tarafından 1940'dan 1957'e kadar on bir tane “*Üniversite Haftaları*” düzenlenmişti. 1946-1951 döneminde “*Üniversite Haftaları*” yapılmamıştı. Çünkü II. Dünya Savaşı bitince birçok mülteci bilim insanı Türkiye’den ayrılmıştı. “*Üniversite Haftaları*” etkinliklerine katılan hocalara ekstra ücretleri ve harcırahları ödenmişti.¹⁰⁰⁶ Türkiye dışında 1953'te Atina’da “*Üniversite Haftaları*” kapsamında bir hafta düzenlenmişti. İstanbul Üniversitesi’nin ardından İstanbul Teknik Üniversitesi ile Ankara Üniversitesi tarafından da çeşitli kentlerde benzer haftalar düzenlenmeye başlanmıştı. Yapıldıkları dönemde önemli bir işlevi olan “*Üniversite Haftaları*” yapıldıkları kente düşünce ve bilim açısından canlılık getirmişler, ancak 1950’li yılların sonundan itibaren gerek üniversitelerin ve gerekse iletişim araçlarının yaygınlaşmaya başlaması sonucunda önemlerini yitirmişlerdi.¹⁰⁰⁷

“*Üniversite Haftaları*”nda özellikle arkeoloji, tarih, coğrafya ve iktisat alanlarında haftanın yapıldığı kent ve çevresini ilgilendiren konu ve sorunların ele alınarak

¹⁰⁰⁶ B.C.A, Fon: 30.18.1.2, Kutu: 89, Gömlek: 122, Sıra: 7, 8 Ocak 1940.

¹⁰⁰⁷ Cemil Bilsel, *İstanbul Üniversitesi Tarihî*, s.116-118.

işlenmesine özen gösterilmiş ve bu yaklaşım da ilginin artmasına neden olmuştur. “Üniversite Haftaları”nda verilen konferanslar aynı yıl veya en geç bir yıl içinde bir kitap halinde basılmış ve böylece kalıcılıkları sağlanmıştı.

III-Mülteci Bilim İnsanlarının Türkiye’ye Katkıları

Mülteci bilim insanları Türk bilim ve kültür hayatını etkiledikleri gibi Türk sosyal, kültür sanat, ekonomi ve tarım-ticaret hayatını da etkilemişlerdi. Sözleşmeleri gereği Türk Hükümeti’nin talebi doğrultusunda çeşitli konularda raporlar yazmışlardı. Örneğin fizik Profesörü Arthur Von Hipelle ile yapılan sözleşmenin Yedinci Maddesi’nde “*Profesör devlet müessesatı tarafından eksper sıfatı ile davet edilebilir*¹⁰⁰⁸” maddesiyle Türkiye’ye gelen mülteci bilim insanları gerek duyulduğunda çeşitli devlet kurumlarına danışmanlık yaparak raporlar hazırlamışlardı.

Bu konuya başka örnek olarak; “*Tecrubi Ruhiyat Enstitüsü*” Prof. Dr. Wilhelm Peters, şöför, pilot ve kaptan gibi mesleklerde kişilerin seçiminde psikolojik muayane konusunda raporlar hazırlanması istenmişti. Özellikle de savaştan dolayı sağır, dilsiz, kör veya beyin tahribatı olanların tekrar çalışıp çalışmama konusunda W. Peters rapor hazırlamıştı.¹⁰⁰⁹ Bu raporlardan anlaşılacağı üzere Türkiye’ye gelen mülteci bilim insanları sadece üniversitelerde görev almamışlardı. Türkiye’yi ilgilendiren konularda da üniversite dışında çeşitli devlet kurumlarına da danışmanlıkta yapmışlardı.

İstanbul Üniversitesi Hıfzısıhha Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Juluis Hirsch ile Tıbbi ve Hayati Kimya Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Felix Haurowitz’in insan ve bilhassa Türk ordusundaki hidrojenleşmiş yağların fayda ve zararları hakkında raporlar hazırlamışlardı.¹⁰¹⁰

Türkiye’de bütün eczanelerde yapılacak ve ülkeye ithal edilecek ilaçların özelliklerini tespiti için 1926 yılında “776 Sayılı Türk Kodeks Kanunu”na göre ilaçların her sene gözden geçirilerek değiştirmesi ve ilaveler yapılması kararlaştırılmıştı. Onun için Sağlık Vekâleti’nce 1936’da bir komisyon oluşturulmuş ve bu komisyon başkanlığına Prof. Dr. A. Heilbornnn seçilmiş ve Prof. Dr. Doktor Akil Muhtar Özden ile Prof. Dr. Tevfik Sağlam’da jüride yer almıştı.¹⁰¹¹

Mülteci bilim insanları İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerin dışında Anadolu’nun en ücra yerlerine kadar giderek bilimsel tektikler yapmışlardı. Bu

¹⁰⁰⁸ T.T.K., Arşivi, İstanbul Üniversitesi, “Prof. Arthur Von Hipelle Özlük Dosyası”, 4 Ekim 1933.

¹⁰⁰⁹ İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No: 4102-97, “Wilhelm Peters’in Maarif Vekilliği Yüksek Katına Yazdığı Rapor”, 17 Ekim 1940.

¹⁰¹⁰ E. Hirsch, *Anılarım Atatürk Ülkesi*, s.263.

¹⁰¹¹ Tan, “Ecza Kodeks Komisyonu”, 4 Nisan 1936, s.11.

çerçeve de Karadeniz bölgesinde Orta ve Batı Anadolu’da şehir, kasaba ve köylerinde tetkikler yapmış olan Üniversite Tıp Fakültesi Hıfzıssıhha Enstitüsü’nde görevli Ord. Prof. J. Hirsch ile Doçent Doktor Muhittin Erel, Ege bölgesindeki araştırmalarını 1937’de tamamlamışlardı. Seyahat esnasında Eskişehir, Kütahya, Balıkesir, Ayvalık, Manisa, Denizli, İzmir Aydın, Nazilli, Burdur, Antalya, Isparta, Afyon ve Bursa bölgeleri gezilmişti. Prof. J. Hirsch, öğrenci için sekiz yüz kadar resim getirmiş, şehirlerin su teşkilatı, iskan, beslenme ve giyim işlerini tetkik ederek önemli bir rapor hazırlamışlardı.¹⁰¹²

Prof. Dr. Fahri Fındıkoğlu, sosyal bilimler alanındaki bilim insanlarının bazılarının, kendi kürsü sınırlarının ötesine de geçerek, Türk toplumunun meselelerini kendi meseleleri olarak gördüklerini yazmıştı. Bu bilim insanları, kuru, cansız ve skolastik bir öğreti metodunun yerine canlı ve somut, gerçeğe sıkı temas halinde olan bir toplumsal çalışma tarzı uygulamışlardı. Fahri Fındıkoğlu, J. Hirsch için; *“her şeyden evvel müstesna intibak kabiliyeti ile kendisini Üniversite içi ve dışı âlemimize tanıtan bir şahsiyettir. Bu itibarla çok taraflıdır. Ben yalnız bir tarafına işaret edeceğim: kendisi tam bir Kodifikatör’dür* ¹⁰¹³ ” diyerek Türk toplumunun derdini dert edindiğini söylemişti.¹⁰¹⁴

Ernst Hirsch’e 1939’da *“Fikir ve Sanat Eserleri Kanun Taslağı”* konusunda raporlar hazırlaması için görev verilmişti.¹⁰¹⁵ E. Hirsch, Telif Hakları Kanunu Taslağı hazırlanması meselesinin nereden çıktığına açıklık getirmişti. *“Dünyaca ünlü Türk kadın yazar Halide Edip Adivar’ın 16 Haziran 1948 tarihli “Cumhuriyet” gazetesinde çıkan bir yazısıydı. Bayan Adivar, telif hakkının korunmasını ve yabancı dilden kitap çevirme özgürlüğünün sınırlandırılmasını sağlayacak yeni bir kanun talep ediyordu.* ¹⁰¹⁶ ”

Aslında kendisi Milli Eğitim Bakanlığı’nın isteği ve İstanbul Hukuk Fakültesi’nin de talimatı üzerine, 1941’de etraflı bir *“Telif Hakları Kanunu Taslağı”* hazırlamıştı. Fakat bu konu hakkında şikâyet olmayınca pek dikkate alınmamıştı. Daha sonra ancak 1948’de Hükümet yetkilileri yeniden Telif Hakları Kanunu için E. Hirsch’den bir rapor

¹⁰¹² Tan, “Prof. Hirsch Egedeki Tetkikatını Bitirdi”, 14 Eylül 1937, s.2.

¹⁰¹³ “Kodifikatör” deyimini, bu yazılış biçimiyle, Türkçe bir neolojizmdir. Fransa’da kullanılan deyim “legislatör”dür ve bunun karşılığı Osmanlıca-Türkçede “kanunî” kelimesidir. Nitekim bu, Avrupa’da Muhteşem Süleyman olarak tanınan Padişaha verilmiş olan bir şeref unvanıdır.

¹⁰¹⁴ E. Hirsch, *Anılarım Atatürk Ülkesi*, s.369.

¹⁰¹⁵ İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No: 4109-107, “Ernst Hirsch Özlük Dosyası”, 1940.

¹⁰¹⁶ Cumhuriyet, “Bayan Adivar, Telif Hakkını İstiyor”, 16 Haziran 1948, s.4.

daha istemişlerdi. Bu kez talep Millî Eğitim Bakanlığı'ndan değil, Adalet Bakanlığı'ndan gelmişti.¹⁰¹⁷

E. Hirsch, Marka, Patent, Sinaî ve Faydalı Modeller Kanunu¹⁰¹⁸, Türk Ticaret Kanunu¹⁰¹⁹, Telif Hakları Kanunu¹⁰²⁰, 1946 Üniversite Kanunu¹⁰²¹, hakkında önemli çalışmalar yapmıştı.

Paul Pulewka, Refik Saydam Enstitüsü Farmakodinami Şubesi Müdürü olarak hazırladığı raporlarla Türk halkını birçok gereksiz ve zararlı ilaçları kullanmasından korumuştur.¹⁰²²

F. Neumark 1934'te "*Türkiye İktisadi Coğrafyası*" konusunda rapor hazırlamak için Ankara'ya davet edilmiş ve uzun çalışması neticesinde hazırladığı rapor "*İktisadi Meslekler Tarihi*" adında 1935'te kitap olarak yayınlanmıştı.¹⁰²³ 1949'da hazırladığı "*Devlet Daire ve Müesseselerinde Rasyonel Çalışma Esasları Hakkında Rapor*", Türkiye'de konusunda ilk özgün reform çalışması olarak sayılmıştı. Bu raporda Türk personel sistemi araştırılarak, personel sisteminin eksik yönlerinin güçlendirilmesi, kamu personelinin dengeli dağılımının sağlanması, maaş sisteminin geliştirilmesi, gereksiz personel masraflarının azaltılması önerilmişti. Ayrıca F. Neumark, raporunda personele ilişkin sorunlar yanında; örgüte ilişkin eksiklikler, kanunların yetersizlikleri, kırtasiyecilik ve formalitelerden kaynaklanan aksaklıklar ile teftiş ve denetim sisteminin oluşturduğu sorunları da değerlendirmişti.¹⁰²⁴

Türkiye'deki mülteci bilim insanları üniversitede ders vermişler, asistanların yetiştirilmesine katkı sağlamışlar, bakanlıklarda zaman zaman danışmanlık yapmışlar ve özellikle de Tıp Fakültesi'ndeki hocalar bürokrasideki önemli kişilerin özel ameliyatlarını yapmışlardı. Bilim insanlarının böyle geniş çalışma alanlarının yanında uluslararası davetlerle de Türkiye'yi temsil etmişlerdi. Bu kapsamda İtalya Devleti önemli bir bürokratının ciğer ameliyatı için Türkiye'de görev yapan ünlü cerrah R. Nissen'i Türk Hükümeti'nden özel bir izinle bir haftalığına talep etmişti. Bu davet

¹⁰¹⁷ E. Hirsch, *Anılarım, Atatürk Ülkesi*, s.372.

¹⁰¹⁸ Ernst Hirsch, *Fikri ve Sinaî Haklar*, Ar Basımevi, Ankara, 1948.

¹⁰¹⁹ TBMMZC, X/12, Ankara, 1956, s.239; *Resmi Gazete*, "6762 Sayılı Kanun", S. 9753, 9 Ağustos 1956.

¹⁰²⁰ TBMMZC, IX/11, Ankara, 1952, s.22-32; *Resmi Gazete*, "5846 Sayılı Fikir Sanat Eserleri Kanunu", S. 7981, 13 Aralık 1951.

¹⁰²¹ TBMM Zabıt Ceridesi, VII/24, Ankara, 1946, s.72; *Resmi Gazete*, "4936 Üniversiteler Kanunu", S. 6336, 18 Haziran 1946.

¹⁰²² Şükrü Kaymakçalan, "Ord. Prof. Dr.Paul Pulewka Yetmiş Yaşında", *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, XIV/4, (1966), s.1001-1014.

¹⁰²³ *Akşam*, "Türkiye İktisadi Coğrafyası", 9 Ekim 1934, s.5.

¹⁰²⁴ Mustafa Önen ve Salim Kurnaz, "Kamu Yönetimi Reformlarında Yeni Perspektifler ve Arayışlar", *ASSAM Dergisi*, S.8, (2017), s.51-69; F. Neumark, *Boğaziçine Sığınanlar*, s.143.

üzerine Prof. R. Nissen İtalya'ya gitmiş ve başarılı bir ciğer ameliyatı yapmıştı.¹⁰²⁵ Bu örnekten yola çıkılarak üniversite reformu ile Türkiye'nin güçlü bir hamle yaptığı görülmüştü. Artık Türkiye, Avrupa'dan bilim getirmek yerine, oraya bilim götürecektir seviyeye gelmeye başlamıştı.

Prof. Dr. Fritz Baade, 1935'ten itibaren Ekomomi Bakanlığı'nın tarım mahsülleri piyasası konusunda müşavir olarak çalışmıştı. F. Baade, Türkiye'nin tarım ve turizm ihracat sorunları üzerinde önemli raporlar hazırlamıştı. Entegre edildiği Kırşehir'de yaptığı çalışmalardan ötürü önce 1958'de Kırşehir'in Fahri Hemşehrisi ünvanı verilmiş sonra da 1973'te caddeye adı verilmişti.¹⁰²⁶ Türkiye, 1965'te Federal Almanya'nın Schleswig-Holstein Eyaleti'nin Merkezi Kiel'de Fahri Başkonsolosluk açmıştı. Bu göreve Türk-Alman Dostluk Derneği Başkanı Fritz Baade tayin edilmişti.¹⁰²⁷ Bu da göstermektedir ki, mülteci bilim insanları Türkiye'den ayrılırlar bile bağlarını koparmamışlardı.

Türkiye'de 1935 yılı nüfus sayımından sonra ülkenin nüfus yapısı hakkında istatistik bilgiler vermek amacıyla İstanbul Üniversitesi Profesörlerinde F. Neumark bir dizi radyo programına katılmış ve çıkan sonuçlar hakkında aydınlatıcı bilgiler sunmuştu.¹⁰²⁸ Bu konuda mülteci bilim insanı F. Neumark'tan destek alınmasındaki amaç; ülke nüfusunun istatistiksel olarak ne yönde büyüdüğünü tespit etmek ve ona göre ekonomik nüfus planlanması çıkartılmak istenilmişti.

Mülteci bilim insanları öğrenciye daha verimli olduğunu düşündükleri saha araştırmalarına çok fazla önem vermişlerdi. Örneğin Arkeolog Prof. Dr. H. Bossert, asistanları ve iki öğrencisi ile birlikte 1935'te Çanakkale'ye gitmişti. Profesör ve öğrencileri Çanakkale'de Truva harabelerinde bir hafta kadar kalarak önemli araştırmalar yapmışlardı. Antropoloji profesörü Dr. Şevket Kansu da bu tetkikte yer almıştır.¹⁰²⁹

Mülteci bilim insanları ülkeyi ilgilendiren rapor çalışmalarından başka çeşitli enstitülerin kurulmasında da görev almışlardı. Hans Winterstein Türkiye'ye 1933'te gelmiş on sene Genel Fizyoloji Enstitüsü'nün yönetiminde bulunmuştu. 1943'te Genel

¹⁰²⁵ **Milliyet**, "Pr. Nissen İtalya'ya Gidiyor", 9 Aralık 1934, s.3.

¹⁰²⁶ **Kırşehir Haber**, 20 Kasım 2018, s.2; Cavit Orhan Tütengil, "Prof. Baade Caddesi", **Cumhuriyet**, (3 Aralık 1965), s.2; Cavit Orhan Tütengil, "Türkiye'nin Sorunları ve Fritz Baade", **İstanbul Üniversitesi İktisad Fakültesi Mecmuası**, XXIV, (Mart, 1965), No:1-2, s.109-119.

¹⁰²⁷ **B.C.A.**, Fon: 30.10.1.2, Kutu: 191, Gömlek: 80, Sıra: 15, 20 Aralık 1965.

¹⁰²⁸ **Tan**, "Nüfus Sayımı Hazırlıkları", 6 Ekim 1935, s.2.

¹⁰²⁹ **Tan**, "Çanakkale'ye Giden Profesör", 8 Haziran 1935, s.2.

ve Beşeri Fizyoloji Enstitüleri birleştirilmiş ve müdürlüğüne yine H. Winterstein atanmıştı.¹⁰³⁰

İstanbul Üniversitesi'nde 1933'ten önce az sayıda enstitü kurulmuştu. Üniversitenin içinde farklı fakültelerde birçok yeni enstitü kurulup geliştirilmişti. Bu enstitülerin başında yine Alman akademisyenler yer almıştı. İstanbul Üniversitesi'nde 1933-1943 yılları arasında mülteci Alman bilim insanlarının girişimleriyle kurulan enstitüler şunlardı:¹⁰³¹

- **Tıp Fakültesi;** Anatomi Enstitüsü, Histoloji Enstitüsü, Embriyoloji Enstitüsü, Fizyoloji Enstitüsü, Hijyen Enstitüsü, Mikrobiyoloji Enstitüsü, Farmakodinami Enstitüsü, Kanser Araştırma Enstitüsü, Biokimya Enstitüsü, Patolojik Anatomi Enstitüsü, Tıp Tarihi Enstitüsü, Fizik Tedavi Enstitüsü, Genel Patoloji Enstitüsü ve Adli Tıp Enstitüsü gibi kurumlar Tıp Fakültesi'nin kat ettiği gelişmeyi göstermişti.
- **Fen Fakültesi;** Matematik, Genel Fizik, Denel Fizik, Genel Kimya, Uygulamalı Kimya, Mikrokimya, Galenik Kimya, Fiziki Kimya, Jeoloji, Zooloji, Genel Botanik, Genetik (Botanik), II. Kimya Enstitüsü (yan dallar öğrencileri için) ve Astronomi gibi kurumlar Fen Fakültesi'nin kat ettiği gelişmeyi göstermişti.
- **Edebiyat Fakültesi;** Felsefe, Tarih, Coğrafya, Arkeoloji, Türkoloji, İngiliz Filolojisi, Alman Filolojisi, Roman Dilleri, Şark Dilleri, Klasik Filoloji, Asya Dilleri, Pedagoji ve Psikoloji gibi bölümler Edebiyat Fakültesi'nin kat ettiği gelişmeyi göstermişti.
- **Hukuk Fakültesi;** Medeni Hukuk Enstitüsü, Kriminoloji Enstitüsü, Amme Hukuku Enstitüsü, Devletler Hukuku Enstitüsü, İktisat ve Sosyoloji Enstitüsü gibi kurumlar Hukuk Fakültesi'nin kat ettiği gelişmeyi göstermişti.¹⁰³²

Üniversitenin on yıllık geçmişi sadece kurulan enstitülere bakıldığında “*Üniversite Reformu*”nun ne derece başarılı olduğu ortaya koymuştu. Atatürk'ün yapmış olduğu inkılapların birçok alanda tamamlayıcısı ve devam ettirilmesi konusunda üniversite üzerine düşen görevi yapma yolunda önemli çalışmalar yapmaya başlamıştı.

Profesör W. Röpke, Hukuk Fakültesi'ne bağlı olarak kurulan “*İktisat ve İçtimayat Enstitüsü*”nün ilk müdürlüğünü yapmıştı.¹⁰³³ Patolojik Anatomi kürsüsünün başına

¹⁰³⁰ **Cumhuriyet**, 23 Ekim 1933, s.2; “*Ord. Prof. Dr. Hans Winterstein (1879-1963)*”, **İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, 1963, s.26.

¹⁰³¹ Kurulan enstitüler kimler tarafından kurulduğu bilgisi detaylıca işlenecektir. E. Hirsch, **Dünya Üniversiteleri ve Türkiye’de Üniversitelerin Gelişmesi**, s.458-474.

¹⁰³² **Akşam**, “*İktisadi ve İçtimai İlimler Enstitüsü Açıldı*”, 14 Nisan 1934, s.4.

Phillip Schwartz getirilmişti. 1952’de Amerika’ya gidinceye kadar Türkiye’de on üç yıl kalan P. Schwartz, büyük bir Türk dostu ve tıp alanında önemli bir bilim insanı olarak kabul görmüştü.¹⁰³⁴

Prof. Dr. Hugo Braun, 1933’te Türkiye’ye geldikten sonra, “*Mikrobiyoloji Enstitüsü*”nün başkanlığı görevinde bulunmuştu. 1950’de Almanya’ya dönünceye kadar bu görevi yerine getirmişti.¹⁰³⁵ Prof. Dr. Freundlich Dessaur, 1934’te İstanbul’da “*Radyoloji ve Biyofizik Enstitüsü*”nü kurarak biyolojik çalışmaları ön planda tutmuştu.¹⁰³⁶

Erwin Finlay Freundlich, İstanbul Üniversitesi’ne 1933’te “*Astronomi Enstitüsü*”nün başına müdür olarak tayin edilmişti.¹⁰³⁷ F. Freundlich, şahsi dostluklarını kullanarak, Greenwich Rasathanesi’de F. Freundlich’e dostluk göstergesi olarak değeri 1200 tı olan iki kronometriyi 245 tı karşılığında göndermişti.¹⁰³⁸ 19 Şubat 1935’de ise İcra Vekilleri Heyeti’nin kararı ile Almanya’dan rasathane için kubbe ve teleskop alınması için onay verilmişti.¹⁰³⁹ Ayrıca F. Freundlich, üniversite dışında İstanbul Harita Genel Müdürlüğü için raporlar hazırlamıştı.¹⁰⁴⁰

İstanbul Darülfünûn’daki Hayvanat Enstitüsü, “*1933 Üniversite Reformu*” ile “*Botanik/Nebabat ve Zooloji/Hayvanat Enstitüsü*” olarak 1935’te isim değiştirerek Süleymaniye’de yeniden açılmıştı. Açılış konuşmasında Fen Fakültesi Profesörü A. Heilbornn bu enstitü ile üniversite ve Türkiye büyük kazanç elde edecektir demişti.¹⁰⁴¹ 1937’de Curt Kosswig kürsü başkanı olmuştu. Curt Kosswig, kendisini yarı Türk olarak görerek “*Zooloji ve bir Hidrobiyoloji Enstitüsü*” kurmuştu.¹⁰⁴² C. Kosswig, Manyas Gölü kenarlarında, sonradan “*Kuş Cenneti*” adı verilen, göçmen kuşların yumurtaya

¹⁰³³ **Cumhuriyet**, “*Üniversitenin Yeni İktisat Profesörü*”, 22 Ekim 1933, s.1; Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *Türkiye’de İktisat Tedrisatı Tarihçesi ve İktisat Fakültesi Teşkilatı*, İstanbul, 1946, s.78.

¹⁰³⁴ **B.C.A.**, Fon: 30.11.1.0, Kutu: 5, Gömlek: 32, Sıra: 4, 2 Aralık 1948; **Cumhuriyet**, “*Ord. Prof. Dr. Schwartz Kimdir*”, 5 Ağustos 1968, s.7; **Cumhuriyet**, “*Prof. Schwartz Türk Tabiiyetine Geçti*”, 27 Ocak 1942, s.2.

¹⁰³⁵ Çoşkun Özdemir, “*40-50’li Yıllarda Üniversite*”, **Cumhuriyet**, (1 Aralık 2006), s.6; Bedi Şehsüvaroğlu, “*Ord. Prof. Dr. Hans Braun*”, **Akşam**, (3 Mart 1950), s.2; “*Ord. Prof. Dr. H. Braun 1881-1963*”, **İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası**, S.26, İstanbul, (1963), s.455.

¹⁰³⁶ Çoşkun Özdemir, “*40-50’li Yıllarda Üniversite*”, **Cumhuriyet**, (1 Aralık 2006), s.6; **Tan**, “*Hepimizi Kanserden Kurtaran Müessese*”, 1 Haziran 1937, s.7; Tevfik Berkman, “*Prof. Dr. Friedrich Dessaver 1881-1963*”, **İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası**, S.26, İstanbul, (1963), s.455.

¹⁰³⁷ **Milliyet**, “*Üniversite Hocaların Ünvanları Değiştirildi*”, 13 Kasım 1933, s.1.

¹⁰³⁸ Nüzhet Gökdoğan, Adnan, “*Kırsal İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Astronomi Bölümü Tarihçesi*”, **İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesinde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Millerlerarası Bilime katkısı**, İstanbul, 1982, s.77; <http://astronomi.fen.istanbul.edu.tr/tr/content/bolum/tarihce/ErşimTarihi:01.07.2019>.

¹⁰³⁹ **B.C.A.**, Fon: 30.18.01.02, Kutu: 52, Gömlek: 11, Sıra: 3, 19 Şubat 1939.

¹⁰⁴⁰ **Cumhuriyet**, 25 Haziran 1936, s.6.

¹⁰⁴¹ **Milliyet**, “*Üniversitede Yeni Enstitü*”, 29 Mart 1935, s.1.

¹⁰⁴² Halim Spatar, “*Savaşla Gelen Profesörler*”, **Cumhuriyet Dergi**, S. 727, (27 Şubat 2000), s.5.

yattıkları bölgeyi ilk kez 1938’de keşfederek, buranın uluslararası bir yer haline gelmesini sağlamıştı.¹⁰⁴³ Bu bölgenin keşfini eşi Leonore Kosswig ile buldukları olay hakkında Curt Kosswig; bilimsel araştırma kapsamında kent gezileri sırasında, köylülerin eskiden panayır yaptığı daha sonra ise milli park olan sahaya geldiklerinde, elinde tüfekle bekleyen bir köylünün görevinin kuşları ürkütmek olduğunu öğrendiğinde; “*Adama sordum: Sen bu iş için ne kadar para alıyorsun? 50 lira aldığını söyleyince, ben sana ayda 75 lira vereceğim sen kuşları ürkütme!*”¹⁰⁴⁴ diyerek göçmen kuşların bir milli park edinmesini sağlamıştı.

Curt Kosswig, “*Anadolu Parsı*”nı doğal yaşamında görüntüleyen ilk ve tek fotoğrafı 1949’da Malatya Gölbaşı’nda çekmişti.¹⁰⁴⁵ C. Kosswig, doğu illerinde Birecik bölgesinde soyu tükenmekte olan “*Kelaynak*” kuşlarının konakladıkları bir yeri keşfederek uluslararası üne kavuşturmuştu. Ayrıca sazan ve alabalık damızlığı yetiştirilmesinde Türkiye’ye önemli katkıları bulunmuştu.¹⁰⁴⁶

Curt Kosswig, yirmi milyon yıllık Anadolu toprakları ve gölleri; dünyada eşi bulunmayan kuşları, böcekleri ve balıkları barındırdığını dile getirmişti. Anadolu’ya özgü birçok canlının var olduğunu ve daha da tespit edilmeyi bekleyen binlerce türün olduğunu ifade etmişti. İmkânlar doğrultusunda Anadolu’yu karış karış gezip incelemeyi Anadolu’nun zenginliklerini ortaya çıkarmak gerektiğini öğrencilerine söylemişti.¹⁰⁴⁷

Zoooloji Müzesi’ne koleksiyon materyali kazandırma konusun da önde gelen isimlerden biri olan Melahat Çağlar da bu dönemde asistan olarak göreve başlamıştı. Curt Kosswig’in Zoooloji kürsüsündeki görevi on beş yıl sürmüştü. Değerli bilim insanlarıyla birlikte Türkiye faunasına katkıda bulunan yayınlarının ve paralelinde zoooloji müzesi koleksiyon örneklerinin süratle arttığı dönem olmuştu. C. Kosswig, farklı bilimsel ve saha çalışmaları ile “*Zoooloji Müze Koleksiyonu*”na katkıda bulunmakla kalmamıştı. “*Türkiye Faunası*” çalışmalarının ivme kazanmasını sağlayacak çok sayıda araştırmacı yetiştirerek Türkiye’de “*Sistematik Zoooloji*” alanını sağlam temellere oturtmuştu. C. Kosswig’in “*Zoooloji Müzesi*” tarihindeki yeri de oldukça

¹⁰⁴³Cavit Orhan Tütengil, “*Kelaynakların Öğrettiği*”, **Cumhuriyet**, (22 Kasım 1972), s.2.

¹⁰⁴⁴**Cumhuriyet**, “*Manyas’ta Kanat Şakırtıları Azalacak mı?*”, 3 Ağustos 1986, s.3; **Cumhuriyet Dergi**, “*Curt Kosswig Manyas Kuş Cennetinin Babasıydı*”, S.727, 27 Şubat 2000, s.7.

¹⁰⁴⁵Serkan Çetin, “*Anadolu Parsının 9 Bin Yıllık Öyküsü*”, **Bilim Teknik**, (7 Mart 2014), s.10.

¹⁰⁴⁶Atif Şengül, “*İstanbul Üniversitesinde 1933 Reformundan Sonra Zoolojinin Gelişmesi İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesinde Çeşitli Fen Bilimi Dalları Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi Milletler Arası Bilime Katkısı*”, **İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 3042**, İstanbul, 1982, s.97-101; Necdet Tuna, “*Einstein ve Alman Hocalarımız*”, **Cumhuriyet Almanya**, (27 Ocak 2006), s.17.

¹⁰⁴⁷**Cumhuriyet**, 3 Eylül 1964, s.5.

önemli tutulmuştu. İstanbul Üniversitesi “Zooloji Müzesi” ilk kez Curt Kosswig tarafından alınan “Zoologischen Museums der Universität Istanbul”, uluslararası kodla ismini bilim dünyasına duyurmuştu.¹⁰⁴⁸

Mülteci bilim insanları alanları konusunda gerekli bakanlıklara danışmanlık yapmış ve raporlar hazırlamıştı. Bu kapsamda Profesör A. Malche’ın başkanlığı altında 1934’te toplanan dil komisyonunda Yabancı Diller Okulu Müdürü ve komisyon üyeleri hazırlanan raporun son hazırlıklarını tamamlamıştı. Yabancı Diller Okulu Müdürü Profesör Leo Spitzer, Maârif Vekili Hikmet Bey tarafından kabul edilmişti. Prof. L. Spitzer, Hikmet Bey’e uzun ve geniş çalı bir araştırma raporu sunmuştu. Raporda liselerde öğrenciye yabancı dilleri daha pratik bir şekilde ve kolaylıkla öğretebilmek için yeni usuller geliştirilmişti. Öğrenci mensup olduğu ilim kolunda bir yabancı dil ile ihtiyacı olan bütün kitapları okuyabilecek vaziyete getirilmesi amaçlanmıştı.¹⁰⁴⁹

Yabancı bilim insanları enstitülerden başka mesleki derneklerde kurmuşlardı. Hans Reichenbach 1934’te “*Türk Fiziksel ve Doğal Bilimler Derneği*”nin kurucu üyesi olarak görev alıp derneğin toplantılarında bildiriler sunmuştu.¹⁰⁵⁰ Gerhard Kessler, 1946’da asistanı Orhan Tuna ile birlikte ilk “*İşveren Sendikası*”nın kuruluşunu organize etmişti.¹⁰⁵¹ Mülteci bilim insanları sadece üniversiteler bünyesinde konferans ve panel vermemiş resmi kurumlarla alakalı da özel konferanslar sunmuşlardı. Bu kapsamda belediye memurlarının kooperatifleşmesi için düzenlenen konferansta üniversite İktisadiyat Profesörü G. Kessler önemli bilgiler aktarmıştı. Profesör G. Kessler’in konferansı belediye kooperatifi tarafından basılarak personele dağıtılmıştı. İkinci konferans ise, Hukuk Fakültesi İktisat Profesörü F. Neumark tarafından “*Belediyeler Bütçesi*” konulu sunum yapılmıştı.¹⁰⁵² Yani Hükümet ecnebi hocalardan mümkün mertebe her saha da faydalanmayı amaçlamıştı.

Mülteci bilim insanları örgütlenerek daha verimli başarılar elde etmek için ilmi ve sosyal cemiyetler kurmuşlardı. Bu çerçevede İstanbul’da birçok üniversite hocasının da katılımıyla bir “*Türk Fiziki ve Tabii İlimler Cemiyeti*” kurulmuştu. Cemiyetin idare

¹⁰⁴⁸ Gülen Küçükler, “Ord. Prof. Dr. Curt Kosswig’in Türkiye Faunası Tarihi için Yaptığı Bilimsel Gezilerinden Anılarda Kalanlar Cafer Türkmen”, *Türk Biyoloji Dergisi*, S.4, (2003), s.43.

¹⁰⁴⁹ *Milliyet*, “Dil İçin İçtima”, 24 Ocak 1934, s.6.

¹⁰⁵⁰ Arslan Kaynardağ, “Filozof Hans Reichenbach’ın Türkiye’deki Yılları ve Etkileri”, *Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Felsefe – Düşünceler, Etkinlikler, Filozoflar, Söyleşiler*, Kültür Bakanlığı Cumhuriyet Kitaplığı Dizisi, Ankara, 2002, s.339-341.

¹⁰⁵¹ Gerhard Kessler, “*Kendi Hayat Yolum*”, *İş Dergisi*, (1951), s.33-40; Orhan Tuna, “Prof. Dr. Gerhard Kessler’s Persönlichkeit und Werke”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul, (1963), s.293-307.

¹⁰⁵² *Milliyet*, “*Belediyeler Bütçesi*”, 30 Nisan 1934, s.3.

heyeti Prof. Hans Winterstein, Prof. Erwin Freundlich, Prof. İbrahim Hakkı, Prof. Mazhar Osman, Prof. Andre Naville, Prof. Hans Reichenbach Beylerden oluşmuştu. Cemiyetin ilk toplantısında Prof. Erwin Freundlich *“Kainatın Yaşı Ye Yıldızların Enerji Membaları”* konu bir panel vermişti. Panelden önce cemiyet başkanı Prof. H. Winterstein, cemiyetin amacı hakkında şu açıklamayı yapmıştı; *“Profesör cemiyetin tarhiyatı ilmiye yapması için kurulduğunu, tetkikat yapan arkadaşlarla serbest münakaşalarda bulunulacağını ve üniversite ile halk arasında ilimi fikir hareketleri canlandırılacağını beyan etmişti.”*¹⁰⁵³

Alman bilim insanları sadece üniversite kapsamında cemiyetleşme yapmamış Anadolu’daki meslek gruplarıyla da çeşitli cemiyetler kurmuşlardı. Bu kapsamda Üniversite Kadın Kliniği profesörlerinden Dr. W. Lipmann ve Tevfik Remzi Beyler’in öncülüğünde 1934’te *“Türk Kadın Hekimleri Cemiyeti”* kurulmuştu. Bu cemiyet Anadolu Türk Kadın Hekimleri’nin birlikte çalışmalarını ve ilmi yükselmelerini temin amacıyla bir birlik oluşturmak için kurulmuştu. Birliğin nizamnamesi hazırlanarak resmen Hükümet’e müracaat edilmişti. Heyet Başkanlığına Prof. Dr. W. Lipmann ve Umumi Kâtipliğine ise Prof. Tevfik Remzi Bey seçilmişti. Cemiyet her ay düzenli olarak toplanarak ilmi çalışmalar yapmayı ve Anadolu kadının sağlık şartlarının iyileştirilmesi için hekimler arası bilgi paylaşmayı amaçlanmıştı.¹⁰⁵⁴

C- MÜLTECİ ALMAN AKADEMİSYENLERİN TÜRK BİLİM İNSANLARINA KATKILARI

Üniversite reformundan önce çeşitli bilim dallarındaki Türk bilim insanlarının yetiştirilmesi için yurt dışına öğrenci gönderilmişti. Yüksek öğretimde 1927-1928 ders yılından başlayarak 1932-1933 ders yılını kapsayan altı ders yılından başta Fransa olmak üzere Avrupa’nın çeşitli ülkelerine ve Amerika’ya değişik dallarda öğrenim görmek üzere öğrenci gönderilmişti. Yurtdışında en çok öğrencinin bulunduğu dönem 1929-1930 ders yılı ve toplam öğrenci sayısı 288 kişiden oluşmuştu. Bunların 48’i temel bilimler, 36’sı sosyal bilimler, 42’si mühendislik ve 162’si de diğer alanlarda öğrenim görülmüştü.¹⁰⁵⁵ Ali Rıza Berkem, yurt dışına öğrenci gönderilmesi hakkında şunları dile getirmişti: *“Bir üniversitenin temelini Fen ve Edebiyat Fakültelerinin oluşturduğu olgusu göz önüne alınarak, özellikle bu alanlarda yetiştirilmek üzere, lise çıkışlı seçkin*

¹⁰⁵³ **Milliyet**, “Üniversitede İlmi Cemiyet Kuruldu”, 24 Nisan 1934, s.3; **Milliyet**, “İlk Konferans Verildi”, 1 Mayıs 1934, s.6.

¹⁰⁵⁴ **Milliyet**, “Kadın Hekimleri Birliği”, 22 Mayıs 1934, s.4.

¹⁰⁵⁵ Osman Bahadır, “Cumhuriyetin İlk On Yılında Yurtdışında Eğitim”, **Bilim Cumhuriyetinden Manzaralar**, İstanbul, (2000), s.53-56.

gençlerin Avrupa'ya öğrenime gönderilmesini Atatürk'ün özel isteği olmuştu.” Temel ve sosyal bilimler alanlarında Avrupa'da öğrenimlerini bitirerek dönenler Darülfünûn'da görevlendirilmek yerine çeşitli liselere öğretmen olarak atanmışlardı. Üniversite'nin kurulmasıyla birlikte bunlar muvakkat kadroya alınmışlardı. Daha sonra eğitimini tamamlayanlar da doğrudan üniversite kadrosuna alınmışlardı.¹⁰⁵⁶

Yurt dışında öğrenimlerini tamamlayarak dönen Türk gençlerine bir şart koşulmadan doçent olarak atanmaları konusunda kolaylık sağlanmıştı. Bu konu hakkında Niyazi Berkes, Felsefe Bölümü'ne Mehmet Karasarı'nın doçent olarak atanması hakkında mizahsen bir olay anlatmıştı. Mehmet Karasarı ile Enver Ziya Karal Fransa'da lisans eğitimini tamamlayıp İstanbul'a dönmüşlerdi. İkisi de lise de öğretmenlik ayarlamak için çabalamışlardı. Bunun için birinin Ankara'ya gitmesini kararlaştırdıkları sırada “1933 Üniversite Reformu” yapıldığını ve gazetelerin fakültelere atanan doçentlerin adlarını roman tefrikası gibi yayınlandığından bahsetmişti. Çıkan haberlerde Enver Ziya Karal, tesadüfle kendisi ile Mehmet Karasarı'nın “Doçent” olduklarını görünce otele koştüğünü, Ankara'ya gidecek olan Karasarı'nın boşuna bilet parası harcamaması için bir not bırakmıştı. Notta; “*Mehmet, Ankara'ya gitme, Doçent olduk tümcesini yazmış ve çıkıp gitmiş. Otele gelen Mehmet Karasan eski yazı ile yazılı notu alınca ondaki “Doçent” sözcüğünü Zucennet (cennetlik gibi okumuş) Enver Ziya gelinceye kadar bu Doçent-Zucennet muammasını çözememişti*”¹⁰⁵⁷ diye gülererek anlatmıştı.

Üniversitenin ileriye yönelik başarılı adımlar atması ancak, reformdan sonra birçoğu milletlerarası şöhrete sahip olan mülteci bilim insanları ile modern Avrupa bilimi Türkiye'ye gelmesiyle olmuştu. Reformdan sonra mülteci profesörlerin yanında Türk bilim insanları yetiştirilmeye başlanmıştı. Özellikle mülteci profesörler tıp ve fen bilimleri dallarında yetiştirdikleri öğrencilere önemli katkılarda bulunmuşlardı. “1933 Üniversite Reformu” sırasında ve reformdan bir müddet sonra yüksek öğrenimlerini Avrupa ülkelerinde eğitimlerini tamamlayarak Türkiye'ye dönen genç Türk bilim insanları yabancı profesörlerin yanlarına asistan olarak atanmıştı. Bunlar; Saffet Rıza Alpar, Tahsin Rüştü Bayer, Turhan Şeşbeş, Ayşe Tarlan, Ali Rıza Berkem, Haldun

¹⁰⁵⁶ Ali Rıza Berkem, “Yeni İstanbul Üniversitesi 50 Yaşında”, **Kimya ve Sanayi**, 1983, s.25-27.

¹⁰⁵⁷ Niyazi Berkes, **Unutulan Yıllar**, İstanbul, (1997), s.107.

Nuzhet Terem, Jülide Deymer, Cemil Dikmen, Baha Erdem ve Muvaffak Seyhan gibi genç bilim insanları atanmıştı.¹⁰⁵⁸

I- Fen Bilimlerinde Yetiştirdikleri Türk Bilim İnsanları

Mülteci bilim insanlarının büyük çoğunluğu tıp ve fen bilimi alanlarında Türkiye'ye gelmişti. Alanlarıyla ilgili enstitü ve kürsü başkanlıklarıyla bu profesörler, yardımcılıklarına Avrupa'da eğitimini tamamlayarak dönen genç Türk doçent ve asistanlar ile yurt dışından getirdikleri kendi asistanları görevlendirilmişti.¹⁰⁵⁹

Türkiye'de ilk matematik doktoraları, “1933 Üniversite Reformu”nda tam altı yıl sonra, 1939'dan itibaren İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde yapılmıştı. Bu derecelere temel teşkil eden ilk doktora tezlerinin Nazi Almanyası'ndan kaçarak Türkiye'ye sığınan Prof. Dr. Richard von Mises ve Prof. Dr. William Prager tarafından yönetilmişti.¹⁰⁶⁰ Hocaların Türkiye'den ayrılmasından sonra ise bu konuda Kerim Erim¹⁰⁶¹, aktif bir rol oynamıştı.

Fen Fakültesi'nin Matematik kürsüsünün 1934'te başına getirilen Richard Von Mises'in yanında doçent ve asistan olarak; Ratıp Peker, Cahit Arf, Ferruh Şemin ve Nazım Terzioğlu gibi isimler yetişmişti.¹⁰⁶² Matematik alanında yine R. Mises'le beraber Willy Prager'de öğrencilerin gelişmesine katkıda bulunmuş, uygulamalı matematiğin yerleşmesine önemli etkileri olmuştu.¹⁰⁶³

Richard Von Mises ve Willy Prager İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde Matematik alanında altı tane doktora tezine danışmanlık yapmışlardı. Bunlar:¹⁰⁶⁴

¹⁰⁵⁸ Ayşen İçke, *Atatürk Dönemi Yurt Dışı Eğitimi 1923-1938*, ATAM Yayınları, Ankara, 2018, s. 97-99.

¹⁰⁵⁹ Ayşen İçke, *Atatürk Dönemi Yurt Dışı Eğitimi 1923-1938*, s.48.

¹⁰⁶⁰ Orhan Ş. İçen, “*İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Matematik Dalı Mensuplarının Uluslararası Bilimsel Araştırmalara Yaptıkları Katkı*”, *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı*, İstanbul, 1982, s.32.

¹⁰⁶¹ Kerim Erim 1894'te İstanbul'da doğmuştu. 1914'te Yüksek Mühendis Mektebi'nden mezun olmuştu. Bazı kaynaklara göre mezun olduktan sonra 1914'ün sonunda matematik öğrenimi için Berlin Üniversitesi'ne gitmişti. 1919'da “*Über die Trägheitsformen eines Modulsystems*” başlıklı teziyle doktora derecesini almıştı. Bundan sonra İstanbul'a dönen Kerim Erim, İstanbul Üniversitesi'nde görev yapmıştı. 1933'te gerçekleştirilen Üniversite Reformu sonrasında kısa bir süre Fen Fakültesi dekanlığı yapmıştı. 1939-1940 yıllarında Matematik Enstitüsü Direktörlüğü, 1948-1950 arasında tekrar Fen Fakültesi Dekanlığı atanmıştı. Kerim Erim, Türk Matematik Derneği'nin ve Türk Matematik Derneği'nin kurucu üyesiydi. 1952'de vefat etmiştir. A. Einstein görelilik teorisini Türkiye'de tanıtanlar arasında yer almıştı. (Osman Bahadır, *Matematikte Bir Öncü*, Anahtar Yayınevi, İstanbul, 2006).

¹⁰⁶² Muvaffak Seyhan, “*Fen Fakültesinin Altın Çağı*”, *Cumhuriyet*, (5 Mart 1972), s.2.

¹⁰⁶³ Orhan Ş. İçen, “*İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Matematik Dalı Mensuplarının Uluslararası Bilimsel Araştırmalara Yaptıkları Katkı*”, *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde Çeşitli Fen Bilimi Dallarında Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı*, İstanbul, (1982), s.19.

¹⁰⁶⁴ Feza Günergün, Kaan Ata, “*İstanbul Üniversitesi'nde Fen Bilimlerinde Araştırmanın Kurumsallaşması: 1933 Reformu'nu İzleyen Otuz Yıl İçinde Yapılan Doktoralar*”, *Türkiye'de*

1. Terenzio Consoli, Sonsuz Sayıda Aleatuvar Değişkenlerinin İhtimali Hakkında Bir Teoremin Tamimi, Danışman: (R. V. Mises), 1939.
2. Yomtov Garti, İstatistik Fonksiyonlarının İhtimaliyet Kanunları, Danışman: (R. V. Mises), 1939.
3. Terenzio Consoli, Sonsuz Sayıda Aleatuvar Değişkenlerin İhtimali Hakkında Bir Teoremin Tamimi, Danışman: (R. V. Mises), 1939.
4. Mehmet Anas, Vasati Eğriliğinin İkinci Beltramiyeni Sıfır Olan Satırları, Danışman: (W. Prager), 1941.
5. Hermine Kalustyan, Konform Tasvir ve Sulp Bir Cismin Düzlem Hareketi, Danışman: (R. V. Mises), (W. Prager), 1941.
6. Lûtfi Biran, Regle Yüzeylerin Yesarî Eğrilerin Etüdüne Benzer Tarzda Tetkiki, Danışman: (W. Prager), 1941.

R. Mises ve W. Prager'in yanında doktora ve doçentliğini tamamlayan birçok Türk bilim insanı daha sonraları da başka öğrenciler yetiştirmişlerdi.¹⁰⁶⁵ Üniversitenin 1933-1982 yılları arasındaki elli küsur yıllık döneminde Fen Fakültesi'ne bağlı Matematik Enstitüsü'nde yapılan doktora tezlerinin neredeyse üçte birini yani kırk bir doktora tezinin on üçü R. Mises, W. Prager ve Kerim Erim tarafından yönetilmişti.¹⁰⁶⁶

Fritz Neumark, Richard E. von Mises ile ilgili anılarında; tanınmış iktisatçılardan Ludwig von Mises'in kardeşi olduğunu, Berlin Üniversitesi'nde Ordinaryüs Profesörlük yapmış, kendisini kendi dalında dünyaca tanınan çalışmalarla ispat etmiş, olağanüstü geniş kültürlü insanlardan biri tanıtmıştı.¹⁰⁶⁷

Kerim Erim ve Cahit Arf'ın hatıralarında yabancı hocaları hakkında; aralarında R. von Mises gibi yüksek seviyede bir bilim insanı olmasına rağmen, ilk yabancı profesörlerden kendi gibi genç öğretim üyelerinin pek bir şey öğrenemediği belirtmişti. Çünkü bir defa hem Von Mises hem de kendilerinin bir bakıma gereksiz bir gurura sahip insanlar olduğunu, kendisiyle rahatça temas kuramamaktan şikâyet etmişti. Bundan dolayı Von Mises'in konularıyla ilgilenmediklerini ifade ederek; kendilerinin Von Mises'in veya W. Prager'in verdiği derslere gittiklerini, dersleri tercüme ettiklerini, fakat dikkatlerini daha çok derslerde yapılan yanlışları bulup kritik etmeye

Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861 - 1961), Edt: Namık Aras, Emre Dölen, Osman Bahadır, Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi Yay., 2010, s.169.

¹⁰⁶⁵Bknz: Aslıhan Cengiz Altunbaş, **Türkiye'de Uygulamalı Matematik Araştırmalarının Başlangıcı ve Gelişimi**, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Feza Günergun), İstanbul, 2015.

¹⁰⁶⁶ Alp Eden, Gürol Irzık, "1933 Üniversite Reformu Sonrası Sınırlı Bir Matematik Soyağacı Çalışması", **Matematik Dünyası**, S.2, (2012), s.1-2.

¹⁰⁶⁷ F. Nuemark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.68.

yöneldiklerini ifade etmişlerdi. Bu yabancı profesörlerin kendilerine asıl faydalarının bilim insanlarının araştırma yapmaları ve bir şeyler yaratmaları gerektiğini örneklerle göstermeleri olduğunu, bunda da enstitü müdürü Von Mises ile yardımcısı Kerim Erim'in etkisinin büyük olduğunu vurgulamıştı.¹⁰⁶⁸

Prof. Dr. Rudolf Nissen anılarında; o, Alman mülteci bilim insanları arasında “*en deneyimli olanı ve en çok saygı duyulanıdır*” hatta “*Türk hükümetinin de değer verilen bir danışmanı olmuştur*”¹⁰⁶⁹ ” diyerek R. Mises’den övgüyle bahsetmişti. 1939’da Harvard Üniversitesi’nden ve Massachusetts Institute for Technology’den aldığı daveti değerlendirip ABD’ye gitmişti. Çünkü İstanbul Üniversitesi yönetimi kendisine iş sözleşmesinin uzatılmayacağını bildirmişti. Bunun nedeni Enstitüdeki Türk meslektaşlarının Hilde Geiringer ile olan ilişkisinden rahatsız olup bunu yönetime bildirmişlerdi.¹⁰⁷⁰

“1933 Üniversite Reformu”yla beraber Fen Fakültesi Genel Fizik kürsüsünün başına Prof. Dr. Hanry Dember ile Fransız Prof. Dr. Marcel Fauche getirilmişti.¹⁰⁷¹ H. Dember’in yanında; Nusret Kürkçüoğlu, doçent Adnan Sokullu ve doçent Canit Ener gibi Türk bilim insanları görev yapmıştı. Profesör H. Dember, 1940’ta Amerika’ya gitmişti.¹⁰⁷² M. Feuche’nin yanında doçent Celal Saraç görev almıştı. 1943’te genel fizik kürsüsüne “*Zürich Technische Hochschule*” doçentlerinden Kurt Zubert getirilmişti. Marcel Fouche ise 1958’e kadar Türkiye’de kalmıştı.¹⁰⁷³

Mülteci bilim insanları tarafından İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Genel Fizik alanında on dört tane doktora tezi yapılmıştı. Bunlar:¹⁰⁷⁴

1. Cavit Ener, Yarı Geçirgen Kristallerde Elektron ve Işık Şualarının Fotoelektrik Tansiyon Üzerinde Etkisi, Danışman: (H. Dember), 1941.
2. Mehmet Öğder, Su Buharı ve Gazların Fotoelektrik Olaya Tesiri, Danışman: (H. Dember), 1942.

¹⁰⁶⁸ Erdal İnönü, **1923-1966 Dönemi Türkiye Matematik Araştırmaları Bibliyografyası ve Bazı Gözlemler**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1973, s.37-42.

¹⁰⁶⁹ Rudolf Nissen, **Helle Blätter Dunkle Blätter...**, s.212.

¹⁰⁷⁰ Cem Dalaman, **Die Türkei in ihrer Modernisierungsphase als Fluchtland für deutsche Exilanten**, Dissertation; Freie Universität, Berlin, 2001, s.128.

¹⁰⁷¹ Fahir Yeniçay, “*İstanbul Üniversitesinin Fiziğinin Gelişmesi*”, **İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesinde Çeşitli Fen Fakültesi’nde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı**, İstanbul, 1982, s.49.

¹⁰⁷² Erdal İnönü, **1923-1966 Döneminde Fizik Dalındaki Araştırmalara Türkiye’nin Katkısını Gösteren Bir Bibliyografya ve Bazı Gözlemler**, Ankara, 1971, s.12-19; Metin Bolcal, “*Deneyisel Fiziğin Ustası: Prof. Dr. Adnan Sokullu*”, **Cumhuriyet Bilim Teknik**, (18 Ocak 2008), s.17.

¹⁰⁷³ Fahir Yeniçay, “*İstanbul Üniversitesinin Fiziğinin Gelişmesi*”, s.43-53.

¹⁰⁷⁴ Feza Günergun, Kaan Ata, “*İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi’nde 1933-1963 Yılları Arasında Yapılan Doktoralar*”, **Türkiye’de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961)**, s.507.

3. Remziye Akpınar, Proporsiyonel Sayıcıda Deşarjın Yayılması Hakkında Danışman: (K. Zuber), 1949.
4. Nezihe Taşköprülü, Sıvılarda Yüksek Frekanslı Sesler, Danışman: (K. Zuber), 1949.
5. Adnan Sokullu, İdeal Olmayan Karışımlarda Ses Hızı ve Kompresibilite, Danışman: (K. Zuber), 1949.
6. Dilşat Elbrus, Kantitatif Autorafyografi Metodu ve Bu Metodun Absorblayıcılar Civarında Nötron Dağılımının Tayinine Tatbiki, Danışman: (K. Zuber), 1949.
7. Nimet Pusat, Hakiki Bir Gazda Ses Hızının Basınçla Değişimi ve Etil Formiat Buharı İçinde Ses Hızı Dispersiyonu, Danışman: (K. Zuber), 1952.
8. Fikret Kortel, Diktörtgen Levhalı Bir Düzlem Kondensatörün Elektrostatik Alanının Teorik ve Denel İncelenmesi, Danışman: (M. Fouche), 1952.
9. Selma Karaali, Solonoidlerin Karakteristikleri, Danışman: (M. Fouche), 1953.
10. Turgut Oğuzer, Kendi Kendine Beslenen Bir Titreşim Devresi İle Beslenen Solenoid, Danışman: (M. Fouche), 1954.
11. Ayhan Çilesiz, Şeffaf Sıvılarda Ülrasonik Absosbsiyonu Ölçmek İçin Yeni Bir Puls Metodu, Danışman: (M. Fouche), 1954.
12. Selehattin Yücel, Circuits End Et En Condensateurs En Derivarîton Su Sun Long Solenoide Multupler Principales Et D'ordse Superiour, Danışman: (M. Fouche), 1954.
13. Nebahat Dinçer, Lityum Sulfat Magnezyum Klorür ve Beliryum Sulfat Çözeltilerinde Ültrases Hızı, Danışman: (K. Zuber), 1960.
14. Hayati Budak, Nükleer Kuadрупol Rezonansın Termometre Olarak Kullanılması, Danışman: (K. Zuber), 1963.

Yukarıda bahsedilen öğrenciler de bilim insanı olarak daha sonra birçok öğrenci yetiştirmiş ve doktora çalışmalarını yönetmişlerdi.¹⁰⁷⁵

Üniversite reformundan sonra Sanai Kimya alanına Berlin “*Kaiser Wilhelm Enstitüsü*”nden Kasım 1933’te Prof. Dr. Reginald Herzog getirilmişti.¹⁰⁷⁶ Genel kimya içinde önce R. Herzog’un arkadaşı Drik Scheller düşünülmüştü. Fakat I. Dünya Savaşı’ndan önce İstanbul’da Kimya Enstitüsü kurmuş ve Türkçe bilen Prof. Dr. Fritz Arndt tercih edilmişti. 1933’te Hitler’in ırkçı politikalarından kaçarak İngiltere’de

¹⁰⁷⁵ Hüseyin Erbil Ertaş, “*Prof. Dr. Osman Besim Tanyel (1915-1998)*”, **Yitirdiğimiz Hocalarımız**, Derleyen: Mehmet Erbudak, İstanbul, (2005), s.75-76.

¹⁰⁷⁶ **Milliyet**, “*Ecnebi Hocalar*”, 6 Kasım 1933, s.3.

Oxford Üniversitesi'nde bir yıl çalıştıktan sonra Fritz Arndt, Türkiye'nin daveti üzerine ikinci kez Türkiye'ye gelmişti.¹⁰⁷⁷

Türk öğrenciler önce R. Herzog, sonra da Prof. Dr. Phillip Gross ile F. Arndt'ın yanında doçent ve asistan olarak görev alıp yıllarca ülkelerine hizmet etmişlerdi. Prof. Dr. Muvaffak Seyhan; Fritz Arndt'ın modern kimyayı Türkiye'ye getirip endüstride, üniversite ve liselerde önemli görevlerde bulunan birçok kimyacının hocası olarak kabul edildiğini dile getirmişti.¹⁰⁷⁸ Fen Fakültesi'ne bağlı olarak 1964'da "*Kimya Yüksek Okulu*" kurulmuş, 1967'de de bu okul Kimya Fakültesi adıyla Fen Fakültesi'nden ayrılmıştı. 1933 Üniversite Reformu'ndan 1967'de bağımsız fakülte oluncaya kadar, Fen Fakültesi bünyesinde yabancı bilim insanlarının öncülüğünde başlatılıp, Türk bilim insanlarınca geliştirilen çalışmalar sonucu 80 doktora çalışması yapılmıştı.¹⁰⁷⁹

A. Malche, "*1933 Üniversite Reformu*", sırasında astronomi öğrenimi için Berlin Astrofizik Rasathanesi'nde görevli Erwin Finlay Freundlich ile temasa geçmişti. 1933-1934 ders yılı başında İstanbul Üniversitesi'ne "*Heyet Enstitüsü*"ne ordinaryüs profesör unvanı ile davet edilmişti. F. Freundlich'e yardımcı olarak da Breslau Rasathanesi'nde asistan iken Nazi yönetimince işten çıkarılan Dr. Wolfgang Gleisberg görevlendirilmişti. Dr. Wolfgang Gleisberg Türkiye'de profesör ve ordinaryüs profesörlüğe kadar yükselmiş ve 1958'e kadar görev yapmıştı.¹⁰⁸⁰

Nuzhet Zihni Gökdoğan, Tevfik Okyay Kabakçıoğlu ve Parîs Pişmiş gibi Türk bilim insanları F. Freundlich'in yanında yetişmişlerdi. 1937'nin ders yılı sonunda F. Freundlich'in Çekoslovakya Prag Üniversitesi'ne gitmesinden sonra Astrofizik alanında büyük ün yapmış olan Prof. Dr. Hans Rosenberg 1938'in başlarında İstanbul Üniversitesi'ne davet edilmişti. Ancak H. Rosenberg kısa süre görev yapabilmiş ve 26 Temmuz 1940'da İstanbul'da vefat etmişti.¹⁰⁸¹

¹⁰⁷⁷ Not: Fritz Arndt hakkında detaylı bilgi biyografiler kısmında verilecektir. Gözen Erten, "*Fen Fakültesinde Kimya Öğreniminin Geçmişi*", **İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesinde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı**, s.66.

¹⁰⁷⁸ Muvaffak Seyhan, **Cumhuriyet** 7 Ocak 1970 ve 5 Mart 1972; Gözen Erten, "*Fen Fakültesinde Kimya Öğreniminin Geçmişi*", s.67.

¹⁰⁷⁹ Ali Rıza Berkem, "*Türkiye'nin Son 70 Yılında Kimya Alanındaki Gelişmeler*", **Türk Dünyasında Kimya Bilimi ve Eğitimi Tarihi**, Edt: Ahmet Hulusi Köker, Kayseri, (1993), s.98-13; Gözen Erten, "*Fen Fakültesinde Kimya Öğreniminin Geçmişi*", s.70-74.

¹⁰⁸⁰ Nuzhet Gökdoğan, Adnan Kırıl, "*İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Astronomi Bölümü Tarihçesi*", **İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde Çeşitli Bilim Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı**, Edt: Ahmed Yüksel Özemre, İstanbul, 1982, s.76.

¹⁰⁸¹ Yeni Sabah, "*Prof. Hans Rozenberg Öldü*", 28 Temmuz 1940, s.4; Yavuz Unat, İnan Kalaycıoğulları, "*Cumhuriyet Dönemi'nde Astronomi Çalışmaları*", **XIV. Ulusal Astronomi Kongresi**, Edt: İsmail Küçük, Kayseri, (31 Ağustos 2004), s.4-5.

“Tan” gazetesinde “Fen Doktoru Türk Kızı” başlıklı makalede şu bilgilere yer verilmişti: “İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi’nde Nuzhet Toydemir adında bir Türk kadını ilk defa Fen Doktoru unvanını almıştı. Nuzhet Hanım’ın çalışma alanı astronomidir. Türk kadının felsefe ya da edebiyat fakültelerinde doktor olması çok doğal iken düne kadar üniversitede okuma hakkı olmayan Türk kadının astronomi gibi alanda Doktor unvanı alması gelinen başarının en önemli göstergesi olmuştu. Atatürk’ün açtığı bu yolda ve ecnebi bilim insanlarının da üst düzey katkıları ile daha çok Türk kadını önemli alanlarda Doktor olarak hayata kazandıracaktı.”¹⁰⁸²

İstanbul Üniversite Fen Fakültesi’nde Astronomi alanında mülteci bilim insanları tarafından sekiz adet doktora çalışmaları yaptırılmıştı.¹⁰⁸³

1. Nuzhet Gökdoğan, Contributions Aux Recherches Sur L’Existence D’une Matiere Obscure Inter-Stellaire Homogene Autour Du Soleil, (Güneş’in Etrafında Yıldızlar Arası Karanlık Homogen Bir Maddenin Mevcudiyetine Dair Araştırmalar), Danışman: (F. Freundlich), 1937.
2. Paris Pişmiş, On The Interpretation Of K Term (K-Haddın İzahına Dair Araştırma), Danışman: (F. Freundlich), 1937.
3. Hasan Tayşi, Güneş Lekelerinin Hayat Müddetleri Hakkında, Danışman: (W. Gleisberg), 1949.
4. Muammer Dizer, Güneş Leke Gruplarının Bazı Özelileri, Danışman: (W. Gleisberg), 1950.
5. Metin Hotinli, Güneş Lekelerinin Perspektif Kısılmasına Dair, Danışman: (W. Gleisberg), 1951.
6. H. Oğuz Veli, Güneş Lekelerine Ait Relatif Sayı Eğrilerinin Önceden Hesaplanması, Danışman: (W. Gleisberg), 1953.
7. Tarık Gökmen, Group-Sequene Criterion For Series Of Observations, Danışman: (W. Gleisberg), 1954.
8. Adnan Kırıl, Güneş Lekelerinin Bölge Kaymasının Denklemleri, Danışman: (W. Gleisberg), 1956.

Zooloji kürsü başkanlığına “1933 Üniversite Reformu” ile İsviçreli Doç. Dr. Andre Naville getirilmişti. Türkiye’de profesör olan A. Naville, zamanında yurt dışında eğitim görmüş Fazıla Giz, Suat Nigar ve reformdan önce Darülfünûn’da bulunan Fahire

¹⁰⁸²Tan, “Fen Doktoru Türk Kızı”, 8 Haziran 1937, s.6.

¹⁰⁸³ Dursun Koçer, “Cumhuriyet Türkiye’sinde Gökbilim Kurucusu Bir Öncü Bilim Kadını”, **Bilim Teknik**, (18 Nisan 2008), s.16; **Bilim Teknik**, 18 Mart 2006, s.1; Muammer Dizer, Atilla Özgüç, **Türkiye’de Astronomi Çalışmaları 1923-1982**, İstanbul, 1983, s. 5-7.

Battalgazi doçent adayı olarak kürsüye alınmışlardı. Naciye Erktin ve Mehat Çağlar'da asistan olarak görev yapmışlardı.¹⁰⁸⁴ A. Naville'nin 1937'deki ölümünden sonra yerine Curt Kosswig atanmıştı. C. Kosswig'in ilk yıllarında Dr. Saadet Ergene, Dr. Bedia Bozkurt, Dr. Recai Ermin, Dr. Atıf Şengün, Salahattin Okay ve Muhtar Başoğlu gibi genç bilim insanlarının gelişmesinde önemli katkıları olmuştu.¹⁰⁸⁵

Zooloji kürsüsünde Curt Kosswig yönetiminde tamamlanan on altı tane doktora çalışması yapılmıştı. Bunlar:¹⁰⁸⁶

1. Fahire Battalgazi, Decapod Crustacealların Kromozan Adedi, Danışman: A. Naville tarafından verilen tez çalışması ölümü üzerine C. Kosswig tamamlatılmıştı.
2. R. Hasis Arazı, Mantidlerin Kromozomları, Danışman: A. Naville yönetiminde başlamış ölümü üzerine C. Kosswig tarafından tamamlatılmıştır.
3. Fazıla Giz, Changes In The Iymph Nodes Of Rabbits Following Thyroids Feding, Danışman: (Curt Kosswig), 1944.
4. Füzüzan Sözer, Türkiye Gobsidleri, Danışman: (Curt Kosswig), 1941.
5. Selehatdin Okay, Sphaeroma Serratum'da Renk Değişmesi Changement De Coloration Chez Sphaeroma Serratum Fabr, Danışman: (Curt Kosswig), 1944.
6. Fethi Akşiray, Über Türkische Cyprinodontion, Danışman: (Curt Kosswig), 1948.
7. Remzi Geldiay, Çubuk Barajı ve Eğridir Gölünün Makro Mikro Faunasının Mukayeseli İncelenmesi, Danışman: (Curt Kosswig), 1949.
8. Melekper Öktay, Über Den Fettkörper Bei Melophagus Ovinus Und Einigen Andreeren Hippo Boschiden, Danışman: (Curt Kosswig), 1951.
9. Muzaffer Demir, Boğaz ve Adalar Sahillerinin Omurgasız Dip Hayvanları, Danışman: (Curt Kosswig), 1952.
10. Nezihe Öztan, Cytological Investipation Of The Sexual Differentitation In The Hybridsof Anatolian Cyprinodontis, Danışman: (Curt Kosswig), 1954.

¹⁰⁸⁴ Ahmet Emin Yalman, "Üniversiteden Röportajlar -Tabiat Sırlarını Arayan Gençler-", **Tan**, (28 Mayıs 1937), s.7; Sevtap İshakoğlu Kadioğlu, **İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Tarihçesi (1900-1946)**, İstanbul, 1998, s.156.

¹⁰⁸⁵ Ali Demirsoy, "Cumhuriyet'in Kuruluşundan Bugüne Türkiye'de Biyoloji Bilimindeki Gelişmeler", **Cumhuriyetin 70. Yılında Türkiye'de Bilim I**, Bilim ve Teknik Eki, Ankara, (1993), s.37; Atıf Şengün, "İstanbul Üniversitesinde 1933 Reformundan Sonra Zoolojinin Gelişmesi", **İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı**, Edt: Ahmed Yüksel Özemre, İstanbul, (1982), s.96.

¹⁰⁸⁶ Feza Günergun, Kaan Ata, "İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde 1933-1963 Yılları Arasında Yapılan Doktoralar", **Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961)**, s.511-512.

11. Neriman Konuralp, Anadolu’da Yaşayan Cypri-Nodontidae’lerin Gonad Morfolojilerine Ait İncelemeler, Danışman: (Curt Kosswig), 1955.
12. Perihan Şadoğlu, Ocular Redaction Of The Bat Fly Nycteribosca Africana (Diptera Streblidae) And Its Comparîsion With Those Seen İn Some Nycteri Biids, Danışman: (Curt Kosswig), 1956.
13. Necle Arım, Marmara ve Karadeniz’deki Bazı Kemikli Balıkların (Teleostların) Yumurta ve Larvalarının Morfolojileri Ekolojileri, Danışman: (Curt Kosswig), 1957.
14. Saime Özarslan, Recherdes Anatomiques Et Morphological Study Of The Fin And Connective Systems In Anatolian Cyprinotondidae, Danışman: (Curt Kosswig), 1959.
15. Ülker Demirhinde, Morpholohical Study Of The Connective, Danışman: (Curt Kosswig), 1959.
16. Nebia Kutaygil, Stevardia Albipinnis Gill’de Döllenme, Cinsi Differansiyon ve Sekonder Eşem Karakterinin Tetkiki, Danışman: (Curt Kosswig), 1959.

Prof. Dr. Fazıla Şevket Giz, Prof. Dr. Fahir Yeniçay ve Prof. Dr. Atıf Şengün tarafından 10 Nisan 1968’de C. Kosswig hakkında hazırlanan bir raporda; “*üstün bir zekâya, geniş bir bilgiye, tükenmez bir enerjiye ve büyük idare kabiliyetine sahip*” bir bilim insanı olarak tanıtılmıştı. Türkiye’de kaldığı on yedi yıl içerisinde birçok alanında uzman bilim insanı yetiştirdiğine değinilmişti¹⁰⁸⁷. Curt Kosswig’in ayrılmasından sonra zooloji alanında Türk profesörler tarafından birçok doktora çalışması yapılmıştı.¹⁰⁸⁸

Reformdan sonra İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Botanik Bölümü’ne mülteci Alman bilim insanlarından olan Leo Brauner ve Alfred Heilbornnn 1933’te getirilmişlerdi. A. Heilbronn ile L. Brauner’in botaniğin daha çok laboratuar ağırlıklı çalışmalar yürütülen dallarında uzmanlaşmışlardı. Bundan dolayı yetiştirdikleri birinci, ikinci ve hatta üçüncü kuşak Türk gençlerinin de laboratuar ağırlıklı botanik dallarında çalışmalar yapmalarına neden olmuştu. Sara Akdik¹⁰⁸⁹, Nimet Arslan, Metin Bara, Emine Bilge, Mürüvvet Hasman, Muazzez Önal, Fevzi Öztığ, Yusuf Vardar ve Nebahat Yakar Tan gibi botanikçiler A. Heilbronn, L. Brauner ekolünden yetişmişlerdi. Bu

¹⁰⁸⁷ Bu rapor, C. Kosswig’e fahri doktorluk payesi verilmesi için Fen Fakültesi Profesörler Kurulu tarafından hazırlanmıştı. Dinçer Gülen, Orhan Küçüker, “*Ord. Prof. Dr. Curt Kosswig (1903-1982), Bilimsel Çalışmaları ve Zooloji Bilim Dalına Katkıları*”, **Acta Naturae**, S.4, (Ekim 2003), s.10.

¹⁰⁸⁸ Dinçer Gülen, Orhan Küçüker, “*Ord. Prof. Dr. Curt Kosswig (1903-1982), Bilimsel Çalışmaları ve Zooloji Bilim Dalına Katkıları*”, s.6.

¹⁰⁸⁹ Türkiye’nin ilk kadın botanikçisidir. Daha sonra 1955’te kürsü başkanı olmuştu.

sistemden yetişen Hüsnü Demiriz ile Necmettin Zeybek daha sonra Ayten Aydın ile Betül Tutel bitki sistematığı konusunda çalışmışlarsa da son ikisi arazi ağırlıklı olmaktan çok yine laboratuvar ağırlıklı sistematik çalışmalar yapmışlardır.¹⁰⁹⁰

Ahmet Emin Yalman, “*Tan*” gazetesinde “*Üniversite Röportajları*” başlıklı bir yazı dizisi yayınlamıştı. Bizzat gözlem için dersine girdiği Nebat Profesörü A. Heilbornn’a bilgi bakımından Türk asistanları ve öğrencileri nasıl buluyorsunuz diye soru yöneltilmişti? A. Heilbornn’da; “*Meslek hayatımda çok asistanla çalıştım. Türk asistanların üstün ve geri oldukları noktalar var. Türk asistanlar ve öğrenciler çok çalışkanlardır. Resim sanatı konusunda çok yetenekli Türk gençleri var. Türk asistanlarının eksiklerinden birisi tecrübeleri yeterli düzeyde değil. Bunda da lise eğitiminin aksaklığı çok etkindir. Çünkü Türk lise eğitim sisteminde deneyle anlatılacak konunun yüzeysel ve ezbere dayanan bir sistemle öğretilmesi gençleri deney alanında çok zorlamaktadır. Ayrıca kültürden gelen baskın aile yapısı gençlerin sorma, irdeleme, merak etme gibi konulara karşı kayıtsız kalmasına neden olmuştu. Yoksa zekâ, çalışkanlık ve azim konusunda Türk asistan ile talebeler Avrupa’daki talebelerle yarışacak düzeydedir*¹⁰⁹¹” demişti.

Leo Brauner ve Alfred Heilbornn danışmanlığında Botanik alanında on altı tane doktora çalışması yapılmıştı. Bunlar:¹⁰⁹²

1. Lütfiye Irmak, Canlı Nebat Hücrelerinin Şeker Permeabilitesi Üzerine İyonların Litoyropik Tesiri, Danışman: (L. Brauner), 1938.
2. Mehpere Başarman, Bryaina Diocia’da Tali Cinsiyet Karakterleri, Danışman: (A. Heilbornnn), 1938.
3. Sıdika Aykın, Canlı ve Cansız Osmatik Sistemlerde Şu Permeabilitesiyle Emme Potansiyeli Arasındaki Bağlılıklar, Danışman: (L. Brauner), 1941.
4. Mürüvet Hasman, Bitki Dokularındaki Emme Basıncı Tayinlerinde (Determinat Grafik) Şekillerine Tesir Eden Faktörlerin Etüdü, Danışman: (L. Brauner), 1942.
5. Nebahat Yakar, Digitalis Ferrugina 2 D. Auren Lindi’nin Morfolojisel ve Anatomik Karakterleri, Danışman: (A. Heilbornnn), 1943.

¹⁰⁹⁰ Tuna Ekim, “*Türkiye Cumhuriyeti’nin 75. Yılında Botanik, Türkiye Cumhuriyeti’nin 75. Yılında Bilim “Bilanço 1923-1998”*”, **Ulusal Toplantısı**, I. Kitap, Ankara, (1999), s.267.

¹⁰⁹¹ Ahmet Emin Yalman, “*Üniversiteden Röportajlar -Hayat Sırlarını Arayan Enstitü-*”, **Tan**, (21 Mayıs 1937), s.10.

¹⁰⁹² Hüsnü Demiriz, “*Fen Fakültesinin Botanik Alanında Araştırmalara ve Öğretime Katkısı*”, **İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesinde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı**, İstanbul, (1982), s.139-140; Asuman Baytop, **Türkiye’de Botanik Tarihî Araştırmaları**, Edt: Feza Günergun, Ankara, 2004, s.341.

6. Kemal Erali, Türkiye’de Yetişen Bitkiler Hakkında, Danışman: (A. Heilbornnn), 1945.
7. Sara Akdik, Bir Crispa Mutant’ın Anatomi ve Morfologisi Hakkında, Danışman: (A. Heilbornnn), 1945.
8. Fahire Yenil, Digitalis Orientals Lam’ın Farmakolog Nostik Monografisi, Danışman: (A. Heilbornnn), 1945.
9. Nimet Arslan, Phaseolus Vulgaris’in Pirimer Yapraklarının Georaksiyonları Üzerinde İncelemeler, Danışman: (L. Brauner), 1948.
10. Nevin Elgin, Pegalum Harmala (Zygophyllacea)’nın Morfologik ve Anatomik Karakterleri, Danışman: (A. Heilbornnn), 1948.
11. Yusuf Vardar, Suyu Batırılmış Bitkilerin Su Mübadelesi Hakkında İncelemeler, Danışman: (L. Brauner), 1949.
12. Jale Tören, Bangardia Chrysogonum Boiss’nin Morfologisel, Anatomik ve Sitologosel Karakterleri, Danışman: (A. Heilbornnn), 1949.
13. Fatma Sayı, Anadolu Step Betkilerinden Onobiychis Anryea’nın (Boiss) Kserofotik Bazı Özellikleri, Danışman: (A. Heilbornnn), 1954.
14. Hüsni Demiriz, Lorus Mobilis L’ile Mystus Communis L’nin Anadolunun Kuzey ve Güney Kıyılarında Bir Arada Bulunuşu Üzerinde Ekolojik Müşahadeler, Danışman: (A. Heilbornnn), 1954.
- .Emine Bilgi, Bryonia Macrostylis Üzerinde Morfolojik, Anatomik ve Genetik İncelemeler, Danışman: (A. Heilbornnn), 1954.
15. Necmi Zeybek, Helianthus Annuus Hipokotilinde Meydana Gelen Tersiyonların Mekanizması Üzerinde İncelemeler, Danışman: (L. Brauner), 1955.
16. Sehavet Atay, Eterik Yağların Evaroporasyon ve Transpirasyon Üzerine Tesileri Hakkında, Danışman: (A. Heilbornnn), 1956.

Mülteci Alman bilim insanlarının yetiştirdiği Türk bilim insanları tarafından 1956’dan 1982’e kadar botanik alanında yirmi dokuz adet doktora çalışması yönetilmiştir.¹⁰⁹³ Sayısal verilere bakıldığında mülteci olarak Türkiye’ye gelen bilim insanları Türk öğrencilere balık tutup vermek yerine, balık nasıl yakalanır tarzında kalıcı ve ileriye taşınabilir bilgi, deneyim ve araştırma teknikleri öğretmişlerdi.

¹⁰⁹³ Hüsni Demiriz, “Fen Fakültesinin Botanik Alanında Araştırmalara ve Öğretime Katkısı”, s.140-141.

II- Tıp Alanında Yetiştirdikleri Türk Bilim İnsanları

Mülteci bilim insanları en çok fakülte tıp fakültesinde görev yapmıştı. İstanbul Üniversitesi'nde Tıp Fakültesi'nin 1946-1947'de öğrencisi Halim Spatar derslerine giren mülteci Alman hocalar hakkında anılarını; *"Savaşla Gelen Profesörler"* başlığı altında toplamıştı. Halim Spatar; İstanbul ve Ankara Üniversiteleri'nde, büyük bir bölümü Nazi Almanyası'ndan kaçan çoğu Yahudi kökenli, antifaşist çok sayıda değerli bilim insanından ders alma imkânı buldukları için kendilerini çok şanslı bir kuşak olarak görmüştü. Bu şansı onlara tanıyan kişinin Mustafa Kemal Atatürk'ün vizyonu olduğunu, özellikle de Amerika'dan çok ciddi teklifler almalarına karşın Türkiye'yi seçmelerindeki en büyük etkenin Atatürk'ün, üniversiteyi gerçek bir bilim ocağı yapma kararlılığı, bilime ve düşünce sistemlerine saygısı duyması olarak açıklamıştı.¹⁰⁹⁴

*"1933 Üniversite Reformu"*ndan sonra Tıp Fakültesi Patoloji Anatomi Enstitüsü Müdürlüğü'ne 1933'te Frankfurt Main Üniversitesi'nden Philipp Schwartz getirilmişti.¹⁰⁹⁵ 1953'te Amerika'ya gidinceye kadar enstitüye yönetmiş, patoloji alanında önemli gelişmelerin yaşanmasını sağlamıştı. P. Schwartz'ın yanında; asistan olarak Fikret Tuzcuoğlu, öğrencileri Münevver Yenerman,¹⁰⁹⁶ Bedrettin Baha Pars, İhsan Şükrü Aksel, F. Perihan Çambel, Muammer Yenerman ve Talia Baki Aykan gibi Türk doktorlar yetişmişti. Bu öğrenciler iler ki yıllarda Türkiye'nin ilk patoloji hocaları ve çeşitli patoloji kürsülerinin kurucuları olmuşlardı.¹⁰⁹⁷ P. Schwartz 1953'te Türkiye'den ABD'ye gitmeden önce İstanbul Üniversitesi hakkında bir de rapor hazırlamıştı.¹⁰⁹⁸

Tıp Fakültesi öğrencisi Halim Spatar, anılarında hocası Philipp Schwartz'ın bir öğrenci ile yaşadığı olay hakkında; sınıflarında oldukça çalışkan zeki ve hekim olmaya istekli ama birazda fevri bir öğrenciden bahsetmişti. Esprili bir yapısı olan P. Schwartz derste; *"maymunla insanoğlunun ataları birdir. Yani bizler maymunlarla amcaoğullarıyız! Darwin'in de ortaya koyduğu gibisinden"* bir şeyler söylemişti. Bunun üzerine fevri öğrenci P. Schwartz'a; *"Türklerin ataları hiçbir zaman maymun"*

¹⁰⁹⁴ Halim Spatar, *"Savaşla Gelen Profesörler"*, **Cumhuriyet Dergi**, S.727, (27 Şubat 2000), s.5.

¹⁰⁹⁵ **B.C.A.**, Fon: 30.11.1.0, Kutu: 202, Gölmek: 32, Sıra: 4, 2 Aralık 1948; **İstanbul Üniversitesi Personel Arşivi**, No: 4109-218, *"Philipp Schwartz Özlük Dosyası"*; **Cumhuriyet**, 17 Ağustos 1933, s.1; Not: Biografiler bölümünde detaylıca işlenecektir.

¹⁰⁹⁶ **B.C.A.**, Fon: 30.11.1.0, Kutu: 336, Gölmek: 29, Sıra: 10, 31 Temmuz 1968.

¹⁰⁹⁷ Münevver Yenerman, *"Patoloji Dalında 1933 Üniversite Reformu İle Sağlanan Gelişmeler ve Ord. Prof. Dr. Philip Schwartz'ın Etkileri"*, **II. Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu**, İstanbul, 1981, s.185-193.

¹⁰⁹⁸ **Cumhuriyet**, *"Ord. Prof. Schwartz'ın 1952 Yılında Verdiği Rapor"*, 9 Ağustos 1968, s.5; Muvaffak Seyhan, *"Tıp Eğitiminde Yabancılar"*, **Cumhuriyet**, (16 Eylül 1980), s.2.

olamaz Türk'ün atası Türk'tür" diye karşılık verince; "bu ne övünülecek ne de yerinilecek bir şeydir. Sadece şimdiki bilginiz de saptanmış olan bir doğrudur. Bilimsel kaygı ve kuşkulara önem verin; bilim dışı kuruntulara duyarlılık göstermeyin araştırın!"¹⁰⁹⁹ " diyerek konuyu kapatmıştı. Halim Spatar, sınıf arkadaşının farkında olmadan hocasına karşı ırkçılık yaptığını, böyle değerli hocanın ülkesinin dışında olmasının da sebebinin maruz kaldığı ırkçı politikalar olduğunu ve Hitler'in de insan olduğunu fakat bir maymunun yapamayacağı kötülükleri yaptığını belirtmişti.

Öğrencisi Münevver Yenerman, P. Schwartz'ın Türkiye'de patoloji dalına etkilerini konu alan makalesinde hocası hakkında şu ifadeleri dile getirmişti: P. Schwartz'ın dersleri, sistemli, katı kuramsal bilgi aktarılan dersler olmaktan çok, otopsi vakaları üzerinde analiz ve sentez yapılan demonstrasyonlar şeklinde olduğunu belirtmişti. Ayrıca Türkiye'de ilk klinik patoloji derslerini 1942'de P. Schwartz uygulamıştı. İlginç otopsi vakalarını klinikte hastayı izleyen öğretim üyesini de davet ederek derse çıkarıp dersi öğrencinin ilgisini çekecek ve belleğinde kalacak bir olay haline getirmişti. Biyopsi preparat ve raporları ile otopsi raporlarının saklanması P. Schwartz'ın başlattığı bir sistem olmuştu.¹¹⁰⁰

Halim Spatar yine hocası P. Schwartz hakkında; sözlü sınavdan kalan askeri tıbbiye okul öğrencisinin "Hocam ne olur bir sual daha" diye ısrarını kırmamış ve "sudan bir soru sorarak" öğrenciyi geçirmişti. Diğer üniversite öğrencisinin "onu geçirdiniz beni bıraktınız" diye çıkışınca P. Schwartz; "o paşa olacak, sen doktor olacaksın"¹¹⁰¹ " diyerek doktorluk mesleğine ve yetiştirdiği öğrencilere verdiği öneme dikkat çekmişti.

Genel ve Deneysel Patoloji Enstitüsü'nün başına 1933'te Prof. Dr. Siegfried Oberndorfer getirilmişti.¹¹⁰² Daha sonra ise S. Oberndorfer 1937'de İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Kanser Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü'ne atanmıştı.¹¹⁰³ Türkiye'ye gelmeden önce S. Oberndorfer ilk olarak 1907'de "carcinoid/tümör"¹¹⁰⁴ "

¹⁰⁹⁹ Halim Spatar, "Savaşla Gelen Profesörler", s.5-6.

¹¹⁰⁰ Münevver Yenerman, "Patoloji Dalında 1933 Üniversite Reformu ile Sağlanan Gelişmeler ve Ord. Prof. Dr. Philpp Schwartz'ın Etkileri", II. Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu, (İstanbul, 20-25 Eylül 1981), Edt. A. Terzioğlu, İstanbul, 1981, s.185-195.

¹¹⁰¹ Necdet Tuna, "Einstein ve Alman Hocalarımız", Cumhuriyet Almanya, (27 Ocak 2006), s.17.

¹¹⁰² Cumhuriyet Bilim Teknik, 16 Kasım 2007, s.19; Semih Baskan, "İki Patolog", Cumhuriyet Bilim Teknik, (8 Kasım 2013), s.9.

¹¹⁰³ İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No:4109-14, "Siegfried Oberndorfer Özlük Dosyası", 1937; Muvaffak Seyhan, "Tıp Eğitiminde Yabancılar", Cumhuriyet, (16 Eylül 1980), s.2.

¹¹⁰⁴ Karsinoid tümörler hormon yapıcı endokrin hücrelerden ortaya çıkan ve çoğu zaman hormon taşıyıcı madde ya da nörotransmitter sentezleyen, ender rastlanan tümörlerdir. Karsinoid tümörler yavaş büyür ve genellikle mide, ince ve kalın barsak, timus ya da akciğerde ortaya çıkarlar. Prof. Dr. Siegfried Oberndorfer, bu tümöral hastalığın gelişim sürecinin bilinmesi ve sonuçlarının iyi tahmin edilebilmesi

terimini önermiş ve tanımlamıştı. Patoloji çalışmalarının yanında Türkiye’de kanser araştırmalarının gelişmesine katkıda bulunmuştu. Meslektaşları pratisyen hekimler ve öğrenciler tarafından S. Oberndorfer, mükemmel bir insan, kaliteli bir ilim insanı, çok iyi bir öğretici ve gerçek bir Türk dostu olarak nitelendirilmişti.¹¹⁰⁵

S. Oberndorfer, Sedat Tavat, Üveis Maskar, Osman Saka ve Satı Eser gibi Türk bilim insanları yetişmişti.¹¹⁰⁶ Öğrencilerinden Üveis Maskar, S. Oberndorfer’in öğretme yeteneği üzerine şunları söylemişti: “*O bize cesaret verdi. Bazen kendini bu konuda hiçbir şey bilmiyor gösterip, bize kendi araştırmalarımız için serbest davranma imkânını tanıdı, bizim tenkit kabiliyetimizi uyandırmaya çalıştı ve biz serbestçe düşüncelerimizi ortaya koyduğumuz zaman, o bunu teşvik ve takdir etti. Onun Enstitüye gelişini her gün hürmet ve coşkuyla beklerdik... Bilimi hiçbir zaman bencil maksatlarla kullanmadı; hem bilimde, hem de günlük yaşamında mütevaziydi.*”¹¹⁰⁷

Tıp Fakültesi Fizyoloji Enstitüsü Müdürlüğü’ne 1933’te ırkçı idare yüzünden Almanya Breslau Üniversitesi’nden ayrılmak zorunda kalan Hans Winterstein atanmıştı.¹¹⁰⁸ Büyük bir ilim insanı olan H. Winterstein’in yanında Sadi Irmak, Arîf İsmet Çetingil ve asistanları Nuran Gökhan ile Meliha Terzioğlu gibi değerli Türk doktorlar yetişmişti.¹¹⁰⁹ Hans Winterstein, başlıca araştırma konuları olan “*Solunumun Kimyasal Düzenlenmesi*” ve “*Reaksiyon Teorisi*” ile dünyada çok tanınan ve önde gelen fizyologlar arasında yer almıştı. Bunun yanında hipnoz, periferik ve merkez sinir sisteminde eksitasyon olayları ve yüksekliğe adaptasyon konularıyla da ilgilenmişti.¹¹¹⁰

dolayısı ile nöro-endokrin hastalık grupları arasında bu hastalık için bir tanım yapabilmiş ve “karsinoid” kavramını kullanmıştı.

¹¹⁰⁵ Arslan Terzioğlu, “*Türkiye’de Görev Yapmış Olan Alman Asıllı Tıp ve Deneyisel Bilim Dallarındaki Profesörlerin Biyografileri*”, **Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu**, İstanbul, (1976), s.191; Üveis Maskar, “*Siegfried Oberndorfer*”, **II. Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu**, İstanbul, (1981), s.235-248; F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.108.

¹¹⁰⁶ Şerafettin Canda, **Başlangıçtan Günümüze Patoloji’nin Gelişimi Temel Patoloji**, Sivas Kanser Savaş Derneği Yayınları, Sivas, 1988, s.9-18.

¹¹⁰⁷ H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s.231-234.

¹¹⁰⁸ **İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No: 4109-107**, “*Hans Winterstein Özlük Dosyası*”, 1933; **D.A.A.P.A.**, “*İstanbul Emigranten Akten*”, R-2286, 1937; **Cumhuriyet**, “*Enstitü Müdürü Winterstein*”, 23 Ekim 1933, s.2; Muvaffak Seyhan, “*Tıp Eğitiminde Yabancılar*”, **Cumhuriyet**, 816 Eylül 1980), s.2; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.215.

¹¹⁰⁹ Nuran Gökhan, “*Ord. Prof. Dr. Hans Winterstein Türkiye’deki Araştırmaları*”, **II. Türk Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu**, İstanbul, 1981; Necdet Tuna, “*Einstein ve Alman Hocalarımız*”, **Cumhuriyet Almanya**, (27 Ocak 2006), s.17; Bknz: Hans Winterstein, **Schlaf und Traum**, Verlag Springer, Berlin, 2012.

¹¹¹⁰ http://www.istanbul.edu.tr/itf/fizyoloji/index/Fizyoloji_Anabilim_Dalı_Kısa_Tarihçesi/ErşimTarihi:12.03.2019

Bu amaçla Uludağ'da Türk asistanları ile birlikte yükseklik fizyolojisi çalışmalarını başlatmıştı.¹¹¹¹

Tıp Fakültesi öğrencisi Halim Spatar, hocası H. Winterstein ile arasında geçen hatıra hakkında; Hans Winterstein'ın Fizyoloji derslerini ve pratiklerini büyük ilgili izlediklerini, bir sözlü sınavında hocasının içlerinden birine raftaki iki büyük şişeyi göstererek cevap vermesini istemişti. Öğrenci ise; *"Hocam! Şu şişede idrar, şu şişede kan var"*, Winterstein kaşlarını çatmış Almanların hayır derken yaptıkları şekilde çenesini sağa sola çeviri çevire, *"Size pratik değerlendirme notu vermeyeceğim şebekenizi veriniz"* diye öğrencinden istediği cevabı alamamıştı. Öğrenci; *"Hocam siz daha bana soru sormadan beni bırakıyorsunuz"*, diye itiraz etmişti. Hans Winterstein'ın şu sözleri; *"Siz şu anda bir laboratuardasınız ve fizyoloji biliminin pratiğini yapıyorsunuz. Burada bilimsel düşünmeniz gerekir. Yıllarca okudunuz ve belli bir düzeye geldiniz ki, tıbbiyelisiniz. Şişelerdeki sıvıların "kan ve idrar" olduğunu ancak sıradan bir insan olarak söyleyebilirsiniz. Ama siz bir tıp öğrencisisiniz her sarı sıvıya idrar her kırmızı sıvıya kan diyebilir misiniz? Bana vereceğiniz yanıt çok basitti: "Şunda sarı bir sıvı şunda da kırmızı bir sıvı var. İşte size tam anlamıyla bilimsel yanıt budur"*¹¹¹² diye akıllarından çıkmayacak bir hayat dersi aldıklarını belirtmişti.

Julius Hirsch, *"Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti"*, aracılığıyla *"1933 Üniversite Reformu"* kapsamında Türkiye'ye gelmiş ve görevine başlamıştı. Julius Hirsch, Tıp Fakültesi'nde Hijyen Enstitüsü'nü kurarak yöneticiliğini üstlenmişti. Öğrencisi Muhiddin Erel ile birlikte genel hijyenin geliştirilmesi konusunda önemli çalışmalar yapmış ve 1937-1942'de hijyen derslerinin teorik ve pratik bilgiler içeren kitabını yayınlamıştı.¹¹¹³ J. Hirsch, vatansız anlamına gelen *"Haymatlos"* olunca eşi ile birlikte 1946'da Türk Vatandaşlığına geçmişti.¹¹¹⁴ J. Hirsch'den eğitim alma

¹¹¹¹ Yüksekliğe adaptasyon mekanizmalarının araştırıldığı 1850 metre yükseklikteki Uludağ araştırmalarında, yaz aylarında tıp fakültesi öğrencileri gönüllü denek olarak görev almışlardır. Bu orta irtifa araştırmalarında; düşük basınç ve hipoksik hipoksinin kan hacmi, kan morfolojisi, hemoglobinin konsantrasyonu, erisosit ve retikülosit sayıları ile kan gazları ve kanın asit-baz denge durumları, enerji tüketimleri araştırılmıştır. Ayrıca reaksiyon teorisine karşı diğer araştırmacılar tarafından yapılan itirazlara cevap vermek üzere, kan ve beyin-omurilik sıvısı asit-baz denge durumu hakkındaki araştırmalar H. Winterstein ve Nuran Gökhan tarafından sürdürülmüştür. Veriler yurtiçi ve yurtdışında bilimsel dergilerde yayınlanmıştır.

¹¹¹² Halim Spatar, *"Savaşla Gelen Profesörler"*, **Cumhuriyet Dergi**, S.727, (27 Şubat 2000), s.7.

¹¹¹³ **İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No: 4109-107**, *"Julius Hirsch Özlük Dosyası"*, 1933; **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1937, s.4; Muvaffak Seyhan, *"Tıp Eğitiminde Yabancılar"*, **Cumhuriyet**, (16 Eylül 1980), s.2; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.125.

¹¹¹⁴ **B.C.A.**, Fon: 30.18.1.2, Kutu: 112, Gömlek: 73, Sıra: 18, 9 Eylül 1946.

fırsatını Muhuddin Erel¹¹¹⁵, Sıtkı Velicangil ve Zeki Ragıp Yalım elde etmişti. J. Hirsch'in emekli olup Türkiye'den ayrılmasından sonra yerine öğrencisi Zeki Ragıp Yalım atanmıştı.¹¹¹⁶

Hugo Braun, “*Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti*”, aracılığıyla “1933 Üniversite Reformu” kapsamında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mikrobiyoloji ve Salgınlar Bilgisi Enstitüsü'ne 1933'te davet edilmişti. 1933-1934 ders yılında enstitü müdürü olarak yeni görevine başlamıştı. Bir yıl sonra Parazitoloji Enstitüsü'nün başında bulunan İsmail Hakkı Çelebi, emekliye ayrılınca her iki enstitü birleştirilerek Mikrobiyoloji, Parazitoloji ve Salgınlar Bilgisi Enstitüsü adını almıştı. Enstitü Müdürlüğüne Hugo Braun atanarak 1949'a kadar yani on altı yıl görevinde kalmıştı. Çalışkan, güvenilir ve disiplinli bir hoca olarak Türkiye'de çalışmıştı. Hugo Braun'ın eğitim verdiği binlerce Türk genci profesör ve doçent olarak diğer nesilleri yetiştirmişlerdi.¹¹¹⁷ Türkiye'den ayrılmadan H. Braun'un asistanlığını; Dr. Varujan Şahin, Dr. Virgin Kasparyan, Dr. Semih Tunaman ve Dr. Fuat Yanç yapmıştı. H. Braun'dan ders alma fırsatını; Ziya Öktem, Ömer Özerk ve Ekrem Kadri Unat gibi genç Türk bilim insanları yakalamıştı. Öğrencilerinden Ziya Öktem daha sonra 1950'de kürsü başkanı olmuştu.¹¹¹⁸ H. Braun, 1949'da Münih'teki Maximilians Üniversitesi'nde Hijyen ve Bakterioloji Kürsüsü'ne ders vermek üzere davet alınca, Türkiye'den ayrılmıştı. Gitmeden önce girdiği son dersinde öğrencilerine; “*bizi denizlerin dibinin bile kabul etmediği bir zamanda, Türkiye'nin bize kucak açması, yaşama ve çalışma imkânı vermesi beni ve ahfadımı ebediyen minnettar edecek ve Türkiye benim ikinci vatanım olacaktır*”¹¹¹⁹ diye ifade etmişti. H. Braun, 31 Mart 1950'de İstanbul'dan ayrılmıştı.

H. Braun'ın 1 Ocak 1949'da sözleşmesi biteceği için “*Profesörler Kurulunca*” hakkında görüş bildirilmek üzere Ord. Prof. Dr. Akif Şakir Şakar, Prof. Dr. Ziya Öktem, Prof. Dr. Muhittin Erel, Prof. Dr. Tevfik R. Kazancıgil şunları demişti. Hugo Braun'ın “*Profesörler Kurulunca*” yaptığı çalışmalar, zamanın çoğunu enstitüde Türk

¹¹¹⁵ Ege Üniversitesi'nin kurucusu ve 11 Mart 1958 - 10 Mart 1960 yılları arasındaki ilk rektörüdür. Aynı zamanda bir halk sağlığı uzmanı olması nedeniyle yeni kurulan üniversitenin Tıp Fakültesi'ndeki Hijyen Kürsüsü'nün ilk başkanıdır.

¹¹¹⁶ Arslan Terzioğlu, “*Türkiye'de Görev Yapmış Olan Alman Asıllı Tıp Bilim İnsanları*”, s.140.

¹¹¹⁷ **Akşam**, 3 Mart 1950, s.3; Çoşkun Özdemir, “*40'lı-50'li Yıllarda Tıp Fakülteleri ve Eğitim*”, **Cumhuriyet**, (1 Aralık 2006), s.6; Necdet Tuna, “*Einstein ve Alman Hocalarımız*”, **Cumhuriyet Bilim Teknik**, (24 Kasım 2006), s.20.

¹¹¹⁸ <http://www.klimikdergisi.org/sayilar72/1-4.pdf>Erşim Tarihi 12.07.2019; H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s.257.

¹¹¹⁹ http://www.itf.istanbul.edu.tr/mikrobiyoloji/hugo_braun.htmErşim Tarihi 12.07.2019.

gençlerinin yetişmesi için harcayan, şimdiye kadar iki doçent ve dokuz uzman yetiştirmesi bunun canlı örneği olmuştu. Bundan dolayı kendisinden gerek öğretim ve gerek ilmi araştırma bakımından fakültenin fayda görüldüğü üzere beş yıllık yeni bir sözleşme yapılmasına oy birliği ile karar verilmişti.¹¹²⁰

Prof. Dr. Friedrich Dessauer, Frankfurt Üniversitesi'nden "*Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti*", aracılığıyla 1934'te Türkiye'ye gelmişti. Cerrah Rudolf Nissen F. Dessauer'ın Türkiye'ye gelmesi hakkında; "*hatırladığım kadarıyla, Türk Başbakanı'nın görevlendirilmesindeki yoğun ısrarı sonucu hapisten çıkarıldı*¹¹²¹" demişti. Türkiye'de Radyoloji ve Radyoterapi Enstitüsü Müdürlüğü'ne getirilmişti.¹¹²² Amerika'da 1935'te toplanan Tıp Kongresi'nde insanlık sağlığı için önemli çalışmalar yaptığı için kendisi ile beraber beş bilim insanına "*Altın Anahtar Nişanı*" verilmişti. Fransız, Alman, Amerikan ve İsviçre ülkelerinin bilim insanları bu ödülü alırken Friedrich Dessauer'de bu ödülü Türkiye adına almıştı.¹¹²³ Yine Viyana'da 1936'da toplanan "*Röntgen Kongresi*"nde beş kişilik bilim insanı listesinde Türkiye'den F. Dessauer davet edilmişti.¹¹²⁴ Prof. Dr. A. Tevfik Berkman, F. Dessauer'ın bilim insanlığı hakkında; "*İstanbul'da Radyoloji ve Biyofizik Enstitüsü'nü kurmuş ve biyolojik çalışmaları ön planda tutmuştur. Kısa dalga ile neoplazik dokuların sensibilizasyonu hipotezi'ne dayanan bir etüd ile Röntgen metodu ile tedavinin prosedürü ile realizasyonu ana hatlarını göstermiştir. Bu büyük âlimin en büyük telkini daima şu olmuştur. Bir âlimin, bir hocanın en büyük saadeti, daima öğretebilmek kendisinden talebelerine ve cemiyetine bir şeyler verebilmektir*¹¹²⁵" diyerek hocasından övgü dolu sözlerle bahsetmişti. 1937'de Türkiye'den İsviçre'ye gitmeden yerine Radyoloji alanında Tevfik Berkman ve Muhterem Gökmen gibi Türk bilim insanlarını bırakmıştı.¹¹²⁶

Ord. Prof. Dr. Erich Frank, Adolf Hitler yönetiminin baskıcı politikalarından ve Yahudi olmasından dolayı 1934'te Almanya'yı terk ederek "*Yurt Dışındaki Alman*

¹¹²⁰ İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No: 4109-90, "*Hugo Braun Özlük Dosyası*", 1933.

¹¹²¹ Rudolf Nissen, *Helle Blätter, dunkle Blätter Erinnerungen eines Chirurgen*, s.215.

¹¹²² Selim Seyha, "*Üniversite Reformunun 80. Yılında Retrospektif Bir Değerlendirme*", *Cumhuriyet*, (1 Kasım 2013), s.2; H.Widmann, *Üniversite Reformu ve Atatürk*, s.128.

¹¹²³ *Cumhuriyet*, "*Bir Taltif*", 3 Aralık 1935, s.2.

¹¹²⁴ B.C.A., Fon: 30.18.1.2, Kutu: 68, Gömlek: 75, Sıra: 10, 5 Eylül 1936.

¹¹²⁵ Tan, "*Hepimizi Kanserden Kurtaran Müessese*", 1 Haziran 1937, s.7; Tevfik Berkman, "*Prof. Dr. Friedrich Dessauer (1881-1963)*", *İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, XXVI, İstanbul, 1963, s.85-87.

¹¹²⁶ Tan, "*Hepimizi Kanserden Kurtaran Müessese*", 1 Haziran 1937, s.10; Michael Habersack, *Friedrich Dessauer Eine Politische Biographie des Biophysikers*, Verlag Schöningh Paderborn, 2011, s.98.

Bilim Adamları Yardım Cemiyeti”, aracılığıyla Türkiye’ye gelmişti. Erich Frank, İstanbul Üniversitesi İç Hastalıklar Kliniği’ne Müdür olarak atanmıştı.¹¹²⁷ Yirmi beş yıl görev yaptığı İstanbul Üniversitesi’nde çok saygı duyulan bir ilim insanı, yüzlerce tıp uzmanı ve öğretim üyesi yetiştirmişti. E. Frank’ın yanında yetişen Arîf İsmet Çetingil, Nebil Bilhan, Hıfzı Bakım, Ferhat Beker, Nejat Harmancı, Remzi Özcan, Ali Akekmekçi, Mustafa Karaca, Orhan Nuri Ulutin ve Muzaffer Aksoy üniversitenin fakültelerinde görev alarak kendileri de birçok hoca yetiştirmişlerdi.¹¹²⁸ Tıp Fakültesi Dekanlığı’na verdiği dilekçeyle eşi ile birlikte 1945’te Türk Vatandaşlığına geçmişti.¹¹²⁹ E. Frank’ın görev süresi her seferinde uzatılmıştı. 4 Mayıs 1953’te görev süresi ile ilgili olarak toplanan komisyon; Erich Frank’ın 1950’den itibaren iç hastalıkları kliniğinde yirmi beş genç doktorun ihtisaslarını tamamlayıp onları uzman yaptığını belirtmişti. E. Frank’ın Tıp Fakültesi için çok değerli ve önemli bir bilim insanı olduğu oy birliğiyle kararlaştırılmıştı.¹¹³⁰ ABD’den ve savaş sonrası Almanya’dan gelen cazip davetleri; “*yurumdan kovulduğum zor günlerde bana sadece Türkiye kollarını açtı, benim vatanım burasıdır*”¹¹³¹ ” diyerek reddetmişti. E. Frank, 13 Şubat 1957’de İstanbul’da vefat etmişti. Uzun yıllar hizmet ettiği Gureba Hastahanesi’nde tören yapıldıktan sonra Rumeli mezarlığına defnedilmişti.¹¹³²

“*Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti*”, aracılığıyla Türkiye’ye Ağustos 1933’te gelen Prof. Dr. Rudolf Nissen, Tıp Fakültesi’nin Cerrahi Kliniğine Müdür olarak tayin edilmişti.¹¹³³ Altı yıllık görev sürecinde, Türk tıbbının büyük cerrahları olarak bilinen Derviş Manizade, Feyyaz Berkay ve Gazi Yaşargil, R. Nissen’in yanında yetişmişlerdi. Burhaneddin Toker ve Fahri Arel önce öğrencileri olmuş sonra da asistanlığını yapmışlardı. Türkiye’deki görevinden sonra, Amerika’ya gitmişti. Almanya, Türkiye, Amerika ve İsveç’de ünlü cerrahlar yetiştirmişti.¹¹³⁴ R. Nissen, Türk öğrencileri hakkında yaptığı değerlendirmede şu ifadeleri dile getirmişti:

¹¹²⁷ **Cumhuriyet**, “*Dr. Frank Açış Dersini Dün Üniversitede Verdi*”, 22 Mayıs 1935, s.8; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.131.

¹¹²⁸ Orhan Nuri Ulutin, **Ord. Prof. Dr. Erich Frank’ın Dünya Tıbbındaki Yeri ve Türk Tıbbına Katkıları**, İstanbul, Nobel Tıp Kitabevi, 2007; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.135-136.

¹¹²⁹ **B.C.A.**, Fon: 30.10.0.0, Kutu: 125, Gömlek: 888, Sıra: 7, 4 Ağustos 1945; Orhan Nuri Ulutin, **Erich Frank’ın Dünya Tıbbındaki Yeri ve Türk Tıbbına Katkıları**, İstanbul, 2007, s.93-95.

¹¹³⁰ İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No: 4109-83-A, “*Erich Frank Özlük Dosyası*”, 1953.

¹¹³¹ Orhan Nuri Ulutin, **Ord. Prof. Dr. Erich Frank’ın Dünya Tıbbındaki Yeri...**, s.26.

¹¹³² **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1957, s.3.

¹¹³³ İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No:4109-138, “*Rudolf Nissen Özlük Dosyası*”, 1933.

¹¹³⁴ Muvaffak Seyhan, “*Pozitif Bilimler*”, **Cumhuriyet**, 17 Ağustos 1978; s.2; Muvaffak Seyhan, “*Tıp Eğitiminde Yabancılar*”, **Cumhuriyet**, (16 Eylül 1980), s.2; Arslan Terzioğlu, “*Türkiye’de Görev Yapmış Olan Alman Asıllı Tıp Bilim İnsanları*”, s.188; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.138.

“Tıp öğrencileri, Türkiye’deki faaliyetimin ilk gününden itibaren sevinç de memnuniyet kaynağıydı. İlgiliydiler, ortalama olarak hayli zekiydiler ve kusursuz bir nezaketleri vardı. Aşağı yukarı yarısı, askeri öğrenciydi; devlet sınavını verdikten sonra aktif olarak askeri tabip oldular. Fakat sivil öğrencilerin büyük çoğunluğu da, devlet bursuyla okuyordu. Bunun o zaman ki yükümlülüğü ise, birkaç yıllığına hükümet tabibi olarak Anadolu’da görev yapmaktı.¹¹³⁵”

Ahmet Emin Yalman, “Tan” gazetesinde “Üniversite Röportajları” başlıklı bir yazı dizisi yayınlamıştı. Bizzat gözlem için dersine girdiği cerrah Prof. R. Nissen’e Türk asistan ve öğrenciler hakkında durumlarını sormuştu. Prof. R. Nissen konu hakkında şu ifadeleri kullanmıştı: “Türk talebesi hakkındaki görüşünü şudur ki zeka itibarıyla bu talebe hiçbir ecnebi memleketin talebesinden geri kalmaz. Yalnız hayatın her şubesinde olduğu gibi ilmi çalışmanın da bir takım kurulu ananeleri vardır. İşte bunlar kurmak ve çalışma imkânlarını hazırlamak icap eder. Talebenin zekâları var, kavrayışları var. Fakat umumi bilgileri eksiktir. Bu eksiklik ihtisas sahibi olmaya set çekmektedir.¹¹³⁶”

Wilhelm Gustav Liepmann, Nazi iktidarından sonra Almanya’yı terk etmek zorunda kalarak İspanya’da çalışmıştı. Daha sonra “Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti”, aracılığıyla İstanbul Üniversitesi’nin daveti üzerine 1933’te Türkiye’ye gelmişti. Tıp Fakültesi Kadın Hastalıkları Kliniğine tayin edilerek görevine başlamıştı.¹¹³⁷ W. Liepmann, Haseki Hastanesi I. Kadın Hastalıkları ve Doğum Kliniği’nde Kürsü Başkanlığı’nı üstlenerek, öğretim görevinin yanı sıra kliniği çağdaş bir yapıya kavuşturmak için de yoğun bir emek vermişti. “Dölyatağı yırtıkları, miyomlar, kanserler ve röntgen” uygulamaları konusunda değerli araştırmalar yayınlamış ve birçok hekim yetiştirmişti. W. Liepmann’ın yanında; Tevfik Remzi Kazancıgil, Niyazi Muştak Berker, İbrahim Sadık Berkan, Kamil Akkol, Pakize Tarzi ve Naşid Erez, gibi genç Türk doktorlar yetişmişti. Örneğin öğrencisi Naşid Erez, hocası ve dünyada sosyal jinekoloji alanının önderi sayılan Wilhelm Gustav Liepmann’ın izinden giderek Türkiye’de sosyal jinekoloji anlayışının tanınmasına önemli katkılarda bulunmuş; aile planlaması ve doğum kontrolünün benimsenip yaygınlaşması için zemin hazırlamıştı.¹¹³⁸ Ebe eğitimine de önemle eğilen W.

¹¹³⁵ R. Nissen, **Helle Blätter, dunkle Blätter Erinnerungen eines Chirurgen**, s.201.

¹¹³⁶ Ahmet Emin Yalman, “Üniversiteden Röportajlar -Cerrahi Profesörü Nissen’in Görüş ve Düşünceleri”, **Tan**, (7 Haziran 1937), s.7.

¹¹³⁷ Muvaffak Seyhan, “Tıp Eğitiminde Yabancılar”, **Cumhuriyet**, (16 Eylül 1980), s.2; Arslan Terzioğlu, “Türkiye’de Görev Yapmış Olan Alman Asıllı Tıp Bilim İnsanları”, s.182.

¹¹³⁸ Halil Tekiner, “Ord. Prof. Dr. Naşid Erez Türkiye’de Sosyal Jinekoloji ve Aile Planlamasının Öncülerinden”, **Nobel Medicus**, I/12, (Kış 2016), s.106-110.

Liepmann'ın çabalarıyla Çapa Gureba'da yapımına başlanan ikinci bir kadın doğum kliniği ise ancak onun ölümünden üç yıl sonra, 1942'de tamamlanarak açılmıştı.¹¹³⁹ 18 Mart 1939'da ölünceye kadar Türkiye'deki görevini başarıyla yürütmüştü.¹¹⁴⁰

Prof. Dr. Joseph Igersheimer, Türkiye'ye gelen ilk bilim insanı kafilesinde yer almıştı. 15 Ekim 1933'te İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Oftalmoloji Bölümü'nde dersler vermeye başlamıştı. İlk dersi “*Körlük ve Sonuçları*” üzerine olmuştu. J. Igersheimer Türkiye'de modern bir göz kliniği kurmuştu. Diş ve göz bölümündeki öğrencilere, diş ve göz hastalıklarının arasındaki ilişkiler konusunda seminerler vermişti. Alanında çok değerli kitaplar ve makaleler yazarak önemli katkılar sağlamıştı. Türkiye'de 1930'lu yıllarda korneanın netliğinin kaybolması sonucu körlük vakaları çok fazla yaşanmıştı. Türkiye'de ilk kornea nakli İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde J. Igersheimer tarafından gerçekleştirilmişti. Türkiye'de bulunduğu 1935 ve 1939 yılları arasında otuz dört kornea nakli yapmıştı. J. Igersheimer, Prof. Dr. Naci Bengisu ve Prof. Dr. Nuri Fehmi Ayberk gibi önemli bilim insanları yetiştirmişti.¹¹⁴¹

İran Şahı Rıza Pehlevi 1934'te Türkiye ziyaretinde Atatürk'e bir göz hastalığından bahsetmesi üzerine Atatürk, ona kendi Alman doktorlarından birine gitmesini tavsiye etmişti. Bu tavsiyeye uyan İran Şahı'nı detaylı bir muayeneden geçiren J. Igersheimer, Şah'ın sadece yeni bir gözlüğe ihtiyacı olduğunu tespit etmiş ve sonra da yeni gözlük camlarının reçetesini vermişti.¹¹⁴²

J. Igersheimer, Nazi rejimi tarafından Yahudi olduğu için Frankfurt Üniversitesi'nden uzaklaştırılmış ve Atatürk'ün girişimleri ile Türkiye'ye gelmişti. Yine Nazi rejiminin dolaylı baskılarına bağlı olarak 1939 Kasım'ında arkasında yetiştirdiği çok sayıda öğrencisini bırakarak Türkiye'den ayrılmıştı.¹¹⁴³

İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Biyokimya Kürsüsü Direktörü Dr. Werner Lipschitz'in Amerika'ya gitmesi üzerine 1939'da Türkiye'ye Felix Haurowitz davet edilmişti. 2 Nisan 1939'da Tıp Fakültesi Biyokimya (Tıbbi ve Hayati Kimya) Enstitüsü Müdürlüğü'ne tayin edilmişti.¹¹⁴⁴ Türkiye'ye gelir gelmez Türkçe öğrenmeye ve bir yıl

¹¹³⁹ Arın Namal, “*Jin. Ord. Prof. Dr. Wilhelm Gustav Liepmann'ın İstanbul Üniversitesi'ndeki Hizmet Süreci (1933-1939) ve Sosyal Jinekoloji Üzerine Düşünceleri*”, **Türkiye Aile Hekimliği Dergisi**, III/12, (Temmuz-Eylül 2008), s.153-162.

¹¹⁴⁰ H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.139-140.

¹¹⁴¹ **İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No: 4109-106**, “*Josef Igersheimer Özlük Dosyası*”; Muvaffak Seyhan, “*Tıp Eğitiminde Yabancılar*”, **Cumhuriyet**, (16 Eylül 1980), s. 2.

¹¹⁴² F. Nurmark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.61-62.

¹¹⁴³ Süleyman Kaynak, “*Kör Uçuşla Olağanüstü Bir Bakış*”, **Ophthalmology Life**, S.21, (Kış 2015), s.22-27.

¹¹⁴⁴ F. Nuemark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.65.

sonra da Türkçe ders vermeye başlamıştı. Etrafına topladığı genç asistanlarla Enstitü'yü bilimsel araştırma merkezi haline getirmek için büyük emek harcamıştı. Yetiştirdiği gençler arasında Prof. Dr. Mutahhar Yenson ile Prof. Dr. Fahamet Arat gibi önemli bilim insanları çıkmıştı. 1940'da Dr. Mutahhar Yenson, F. Haurowitz'in Şaban Örnektekin'den sonraki ikinci asistanı olmuştu.¹¹⁴⁵ Yine aynı yıl Dr. Hatice Bodur enstitüde kimya uzmanı olarak göreve başlamıştı.¹¹⁴⁶ Hatice Bodur'dan sonra Fahamet Arat'da enstitüdeki asistanların arasına katılmıştı.¹¹⁴⁷ Enstitüye kimya kökenli birçok asistanın alınmasını sağlayarak çalışma ekibi oluşturmuştu. Bilimsel araştırma grubunda; Mürüvvet Bilen, Radiye Cindi, Adnan Tümer, Mürüvvet Tuncay, Muzaffer Acarbey, Kirkor Sarafyan ve Lale Etili gibi genç bilim insanları yer almıştı.¹¹⁴⁸ Bu öğrenciler enstitüde fahri asistanlık yaparak uzmanlık almıştı. F. Haurowitz, 1944'te Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nde biyokimya uzmanlığı yapan Yzb. Dr. Şevket Tekman'ın da enstitüdeki bilimsel çalışmalara katılmasını sağlayarak tez danışmanlığını üstlenmişti. Daha sonra Şevket Tekman, Biyokimya Enstitüsü'nde doçent olarak derslere girmiş ve Eczacılık Fakültesi 1963'te kurulduktan sonra fakültenin dördüncü dekanı olmuştu.¹¹⁴⁹

Öğrencilere verilen sistematik hayati kimya dersleri yanında, klinik kimya pratik dersleri, asistan ve uzmanlar için klinik kimya gelişme kursları düzenleyerek alanında önemli başarılar kazanmıştı. Hemoglobinin, immuno kimyasal, protein içyapısı konularındaki araştırmalarının yanında "*Tıbbi ve Hayati Kimya*" adını taşıyan ders kitabı üç kez basılmıştı.¹¹⁵⁰ 1948'de Amerika Birleşik Devletleri Indiana Üniversitesi'ne Biyokimya Profesörü olarak davet alınca ailevi nedenlerle bu teklifi kabul edip İstanbul'dan ayrılmıştı.¹¹⁵¹ Fakat İstanbul Tıp Fakültesi ile olan ilişkisini kesmeyerek, kendisinden sonra bu kürsüde görev alanlardan bilimsel yardım ve teşviklerini esirgemediği gibi fırsat bulduğunda İstanbul'a gelip konferanslar vermişti. Felix Haurowitz, Amerika'da ve Avrupa'da Türkiye'yi ve burada yapılan tıbbi araştırmaları tanıtan konferanslarıyla adeta Türkiye'nin bilimsel temsilcisi olmuştu. Türkiye'ye

¹¹⁴⁵ Mutahhar Yenson, "Ord. Prof. Dr. Felix Haurowitz ve İstanbul Tıp Fakültesi Biyokimya Kürsüsüne Katkıları", **II. Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, (20-25 Ekim 1981), s.469-55.

¹¹⁴⁶ Yeşim Işıl Ülman, "*Hayatı ve Çalışmalarıyla Bir Öncü: Hatice Bodur*", **Tarih ve Toplum**, S.117, s.138-142.

¹¹⁴⁷ Nuran Yıldırım, **Sağlık Alanında Türk Kadını**, İstanbul, Novartis Yayınları, 1998, s.123-176.

¹¹⁴⁸ H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s. 232.

¹¹⁴⁹ <https://eczacilik.istanbul.edu.tr/tr/content/fakultemiz/tarihce/Erişim Tarihi: 14.07.2019>.

¹¹⁵⁰ Ferrah Armutcu, "*İstanbul Tıp Fakültesi Biyokimya Bölümü Tarihinde 3 Alman Bilim Adamı Werner Lipschitz, Felix Haurowitz ve Zdenko Stray*", **Türk Biyokimya Dergisi**, S. 40, (Eylül 2015), s.12.

¹¹⁵¹ **Cumhuriyet**, "*Büyük Bir İlim Adamı Daha Türkiye'den Ayrıldı*", 4 Haziran 1948, s.3.

ilgisini devam ettirdiği için İstanbul Üniversitesi kendisine, 1972’de “*Fahri Doktor*” unvanını takdim etmişti.¹¹⁵²

Diş Mektebi için düşünülen Prof. Dr. Alfred Kantorowicz, 1933’te, Naziler tarafından dört ay boyunca Bonn’daki hapisanede “*Koruyucu Gözetim*” tutulmuştu. A. Kantorowicz dört aylığına Gestapo, “*Fırtına Birlikleri*” ve “*Muhafız Birliği*”, emrindeki Boergermoor toplama kampında tutulduktan sonra, tanınmış sosyalistler, Yahudiler ve entelektüellerin gönderildiği Lichtenburg toplama kampına nakledilmişti. Daha sonra, “*Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti*”, aracılığıyla Türkiye’ye 1933’ün sonlarında gelerek Diş Mektebi’nin Müdürlüğü görevine atanmıştı.¹¹⁵³ Türkiye’de çağdaş diş hekimliğinin A. Kantorowicz’in çalışmalarıyla başlamıştı. Bu tarihten itibaren diş hekimliği, tıp fakültesinden kısmen ayrıldığı gibi zaman içerisinde ortodonti, pedodonti periodonti, protez ve çene cerrahisi bölümlerini onun öncülüğünde kurulmuştu. Hatta yarık damak ve yarık dudak gibi sorunların tedavisini de diş hekimliği içerisine almıştı. Yarık dudak ve damak ameliyatları da dâhil ederek tıp fakültesinden diş hekimliği müfredatına aktararak ve müfredata ortodontiyi dâhil etmişti. Aynı zamanda okulun öğretim hayatını dört yıla çıkarmıştı. Diş hekimleri ve yardımcı elemanlar için birkaç ders kitabı hazırlamıştı. 1943’te modern diş hekimliği cerrahisi üzerine, Pertev Ata’nın tercüme ettiği “*Diş Tababeti Şirürjisi*” adlı kitabı yayınlamıştı. A. Kantorowicz on beş yıla yakın bir süre hizmet verdikten sonra 1950’de Bonn Üniversitesi’ne geri dönmüştü. Türkiye’de dişçilik alanında Pertev Ata, Lemi Berger ve Ayşe Mayda gibi değerli Türk bilim insanlarını yetiştirmişti. Türkiye’de kaldığı dönem içerisinde bunun dışında diş hekimlerine kurslar vererek eksiklerini kapatmalarına çalışmış; halka açık konferanslarla diş sağlığı konusunda bilgilendirme yapmış ve ilk diş hekimliği kitaplarını yazmıştı. Çevre ülkelerden birçok önemli kişi, örneğin İran Şahı Pehlevi, A. Kantorowicz’e 1934’te tedavi olmuştu.¹¹⁵⁴

III-Sosyal Bilimler Alanında Yetiştirdikleri Türk Bilim İnsanları

Alman mülteci bilim insanları çoğunlukla Tıp ve Fen alanında görev yapmışlardı. Sosyal bilimler alanında daha çok felsefe, filoloji, pedagoji ve iktisat dallarında yararlı çalışmalar göstermişlerdi.

¹¹⁵² <http://cdn.istanbul.edu.tr/statics/istanbultip.istanbul.edu.tr/wpcontent/uploads/attachments/karikatur.se> rgisi/Erşim Tarihi: 04.07.2019.

¹¹⁵³ Arnold Reisman, *Nazizmden Kaçanlar ve Atatürk’ün Vizyonu*, s.197-199.

¹¹⁵⁴ Ayşe Mayda, “*Hocası A. Kantorowicz Hakkında Mülakat*”, *Röpartaj*, İzmir, 26 Ekim 2018. Ayşe Mayda Türkiye’nin ilk kadın Ortodontisti’dir.

Özellikle felsefe alanında görev yapan profesörler alanında tanınmış bilim insanları olmuştur. “Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti”, aracılığıyla İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü’ne 1933’te ilk olarak Prof. Dr. Hans Reichenbach gelmişti. H. Reichenbach, lojistik adında bir ders vermeye başlayarak, “Aristoteles Mantığı”ndan ayrı, yeni bir matematiksel mantığa dayanan bu dersle Türk felsefeciler ilk kez karşılaşmıştı.¹¹⁵⁵ Hilmi Ziya Ülken, H. Reichenbach’ın Türkiye’de çalışmaları hakkında; İngiltere’den dünyaya açılan matematik mantık ile Ampirizmi¹¹⁵⁶ harmanlayan ilk kişi H. Reichenbach’ın olduğunu belirtmişti. Aristo’nun iki değerli doğru yanlış mantığına karşı “ihtimaliyet mantığı” ve çok değerli mantıklar ileri sürmüştü. Alman Filozof H. Reichenbach, “sentez mantığını” tam olarak açıklayan ilk bilim insanı olmuştur.¹¹⁵⁷ Felsefe alanında yanında asistan olarak, önce Macit Gökberk, lojistik derslerini çevirip yayınlayan Vehbi Eralp ve hocasının “ihtimaliyet mantığını” Türkiye’de sürdüren Nusret Hızır yetiştirdiği değerli isimler olmuştur. 1936’da Amerika’dan bir teklif alarak Türkiye’den ayrılmıştı.¹¹⁵⁸

Leo Spitzer, “1933 Üniversite Reformu” kapsamında İstanbul Üniversitesi’nde Kasım 1933’te göreve başlamıştı.¹¹⁵⁹ Filoloji bölümünü kurarak uluslararası üne sahip bir bölüm haline getirmişti. Horst Widmann da, filolojinin Türkiye’de gelişmesi açısından L. Spitzer ve Erich Auerbach’ın çalışmalarının büyük bir öneme sahip olduğu hakkında şunlardan bahsetmişti: “İstanbul Üniversitesi’nde yeni filoloji, kuruluşunu önemli ölçüde, uluslar arası üne sahip, Köln’den göç etmiş olan Romanist Leo Spitzer’e borçludur; ancak kendisi sadece üç yıl İstanbul’da kalmıştır. Yeni kurulan “Garp Filolojileri” kürsüsüne çağrılan Spitzer ve onun ardından da Erich Auerbach aracılığıyla bu kürsünün ağırlık merkezini Romanistik teşkil etti.”¹¹⁶⁰

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransızca Bölümü’nde öğrenim gören Mina Urgan, önce Leo Spitzer ve daha sonra Erich Auerbach’dan ders almıştı. Mina Urgan, kendisinde kalıcı izler bırakan hocası Leo Spitzer hakkında; Spitzer’in kendisine yaptığı asıl büyük iyiliğin, öğretmenlik konusunda verdiği ipuçları olduğunu, ders vermek için

¹¹⁵⁵ Hilmi Ziya Ülken, “Yirminci Asır Filozofları”, **Cumhuriyet**, (17 Haziran 1936), s.10; Arslan Kaynarca, “Üniversitemizde Ders Veren Alman Felsefe Profesörleri”, **Türkiye Felsefe Kurumu Konferansları**, Ankara, 1986, s.3.

¹¹⁵⁶ Bilginin tek kaynağının deney olduğunu ileri süren öğretinin adıdır. Bu öğreti bilginin sadece duyumlardan geldiğini ve deney dışında hiçbir yoldan bilgi edinilemeyeceğini savunur. Bilginin duyumlara dayandığı savı, ustan ve doğuştan bilgi olmadığı anlamını içerir. (Orhan Hançerlioğlu, **Felsefe Sözlüğü**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2000, s.26).

¹¹⁵⁷ Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, s.465-466.

¹¹⁵⁸ Arslan Kaynarca, “Üniversitemizde Ders Veren Alman Felsefe Profesörleri”, s.3-6.

¹¹⁵⁹ **Milliyet**, “Üniversite Kadrosu”, 5 Kasım 1933, s.1.

¹¹⁶⁰ H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.89.

kürsüye çıkmanın, sahneye çıkmaya benzediğini ondan öğrendiğini belirtmişti. Böyle bir hocanın öğrencisi olmanın, her bakımdan büyük bir mutluluk olduğunu ifade etmişti.¹¹⁶¹

Azra Erhat, Leo Spitzer'in önce öğrencisi sonrada asistanlığını yapmıştı. Hocası hakkında; Avrupa'nın az yetiştirdiği seçkin bilim insanlarından olan Leo Spitzer, insan ve hoca olarak çok etkileyici bir bilim insanı olduğunu ifade etmişti. Hocasının kültür tarihi kavramına yeni bir anlayış getirmiş, “*Metin Yorumlaması*” diye yeni bir yöntem ortaya koymuş ve bu dil bilimci ve edebiyatçılara yeni ufuklar açmıştı. Azra Erhat; “*Öğrencisi olmaktan ve asistanlığını yapmaktan gurur duyduğunu, Leo Spitzer'in öğretimi, “dersler, seminler öyle bir cümbüş ki güle oynaya geçiyordu Ben, Süheyla Bayrav ve Sebahattin Eyüpoğlu gibi bilim insanların yetişmesinde çok emeği vardır*”¹¹⁶²” diye hocasını yorumlamıştı.

Sözleşmesinde üç yılın sonunda isterse istifa eder maddesi ile Amerika'dan teklif alınca Türkiye'den ayrılmıştı.¹¹⁶³ Ayrılmadan önce Leo Spitzer, 1936'da İstanbul Üniversitesi'ne kendi yerine Erich Auerbach'ı önermişti. Aynı yıl göreve başlayan E. Auerbach, 1936-1947 arasında İstanbul Üniversitesi Roman Filolojisi Profesörü olarak Yabancı Diller Okulunun Müdürlüğü'nü yapmıştı.¹¹⁶⁴ E. Auerbach, meslektaşı L. Spitzer'den sonra fakültedeki edebiyat çalışmalarına canlılık getiren diğer önemli bir bilim insanı olmuştu. Bu dönemde Süheyla Bayrav, Nesteren Dirzavai, Mina Urgan, Sebahattin Eyüpoğlu, Safinaz Duruman ve Azra Erhat gibi önemli bilim insanları yetiştirilmişti.¹¹⁶⁵

Erich Auerbach'ın İstanbul'daki çalışmalarının ana eseri; “*Mimesis. Dargestellte Wirklichkeit in der Abendländischen Literatur*”, (Mimesis. Batı Edebiyatında Ortaya Konan Gerçek) başlıklı eserinde yansımasını bulmuştu. E. Auerbach'ın 1942-1945 yılları arasında yazdığı bu eser 1946'da yayınlanmıştı.¹¹⁶⁶

¹¹⁶¹ Hüseyin Arak, “*Karşılaştırmalı Edebiyatın Türkiye'deki Öncüleri: Leo Spitzer - Erich Auerbach*”, **Dünya Edebiyatları Araştırma ve İnceleme Ortak Kitabı**, Edt: Cengiz Ertem, Littera Edebiyat Yazıları Yayınları, (2009), s.11; Derya Özkan, “*Bünyamin Çelebi'nin Mina Urgan ile Söyleşi*”, **İstanbul Üniversitesi'nin Altın Çağı**, İstanbul, S.33, (2000), s.110.

¹¹⁶² **Cumhuriyet Kitap**, “*İnsancı Düşüncenin Unutulmaz Öncüsü- Ölümünün 15. Yılında Azra Erhat*”, S.389, (31 Temmuz 1997), s.11.

¹¹⁶³ **Tan**, “*Üniversitedeki Yabancı Profesörlerin Vaziyeti*”, 5 Temmuz 1936, s.7.

¹¹⁶⁴ **İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No: 4102-8**, “*Erich Auerbach Özlük Dosyası*”, 1936.

¹¹⁶⁵ Yurdagül Erkoca, “*Boğaziçine Sığınanlar*”, **Cumhuriyet**, (16 Nisan 1991), s.4; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.168-173.

¹¹⁶⁶ Bakınız: Kader Konuk, **Doğu Batı Mimesis Auerbach Türkiye'de**, (Çev. Can Evren), Metis Yayınları, İstanbul, 2013.

Özellikle E. Auerbach sadece Türkiye’de önemli bilim insanları yetiştirmekle kalmamıştı. Daha sonra gittiği Amerika’da da Edward Said gibi Amerikalı akademisyenlerin yetişmesine de önemli katkılarda bulunmuştu. Edward Said, hocası için; “*Türkiye’nin böyle bir değeri yitirmesi büyük kayıp Amerika’da benim gibi gençlerin yetişmesi için ise mükemmel bir kazanım*¹¹⁶⁷” diyerek E. Auerbach’dan övgüyle bahsetmişti.

Felsefe alanında Türkiye’ye gelmiş bir diğer mülteci bilim insanı ise, ünlü Alman Felsefe Tarihçisi Ernst von Aster olmuştu. 1936’da başladığı görevine tatil için gittiği İsveç’te 22 Eylül 1949’de ölünceye kadar görevini sürdürmüştü.¹¹⁶⁸ E. Aster’in üstün çabaları neticesinde “*Felsefe Arkivi*” dergisi kurulmuştu. E. Aster’in yanında Macit Gökberk (Reichenbach’ın ayrılmasından sonra) Cavit Orhan Tütengil, Takiyettin Mengüşoğlu, Mazhar Şevket İpşir, İsmail Tunalı, Hüseyin Batuhan, Kamuran Binand ve Sabri Özbeyler gibi Türk bilim insanları yetişmişti.¹¹⁶⁹

Prof. Dr. Walter Kranz’ı eşinin Yahudi asıllı olmasından dolayı önce Halle Üniversitesi’ndeki görevinden alınıp ilköğretime atanmış, daha sonra da 1937’de ders verme yetkisi elinden alınarak emekliliğe sevk edilmişti. 1943’te İstanbul’dan gelen daveti kabul ederek 1 Nisan 1944’te Türkiye’ye gelmişti.¹¹⁷⁰

W. Kranz, Antik Felsefe Tarihi, Edebiyat Tarihi ve Kültür Tarihi üzerine çalışmalar yapmıştı. Edebiyat Fakültesinde Germanistik (Alman Dili ve Edebiyatı) Bölümü’nün yanında, Klasik Filoloji ve Felsefe Bölümü’nü de görevler almıştı. İstanbul’da “*Sokrates Öncesi Düşünürlerin Parçaları*” üzerine yazdığı kitabı Suat Y. Baydar tarafından Türkçeye çevrilmişti. 1944-1950 yılları arasında İstanbul Üniversitesi’nde felsefe alanında Türk gençlerinin yetişmesi için önemli çalışmalar yapmıştı.¹¹⁷¹

Jena Üniversitesi’nin tanınmış Psikoloji hocalarından Ord. Prof. Dr. Wilhelm Peters, Nazi Almanyası’nın zulmünden İngiltere’ye sığınmıştı. Daha sonra İstanbul Üniversitesi’nden 1937’de davet alarak yeni kurulan Pedagoji Enstitüsü ile Tecrübi Psikoloji Kürsüsü’nün Başkanlığına getirilmişti.¹¹⁷² Aynı zamanda Deneysel Psikoloji

¹¹⁶⁷ Sebastian Sobacki, **Erich Auerbach**, Bochum, 2006, s.59.

¹¹⁶⁸ **T.T.K., Arşiv Belgesi, No: 4102-132**, İstanbul Üniversitesi, “*Ernst von Aster Özlük Dosyası*”; Yurdağül Erkoca, “*Boğaziçine Sığınanlar*”, **Cumhuriyet**, (16 Nisan 1991), s.5.

¹¹⁶⁹ Arslan Kaynarca, “*Üniversitemizde Ders Veren Alman Felsefe Profesörleri*”, s.15-16; Macit Gökberk, “*İnsanın Gerçekliği*”, **Cumhuriyet**, (12 Haziran 1976), s.2; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.423.

¹¹⁷⁰ https://www.naumburg-geschichte.de/geschichte/berufsvorbote.htm/Erşimim_Tarihi:15.07.2019.

¹¹⁷¹ Walter Kranz, **Antik Felsefe Metinler ve Açıklamalar**, (Çev. Suat Y. Baydar), Pulhan Matbaası, İstanbul, s.148.

¹¹⁷² **Tan**, “*Üniversiteye Yeni Bir Hoca Geliyor*”, 12 Ocak 1937, s.2; **Tan**, “*Prof. Peter Geldi*”, 20 Ocak 1937, s.2; Klaus Detlev Grothusen, **Der Scurla Bericht**, s.130.

Kürsüsünün Başkanlığı'nı da yürütmüştü. İlk psikoloji laboratuvarının kurulmasında, deneysel psikolojinin gelişmesinde büyük katkıları olmuştu. Hedefi; araştırma ve öğretimin modernize edilmesi idi ki, bunu da yaptığı çalışmalarla başarmıştı. Binlerce çocuğa zekâ testi uygulayarak, “*Gençlik Psikolojisi*” adlı kitabın ortaya çıkmasını sağlamıştı.¹¹⁷³ Bu kitap öğrencisi Beğlan Birand tarafından Türkçe'ye çevrilmişti. Deneysel Psikoloji Kürsüsü'nü Pedagoji Enstitüsü'nden ayırmak için çalışmalar yapmıştı. W. Peters, döneminde psikoloji kütüphanesi ve laboratuvarı kurulmuştu. W. Peters, İstanbul Üniversitesi'nde “*Pedagoji Enstitüsü Psikoloji ve Pedagoji Çalışmaları*”, adlı iki ciltlik bir eser yayınlamıştı.

Beğlan Birand¹¹⁷⁴, hocası W. Peters'i hakkında şu ifadeleri dile getirmişti: “...psikoloji eğitimi için önemli olan deneysel uygulamalar başlamıştı. Pratik kurslar düzenlenerek öğrencilerin deneysel yöntemleri öğrenmeleri; bilimsel gözlem alışkanlığı edinmeleri ve teknik yeteneklerini geliştirmeleri sağlanmıştır. Böylece deneysel araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Yaklaşık sekiz küçük araştırma ve altı doktora tezi bu şekilde gerçekleşmiştir. İstanbul Üniversitesi Psikoloji Bölümü, yöneticiliği ve yardımları dolayısıyla Profesör Wilhelm Peters'e çok şey borçludur.”¹¹⁷⁵

W. Peters, Türkiye'den ayrıldığı 1957'e kadar on beş yıl süre ile Pedagoji Enstitüsü'nden ayrı bir Tecrübî Psikoloji Enstitüsü'nün kurulması için gerekli ön çalışmaları hazırlamıştı. Enstitüye bağlı psikoloji laboratuvarı ile psikoloji kütüphanesini kurdurmuştu.¹¹⁷⁶ W. Peters'in görev süresi ile ilgili olarak kurulan komisyon 10 Ekim 1949'daki raporunda; asistanlara ve doçentlere ilim metodunu kazandırmak için ilim insanı ve profesör ciddiyetine uygun bir çalışma içerisinde olduğu belirtilmişti. Felsefe alanındaki önemli çalışmalarıyla ön plana çıkan Mümtaz Turhan, Beğlan Birand, Refia Şermin, Nezahat Ögel ve Sera Kemal, Wilhelm Peters'in öğrencileri olarak önemli birikimler elde etmişlerdi.¹¹⁷⁷

Ord. Prof. Dr. Andreas Bertelan Schwartz, “*Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti*”, aracılığıyla 1934'ün başlarında Türkiye'ye gelerek İstanbul

¹¹⁷³ **Ergenlik ve Delikanlılık Çağı**, (Çev. Mümtaz Turhan), İstanbul, Rıza Koşkan Matbaası, 1994; W. Peters, **Gençlik Psikolojisi**, İstanbul, Pulhan Matbaası, 1952; Beğlan Birand, “*Psychologie in Turkey*”, **Tecrübî Psikoloji Çalışmaları**, No: 1, (1956), s.4.

¹¹⁷⁴ Beğlan Birand 1954'de İstanbul Üniversitesi Deneysel Psikoloji Kürsüsü'nde Prof. Dr. Wilhelm Peters ve Prof. Dr. Mümtaz Turhan yönetiminde doktorasını tamamlamıştır. 1957'de aynı kürsüde doçent 1965'te profesör olmuştur. 1969-1977 yıllarında kürsü başkanı, 1982-1994 yıllarında Psikoloji Bölüm Başkanlığını yürütmüştür.

¹¹⁷⁵ Beğlan Birand, “*Psychologie in Turkey*”, s.5.

¹¹⁷⁶ **T.T.K., Arşiv Belgesi, No:4102-97**, İstanbul Üniversitesi, “*Wilhelm Peters Özlük Dosyası*”.

¹¹⁷⁷ **B.C.A.**, Fon: 30.10.1.2, Kutu: 117, Gömlek: 60, Sıra: 9, 5 Eylül 1948; **B.C.A.**, Fon: 30.10.1.2, Kutu: 119, Gömlek: 50, Sıra: 18, 29 Haziran 1949.

Üniversitesi'nde görevine başlamıştı. Roma Hukuku ve Medeni Hukuk Profesörü olarak görevine yapmıştı. A. Schwartz, 1934'ten ölümü olan 1953'e kadar İstanbul'da kalmış ve modern Türk hukukunun gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştu.¹¹⁷⁸ A. Schwartz'ın yanında Bülent Davran, Türkan Rado, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu ve Ziya Umur gibi ünlü hukukçular yetişmişti.¹¹⁷⁹

Hitler politikalarının en sert muhaliflerinden olan Prof. Dr. Ernst Edvar Hirsch, Almanya'da üniversitedeki derslerinden el çektilerince davet üzerine 1933'te Türkiye'ye gelmişti. İstanbul Üniversitesi'nde Ticaret Hukuku ve Fikri Haklar konusunda dersler vermişti. E. Hirsch, verimli ilmi çalışmaları kadar kısa sürede Türkçe ders vermeye başlamış ve olağanüstü öğretme yeteneği ile Türkiye'ye çok kıymetli hukukçuların yetişmesinde rol oynamıştı. Bunlar arasında; Muammmer Aksoy, Sulhi Dönmezer, Halil Aslanlı, Hamide Topçuoğlu, Yaşar Karayalçın, İlhan Akipek, Turgut Kalpsüz, Tuğrul Ansay, Ünal Tekinalp, Ersin Çamağlı ve Ergun Dönen gibi öğrenciler yer almıştı.¹¹⁸⁰

Avukat Halit Arif tarafından, Hukuk Fakültesi'nde "*Haksız Fiil ile Hakkın Suiistimali Arasındaki Münasebetler*" adlı bir doktora tezi sunulmuştu. Jüri heyetinde Prof. E. Hirsch'de yer almıştı. Bu tezin önemi ise üniversite kurulduktan sonra Hukuk Fakültesi'nde yapılan ilk doktora tezi olmuş ve bu teze Alman bilim insanı E. Hirsch'de önemli oranda katkı sağlamıştı.¹¹⁸¹

Öğrencisi Hamide Topçuoğlu, hocası hakkında şu ifadeleri dile getirmişti: "*E. Hirsch için çalışma, diğer insanlar için olduğundan çok daha ayrı bir şeydi: Çalışma onun için, bir iş, bir vazife, bir ahlâki vücut olmaktan çok daha fazla bir şeydi: Kanaatimce çalışma, E. Hirsch için, hayatın tâ kendisi idi. Öyle sanırım ki E. Hirsch, çalıştıkça yaşadığını hisseder ve hayatın çalışmanın dışında da bir mânası olabileceğini pek kabul etmezdi!*"¹¹⁸²

İktisat ve işletme alanlarında Fritz Neumark¹¹⁸³, Gerhard Kessler, Alfred Issac, Josef Igerscheimer, Ernst Reuter, Wilhelm Röpke ve Alexander Rüstow'un yetiştirdiği birçok

¹¹⁷⁸ **B.C.A.**, Fon: 30.11.1.0, Kutu: 202, Gömlek: 32, Sıra: 4, 2 Aralık 1948; **Cumhuriyet**, "*Yeni Ecnebi Profesörler*", 7 Ağustos 1933, s.1.

¹¹⁷⁹ **T.T.K.**, **Arşiv Belgesi**, No:4107-47, İstanbul Üniversitesi, "*Andreas Bertelan Schwartz Özlük Dosyası*"; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.189-197.

¹¹⁸⁰ **T.T.K.**, **Arşiv Belgesi**, No: 4107-31, İstanbul Üniversitesi, "*Ernst Hirsch Özlük Dosyası*"; 1933; Yurdagül Erkoca, "*Boğaziçine Sığınanlar*", **Cumhuriyet**, (16 Nisan 1991), s.4.

¹¹⁸¹ **Milliyet**, "*Üniversitenin İlk Hukuk Doktoru*", 16 Aralık 1934, s.3.

¹¹⁸² Hamide Topçuoğlu, "*Aziz Hocamız Hirsch*", **Ernst E. Hirsch'e Armağan Kitap**, Ankara Üniversitesi Yayınları, No: 197, Ankara, (1964), s. 25.

¹¹⁸³ **T.T.K.**, **Arşiv Belgesi**, No:41012-24, İstanbul Üniversitesi, "*Fritz Nuemark Özlük Dosyası*", 1933.

Türk genci olmuştu. Bu konuda; Orhan Dikmen, Sabri Ülgener, Memduh Yaşar, Osman Okyar, Orhan Tuna, Cavit Orhan Tütengil, Muhlif Efe, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Feridun Özgür, Naci Bengüsü, Fehmi Yavuz, Bedri Gürsoy, Halil İlteber, Refi Şükrü Suvlu, Süphan Andıç, Ahmet Ali Özeken ve Hikmet Sadık Somay gibi Türk bilim insanları yetiştirmişti.¹¹⁸⁴

Görüldüğü gibi Batı'nın düşünce, bilgi ve teknolojisini Türkiye'ye getiren mülteci bilim insanları, yetiştirdikleri Türk bilim insanlarıyla bu etkinin artarak devam etmesini sağlamışlardı.

D- MÜLTECİ BİLİM İNSANLARI HAKKINDAKİ DEĞERLENDİRMELER

Üniversite Reformuyla birlikte, Darülfünûn hocalarının büyük bir kısmının kadro dışı kalmaları, yeni gelen hocaların bunların yerlerini almaları, bu hocalara karşı eleştirilerin başlamasına neden olmuştu. Üniversite kadrosuna alınan Türk profesörlerle yabancı profesörler arasında da gerginlik yaşanmıştı. Yabancı hocaların maaşlarının fazla olması ve bazılarının mesleki deneyiminin yetersiz olması bu tenkitleri arttırmıştı. Eleştiriler genelde Türkçe öğrenememeleri, Türk bilim insanı yetiştirmemeleri, ders kitapları hazırlamamaları ve kültürel yabancılığa neden oldukları şeklinde gruplandırılmıştı.¹¹⁸⁵

Türk Hükümeti, rahatlarını sağlamak ve araştırmalarını kolaylaştırmak için mülteci hocaları vergi muafiyetinden yararlandırmak, kendilerine bedava ev vermek ve bazılarına Türk Vatandaşlığı vermek gibi elinden gelen her şeyi yapmıştı. Bundan dolayı Kudüs Konsolosluğu, Türk Hükümeti'ne "*Filistin Yahudi Ajanlığı Birimi*" tarihsel süreç ve "*1933 Üniversite Reformuyla*" Yahudi kökenli bilim insanlarına kapılarını açmaları ve Türk makamlarınca gösterilen hüsnü kabulden dolayı müteşekkik olduklarını ve teşekkürlerini bildirmişlerdi.¹¹⁸⁶ Fakat Yüksek maaşlı ve ayrıcalıklı yabancı mültecilerin varlığı sorunlara neden olmuştu. İstanbul'daki Amerikan Büyükelçiliği, 1936'da Washington'daki Dışişleri Bakanlığı'na; yazdığı raporda; Ankara'daki yetkililer, çalışmalarını yürütmek için Alman hocalara mümkün olan her kolaylığı sağlamışlardı. Hastanelerin ve laboratuvarların donanımı için muazzam paralar

¹¹⁸⁴ T.T.K., Arşiv Belgesi, No:4107-31, İstanbul Üniversitesi, "*Ernst Hirsch Özlük Dosyası*"; 1933; Ernst E. Hirsch, *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi*, s.255-258; H. Widmann, *Üniversite Reformu ve Atatürk*, s.451.

¹¹⁸⁵ Arnold Reisman, *Nazizmden Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu*, s.247-341; Ersoy Taşdemirci, *Belgelerle 1933 Üniversite Reformunda Yabancı Bilim Adamları*, s.23; H. Widmann, *Üniversite Reformu ve Atatürk*, s.298-323; Emre Dölen, *İstanbul Üniversitesi 1933-1946*, s.71-79.

¹¹⁸⁶ B.C.A., Fon: 030.10.0., Gömlek 266 Kutu 793, Sıra 45, 30 Mayıs 1944.

harcamışlardı. Şimdi Türkiye’de ki hastanelerin, donanım bakımından, dünyada ki herhangi bir hastane ile eşit duruma geldiği görülmüştü. Ayrıca, bu sağlık kuruluşlarının işletilmesi için az veya çok yeterli ödenekler de verilmişti. Ankara’daki yüksek mevkilerde hocaların kuvvetli savunucuları ve koruyucularının bulunduğu anlaşılmış ve bundan dolayı hocalar hakkında yapılan şikâyetler de Başkent’te kulak arkasına atılmış olduğuna dair bilgiler sunmuşlardı.¹¹⁸⁷

Amerikan Büyükelçiliği, sözü edilen raporda, yeni gelen öğretim üyeleri ile Türk karşıtları ve asistanları arasındaki sıkıntılı ilişkileri şu şekilde aktarmıştı: Türk hocaların çoğunlukta olduğu böyle önemli bir kuruma geniş çapta yabancı hoca alınması ile sorunların ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştu. Türk hocalardan daha çok ücret almaları ve kendi yardımcılarıyla çalışmaları olayların daha da büyüdüğü yazılmıştı. Özellikle de tıp alanındaki yabancı hocalar eleştiriyi üzerlerine çeken grubu oluşturmuştu. Alman hocaların muayenehane açmalarının yasaklanmış olmasına rağmen, her İstanbullu, bunların başında bulunduğu kliniklere gidebilmekte ve Türk doktorların sağladığı muayeneden çok daha yüksek standartta muayeneyi bedava olarak yaptırabilmeleri bardağı taşıran son damla olarak raporda yorumlanmıştı.¹¹⁸⁸

Özellikle Tıp Fakültesi Dekanlığı tarafından yazılan faaliyet raporlarında yabancı profesörlerin yanlarına verilen genç Türk bilim insanlarını yeterince yetiştirmediklerine dair bilgiler sunmuştu. Tam tersine genç Türk bilim insanlarının önünü tıkayarak onların yükselmelerine fırsat vermedikleri, hayal kırıklığına ve ümitsizliğe sürüklenmelerine neden oldukları belirtilmişti. İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Tedris İşleri Müdürlüğü’nün 27 Temmuz 1936’daki faaliyet raporunda da; *“ilmi araştırmaların çoğunda doçentler ya büsbütün harîcde bırakılmış yahut da bunların bu husustaki faaliyet hisseleri çok küçük kalmıştı”* diye belirtilmişti. İstanbul Üniversitesi Rektörü Cemil Bilsel ise, 1937’de Maârif Vekâleti’ne gönderdiği raporda şu ifadeleri dile getirmişti: *“özellikle Tıp Fakültesi’ndeki yabancı aleyhtarlığının menfaat çatışmasından kaynaklandığını, bunun yabancı profesörlerin çalışma huzurunu bozduğunu ve Türk öğretim insanlarının da onlardan uzaklaşma eğilimi doğurduğunu yazmıştır.”*¹¹⁸⁹

Eleştirede en çok dikkat çeken husus yabancı profesörlerin yanlarına verilen Türkleri yetiştirme konusunda yeterli gayreti göstermedikleri için olmuştu. İstanbul

¹¹⁸⁷ Stanford J. Shaw, 1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye -Türkiyeli ve Avrupalı Yahudilerin Nazi Zulmünden Kurtarılmasında Türkiye’nin Rolü, s.30.

¹¹⁸⁸ Stanford J. Shaw, 1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye, s.31.

¹¹⁸⁹ Ersoy Taşdemirci, Belgelerle 1933 Üniversite Reformunda Yabancı Bilim Adamları, s.26.

Üniversitesi Rektörü Cemil Bilsel, mültecilerin bilimsel çalışmalarını yabancı “*ilmi yardımcılar*” ile birlikte yaptıkları gerçeğini görmezden gelmişti. Rektör Cemil Bilsel, bu tür söylentilerin çıkar çatışmasından doğduğunu ve bunun sonucunda yabancı profesörlerin huzurunun bozulduğunu ileri sürmüştü. Sorunlara çözüm aramak ve yaptırımlar getirmek yerine olayların üstünü örtmeye çalışmıştı. İstanbul Üniversitesi Rektörü Cemil Bilsel, Maârif Vekâleti’ne gönderdiği 14 Temmuz 1939’daki faaliyet raporunda; mülteci bilim insanlarının Türkçe bilmemelerinden dolayı derslerini ilk başlarda tercüme yoluyla yapmaları konusunda yapılan eleştirilerin haklı olmadığını, yabancı hocaların çoğunun öğrenci ile iletişim kuracak düzeyde dil öğrendiklerini belirtmişti. Hocalar ve öğrencilerle yapılan anketler neticesinde bazı derslerin tercümanlar aracılığıyla öğretilmesinin daha faydalı olduğu da bilgisi yazılmıştı.¹¹⁹⁰

Mülteci bilim insanlarını kuşkusuz en iyi şekilde değerlendirecek kişi İstanbul Üniversitesi Rektörü Cemil Bilsel Bey olmuştu. Çünkü olaylara birinci gözden şahit olmuş kişilerin başında gelmişti. Bu kapsamda üniversitenin ikinci ders yılı açılış konuşmasında uzun bir nutuk çektikten sonra, mülteci Alman bilim insanları hakkında şu yorulmada bulunmuştu: “*Ecnebi profesörler dünyaca tanınmış önemli tecrübeleri ile İstanbul Üniversite’nin büyük şerefi ve onurdurlar. Onların büyük salâhiyetleri önünde saygı ile eğilirim. Türk gençliğimiz ve Türk ilim insanlarımız önemli istifadeler için ecnebi hocalarımızdan yararlanacaktır ve onlar için mümkün olanı yapmağa gayret edeceğiz.*”¹¹⁹¹

Şikâyet edilen konuyu tüm yabancı profesörler için genellemek mümkün olmamakla birlikte büyük çoğunluğunun bu yolda davrandığı görülmüştü. Bu konuda genel bir örnek olarak, Radyoloji ve Biyofizik Enstitüsü örnek gösterilmişti. 1934’te Prof. Dr. Friedrich Dessauer yardımcıları ile gelmiş ve 1937’de gene yardımcıları ile birlikte ayrılmıştı. Onun yerine 1938’de Prof. Dr. Max Sgalitzer gelmiş ve 1943’te ayrılmıştı. M. Sgalitzer’in ardından yardımcılarında Fizikçi Dr. Walther Reininger ile Radyoloji hemşiresi Margarethe Reininger 1949’da ve Fizikçi Dr. Cari Weissglas’da 1950’de ayrılincaya kadar eğitim ve öğretim ile hizmeti yürütmüşlerdi. Bu hocalar ancak 1933’ten 1950’ye gelinceye kadar bir tek Türk eleman yetiştirmemişlerdi. Yabancı profesörler arasında Türkleri yetiştirmemek için adeta direnen en uç kişilerden biri

¹¹⁹⁰ Ersoy Taşdemirci, **Belgelerle 1933 Üniversite Reformunda Yabancı Bilim Adamları**, s.28; Cemil Bilsel, **İstanbul Üniversitesi Tarihi**, s.96-98.

¹¹⁹¹ **Milliyet**, “*Üniversitenin 2. Ders Yılı*”, 2 Ekim 1934, s.1.

kimyacı Prof. Dr. Fritz Arndt olmuştu.¹¹⁹² Türk gençlerinin yetiştirilmediği eleştirisine tam olarak katılmak mümkün olmamıştı. Çünkü yabancı profesörlerin yanında tercüman olarak çalışan Türk doçent ve asistanlar bulunmuştu. Birçok mülteci hoca çok sayıda öğrenci yetiştirmişlerdi. Bu hocaların yetiştirdikleri öğrenciler bir müddet sonra üniversitede doçent veya profesör olarak görev almışlardı.¹¹⁹³

Ersoy Taşdemirci yabancı bilim insanlarının katkıları konusunda aşağıdaki görüşleri ileri sürmüştü:

1. Öğretim programlarının ve yöntemlerinin ıslâh edilmesinde, öğrencileri konuşmaya, düşünmeye, araştırmaya ve yapmaya alıştıran modern aktif öğretim metodunun önemli unsurlarından olan pratik çalışma ve seminer çalışmalarının etkin bir şekilde, uygulanmasında ve yerleşmesinde büyük hizmetlerde bulunmuşlardı.
2. Darülfünûn'da ciddi bir ilmî çalışma yapılmaz ve yayınlanan kitap ve makaleler fazla bir ilmî kıymet taşımazken, yabancı bilim insanlarının çabaları sonucunda ders kitaplarının hem sayısı hem de kalitesi yükselmişti. Böylece öğrenciler hocaların ders notlarına bağlı kalmaktan kurtulmuşlardı.
3. Türk bilim insanlarının yetişmesinde, bilimsel çalışmaları ve makaleleri ile Türk bilim ve düşünce hayatının gelişmesinde önemli hizmet ve katkılarda bulunmuşlardı.
4. Yabancı bilim insanları yeteri kadar Türkçe bilmemek gibi dil engeline rağmen, ilmî standartlarla yaptıkları öğretim ve araştırmalarla Türk düşünce ve bilim hayatının ve ilmî zihniyetin gelişmesinde, laik hukuk anlayışı ve karma ekonomi sisteminin yerleşmesinde büyük hizmetlerde bulunmuşlardı.¹¹⁹⁴

Yabancı bilim insanlarının katkı ve yararları konusunda fakülteler, kürsüler ve kişiler bazında bunları tek tek ele alarak incelemek, Türkiye'ye yaptıkları katkıları veya verdikleri zararları ortaya koymak daha sağlıklı bir yol olmuştu. Örneğin, üniversite tarafından yayınlanan ders kitaplarına bakıldığında bunların büyük bir çoğunluğu Darülfünûn'dan gelen Türk öğretim üyeleri tarafından yazıldığı görülmüştü. Ya da hepsinin alanında enstitüler kurarak gelişmeler kat ettiği de görülmüştü. Bu çerçevede heterojen bir topluluk olan yabancı bilim insanlarının katkılarının ve yaptıklarının genel sözlerle değerlendirilmesi mümkün görülmemişti.

¹¹⁹² Emre Dölen, **Darülfünûn'dan Üniversiteye Geçiş**, s.523.

¹¹⁹³ Cemil Bilsel, **İstanbul Üniversitesi Tarihi**, s.46.

¹¹⁹⁴ Ersoy Taşdemirci, **Belgelerle 1933 Üniversite Reformunda Yabancı Bilim Adamları**, s.31-32.

Türk profesörler ile yabancı profesörler arasında maaş farkının çok fazla olması sorunun diğer önemli eleştirisi başlığını oluşturmuştu. Türk profesörler ortalama 80-100 tl maaş alırken yabancı profesörler başlangıçta 550-650 tl arasında maaş almışlardı.¹¹⁹⁵ Ernst Hirsch maaş konusu hakkında: “*1 Türk Lirasının 2 Alman Markına eşit olduğunu, ülkede üretilen ürünlerin genellikle düşük olan fiyatları yüzünden maaşlarımız iyi durumdaydı*”¹¹⁹⁶ olduğuna dair aldıkları maaşının Türkiye şartlarının üzerinde olduğunu ifade etmişti.

Fritz Neumark, anılarında maaş konusunun Türk hocalar tarafından soruna dönüştüğünü; yerli profesörlerin maaşlarının, o zamanlar, yabancılara verilenin yarısından daha az olduğunu, hatta dörtte biri kadar tuttuğunu belirtmişti. Yabancı hocaların medeni hali ve çocuk sayısına göre aylık gelirler net olarak, yani ödemekten kati birşekilde muaf tutulan vergiler gözönüne alınmaksızın, 500 ile 600 tl arasında olduğunu ifade etmişti. Bu durum ilk zamanlar Türk hocalarca kıskançlığın neden olmuştu. Hatta reforma karşı grupların oluşmasına zemin hazırladığını ifade etmişti.¹¹⁹⁷ Türk Hükümeti, çağdaş Batı medeniyetini yakalamayı hedeflediği için bu gelişmenin sağlanmasında yabancı öğretim üyelerinin önemli bir rol üstleneceği düşüncesi ile büyük bir mali külfete katlanmak zorunda kalmıştı. Ancak Türk öğretim üyeleriyle yabancılar arasındaki yüksek orandaki maaş farkı eleştirilerin artmasına neden olmuştu. Hatta mülteci profesörler, Türk meslektaşlarının daha iyi ilim yapabilmeleri için doçentlerin ve profesörlerin maaşlarının artırılması için fakülte meclisine teklifte bulunmuşlardı.¹¹⁹⁸

Yabancı bilim insanlarının görev süreleri bitiminde yeniden çalışmak isteyenler için verimli olup olmadıkları konusunda komisyonlar kurulmuştu. Bu komisyon raporlarının tamamına yakınında Türk bilim insanı yetiştirdikleri belirtilmişti. Örneğin, Hugo Braun’un yeni sözleşmesinde hakkında toplanan komisyonda 15 Eylül 1948’deki raporda profesörün şimdiye kadar enstitüde iki doçent ve dokuz uzman yetiştirdiği belirtilerek beş yıllık bir sözleşme daha yapılması istenilmişti.¹¹⁹⁹ Yine Prof. Dr. Wolfgang Gleisberg’in mukavelesinin yenilenip ordinaryüslüğe yükseltilmesi

¹¹⁹⁵ E. Taşdemirci, **Belgelerle 1933 Üniversite Reformunda Yabancı Bilim Adamları**, s.36; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.286.

¹¹⁹⁶ E. Hirsch, **Anılarım**, s.192.

¹¹⁹⁷ F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.12.

¹¹⁹⁸ **Akşam**, “Doçentler”, 3 Temmuz 1934, s.3; **Hakimiyet-i Miliye**, “Doçent Maaşları”, 3 Temmuz 1934, s.3.

¹¹⁹⁹ **İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No: 4109-40**, “Hugo Braun Özlük Dosyası”.

konusunda oluşturulan komisyon raporunda üç doktora tezi birde doçentlik tezi yaptırdığı belirtilmişti.¹²⁰⁰

Bir önceki bölümde de belirtildiği gibi özellikle Türkiye’de beş yıldan fazla kalan yabancı bilim insanlarının çok sayıda Türk öğrencileri, üniversitelerde görev almışlardı. Kimya’da; Friedrich Breusch, Tıp alanında; Erich Frank, Rudolf Nissen, Siegfried Oberndorfer, Phillip Schwartz, Hans Winterstein, Zooloji alanında; Curt Kosswig, Botanik alanında; Leo Brauner, Alfred Heilbronn, Astronomide; Walfgans Gleisberg, Finlay Freundlich, Felsefede; Hans Reichenbach, Ernst Von Aster, Pedagojoloji Psikolojide; Wilhelm Peters, İktisat ve İşletmede; Fritz Neumark, Alferd Issac, Alexander Rustov, Hukuk’ta; Andreas B. Schwartz ve Ernst Hirsch gibi hocalar çok sayıda Türk bilim insanı yetiştirmişlerdi.¹²⁰¹

Yabancılar getirilen en büyük eleştiri özellikle de tıp fakültesindeki hocalara yönlendirilmişti. Örneğin Rudolf Nissen’in “*Teşvikiye Sağlık Evi*”nde 1934’te ameliyat yaptığının ileri sürülmesi üzerine bir yandan Sıhhiye Müdürü Ali Rıza (Atasoy) Bey ve öte yandan da İstanbul Üniversitesi Rektörü Neşet Ömer Bey tarafından soruşturma açılmıştı. Mevzuat gereğince yabancı profesörlerin resmi hastaneler dışında çalışmaları yasaklanmıştı. Bunun yanında yabancı profesörler sözleşmelerinde bütün çalışmalarını üniversiteye ayırmayı kabul etmişlerdi. Basında R. Nissen’in yaptığı ameliyatın Türkiye’de ilk kez yapıldığı ve 500 lira ücret aldığı yönünde haberler çıkması üzerine “*Türk Cerrahi Cemiyeti*” ilgilileri bu ameliyatın Türkiye’de daha önce de yapıldığını açıklamışlardı. R. Nissen’de böyle bir iddiada bulunmadığını ameliyat öncesi ve sonrasında bir ücret almadığını bildirmişti.¹²⁰² Soruşturma kapsamında Ankara’ya davet edilen R. Nissen; “*mesele insan sağlığı olunca kanunlar yeri geldiğinde çiğnenebilir*” diyerek kendisini savunmuştu.¹²⁰³

A. Malche, mülteci Profesörler hakkında çıkan olumsuz haberlere karşı şu açıklamayı yapmıştı: “*Kesin olarak size şunu söyleyebilirim ki İstanbul Üniversitesi’ne yeni getirilen profesörlerin herhangi birinden bir Ecnebi bir Alim veya mütehassıs bahsedecek olursanız size bu zatın isminin mensup olduğu ilim şubesine Şeref verdiği*

¹²⁰⁰ İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No:4104-59, “Wolfgang Gleissberg Özlük Dosyası”.

¹²⁰¹ Bu konuda gerekli bilgileri çalışmanın “*Türk Bilim Adamlarının Yetiştirilmesindeki Katkıları*”, başlığı altında detaylıca işlenmiştir.

¹²⁰² **Cumhuriyet**, “*Prof. Nissen’in Yaptığı Özel Ameliyat*”, 4 Temmuz 1934, s.5; **Akşam**, “*Ameliyat Meselesi*”, 4 Temmuz 1934, s.2.

¹²⁰³ **Akşam**, “*R. Nissen’in Bir Mektubu*”, 9 Temmuz 1934, s.2; **Hakimyet-i Milliye**, “*R. Nissen’in Bir Mektubu*”, 7 Temmuz 1934, s.1; **Milliyet**, “*Pr. Nissen İçin Tahkikat*”, 4 Temmuz 1934, s.3; **Milliyet**, “*Nissen Ankara’ya Çağırıldı*”, 6 Temmuz 1934, s.1; **Açık Söz**, “*Nissen ve Liepman*”, 2 Temmuz 1936, s.3.

cevabını verecektir. Profesörlerin hepsinin mensup oldukları ilim şubesine ait yazdıkları ve neşrettikleri kıymetli etütler ve eserler vardır. Bir noktada daha var ki profesörlerden Yaşı elliye yaklaşmış olanlar umumiyetle beynelminel bir şöhrete sahiplerdir. Bazı Neşriyat hakkında Profesör demiştir ki: anlayamadım ve müteessirim benim katil kanaatim şudur ki İstanbul Üniversitesi'nin ilmi mesaisine bu profesörlerin fiilen iştirak etmiş olmaları üniversite için büyük bir kuvvet ve kıymettir bu zatlar Türkiye'ye imkan bulurlarsa büyük hizmetler ifa edebilirler. Bu da muhakkaktır ki bu profesörler Türkiye'ye sıhhat Sanayi iktisat ve daha birçok sahalarda Almanya yaptıkları kadar hizmet edebilirler buna rağmen son zamanlarda bu profesörlerden bazılarına karşı Yapılan Neşriyat ve ağır hücumları okudum şahsi bir takım sebeplerin tahta tesirinde yapılmış olmaları imkanı da mevcut olan bu sözlere fazla bir kıymet atfetmek doğru değildir. Bazı tenkitler bana çocukça şeyler görüldüğü Esasen en şiddetli tenkitler vakalarla tespit edildi. Mesela Tıp Fakültesi profesörleri aleyhindeki hücumlara müspet mukabelede bulunmak daha kolay olduğu için vakalar hakikati ortaya koymakta gecikmedi ancak tarihi daha 4 ayı geçmeyen üniversite kürsülerinde karşı bu heves Ümit kırıcı cümleler mahiyetini anlayamadığımız söylemek mecburiyetinde değil girişilen teşebbüsten muvaffakiyet zamanın verilmesini dilerim.¹²⁰⁴”

Tıp Fakültesi'ne getirilen yabancı bilim insanları hakkında kendisi de doktor olan ve eski Darülfünun'da Türk hocalardan eğitim almış olan Mim Kemal Öke, çok fazla eleştirilen ecnebi hocalar hakkında bir makale yayınlamıştı. Yazısında şunlardan bahsetmişti: “Niçin mi Tıp Fakültesi'ne ecnebi getirdik? Muhterem meslektaşlarıma ve eski Darülfünun hocalarına diyorum ki; Tıp Fakültesi'ne ecnebi profesörü getirmek sebepsiz midir? Bunu yapmak bir günah mıdır? Eğer bu girişimin günahı varsa bunu kendimizin halinde aramak daha doğru mudur? İlim adamları kadirşinas ve hakperest olurlar. Siz üstatlarımız eski tıp fakültesinin gazete sütunlarında destan edilen haksız eleştirilere karşı siz hocalarımız yapılan yorumlara neden ilmi müspet eserlerinizle susturucu cevaplar vermediniz? Ne olursa olsun esersiz bilim adamı yok demekti. Binaenaleyh bizi yabancı unsurlara bırakmamak herkesten evvel size düşen bir vazife idi. Bunları söylerken beni nankör bir talebeleri olarak görmemelerini rica ederim. Ecnebi profesörler getirildikten sonra bugün Türk hekimlerine düşen en ciddi vazife milletin yaptığı fedakârlıkların karşılığını vermektir. Ecnebi profesörlerin

¹²⁰⁴ **Akşam**, “Üniversiteye Gelen Ecnebi Profesörler Hakkındaki Dedikoduların Mahiyeti”, 21 Mart 1934, s.1; **Milliyet**, “İlim Savaşında Ecnebi Profesörler”, 21 Mart 1934, s.1;

memleketimize getirilmesi bu memlekette ilim ve irfan eksikliği değildir ve bu da memleketimiz için yeni bir hadise zannedilmemelidir. Bu itibarla memleketimize getirilmiş olan profesörlerin bütün kudret ve kuvvetlerinin genç tıp talebesinin ilmi inkişaf ve terakki masruf olmasını ve bu mesainin şahsi emellerle sarsılmaksızın üniversitenin duvarları içine inhisar ettirilmesini istemek yerinde olan bir temennidir.” Mim Kemal Bey makalesinin sonunda Ecnebi profesörler için de şunları demişti: “Muhterem meslektaşlarım ilim ve irfanımızın genişletilmesi için davet edildiniz. Memleketimizde sizin bilgi ve tecrübelerinden istifadeye çalışmamak için hiçbir sebep yoktur. Deruhte ettiğiniz vazifenin güçlüğüne düşünerek sizlere yardımcı olmak her Türk hekiminin vazifesidir, size bu itibarla sevgi ve saygı ile bağlıyız.¹²⁰⁵”

Falih Rıfkı Bey ise, İstanbul Üniversitesindeki mülteci profesörler hakkında basında çıkan dedikoduları için şunları demişti: “İstanbul’da ecnebi profesörlerini üzen eden telkin ve dedikoduların nasıl ve ne için çıkarılmakta olduğunu hakikaten anlayamadık. Cumhuriyet Hükümeti Türk üniversitesini yeniden kurmuştu. Eski kadroyu tasfiye etti ve yeniden ehil müderrisler aradı, buldu. Artık bizim olan ecnebi profesörlerin çoğu memleketlerinde esasen bu rütbeyi haiz idiler ve içlerinde Berlin Üniversitesi’nde fakülte reisliği etmiş olanlar dahi vardır. Bir profesörün çalışma vasıta ve sahaları şunlardır: 1-Takrir, 2- Seririyat, 3- Laboratuar, 4- Seminer gibi alanların çok iyi işliyor olması gerekiyor. Yeni kurulan üniversitede bu maddelerde eksiklikler vardır. Ama en kısa zamanda giderilecektir. Şimdi bir bu vaziyeti muhakeme ediniz. Bir de her hangi bir gazetede, ecnebi profesörlerden istifade edilemiyor diye ortaya bir dedikodu atılıp, şurada burada teşvik olunan bir iki talebenin ileri geri iddialarına, gazete sütunlarında profesörlerin cevap vermeye davet edilişlerini tasavvur ediniz. Hakikaten bu kadarı fazladır. Berlin’de hakim var sözünü bilirisiniz şunu açıkça söylemek lazımdır. Türkiye’de mesul makamlar vardır. Türkiye’de inkılâbın davalarını güden, inkılâbın müessese’lerini kuran, bu dava ve müesseseleri mütemadiyen göz önünde bulunduran Büyük Millet Meclisi vardır. Türkiye’de hiç bir müessese yapılmak veya yıkılmak için, asılsız eleştiriye ihtiyaç duymaz. Hele bu müessese ve davalar basit bir takım arzuların istedikleri gibi oynamalarına müsaade edileceğini zannetmek büsbütün hatadır. Bizim lağvettiğimiz Darülfünun 55 senelik idi. Cumhuriyetin kurmuş olduğu maddi ve manevi cihaz beş aydan beri işlemektedir. Sabotaj erken başlamıştı. Profesörlerimizin ve talebelerimizin sakin olmalarını tavsiye ederiz. Öğretmek ve öğrenmekten başka hiç bir

¹²⁰⁵ Mim Kemal, “Tıp Fakültesine Niçin Yabancı Getirdik”, **Akşam**, (13 Temmuz 1934), s.1-2.

*şey düşünmesinler. Cumhuriyet kendi müesseselerini korumak, düzeltmek, onunla bizzat alakadar olmak hususunda lüzumu kadar kıskançtır.*¹²⁰⁶”

Alman profesörlere yöneltilen tenkitlerin en başında dil konusu gelmişti. Yabancı bilim insanları ile yapılan sözleşmenin Üçüncü Maddesi gereğince üç yıl içinde Türkçe öğrenerek derslerini Türkçe vermeleri kararlaştırılmıştı.¹²⁰⁷ Yabancı profesörlerin bir kısmının Türkçeyi öğrenememesi, bir kısmının da geç öğrenmesi derslerin tercüme yolu ile yapılmasına neden olmuştu. Tercüme nedeniyle zaman kaybedilmiş, ders saatlerinin bir kısmı bu işe ayrılmıştı. Tıp ve Fen bilimlerinde tercüme ile ders fazla problem çıkarmazken, sosyal bilimlerde tercümanla ders yapmak daha zor olmuştu. Salih Zeki “*Vatan*” gazetesindeki yazısında; yabancı profesörlerin Türk profesörler gibi öğrencisi ile samimi bir hava oluşturamadığını, tercüman vasıtasıyla yapılan derslerde öğrencilerin hocalarını benimsemeyip kekeme bir hatip pozisyonuna düştüklerini belirtmişti.¹²⁰⁸

Yeni üniversitede eğitime başlandıktan sonra, mülteci profesörler yüzünden zaman zaman bazı hadiseler olmuş ve üstü kapatılmıştı. Fakat Şubat 1936’da düşerek ayağı kırılan ve tıp fakültesine tedaviye getirilen Manisa Hastanesi Başhekimi Ali Muhlîs Bey’in ölümünden çıkan dedikodu bütün üniversite mensuplarını yakından ilgilendirmişti. Çünkü Manisa Hastanesi Başhekimi Ali Muhlîs Bey, Profesör R. Nissen tarafından bir ameliyatla kırılan kemiği dikilerek hastanede tedaviye alınmıştı. Fakat o sıralarda R. Nissen ilmi bir konferans vermek üzere Roma’ya gitmiş ve hastanın tedavi sürecini Türk asistanlar kontrol etmişti. Hasta bir hafta içersisinde kötüleşince eşi tarafından cerrah Mim Kemal Öke Bey’e götürülmüştü. Hastanın ihmal edildiğini ve çok geç kalındığını söyleyerek hemen ameliyata alınsa da hasta kurtarılmamıştı. Bu olay üzerine vefat eden hastanın eşi hem Adliye hem de Maârif Vekâleti’ne Prof. Nissen hakkında şikayette bulunmuştu. Bu olay üniversite de görev yapan diğer ecnebi hocaları da olumsuz yönde etkilemişti. Çünkü Türk hocalar nezdinde yabancı profesörler eleştirilmeye başlanmış ve hatta sözleşmeleri dolmadan görevlerine son verileceği dedikodusu çıkmıştı. Fakat yapılan araştırmalar neticesinde Prof. Nissen

¹²⁰⁶ Falih Rıfkı Atay, “Yıkığımız 55 Senelikti, Kurduğumuz Daha 5 Aylık!”, **Milliyet**, (23 Mart 1934), s.1-5; Falih Rıfkı Atay, “Dedikodular Karşısında”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (23 Mart 1934), s.1-2.

¹²⁰⁷ İletişim konusu bir başlık altında tezde detaylıca incelenmiştir. Ayrıca ekler kısmında mültecilerle yapılan sözleşmeler ekler kısmında sunulacaktır. C. Bilsel, **İstanbul Üniversitesi Tarihî**, s.96-99; E. Dölen, **İstanbul Üniversitesi 1933-1946**, s.79-87; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.421-501.

¹²⁰⁸ Salih Zeki “İletişim Sorunu”, **Vatan**, (18 Mart 1934), s.4.

yaptığı ameliyatın hatasız olduğu ve bir ihmalin olmadığı belirtilmişti. Ayrıca Maârif Vekâleti ecnebi profesörlerle yapılan sözleşmelerin devam edeceğini belirtmişti.¹²⁰⁹

Tıp Fakültesi cerrahi profesörü R. Nissen'in bir hastaya yaptığı ameliyattan dolayı çok fazla eleştiri almasına sebep olmuştu. Ecnebi Profesörler İstanbul Üniversitesi'nin modernize edilmesi için Hükümetin büyük emekler harcayarak getirdiği bilim insanları olmuştu. Yaşanan bu hadise mülteci profesörlere karşı nefret dilini daha da artırmış ve birkaç yıldan beri gizliden gizliye eleştiriler açık açık yapılır olmuştu. Bu eleştiriler daha çok tıp fakültesi hocalarına yöneltilmişti. Çünkü kapatılan Darülfünun'da en çok tıp alanından doktor tavsiye edilmişti. Hükümet alanında ün yapmış mülteci hocaları getirmiş ve şehir hastanelerinde hem talebe yetiştirmeye hem de hasta tedavi etmeye başlamışlardı. Şehir hastanelerinde tedavi olan hasta sayısının artması ve hatta zenginlerinde buraya yönelmesi bu ecnebi doktorların başarılarını göstergesi olmuştu. Fakat yaşanan en ufak olumsuzlukta bütün ecnebi profesörleri hedef gösterilmek onlardan çok ülkeye zarar vermişti.¹²¹⁰

Mülteci bilim insanları hakkında özellikle de tıp fakültesindeki profesörler çok fazla eleştirilmişti. Özellikle de R. Nissen'in basında adı olumlu ve olumsuz olarak en çok geçen bilim insanı olmuştu. Bu kapsamda Eskişehirli Avukat Namık Nüzhet Bey, *"Tan"* gazetesi aracılığı ile; *"kızının müzmin hastalığını çok muvaffakiyetli bir ameliyat ve cidden itinalı bir tedavi ile gerçekleştiren Cerrahpaşa Hastanesi operatörlerinden Profesör R. Nissen'e tüm okurların huzurlarında şükranlarını sunmuştu."*¹²¹¹

Ernst Hirsch, yabancı dil konusunda; sosyal bilimlerde her alanın kendi uzmanlık dilinin son derece kapsamlı olduğunu, insanın kendi ana dilinde dahi bu konuları ifade etmenin yetersiz kaldığını belirtmişti. Hatta yaş ilerledikçe de yabancı dil öğrenmenin daha da zorlaştığını söyleyerek dil konusundaki eleştirilere cevap vermişti.¹²¹²

Bu nedenle tercüme yoluyla yapılan derslerde aksaklıkların olduğu gözlemlenmişti. Her bilim dalında o yabancı dile hâkim adamların bulunmaması birçok tercüme hatasına neden olmuştu. Mehmet Asım (Us) yabancı hocalara yöneltilen eleştiri ve dedikoduların çoğunun tercüme hatasından kaynaklandığını savunmuştu. Çözüm olarakta ders notlarının önceden tercüme ettirilip öğrencilere dağıtılması gerektiğini, böylece öğrencilerin anlayamadıkları yerleri hocasına sorabileceğini belirtmişti.¹²¹³

¹²⁰⁹ Tan, "Üniversitedeki Ecnebi Profesörler", 8 Temmuz 1936, s.6.

¹²¹⁰ Burhan Cahid, "Ecnebi Profesörler", *Açık Söz*, (3 Temmuz 1936), s.3.

¹²¹¹ Tan, "Profesör Nissen'e Teşekkür", 28 Temmuz 1936, s.5.

¹²¹² E. Hirsch, *Anılarım*, s.218-219.

¹²¹³ Mehmet Asım, "Tercüme Meselesi", *Vatan*, (11 Ağustos 1934), s.3.

Bununla birlikte E. Hirsch, W. Prager, F. Neumark, L. Branuer ve Curt Kosswig gibi mülteci bilim insanları daha başlangıçta mükemmel bir Türkçe ile derslerini yaptıkları gibi Türkçe çeşitli yayınlarda yapmışlardı. Bu başarı üniversite yönetimini ve Hükümeti memnun etmişti. Örneğin İstanbul Üniversitesi Rektörü Cemil Bilsel, 14 Aralık 1936'da Kültür Bakanlığı'na gönderdiği yazıda; William Prager'in derslerini Türkçe olarak vermeye başladığını, büyük bir memnuniyet ve takdirle karşılanan bu başarıdan dolayı profesöre teşekkür edildiğini bildirmişti.¹²¹⁴

Yabancı bilim insanları sözleşmelerinde bulunduğu halde ders kitapları hazırlamadıkları şeklinde de eleştiriler yapılmıştı. Ancak bu bütün bilim insanlarını kapsayan haksız bir eleştiri olmuştu.¹²¹⁵ Daha önce de ifade edildiği üzere haksız eleştiri olmaması için, her bilim insanını kendi içinde özel olarak değerlendirilmesi gerektiği belirtilmişti.

Mülteci bilim insanlarının bir kültür yabancılaşmasına neden oldukları yönünde eleştirilerde tam olarak gerçekçeği yansıtmamıştı. Uzun süren çalışmalarda yabancılar etkileşim kapsamında bir kültür yabancılaşmasına neden olabilmişlerdi. Ancak bu durum her zaman olumsuz anlamdan gerçekleşmemişti. Bilim insanları, çağdaş düşünce ve bilim anlayışının ülkeye yerleşmesi konusunda katkıda bulunmuşlardı.¹²¹⁶ Örneğin Hikmet Birand bu konu hakkında; *"Bizde çalışan Alman profesörler arasında çok ünlü bilginler vardı. Genel olarak kabul edilmektedir ki, bilhassa vazifelerinin ideal muhtevasını da müdrik olan hocalar bizde yalnız iyi hatıra bırakarak gitmemişler, aynı zamanda üzerinde yürüyecek ve yürünmekte olan birer iz de bırakmışlardır"*¹²¹⁷ ifadelerini dile getirmişti.

Alman bilim insanlarına yöneltilen eleştiri ve dedikoduların bir nedeni de; bazı bilim insanlarının kaba ve kendilerini beğenmiş buldukları için eleştirilmişlerdi. E. Hirsch, bu husus hakkında şu ifadeleri dile getirmişti: *"Herkes birer bulunmaz Hint kumaşydı, bireyselliği ve özgünlüğünde eşi emsali yoktu. Yabancı diyarların geleneklerini hor görerek homurdanmak "bizim orada" adet olan neyse ona sıkı sıkı*

¹²¹⁴ İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No:4109-109, "William Prager Özlük Dosyası"; 1936; Cumhuriyet, 5 Mart 1972, s.3; H. Widmann, Üniversite Reformu ve Atatürk, s.135-208.

¹²¹⁵ Leman Bakla, İstanbul Üniversitesi Yayınları Bibliyografyası (1933-1963), İstanbul, 1966; H. Widmann, Üniversite Reformu ve Atatürk, s.412-502; E. Dölen, İstanbul Üniversitesi 1933-1946, s.260-272; Çalışmanın dördüncü bölümünde yabancı bilim insanlarının kısa biyografileri ile eserleri verilecektir.

¹²¹⁶ E. Taşdemirci, Belgelerle 1933 Üniversite Reformunda Yabancı Bilim Adamları, s.29; H. Widmann, Üniversite Reformu ve Atatürk, s.288-299.

¹²¹⁷ Hikmet Birand, Türk Yüksek Öğretiminde Çalışan Alman Bilginlerin Hizmeti Hakkında, Ankara, 1960, s.22.

sarılmak şeklinde tezahür eden daha öncede değindiğim mülteci zihniyeti şu şekilde kendini gösteriyordu. Kimi meslektaşlar, ülkenin kendilerince bilinmeyen meyvelerini, ürünlerini tatmakta direniyorlar. Kendi alışılmış oldukları yemek listesinden şaşmıyorlardı. Dini icaplara bağlı bir Protestan meslektaş bir keresinde pazar günü ders vermemeye kalkışmıştı. 1933-1934 yılında henüz resmi tatil günü pazar değil Cuma günüydü. Kendisinin bu çılgınlıktan ancak şu soruyu cevaplamasını isteyerek alıkoyabildim. Peki diye sordum acaba Almanya’da adventist inançlı profesörler ve öğrencilere cumartesi tatilmidir. Eninde sonunda Alman profesörlerden her birinin kendine özgü tuhaflıkları olduğu söylentisi yayıldı.¹²¹⁸”

Bu dedikodular çıkar çatışmaları ve reform karşıtlarının çalışmaları sonucu basında artan eleştirilere karşı Hükümet harekete geçerek reformu ve yabancı bilim insanları savunmuştu. Yine Hükümete yakın yazar Falih Rıfkı çok sert bir şekilde reform karşıtlarına karşı kaleme aldığı yazısında reformu savunmuş yazısını şöyle bitirmişti: “Cumhuriyet kendi müesseselerini korumak, düzeltmek onunla alakadar olmak hususunda lüzumundan fazla kiskançtır.”¹²¹⁹”

Falih Rıfkı’nın bu yazısından sonra, yabancı hocalarında kendilerini ispatlamaya başlaması ile beraber basındaki eleştiri yazıları azalmış ve eleştiriler üniversite bünyesinde yapılmıştı. Üniversite bünyesinde yapılan eleştirilerin çoğunluğu da kişisel çekişmeler neticesinde olmuştu. Felsefe alanında önemli çalışmalarıyla tanınan H. Reichenbach’ın Wilhelm Peters’in meslektaşları tarafından eleştirileri bu sebeplere dayanmıştı.¹²²⁰

Gazeteci Ahmet Emin Yalman, “Tan” gazetesinde “Bu Ecnebi Profesörler Niçin Kaçıyor” sorusuna cevap bulmaya çalışmıştı. Bu kapsamda 1937’deki yazısında şu açıklamayı yapmıştı: “Onları Türkiye’de tutamamanın uzun birkaç sebebi vardır. Bir defa biz başka milletlerin bu profesörlere verdiği parayı veremeyiz. Mesela Profesör F. Dessaur’a İsviçre hayat garantisi ve yüklü maaş sözleşmesi sunmuştu. Hatta yine Profesör F. Freundlich’a Prag Üniversitesi hem bütün kıdem hakları tanımış hem de on senelik bir sözleşme sunmuş, ayrıca büyük bir maaş ile önemli bir kürsü sunmuştu. Her türlü imkanları Profesör Röpke’ye Cenevre Üniversitesi sunmuştu. Sonra büyük alimler çalışmak için zengin malzemeye, büyük atölyelere muhtaçtır. İstedikleri alet ve kitapları getirmek onların aradığı muhit ve havayı yaratmak lazımdır. Ne yazık ki biz bunu

¹²¹⁸ E. Hirsch, *Anılarım*, s.213.

¹²¹⁹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 22 Şubat 1934, s.3.

¹²²⁰ Arslan Kaynarca, *Felsefecilerle Söyleşiler*, Amaç Basımevi, İstanbul, 1986, s.11-12.

tamamen gerçekleştiremedik. Hatta çoğu zamanda ikide bir bu adamlara verilen paranın azlığı ve çokluğu üzerine tartışmalar yapılarak onların izzetinefisleri kırdık. Bu ve buna benzer şartlar ecnebi profesörlerin Türkiye’de kalmalarını zorlaştırmıştı.¹²²¹”

Basında sıkça yer alan ecnebi profesörler hakkında yeterli düzeyde faydalanılmadığına dair çok ağır ithamlar ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine uzun zamandır “*Üniversite Röportajları*” başlıklı yazı dizisi hazırlayan “*Tan*” gazetesi yazarı Ahmet Emin Yalman bizzat şahit olduğu olaylar hakkında bir makalede gözlemlerini şu şekilde açıklamıştı: “*İyi seçilmişler midir ve kendilerinden yeterince istifade ediliyor mu? Üniversite muhitinde dolaştığım sıralarda ecnebi profesörlerin hemen hepsiyle tanıştım ve konuştum. Kesinlikle şunu söyleyebilirim ki profesörlerin çoğu pekiyi seçilmişti ve bunları İstanbul Üniversitesinde toplayabilmek, memleket için iyi bir talih eseridir. Profesörlerden bir kısmı siyasi sebepler neticesinde kendi yurtlarından uzak düşmüş seçme insanlardı. Ayrıca tarih böyle başka ülkelerin bilim insanlarına kapılarını açmış yararlanmış örneklerle doludur.*”

Mülteci bilim insanlarından yeterince yararlanma sorusuna cevap bulmak çok zor olmuştu. Çünkü mülteci profesörlerle beş senelik mukavelelerle yapılmıştı. Bunun üç senesi dolmuştu. Bu üç sene içinde kendilerinden istenilen başarı yeterli düzeyde olmamıştı. Bununla birden fazla sebebi ortaya çıkmıştı. Tarih boyunca “*İhtisasımız Noksan*” diyerek zaman zaman ecnebi bilim insanları getirilmişti. Fakat onlardan yararlanmak yerine “*kendi aklımızı*” daha çok beğenerek onlar seyirci konumuna sokulmuştu. Tecrübeli yabancı bilim insanlarının deneyimlerinden yararlanmak dururken daha çok kibir gömleği tercih edilmişti. Buna rağmen bazı ecnebi profesörler atılgan davranmış, Türkçe öğrenmiş, Anadolu’da tetkikler yapmış ve yüksek üniversite hayatı için raporlar yayınlamışlardı. Bazıları ise tam tersini yaparak bir şeyler öğrenmek ve öğretmek yerine kulaklarını gözlerini üniversite hayatındaki eksiklere kapatmışlardı. Örneğin üç yıl içinde Türkçe öğrenmek arzusunda olmayan bazı ecnebi Profesörler tercüme yoluyla derslerine devam etmişler ve yeterli düzeyde başarı elde edilmemişti. Ayrıca mülteci profesörlerden en başta iyi doçent ve iyi asistan yetiştirilmesi beklenilmişti. Fakat her bölüme yeterli düzeyde doçent ve asistan imkanı sunulamamış ve çoğununda dil problemi sorunu daha da büyütmişti. Üniversitenin en değerli varlığı olan öğrencilerin de lise eğitiminden yeterli düzeyde alt yapısının olmaması ecnebi

¹²²¹ Ahmet Emin Yalman, “*Ecnebi Profesörleri Kaçırtıyoruz*”, **Tan**, (4 Haziran 1937), s.5.

profesörlerden yeterli düzeyde yararlanmasını kısıtlamıştı. Üç yıl içinde ecnebi profesörlerden yeterli şekilde yararlanılmamasının suçlusu ecnebi bilim insanları olmamıştı.¹²²²

Prof. Dr. Philip Schwartz'ın İsviçre'de psikiyatrist olarak çalışan kızı Dr. Susan Frenz Schwartz babası ile 1933 Üniversite Reformu'nda İstanbul'a geldiklerinde ağabeyi Andreas Schwartz ile birlikte ilkokulu İstanbul'da okuduklarını, güzel bir Türkçe ile anlatarak, Türklerin Avrupa'da rönesansa katkıları olduğunu o dönemden beri, horlanmış milletlere daima yardımda bulunan yüce bir millet olmasına karşı, bugün İsviçre, Almanya ve diğer Avrupa ülkelerinde horlanmalarını ve Avrupa Birliği'ne almakta zorluk çıkarmalarındaki mantığı anlamadığını belirtmişti. Babası gibi kendisi ve kardeşini de Türkiye'yi ikinci vatan olarak gördüklerini belirterek büyük Atatürk'ün 1933'te Üniversite Reformu ile İstanbul Tıp Fakültesi'nin Avrupa'nın en iyi Tıp Fakültesi haline getirmesini, Avrupa ülkelerinin unutmaması gerektiğine dair konuşması ile Sempozyumun kapanışını yapmıştı.¹²²³

İtalya Büyükelçisi B. Carlo Galli, İstanbul Üniversitesi'ni 1935'te ziyaret etmişti. İtalyan Büyükelçisi üniversitenin her tarafını gezmiş ve gördüğü intizam ve mükemmelliği hayran olmuştur. Gazetecilere şu sözleri söylemişti: *“İstanbul Üniversitesi'ne hayran oldum bilhassa kimya laboratuvarını teşrih enstitüsünü çok beğendim. Buralarda en son sistem aletler gördüm, bu kadar mükemmel levazım ve alanında ün kazanmış yabancı profesörlerle İstanbul Üniversitesi'nin istikbali çok parlaktır.*¹²²⁴” Olaylara her zaman dışarıdan bakan gözler daha objektif yorum ve düşünce kazandırabilmişti. İstanbul Üniversitesi'nin gelişimine ve özellikle de mülteci bilim insanlarının katkılarının değeri açısından güzel bir örnek olmuştu.

Hükümet mülteci bilim insanlardan başta eğitim olmak üzere birçok alanda büyük beklenti içinde olmuştu. Bu kapsamda Cumhuriyet Halk Fırkası Umumi Kâtipliği, İstanbul Üniversitesi için getirilen bütün mülteci bilim insanları için Cumhuriyet Halk Fırkası'nın programından birer nüsha verilmesini uygun görülmüştü. Profesörlere fırka programının Fransızca nüshalarından verilmişti. Mülteci Profesörler, fıkra politikalarını okuyarak memleket hakkında bilgi edecekler ve bu kapsamda onlarında görüşlerini

¹²²² Ahmet Emin Yalman, “Ecnebi Profesörlerden Yeterli Düzeyde Verim Aldık Mı?”, **Tan**, (19 Haziran 1937), s.9.

¹²²³ Arslan Terzioğlu, “Kuruluşunun 550. Yılında İstanbul Üniversitesi ve Avrupa Üniversiteleri Sempozyumu”, **İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası**, S.66, 2003, s.2.

¹²²⁴ **Akşam**, “İtalyan Elçi Üniversiteyi Gezdi”, 22 Mayıs 1935, s.2.

bildirmeleri hedeflenmişti.¹²²⁵ Mülteci bilim insanlarının genel beklenti başarılarına bakıldığı zaman başta üniversite olmak üzere devletin her alanında aktif olarak danışman sıfatıyla görev almışlar, hatta vazifelerinin ötesinde Türk toplumunun gelişmesi için Hükümet'in beklenti içinde olmadığı alanlarda dahi araştırma çalışmaları yapmışlardı.

Üniversite reformu hakkında rapor hazırlayan Prof. Albert Malche, eşi ve çocukları ile beraber 1936'da İstanbul'a tatile gelmişti. Basına verdiği röportajda şunları dile getirmişti: *"Resmi görevli olarak değil tamamen bir özlem duygusu ve tatil amacıyla on günlüğüne Türkiye'ye geldim. Bu süreçte benimde emeğimin geçtiği İstanbul Üniversitesi'ni, Rektör Cemil Bilsel'i ve görev yapan ecnebi profesörlerle gördüm. İki yıl gibi bir süre de üniversitenin önemli adımlar attığını ıslahat projesinin çok iyi uygulandığını gördüm. Özellikle de laboratuvarların gelişimi Avrupa'daki üniversitelerle yarışacak seviyeye geldiğini belirterek hem Rektöre hem de Hükümete teşekkürlerini sunmuştur."*¹²²⁶

Genel olarak değerlendirildiğinde gelen bütün mülteci bilim insanları hiçbir şey yapmamış ya da hepsi sözleşmelerine sadık kalarak sorumluluklarını yerine getirmiş diyebilmek mümkün görünmemişti. Onun için olumlu ve olumsuz eleştiri yapılırken hepsini aynı kefeye koymak yanlış bir değerlendirmeye sebep olmuştu. Son olarak geride bıraktıkları yetiştirmelerine vesile oldukları Türk öğrencilerin duygu ve düşüncelerine vakıf olunduğunda hepsi mülteci bilim insanlarını saygı ve sevgi ile anmışlardı.

¹²²⁵ **Milliyet**, "Ecnebi Hocalar ve Umdelerimiz", 13 Nisan 1934, s.3.

¹²²⁶ **Tan**, "Profesör Malş", 17 Temmuz 1936, s.2.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANKARA ÜNİVERSİTESİ VE MÜLTECİ ALMAN BİLİM İNSANLARI

A- TÜRKİYE’DE İKİNCİ ÜNİVERSİTE REFORMU VE ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Türkiye’de 1933’te gerçekleştirilen Üniversite Reformu, sadece Darülfünûn’un kapatılarak yerine İstanbul Üniversitesi’nin açılması olarak görülmemiştir. “1933 Üniversite Reformu” genç Türkiye Cumhuriyeti’nin her alanda çağdaşlaşması ve inkılapları çerçevesinde gerçekleştirdiği bir atılım ve basamak olarak görülmüştü. Bu kapsamda genç Türkiye Cumhuriyeti’nde reform öncesinde ve sonrasında önemli atılımlar yapılmıştı. Atatürk, 1 Kasım 1937 yılı Meclis açılış konuşmasında bu konunun önemini şu sözleriyle belirtmişti: *“Bunun için memleketi şimdilik üç büyük kültür bölgesine ayırarak, batı bölgesi için İstanbul Üniversitesi’nde başlanmış olan düzenleme programını daha köklü bir biçimde uygulayarak Cumhuriyete gerçekten modern bir üniversite kazandırmak, merkez bölgesi için, Ankara Üniversitesi’ni az zamanda kurmak gerekir. Doğu bölgesi için Van Gölü sahillerinin en güzel bir yerinde, her bölümden ilkokulları ve en sonunda üniversitesiyle modern bir kültür şehri yaratmak yolunda şimdiden harekete geçilmelidir.”*¹²²⁷

Atatürk’ün bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere, genç Türkiye Cumhuriyeti’i çağdaş uygarlığa ulaşmak için üniversitelere ve bilime büyük önem verilmişti. Bu amaçla Anadolu’da güçlü bir yükseköğretim için ilk önce 1924’te Yüksek Muallim Mektebi yeniden düzenlenmişti. 1925’te Ankara Hukuk Mektebi’nin açılmasının ardından da 1930’da Yüksek Ziraat Okulu açılmış ve 1933’teki Üniversite Reformu ile yeni bir anlayışı benimsenmişti.¹²²⁸

Yükseköğretimdeki gelişmeler daha sonraki dönemlerde de devam etmişti. 1934’te Ankara’da Milli Musiki ve Temsil Akademisi açılmıştı. 1935’te İstanbul’da bulunan Mülkiye Mektebi’nin adı Siyasal Bilgiler Okulu’na çevrilerek Ankara’ya taşınmıştı. Yine 1936’da Dil Tarih Coğrafya Fakültesi açılmış, 1937’de Tıp Fakültesi açılmak istenmiş fakat II. Dünya Savaşı’nın başlaması nedeniyle bu mümkün olmamıştı. Daha sonra II. Dünya Savaşı’nın devam ettiği yıllarda Ankara’da, 1943’te Fen Fakültesi’nin

¹²²⁷ TBMMZC, V/20, 1 Aralık 1937, s.249; Millet Meclisi Tutanak Dergisi, V/20, s.3; Atatürk, *Söylev ve Demeçler*, 2006, s.857.

¹²²⁸ Mete Tuncay, *1946 ve Sonrasında Üniversite*, TÜBA Yayınları, 2007, Ankara, s.318.

ve 1945'te de Tıp Fakültesi'nin açılmasıyla Ankara Üniversitesi 1946'da resmen kurulmuştu.¹²²⁹

Türkiye'de 1933'te İstanbul Üniversitesi, 1944'de İstanbul Teknik Üniversitesi ve 1946'da da Ankara Üniversitesi'nin kurulmasıyla ülkedeki üniversite sayısı üçe çıkarılmıştı. Bu üniversitelerin görev ve sorumluluklarını belirtmek üzere 1946'da 4936 Sayılı Kanun çıkarılarak ülkede ikinci bir üniversite reformunun yaşanması sağlanmıştı. 13 Haziran 1946'da TBMM'de kabul edilen 4936 Sayılı Kanun'un getirdiği en önemli yenilik kuşkusuz Türkiye'de ki üniversitelerin özerkliğinin ve tüzel kişiliğinin kabul edilmesi olmuştu.¹²³⁰

Türkiye'de “1946 Üniversite Reformu”yla üniversitelere verilen özerklik ile üniversitelerin kendi kendini yönetmesi ve daha demokratik olmaları sağlanmıştı. Ayrıca bu reformla üniversitelerin denetim altına alınmaları kolaylaştırılmıştı. 1946'da kabul edilen ve Türkiye'de ikinci üniversite reformu olarak adlandırılan bu kanunun ilk iki maddesinde üniversiteler hakkında genel hükümlere yer verilmişti. Şöyle ki; kanunun ilk maddesinde; üniversitelere bağlı bölümlerden ve yönetim özerkliğinden bahsedilmişti. İkinci maddesin de ise; üniversiteye bağlı olmayarak açılacak fakültelerin bir kanunla kurulması gerektiği vurgulanmıştı.¹²³¹

I- Ankara Üniversitesi'nin Kuruluşu Aşamaları

Ankara Üniversitesi, 13 Haziran 1946'da TBMM tarafından kabul edilen 4936 Sayılı Kanun'un 78. Maddesi'nce kurulmuştu. Bu madde de Ankara Üniversitesi kuruluşu ile alakalı şu şekilde bahsedilmişti: “*Ankara'daki Hukuk, Dil ve Tarih Coğrafya, Fen ve Tıp Fakültelerini içine almak üzere Ankara Üniversitesi kurulmuştur.*”¹²³²

Ankara Üniversitesi ilk kurulduğunda bünyesinde, 1925'te kurulan Hukuk Mektebi, 1936'da açılan Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi, 1943'te açılan Fen Fakültesi ve 1945'te açılan Tıp Fakültesi yer almıştı. Ankara Üniversitesi kurulduktan sonra büyümesine devam ederek 1948'de Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün Ziraat ve Veterinerlik Fakültesi'ni,

¹²²⁹ Resmi Gazete, S. 6955, 12 Temmuz 1948; Mete Tuncay, **1946 ve Sonrasında Üniversite**, s.318-319.

¹²³⁰ **Düstur**, 17, (III. Tertip), 1946, s.1340-1341; **TBMM Tutanak Dergisi**, VII/24, 13 Haziran 1946, s.72; **Resmi Gazete**, Sayı 6336, 18 Haziran 1946, s.188; **Hakimeyet-i Milliye** “*Ankara Üniversitesi Kuruldu*”, 15 Haziran 1946, s.1; **Tan**, “*Ankara Üniversite Açıldı*”, 15 Haziran 1946, s.1; **Cumhuriyet**, “*Üniversitede Dün Tören Yapıldı*”, 16 Haziran 1946, s.1.

¹²³¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, VII/24, 13 Haziran 1946, s.72; Aydoğan Ataüenal, **Türkiye'de Yükseköğretim (1923-1998)**, Yükseköğretim Genel Müdürlüğü, Ankara, 1998, s.38.

¹²³² **Düstur**, 17, (III. Tertip), 1946, s.1339; **TBMM Tutanak Dergisi**, VII/24, 13 Haziran 1946, s.72; **Resmi Gazete**, S.6336, 27 Nisan 1946; **TBMM Tutanak Dergisi**, VIII/12, 6 Temmuz 1948, s.98.

1949'da İlahiyat Fakültesi'ni ve 1935'te kurulup 1950'de Fakülte adını alan Siyasal Bilgiler Okulu'nu bünyesine dâhil etmişti.¹²³³

1- Ankara Hukuk Mektebi

Osmanlı Devleti'nde geçerli olan hukuk sistemi dine dayalı, şer'i hukuk olmuştu. Bu hukuk sistemin sadece Müslüman olan kişiler için geçerli kılınmıştı. Müslüman olmayanlar için ise bağlı oldukları dinin kurulları geçerli tutulmuştu. Yani Osmanlı hukuk sisteminde tam anlamıyla bir bütünlük sağlanamamıştı.¹²³⁴ Cumhuriyet'in temel amacı ise, Osmanlı Devleti'nin tam aksine tüm vatandaşları arasında din ve cinsiyet ayrımına bakmaksızın eşit bir hukuk sistemi oluşturmayı hedeflemişti.

Ankara Hukuk Mektebi'nin 1925'te açılış konuşmasında Mustafa Kemal Paşa hukukun önemini belirterek şöyle demişti: *“Cumhuriyet Türkiye'sinde eski hayat kanunları, eski hukuk yerine yeni hayat kurallarının ve yeni hukukun geçmiş olması bugün tereddütsüz bir oldubittidir. Bu oldubitti emir, sizin kitaplarınızda ve uygulama sebebi olan kanunlarınızda anlatılacak ve açıklanacaktır.”*¹²³⁵

Ankara Hukuk Fakültesi, 5 Kasım 1925'te TBMM salonunda yapılan bir törenle açılmış olan *“Leyli Hukuk Mektebi”*nin zamanla çağın gereksinimlerine göre reforma edilerek Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk yükseköğretim kurumu olmasını sağlamıştı.¹²³⁶

Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1922'de henüz Kurtuluş Savaşı tamamlanmadan, Meclis'in açış konuşmasında; *“Adliyeye verilen öneme değinmiş ve adliyenin bütünüyle uygar toplumsal yaşamın düzeyine çıkarılmasının gerektiğini, mevcut kanun ve usullerin düzeltilceğini belirtmişti. Ayrıca yargıçların durumunun ve mahkemelerin düzeltilceğinden söz eden Mustafa Kemal Paşa, yeni hukukçuların yetiştirilmesi için bir hukuk fakültesinin kurulacağını açıklamıştı.”*¹²³⁷

Adalet Bakanlığı'na bağlı olarak açılan bu okulun, açılış töreninde bir demeç veren Mustafa Kemal Paşa, kurumun önemini konuşmasının bir bölümünde şu anlamlı sözleriyle vurgulamıştı: *“Sanıyorum ki Ankara Hukuk Okulu ile Cumhuriyet Hukukunu yalnız sözü ile ve görünüşü ile değil, bilinçli ve bilgili niteliği ile yeni yasaları ile yeni hukuk adamları ile açıklayacak ve uygulayacak bir davranışa başvurmuş oluyoruz.”*

¹²³³ Aydoğan Ataüinal, **Cumhuriyet Döneminde Yükseköğretimdeki Gelişmeler**, Ankara, 1993, s.56; Sevil Sargın, *“Türkiye'de Üniversitelerin Gelişim Süreci ve Bölgesel Dağılımı”*, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, III/5, (2007), Isparta, s.137.

¹²³⁴ Ertuğrul Akçaoğlu, *“Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin Kuruluşu ve İlk Günleri”*, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S.90, Ankara, (2009), s.370-371.

¹²³⁵ **Hâkimiyet-i Milliye**, 6 Kasım 1925, s.1; Atatürk, **Söylev ve Demeçler**, s.690.

¹²³⁶ Ernst Hirsch, **Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi**, s.530-557.

¹²³⁷ **TBMMZC**, I/18, Ankara, 1922, s.4-5.

*Cumhuriyetin yapıcı ve kollayıcısı olacak bu büyük kurulun açılmasında duyduğum mutluluğu hiçbir davranışında duymadım.*¹²³⁸ ”

Mustafa Kemal Paşa'nın bu söyleviden çıkarılacak en somut sonuç Türk Hukuk Devrimi'nin de bu okulun açılışıyla birlikte başlatılması olmuştur. Ankara Hukuk Mektebi 1927'de Bakanlar Kurulu kararıyla Ankara Hukuk Fakültesi adını almıştı.¹²³⁹ 1941'e kadar Adalet Bakanlığı'na bağlı iken, 1941'den sonra Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilmişti. 6 Haziran 1948'de kabul edilen 5239 sayılı “*Ankara Üniversitesi Kuruluş ve Kadroları Kanunu*” ile Ankara Üniversitesi'ne bağlı bir yükseköğretim birimine dönüştürülmüştü.¹²⁴⁰

2- Yüksek Ziraat Enstitüsü

Cumhuriyetin ilk yıllarında iktisadi kalkınmaya verilen önemin bir yansıması olarak ziraat alanındaki faaliyetler oldukça fazla önem arz etmişti. O dönemde halkın büyük bir çoğunluğu tarım ve hayvancılıktan geçimini temin etmişti. Atatürk, köylü ve çiftçiye verdiği önemi her fırsatta dile getirmişti. Ziraat alanındaki gelişmelerin artmasını istemiş, bu gelişme için de Enstitülerin açılması gerekliliğini vurgulamıştı.

Atatürk, 1 Kasım 1933'te IV. Dönem, III. Toplanma Yılı'nı açarken yaptığı konuşmada şu ifadeleri dile getirmişti: “*Bütün fakülteleriyle beraber açılmış olan Yüksek Ziraat Enstitüsünün yetiştireceği yüksek mühendislerin ileride memlekete faydalı olacaklarına şüphe yoktur.*”¹²⁴¹ ”

Ankara'da kurulan Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde Prof. Dr. Oldenburg Başkanlığı'nda on bir kişiden oluşan Alman bilim insanları kurulu Türkiye'ye gelmişti. “*Oldenburg Heyeti*” olarak da bilenen ekip, 1927'de Türkiye'de ziraat ve veterinerlik alanında incelemeler yaparak konu hakkında Türk Hükümeti'ne bir rapor sunmuşlardı. İçlerinde Berlin Yüksek Ziraat Mektebi Rektörü Schuht'un da bulunduğu Alman Bilim insanları, Türkiye'de Ziraat eğitimi için Berlin Yüksek Ziraat Mektebi modelini önermişlerdi. Kurul modern tarımın başlaması ve ilerlemesi için bir yükseköğretim kurumu kurulmasını önermişti. 8 Haziran 1930'da¹²⁴² ve Maliye Vekâletince Ankara Ziraat ve

¹²³⁸ Atatürk, *Söylev ve Demeçler*, s.236-240.

¹²³⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, VIII/12, 6 Temmuz 1948, s.753-775; Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s.53-55.

¹²⁴⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, VIII/12, 6 Temmuz 1948, s.753-775; **Resmi Gazete**, S. 6955, 12 Temmuz 1948; **Ankara Üniversitesi Tarihçesi**, Necdet Adaboğlu vd., Ankara Üniversitesi Basım Evi, Ankara, 2006, s.141; Ernst Hirsch, **Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi**, s.555-557.

¹²⁴¹ **TBMMZC**, IV/18, 1 Kasım 1933, s.326-329; Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri*, s.252.

¹²⁴² **Düstur**, 11, (III. Tertip), Ankara Başvekâlet Matbaası, 1930, s.1765; **Resmi Gazete**, S. 1522, 17 Haziran 1930.

Baytar Mektepleriyle Enstitülerin inşaatı hakkında 2063 Sayılı Kanun 6 Temmuz 1932’de kabul edilmişti.¹²⁴³ Bu okul daha sonra Ankara Üniversitesi’ne bağlanacak olan Ziraat Fakültesi’nin kökeni oluşturmuştu. Bu okula kabul edilen öğrencilere 3 Haziran 1930 tarih ve 1695 Sayılı Kanunla Atatürk Orman Çiftliği’nde staj yapma imkânı verilmişti.¹²⁴⁴

Modern ziraat faaliyetleri ve eğitimi için 10 Haziran 1933’te çıkan 2291 Sayılı Yasa ile “Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Kanunu” adıyla genişletilerek ziraat üniversitesi gibi statü kazandırılmıştı.¹²⁴⁵ Yüksek Ziraat Enstitüsü’nün 1933’te kuruluşunu öngören kanununun, ilk maddesinde; “Ziraat Vekâletinin murakabesinde Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü kurulmuştur” ifadesiyle Yüksek Ziraat Enstitüsü 30 Ekim 1933’te “Açılma Bayramı”, olarak adlandırılan büyük bir törenle açılmıştı.¹²⁴⁶ Maddenin devamında, Enstitünün “hükmi şahsiyeti” olduğuna değinilmişti. Ayrıca enstitü mülhak bir bütçe ile yönetilmedisi istenilmiş ve kanunla, Yüksek Ziraat Enstitüsüne tüzel kişilik verilmişti.¹²⁴⁷

Yüksek Ziraat Enstitüsü Rektörü Prof. F. Falke göreve başladıktan sonra vermiş olduğu ziraat konulu konferansta şu bilgileri söylemişti: “Köylerdeki el sanatlarının yaşamasındaki faydaları anlatmıştı. Köylerde örülen yapılan yün ve pamuk işlerinin el sanatı olması itibarıyla estetik bakımdan daha nefis olduğunu izah etmiş. Bu gibi eserler yüzünden köylünün para kazanacağını söylemiştir. Köylerde kışın Ziraat işlerinin olmadığı zamanlarda boş vakti olan köylülerin bilhassa köylü kadınların bu gibi el işleri ile uğraşmalarındaki faydaları anlatmış. Bu yüzden köyünde Toprak işleri ve geçinemeyen köylülerin el sanatları sayesinde köyünü terk edip şehirlere hicret etmeyeceğine işaret etmiştir. F. Falke göre köylerde el sanatlarını muhafazası hatta yeniden üretilmesi lazımdır.¹²⁴⁸”

Prof. Dr. Friedrich Falke, yönetiminde Yüksek Ziraat Enstitüsü haline getirilen bu okulda yirmi Alman ve Avusturyalı bilim insanı görevlendirilmişti. Yüksek Ziraat

¹²⁴³ **Düstur**, 13, (III. Tertip), Ankara, 1950, s.935-936; **TBMMZC**, IV/9, Ankara, 1932, s.416; **Resmi Gazete**, S. 2150, 14 Temmuz 1932; **Cumhuriyet**, “Ziraat Okulunun Yapımına Başlanıldı”, 16 Temmuz 1932, s.2.

¹²⁴⁴ **TBMMZC**, III/19, Ankara, 1930, s.130; **Resmi Gazete**, S. 1522, 17 Haziran 1930; Haz. Turgut Yazıcıoğlu vd., **Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Rehberi**, Ankara Üniversitesi Basımevi No: 184, 1961, s.6.

¹²⁴⁵ **Düstur**, 14, (III. Tertip), Ankara, Başvekâlet Matbaası, 1933, s.1489-1500; **TBMMZC**, IV/12, Ankara, 1933, s.78; **Resmi Gazete**, S. 2432, 20 Haziran 1933.

¹²⁴⁶ **Cumhuriyet**, “Yüksek Ziraat Fakülteleri”, 31 Ekim 1933, s.5. **Hâkimiyet-i Milliye**, “Yüksek Ziraat Okulu”, 31 Ekim 1933, s.2; **Milliyet**, “Ziraat Sergisi Açıldı”, 31 Ekim 1933, s.3.

¹²⁴⁷ **Düstur**, 14, (III. Tertip), Ankara Başvekâlet Matbaası, 1933, s.1489; **TBMMZC**, IV/18, 1 Kasım 1933, s.326-329.

¹²⁴⁸ **Akşam**, “Ankara’da Faydalı Ziraat Konferansları”, 7 Mart 1935, s.5.

Enstitüsü'nün ilk Rektörlüğünü Alman Prof. Dr. Friedrich Falke yapmıştı.¹²⁴⁹ Bu okulda Prof. Dr. Eckstein, Prof. Dr. Kotte, Prof. Dr. Jessen, Prof. Dr. Christiansen Weiger gibi dört Alman bilim insanı ile Lüksemburg'lu Prof. Dr. Lucian çalışmıştı.¹²⁵⁰

Ankara'da değişik zamanlar da kurulmuş dört fakültenin örgütlenmesi ile 18 Haziran 1946 tarih ve 4936 Sayılı Kanun ile oluşturulan Ankara Üniversitesi'ne Ziraat Fakültesi olarak bağlanmıştı.¹²⁵¹ Ziraat Fakültesi, 7 Temmuz 1948 tarih ve 5234 Sayılı Kanun ile “*Üniversiteler Kanununa Ek Kanun*”¹²⁵² hükmünce Ankara Üniversitesi'ne bağlanmıştı.

3- Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi

Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nin 10 Haziran 1935'te kuruluşu, Atatürk'ün tarih, coğrafya ve dil konularına verdiği büyük önemin bir sonucu olarak kurulmuştu.¹²⁵³ Ayrıca, Atatürk, coğrafya ile tarihin paralelliği ve coğrafi koşulların durumu yazılmadan tarihi konuların incelenemeyeceğini belirtmiş, coğrafi incelemelerin tarihe temel teşkil edeceğini düşünmüştü. Afet İnan, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nin kurulması konusunda Atatürk şu ifadeleri aktarmıştı: “*M. Kemal Atatürk, tarih meselesine çok önem verirdi. Kendi ifadesine göre, bütün öğretim devrelerindeki derslerde tarih okunmasını sevmiş ve askeri meslekte ve siyasi hayatının her devresinde çeşitli tarih kitapları ve meseleleri ile meşgul olmuştur. Özellikle siyasi hayatında tarih bilgisinden daima en geniş anlamıyla faydalanmıştı.*”¹²⁵⁴

Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nin kuruluş gerekçesinde: “*Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumunun bir akademi olma istikametinde gelişmelerini sağlamak için, bunları çeşitli alanlarda bilimsel araştırmalarda desteklemek; Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumunun ihtiyacı olan genç elemanları yetiştirmek amacıyla, 1935 yılında Ankara'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi kurulmuştur*”¹²⁵⁵ ifadeleri yer almıştı.

¹²⁴⁹ B.C.A., Fon: 30.18.1.2, Kutu: 33 Gömlek: 6, Sıra: 10, 22 Ocak 1933.

¹²⁵⁰ H. Widmann, *Aatatürk ve Üniversite Reformu*, s.196; E. Taşdemirci, “*Türkiye’de Yükseköğretim Kurumlarının Gelişmesinde Avusturya ve Alman Bilim Adamlarının Katkısı*”, s.17.

¹²⁵¹ TBMM Tutanak Dergisi, VIII/24, Ankara 1946, s.72; Resmi Gazete, S. 6336, 18 Haziran 1946; E. Hirsch, *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye’de Üniversitelerin Gelişmesi*, s.1273-1285.

¹²⁵² Düstur, 29, (III. Tertip), Ankara, 1948, s.1135-1138; TBMM, Tutanak Dergisi, VIII/12, Ankara, 1948, s.411-467; Resmi Gazete, S. 6951, 7 Temmuz 1948.

¹²⁵³ B.C.A., Fon: 30.18.1.2, Kutu: 60, Gömlek: 95, Sıra: 11, 12 Aralık 1935; Akşam, “*Yeni Fakülte*”, 9 Haziran 1935, s.2; Cumhuriyet, “*Ankara’da Dil Tarih Coğrafya Fakültesi*”, 10 Haziran 1935, s.3; Tan, “*Dil Tarih Coğrafya Yüksekokulu*”, 10 Haziran 1935, s.2.

¹²⁵⁴ Afet İnan, “*Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi’nin Kuruluş Hazırlıkları Üzerine*”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, S.1, Ankara, 1957, s.10.

¹²⁵⁵ Nevzat Dağlı, “*Türk Dil İnkılabı Üzerine Düşünceler*”, Ankara Üniversitesi’nin 60. Kuruluş Yılı Armağanı (Atatürk ve Türk Dili Edebiyatı, Türk Eğitimi ve Türk Kültürü Konusunda Seçme Yazılar), Edt: Doğan Atılğan, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, s.36-37.

Başkent Ankara’da 10 Haziran 1935’te 2795 Sayılı Yasayla kurulmuş ilk fakülte DTCF olmuştu¹²⁵⁶. Yapılan bütün hazırlıklardan sonra 9 Ocak 1936’da Ankara Halkevi’nde Atatürk’ün de hazır bulunduğu bir törenle Türk, Alman ve Avusturyalı profesörlerden oluşan öğretim kadrosuyla Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi resmen açılmıştı.¹²⁵⁷

Atatürk’ün sağlığında gerçekleştirdiği son büyük kültür hareketi olan Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi, 1946’da çıkarılan “4936 Sayılı Üniversiteler Kanunu” ile Ankara Üniversitesi’ne bağlanmıştı.¹²⁵⁸

4- Tıp Fakültesi

Cumhuriyet ilan edildikten sonra ülkenin önemli sorunları ele alınarak düzenlenmeye çalışılmıştı. Bu sorunlardan en önemlisi de kuşkusuz sağlık sorunu oluşturmuştu. Şöyle ki, ülkede savaşın kötü etkilerinden dolayı çeşitli hastalıklar ortaya çıkmış ve bunları önlemek için gerekli sağlık personeli ve sağlık ekipmanları yetersiz kalmıştı. Bu dönemde ülkede sadece İstanbul Darülfünûnu’na bağlı Tıp Fakültesi 554 hekimle hizmet vermeye çalışmıştı. Bu sayı o dönemde ülkenin ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde olmamıştı. Ayrıca Tıp Fakültesi’nin İstanbul’da olması Anadolu’nun diğer bölgelerde olmaması da önemli sorunları doğurmuştu.¹²⁵⁹

Tıp alanındaki bu eksiklikler nedeniyle ve dönemin Sağlık Bakanı Dr. Refik Saydam’ın çabalarıyla 9 Haziran 1937’de çıkarılan 3228 Sayılı Yasa ile Ankara’da bir Tıp Fakültesinin kurulması kararlaştırılmıştı.¹²⁶⁰ Ankara’da kurulacak olan Tıp Fakültesi binasının yapım projesi Fransız Mimar Jean Walter’e verilmişti.¹²⁶¹ Fakat bu sırada II. Dünya Savaşı’nın çıkması nedeniyle Tıp Fakültesi’nin kurulması istenilen tarihte mümkün olmamıştı.¹²⁶²

¹²⁵⁶ **Düstur**, 16, (III. Tertip), Ankara, 1955, s.685; **TBMMZC**, IV/4, 3 Haziran 1935; s.135-249; **Resmi Gazete**, S. 3035, 22 Haziran 1935; **B.C.A.**, Fon: 30.18.1.2, Kutu: 60, Gömlek: 95, Sıra: 11, 12 Aralık 1935.

¹²⁵⁷ **TBMMZC**, V/15, Ankara, 1935, s.652; **Resmi Gazete**, “Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Kurulmasına Dair Kanun”, S. 3035, 22 Haziran 1935; **Ulus**, “Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Halkevinde Perşembe Günü Açılıyor”, 7 Ocak 1936, s.1; Burhan Belge, “Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi”, **Ulus**, (11 Ocak 1936,) s.1; Necmettin Sadak, “Yeni İlim Ocağı”, **Akşam**, (11 Ocak 1936), s.2; **Cumhuriyet**, 7 Ocak 1936, s.2; **Ulus**, 9 Ocak 1936, s.3; **Cumhuriyet**, 10 Ocak 1936, s.1; **Vakit**, 11 Ocak 1936, s.5.

¹²⁵⁸ **TBMM**, **Tutanak Dergisi**, VII/24, Ankara, 1946, s.72; **Resmi Gazete**, S.6332, 18 Haziran 1946; Afet İnan, “Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi’nin Kuruluş Hazırlıkları Üzerine”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, S.1, Ankara, (1957), s.11.

¹²⁵⁹ Berna Arda, “Atatürk Türkiye’sinde İlk Tıp Fakültesi’nin Kuruluşu (Ankara Tıp Fakültesi)”, **Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası**, XLIX/1, Ankara, (1996), s.1.

¹²⁶⁰ **TBMMZC**, V/19, Ankara, 1937, s.38-44; **Resmi Gazete**, S. 3638, 23 Haziran 1937.

¹²⁶¹ **B.C.A.**, Fon: 30.18.1.2, Gömlek: 30, Kutu: 16, Sıra: 9, 9 Nisan 1939.

¹²⁶² Musa Çadircı ve Azmi Süslü, **Ankara Üniversitesi Gelişim Tarihi**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1982, s.263.

Atatürk 1 Kasım 1936'da TBMM toplanma yılı açış konuşmasında, Tıp Fakültesinin kuruluşu hakkında; “Yükseköğrenim için Ankara Üniversitesini kurmak yolunda, Tıp Fakültesine de başlanarak yeni ve en külfetli hamlenin atılmasını dilerim” sözleri ile düşüncelerini belirtmiştir. Bu dilek doğrultusunda 9 Haziran 1937 gün ve 3228 Sayılı Yasa ile Ankara'da bir Tıp Fakültesinin açılması kabul edilmiştir.¹²⁶³

Ankara Tıp Fakültesi'nin kurulması hakkında 20 Haziran 1945'de 4761 Sayılı Kanun çıkartılmıştır.¹²⁶⁴ Fakülte'nin, öğretim ve yönetim işlerinde güdülecek esaslar, yapı ve kurum işleri, öğrencilerden alınacak harç ve ücretler belirlenmişti. Ayrıca bu kanunun geçici maddesiyle fakültede görev yapacak Türk ve yabancı profesörlerin atanmasında aranan kriterler belirlenmişti.¹²⁶⁵ 20 Haziran 1945'te 4761 Sayılı Yasa ile ikinci kez kurulması öngörülen Ankara Tıp Fakültesi, 1937'deki ilk kuruluşuna ilişkin çıkan yasadaki sekiz yıl sonra 19 Ekim 1945'te eğitim-öğretime başlamıştı.¹²⁶⁶ Tıp Fakültesi, kuruluşundan bir yıl sonra 1946'da çıkarılan “4936 Sayılı Üniversiteler Kanunu” ile Ankara Üniversitesi'ne bünyesine girmiştir.¹²⁶⁷

5- Fen Fakültesi

Cumhuriyetle birlikte akılcılığa ve bilimselliği büyük önem verilmiş, yapılan bütün reformlar ve yenilikler hep bu anlayışla gerçekleştirilmiştir. Yükseköğretim'de yapılan yeniliklerde hep bu anlayışın sonucunda gerçekleştirilmiştir. 1933'te gerçekleştirilen üniversite reformuyla birlikte, İstanbul Üniversitesi bünyesinde fen eğitimi ve öğretimi vermek amacıyla bir Fen Fakültesi kurulmuştur. Bu fakültenin on yıllık bir dönemde 712 öğrenci mezun etmesi, gelişen ve değişen Türkiye için yeterli görülmemiştir. Bunun sonucunda İstanbul'dan başka Ankara'da da bir Fen Fakültesi'nin kurulması kararlaştırılmıştır.¹²⁶⁸

Ankara'da, Fen Fakültesi'nin kurulmasında adı geçen ve önemli siyaset ve bilim insanlarından olan Prof. Dr. Erdal İnönü, küçüklüğünde fizikçi olmaya karar vermişti ve

¹²⁶³ TBMMZC, V/12, 14 Haziran 1937, Ankara, s.4; **Resmi Gazete**, S. 3638, 23 Haziran 1937; Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi** 4, s.54.

¹²⁶⁴ TBMM, **Tutanak Dergisi**, VII/18, Ankara, 1948, s.212-213; **Resmi Gazete**, S. 6042, 27 Haziran 1945.

¹²⁶⁵ **Düstur**, 27, (III. Tertip), Ankara, 1946, s.1339; Musa Çadircı ve Azmi Süslü, **Ankara Üniversitesi Gelişim Tarihi**, s.264-265.

¹²⁶⁶ **Resmi Gazete**, S. 6042, 27 Haziran 1945; TBMM, **Tutanak Dergisi**, VII/18, 1 Haziran 1945; **Ulus**, “Tıp Fakültesi Açıldı”, 21 Haziran 1945, s.2; **Cumhuriyet**, “Ankara'da Tıp Fakültesi Açıldı”, 21 Haziran 1945, s.1; **Tan**, “Ankara Tıp Fakültesi Dün Açıldı”, 22 Haziran 1945, s.1.

¹²⁶⁷ TBMM, **Tutanak Dergisi**, VII/24, Ankara, 1946, s.72; **Resmi Gazete**, S. 6332, 18 Haziran 1946; **Resmi Gazete**, S. 6336, 18 Haziran 1946; Musa Çadircı ve Azmi Süslü, **Ankara Üniversitesi Gelişim Tarihi**, s.267.

¹²⁶⁸ Cemal Aydın ve Ahmet Karataş, **Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi'nin Kuruluş Hikâyesi**, **Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Tarihi**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2007, s.37.

bu konuyu anılarında şöyle anlatmıştı: “Kuşkusuz o zaman Türkiye’de böyle bir olanak yoktu. Dolayısıyla babam fizikçi olmam için destekledi. Bunun için Fen Fakültesine gitmek gerekti. Ankara’da o yıllarda yani 1943 yılında Fen Fakültesi açıldı. Bende ilk öğrencilerden biri olarak oraya girdim. Okul numaram 1. Oldu.”¹²⁶⁹

Netice olarak Fen Fakültesi, Ankara’da 17 Eylül 1943 gün ve 4492 Sayılı Yasa ile kurulmuştu.¹²⁷⁰ Bu Fakültenin, eğitim ve öğretime başlayabilmesi için yer sorunu kısa sürede halledilmeye çalışılmış bunun için geçici olarak Gazi Eğitim Enstitüsü temin edilmişti. Fakültede ders verecek öğretim kadrosunun oluşturulmasında ise İstanbul Üniversitesi’ne başvurulmuştu.¹²⁷¹ Fen Fakültesi kuruluşundan üç yıl sonra 1946’da çıkarılan “4936 Sayılı Üniversiteler Kanunu” ile Ankara Üniversitesi’ne bünyesine girmişti.¹²⁷²

6- Siyasal Bilgiler Okulu (Fakültesi)

Osmanlı döneminde 12 Şubat 1859’da “mülki yöneticiler” yani devlet kadrosuna yönetici yetiştirmek üzere kurulmuştu. Bu okul İstanbul’da ilk olarak “Mekteb-i Fünûn-i Mülkiye” olarak adlandırılmıştı. I. Meşrutiyet döneminde “Mekteb-i Mülkiye-i Şahane” adını, daha sonra ise II. Meşrutiyet döneminde “Mekteb-i Mülkiye” adını almıştı.

Mülkiye Mektebi “1933 Üniversite Reformu” sonrasında, 10 Haziran 1935’te çıkarılan 2777 Sayılı Kanunla “Siyasal Bilgiler Okulu” adını almıştı.¹²⁷³ Okul 1936’da İstanbul’da Yıldız Sarayı’ndaki binasından son eğitimini vererek Ankara’nın Cebeci semtinde yapılan binaya taşınmıştı.¹²⁷⁴

¹²⁶⁹ Mehmet Atay, “Erdal İnönü Yaşamını Anlatıyor”, Salman, Banu, vd., (Haz.), **Elektrik Mühendisliği İletişim Teknolojileri ve Toplum Dergisi**, S.432, Ankara, (2007), s.149.

¹²⁷⁰ **TBMMZC**, VII/12, 14 Eylül 1943, s.33-38; **Resmi Gazete**, S. 5514, 22 Eylül 1943; **Tan**, “Fen Fakültesi Kuruldu”, 23 Eylül 1943, s.2; **Türkiye Cumhuriyeti Maarifi 1923-19432**, Maarif Matbaası, Ankara, 1944, s.69.

¹²⁷¹ Cemal Aydın ve Ahmet Karataş, **Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi’nin Kuruluş Hikâyesi, Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Tarihi**, s.41-42.

¹²⁷² **TBMM**, **Tutanak Dergisi**, VII/24, Ankara, 14 Haziran 1946, s.72; **Resmi Gazete**, S. 6336, 18 Haziran 1946; Ernst Hirsch, **Dünya Üniversiteleri ve Türkiye’de Üniversitelerin Gelişmesi**, s.571-585; Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi 4**, s.55.

¹²⁷³ **TBMMZC**, V/4, Ankara, 14 Haziran 1935, s.66-112; **Resmi Gazete**, S. 3029, 15 Haziran 1935; **B.C.A.**, Fon: 30.18.1.2, Kutu: 83, Gömlek: 49, Sıra: 10, 6 Haziran 1938; E. Hirsch, **Dünya Üniversiteleri ve Türkiye’de Üniversitelerin Gelişmesi**, s.1403.

¹²⁷⁴ **Tan**, “Mülkiye Ankara’ya Gidiyor”, 29 Nisan 1935, s.3; **Türkiye Cumhuriyeti Maarifi 1923-1943**, s.60; E. Hirsch, **Dünya Üniversiteleri ve Türkiye’de Üniversitelerin Gelişmesi**, s.1394.

Siyasal Bilgiler Okulu 13 Haziran 1946'da 4936 Sayılı Kanun hükümlerince “*Siyasi ve İktisadi İlimler Fakültesi*” adını almıştı.¹²⁷⁵ Ankara Üniversitesi açıldıktan sonra 23 Mart 1950'de 5627 Sayılı Kanun ile Ankara Üniversitesi'ne bağlanmıştı.¹²⁷⁶

B- MÜLTECİ BİLİM İNSANLARININ ANKARA'DAKİ FAALİYETLERİ

Bu bölümde, çoğunluğunun yine mültecilerin oluşturduğu bilim insanlarının Ankara'daki faaliyetleri ilenmişti. Hemen belirtmek gerekir ki, burada görev yapan hocaların sayısı İstanbul'daki kadar fazla olmamıştı. Bunun nedeni ise, Ankara Üniversitesi'nin ancak 1933'te sonra inşa edilmeye başlanmış ve ilk olarak 1946'dan sonra eğitim vermeye başlamıştı. Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde bir takım faaliyetlerin mülteci bilim insanı göçünden önce başladığını önceki kısımlarda belirtilmişti. Bu bölüm de, Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde, Devlet Konservatuvarı'nda, Dil ve Coğrafya Fakültesi de, Siyasal Bilgiler Yüksek Okulu'nda ve tıbbi kuruluşlardaki çalışmalardan ayrıntılı bir şekilde bahsedilmişti.

I- Hukuk Fakültesi'ne Mülteci Alman Bilim İnsanlarının Katkıları

1- Prof. Dr. Ernst Hirsch'in Hukuk Fakültesindeki Faaliyetleri

Prof. Dr. Ernst Hirsch'in 1933-1943 yılları arasındaki İstanbul Üniversitesi'ndeki çalışmaları ve hayatı hakkında detaylı bilgi daha önceki bölümlerde verilmişti. Prof. Dr. E. Hirsch'in yaşamının Ankara Hukuk Fakültesi ile ilgili kısmı, Ekim 1943'te Hukuk Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Esat Arsebük'ten aldığı mektupla başlamıştı.¹²⁷⁷ Prof. Dr. E. Hirsch bu mektuptan ve Ankara'da Başbakan Saraçoğlu'nu ziyaretinden, Ankara Hukuk Fakültesi'nde çalışabilmesi için Türk Vatandaşlığına geçirildiğini anlamış, Ankara'ya yapılan çağrı karşısında hislerini şu şekilde aktarmıştı:

“Bana gelince sarhoş gibiydim. Ankara'ya çağrıyı sırf Türkiye'deki on yıllık çalışmalarımın ödüllendirilmesi olarak değil, aynı zamanda bir çeşit kurtuluş, yaşamımda yeni bir döneme başlangıç imkânı olarak da görmekteydim. Bu yeni başlangıç iki anlamda söz konusuydu:

Mesleki bakımdan, İstanbul'da ne yapmaya söz vermişsem ve elimden gelen neye, hepsini yapmıştım. İşin başlangıcındaki büyük güçlükler başarıyla aşılmıştı. İstanbul Hukuk Fakültesi, bilimsel bir yüksek okul havasını solumaktaydı ve eğitimlerine benim

¹²⁷⁵ TBMM, Tutanak Dergisi, VII/24, 14 Haziran 1946, s.72; Resmi Gazete, S. 6336, 18 Haziran 1946.

¹²⁷⁶ TBMM, Tutanak Dergisi, VIII/25, Ankara, 4 Mart 1950, s.763; Resmi Gazete, S. 7473, 3 Nisan 1950; E. Hirsch, Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi, s.1414-1445.

¹²⁷⁷ Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Personel Arşiv No: 2043, “Ernst Hirsch Özlük Dosyası”, 7 Ekim 1943.

de emeğim geçmiş olan genç öğretim üyeleri sayesinde, Batı Avrupa'daki herhangi bir Hukuk Fakültesiyle boy ölçüşebilecek duruma gelmişti. Dolayısıyla bu anlamda, benim için İstanbul'da o güne kadarki görevlerimi sırf inşa edilmiş ve erişilmiş olanı ayakta tutmak maksadıyla sürdürmen için hiçbir zorunluluk kalmamıştı.

Öte yandan Ankara, bunun tam tersine, yeni ve çok kapsamlı bir çalışma alanı ve bilimsel görevler sunmaktaydı. Bunlar, genç ve hırslı bir insan-ki o tarihte 41 yaşındaydım - heyecanlandırarak şeylerdi. 1933 yılında pek çok Alman meslektaşımın birlikte nasıl İstanbul macerasına atılmışsam, aynı şekilde on yıl sonra benzer bir macera beni kendine doğru çekiyordu ve bu maceranın üstesinden tek başına gelmek zorundaydım: Tek “yabancı” olarak, bir meslek yüksekokulunu bilimsel bir fakülte düzeyine yükseltmek, üstelik de hiçbir şekilde homojen yapıda olmayan bir öğretim üyesi topluluğu ve İstanbul'dakilerden çok farklı Anadolu öğrencisi karşısında. Bu büyük görev bir yana, yeni bir Telif Hakkı Kanunu ve Ticaret Kanunu'nun köklü biçimde ıslahı konularında hayli ilerlemiş çalışmalarımı, Ankara' da yetkili bakanlıkların da yardımıyla mutlu sona ulaştırma imkanı vardı. Ayrıca, beni öteden beri çeşitli konferanslar vermeye davet etmiş olan ve bence bir tür bilimsel akademi niteliği taşıyan ve beni çok ilgilendiren Türkçe bilimsel hukuk sözlüğü çıkarılması için yıllardır uğraşan Türk Hukuk Kurumu da Ankara'daydı.¹²⁷⁸”

E. Hırş'ın Dekan Prof. Dr. Esat Arsebük'ün daveti üzerine Ankara Üniversitesi'nde başlayan yaşamı 1952'ye kadar devam etmişti.¹²⁷⁹ E. Hırş'e Ankara Üniversitesi'nde ki ilk zamanlarında Kara ve Deniz Ticaret Hukuku Kürsüsü, Hukuk Felsefesi, Hukuk Sosyolojisi, olmak üzere kürsü verilmişti. Daha sonra da Prof. Dr. Hırş'e, 27 Eylül 1944'den itibaren Ticaret Hukuku; 11 Ekim 1944'den itibaren de Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi alanında Ordinaryüs Profesör olarak kürsüler verilmişti.¹²⁸⁰

E. Hırş, Hitler Almanyası tarafından vatandaşlıktan çıkarılıp vatansız kalınca Türk Vatandaşlığına geçmişti, fakat Türk Profesör olarak maaşı düşmüş ve bunun için geçimini sağlamak amacıyla avukatlık mesleğini yapmak zorunda kalmıştı. Adli tıp ve sosyoloji derslerinin sınavlarını başarıyla vererek 2 Mart 1945'te avukatlık ruhsatını almıştı. Önce 5 Temmuz 1945'te 1696 Sicil Numarası ile İstanbul Barosu'na kayıt

¹²⁷⁸ E. Hirsch, **Anılarım**, s.313.

¹²⁷⁹ **Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Personel Arşiv No:2130**; “Ernst Hırş Özlük Dosyası”, 21 Ekim 1943.

¹²⁸⁰ **Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Personel Arşiv No:1704**, “Ernst Hırş Özlük Dosyası”, 25 Haziran 1946.

yaptırmış ve 29 Mayıs 1946'da nakil yaptırarak 13 Haziran 1946'da 372 Sicil Numarası ile Ankara Barosu'na kaydolmuştu.¹²⁸¹

E. Hırş'ın Ticaret Hukuku kürsüsündeki asistanı Prof. Dr. Yaşar Karayalçın olmuş, Hukuk Felsefesi kürsüsündeki asistanı ise Prof. Dr. Hamide Topçuoğlu olmuştu.¹²⁸² Ayrıca E. Hırş'ın İstanbul Üniversitesi'nde olduğu gibi Ankara'da Hukuk Fakültesi'nde de kütüphane çalışmalarına yoğun olarak katılmıştı. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kitaplık Komisyonu'nun birinci toplantısında; Ord. Prof. Hırş, Fadıl Hakkı Sur, Doç. Fazıl Berki ve Asistan İlhan Lütem'den oluşan heyet 24 Mayıs 1946'da E. Hırş'ın başkanlığında toplanmıştı. Ankara Üniversitesi, E. Hırş'ın İstanbul'daki 2500'ün üzerindeki şahsi kitabını Ankara Hukuk Fakültesi'ne bağışlamasını istemişti.¹²⁸³

Prof. Dr. Hırş, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde göreve devam ederken Türkiye için önemli birçok kanunun hazırlanmasına aktif olarak katılmıştı. E. Hırş'ın bu alandaki temel eseri şüphesiz 6762 Sayılı Türk Ticaret Kanunu olmuştu.¹²⁸⁴ Türk Ticaret Kanunu'nu hazırlama görevi 1944-1945 yıllarında Adalet Bakanlığı'nca Prof. Dr. Hırş'e verilmiş ve Bakanlık hâkimlerinin yardımıyla tasarı 1948'de Adalet Bakanlığı'na sunulmuştu. 1951'de Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'ne sunulan Hükümet Tasarısı Adliye Encümeni'nde ele alınmış, tasarıyı incelemek amacıyla kurulan tali komisyonda E. Hırş, de çalışmıştı. Yine E. Hırş, 1949 yılında Türk Hava Seyrisefer faaliyetleri için kanun tasarısı kapsamında görev yapmıştı.¹²⁸⁵ Bu çerçevede 1957'de Merkez Bankası'nda danışman olarak görevlendirilmişti.¹²⁸⁶

Ankara'da olmasının da etkisi ile Hükümetçe çıkarılmak istenen birçok kanunda E. Hırş, danışman olarak görev almıştı. Bu çerçevede “551 Sayılı Markalar Kanunu”¹²⁸⁷’nin da hazırlık çalışmalarına katılmış; söz konusu Kanun 1965'te yasalaşmıştı. E. Hırş'ın hazırlık çalışmalarına katıldığı Patent Kanunu ise kanunlaşmamıştı. E. Hırş, ayrıca 1946'da yürürlüğe giren Üniversiteler Kanunu'nun hazırlık çalışmalarında Prof. Dr. Sıddık Sami Onar ile birlikte önemli rol oynamıştı.¹²⁸⁸

¹²⁸¹ Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Personel Arşiv No:2611, “Ernst Hırş Özlük Dosyası”, 11 Aralık 1944; E. Hirsch, Anılarım, s.308-309.

¹²⁸² Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Personel Arşiv No:1705, “Ernst Hırş Özlük Dosyası”, 16 Nisan 1947; E. Hirsch, Anılarım, s.368.

¹²⁸³ Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Kütüphanesi Karar Defteri, 1946.

¹²⁸⁴ TBMMZC, , X/12, Ankara, 29 Haziran 1956, s.239; Resmi Gazete, S. 9353, 9 Eylül 1956.

¹²⁸⁵ B.C.A., Fon: 30.18.1.2, Kutu: 121, Gömlek: 85, Sıra: 10, 1 Aralık 1949.

¹²⁸⁶ B.C.A., Fon: 30.18.1.2, Kutu: 47, Gömlek: 63, Sıra: 5, 17 Aralık 1957.

¹²⁸⁷ TBMM Tutanak Dergisi, I/3, Ankara, 1962, s.750; Resmi Gazete, S. 11951, 3 Mart 1965.

¹²⁸⁸ TBMM Tutanak Dergisi, VII/24, 14 Haziran 1946, s.72; Resmi Gazete, S. 6336, 18 Haziran 1946.

Prof. Dr. E. Hirş'e fikri hukukla ilgili çalışmalarından dolayı, Almanya'da GEMA'nın "*Richard-Strauss-Madalyası*" verilmişti.¹²⁸⁹ Bu tarz profesörlerin sadece üniversitede aistan yetiştirmek veya öğrenciye ders vermenin yanında bakanlıklara da danışmanlık yapmaları onların Türkiye'nin kalkınması açısından ne derece önemli olduğunu birkez daha gözler önüne sermişti.

Almanya'da sular durulduktan sonra, yani II. Dünya Savaşı'nın etkilerinin de bitmesiyle birçok mülteci Alman bilim insanı ülkelerine dönüş gerçekleştirmişti. E. Hirş, Türk Vatandaşlığına geçtiği için önce Münih Üniversitesi'nden 30 Eylül 1948'de misafir hoca olarak ders vermek üzere davet almış ve misafir hoca olarak Türkiye'den ayrılmıştı. Oradan da Frankfurt Üniversitesi'nde seminerler vermek üzere izinler almıştı. Türkiye'ye döndükten sonra, Berlin Freie Üniversitesi'nin 13 Ocak 1950'deki daveti üzerine Mayıs-Haziran-Temmuz aylarında misafir profesör olarak Medeni-Borçlar Hukuku ve Ticaret Hukuku derslerini vermek üzere Berlin'e gitmişti.¹²⁹⁰ Türkiye'ye döndükten sonra 1952 Ocak ve Şubat ayında da misafir profesör olarak ders vermek üzere yine Berlin'e gitmişti. E. Hirsch'in Türkiye Almanya arasındaki bu son seyahati olmuştu.¹²⁹¹

Bir zamanlar Hitler Almanyası'nın baskıcı politikalarında kaçmak zorunda kalan Alman bilim insanları Türkiye ile sözleşme yaparak hem yaşam hakkı hem de ilimlerini yapacak saha bulmuşlardı. Bu sefer Almanya bu değerli bilim insanlarını geri çağırmış çoğu ülkelere geri dönmüştü. Fakat Türk Vatandaşlığına geçen E. Hirş gibi bilim insanlarını Türkiye'den koparmak pek kolay olmamıştı. Bu kapsamda Berlin Üniversitesi E. Hirş'in Hukuk Fakültesi'nde ders vermesi için Türk Hükümeti'nden üç yıl süre ile ücretsiz izin istemişti.¹²⁹² Ancak, onun bu talebi Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Profesörler Kurulu tarafından reddedilmişti.¹²⁹³ E. Hirş, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin bu kararı üzerine Milli Eğitim Bakanlığı'na bir yazı yazarak ordinaryüs profesörlükten affını istemişti. Türk Vatandaşı olarak da Türkiye dışında Berlin Freie Üniversitesi'nde görev yapmak için izin istemişti. Bakanlar Kurulu 25 Temmuz 1953 tarihli kararıyla E. Hirş'in istifasını kabul etmeyerek, Berlin'deki görevi

¹²⁸⁹ Kemal Şenocak, "*Hukuk Fakültesi'ne Alman Bilim İnsanlarının Katkıları*", **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, Edt. Kasım Karakütük, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2016, s.172.

¹²⁹⁰ **Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Personel Arşiv No: 1008**, "*Ernst Hirş Özlük Dosyası*", 1 Şubat 1950.

¹²⁹¹ **B.C.A.**, Fon: 30.18.1.2, Kutu: 132, Gömlek: 59, Sıra: 13, 25 Temmuz 1953.

¹²⁹² **Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Personel Arşivi**, "*Ernst Hirş Özlük Dosyası*", 30 Eylül 1952.

¹²⁹³ **Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Personel Arşiv No:4599**, "*Ernst Hirş Özlük Dosyası*", 25 Ekim 1952.

geçici olarak kabul etmesine izin vermişti. Ancak bürokratik süreçten dolayı izin biraz geç kalmıştı. Çünkü E. Hirş Berlin Freie Üniversitesi'ne 1953'te Rektör seçilmişti.¹²⁹⁴

Berlin Freie Üniversitesi'nde on beş yıl hizmet vermiş olan E. Hirş, Almanya'da başlayan öğrenci olayları dolayısıyla 1 Nisan 1967'de emekliye ayrılmıştı. 29 Mart 1985'te Königsfeld-Schwarzwald'da Türk Vatandaşı olarak yaşamını kaybetmişti.¹²⁹⁵

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin gelişmesinde E. Hirş'in dışında: Prof. Dr. Paul Koschaker, Dr. Ernst Silberknopf, Dr. Edith Fischdick, Dr. Hans-Jürgen Kornrumpf, Dr. Detlef Eckhard Steebke, Ursula Ackermannı, Dr. Phil. Jörg Kuglin ve Maria Rosckeck gibi Alman bilim insanlarının da katkıları olmuştu.¹²⁹⁶

II- DTCF'ye Mülteci Alman Bilim İnsanlarının Katkıları

DTCF'de açılan şu bölümlerde; Tarih, Coğrafya, Türk Dili ve Edebiyatı, Felsefe, Hindoloji, Alman Dili ve Edebiyatı, Fransız Dili ve Edebiyatı, İngiliz Dili ve Edebiyatı, Arap Dili ve Edebiyatı, Fars Dili ve Edebiyatı, Klasik Filoloji, Hititoloji, Sümeroloji, Sinoloji, Hungaroloji, Arkeoloji, Antropoloji ve Etnoloji alanlarında eğitim verilmişti. Bu bölümlerde beş tane mülteci Alman bilim insanı görev almıştı. Bunlar; George Rohde, Benno Landsberger, Hans Gustow Güterbock, Walter Ruben adlı profesörler ve daha kısa bir süre için Dr. Menges olmuştu.¹²⁹⁷

“Ulus” gazetesinde çıkan haberde ise; *“fakültenin profesör kadrosu tamamlanmıştır. Şimdiye kadar Türkiye’de ilk defa eğitime başlayacak olan ilimler arasında Sümer, Asur, Akad dilleri Profesör Landsberger tarafından, Çin lisanı ve edebiyatı Mmlle Fon Gobl tarafından, Hindoloji profesör Lui tarafından, Macar lisanı ve edebiyatı profesör Rayçuni tarafından, Eti lisanı profesör Küteborg tarafından, Latince ve yunanca profesör Rodi tarafından verilecekti*¹²⁹⁸” bilgisi verilmişti.

¹²⁹⁴ E. Hirsch, *Anılarım*, s.386.

¹²⁹⁵ *Cumhuriyet*, 9 Eylül 1985, s.2.

¹²⁹⁶ Kemal Şenocak, *“Hukuk Fakültesi’ne Alman Bilim İnsanlarının Katkıları”*, *İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi*, s.199.

¹²⁹⁷ *B.C.A.*, Fon: 30.18.1.2, Kutu: 78, Gömlek: 73, Sıra: 3, 16 Ağustos 1937; *Tan*, *“Almanya’dan Yedi Profesör Geliyor”*, 1 Ekim 1935, s.2; Ankara Üniversitesi, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arşivi* (Herhangi bir dosya kodu ya da tasniflendirme yoktur); T.C. Maarif Vekilliği, *“Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 1939-1940 Ders Yılı Talebe Rehberi”*, *Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Talebe Pansiyonu Talimatnamesi*, Başvekâlet Matbaası, Ankara, 1939, s.18-20; H. Widmann, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, s.237; Nilgün Çelebi, *“Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’ndeki Mülteci Profesörler”*, *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, I/43, Ankara, (2003), s.264.

¹²⁹⁸ *Ulus*, *“Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Halkevinde Perşembe Günü Açılıyor”*, 7 Ocak 1936, s.1; *Akşam*, *“Almanya’dan Beş Profesör Geliyor”*, 1 Kasım 1935, s.2; *Tan*, *“DTCF Getirilen Profesörler”*, 1 Kasım 1935, s.3.

1- Prof. Dr. Benno Landsberger'in DTCF'deki Faaliyetleri

Prof. Dr. Benno Landsberger, 21 Nisan 1890'de Avusturya'nın Friedek, eyaletinde Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmişti. Leipzig Üniversitesi'nde Felsefe Fakültesi'nden mezun olmuş ve Almanya'da meslek hayatına öğretmen olarak başlamıştı. B. Landsberger, *"Babililer'de ve Asurlularda Kült Takvimi"* çalışmasıyla 1924'te doktorasını vermişti. Daha sonra da 1925'te *"Üçüncü Binde Küçük Asurda Ticaret Kolonileri"* çalışmasıyla doçentlik sınavını vermişti. Marburg ve Leipzig Üniversiteleri'nde profesörlük yapmıştı. Aynı zamanda Sümeroloji üzerine eğitim alarak Sümerolog uzmanlığını kazanmıştı. Almanya'da Nazi idaresinde 7 Nisan 1933'te çıkartılan *"Devlet Memurluğunun Yeniden Yapılandırılmasına Dair Kanun"* ile ırki sebeplerden dolayı görevinden uzaklaştırılmıştı.¹²⁹⁹

Almanya'da 1933'te Ordinaryüs Profesör olarak görev yaparken *"Memurluk Mesleğinin Yeniden Düzenlenmesine Dair Kanun"* hükümlerince, eski bir cephe savaşçısı olduğu için, 1933'te işine hemen son verilmemişti. Lakin bu istisna hükmü 1935'te ilan edilen Nünrberg Kanunları ile kaldırılmış ve B. Landsberger, anti-semitik nedenlerle işini kaybetmişti. Hem hayatta kalmak hem de mesleğini uygulayabilmek için Ankara Üniversitesi'nin öncü kurumu olan Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne çağırılmıştı. Fakültedeki özlük dosyasına göre; B. Landsberger'in Türkiye'ye geliş sözleşmesi 22 Ekim 1935'te Berlin'de imzalanmıştı.¹³⁰⁰ Türkiye'yi, Türkiye Kültür Bakanı adına Berlin Bölgesi Talebe Baş Sorumlusu Avni Başman temsil etmişti. Yapılan sözleşme on bir maddeden oluşmuştu. Birinci maddeye göre; B. Landsberger, Asüriyoloji Kürsüsüne Profesör olarak atanmıştı. Diğer maddelerde emeğine karşılık ayda net olarak 600 Türk lirası ücret verilmesi ve ücretin peşin olarak her ayın başında verilmesi kararlaştırılmıştı. Yapılan sözleşme üç yıl süreyle geçerli olmuştu.¹³⁰¹ B. Landsberger, Türkiye'ye bekâr ve yalnız gelmişti. B. Landsberger, burada ve savaştan sonra kurulan Ankara Üniversitesi'nde 1948'e kadar hocalık yapmıştı. Bu dönemde mültecilere yardım konusunda canla başla çalışmıştı. Ankara'da Albert Eckstein ile

¹²⁹⁹ Ankara Üniversitesi, **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arşivi**, *"Benno Landsberger Özlük Dosyası"*, 1935; H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s.240-242; E. Dölen, **Özerk Üniversite Dönemi 1946-1981**, s.152-153.

¹³⁰⁰ **Akşam**, *"Almanya'dan Beş Profesör Geliyor"*, 1 Kasım 1935, s.2.

¹³⁰¹ Ankara Üniversitesi, **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arşivi**, *"Benno Landsberger Özlük Dosyası"*, 1935; Kenan Bilici, *"DTCF'de Eğitim ve Öğretimde Alman Bilim Kadrosu"*, **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.235-236.

birlikte IRRC'nin başkanlığını üstlenmişti. (International Rescue and Relief Committee; ABD'deki sendikaların oluşturduğu bir mültecilere yardım örgütü).¹³⁰²

Benno Landsberger'in Türkiye'ye gelişine ilişkin ayrıntılı bilgi Hititolog Sedat Alp'in anılarında şu ifadelerle yer almıştı: *"Bir gün Türkoloji doçenti Herbert Durdal evime telefon etti. -Asuryoloji profesörü Landsberger'in işine son verildi- dedi. Landsberger'e Yahudi asıllı idi. O sıralarda Ankara'da çıkan Ulus gazetesinden, Ankara'da yeni bir fakültenin (Dil ve tarih Coğrafya Fakültesi) kurulacağı haberini okudum. Bu haberi alınca derhal öğrenci müfettişim Cevat Dursunoğlu'nu aradım ve hocanın Ankara'da açılan yeni fakülteye alınabileceğini söyledim. Cevat Bey hemen Leipzig'e geldi ve Landsberger'e Ankara'da Sümeroloji profesörlüğü teklif etti. Landsberger biraz nazlandı. Onun aklında, bütün diğer Alman profesörlerde olduğu gibi Amerika vardı. Ancak bu fırsatı kaçırmıştı; Amerika başkaları tarafından kapılmıştı ve ona yer kalmamıştı. Hatta bir ara Hititçe'yi ilk çözen bilim adamı Hrozny, Prag Üniversitesi'nden emekli olunca onun yerine Prag'a gitmeyi de düşündü. Oysa Nazilerin Prag'ı işgali çok yakındı. Ben Landsberger'i Ankara için kandırmaya çok uğraştım. Yalnız bir şart koştu: Ankara'nın kitaplığı yoktu; kitaplıksız çalışmak ve ilim adamı yetiştirmek çok zordu. Kısa bir zaman önce hocası Heinrich Zimmer ölmüştü. Dul eşi kitaplarını satıyordu. Fakülte bu kitaplığı satın alırsa Ankara'ya gitmeyi kabul edecekti. Kısa bir zaman sonra Ankara bu kitaplığı satın almayı kabul etti ve Landsberger Ankara'ya gitmeyi karar verdi."*¹³⁰³

Çalışma sahası Sümeroloji olan B. Landsberger tarihte Sümerlerin varlık gösterdiği Anadolu'da tektik yapmak için 10 Temmuz 1945'te DTCF Dekanlığı'na yazdığı dilekçesinde; Amerikan Sefaretinden Mr. Kelly ve Dr. Hamit Koşay ile birlikte Yozgat, Çorum, Kayseri ve Kırşehir'e kültürel gezi yapmak istediğine dair dilekçe yazmıştı. Anadolu'ya çıkacağından kendisi için polisten izin alınmasını rica etmişti. B. Landsberger'in ikinci bir gezi izni daha istemişti. Bu dilekçesinde 26 Ağustos 1946'dan itibaren yirmi gün süreyle Malatya, Darende, Gürün, Sivas ve Kayseri'ye gitmek istediğini belirtmişti. Bu geziye Profesör Güterbock ve ayrıca bir heyet de katılmıştı. 15 Ağustos 1947'de yazdığı dilekçede ise, 15 Eylül 1947'den itibaren asistanı Kemal Balkan'la birlikte Gaziantep, Urfa, Maraş ve Malatya'ya gitmek için izin istemişti.¹³⁰⁴

¹³⁰² Faruk Şen, **İstanbul'a Sığınanlar Almanya'ya Renk Katanlar**, s.133.

¹³⁰³ Can Dündar, Fatma Sevinç, **İlk Türk Hititoloğu'nun Yaşam Öyküsü**, Ankara, 2004, s.40-41; Muazzez İlmiye Çığ, **Çivi Çivi Söker**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 2002, s.38.

¹³⁰⁴ Ankara Üniversitesi, **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arşivi**, "Benno Landsberger Özlük Dosyası", 1945-1946-1946; Nilgün Çelebi, "Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki Mülteci Profesörler", s.265.

II. Dünya Savaşı'nın bitmesi ve Türkiye'den çıkış yollarının açılmasıyla mülteci bilim insanları için ayrılık vakitleri başlamıştı. Bu çerçevede DTCF Kurulu adına Dekan, 13 Mayıs 1948'de Milli Eğitim Bakanlığı'na bir dilekçe yazıp B. Landsberger'in bir yıllığına Chicago Üniversitesine konuk profesör olarak davet edildiğini belirtmişti. B. Landsberger, bir yıl süreyle izinli sayılmayı ve sözleşmesinin 31 Aralık 1949'ya kadar geçerli sayılmasını istemişti. Milli Eğitim Bakanlığı'nın cevabı beklenirken ani bir gelişme olmuştu. Türkiye Büyük Millet Meclisi, 6 Temmuz 1948'de B. Landsberger de dahil beş akademisyenin profesörlük maaşını kaldırmıştı.¹³⁰⁵ Bu gelişme üzerine B. Landsberger, 26 Temmuz 1948'de Dekanlığa başvurup sözleşmesine uygun olarak dönüş masrafı için kendisine bin dolar ödenmesini talep etmişti. Maliye Bakanlığı 21 Ağustos 1948'de kendisine bin lira tutan dövizinin verileceğini yazıyla bildirmişti.¹³⁰⁶

Mülteci beş hocanın görevden el çektilmesi konusunda Prof. Dr. Sedat Alp, neden olan olayları anılarında bahsetmişti. II. Dünya Savaşı yıllarında Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde sağ ve sol kavgası olduğunu, kendisinin orta yolu tutarak hem sağcı hem de solcu hocalar ile görüşüğünü, Türkiye'nin kalkınmasını ideolojik kavgalar yerine çalışmakla olacağına inandığını anlattıktan sonra, B. Landsberger ve H. Güterbock'un görevine son verilmesi hakkında şu bilgileri vermişti:

“Almanya'daki Naziler sağcı olduğu için onlara karşı nefretle bakıyorve hep solcular tutuyordu ve solcu Bazı hocalar fakülteden çıkarılırken hep onları tutmuştu. Türkiye'de bir gün savcıların iktidara gelip işlerin Almanya'daki gibi olacağından korkuyordu kendisi sanat üyesi iken onların çıkarılmaması için savaş vermişti Bu durumdan sadece hocaların haberi vardı.

Gün geldi Başbakan Recep Peker zamanında sadece hocaların liderleri sayılabilecek olan bir kısım hoca siyasete atıldı ve seçimlerde milletvekili oldu ve parlamento'ya girdiler. Landsberger Solcular tuttuğu için onu ve onun gibileri cezalandırmayı düşündüler. Hatta bir ara Landsberger ve Güterbock'un Hititoloji ve Sümeroloji kürsülerinde oldukları için bu kürsüleri kaldırmayı bile düşündüler. O zaman dekan olan Enver Ziya Karal söz almış ilgili komisyonda bizleri ve bu kürsülerde çalışan arkadaşları kastederek; “Bu ülkenin tapusu bu arkadaşların elindedir” demişti. Bunun üzerine parlamentoda bu kürsülerin kaldırılmasından vazgeçildi.

¹³⁰⁵ Resmi Gazete, S.6955, 12 Temmuz 1948; TBMM Tutanak Dergisi, VIII/12, Ankara, 9 Temmuz 1948, s.97-99.

¹³⁰⁶ Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arşivi, “Benno Landsberger Özlük Dosyası”, 1948; Uluğ İğdemir, “Ankara Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesine İndirilen Darbe”, Cumhuriyet, (27 Temmuz 1948), s.2.

*Landsberger'den kurtulmak için bu defa sonra Landsberge'in ve Güterbock'un kadrolarını kaldırmayı y-uygun gördüler.*¹³⁰⁷”

Benno Landsberger'in yetiştirdiği öğrencileri arasında; Emin Bilgiç, Kemal Balkan, Mebrure Tosun, Kadriye Yalvaç, Mustafa Kalaç, Sedat Alp ve Firuzan Kırıl gibi Türk bilim insanları yer almıştı.¹³⁰⁸ Prof. Dr. Benno Landsberger'in DTCF'de başladığı tarihten itibaren 1944'e kadar dört doktora tezi yaptırmıştı. Bunlar; Zafer Taşlıkhoğlu: Klasik Filoloji, Suat Sinanoğlu: Klasik Filoloji, Emin Bilgiç: Sümeroloji, Kemal Balkan: Sümeroloji gibi alanlarda çalışmalar yaptırarak Türk gençlerini yetiştirmişti.¹³⁰⁹

Bu olayların yaşanması üzerine Prof. Dr. B. Landsberger, Fakülte Dekanlığı'na 29 Temmuz 1948'de dilekçe yazmıştı. Dilekçesinde Amerika'nın Chicago Üniversitesi'ne profesör olarak gideceğini ancak eski Almanya'nın vatandaşı olduğu için pasaportu olmadığını kendisine ecnebilere özel Türk pasaportu verilmesini talep etmişti.¹³¹⁰ Verilen pasaport neticesinde Prof. Dr. Benno Landsberger, Chicago Üniversitesi'ne gitmiş ve 1955'e kadar çalışarak, 26 Nisan 1968'de Chicago'da vefat etmişti. Öğrencisi Hans Güterbock'un anlattığına göre, Landsberger ABD'de kendisini çok iyi hissediyordu ve öngörülen asgari ikamet süresi dolar dolmaz da gururla ABD vatandaşlığına geçtiğini belirtmişti.¹³¹¹

Prof. Dr. Benno Landsberger'in Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

1. Ön Asya Tarihinin Esas Maddeleri, İstanbul 1943.
2. Sam'al Karatepe Harebelerinin Keşfi ile İlgili Araştırmalar, Ankara, 1948.

2- Prof. Dr. Hans Gustav Güterbock'un DTCF'deki Faaliyetleri

Yahudi bir aileden gelen Hans Gustav Güterbock, 27 Mayıs 1908'de Berlin'de doğmuştu. Bir arkeoloji cemiyetinde sekreter olan babası tarafından arkeoloji ve Yakındoğu konusunda çalışmaya yönlendirilmişti. 1926-1927'de Berlin ve 1928-1929'da Marburg Üniversitesi'nde öğrenimini tamamlamıştı. 1934'te Leipzig

¹³⁰⁷ Can Dünder, Fatma Sevinç, **İlk Türk Hititoloğunun Yaşam Öyküsü**, s.74-75; E. Dölen, **Özerk Üniversite Dönemi 1946-1981**, s.152-153; Uluğ İğdemir, “Ankara Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesine İndirilen Darbe”, **Cumhuriyet**, (27 Temmuz 1948), s.2.

¹³⁰⁸ H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s.240-242; E. Dölen, **Özerk Üniversite Dönemi 1946-1981**, s.153.

¹³⁰⁹ Ankara Üniversitesi, **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arşivi**, (Benno Landsberger'in yayınları hakkında özlük dosyasında herhangi bir bilgiye ulaşılmamıştır); H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s.240-242; Kenan Bilici, “DTCF'de Eğitim ve Öğretimde Alman Bilim Kadrosu”, s.238.

¹³¹⁰ Ankara Üniversitesi, **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arşivi**, “Benno Landsberger Özlük Dosyası”, 1948; Kenan Bilici, “DTCF'de Eğitim ve Öğretimde Alman Bilim Kadrosu”, s.238; Nilgün Çelebi, “Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki Mülteci Profesörler”, s.267.

¹³¹¹ H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s.241; Nilgün Çelebi, “Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki Mülteci Profesörler”, s.267; Kenan Bilici, “DTCF'de Eğitim ve Öğretimde Alman Bilim Kadrosu”, s.238; Faruk Şen, **İstanbul'a Sığınanlar Almanya'ya Renk Katanlar**, s.134.

Üniversitesi'nde doktorasını tamamlamıştı. 1934-1935'de Berlin Müzesi'nde asistan olarak çalışmıştı. Berlin Devlet Müzeleri'nin Ön Asya Bölümü'nün bilimsel görevlisi sıfatıyla 1934'ün yaz aylarında Türkiye'de bulunmuş ve Boğazköy'deki kazılara katılmış ve bu sırada Hitit belgelerine karşı özel bir ilgisi oluşmuştu.¹³¹²

Hitler yönetimi tarafından Nürnberg Kanunları kapsamında 1935'te ırki sebeplerden dolayı görevine son verilmişti. Hans G. Güterbock'un 1936'da Ankara DTCF'de görev almasında hocası Prof. Dr. Benno Landsberger vesile olmuştu. H. Güterbock'un Türkiye'ye geliş sözleşmesini Kültür Bakanlığı adına yönetger Rıdvan Nafiz Edgüer 26 Ekim 1935'te imzalamıştı. 1936'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin Hititoloji kürsüsüne Profesör olarak gelmişti.¹³¹³

Mitolojinin devi olarak nitelenen H. Güterbock Türkiye'de bulunduğu süre içinde dört esas olmak üzere altı öğrenci yetiştirmişti. Kemal Balkan, Selçuk Ar, Muazzez Çığ, Hatice Kızılay, Tahsin ve Nimet Özgüç, Raci Temizer ve Emin Bilgiç gibi genç Türk öğrencileri yetiştirmişti. Bunlardan üçüne doktora yaptırmış ve dokuz makale ile beş kitap yayınlamıştı.¹³¹⁴

Öğrencisi Tahsin Özgüç, 1998'de hocası H. Güterbock hakkında şunları anlatmıştı: *"Güterbock ve Landsberger, bizlere sistemli ve metotlu çalışmayı öğrettiler ki bir bilim adamı için bu çok önemlidir. Anadolu tarihi ve dilleri üzerine, aynı şekilde Ön Asya kültürü üzerine kitaplar, makaleler yazdılar. Bir üniversite hocasından daha başka ne beklersiniz ki? Genç bilim adamı yetiştirirler, eğitim metotları geliştirirler ve geride önemli eserler bırakırlar. Her ikisi de bunların hepsini hakkıyla yapmıştır."*¹³¹⁵

H. Güterbock'un özlük dosyasında yer alan yazının birinde Profesörün yapmayı istediği bir gezi konu edilmişti. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Fakülte Dekanlığı'na 16 Mayıs 1947'de 41262/202 dosya ve 27789 no'lu yazıda; *"Yabancıların Fırat'ın doğusuna düşen yerlerle yasak bölgeler dışında kalan yerlerde gezi yapmaları*

¹³¹² Ankara Üniversitesi, **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arşivi**, "Hans Gustav Güterbock Özlük Dosyası", Nilgün Çelebi, "Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki Mülteci Profesörler", s.266; H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s.242-243; E. Dölen, **Özerk Üniversite Dönemi 1946-1981**, s.154.

¹³¹³ **B.C.A.**, Fon: 30.18.1.2, Kutu: 80, Gömlek: 94, Sıra: 12, 23 Kasım 1937; Ankara Üniversitesi, **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arşivi**, "Hans Gustav Güterbock Özlük Dosyası", 1935; **Akşam**, "Almanya'dan Beş Profesör Geliyor", 1 Aralık 1935, s.2; Kenan Bilici, "DTCF'de Eğitim ve Öğretimde Alman Bilim Kadrosu", **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.240-241; Nilgün Çelebi, "Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki Mülteci Profesörler", s.267; H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s.242-243; E. Dölen, **Özerk Üniversite Dönemi 1946-1981**, s.154-155.

¹³¹⁴ H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s.243-243; E. Dölen, **Özerk Üniversite Dönemi 1946-1981**, s.155-156; Bekir Koç, "Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Kuruluş Süreci, İlk Mezunları ve Halil İnalıcık", **OTAM Dergisi**, S. 40, (Güz 2016.), s.33.

¹³¹⁵ Faruk Şen, **İstanbul'a Sığınanlar Almanya'ya Renk Katanlar**, s.124.

serbest olduğundan Profesör Güterbock'un Hatay, Seyhan ve İçel'e gidebileceğini" belirtilmişti.¹³¹⁶

Bir Yahudi ile evlenli olduğu için H. Güterbock de, "Geltungsjude" yani oda Yahudi sayılmış ve 1941'de karısı gibi o da vatandaşlıktan çıkartılarak haymatlos durumuna düşmüştü. H. Güterbock'un Türkiye'de bulunduğu süre içinde Ankara'daki Eti Müzesi'ni düzenleyerek 1940'da katalogunu hazırlamıştı. Alanı ile ilgili konferanslar sunmuştu. Türkiye'den ayrılmasına rağmen Türk Tarih Kurumu tarafından "Şeref Üyeliği"ne seçilmişti.¹³¹⁷

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 6 Temmuz 1948 tarih ve 5239 Sayılı Kanun gereğince H. Güterbock'un en verimli olduğu döneminde DTCF olayları gerekçe gösterilerek görevine son verilmişti.¹³¹⁸ Profesörlük ücreti kaldırıldığı için, 18 Eylül 1948'de Fakülte Dekanlığı'na başvurarak İsveç Uppsala Üniversitesi'nden davet almış ve sözleşmesi gereği yolluğunun ödenmesini talep etmiş; sözleşmesinin sona erdiği 15 Ekim 1948'de de fakülteyle ilişkisini keserek Ankara'dan ayrılmıştı.¹³¹⁹

H. Güterbock, 1949'da Thorkild Jacobsen'in daveti üzerine Chicago Üniversitesi Oriental Institute'da çalışmaya başlamış ve orada 1956'da tam zamanlı profesörlüğe terfi etmişti. Konuk profesör olarak 1954'te Frankfurt/Main Üniversitesi'ne, 1972'de Münih Üniversitesi'nde görev yapmıştı. Yaptığı başarılı çalışmalar neticesinde 1962'de American Oriental Socieh Başkanlığına seçilmişti. 1969'da da üniversitenin Hititoloji alanında verdiği "Tiffany ve Margaret Blake Üstün Hizmet Profesörü" ödülü ile onurlandırılmıştı. H. Güterbock, 1976'da emekli olmuş ve 1998'de Berlin Freie Üniversitesi, kendisine "Şeref Doktoru" payesini vermişti. H. Güterbock 29 Mart 2000'de 92 yaşında Almanya'da vefat etmişti.¹³²⁰

Porf. Dr. Hans Gustav Güterbock'ın Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

1. Etilerde Tarih Yazıcılığı, İstanbul, 1937.

¹³¹⁶ Ankara Üniversitesi, **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arşiv No: 41262/202**, "Hans Gustav Güterbock Özlük Dosyası", 1947.

¹³¹⁷ **Cumhuriyet**, 23 Eylül 1937, s.7; E. Dölen, **Özerk Üniversite Dönemi 1946-1981**, s.155.

¹³¹⁸ **TBMM, Tutanak Dergisi**, VIII/12, 9 Temmuz 1948, s.753-755; **Resmi Gazete**, S. 6955, 12 Temmuz 1948.

¹³¹⁹ Ankara Üniversitesi, **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arşivi**, "Hans Gustav Güterbock Özlük Dosyası", 1948; Kenan Bilici, "DTCF'de Eğitim ve Öğretimde Alman Bilim Kadrosu", **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.241; Nilgün Çelebi, "Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki Mülteci Profesörler", s.266.

¹³²⁰ Kenan Bilici, "DTCF'de Eğitim ve Öğretimde Alman Bilim Kadrosu", **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.241; Nilgün Çelebi, "Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki Mülteci Profesörler", s.266; E. Dölen, **Özerk Üniversite Dönemi 1946-1981**, s.155-156.

2. İstanbul Arkeoloji Müzesinde Bulunan Boğazköy Tabletlerinden Seçme Metinler, (Muzazzez Çığ ve H. Kızılyay ortak çalışma), Ankara, 1944.
3. Kumarbi Efsanesi, Ankara, 1945.
4. Kumarbi Efsanesi Transkripsiyonu, Ankara, 1946.

3- Prof. Dr. George Rohde'nin DTCF'deki Faaliyetleri

Prof. Dr. George Rohde, 23 Aralık 1889'da Berlin'de doğmuştur. Berlin ve Marburg Üniversitelerinde klasik filoloji öğrenimini tamamlamıştı. 1931'de Marburg Üniversitesi'nde doçentlik sınavını vermişti. Evli ve iki çocuk babası olan G. Rohde, Hitler'in saf ırk tasnifinde eşinin Yahudi olması nedeniyle 1933'te görevine son verilmişti. Almanya'da artık yaşayamayacaklarını anlayınca arkadaşı Filolog Eduard Norden'in tavsiyesi üzerine 1936'da Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'ne Klasik Filoloji Profesörü olarak atanmıştı. Sözleşmesi Türkiye Kültür Bakanlığı Berlin Mıntıkası Talebe İspekteri Avni Başaman ile Alman vatandaşlarından Dr. George Rohde arasında on bir maddeden oluşan sözleşme imzalanmıştı.¹³²¹

Misafir bilim insanları ile yapılan anket çalışmasında 1942'de verilen cevaplar kısmında G. Rohde, üniversite dışında: “Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü” görevinde de bulunduğunu beyan etmişti. Ayrıca G. Rohde, İçişleri Bakanlığı'na hazırlanmakta olan “İnönü Ansiklopedisi”nin hazırlık işlerinde resmi olarak 1945'te görevlendirilmişti.¹³²²

George Rohde, Türkiye'de bulunduğu süre içinde yoğun bir çalışma neticesinde yeterli düzeyde bir Klasik Filoloji Kütüphanesi kurmuştu. Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in desteğiyle, Latince derslerinin bazı Türk liselerinde G. Rohde'nin öğrencileri tarafından ve G. Rohde'nin de aktif desteğiyle okutulmuştu. Öğrencisi Samim Sinanoğlu ile birlikte 1948'de Türk lise ve yüksekokullarındaki dersler için resmi bir Latince ders kitabı yayımlamıştı. Klasik eserlerin tercüme edilmesini teşvik etmiş ve bu faaliyet çerçevesinde Yunan ve Latin yazarlar bölümünü kurmuş ve kendisi de Platon'un “Devlet” adlı eserinin ilk dört kitabını tercüme etmişti. G. Rohde, aynı zamanda bir Türk ve Alman hümanistler çevresi kurmuştu; bu grup onun yönetiminde Yunanlı yazarları okumak üzere düzenli olarak bir araya gelmişti. Bu gruba G.

¹³²¹ Ankara Üniversitesi, **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arşivi**, “George Rohde Özlük Dosyası”, 1935; **Akşam**, “Tarih ve Coğrafya Fakültesinde Almanlar”, 5 Kasım 1935, s.2; Kenan Bilici, “DTCF'de Eğitim ve Öğretimde Alman Bilim Kadrosu”, **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.241; Faruk Şen, **İstanbul'a Sığınanlar Almanya'ya Renk Katanlar**, s.152.

¹³²² Ankara Üniversitesi, **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arşivi**, “George Rohde Özlük Dosyası”, 1942, s.2.

Rohde'nin arkadaşı Ernst Reuter'de dâhil olmuştu.¹³²³ G. Rohde; Azra Erhat, Ekrem Akrgal, ile Samim ve Suat Sinanoğlu kardeşler gibi genç Türk öğrenciler yetiştirmişti. Öğrencisi İhsan Bozkurt'a da Klasik Filoloji alanında 1944'de doktora tezi yaptırmıştı.¹³²⁴ Prof. G. Rohde'ye yapmış olduğu başarılı çalışmalar ve katkılardan dolayı Fakülte Kurulu 22 Aralık 1945 tarihinde Ordinaryüslük unvanı vermişti.¹³²⁵

Georg Rohde'nin eşi Irmgard Rohde 1941'de Nasyonal Sosyalistler tarafından Yahudi olarak görülen bütün mülteciler gibi vatandaşlıktan çıkartılmıştı ve malvarlığına Alman Rayh'ı adına el konulmuştu. Türkiye ile Alman Rayh'ı arasındaki diplomatik ilişkiler 1944 Ağustos'unda kesilmiş ve G. Rohde'ye Almanya'ya dönmesi talimatı verilmişti. Ankara'daki NSDAP Propaganda Şubesi'nin raporlarına göre; G. Rohde bu talimatı "*Yahudi karısı yüzünden*" reddetmiş ve karısından dolayı oda vatandaşlıktan çıkarılmıştı.¹³²⁶

Savaş sonunda diğer mülteci Alman bilim insanları gibi G. Rohde de ayrılık sürecine başlamış ve 1949'da Ernst Reuter'in aracılığıyla Berlin'deki Freie Üniversitesi'nin Klasik Filoloji kürsüsüne çağırılmıştı. 1950'de Almanya'ya dönmüş ve 1952'de üniversitenin rektörlüğünü yapmıştı. G. Rohde'nin DTCF'den ayrılmasından sonra yerini Samim (Latince) ve Suat (Yunanca) Sinanoğlu kardeşler almıştı. Berlin'de 1960'da vefat etmişti.¹³²⁷

Prof. Dr. George Rohde'nin Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

1. Latin Dili Grameri,(Azra Erhat ve Samim Sinanoğlu ile hazırlandı), Ankara, 1943.
2. Latince Ders Kitabı, (Samim Sinanoğlu ile hazırlandı), Ankara, 1950.
3. Caesar ve Orid'den Okullardaki Uygulama için Seçilmiş Kısımlar ve Sözlük, Ankara, 1947.

¹³²³ Faruk Şen, **İstanbul'a Sığınanlar Almanya'ya Renk Katanlar**, s.152; H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s.237-240.

¹³²⁴ Bekir Koç, "*Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Kuruluş Süreci, İlk Mezunları ve Halil İnalcık*", **OTAM Dergisi**, s.38.

¹³²⁵ Ankara Üniversitesi, **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arşivi**, "*George Rohde Özlük Dosyası*", 1945.

¹³²⁶ **D.A.A.P.A.**, "*İstanbul Emigranten Akten*", R-1810, 1944.

¹³²⁷ Ankara Üniversitesi, **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arşivi**, "*George Rohde Özlük Dosyası*", 1949; H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s.240; Faruk Şen, **İstanbul'a Sığınanlar Almanya'ya Renk Katanlar**, s.152.

4- Prof. Dr. Walter Ruben'in DTCF'deki Faaliyetleri

Prof. Dr. Walter Ruben 1899'da Hamburg'da doğmuştu. I Dünya Savaşı'na katılmıştı. 1914-1924 yıllar arasında Hamburg, Berlin ve Bonn Üniversiteleri'nde Hintçe, Yunanca, Latince ve Felsefe gibi alanlardan eğitim almıştı. 1924'te “*Nyaya Sutrala*” adlı çalışması ile doktorasını tamamlamıştı. 1931-1935 yılları arasında Bonn Üniversitesi'nde çalışmıştı. Yahudi olduğu için 1935'te Hitler yönetimi tarafından görevine son verilmişti. Hem canını kurtarmak hem de mesleğini yapabilmek için Kasım 1935'te aldığı davet üzerine Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde Hindoloji Profesörü olarak görev almıştı. Sözleşmesi Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı adına Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dekanı Enver Ziya Karal ile Alman vatandaşı Prof. W. Ruben arasında on bir madden oluşan sözleşme imzalanmıştı.¹³²⁸ DTCF'de çalıştığı yıllarda 1936-1937 yılları arasında altı aylığına saha çalışması için Hindistan'a gitmişti.¹³²⁹

Türkiye'de bulunduğu süre içinde çoğu “*Belleten*” de olmak üzere çok sayıda makale ile başta eski Hint tarihi ve Budizm tarihi olmak üzere çeşitli kitaplar yayınlamıştı. Ayrıca Walter Ruben, Hint klasiklerinin çevrilmesine yardımcı olmuştu. Öğrencisi olarak Abidin İtil ön plana çıkmıştı. 1 Mayıs 1945'te Kırşehir'e ailesiyle birlikte enterne edilmişti.¹³³⁰ Walter Ruben ve ailesi Kırşehir'de bulundukları yedi ay süreçte anılarını ve Kırşehir'in tarihi yapısını konu alan notlar tutmuştu. 1982'de ölümünden yirmi bir yıl sonra oğlu Gerhard Ruben tarafından 2003'te “*Kırşehir, Eine Alttertümliche Kleinstadt Inneranatoliens/İç Anadolu'da Eski Bir Şehir: Kırşehir*” adlı eseri yayın hayatına kazandırılmıştı.¹³³¹

Walter Ruben'in oğlu Gerhard Ruben enterne hayatlarını ve Kırşehir'in tarihine ışık tutacak bilgileri gün yüzüne çıkarmıştı. Kitabın 2003'teki önsözünde enterne hayatları hakkında şu bilgileri vermişti: “*Kaya şeyhi mahallesinde, tipik bir Kırşehir evinin üst katında oturuyorduk, alt katta da Yeni Hamam'ın ateşçisi oturuyordu. Tehcir*

¹³²⁸ Ankara Üniversitesi, **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arşivi**, “George Rohde Özlük Dosyası”, 1935; Kenan Bilici, “*DTCF'de Eğitim ve Öğretimde Alman Bilim Kadrosu*”, **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.241; H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s.243.

¹³²⁹ Ankara Üniversitesi, **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arşivi**, “George Rohde Özlük Dosyası”, 1937.

¹³³⁰ **Tanin**, “*Enterne İşleri Bitti*”, 31 Ağustos 1944, s.2; **Cumhuriyet**, “*Dün De Anadolu'ya 27 Alman Gönderildi*”, 29 Ağustos 1944, s.1; **Tanin**, “*Alman Tabiyetindeki Profesörler*”, 10 Kasım 1945, s.1; Kemal Yalçın, **Haymatlos Dünya Bizim Vatanımız**, s.353.

¹³³¹ Selahhattin Bekki, “*Walter Ruben ve Kırşehir/İç Adolu'da Eski Bir Şehir Adlı Eseri*”, **I. Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu**, Kırşehir, (15-17 Ekim 2008), s.1342-1353.

*edilenlerin daha doğrusu: sürgünlerin çalışması, gazete ya da mektup alması, fotoğraf makinesi kullanması vs. yasaktı. Tam anlamıyla bir gözaltı değildi, çünkü kentte serbestçe hareket edebiliyorduk, yani bir kamp yoktu Sürgünden önceki ikamet yerlerine dönmelerine ancak 1945 yılının sonunda izin verildi. Babam 1 Ocak 1946'da Ankara'daki öğretim görevine döndü. Ankara'da bize yeni bir daire verilene kadar annem, kardeşim ve ben iki ay daha Kırşehir'de kaldık.*¹³³²”

Walter Ruben, savaş neticelendikten sonra Kırşehir'deki enterne hayatı bitmiş ve 1 Ocak 1946'da DTCF'deki görevine iade edilmişti.¹³³³ Daha sonra 1948'de Şili, Santiago'daki “*Universidad del Estado*” aldığı öğretim üyeliği teklifini kabul ederek Türkiye'den ayrılmıştı. 1950'de Humbolt Üniversitesi'nden aldığı davetle memleketine dönmüş ve orada Hindoloji Enstitüsü'nün Başkanlığı'na getirilmişti. 1963'ten itibaren Alman Bilimler Akademisi'nin Şark Araştırmaları Enstitüsü'nde başkanlık da yapmıştı. W. Ruben, 1955'te Alman Bilimler Akademisi üyeliğine seçilmiş ve bilimsel çalışmalarından dolayı 1959'da Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin Ulusal Ödülü olan “*Nationalpreis*”e layık görülmüştü.¹³³⁴ Walter Ruben, Almanya'da 7 Kasım 1982'de vefat etmişti.¹³³⁵

Prof. Dr. Walter Ruben'in Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

1. Buddhizm Tarihi, DTCF Yayınları, Ankara, 1947.
2. Eski Hint Tarihi, DTCF Yayınları, Ankara, 1944.

5- Dr. Karl Menges'in DTCF'deki Faaliyetleri

Slav dilleri uzmanı Karl Heinrich Menges 1908'da Frankfurt am Main'da dünyaya gelmişti. Yahudi olmamasına rağmen 1933'te Prusya Bilimler Akademisinde yardımcı eleman olarak görevindeyken, komünist ve anarşistlerden oluşan eski dost çevresini Nasyonal Sosyalistler'in iktidara gelmesinden sonra da terk etmemişti. 1936'da Karl Menges, Gestapo tarafından tutuklanmış ve sorguya çekilmişti. Aleyhine “*vatana ihanete hazırlık*” suçlamasıyla dava açılmıştı. Bu olaylar üzerine Karl Menges politik gelişmeyi de protesto ederek Almanya'dan ayrılmıştı. 1937'ten sonra, Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde Slav dilleri hocası ve Doğubilimci olarak çalışma imkânı bulmuştu. 1938'de Karl Menges, Ankara'da diş hekimi Valeska Treppner ile evlenmişti.

¹³³² Gerhard Ruben, *İç Anadolu'da Küçük Bir Eskiçağ Şehri: Kırşehir*, (Çev. Cemal Sakallı), Kırşehir, 2014, s.6; Selahhattin Bekki, “*Walter Ruben ve Kırşehir/İç Adolu'da Eski Bir Şehir Adlı Eseri*”, s.1344.

¹³³³ **Haber Akşam Postası**, “*Enterne Edilen Almanlar Serbest Bırakıldı*”, 22 Aralık 1945, s.1.

¹³³⁴ Selahhattin Bekki, “*Walter Ruben ve Kırşehir/İç Adolu'da Eski Bir Şehir Adlı Eseri*”, s.1348.

¹³³⁵ Ankara Üniversitesi, **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arşivi**, “*George Rohde Özlük Dosyası*”, 1948; E. Dölen, **Özerk Üniversite Dönemi 1946-1981**, s.157.

Valeska Treppner de kendisi gibi Nazi takibinden kaçarak Türkiye'ye gelmişti. 1939'da Ankara'da dünyaya gelen oğulları “*Konstantin*” adını vermişlerdi. Karl Menges, 1939'da profesör olarak New York'a Columbia Üniversitesi'ne çağrılınca Türkiye'den ayrılmıştı. Columbia Üniversitesi'nde önce okutman, sonra Altay dilleri profesörü olarak çalışmış ve ayrıca konuk profesör olarak dünyanın birçok yerinde ders vermişti. Bu arada 1953-1954 ders yılında Berlin Freie Üniversitesi, 1955-56 ders yılında Frankfurt/Main Üniversitesi ve emekliliğinde de Viyana Üniversitesi'nde ders verdikten sonra 1999'da Almanya'da vefat emişti.¹³³⁶

Bu sayılan hocaların dışında DTCF'nin bölümlerinde mülteci olmayan başka hocalar da görev almıştı. Bu hocaların adları ve görev şöyledir: Wolfram Eberhard Sinoloji alanında, Annemarie von Gabain Sinoloji alanında, Hans Hennig Arkeoloji alanında, Herbert Louis Coğrafya alanında, Karl Steuerwald Alman Dili Edebiyatı alanında, Clemens Möller Alman Dili Edebiyatı alanında, Hubert Melzig Alman Dili Edebiyatı alanında, Kristinus (Avusturyalı) Alman Dili Edebiyatı alanında görev almıştı.

III- YZE'ye Mülteci Alman Bilim İnsanlarının Katkıları

Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde dört tane mülteci Alman bilim insanı görev yapmıştı. Bunlar: Jeolog Wilhelm Salomon-Calvi, Kimyacı Otto Gerngross, kütüphaneci ve daha sonra da Jeoloji profesörü Max Pfannenstiel ve Botanikçi Hans Bremer'dir. Bu bilim insanların Türkiye'deki bilimsel faaliyetleri ve yayınları hakkında aşağıda bilgi verilmeye çalışılmıştı.

1- Prof. Dr. Wilhelm Salomon-Calvi'nin YZE'deki Faaliyetleri

Prof. Dr. Wilhelm Salomon-Calvi 15 Şubat 1868'de Berlin'de doğmuştu. İsviçreli ünlü jeolog Albert Heim'in ve Alman yerbilimci Carl Herman Credner'in öğrencisi olmuştu. 1890'de Berlin'de Ferdinand Zirkel'in yanında “*Adamello Masifinin İtalya Kısımındaki Monte Aviiolo'daki Jeolojik ve Petrografik Çalışmalar*” çalışmasıyla doktorasını yapmıştı Daha sonra Münih'e yerleşmiş ve Karl Alfred von Zittel'in yanında paleontoloji eğitimine ağırlık vermişti. Heildelberg'de Karl Heinrich Ferdinand Rosenbusch'un yanında asistan olarak görev almış ve aynı yıl “*Periadristik Granitik-Tanecikli Kütlenin Daha Eski Katman Formu ve Oluşum Tipi*” başlıklı bir çalışmasıyla

¹³³⁶ Faruk Şen, *İstanbul'a Sığınanlar Almanya'ya Renk Katanlar*, s.141; H. Widmann, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, s.243. (K. Menges'in Ankara'daki çalışmaları hakkında pek az bilgi edinilmiştir. Her şeyden önce DTCF'de hangi görevi üstlendiği personel dosyasına ulaşılmadığı için anlaşılmamıştır).

doçent olmuştu. 1901'de Heildelberg'de paleontoloji ve stratigrafi profesörlüğüne yükselmiş ve daha sonra bu kadro 1908'de jeoloji ve paleontoloji profesörlüğü olarak dönüştürülmüştü. Heildelberg'te otuz yedi ders verdikten sonra Yahudi asıllı olduğu için 1933'te Alman vatandaşlığından çıkarılmıştı. Salomon-Calvi, 1934'te Almanya'dan ayrılarak Türkiye'ye gelmişti. Salomon-Calvi bu tarihten sonra, ölünceye kadar yedi yıl Türkiye'de yaşamıştı.¹³³⁷

Kimya, Botanik ve Zooloji enstitüleri dışında bir de Jeoloji Enstitüsü kurulmuştu. Salomon-Calvi, bu enstitünün yönetimini üzerine almış ve enstitüyü genişletmeye başlamıştı.¹³³⁸ Ancak bu görevde iki yıl kaldıktan sonra 1936'da Türkiye'nin jeoloji araştırmalarını organize etmek için Tarım Bakanlığı'nda görevlendirilmişti.¹³³⁹

Salomon-Calvi, Türkiye'nin jeolojik meseleleriyle yakından ilgilenmiş, bunların çözümü için bağımsız bir jeoloji kurumunun kurulması yolunda teşebbüslerde bulunmuş, ancak girişimi sonuçsuz kalmıştı.¹³⁴⁰ Salomon-Calvi bunun için 14 Haziran 1936'da dönemin Başbakanı İsmet İnönü'ye bir rapor sunmuştu. S. Calvi raporunda; o zamana kadar Türkiye'de, jeolojik araştırmaların kişilerin inisiyatifine veya tesadüfe bırakıldığını ifade etmişti. Etibank ile Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü'nün yalnız faydalı maden ocaklarının tetkiki ile uğraşmakta olduklarını ifade etmişti. Ancak bunun dışında halledilmesi gereken ve halledildiği takdirde ülkeye para getirebilecek jeolojik meseleler olmuştu. Salomon-Calvi bu meseleleri raporunda detaylı olarak anlatmıştı. MTA ve Etibank'ın çalışmalarını takdir ettiğini belirtmekle beraber daha spesifik araştırmalar ve hatta jeoloji eğitimi de verecek olan başka bir kurumun gerekliliğini vurgulamıştı.¹³⁴¹ Maden Tetkik Arama Enstitüsü'ne 20 Mart 1939'da müşavir jeolog olarak tayin edilmişti. Bu tarihten sonra, bağımsız bir kuruluş olan ve gelişmesinde büyük rol oynadığı Maden Tetkik Araştırma Enstitüsü, onun başlıca çalışma yeri olmuştu. Ayrıca Türkiye'de geçirdiği zaman içinde çok sayıda eser yayınlamış ve Haydar Bağda ile Şevket Ahmet Birand gibi genç Türk öğrencileri yetiştirmişti.¹³⁴²

¹³³⁷ **Akşam**, "Ziraat Enstitüsü", 19 Ekim 1934, s.4; Adolf Wurm, "Wilhelm Salomon Calvi", **Zeitschrift der Deutschen Geologischen Gesellschaft**, Stuttgart, 1950, s.141-146; H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s.256-257; Stanford J. Shaw, **1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye**, s.441.

¹³³⁸ **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1935, s.2.

¹³³⁹ **B.C.A.**, Fon: 30.18.1.2, Kutu: 69, Gömlek: 81, Sıra: 11, 14 Ekim 1936.

¹³⁴⁰ Sevtap Kadioğlu, "Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde Mülteci Bilim Adamları", **Osmanlı Bilimi Araştırmaları** IX/1-2, (2008), s.188-189; Cemalettin Yaşar Çiftçi, "Yüksek Ziraat Enstitüsü Ziraat, Tabii İlimler, Ziraat Sanatları ve Orman Fakültelerine Alman Bilim İnsanlarının Katkıları", **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.360-361.

¹³⁴¹ **B.C.A.**, Fon: 30.10.0.0, Kutu: 175, Gömlek: 21 Sıra: 2, 14 Haziran 1936.

¹³⁴² H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s.257; Sevtap Kadioğlu, "Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde Mülteci Bilim Adamları", s.188-189.

Salomon Calvi, Türkiye’de çok cazip bir çalışma sahası bulmuş, yaptığı uzun seyahatler sayesinde Anadolu’nun henüz araştırılmamış kısımlarını tanımıştı. İlerlemiş yaşına rağmen durup dinlenmeden karşılaştığı problemleri araştırmış ve çok sayıda yayın yapmıştı. Türkiye’deki su kaynaklarının, depremlerin ve ılıca kaynaklarının birer katalogunu yayınlamıştı. Kuzey Anadolu’da petrol araştırmaları yapmıştı. Araştırmalarının bilimsel sonuçlarını ülke için uygulamada yararlanılabilir hale getirmeye çalışmıştı.¹³⁴³

Türkiye’yi adım adım dolaşmış, kimsenin gitmediği dağlara tırmanmış, vadilerden geçmişti. Peribacalarını ilk o fark etmiş, Ankara için su kaynakları keşfetmiş ve projeler geliştirmişti. 1936 yılında yayınladığı *“Türkiye Cumhuriyetinde Jeolojik Görünümler”* kitabının girişinde söylediğine göre bir yıl içinde Anadolu ve Ege’de on üç bin kilometre yol kat etmişti.

Başbakan İsmet İnönü’ye 1936 yılında *“Türkiye Cumhuriyeti Jeoloji Kurumu Organizasyonunun Bir Zaruret Olduğunu Gösteren Esaslar”* başlıklı bir rapor sunarak Türkiye’de sadece jeolojik araştırmalar yapan bir kurum kurulmasını teklif etmişti.

Deprem ve depreme karşı alınacak önlemler üzerine bir kanun tasarısını ve raporunu *“Yer sarsıntıları hakkında bir kanun kabulüne müteallik layiha ve yer sarsıntılarından mütevellit zararlarını tenkisine ait kanun projesi”* 22 Ocak 1939’da hazırlayarak hükümete sunmuştu. Hazırladığı kanun tasarısında Türkiye’deki on yedi birinci derecedeki deprem bölgesini ve bu deprem bölgelerinde depremin zararlarına karşı alınacak tedbirleri anlatmıştı. O bölgelerden biri de Erzincan’dı ama geç kalmıştı. Teklifi sunduğu 1939’un son günlerinde Erzincan büyük bir depremle yıkılmış ve kırk bin insan enkaz altına can vermişti.

Sanayi İşleri Tektik Dairesi Başkanı olan Şevket Süreyya Aydemir 1940 tarihli *“Türkiye’deki Zelzelelere Müteallik Etüdler”* adlı raporu okumuştur. Şevket Aydemir daha sonra yazdığı bir yazıda raporu okuduğunda hissettiklerini şöyle anlatmıştı: *“Okudum ve irkildim. Salomon Kalvi gerçek bir bilgindi. Raporunda halkın hayatından sorumlu olanların uykularını kaçırarak bilgiler, uyarılar vardı.”* Prof. Salomon Calvi raporunda şunlardan bahsetmişti: *“İstikbalde zelzele hasaratını azaltmak arzu edildiği takdirde, birinci derecede ehemmiyeti haiz zelzele mıntıkları için bir kanun kabul edilerek binaların inşası, temellerin intihabı, tesis ve imar edilecek mevkilerin seçilmesi hususunda tedbirler ittihazı icab eder. Bu meyanda zelzelelere maruz*

¹³⁴³ **B.C.A.**, Fon: 30.18.1.2, Kutu: 69, Gömlek: 81 Sıra: 11, 14 Ekim 1936; **Cumhuriyet**, “Ankara Ovasında Yerin Altında Bol Su Vardır”, 15 Mayıs 1936, s.1; **Cumhuriyet**, 6 Haziran 1944, s.1.

Japonya, İtalya, Kaliforniya ve Güney Amerika'nın batı kısımları gibi memleketlerde elde edilen tecrübeleri nazari itibara almak ve bunları Türkiye'nin hususi jeolojik, iklim ve iktisadi vaziyetlerine intibak ettirmek lüzumlu olacaktır."

Prof. Salomon Calvi'nin 1941'de vefatından sonra, Türkiye'de 1971 yılında yine bir depremin ardından adını tekrar hatırlatansa Şevket Süreyya Aydemir olmuştu. "Cumhuriyet" gazetesinde yazdığı köşe yazısında profesörü anlattıktan sonra, 1940'da okuduğunda irkildiği deprem raporundaki bir bölümü hatırlatmıştı. "Bu rapor devlette vardır. Bunlardan parçalar naklederek, bugün en tehlikeli sahalarda yerleşmiş olan bütün vatandaşlarımızı tedirgin etmek istemem. Ama Salomon Kalvi'nin o kadar açık, o kadar kesin olarak üstünde durduğu bir bölge veya şehir üzerinde bir şeyler yazmaktan kendimi alamayacağım. Çünkü bu bölge ve şehirden her geçişimde, bir taraftan Salomon Kalvi'yi hatırlarım bir taraftan da oradaki gamsız, gözü kapalı ve sahipsiz yerleşme hareketine bakarak ürperirim. Tanrı saklasın. Fakat Tanrı da evvela tedbirinizi alın demiştir herhalde. Bu bölge İzmit bölgesidir. Bu şehir İzmit şehridir.¹³⁴⁴" Prof. Salomon Calvi'nin 1940'larda yerleşim yapılmaması için uyardığı, 1971'de gördüğü yerleşimler karşısında Şevket Süreyya'yı ürperten İzmit'te kıyamet 1999'da kopmuştu.¹³⁴⁵ Görüldüğü üzere mülteci bilim insanlarının çalışmaları o kadar değerli ve önemli olmuş ki, yazdıkları raporların, çalışmaların yıllar sonrasında dahi etkileri canlılığını korumuştur.

S. Calvi'ye İstanbul Üniversitesi'nde 1939'da Jeoloji Kürsü Başkanlığı teklif edilmişti. Maden Tetkik Arama Enstitüsü'ndeki çalışmalarını dikkate alarak bu teklifi reddetmişti. Bundan sonra, bütün mesaisini bu kurumdaki çalışmalarına adanmış olan Salomon- Calvi, 15 Temmuz 1941'de Ankara'da vefat etmiş ve Cebeci Mezarlığı'nda toprağa verilmişti.¹³⁴⁶

Prof. Dr. Wilhelm Salomon-Calvi'nin Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

1. Türkiye Cumhuriyetinde Jeolojik Görünümler, Ankara, 1936.
2. Türkiye'deki Zelzelelere Müteallik Etüdler, Ankara, 1940.
3. Orta Anadolu'da Bazı Tuz Göllerinde Yapılmış Olan Tetkikata Ait Rapor, İstanbul, 1947 (Salomon-Calvi'nin ölümünden sonra H.Kleinsorge ve Ekrem Necmi İnel tarafından yayımlanmıştır).

¹³⁴⁴ Şevket Süreyya Aydemir, "Prof. Salomon Calvi'nin Raporu", **Cumhuriyet**, (28 Haziran 1971), s.4.

¹³⁴⁵ **Hak Söz**, "Profesör Wilhelm Salomon-Calvi'yi Hatırlamak", 29 Ocak 2020, s.3.

¹³⁴⁶ **Ulus**, "Jeolog Salomon- Calvi Öldü", 16 Temmuz 1941, s.3. Cemalettin Yaşar Çiftçi, "Yüksek Ziraat Enstitüsü Ziraat, Tabii İlimler, Ziraat Sanatları ve Orman Fakültelerine Alman Bilim İnsanlarının Katkıları", **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.360-361.

2- Prof. Dr. Otto Gerngross'un YZE'deki Faaliyetleri

Prof. Dr. Otto Gerngross, 26 Şubat 1882'de Viyana'da dünyaya gelmişti. Avusturya kökenli kimyager Otto Gerngross, 1900'den sonra Berlin'e gelmiş ve Alman vatandaşlığına geçmişti. O. Gerngross, “Nobel Ödülü” almış olan Emil Fischer'in yanında kimya öğrenimi görmüştü. 1913'te onun teşvikiyle Berlin-Charlottenburg Teknik Üniversitesi'nin Teknik-Kimya Enstitüsü'nde görev almıştı. 1932'de Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün Rektörü F. Falke, kendisine profesörlük önermiş ve O. Gerngross'da 31 Temmuz 1933'te teklifi kabul ederek Yüksek Ziraat Enstitüsü bağlı Ziraat Fakültesi'nde görevlendirilmişti.¹³⁴⁷

İstanbul'daki mülteci bilim insanları gerekli duyulduğunda çeşitli bakanlıklara danışmanlık yapmıştı. Ankara'da görev yapan mülteci bilim insanları da zaman zaman bakanlıklara danışmanlık yapmıştı. Bu kapsamda Batı Anadolu ile Karadeniz sahillerindeki meyve sahalarında inceleme yapmak üzere Ziraat Vekâleti'nde danışmanlık yapan Yüksek Ziraat Enstitüsü'nden Prof. Otto Gerngross ve ekibi Aydın'a giderek ekibiyle beraber dört gün boyunca Aydın'da pamuk, portakal ve incir gibi yetiştirilen ve yetiştirilmeye elverişli ürünler hakkında araştırma yapmıştı. Yapılan çalışma rapor olarak vekâlete sunulmuştu. Prof. O. Gerngross ve ekibi Ege bölgesinde araştırma yaptıktan sonra, fındık ve çay yetiştiriciliği hakkında araştırma yapmak için Karadeniz'e gitmişti.¹³⁴⁸

Anadolu'da yetişen ürünlerin zenginleştirilmesi ve veriminin artırılması için Ziraat Vekâleti tarafından Yüksek Ziraat Enstitüsü profesörlerinden mülteci bilim insanı O. Gerngross incelemelerde bulunmak üzere Gaziantep'e göndermişti. Uzman O. Gerngross, Gaziantep'te fıstık yetişen bölgeler tetkikler yapmış ve bir rapor hazırlamıştı. Yapılan araştırma hakkında basına şunları söylemişti: “*Malatya'dan geldim. Orada kuru kayısı vaziyetini gözden geçirdim. Tavsiyelerim tutulursa, Malatya kayısıları Kaliforniya kayısılarının yerini tutacaktır. Burada fıstıkçılık üzerinde tetkiklerde bulundum. Neticeden memnunum. Antep'te bir tecrübe bahçesi açılması teklifinde bulundum. Bu bahçenin ileride enstitü haline getirilmesi mümkündür.*”¹³⁴⁹

Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü meyvecilik Profesörü Doktor O Gerngross ile asistanı Ziraat Vekâleti'nin talebi üzerine araştırma yapmak üzere Akdeniz bölgesine

¹³⁴⁷ H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s.258-259; Sevtap Kadioğlu, “Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde Mülteci Bilim Adamları”, s.190; Cemalettin Yaşar Çiftçi, “Yüksek Ziraat Enstitüsü Ziraat, Tabii İlimler, Ziraat Sanatları ve Orman Fakültelerine Alman Bilim İnsanlarının Katkıları”, **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.346-347.

¹³⁴⁸ **Milliyet**, “Meyva Mıntıkları”, 4 Eylül 1934, s.6.

¹³⁴⁹ **Tan**, “Antep Fıstıklarının Sürümü”, 2 Eylül 1935, s.5.

gitmişlerdi. Uzmanlar, Payas bölgesinin bütün Türkiye'nin ihtiyacını karşılayacak miktarda limon yetiştirmeye yeterli bulmuşlardı. Aynı zamanda Amerika'da yetişen Washington cinsi portakalların Türkiye'de özellikle de Adana'da pek güzel yetişebileceği rapor ederek Vekâlete sunmuşlardı.¹³⁵⁰

Almanya'da çalıştığı üniversiteden kendisine üç yıl izin verilmişti. Türkiye'de savaş nedeniyle mülteci konumuna düşmüştü. YZE'de mülteci olarak dört ay daha çalışması için 1942'de yeni sözleşme yapılmıştı. 1943'te Türkiye'de gözaltına alınma tehlikesi doğup ve sözleşmesi feshedilince bir süre Telaviv yakınında Ramatgan'a gitmek zorunda kalmıştı.¹³⁵¹

O. Gerngross, sonra tekrar 1947'da Türkiye'ye dönerek Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün Ziraat Fakültesi'nde görev almış ve fakültenin dekanlığını da yapmıştı. Cahid Öncü, Turgut Yazıcıoğlu, Mustafa Uluöz, Aral Olcay, Emir Gülbaran, Necati Randa, Saim Saraçoğlu ve İsmet Ayter gibi Türk öğrencileri yetiştirmişti.¹³⁵²

Ekmek tahılının araştırılması ve bağcılığın geliştirilmesi konularıyla özel olarak ilgilenmişti. 1947'de O. Gerngross, Ankara Üniversitesi'nin Fen Fakültesi'ne davet edilmişti.¹³⁵³ Ölümüne kadar burada Uygulamalı ve Teknik Kimya Enstitüsü Müdürlüğü ve Kimyasal Teknoloji profesörlüğü yapmıştı. Ankara Ziraat Enstitüsü Orta Anadolu'nun kurak geçen bölgeler için yeni bir buğday tipi bulmuşlardı. Bu buğday dokuz ay içinde yetişecek yaz aylarının kulaklığından yağmursuzluktan etkilenmeyecek bir türmüş. Ziraat profesörleri senelerden beri Anadolu'da yaptıkları araştırmalar sonucu birçok denemeden sonra orta Anadolu'nun iklim şartlarına uygun buğdayı bulmuşlardı. Bu buluş Ankara Ziraat Enstitüsü'nün ilk eseri ve önemli bir başarısı olmuştu. Otto Gerngross'un Türkiye'deki çalışmaları ekmek tahılının araştırılması ve bağcılığın geliştirilmesi konusunda adından bahsettirmişti.¹³⁵⁴

Otto Gerngross'a 1947'de Berlin Teknik Üniversitesi tarafından emeklilik ve diğer özlük hakları verilmiş ise de, Türkiye'de kalmayı tercih etmişti. Prof. Dr. O. Gerngross, 23 Ocak 1966'da Ankara'da vefat etmişti.¹³⁵⁵

¹³⁵⁰ Tan, "Payasa'ta Limon Yetiyecek", 2 Nisan 1937, s.8.

¹³⁵¹ B.C.A., Fon: 30.18.1.2, Kutu: 98, Gömlek: 24, Sıra: 10, 23 Mart 1942.

¹³⁵² Yüksek Ziraat Enstitüsü 1933-1934 Senesi Ders ve Tatbikat Planı, s.16.

¹³⁵³ B.C.A., Fon: 30.18.1.2, Kutu: 112, Gömlek: 88, Sıra: 14, 13 Ocak 1947.

¹³⁵⁴ Akşam, "Ankara Ziraat Enstitüleri", 14 Temmuz 1935, s.2; Tan, "Kurak İklimde Yetiyecek Buğday", 15 Temmuz 1935, s.2.

¹³⁵⁵ Ulus, 24 Ocak 1966, s.2; Cumhuriyet, 25 Ocak 1962, s.5; Akşam, 24 Ocak 1966, s.3; H. Widmann, Atatürk ve Üniversite Reformu, s.260; Sevtap Kadioğlu, "Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde Mülteci Bilim Adamları", s.190; Cemalettin Yaşar Çiftçi, "Yüksek Ziraat Enstitüsü Ziraat, Tabii İlimler, Ziraat Sanatları ve Orman Fakültelerine Alman Bilim İnsanlarının Katkıları", İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi, s.347.

Prof. Dr. Otto Gerngross'un Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

1. Türkiye'de Ziraat ve Deri Endüstrisi, (Cahid Öncü İle Hazırlandı), Ankara, 1938.
2. Türkiye'de Debağat Maddeleri, (Cahid Öncü ile Hazırlandı), Ankara, 1938.
3. Türkiye'de Dericilik Endüstrisinin Kurulmasını İcap Ettiren Esasat, (Cahid Öncü ile Hazırlandı), Ankara, 1938.
4. Zirai Hammaddeler Teknolojisi Talebe Ders Kılavuzu, Ankara, 1938.
5. Ankara İklim ve Toprak Şartları Tesiri Altında Bazı Ecnebi Buğday Tipleri, Ankara, 1939.

3- Max Pfannenstiel'in YZE'deki Faaliyetleri

Max Pfannenstiel, 27 Temmuz 1902'de Alsace'de doğmuştu. Jeoloji ve mineraloji okumuş ve 1930-1932 yıllarında kütüphaneci olarak Bavyera Devlet Kütüphanesi'nde çalışmıştı. Daha sonra Freiburg Üniversitesi Jeoloji Enstitüsü'ne asistan olarak girmiş ve arı ırktan olmadığı için 1933'te bu işini kaybetmişti. Ocak 1934'ten Mart 1935'e kadar tıp kitapları satan bir kitapçıda çalıştıktan sonra, 1935'te Cenevre'de kütüphaneci olarak mütevazı bir görev bulabilmişti. 1938 Nisan'ında Dr. Stumvoll'un yerine kütüphaneci olarak Yüksek Ziraat Enstitüsü kütüphanesine gelmiş ve kendisine kütüphanenin yönetimi verilmişti. Ankara Büyükelçiliği, Rayh Bilim, Öğretim ve Halk Eğitimi Bakanlığı'na Pfannenstiel'i Ankara'da istemediklerini bildirmiş olmasına rağmen Türkiye'de çalışma imkânı bulmuştu.¹³⁵⁶

Max Pfannenstiel, 1940'tan sonra Türk Tarih Kurumu'nda çalışmış ve orada Atatürk'ün kuruma vasiyeti olan Atatürk Kütüphanesi'ni düzenlemişti. Türkiye'de kaldığı yıllarda jeoloji ve tarih öncesi devirlere ait orijinal çalışmalar yapmıştı. Bunlardan bazıları, Türkiye'den ayrılmasından sonra Almanya'da yayınlanmıştı. Bu da, M. Pfannenstiel'in Türkiye'de kısa bir süre kalmasına rağmen Türkiye ile ilgili çalışmalarına Almanya'ya dönüşünde de devam ettiğini göstermişti.¹³⁵⁷

Türk Hükümeti ile 1941 Ağustos ayında anlaşması sona ermiş ve Almanya'ya geri dönerek Erlangen'de üniversite kütüphanesinde görev almıştı. 1947'den itibaren

¹³⁵⁶ Hildergard Müller, **Deutsche Bibliothekare im Türkischen Exil 1933-1945**, Freiburg, 1997, s.329.

¹³⁵⁷ Klaus Detlev Grothusen, **Der Scuria Bericht**, s.57.

Freiburg Üniversitesi'nde jeoloji profesörlüğü yapmış, 1954'te aynı üniversitenin Rektörlüğüne getirilmişti. 2 Ocak 1976'da Freiburg'da hayata gözlerini yummuştu.¹³⁵⁸

4- Prof. Dr. Hans Bremer'in YZE'deki Faaliyetleri

Hans Bremer, 15 Ekim 1891'de o tarihlerde Prusya'da, bugün Polonya'da bulunan Leobschütz'de doğmuştu. Breslau ve Münih'te biyoloji, kimya ve fizik okuduktan sonra 1922'de Breslau Üniversitesi'nde zooloji konusunda doktorasını vermişti. Aynı yıl, bitki koruma dalına yönelmişti. 1924'te Ziraat ve Orman Devlet Biyoloji Kurumu'nda çalışmaya başlamıştı.¹³⁵⁹

Hans Bremer, 1937'de Tarım Bakanlığı'nın daveti üzerine bitki hastalıkları uzmanı olarak Türkiye'ye gelmişti.¹³⁶⁰ Hans Bremer, 1940'a kadar Bornova Zirai Mücadele Enstitüsü'nde, 1940-1951 arasında da Ankara Zirai Mücadele Enstitüsü'nün Fitopatoloji Bölümü'nde çalışmıştı. Türkiye'de "*Türkiye Fitopatolojisi*" adlı üç ciltlik kitabı önemli yayınlar içinde yer almıştı. Yine "*Türkiye'nin Parazit Mantarları Üzerinde İncelemeler*" isimli altı kısımda toplanan yayını da alanında özel çalışma olmuştu. Ankara Zirai Mücadele Enstitüsü Fitopatoloji Bölümü'nün herbariumunu oluşturan çeşitli parazit mantarlara ait çok sayıdaki örneğin önemli bir kısmı onun tarafından tayin edilmişti. Yerli ve yabancı çeşitli dergilerde çıkan yazılarından da anlaşılabilceği gibi, Türkiye'nin birçok fitopatoloji problemi onun bilgisinin ışığı altında halledilmişti. Bu çalışmalarına paralel olarak Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde öğretim görevlisi olarak da çalışmıştı.¹³⁶¹

Hans Bremer'in Ziraat Vekâleti Fitopatoloji Uzmanlığı'nda 1941'de dört aylığına görev alması için sözleşme yapılmıştı.¹³⁶² Fakat başarılı çalışmaları ve katkılarından ötürü Merkez Tarım Mücadele Enstitüsü Nebat Hastalıkları uzmanlığında çalışan mülteci Alman Dr. Hans Bremer'in çalışma süresi 1941'den 1949'a kadar yedi defa uzatılmıştı.¹³⁶³

Almanya'nın daveti üzerine Türkiye'deki görevini tamamladığı düşüncesiyle 1951'de, Federal Biyoloji Kurumu başkanının davetiyle Almanya'ya dönmüştü.

¹³⁵⁸ H. Widmann, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, s.260-261; Sevtap Kadioğlu, "*Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde Mülteci Bilim Adamları*", s.190-191.

¹³⁵⁹ H. Widmann, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, s.261.

¹³⁶⁰ B.C.A., Fon: 30.18.1.2, Kutu: 95, Gömlek: 56, Sıra: 19, 30 Haziran 1941.

¹³⁶¹ H. Widmann, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, s.265; Sevtap Kadioğlu, "*Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde Mülteci Bilim Adamları*", s.191.

¹³⁶² B.C.A., Fon: 30.18.1.2, Kutu: 95, Gömlek: 56, Sıra: 19, 30 Haziran 1941.

¹³⁶³ B.C.A., Fon: 30.18.1.2, Kutu: 96, Gömlek: 88, Sıra: 5, 18 Ekim 1941; B.C.A., Fon: 30.18.1.2, Kutu: 121, Gömlek: 88, Sıra: 11, 15 Aralık 1949.

Türkiye’den ayrıldıktan sonra da eski mesai arkadaşlarıyla irtibatını kesmemiş, onların çalışmalarına yardımcı olmuş, Türkiye’nin fitopatolojik konularına olan ilgisi devam etmişti. Prof. Dr. Hans Bremer’in Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi’nden sonra Türkiye’nin ikinci kez daveti üzerine, 1959’da Erzurum Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi’nde Fitopatoloji Uzmanı olarak da görev almıştı.¹³⁶⁴

Hans Bremer’e, Almanya’nın Wiesbaden eyaletinde toplanan 35. Alman Bitki Koruma Kongresi’nde, 13 Ekim 1964’te, bitki koruma alınındaki başarılı hizmetlerinin bir mükâfatı olarak “*Otto Appel Madalyası*” verilmişti. H. Bremer, madalyayı aldıktan sonra, bir fitopatolog olarak Türkiye’de meslek hatıralarını anlattığı konuşmasını yaparken rahatsızlanarak vefat etmişti.¹³⁶⁵

IV-Siyasal Bilgiler Okulu’na Mülteci Alman Bilim İnsanlarının Katkıları

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde Alman bilim insanlarından; Prof. Dr. Ernst Reuter, Ord. Prof. Dr. Hans Freyer ve Ord. Prof. Ernst Forsthoff görev yapmıştı. Bu öğretim üyelerinin yanı sıra Sybille Winkelmann da Almanca okutmanı olarak Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde çalışmıştı. Mülteci statüsünde bulunan Ernst Reuter’in Türkiye’deki çalışmaları ve Siyasal Bilgiler Okulu’na ne gibi katkıları olduğuna dair bilgiler sunulmuştur.¹³⁶⁶

1- Prof. Dr. Ernst Reuter’in Siyasal Bilgiler Okulu’ndaki Faaliyetleri

Prof. Ernst Reuter, 29 Temmuz 1889’da, Apenrade kentinde doğmuştu. E. Reuter, liseyi Leer’de 1907’de bitirmişti. 1907-1912 tarihleri arasında Marburg, Münster ve Münih Üniversiteleri’nde tarih, coğrafya, ulusal ekonomi ve Alman Edebiyat eğitimi almış ve 1912’de Marburg’da devlet sınavını başarıyla geçmişti. E. Reuter’in Almanya’da önemli bir siyasi kariyere sahip olduğu dikkat çekmişti. 1912’de Sosyal Demokrat Parti’ye üye olmuş ve savaşa karşı “*Yeni Vatan*” derneğini kurmuştu. 1915’te I. Dünya Savaşı’nda Galiçya Cephesi’nde yaralanmış ve 1918’e kadar Ruslar’ın eline esir düşmüştü. 1918-1921 yılları arasında Alman Komünist Partisi’nde aktif rol alarak partinin genel sekreterlik ve Berlin Parti Sekreterliğini yapmıştı. Daha sonra Alman Sosyalist Partisi’ne girmiş ve 1923’te yeniden Sosyal Demokrat Parti’ye dönmüştü. E. Reuter’in siyasi kariyeri yalnızca ulusal politikayla sınırlı kalmamış; yerel

¹³⁶⁴ B.C.A., Fon: 30.18.1.2, Kutu: 152, 27, Sıra: 3, 29 Mayıs 1959.

¹³⁶⁵ Mediha Özmen, “*Hans Bremer’i Kaybettik*,” **Bitki Koruma Bülteni**, IV/3, (Eylül 1964,) s.96-97.

¹³⁶⁶ Ayşegül Mengi, “*Kentbilim ve Yerel Yönetimler Alanı İle Siyasal Bilgiler Fakültesi’ne Alman Bilim İnsanlarının Katkıları*”, **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.495-496.

politikada da çok önemli roller üstlenmişti. E. Reuter, 1925-1931 yılları arasında Berlin Belediye Meclisi Üyeliği ile aynı zamanda Berlin Ulaşım ve Altyapı Dairesi'nin Başkanlığı'nı yapmış; Berlin Ulaşım Şirketi BVG'nin kurulmasını da sağlamıştı. 1931-1933 yılları arasında Magdeburg Belediye Başkanlığı yapmış ve Alman Meclisi'ne üye seçilmişti.¹³⁶⁷

Nazi Kamu Personeli Yasası gereğince Nisan 1933'te E. Reuter, kamu görevinden alınmıştı. E. Reuter, ırki sebeplerle değil, Almanya'da Hitler rejimine sıkı muhalif olduğu için Almanya'dan ayrılmak zorunda kalmıştı. Hitler'e muhalefeti nedeniyle, 1933-1934 yıllarında iki kez toplama kamplarında kalmış olan E. Reuter, 1934'te Lichtenberg toplama kampından serbest bırakılmıştı. Kamptan çıktıktan sonra İngiltere'ye gitmiş, ancak politik kimliğinden dolayı İngiltere'de iş bulamamıştı. 1934'te Türkiye'ye sığınan Fritz Baade ve yine bir sığınmacı (mülteci) olan Max von der Porten'in tavsiyeleri ve aracılığı ile 4 Haziran 1935'te Türkiye'ye gelmiş, Ekonomi ve Ulaştırma Bakanlığı'nda danışman olarak göreve başlamıştı. E. Reuter, bu arada Siyasal Bilgiler Okulu'ndaki görevine 1938'de başlamış ve Almanya'ya döndüğü 1946'a kadar görevine burada devam etmişti.¹³⁶⁸

E. Reuter, aldığı eğitim ve öğretim sayesinde dil öğrenme konusunda önemli tecrübeleri olmuştu. Mesela I. Dünya Savaşı yıllarında, savaş esiriyken Rusçayı da hemen öğrenmiş ve Rusça'nın yanında İngilizce ile Yunanca'da öğrenmişti. Dil konusundaki birikimleri sayesinde mülteci olduğu Türkiye'de kısa sürede Türkçeyi öğrenmesine etki etmişti. Diğer pek çok mülteci profesörün aksine, eserlerini Türkçe yazmış, üniversitede derslerini Türkçe vermişti. Hatta E. Reuter'in Türkçeyi çok iyi öğrenmesi sayesinde, Türkiye'de yepyeni bir alan olan şehircilik ve yerel yönetimler konularında Türkçe terminolojik kelimeler üretmişti.¹³⁶⁹

¹³⁶⁷ Ankara Üniversitesi, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Arşivi**, “*Ernst Reuter Özlük Dosyası*”, 1935; Silke Brügel, **Ernst Reuter'in Türkiye'deki Yaşamı ve Katkıları**, (Çev. Süheyla Ababay), Friedrich Ebert Vakfı Ekonomi ve Toplum Yayınları, İstanbul, 1991, s.34-35; Fehmi Yavuz, “*Ernst Reuter*”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, XXIII/3, (1968), s.137-140; Ayşegül Mengi, “*Kentbilim ve Yerel Yönetimler Alanı İle Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne Alman Bilim İnsanlarının Katkıları*”, **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.495-496; H. Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.351-353.

¹³⁶⁸ Silke Brügel, **Ernst Reuter'in Türkiye'deki Yaşamı ve Katkıları**, s.39-44; Fehmi Yavuz, “*Ernst Reuter*”, s.140-145; Ayşegül Mengi, “*Kentbilim ve Yerel Yönetimler Alanı ile Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne Alman Bilim İnsanlarının Katkıları*”, **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.496-497; Ruşen Keleş, “*Ernst Reuter ve Şehircilik Üzerine*”, **Türkiye'de Yabancı Bilim İnsanları ve Çankaya'da Bir Kent Bilimci: Ernst Reuter Uluslararası Sempozyumu**, Goethe Enstitüsü, Ankara, (14 Aralık 2017), s.27-28; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.264-265; F. Neumark, **Boğaziçi'ne Sığınanlar**, s.67-71; H. Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.353-354; Stanford J. Shaw, **1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye**, s.440-441; E. Hirsch, **Anılarım**, s.349-350.

¹³⁶⁹ S. Brügel, **Ernst Reuter'in Türkiye'deki Yaşamı ve Katkıları**, s.44-45; F. Yavuz, “*Ernst Reuter*”, s.154-155; K. Yalçın, **Haymatlos Dünya Bizim Vatanımız**, s.298; H. Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**,

Görüldüğü gibi, E. Reuter'in ancak bu biçimde özetlenebilecek, özellikle siyasal mücadelelerle geçen bir yaşam öyküsü olmuştur. E. Reuter, kendi ülkesi olan Almanya'da siyasal mücadele verip Hitler rejimine karşı gelirken, "*İkinci Vatanım*" dediği Türkiye'de Türk kamu yönetiminin geliştirilmesine ve en önemlisi yükseköğretimin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Atatürk'ün 1930'lu yıllarda uyguladığı eğitim ve öğretimin modernleştirilmesi çabaları nedeniyle davet edilen ya da görevlendirilen bilim insanlarında biri olmamıştı. Belediye ve şehircilik konularında uzman olan E. Reuter, özellikle Berlin ve Magdeburg kentlerinde ulaşım alanında başarılı politikalar üzerine ve uygulamalara imza atmıştı. Türkiye'ye ulaştırma uzmanı olarak Ekonomi ve Ulaştırma Bakanlığı'na davet edilmişti. 4 Haziran 1935'te Türkiye'ye gelen Ernst Reuter aynı gün İktisat Vekili Celal Bayar'la bir danışmanlık sözleşmesi imzalamıştı. Bir yıl için geçerli olan bu sözleşmeye göre; E. Reuter, bakanlığa kent ulaşımı, yük nakliyatı ve harcamaları, limancılık ve gemicilik yönetimi üzerine raporlar hazırlayarak bu konularla ilgili istatistikler çıkarmıştı. 1935'ten 1939'a kadar Ulaştırma Bakanlığı'ndaki danışmanlık süresince 80'den fazla rapor hazırlamıştı. 1939'da kurulan Ticaret Bakanlığı'nda danışmanlık görevinde bulunmuştu.¹³⁷⁰

E. Reuter, Türkiye'deki çalışmaları sırasında yine o dönem Türkiye'ye yerleşmiş tanınmış Alman mimarlardan Bruno Taut, Berlin Belediyesi'nin imar danışmanı mimar Martin Wagner ve yine tanınmış Alman kent plancısı Gustav Oelsner ile sık sık görüşmüş onlarla mesleki ve toplumsal işbirliği yapmıştı.¹³⁷¹

E. Reuter'in Ankara'daki çalışmaları hakkında Büyükelçilik yetkilisi Fabricius 7 Aralık 1935'te Alman Dışişleri Bakanlığı'na bir rapor yollamıştı. Raporla; E. Reuter'in Türkiye'de ki Bakanlık kurumlarına danışmanlık yaptığı, Almanya'da ki ulaştırma-altyapı konusunda elde ettiği deneyimleri Ankara'ya aktardığını ve sözleşmesi gereği siyasi konularda fikir ve faaliyet yürütmediği belirtilerek, çalışmalarının her daim kontrol edileceği yazılmıştı.¹³⁷² Bu tarz raporlar göstermektedir ki, Türkiye'ye gelen

s.355; F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.68; A. Reisman, **Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, s.130-132; Stanford J. Shaw, **1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye**, s.441; Reiner Möckelmann, **İkinci Vatan Türkiye Ernst Reuter'in Ankara Yılları**, (Çev. Ahmet Arpat), İşbankası Yayınları, İstanbul, 2016, s.107-118; ; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.264-265.

¹³⁷⁰ **Cumhuriyet**, "*Batı Berlin Belediye Başkanı*", 26 Mayıs 1950, s.3; H. Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.353; Silke Brügel, **Ernst Reuter'in Türkiye'deki Yaşamı ve Katkıları**, s.49-50; Fehmi Yavuz, "*Ernst Reuter*", s.154; Ruşen Keleş, "*Ernst Reuter ve Şehircilik Üzerine*", **Türkiye'de Yabancı Bilim İnsanları ve Çankaya'da Bir Kent Bilimci: Ernst Reuter**, s.33.

¹³⁷¹ Güven Turan, "*Geldiler Gördüler Yazdılar*", **Cogito**, s.137; Reiner Möckelmann, **İkinci Vatan Türkiye Ernst Reuter'in Ankara Yılları**, s.153.

¹³⁷² **D.A.A.P.A.**, "*İstanbul Emigranten Akten*", R- K/A 242/35, 1935.

mülteci bilim insanlarının Hitler Almanya'sı tarafından takip edilmiş ve özellikle de Almanya'da politika üzerine çalışmış E. Reuter gibi kişiler takip edilmişti.

Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne Katkıları;

Ernst Reuter, 1938-1939 öğretim yılında Siyasal Bilgiler Okulu'nda öğretim üyesi olmuş, bu görevini Türkiye'den ayrıldığı 1946'a kadar sürdürmüştü. E. Reuter, verdiği derslerle, yazdığı kitap ve makalelerle, hazırladığı raporlarla, kurduğu ve kurulmasına öncülük ettiği akademik birimler ve uygulayıcılara, özellikle kaymakamlara yönelik kurslarda verdiği konferanslarla Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne büyük katkıda bulunmuştu. E. Reuter, Mülkiye'de bulunduğu süre içerisinde, o dönemde Türkiye'nin ekonomi, siyaset ve yönetim yapısında söz sahibi olacak kadroların yetiştirilmesinde önemli rol oynamıştı. 1941'de Siyasal Bilgiler Okulu'nda şehircilik dalında yaptığı çalışmalardan dolayı Profesörlük unvanı verilmişti. Ekonomik, siyasal ve toplumsal gelişme sürecinin çok önemli parçası olan kentleşme süreci ve bu sürecin en önemli aktörlerinden birisi olmuştu. Yerel yönetimler konusundaki çalışmaları E. Reuter'i yalnızca Mülkiye için değil, Türkiye için de çok önemli duruma getirmişti.¹³⁷³

E. Reuter'in Verdiği Dersler;

İdari Şubede Şehircilik ve Mahalli İdareler dersleri ile hem İdari hem Mali Şubelerde Mahalli İdareler Maliyesi derslerini vermişti. Derslerde E. Reuter, öğrencilerine her zaman mütevazı davranmış ve onlarla görüş alışverişinde bulunmuştu. E. Reuter, öğrencilerini her zaman geleneksel ya da kazanılmış otoriteyi sorgulamaya özendirmiş; Mülkiye'nin eleştirel tarzının gelişmesine bu anlamda büyük katkıda bulunmuştu.

Kurulmasına Katkıda Bulunduğu Akademik Birimler;

E. Reuter'in Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde kurulmasına katkıda bulunduğu akademik birimlerden birisi de “*Şehircilik Kürsüsü*” olmuştu. E. Reuter'in Siyasal Bilgiler Okulu'nda göreve başladığı 1938-1939 öğretim yılı itibarıyla, Türkiye'deki hiçbir yükseköğretim kurumunda “*Şehircilik*” adı altında ya da içeriğinde bir ders

¹³⁷³ B.C.A., Fon: 30.18,1,2, Kutu: 108, Gömlek 32, Sıra: 2, 15 Şubat 1945; Ankara Üniversitesi, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Arşivi**, “*Ernst Reuter Özlük Dosyası*” 1939; Silke Brügel, **Ernst Reuter'in Türkiye'deki Yaşamı ve Katkıları**, s.44-46; Fehmi Yavuz, “*Ernst Reuter*”, s.154-162; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.264-265; F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.68-69; H. Çelikkbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.354; K. Yalçın, **Haymatlos Dünya Bizim Vatanımız**, s.299-300; S. J. Shaw, **1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye**, s.441; A. Mengi, “*Kentbilim ve Yerel Yönetimler Alanı ile Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne Alman Bilim İnsanlarının Katkıları*”, **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.498.

okutulmamıştı. Yine, başka ülkelerde şehircilik konuları daha çok mimarlık, mühendislik ve planlama merkezli teknik bir alanı içermişti. Oysa E. Reuter, Şehircilik dersine kendi öğrenim alanlarına uygun olarak daha çok ekonomik, toplumsal ve siyasal açıdan yaklaşmış ve yaklaşılmaması gerektiğini savunmuştu.

Öte yandan, E. Reuter, “*Şehircilik*” konularını ele alınırken köy ve köylü ile ilgili konulara da değinilmesi gerektiğinin altını çizmişti. Hatta bu nedenle Fehmi Yavuz, köy yönetimlerinin maliyesi üzerine bir doçentlik tezi hazırlamıştı. Fehmi Yavuz, 1943’te başlarında Prof. Ernst Reuter’in asistanı olarak atandığında, daha önce hiç üzerinde durulmayan bir alan seçtiği için pek çok kişinin bu durumu yadırgadığının altını çizilmişti.

Oysa Ernst Reuter’in Siyasal Bilgiler Okulu’nda vermeye başladığı “*Şehircilik, Mahalli İdareler, Mahalli İdareler Maliyesi*” gibi derslerde üzerinde durulan konular kısa zamanda, Türkiye’nin çok önemli ekonomik, siyasal, yönetsel ve toplumsal tartışma konuları arasına girmişti. 1938’de kurulan Şehircilik Kürsüsü, zaman içerisinde önce Kentleşme ve Çevre Sorunları Anabilim Dalı’na dönüşmüş; 2014 yılında da, Kent, Çevre ve Yerel Yönetim Politikaları Anabilim Dalı olarak değişmişti. Söz konusu anabilim dalı, kuruluşundan bu yana kent, kentleşme, konut, yerel yönetimler ve çevre konularını siyasal, ekonomik, hukuki ve toplumsal boyutlarıyla ele alış şekli E. Reuter’in yaklaşımının izlerini taşıyordu. E. Reuter’in Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde 1938’de kurduğu Şehircilik Kürsüsü uzun yıllar sonra Türkiye’deki başka yükseköğretim kurumlarında da kurularak yaygınlaşmıştı. E. Reuter’in kurulmasına katkıda bulunduğu ikinci akademik birim ise, o zamanki adıyla “*İskân ve Şehircilik Enstitüsü*” olmuştu. Söz konusu Enstitü’nün kurulması için çok çaba harcamış, bir tüzük hazırlamış; ancak, Siyasal Bilgiler Okulu’nda göreve başladığı ilk yıllarda yardımcısının olmaması ve II. Dünya Savaşı sırasında yaşanan kimi güçlükler nedeniyle bu girişimini sonuçlandıramamıştı. Enstitü, onun yaşamını kaybettiği zamana rastlayan 1953’te kurulabilmişti. Bu emeklerinden dolayı kuruma “*Ernst Reuter İskân ve Şehircilik Araştırma ve Uygulama Merkezi*” adı verilmişti.¹³⁷⁴

Türkiye’deki Alman profesörlerin politika yapmaları yasak olmasına rağmen Haziran 1943’te Ernst Reuter’in önderliğinde Türkiye’de “*Alman Bağımsızlık Birliği*”

¹³⁷⁴ B.C.A., Fon: 30.18,1,2, Kutu: 108, Gömlek: 32, Sıra: 2, 15 Şubat 1945; Ankara Üniversitesi, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Arşivi**, “*Ernst Reuter Özlük Dosyası*”; Silke Brügel, **Ernst Reuter’in Türkiye’deki Yaşamı ve Katkıları**, s.46-50; Fehmi Yavuz, “*Ernst Reuter*”, s.154-162; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.265-266; F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.69-72; H. Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.354; K. Yalçın, **Haymatlos Dünya Bizim Vatanımız**, s.300-302; A. Reisman, **Nazizm’den Kaçanlar ve Atatürk’ün Vizyonu**, s.127-130.

kurulmuştu. Bu oluşumda Ernst Reuter'in yanı sıra Gerhard Kessler, Alexander Rüstow, Hans Wilbrandt, Curt Kosswig gibi mülteci bilim insanları yer almıştı.¹³⁷⁵

Ernst Reuter Üzerine;

Prof. Dr. Fehmi Yavuz, önce asistanı sonra da doçenti olarak dört yıl boyunca E. Reuter ile birlikte çalışmıştı.¹³⁷⁶ F. Yavuz E. Reuter'in iki önemli yanını ön plana çıkarmıştı. Bunlardan birisi, politikacı Ernst Reuter, diğeri Profesör Reuter olarak açıklamıştı. F. Yavuz göre; politikacı E. Reuter Almanların, Profesör E. Reuter'in ise Türklerin olduğunu söylemişti. E. Reuter'in Türk Hükümeti ile yaptığı anlaşma nedeniyle politika ile uğraşması yasaklanmıştı. Bu nedenle politikadan uzak kalmaktan memnun olmamakla birlikte, politika konusunda sahip olduğu deneyimini, özellikle yerel yönetici olarak (Magdeburg Belediye Başkanlığı) sahip olduğu deneyimleri ve bakış açısını öğrencileriyle paylaşarak; kitaplarda, makalelerde ve hazırladığı raporlarda kullanarak aktarmıştı. E. Reuter'in Türkiye'de çok sade bir yaşam sürmüştü. Yine, F. Yavuz'un deyişiyle, Ankaralılar E. Reuter'i bisiklete binen “*Mavi Bereli Alman*” olarak tanımışlardı. F. Yavuz, E. Reuter'in Türkiye'ye ilk geldiği yıllarda eline geçen paranın satın alma gücünün çok yüksek olduğunu; bu nedenle bol bol kitap aldığını ve Nazi baskısından kaçan Almanlara yardım çabalarını desteklediğini de söylemişti. E. Reuter'in Türkiye hakkındaki düşünceleri de çok önemli bilgiler barındırmıştı. E. Reuter'in gerek yazılarında, gerek konuşmalarında Türkiye'den “*memleketim*”, ya da “*memleketimiz*” diye söz etmesi dikkat çekmişti. F. Yavuz'a göre; “*Reuter, milliyet taassubunu, din, renk ayrılığına dayanan dünya görüşünü her zaman reddetmiş, insanların kötü rejimler ve iktidarlar yüzünden birbirine düşürüldüğü görüşünü savunduğunu*” belirmişti.

Türkiye'nin Almanya ile siyasi münasebetlerin bozulması para değerinin düşmesi gibi nedenler E. Reuter'i harcamalarında bazı sıkıntılara sokmuştu. O paraya bir araç gözüyle bakmış ve ailesine dürüst bir yaşam olanağı sağlayacak kadar parası olmuştu. Siyasal Bilgiler de görev alacağı günlerde müdür Emin Erişirgil'e yazdığı bir mektupta şunlardan bahsetmişti: “*Bu çalışmam için ödenecek karşılık konusunda sorunuza şöyle cevap vermek isterim. Bugün ki koşullar için de üzerime alacağım öğretim işini herhangi bir maddi karşılık beklemeden yapmak isterdim. İktisat Vekâleti'nde 3 yıldan beri yapmakta olduğum görevden ayda net olarak 800 TL almaktayım. Böyle bir*

¹³⁷⁵ Silke Brügel, **Ernst Reuter'in Türkiye'deki Yaşamı ve Katkıları**, s.54-58; K. Yalçın, **Haymatlos Dünya Bizim Vatanımız**, s.356.

¹³⁷⁶ Bu başlık altındaki bilgiler Fehmi Yavuz'dan alıntılanmıştır. Fehmi Yavuz, “*Ernst Reuter*”, s.133-192.

geçinecek kadar aldığım sürece daha üstüne çıkmak istemem. Bu iş için yapacağım masrafları karşılamak üzere bana ayda 50 TL vermeniz yetecektir. Ancak böyle bir ödeneğin yapacağım işlerin karşılığı değil yalnız bir tazminat ve minnet olduğu kabul edilmelidir.”

Diğer mültecilerin aksine E. Reuter, Atatürk’ü bizzat tanıma olanağını elde edememişti; fakat yazdığı mektuplarda Atatürk’e karşı duyduğu hayranlığı şu ifadelerle dile getirmişti: *“Dün Atatürk’ü toprağa verdik ve bir önceki gün de okulun öğretim kadrosuyla birlikte naşının önünden saygı geçişinde bulunduk. Halkın, propaganda yapılmaksızın, kendiliğinden katılarak yas tutmasını izlemek çok etkileyici oluyor.”*

Bu cümle, E. Reuter’in ülkedeki gelişmeler karşısındaki yorumunu yansıtmıştı. E. Reuter, Atatürkçü kültür devriminin halktan kaynaklandığından emin olmuştu. E. Reuter’in kanısına göre Türkiye Cumhurbaşkanı Atatürk’ü; *“her zaman halkının özgür olmasını amaçlamış, nadir rastlanılan bir diktatör”* olarak bahsetmişti. E. Reuter, Türkiye’de yerel yönetimin kurulmasında bizzat görev alarak ülkedeki modernleşme sürecinde Anadolu’da geziler yapmıştı. O yıllarda, Atatürk’ün düşüncelerinin Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerin dışına da yayılıp yayılmadığını izleme imkânını elde edebilmişti.¹³⁷⁷

E. Reuter’in, Türk devrimlerine ve bu devrimleri yapanlara da hayran olduğu görülmüştü. F. Yavuz, E. Reuter’in Almanya’ya döndükten sonra yazdığı bir makaleden alıntı yaparak bu durumu şöyle vurgulamıştı: *“Birinci Cihan Savaşı’ndan sonra millette yeniden hürriyetini kazandırmış olan büyük Devlet adamı Atatürk’ün memleketine yaptığı büyük hizmetlerden birisi, eski imparatorluk hayallerine bir daha dönmek üzere, tam anlamıyla son vermiş olmasıdır. Belki bazı Turancılık hayallerine sahip olanlar vardır. Fakat bunlar Türk Milleti için hiçbir rol oynamazlar. Türkiye’de geniş halk kitlelerinin bir tek dileği şudur: Yüzyıllar boyunca kötü işletilen, verimi düşürülen memleketi yeniden imar etmek ve ondan yaşamağa değer bir vatan yaratmak.”*¹³⁷⁸

Ernst Reuter’in öğrencileri;

Ernst Reuter’in Türkiye’de yetiştirdiği gençler daha sonraları ülkenin önde gelen devlet adamları olmuştu. Özellikle de Kaymakam adaylarına verdiği ders sayesinde devletin üst düzey bürokrasisi ile dostane ilişkiler kurmuştu. Yetişmelerine katkıda

¹³⁷⁷ S. Brügel, *Ernst Reuter’in Türkiye’deki Yaşamı ve Katkıları*, s.51-52.

¹³⁷⁸ F. Yavuz, *“Ernst Reuter”*, s.198; Ayşegül Mengi, *“Kent Bilim ve Yerel Yönetimler Alanı ile Siyasal Bilgiler Fakültesi’ne Alman Bilim İnsanlarının Katkıları”*, *İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi*, s.501.

bulunduğu kişiler ise; Turgut Kılıçer, İrfan Kızıklı, Bedii Feyzioğlu, Mehmet Altan, Şinasi Özdenoğlu, Şerif Tüten (Valilik ve 1980-1982 yılları arasında İmar ve İskân Bakanı), Cevat Gürsoy ve Fehmi Yavuz gibi Türk gençlerine rol model olmuştur.

Turgut Kılıçer anılarında hocası Ernst Reuter, hakkında şu ifadeleri kullanmıştı: *“Hayalimize E. Reuter tarafından kurulmuş bir şehir canlandırdık. Büyük yeşil alanlara sahip olan rahat ve güzel bir şehirdi. Vali olarak görev yaptığım süre de sürekli bu tabloyu gözümün önüne getirdim. Daha sonraları yerel yönetim görevlisi olarak davet edildiğim derslerde öğrencilere sadece Reuter’in kitaplarını okumalarını önermek ve kalmadım. Reuter’in beni etkileyen bu şehircilik anlayışını da aktardım.”*

İrfan Kızıklı anılarında hocası E. Reuter hakkında şu ifadeleri kullanmıştı: *“Türkiye’ye dair konuları ve gerekçeleri bizden daha iyi tanıyordu. Sınav esnasında bana nereli olduğumu sordu. Kayseri’den geldiğimi söyleyince bana Kayseri’deki elektrik kurumunun organizasyon yapısını sordu. Tabii ki bu konuda hiçbir bilgim yoktu. Reuter bunun üzerine bana tüm ayrıntılarıyla kurumun organizasyon yapısını anlatmaya başladı ve sonunda da geçerli not vererek beni gönderdi. Yani Türkiye konusunda bizden daha çok bilgisi var idi.”*

Öğrencisi Mehmet Altan, anılarında hocası E. Reuter hakkında şu ifadeleri kullanmıştı: *“Profesörümüzü çok seviyorduk. Zira o da Türkiye’yi bizim kadar yani biz diğer Türkler kadar seviyordu. Türkiye’den adeta ikinci vatani imiş gibi söz ediyordu. “Bizim Ülke” dediğinde Türkiye’yi kastediyor ve bu bizi çok mutlu ediyordu.”¹³⁷⁹*

Eserleri Hakkında;

E. Reuter’in seksenin üzerinde eser yayınlamıştı. Bunlar arasında kitaplar, çeşitli dergilerde yayımlanmış makaleler, hazırladığı raporlar ve eğitim çalışmaları nedeniyle ders notları hazırlamıştı. Eserlerinde daha çok; köylerden kentlere göç, köy yönetimi, konut ve arsa sorunları ve politikaları, kentleşme ve kent planlaması, kent yönetimi, kent içi ulaşım, kentsel hizmetler ve çevre sorunları, belediye maliyesi, belediyelerin ekonomik girişimleri ve işletmeler, yerel yönetim bankacılığı ve iller bankası, merkezi yönetim ve yerel yönetim ilişkileri üzerinde durmuştu.

Ayrıca E. Reuter, 1940’da yazmış olduğu *“Şehircilik Dersleri”* adlı çalışmasının bir nüshasını Cumhurbaşkanı İsmet İnönü için özel olarak hazırlamış ve imzalayarak verilmesi için Cumhur Kâtibi Kemal Gedeleş’e takdim etmişti. Kitabı kâtime teslim ederken Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’ye bir not bırakmıştı. Notunda; *“Bunun bir*

¹³⁷⁹ S. Brügel, **Ernst Reuter’in Türkiye’deki Yaşamı ve Katkıları**, s.71-75.

nüshasını yüksek huzurlarınıza takdim ediyorum. *Cumhur Reisi ve Türklerin Milli Şefine doğrudan doğruya takdime cesaret edemedim. Kendileri için zel olarak hazırladığım nüshayı şahsi en derin saygı ve tazimlerle kabul buyurursa minnertar olacağım*¹³⁸⁰” diyerek değerli bakış açısını göstermişti.

E. Reuter’in ilk eseri 1940’da yayınlanan “*Komun Bilgisi*” ders kitabı olmuştu. Bundan sonra o zamanın Sivas Valisi Necmettin Ergin’le “*Belediye Maliyesi*” kitabını yayınlamıştı. Arkitekt, Siyasal Bilgiler, İktisat Fakültesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Konjektör, Siyasi İlimler, İdare, Belediyeler ve benzeri dergilerinde çıkmış yetmişden fazla makale yayınlamıştı. Bunlardan ayrı baskısı yapılanlar dışında bazı broşürleri de yayınlanmıştı.¹³⁸¹

Türkiye’den Ayrılışı;

Profesör Ernst Reuter, 1946’da Siyasal Bilgiler Okulu Müdürlüğü’ne dilekçe ile başvurarak Almanya’ya dönmek istediğini bildirmişti.¹³⁸² Almanya’ya döndükten sonra, 1948’e kadar yeniden Berlin Belediye Meclisi Üyeliği’ne seçilmiş, bu arada Ulaşım ve Altyapı Şirketinin yöneticiliğini yapmıştı. E. Reuter, 1947’de Berlin Belediye Başkanı seçilmesine karşın Sovyetler Birliği vetosu nedeniyle göreve başlayamamıştı. 1948’de Berlin’in ikiye bölünmesi sonrasında Batı Berlin Belediye Başkanı olmuş ve 1951’de yeniden Berlin Belediye Başkanı seçilmişti. Ayrıca, E. Reuter’in 1949-1953 yılları arasında, Almanya’nın önemli yerel yönetim kurumlarından birisi olan Alman Kentler Birliği’nin de Başkanlığı’nı üstlenmişti. Yapmış olduğu üstün hizmetlerinden dolayı Berlin’de “*Ernst Reuter Platz*” caddesine adı verilmişti. Ayrıca Ankara’daki Alman Büyükelçiliği’ndeki özel okula da “*Ernst Reuter Schule*” adı verilmişti.¹³⁸³ E. Reuter 64 yaşında iken 29 Eylül 1953’te Berlin’de yaşamını kaybetmişti.¹³⁸⁴

V- Tıp Fakültesi’ne Mülteci Alman Bilim İnsanlarının Katkıları

Ankara Tıp Fakültesi’nin kuruluşu hakkında detaylı bilgi daha önceki başlıkta sunulmuştu. Ankara Tıp Fakültesi 1937’de kurulmuş fakat bir takım sorunlar nedeniyle

¹³⁸⁰ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, “E. Reuter’in İsmet İnönü’ye İmzaladığı Kitap”, Ebiş No: 01010050.

¹³⁸¹ Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Arşivi, “Ernst Reuter Özlük Dosyası” 1939; Silke Brügel, Ernst Reuter’in Türkiye’deki Yaşamı ve Katkıları, s.44-46; Fehmi Yavuz, “Ernst Reuter”, s.154-162; Reiner Möckelmann, İkinci Vatan Türkiye Ernst Reuter’in Ankara Yılları, Ayşegül Mengi, “Kentbilim ve Yerel Yönetimler Alanı ile Siyasal Bilgiler Fakültesi’ne Alman Bilim İnsanlarının Katkıları”, İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi, s.496-497. (Eserleri ekler kısmında verilecektir)

¹³⁸² Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Arşivi, “Ernst Reuter Özlük Dosyası” 1946.

¹³⁸³ F. Yavuz, “Ernst Reuter”, s.192; Silke Brügel, Ernst Reuter’in Türkiye’deki Yaşamı ve Katkıları, s.63-71; H. Çelikbudak, Yurtsuz Kalanlar, s.354; H. Widmann, Üniversite Reformu ve Atatürk, s.278; S. J. Shaw, 1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye, s.441; F. Neumark, Boğaziçine Sığınanlar, s.69.

¹³⁸⁴ Akşam, 1 Kasım 1952, s.5; Cumhuriyet, “Batı Berlin Belediye Reisi Reuter Öldü”, 30 Eylül 1953, s.1.

19 Ekim 1945'te eğitim ve öğretime ancak sekiz yıl sonra başlanmıştı. Basında Sağlık Bakanlığı tarafından Ankara Numune Hastanesi'nde görevlendirmek üzere, beş ecnebi profesörle mukavele yapıldığı haberleri çıkmıştı. Gelecek profesörler arasında meşhur operatör Profesör Eduard Melchior ve çocuk doktoru Prof. Dr. Albert Eckstein gibi hekimlerin olduğu ve daha sonra Ankara'da açılacak tıp fakültesine bu profesörlerin angaje edileceği bilgisi verilmiş.¹³⁸⁵ Bu süreç öncesinde Ankara'da 1934-1935'te tamamlanan Numune Hastanesi ve Hıfzıssıhha Enstitüsü'nde mülteci Alman tıp mensupları görev almıştı. Bu bilim insanları şöyledir; Eduard Melchior (Cerrahi), Albert Eckstein (Pediatri), Agust Laqueur (Fizik Tedavi), Alfred Marchionini (Deri Hastalıkları), Max Meyer (Kulak-Burun-Boğaz Hastalıkları), Ernst Magnus (İç Hastalıkları). Mülteci Almanlar dışında Numune Hastanesi'nde başka yabancılar görev almamıştı. Ankara'nın tıbbi yönden gelişmesinde özellikle önemli rolü E. Melchior, A. Eckstein ve A. Marchionini oynamıştı. Bu hocalar daha sonra 1945'te, Tıp Fakültesi'nin kuruluşunda da profesör ve kurucu üyeler olarak önemli görevlerde bulunmuştu.¹³⁸⁶

1- Prof. Dr. Albert Eckstein'in Ankara'daki Faaliyetleri

Albert Eckstein, Almanya'nın Ulm kentinde 9 Şubat 1891'de doğmuştu. 1914'te Freiburg Tıp Fakültesi'nden mezun olmuştu. I. Dünya Savaşı sonrası 1918'de aynı üniversitede Profesör Hans Kries'in yanında Fizyoloji asistanlığı yapmıştı. 1921'de ünlü Prof. Carl T. Noeggerath'ın yanında çocuk asistanlığına başlamış ve 1923'te de uzmanlık alanı olarak çocuk doktoru unvanını almıştı. A. Eckstein'in Freiburg'da yaptığı ilk yayın "*Süt çocuklarında uyuşturucu ilaçların teneffüs sistemine etkisi*" ile dikkatleri üzerine çekmeyi sağlamıştı. 1923'te "*Farelerde Doğal ve Yapay Işığın Büyümeye Etkisi*" başlıklı çalışması ile doçent olmuştu. A. Eckstein, alanında önemli çalışmalar yaparak 1925'te Düsseldorf Tıp Akademisi Pediatri doçentliğine, 1926'da profesörlüğe ve 1932'de de ordinaryüs profesörlüğe kadar yükselmişti. Hocası Ordinaryüs Profesör Arthur Schlossmann'ın kızı Bayan Erna Schlossman ile evlenmiş ve bu evlilikten üç tane çocuğu dünyaya gelmişti.

Albert Eckstein, Düsseldorf'ta ilk yıllarda prematüre çocukların fizyolojisi konusunda çalışmıştı. Alman Devleti tarafından 1929'da Hollanda'da ortaya çıkan çiçek salgınını incelemeye gönderilmişti. 1931'de Arjantin Tıp Cemiyeti'nin daveti ile Arjantin, Brezilya ve Uruguay'da konferanslar vermek üzere Güney Amerika'ya

¹³⁸⁵ Tan, "Ecnebi Profesörler Geliyor", 15 Mayıs 1935, s.2.

¹³⁸⁶ Mazhar Semih Başkan, "Ankara Tıp Fakültesi'ne Alman Bilim İnsanlarının Katkıları", **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.434; F. Neumark, **Boğaziçi Sığınanlar**, s.64.

gitmişti. Özellikle de “Çiçek aşısından sonra görülen ansefalit (beyin iltihabı)” üzerindeki çalışmalarındaki başarılarından dolayı 1935’te Almanya Sağlık Danışma Kurulu’na “*Reichsgesundheitsrates*” seçilmişti. A. Eckstein, çocuk hastalıkları konusunda dünya genelinde önemli çalışmalarıyla tanınan bir bilim insanı olmuştu.¹³⁸⁷

A. Eckstein, Adolf Hitler’in iktidarı ele alması ve Yahudilere karşı başlattığı ırki politikalar neticesinde 1 Temmuz 1935’te Düsseldorf’daki kliniğinde kişiye özel damgasını taşıyan bir mektup almıştı. Mektupta şu bilgiler yer almıştı: “*Reich adına, 12 Haziran 1935 tarihli emirlere dayanarak sizi Haziran 1935 itibarıyla Prusya Hükümeti Hizmetindeki görevlerinizden azlediyorum. İmza: Adolf Hitler.*”¹³⁸⁸

Bu mektupla görevinden el çektirilen A. Eckstein’e o tarihlerde birisi İngiltere’den diğeri Amerika Birleşik Devletleri’nden iki teklif gelmişti. Bu teklifleri düşünürken 1935’in Ağustos ayı sonlarında kendisine Alman Dışişleri Bakanlığı’ndan bir mektup gelmişti. Ankara’da Sağlık Bakanlığı’nın Numune Hastanesi için Alman profesörlere ihtiyacı olduğunu bildiren mektubu almıştı. Mektupta ayrıca bu görevi kabul etmesinin Almanya’nın çıkarları açısından iyi olacağı belirtilmiş ve görevi kabul etmesi tavsiye edilmişti. Cumhuriyetin ilk Sağlık Bakanı olan Dr. Refik Saydam, iki yıl önce de Prof. Philipp Schwartz ile Ankara’da tasarlanan hastane ve doktorlar için gerekli Alman profesörler konusunu görüşmüştü. Bu kapsamda Philipp Schwartz, A. Eckstein’i özellikle önerilmişti. Dr. Albert Eckstein, Ankara’ya gitmeye karar vermiş ve 1935’in Eylül başında Ankara’ya gelip Numune Hastanesi’nde göreve başlamıştı. Ankara’ya vardktan sonra ertesi gün Sağlık Bakanı Dr. Refik Saydam kendisini kabul etmiş ve görüşmede kendisine Numune Hastanesi’ndeki görevine ilaveten ayrıca Türkiye’de çocuk sağlığı ve hastalıkları konusunda bir rapor hazırlamasını istemişti.¹³⁸⁹

Bakan Refik Saydam, Dr. A. Eckstein ve karısının, çocuk hastalıkları ve ölümleri üzerine rapor hazırlamasını istemişti. Bu istek doğrultusunda A. Eckstein, asistanı Dr. Selahattin Tekand’ın eşliğinde 1937’de Temmuz ve Ağustos aylarında Orta ve Güney

¹³⁸⁷ Nejat Akar, **Bozkır Çocuklarına Bir Umut Albert Eckstein**, Güner Yayınları, İstanbul, 2008, s.26.

¹³⁸⁸ A. Reisman, **Nazizm’den Kaçanlar ve Atatürk’ün Vizyonu**, s.170-173; Nejat Akar, **Bozkır Çocuklarına Bir Umut Albert Eckstein**, s.21; Mazhar Semih Başkan, “*Ankara Tıp Fakültesi’ne Alman Bilim İnsanlarının Katkıları*”, **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.433; Stanford J. Shaw, **1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye**, s.441-442; Regine Erichsen, “*Numune Hastanesinden Ankara Tıp Fakültesine; Göçmen A. Eckstein ile Eduard Melchior ve Türkiye’de Tıp Alanında Yaptıkları Çalışmalar*”, **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.448-449.

¹³⁸⁹ **Akşam**, “*İki Alman Profesör Geldi*”, 2 Ekim 1935, s.2; Reiner Möckelmann, **Wartesaal Ankara, Ernst Reuter, Exil und Rückkehr nach Berlin**, Berlin, 2009, s. 116; N. Akar, **Bozkır Çocuklarına Bir Umut Albert Eckstein**, s.25-43; H. Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.331-332; Mazhar Semih Başkan, “*Ankara Tıp Fakültesi’ne Alman Bilim İnsanlarının Katkıları*”, **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.434; F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.64-65.

Anadolu'nun on üç vilayeti ile köylerinde inceleme gezileri yapmıştı. Bu araştırmalar Türkiye nüfusunun önemli bir kesiminin sağlık ve demografi istatistiklerinin yapılmasına yönelik ilk girişim olmuştu. Bu yolculukta toplam nüfusu 52.662 olan altmış köy gezilmişti. Bu yolculuklarda bir çocuk doktoru olan Dr. Ema Eckstein, ülkenin ilk kamu sağlığı istatistiklerini toplamak üzere Türkiye'nin iç kesimlerindeki köylere yapılan ziyaretlerde kocasına ve Türk asistanı olan Dr. Selahattin Tekand'a eşlik etmişti.¹³⁹⁰

Dr. Selahattin Tekand, bu veri toplama gezilerinde ekibin önemli bir üyesi olarak görev yapmıştı. Dr. Selahattin Tekand'ın anılarında bu gezi ile ilgili şu bilgilere yer verilmişti: *“Anadolu'ya yapılan inceleme gezileri sırasında Prof. Eckstein en ağır koşullara bile kolayca alışıyordu, köylülerle derhal yakınlık kuruyor onlarla şakalaşıyor ve kendisine sunulan yemekleri yiyordu.”*¹³⁹¹

Albert Eckstein, taşrada 1937 ve 1938 yıllarında geniş çapta araştırma gezileri yapmıştı. Bunların sonuçlarını gazetelerde ve bilimsel çalışmalarında anlatmış Türkiye'de süt çocuğu bakımıyla ilgilenen sosyal yardım kuruluşlarının kurulmasında öncü rol üstlenmişti. Onun etkinlik yıllarında Türkiye'de çocuk ölümleri %33'ten %12'ye kadar düşmüştü.¹³⁹²

Dr. A. Eckstein ve karısı yanlarında çalışan Mehmet'in Bolu Mengen'deki köyüne gitmişlerdi. Dr. Albert Eckstein, her zamanki gibi köylülerin fotoğrafını çekmişti. Bu çektiği fotoğraflardan biri 1942'de basılan 10 Liralık banknotların arkasında köylü kadınları olarak yer almıştı. Bu banknotlar Berlin'deki Alman banknot matbaasında basılmıştı. Fotoğraftaki kadın Mehmet'in yengesidir, herkesin yengesinin fotoğrafına dokunmasına çok kızmış, ancak bu fotoğrafı Atatürk'ün seçtiğini, Türkiye'deki en güzel köylü kadını temsil ettiği söylenerek ikna edilip kızgınlığı giderilmişti. Yine 1939'da New York Fuarı'na katılan Türkiye'nin sergisinde Dr. A. Eckstein'in çok sayıda fotoğrafı yer almıştı.¹³⁹³

¹³⁹⁰ N. Akar, **Bozkır Çocuklarına Bir Umut Albert Eckstein**, s.53-65; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.250; Mazhar Semih Başkan, *“Ankara Tıp Fakültesi'ne Alman Bilim İnsanlarının Katkıları”*, **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.435.

¹³⁹¹ N. Akar, **Bozkır Çocuklarına Bir Umut Albert Eckstein**, s.55-56; A. Reisman, **Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, s.176; İhsan Doğramacı, *“Albert Eckstein'in Hayatı ve Eserleri”*, **Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası**, S.4, 1950, s.5-7.

¹³⁹² **Ulus**, *“Süt Çocuğu Ölümleri Azaldığı için Hükümeti Tebrik Ederim”*, 8 Kasım 1937, s.1; **Cumhuriyet**, *“Çocuk Ölümleri Hakkında Rapor”*, 9 Kasım 1937, s.3; 1N. Akar, **Bozkır Çocuklarına Bir Umut Albert Eckstein**, s.61-62; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.250.

¹³⁹³ **Ulus**, 10 Mayıs 1939 s.2: H. Çelikkbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.333; N. Akar, **Bozkır Çocuklarına Bir Umut Albert Eckstein**, s.102.

Başarılı çalışmaları nedeniyle A. Eckstein'in Ankara Tıp Fakültesi görev alması için teklifte bulunulmuştu. Ankara Tıp Fakültesi Dekanı Ord. Prof. Dr. Abdülkadir Noyan ve diğer taraftan Profesör Dr. A. Eckstein arasında yirmi dört maddeden oluşan bir sözleşme yapılmış ve Albert Eckstein'in Ankara Üniversitesi günleri 1 Ocak 1946'da başlamıştı.¹³⁹⁴

Çok sayıda Türk öğrencinin gelişmesine katkıda bulunan A. Eckstein'in öğrencilerinden bazıları şu kişiler olmuştu: Özellikle Prof. İhsan Doğramacı Ankara Üniversitesi Rektör Yardımcısı ve Hacettepe Üniversitesi'nin kurucusu olmuştu. Yine Prof. Dr. Bahtiyar Demirağ, Ankara Üniversitesi Çocuk Kliniği'nin Başkanlığı'nı yapmıştı. Asistanı Selahattin Tekand'ın, Bahtiyar Demirdağ ile diğer birçok klinik müdürleri ve çocuk doktorlarının yetişmesinde önemli etkisi olmuştu.¹³⁹⁵

Türk Kanser Araştırma ve Savaş Kurumu'nun kuruluşunda Dr. A. Eckstein kurucu elli yedi üye arasında yer almıştı. Tıp Öğrenci Derneği 22 Aralık 1949'da yaptığı toplantıda değerli hocaları A. Eckstein'ı ikinci fahri üye olarak şeref defterine almayı oy birliği ile kararlaştırmıştı.¹³⁹⁶

Albert Eckstein, Almanya'dan Giessen, Leipzig, Freiburg, Würzburg, Münster Üniversitelerinden davet alsa da ilk başta çoğunu geri çevirmişti. Daha sonra 1949'da Hamburg Üniversitesi'nden gelen bir teklifi kabul etmek üzere Türkiye'den ayrılmıştı. Ayrılık kararını Tıp Fakültesi Dekanlığı'na bir dilekçe bildirmişti. Dilekçede; *"Hamburg Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde bir pediatri profesörlüğünü kabul etme kararımı, dolayısıyla bu yıl sona erecek olan sözleşmemi uzatma imkânı bulamadığımı üzüntüyle bildiririm. Ülkenizden ayrılmamdan önce, Ankara Üniversitesi'ndeki talebi karşılamak üzere pediatri kliniğine olan büyük ihtiyaca ilişkin inancımı ve beklentilerimi bir kez daha yinelemekten kendimi alamayacağım. Hamburg'a gittiğim zaman bile, sayısız raporlarla duyulan ihtiyacı vurguladığım böyle bir pediatri kliniğinin kurulma haberini almak beni çok mutlu edecektir. Bugüne dek büyük yardım ve destek gördüğüm Ankara Üniversitesi'ne teşekkürlerimi sunarken, bu kuruma gelecekte başarı dilemeyi de görev biliyorum"*¹³⁹⁷ ifadelerine yer vermişti.

¹³⁹⁴ B.C.A., Fon: 30.18,1,2, Kutu: 109, Gömlek: 58, Sıra: 7, 20 Eylül 1945; Ankara Üniversitesi, **Tıp Fakültesi Arşivi**, "Albert Eckstein Özlük Dosyası" 1946; N. Akar, **Bozkır Çocuklarına Bir Umut Albert Eckstein**, s.117.

¹³⁹⁵ N. Akar, **Bozkır Çocuklarına Bir Umut Albert Eckstein**, s.181-185; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.250.

¹³⁹⁶ "Türk Kanser Araştırma ve Savaş Kurumu Kurucuları", **Türk Kanser Haberleri**, 1999, s.23; N. Akar, **Bozkır Çocuklarına Bir Umut Albert Eckstein**, s.147.

¹³⁹⁷ Ankara Üniversitesi, **Tıp Fakültesi Arşivi**, "Albert Eckstein Özlük Dosyası", 1949.

Ankara'dan ayrılacağı gün Ankara Garı 25 Aralık 1949 Pazar günü mahşeri bir kalabalığı ağırlamıştı. A. Eckstein ailesini uğurlamaya yüzlerce kişi gelmişti. Profesörler, bakanlar, bürokratlar, öğrenciler, çocuklar istasyonu doldurmuştu.¹³⁹⁸ Dr. A. Eckstein, Ankara'dan ayrıldıktan altı ay sonra geçirdiği bir kalp krizi sonucu 18 Temmuz 1950'da Hamburg'da vefat etmişti.¹³⁹⁹

Eşi, Dr. Albert Eckstein'in ¹⁴⁰⁰ 1950'de ölümünden sonra tekrar İhsan Doğramacı'nın daveti üzerine Ankara'ya dönmüştü. 1955'e kadar Ankara'da çocuk kliniğinin kuruluşunda danışman olarak çalışmıştı. Oğulları Herbert Eckstein ¹⁴⁰¹ Ankara'daki klinikte çocuk cerrahisi olarak görev yapmıştı. Dr. Erna Eckstein, 1998'de Cambridge'de 102 yaşında vefat etmişti.¹⁴⁰²

Prof. Dr. Albert Eckstein'in Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

- 1) Çocuk Neşvünema, Tegaddi ve Metabolizmasının Fizyoloji ve Patolojisi. Türkiye Cumhuriyeti Sıhhat ve İçtima Muavenet Vekâleti, Ankara, 1941.
- 2) Normal Türk Meme Çocuklarının Birinci Yaştaki Ağırlık Artışı, (Franz Eppenstein ile birlikte), (Çev. Gül Akademi), Ankara, Başbakanlık, 1947.
- 3) Necdet Özlem ile birlikte Türkiye'de Çocuk Hastalıkları ve Çocukların Korunması Problemleri, Ankara, Ankara Üniversitesi, 1947.¹⁴⁰³

2- Prof. Dr. Paul Pulewka'nın Ankara'daki Faaliyetleri

Paul Pulewka, 11 Şubat 1896'da Elblag'da dünyaya gelmişti. 1923'te Königsberg'deki Prusya Tıp Fakültesi'nden mezun olmuştu. Okulu bitirdikten sonra, 1927'de aynı üniversitenin Farmakoloji Enstitüsü'nden farmakoloji ve toksikoloji dallarında doktora derecelerini almıştı. P. Pulewka 1929'da Tübingen Üniversitesi'ne doçent olarak atanmıştı. Mayıs 1933'te, zehirli gazların toksikolojisi ve bunlara karşı korunmaya ilişkin dersler verdiği Tübingen'de farmakoloji ve toksikoloji alanında profesörlüğe yükselmişti. Üniversitenin senatosuna bile seçilmiş olsa da, P. Pulewka,

¹³⁹⁸ **Ulus**, "Alman Çocuk Doktoru A. Eckstein Ankara'dan Ayrıldı", 26 Aralık 1949, s.2; **Vatan**, "Ankara'dan Bir Doktor Almanya'ya Döndü", 26 Aralık 1949, s.3.

¹³⁹⁹ **Ulus**, "Çocuk Dostu A. Eckstein Öldü", H. Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.356; Mazhar Semih Başkan, "Ankara Tıp Fakültesi'ne Alman Bilim İnsanlarının Katkıları", **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.437; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.250.

¹⁴⁰⁰ **B.C.A.**, Fon: 30.18,1,2, Kutu: 143, Gömlek: 54, Sıra: 8, 23 Haziran 1956.

¹⁴⁰¹ **B.C.A.**, Fon: 30.18,1,2, Kutu: 147, Gömlek: 62, Sıra: 8, 17 Aralık 1957.

¹⁴⁰² H. Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.334; N. Akar, **Bozkır Çocuklarına Bir Umut Albert Eckstein**, s.187.

¹⁴⁰³ Ankara Üniversitesi, **Tıp Fakültesi Arşivi**, "Albert Eckstein Özlük Dosyası" 1946; Mazhar Semih Başkan, "Ankara Tıp Fakültesi'ne Alman Bilim İnsanlarının Katkıları", **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.439; Regine Erichsen, "Numune Hastanesinden Ankara Tıp Fakültesine; Göçmen A. Eckstein ile Eduard Melchior ve Türkiye'de Tıp Alanında Yaptıkları Çalışmalar", **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.453.

1933'te Yahudi olan karısından boşanması, aksi takdirde görevine son verileceği gibi tehditler ve baskılara maruz kalmıştı. Eşinden boşanmak istemeyince görevinden el çektilmişti. Bu sırada Türkiye Sağlık Bakanlığı'ndan gelen daveti kabul ederek, 1935'in Ekim ayında karısıyla birlikte Ankara'ya gelmişti.¹⁴⁰⁴

Paul Pulewka, ilk Ankara günleri hakkında şu bilgileri aktarmıştı: *“İlk başlarda Ankara’da kendimizi yabancı ve gerçekten de sürgünde hissediyorduk. Yenişehir’de yabancılar için mûtaad olan yüksek kirayla bir daire bulup başımızı soktuğumuzda, yerde şilteler üzerinde yatıyor, koca odada da sandık ve bavulların üzerinde oturuyorduk.”*¹⁴⁰⁵

Türkiye’de başlangıçta, Ankara’daki Sağlık Bakanlığı Hıfzıssıhha Enstitüsü’nde çalışma hayatına başlamış ve görev süresi 1946’ya kadar uzatılmıştı.¹⁴⁰⁶ Daha sonra ise, 1946’da P. Pulewka, Ankara Üniversitesi Hıfzıssıhha Enstitüsü Müdürlüğü’ne tayin edilmişti. Ankara’da P. Pulewka, Sağlık Bakanlığı’na bağlı Hıfzıssıhha Enstitüsü’nde, Türkiye’de kullanılan ve kısmen de orada imal edilen ilâçları kalite kontrolden geçirmek için görevlendirilmişti. Bu görevi hakkında; *“Türk ilâç piyasası, sahte ilâç doluydu. Bunların bazıları, toksik, mukozayı tahriş edici ya da tehlikeli mamullerdi”* diyerek düzensizlik hakkında bilgi vermişti. P. Pulewka’nın getirdiği kontroller, imalatçıların ekonomik çıkarlarına zarar vermiş ama bunların şikâyetleri hep geri çevrilmişti. P. Pulewka, bu durumu Türkiye’deki otoriter hükümet biçiminin içerdiği az sayıdaki avantajdan biri olarak nitelendirmişti.¹⁴⁰⁷

P. Pulewka, Ankara’daki Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsü ile Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi’nde farmakoloji bölümlerini kurmuştu. Bundan başka, Türk Kodifikasyon Komisyonu Üyeliği yapmıştı. Farmakolojik araştırmalarının en önemli özelliği, bunların tümünün Türkiye’de iken yerel ve ulusal sorunlara yönelmişti. Türkiye’deki yirmi yıl boyunca görev yapan P. Pulewka farmakolojik denetimler ve farmakoloji müfredatı konusunda pek çok katkı yapmıştı. Ankara Üniversitesi’nin

¹⁴⁰⁴ **Akşam**, “Almanya’dan Çağırılan Uzmanlardan Biri Geldi”, 30 Ekim 1935, s.5; **Tan**, “Çağırılan Profesörler Geliyor”, 31 Ekim 1935, s.2; F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.66; A. Reisman, **Nazizimden Kaçanlar ve Atatürk’ün Vizyonu**, s.239-240; H. Çelikkbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s. 340.

¹⁴⁰⁵ Paul Pulewka, **Seit 56 Jahren als Arzt und Forscher; Therapie der Gegenwart**, Tübingen, 1980, s.216.

¹⁴⁰⁶ **B.C.A.**, Fon: 30.18.1.2, Kutu: 98, Gömlek: 35, Sıra: 6, 25 Nisan 1942; **B.C.A.**, Fon: 30.18.1.2, Kutu: 119, Gömlek: 36, Sıra: 12, 2 Mayıs 1949; **Tan**, “Sağlık İşleri ve Ecnebi Profesörler”, 15 Ekim 1935, s.3.

¹⁴⁰⁷ Klaus Detlev Grothusen, **Der Scurla Bericht**, s.67.

kurulmasından sonra P. Pulewka, Farmakoloji dalında Ordinaryüs Profesör olarak ders vermişti.¹⁴⁰⁸

P. Pulewka'nın eşi Kaethe Pulewka ve annesi Adele Fuerst 1941'de, Nasyonal Sosyalistler tarafından "Yahudi" olarak görülen bütün mülteciler gibi Alman Rayh'ı tarafından vatandaşlıktan çıkarılmıştı. Türkiye'nin 1944 yılında Almanya ile diplomatik ilişkileri kesilmiş ve P. Pulewka'ya Almanya'ya geri dönmesi talimatı verilmişti. Fakat kendisi bunu karısının durumunu gerekçe göstererek reddetmişti.¹⁴⁰⁹

Türk Farmakoloji Derneği Uludağ'da 5-7 Mayıs 1996'da yaptığı Tıp Kongresi'nde P. Pulewka için şu bilgilere yer vermişti: "Türkiye'de farmakolojinin kurucuları olarak İstanbul'da Prof. Dr. Akil Muhtar Özden, Ankara Üniversitesi'nden Prof. Dr. Paul Pulewka Türk farmakoloji sahasının kült taşlarıdır.¹⁴¹⁰"

P. Pulewka, 1954'te eski üniversitesi Tübingen'den davet alınca savaş sonrası Federal Alman Cumhuriyeti'nde ilk Toksikoloji Enstitüsü'nü kurmuştu. 1964'e kadar çalıştıktan sonra 1989'da vefat etmişti. P. Pulewka, 1964'te emekliye ayrıldıktan sonra, Ankara'da geçirdiği zamanı zor bir zaman olarak şu sözlerle nitelemişti: "Toplumun yabancılara karşı tutumu, bir öyle bir böyleydi. Yabancı gezginler, her zaman konukseverlikle ağırlanırdı. Alman profesöre, bilgili ve güvenilir bir kişi olarak bir yandan büyük saygı gösterilir, öte yandan da kâfir olduğu için ayrımcılık yapılırdı. Ruhların derinliklerinde Avrupa'ya karşı her an parlamaya hazır bir güvensizlik yatıyordu. Özellikle yüksek mevkilerin yabancılar tarafından işgal edilmesi, arkadan yetişen yerli elemanların bu yüzden önünün tıkanması, yabancılara karşı düşmanca hisler uyandırmaktaydı. Ben de kaç kere saçma sapan suçlamalarla siyasi polis tarafından sorguya çekildim. Bizlerin hiçbir diplomatik koruması olmadığı gibi, Nazi Alman Büyükelçiliği'nin çevirdiği entrikaların da hedefindeydik. Evet, gerçi Alman mülteciler ile ülkenin entelektüel çevreleri arasındaki ilişki, anlaşılır nedenlerden ötürü, her zaman pürüzsüz olmuştur denemez, ama pek çok kişiden de gerçek dostluk ve büyük yardım gördüğümüz de bir gerçektir.¹⁴¹¹"

Ord. Prof. Dr. Paul Pulewka'nın Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

1. Türkiye'de Halk Sağlığı Hizmetlerinde Farmakoloji, Türk Hijyen ve Tecrübi Biyoloji Dergisi, 1948.

¹⁴⁰⁸H. Widmann, *Üniversite Reformu ve Atatürk*, s.255-256; Şükrü Kaymakçalan, "Ord. Prof. Dr. Paul Pulewka Yetmiş Yaşında", *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, IV/19, (1966), s.1001-1014.

¹⁴⁰⁹ Paul Pulewka, *Mitteilungen Der Deutsch-Türkischen Gesellschaft*, 1976, s.181; Faruk Şen, *İstanbul'a Sığınanlar Almanya'ya Renk Katanlar*, s.148.

¹⁴¹⁰ A. Reisman, *Nazizimden Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu*, s.240.

¹⁴¹¹ Paul Pulewka, *Mitteilungen Der Deutsch-Türkischen Gesellschaft*, 1976, s.208.

2. Andrometoksin'i Havi Bal ve Onun Zehirliliğinin Biyolojik Bir Metodla Gösterilmesi, Tıp Fakültesi Mecmuası, Cilt XII, No:3, İstanbul, 1949.
3. Farmakoloji Ders Kitabı, 1950.
4. Tedavi Bakımından Pharmacologie Merkezi ve Muhuti Sinir Sistemi Üzerine Tesir Eden İlaçlar, (Çev. Saip Ragıp Atademir), Konya, 1951.¹⁴¹²

3- Prof. Dr. Alfred Marchionini'nin Ankara'daki Faaliyetleri

A. Marchionini, 1899'de doğu Prusya'da doğmuştu. Sosyal Demokrat Partisi'nin bir dönem üyesi olmuştu. Aralık 1932'de Freiburg Üniversitesi Dermatoloji Kliniği hocaları iken 1934'ün Şubat ayında büyükannesinin ve eşinin Yahudi olması nedeni ile üniversiteden uzaklaştırılmıştı.¹⁴¹³

Ankara'daki Çocuk Hastalıkları Prof. Dr. A. Eckstein üniversiteden arkadaşı A. Marchionini'nin bu durumunu öğrenince Sağlık Bakanlığı aracılığıyla Numune Hastanesi'ne davet edilmesini sağlamıştı. 1938'de Ankara'nın daveti ve Reich Hükümeti'nin de iznini alarak Türkiye'ye gelmişti. 1938'de Ankara Numune Hastanesi Dermatoloji Kliniği'ne Müdürü olarak atanmıştı. 1946'dan itibaren ise Ankara Tıp Fakültesi Dermatoloji Kliniği Müdürlüğü'nde göreve başlamış ve 1949'a kadar burada görev yapmıştı.¹⁴¹⁴

Prof. Dr. A. Marchionini, Atatürk'ün sağlığında ve hastalığının son döneminde konsültan hekim olarak görev almıştı. 1937'de Mustafa Kemal Atatürk'ün hastalığının ilerlediği dönemde vücudunda kaşınmalar meydana gelmeye başlamıştı. Bunun üzerine bu kaşıntıların dermatolojik bir rahatsızlıkla bağlantısı olabileceği görüşünden hareketle Ankara Numune Hastanesi Dermatoloji Kliniği Müdürü Prof. Dr. Alfred Marchionini'nin görüşlerine başvurulmuştu. A. Marchionini, Atatürk'ü muayene etmiş ve kendisine bir takım dermatolojik merhemler önermişti. Kremler acılarını dindirseydi ne yazık ki uygulamaların hiçbirisinden olumlu bir sonuç çıkmamıştı.¹⁴¹⁵

Türkiye ile Alman Rayh'ı arasındaki diplomatik ilişkiler 1944 Ağustos'unda kesildiğinde, Ankara'daki Nazi partisi üyeleri, A. Marchionini'nin "*şaf kan arî ırktan*"

¹⁴¹²Şükrü Kaymakçalan, "Ord. Prof. Dr. Paul Pulewka Yetmiş Yaşında", **Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası**, IV/19, 1966, s.1001-1014; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.255-256.

¹⁴¹³Ankara Üniversitesi, **Tıp Fakültesi Arşivi**, "Alfred Marchionini Özlük Dosyası", 1946-1949; A. Reisman, **Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, s.196-197.

¹⁴¹⁴**B.C.A.**, Fon: 30.18,1,2, Kutu: 109, Gömlek: 58, Sıra: 7, 20 Eylül 1945; Ankara Üniversitesi, **Tıp Fakültesi Arşivi**, "Alfred Marchionini Özlük Dosyası" 1946; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.250-251; F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.63.

¹⁴¹⁵H. Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.338; Mazhar Semih Başkan, "Ankara Tıp Fakültesi'ne Alman Bilim İnsanlarının Katkıları", **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.429-430.

olmasına rağmen, asla kendilerinden biri olmadığını öfke içinde rapor etmişlerdi. Ankara'daki propaganda görevlisi, sorular sorup Almanya'ya geri dönme talimatını verdiği kişilerden hiçbirisi hakkında A. Marchionini için kullandığı kadar nefret dolu bir dil kullanmamıştı. Çünkü A. Marchionini'nin Üçüncü Rayh'a karşı olan nefret duygusunu anlayamamıştı. Derhal vatandaşlıktan çıkartılması için başvuruda bulunulmuş ve ayrıca halk mahkemesinde bir dava açılmıştı. Tutanaklara hakkında şu ifadeler yazılmıştı: *"Hep liberal bir tutum takınmıştır, Türkiye ile sözleşmesini özellikle uzatmıştır. Son günlerde artık Almanlara selâm bile vermiyordu. Ülkede kalma kararını, Türk polisine bu kararı açıkladığı en son dakikaya kadar gizlemiştir, amacı Almanlardan son fatura alacaklarını da tahsil edebilmektir. Sonunda sadece Türkçe konuşur oldu. Anlaşılan güçlü bir politik ve ahlâki etkiye sahiptir."* Ankara'daki Nazi grubu lideri (Ortsgruppenführer) de, bu satırlara şunları eklemişti: *"Prof. Marchionini, hekim olarak değerli katkısını Rayh'ın bu en büyük kader savaşında bilinçli olarak geri çekmiş, ama bizimle ilişkilerini kendi isteğiyle kesmiş olan bir ülkeye bu hizmeti sunmayı sürdürmüştür."* Alfred Marchionini, 1944'te vatandaşlıktan çıkartıldığını radyo ile ilân edildiğini, kendisinin de bunu gazetede okuduğu belirtmişti.¹⁴¹⁶

A. Marchionini çifti, mümkün olduğu kadar birçok mülteci Almanı, enterne edilmeyi kabul pahasına bile olsa, Türkiye'de kalmaya ikna etmeye çalışmıştı. Ankara'da, enterne edilmek istemeyenlerin Türk olması gerekiyormuş şeklinde bir yalan dolaşmaya başlamıştı. Bu yalan, A. Marchionini'nin sabrını taşımıştı ve konu hakkında şu ifadeyi dile getirmişti: *"Türk ol ve özgür kal yahut da Alman kal ve enterne edil şeklinde konulacak olsa, Kırşehir'e gitmeyi tercih edeceğini söyledi."*¹⁴¹⁷

Savaş bittikten ve gidiş yolları açıldıktan sonra hazırlıklara başlayan Prof. Dr. A. Marchionini, 1947'de Hamburg Üniversitesi'nden Eppendorf Dermatoloji Kliniği'nin kurulması için davet almıştı. 23 Ekim 1948'de Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanlığı'na ayrılacağına dair bir dilekçe sunmuştu. Dilekçesinde; *"Ankara'da fevkalade bir misafirperverlik gördüm. Onun için Türkiye'yi ikinci vatanım olarak telakki ediyorum. Ve hayatımın sonuna kadar seveceğim. Alman olmayan memleketler arasında Türkiye benim için kalbime en yakın olanıdır"*¹⁴¹⁸ diyerek Türkiye'ye veda etmişti.

¹⁴¹⁶ D.A.A.P.A., "İstanbul Emigranten Akten", R-100033, 1944.

¹⁴¹⁷ Faruk Şen, *İstanbul'a Sığınanlar Almanya'ya Renk Katanlar*, s.139; K. Yalçın, *Haymatlos*, s.195.

¹⁴¹⁸ Ankara Üniversitesi, *Tıp Fakültesi Arşivi*, "Alfred Marchionini Özlük Dosyası", 1948.

Alfred Marchionini'nin yetiştirdiği Türk öğrenciler ise şu kişiler olmuştur: Özellikle de 1946-1947'de A. Marchionini'nin asistanı olan ve daha sonra Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Deri Hastalıkları Kürsüsü Başkanı Dr. Lütfi Tat, Dr. Şadan Talat Ural ve Dr. Kemal Turgut da onun değerli öğrencileri arasında yer almıştı.¹⁴¹⁹

A. Marchionini, 1948'de Türkiye'den ayrıldıktan sonra Hamburg, daha sonra Münih'te Dermatoloji Kliniği Müdürü olarak görev yapmıştı. Bu arada Münih'te iki kez de Rektörlük görevini üstlenmişti. 1949-1953 yılları arasında Alman Dermatoloji Cemiyeti Başkanlığı'nı üstlenmişti. Dünyanın değişik ülkelerindeki kırk bir dermatoloji cemiyetinin üyesi olmuştu. Çıkarttığı "*Der Hautarzt*", bugün bilinen en iyi dermatoloji dergisi onun sayesinde kurulmuştu. A. Marchionini 66 yaşında iken 1965'te Münih'te lösemiden yaşamını kaybetmişti.¹⁴²⁰

Prof. Dr. Alfred Marchionini'nin Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

- 1) Deri Hastalıklarının Diyet Tedavisinde Pratik Bazı Diyet Şekilleri, (F. R. Böhning ile birlikte hazırlamıştır), (Çev. Cemal K. İncedayı), İstanbul, 1936.
- 2) "Süt Çocuğu ve Küçük Çocuk Ekzamalarında Tedavisinde Diyet Şekilleri", (F. R. Böhning ile birlikte hazırlamıştır), (Çev. Cemal K. İncedayı), Tıp Dünyası Dergisi, 1936.
- 3) Merkezi Anadolu'nun İklim Tesisiyle Husule Gelen Cilt Hastalıkları, (Çev. Şule Tor), İstanbul, 1940.
- 4) "Türkiye'de Cilt Müttehassısını İlgilendiren Epidemiyolojik ve Sosyal Sağlık Problemleri", (Çev. Sevgi Bilgisev), Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, 1946.

4- Prof. Dr. Eduard Melchior'ın Ankara'daki Faaliyetleri

Ord. Prof. Dr. Eduard Melchior, 13 Mart 1883'te Dortmund'da dünyaya gelmişti. Akademik kariyer hayatına 1906'da tıp doktoru unvanını alarak başlamıştı. Profesör James Israel ve Prof. W. Körte'nin yanında Genel Cerrahi ihtisası yapmıştı. 1909'da Breslau Cerrahi Kliniği'nde Prof. Dr. Hans Küttner'in yanında çalışmaya başlamıştı. 1916'da Breslau Üniversitesi'nde genel cerrahi doçentliğine, 1921'de ise Breslau

¹⁴¹⁹ Ankara Üniversitesi, **Tıp Fakültesi Arşivi**, "*Alfred Marchionini Özlük Dosyası*" 1936; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.251.

¹⁴²⁰ H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.251; H. Çelikkbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.338; Mazhar Semih Başkan, "*Ankara Tıp Fakültesi'ne Alman Bilim İnsanlarının Katkıları*", **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.429-433; A. Reisman, **Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, s.196.

Üniversitesi Cerrahi Profesörlüğüne atanmıştı¹⁴²¹. 1931-1936 yılları arasında Breslau Wenzel-Hankel Şehir Hastanesi'nde Başhekim olarak görev yapmıştı. 1935'te Yahudi kökenli olması nedeniyle pek çok meslektaşı gibi işine Nazilerce son verilmişti. 1936'da eşi ve üç çocuğu ile Türkiye'ye sığınmak zorunda kalmış ve 2 Eylül 1936'da Ankara Numune Hastanesi Cerrahi Servisine Müdür olarak atanmıştı.¹⁴²² 1945'te Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin kurulması ile buraya geçerek II. Cerrahi Kliniği Müdürü olarak çalışmalarına üniversitede devam etmişti.¹⁴²³

Kendisinin yanında uzun yıllar görev yapan Prof. Dr. Osman Akata, hocası hakkında şunları söylemişti: *"Prensip sahibi bir insan olarak disiplinli çalışmayı seven bir karaktere sahipti. Kendisinin yanında bir yıl baş asistan olarak çalışına mutluluğuna kavuştum. Yanında çalıştığım yıllar boyunca sabahları 7.30'da vizitelerini, 8.00'da ameliyatların başladığını çok iyi hatırlarım. Antibiyotiklerin henüz bulunmadığını o dönemlerde Emetin'i anaerob cerrahi enfeksiyonlarda yaygın olarak kullanıma sokan ilk araştırmacı olmuştur. Almanya'ya döndükten sonra da bununla ilgili bir kitap yazmıştır. Çok kısa bir süre içerisinde Türkçeyi çok iyi konuşur ve yazar duruma gelmişti. Derslerini Türkçe verirdi. Türkiye'ye ve Türklere hayrandı. Bakanlıklarda oturur, hastaneye her gün yürüyerek gelir giderdi. Hafta sonlarında Dikmen, Oran gibi öğren yerlerine gitmeyi ve gezmeyi çok severdi."*¹⁴²⁴

E. Melchior, 1941'de Nasyonal Sosyalistler tarafından Yahudi olarak kabul edilen bütün mülteciler gibi, Alman vatandaşlığından çıkartılmıştı. 1944'te Alman Rayh'ı ile Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerin kesilmesinden sonra, eşi Luise Melchior'dan Almanya'ya geri dönmesi istenmiş fakat Luise Melchior bunu reddetmişti. E. Melchior, 1954'te emekli olana kadar Ankara Numune Hastanesinde kalmıştı. 1946'dan itibaren aynı zamanda Ankara Üniversitesi'nde cerrahi profesörü olarak da görev yapmıştı.¹⁴²⁵

Türkiye'deki on sekiz yıllık görevini tamamladığını düşünen E. Melchior, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanlığı'na 4 Ocak 1954'te ayrılacağına dair bir dilekçe sunmuştu. Dilekçesinde; *"Profesörler Kurulu'nun hissiyatına tercüman olan iltifatkar*

¹⁴²¹ Ankara Üniversitesi, **Tıp Fakültesi Arşivi**, "Eduard Melchior Özlük Dosyası" 1936; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.250; A. Reisman, **Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, s.196.

¹⁴²² Ankara Üniversitesi, **Tıp Fakültesi Arşivi**, "Eduard Melchior Özlük Dosyası", 1945; F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.134; H. Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.337; Mazhar Semih Başkan, "Ankara Tıp Fakültesi'ne Alman Bilim İnsanlarının Katkıları", **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.424-245; A. Reisman, **Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, s.196.

¹⁴²³ **B.C.A.**, Fon: 30.18,1,2, Kutu: 109, Gömlek: 58, Sıra: 7, 20 Eylül 1945.

¹⁴²⁴ Mazhar Semih Başkan, "Ankara Tıp Fakültesi'ne Alman Bilim İnsanlarının Katkıları", **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.425.

¹⁴²⁵ **D.A.A.P.A.**, "İstanbul Emigranten Akten", R-100088/2, 1944.

mektubunuza çok teşekkür ederim. Taktirkar cümlelerinizden cidden çok mütehassıs oldum. Her zaman mesleğim dâhilinde talebelerimi yetiştirmek yegane gayem oldu. Bu hususta ne dereceye kadar muvaffak olduğumu bilemiyorum. Gerek profesör arkadaşlarından ve gerek bu talebelerimden ayrılmakla teessür duymakta isem de arkadaşlarımin gösterdikleri yüksek teveccüh ve taltifleri beni müteselli etmektedir¹⁴²⁶” ifadeleri ile Türkiye’ye deva etmişti.

Hitler Almanya’sı yıkıldıktan sonra 1952’de kendisine Alman vatandaşlığı geri iade edilmişti. Emekli olduktan sonra, önce Federal Alınan Cumhuriyeti’nde ikamet etmiş, daha sonraları ise 1966’da İsviçre’nin Tessin şehrine taşınmış ve 1966’da İsviçre vatandaşlığına geçmişti. 1974’te Tessin’de 91 yaşında yaşamını kaybetmişti.¹⁴²⁷

Prof. Dr. Eduard Melchior’un Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

- 1) Nat Pancreas Nekrozunun Ameliyat Endikasyonu ve Muhhar Tedavisi Hakkında, Ankara, 1937.
- 2) Umumi Cerrahi, (Çev. Komisyon), Ankara, 1938.
- 3) Türk Hıfısıhha ve Tecrübî, Ankara, 1941.
- 4) Cholecystektomie Sekellerine Dair, Kader Matbaası İstanbul, 1943.
- 5) Genel Cerrahi, 3 Cilt, Ankara Üniversitesi, 1947.
- 6) Özel Cerrahi Dersleri: Karın Cerrahisi Ankara Üniversitesi, 1949.
- 7) Cerrahinin Yolları, Hedefleri ve Hudutları, Ankara, 1951.¹⁴²⁸

5- Ernst M. Alsleben, Max Meyer ve August Laqueur’ın Faaliyetleri

August Laqueur, 1906-1933 yılları arasında fizyoterapist olarak Berlin’de Virchow Hastanesi’nde çalışmıştı. Hitler’in ırki politikaları yüzünden 60 yaşında görevinden el çektilmişti. August Laqueur, 1935’in Ekim ayında Ankara’ya gelmiş ve fizik tedavi uzmanı olarak 1935’te Ankara Numune Hastanesi’ne görevine başlamıştı. Orada Ankara Tıp Fakültesi’nin açılışının kısa bir süre öncesine kadar faaliyet göstermişti. Sonra emekliye ayrılarak Ankara’da kalmış ve 1954’te Türkiye’de ölmüştü.¹⁴²⁹

Babası gibi kulak burun boğaz doktoru olan Max Meyer de Yahudi kökeni nedeniyle görevinden uzaklaştırılmıştı. Savaşta avcı birliğinin doktoru olarak iki kez de

¹⁴²⁶ Ankara Üniversitesi, **Tıp Fakültesi Arşivi**, “Eduard Melchior Özlük Dosyası”, 1954.

¹⁴²⁷ Mazhar Semih Başkan, “Ankara Tıp Fakültesi’ne Alman Bilim İnsanlarının Katkıları”, **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.425; Stanford J. Shaw, **1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye**, s.441.

¹⁴²⁸ Ankara Üniversitesi, **Tıp Fakültesi Arşivi**, “Eduard Melchior Özlük Dosyası”, 1954; Mazhar Semih Başkan, “Ankara Tıp Fakültesi’ne Alman Bilim İnsanlarının Katkıları”, **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.429.

¹⁴²⁹ **Tan**, “Sağlık İşleri ve Ecnebi Profesörler”, 15 Ekim 1935, s.3.

yaralanan M. Meyer'in 1927'den beri görev yaptığı üniversitedeki görevine 1935'te son verilmişti. Türkiye'den davet alınca beş yıl süreyle M. Meyer, Kulak-Boğaz-Burun Hastalıkları uzmanı olarak Numune Hastanesi'nde çalışmıştı.¹⁴³⁰ Operatör ve ilim adamı olarak büyük itibar elde etmişti. Mülteciler arasında Yahudi olduğu halde Alman milliyetçilik duygularının kuvvetli oluşuyla dikkati çekmişti. M. Meyer'in 1940'da Ankara'da karısı vefat edince büyük üzüntü yaşamış ve acısının üstüne birde Nasyonal Sosyalistler tarafından Yahudi olduğu için 1941'de vatandaşlıktan çıkartılarak, Haymatlos/vatansız konumuna düşmüştü. Kırşehir'e entegre edilmeyi kabul etmeyince Türkiye'den 1941'da ayrılarak Tahran'a gitmişti. M. Meyer, 1947'de Würzburg'a geri dönmüş ve 1950'de Tıp Fakültesi Dekanı olmuş, daha sonra da 1951'de Rektör seçilmişti. Würzburg'da 1954 yılında bir trafik kazasında vefat etmişti.¹⁴³¹

Magnus-Alsleben 1935'te Würzburg'dan gelmişti. 54 yaşındaki mülteci bilim insanı Almanya'da saygın bir konum elde etmişti. Fakat Yahudi kökenli olduğu için 1933'te baskılar başlamış, ancak I. Dünya Savaşı'nda cephede doktor olarak görev yaptığı için görevine hemen son verilmemişti. Türkiye'ye geldikten bir yıl sonra 1936'da ölünce İsviçreli karısı da ülkesine geri dönmüştü.¹⁴³²

VI- Devlet Konservatuar'ına Mülteci Alman Bilim İnsanlarının Katkıları

Cumhuriyet'in ilanından sonra Ankara'da müzik öğretmeni yetiştirilmesi amacıyla 1924'te Ankara-Cebeci'de “*Musiki Muallim Mektebi*” ve “*Cumhurbaşkanlığı Filarmoni Orkestrası*” gibi kurumlar açılmıştı. Musiki Muallim Mektebi, orta dereceli okullara müzik öğretmeni yetiştirmek üzere, daha sonra “*Milli Eğitim Bakanlığı*” adıyla Maârif Vekâleti'ne bağlı olarak kurulmuştu. 1925'ten başlayarak, müzik öğrenimi için Avrupa'ya gönderilen Ulvi Cemal Erkin, Ahmet Adnan Saygun ve Necip Kazım Akses gibi öğrenciler de yurda döndükten sonra burada eğitimci olarak görev almışlardı. Musiki Muallim Mektebi, Ankara Devlet Konservatuarı'nın da bir tür öncüsü olmuştu. 1933'te Devlet Müzik Yüksek Okulu'nun kuruluşunu görüşmek üzere müzisyenler ve müzik eğitimcilerinden oluşan bir uzmanlar toplantısı yapılmıştı. Çalışma neticesinde “*Milli Musiki ve Temsil Akademisi*”nin kuruluşuna ilişkin Kanun Meclis'te 25 Mayıs

¹⁴³⁰ **Akşam**, “Ankara Numune Hastesi'nde Almanlar”, 3 Ağustos 1935, s.2; **Tan**, “Sağlık İşleri ve Ecnebi Profesörler”, 15 Ekim 1935, s.3.

¹⁴³¹ Klaus Detlev Grothusen, **Der Scurla Bericht**, s.81; Faruk Şen, **İstanbul'a Sığınanlar Almanya'ya Renk Katanlar**, s.141-142.

¹⁴³² **Tan**, “Sağlık İşleri ve Ecnebi Profesörler”, 15 Ekim 1935, s.3; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.252. (Bu üç mülteci bilim insanı hakkında çok fazla yazılı ve görsel materyal ve arşiv belgesi bulunamamıştı. Çünkü Türkiye'de çok uzun süre kalmamışlardır)

1934 tarih ve 2541 Sayılı Kanun ile kabul edilmişti.¹⁴³³ Ancak kanunun hayata geçmesi kolay olmamış ve 1 Kasım 1934'te Atatürk Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde müzik sorununa değinmiş, planların uygulanmasının hızlandırılmasını istemiş, kendisinin Batı müziğinden yana olduğunu belirtmişti. Atatürk'ün, Millet Meclisi'nin IV. Döneminin IV. Yasama Yılı'nın açılışında müzikle alakalı şu konuşmayı yapmıştı: *"Bu gün dinletilmeye çalışılan musiki yüz ağartacak değerde olmaktan uzaktır. Bunu açıkça bilmeliyiz. Ulusal ince duyguları, düşünceleri anlatan, yüksek deyişleri, söyleyişleri toplamak, onları genel son musiki kurallarına göre işlemek gerekir. Ancak bu güzeyde Türk ulusal müziği yükselebilir, evrensel musiki içinde yerini alabilir."*¹⁴³⁴

Bunların ardından yine Atatürk'ün yönlendirmesi ile müzik ve sahne sanatlarının gelişmesi için, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak bir konservatuar kurulması gündeme gelmişti. Bunun için 1934'te öncelikle öğrenimini Avrupa'da tamamlamış ve Türkiye'ye dönmüş olan genç Türk müzisyen ve sanatçıların çağrıldığı bir uzmanlar görüşmesi yapılarak çalışmalara başlamıştı. Söz konusu yapılanma, 1936'da Musiki Muallim Mektebi dâhilinde gerçekleştirilmişti. Öğrenci yetiştiren bölüm Musiki Muallim Mektebi adıyla anılırken, müzik eğitimi ve tiyatro eğitimi veren kısımlar Devlet Konservatuarını oluşturmuştu. Bu iki okul, 1938'e kadar aynı binayı paylaşmışlardı. Musiki Muallim Mektebi, 1938-1939 öğretim yılından itibaren Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü'ne aktarılmış ve Gazi Orta Öğretmen ve Terbiye Enstitüsü Müzik Şubesi adını almıştı. 1 Kasım 1936'de Devlet Konservatuarı, eğitim-öğretim yaşamına başlamıştı.¹⁴³⁵

Hükümet, Berlin Büyükelçiliği'nde Öğrenci Müfettişi olarak çalışan Cevat Dursunoğlu'na müzik eğitimini yeniden yapılandırma alanında hükümete danışmanlık yapacak bilim insanlarını bulma görevi vermişti. C. Dursunoğlu, bu görevi yerine getirebilecek olan kişinin Berlin Devlet Müzik Konservatuarı'nda yönetici olarak çalışmış, Almanya'nın ünlü müzikçilerinden biri olan Paul Hindemith'e karar kılmış ve onu 1935'te Türkiye'ye davet etmişti.¹⁴³⁶

¹⁴³³ TBMMZC, IV/23, Ankara, 5 Temmuz 1934, s.3; **Resmi Gazete**, S. 2743, 4 Temmuz 1934.

¹⁴³⁴ TBMMZC, IV/25, Ankara, 1934, s.3-4; **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, IV/25, Ankara, 1934, s.3.

¹⁴³⁵ **Hâkimiyet-i Milliye**, "Konservatuar Açıldı", 2 Kasım 1936, s.1; **Ulus**, "Devlet Konservatuarı Derslere Başladı", 3 Kasım 1936, s.1.

¹⁴³⁶ **Akşam**, "Almanya'dan Bazı Uzmanlar Gelecek", 15 Ağustos 1935, s.5; Orhan Şaik Gökyay, **Devlet Konservatuarı Tarihçesi**, Maarif Basımı, Ankara, 1941, s.42.

1- Prof. Paul Hindemith'in Ankara'daki Faaliyetleri

Prof. Paul Hindemith, 16 Kasım 1895'te doğmuş ve köklü bir müzik eğitimi almış ve viyola ve keman alanında uzmanlaşmıştı. 1915'te Frankfurt Operası Başkembancısı olmuştu. Nazi rejiminin kurulmasından sonra savunduğu sanat anlayışı yüzünden çeşitli saldırılara hedef olmuştu. 1934'te Ressam Mathis adlı senfonisinin Berlin'de yapılan ilk gösterisi sırasında saldırıya uğramıştı. Milliyetçi Nazi Partisi onu, müzikal kültür Bolşevikliği ile suçlayarak izlemeye başlamıştı. Can güvenliğinin tehlikede olduğu o dönemlerde Ankara Hükümeti'nden davet almıştı. Prof. Paul Hindemith, 1935'te Türk Hükümeti ile anlaşma yapmış ve Türk müzik eğitimi programını hazırlamak için Türkiye'ye davet edilmişti.¹⁴³⁷

Cevat Dursunoğlu anılarında P. Hindemith ile karşılaşmasını ve ülkeye davetini şöyle şu ifadelerle açıklamıştı: *“Bütün ünlü sanatçılar gibi onun da (Hindemith) telefon rehberinde adı yoktu. İstihbarat da vermiyordu. Biraz uğraşarak adresini buldum ve ertesi gün evine gittim. Berlin'de değildi. Evinde bıraktığı kadın da adresini vermiyordu. O sıralarda Hitler rejimi Hindemith'i tutmadığından üstadın başına bir şey gelir diye kadıncağz korkuyordu. Birçok delil ileri sürüp pasaportumu göstererek kadının güvenini kazandım ve üstadın Neustadt köyünde olduğunu öğrenebildim. İki gün sonra trene atlayarak Neustadt'a gittim. Ve üstadı kayak yerinde buldum. Furtwaengler'in salık vermesiyle geldiğimi söyledim. Biraz sonra birlikte yemeğe gittik. Uzunca süren bir yemek sohbetinde dileğimi kendisine anlattım. Hindemith tereddütler geçiriyordu. Çok akıllı ve tedbirli bir bayan olan eşinin yardımıyla üstadı kısa süre için Türkiye'ye gelmeye razı ettik. Bir süre sonra Berlin'e geldi. Anlaşmaları hazırlayarak imzaladık. Bu anlaşma gereğince Hindemith, Türkiye'de musiki kurullarının yeni baştan organizasyonu işinde bakanlığın müşaviri olarak incelemelerde bulunacak, Konservatuar'ın esaslarını hazırlayacak ve çalışmalarının sonunda Bakanlığa rapor verecekti.”*¹⁴³⁸

Bu anlaşmaya göre Paul Hindemith, Türkiye'de müzik kurumlarının yeniden yapılandırılması işlerinde danışman olarak incelemelerde bulunup, konservatuarının

¹⁴³⁷ B.C.A., Fon: 30.18,1,2, Kutu: 53, Gömlek: 25, Sıra: 16, 10 Nisan 1935; Tan, “Kültür Bakanlığı”, 12 Kasım 1935, s.7; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.217-218; Ömer Adıgüzel, “Ankara'daki Sanat Kurumlarının Oluşmasına ve Ankara Üniversitesi'nin Gelişmesine Alman Sanat İnsanlarının Katkıları”, **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.211; A. Reisman, **Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, s.104-107; Stanford J. Shaw, **1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye**, s.443.

¹⁴³⁸ Şefik Kahramakaptan, **Hindemith'in Raporları**, (Çev. Elif Damla Yavuz), Sevda ve Cenap Müzik Vakfı Yayınları, s.24-25; K. Yalçın, **Haymatlos-Dünya Bizim Vatanımız**, s.271-272.

kuruluş esaslarını hazırlayarak bir rapor vermekle görevlendirilmişti. P. Hindemith, ilk olarak 6 Nisan 29 Mayıs 1935 tarihleri arasında Türkiye'ye gelmiş, daha sonraları 1935-1937 yılları arasında kısa aralıklarla üç kez daha Türkiye'ye gelerek Ankara, İstanbul, İzmir ve İç Anadolu Bölgesi'nde inceleme gezileri yapmıştı. Türk müzik yaşamı üzerine on altı bölümden oluşan ayrıntılı bir 1936'da rapor sunmuştu. Raporda müziğin içeriğinin ulusal, tekniğinin ise uluslararası olmasını önermişti. Müzikteki reform çalışmalarına halkın ağızındaki melodileri toplamakla işe başlamanın uygun olacağını, bunun için bir müzik arşivinin kurulması gerektiğini belirtmişti. Rapor sonucunda, kurulacak olan kurumda, serbest müzik eğitimi verilen bir okul, müzik öğretmeni yetiştiren bir okul ve bir tiyatro okulu yer alması kararlaştırılmıştı. Müzik sınıflarının denetimini Paul Hindemith üstlenmişti.¹⁴³⁹

P. Hindemith, daha soma 10 Mart, 15 Mart, 16 Mart, 17 Mart, 29 Mart, 20 Nisan, 2 Mayıs, 10 Mayıs, 30 Mayıs 1936'lerinde dokuz rapor daha sunmuş ve bu raporlarda Türkiye'deki müzik eğitiminin yenilenmesinde, uygulamaların denetlenmesinde ve müzik alanında önemli adımların atılmasında büyük rol oynamıştı. P. Hindemith, oldukça kısa olan ve her seferinde üç ay kadar sürebilen Ankara ziyaretlerinde müzik eğitiminin uygulamaya girmesini gerçekleştirmiş ve buna bizzat kendisi de kalmıştı. Oda müziği çalışmaları, küçük bir madrigal korosu, keman öğrencilerinin keman koroları, okul orkestrası, öğrenci konserleri, müzik okulunda böyle başlamıştı. Bir şehir halk korosunun derhal kurulmasını istemişti. Okul müziğinin sorunlarıyla da ilgilenmiş ve nihayet Müzik Öğretmeni Okulu'nun yeni kurulan Konservatuardan ayrılarak, Gazi Terbiye Enstitüsü'ne nakli konusunda Bakanlığın eğilimini desteklemişti. Paul Hindemith 1937'de Türkiye'deki görevi bitince Amerika'ya gitmiş ve orada 1939'da Yale Üniversitesi'ndeki Müzik Okulu'nda öğretim üyesi olmuştu. Paul Hindemith 28 Aralık 1963'te Frankfurt'ta yaşamını yitirmişti.¹⁴⁴⁰

2- Eduard Zuckmayer'in Ankara'daki Faaliyetleri

Profesör Eduard Zuckmayer, 3 Ağustos 1890'de doğmuştu. Münih Üniversitesi'nde hukuk ve müzik eğitimi almıştı. 1914-1915 yıllarında Mainz Şehir Operası'nın Orkestra

¹⁴³⁹ **Cumhuriyet**, “*Hindemith'in Raporu*”, 9 Temmuz 1936, s.1; F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.154; H. Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.360; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.218; A. Reisman, **Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, s.105; Ersoy Taşdemir, “*Türkiye'de Yükseköğretim Kurumlarının Gelişmesinde Avusturyalı ve Alman Bilim Adamlarının Katkısı*”, s.204-205.

¹⁴⁴⁰ H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.217-218; Şefik Kahramakaptan, **Hindemith'in Raporları**, s.58-59; Ömer Adıgüzel, “*Ankara'daki Sanat Kurumlarının Oluşmasına ve Ankara Üniversitesi'nin Gelişmesine Alman Sanat İnsanlarının Katkıları*”, **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.213.

Şefliğini yapmıştı. 1925'e kadar Frankfurt ve Mainz şehirlerinde piyanist, orkestra şefi, müzik öğretmeni olarak çalışmıştı. Mainz'da Çağdaş Müzik Demeği'ni kurmuştu. Bu derneğin çalışmaları sırasında, Paul Hindemith ile tanışmıştı. Bu tanışma zamanla dostluğa dönüşmüş ve E. Zuckmayer'in yaşamını da değiştirmişti. E. Zuckmayer'in müzik anlayışı ve dünya görüşü, ırkçı Hitler yönetimi ile ters düşmesine neden olmuştu. 1934'te çalıştığı okul kapanınca işsiz kalmıştı. Ayrıca düşünceleri ve aile soy bağındaki Yahudilik nedeniyle 1935'te Reich Müzik Odası'ndan atılmıştı. Almanya'da o günlerde yaşam güvencesi kalmamıştı. Ankara'daki dostu Paul Hindemith bir mektup aracılığı ile kendisine Ankara'da iş teklif etmişti. E. Zuckmayer, mektuptan kısa bir süre sonra P. Hindemith ile bu teklif üzerine konuşmuş, ona Ankara'daki olası görevlerini ve yapılacak adımları anlatmıştı. Bu açıklamalardan sonra, E. Zuckmayer, Ankara'daki öncü çalışmalarda görev almayı kabul etmişti.¹⁴⁴¹

E. Zuckmayer, 1936'nın Nisan ayında Ankara'ya gelmişti. Onu Ankara Garında P. Hindemith ile eşi karşılamıştı. Aynı gün P. Hindemith ile birlikte o zamanki Musiki Muallim Mektebi'nin küçük salonunun locasında Ernst Praetorius yönetimindeki Devlet Orkestrası'nın ilk konserine tanık olmuşlardı. E. Zuckmayer, ertesi gün Ankara'da çalışmaya başlamıştı. Aynı salonda Musiki Muallim Mektebi'nin öğrenci orkestrasını yönetmek üzere şeflik çubuğunu eline almış, bir ay sonra öğrenci seçme sınavlarına katılmıştı. Ankara'ya geldikten beş ay kadar sonra Ankara Devlet Konservatuvarı Opera ve Tiyatro Bölümü'nde "*madrigal korosunu*"¹⁴⁴² " çalıştırma görevini üstlenmişti. 1937'nin sonbaharında Gazi Terbiye Enstitüsü'nde yeni kurulan Müzik Bölümü'nün Başkanlığı'nı üstlenmişti.¹⁴⁴³ Bu bölüm 1938'den itibaren orta öğretim okullarına müzik öğretmeni yetiştirme görevini üstlenmişti. E. Zuckmayer göreve başladıktan sonra bütün gücünü, yeteneğini, sevgisini, yetenekli, becerikli ve müziğe âşık öğretmenler yetiştirmeye adanmıştı. Çok özverili çalışmış, birçok Alman okul şarkısını Türkçeye uygun duruma getirerek, öğrencilerine öğretmişti. Yeni şarkılar bestelemiş, pek çok Türk halk türküsünü çok sesli duruma getirmişti.¹⁴⁴⁴

¹⁴⁴¹ Ali Uçan, **Eduard Zuckmayer ve Cumhuriyet Müzik Eğitimi**, Müzik Eğitimi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 9-15; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.217-218; Ömer Adıgüzel, "*Ankara'daki Sanat Kurumlarının Oluşmasına ve Ankara Üniversitesi'nin Gelişmesine Alman Sanat İnsanlarının Katkıları*", **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.213; K. Yalçın, **Haymatlos-Dünya Bizim Vatanımız**, s.350; A. Reisman, **Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, s.109-112; S. J. Shaw, **1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye**, s.444.

¹⁴⁴² Çok sesli müzik korusuna denilmiştir.

¹⁴⁴³ Ali Uçan, **Eduard Zuckmayer ve Cumhuriyet Müzik Eğitimi**, s.96.

¹⁴⁴⁴ F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.74; Ömer Adıgüzel, "*Ankara'daki Sanat Kurumlarının Oluşmasına ve Ankara Üniversitesi'nin Gelişmesine Alman Sanat İnsanlarının Katkıları*", **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.214-215; H. Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.364-365; A. Reisman,

Alman profesörlere verilen maaşların alım gücü 1930'lu yılların sonunda enflasyon ile birlikte çok azalmıştı. E. Zuckmayer, yoksulluk sınırında yaşadığı Ankara'da bir ev bile kiralayamadığı için Gazi Eğitim Enstitüsü Müdürü, E. Zuckmayer'e okul içinde küçük bir oda vermiş, E. Zuckmayer de bu odada yıllarca kalmıştı. Bu durumdan kimseye yakınmamıştı. Eşi arada sırada ziyaretine gelip gitmiş, kocasını Almanya'ya götürebilmek için diller dökmesine karşın, E. Zuckmayer; *"Türkiye benim yurdum oldu. İkinci yurdum mu, birinci yurdum mu bilmem. Almanya'ya dönmesem yaşayabilirim ama Türkiye'den ayrılırsam yaşayamam!"* diyerek her seferinde Almanya'ya dönmeyi reddetmişti.¹⁴⁴⁵

Mülteci Alman bilim insanı Prof. E. Zuckmayer, 1946'da Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğrencilere müzik eğitimi vermek için görevlendirilmişti.¹⁴⁴⁶ E. Zuckmayer, esprili, sevimli görevine düşkün bir piyano hocası ve görevinin ustası bir bölüm başkanı olmuştu. Her öğrencisinin çalışma odasını, çalışma programını düzenlemiş, öğrencilerinin çalışmalarını her gün yakından izlemişti. Pazar akşamları Gazi Eğitim Enstitüsü'nün bütün öğrencilerine açık olan açıklamalı plak dinleme saatleri düzenlemişti. Plak dinleyen öğrencilere müzik dersi vermiş *"Müzik sadece plaklardan öğrenilmez, onu incelemek, icra etmek ve yaşamak gerekir"* tümcesini sık sık vurgulamıştı. O sadece müzik bölümünün değil, tüm bölümlerin müzik hocalığını yapmıştı. Tüm öğrencileri onu sevmiş ve ona saygı saymıştı. Bu tür çalışmalarla Gazi Eğitim Enstitüsü Müzik bölümünde yüzlerce müzik öğretmeni yetiştirmişti. İlk ve ortaöğretim okullarında okuyan her öğrenci müzik derslerinde E. Zuckmayer'in Türkçeye uyarladığı *"Tembel Çocuk, Dostluk, Dere Geliyor Dere"* gibi okul şarkılarıyla büyümüş, müzik zevkini geliştirmişti.¹⁴⁴⁷

E. Zuckmayer, 1944'un Ağustos ayında Türkiye'nin Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesmesinden sonra, Almanya'ya dönmeyi reddettiği için *"Vatansız (Haymatlos)"* duruma düşmüş; diğer vatansız Almanlarla birlikte Kırşehir'de gözlem altına alınmıştı. Savaşın bitiminden sonra, *"Vatansız Almanlar"* Ankara, İzmir ve

Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu, s.109-112; Stanford J. Shaw, **1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye**, s.444; Ali Uçan, **Eduard Zuckmayer ve Cumhuriyet Müzik Eğitimi**, s.27-30.

¹⁴⁴⁵ Ömer Adıgüzel, *"Ankara'daki Sanat Kurumlarının Oluşmasına ve Ankara Üniversitesi'nin Gelişmesine Alman Sanat İnsanlarının Katkıları"*, **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.215; K. Yalçın, **Haymatlos-Dünya Bizim Vatanımız**, s.354-358.

¹⁴⁴⁶ **B.C.A.**, Fon: 30.18.1,2, Kutu: 110, Gömlek: 39, Sıra: 11, 20 Nisan 1946; Ali Uçan, **Eduard Zuckmayer ve Cumhuriyet Müzik Eğitimi**, s.58-59.

¹⁴⁴⁷ Ömer Adıgüzel, *"Ankara'daki Sanat Kurumlarının Oluşmasına ve Ankara Üniversitesi'nin Gelişmesine Alman Sanat İnsanlarının Katkıları"*, **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.215; K. Yalçın, **Haymatlos-Dünya Bizim Vatanımız**, s.354-360.

İstanbul'a geri dönmüştü. E. Zuckmayer'de, Gazi Eğitim Enstitüsü'ndeki görevine 1947'de tekrardan başlamıştı.¹⁴⁴⁸

Ayrıca 1946'dan itibaren Ankara Devlet Konservatuvarı'nda “*müzik kuramı*” dersleri vermiş ve koro şefliği yapmıştı. II. Dünya Savaşı sonrası, birçok Alman mülteci, bilim insanı, sanatçı, müzikçi, politikacı Almanya'ya döndüğü halde, E. Zuckmayer Almanya'ya dönmeyi kabul etmemişti. Eşi ve kızı Almanya'ya geri gitmesine rağmen, “*Diktiğim gül bahçesinin güllerini yetiştireyim!*” diyerek kendi başına Ankara'da yaşamaya devam etmişti.¹⁴⁴⁹

Süleyman Demirel Hükümeti'ne 12 Mart 1971'de ordu muhtıra vermiş ve S. Demirel Başbakanlıktan uzaklaştırılmıştı. Baskılar, baskınlar, sokağa çıkmalar, “*Balyoz Hareketi*” adı verilen genel aramalar devam ederken, bir gece Gazi Eğitim Enstitüsü, askerler ve polisler tarafından bir “*anarşist*” arama bahanesiyle basılmıştı. Her yer didik didik aranmış ve sıra E. Zuckmayer'in kaldığı odaya geldiğinde takım komutanı görevliye sormuştu: “*Burada kim var?*” Görevli şu cevabı vermişti: “*Burada yaşlı bir Alman var efendim, ama onun kimseye zararı yoktur!*” Asker, emir demirden keskin olur diyerek ve kapıyı gürültüyle açmıştı. 82 yaşındaki E. Zuckmayer, karanlık yatağından fırlamıştı. Gürültüyle uyanır uyanmaz iki M-11 tüfeğinin namlularının kendine yönetilmiş olduğunu görmüştü. Ne olduğunu anlamadan namlularını neden ona doğrulttuğunu da kavrayamamıştı. Korkudan ya da sinirden yere düşmüş ve bir süre kalkamamıştı. Sonraları biraz da o gece yaşadığı gerilim nedeniyle hastalanmıştı. O an yapayalnız kalmıştı. Hitler faşizminden kaçarak Türkiye'ye sığınmış, ömrünün otuz iki yılı müzik öğretmeni yetiştirmekle geçmişti. “*Beni artık kendinizden sayınız. Ben Türk halkını çok sevdim. Ömrümü onlara hizmet etmeye adadım!*” demişti. O süreçte, öğrencileri, meslektaşları ve sevenleri hastanede başında beklemişlerdi. E. Zuckmayer'in kalbi, 2 Mayıs 1972'de hastanede durmuş ve cenazesi Ankara'da, Cebeci Mezarlığı'na defnedilmişti.¹⁴⁵⁰

¹⁴⁴⁸ B.C.A., Fon: 30.18,1,2, Kutu: 112, Gömlek: 91, Sıra: 14, 30 Ocak 1947.

¹⁴⁴⁹ K. Yalçın, **Haymatlos-Dünya Bizim Vatanımız**, s.352-353; Ömer Adıgüzel, “*Ankara'daki Sanat Kurumlarının Oluşmasına ve Ankara Üniversitesi'nin Gelişmesine Alman Sanat İnsanlarının Katkıları*”, **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.215; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.229; A. Reisman, **Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, s.109-112; Ali Uçan, **Eduard Zuckmayer ve Cumhuriyet Müzik Eğitimi**, s.77-80

¹⁴⁵⁰ Ömer Adıgüzel, “*Ankara'daki Sanat Kurumlarının Oluşmasına ve Ankara Üniversitesi'nin Gelişmesine Alman Sanat İnsanlarının Katkıları*”, **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.215; K. Yalçın, **Haymatlos-Dünya Bizim Vatanımız**, s.354-360; Ali Uçan, **Eduard Zuckmayer ve Cumhuriyet Müzik Eğitimi**, s.295; **Cumhuriyet**, 16 Ağustos 1972, s.6; <https://portreler.fisek.org.tr/herkese-muzik-prof-eduard-zuckmayer/> Erişim Tarihi: 15 Kasım 2019.

Osmanlı İmparatorluğu'nda müzik eğitiminin önünü açan Donizetti Paşa olmuştu. Türkiye Cumhuriyeti'nde ise müzik eğitiminin önünü açan Eduard Zuckmayer önemli yere sahip olmuştu. Türkiye'de Donizetti, “Paşa”, E. Zuckmayer ise “Profesör” olmuştu. Donizetti bir imparatorluğun görevlisiydi, E. Zuckmayer, bir cumhuriyet görevlisi olarak hafızalarda yer bırakmıştı.¹⁴⁵¹

3- Carl Ebert'in Ankara'daki Faaliyetleri

Prof. Carl Ebert, 20 Şubat 1887'de Berlin'de doğmuştu. 1909-1914 yılları arasında oyunculuk yaptığı Max Reinhardt'ın Tiyatro Sanat Okulu'ndan mezun olmuş; Alman Ulusal Tiyatrosu'nda çalışmıştı. Berlin ve Frankfurt'ta kendi çabalarıyla oluşturduğu sanat okullarında yönetmen ve oyuncu olarak görev yapmış, 1927-1931 yılları arasında Darmstadt Eyalet Tiyatrosu'nu yönetmişti. 1931'de Berlin Devlet Operası Genel Yöneticiliğini yürütmüştü. Yöneticiliği sırasında birçok başarılı eserin sahneye konulmasını sağlamıştı. Alman Sosyal Demokrat Partisi (SPD) üyesi olması, ilerici sanat anlayışına sahip olması ve 1933'te iş başına gelen Hitler rejimini eleştirmesi nedeniyle görevden alınmıştı. 1933'te önce İtalya'ya, oradan da İsviçre'ye gitmişti. Ancak iş bulması bu ülkelerde de engellenince, Arjantin'de 1933-1936 yılları arasında görev yapmıştı.¹⁴⁵²

Carl Ebert, Londra'da bulunduğu sırada Paul Hindemith'in önerisi üzerine 1936'da Türk Hükümeti'nin davet almıştı. Tiyatro ve opera alanında Batı düzeyine ulaşmak için önemli adımlar atan Türkiye'ye gelmişti. Konu ile ilgili sunduğu rapor uygun bulunmuş, Atatürk tarafından Milli Musiki ve Temsil Akademisi'nin tiyatro bölümünü açmak için görevlendirilmişti.¹⁴⁵³

Carl Ebert, 30 Ekim 1936'da üç aylık bir anlaşma çerçevesinde Konservatuar'ın I. öğretim yılının açılışında bulunmuştu.¹⁴⁵⁴ Şubat sonuna kadar orada kalmış ve aha sonra çeşitli zaman aralıklarında Türkiye'ye gelmiş ve çalışmalarını yürütmüştü. 1939

¹⁴⁵¹ H. Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.365.

¹⁴⁵² H. Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.366-367; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.227; Ömer Adıgüzel, “Ankara'daki Sanat Kurumlarının Oluşmasına ve Ankara Üniversitesi'nin Gelişmesine Alman Sanat İnsanlarının Katkıları”, **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.216-217; K. Yalçın, **Haymatlos-Dünya Bizim Vatanımız**, s.276-279; A. Reisman, **Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, s.105; S. J. Shaw, **1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye**, s.442.

¹⁴⁵³ **B.C.A.**, Fon: 30.18,1,2, Kutu: 85, Gömlek: 108, Sıra: 13, 30 Aralık 1938; H. Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.366-367; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.227; F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.73; K. Yalçın, **Haymatlos-Dünya Bizim Vatanımız**, s.279; A. Reisman, **Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, s.106; S. J. Shaw, **1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye**, s.443.

¹⁴⁵⁴ **B.C.A.**, Fon: 30.18,1,2, Kutu: 85, Gömlek: 93, Sıra: 6, 12 Aralık 1938; **B.C.A.**, Fon: 30.18,1,2, Kutu: 85, Gömlek: 108, Sıra: 13, 30 Aralık 1938; Ömer Adıgüzel, “Ankara'daki Sanat Kurumlarının Oluşmasına ve Ankara Üniversitesi'nin Gelişmesine Alman Sanat İnsanlarının Katkıları”, **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.218-219.

sonbaharından itibaren II. Dünya Savaşı'nın çıkmasından sonra o dönemdeki Kültür Bakanı Hasan Ali Yücel'in önerisi üzerine sürekli olarak Türkiye'de kalmıştı.¹⁴⁵⁵

Carl Ebert, Konservatuar ve Bakanlıktaki tiyatro çalışmalarına ağırlık vererek Ankara'da Devlet Konservatuarı'nda öğretmenlik ve yöneticilik görevinde bulunmuştu.¹⁴⁵⁶ Carl Ebert, Devlet Tiyatrosu'nun kuruluşuna çok büyük emek ve katkılar sağlamış; Devlet Tiyatrosu'nun ilk yönetmenlerinden biri olmuştu. İlk olarak "Moliere'in Kibarlık Budalası"nı sahneye koymuş; daha sonraları Sophokles'in "Kral Oidipus", Goethe'nin "Faust", Shakespeare'in "Julius Caesar", Wilder'in "Bizim Şehir" ve Synge'in "Denize Giden Atlılar" oyunlarını yönetmişti. 1941'den başlayarak 5 yıllık titiz bir çalışmadan sonra Ankara'da ilk opera gösterileri olan "Bastien ve Bastienn", "Tosca" ve "Madam Butterfly" sunmuştu.¹⁴⁵⁷

Carl Ebert, Türkiye'den ayrıldıktan sonra 1948-1954 yıllarında Kaliforniya'da öğretim görevlisi ve tiyatro öğretmeni olarak görev yapmıştı. C. Ebert 1954'ten sonra 1961'de emekli olana kadar Berlin Devlet Operası'nın da yönetmenliğini yapmıştı. Paris'te yapılan Milletler Tiyatro etkinliğinde ödül almıştı.¹⁴⁵⁸ 14 Mayıs 1980'de Santa Monica'da (Kaliforniya) yaşamını kaybetmişti.¹⁴⁵⁹

4- Ernst Praetorius Ankara'daki Faaliyetleri

Ernst Praetorius 1880'de Berlin'de dünyaya gelmişti. 1899'dan 1905'e kadar Berlin Friedrich Wilhelm Üniversitesi'nde müzikbilim ve müzik tarihi eğitimi almıştı. 1909'dan 1933'e kadar Almanya'nın çeşitli şehirlerinde, en ünlü opera ve tiyatrolarında orkestra şefliği yapmıştı. Weimar'da genel müzik yönetmeniyken 1933'te Almanya'nın politik değişme tarzını protesto etmiş ve Şubat ayında işine son verilmişti. Daha sonra da karısı Yahudi olduğu için Nazi rejimi tarafından meslekten atılmıştı. 1935'te P. Hindemith'den Türkiye'ye gelmesi için teklifi almış ve aynı yılın Ekim ayında

¹⁴⁵⁵ **Cumhuriyet**, "Karl Ebert Geliyor", 23 Haziran 1942, s.3; K. Yalçın, **Haymatlos-Dünya Bizim Vatanımız**, s.280-281;

¹⁴⁵⁶ **B.C.A.**, Fon: 30.18,1,2, Kutu: 151, Gömlek: 65, Sıra: 16, 27 Aralık 1958.

¹⁴⁵⁷ **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1942, 3; **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1942, s.1; Ömer Adıgüzel, "Ankara'daki Sanat Kurumlarının Oluşmasına ve Ankara Üniversitesi'nin Gelişmesine Alman Sanat İnsanlarının Katkıları", **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.217-218; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.227; H. Çelikkbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.369; A. Reisman, **Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, s.106.

¹⁴⁵⁸ **Cumhuriyet**, "Carl Ebert Madalya Aldı", 15 Nisan 1961, s.5.

¹⁴⁵⁹ **Cumhuriyet**, "Carl Ebert Öldü", 25 Mayıs 1980, s.4; A. Reisman, **Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, s.17; Ömer Adıgüzel, "Ankara'daki Sanat Kurumlarının Oluşmasına ve Ankara Üniversitesi'nin Gelişmesine Alman Sanat İnsanlarının Katkıları", **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.219; S. J. Shaw, **1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye**, s.443.

Cumhuriyet Bayramı'ndan kısa bir süre önce Ankara'ya gelmişti. Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı Filarmoni Orkestrası'nı yönetmekle görevlendirilmişti.¹⁴⁶⁰

E. Praetorius, Hindemith'in önerisi üzerine Türkiye'ye gelen ilk müzisyen olmuştu. Öncelikle orkestra şefi olarak çalışmış, konservatuarın kuruluşuna katılmış ve daha sonra aynı kurumda enstrüman eğitimcisi olarak görev yapmıştı. 1936'da konservatuar için çok önemli olan ve ilk kez yapılan seçme sınavına katılmıştı. Oda müziği orkestralarını ve konservatuarın öğrenci orkestrasını yönetmişti. Carl Ebert'in hazırlayıp sahneye koyduğu Ankara'daki ilk opera gösterilerinde müzik yönetimini üstlenmişti. Türkler tarafından pek sevilen ve sayılan Ernst Praetorius, yakalandığı hastalıktan kutulamayarak 28 Mart 1946'da Ankara'da yaşamını kaybetmişti.¹⁴⁶¹

“Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti”nin kurucusu Philipp Schwartz, “Kader Birliği” isimli kitabının son bölümünde “Türk Devrim hareketinin gelişimiyle ilgili notlar” başlığında güzel sanatlar bölümünü şu ifadelerle açıklamıştı: “Üniversite reformunun temellendirilmesi ve iktisadi bir beyin güvencesinin sağlanmasından sonra, Türk Hükümeti beni yeni kurulacak grafik ve plastik sanatlar ile müzik yüksek okullarına uzman bulmakla görevlendirdi. Carl Ebert, Hindemith, Zuckmayer ve Licci Amar Yardımlaşma Cemiyeti'nin genişlemesiyle Türkiye'ye geldiler. Yerine önerilen Poelzig'in beklenmedik ölümü üzerine Bruno Taut yeni kurulan mimarlık yüksek okulunun yöneticiliğine getirildi. Martin Wagner, şehir planlama dersleri vermeye başladı ve İstanbul'un yeniden düzenlenmesi çalışmalarına girişti. Alman ressam Belling de Yahudi eşine sadık kaldı ve bizim aracılığımıza bile gerek duymadan geldi. Praetorius, Ankara'da bir devlet senfoni orkestrası kurdu, böylelikle Almanya ve Avusturya'da işini kaybetmiş birçok müzisyeni çağırabilecekti... Çağrılan isimler, aynı zamanda Ankara'da ki yeni konservatuarda da öğretmenlik

¹⁴⁶⁰ **B.C.A.**, Fon: 30.18,1,2, Kutu: 59, Gömlek: 83, Sıra: 20, 7 Aralık 1935; **Cumhuriyet**, 27 Mart 1937, s.6; **Tan**, “Yeni Gelecek Ecnebi Profesörler”, 23 Eylül 1935, s.2; Ömer Adıgüzel, “Ankara'daki Sanat Kurumlarının Oluşmasına ve Ankara Üniversitesi'nin Gelişmesine Alman Sanat İnsanlarının Katkıları”, **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.221; F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.74; H. Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.371; K. Yalçın, **Haymatlos-Dünya Bizim Vatanımız**, s.265-266; A. Reisman, **Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, s.109.

¹⁴⁶¹ Ömer Adıgüzel, “Ankara'daki Sanat Kurumlarının Oluşmasına ve Ankara Üniversitesi'nin Gelişmesine Alman Sanat İnsanlarının Katkıları”, **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.221; F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.74; H. Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.370; K. Yalçın, **Haymatlos-Dünya Bizim Vatanımız**, s.265-268; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.230; A. Reisman, **Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, s.109; S. J. Shaw, **1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye**, s.443-444.

yapmaya başladılar. Ankara’da devlet operasını ve bir opera okulu kurmuş olan Ebert, birkaç profesyonel tiyatro teknisyenini de yanına çekmeyi başarmıştı.¹⁴⁶²”

Prof. P. Hindemith, C. Ebert, E. Zuckmayer ve E. Praetorius’un dışında mülteci olmayan Konservatuarın ilk zamanlarında Hans Kuchenbuch (fonetik), Alfred Adler (ritmik jimnastik), Frey Markowitz (entonasyon), Alferd Braun (hitabet) ve Hans Hey (hitabet) gibi Almanlar sanatının değişik alanlarında dersler yürütmüş, Türkiye’de sanatın gelişmesine çok önemli katkılar sunmuşlardı. Türkiye mimari alanda, Prof. Clemens Holzmeister, Bruno Taut ve Rudolf Belling gibi dünyaca ünlü sanatkârlara ev sahipliği yapmıştı.¹⁴⁶³

Genel olarak değerlendirildiğinde Ankara’daki akademik kuruluşlarda 1933-1945 yılları arasında ne derecede mülteci bilim insanlarının görev aldığı, sayısal verilerle şu şekilde ortaya çıkmıştı: Ankara Devlet Konservatuarı’nda on iki mülteci Alman ve dokuz Avusturyalı sanatkarla toplam yirmi bir kişi görev almıştı. Ankara Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi’nde beş mülteci Alman ile bir mülteci Avusturyalı bilim insanı olmak üzere altı kişi çalışmıştı. Ankara’da tıp alanında Numune Hastanesi’nde altı mülteci Alman ile Hıfzıssıhha Enstitüsü’nde bir Alman ve bir Avusturyalı olmak üzere sekiz mülteci bilim insanı yer almıştı. Yüksek Ziraat Enstitüsü’nde üç mülteci Alman ile bir mülteci Avusturyalı ziraatçı ile toplam dört kişi faaliyet göstermişti. Siyasal Bilgiler Okulu’nda ise, bir mülteci Alman ile bir Avusturyalı mülteci bilim insanı olmak üzere iki kişi çalışmıştı.

C- MÜLTECİ BİLİM İNSANLARININ TÜRKİYE’DEN AYRILIŞ SÜRECİ

Mülteci bilim insanlarının Türkiye’den ayrılış süreçleri birbirinden çok farklı olmuştur. Bu çerçevede savaştan önce, savaş sırasında ve çoğunlukla savaştan sonra ayrılanlar olarak üç şekilde olmuştur. II. Dünya Savaşı nedeniyle TBMM 2 Ağustos 1944’te olağanüstü toplanmış ve Başbakan Şükrü Saraçoğlu bir konuşma yapmıştı. Ş. Saraçoğlu’nun konuşması Müttefik Devletlerin elçilik yetkilileri tarafından localardan dikkatli bir şekilde takip edilmişti. Başbakan konuşmasında, bir müddet evvel İngiltere’nin Almanya ile siyasî ve iktisadî ilişkilerin kesilmesini istediğini, bu talebi Amerika’nın da desteklediğini açıklamış, 2 Ağustos’u 3 Ağustos’a bağlayan gece yarısı Almanya ile siyasî ve iktisadî münasebetlerin kesileceğini belirtmişti. Başbakan Şükrü

¹⁴⁶² Philipp Schwartz, **Kader Birliği-1933 Sonrası Türkiye’ye Göç Eden Alman Bilim Adamları**, s.127.

¹⁴⁶³ Tan, “Güzel Sanatlar Akdemisine Gelen Ecnebi Profesörler”, 5 Ocak 1937, s.10; Ömer Adıgüzel, “Ankara’daki Sanat Kurumlarının Oluşmasına ve Ankara Üniversitesi’nin Gelişmesine Alman Sanat İnsanlarının Katkıları”, **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.226.

Saraçoğlu konuşmasının sonunda şu ifadeleri kullanmıştı¹⁴⁶⁴: “*Alacağımız bu karar bir harp kararı değildir. Bunun bir harp kararına münkalip olup olmaması karşı tarafın alacağı karara bağlıdır. Meclisin bu kararı tarihî büyük bir kararı olacak, vatanın hayrına yarayacaktır.*” Meclis’te başka bazı milletvekilleri de görüşlerini açıklamışlar, Almanya ile siyasî ve iktisadî ilişkilerin kesilmesi için verilen önerge oylanmış ve Meclis’te oturuma katılan 411 milletvekilinin oybirliğiyle önerge kabul edilmişti.¹⁴⁶⁵ Bu kapsamda Türkiye’deki Almanların ülkeden ayrılması için gümrük müdürlüklerine on yedi maddelik genelge ile işlemlerin nasıl yapılacağı hükümetçe bildirilmişti.¹⁴⁶⁶

Dünya genelinde meydana gelen savaşlarda insanlar hem savaş öncesi hem de savaş sonrası bir göç dalgası oluşturmuştu. Bu kapsamda II. Dünya Savaşı 1945’te bitmiş ve böylece Hitler yönetiminden kaynaklanan dünya genelinde mülteci hareketleri de son bulmuştu. Buna rağmen, az sayıda bile olsa, Türkiye’ye yine bazı göç hareketleri olmuştu. 1933’ten 1945’e kadar ki süreçte Türkiye’ye gelen Alman mülteciler Hitler Almanya’sının yıkılmasıyla bu sefer ağırlık olarak ülkeleri olan Almanya yönlü göç hareketleri yaşanmıştı. Mülteciler ülkelerindeki problemler bitince iltica ettikleri ülkede kalmayı pek tercih etmemişlerdi. Hele ki, böyle değerli bilim insanlarını Amerika’da olduğu gibi Türkiye’de de sürekli olarak tutmak mümkün olmamıştı. Bu ters göçe engel olunamamıştı. Bunun sebepleri ise; yabancılara karşı olan güvensizlik (bazen haklı bile olsa) kendini hissettirmişti. Ayrıca yabancı profesörlerin Türk bilim insanlarına hocalık görevlerini yeterli düzeyde yaptıkları düşünülmüştü. Bundan sonra yükseköğretimde artık genç Türk bilim insanlarına şans tanınması gerektiğini savunmuşlardı. Özellikle de II. Dünya Savaşı’nın bitmesi ve Türkiye’de aşırı faşist söylemlerin ortaya çıkmasıyla yabancı hocalara tahammülsüzlük artmış ve güvenli çalışma ortamı ellerinden alınmıştı. Buna ilaveten de Almanya, yabancı ülkelerdeki mülteci öğretim üyelerinin emeklilik haklarını üstlenmesi ve haklarını vereceğini vaat etmesi göçü hazırlayan etkenler olmuştu.

Böylece eski mültecilerden yalnızca çok azı 1956’dan sonra Türkiye’de kalmıştı. Buna rağmen bir faaliyet olarak kısa veya uzun süre için yeni misafir profesörler de gelmeye devam etmişti.

Prof. Dr. İlber Ortaylı, göçmenlerin durumu ve geri göçleri ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştı: “*Şimdi, bir yandan üniversitelerimiz, hukuk ve tıp*

¹⁴⁶⁴ Haber Akşam Postası, “Türkiye’nin Kararı”, 2 Ağustos 1944, s.1.

¹⁴⁶⁵ TBMMZC, VII/13, Ankara, 2 Ağustos 1944, s.362.

¹⁴⁶⁶ B.C.A., Fon: 30.10,0,0, Kutu: 212, Gömlek: 439, Sıra: 24, 1944.

fakültelerinde kadrolar vererek ve onların her türlü kapisine tahammül ederek bu insanlara karşı son derece cömertçe davrandı. Öte yandan, çok da zalimdi. 1930'ların tanınmış bir tarih profesörü, 1950'lerdeyse Dışişleri Bakanı olan Fuat Köprülü'nün çevresindekiler, yarı-milliyetçi, yarı-kıskanç bir tavırla bu insanlara karşı hareket etti. Sözelimi, Türkolog Tietze'ye üniversitede kendi alanında ders verme imkanı sağlanmadı. Bunun yerine, Orman Fakültesi'nde Almanca hocası olarak çalıştı. Aynı şey, Türkolog Anhegger için de geçerli. Bu yüzden, bu adamlardan yeterince yararlanabildiğimiz söylenemez. Bir de, Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi vardı; İstanbul'dakine göre çok daha büyüktü ve orada daha iyi muamele gördüler. Sözelimi, ünlü Hindistan uzmanı Ruben vardı. Savaşın sonra Doğu Almanya'ya döndü, Batı'ya gitmedi. Ve elbette, Asurolog Landsberger vardı. Ünlü Hititolog Güterbock vardı. Tanınmış Sinolog Wolfram Eberhard vardı. Tarih Kurumu için bir Çin tarihi yazdı. Eberhard, Tarih Kurumu için Çin ve Orta Asya uzmanı olarak çalıştı.

Orada kuşaklar yetiştirdiler. Yani, çiviyazısı, arkeoloji ve Çin tarihi konusunda uzmanlar yetiştirmeye çalıştılar. Bruno Taut'un tasarladığı güzel binasıyla ve en zengin koleksiyonlarından birini barındıran kütüphanesiyle, fakülte bu çalışmalara çok uygundu. Sözelimi, şark elyazmaları, İsmail Sahip Efendi'nin metinleri vardı.

Bir kuşak orada yetişti. Fakat çok korkunç bir şey de oldu. Savaş sona erdi, Soğuk Savaş başladı ve bununla birlikte, bir komünizm efsanesidir gitti. Cumhuriyet Halk Partisi'nin iki milletvekilinin fakülteyi basanlar arasında olduğunu üzümlere söyleyebilirim. Bu ortama hâkim olan kışkırtıcı gündemdeydi. Göçmenler dışlandı. Fakülteyi kuran kişilere zorluklar çıkarıldı. Amerika zaten herkesi almaya hazır; tümü de oraya gitti. Ben Landsberger'i Amerika'da tanıdım.¹⁴⁶⁷”

Mülteci profesörlerin Türkiye'den geri dönüşleri incelendiğinde, iki ağırlık noktası ortaya çıkmıştı. Bunlardan birinci grup; II. Dünya Savaşı'nın öncesinden Türkiye'den ayrılan grup olmuştu. Bu sürede, oldukça yetenekli öğretim üyeleri Amerika'ya davet edilmiş ve bunlar orada görev üstlenmişlerdi. İkinci grup ise; savaşın bitiminden sonraki süreçte yaşanan göç olarak ayrılmıştı. Bu mültecilerin çoğuysa daha sonra yani 1949-1956 yılları arasında Almanya'ya dönmüş, ancak bunlardan pek azı Amerika'ya gitmişti. O halde özet olarak mülteci bilim insanlarının Türkiye'den gidişleri genellikle iki yöne doğru olmuştu. 1950'ye kadar öncelikle Amerika'ya, 1950'den itibaren Batı Almanya'ya geri dönmüşlerdi. Bu iki ana dönüş yönünden başka diğer küçük ülkeler

¹⁴⁶⁷ Aykut Kazancıgil, İlber Ortaylı ve Uğur Tanyeli, “Niye Geldiler Niye Gittiler Kimse Anlamadı-Yabancıların Cumhuriyet'e Bıraktıkları”, *Cogito*, S. 23, (Yaz 2000), s.120-122.

olan; İsrail, İsviçre, Macaristan, Mısır, İsveç, Venezüella, Şili, hatta Irak ve İran'a da olmuştu.

I- II. Dünya Savaşı'ndan Önceki Dönüşler

Philipp Schwartz, hatıralarında “*ihitiyaçtan doğan topluluk*” diye bahsettiği mülteci bilim insanlarının az sayıda bile olsa dünya çapındaki meşhur bilim insanlarının Türkiye’de hayatlarının garantiye alındığını belirtmişti.¹⁴⁶⁸ Bu durum, değişik biçimlerde bile olsa Türkiye’de görev üstlenmiş diğer uluslararası tanınmış bilim insanları için de geçerli olmuştu.

Türkiye’ye göç eden bilim insanlarını isteyenlerin başında daha çok Amerika olmuştu. Amerika Birleşik Devletleri’nin herkesçe bilinen, başka milletleri kendi içine katarak onları eritme gücü mülteci Almanları fazlasıyla etkilemişti. Amerika’da görevi kabul edenlerden hiçbiri eski vatanlarına dönmemişti. Özellikle de çocuklarına daha iyi eğitim imkânı sunmak için ABD ön plana çıkmıştı. Bu arada Amerika’da ki bilimsel ve pratik çalışma imkanlarının, bilhassa doğa bilimcileri ve tıp adamları için genel olarak Türkiye’de ki imkanların daha fazla olması büyük bir rol oynamıştı. Ne zaman olursa olsun, kalıcı olarak ABD’ye yerleşmiş olan büyük gruba dahil profesörlerden bazıları şu kişiler olmuştu: Matematikçi von Mises (aynı şekilde eski çalışma arkadaşlarından ve daha sonra karısı olan Bayan Hilde Geyringer) ve Prager, Fizikçi H. Dember ve von Hippel, Romanist Leo Spitzer, Biyokimyacı F. Haurowitz, Patolog P. Schwartz, Farmakolog W. Lipschitz, Oftalmolog J. Igersheimer, Radyolog M. Sgalitzer, Sinolog W. Eberhard, Hititolog G. Güterbock, Filozof H. Reichenbach, Hukukçu R. Honig, Tıpçı L. Löwenthal, Filolog L. Herbert ile eşi Lieselotte Dieckmann gibi bilim insanları bu grubun içinde yer almıştı. Profesör olmayanlardan şehir planlamacısı Martin Wagner ve Paul Hindemith ile rejisör ve sanat yönetmeni Carl Ebert de Almanya üzerinden bir şekilde ABD’ye gitmişlerdi. Diğerlerinden daha geç olarak savaşın başlamasından hemen sonra Matematikçi Willy Prager Amerika’da özel bir matematik araştırma merkezi olan Brown Üniversitesi’ne gitmişti. 1939’da Cerrah R. Nissen ve Göz Hekimi J. Igersheimer Amerika’ya gitmişti.

Bu sayılan kişilerin çoğu Amerikan üniversitelerinin çağrısına uyarak Amerika’ya gitmişti. Diğer bazıları ise mukaveleleri uzatılmamış, az bir kısım özel durumları nedeniyle anlaşmalarını bozarak ayrılmıştı. Türkiye’den ayrılan mültecilerin yerleştiği ülke yalnızca Amerika olmamıştı. Savaş öncesinde Röntgen Uzmanı Fizikçi F.

¹⁴⁶⁸ E. Hirsch, **Anılarım**, s.3.

Dessauer, İsviçre'nin Fribourg kentinden ve İktisatçı Wilhelm Röpke de 1937'de Cenevre'den gelen davet üzerine Türkiye'den ayrılmıştı. Astronom F. Freundlich 1937'den itibaren, önce Prag'da sonra İskoçya'da görev üstlenmişti. Matematikçi Von Mises'in asistanı Hilde Geiringer, önce Lizbon Üniversitesi'nde görev başlamış, oradan Amerika'ya geçmişti. Ankara'da çalışmış, Kulak-Burun-Boğaz Uzmanı Max Meyer 1939'da Tahran'a ve Prof. A. Heilbronn'un asistanı Schnee 1937'de Giracas'a gitmişti.¹⁴⁶⁹

II- II. Dünya Savaşı Sırasında ve Sonrasındaki Dönüşler

Amerika'nın 1940'da savaşa katılmasıyla göç olayı tamamen durmuştu. Yalnızca savaş sırasında Kral Hellmann ile Otto Gerngross İsrail'e ve Josef Dobretsberger Mısır'a gidebilmişti. Irki ve siyasi bir sorunu olmadan Türkiye'ye gelen Almanlar arasında mülteci statüye tam uyamayanlardan Rosemarie Burkhart Almanya'ya geri dönebilmişti. Almanya'ya dönmek istemeyen, safkan Alman olmayan ve böylece tam mülteci sayılanlarsa, tıp mensupları hariç, 1944'ten itibaren Çorum, Yozgat, Kırşehir gibi Türk şehirlerinde ikamet (entegre) etmek zorunda kalmışlardı. Türkiye'de üniversitelerde ve yüksekokullarda bulunan Alman Profesörlerin durumunun ne olacağı merak edilen bir konu olmuştu. Bu kişilerin entegre edilmesi halinde kürsülerin önemli bir bölümünün boş kalacak olması ve yaklaşan yeni ders yılı dolayısıyla sıkıntılı bir durum oluşmuştu.¹⁴⁷⁰ Bu husus göz önüne alınarak yapılan açıklamada üniversitelerdeki Alman öğretim üyelerinin entegre edilmeyeceklerinin belirtildiği basına yansımıştı.¹⁴⁷¹ Bununla beraber, bu da genel bir kural halini almamıştı. Bazı Alman hocalar enterne uygulamasına tâbi tutulmuşlardı.¹⁴⁷²

II. Dünya Savaşı'ndan sonra göç etkisi tekrar başlamış ve önemli miktarda bilim insanının yine Amerika'ya gittiği görülmüştü. Tıp profesörü Felix Haurowitz, Avusturyalı Max Sgalitzer ve kendisinin mesai arkadaşları Carl Weissglass ve G. Reiniger, Filolog Erich Auerbach, Dermatolog Berta Ottenstein, Philipp Schwartz ile

¹⁴⁶⁹ H. Widmann, *Üniversite Reformu ve Atatürk*, s.271-272; F. Neumark, *Boğaziçine Sığınanlar*, s.134. (Bu mülteci bilim insanlarının ne zaman ne şartlar altında Türkiye'den ayrıldıkları daha önceki bölümlerde detaylıca işlenmişti).

¹⁴⁷⁰ *Yeni Sabah*, "Üniversite Alman Profesörlerinin Vaziyeti", 28 Ağustos 1944, s.2.

¹⁴⁷¹ *Tanin*, "Üniversitedeki Alman Profesörleri", 30 Ağustos 1944, s.2; *Son Posta*, "Alman Profesörler Enterne Edilmiyor", 30 Ağustos 1944, s.5.

¹⁴⁷² Enterne edilmek suretiyle vazifelerinden çıkarılan bazı Alman profesörleri savaşın bitmesinden sonra Milli Eğitim Bakanlığı'nın yeni bir kararıyla tekrar kürsülerine, görevlerine iade edilmiştir. *Tanin*, "Alman Tabiiyetindeki Profesörler", 10 Kasım 1945, s.1; Bülent Bakar, "Reel Politığın Türk-Alman İlişkilerine Yansıması: Almanların Ülkelerine Dönmesi Ve Türkiye'de Kalanların Enterne Edilmesi (1944-1945)", *Tarih Dergisi*, XI/63, İstanbul, 2016, s.105.

Werner Laqueur ve asistanlardan Peter Ladewig Amerika'ya gitmişlerdi. Amerika dışına 1948'de Tıpçı Julius Hirsch İsviçre'ye, Avusturyalı Mimar Clemens Holzmeister de vatanına geri dönmüştü.

Almanya'nın 1949-1950 yılları arasında normal hayatına kavuşmaya başlaması, genç Alman Cumhuriyeti'ne mültecilerin akınını başlatmıştı. Haksız bir rejimin etkisiyle memleketlerinden kovulmuş olan bazı mültecilerin dönüş kararlarını, onların onurlu bir şekilde geri davet edilmiş olmaları kolaylaştırmıştı. Bu etkenle İstanbul veya Ankara'da çalışan mülteci bilim insanları büyük bir kısmı savaş bittikten sonra er veya geç “*Geriye Dönüş*”e, yani Almanya'ya veya Avusturya'ya dönüşe karar vermişlerdi. Bunların arasında: Kimyager Fritz Arndt (Hamburg), Botanikçi Alfred Heilbronn (Münster) ve Leo Brauner (Münih), Hukukçu Ernst Hirsch (Berlin), Dişçi Alfred Kantorowicz (Bonn), Zoolog Curt Kosswig (Hamburg), Cildiye Uzmanı Alfred Marchionini (Münih), İşitme Uzmanı Max Meyer (Würzburg), Psikolog Wilhelm Peters (Würzburg), Farmakolog Paul Pulewka (Tübingen), Fizyolog Hans Winterstein (Münih), Klasik Filolog Georg Rohde (Berlin), Hindolog Walter Ruben (Doğu Berlin), Hukukçu Andreas Schwarz (Freiburg yalnız misafir profesör olarak), Oryantalist Hellmut Ritter (Frankfurt), Operatör Eduard Melchior (Jugenheim), İngilizce Dili ve Edebiyat Uzmanı Hans Marchand (Tübingen) gibi şehirlere gitmişlerdi.

Ayrıca bütün iktisat uzmanları, yani Alexander Rüstow (Heidelberg), Gerhard Kessler (Göttingen), Alfred Issac (Nürnberg), Josef Dobretsberger (Graz), Fritz Neumark (Frankfurt) ve Wilhelm Röpke ise bilindiği üzere savaştan önce İsviçre'ye gitmişler ve ölünceye kadar orada ders vermişlerdi. Aralarında Ernst Reuter (Berlin), Lacco Amar (Freiburg), belediye fen encümeni üyesi Gustav Oelsner (Berlin), Fritz Baade (Kiel) ve Hans Wilbrandt (Göttingen) gibi bilim insanı, politikacı, uygulamacı ve sanatkârlardan birçoğu eski yurtlarına geri dönmüştü.

Mültecilerin “*Geriye Dönüş Yolu*” için adım atmaya karar vermelerinde rol oynayan gerekçeler oldukça farklı ve her biri değişik gerekçelerle olmuştu. Bu etkenler arasında; geriye dönenlerde hiçbir zaman sönmemiş olan bir vatan özlemi, maddi sebepler, dil, kültür ve dini sebeplerle etkenler geriye göçü tetiklemişti.

F. Neumark anılarında Türkiye hakkında şu ifadelere yer vermişti: “*Mültecilerin birçoğu, muhakkak ki büyük bir kısmı Türkiye'yi bir ikinci vatan olarak tanımayı ve sevmeyi bilmişlerdir. Bu ifade Ernst Reuter, Ernst Hirsch, Curt Kosswig ve Fritz*

*Neumark gibi kişiler tarafından muhakkak ki tamamen içtenlikle kullanılmıştır.*¹⁴⁷³ ” Görüldüğü üzere Türkiye’yi çok sevip benimsemiş olsalar dahi herkesin kendi ülkesi daha yaşanabilir bir yer olarak görülmüştü. “*Bülbülü altın kafese koymuşlar vatanımda vatanım*” deyiminde olduğu gibi mülteci bilim insanları ilk fırsatta ülkelerine geri dönmüşlerdi.

E. Zuckmayer ise Türkiye’yi ikinci vatandan öte ilk vatan olarak benimsemiş ve tek istisna olarak Türkiye’de kalan bilim insanı olmuştu. “*Türkiye benim yurdum oldu. İkinci yurdum mu, birinci yurdum mu bilmem. Almanya’ya dönmesem yaşayabilirim ama Türkiye’den ayrılırsam yaşayamam!*”¹⁴⁷⁴ ” diyerek her seferinde Almanya’ya dönmeyi reddetmişti.

III- İstanbul ve Ankara’da Ölen Mülteci Bilim İnsanları

Türkiye’ye sığınan mültecilerden hepsi Türkiye’den ayrılamamıştı. Oldukça çok sayıdaki mülteci İstanbul veya Ankara’da hayata gözlerini yummuştu. İstanbul’da vefat eden mülteci bilim insanları şu kişilerden oluşmuştu:

Fen Fakültesi Zooloji hocası Andre Naville tifo hastalığına yakalanarak Alman Hastahanesi’ndeki tedavisine yenik düşerek 1937’de İstanbul’da vefat etmiş ve cenazesi memleketi İsviçre’ye yollanmıştı.¹⁴⁷⁵ Mimar Bruna Taut 1938’de İstanbul’da astım hastalığından dolayı ölmüştü.¹⁴⁷⁶ Wilhelm Liepmann çekilen röntgenle omurgasında kanser olduğu anlaşılmış ve 20 Mart 1939’da hayatını kaybederek Feriköy Protestan Mezarlığı’na defnedilmişti.¹⁴⁷⁷ Astronom Hans Rosenberg 1940 yılında güneş çarpmasından dolayı İstanbul’da ölmüştü.¹⁴⁷⁸ Hayatı boyunca egzotik endokrin tümörlerle uğraşan Siegfried Oberndorfer’in kendisi de bir tümör sonucu 1 Mart 1944’te İstanbul’da hayatını kaybederek Şişli Mezarlığı’na gömülmüştü.¹⁴⁷⁹ Alfred Heilbronn’ın ilk eşi 1944’te, İstanbul’da yaşamını yitirince, Aşiyan Mezarlığı’na defnedilmişti.¹⁴⁸⁰

¹⁴⁷³ F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.135.

¹⁴⁷⁴ Ömer Adıgüzel, “*Ankara’daki Sanat Kurumlarının Oluşmasına ve Ankara Üniversitesi’nin Gelişmesine Alman Sanat İnsanlarının Katkıları*”, **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.215; K. Yalçın, **Haymatlos-Dünya Bizim Vatanımız**, s.354-358.

¹⁴⁷⁵ Tan, “*Üniversite Hayvanat Profesörü Öldü*”, 2 Nisan 1937, s.2.

¹⁴⁷⁶ H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.205.

¹⁴⁷⁷ **Cumhuriyet**, “*Dr. Liepmann Öldü*”, 21 Mart 1939, s.3; **Akşam**, 21 Mart 1939, s.5; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.139;

¹⁴⁷⁸ H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.151.

¹⁴⁷⁹ **Vatan**, “*Ünlü Patalog Vefat Etti*”, 2 Mart 1944, s.2; **Hürriyet**, “*Kanser Uzmanı Profesör Oberndorfer Öldü*”, 2 Mart 1944, s.1; **Cumhuriyet**, “*Dr. Oberndorfer*”, 2 Mart 1944, s.3; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.325.

¹⁴⁸⁰ Kurt Heilbronn, “*75. Yılında 1933 Üniversite Reformu Görüşler ve Anılar Sempozyumu*”, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 18 Aralık 2008; **Şalom**, “*1933 Üniversite Reformu Sempozyumu*”, 3 Aralık 2008, s.1; F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.60.

Ernst von Aster Türkiye’de görevine devam ederken, izinli olarak gittiği İsveç’ten İstanbul Üniversitesi’ndeki görevine dönmek için gittiği Stockholm hava alanında, 22 Ekim 1948’de hayatını kaybetmişti.¹⁴⁸¹ Oryantalist ve Türkolog Karl Süssheim 1950’de İstanbul’da bir böbrek hastalığından vefat etmişti.¹⁴⁸² Hukukçu Andreas Schwartz 11 Eylül 1953’te misafir olarak gittiği Freiburg’da henüz İstanbul’daki görevlerini sürdürmekteyken, dış ülkelerdeki gezisi sırasında vefat etmişti.¹⁴⁸³

Arkeolog ve Numüzmatic Uzmanı Clemens Emin Bosch’un 22 Temmuz 1955’te İstanbul’da vefat etmiş ve mezarı İstanbul Kurtuluş’taki (Feriköy) Protestan Mezarlığı’na gömülmüştü.¹⁴⁸⁴ Dahiliye Uzmanı Erich Frank, 13 Şubat 1957’de İstanbul’da vefat etmişti.¹⁴⁸⁵ Zoolog Curt Kosswig, 29 Mart 1982’de Hamburg’da yaşamını yitirmişti.¹⁴⁸⁶ Türkiye sevgisini ebedi dünyasına katmak için C. Kosswig’in cenazesi vasiyeti üzerine İstanbul’a getirilmiş ve 8 Nisan 1982’de düzenlenen törenin ardından Rumeli Hisarı Mezarlığı’nda toprağa verilmişti.¹⁴⁸⁷

Ankara’da vefat edenlerse; Dahiliye Uzmanı Ernst-Magnus-Aleleben ve II. Dünya Savaşı’nın başlamasından hemen sonra Wilhelm Salomon-Calvi vefat etmişti. Savaşın sonunda müzisyen ve müzik eğitimcisi olan Ernst Praetorius 28 Mart 1946’da Ankara’da yaşamını yitirmişti. Kısa süre sonra da August Laqueur ve 1960 yıllarının başına kadar Ankara Fen Fakültesi’nde görev yapan Kimyacı Otto Gerngross ölmüştü. Müzik hocası E. Zuckmayer’in yaşlı kalbi, 2 Mayıs 1972’de hastanede durmuş ve cenazesi Ankara’da, Cebeci Mezarlığı’na defnedilmişti.¹⁴⁸⁸

IV-Türk Vatandaşlığına Geçen Mülteci Bilim İnsanları

Hitler’in sert politikaları neticesince binlerce Yahudi kökenli Alman vatandaşlıktan çıkarılmıştı. Vatandaşlıktan çıkarılmayanlarında pasaportuna “J” harfine ilave olarak

¹⁴⁸¹ İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, **Arşiv Belgesi, No: 4102-32** “Ernst von Aster Özlük Dosyası”; **Cumhuriyet**, “Üniversitemizin Büyük Bir Kaybı”, 28 Ekim 1948, s.1.

¹⁴⁸² H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.183.

¹⁴⁸³ **Cumhuriyet**, “Prof. Schwaz Vefat Etti”, 15 Eylül 1953, s.1.

¹⁴⁸⁴ **Akşam**, “Ünlü Numüzmatic Uzmanı Vefat Etti”, 23 Temmuz 1955, s.2; **Cumhuriyet**, “Emin Bosch Dün Vefat Etti”, 23 Temmuz 1955, s.1.

¹⁴⁸⁵ **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1957, s.3; **Vatan**, 14 Şubat 1957, s.2; **Milliyet**, 14 Şubat 1957, s.5.

¹⁴⁸⁶ **Son Posta**, “Prof. Kosswig Öldü”, 30 Mart 1982, s.6; **Hürriyet**, 30 Mart 1982, s.3.

¹⁴⁸⁷ **Akşam**, “Prof. Kosswig Anıldı”, 9 Nisan 1982, s.5; **Cumhuriyet**, *Prof. Kosswig İçin Tören*, 9 Nisan 1982, s.7; Halim Spatar, “Savaşla Gelen Profesörler”, **Cumhuriyet Dergi**, S.727, (27 Şubat 2000), s.5.

¹⁴⁸⁸ Ömer Adıgüzel, “Ankara’daki Sanat Kurumlarının Oluşmasına ve Ankara Üniversitesi’nin Gelişmesine Alman Sanat İnsanlarının Katkıları”, **İkinci Vatan ve Ankara Üniversitesi**, s.215; K. Yalçın, **Haymatlos-Dünya Bizim Vatanımız**, s.354-360; Ali Uçan, **Eduard Zuckmayer ve Cumhuriyet Müzik Eğitimi**, s.295; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.275.

https://portreler.fisek.org.tr/herkese-muzik-prof-eduard-zuckmayer/Erişim_Tarihi: 15 Kasım 2019; **Cumhuriyet**, 16 Ağustos 1972, s.6.

“İsrail” yazılmıştı. Bunu kabul etmeyen arî olmayan Almanlar ise vatandaşlıktan çıkmıştı.¹⁴⁸⁹ Bu süreçte “*Vatansız/Haymatlos*” olmamak için bazı mülteci Alman bilim insanları Türk Vatandaşlığına geçmek zorunda kalmıştı. Bu süreçte akla gelen ilk bilim insanı ise; Ernst Hirsch olmuştu. 1941’de Alman vatandaşlığından çıkarılınca Türk Vatandaşlığına geçmişti. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak Ernst “*Hirş*” soyadını almıştı. Yaşamının sonuna kadar Türk vatandaşı olarak kalmıştı.¹⁴⁹⁰ 1945’te İstanbul’da dünyaya gelen oğluna “*Enver Tandoğan*” adını koymuştu. Enver’i, Enver Paşa’dan dolayı Tandoğan’ı da dönemin Ankara Valisi Nevzat Tandoğan’dan esinlenerek koymuştu¹⁴⁹¹. İktisatçı Firtz Neumark ve ailesi Türk Hükümeti’nin teklifi ile 1943’te Türk Vatandaşlığına geçmişti.¹⁴⁹² “*Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti*”nin kurucusu Philipp Schwartz ise, 28 Nisan 1948’de Türk Vatandaşlığına geçmişti.¹⁴⁹³ Ünlü Cerrah Rudolf Nissen eşi ve çocuğuyla beraber 1939’da Türk Vatandaşı olmuştu.¹⁴⁹⁴ Tıpçı Julius Hirsch, eşi Emma ve kızı Renate ile birlikte “*Haymatlos=Vatansız*¹⁴⁹⁵” olmamak için 1945’de Türk Vatandaşlığına geçmek için diğer mülteci bilim insanları ile beraber Başbakanlığa dilekçe vermişti.¹⁴⁹⁶ Aradan bir yıl geçmeden yapılan incelemeler neticesinde 1946’da Türk Vatandaşlığına alınmışlardı. Alman vatandaşlığından çıkarılıp “*Haymatlos*” durumuna düşün Tıpçı Hans Winterstein ve ailesi, 1941’de Türk Vatandaşlığına geçmişti.¹⁴⁹⁷ İki defa Türkiye’de çalışma imkanı bulan ünlü Kimyager Fritz Arndt “*Haymatlos*” durumuna düşmemek için 1941’de Türk Vatandaşlığına tabi olmuştu.¹⁴⁹⁸ Botanikçi Alfred Heilbronn diğer mülteci bilim insanları ile Türk Vatandaşlığına geçmek için Başbakanlığa 1945’te müşterek dilekçe vermişti. Yapılan incelemeler neticesinde 1947’de Türk Vatandaşlığını almaya hak kazanmıştı.¹⁴⁹⁹ Tıpçı Erich Frank, eşi Erna ile birlikte 1945’de Türk Vatandaşlığını seçmişti.¹⁵⁰⁰

¹⁴⁸⁹ E. Hirsch, *Anılarım*, s. 305.

¹⁴⁹⁰ **B.C.A.**, Fon: 30.18.1.2, Kutu: 102, Gömlek: 54, Sıra: 16, 8 Temmuz 1943; **Cumhuriyet**, 27 Ekim 1943, s.2; E. Hirsch, *Anılarım*, s.305-307.

¹⁴⁹¹ E. Hirsch, *Anılarım*, s.348.

¹⁴⁹² **B.C.A.**, Fon: 30.18.1.2, Kutu: 102, Gömlek: 54, Sıra: 16, 8 Temmuz 1943.

¹⁴⁹³ **B.C.A.**, Fon: 30.18.1.2, Kutu: 102, Gömlek: 54, Sıra: 16, 8 Temmuz 1943; **B.C.A.**, Fon: 30.18.1.2, Kutu: 116, Gömlek: 33, Sıra: 2, 6 Mayıs 1948; E. Hirsch, *Anılarım*, s.305-3-10; **Cumhuriyet**, “*P. Schwartz Türk Tabiiyetine Geçti*”, 27 Ocak 1949, s.2.

¹⁴⁹⁴ **B.C.A.**, Fon: 30.18.1.2, Kutu: 42, Gömlek: 2, Sıra: 4, 3 Temmuz 1939.

¹⁴⁹⁵ K. Yalçın, *Haymatlos Dünya Biizm Vatanimiz*, s.388.

¹⁴⁹⁶ **B.C.A.**, Fon: 30.10.0.0, Kutu: 125, Gömlek: 888, Sıra: 7, 4 Ağustos 1945.

¹⁴⁹⁷ **Akşam**, 5 Mayıs 1941, s.3; **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1941, s.2.

¹⁴⁹⁸ **Akşam**, 29 Eylül 1941, s.5; **Cumhuriyet**, “*Fritz Arndt Türk Tabbine Geçti*”, 29 Eylül 1941, s.3.

¹⁴⁹⁹ **B.C.A.**, Fon: 30.10.0.0, Kutu: 125, Gömlek: 888, Sıra: 7, 4 Ağustos 1945.

¹⁵⁰⁰ **B.C.A.**, Fon: 30.10.0.0, Kutu: 125, Gömlek: 888, Sıra: 7, 4 Ağustos 1945.

Alferd Kantorowicz'in Türk Vatandaşlığına geçmek için 1945'te Başbakanlığa bir dilekçe vermişti.¹⁵⁰¹ İçişleri Bakanlığı'nın A. Kantorowicz'in vatandaşlığa alınması konusunda Tıp Fakültesi Dekanlığı'ndan olumlu ya da olumsuz olarak cevap verilmesi konusunda dilekçe istenilmişti. Tıp Fakültesi Dekanlığı'nda A. Kantorowicz hakkında; 21 Haziran 1946'da ve 2 Eylül 1946'da olumlu tavsiyelerde bulunmuş fakat Türk Vatandaşı olmadan Türkiye'den ayrılmıştı. Dil Bilimci Erich Auerbach, Almanya'daki emeklilik hakkını kaybetmemek için Türk vatandaşlığına geçme teklifini reddetmişti.¹⁵⁰²

¹⁵⁰¹ B.C.A., Fon: 30.10.0.0, Kutu: 125, Gömlek: 888, Sıra: 7, 4 Ağustos 1945.

¹⁵⁰² A. Reisman, *Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu*, s.85; K. Konuk, *Doğu Batı Mimesis Auerbach Türkiye'de*, s.260.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRK BİLİM VE KÜLTÜR HAYATINDA İZ BIRAKAN MÜLTECİ BİLİM İNSANLARI SEÇKİSİ

A- TIP ALANINDA GÖREV YAPAN ALMAN BİLİM İNSANLARI

I- Ord. Prof. Dr. Phillip SCHWARTZ

Phillip Schwartz, 19 Temmuz 1894'te Macaristan'ın Werschetz kentinde doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini bu şehirde tamamladıktan sonra, 1919'da Budapeşte Tıp Fakültesi'ni bitirmiş ve aynı yıl Frankfurt Main Üniversitesi Paralojik Anatomi Enstitüsü'nde asistanlığa başlamıştı. 1923'te doçent, 1927'de de profesör olarak Almanya'nın en genç profesörlerinden birisi olmuştu.¹⁵⁰³ 1932'de Nazi idaresinin baskısı sonucu kendisi gibi birçok Musevi asıllı bilim insanı ile birlikte Almanya'yı terk etmek zorunda kalmıştı. 23 Mart 1933'te Almanya'yı terk edip oğlu Andre ile birlikte Zürih'e eşinin ailesinin yanına kaçmak zorunda kalmıştı. Eşi Vera ve henüz bebek olan kızı Susan daha sonra yanlarına gelmişti.¹⁵⁰⁴

Phillip Schwartz'ın hareketleri Alman Devlet Polis Teşkilatı tarafından takip edilmiş ve Dışişleri Bakanlığı'na raporlar sunmuştu. Raporlarda en çok İsviçre'de 1933'te kurulmasına öncülük ettiği "*Notgemeinschaft Deutscher Wissenschaftler in Auslan/Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti*"nin faaliyetleri yer almıştı.¹⁵⁰⁵ Bu kuruluş Alman mülteci akademisyenlerin Türkiye'ye gelişine aracılık ederek Türk Hükümeti ile başarılı anlaşmalar yapmıştı. P. Schwartz hatıralarında şu ifadeleri kaleme almıştı: "*Almanya'dan bilim insanlarının utanç verici bir biçimde olmalarının şimdi yaratıcı bir anlam kazandığını görüyordum. Batı'nın vebasının bulaşmadığı harikulade ülke keşfetmiştim.*"¹⁵⁰⁶ P. Schwartz, aynı zamanda İstanbul Üniversitesi'nin yeniden örgütlenmesinde önemli bir oynamıştı. İstanbul Üniversitesi'nin reformuyla ilgili

¹⁵⁰³ İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No: 4109-168, "Phillip Schwartz Özlük Dosyası"; Nuran Yıldırım, Hakan Ertin, Bülent Özalp, "Phillip Schwartz", *Reform Sonrası İlk On Yılda Çizgilerle Öğretim Üyelerimiz*, s.16.

¹⁵⁰⁴ P. Schwartz, *Kader Birliği*, s.37-38; H. Widmann, *Üniversite Reformu ve Atatürk*, s.94-95; Stanford J. Shaw, *1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye*, s.432-433; A. Reisman, *Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu*, s.163-164.

¹⁵⁰⁵ D.A.A.P.A., "*İstanbul Emigranten Akten*", (Notgemeinschaft Deutscher Wissenschaftler in Ausland), 1936; P. Schwartz, *Kader Birliği*, s.45; A. Reisman, *Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu*, s.164; S. J. Shaw, *1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye*, s.24.

¹⁵⁰⁶ Esra Açıkgöz, "Özgürlüğe Giden Yol", *Cumhuriyet Almanya*, (6 Temmuz 2007), s.14.

kuruluş çalışmalarına katılarak, Richard Courant ve Nobel ödüllü fizikçiler James Frank ile Max Born gibi bilim danışmanlarının Türkiye'yi ziyaret etmelerine aracı olmuştu.¹⁵⁰⁷

Cerrah Rudolf Nissen ve İktisatçı Fritz Neumark anılarında P. Schwartz'ı, tüm Türkiye projesinin gerçek bir “*spiritus rector/yön veren ruh*” olarak tanımlamışlardı.¹⁵⁰⁸ P. Schwartz'ın Türk Hükümeti'ne önerdiği kişilerle ilgili şu ifadeleri dile getirmişti; “*Yüzlerce yıllık bir geleneğin seçkin ürünlerini sunuyordum, ait oldukları dünya, görüldüğü üzere çöktüğü için kendi misyonlarını burada gerçekleştirebileceklerine inanan bilginler ve araştırmacılar bu insanlar.*”¹⁵⁰⁹

P. Schwartz, İstanbul'a 27 Ekim 1933'te yerleşmek üzere gelmiş ve İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Patolojik Enstitüsü Müdürlüğü'nde görevine başlamıştı. Daha önce de Mayıs 1933 ile 25 Temmuz 1933 tarihleri arasında Türkiye'ye tüm reform çalışmaları sırasında iki defa gelip gitmişti. Ancak Tıp Fakültesi'nde kendisine de kürsü başkanlığı teklifi yapılınca bu kez ailesiyle birlikte gelmişti.¹⁵¹⁰ P. Schwartz, Türkiye'de iken 1942 yılında kız kardeşi ve üç yeğeni Hitler tarafından Treblinka'da katledilmişti. Erkek kardeşi ise 1936'da ABD'ye kaçmıştı. P. Schwartz ise, 28 Nisan 1948'de Türk Vatandaşlığına geçmişti.¹⁵¹¹ Geldikten kısa bir süre sonra Türkçe öğrenerek adaptasyon sorununu kısa sürede halletmişti. Türkiye'de bulunduğu yıllar içerisinde on yedi yurtdışı, on üç yurtiçi dergisi olmak üzere toplam otuz makalesi yayınlanmıştı. Yazmış olduğu 8 ders kitabı; “*Genel Patoloji, İltihap, Ur Bilgisine Giriş, Selim ve Habis Uurlar, Genel Histopatoloji, Özel Histopatoloji, Hemoblastozlar ve Otopsi Tekniği*” birden fazla baskı yapmıştı.¹⁵¹²

ABD'den teklif alınca eşi ve oğluyla birlikte 1953'te Türkiye'den ayrılma kararı almıştı. Gitmeden önce yaptığı hizmetlerden dolayı Tıp Fakültesi Talebe Cemiyeti'nde adına yemek organize edilmişti.¹⁵¹³

¹⁵⁰⁷ **Cumhuriyet**, 16 Ağustos 1933, s.1; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.94; P. Schwartz, **Kader Birliği**, s.51.

¹⁵⁰⁸ R. Nissen, **Helle Blätter, dunkle Blätter Erinnerungen eines Chirurgen**, s.218; F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.64; A. Reisman, **Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, s.165.

¹⁵⁰⁹ P. Schwartz, **Kader Birliği**, s.46.

¹⁵¹⁰ **B.C.A.**, Fon: 30.11.1.0, Gömlek: 202, Sıra: 32, 12 Aralık 1948; **Cumhuriyet**, “*Yeni Ecnebi Profesörler*”, 7 Ağustos 1933, s.1; P. Schwartz, **Kader Birliği**, s.67-68; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.96.

¹⁵¹¹ **B.C.A.**, Fon: 30.18.1.2, Kutu: 102, Gömlek: 54, Sıra: 16, 8 Temmuz 1943; **B.C.A.**, Fon: 30.18.1.2, Kutu: 116, Gömlek: 33, Sıra: 2, 6 Mayıs 1948; E. Hirsch, **Anılarım**, s.305-3-10; **Cumhuriyet**, “*Prof. Schwartz Türk Tabiiyetine Geçti*”, 27 Ocak 1949, s.2.

¹⁵¹² H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.288.

¹⁵¹³ **Cumhuriyet**, “*Prof. Schwartz Ülkemizden Ayrılıyor*”, 27 Aralık 1952, s.2; **Cumhuriyet**, “*Prof. Schwartz İçin Veda Töreni*”, 29 Aralık 1952, s.2.

Türkiye’den ayrılmadan önce dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar’a elli üç sayfalık üniversitenin geçmişi, şimdiki hali ve gelecekte hali hakkında rapor hazırlayıp sunmuştu.¹⁵¹⁴ Pennsylvania Warren State Hospital’de Patolojik Anatomi Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü görevini üstlenmişti. 1 Aralık 1977’de Amerika’nın Florida eyaletinde vefat etmişti.¹⁵¹⁵

Ord. Prof. Dr. Phillip Schwartz’ın Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

1. Empfindlichkeit und Schwindsucht Nonographie, Leipzig, 1935.
2. Allergie und Tuberkulose, Referat auf Einlaung der Veranstalter, Semaine Medicale Internatinal Lazon, 1936.
3. Anatomische Typen der Hirngloime, Congres International de Lutte Secientifique et Sociale Contre le Cancer, Bürüksel, 1937.
4. Tumoren des Nervensystems, Semaine Mecidale Internationale, 1937.
5. Patalojik Anatomi, (Çev. Muhittin Erel), İstanbul, 1939.
6. Postprimaere Tüberqlöse Startkomplexe (R. Rössle ve C. Arkayın ile hazırlanmıştır), Schweizer Medis, 1940.
7. İnsan Akciğer Veremi Bilgisine Giriş, (Çev. Muhittin Erel), İstanbul, 1940.
8. İhtiyarlıkta Genel Pataloji, İstanbul, 1942.
9. Reaktivasyon Ftizisi, Tıp Fakültesi Mecmuası, İstanbul, 1943.
10. Otopsia Tekniği (R. Rösler ve Muammer Yenerman ile hazırlanmıştır), İstanbul, 1944.
11. Akciğer Tüberkülozu, İstanbul, 1945.
12. Böbrek Patalojisinde Yeni İstikamet, Türk Tıp Cemiyeti Mecmuası, İstanbul, 1947.
13. Die Automische, Endodene Iymphadeno-Bronchogene Reinfektion in der Initialperiode der Lungentuberkuluso, İstanbul, 1948.
14. Tüberkülozun Başlangıç Devrinde Reenfeksiyon, (Çev. İlhami Güneral), İstanbul, 1949.
15. Hepatitislerin Patalojik Anatomi-Patagenez ve Etiolojisi Hakkında Yeni Araştırmalar ve Bazı Neticeler, İstanbul, 1949¹⁵¹⁶.

¹⁵¹⁴ **Cumhuriyet**, “16 yıl Önce ve Bugün”, 5 Ağustos 1968, s.1-7.

¹⁵¹⁵ Otto Winkelmann, “*Schon aus Gründen des Alters ablehnen*”, **Der Pathologe Philipp Schwartz (1894-1977) und die Frankfurter Medizinische Fakultät**, In Hessiscshe Aerzteblatt, (Dezember 2005), s.862-863.

¹⁵¹⁶ **İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No:4109-168**, “Phillip Schwartz Özlük Dosyası”; **Cumhuriyet**, “Ord. Prof. Schwartz Kimdir?”, 5 Ağustos 1968, s.1; Arslan Terzioğlu, “Türkiye’de Görev

II- Ord. Prof. Dr. Rudolf NISSEN

Rudolf Nissen, 9 Eylül 1896'da Almanya'nın Neisse şehrinde doğmuştu. İlk ve orta öğrenimini aynı kente tamamladıktan sonra, tıp eğitimini Breslau Üniversitesi'nde yapmıştı. I. Dünya Savaşı'nda cephe ve kıta hastanelerinde doktor olarak çalışmıştı. Daha sonra, Breslau Tıp Fakültesi Dâhiliye Kliniği'nde fahri asistanlıktan ayrılarak Feilbura ve Münih Üniversiteleri'nde Cerrahi Enstitüsü'nde asistanlık görevini tamamlayarak, doçent olmuştu. 1930'da da Berlin Üniversitesi Cerrahi Kliniği'nde Profesörlük unvanı almıştı.¹⁵¹⁷

Rudolf Nissen, 1933'te Berlin Üniversitesi'nde profesör ve Charite Hastanesi'nde Başhekim olarak görev yapmıştı. Önemli çalışmalarıyla tanınan Cerrah Ferdinand Sauerbruch'un öğrencisi olarak on iki yıl birlikte çalışmışlardı.¹⁵¹⁸ Nasyonal Sosyalistler'e göre "melez" sayılan R. Nissen, Hitler'in iktidara gelmesi üzerine Almanya'dan ayrılma kararı almıştı. Bu kararı almasındaki nedeni; Nasyonal Sosyalistler'in 1933'ün Ocak ayında Komünist Parti binasının önündeki gösterilerde ve Berlin caddelerinde yaptıkları taşkınlıklardan dolayı ayrılık kararı almıştı. Ayrıca Naziler daha sonra 27 Şubat 1933'te parlamento binasını yakmış, suçu solculara atarak, Komünist Parti üyelerini birer birer tutuklamaya başlamışlardı. Gelecekte daha kötü olayların yaşanabileceği düşüncesiyle "1 Nisan 1933 Yahudi Boykotu"ndan bir gün önce Almanya'dan ayrılmıştı.¹⁵¹⁹ Eşi Ruth ile Avrupa'da çeşitli kentlerde bir süre kaldıktan sonra, ABD'ye gitmek için gerekli hazırlıkları tamamlamış olsa da sabah erken uyanamayınca gemiyi kaçırmışlardı. R. Nissen, aynı günün sabahında annesinden, acilen Zürih'e dönmelerini ve Profesör P. Schwartz ile irtibata geçmesini bildiren bir telgraf almıştı. Bunun üzerine telefonla ulaştığı Profesör P. Schwartz kendisine, İstanbul Üniversitesi'nden bir cerrahi kürsüsü önermiş ve acilen görüşmeleri gerektiğini bildirmişti.¹⁵²⁰

R. Nissen, "Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti" temsilcisi P. Schwartz'dan teklif alınca hocası Ferdinand Sauerbruch ile birlikte 1 Ağustos 1933'te

Yapmış Olan Alman Asıllı Tıp ve Deneyisel Bilim Dallarındaki Profesörlerin Biyografileri", Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu, s.203-205; H. Widmann, Üniversite Reformu ve Atatürk, s.490.

¹⁵¹⁷ İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No: 4109-138, "Rudolf Nissen Özlük Dosyası", 1933.

¹⁵¹⁸ Rudolf Nissen, *Helle Blätter, dunkle Blätter Erinnerungen eines Chirurgen*, s.143; S. J. Shaw, 1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye, s.25; H. Widmann, *Üniversite Reformu ve Atatürk*, s.94-95.

¹⁵¹⁹ R. Nissen, *Helle Blätter, dunkle Blätter Erinnerungen eines Chirurgen*, s.181; A. Reisman, *Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu*, s.195-196; Halit Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2016, s.154-155.

¹⁵²⁰ R. Nissen, *Helle Blätter, dunkle Blätter Erinnerungen eines Chirurgen*, s.191; A. Reisman, *Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu*, s.13.

İstanbul'a gelmişti.¹⁵²¹ R. Nissen'in, hocası F. Sauerbruch için çok değerli ve en yetenekli öğrencilerinden biri olması, İstanbul'daki çalışma koşullarını, imkânların yeterli olup olmadığını bizzat kendi görerek değerlendirmek istemişti. Bu amaçla İstanbul'da Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip, A. Malche ve Başvekil İsmet Paşa ile görüşmüştü. Eski bir hastası olan, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Bey'i de (Menemencioğlu) ziyaret etmişti. Yapılan görüşmeler neticesinde hocasının da onayını alarak, R. Nissen, Tıp Fakültesi'nin reform planının en önemli kişisi olarak sözleşme imzalayarak Zürih'e dönmüştü.¹⁵²²

R. Nissen, 1 Ekim 1933'te eşi Ruh ve baldızı Ulla ile İstanbul'a gelerek, Tıp Fakültesi İkinci Cerrahi Kliniği'ne Müdür olarak görevlendirilmişti. Daha sonra ise hemşiresinin gelmesi için sözleşme imzalanmıştı.¹⁵²³ Tıp Fakültesi'ne akademik ve idari açıdan büyük hizmetlerde bulunarak klinikte verimli çalışmalar gerçekleştirmişti. Yeni bir cerrahi binasının planlanmasını ve inşaatını sağlamıştı. Geliştirdiği yeni ameliyat teknikleri ve yetiştirdiği genç cerrahlar, Türk cerrahisine derece kazandırmıştı. Almanca ve Türkçe yazılmış dört cerrahi kitap, altmış iki Türkçe bilimsel yayın yapmıştı.¹⁵²⁴

Atatürk, 1934'te İstanbul Üniversitesi Rektörü Neşet Ömer İrdelp'e çektiği telgrafta yakın arkadaşı Cevat Abbas Gürer'in böbreklerinden rahatsızlandığını, ameliyat olması gerektiğini belirtmişti. Üniversitenin değerli hocası R. Nissen'in ameliyatı yapmasını ve bu konuda gerekli hassasiyetin dikkate alınmasını talep etmişti.¹⁵²⁵ Alanında iyi bir cerrah olan R. Nissen, devletin üst düzey yetkililerini tedavi etmesi ona verilen değeri göstermişti. Ayrıca R. Nissen'in, 1931'de "*Pnömonektomi*¹⁵²⁶" ameliyatı dünyada ilk kez gerçekleştirilen bir ameliyat olmasıyla onun uluslararası alanda tanınmasına yol açmıştı. İstanbul'da Tıp Fakültesi'nde dünya tarihinde ilk defa 1936'da "*Nissen Fundoplikasyonu*¹⁵²⁷" ameliyatını gerçekleştirmişti.¹⁵²⁸ Ayrıca başarılı ameliyatlara ve

¹⁵²¹ **Cumhuriyet**, "Üniversitenin Ecnebi Hocaları Kim Olacak?", 4 Ağustos 1933, s.1.

¹⁵²² R. Nissen, **Helle Blätter, dunkle Blätter Erinnerungen eines Chirurgen**, s.192-193; Yurdağül Erkoca, "*Boğaziçine Sığınanlar*", **Cumhuriyet**, (16 Nisan 1991), s.4; **Cumhuriyet**, "30 Ecnebi Proseförlü Mukavele Yapılıyor", 6-8 Ağustos 1933, s.1; **Cumhuriyet**, 10 Ağustos 1933, s.1; F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.60-61; Kemal Yalçın, **Haymatlos**, s.85-86; S. J. Shaw, **1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye**, s.436; P. Schwartz, **Kader Birliği**, s.54.

¹⁵²³ **MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı**, MTTH Kararları, No: 263, 10 Aralık 1933, s.1-2; **B.C.A.**, Fon: 30.18.1.2, Kutu: 42, Gömlek: 2, Sıra: 4, 15 Ocak 1934.

¹⁵²⁴ R. Nissen, **Helle Blätter, dunkle Blätter Erinnerungen eines Chirurgen**, s.199-200; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.136; P. Schwartz, **Kader Birliği**, s.49.

¹⁵²⁵ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, "*Cevat Beyin Nissen Tarafından Ameliyatı*", Ebis No: 01003288; **Akşam**, "*Ameliyat Meselesi*", 4 Temmuz 1934, s.2.

¹⁵²⁶ Akciğerin tamamen çıkarılması ameliyatıdır.

¹⁵²⁷ İlk olarak R. Nissen tarafından, mide fundusunun distal özefagus üzerinde 360 derece yaka şeklinde sarılması ile tanımlanan fundoplikasyon tekniğidir.

tıp alanına kazandırdığı yeni teknikler sayesinde “Yunan Cerrahi Cemiyeti Fahri Azalığı”na seçilmiş ve konferans verilmesi için İstanbul Üniversitesi’nden izin istenilmişti.¹⁵²⁹

R. Nissen, sadece Tıp Fakültesi’nde çalışmakla kalmamış, Anadolu’nun birçok kent ve köylerine giderek ücretsiz ameliyatlar yapmış ve tıp personeline eğitim vermişti. Bu kapsamda 1934’te Erzurum’a giderek cerrahi ameliyatlar yapmıştı.¹⁵³⁰ Uluslararası yapmış olduğu çalışmalar neticesinde Roma Tıp Akademisi tarafından “şeref unvanı” ile onurlandırılmıştı.¹⁵³¹ İktisatçı Fritz Neumark; “onun başarıyla tedavi ettiği birçok köylü kadının çocuğuna şifahen “Nissen” adını vermesi, Anadolu halkınca nasıl sevildiğine güzel bir örnektir ¹⁵³² ” diyerek anılarında bahsetmişti. Üniversite profesörlerinden Cerrah R. Nissen Yunanistan Tıp Cemiyeti’nin daveti üzerine 1934’te vapur ile Atina’ya gitmişti. R. Nissen, Yunan Cerrahi Cemiyeti Azalığına seçilmiş ve Atina’da iki konferans vermesi planlanmıştı. Ayrıca Profesör R. Nissen’e Atina’da cemiyet tarafından kendisine bir “Şeref Diploması” verilmişti.¹⁵³³

Ayrıca Mülteci Alman cerrah Prof. Dr. Rudolf Nissen, anılarında Atatürk ile A. Hitler hakkında geçen bir diyalogda şu bilgileri aktarmıştı: “1935 senesinde Atatürk, o tarihlerde tedavi etmekte olduğum kız kardeşi Makbule Atadan’ı ziyarete gelmişti. Benden hasta hakkından bilgi aldıktan sonra, Hitler hakkında ne düşündüğümü sordu. Ben de kendisinin seçimlerle iktidara geldiğini filan söylemeye başlayınca beni susturdu ve devam etti: Bakın Herr Profesör, dünya tarihi, Hitler gibi kendisini bütün tarihlerin en güçlü devlet adamı ve komutanı sanan megolamanlarla doludur. O da göreceksiniz kendi ülkesini ve de dünyayı büyük bir felakete sürükleyecektir. Ve tarih de onu öyle anacaktır. Devlet adamı deneyimi olmayanlara devlet idaresini teslim etmek büyük hatadır. Atatürk’ün dedikleri kısa zaman sonra gerçek oldu. O büyük insan İstiklal Savaşını kazandıktan sonra üniformasını sırtından çıkardı ve bir daha hiç giymedi ve Osmanlı’dan bir enkaz halinde devraldığı ülkesini kısa zamanda medeni bir dünya devleti haline getirdi. ¹⁵³⁴ ”

¹⁵²⁸ R. Nissen, **Helle Blätter, dunkle Blätter Erinnerungen eines Chirurgen**, s. 202; Derviş Manize, **Cerrahpaşa Hastanesi ve Anıları**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1997, s.10.

¹⁵²⁹ **Akşam**, “Prof. Nissen”, 8 Şubat 1934, s.3.

¹⁵³⁰ **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1934, s.2; **Akşam**, 11 Nisan 1934, s.2.

¹⁵³¹ **Akşam**, “Prof. Nissen”, 11 Eylül 1935, s.3.

¹⁵³² Muvaffak Seyhan, “Tıp Eğitiminde Yabancılar”, **Cumhuriyet**, (16 Eylül 1980), s.1; F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.60; Cem Dalaman, **Die Türkei in ihrer Modernisierungsphase als Fluchtland für deutsche Exilanten, Dissertation**, s.137.

¹⁵³³ **Milyet**, “Pr. Nissen Atinaya Gitti”, 23 Mart 1934, s.3.

¹⁵³⁴ R. Nissen, **Helle Blätter, dunkle Blätter Erinnerungen eines Chirurgen**, s. 216; Muvaffak Seyhan, “Nissen’in Ardından”, **Cumhuriyet**, (7 Mart 1981), s.2.

R. Nissen'in 1938'de İstanbul Üniversitesi ile imzaladığı sözleşmenin süresi dolmasına rağmen İstanbul Üniversitesi Rektörü Cemil Bilsel ve Başbakan Celal Bayar'ın ricaları üzerine İstanbul'da kalmayı kabul etmişti. Ancak tüberküloz hastalığına yakalanarak uzun bir süre izne ayrılmak zorunda kalmıştı. Tedavisini aile dostları Dr. Nebil Bilhan üstlenmiş ve geçirdiği birkaç ameliyattan sonra Davos'da ki bir sanatoryumda on hafta tedavi görmüştü.¹⁵³⁵

Bu süreçte 1939'da kayınbiraderi ve eşinin Türkiye'ye gelmesi için Türk Hükümeti'nden gerekli izni alarak Almanya'da kalan aile fertlerini Türkiye'ye getirtmişti.¹⁵³⁶ İstanbul'a döndükten sonra, R. Nissen eşi ve çocuğuyla beraber 1939'da Türk Vatandaşlığına geçmişti.¹⁵³⁷ 1939'un Temmuz ayında ailesi ile birlikte A.B.D.'ye gitmişti. Orada çeşitli hastanelerde çalıştıktan sonra "*Long Island College of Medicine*"de öğretim üyesi olarak görev almıştı. 1952'de Basel Üniversitesi'nden gelen davet üzerine İsviçre'ye yerleşmişti. Rudolf Nissen'e 1966'da Humboldt Üniversitesi Onursal Doktora unvanı takdim etmişti. Kendisine ayrıca, 1973'te Hacettepe Üniversitesi'nden de onursal profesörlük unvanı verilmişti.¹⁵³⁸ Rudolf Nissen'e 1982'de İsviçre'de vefat etmişti.¹⁵³⁹

Ord. Prof. Dr. Rudolf Nissen'in Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

1. Die Knuchen und Galentuberkulose; Zusammen mit Meyer-Ruegg, Leipzig 1930.
2. Die Chirurgische Behandlung der Lungentuberkulose, Berlin, 1932.
3. Allegemeine Operationslehre; zasammen mit F. Sauerbuch, Leipzig, 1933.
4. Açılış Dersleri, İstanbul, İhsan Matbaası, 1935.
5. Cerrahi Endikasyonlar, (Çev. Kemal Baran), İstanbul, 1938.
6. Genel Şirürji Dersleri: (Fahri Arel ile Hazırlanmıştır), İstanbul, 1938.
7. Helle Blatter-Duekle Blatter, Erinne-Rungen Eines Chirurgen, Stuttgart, 1969.¹⁵⁴⁰

¹⁵³⁵ R. Nissen, **Helle Blätter, dunkle Blätter Erinnerungen eines Chirurgen**, s. 240-242.

¹⁵³⁶ **B.C.A.**, Fon: 30.18.1.2, Kutu: 87, Gömlek: 62, Sıra: 12, 3 Temmuz 1939; **Cumhuriyet**, 19 Ağustos 1939, s.2.

¹⁵³⁷ **B.C.A.**, Fon: 30.18.1.2, Kutu: 42, Gömlek: 2, Sıra: 4, 3 Temmuz 1939.

¹⁵³⁸ A. Reisman, **Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, s.196.

¹⁵³⁹ R. Nissen, **Helle Blätter, dunkle Blätter Erinnerungen eines Chirurgen**, s.248; A. Reisman, **Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, s.196; A. Kazancıgil, "Ord. Prof. Dr. Rudolf Nissen (1897-1981)", **Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Dergisi**, XI/2, (1981), s.29.

¹⁵⁴⁰ **İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No: 4109-138**, "*Rudolf Nissen Özlük Dosyası*", 1933; **Vatan**, 25-26 Temmuz 1945; Tevfik Sağlam, "*Profesör Nissen'in Bir Yazı Münasebetiyle*", **Vatan**, (10

III-Ord. Prof. Dr. Hugo BRAUN

Hugo Braun, 7 Nisan 1881’de Prag da doğmuştu. İlk ve orta öğrenimini burada tamamladıktan sonra, tıp öğrenimini Prag Alman Üniversitesi Tıp Fakültesi’nde yapmıştı. 16 Mart 1907’de mezun olduktan sonra aynı üniversite de asistanlık yapmıştı. 1912-1913 yılları arasında “*Tripanosomiyazi*¹⁵⁴¹” hakkında araştırmalar yapmak için Afrika’ya gitmişti. 1916’da Frankfurt Üniversitesi’nde Doçent, 1918’de Profesör olmuştu. 1920’de Heidelberg Üniversitesi’nde İmmünoloji ve Seroloji derslerini teorik olarak vermeye başlamıştı. 1921’de Ordinaryüs Profesör olmuştu.¹⁵⁴² Mikrobiyoloji ve özellikle bakteri metabolizması üzerine yaptığı çalışmalar nedeniyle 1931’de “*Paul Ehrlich*¹⁵⁴³” ödülünü almıştı.

Almanya’da Hitler’in ırkçı politikaları yüzünden Yahudi asıllı olduğu gerekçesi ile görevine son verilmişti. Bunun üzerine ailesi ile birlikte 1933’te “*Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti*” aracılığıyla Türkiye’nin davetini kabul ederek, 15 Ekim 1933’te sözleşmeyi imzalamıştı. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mikrobiyoloji ve Salgın Hastalıklar Enstitüsü Müdürlüğü’ne Ordinaryüs Profesör olarak atanmış ve bu görevi 1949’a kadar yapmıştı.¹⁵⁴⁴

Fritz Neumark anılarında, H. Braun hakkında şu ifadeleri dile getirmişti: “*Hugo Braun oldukça alçak gönüllü, hatta sıkılgan bir insandı; ama sosyal ilişkilerindeki eksikliğe rağmen, meslekdaşları ona bilimsel yeteneği nedeniyle büyük değer verirdi.*¹⁵⁴⁵”

Alman Dışişleri Bakanlığı 17 Haziran 1936’da Türkiye’deki Alman Büyükelçiliği’nden gizli ve acil olarak H. Braun hakkında ve Türkiye’deki faaliyetleri üzerine rapor istemişti. Elçilik ise 9 Temmuz 1936’da ki cevap raporunda; H. Braun’ın Türkiye’de siyasi olaylara ve söylemlere karışmadığını, diğer mülteci profesörlere göre

Ekim 1945), s.2; Arslan Terzioğlu, “*Türkiye’de Görev Yapmış Olan Alman Asıllı Tıp ve Deneyisel Bilim Dallarındaki Profesörlerin Biyografileri*”, s.187-189.

¹⁵⁴¹ Uykü hastalığı olarak da bilinen Afrika tripanosomiyazı tedavi edilmediğinde ölümcül olabilen bir enfeksiyon hastalığıdır.

¹⁵⁴² İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No: 4109-40, “*Hugo Braun Özlük Dosyası*”, 1933; Faruk Şen, İstanbul’a Sığınanlar Almanya’ya Renk Katanlar, s.113-114; Nuran Yıldırım, Hakan Ertin, Bülent Öztay, “*Hugo Braun*”, *Reform Sonrası İlk On Yılda Çizgilerle Öğretim Üyelerimiz*, s.12.

¹⁵⁴³ Klaus Detlev Grothusen, *Der Scurla Bericht*, s.123; S. J. Shaw, *1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye*, s.432.

¹⁵⁴⁴ *Cumhuriyet*, “*Üniversite Kadrosu*”, 15 Eylül 1933, s.1; Halit Çelikkbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, s.264; P. Schwartz, *Kader Birliği*, s.18.

¹⁵⁴⁵ F. Neumark, *Boğaziçine Sığınanlar*, s.65.

Almanya'ya karşı daha ılımlı olduğunu ve elçilik yetkililerince hakkında olumlu görüş bildirildiği rapor edilmişti.¹⁵⁴⁶

Enstitüde tıp öğrencilerinin yanı sıra 1934 yılından 1949'a kadar Dişçilik ve Eczacılık Yüksekokul öğrencilerine de ders vermişti.¹⁵⁴⁷ Prag'da bulunan oğlu Kurt Braun'ın Türkiye'ye gelmesi için Türk Hükümeti'nden gerekli izinleri alarak oğlunu yanına getirtmişti.¹⁵⁴⁸ H. Braun, temiz su temini ve tifüsle mücadelede de önemli çalışmalar yapmıştı. 16 yıl sürdürdüğü bu görevinde yüzlerce hekim yetiştirdiği gibi doçent ve profesörlerde yetiştirmişti. Tıp Fakültesi'nde görev yaparken birçok ders kitabı yazmış, raporlar hazırlamış ve konferanslar vermişti. Türkiye'de bulunduğu yıllar içerisinde 30'dan fazla kitap yayınlamıştı.¹⁵⁴⁹ H. Braun, 1949'da Münih'te ki Maximilians Üniversitesi'nde Hijyen ve Bakteriyoloji Kürsüsü'ne ders vermek üzere davet alınca, 31 Mart 1950'de İstanbul'dan ayrılmıştı. H. Braun da, yurtdışındaki bütün Yahudi göçmenler gibi, Alman Rayh vatandaşlığından çıkartılmıştı. Kız kardeşi Irma, 1940'lı yıllarda ölüm kampına götürülmüş ve katledilmişti. H. Braun'un 1959'da yazdığına göre; *"Türk Veremle Savaş Derneği"*nin kongresine parasını bile kendi cebinden ödemek zorunda kalarak, kongreye katılmıştı. *"Zira ikinci vatanımı dünya gözüyle bir kere daha görmek ve bütün Türk dostlarım ve meslektaşlarımla konuşabilmek benim için büyük bir ihtiyaçtır"* diyerek Türkiye'ye olan özlemini dile getirmişti.¹⁵⁵⁰ Hugo Braun, 1963'te vefat etmişti.¹⁵⁵¹

Ord. Prof. Dr. Hugo Braun'un Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

1. Leleli Tifo Hakkında, İstanbul Serriyatı, 1936.
2. Tifo Basillerinin Serolojisi, Türk Tıp Cemiyeti Mecmuası, 1936.
3. Virüs Fitranlar Hakkında, (Ziya Ökmen ile Hazırlanmıştır), Türkiye Tıp Encümeni, 1936.
4. Mikrobiyoloji ve Salgın Hastalıklar Bilgisi Ders Kitabı, I Cilt, Cumhuriyet Matbaası, 1937.

¹⁵⁴⁶ D.A.A.P.A., *"İstanbul Emigranten Akten"*, R- 8375-26/5 ve R-8375-26/5, 1936.

¹⁵⁴⁷ H. Widmann, *Üniversite Reformu ve Atatürk*, s.123-126.

¹⁵⁴⁸ B.C.A., Fon: 30.18.1.2, Kutu: 84, Gömlek: 88, Sıra: 4, 1 Ekim 1938.

¹⁵⁴⁹ A. Reisman, *Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu*, s.237-236.

¹⁵⁵⁰ Faruk Şen, *İstanbul'a Sığınanlar Almanya'ya Renk Katanlar*, Tavak Vakfı Yay., İstanbul, s.113.

¹⁵⁵¹ Akşam, *"Hugo Braun Türkiye'den Ayrılıyor"*, 3 Mart 1950, s.2; Faruk Şen, *İstanbul'a Sığınanlar Almanya'ya Renk Katanlar*, s.114; H. Widmann, *Üniversite Reformu ve Atatürk*, s.427-428; Ekrem Kadri Unat, *"Ölümünün Onuncu Yılında Ord. Prof. Dr. H. Braun Hatırlayış"*, *Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Dergisi*, IV/3, (Temmuz 1973), s.294-310.

5. Mikrobiyoloji ve Salgın Hastalıklar Bilgisi Ders Kitabı, II Cilt, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1938.
6. Mikrobiyoloji ve Salgın Hastalıklar Bilgisi Ders Kitabı, (Ziya Ökmen ile Hazırlanmıştır), III Cilt, 1940.
7. Flexner Dizanteri Basilinin Termoabil Antijenlerinin Teşkilinde Beslenmenin Etkisi Üzerine, (Ekrem Kadri Unat ile Hazırlanmıştır), İstanbul Seririyatı, No: 11, 1943.
8. Tüberküloz Mikrobu, Tüberküloz, (Ekrem Kadri Unat ile Hazırlanmıştır), Mazlum Kitabevi, İstanbul, 1943.
9. Tüberkülozda Alerji Muafiyet ve Koruyucu Aşılar Tüberküloz, (Ekrem Kadri Unat ile Hazırlanmıştır), Mazlum Kitap, İstanbul, 1943.
10. Peterfi und Silberstein; Sind Bakterian Einzelkulturen in Synthetischen Nährböden Möglich Schweizerische für Pathologie und Bakteriologie, 1943.
11. Beiträge zur Kenntnis der Verwendung des Darmphotogenes in der Bakteriologie, (W. Silberstein ile Hazırlanmıştır), 1943.
12. Bulaşıcı Hastalıklar, (Çev: Prof. Dr. Ziya Öktem), Maârif Matbaası, 1944.
13. Veremden Başka Akciğer Fonksiyonlarının Etyolojisi Üzerine Bir Bakış, (Ömer Özerk ile Hazırlanmıştır), Mazlum Kitapevi, 1944.
14. Ueber Salmonella Anatum 1. Mitteilung, (W. Silberstein ile Hazırlanmıştır), İstanbul Seririyatı, 1944.
15. Ueber Salmonella Anatum 2. Mitteilung, (W. Silberstein ile Hazırlanmıştır), İstanbul Seririyatı, Kader Basımevi, 1944.
16. Ueber Silberstein Ueber Salmonella Anatum 3. Mitteilung, (W. Silberstein ile Hazırlanmıştır), İstanbul Seririyatı, Kader Basımevi, 1944.
17. Ueber Salmonella Eastbourne, (W. Silberstein ile Hazırlanmıştır), İstanbul Seririyatı, Kader Matbaası, 1944.
18. Erfahrungen über Antikörperbildung der Menschen nach intravenöser Injektion abgetöteter Fleck Fieber-Protus Bazillen, (Ekrem Kadri Unat ile Hazırlanmıştır), İstanbul Seririyatı, Kader Matbaası, 1944.
19. Hangi Bakteriler Salmonella Gruplarındadır? (Welche Bakterien gehören zur Salmonella Gruppe?), (Ömer Özek ile Hazırlanmıştır), Kader Basımevi, 1944.
20. Beiträge zur Variabilität des Verwendungs- und Aufbaustoffwechsels pathogener Bakterien, 1944.

21. Epidemik Lekeli Hummanın Eyeloji Serolojisi, (Bericht über Fortschritte in der Serodiagnostik des epidemischen Fleckfbers), (Ömer Özek ile Hazırlanmıştır), İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, Sayı 4/26, İstanbul, 1944.
22. Bakterienkulturen als Zellfamilien, I-II Mitteilung, İstanbul, Kader Basımevi, 1945.
23. Ueber die Methodik der Untersuchung des Venvendungs-Stofirvechells der Salmonella Bakterien in Aynrne-tischen Haehrlösungen für Diagnostische Zwecke, (Ömer Özek ile Hazırlanmıştır), İstanbul, 1945.
24. Paltogen Bakteriler ve Mantarlar Mikrobiyoloji Bilgisi, (Ömer Özek ile Hazırlanmıştır), İsmail Akgün Matbaası, 1945.
25. Louis Pasteur'ün İnsanlık Cephesi (Louis Pasteur als Mensch) Türk Tıp Cemiyeti Mecmuası, 1945.
26. Salmonella Grubunun Bakteriyolojisi, (Zur Bakteriologie der Salmonella-Grappe), (Ömer Özek ile Hazırlanmıştır), İstanbul, 1946.
27. Patagon Barsak Bakterinin Sadeleştirilmesi Hakkında, (Zur Bakteriologie der Diagnostik Pathogener Darmbakterien), (Ömer Özek ile Hazırlanmıştır), İstanbul, 1946.
28. Salmonella Grubunun Bakteriyolojisi, (Ömer Özek ile Hazırlanmıştır), Tıp Fakültesi Mecmuası, Monografi Serisi Sayı 1, 1946.
29. Bakteriyolojisi Alanında Birkaç Yeni İlerleme Hakkında, (Ömer Özek ile Hazırlanmıştır), Türk Tıp Cemiyeti Mecmuası, Yıl 13, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1947.
30. Der Verwedungstoffwechsel der Salmonella als Mikrobiologies Proplem, 1948.
31. Basilli Dizanteride Yeni İlerlemeler, (Ömer Özek ile Hazırlanmıştır), 1948.
32. Zur Kenntnis der Chromatinkörpchen der Bakterien, (Faruk Yalım ile Hazırlanmıştır), İstanbul Seririyatı, 1948.
33. Salmonellaların Mayalama Kabiliyetleri Hakkında, (Ömer Özek ile Hazırlanmıştır), Tıp Fakültesi Mecmuası, Cilt 11, Sayı 3, 1948.¹⁵⁵²

IV-Ord. Prof. Dr. Friedrich DESSAUER

Friedrich Dessauer, 19 Temmuz 1881'de Almanya'nın Aschaffenburg kentinde dokuz kardeşin en küçüğü olarak dünyaya gelmişti. İlköğrenimini bu kasabada

¹⁵⁵² İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No:4109-40, "Hugo Braun Özlük Dosyası" 1933; Ekrem Kadri Unat, "Ölümünün Onuncu Yılında Ord. Prof. Dr. H. Braun Hatırlayış", s.294-310.

yapmıştı. Yüksek öğrenimini Münih Üniversitesi Darmistatt ve Frankfurt'ta tamamlamıştı. 1985'te Wilhelm Röntgen ışınlarının keşfinden sonra bu konu üzerinde çalışmalar yapmıştı. Daha on yedi yaşında iken röntgenolojik aletler yapan ve satan bir iş yerine sahip olmuş ve bu teknolojinin gelişmesinde önemli rol oynamıştı. Röntgen teknolojisinin yanında biyofizik alanındaki çalışmaları ile dikkat çekmişti. Doktora derecesini Frankfurt Üniversitesi'nde X-ışınları konusunda yaptığı tezle almıştı. 1922'de Frankfurt am Main Üniversitesi'nde Biyofizik kürsüsünde Profesör Müdür olarak görev yapmıştı. 1924'te Reichstag'e milletvekili seçilerek Alman milletinin kaderini tayin eden politik mücadelelerde cesur bir rol oynamıştı. Ancak 1933'te Nazi rejimine karşı olmasından dolayı bütün faaliyetlerinden uzaklaştırılmıştı.¹⁵⁵³

Horst Widmann, “*Yahudi asıllı inanmış bir katolik olarak ve sosyalist düşünceye yatkınlığıyla*”¹⁵⁵⁴, Nasyonal Sosyalizm'in karşıtı olduğunu belirtmişti. Alman Katolikleri Barış Birliği (Friedensbund Deutscher Katholiken) Yönetim Kurulu üyesi olduğu gerekçesi ile 1933'te Katolik derneklere karşı yürütülen bir soruşturma kapsamında tutuklanıp, mallarına el konularak evi basılıp yağmalanmıştı.¹⁵⁵⁵ Bu sırada Türk Hükümeti devreye girerek, 1934'te serbest bırakılarak yurtdışına çıkış izni verilmiş ve İstanbul Üniversitesi'nde görev almak üzere, aynı yıl ailesi ile birlikte İstanbul'a gelmişti.¹⁵⁵⁶ F. Dessauer, fizikçi olmasına rağmen Tıp Fakültesi'nde görevlendirilmiş ve İstanbul Tıp Fakültesi'nde Fizik Tedavi Enstitüsü'nü kurarak, 1937'e kadar Enstitü Müdürlüğü yapmıştı.¹⁵⁵⁷

Kuantum biyolojisi, radyoterapi ve biyofiziğin kurucusu olan F. Dessauer, Frankfurt'ta kendi yapımı olan röntgen aletlerini geliştirmişti. Henüz yirmi üç yaşındayken, o güne kadar yalnız yüzeysel lezyonların tedavisinde kullanılan x-ışınlarının derinlere inebileceğini ve böylelikle iç organların tedavisinde de kullanabileceğini ispatladıktan sonra, bunun için homojen ışınların gerekli olduğunu ileri sürmüştü. Su fantomu kullanarak ilk izodoz eğrilerini çizerek radyoterapide kullanmıştı. Işınların homojenitesi üzerindeki araştırmaları, günümüzdeki

¹⁵⁵³S. J. Shaw, **1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye**, s.433; Muvaffak Seyhan, “*Tıp Eğitiminde Yabancılar*”, **Cumhuriyet**, (16 Eylül 1980), s.2; Nuran Yıldırım, Hakan Ertin, Bülent Özeltay, “*Friedrich Dessauer*”, **Reform Sonrası İlk On Yılda Çizgilerle Öğretim Üyelerimiz**, s.10.

¹⁵⁵⁴H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.82.

¹⁵⁵⁵H. Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.297; <https://www.frankfurt1933-1945.de/nc/beitraege/show/1/thematik/wissenschaft/artikel/exil-in-der-tuerkei-friedrich-dessauer/suche/dessauer/Erişim Tarihi:5 Mayıs 2019>;

¹⁵⁵⁶**Milliyet**, “*Üniversite Bütçesi Bitti*”, 14 Mayıs 1934, s.7; A. Reisman, **Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, s.244-245; P. Schwartz, **Kader Birliği**, s.18.

¹⁵⁵⁷Yılmaz Özdi, “*Sureyeli Vatandaş*”, **Sözcü**, (12 Temmuz 2016), s.7; F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.63; Muvaffak Seyhan, “*Pozitif Bilimler*”, **Cumhuriyet**, (17 Ağustos 1978), s.2.

uygulamalarda halen geçerliliğini koruyan “*Dessauer Kanunlarını*”¹⁵⁵⁸ ” ortaya çıkarmıştı.

F. Dessauer, Alman ve Türk ekibiyle birlikte Türkiye’de çağdaş radyoterapiyi başlatan ilk kişi olmuştu. Tüm hastalıkların radyolojik görüntülenmesi, kanser tanısı ve tedavisi yapılmaya başlanmıştı. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi’ndeki çalışma alanı önce Şişli Etfal Hastanesi iken, bu alan yeterli gelmeyince, daha sonra Gureba Hastanesi yerleşkesine taşınılmıştı. Almanya’daki Siemens firmasından satın alınan modern radyoloji cihazları ve radyasyon fiziki ölçüm aletleri ile modern bir çalışma sahası oluşturulmuştu. 29 Mayıs 1935’te F. Dessauer’in önderliğinde başlayan Radyoloji ve Biyofizik Enstitüsü 1937’de yüz yetmiş bin lira maliyetle kurularak faaliyetini başlatmıştı. Burada teşhis ve tedavi, diğer kliniklerin Alman şefleri ile konsültasyonlarla bugünkü onkoloji merkezi anlayışına uygun olarak multidisipliner bir çalışma ile yapılmaya başlamıştı. F. Dessauer’in başkanlığında İstanbul’da, Avrupa’da mevcut olmayan çapta bir poliklinik oluşturulmuştu.¹⁵⁵⁹ Viyana’da toplanacak Röntgen Kongresi’nde Türkiye’yi Heyet Başkanı olarak Friedrich Dessauer temsil etmişti.¹⁵⁶⁰

Hitler Almanya’sının yıldırma politikaları Almanya’dan uzaktaki birçok bilim insanını rahatsız etmeye devam etmişti. Bu çerçevede İstanbul Üniversitesi profesörlerinden fizikçi Prof. Dr. Friedrich Dessauer, Almanya’da bulunan emlak varlıklarına Naziler tarafından el konulduğu haberleri basına yansımıştı. F. Dessauer ile yapılan görüşmede konu hakkında şu bilgileri basına aktarmıştı: “*Almanya’daki mallarıma haciz konulduğu haberi doğrudur. Yalnız bu haciz işlemi bütün mal varlığım değil bazı malvarlıklarıma haciz edilmişti. Her şeye rağmen ülkemi seven bir insan olduğum için bu hususta hiç bir söylemeyeceğim*”¹⁵⁶¹ ” demişti.

Enstitüde Friedrich Dessauer’in öncülüğünde önemli bilimsel çalışmalar yapılmaya başlanmıştı. Örneğin; dünyada ilk kez yapılan, “*larenks*” (gırtlak) kanserlerinin rotasyon tedavisi ile ilgili çalışma Türkiye’nin ilk radyoterapi yayını olarak 1937’de “*Strahlentherapie*” dergisinde yayınlanmıştı. 1939’da “*Radyologica Clinica Basel*”

¹⁵⁵⁸ Michael Habersack, **Friedrich Dessauer (1881-1963) Eine Politische Biographie Des Biophysikers Und “Homo Catholicus Im Besten Und Weitesten Sinne”**, Verlag Schöningh, Paderborn, 2011, s.148-150.

¹⁵⁵⁹ Tan, “*Radyoloji Enstitüsü Dün Açıldı*”, 2 Haziran 1937, s.2; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.127; H. Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.297-298. <https://trd.org.tr/hakkimizda.php?id=127#s7>/Erişim Tarihi: 5 Mayıs 1919.

¹⁵⁶⁰ B.C.A., Fon: 30.18.1.2, Kutu: 68, Gömlek: 75, Sıra: 10, 5 Eylül 1939; **Cumhuriyet**, “*Viyana’da radyoloji kongresi*”, 17 Eylül 1936, s.2.

¹⁵⁶¹ Tan, “*Pr. Dessauer’in Haciz İşlemi*”, 5 Haziran 1935, s.2.

dergisinde yayınlanan diğerk bir çalışma, tümörün diatermi ile ısıtılıp, ardından radyoterapi yapılması ile ilgili bir çalışma olmuştu.¹⁵⁶²

Friedrich Dessauer, o günleri şöyle anlatmıştı: “*Enstitünün adı duyulduğunda ülkenin her tarafından hastalar akın etmeye başladı. Avrupa’da eşi emsali olmayan boyutlarda bir poliklinik mesaisi yapıyorduk. Kapı eşiğinde oturup bekleyen hasta sayısı bazen sekseni bulurdu. Hepsi de tedavi edilmek için yalvarıyor ve hepsi de kanser hastasıydı.*”¹⁵⁶³

Yıllarca yüksek ışına maruz kaldığından dolayı yüz ve ellerinde ağır yaralar oluşmuş ve hastalığı ile ilgili şunları söylemişti: “*...Röntgen’in 1895 yılındaki keşfinden itibaren bu alanda araştırdım, çalıştım. O zamanlar radyoloji ile ilgili ışın araştırma ve çalışmalarının tehlikeleri henüz bilinmiyordu. O kadar ağır zarar gördüm ki, eğer mesleğimde devam etseydim yok olacaktım.*”¹⁵⁶⁴

R. Nissen, F. Dessauer’in Türkiye’deki çalışmaları için şu ifadeleri söylemişti: “*Röntgen cihazlarının kurulmasındaki mükemmel onarım ve düzenlemelerine rağmen, F. Dessauer’in tedavide pek klinik deneyimi yoktu; öyle ki, hastalan kadar kendisi de bu yüzden hoşnutsuzluk içindeydi. Biyofizik alanındaki üstün bilgilerinden yararlanma olanağını pek bulamadı ve Fribourg (İsviçre) Üniversitesi’nin Fizik Kürsüsü’ne çağırıldığı zaman, kuşkusuz çok rahatlamıştı.*”¹⁵⁶⁵

F. Dessauer, 1937’de İsviçre’nin Fribourg niversitesi’nden davet alarak, aynı yıl Türkiye’den ayrılarak İsviçre’ye yerleşmiş ve Friburg niversitesi’nde Fizik Bölümü Başkanlığı’na getirilmişti.¹⁵⁶⁶ Freiburg niversitesi’nde on altı yıl kaldıktan sonra, 1953’te Frankfurt’a yurduna dnmşti. 1948’in sonunda İsviçre vatandaşlığına kabul edilmişti. 1953’te Frankfurt’ta ki eski evine geri dönmüş ve emeritus profesör olarak üniversitede doğa felsefesi dersleri vermişti. Hessen Eyaleti, 1949’da kendisine Alman vatandaşlığı hakkını iade etmişti.¹⁵⁶⁷ Kurduğu şimdiki adı Max Plank Enstitüsü’nün şeref Başkanlığı’nı yapmıştı. Bu arada yüzünde ve ellerinde X-ışınlarının etkilerine bağlı pek çok ülserler oluşarak konservatif olarak tedavi edilse de bir eli de ampute

¹⁵⁶² <https://trod.org.tr/hakkimizda.php?id=127#s7>; Erişim Tarihi: 5 Mayıs 1919; Albert Scholz, Caris Petra Heidel, **Emigrationsschicksale Medizin und Judentum**, Mabuse Verlag, Frankfurt am Main, 2004, s.85.

¹⁵⁶³ Faruk şen, **İstanbul’a Sığınanlar Almanya’ya Renk Katanlar**, s.117-118.

¹⁵⁶⁴ F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.15; H. elikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.299.

¹⁵⁶⁵ R. Nissen, **Helle Bltter, dunkle Bltter Erinnerungen eines Chirurgen**, s.215.

¹⁵⁶⁶ Tan, “*Profesör Dassever Ayrılıyor*”, 2 Haziran 1937, s.2.

¹⁵⁶⁷ D.A.A.P.A., “*Istanbul Emigranten Akten*”, R-4355, 1937; Faruk şen, **İstanbul’a Sığınanlar Almanya’ya Renk Katanlar**, s.118.

edilmişti. Radyasyon ışınlarının ağır etkilerine bağlı olarak 16 Şubat 1963'te vefat etmişti.¹⁵⁶⁸

Ord. Prof. Dr. Friedrich Dessauer'in Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

1. Therapie des Karzicoms mit Röntgestralden, Leipzig, 1923.
2. Zehn Jahre Forchung auf dem Physikolisch medlinischen, Leipzig, 1931.
3. Weltfahrt der Erkenntis (Kavrayışın Dünya Gezisi), 1945.
4. W. C. Röntgen, 1946.
5. Mensch und Kosmos (İnsan ve Evren), 1948.
6. Atomenergie und Atombobbe, 1948.
7. Die Theologie in der Natur (Tabiatta Teoloji), 1949.
8. Religion im Lichte der heutigen Naturwissenschaft (Günün Tabiat Bilimlerindeki Işığı Altında Din), 1951.
9. Sevre im Bannkreis der Technik (Tekniğin Baskısı Altında Ruh), 1952.¹⁵⁶⁹

V- Ord. Prof. Dr. Erich FRANK

Erich Frank, 28 Haziran 1884'te Berlin'de doğmuştu. İlk, orta ve lise öğrenimini Breslau'da yapmıştı. 1902'de Breslau Tıp Fakültesi'nde yüksek öğrenimine başlamış ve 1908'de Strassburg Tıp Fakültesi'nden mezuniyet tezi vererek doktor olmuştu. 1907-1911 tarihleri arasında Wiesbaden şehir hastanesinde çalıştıktan sonra, 911-1913 yılları arasında Breslau Tıp Fakültesi Dâhiliye kliniğinde asistanlık yapmıştı. 1913'te dâhiliye hastalıkları çalışmasıyla doçentliğini alarak, 1919'a kadar servis şefi olarak çalışmıştı. Ayrıca 1928-1933 yılları arasında Breslau şehir hastanesinde başhekimlik yapmıştı.¹⁵⁷⁰

Musevi asıllı olan E. Frank, Nazilerin Almanya'da yönetime gelmesiyle beraber ülkesinden ayrılmak zorunda kalmıştı. “Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti” aracılığıyla Türkiye'nin davetini kabul etmişti. 1 Eylül 1934'te İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi İç Hastalıkları Kliniğinde Müdür olarak görev yapmıştı.¹⁵⁷¹

¹⁵⁶⁸ <https://trod.org.tr/hakimizda.php?id=127#s7>/Erişim Tarihi: 5 Mayıs 1919; H. Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.299.

¹⁵⁶⁹ A. Tevfik Berkman, “Prof. Dr. Friedrich Dessauer”, **İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası**, 1963, s.26; Arslan Terzioğlu, “Türkiye’de Görev Yapmış Olan Alman Asıllı Tıp ve Deneyisel Bilim Dallarındaki Profesörlerin Biografileri”, s.151-152.

¹⁵⁷⁰ D.A.A.P.A., “İstanbul Emigranten Akten”, (Die an der Universität Tatigen Deutschen Professoren), B.2-P.74/35E, 10 Ocak 1936, s.2; Stanford J. Shaw, **1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye**, s.434; Nuran Yıldırım, Hakan Ertin, Bülent Özaltay, “Erich Frank”, **Reform Sonrası İlk On Yılda Çizgilerle Öğretim Üyelerimiz**, s.7.

¹⁵⁷¹ **İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No: 4109-83-A**, “Erich Frank Özlük Dosyası” 1934; **Akşam**, “Yeni Bir Alman Prof. Geliyor”, 27 Nisan 1934, s.4; **Milliyet**, “Üniversite Bütçesi Bitti”, 14 Mayıs 1934, s.7; F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.62; H. Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.263.

E. Frank, Tıp Fakültesi'ndeki ilk açılış dersinde “*Şeker Hastalığı*” hakkında konferans vererek görevine başlamıştı.¹⁵⁷²

Yabancı Tıp profesörler arasında özgün bir yeri olan E. Frank'ın, Türkiye'ye geliş sürecinde ilginç bir olay yaşanmıştı. E. Frank, 1919'dan beri çalıştığı Prusya Üniversitesi'nden Hitler'in baskısıyla ayrılmak zorunda kalmıştı. Gelişmeler karşısında kararsızlık içindeyken, bir akşam evlerinin telefonu İstanbul'dan aranmıştı. Telefondaki P. Schwartz şu teklifi yapmıştı: “*Türk Devleti benden bir dâhiliyeci istedi. Sizin adınızı verdim. İsterseniz iki aya kadar sizi resmen davet edecekler. Yalnız bir saat süreniz var düşünüp kararınızı verin. Bir saat sonra sizi tekrar arayacağım lütfen kararınızı evet ya da hayır olarak bildirin demiş ve telefonu kapmıştı.*”¹⁵⁷³

Prof. Erich Frank ve eşi karşılıklı oturup düşünseler de, Türkiye'ye ilişkin hiç bilgileri yoktu ve P. Schwartz'da hiç bilgi vermemişti. Eşi; “*teklifi kabul edersek ne kaybederiz önce bir evet diyelim gerisini sonra düşünürüz*” diyerek teklifi beklemişlerdi. Türkiye'den iki ay ses çıkmayınca ümitlerini yitirmeye başladıklarında, Ankara'nın davet mektubu almışlardı. Mektupta Ankara Numune Hastanesi İç Hastalıkları Uzmanı olarak tayin edildiği bildirilmişti. 1934'te İstanbul'a gelerek, bir süre otelde misafir edilmişlerdi. Ankara'ya gitmeyi beklerlerken karar değişmiş ve İstanbul Üniversitesi İç Hastalıkları İkinci Kliniğinde göreve başlamıştı.¹⁵⁷⁴

Tıp Fakültesi dâhiliye ordinaryüs profesörü Erich Frank fakültenin açılış dersini yapmıştı. Bu açılış dersinde fakülte dekanı, profesörler, doktorlar ve üniversite rektörü hazır bulunmuştu. Frank “*Şeker Hastalığı Sahasında Büyük ve Kati Keşifler*” konulu açış dersinde, bu hastalığın tarihçesinden bahsetmiş ve açılış dersini bu sene kendisinin yapmasından ayrıca onur duyduğunu Rektör Cemil Bilsel'e iletmışti.¹⁵⁷⁵ E. Frank, 1397'de Hipertansiyon ve Diabetes Mellitus üzerine yaptığı çalışmalarla uluslararası alanda tanınan bir bilim insanı olmuştu.¹⁵⁷⁶ Böbrekte, hiçbir hastalık olmadığı halde “*Ortostatik Albuminüri*”nin olabileceğini ilk kez ortaya koyan çalışmayı yapmıştı. Kulak memesinden elde edilen bir damla kanda yaptığı şeker ölçümü ile uyguladığı şeker yükleme testi o yıllarda büyük yankı uyandırmıştı. Keşfettiği sentetik “*Synthalin*”

¹⁵⁷² **Cumhuriyet**, “*Dr. Frank Dün Açılış Dersini Üniversitede Verdi*”, 22 Mayıs 1934, s.8.

¹⁵⁷³ Necdet Tuna, “*Einstein ve Alman Hocalarımız*”, **Cumhuriyet Almanya**, (27 Ocak 2006), s.17.

¹⁵⁷⁴ Necdet Tuna, “*Einstein ve Alman Hocalarımız*”, **Cumhuriyet Almanya**, (27 Ocak 2006), s.17; Yılmaz Özdil, “*Sureyeli Vatandaş*”, **Sözcü**, (12 Temmuz 2016).

¹⁵⁷⁵ **Tan**, “*Tıp Fakültesinin Açılış Dersi*”, 22 Mayıs 1935, s.2.

¹⁵⁷⁶ <https://www.efg.med.uni-muenchen.de/geschichte/biographien/erichfrank/index.html> Erişim Tarihi: 29 Mayıs 2019.

maddesi ile oral yoldan kan şekerinin kontrol edilebileceğini ortaya koyarak, “*Oral Antidiyabetiklerin*” tedavide kullanılmasında öncülük etmişti.¹⁵⁷⁷

Kliniğinde, eğitim ve tedavinin yanı sıra araştırma yapılabilmesi için gerekli olan tüm altyapıyı hazırlamıştı. Öncülüğünde İç Hastalıkları Klinik Laboratuvarı faaliyete geçmişti. Akdeniz ülkelerinde çok görülen ve genetik bir kansızlık türü olan “*Talasemi*” (Akdeniz Anemisi) majör ve minör hastalıkları üzerinde önemli araştırma ve incelemelerde bulunmuştu. Ders kitaplarını Türkçe yayınlayarak, Türkiye’de ilk Nefroloji ders kitabını 1941’de yazmıştı. Ayrıca 1951’den itibaren “*Klinik İlmî*” (Istanbuler Beitrage zur Klinischen Wissenschaft) adlı meslek dergisi öncülüğünde yayınlanmıştı.¹⁵⁷⁸

İstanbul Tabip Odası tarafından sosyal hekimliğe ve sağlık bilimlerinin gelişmesine katkıda bulunan yedi bilim insanına “*Başarı Madalyaları*” kapsamında E. Frank, “*Üniversite Özerkliği*” konusundan dolayı bu ödüle 1947’de layık görülmüştü.¹⁵⁷⁹

E. Frank, ABD’den ve savaş sonrası Almanya’dan gelen cazip davetleri reddetmesiyle ilgili olarak; “*yurdumdan atılmış olmanın acı şaşkınlığına uğradığım günlerde yalnız ve yalnız Türkiye kollarını açarak bağrına bastı, burası benim vatanımdır, ayrılıp nimetlerine küfranda bulunamam*¹⁵⁸⁰” diyerek Türkiye’ye olan bağlılığını açıklamıştı.

Eşi Erna ile birlikte 1945’te Türk Vatandaşlığına geçmişti.¹⁵⁸¹ E. Frank 13 Şubat 1957’de İstanbul’da vefat etmişti.¹⁵⁸² Uzun yıllar hizmet ettiği Gruba Hastahanesi’nde tören yapıldıktan sonra Türk bayrağına sarılı tabutu Rumeli mezarlığına defnedilmişti.¹⁵⁸³ İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi, Dr. E. Frank’ın İstanbul’daki Aşçıyan Mezarlığı’nda ki kabrini yaptırarak üzerine şu yazıyı yazdırmıştı: “*Huzur içinde uyu! Türk tıbbı sana minnettardır.*¹⁵⁸⁴”

Ord. Prof. Dr. Erich Frank’ın Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

1. Asabi Tenbihin Kimyevi intikali, Üniversite Konferansları, 1925.
2. Şeker Hastalığı Sahasında Büyük ve Kati Keşiflerin Tarihçesi, İstanbul, 1935.

¹⁵⁷⁷ http://www.diabetesgeschichte.de/In_der_Welt.446/ Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2019.

¹⁵⁷⁸ A. Reisman, *Nazizimden Kaçanlar ve Atatürk’ün Vizyonu*, s.167.

¹⁵⁷⁹ *Cumhuriyet*, 22 Nisan 1986, s.6.

¹⁵⁸⁰ Orhan Nuri Ulutin, *Ord. Prof. Dr. Erich Frank’ın Dünya Tıbbındaki Yeri...*, s.26.

¹⁵⁸¹ *B.C.A.*, Fon: 30.10.0.0, Kutu: 125, Gömlek: 888, Sıra: 7, 4 Ağustos 1945.

¹⁵⁸² *Cumhuriyet*, 14 Şubat 1957, s.3; *Vatan*, 14 Şubat 1957, s.2; *Milliyet*, 14 Şubat 1957, s.5.

¹⁵⁸³ *Cumhuriyet*, 14 Şubat 1957, s.3; Necdet Tuna, “*Einstein ve Alman Hocalarımız*”, *Cumhuriyet Almanya*, (27 Ocak 2006), s.17; A. Reisman, *Nazizimden Kaçanlar ve Atatürk’ün Vizyonu*, s.21.

¹⁵⁸⁴ A. Reisman, *Nazizimden Kaçanlar ve Atatürk’ün Vizyonu*, s.167; H. Çelikkbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, s.278.

3. Erythroblastosis, Tıp Fakültesi Mecmuası, İstanbul, 1941.
4. Dâhili Böbrek Hastalıkları, 1941.
5. Pratik Diyetetik, İstanbul, Marifet Basımevi, 1942.
6. Türkiye’de Pernisiyöz, Anemi, Tıp Fakültesi Mecmuası, İstanbul, 1944.
7. Theophyllin, Rtylendiamin (Euyphyllin veya Amincardol) ve Teophyllin Diaethabikamin in (Tedavideki Mutlak ve Nisbi Endikasyonları Hakkında Anadolu Kliniği), 1945.
8. Allaxan Diyabeti, Türk Tıp Cemiyeti Mecmuası, İstanbul, 1946.
9. Az Tanınmış Hastalıklar Grubu Hakkında, İstanbul, 1947.
10. Türkiye’de Pernisiofirom Anemi, İstanbul, 1948.
11. Karbonhidrat Metabolizması Patoloji, İstanbul, 1949.
12. Handbuch der Blutkrankheiten “*Kan Hastalıklarında*” Hematojik Diatezler Hakkında Monografi, İstanbul, 1949.
13. İç Hastalıkları Klinik Dersleri, Cilt I-II-III, 1951.¹⁵⁸⁵

VI-Ord. Prof. Dr. Karl HELMANN

Karl Helmann, 8 Eylül 1892’de Würzburg’da dünya’ya gelmişti. İlk, orta ve lise öğrenimini Würzburg’da tamamlayarak, Würzburg’da 1911’de tıp eğitimine başlamıştı. I. Dünya Savaşı’nda sıhhiye subayı olarak görev yaptığı sırada 1918’de yaralandığı için erken terhis edilmişti. Aynı yıl Würzburg’da tıp eğitimine devam ederek 1919’da doktor olmuştu. Heidelberg ve Würzburg Tıp Fakülteleri’nin Kulak, Burun, Boğaz Kliniği’nde asistanlık yapmıştı. 1926’da doçent olan K. Helmann 1 Ekim 1928’de ise, Würzburg Tıp Fakültesi’ne Ord. Prof. olarak atanmıştı.¹⁵⁸⁶

İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Kulak, Burun, Boğaz kliniğinin başında olan Avusturyalı Prof. Dr. Rutin’in 1936’da ayrılmıştı. O sırada K. Hellmann, Yahudi olduğu gerekçesiyle Naziler tarafından üniversitedeki görevinden el çektilerince 7 Temmuz 1936’da yapılan sözleşme ile Kulak, Burun, Boğaz kliniğinin başına K. Helmann atanmıştı.¹⁵⁸⁷ Türkiye’de yedi yıl görev yaptıktan sonra 1943’de İsrail’e gitmiş ve 1959’da orada vefat etmişti.¹⁵⁸⁸

¹⁵⁸⁵ İstanbul Üniversitesi, “Ord. Prof. Dr. E. Frank 70. Yaşının Şeref Sayısı”, **İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası Özel**, S.I. 1954.

¹⁵⁸⁶ **İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No:4109-106**, “Kral Hellmann Özlük Dosyası” 1936; Arslan Terzioğlu, “Türkiye’de Görev Yapmış Olan Alman Asıllı Tıp ve Deneyisel Bilim Dallarındaki Profesörlerin Biyografileri”, **Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu**, s.168-170.

¹⁵⁸⁷ H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.141.

¹⁵⁸⁸ http://www.kanalkbb.com/kliniklerimiz.php?klinik_tur=eski&id=4625/Erişim Tarihi 1 Haziran 2019; F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.63; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.141.

Ord. Prof. Dr. Kral Hellmann'ın Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

1. Bademcik Meselesi, İstanbul Serriyatı, 1937.
2. Baş Dönmesine Dair, Üniversite Konferansları 1937-1938, İstanbul, 1938.
3. Ozena'nın Tedavisi Hakkında, Tıp Fakültesi Mecmuası, Yıl 1, Sayı 2, İstanbul, 1938.
4. Vak'a ve Kulak, Türk Tıp Cemiyeti Mecmuası, Cilt 4, 1938.
5. Yüz Kemiklerinde Osteodystrophia Fibrosa Hakkında, Tıp Fakültesi Mecmuası, Yıl 2, Sayı 9, 1939.
6. Zur Frage der Hyperkeratose der Tonsillen, Praktica Oto-Rhino-Laryngologica, 1939.
7. Über Osteodystrophia Fibrosa des Gesichtschädels, Praktica Oto-Rhino-Laryngologica, 1939.
8. Üst Çene Kemiğinin Boşluğunun Kontrast Madde ile Doldurulması, İstanbul Serriyatı, 1939.
9. Anjinden Sonra Sepsis, Türk Tıp Cemiyeti Mecmuası, Cilt 6, No 5, 1940.
10. Kulak Hastalıkları İrsiyeti Hakkında, İstanbul Serriyatı, Cilt 22, No 5, 1941.
11. Bademciklerin Fizyolojisi Hakkında, İstanbul Serriyatı, Yıl 24, No 3, 1941.
12. Traumatil Burun Kisti, İstanbul Serriyatı, Yıl 24, No 3, 1942.¹⁵⁸⁹

VII-Ord. Prof. Dr. Julius HIRSCH

Julius Hirsch, 16 Ocak 1892'de Hannover'de doğmuştu. İlköğrenimini Hannover, orta ve lise öğrenimini Frankfurt'da yapmıştı. 1910-1914 yılları arasında tıp eğitimini Heidelberg, Münih ve Berlin Tıp Fakülteleri'nde tamamlamıştı. 1916'da da uzmanlık diplomasını almıştı. 1923-1933 yılları arasında Berlin Üniversitesi'nde Hijyen ve Mikrobiyoloji Enstitüsü'nde 1925'te doçent, 1929'da ise profesör unvanını almaya hak kazanmıştı. I. Dünya Savaşı'nda cephede bulunmuş olması nedeniyle, Yahudi asıllı olmasına rağmen 1935'e kadar görevinde kalmasına izin verilmişti.¹⁵⁹⁰

J. Hirsch, 1933'te İstanbul Üniversitesi'nden "Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti" aracılığıyla davet alarak Eşi Emmy, kayınvalidesi, kızları Julia ve

¹⁵⁸⁹İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No:4109-106, "Kral Hellmann Özlük Dosyası" 1936; Arslan Terzioğlu, "Türkiye'de Görev Yapmış Olan Alman Asıllı Tıp ve Deneyisel Bilim Dallarındaki Profesörlerin Biyografileri", **Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu**, s.168-170.

¹⁵⁹⁰D.A.A.P.A., "İstanbul Emigranten Akten", (Die an der Universität Tätigen Deutschen Professoren), B.2-P.74/35E, 10 Ocak 1936, s.3; Klaus Detlev Grothusen, **Der Scuria Bericht**, s.123; Nuran Yıldırım, Hakan Ertin, Bülent Öztalay, "J. Hirsch Sağlık Böyle Korunmalıdır", **Reform Sonrası İlk On Yılda Çizgilerle Öğretim Üyelerimiz**, s.16.

Renate ile birlikte İstanbul'a gelmişti.¹⁵⁹¹ J. Hirsch, 15 Ekim 1933'te İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Hijyen Kürsüsü'ne Ordinaryüs Profesör olarak atanmıştı.¹⁵⁹² Bu tarihten itibaren görev süresi sürekli uzatılarak on beş yıl görev yapmıştı. İstanbul Üniversitesi'nde çalıştığı on beş yılda bilimsel çalışma kapsamında, bakteri çoğalması, kimya fizyolojisi, şimioterapi, gıda maddeleri terkibi ve besi hijyeni konularında dersler vermişti.¹⁵⁹³ Türkiye'de bulunduğu süre içerisinde birçok ders kitabı, araştırma yazıları konusuyla ilgili çeşitli bilimsel dergilerde yayımlanmıştı. Türkiye'de kendi alanında 28 çalışma yayınlamıştı.¹⁵⁹⁴

J. Hirsch, sadece üniversitede ders vermekle kalmamış tetkik amaçlı Anadolu gezileri düzenlemişti. Bu kapsamda 1934'te önce Ankara'da gerekli tetkikleri yapmak için Ankara'ya hareket etmişti. Ankara'dan başlamak üzere, Eskişehir, Kütahya, Afyon, Karaman, Adana Mersin, Malatya ve Diyarbakır, Ergani, Elağzı, Tokat, Amasya, Samsun, Zonguldak, Yalova, Balıkesir, Bursa, Manisa gibi illerde uzun süreli araştırma gezileri yapmıştı. En son olarak İzmir'e uğramış, gerekli çalışmalarını tamamladıktan sonra ekibi ile birlikte İstanbul'a dönmüştü.¹⁵⁹⁵

Hitler'in sert politikaları neticesince binlerce Yahudi kökenli Alman vatandaşlıktan çıkarılmıştı. Vatandaşlıktan çıkarılmayanların ise pasaportuna "J" harfine ilave olarak "İsrail" yazılmıştı. Bunu kabul etmeyen arî olmayan Almanlar ise vatandaşlıktan çıkmıştı.¹⁵⁹⁶ J. Hirsch, eşi Amma ve kızı Renate ile birlikte "Haymatlos=Vatansız"¹⁵⁹⁷ olmamak için 1945'te Türk Vatandaşlığına geçmek için diğer mülteci bilim insanları ile beraber Başbakanlığa dilekçe vermişti.¹⁵⁹⁸ Aradan bir yıl geçmeden yapılan incelemeler neticesinde 1946'da Türk Vatandaşlığına alınmışlardı.¹⁵⁹⁹

¹⁵⁹¹ **Cumhuriyet**, "Kadro Dün Tamamlandı", 15 Eylül 1933, s.1; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.81.

¹⁵⁹² F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.65; Stanford J. Shaw, **1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye**, s.29; Halit Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.278.

¹⁵⁹³ Nuran Yıldırım, Hakan Ertin, Bülent Özaltay, "J. Hirsch Sağlık Böyle Korunmalıdır", **Reform Sonrası İlk On Yılda Çizgilerle Öğretim Üyelerimiz**, s.16; Muvaffak Seyhan, "Tıp Eğitiminde Yabancılar", **Cumhuriyet**, (16 Eylül 1980), s.2.

¹⁵⁹⁴ H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.125.

¹⁵⁹⁵ **Akşam**, "Sıhhi Tetkikler", 8 Haziran 1934, s.6.

¹⁵⁹⁶ E. Hirsch, **Anılarım**, s. 305.

¹⁵⁹⁷ Kemal Yalçın, **Haymatlos Dünya Bizim Vatanımız**, İşbankası Yayınları, İstanbul, 2011.

¹⁵⁹⁸ **B.C.A.**, Fon: 30.10.0.0, Kutu: 125, Gömlek: 888, Sıra: 7, 4 Ağustos 1945.

¹⁵⁹⁹ **B.C.A.**, Fon: 30.18.1.2, Kutu: 112, Gömlek: 73, Sıra: 18, 9 Ekim 1946.; **Cumhuriyet**, 6 Aralık 1946, s.1.

J. Hirsch, 1948'de emekliye ayrılınca Türkiye'den ayrılarak Basel'e gitmişti. Orada Geigy Firması'na ait bir Kemoterapi Araştırma Enstitü'sünü yönetmiş ve 1963'te vefat etmişti.¹⁶⁰⁰

Ord. Prof. Dr. Julius Hirsch'in Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

1. Hıfzısıhha Ders Notları (Muhittin Erel ile beraber hazırlanmıştır), İstanbul, 1935.
2. Anadolu'da Bir Seyahat, Üniversite Konferansları, İstanbul, 1936.
3. Aerob Bakterilerin Nevş-ü Nemaları ile Tenefüsleri Arasındaki Münasebet, Fen Fakültesi Mecmuası, Cilt 1, Sayı 3, 1936.
4. Aerob Mikrobların Tekessür Sür'atinin Tayini Hakkında, Türk Fiziki ve Tabii İlimler Sosyetesı Bildirileri ve Arşivi, Sayı 5-6, 1937.
5. İçtimai Şartlar ve Tüberküloz, Türk Tıp Cemiyeti Mecmuası, 1936.
6. Şehir Su Tesisatı, Hukuk Fakültesi İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü Nevşriyatı, 1936.
7. Hıfzısıhha Prektikumu, Tıp Fakültesi Talebesi için Seçilmiş Hıfzısıhha Muayane Metodları (Muhittin Erel ile hazırlanmıştır), İstanbul, 1937.
8. Mitogenetik İnşiatının Tayini Hakkında Bir Metod, Türk Fiziki ve Tabi İlimler Sosyetesı Yıllık Bildirileri ve Arşivi, Sayı 5-6, 1938.
9. Hıfzısıhha Ders Kitabı I (Muhittin Erel ile hazırlanmıştır), İstanbul, 1938.
10. Su Hakkında Üniversite Konferansları 1938-1939, İstanbul, 1939.
11. Büyük Şehirlerde Bakteriyolojik Süt Kontrolü, İstanbul Seriyatı, No 10, 1939.
12. Aerob Olmayan Bakterilerin Spefisik Olmayan Nevş-ü Nema Maddleri Hakkında, Tıp Falültesi Mecmuası, Sayı 8, 1939.
13. Über Nicht Spezifische Wuchststoffe Aerober Bakterien, Third International Congress For Microbiology, New York 1939.
14. Hıfzısıhha Ders Kitabı II, İstanbul, 1940.
15. İçtimai Hıfzısıhha Üniversite Konferansları 1939-1940, İstanbul, 1940.
16. Hermolitik Strep, Tıp Fakültesi Mecmuası, Sayı 17, 1941.
17. Üniversite Gençliği ve Tütün Üniversite Konferasnları 1941-1942, İstanbul, 1942.

¹⁶⁰⁰ F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.65; Faruk Şen, **İstanbul'a Sığınanlar Almanya'ya Renk Katanlar**, s.126-127.

18. Hıfzısıhha Praktikum (Muhittin Erel ile hazırlanmıştır) II. Baskı, İstanbul, 1942.
19. Sülfanilamid Tedavisinin Esasları Hakkında Mikrobiyoojik Etüdler, Türk Fizik ve Tabi İlimler Sosyetesı Yıllık Bildirileri ve Arşivi, Sayı 10, 1941-1942.
20. Der Wirkungsmechanismus der Sulfanilamed – Therapie, İstanbul Serriyatı, No 5-6, 1942.
21. Sulfen Grubu Olmayan Bileşiklerin Sulfanilamid Tesiri, Tıp Mecmuası, Sayı 20, 1942.
22. The Sulfanilamide Effect of Substances Devoid of Sulfo Groups, Science Lanchesters U.S.A., 1942.

VIII-Ord. Prof. Dr. Siegfried OBERNDORFER

Siegfried Oberndorfer, 24 Haziran 1876'da Münih'te doğmuştı. Münih Üniversitesi'ni 1900'da bitirdikten sonra, bir süre gemi hekimi olarak çalıştığı için gemiyle Brezilya'ya giderek, veba olayları üzerine çalışmalar yapmıştı. 1901'de Cenevre'de, 1902-1905 yılları arasında da Münih Tıp Fakültesi'nde Patoloji Enstitüsünde asistanlık yapmıştır. 1906'da doçent, 1911'de de profesör olmuştu. I. Dünya Savaşı sırasında orduda askeri patolog olarak görev yapmıştı. Münih Schwabing Hastanesi Patoloji Enstitüsü Müdürlüğü görevini üstlenmişti 1933'te hastaneden Yahudi asıllı olduğu gerekçesi ile uzaklaştırılarak, üniversitedeki görevine de son verilmişti.¹⁶⁰¹ Kızı Leni (Helene) Oberndorfer de Almanya'da 1927-1928 öğretim yılında Tıp Fakültesi'nde eğitimine başlamıştı. Babasının ırkı nedeniyle birçok zorluk yaşamıştı. Önce stajını yaptığı Münih I. Tıp Kliniği'ndeki görevine son verildikten sonra, ardından komünist propagandası yaptığı gerekçesi ile suçlanmıştı. Uzun mücadeleler sonunda soruşturmalardan aklanmıştı. Sadece Almanya'da doktorluk yapmayıp ülkeden ayrılacağı garantisini verince özel bir izinle stajını tamamlamasına izin verilmişti. Tıp Fakültesi'nden eşi Antonio Castrillan ile birlikte Almanya'yı terk ederek Kolombiya'ya yerleşmişti. Profesör Oberndorfer'in oğlu Friedrich de kardeşiyle Kolombiya'ya gitmişti.¹⁶⁰²

¹⁶⁰¹ İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No:4109-143, "Siegfried Oberndorfer Özlük Dosyası", 1933; Klaus Detlev Grothusen, *Der Scuria Bericht*, s.126; H. Widmann, *Üniversite Reformu ve Atatürk*, s.122; H. Çelikkbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, s. 288-289.

¹⁶⁰² Stefanie Harrecker, *Degradierte Doktoren, Beitrage zur Geschichte, der Ludwig Ludwig-Maximilians Universitaet München*, Herbert Utz Verlag, München, 2007, s.159; H. Çelikkbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, s. 289.

S. Oberndorfer, İstanbul Üniversitesi'nden “Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti” aracılığıyla 1933’ün Aralık ayında davet alınca arî ırktan olan eşi Gutla ve çocukları ile birlikte Türkiye’ye gelmişti. Türkiye’de, İstanbul Üniversitesi’nde patoloji alanında P. Schwartz ile yaklaşık on yıl birlikte çalışmıştı.¹⁶⁰³ 1937’de Genel ve Deneysel Patoloji Enstitüsü Müdürlüğü’ne atanarak bir yıl sonra da, 1938’den itibaren kurmuş olduğu Kanser Araştırma Enstitüsü’nü yönetmişti.¹⁶⁰⁴

Üniversite Tıp Fakültesi Ord. Prof. Dr. S. Oberndorfer, ilk açış dersini Morfoloji Enstitüsü’nde vermişti. İlk derste üniversite Rektörü Neşet Ömer Bey, Bolu Mebusu Cevat Abbas Gürer Bey, fakülte dekanları, daha birçok profesör ve öğrenciler hazır bulunmuştu. Prof. Dr. S. Oberndorfer, ilk dersinde kanser başlangıcı, bunun üzerine yaptığı araştırma, tedavisi ve kanserin morfolojik bünyesi hakkındaki çalışmalarını anlatmıştı. Profesör dersinin sonunda; “böyle güzel bir enstitü ve yeni üniversite teşkilatından dolayı büyük Gaziye teşekkür ederek ilmin artık şarktan dogmasının zamanı geldiğini¹⁶⁰⁵” söylemişti.

S. Oberndorfer, ilk olarak 1907’de “carcinoid” terimini önermiş ve tanımlamıştı. İstanbul Üniversitesi’nde de tıp alanında öncü çalışmalar yaparak, Türkiye’de yaşadığı on bir yılda seksen makale ve birçok kitap yazmıştı. Bunlar arasında Türkçe olarak da yayınlanan genel patoloji ve tümörlerle ilgili ders kitaplarını da kaleme almıştı S. Oberndorfer’in Alman asistanı Dr. Peter Ladewig, 1935’te İstanbul’a gelerek, on bir yıl İstanbul Üniversitesi’nde görev yaptıktan sonra ABD’ye gitmişti.¹⁶⁰⁶

Çalışmalarında deneysel patoloji öğretimine ağırlık veren S. Oberndorfer, öncülüğünü yaptığı kanser araştırmalarıyla da Türkiye’de patolojinin çağdaş temellerini atmıştı¹⁶⁰⁷. Türkiye’ye nasıl geldiğini soranlara hep; “1 Nisan 1933, Münih’te enstitüdeki zamanım sona erdi, ama Doğuda yeni bir başlangıç yaptım¹⁶⁰⁸” diye cevap

¹⁶⁰³ İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No:4109-143, “Siegfried Oberndorfer Özlük Dosyası”; 1933; Muvaffak Seyhan, “Tıp Eğitiminde Yabancılar”, **Cumhuriyet**, (16 Eylül 1980), s.2.

¹⁶⁰⁴ **Cumhuriyet Bilim Teknik**, 16 Kasım 2007, s.19; Semih Baskan, “İki Patolog”, **Cumhuriyet Bilim Teknik**, (8 Kasım 2013), s.9; H. Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.264.

¹⁶⁰⁵ **Milliyet**, “İlk Açık Ders Dün Verildi”, 22 Mart 1934 ,s.1.

¹⁶⁰⁶ Semih Baskan, “Ülkemizde Yaşayan Dr. Oberndorfer’a Dünya’dan Övgü”, **Cumhuriyet Bilim Teknik**, 16 Kasım 2007, s.19; Jutta Fleckenstein, “Münih ve İstanbul”, **Eine Ausstellung im Jüdischen Museum**, München, 3 Ekim 2008, s. 36.

¹⁶⁰⁷ Şerafettin Canda, **Başlangıçtan Günümüze Patoloji’nin Gelişimi Temel Patoloji**, Sivas Kanser Savaş Derneği Yayınları, Sivas, 1988, s.9-18.

¹⁶⁰⁸ Semih Baskan, “Ülkemizde Yaşayan Dr. Oberndorfer’a Dünya’dan Övgü”, **Cumhuriyet Bilim Teknik**, 16 Kasım 2007, s.19; H. Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s. 289.

vermişti. Fritz Neumark'da anılarında, S. Oberndorfer için; *“branşının mükemmel bir temsilcisi olduğunu”*¹⁶⁰⁹ ifade etmişti.

S. Oberndorfer, İstanbul Üniversitesi'nde bulunduğu süre içerisinde Alman mülteci akademisyenler arasında olduğu kadar, Türk meslektaşları ve öğrencileri tarafından da sevilen, sayılan birisi olmuştu. Türkiye'ye kolay adapte olarak, Türk geleneklerini benimseyerek, Türk meslektaşları ile yakın ilişkiler kurmuştu¹⁶¹⁰. Anadolu'yu gezerek Bursa İnegöl ilçesindeki *“Oylat Kaplıcası”*nın kanser hastalarının tedavi için kullanılmasını gerektiğini E. Frank ile yapmış olduğu tetkikler neticesinde bilimsel olarak kanıtlamıştı.¹⁶¹¹

Atatürk'ün yüksek himayesinde Sağlık Bakanı Refik Saydam'ın başkanlığında 7-9 Ekim 1935'te Ankara'da toplanan *“6. Tıp Kongresi”*ne S. Oberndorfer'de diğer mülteci bilim insanları gibi katılarak tebliğ sunmuştu.¹⁶¹² Çalışkanlığıyla ön plana çıkan S. Oberndorfer, 1936'da Brüksel'de toplanacak milletlerarası *“Kanser Kongresine”* Türkiye'yi yardımcısı Hulisi Behçet ile beraber temsil etmişti.¹⁶¹³ Aynı yıl 1936'da Atina'da düzenlenen Kanser Kongresi'nde insan sağlığı için yaptığı katkılardan dolayı Yunan Kral II. George tarafından *“Kraliyet Madalyası”* S. Oberndorfer'a takdim edilmişti. Türk Kanser Enstitüsü'nü kurduğu için 1937'de *“Roldof Virchow Madalyasını”*¹⁶¹⁴ almaya layık görülmüştü.¹⁶¹⁵

S. Oberndorfer, 25 Ekim 1943'te İstanbul Üniversitesi Rektörü Tevfik Sağlam'a hitaben şu mektubu yazmıştı: *“Beni halsiz bırakan sağlık sorunlarım, keyfimi kaçırıyor. Bu dispnenin tehditkâr boyutlar kazanmasından, hatta nihayet ani bir exitus'a sebebiyet vermesinden korktuğum için, profilaktik olarak size bu mektubu yazıyorum. Her şeyden önce Üniversiteye ve Türk devletine, uzun yıllar boyunca bana karşı göstermiş oldukları konukseverlikten ötürü teşekkür ederim. Burada mutlu oldum. En büyük gururum ise, benim çizdiğim yolda çalışmalarını sürdürecekt, ülkelerinin yüzünü ağartacak olan çalışan asistanlar ve öğrenciler yetiştirmiş olmamdır. Müsaadenize sığınarak bir*

¹⁶⁰⁹ F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.64; E. Hirsch, **Anılarım**, s.283.

¹⁶¹⁰ Üveis Maskar, *“Siegfried Obemdorfer”*, **II. Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu**, İstanbul, 1981, s. 261-262.

¹⁶¹¹ **Cumhuriyet**, *“Büyük Şifa Hassaları Taşıyan Bir Kaplıca”*, 8 Kasım 1939, s.6.

¹⁶¹² **Cumhuriyet**, *“Tıp Kongresi Bir Hafta Sonra Ankara'da Toplanıyor”*, 2 Ekim 1935, s.7; **Cumhuriyet**, *“Mili Tıp Kurultayı'nın Düñki Çalışmaları”*, 9 Ekim 1935, s.5.

¹⁶¹³ **B.C.A.**, Fon: 30.18.1.2, Kutu: 67, Gömlek: 64, Sıra: 18, 29 Temmuz 1936.

¹⁶¹⁴ Rudolf Virchow, 1821-1902 yılları arasında yaşamış Alman patoloğdur. Meslek hayatının başlangıcından itibaren *“Archiv Für Pathologische Anatomieyi”* çıkarmış ve bu dergi *“Virchow Arşivi”* diye tanımlanmıştı. Bu alanda önemli çalışma yapanlara bu madalya verilmişti.

¹⁶¹⁵ Semih Baskan, *“Ülkemizde Yaşayan Dr. Oberndorfer'a Dünya'dan Övgü”*, **Cumhuriyet Bilim Teknik**, 16 Kasım 2007, s.19.

*istirhamımı dile getirmek istiyorum: Benim ölümünden sonra karımın, mümkün mertebe hızlı bir biçimde çocuklarının yanına, Güney Amerika-Kolombiya'ya gitmesi, özel arzumdur. Sayın Rektör, sizden karımın yola çıkabilmesi için gerekli kolaylıkların (formaliteler vs.) sağlanması, özellikle de yanında mücevheratımızı, gümüşlerimizi ve sair değerli şeyleri götürebilmesi için yardımcı olunması yolundaki bu ricamı Yüksek Türk Hükümeti nezdinde desteklemenizi istirham ederim.*¹⁶¹⁶”

S. Oberndorfer güvenli liman olan Türkiye'ye Münih'den kardeşinin gelmesi için yetkililerden gerekli izinleri alarak kardeşini getirtmişti.¹⁶¹⁷ Türkiye'de de dolaylı olarak Hitler politikalarından acı çekmek zorunda kalmıştı. Çünkü Almanya'da kalan ablası Anna 1942'de tutuklanarak gönderildiği Terezin toplama kampında, kardeşi Adolf da, Dachau toplama kampında 1944'te öldürülmüştü. Hayatı boyunca egzotik endokrin tümörlerle uğraşan S. Oberndorfer'in kendisi de bir tümör sonucu 1 Mart 1944'te İstanbul'da hayatını kaybederek Şişli Mezarlığı'na gömülmüştü.¹⁶¹⁸

Eşi onun ardından Kolombiya'ya çocuklarının yanına yerleşmişti. S. Oberndorfer'in kürsüsü, elemanları ile birlikte Prof. P. Schwartz'ın Patolojik Anatomi kürsüsüne bağlanmıştı.¹⁶¹⁹

Ord. Prof. Dr. Siegfried Oberndorfer'in Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

1. Ueber Anaphylaxie Idiosyncrasie, İstanbul Serriyatı, 1934.
2. Genel Patoloji, (Çev. Suat Fuat Atay, İzzet Kandemir, Aziz Sözmen, Orhan Toygar), İstanbul, 1937.
3. Bazı Uzuvarının Situsu, İstanbul, 1935.
4. Romatizmanın Patajenisi ve Patolojisi, İstanbul, 1935.
5. Açılış Dersleri, İstanbul, İhsan Matbaası, 1935.
6. Seçilmiş Bazı Tümörlerin Histolojik Teşhisleri, İstanbul, 1941.¹⁶²⁰

¹⁶¹⁶ İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No:4109-143, “Siegfried Oberndorfer Özlük Dosyası ve Mektubu”, İstanbul, 1943.

¹⁶¹⁷ B.C.A., Fon: 30.18.1.2, Kutu: 85, Gömlek: 109, Sıra 12, 30 Aralık 1938.

¹⁶¹⁸ Vatan, “Ünlü Patolog Vefat Etti”, 2 Mart 1944, s.2; Hürriyet, “Kanser Uzmanı Profesör Obemdorfer Öldü”, 2 Mart 1944, s.1; Cumhuriyet, “Dr. Obemdorfer”, 2 Mart 1944, s.3; H. Widmann, Üniversite Reformu ve Atatürk, s.325.

¹⁶¹⁹ Faruk Şen, İstanbul'a Sığınanlar Almanya'ya Renk Katanlar, s.144; H. Widmann, Üniversite Reformu ve Atatürk, s.122; H. Çelikbudak, Yurtsuz Kalanlar, s.289.

¹⁶²⁰ İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No:4109-143, “Siegfried Oberndorfer Özlük Dosyası”; Arslan Terzioğlu, “Türkiye'de Görev Yapmış Olan Alman Asıllı Tıp ve Deneyisel Bilim Dallarındaki Profesörlerin Biyografileri”, Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu, s.190-192.

IX-Ord. Prof. Dr. Hans WINTERSTEIN

Prag'da 1879'da doğan Hans Winterstein, Rostock Üniversitesi'nde Profesör olarak çalışmıştı. Türkiye'ye gelmeden önce Breslau Üniversitesi'nde profesör kadrosunda görev yaparken aynı zamanda da Fizyoloji Enstitüsü'nü yönetmişti.¹⁶²¹ Yahudi olduğu gerekçesi ile her iki görevine son verilince, “*Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti*” aracılığıyla ailesi ile birlikte 1933'ün sonbaharında Türkiye'ye gelmişti.¹⁶²² H. Winterstein, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde Genel Fizyoloji Kürsü Başkanı olarak on yıl görev yapmıştı.¹⁶²³

H. Winterstein'in ardından Breslau Üniversitesi'nden kendisi gibi Yahudi asıllı olan asistanı Dr. Harry Rosenbaum da gelerek, 1935'te aynı kürsüde çalışmaya başlamıştı. Ancak yakalandığı tifo hastalığı nedeni ile İstanbul'da 1941'de hayatını kaybetmişti. Aynı kürsüde, yine anti-semitik nedenlerle Almanya'dan kaçmak zorunda kalan Elsa Egger ve Thea Sternhard adlı laborantlar H. Winterstein ile birlikte çalışmışlardı.¹⁶²⁴

H. Winterstein'in, başlıca araştırma konuları olan “*Solunumun Kimyasal Düzenlenmesi*” ve “*Reaksiyon Teorisi*” ile dünyada tanınan ve önde gelen fizyologlar arasında olmuştur. Bunun yanında hipnoz, periferik ve merkez sinir sisteminde eksitasyon olayları ve yüksekliğe adaptasyon konularıyla da ilgilenmişti. Bu amaçla Uludağ'da Türk asistanları ile birlikte yükseklik fizyolojisi çalışmalarını başlatmıştı. Yazdığı ders kitaplarının yanında, çeşitli meslek dergilerinde yayınlanmış birçok yazı kaleme almıştı.¹⁶²⁵

Fritz Neumark anılarında, H. Winterstein için şu ifadeleri dile getirmişti: “*Geniş bir genel kültüre sahipti. Üzerinde bilimsel araştırmalar yayınladığı hobilerinden birisi uyku ve düş idi ki bu araştırmalar sadece psikoanalitik açıdan ele alınmamışlardı.*”¹⁶²⁶

¹⁶²¹ D.A.A.P.A., “*İstanbul Emigranten Akten*”, R-2286, 1937; A. Reisman, **Nazizimden Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, s.242; Stanford J. Shaw, **1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye**, s.437.

¹⁶²² İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No: 4109-107, “*Hans Winterstein Özlük Dosyası*”, 1933; Muvaffak Seyhan, “*Tıp Eğitiminde Yabancılar*”, **Cumhuriyet**, (16 Eylül 1980), s.2; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.215; **Cumhuriyet**, 23 Ekim 1933, s.2; “*Ord. Prof. Dr. Hans Winterstein (1879-1963)*”, **İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, 1963, s.26; Klaus Detlev Grothusen, **Der Scurla Bericht**, s.124.

¹⁶²³ **Cumhuriyet**, “*Enstitü Müdürü Winterstein*”, 23 Ekim 1933, s.2; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.123; H. Çelikkbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.264; Nuran Yıldırım, Hakan Ertin, Bülent Özalp, “*Hans Winterstein*”, **Reform Sonrası İlk On Yılda Çizgilerle Öğretim Üyelerimiz**, s.11.

¹⁶²⁴ Albert Scholz, **Caris Petra Heidel, Emigrationsschicksale, Medizin und Judentum**, Band 7, Frankfurt am Main, Mebuse Verlag, 2004, s.85.

¹⁶²⁵ Sadi Irmak, “*Fizyoloji Enstitüsünün Üç Şefi Şakir Paşa, Kemal Cenap ve Hans Winterstein*”, **İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası**, S.20, 1957, s.598-600; Mehmet Terzioğlu, “*Prof. Dr. Hans Winterstein: Hayat Hikayesi ve Türkiye'de Fizyolojinin Gelişmesine Katkısı*”, **II. Türk Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu**, İstanbul, 1981, s. 325-327.

¹⁶²⁶ F. Nuemark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.61.

H. Winterstein, daha Almanya’da iken bir “*Rockefeller Bursu*” almış dikkate değer bir bilim insanı olduğunu kanıtlamıştı.¹⁶²⁷ H. Winterstein, göz hastalıkları uzmanı Joseph Igersheimer’in Almanya’dan gelen asistanı Susanne Hofmann ile Türkiye’de evlenmişti.¹⁶²⁸ Alman vatandaşlığından çıkarılıp Haymatlos/Vatansız durumuna düşünce Winterstein ailesi, 1941’de Türk Vatandaşlığına geçmişti.¹⁶²⁹ Uzun süre Türkiye’de kalan H. Winterstein ve eşi İstanbul’un önemli semtlerinde gayrimenkul ve arsalar almıştı. H. Winterstein ve eşi Almanya’ya dönüp vefat edince miras konusu Almanya ile Türkiye arasında mahkemelik konulara dava olmuştu.¹⁶³⁰

Astronom Wolfgang Gleisberg 1933’ten 1958’ya kadar Türkiye’de en çok yaşayan bilim insanı iken, H. Winterstein ise, Türkiye’de yirmi üç yıl gibi bir süre yaşayarak sözleşmesi diğer tüm mülteci bilim insanlarından daha çok yenilenmişti.¹⁶³¹ H. Winterstein 1956’da emekli olunca Münih’e dönmüş ve 18 Ağustos 1963’te vefat etmişti.¹⁶³²

Ord. Prof. Dr. Hans Winterstein’in Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

1. Schlaf und Traum, 1932.
2. Duyguların Pskoloji Dersleri, İstanbul, 1935.
3. Neuere Untersuchungen zur Theorie der Narkose, Band I, Moskova, 1936.
4. Animal Fizyoloji, (Çev. Doç. Dr. Sadi Irmak), İstanbul, 1939.
5. Fizyoloji Dersleri, (Meliha Terzioğlu ile birlikte hazırlanmıştır), İstanbul, 1951.

X- Ord. Prof. Dr. Alfred KANTOROWICZ

Alfred Kantorowicz, 18 Haziran 1880’de Posen’de doğmuştu. İlköğretim eğitiminden sonra üniversitede diş hekimliği öğrenimi görmüş; 1900 yılında yirmi yaşındayken diş hekimi diplomasını almıştı. Altı ay kadar bir diş hekiminin yanında çalıştıktan sonra tıp öğrenimi görmeye karar vermişti. 1901’de başladığı tıp öğrenimini 1905’de bitirerek, tıp hekimi diplomasını almıştır. 1906’da ise diş hekimliği doktoru unvanını kazanmıştı. 1907’ye kadar Berlin’de Virchow Hastanesi Dâhiliye Bölümü ile Robert Koch Enstitüsü Enfeksiyon Hastalıkları Bölümü’nde asistan olarak görev yapmıştı. 1907’den 1909’a kadar geçen sürede de Bonn şehrinde Prof. Garre’nin

¹⁶²⁷ A. Reisman, **Nazizimden Kaçanlar ve Atatürk’ün Vizyonu**, s.243.

¹⁶²⁸ H. Çelikkbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.273.

¹⁶²⁹ **Akşam**, 5 Mayıs 1941, s.3; **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1941, s.2; Faruk Şen, **İstanbul’a Sığınanlar Almanya’ya Renk Katanlar**, s.164.

¹⁶³⁰ **Hürriyet**, “4 Milyonluk Miras Sahibini Arıyor”, 9 Haziran 2015, s.6.

¹⁶³¹ **B.C.A.**, Fon: 30.18.1.1, Kutu: 86, Gömlek: 29, Sıra: 5, 10 Mayıs 1949.

¹⁶³² **Vatan**, “Dr. Winterstein Öldü”, 19 Ağustos 1963, s.3; **Cumhuriyet**, 20 Ağustos 1963, s.5.

yanında cerrah olarak çalışmıştı. 1911’de diş hekimliği okulunda asistanlığa başlamış ve 1912’de Münih Üniversitesi’ne doçent olarak atanmıştı.¹⁶³³

I. Dünya Savaşı’nda gönüllü olarak orduya katılmış ve hekim cerrah olarak çalışmış ve cerrahide geniş deneyimler kazanmıştı. 1918’de Bonn Üniversitesi Diş Hekimliği Enstitüsü Müdürlüğü’ne ve aynı zamanda Bonn Şehri Okul Çocukları Diş Kliniği Yöneticiliğine atanmıştı. 1918’de profesör olan A. Kantorowicz, 1923’te Bonn Üniversitesi Diş, Ağız ve Çene Hastalıkları alanında Ordinaryüs Profesörlüğe yükselmişti. Bütün mesleki başarılarına rağmen, Yahudi kimliği nedeniyle, 1933’te Hitler faşist politikaları yüzünden tüm unvan ve görevleri elinden alınmıştı.¹⁶³⁴

Henüz 1912’de ilkokullarda diş sağlığı taramasına çıkmış, ağız ve diş sağlığı bilgi ve alışkanlıklarının çocukluk döneminde kazanılması yönünde ilk çalışmaları yapmıştı. Diş hekimliği alanında otorite kabul edilen A. Kantorowicz, aynı zamanda siyasette de aktif bir rol almıştı. Sosyal Demokrat Parti’den 1919’da Bonn Belediye Meclisi Üyeliğine seçilerek siyasete adım atmıştı. Yahudi olduğu için 1932’den itibaren hem kendisine hem de üç Yahudi asistanına karşı Hitler yanlısı öğrencilerin ırkçı eylemlerine maruz kalmıştı. Hitler iktidarı kendisinin komünizm propagandası yaptığını gerekçe göstererek gözaltına alınacağı korkusu ile üç dört hafta kadar gizlenmek zorunda kalmıştı. Daha fazla ceza almamak düşüncesi ile 1 Nisan 1932’de polise teslim olarak, gözaltına alınmıştı. Dört ay boyunca Bonn Hapishanesi’nde tutulduktan sonra, önce Boergermoor Toplama Kampı’na, daha sonra da sosyalist ve entelektüellerin toplandığı Lichtenburg Toplama Kampı’na gönderilmişti. A. Kantorowicz’i teslim olmaya ikna eden karısı Annemarie, bu yüzden vicdan azabı çekerek köprüden kendini Ren Nehri’ne atmıştı. A. Kantorowicz’in eşi kurtarılmış fakat bu olaya bağlı psikolojik rahatsızlığı ortaya çıkmıştı.¹⁶³⁵

Alfred Kantorowicz, artık her şeyin bittiğini düşünürken, Zürih’te P. Schwartz’ın onu İstanbul Üniversitesi’ne önermesiyle talihi değişmişti. Önerinin kabul edilmesi

¹⁶³³ Ingeborg Rose, **Alfred Kantorowicz. Sein Leben und Seine Bedeutung für die Zahnheilkunde**, (Doktora Tezi), Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universitaet, Bonn, 1969, s.27; Ralf Forsbach, *“Die Medizinische Fakultät in der NS-Zeit”*, Edt: Thomas Becker, **Zwischen Diktatur und Neubeginn Die Universität Bonn im “Dritten Reich” und in der Nachkriegszeit**, Bonn Üniversitesi, 2008, s.132-133; H. Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.263, 291-292; A. Reisman, **Nazizimden Kaçanlar ve Atatürk’ün Vizyonu**, s.198; Stanford J. Shaw, **1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye**, s.435.

¹⁶³⁴ Ingeborg Rose, **Alfred Kantorowicz. Sein Leben und Seine Bedeutung für die Zahnheilkunde**, s.39-40; Ralf Forsbach, *“Die Medizinische Fakultät in der NS-Zeit”*, s.134-135; A. Reisman, **Nazizimden Kaçanlar ve Atatürk’ün Vizyonu**, s.198.

¹⁶³⁵ A. Reisman, **Nazizimden Kaçanlar ve Atatürk’ün Vizyonu**, s.199; Stanford J. Shaw, **1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye**, s.436; H.T. Loevy ve Alfred A. Kowitz, *“Alfred Kantorowicz”*, **Pediatric Dentistry Innovator. Journal Of Dentistry For Children**, S. 60, (4-5 Temmuz 1993), s.263-269.

üzerine 7 Ekim 1933'te kendisinin görevlendirildiğine dair bir yazı hazırlanarak, bu yazı toplama kampından çıkartılmasını sağlanmıştı. A. Kantorowicz'in ölüm kampından çıkarılması konusunda aşağıdaki durum gerçekleşmişti:

Türkiye'ye gelecek mülteci bilim insanlarının listesi Atatürk'e sunulmuş ve listede ilk sıradaki dış hekimi A. Kantorowicz'in üstünün çizili olduğunu görmüştü. Atatürk, bilim insanlarını “Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti” aracılığıyla Hükümete sunan P. Schwartz'a; “alanında en iyi olanları istiyorum” demişti. Daha sonra Atatürk nedenini merak edip P. Schwartz'a sorunca; “Efendim, bu arkadaşımız dış hekimliği alanının en iyisidir. Kendisi sosyal demokrat olduğundan Lichtenburg Konsantrasyon kampındadır. Reich Hükümeti bu adamı bize teslim etmez, bu yüzden listenin ikinci sırasındaki arkadaş size öneriyorum”, yanıtını almıştı. Bunun üzerine Atatürk itiraz ederek, Almanya'ya mektup yazdırmıştı. Yazılan mektuba uzun zaman bir yanıt alınamamıştı. Bunun üzerine P. Schwartz, Atatürk'ü vazgeçirmek için; “Ekselansları zat-ı alinize arz ettim, vermezler bu adamı. Arzu ederseniz listenin ikinci sırasındaki arkadaşla irtibata geçelim” diye çabalamıştı. Atatürk, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ı yanına çağırarak Reich Hükümeti'ne 1933'te bir nota çekilmesini istemişti. Notada şu ifadeler yer almıştı: “iki aydır mektubumuza yanıt verilmemesi Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ne kasıtlı bir hakaret midir? 48 saat içinde Kantorowicz kamptan çıkarılıp Türkiye'ye yollanmalıdır. Aksi takdirde Türkiye Cumhuriyeti Almanya ile savaşa hazırdır.” Atatürk imzalı bu nota neticesinde 48 saat sonra A. Kantorowicz serbest bırakılarak İstanbul'a gelmişti.¹⁶³⁶ Atatürk, Reich Hükümeti'nin Türkiye ile savaşmak istemediğini gayet iyi anlamıştı. Bunun için çeşitli sebepler ortaya çıkmıştı. Ekonomik sebepler, psikolojik sebepler ve I. Dünya Savaşı'ndan kalan dostluk ilişkisi bir sebep olmuştu. Asıl önemli etken ise, Almanya Orta Doğu ve Kafkasya'da bir politika yapmak istediği zaman Türkiye'nin yardımına muhtaç olduğu için savaşı göze alamamıştı. Atatürk, bunu bilerek ve bu bilgisini gayet nazik bir şekilde kullanarak A. Kantorowicz gibi bir önemli hekimi Türkiye'ye kazandırmıştı.¹⁶³⁷

A. Kantorowicz, kamptan çıktıktan sonra, 5 Kasım 1933'te dört çocuğu ve karısıyla birlikte İstanbul'a gelmişti. İstanbul'a geldiğinde henüz otuz dokuz yaşındayken, kendisiyle yirmi maddeden oluşan 19 Aralık 1933'te sözleşme imzalanmıştı. İstanbul

¹⁶³⁶ A. Reisman, **Nazizimden Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, s.197-198.

¹⁶³⁷ Muvaffak Seyhan, “Tıp Eğitiminde Yabancılar”, **Cumhuriyet**, (16 Eylül 1980), s.2; Halit Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.293; A. Reisman, **Nazizimden Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, s.39; Stanford J. Shaw, **1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye**, s.435.

Üniversitesi Tıp Fakültesi Diş hekimliği Yüksekokulu Müdürlüğü'ne atanmıştı.¹⁶³⁸ Okulun eğitim programını “*patoloji*”, “*mikrobiyoloji*” ve “*anatomi*” gibi temel tıp bilimlerine ağırlık vererek 1934'te yeniden düzenlemişti. İlk cerrahi protez uygulamalarını 1935'te başlatmıştı. Ayrıca diş hekimleri için kurslar düzenleyerek Türkiye'de diş hekimliğinin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştu.¹⁶³⁹

Dönemin İran Şahı Rıza Pehlevi, 1934'te Türkiye ziyareti sırasında Dolmabahçe'de Atatürk ile yemek yerken Atatürk'ün dişlerinin çok güzel olduğunu söylemişti. Bunun üzerine Atatürk de; “*Majeste, dünyanın en iyi diş hekimi bizim memlekette, çok uzman bir Alman profesör diş hekimi var. Hemen size de yardımcı olmasını sağlayalım*” diyerek jest yapmıştı. Bunun üzerine gece apar topar evinden alınan Prof. A. Kantorowicz, Dolmabahçe'ye getirilmişti. Güvenlik açısından dişçi koltuğu ve takımları da muayenahaneden sökülüp saraya taşınmıştı. A. Kantorowicz, İran Şahı'na sarayda mükemmel bir protez diş yapmıştı.¹⁶⁴⁰ Ayşe Mayda, bu olay hakkında; “*daha üniversitede öğrenci dahi olmadığını fakat olayların birinci görgü kaynağı A. Kantorowicz'in baş asistanı Lemi Berger'in ağzından neler yaşandığını bizzat öğrendiğini*¹⁶⁴¹” söylemişti. Çağdaşlaşma yolunda hızla ilerleyen Türkiye Cumhuriyeti böyle değerli bilim insanları ile komşularına “*en iyiler bendedir*” mesajı vermişti.

Daha önce de belirtildiği üzere mülteci Alman bilim insanları sadece üniversitede ders vermek, asistan ve doçent yetiştirmenin dışında da aktif olarak görev almışlardı. Bu çerçevede A. Kantorowicz 1935'in Aralık'ında Dolmabahçe Sarayı'na çağrılarak

¹⁶³⁸ İstanbul Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi, Arşiv No: 1030, “*Alfred Kantorowicz Dosyası*”, 19 Ekim 1933.

¹⁶³⁹ F. Nuemark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.62; A. Reisman, **Nazizimden Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, s.199; Ralf Forsbach, “*Die Medizinische Fakultät in der NS-Zeit*”, Edt: Thomas Becker, **Zwischen Diktatur und Neubeginn Die Universität Bonn im “Dritten Reich” und in der Nachkriegszeit**, Bonn Üniversitesi, 2008, s.132-133; Ingeborg Rose, **Alfred Kantorowicz. Sein Leben und Seine Bedeutung für die Zahnheilkunde**, s.46.

¹⁶⁴⁰ F. Nuemark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.62; A. Reisman, **Nazizimden Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, s.197; Celal Şengör, **Dahi Diktatör**, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 2015, s.54-55.

¹⁶⁴¹ Ayşe Mayda, “*Hocası A. Kantorowicz Hakkında Mülakat*”, **Röportaj**, İzmir, 26 Ekim 2018. Bknz: Ayşe Mayda, 1916'nın Eylül ayında İzmir'de dünyaya gelmişti. Babası Salih Bey, kırk atlık bir nakliye şirketine sahip varlık bir tüccardı. İlköğretimine İzmir'de Ravzairfan İlkokulu'nda başlamıştı. O zaman Ravzairfan sadece kız okuluydu. Erkek öğrenciler için Darülrifan adında başka bir ilkokul vardı. Bu okullar özel okullardı. Daha çok kalburüstü kişilerin çocuklarının gideceği okullardır. İzmir'in işgalden kurtarıldığı 1922'de 6 yaşındaydı. Mustafa Kemal Paşa'yı İzmir'de görmüştü. Kısa süre İtalyan Koleji'ne gittikten sonra lise eğitimine Amerikan Koleji'nde devam etmişti. 1937'de koleji bitirdikten sonra aynı yıl İstanbul Üniversitesi Diş Tababeti Okulunda yüksek öğretimine başlamıştı. 1941'de Diş Tababeti Okulundan mezun olmuştu. Aynı yıl hocası Prof. Dr. Alfred Kantorowicz'in yanında 1945'e kadar asistanlık yapmıştı. Hocasının önerisi üzerine ihtisasını Ortodontislik alanında yapmıştı. Röportaj gerçekleştirildiğinde Ayşe Mayda 103 yaşında olmasına karşın gayet sağlıklı bir şekilde hayatına adının verildiği İzmir'de “*Ayşe Mayda Sokağı*”nda bir Cumhuriyet Çınarı olarak devam etmektedir. Ayşe Mayda, “*Hocası A. Kantorowicz Hakkında Mülakat*”, **Röportaj**, İzmir, 26 Ekim 2018. Yapılan röportajın fotoğrafları ekler kısmında verilecektir.

Başbakan İsmet İnönü'yü muayene ettikten sonra, için alt ve üst çeneye total protez yapılması önerilmişti. Dolmabahçe Sarayı'nda İsmet İnönü'den çene ölçüleri alınarak, daha sonra protezleri üniversitede hazırlanmıştı. Başbakan İsmet İnönü, kontrol için Diş Hekimliği Yüksekokulu'na eşi Mevhibe Hanım ile gitmiş ve protezleri A. Kantorowicz tarafından takılmıştı. Muayeneden sonra İsmet İnönü, Mevhibe İnönü, Prof. A. Kantorowicz, Prof. Rüştü Önal ve asistan Lemi Belger öğle yemeği yemişlerdi. A. Kantorowicz, İsmet İnönü'ye Almanca olarak, Börgermoor'daki esir kampından Türkiye Büyükelçisi'nin kendisini nasıl çıkardığını anlatmış ve bu alakadan dolayı Başbakan'a teşekkürlerini iletmişti.¹⁶⁴² Yapılan röportajda Ayşe Mayda'ya bu konu hakkında soru yöneltildiğinde; *“kendisinin o sırada Amerikan kolejinde lise eğitimine gidiyor olduğunu, Diş Tababeti Okulu'nda Başbakan İsmet Paşa'nın da burada tedavi olduğunu, okuldaki öğrencilerde hep hikâye olarak dinlediğini”*¹⁶⁴³ belirtmişti.

Alfred Kantorowicz, 1936'ın Mayıs'ında dişlerinden rahatsızlanan Atatürk'ün özel diş hekimi Sami Günzberg'in tavsiyesi üzerine Atatürk'ü tedavi etmişti. O gün hakkında A. Kantorowicz; *“Lemi çabuk gerekli aletleri hazırla, Atatürk tarafından çağırıldık”* diyerek asistanı Lemi Berger ile Dolmabahçe Sarayı'na gitmişlerdi. Dolmabahçe Sarayı'na gittiklerinde Atatürk'te, yazlık elbise, açık yakalı gömlek olduğunu belirterek, bizi ayakta karşılama nezaketi göstermişti. Atatürk; *“Sami Günzberg'e memleketin bu konuda profesörleri var, çağırın gelsinler, onlarla işin tıbbi yönünü müzakere edelim”* demişti. Yapılan muayenede neticesinde: Alt sol küçük azılardan birisinde bulunan büyük bir granulom neticesi ağrı ve infiltrasyon teşhisi konulmuştu. Bir saat kadar Ata'nın huzurunda kalmışlardı. Bu nedenle çok saydığı Atatürk ile de karşılaşmak ve konuşmak imkânına ulaşmış olan A. Kantorowicz, gayet serbest, fikirlerini belirterek, kendisinin kamptan çıkarılması konusunda gösterilen ilgi için teşekkür etme imkânı bulmuştu. A. Kantorowicz, Atatürk ile sohbetin Fransızca gerçekleştiğini, fakat Sami Günzberg ile Almanca konuştuklarında Atatürk'ün de Almanca karşılık verdiğini belirterek; Almanca'ya da Fransızca kadar hâkim bir entelektüel birisi olduğunu belirtmişti. Ertesi gün saraydan bir memur gelerek Prof. A. Kantorowicz'e 500 TL, asistanı Lemi Berger'e de bir asistan maaşı 46 TL iken 50 TL hediye yollamıştı.¹⁶⁴⁴ Ayşe Mayda ile gerçekleştirilen röportajda bu konu hakkında

¹⁶⁴² Ali Vicdani Doyum, *“Atatürk ve Kantorowicz”*, **Türk Diş Hekimleri Birliği Dergisi**, S.153, (Mayıs 2016), s.86.

¹⁶⁴³ Ayşe Mayda, *“Hocası A. Kantorowicz Hakkında Mülakat”*, **Röportaj**, İzmir, 26 Ekim 2018.

¹⁶⁴⁴ Ali Vicdani Doyum, *“Atatürk ve Kantorowicz”*, **Türk Diş Hekimleri Birliği Dergisi**, S.153, (Mayıs 2016), s.84-85.

farklı bir bilgisinin olup olmadığına dair soru sorulunca; *“Asistan olduktan sonra hocam Kantorowicz, Atatürk ile tanışmanın harika bir duygu olduğunu, bu şerefi elde ettiği için çok mutlu olduğunu söylemişti. Hocasının kendisine sen Atatürk’ü bizzat görüp sohbet ettin mi diye sorduğunda 3 defa gördüğümü fakat sohbet etme imkanım olmadığını hocasına söylediğini”*¹⁶⁴⁵” ifade etmişti.

Ayşe Mayda; *“Atatürk Akıllı Adamdı. Faşist Almanya, Yahudileri kovarken Atatürk onların profesörlerini alarak üniversitelere yerleştirdi. Prof. Kantorowicz’de bunlardan birisidir. Böyle değerli bir hocadan dersler alarak Türkiye’nin ilk kadın ortodinsti olduysam bunun en büyük etkeni Atatürk’tür”*¹⁶⁴⁶, demişti.

Ayşe Mayda, hocası A. Kantorowicz hakkında yapılan röportajda çok ilginç bilgiler aktarmıştı. Hocasının uzun boylu, hafif kumral birisi olduğunu, öğrencilerle pek ders dışında sohbet etmeyen bir yapısı olduğunu söylemişti. Türkiye’ye neden ve nasıl geldiğine dair hocasına soru sorduğunda kendisine; *“Ayşe bunlar dış hekimliğinin konusu değildir”* diyerek konuyu kapattığını belirtmişti. Röportajda A. Mayda Hanım; *“mülteci hocalarının çok ketum olduklarını, özellikle Almanya ve Hitler hakkında asla konuşmadıklarını, hala içlerinde bir korkunun olduğunu”*¹⁶⁴⁷” ifade etmişti.

Asistanı Lemi Berger, 1960’lı yıllarda hocası hakkında şu ifadeleri dile getirmişti: *“Cerrahi Bölümü’nde asistanlık yaptığım sırada, Kantorowicz’e ameliyatlarda yardım ederdim (...) Henüz yataklı servisimiz olmadığı için, hastaları bizzat kendimiz otomobille evlerine götürürdük. Ameliyat sonrası kontrolleri evlerinde yapardık, pansuman değiştirir, tedavi uygulardık; hastanın durumuna göre bu ev ziyaretlerinin (...) günlerce sürdüğü olurdu, yani hastanın ayağa kalkıp kendi başına kliniğe gelebileceği güne kadar sürerdi. Hatta karda kışta, yağmurda çamurda bile, parası olmayan, uzakta oturan hastaları bu şekilde evlerine taşıdık, üstelik o tarihlerde İstanbul’da bazı sokaklara ancak yayan girilirdi.” Bu tür hastaya dönük bakım, İstanbul için yeni bir şeydi. “Boynum ve çenemdeki flegmonaları başarıyla ameliyat ettiği için Profesör Dr. Alfred Kantorowicz’e (...) derin şükranlarımı sunarım. Kendileri (K.ve ekibi, C.H.), beni -tıpkı pek çok başka hastayı da olduğu gibi- büyük bir tehlikeden kurtarmışlardır ve bu ameliyatta ehliyetlerini kanıtlamışlardır. Bu hanımefendi ve beyefendilere ömür boyu başarılar dilerim.”*¹⁶⁴⁸

¹⁶⁴⁵ Ayşe Mayda, *“Hocası A. Kantorowicz Hakkında Mülakat”*, **Röportaj**, İzmir, 26 Ekim 2018.

¹⁶⁴⁶ Ayşe Mayda, *“Hocası A. Kantorowicz Hakkında Mülakat”*, **Röportaj**, İzmir, 26 Ekim 2018.

¹⁶⁴⁷ Ayşe Mayda, *“Hocası A. Kantorowicz Hakkında Mülakat”*, **Röportaj**, İzmir, 26 Ekim 2018.

¹⁶⁴⁸ Metin Gürlük, **Der Deutsch-Türkische Medizinische Austausch: Eine Studie Über Den İstanbuler Zahnheilkundler Lem’i Belger**, Würzburg, 1986, s.110-111.

A. Kantorowicz, aynı zamanda spora da düşkün özellikle kayağa çok meraklı birisi olmuştur. Kendisi gibi Almanya'dan gelen başka bilim insanlarıyla uygun bir kayak yeri ararken buldukları ve sürekli gittikleri bir dağ bugün Türkiye'nin en bilinen kayak merkezi durumuna gelmişti. Uludağ'ın kış turizmi ve kayak sporu adına keşfi A. Kantorowicz ve arkadaşlarıyla olmuştur.¹⁶⁴⁹ İstanbul Su Sporları Kulübü tarafından 1935'te Uludağ'da düzenlenen ve Türkiye'de ilk defa özel kayak yarışı yapılmıştı. Bu yarışmanın yapılmasını İstanbul Üniversitesi'ndeki dış doktoru mülteci bilim insanı Prof. A. Kantorowicz'den gelmişti. Kendisi de bu yarışmada yer almış ve yarışmayı ikinci olarak tamamlamış ayrıca arkadaşı mülteci bilim insanı filozof H. Reichenbach'da beşinci olmuştur.¹⁶⁵⁰ Asistanı Ayşe Mayda ile yapılan röportajda; kendisi içinde Almanya'dan bir kayak takımı getirttiğini, kayak yapmayı hocası A. Kantorowicz tarafından öğrendiğini ve sık sık ailecek Uludağ'da kayak yaptıklarını söylemişti.¹⁶⁵¹

Almanya'da 1935'te "*Alman Kanını ve Alman Şerefini Koruma*" kanunu çıkartılmıştı. Bu kanuna göre, Nazi tanımına göre "*Alman kanından olan*" kişiler ile Yahudi olan kişiler arasındaki evlilik ve aşk ilişkileri yasaklanmıştı. Yılsonuna doğru Alfred Kantorowicz, nisanlısı Elsa Trapp ile evlenmek istemişti. Fakat Elsa Trapp, "*Alman kanından*" olduğu için Yahudi kanından olan A. Kantorowicz ile evliliği mümkün olmamıştı. Bundan dolayı Alman Büyükelçiliği, A. Kantorowicz'e yurtdışında yapılan evliliklerde gerekli olan "*evlenmesine engel yoktur*" belgesini vermeyi reddetmişti. Bunun üzerine A. Kantorowicz'in ülkenin önde gelen şahsiyetleri arasında yer alan hastalarını, devreye sokmuştu. Meselâ Ankara'daki Alman Büyükelçiliği, 3 Aralık 1935'te Alman Dışişleri Bakanlığı'na şunları yazmıştı: "*Türk Başbakanı, tam iki defa (...) A. Kantorowicz'in evliliği meselesini açtı, (...) Başbakana açık bir dille bu evliliğin önündeki ciddi engeller izah edilmiştir.*" A. Kantorowicz'in ilk eşinden Türkiye'de resmen boşanmış olduğu için, yeniden evlenebilir durumda olduğu herkesçe öğrenilmişti. Dolayısıyla ayrıca bir "*evlenmesine engel yoktur belgesi aranmaksızın*", Türk Evlendirme Dairesi'nde 1936'da A. Kantorowicz ile nişanlısının nikâhları kısılmıştı.¹⁶⁵²

¹⁶⁴⁹ F. Numark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.62; A. Reisman, **Nazizimden Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, s.199; H. Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.293.

¹⁶⁵⁰ **Milliyet**, "*Uludağ'da Kayak Yarışı*", 31 Ocak 1935, s.5.

¹⁶⁵¹ Ayşe Mayda, "*Hocası A. Kantorowicz Hakkında Mülakat*", **Röportaj**, İzmir, 26 Ekim 2018; F. Numark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.62; A. Reisman, **Nazizimden Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, s.199.

¹⁶⁵² **D.A.A.P.A.**, "*İstanbul Emigranten Akten*", No: R-99999.

A. Kantorowicz, Uludağ'da olduğu bir günde on sekiz yaşındaki oğlu Erich'in canına kıyması ile aile ağır bir darbe almıştı. Psikolojisi iyice bozulan eşinden 1936'da ayrılmış ve Elsa Trap ile evlenmişti. Daha sonra 1944'te Alman Rayh'ı ile Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerin kesilmesinden sonra, A. Kantorowicz'in boşanmış olduğu karısı Annemarie Kantorowicz, Çorum'da enterne edilmişti.¹⁶⁵³

A. Kantorowicz Türk Vatandaşlığına geçmek için 1945'te Başbakanlığa bir dilekçe vermişti.¹⁶⁵⁴ İçişleri Bakanlığı'nın A. Kantorowicz'in vatandaşlığa alınması konusunda Tıp Fakültesi Dekanlığı'ndan olumlu ya da olumsuz olarak cevap verilmesi konusunda dilekçe istenilmişti. Tıp Fakültesi Dekanlığı da A. Kantorowicz hakkında; 21 Haziran 1946'da ve 2 Eylül 1946'da olumlu tavsiyelerde bulunmuştu. Tıp Fakültesi Dekanlığı'nın 21 Haziran 1946'daki cevabı; "...Prof. Dr. Kantorowicz'in Türk uyrukluğuna alınmasının pek yerinde bir iş olacağı kanaatindeyim" başka bir yazı karşılığı olarak verdiği cevap ise; "... Bu sebepten yurttaşlığımıza alınmasına kati lüzum ve zaruret bulunduğunu saygılarımla arz ederim" şeklinde vatandaşlığa alınması konusunda Dekanlık İçişleri Bakanlığı'na olumlu cevaplar vermişti.¹⁶⁵⁵

Türkiye'den 1950'de ayrılmadan önce verdiği röportajda; *"On yıl durmadan Türk vatandaşlığına geçmek için uğraştım, fakat Türk kanunlarının kendilerine emeklilik hakkı tanımadığı için memleketine döneceğini; İstanbul'u çok sevdiğini hatta kendisine Türk mezarlığından bir yer aldığını söylemiştir. Güzel Türkçeyi konferans verecek kadar ne yazık ki öğrenemediğini, günlük Türkçe ile iletişim kurduğunu"*¹⁶⁵⁶ ifade etmişti. Türkiye'den ayrılrsa da bağlarını koparmamış ve daha sonraki yıllarda örneğin 1957'de İstanbul Üniversitesi'nde çene cerrahisi hakkında konferanslar vermek için gelmişti.¹⁶⁵⁷

Türkiye'den sonra Alfred Kantorowicz 1947'de konuk profesör olarak Bonn Üniversitesi'ne geri dönmüştü. 1950'de acıların telâfisi bağlamında kendisine emeritus profesör statüsü tanınmıştı. Ölüm tarihine kadar Kantorowicz, Kuzey Ren-Vestfalya Eyaleti Sosyal Yardım Dairesi'ne dış hekimliği konularında danışmanlık yapmıştı.¹⁶⁵⁸ A. Kantorowicz'e 1955'te Bonn Üniversitesi Tıp Fakültesi tarafından, dış çürüklerine

¹⁶⁵³ H.T. Loevy ve Alfred A. Kowitz, "Alfred Kantorowicz", s.264; Ingeborg Rose, **Alfred Kantorowicz. Sein Leben und Seine Bedeutung für die Zahnheilkunde**, s.1978

¹⁶⁵⁴ B.C.A., Fon: 30.10.0.0, Kutu: 125, Gömlek: 888, Sıra: 7, 4 Ağustos 1945.

¹⁶⁵⁵ İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Dosya No: 74, "Alfred Kantorowicz Dosyası", 1946.

¹⁶⁵⁶ Cumhuriyet, "Prof. Kantorowicz Memleketimizden Ayrılıyor", 16 Mart 1950, s.3.

¹⁶⁵⁷ Cumhuriyet, "Diktatorvanın Dış Sağlığındaki Tesiri", 19 Kasım 1957, s.3.

¹⁶⁵⁸ H.T. Loevy ve Alfred A. Kowitz, "Alfred Kantorowicz", s.266; Ingeborg Rose, **Alfred Kantorowicz. Sein Leben und Seine Bedeutung für die Zahnheilkunde**, s.197; Ralf Forsbach, "Die Medizinische Fakultät in der NS-Zeit", s.139-104.

karşı verdiği mücadeleler nedeniyle, “*Honoris Causa*” (Şeref Doktoru) unvanı verilmişti. Bonn kentinin bulunduğu eyalette hükümetin sağlık danışmanlığı görevini yürütmüş ve 6 Mart 1982’de Bonn’da vefat etmişti.¹⁶⁵⁹

Ord. Prof. Dr. Alfred Kantorowicz’in Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

1. Diş Tababetinde Preklinik Protez Laboratorium Bilgisi, (Çev. Lemi Belger), 1940.
2. Repetitorium, (Çev. Muhittin Ali Erel ve Pertev Ata), İstanbul, 1942.
3. Diş Tababeti Şirürjisi, (Çev. Pertev Ata), İstanbul, 1943.¹⁶⁶⁰

XI-Ord. Prof. Dr. Joseph IGERSHIMER

Prof. Dr. Joseph Igersheimer, 1879’da Frankfurt dünyaya gelmişti. Joseph Igersheimer, 1925’den 1933’e kadar Frankfurt Üniversitesi Göz Hastalıkları Kürsüsü Başkanı olarak görev yapmıştı. J. Igersheimer, Yahudi olduğu gerekçesiyle 1933’ün Nisan ayında görevine son verilmiş ve aynı zamanda yöneticisi olduğu Frankfurt Hastanesi Göz Kliniği’ndeki işinden de çıkartılmıştı. Zürih’te Prof. P. Schwartz’ın önerisi üzerine “*Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti*” aracılığıyla eşi Alice ile Türkiye’ye gelmişti. İstanbul Üniversitesi Göz Kliniği’nde 15 Ekim 1933’te oftalmolog olarak göreve başlamıştı.¹⁶⁶¹

İstanbul’a gelince Frankfurt Üniversitesi’ndeki asistanı Susanne Hofmann’ın da İstanbul’a getirilip yanında çalışmasına izin verilmişti.¹⁶⁶² J. Igersheimer göz doktorluğunu severek seçtiği için göz konusunda alanında bir otorite olmuştu. Genç yaşlarda tüberküloz olunca İsviçre’de bir sanatoryumda tedavi görmüştü. Bu sırada diğer hastaları gözlemiş, tüberküloz olanların gözlerinde ak bölümde olağan olmayan bazı farklılıklar dikkatini çekmişti. Bu ilgi onu göz doktoru olmasına sevk etmişti.¹⁶⁶³

J. Igersheimer, Cerrahpaşa Hastahanesi’nin açılan yeni afisinde ilk dersi 1934’te vermişti. Açılışa Üniversite Rektörü Neşet Ömer Bey başta olmak üzere diğer hocalarla öğrenciler hazır bulunmuştu. Açılış konuşmasında; Türkiye’de ki “*1933 Üniversite Reformu*” kapsamında kendisinin de çağırılmasından ayrıca onur duyduğunu belirtmişti.

¹⁶⁵⁹ Ingeborg Rose, Alfred Kantorowicz. *Sein Leben und Seine Bedeutung für die Zahnheilkunde*, s.267; Ralf Forsbach, “*Die Medizinische Fakultät in der NS-Zeit*”, s.140; A. Reisman, *Nazizimden Kaçanlar ve Atatürk’ün Vizyonu*, s.199.

¹⁶⁶⁰ Ahmet Efeoğlu, “*Türk Diş Hekimliğinde Alfred Kantorowicz*”, *Ülkemizin İlk Diş Hekimliği Okulu, İstanbul Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi. 100. Yıla Armağan*, 2008, s.251; Ingeborg Rose, Alfred Kantorowicz. *Sein Leben und Seine Bedeutung für die Zahnheilkunde*, s.336; Ralf Forsbach, “*Die Medizinische Fakultät in der NS-Zeit*”, s.139.

¹⁶⁶¹ *Cumhuriyet*, 23 Ekim 1933, s.2; H. Widmann, *Üniversite Reformu ve Atatürk*, s.140-141.

¹⁶⁶² Albert Scholz, *Caris Petra Heidel, Emigrationsschicksale, Medizin und Judentum*, s.96.

¹⁶⁶³ A. Reisman, *Nazizimden Kaçanlar ve Atatürk’ün Vizyonu*, s.309.

Türkiye'nin böyle zor ve önemli bir işi başarmak için sarf ettiği gayreti hayranlıkla karşıladığını, Alman profesörler olarak bu zor görevi hafifletmek için ellerinden gelenin fazlasını yapacaklarını belirtmişti.¹⁶⁶⁴

İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Göz Kliniği'ne getirdiği en önemli yenilik “*Keratoplasti*” cerrahisi olmuştu. Türkiye’de frengiye bağlı uvea iltihapları konusunda çalışmalar yapmıştı. Bu çalışmalarıyla dünya göz literatürüne girmişti. Türkiye’de ilk kornea nakli 1937’de J. Igersheimer tarafından yapılmıştı. Türkiye’de otuz dört kornea nakli gerçekleştirmişti.¹⁶⁶⁵ Bu alanda Türkiye’yi temsilen Kahire’de 1937’de toplanacak olan XV. Uluslararası Göz Hastalıkları Kongresi’ne Dr. Naci Bengisu ile J. Igersheimer Heyet Başkanı olarak katılmışlardı.¹⁶⁶⁶

Mülteci göz doktoru sadece üniversitede ders vermekle kalmamış bürokratlarında göz tedavilerini gerçekleştirmişti. Bu kapsamda gözlerinden rahatsız olan Maliye Vekili Abdülhalik Renda Bey’in ameliyatı için göz doktoru J. Igersheimer 31 Ocak 1934’te Üniversite Rektörü Neşet Ömer Bey ile Ankara’ya hareket etmiş ve başarılı bir ameliyat gerçekleştirmişti.¹⁶⁶⁷ Üniversite Rektörü Dr. Neşet Ömer Bey’in önderliğinde üniversite göz profesörü Alman Joseph Igersheimer ve asistanı Dr. Şakır Ahmet Beyler’in trenle Ankara’ya gitmişlerdi. Doktorlar tarafından Abdülhalik Renda Bey’in sağ gözünde ufak bir ameliyat yapmışlardı.¹⁶⁶⁸ Diyanet işleri Başkanı Rıfat Börekçi Bey gözlerinden rahatsızlanınca trenle Ankara’dan İstanbul’a gelmiş ve mülteci bilim insanı göz doktoru J. Igersheimer tarafından konsültasyon yapılmıştı.¹⁶⁶⁹ Ameliyattan sonra Rıfat Börekçi Bey, “*Tan*” gazetesi aracılığıyla Prof. J. Igersheimer’e sağlığına kavuştuğu için teşekkür etmişti.¹⁶⁷⁰

Türkiye’yi ziyaret eden İran Şahı Rıza Pehlevi, Atatürk’e göz rahatsızlığından bahsedince Atatürk, kendisinin de muayene olduğu J. Igersheimer’dan bahsetmişti. Şah Rıza Pehlevi’yi muayene eden J. Igersheimer gözlerinde sorun olmadığını gözlüğünün yenilenmesi konusunda reçete yazıp Şah’ı tedavi etmişti.¹⁶⁷¹

¹⁶⁶⁴ **Cumhuriyet**, “*Göz Hastalıklarına Dair*”, 11 Mart 1934, s.3.

¹⁶⁶⁵ Mehmet Aslan, “*Türkiye’de Tıp Eğitimine Katkıda Bulunan Alman Bilim Adamları*”, **9. Tıp Tarih Kongresi**, (24-26 Mayıs 2006), Kayseri, s.369; Muvaffak Seyhan, “*Pozitif Bilimler*”, **Cumhuriyet**, (17 Ağustos 1978), s.2.

¹⁶⁶⁶ **B.C.A.**, Fon: 30.18.1.2, Kutu: 80, Gömlek: 100, Sıra: 20, 29 Ekim 1937.

¹⁶⁶⁷ **Akşam**, “*İstanbul’dan Doktorlar Gitti*”, 31 Ocak 1934, s.1.

¹⁶⁶⁸ **Milliyet**, “*Maliye Vekili*”, 31 Ocak 1934, s.5.

¹⁶⁶⁹ **Milliyet**, “*Rıfat Efendi*”, 20 Kasım 1933, s.5.

¹⁶⁷⁰ **Tan**, “*Açık Teşekkür*”, 25 Eylül 1935, s.4.

¹⁶⁷¹ F. Nuemark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.61-62; H. Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.273-274.

R. Nissen, onun hakkında anılarında şunları yazmıştı: “*Bu nazik, akıllı ve becerikli adamı çalışırken izlemek hiç değişmez bir zevkti. Hükümetle doktor olarak ilişki kuran (bir bakanı ameliyat etmek suretiyle) ilk kişiydi.*”¹⁶⁷²

J. Igersheimer 15 Kasım 1938’de sözleşmesi bitince, eşi ile birlikte ABD’ye gitmişti. Boston’da Tuft Üniversitesi’nde göreve başlamıştı. 7 Kasım 1965’de 86 yaşında iken Brookline’de vefat etmişti.¹⁶⁷³

XII- Ord. Prof. Dr. Felix HAUROWITZ

Felix Haurowitz, 1896’da Çekoslovakya Prag’da dünyaya gelmişti. F. Haurowitz, ilk, orta ve lise eğitimini doğduğu şehirde 1902-1914 yıllarında tamamlamıştı. 1922’de Prag Alman Üniversitesi Tıp Fakültesi’nden mezun olmuş, 1923’te Fen bilimleri alanından doktor unvanını da almıştı. 1925’te doçent, 1939’da profesör olmuştu.¹⁶⁷⁴

Felix Haurowitz, Prag’daki Alman Üniversitesi’nde profesör olarak görev yapmıştı. Eşi ve kendisi Yahudi asıllı olduğu için 1938’de üniversite ile ilişkisi kesilmişti. Bir yıl sonra Prag Nasyonal Sosyalistler tarafından işgal edilince, İstanbul Üniversitesi’nden gelen davet üzerine 1939’da Türkiye’ye gelmişti.¹⁶⁷⁵ Werner Lipschitz’in Tıbbi ve Hayati Kimya Enstitüsü’nden ayrılmasıyla yerine F. Haurowitz, İstanbul Üniversitesi’nde göreve başlamıştı.¹⁶⁷⁶ F. Haurowitz, sözleşmeyi imzalamadan önce 1938’de İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi’nin Tıbbi ve Hayati Kimya Enstitüsü’nü gelip görmüş ve çalışmak için yeterli imkânların olduğunu görünce görevi kabul etmişti. Bu şekilde görevi kabul eden tek mülteci bilim insanı olmuştu.¹⁶⁷⁷

Dersleri, asistanı Şaban Örnektekin tarafından Türkçeye çevrilmişti. İstanbul’da kısa sürede Türkçe öğrenmeye başlamış ve bir yıl sonra derslerini Türkçe verecek seviyede öğrenme başarısı göstermişti. F. Haurowitz, enstitüdeki görevi süresince dokuz uzman ve iki öğretim üyesi yetiştirmişti. Çalışma alanı; immunokimya, hemoglobin ve proteinlerin yapısını çözmeye yönelik araştırmalar olmuştu. Bu konularda kırk dokuz

¹⁶⁷² R. Nissen, **Helle Blätter, dunkle Blätter Erinnerungen eines Chirurgen**, s.212; Faruk Şen, **İstanbul’a Sığınanlar Almanya’ya Renk Katanlar**, s.127.

¹⁶⁷³ Mehmet Aslan, “*Türkiye’de Tıp Eğitimine Katkıda Bulunan Alman Bilim Adamları*”, **9. Tıp Tarih Kongresi**, (24-26 Mayıs 2006), Kayseri, s.369; A. Reisman, **Nazizimden Kaçanlar ve Atatürk’ün Vizyonu**, s.193-194.

¹⁶⁷⁴ Stanford J. Shaw, **1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye**, s.434; Mutahhar Yenson, “*Ord. Prof. Dr. Felix Haurowitz ve İstanbul Tıp Fakültesi Biokimya Kürsüsüne Katkıları*”, **II. Türk Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, (20-25 Ekim 1981), s.49-55

¹⁶⁷⁵ **İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No:4037-58**, “*Felix Haurowitz Özlık Dosyası*”, 1939; Klaus Detlev Grothusen, **Der Scurla Bericht**, s.126; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.127.

¹⁶⁷⁶ Arnold Reisman, **Nazizm’den Kaçanlar ve Atatürk’ün Vizyonu**, s.234; Stanford J. Shaw, **1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye**, s.434.

¹⁶⁷⁷ Güneş Pernur Öner, “*İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Biokimya Anabilim Dalı Tarihçesi*”, s.63.

bilimsel makale ve üç ders kitabı yazmıştı. Ortak çalışmaları; Türk, İngiliz, Amerikan, İsviçre ve Hollanda dergilerinde yayınlanmıştı. Biyokimya derslerinin yanında klinik kimya pratik dersleri ile asistan ve uzmanlar için klinik kimyanın gelişmesi için kurslar da düzenlemişti.¹⁶⁷⁸

Birinci Uluslararası İmmünoloji Kongresi'nde 1971'de, "*İmmünolojiye Üstün Hizmetleri*" ile onurlandırılmıştı. Yazdığı on kitaptan, ikinci baskısı "*Proteinlerin Kimyası ve İşlevi*" adıyla yapılan "*Proteinlerin Kimyası ve Biyolojisi*" en önemli kitabı olarak görülmüştü. Her ikisi de tekrar basılmış, Japonca ile Rusça da dâhil birçok dile çevrilmişti. F. Haurowitz, yüz seksen iki eseri on dilde çevrilmiş ve doksan altı bilimsel çalışmayı yayın hayatına kazandırmıştı.¹⁶⁷⁹

F. Neumark anılarında, F. Haurowitz ile ilgili şu ifadeleri kaleme almıştı: "*Alçakgönüllü karakteri, onun ne derece büyük bilimsel yeteneklere sahip olduğunun anlaşılmasını güçleştiriyordu. Bu yönü ABD'ye gittikten sonra orada yaptığı yayınlarla dünya çapında hemen ün kazanmasıyla tam olarak ortaya çıktı. Ve altmışlı yılların sonunda Paul Ehrlich Ödülü'nün ona verilmesi, tıp uzmanlarını hiç şaşırtmadı.*"¹⁶⁸⁰

F. Haurowitz, 1948'de Bloomington'daki Indiana Üniversitesi'nden gelen davet üzerine aynı yıl ABD'ye gitmek üzere İstanbul'dan ayrılmıştı.¹⁶⁸¹ Kariyeri boyunca, antikorlar üzerine çalışmalarıyla tanınmış ve aralarında "*Paul Ehrlich Altın Madalyası*" (Batı Almanya) Alman Bilimler Akademisi (Leopoldina) üyeliği, Amerikan Sanat ve Bilimler Akademisi Üyeliği ve Ulusal Bilimler Akademisi Üyeliğinin de bulunduğu sayısız ödüle layık görülmüştü. Aynı zamanda İstanbul Üniversitesi'nden "*Şeref Doktoru*"¹⁶⁸² unvanı almış ve Indiana Üniversitesi'nden onursal doktora dereceleri almıştı.¹⁶⁸³ Bilimsel çalışmalarını 1987'deki ölümüne kadar sürdürmüştü.¹⁶⁸⁴

Ord. Prof. Dr. Felix Haurowitz'in Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

1. Hayati ve Tıbbi Kimya, (Çev. Sadi Irmak ve Osman Saka), İstanbul, Kader Basımevi, 1940.

¹⁶⁷⁸ Ferrah Armutcu, "*İstanbul Tıp Fakültesi Biyokimya Bölümü Tarihinde 3 Alman Bilim Adamı Werner Lipschitz, Felix Haurowitz ve Zdenko Stray*", *Türk Biyokimya Dergisi*, S.40, (Eylül 2015), s.12.

¹⁶⁷⁹ H. Widmann, *Üniversite Reformu ve Atatürk*, s.127; A. Reisman, *Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu*, s.237; Bahattin Baysal, "*Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Kimya Bilimi*", *Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Bilim*, "*Bilanço 1923-1998*" Ulusal Toplantı, Ankara, 1999, s.150; Bahattin Baysal, "*Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Kimya Bilimi*", s.150.

¹⁶⁸⁰ F. Nuemark, *Boğaziçine Sığınanlar*, s. 65-66.

¹⁶⁸¹ *Cumhuriyet*, "*Büyük Bir İlim Adamı Daha Türkiye'den Ayrıldı*", 4 Haziran 1948, s.3.

¹⁶⁸² <http://cdn.istanbul.edu.tr/statics/istanbultip.istanbul.edu.tr/wpcontent/uploads/attachments/karikatur.se rgisi/Erşim Tarihi: 04.07.2019>.

¹⁶⁸³ A. Reisman, *Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu*, s.236.

¹⁶⁸⁴ Bahattin Baysal, "*Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Kimya Bilimi*", s.103.

2. Tabii ve Gruplar İkame Edilmiş Proteinlerin Determinant Grupları Hakkında İmunokimyevi Tetkikler, İstanbul, Kenan Basımevi, 1940.
3. Biokimya, İstanbul, Kader Basımevi, 1943.
4. Biokimya, İstanbul, Milliyet Kitabevi, 1945.¹⁶⁸⁵

XIII-Ord. Prof. Dr. Wilhelm Gustav LİEPMANN

Wilhelm Liepmann, 1878’de Gdansk’da dünyaya gelmişti. Berlin Friedrich-Wilhelms Üniversitesi’nde Sosyal Jinekoloji Kürsü Başkanlığı’nın yanı sıra Charlottenburg’daki Alman Jinekoloji ve Kadın-Doğum Enstitüsü’nü yönetmişti. Bu enstitüyü Alman Genel Sağlık Sigortaları Kurumu ile birlikte kurmuştu. O yıllarda yeni bir dal olan jinekolojinin geliştirilmesi konusunda yaptığı çalışmalarla uluslararası bilim alanında tanınan bir bilim insanı olmuştu. Kadının Jinekolojik sağlığının bütüncül bir yaklaşımla sağlanabileceği fikrine öncülük etmişti.¹⁶⁸⁶

Hitler’in 1933’teki iktidarıyla birlikte Yahudi olduğu için tüm görevlerine son verilmişti. İstanbul Üniversitesi tarafından davet edilen ilk Alman akademisyenlerden biri olan W. Liepmann, Ekim 1933’te Cenevre Türk Konsolosluğu’nda iş sözleşmesini imzaladıktan sonra Türkiye’ye gelmişti.¹⁶⁸⁷

Tıp Fakültesi Kadın Hastalıkları ve Doğum Kliniği Müdürü olarak göreve başlamıştı. Kadın-Doğum Kliniği Haseki Hastanesi görev yeri olmuştu. W. Liepmann, göreve başladığında kliniği ile ilgili; “*İstanbul’a geldiğimde kliniğimi bir baraka olarak buldum*”, diyerek ilk başlarda şartların pek de sağlıklı olmadığını dile getirmişti. W. Liepmann, 15 Kasım 1933’te Tıp Fakültesi Dekanlığı’na kliniğindeki sorunları içeren bir yazı yazdıktan sonra, bunların iyileştirilmesi konusunda gerekli adımları atmıştı. Klinik ile ilgili reorganizasyon çalışmaları yaparken bir yandan da yeni bir klinik için bina arayışına başlamıştı. Gureba Hastanesi civarında depo olarak kullanılan bulduğu bir binanın, modern bir Kadın-Doğum Kliniğine dönüştürülmesini üniversiteye kabul ettirmişti.¹⁶⁸⁸

¹⁶⁸⁵ Bahattin Baysal, “*Türkiye Cumhuriyeti’nin 75. Yılında Kimya Bilimi*”, s.151.

¹⁶⁸⁶ Faruk Şen, *İstanbul’a Sığınanlar Almanya’ya Renk Katanlar*, s.135; Stanford J. Shaw, *1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye*, s.436; H. Widmann, *Üniversite Reformu ve Atatürk*, s.139; A. Reisman, *Nazizm’den Kaçanlar ve Atatürk’ün Vizyonu*, s.166

¹⁶⁸⁷ D.A.A.P.A., “*İstanbul Emigranten Akten*”, R-209/136, 1935; *İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No:4105-149*, “*Wilhelm Liepmann Özlük Dosyası*”, 1933; Muvaffak Seyhan, “*Tıp Eğitiminde Yabancılar*”, *Cumhuriyet*, (16 Eylül 1980), s.2; F. Nuemark, *Boğaziçine Sığınanlar*, s.61.

¹⁶⁸⁸ Matthias David, Andreas Ebert, *Geschichte der Berliner Universitaets - Fraunkliniken*, Verlag Gruyter, Berlin, 2010, s.242-243; Pakize Tarzi, *Anılarım*, İstanbul, 1993, s.21; H. Widmann, *Üniversite Reformu ve Atatürk*, s.140; Arın Namal, “*Jin. Ord. Prof. Dr. Wilhelm Gustav Liepmann’ın (1878-1939)*

Üniversite Tıp Fakültesi kadın hastalıkları Ord. Prof. Dr. Leipmann, Haseki Kadın Hastanesi'nde senenin ilk açış dersini vermişti. W. Liepmann'ın ilk dersinde Bolu Mebusu Cevat Abbas Gürer, üniversite Rektörü Neşet Ömer, Tıp Fakültesi Dekanı Tevfik Salim Beyler ile üniversite profesörleri, şehir hastaneleri doktorları, öğrenciler ve daha birçok insan hazır bulunmuştu. Profesör W. Liepmann ilk dersinde; *“kadın hastalıklarının ehemmiyetine işaret etmiş ve kadın sağlığının bugün bir memleket meselesi olarak telakki edildiğini söylemiştir.”*¹⁶⁸⁹

Üniversitenin ilk açılış ders gününde Prof. Dr. K. Liepmann Haseki Hastanesi'ni gezmiş ve bu hususta gazetecilere şu beyanatı vermişti: *“Haseki hastanesinde bugün mevcut yatak adedi İstanbul gibi büyük bir şehir için kafi değildir. Bu şehirde kadın hastalıkları için en az dört yüz yatak bulunmalıdır. Berlin dört milyon nüfuslu bir şehirdir ve burada muhtelif hastanelerde kadınlara mahsus yatak adedi bin beş yüzdür. Bununla beraber Haseki Hastanesi iyi bir haldedir. Nüfus arttırma siyasetinde Türkiye'nin çalışan ve genç hekimlere ihtiyacı vardır. Bu doğrultuda yeni hekimler yetiştireceğiz. Bunlar yeni nesil sıhhatine bakacaklar ve geleceklerini temin edeceklerdir. Türkiye'de iki vazife deruhte etmiş bulunuyorum; biri Türkiye'ye yeni ve sağlam bir çocuk nesli vermek sonra da İstanbul'a yakın şarkın bilim ve ziya merkezi yapmaktır. İstanbul Üniversitesi bütün şarkta medeniyetin bir meşalesi olacaktır.”*¹⁶⁹⁰

W. Liepmann, yeni kurulacak olan klinik için büyük uğraş vermişti. Ameliyathanede kullanılacak malzemeleri Alman Küster firmasına, kitapları Gustav Fock şirketine sipariş vermişti. Ancak, II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine Tuna nehrinin üzerinden İstanbul'a yapılan sevkiyat durdurulmuş ve dört buçuk yıllık bir gecikmeden sonra 1943'te İstanbul Üniversitesi'ne ulaşmıştı.¹⁶⁹¹

Haseki hastanesinde yapılan dersane dün ilk defa talebeye açılmış ve kadın hastalıkları hakkındaki ilk ders Profesör G. Lipmann tarafından verilmişti.¹⁶⁹² W. Liepmann, görevinde bulunduğu süre içerisinde; Jinekoloji ve Tıp Cemiyetleri'nin toplantılarına aktif olarak bildirilerle katılarak bunları yayınlamıştı. Ayrıca Türkçe ders kitapları yazmıştı. Almanya'da yerleştirdiği *“sosyal jinekoloji”* kavramını Türkiye'de de benimsetmek üzere *“İstanbul Üniversitesi Üniversite Konferansları”* çerçevesinde

İstanbul Üniversitesi'ndeki Hizmet Süreci (1933-1939) ve Sosyal Jinekoloji Üzerine Düşünceleri” Türk Aile Hekimi Dergisi, III/12, 2008, s.155.

¹⁶⁸⁹ *Milliyet*, “İlk Açış Dersi”, 1 Mart 1934, s.6.

¹⁶⁹⁰ *Milliyet*, “İlk Türk Üniversitesi Merasimle Bugün Açılıyor”, 18 Kasım 1933, s.5.

¹⁶⁹¹ Matthias David, Andreas Ebert, *Geschichte der Berliner Universitaets - Fraunkliniken*, s.246; Arın Namal, “Jin. Ord. Prof. Dr. Wilhelm Gustav Liepmann'ın İstanbul Üniversitesi'ndeki Hizmet Süreci...”, s.157.

¹⁶⁹² *Akşam*, “Prof. Liepman'ın Konfransı”, 1 Mart 1934, s.3.

bu konuda konferans vermişti.¹⁶⁹³ 1937’de Tevfik Remzi Kazancıgil ile birlikte “*Türk Doğum ve Kadın Hastalıkları Dergisi*”ni yayınlamış ancak sürekliliği ilk sayısı ile sınırlı kalmıştı. Onun döneminde kadın hastalıkları alanında on iki uzman yetişmişti.¹⁶⁹⁴

Cerrah R. Nissen anılarında, W. Liepmann ile ilgili şu ifadeleri kaleme almıştı: “*Berlin’den gelen olağanüstü ve dilinin ucuna geleni söyleme huyu olduğundan, başını derde sokan, özellikle ortalamanın çok üzerinde olan bir operatör. ...Hastaları tarafından çok seviliyordu ve bu sempatiye o da fedakârlık ve sadakatle karşılık vermekteydi. Görevinin altıncı yılında birkaç hafta içerisinde amansız bir hastalıktan öldü*¹⁶⁹⁵.”

W. Liepmann, uygulayabilmenin öğrenmek kadar önemli olduğunu öğrencilerine anlatabilmek için açış dersinde tahtaya hocası, Ernst Bumms’un şu sözlerini yazmıştı: “*Wissen ist Macht Können ist Grossmacht/Bilgi güçtür, yapabilmek daha büyük güçtür.*¹⁶⁹⁶” Türk öğrencileri ile yakından ilgilenmişti. Türkçeye çevrilen kitabının önsözünde; “*Benim çalışkanlıklarını, teknik becerilerini çok takdir ettiğim Türk öğrencilerim*¹⁶⁹⁷” diye yazmıştı.

W. Liepmann, 1934-1937 yılları arasında toplam beş bin dört yüz kırk üç doğumdan iki yüz on sekizine sezaryen ameliyatı uygulamıştı. Bu sayının Berlin’deki kliniğine ait rakamın üzerinde olmuştu. İstanbul’da iki yıl içinde otuz dokuz dış gebelik olgusu ameliyatı yapılmış, hiçbir doğumda ölüm gerçekleşmemişti.¹⁶⁹⁸

Hitler Almanya’sının acımasız politikaları mülteci bilim insanlarını başka ülkelerde bir şekilde bulmuştu. Sert bir üslubu olan W. Liepmann, daha önce de ihtiyatsızca konuşmalar yaptığı için başına çok iş açmıştı. Bu kapsamda 1939’da SS Rayhsführer ve Alman Polis Şefliği tarafından, W. Liepmann’ın vatandaşlıktan atılmasını talep edilmişti. Hatta “*Liepmann, Rayhstag yangınından sonra, yangının NSDAP tarafından çıkartıldığını söylemiş ve bundan ötürü de geçici olarak tutuklanmıştı.*” Vatandaşlıktan çıkartılma işlemleri, 1939’da W. Liepmann’ın ölümünden sonra durdurulmuştu.¹⁶⁹⁹

¹⁶⁹³ **Cumhuriyet**, “*Kadınlar Birliğinde Konferans*”, 16 Şubat 1934, s.4.

¹⁶⁹⁴ H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.141; Arın Namal, “*Jin. Ord. Prof. Dr. Wilhelm Gustav Liepmann’ın (1878-1939) İstanbul Üniversitesi’ndeki Hizmet Süreci..*”, s.158.

¹⁶⁹⁵ R. Nissen, **Helle Blätter, dunkle Blätter Erinnerungen eines Chirurgen**, s.215.

¹⁶⁹⁶ Matthias David, Andreas Ebert, **Geschichte der Berliner Universitaets - Fraunkliniken**, s.247.

¹⁶⁹⁷ Wilhelm Liepmann, **Hekimlere ve Tıp Talebelerine Mahsus Doğum Ameliyat**, (Çev. Nasid Erez), İstanbul, Türkiye Basımevi, 1936.

¹⁶⁹⁸ Wilhelm Liepmann, **Sosyal Jinekolojinin Önemi**, Üniversite Konferansları 1937-1938, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 93, 1939, s.15.

¹⁶⁹⁹ **D.A.A.P.A.**, “*İstanbul Emigranten Akten*”, R-100021.

W. Liepmann'ın Atatürk'ün vefatı üzerine Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü'ye 18 Kasım 1938'de derin üzüntülerini bildiren Fransızca keleme aldığı mektubunda; *"Büyük Şef Atatürk, bizlere ülkenin kapılarını açıp hayat ve çalışma imkânı vermeni asla unutmayacağız ve yeni Cumhurbaşkanına başarılar dileriz"*¹⁷⁰⁰ diyerek Türkiye'ye ve kurucusuna olan saygısını göstermişti.

W. Liepmann'ın sosyal jinekoloji alanındaki Berlin'deki çalışmaları Hitler iktidarı ile sonlandırılmıştı. Türkiye'de ise gerek bu konuda gerekse Tıp Fakültesi Kadın Doğum Kliniği'nin modernleşmesi sürecindeki çalışmalara onun ani ölümüyle ara verilmek zorunda kalınmıştı. Yaşamının son haftalarında çektiği ağrıları başta romatizmaya bağlamış, ancak bir süre sonra her iki bacağına kullanamaz olmuştu. Çekilen röntgenle omurga sarkomunda kanser olduğu anlaşılmıştı. 20 Mart 1939'da hayatını kaybederek Feriköy Protestan Mezarlığı'na defnedilmişti.¹⁷⁰¹

Ord. Prof. Dr. Wilhelm Gustav Liepmann'ın Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

1. Hekimlere ve Tıp Talebelerine Mahsus Doğum Ameliyatı, (Çev. Naşid Erez), İstanbul, Türkiye Basımevi, 1936.
2. Türk Kadın ve Doğum Hastalıkları Dergisi, İstanbul, 1937.
3. Pratik Jinekoloji Ders Kitabı, (Çev. Sadi Irmak), İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1938.
4. Sosyal Jinekolojinin Önemi, Üniversite Konferansları 1937-1938, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No:93, 1939.¹⁷⁰²

XIV-Ord. Prof. Dr. Werner LİPSCHİTZ

Werner Lipschitz, 28 Mart 1892'de Berlin'de dünyaya gelmişti. W. Lipschitz, ilk, orta ve lise eğitimini Berlin'de tamamlamıştı. Tıp eğitimini Berlin ve Leipzig'de yaparak 1916'da mezun olmuştu. Kısa zamanda doçent, profesör ve Ord. Profesörlüğe yükselmişti. Bonn Üniversitesi'nden 1928'de kimyager olarak mezun olmuş ve Tıp Fakültesi'nde de 1929'da doktora yapmıştı.¹⁷⁰³

Frankfurt am Main Üniversitesi Farmakoloji Enstitüsü Müdürlüğü'nün yanı sıra Farmakoloji profesörü olarak da dersler vermişti. Üniversiteyi Yahudilerden temizleme

¹⁷⁰⁰ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, "W. Liepmann'ın Taziye Mektubu", Ebis No: 02011845.

¹⁷⁰¹ Cumhuriyet, "Dr. Liepmann Öldü", 21 Mart 1939, s.3; Akşam, 21 Mart 1939, s.5; H. Widmann, Üniversite Reformu ve Atatürk, s.139;

¹⁷⁰² Arın Namal, "Jin. Ord. Prof. Dr. Wilhelm Gustav Liepmann'ın (1878-1939) İstanbul Üniversitesi'ndeki Hizmet Süreci", s.160.

¹⁷⁰³ Konrad Löffelholz, Ullrich Trendelenburg, Verfolgte Deutschsprachige Pharmakologen 1933-1945, Frechen, Dr. Schrör Verlag, 2008, s.71; Stanford J. Shaw, 1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye, s.436.

görevini Nasyonal Sosyalist Öğrenci Birliği lideri Karl Müller üstlenmişti. W. Lipschitz, Müller'in önderliğinde “*silahla tehdit edilerek enstitüsünü terk edilmeye zorlanmıştır.*” Bu olaylar üzerine W. Lipschitz, “*Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti*” aracılığıyla 1933'te yapılan sözleşme ile kapsamında ailesi ve üniversiteden Yahudi asıllı çalışma arkadaşları ile birlikte Türkiye'ye gelmişti. Biyokimya Enstitüsü Müdürlüğü'ne getirilen W. Lipschitz, 1939'a kadar bu görevde kalmıştı.¹⁷⁰⁴

W. Lipschitz, birlikte Tıp Fakültesi'nde çağdaş biyokimya öğretiminin ve araştırmalarının temeli atılmıştı. 1933-1935 yıllarında kurucusu olduğu Biokimya Enstitüsü'nde çok büyük emek, çaba sarf ederek gayet modern ve mükemmel bir laboratuvar kurulmasını sağlamıştı. İlk yıl yalnız teorik olarak verdiği derslerini, sonraki yıllarda ilgi çekici deneylerle zenginleştirmiş ve kurslar açmıştı. Doç. Dr. Saib Ragıp Atademir, W. Lipschitz'in Almanca verdiği derslerini Türkçeye çevirme konusunda yardımcı olmuştu. Türkiye'de bulunduğu süre içerisinde iki ders kitabı ve biyokimyasal farmakoloji alanında sekiz makale yayınlamıştı.¹⁷⁰⁵

Frankfurt am Main Üniversitesi'nden gelen asistanları, Dr. Ernst Böding ve Dr. Ernst Caspari, W. Lipschitz ile birlikte 1939'da ABD'ye gitmişlerdi. W. Lipschitz, 1940-1947 yılları arasında ABD'de Pearl River'deki Lederle Laboratuvarları'nda yönetici olarak çalıştıktan sonra, 1948'in Şubat ayında pnömoni/zatürree hastalığından hayatını kaybetmişti.¹⁷⁰⁶

Ord. Prof. Dr. Werner Lipschitz'in Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

1. Açılış Dersleri, İstanbul, İhsan Matbaası, 1935.
2. Hayati ve Tıbbi Kimya Dersleri, (Çev. Saib Atademir), Kader Basımevi, İstanbul, 1937.

¹⁷⁰⁴ İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No:4108-146, “Werner Lipschitz Özlük Dosyası”, 1933; A. Reisman, *Nazizimden Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu*, s.241; Stanford J. Shaw, *1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye*, s.436; Muvaffak Seyhan, “*Tıp Eğitiminde Yabancılar*”, *Cumhuriyet*, (16 Eylül 1980), s.2.

¹⁷⁰⁵ Güneş Pernur Öner, “*İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Biokimya Anabilim Dalı Tarihçesi*”, *İstanbul Üniversitesi Fakülte Dergisi*, II/73, 2010, s.61-62; İnan Kalaycıoğulları, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Bilim*, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Remiz Demir,), Ankara, 2009, s.299; F. Nuemark, *Boğaziçine Sığınanlar*, s.65; H. Widmann, *Üniversite Reformu ve Atatürk*, s.127.

¹⁷⁰⁶ Konrad Löffelholz, Ullrich Trendelenburg, *Verfolgte Deutschsprachige Pharmakologen 1933-1945*, s.75.

3. Türk Fizik ve Tabii İlimler Sosyetesı Yıllık Bildirileri, 1935-36, Sayı 4, 1937.¹⁷⁰⁷

B- FEN ALANINDA GÖREV YAPAN ALMAN BİLİM İNSANLARI

I- Ord. Prof. Dr. Fritz ARNDT

Fritz Arndt, 6 Temmuz 1885'te Hamburg'a dünyaya gelmişti. İlk ve orta öğrenimini Hamburg'da yapmış, kimya eğitimini ise Cenevre, Berlin ve Freiburg Üniversiteleri'nde tamamlamıştı. 1908-1909 Griefswald, 1909-1910 Freiburg ve 1910-1911 tarihleri arasında Kiel Üniversiteleri'nde kimya asistanlığı yapmıştı. 1912-1915 yılları arasında Breslau Üniversitesi'nde doçent ve profesör olarak görev almıştı.¹⁷⁰⁸

Mülteci bilim insanları içinde hem Osmanlı döneminde hem de Cumhuriyet döneminde Türkiye'ye iki defa gelmek durumunda kalan tek kişi Fritz Arndt olmuştu. Türkiye'ye ilk gelişinde mülteci olarak değil, iki devletin yaptığı antlaşma kapsamında gelmişti. Bu çerçevede 1915'te İstanbul Dârü'l-Fünûn'unda Umumî ve Anorganik Kürsüsü'nü kurması amacıyla Türkiye'ye davet edilmişti. 1916'dan 1918'e kadar burada Tecrübî Kimya dersini Türkçe olarak vermişti. 1917'in sonbaharında da “Yerebatan Kimya Enstitüsü”nün o zamanki adıyla “Kimya-yı Gayr-i Uzvî ve Kimya-yı Sınâî Darü'l-Mesâîsi”nin kurulmasına öncülük etmişti. Öte yandan, F. Arndt, Türkiye'de uzun süre kalamamış ve 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi sonrası Alman vatandaşı olduğu için mütareke hükümleri uyarınca Türkiye'den ayrılmak zorunda kalmıştı.¹⁷⁰⁹

F. Arndt, İstanbul'dan Breslau'daki görevine 1919'da yeniden geri dönünce 1928'de profesör olmuştu. 1933'te Nazilerin iktidara gelmesi üzerine Yahudilere yapılan politikalar nedeniyle Almanya'yı bu sefer zorunlu olarak terk etmek zorunda kalmıştı. Almanya'dan sonra ilk durağı olan İngiltere'de Oxford Üniversitesi'nde misafir profesör olarak 1933/1934 ders yılında görev yapmıştı. Daha sonra F. Arndt, “Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti” aracılığıyla 1934'te Türkiye'nin davetini kabul ederek ikinci kez İstanbul Üniversitesi Kimya Enstitüsü'nün Müdürü

¹⁷⁰⁷ Güneş Pernur Öner, “İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Biokimya Anabilim Dalı Tarihçesi”, s.62.

¹⁷⁰⁸ Muvaffak Seyhan, “Büyük Bir Kimyacı”, *Cumhuriyet*, (8 Aralık 1979), s.2; Sevtap İshakoğlu Kadioğlu, *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Tarihçesi (1900-1946)*, İstanbul, 1998, s.184; Emre Dölen, *İstanbul Üniversitesi 1933-1946*, s.433.

¹⁷⁰⁹ Sevtap İshakoğlu Kadioğlu, *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Tarihçesi...*, s.185; H. Widmann, *Üniversite Reformu ve Atatürk*, s.63 ve 153; H. Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, s.117; A. Reisman, *Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu*, s.27.

olarak göreve başlamıştı.¹⁷¹⁰ F. Arndt, yaşadığı mültecilik hakkında; “İngilizler beni kovdu, Almanya’ya gittim. Naziler geldi ve beni Almanya’dan kovdu, İngilizler aldı, Oxford’a gittim, sonra 1934’te tekrar Türkiye’ye geldim¹⁷¹¹” diyerek yaşadığı zorluğu mizahi bir şekilde dile getirmişti. Almanya’dan gelmeyi ikinci kez nasıl başardığı sorulduğunda, Fritz Arndt şu yanıtı vermişti: “Son gün, son trenin, son vagonunun, son basamağına atladım.¹⁷¹²”

Türkiye’deki ikinci döneminde F. Arndt, Anorganik ve Organik Kimya kürsülerinin aynı çatı altında toplandığı Umumi Kimya Enstitüsü’nün Müdürü olarak dersler vermiş, laboratuardaki araştırma ve öğretimi yönetmişti.¹⁷¹³ “Milliyet” gazetesinde Türkçesi ve kendisi hakkında çıkan haberde şu bilgilere yer verilmişti: “Fen Fakültesi-umumi kimya kürsüsüne getirilen Alman profesörü F. Arndt derslerine başladı. F. Arndt I. Dünya Savaşı’nda İstanbul’da bulunmuş ve mülga Darülfünun’da hocalık yapmış olduğundan Türkçeye daha önce vakıf idi. Profesör F. Arndt doğrudan doğruya Türkçe olarak ders veren ilk ecnebi profesör olmuştu.¹⁷¹⁴”

Dil konusunda o kadar kendisini geliştirmiş ki, Türkiye’de hala kullanılan kimya terimlerinin ilk üreticisi F. Arndt olmuştu. Çağdaş kimya biliminin yasalarını iyi bilen F. Arndt, Türkçeyi çok iyi öğrenmiş ve İstanbul Üniversitesi’ndeki derslerini Türkçe verdiği gibi kitaplarını da sade bir Türkçe ile kaleme almıştı. “Denel Kimya Dersleri” kitabının arkasında yer alan “Karşılıklar Kılavuzu” bugün kullanılan Türkçe terimlerin temelini oluşturmuştu. F. Arndt’ın Osmanlıca terimlerin yerine geçen Türkçe terimleri üretirken ya da bileşikler adlandırırken izlediği en önemli ilke sadeleştirme olmuştu. Asitlerin adlarını, tuzlarına ve anyonlarına göre adlandırmış, klorür asidi, sülfat, nitrat asidi şeklinde isim vermişti. Böylece kimya terimlerindeki Fransızcanın etkisini azaltmaya çalışmıştı. Türkçe karşılığını bulamadığı terimler için; “Doğru yaz, Türkçe oku¹⁷¹⁵” demişti.

Öğrencilerinden dile karşı gereken özeni göstermeyenleri ise eleştirmişti. O dönemde henüz daha doksan iki tanesi bilinen elementlere “eleman” diyen

¹⁷¹⁰ İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No:4106-143, “Fritz Arndt Özlük Dosyası”, 1934; H. Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, s.265; A. Reisman, *Nazizm’den Kaçanlar ve Atatürk’ün Vizyonu*, s.231-232; F. Neumark, *Boğaziçine Sığınanlar*, s.9.

¹⁷¹¹ Ekrem Eraş, “Kimyayı ve Kimya Sanayini Türklere Lâyık Görmeyen Prof. Fr. Arndt Diyor Ki”, *Kimya ve Sanayi Dergisi*, (Özel Sayı Nisan 1956), s.36.

¹⁷¹² İsmet Gürgey, “Türkçe Aşığı Bir Bilim Adamı Ord. Prof. Dr. Fritz Arndt”, *Çağdaş Türk Dili Dergisi*, 17/205, 2005-2006, s.208; A. Reisman, *Nazizm’den Kaçanlar ve Atatürk’ün Vizyonu*, s.231.

¹⁷¹³ Muvaffak Seyhan, “Fen Fakültesi’nin Altın Çağı”, *Cumhuriyet*, (5 Mart 1972), s.2.

¹⁷¹⁴ *Milliyet*, “Türkçe Ders Veren İlk Alman Profesör”, 16 Nisan 1934, s.6.

¹⁷¹⁵ Bahattin Baysal, “Türkiye’de Bilimsel Araştırmalar ve Yeni YÖK Başkanı”, *Cumhuriyet Bilim Teknik*, (Yıl 21, Sayı 1088), s.107-108.

öğrencilerine; “*Elemente, eleman diyen elemandan el’aman!*” tekerlemesi ile yanıt vermiş ve böylece hem öğrencilerinin dikkatini çekmiş ve hem de Türkçeyi kullanma becerisini ortaya koymuştu.¹⁷¹⁶ Atatürk’ün öncülüğünde Dolmabahçe Sarayı’nda 1936’da III. Dil Kurultayı’na katılma imkânı bulmuş ve dilin sadeleşmesi konusunda önemli tebliğler sunmuştu. Bu çalıştay sayesinde F. Arndt, bizzat Atatürk ile tanışma imkânı bulmuştu.¹⁷¹⁷

Türkiye’yi ikinci yurt, Türkçeyi ikinci anadili olarak benimseyen F. Arndt’ın Atatürk’e büyük saygı ve sevgi duymuştu. Atatürk, 10 Kasım 1938’de yaşamını yitirdiğinde, F. Arndt, Fakülte Dekanına gitmiş ve Enstitü’de nasıl bir tören yapılması gerektiğini sormuştu. Dekan da; “*Almanya’da bir büyük adam öldüğünde ne yapılıyorsa siz de onu yapın*”, deyince F. Arndt ise; “*Almanya’da Atatürk denli büyük bir adam ölmedi ki*” diye cevap vermişti.¹⁷¹⁸

Nasyonal Sosyalistler’in kriterlerine göre 1941’de “*Yahudi*” olan bütün mülteciler gibi F. Arndt da Alman vatandaşlığından çıkartılmıştı. Bu kapsamda Türk Hükümeti böyle değerli hocalara vatandaşlık vererek onlara gereken önemi bir kez daha göstermiş ve F. Arndt 1941’de Türk Vatandaşlığına geçmişti.¹⁷¹⁹ 1955’te yetmiş yaşında Türk Vatandaşı olduğundan emekliye ayrılmış ancak emeklilik süresini doldurmadığından maaş hakkı kazanamamıştı.¹⁷²⁰

F. Arndt, bilime yaptığı hizmetler nedeniyle 1954’te Tübingen Üniversitesi’nce “*Fahri Doktorluk*” payesi ile onurlandırılmıştı. Bir yıl sonra da “*Gauss Madalyası*” ile ödüllendirilmişti. 1960’da Hamburg Üniversitesi’nin “*Şeref Üyesi*” seçilmişti. F. Arndt, 1964’te ise ünlü akademi “*Leopoldina*”ya üye olarak seçilmişti. 1965’te “*Jungius Madalyası*”nı almıştı. 80. Doğum Yılı vesilesi ile İstanbul Üniversitesi, Fen Fakültesi F. Arndt’a “*Fahri Doktorluk*” payesi vermişti.¹⁷²¹

Rudolf Nissen, anılarında F. Arndt hakkında şu ifadeleri söylemişti: “*Koskoca beş yıllık Alman Ordinaryüs Profesörü olmuş olmak, Arndt’a vız geliyordu, oysa bizler*

¹⁷¹⁶ Meriç Velidedeoğlu, “*Türkçemiz ve Ord. Prof. Dr. Fritz Arndt*”, **Cumhuriyet Bilim Teknik**, S. 840, s.7; İsmet Gürgey, “*Türkçe Âşığı Bir Bilim Adamı Ord. Prof. Dr. Fritz Arndt*”, **Türk Dili Dergisi**, S. 206, (Nisan 2005), s.88; A. Reisman, **Nazizm’den Kaçanlar ve Atatürk’ün Vizyonu**, s.232.

¹⁷¹⁷ **Tan**, “*3’üncü Dil Kurultayı*”, 24 Ağustos 1936, s.1; **Cumhuriyet**, “*Kurultay Çoşkuyla Başladı*”, 24 Ağustos 1936, s.1; **Akşam**, “*Üçüncü Dil Kurultayı Dün Açıldı*”, 25 Ağustos 1936, s.1; Meriç Velidedeoğlu, “*Türkçemiz ve Ord. Prof. Dr. Fritz Arndt*”, s.14.

¹⁷¹⁸ İsmet Gürgey, “*Türkçe Âşığı Bir Bilim Adamı Ord. Prof. Dr. Fritz Arndt*”, s.88.

¹⁷¹⁹ **Akşam**, 29 Eylül 1941, s.5; **Cumhuriyet**, “*Friç Arndt Türk Tabbine Geçti*”, 29 Eylül 1941, s.3; Faruk Şen, **İstanbul’a Sığınanlar Almanya’ya Renk Katanlar**, s.108.

¹⁷²⁰ **Cumhuriyet**, “*Yaş Haadini Dolduran Profesörler*”, 21 Haziran 1955, s.2.

¹⁷²¹ Sevtap İshakoğlu Kadioğlu, **İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Tarihçesi**, s.186; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.297; F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.164.

*İstanbul'a gelirken profesörlük kibrimizi de beraberimizde getirmiştik ve Arndt, hepimizin üzerinde kalıcı bir terbiyevî etki yaratmıştır, üstelik Türk öğrencilerin derin hayranlığı yüzünden insanın kendini kolaylıkla dev aynasında görebileceği öyle bir ortamda Arndt kendisini bilimine adanmıştı.*¹⁷²²”

Bu sırada Almanya'da Hitler iktidarından dolayı Almanya'yı terk edenler için, yabancı ülkelerde hizmet görenlerin hizmet sürelerini tanıyan bir kanun 1959'da çıkmış ve bu suretle Almanya'da emekli maaşı almaya hak kazanan F. Arndt, Türkiye'den ayrılmış ve Hamburg'a yerleşmişti. F. Arndt, 8 Aralık 1969'da Hamburg'da yaşamını yitirmişti.¹⁷²³

Ord. Prof. Dr. Fritz Arndt'ın Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

1. Kısa Kimya Tatbikatı, İstanbul, 1934.
2. Gayri Uzvi Kimya'da İlk Tatbikat İstanbul, 1935.
3. Anorganik Kimya'ya Başlangıç Laboratuvarı, (Lütfi Ergener ile birlikte hazırlanmıştır), İstanbul, 1945.
4. Denel Organik Kimya, (Lütfi Ergener ile birlikte hazırlanmıştır), İstanbul, 1949.
5. Yeni Denel Organik Kimya (Lütfi Ergener ile birlikte hazırlanmıştır), İstanbul, 1950.¹⁷²⁴

II- Ord. Prof. Dr. Erwin Finlay FREUNDLICH

Erwin Finlay Freundlich, 1885'te Almanya'nın Biebrich şehrinde dünyaya gelmişti. İlköğrenimini doğduğu yerde tamamladıktan sonra, ortaokul ve lise eğitimi için Wiesbaden'a gitmişti. 1903'te liseyi bitiren E. Freundlich, Stettin (günümüzde Szczecin/Polonya) tersanelerinde çalışmaya başlamıştı. Bu dönemde denizcilik üzerine bir kariyer yapmayı planlamıştı. Deniz mimarisi üzerine okumak için Charlottenburg Technische Hochschule'ye girmiş, ancak kalp sorununun ortaya çıkmasıyla çalışmalarına ara vermek zorunda kalmıştı. Daha sonra, E. Freundlich deniz mimarisine devam etmeme kararı almış ve bunun yerine Göttingen Üniversitesi'nde matematik,

¹⁷²² R. Nissen, **Helle Blätter, dunkle Blätter Erinnerungen eines Chirurgen**, s.216

¹⁷²³ Muvaffak Seyhan, “Prof. Arndt Öldü”, **Cumhuriyet**, (7 Ocak 1970), s.3; **Hürriyet**, “Kimya Üstadı Dün Vefat Etti”, 8 Ocak 1970, s.5.

¹⁷²⁴ Muvaffak Seyhan, “Prof. Arndt Öldü”, **Cumhuriyet**, (7 Ocak 1970), s.3; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.421; Arslan Terzioğlu, “Türkiye’de Görev Yapmış Olan Alman Asıllı Tıp ve Deneyisel Bilim Dallarındaki Profesörlerin Biyografileri”, s.133-135; Emre Dölen, **İstanbul Üniversitesi**, s.435-437.

fizik ve astronomi okumuştur. 1910'da üniversiteden mezun olmuş ve ünlü matematikçi Felix Klein'in yanında "*Analitik Fonksiyon Teorisi*" üzerine doktorasını yapmıştı.¹⁷²⁵

Bu dönemde A. Einstein, "*özel görelilik teorisini*" geliştirmişti. E. Freundlich, bu teoriyi astronomiye uygulamak için çalışmalara başlamıştı. A. Einstein'ın rölativite teorisine göre, ışığın, bir gravitasyon alanından geçerken sapmaya uğrayacağını deneysel olarak, 1914'ün Ağustos ayındaki "*Güneş Tutulması*" sırasında belirlemeye çalışan ilk astronom olmuştu. E. Freundlich, 1924'te Postdam Rasathanesi'nin arsası üzerine, "*Einstein Kulesi*" olarak tanınan Einstein Enstitüsü, E. Freundlich'in girişimleri sonunda kurulmuş ve bu enstitünün on yıl boyunca müdürlüğünü yapmıştı.¹⁷²⁶

E. Freundlich, Hitler'in yıkıcı ırkçı politikaları neticesinde Almanya'yı terk etmek durumunda kalmıştı. Astronomi alanında kürsü kurmak isteyen İstanbul Üniversitesi "*Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti*" aracılığıyla 1933'ün son baharında E. Freundlich'i Türkiye'ye davet etmişti. İstanbul Üniversitesi'ne Heyet Enstitüsü ve Kandilli Rasathanesi Müdürü olarak 1934'te Ordinaryüs Profesör unvanı ile göreve başlamıştı.¹⁷²⁷

İstanbul Üniversitesi'nde 14 Ocak 1935'te temeli atılan gözlemevinin planları A. Hikmet Holtay tarafından çizilmişti. Gözlemevi, hem bilimsel araştırmalar yapmak hem de öğrencilere uygulamalı eğitim vermek için kullanılacağı için üniversite bahçesi içinde kurulmuştu. E. Freundlich'in fikir ve tecrübesi, tasarımında etkili olmuştu.¹⁷²⁸ Öğrencilerin uygulamalı gözlem yapabilmesi için 1936'da güneş tutulması olayını incelemek için öğrencilerle Bilecik'e giderek gözlem yapmıştı.¹⁷²⁹

Türkiye'de bulunduğu dört yıllık dönemde E. Freundlich'in, bir ders kitabı yayımlamıştı. "*Astronomi*", adlı ders kitabı Fahir Yeniçay tarafından çevrilmiş ve İstanbul'da Mürettibiye Basımevinde 1937'de yayınlanmıştı. E. Freundlich'in, dokuz

¹⁷²⁵ D.A.A.P.A., "*İstanbul Emigranten Akten*", (Die an der Universität Tatigen Deutschen Professoren), B.2-P.74/35E, 10 Ocak 1936, s.1; A. Reisman, *Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu*, s.224-225; <http://www-history.mcs.st-and.ac.uk/Biographies/Freundlich.html>/Erişim Tarihi: 30 Temmuz 2019.

¹⁷²⁶ Sevtap İshakoğlu Kadioğlu, *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Tarihçesi...*, s.234; Muvaffak Seyhan, "*Pozitif Bilimler*", *Cumhuriyet*, (17 Ağustos 1978), s.2.

¹⁷²⁷ Feza Günergün, Sevtap Kadioğlu, "*Bilim İnsanlarının Ülkelerarası Yolculuğu: İstanbul Üniversitesi'nde Dört Yabancı Astronom (1933-1958)*", *Osmanlı Bilim Araştırmaları*, I/13, 2011, s.44-45; H. Widmann, *Üniversite Reformu ve Atatürk*, s.150; S. İshakoğlu Kadioğlu, *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Tarihçesi...*, s.233; F. Neumark, *Boğaziçine Sığınanlar*, s.60.

¹⁷²⁸ *Cumhuriyet*, "*Gözlemevi Kuruluyor*", 15 Ocak 1935, s.5.

¹⁷²⁹ *Cumhuriyet*, "*Güneş Tutulurken Bilecik'te yapılan Tetkik*", 22 Haziran 1936, s.1; *Akşam*, "*Bu Sabah Güneş Tutuldu*", 19 Haziran 1936, s.1; *Akşam*, "*Güneşin Tutulması Neden Mühim Bir Hadisedir?*", 22 Haziran 1936, s.2; *Akşam*, "*Türk Rasathanesi*", 24 Haziran 1936, s.3; *Tan*, "*Bilecikte Keşif*", 19 Haziran 1936, s.5.

makalesinden ikisi İstanbul Üniversitesi “*Fen Fakültesi Mecmuası*”nda, diğerleri ise, “*Türk Fiziki ve Tabii İlimler Sosyetaesi Bildirigleri*”nde yayımlanmıştı.¹⁷³⁰

E. Freundlich, Prag Üniversitesi’nin Kepler Kürsüsü’ne davet edilmesi üzerine, 1937’in ders yılı sonunda İstanbul Üniversitesi’nden ayrılmıştı. “*Tan*” gazetesinin köşe yazında E. Freundlich hakkında çıkan haberde gitme sebebi olarak şu olaylar gösterilmişti: “*İstanbul Üniversitesi’ne getirilen ecnebi profesörlerden üçünü kaçırdık. Bu ecnebi profesörler niçin kaçıyor? Onları Türkiye’de tutamamanın uzun birkaç sebebi vardır. Bir defa biz başka milletlerin bu zatlara verdiği parayı veremeyiz. Profesör F. Freundlich’e Prag Üniversitesi hem bütün kıdem hakları tanımış hem de on senelik bir sözleşme sunmuş, ayrıca büyük bir maaş ile önemli bir kürsü sunmuştu. Sonra büyük âlimler çalışmak için zengin malzemeye, büyük atölyelere muhtaçtır. İstedikleri alet ve kitapları getirmek onların aradığı muhit ve havayı yaratmak lazımdır. Ne yazık ki biz bunu tamamen gerçekleştiremedik. Hatta çoğu zamanda ikide bir bu adamlara verilen paranın azlığı ve çokluğu üzerine tartışmalar yapılarak onların izzetinefisleri kırılmıştı. Bu ve buna benzer şartlar ecnebi profesörlerin Türkiye’de kalmalarını zorlaştırmıştı.*”¹⁷³¹

E. Freundlich, Türkiye’den ayrıldıktan sonra 1939’da Hollanda’da konferanslar vermekte iken, Almanlar Çekoslovakya’yı işgal etmiş ve bunun üzerine İskoçya’ya gitmek zorunda kalmıştı. 1939’da İskoçya’da St. Andrews Üniversitesi’nde bir astronomi bölümü ile bir rasathane kurmakla görevlendirilmiş ve 1951’de Napier Kürsüsü Profesörlüğü’ne tayin edilmişti. 1959’da Alman Hükümeti’nin yurt dışına gitmek zorunda kalan profesörleri bütün geçmiş haklarını da geri vererek Almanya’ya davet etmesi üzerine, Almanya’ya dönerek Wiesbaden’e yerleşmiş ve Mainz Üniversitesi’ne Profesör olmuştu. E. Freundlich, 24 Temmuz 1964’te yaşamını yitirmişti.¹⁷³²

Ord. Prof. Dr. Erwin Finlay Freundlich’in Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

1. Grundlagen der Einsteinschen Gravitationstheorie, Almanya, 1916.
2. Astronomi, (W. Gleisberg ile beraber hazırlanmıştı), İstanbul, 1937.
3. Celestial Mechanichs, Almanya, 1958.

¹⁷³⁰ Erdal İnönü, “1923-1966 Döneminde Türkiye’nin Astronomi ve Astrofizik Dallarındaki Araştırmalara Katkısını Gösteren Bir Bibliyografya ve Bazı Gözlemler”, Edt. Feza Günergün, TÜBA Yayınları., Ankara, 2009, s.100-101.

¹⁷³¹ Ahmet Emin Yalman, “Ecnebi Profesörleri Kaçıyıyoruz”, *Tan*, (4 Haziran 1937), s.5.

¹⁷³² Klaus Detlev Grothusen, *Der Scurla Bericht*, s.127; Feza Günergün, Sevtap Kadioğlu, “Bilim İnsanlarının Ülkelerarası Yolculuğu: İstanbul Üniversitesi’nde Dört Yabancı Astronom”, s.55.

III- Ord. Prof. Dr. Wolfgang GLEISBERG

Wolfgang Gleisberg, Polanya'nın Breslau şehrinde 26 Aralık 1903'te doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Breslau'da yapmıştı. Yüksek öğrenimini Berlin ve Breslau Üniversiteleri'nde tamamlamıştı. 1927'de Breslau Üniversitesi'nin Matematik Enstitüsü'nde asistanlık yapmıştı. 1930'da doktorasını tamamlamıştı.¹⁷³³

Yahudi kökenli olduğu için Hitler'in faşist politikalarından dolayı W. Gleisberg, "Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamlarına Yardım Cemiyeti" aracılığıyla "İlmi Yardımcı" maddesinden yararlanarak 1934'te İstanbul Üniversitesi Rasathanesinde E. Freundlich'e İlmi Yardımcı olarak tayin edilmişti.¹⁷³⁴ Kısa bir süre sonra 1937'de E. Freundlich Türkiye'den ayrılmıştı. Yerine 1937'de getirilen Ord. Prof. Hans Rosenberg davet edilmişti.¹⁷³⁵ H. Rosenberg, iki yıl kadar çalıştıktan sonra vefat etmesi üzerine, Astronomi Enstitüsü'nde derslerin önemli bir kısmını W. Gleisberg vermeye başlamıştı.

W. Gleisberg, İstanbul'a geldikten sonra 1933-1934 ders yılından itibaren "Küresel Astronomi" dersini vermeye başlamıştı. Kısa sürede Türkçe öğrenerek on ay gibi bir sürede derslerini Türkçe vermişti. W. Gleisberg, Osmanlıca terimlerin Türkçe karşılıklarını belirlemek için kurulan dil komisyonlarında tek yabancı üye olarak da görev almıştı.¹⁷³⁶ Türkçe öğrenmiş olması, yabancı dildeki teknik terimlerin Türkçe karşılığını belirlemek için Türk bilim insanları ile fikir alışverişinde bulunmasına, yeni astronomi terimlerinin türetilmesine imkân vermişti. W. Gleisberg'in astronomi sözlüğü, daha sonra yayımlanan astronomi terim sözlüklerinde kaynak olarak kullanılmıştı.¹⁷³⁷

W. Gleisberg, Astronomi Enstitüsü'nün kuruluşuna E. Freundlich ile birlikte katkıda bulunduğu gibi, Astronomi Enstitüsü'ne 1936'da gelen teleskop sistemi ile gözlem programını başlatan bilim insanı olmuştur. Astrograf ile kuyruklu yıldızları ve asteroidleri gözlemlemiş, hareketlerini incelemiştir. Bu gözlemleri sırasında üç yeni

¹⁷³³ A. Reisman, **Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, s.228-229; Feza Günergün, Sevtap Kadioğlu, "Bilim İnsanlarının Ülkelerarası Yolculuğu: İstanbul Üniversitesi'nde Dört Yabancı Astronom", s.62-63.

¹⁷³⁴ **İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No:4104-59**, "Wolfgang Gleissberg Özlük Dosyası", 1934; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.288.

¹⁷³⁵ **İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No:4104-113**, "Hans Rosenberg Özlük Dosyası", 1937.

¹⁷³⁶ Sevtap İshakoğlu Kadioğlu, **İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Tarihçesi...**, s.240.

¹⁷³⁷ Abdullah Kızılırmak, **Gökbilim Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1969.

asteroit keşfetmiş ve bunlardan birine “Ankara” adını vermişti.¹⁷³⁸ Yaptığı çalışmalara W. Gleisberg, 1942’de, Türkiye’ye özgü bir gökyüzü haritası yayınlamıştı.¹⁷³⁹

Türk Astronomi Derneği 18 Mayıs 1954’te İstanbul’da kurulmuş ve ilk Yönetim Kurulu’nun Başkanlığına İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Nüzhet Gökdoğan getirilmişti. Bu yönetimde Ord. Prof. Dr. Wolfgang Gleisberg Asbaşkan olarak görev almıştı. Derneğin 23 Şubat 1957’de yapılan Olağanüstü Genel Kurulu’nda ise, Başkanlığa Astronomi Enstitüsü Müdürü W. Gleisberg seçilmişti.¹⁷⁴⁰

W. Gleisberg’in İstanbul Üniversitesi dönemi içinde yüz makalesi yayınlanmıştı. Bunlardan kırk üç tanesi İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Mecmuası’nda, Türk Fiziki ve Tabii İlimler Cemiyeti ve İstanbul Üniversitesi Observatoryumu Yazıları’nda yayınlanmıştı.¹⁷⁴¹

W. Gleisberg, 1958’de, süresi biten mukavelesinin uzatılmasını istememiş ve elli beş yaşında Almanya’ya dönmüştü. Frankfurt Johann Wolfgang Goethe Üniversitesi Astronomi kürsüsünde ders verdikten sonra, emekli olan Karl Schiller’in yerine 1960’da Astronomi Kürsüsü Başkanlığı’na getirilmişti. 1959-1962 yılları arasında, E. Freundlich’in ricası üzerine önce Mainz’da, 1964-1965’te sonra da 1965-1966 güz sömestrllerinde Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Astronomi Bölümü’nde ders vermişti. Fen Fakültesi Profesörler Kurulu’nun kararı ve İstanbul Üniversitesi Senatosu’nun onayı ile kendisine 1981’de, “*Proffesoris Honoris Causa*” ünvanı verilmişti. W. Gleisberg, diğer “*İlmi Yardımcı*”lardan ayrılan tek ve önemli bir özelliği olmuştu. Bu özellik, W. Gleisberg, E. Freundlich’in “*İlmi Yardımcı*”sı unvanıyla Türkiye’ye gelmiş danışman hocası üniversiteden ayrılmasına rağmen o Türkiye’den ayrılmamış ve yaptığı başarılı çalışmalar neticesinde Ord. Prof. kadar yükseltilmişti. 23 Ağustos 1986’da Oberursel-Oberstedten’deki evinde vefat etmişti.¹⁷⁴²

Ord. Prof. Dr. Wolfgang Gleisberg’in Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

1. Astronomi (E. Freundlich ile birlikte hazırlanmıştır), İstanbul, 1937.

¹⁷³⁸ **İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No:4104-59**, “*Wolfgang Gleissberg Özlük Dosyası*”, 1941; **Cumhuriyet Bilim Teknik**, “*Asteroid Ankara’nın Babası*”, 15 Aralık 1988, s.8.

¹⁷³⁹ W.Gleissberg, “*Türkiye Gökyüzü Haritası Çıktı*”, **Ayın Bibliyografyası**, Yıl 1, S.9-10, (Eylül 1942), s.24-25.

¹⁷⁴⁰ **Milliyet**, “*Türk Astronomi Derneği*”, 6 Temmuz 1954, s.2; **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1954, s.2

¹⁷⁴¹ Erdal İnönü, “*1923-1966 Döneminde Türkiye’nin Astronomi ve Astrofizik Dallarındaki Araştırmalara Katkısını Gösteren Bir Bibliyografya ve Bazı Gözlemler*”, s.99-116.

¹⁷⁴² Feza Günergün, Sevtap Kadioğlu, “*Bilim İnsanlarının Ülkelerarası Yolculuğu: İstanbul Üniversitesi’nde Dört Yabancı Astronom (1933-1958)*”, s.70-71.

2. Gökyüzü Haritası, İstanbul, 1942. (Milli Eğitim Bakanlığı'nın lise, fen ve edebiyat öğretmen okulları ve köy enstitüleri için yardımcı kitap olarak okutulmuştur.)
3. Kozmografya (Nüzhet Gökdoğan ile birlikte hazırlanmıştır), İstanbul, 1952.

IV-Ord. Prof. Dr. Alfred HEILBRONN

Alfred Heilbronn, 28 Mayıs 1885'te Fürth'te (Bavyera) doğmuştur. Üniversite öncesi öğrenimini Fürth ve Nürnberg'de tamamlamıştı. Daha sonra, Münih'te Ludwig-Maximilian Üniversitesi'nde doğa bilimleri (botanik, fizik, kimya) ve yan dal olarak da felsefe ve müzik okuyarak 1910'da mezun olmuştu. A. Heilbronn, kısa süreler içinde Monaco ve Berlin'de araştırma için görevlerde bulunmuştu. 1912'de Münster'e, üniversitenin Botanik Enstitüsü'ne yerleşmiş ve 1913'te doktora tezini tamamlamıştı. A. Heilbronn, 1914'te doçent, 1919'da profesör olmuş ve 1923'te de aynı üniversitenin Genetik Enstitüsü Müdürlüğüne atanmıştı.¹⁷⁴³

Yahudi asıllı olmasına rağmen gençliğinde vaftiz olup Protestan olmasına rağmen Hitler rejiminin ırkî baskıları sonucu 1932'de Zürih'e P. Schwartz'ın yanına geçmek durumunda kalmıştı. Orada “*Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti*” aracılığıyla eşi ve üç çocuğu ile 1933'te Türkiye'ye gelmişti. A. Heilbronn'un İstanbul Üniversitesi'ne botanik profesörü olarak çağırılması, Alman tarafınca da desteklenmişti. Çünkü Alman Dışişleri Bakanlığı bunu “*Fransız rekabetine karşı*” onaylamış ve ikametgâhını yurtdışına taşınması halinde ödenmesi zorunlu olan Rayh'ı terk etme vergisinden A. Heilbronn'un muaf tutulmasını sağlamıştı. İstanbul Üniversitesi, Fen Fakültesi Farmakobotanik ve Genetik Enstitüsü Müdürlüğü'ne 1933'te getirilmişti.¹⁷⁴⁴

Akademik kariyerinin Almanya'daki bölümünde A. Heilbronn, bitki fizyolojisi ve genetikle ilgili konular üzerinde çalışmalar yapmıştı. Fizyoloji alanında fototropik ve epinastik hareketler, canlı plasmanın viskozitesinin tayini ile genetik alanında apogami, poliploidi, nüvenin görevi ve genetik lokalizasyon onun araştırma konularıdır. Bunların

¹⁷⁴³ Tuna Ekim, “*Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Botanik, Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Bilim “Bilanço 1923-1998” Ulusal Toplantısı*, I. Kitap, Ankara, 1999, s. 274; H. Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.303-304; Stanford J. Shaw, **1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye**, s.431; E. Hirsch, **Anılarım**, s.192.

¹⁷⁴⁴ **İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No:4104-231**, “*Alfred Heilbronn Özlük Dosyası*”, 1933; H. Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.268; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.156; Stanford J. Shaw, **1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye**, s.432; A. Reisman, **Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, s.88; Faruk Şen, **İstanbul'a Sığınanlar Almanya'ya Renk Katanlar**, s.125.

dışında, yenebilen ve zehirli olan mantarları tanıtmaya faaliyetlerinde bulunmuş, bir koleksiyon düzenlemiş ve bu alanda yapılan yayınlara katılmıştı.¹⁷⁴⁵

Türkiye’de A. Heilbronn, farmasötik botanik ve farmakognozi alanlarının temeli olan floristik çalışmalara hemen başlamış, bunun için öğrencileri ve asistanları ile birlikte, İstanbul yakınlarına, Anadolu’ya botanik gezileri düzenlemişti. Bu geziler sırasında bitki örnekleri toplayarak, Türkiye florasını tanımaya ve çalışma arkadaşlarına tanıtmaya çalışmıştı. A. Heilbronn’un 1934’ten 1955’e yani emekli oluncaya kadar Anadolu’da araştırma gezileri yapmıştı. Bu yöreler ise; Uludağ, Marmara, Adana yani Güney Anadolu’yu, İzmir, Muğla, Aydın, Ödemiş bölgesini, Erciyes Dağı’nı, Afyon, Burdur, Antalya yolunu, Rize, Artvin, Çıldır, Kars, Sarıkamış, Erzurum, Gümüşhane, Zigana, Trabzon yörelerini gezmişti. Van Gölü ve Ağrı Dağı’na da gitmek istemişti.¹⁷⁴⁶

Bu gezilerden toplanan bitkiler ile enstitüde bir herbaryumun temelini atan A. Heilbronn, bu bitkileri Boissier’nin Flora Orientalis’inden belirlemiş ve asistanlarının da bu Latince eserden yararlanabilmeleri için onlara Latince dersi vermişti. Bununla beraber, kendisi bitki sistematığına yönelmemiş, gezileri ile ilgili floristik yayınlar yapmamıştı. Asistanlarını genetik, morfolojik ve anatomik çalışmalara yöneltmişti.¹⁷⁴⁷ A. Heilbronn ve Curt Kosswig birlikte genetik alanda çalışmalar yapmış ve bu konuda birlikte yazdıkları “*Principia Genetica*” adlı eser Türkiye’de yazılmış ilk genetik kitabı olmuştu.¹⁷⁴⁸

Biyoloji binası içinde A. Heilbronn, zengin bir botanik kitaplığı oluşturmuştu. Botanik Enstitüsü Kütüphanesi olarak adlandırılan bu kütüphanede, Boissier’nin Flora Orientalis’ini, Hayek’in Prodrömus’unu, komşu ülkelerin, Orta Avrupa’nın, Fransa’nın temel floralarını, her botanik dalı ile ilgili ansiklopedik ve özel eserleri tıbbi bitkileri konu edinen kitapları, birçok yabancı dergiyi bulmak mümkün olmuştu.¹⁷⁴⁹

A. Heilbronn’un müdür olarak görev aldığı Farmakobotanik ve Genetik Enstitüsü’nde Nebat Biyolojisi, Genetik, İspençiyari Nebatat, Bitki Anatomisi ve Farmakognozi dersleri verilmişti. Bitki Biyolojisi ve Genetik A. Heilbronn’un önemli çalışmalar yaptığı alan olmuştu. Nebat Biyolojisi dersi onun “*Büyük Dersi*” olmuş ve

¹⁷⁴⁵ Asuman Baytop, **Türkiye’de Botanik Tarihi Araştırmaları**, s.317; Orhan Küçüker, **İstanbul Üniversitesi Biyolojik Bellek Koleksiyonları**, Nobel Kitapevi, İstanbul, 2018, s.59.

¹⁷⁴⁶ B.C.A., Fon: 30.10.0.0, Gömlek: 199, Kutu: 361, Sıra: 10, 24 Temmuz 1941; Asuman Baytop, **Türkiye’de Botanik Tarihi Araştırmaları**, s.320.

¹⁷⁴⁷ Asuman Baytop, **Türkiye’de Botanik Tarihi Araştırmaları**, s.321.

¹⁷⁴⁸ A. Heilbronn, K. Kosswig, **Principia Genetica, Katılım Biliminin Temel Anlamları ve Temel Vakıaları**, (Çev. Dr. Sara Akdik), Kenan Matbaası, İstanbul, 1947.

¹⁷⁴⁹ Asuman Baytop, **Türkiye’de Botanik Tarihi Araştırmaları**, s.321-322. Orhan Küçüker, **İstanbul Üniversitesi Biyolojik Bellek Koleksiyonları**, s.76.

bu dersi büyük amfide vermişti. Ayrıca 1939'da Eczacı Mektebi içinde okutulmakta olan Farmakognozi dersini de okutmuştu.¹⁷⁵⁰

A. Heilbronn ayrıca, farmasötik botanik ve farmakognozi konularıyla ilgili olarak, 1940'da ve 1948'de Türk Kodekslerini hazırlayan Kodeks Komisyonlarına üye seçilmişti. Bu kodekslerdeki bitkisel droglara ait bahisleri yazmış ve Kodeks'e bu drogları anatomik olarak tanıtan şekiller eklemişti.¹⁷⁵¹ A. Heilbronn kısa sürede Türkçe öğrenip çeşitli botanik ve farmakoloji ders kitapları yazmıştı.

A. Heilbronn, diğer mülteci bilim insanları ile Türk Vatandaşlığına geçmek için Başbakanlığa 1945'te müşterek dilekçe vermişti. Yapılan incelemeler neticesinde 1947'de Türk Vatandaşlığını almaya hak kazanmıştı.¹⁷⁵² A. Heilbronn'ın ilk eşi 1944'te, İstanbul'da yaşamını yitirince, Aşiyen Mezarlığı'na defnedilmişti. Daha sonra ise, 1948'de asistanı Fatma Mehpare Başarman ile evlenmişti. Bu evlilikten oğulları Kurt Lütfi Leopold Heilbronn İstanbul'da dünyaya gelmişti. Oğulları Kurt Heilbronn bu konu hakkında; *"bir ecnebi ile üniversite mensubu evlenemeyeceğinden babam Türk vatandaşlığına geçti"*¹⁷⁵³ demişti.

Kurt Heilbronn, 1997'de ailesi hakkında şu ifadeleri dile getirmişti: *"Bir tarafta Heilbronn ailesinin Yahudi olan kısmı var, öte tarafta da Hristiyanlığı kabul etmiş olan ve dine derinden bağlı kısmı. Babam, bu kırılmayı on yıllar boyunca sessiz sedasız kendi içinde taşımıştır ve bugün dahi bu, aileden geriye kalanlar arasında Amerika'daki Protestan üvey kız kardeşim ve İsveç'teki Yahudi kuzenim gibi halâ dile getirilemeyen önemli bir noktadır. Bu kırılmayı ben annemden ki kendisi de Müslüman'dır, gizli bir miras olarak devraldım."*¹⁷⁵⁴

A. Heilbronn, 1955'te de yaş haddinden dolayı yetmiş yaşında emekliye ayrılmıştı.¹⁷⁵⁵ Bu tarihten sonra sözleşmeli olarak üniversitedeki görevine devam etmişti. 1960'da emeklilik hakları tanınınca Almanya'ya dönmüştü. Münster

¹⁷⁵⁰ Asuman Baytop, **Türkiye'de Botanik Tarihi Araştırmaları**, s.318; Muvaffak Seyhan, *"Fen Fakültesi'nin Altın Çağı"*, **Cumhuriyet**, (5 Mart 1972), s.2.

¹⁷⁵¹ Asuman Baytop, **Türkiye'de Botanik Tarihi Araştırmaları**, s.324; Orhan Küçük, **İstanbul Üniversitesi Biyolojik Bellek Koleksiyonları**, s.92.

¹⁷⁵² **B.C.A.**, Fon: 30.10.0.0, Kutu: 125, Gömlek: 888, Sıra: 7, 4 Ağustos 1945.

¹⁷⁵³ Kurt Heilbronn, *"75. Yılında 1933 Üniversite Reformu Görüşler ve Anılar Sempozyumu"*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 18 Aralık 2008; **Şalom**, *"1933 Üniversite Reformu Sempozyumu"*, 3 Aralık 2008, s.1; F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.60.

¹⁷⁵⁴ Kemal Bozay, **Exil Türki Ein Forschungsbeitrag Zur Deutschsprachigen Emigration In Die Türkei 1933-1945**, Münster, 2001, s.111.

¹⁷⁵⁵ **B.C.A.**, Fon: 30.1.0.0, Kutu: 19, Gömlek: 108, Sıra: 25, 28 Mayıs 1955; **Cumhuriyet**, *"Yaş Haadini Dolduran Profesörler"*, 21 Haziran 1955, s.2.

Üniversitesi'ne botanik ve genetik onursal profesörü olarak atanan A. Heilbronn, 17 Mart 1961'de Münster'de yaşama gözlerini yummuştu.¹⁷⁵⁶

Süleymaniye'deki Botanik Anabilim Dalı'nda düzenlenen 12 Aralık 2003'te Prof. A. Heilbronn'u anma töreninde, o güne kadar “*İstanbul Üniversitesi, Botanik Bahçesi*” olarak bilinen yetmiş yıllık bahçeye, “*Alfred A. Heilbronn Botanik Bahçesi*” adı verilmişti. Günümüzde ise, Alfred A. Heilbronn Botanik Bahçesi 2015'te Diyanet İşleri Başkanlığı'na devredilmişti. Osmanlı döneminde bu bahçenin bulunduğu arazide Şeyhülislamlık makamının bulunması, Botanik Bahçesinin Diyanet İşleri Başkanlığı'na devredilmesine gerekçe olarak gösterilmişti.¹⁷⁵⁷

Ayrıca, İstanbul Üniversitesi, Doğal Zenginlikleri Araştırma ve Uygulama Merkezi (DOZEM), yayın organı olan Acta Naturae'nin beşinci sayısı “*A. Heilbronn*”a armağan edilmişti.¹⁷⁵⁸

Ord. Prof. Dr. Alferd Heilbornn'nın Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

1. İspençiyari Nebatat (Pharmakobotanik Angiospermilerin Bilhassa Tabbi Nebatların Sistematiği, (Çev. Sara Akdik), İstanbul, 1940.
2. Nebat Biyolojisi, 2 Cilt, (Çev. Sara Akdik İstanbul), 1940-1943.
3. Botanik ve Genetik'e Giriş, (Çev. Sara Akdik), İstanbul, 1943.
4. Principia Gnetica, Katılım ve Bilimin Temel Anlamları ve Temel Vakıaları, (Prof. C. Kosswig ile birlikte hazırlanmıştır), (Çev. Sara Akdik), İstanbul, 1947.¹⁷⁵⁹

V- Ord. Prof. Dr. Leo BRAUNER

Leo Brauner, 16 Mayıs 1898'de Viyana'da doğmuştu. İlk ve ortaöğrenimini Viyana ve Berlin'de tamamlamıştı. Lise sınavını ise Berlin'de 1916'da vermişti. 1916-1918 yılları arasında Avusturya-Macaristan ordusunda subay olarak görev almıştı. Üniversite öğrenimine Viyana'da başlayan L. Brauner, 1919-1920'de Greifswald Üniversitesi'nde, 1920-1922'de de Jena Üniversitesi'nde devam etmişti. Prof. Renner'in öğrencisi olarak 1922'in Nisan'ında tamamladığı “*Lichtkrimmung und Licht wachstamsreaksion*” (Işık

¹⁷⁵⁶ Asuman Baytop, **Türkiye'de Botanik Tarihi Araştırmaları**, Edt: Feza Günergun, Ankara, 2004, s.316.

¹⁷⁵⁷ **Sözcü**, 1 Ağustos 2017.

¹⁷⁵⁸ **Hürriyet**, 13 Aralık 2003, s.6; **Cumhuriyet**, “*Prof. Hailbornn'a Vefa*”, 13 Aralık 2003, s.3. Asuman Baytop, **Türkiye'de Botanik Tarihi Araştırmaları**, s.325.

¹⁷⁵⁹ **İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No:4104-231**, “*Alfred Heilbronn Özlük Dosyası*”; Arslan Terzioğlu, “*Türkiye'de Görev Yapmış Olan Alman Asıllı Tıp Bilim İnsanları*”, s.165-167.

Kırılması ve Işık Gelişmesinin Reaksiyonu) başlıklı çalışması ile doktorasını vermişti.¹⁷⁶⁰

L. Brauner, 1922-1924 yılları arasında Berlin Üniversitesi, Bitki Fizyolojisi Enstitüsü'nde, 1924-1925'te ise Würzburg Üniversitesi, Botanik Enstitüsü'nde asistan olarak çalışmıştı. Daha sonra, 1925'te tekrar Jena Üniversitesi'ne dönmüş ve botanik alanında “*Über die Beziehungen zwischen Reizmenge und Reizerfolg*” adlı çalışmasını tamamlayarak doçent olmuştu. 1925-1929 yılları arasında burada “*Privat Dozent*” ve başasistan olarak görev yapmıştı. L. Brauner, 1929-1930'da “*Rockefeller Fellow*” olarak Dublin Trinity College'da misafir araştırmacı olarak bulunmuştu. 1932'de ise Jena Üniversitesi'nde profesör olmuştu. Nisan 1933'te Musevi asıllı olması nedeniyle Alman Hükümeti tarafından işine son verilmişti. Ağustos 1933'te Oxford Üniversitesi, Botanik Enstitüsü'nde misafir araştırmacı olarak çalışmıştı.¹⁷⁶¹

L. Brauner, “*Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti*” aracılığıyla eşi, çocukları ve kayınpederi ile Ekim 1933'te İstanbul'a gelmişti. Fen Fakültesi, Umumi Botanik Enstitüsü Müdürlüğü'ne ordinaryüs profesör olarak atanmıştı.¹⁷⁶² L. Brauner, bu kurumda yirmi iki yıl hizmet vermiş ve 1933-1955 yılları arasında otuz iki bilimsel makale yayınlamıştı. Bunların dörtte üçü Türk dergilerinde ve başlıca, yayın kurulunda görevli olduğu İstanbul Üniversitesi “*Fen Fakültesi Mecmuası*”nda yayımlanmıştı. Diğerleri yabancı dergilerde basılmıştı.¹⁷⁶³

L. Brauner, Umumi Botanik Enstitüsü Müdürü olarak görev almaya başladıktan sonra, biyoloji öğrencilerine fizyoloji ve sistematik dersleri vermişti. L. Brauner, Türk Fiziki ve Tabii İlimler Cemiyeti'nin kuruluşundan itibaren üyesi olmuş, bu cemiyetin bilimsel toplantılarına katılmış, bildiriler sunmuştu. Cemiyetin yönetim kurulunda, 1938-1942 yılları arasında, ikinci başkanlardan biri olarak görev almıştı. L. Brauner, A. Heilbronn ile Türkiye florası ile ilgilenmiş ve onun tanıtılmasında yararlı olabilecek

¹⁷⁶⁰ Asuman Baytop, *Türkiye'de Botanik Tarihi Araştırmaları*, s.328; Sevtap İshakoğlu Kadioğlu, *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Tarihçesi (1900-1946)*, s.207; Yusuf Vardar, “*Prof. Brauner'in Ardından*”, *Biyoloji Dergisi*, S. 25, 1975, s.2; Klaus Detlev Grothusen, *Der Scurla Bericht*, s.128; Stanford J. Shaw, *1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye*, s.431.

¹⁷⁶¹ A. Baytop, *Türkiye'de Botanik Tarihi Araştırmaları*, s.335; S. İshakoğlu Kadioğlu, *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Tarihçesi (1900-1946)*, s.208; Yusuf Vardar, “*Prof. Brauner'in Ardından*”, s.3.

¹⁷⁶² *İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No:4104-28*, “*Leo Brauner Özlük Dosyası*”, 1933; F. Neumark, *Boğaziçine Sığınanlar*, s.134; H. Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, s.265.

¹⁷⁶³ Asuman Baytop, *Türkiye'de Botanik Tarihi Araştırmaları*, s.340; *Cumhuriyet*, “*Üniversite Hayvanat Enstitüsü de Dün Açıldı*”, 4 Haziran 1937, s.5.

yayınlar yapmıştı. L. Brauner Fen Fakültesini temsilen 14 Şubat 1954'te Paris'te toplanan Milletlerarası Botanik Konferansına Türkiye adına katılmıştı.¹⁷⁶⁴

Hitler'den sonra Almanya'da ülkeyi terk eden bilim insanlarının emeklilik ve özlük hakları tanınınca 27 Haziran 1955'te Türkiye'den ayrılmıştı. Münih'te Botanik Enstitüsü ve Botanik Bahçesi'nin Müdürlüğünü üstlenmişti. 1968'de emekli olan L. Brauner, 1 Ocak 1974'te Münih'te yaşamını yitirmişti.¹⁷⁶⁵

Prof. Dr. Leo Brauner'in Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

1. Nebatların Metabolizma Fizyolojisi, (Çev. Lütfiye Irmak), İstanbul, 1939.
2. Nebatların Büyüme ve Hareket Fizyolojisi, (Çev. Lütfiye Irmak), İstanbul, 1940.
3. Tohumla Bitkilerin Sistematigi, (M. Hassman ile birlikte hazırlanmıştır), İstanbul, 1945.
4. Kriptogramların Sistematigi ve Evrimi, (Çev. Lütfiye Irmak), İstanbul, 1946.¹⁷⁶⁶

VI-Ord. Prof. Dr. Alfred Curt KOSSWIG

Curt Kosswig, 30 Ekim 1903'te Berlin'de doğmuştu. 1922'de Berlin Schöneberg Hohenzollernschule'den mezun olmuştu. Berlin Üniversitesi'nde felsefe, doğa bilimleri özellikle de zooloji ve genetik ağırlıklı üniversite eğitimi görmüştü. Prof. Dr. Erwin Bauer'ın danışmanlığında genetik alanında doktora yapmış ve 1 Nisan 1927'de doktor unvanını almıştı. Münster Üniversitesi, Felsefe ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Zooloji Enstitüsü'nde asistan olarak çalışmıştı. C. Kosswig, 1930 Şubat'ında da doçent olmuştu.¹⁷⁶⁷ Braunshweig Teknik Üniversitesi'nde Genel Biyoloji ve Zooloji Profesörü olmuş ve Doğa Bilim Müzesi Müdürlüğü görevini yürütmüştü.¹⁷⁶⁸

Nasyonal Sosyalist Parti, biyoloji ve genetik konularına önem verdiğinden, kendisinden konferanslar ve dersler vermesini istemişti. C. Kosswig'i, Bölge SS Eğitim sorumlusu olarak atanmıştı. Görevi; "*İrk ve İskân Şubesi*"ndeki öğretmenleri eğitmek, ırk bilimi ve toplum biyolojisi konularında parti üyelerine, üniversite öğrencilerine ve ilgili vatandaşlara da bu konularda ders vermekle yükümlü olmuştu. Ancak bir bilim

¹⁷⁶⁴ Muvaffak Seyhan, "*Fen Fakültesi'nin Altın Çağı*", **Cumhuriyet**, (5 Mart 1972), s.2; A. Reisman, **Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, s.89; Orhan Küçük, **İstanbul Üniversitesi Biyolojik Bellek Koleksiyonları**, s.57.

¹⁷⁶⁵ Stanford J. Shaw, **1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye**, s.431; Orhan Küçük, **İstanbul Üniversitesi Biyolojik Bellek Koleksiyonları**, s.57.

¹⁷⁶⁶ **İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No:4104-28**, "*Leo Brauner Özlük Dosyası*", 1933; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.428-429.

¹⁷⁶⁷ Dinçer Gülen, Orhan Küçük, "*Ord. Prof. Dr. Curt Kosswig (1903-1982), Bilimsel Çalışmaları ve Zooloji Bilim Dalına Katkıları*", **Acta Naturae**, S.4,(Ekim 2003), s.6.

¹⁷⁶⁸ **İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No: 4104-78**, "*Curt Kosswig Özlük Dosyası*" 1937; **Cumhuriyet**, 5 Ekim 1937, s.6; H. Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.304; S. J. Shaw, **1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye**, s.436.

insanı olarak Nasyonal Sosyalistler'in görüşlerini eleştirmesi neticesinde hakkında soruşturma başlatılmıştı. Ayrıca Yahudi dostlarıyla ilişkisini sürdürmüştü. Politik nedenlerle dostlarından vazgeçemeyeceğini beyan edince, Eğitim Bakanlığı tarafından ağır bir ihtar verilmişti. Derslerine “*Heil Hitler*” demeden başlaması da ayrı bir suç oluşturmıştı. C. Kosswig, Yahudi meslektaşlarının gördüğü zulüm ve Nazi ırkçılığının bilimi çarpıtma çabalarına tepki vermiş, bundan dolayı Nazilerin sert politikalarından zarar görmeye başlamıştı. Almanya’da bu gelişmeler yaşanırken İstanbul’da bulunan A. Heilbronn aracılığıyla bir davet almış ve tereddütsüz bu çağrıya uymuştu.¹⁷⁶⁹

Eşi ve üç çocuğuyla birlikte 1937’de Türkiye’ye gelmişti. İstanbul Üniversitesi, Fen Fakültesi, Zooloji Enstitüsü’ne Zooloji Profesörü ve Enstitü Müdürü olarak atanmıştı.¹⁷⁷⁰ C. Kosswig, genetik, sitoloji, Türkiye ve Yakın Doğu hayvan coğrafyası ve faunası, cinsiyet tayini ve evölüsyonu konularında yaptığı çalışmalarla tanınmıştı. Türkiye’de bulunduğu süre içerisinde öğrenci ve çalışma arkadaşlarını da tür özelliklerinin kalıtımı, kalıtsal tümörlerin histolojisi ve sitolojisi, balıklarda poligenik cinsiyet tayini, Türkiye tatlı su ve deniz balıklarının sistematigi, Anadolu’da hayvan türlerinin sistematigi üzerine çalışmalar yapmıştı.¹⁷⁷¹

C. Kosswig, İstanbul Üniversitesi’nde görev aldığı dönemde, Genel Zooloji, Memleket Hayvanları (Suat Nigar ile), Ökoloji, Ontogenes, Filogenes, FKB Laboratuvarı, Sistematik Laboratuvarı (Melahat Çağlar ile), Fıkrasızlar Laboratuvarı (Saadet Ergene ile), Fizyoloji Laboratuvarı (S. Okay ile), Memleket Faunası Laboratuvarı (Suat Nigar ile) ve Tekâmül Teorisi adlı dersleri vermişti.¹⁷⁷²

C. Kosswig, İstanbul Üniversitesi’nde Zooloji Enstitüsü’nü yönetmiş ve öğretim üyesi olarak ders vermişti. 1950’de Baltalimanı’nda Hidrobiyoloji Enstitüsü (Deniz Araştırma Enstitüsü)’nü kurmuştu. Manyas Gölü’ndeki Kuş Cenneti’nin Milli Park olmasını sağlamıştı.¹⁷⁷³ Zooloji Müzesi koleksiyonlarını büyük ölçüde genişletmişti.

¹⁷⁶⁹ Klaus Detlev Grothusen, *Der Scurla Bericht*, s.132-133; S. J. Shaw, *1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye*, s.437; H. Widmann, *Üniversite Reformu ve Atatürk*, s.157.

¹⁷⁷⁰ *İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No: 4104-78*, “*Curt Kosswig Özlük Dosyası*”, 1937; *Tan*, “*Yeni Alman Profesörler Geldi*”, 22 Ekim 1937, s2; H. Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, s.305; A. Reisman, *Nazizm’den Kaçanlar ve Atatürk’ün Vizyonu*, s.94.

¹⁷⁷¹ Atıf Şengül, “*İstanbul Üniversitesinde 1933 Reformundan Sonra Zoolojinin Gelişmesi İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesinde Çeşitli Fen Bilimi Dalları Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi Milletler Arası Bilime Katkısı*”, *İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 3042*, İstanbul, 1982, s.97-101; Dinçer Gülen, Orhan Küçüker, “*Ord. Prof. Dr. Curt Kosswig...*”, s.13.

¹⁷⁷² *İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No: 4104-78*, “*Curt Kosswig Özlük Dosyası*”, 1937.

¹⁷⁷³ *Cumhuriyet*, “*Manyas’ta Kanat Şakırtıları Azalacak mı?*”, 3 Ağustos 1986, s.3; *Cumhuriyet Dergi*, “*Curt Kosswig Manyas Kuş Cennetinin Babasıydı*”, S. 727, 27 Şubat 2000, s.7; *Cumhuriyet*, “*Kuş Cennetinde 239 Tür Var*”, 19 Mayıs 1976, s.10; F. Neumark, *Boğaziçine Sığınanlar*, s.60; A. Reisman, *Nazizm’den Kaçanlar ve Atatürk’ün Vizyonu*, s.88.

Anadolu faunasını yakından tanımak, belirlemek ve verileri sistemleştirmek amacı ile saha çalışmalarına ağırlık vermişti. Bu çalışma çerçevesinde 1940'da itibaren on beş yıl ülkeyi baştan sona gezmişti. Türkiye'deki Kelaynak kuşlarının tanıtımında ulusal bir değer olmaları yönünde çalışmalar başlatmıştı. Bu kuşların Birecik-Urfa'da incelenmeleri ve korunmaları yönünde çok emek vermişti. Bu türün yok olmaması için konuyu uluslararası platforma taşımıştı.¹⁷⁷⁴

Türkiye'deki göllerin balıklandırılması konusunda öncülük ederek, göl ve akarsularda balık türleri saptama çalışmalarını yürütmüştü. Eğitimlerini yurtdışında tamamlayan genç Türk bilim insanlarını bölümündeki kadrolara katarak zoolojinin gelişmesi için planlı bir çalışma başlatmıştı. Türkiye'de kaldığı on yedi yıl boyunca öğrenci yetiştirme ve zooloji bölümünün gelişmesinde büyük rol oynamıştı. Türkiye Deniz Balıkları Takvimi'nin hazırlanmasını sağlamıştı.¹⁷⁷⁵

Akademik bilgisi, ünü ve ilişkileri sayesinde 1951'de Hidrobiyoloji Enstitüsü'nde Ortadoğu'nun zoo-coğrafyası üzerine UNESCO destekli İstanbul'da uluslararası bir sempozyum düzenlemişti.¹⁷⁷⁶ Zoolojide alanında kendi bulduğu veya öğrencilerinin adını verdikleriyle birlikte onun adını taşıyan birçok canlı türünü keşfettiği için C. Kosswig'in adı yirmi bir taksona verilmişti.¹⁷⁷⁷

C. Kosswig, Almanya'nın Hamburg Üniversitesi'nden davet alınca 1 Ocak 1955'te gitmiş ve beş ay gibi kısa bir süre için tekrar İstanbul'a dönerek görevine devam etmişti. İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi C. Kosswig'e "*Honoris Causa*" (Şeref Doktoru) unvanı verilmişti.¹⁷⁷⁸ Sözleşmesi dolduktan sonra da Fen Fakültesi'ndeki görevinden tamamen ayrılmıştı. Türkiye'ye tekrardan 1969'da gelen C. Kosswig, Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde misafir profesör olarak çalışmış ve ardından Almanya'ya dönmüştü.¹⁷⁷⁹

¹⁷⁷⁴ Cavit Orhan Tütengil, "Kelaynakların Öğrettiği", **Cumhuriyet**, (22 Kasım 1972), s.2; **Cumhuriyet**, "Prof. Kosswig Anadolu Gezisinde", 3 Eylül 1964, s.5; H. Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.307.

¹⁷⁷⁵ **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1964, s.5; **Cumhuriyet**, "Balıksız Göllerimizde Balık Yetiştirilecek", 27 Şubat 1954, s.3; **Cumhuriyet**, "Balıkçılık Enstitüsünde Bir Saat", 11 Ekim 1954, s.5.

¹⁷⁷⁶ **Akşam**, "Hayvanat Sempozyumu Başlıyor", 21 Temmuz 1951, s.4.

¹⁷⁷⁷ Dinçer Gülen, Orhan Küçük, "Ord. Prof. Dr. Curt Kosswig (1903-1982), Bilimsel Çalışmaları ve Zooloji Bilim Dalına Katkıları", s.15.

¹⁷⁷⁸ H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.157.

¹⁷⁷⁹ **B.C.A.**, Fon: 30.18.1.2, Kutu: 245, Gömlek: 8, Sıra: 19, 3 Şubat 1970; F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.134; Selim Seyhan, "Üniversite Reformunun 80. Yılında Retrospektif Bir Değerlendirme", **Bilim Teknik**, (1 Kasım 2013), s.14. Atatürk Üniversitesi Personel Daire Başkanlığı'ndan Curt Kosswig'in özlük dosyası resmi yazı ile talep edilse de, kurum "Özel Hayatı Koruma Kanunu" kapsamında özlük dosyasını araştırmaya açmamış ve bu kapsamda Atatürk Üniversitesi'ndeki çalışmaları işlenememiştir.

Zoolog C. Kosswig, 29 Mart 1982'de Hamburg'da yaşamını yitirmişti.¹⁷⁸⁰ Türkiye sevgisini ebedi dünyasına katmak için C. Kosswig'in cenazesi vasiyeti üzerine İstanbul'a getirilmiş ve 8 Nisan 1982'de Üniversite Merkez binasında kendisi için düzenlenen törenin ardından Rumeli Hisarı Mezarlığı'nda toprağa verilmişti.¹⁷⁸¹

Hamburg Üniversitesi Rektörü Peter Fischer Appelt de cenaze töreni için 1982'de İstanbul'a gelmiş ve C. Kosswig'in anısı hakkında şöyle bir konuşma yapmıştı: *"Bir kişi yabancı topraklarda gömülmek istiyorsa, son istirahatgahı olarak seçtiği ülkeyi kalbinin derinliklerinde seviyor demektir. Curt Kosswig içinde yaşadığı çağın şartları yüzünden, iki dünya arasında bir gezgin olmuştu. En sonunda da Doğu dünyasını, büyük reformcu Kemal Atatürk'ün modern Türkiye'sini seçti. Bunu, çalışmalarını ve sevgisini adanmış olduğu bir halka karşı şükran ve dayanışma olarak anlamalıyız. Bu kararda, savaş ve baskıların damgasını vurduğu bir yüzyılda yıldızların parıldadığı unutulmaz bir anın hatırası yaşamaktadır. O an ki, Türk Hükümeti 1933'ten sonra görevlerinden atılan Alman Profesörlere kucaklarını açmış ve bu suretle de Türkiye'de Avrupaî anlamda bir modern üniversite konseptini gerçekleştirmiştir. Bu esere Curt Kosswig'den önce ve onunla birlikte katılmış olan herkesin katkısı çok fazla idi. Dolayısıyla bugün özellikle Türkiye'ye ve Türk Üniversitelerine teşekkür ve saygılarımı sunar, Federal Almaya Cumhuriyet'indeki bütün yüksekokulların dostluk duygularını iletirim."*¹⁷⁸²

Ord. Prof. Dr. Alfred Curt Kosswig'in Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

1. Hayvanat Notları, (Zoooloji Ders Notları), İstanbul, 1937.
2. Hayvanat Hülasası, İstanbul, 1938.
3. Umumi Zoooloji (Çev. Melahat Çağlar-Saadet Ergene), İstanbul, 1941.
4. Umumi Zoologi Kısım I-II-III. (Çev. Melahat Çağlar, Saadet Ergene), İstanbul, 1944-1945.
5. Principia Genetica *"Kalıtım Biliminin Temel Anlamları ve Temel Vakıalar"*, (A. Heilbronn ile Birlikte Hazırlanmıştır), (Çev. Sara Akdik), İstanbul, 1947.
6. Biyoloji III (A. Şengün ve S. Yalvaç ile Birlikte Hazırlanmıştır), İstanbul, 1951.
7. Hidrobiologi Araştırma Enstitüsü'nün Kuruluş ve Vazifeleri, İstanbul, 1954.

¹⁷⁸⁰ Son Posta, "Prof. Kosswig Öldü", 30 Mart 1982, s.6; Hürriyet, 30 Mart 1982, s.3.

¹⁷⁸¹ Akşam, "Prof. Kosswig Anıldı", 9 Nisan 1982, s.5; Cumhuriyet, Prof. Kosswig İçin Tören", 9 Nisan 1982, s.7; Halim Spatar, "Savaşla Gelen Profesörler", Cumhuriyet Dergi, S.727, (27 Şubat 2000), s.5.

¹⁷⁸² Detlev Grothusen, Die Deutsche Wissenschaftliche Emigration in die Türkei 1933-1945, Universitaet Hamburg, Wissenschaft Hamburg, 1984, s.199-200.

8. Türkiye Denizleri Balıkçılık Takvimi, (C. Türkmen ile Birlikte Hazırlanmıştır), İstanbul, 1955.¹⁷⁸³

VII- Ord. Prof. Dr. Richard Edler von MİSES

Richard Edler von Mises, 19 Nisan 1883'te o dönem Avusturya kontrolünde olan ve Lemberg olarak bilinen, bugün ise Ukrayna sınırları içinde yer alan Lvov'da doğmuştur. Ağabeyi Ludwig von Mises, en az kendisi kadar ünlü bir iktisatçı olmuştur. 1901'in sonbaharında, akademik liseyi Latince ve matematikten onur derecesi alarak bitirmişti. Von Mises, girdiği Viyana Teknik Üniversitesi'nde matematik, fizik ve mühendislik okumuş ve mezuniyetinin ardından Georg Hamel'in yanına asistan olarak atanmıştı. 1907'de Viyana'da doktorasını tamamlamış, bir sonraki yıl ise Brunn'de mühendislik üzerine konferansıyla belgesini almıştı. Von Mises, 1909'dan 1918'de Strasbourg'da uygulamalı matematik profesörü olarak çalışmıştır.¹⁷⁸⁴

I. Dünya Savaşı'ndan önce pilot eğitimi alan Von Mises, motorlu uçuş üzerine ilk üniversite dersini 1913'te vermiş ve savaş başladıktan sonra da Avusturya- Macaristan ordusuna pilot olarak katılmıştı. Savaş öncesinde, uçak tasarımı üzerine dersler de alan Von Mises, bunu savaş sırasında pratiğe dökmüştü. 1915'te Avusturya ordusuna altı yüz beygir gücünde motoru olan bir savaş uçağı yapmak için kurulan bir araştırma grubuna liderlik etmişti. Savaşın bitiminde, Dresden Teknik Üniversitesi'nde Hidrodinamik ve Aerodinamik Kürsüsü Başkanlığı'na atanmıştı. Von Mises, kısa bir süre sonra da, 1919'da, Berlin Üniversitesi Uygulamalı Matematik Enstitüsü Direktörlüğü görevine seçilmişti.¹⁷⁸⁵

Naziler'in iktidara gelmesiyle Yahudiler 1933'ten itibaren memuriyetten çıkarılmış iken, von Mises'in görevine bir müddet daha devam etmişti. Çünkü I. Dünya Savaşı'nda cephede savaştığı için derhal işten çıkarılma işlemi yapılmamıştı. 12 Ekim 1933'te Berlin Üniversitesi'ne bir mektup yazarak emeklilik hakkı verildiği takdirde üniversiteden derhal ayrılıp İstanbul'da görev yapmak istediğini bildirmişti. Üniversite bu talebi kabul etmeyince istifa etmişti. Prof. von Mises, Zürih'ten arkadaşı Prof. Dr. Schwartz'ın etkisiyle “*Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti*”

¹⁷⁸³ İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No:4104-78, “Curt Kosswig Özlük Dosyası”; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.459.

¹⁷⁸⁴ <https://www-history.mcs.st-andrews.ac.uk/Biographies/Mises.html>/Erşim Tarihi: 06 Ağustos 2019; H. Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.280.

¹⁷⁸⁵ Norman T. Gridgeman, “*Richard von Mises*”, **Dictionary of Scientific Biography**, Edt. Charles C. Gillispie, 10, New York, 1970, s.415; Wilhelm Frank, “*Richard von Mises und Hilda Geiringer - Mises, Anmerkungen zu deren Lebenslauf*”, in **Vertriebene Vernunft II: Emigration und Exil Österreichischer Wissenschaft (1930- 1940)**, Edt. Friedrich Stadter, LIT Verlag, Münster, 2004, s.1020.

aracılığıyla Türkiye’den davet almıştı. İstanbul Üniversitesi, Matematik Enstitüsü Müdürü olarak 1934’ün başında görevine başlamıştı.¹⁷⁸⁶ Von Mises Türkiye’de İstatistik dersini veren ilk eğitimci kişi olmuştu. Dersleri ilk üç yıl Fransızca, daha sonra Türkçe vermeye başlamıştı. Türkiye’de matematik dalında ilk doktora tezi von Mises’in danışmanlığında 1939’da Dr. Yomtov Garilik tarafından “*İstatistik Fonksiyonlarının İhmaliyet Kanunları*” konulu çalışmayı yapılmıştı.¹⁷⁸⁷

Von Mises, akışkanlar mekaniği, aerodinamik, havacılık, istatistik ve olasılık teorisi üzerine çalışmalar yürütmüş bir bilim insanı olarak dünyada, “*uygulamalı matematik*”in önemli bir temsilcisi haline gelmişti.¹⁷⁸⁸

Fritz Neumark anılarında, Richard E. von Mises ile ilgili şunları yazmıştı: “*Tanınmış iktisatçılardan Ludwig von Mises’in kardeşi, Berlin Üniversitesi’nde Ordinaryüs profesörlük yapmış, kendisini kendi dalında dünyaca tanınan çalışmalarla ispat etmiş, olağanüstü geniş kültürlü insanlardan biriydi.*¹⁷⁸⁹” R. Nissen’e göre ise, o mülteci profesörler çevresinde “*en tecrübeli olanı ve en çok hürmet edilenidir*¹⁷⁹⁰” diye anılarında bahsetmişti.

Von Mises, Atatürk’ün vefatının ardından oluşan politik belirsizlik ortamını gerekçe göstererek 1939’da Amerika’ya gitmişti. 1943’te önce öğrencisi olan ve sonra da meslektaşı olarak Türkiye’de birlikte görev aldığı Hilda Geiringer ile evlenen Von Mises, 1944’te Harvard’da aerodinamik ve uygulamalı matematik profesörü olmuştu. Almanya’ya dönen birçok mülteci bilim insanına emeklilik hakkı tanınmışken, von Mises’e Alman emeklilik hakkı tanınmamıştı. Buna gerekçe olarak Alman İçişleri Bakanlığı, von Mises’in kendi isteğiyle görevinden ayrılmış olmasını göstermişti. Açılan dava ancak ölümünden çok sonra, 1957’de, von Mises lehine sonuçlanabilmişti.¹⁷⁹¹

Birçok Alman bilim insanına iade itibar yapılmış, Von Mises ise haklarını elde edemediği için 1950’de Doğu Alman Bilimler Akademisi’nin onur üyeliği teklifini geri çevirmişti. Daha sonra ona yaşama ve çalışma hakkı tanıyan Türkiye’den 1951’de

¹⁷⁸⁶ İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No: 4104-107, “Richard von Mises Özlük Dosyası”, 1934; H. Widmann, *Üniversite Reformu ve Atatürk*, s.148.

¹⁷⁸⁷ <https://www5.in.tum.de/~huckle/evenari.pdf>/Erişim Tarihi: 6 Ağustos 2019, Thomas Huckle, “*Judische Mathematiker im Dritten Reich*”, s.3.

¹⁷⁸⁸ Muvaffak Seyhan, “*Fen Fakültesi’nin Altın Çağı*”, *Cumhuriyet*, (5 Mart 1972), s.2; Stanford J. Shaw, *1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye*, s.451.

¹⁷⁸⁹ F. Nuemark, *Boğaziçine Sığınanlar*, s.59.

¹⁷⁹⁰ R. Nissen, *Helle Blätter, dunkle Blätter Erinnerungen eines Chirurgen*, s.212.

¹⁷⁹¹ D.A.A.P.A., “*Istanbul Emigranten Akten*”, No: R-16/28, 1950.

İstanbul Üniversitesi'nden “*Onursal Doktora*” unvanını kabul etmişti.¹⁷⁹² Von Mises, 14 Temmuz 1953'te Boston'da yaşamını yitirmişti.¹⁷⁹³

Ord. Prof. Dr. Richard Edler von Mises Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

1. Kleines Lehrbuch des Postivismus, İstanbul, 1936.
2. Probability, Statistics and Truth, New York, 1939.
3. Theory of Flight, New York, 1945.
4. A Study in Human Understanding, Cambridge, 1951.
5. Mathematical Theory of Compressible Fluid Flow, (Hilda Geiringer ve S. Ludford tarafından tamamlanmıştır), New York, 1958.

VIII-Ord. Prof. Dr. William PRAGER

William Prager, 1903'te Karlsruhe'de doğmuştu. Darmstadt'taki Teknoloji Enstitüsü'nden 1925'te diplomasını almış ve ardından burada çalışmalarını sürdürmüştü. 1926'da mühendislikten doktora derecesini alarak, sonraki üç yıl boyunca uzman olarak Darmstadt'ta çalışmıştı. Yirmi altı yaşında 1929'da, Göttingen Üniversitesi'ndeki Uygulamalı Mekanik Enstitüsü'ne Müdür Vekili olarak atanarak, Almanya'nın en genç profesörlerinden birisi olmuştu. Üç yıl sonra da Karlsruhe'de Teknik Mekanik Profesörü olmuş ve Kassel'deki Fiesler Uçak Şirketi'ne danışman olarak hizmet etmişti.¹⁷⁹⁴ 1933'te Hitler iktidara gelmiş ve sonrasında Nazi rejiminin kendisini profesörlükten uzaklaştırmıştı. Öte yandan W. Prager, Nazilerin kendisinin üniversiteden uzaklaştırmasını protesto etmekten geri kalmamıştı. Görevden el çektilmesine ilişkin mücadelesini Alman mahkemelerinde arayarak davasını kazanmıştı. W. Prager, mahkemenin eğer görevinde kalırsa elde edeceği geliri kendisine tazminat olarak vermesini kabul etmişti. Fakat mahkeme Almanya'da profesörlüğe dönmesine izin vermemişti.¹⁷⁹⁵

Prof. von Mises'in önerisi üzerine, “*Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti*” aracılığıyla Türkiye'ye davet edilmişti. Karısı Ann, beş yaşındaki oğulları

¹⁷⁹² F. Nuemark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.164; A. Reisman, **Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, s.528.

¹⁷⁹³ H. Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.281.

¹⁷⁹⁴ Klaus Detlev Grothusen, **Der Scurla Bericht**, s.128; H. Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.284-285; A. Reisman, **Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, s.260.

¹⁷⁹⁵ <https://www-history.mcs.st-andrews.ac.uk/Biographies/Prager.html> Erişim Tarihi: 6 Ağustos 2019; Faruk Şen, **İstanbul'a Sığınanlar Almanya'ya Renk Katanlar**, s.147.

Stephen ile 1934'te İstanbul'a gelmişti. İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Mekanik ve Yüksek Hendese Bölümü'nde Ord. Prof. olarak göreve başlamıştı.¹⁷⁹⁶

Türkiye'de bulunduğu süre içerisinde W. Prager, araştırmalarını üst düzeyde sürdürmüş, Almanca, Türkçe, Fransızca ve İngilizce makaleler yayımlamıştı. Ayrıca öğrencileri için bir tanesi tasarı geometriye ve diğeri de temel mekaniğe ait olmak üzere Türkçe ders kitapları yazmıştı.¹⁷⁹⁷

W. Prager'ın uygulamalı matematiğe yaptığı önemli katkılar, onun pek çok şeref payesi ve ödül almasını sağlamıştı. Ulusal Mühendislik Akademisi, Ulusal Bilimler Akademisi, Amerikan Sanatlar ve Bilimler Akademisi, Polonya Bilimler Akademisi ile Fransa Bilimler Akademisi'ne seçilmişti. "*Worcester Reed Warner Madalyası*", Amerikan Mekanik Mühendisler Kurumu'ndan "*Timoshenko Madalyası*" ile Amerikan Sivil Mühendisler Kurumu'ndan "*von Kerman Madalyasını*" almıştı. Aralarında Liege, Poitiers, Milan, Waterloo, Stuttgart, Hannover, Brown, Manchester ve Brüksel'in de olduğu pek çok üniversite de onu şeref payesiyle ödüllendirmişti. Mühendislik Bilimi Topluluğu "*William W. Prager Madalyası*" ile ödüllendirmişti.¹⁷⁹⁸

II. Dünya Savaşı'nın başlaması, W. Prager'ı endişeye düşürmüş ve Almanlar'ın 1940'taki ilerleyişi, daha uzak yer olan ABD'ye gitmesinde etken olmuştu. Brown Üniversitesi'nin teklifi üzerine 1941'in Ekimi'nde Türkiye'den ayrılmıştı.¹⁷⁹⁹ Brown Üniversitesi'nde çalışmalarına devam eden W. Prager, 1973'te emekli olarak İsviçre'ye gitmişti. Bu ülkede araştırmalarını sürdürmüş, kitaplar yazmış, konferanslar vermişti. W. Prager, 1980'de Zürih'te yaşamını yitirmişti.¹⁸⁰⁰

Ord. Prof. Dr. Willy Prager'ın Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

1. Riyaz Mekanik, İstanbul, 1935.
2. Tersimi Hendese I. (Nahibe Topuz ve Yavuz Kansu ile birlikte hazırlanmıştır), İstanbul, 1938.
3. Tersimi Hendese II, (Feyyaz Gürsan ve Nahibe Topuz ile birlikte hazırlanmıştır), İstanbul, 1940.
4. Mekaniğe Giriş, (Feyyaz Gürsan ile Birlikte hazırlanmıştır), İstanbul, 1940.

¹⁷⁹⁶ İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşiv No: 4104-109, "*William Prager Özlük Dosyası*", 1934; H. Widmann, *Üniversite Reformu ve Atatürk*, s.149; F. Neumark, *Boğaziçine Sığınanlar*, s.59.

¹⁷⁹⁷ *Cumhuriyet*, 18 Ekim 1937, s.2; S. J. Shaw, 1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye, s.325; A. Reisman, *Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu*, s.262.

¹⁷⁹⁸ A. Reisman, *Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu*, s.262; <https://www-history.mcs.standrews.ac.uk/Biographies/Prager.html>/Erişim Tarihi: 6 Ağustos 2019.

¹⁷⁹⁹ H. Widmann, *Üniversite Reformu ve Atatürk*, s.272.

¹⁸⁰⁰ H. Çelikkbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, s.285; Fritz Neumark, *Boğaziçine Sığınanlar*, s.134.

C- SOSYAL BİLİMLERDE GÖREV YAPAN ALMAN BİLİM İNSANLARI

I- Ord. Prof. Dr. Ernst Von ASTER

Ernst von Aster, 18 Şubat 1880’de Prusyalı bir asker ailesinin çocuğu olarak Berlin’de dünyaya gelmişti. İlkokulu Berlin’de okuduktan sonra, orta öğrenimini Berlin Askansches Gymnasium’dan almıştı. Yükseköğrenimini ise lise öğretmenini olmak için Münih ve Berlin Üniversiteleri’nde fen bilimleri (özellikle fizik ve biyoloji) ve matematik alanlarında yapmıştı. Fizik alanında yapılan devlet sınavında başarılı olmuş ve fizik öğretmenini olma hakkını kazanmışsa da, sonradan felsefe alanına yönelmişti. Münih Üniversitesi’nde hazırladığı Kant’ın, “*Saf Aklın Eleştirisinde Deneyim Analojilerinin Kanıtlarına Dair Amaç ve Yöntemler Hakkında*” başlıklı doktora tezini 1902’de tamamlamıştı.¹⁸⁰¹

E. Von Aster, 1905’te Münih Üniversitesi’nde Untersuchungen, “*Nedensellik Yasasının Mantıksal İçeriği Üzerine Araştırmalar*” başlıklı yeterlilik tezini tamamlayarak doçent olmuştu. 1905-1913 yılları arasında Münih Üniversitesi’nde doçent, 1913-1920 yılları arasında Münih Üniversitesi’nde profesör ve 1920-1933 yılları arasında Giessen Üniversitesi Felsefe Kürsüsü’nde ordinaryüs profesör olarak çalışmıştı. Buradan 1933’te siyasi sebeplerle emekli edilerek uzaklaştırılınca, kısa bir süre sonra emeklilik maaşının kesilmesi üzerine İsveç’e gitmek zorunda kalmıştı. Eski Yunanca, Latince, Fransızca ve İngilizce bilmekte olan von Aster, İsveç’te kaldığı üç yıl içinde İsveççe de öğrenmişti. Burada bulunduğu dönemde İsveç asıllı yazar Hildur Dixelius ile evlenmiş ve bu evlilikten iki kızı dünyaya gelmişti.¹⁸⁰²

Von Aster, Almanya’da iken Psikolojizm akımının Münih’teki temsilcilerinden Theodor Lipps ve Hans Cornelius’un yanında çalışmış ve özellikle Cornelius’un felsefi görüşlerinden etkilenmişti. Von Aster’de felsefi görüşleri açısından Cornelius’a yakın kuramlar geliştirmişti. Macit Gökberk’e göre, von Aster, bilgi kuramı akımı içinde önemli bir yer edinmişti.¹⁸⁰³

Von Aster’in Berlin’de 1925’te basılan “*Siyasi Fikirlerin Gelişiminde Fransız İhtilali*” adlı eseri 1927’de “*Fransız İhtilali’nin Siyasi ve İktisadi Fikirleri*” başlığı ile Türkçeye tercüme edilmesi Türkiye’de çok önceden tanınırlığını kanıtlamaktaydı.¹⁸⁰⁴

¹⁸⁰¹ T.T.K., Arşiv Belgesi, No: 4102-32, İstanbul Üniversitesi, “*Ernst von Aster Özlük Dosyası*”, s.1; Horst Widmann, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, s.164; F. Nuemark, *Boğaziçine Sığınanlar*, s.56.

¹⁸⁰² İstanbul Üniversitesi, Yabancı Mütahassıslara Mahsus Beyanname, “*Ernst von Aster Özlük Dosyası*”, 1936.

¹⁸⁰³ Macit Gökberk, “*İnsanın Gerçekliği*”, *Cumhuriyet*, (12 Haziran 1976), s.2.

¹⁸⁰⁴ Orhan Münir Çağır, “*Ernst von Aster (1880-1948)*”, *Sosyal Hukuk ve İktisat Mecmuası*, 4, İstanbul, (Aralık) 1948, s. 145-147.

Yahudi kökenli olduğu için ve Hitler rejimine muhalif tavırlar sergilemesi üzerine bütün görevlerinden el çektirilmişti. Bunun üzerine Felsefe tarihçisi E. von Aster “*Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti*”, aracılığıyla 1936’da mülteci olarak İstanbul’a gelmişti.¹⁸⁰⁵ Von Aster, 24 Ekim 1936’da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Tarihi Kürsüsü’nde ordinaryüs profesör olarak göreve başlamıştı. Burada, Hans Reichenbach’ın verdiği felsefe derslerini okutmak üzere görevlendirilmişti. Von Aster, H. Reichenbach’ın 1938’de Türkiye’den ayrılarak Amerika’ya gitmesi üzerine, sistematik felsefe dersleri ile Umumi Felsefe ve Mantık Kürsüsünü de üzerine almıştı. Ayrıca 1939’da Hukuk Fakültesi’nde de Hukuk Felsefesi derslerini vermeye başlamıştı.¹⁸⁰⁶

E. von Aster, Türkiye’de mantık derslerini yeni bir tarzda işlemişti. Von Aster’in “*Bilgi Teorisi ve Mantık*” adlı kitabında mantık problemleri bilgi teorisi içinde incelenmişti. Aslen mantıkçı olmayan von Aster’in, Kant geleneğine uyarak mantığı bilgi teorisi içinde kabul etmesi, mantığın ayrı bir bilgi kolu olmadığını kanıtlamıştı. Felsefi görüşleri açısından H. Reichenbach’a yakınlığı ile tanınan von Aster, H. Reichenbach’ın ayrılışından sonra, Felsefe Bölümü’nün Başkanlığı’nı da yürütmüştü. E. von Aster’e göre, felsefenin sistematik sorunlarını incelemeyi felsefe tarihi yapılamayacağı gibi, tarihçesini bilmeden de sistematik sorunlarla ilgilenilemeyeceğini belirtmişti. Von Aster’in felsefe tarihi, bilgi teorisi, mantık ve ahlak felsefesi dersleri öğrenciler üzerinde oldukça öğretici olmuş, felsefenin en güç konularını, öğrencinin anlayabileceği şekilde anlatarak, felsefeye olan ilginin artmasını da sağlamıştı.¹⁸⁰⁷

Üniversitede 1937’de “*Felsefe Tarihi ve Türk Mütefekkirleri*” konulu verdiği konferansta; Felsefe için Anadolu coğrafyasının muazzam bir zenginliğe sahip olduğunu, Helen kültürü ile Doğu kültürünün Anadolu havuzunda çok iyi kaynaştığını, belirtmişti.¹⁸⁰⁸

Türkiye’nin önemli felsefecilerinden biri olan Bedi Akarsu’da, Ernst von Aster’in Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü’ndeki öğrencileri arasında yer almıştı. B. Akarsu’ya göre; von Aster felsefeci kimliğinin yanı sıra, öğretici kimliği ile de önemli işler yaptığını belirtmişti. B. Akarsu’nun belirttiğine göre; von Aster, ders ve seminerlerinde

¹⁸⁰⁵ Tan, “*Bir Profesör Geldi*”, 27 Ekim 1936, s.2.

¹⁸⁰⁶ T.T.K., Arşiv Belgesi, No:4102-32, İstanbul Üniversitesi, “*Ernst von Aster Özlük Dosyası*”, 1936; Arslan Kaynardağ, “*Üniversitelerimizde Ders Veren Alman Felsefe Profesörleri*”, **Felsefe Dergisi**, S.15, 1986, s.21-23; A. Reisman, **Nazizimden Kaçanlar ve Atatürk’ün Vizyonu**, s.48; H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s.166.

¹⁸⁰⁷ Wilhelm Peters, “*Von Aster’den Hatıralar*”, **Felsefe Arkivi**, İstanbul, 1949, s.37-49.

¹⁸⁰⁸ Cumhuriyet, “*Profesörlerin Tezleri Dinlendi*”, 24 Eylül 1937, s.9.

öğrenci ile olan diyaloglarında oldukça başarılı görülmüştü. Türk öğrencilerinin yetişmesi üzerinde önemli katkıları bulunan bir bilim insanı olmuştu. Öğrencisi Cavit Orhan Tütengil de hocası von Aster'i; *"düşünceleriyle dinç, hareketleriyle çevik, gözünün gülümseyişleriyle çocuk ve çenesinden aşağı doğru uzanan sakalıyla ihtiyar"* olarak tanımlamıştı.¹⁸⁰⁹

Ernst Hirsch anılarında, Ernst von Aster için şu ifadeleri kullanmıştı: *"Zayıf nahif, ince yapılı, narin bir adamdı, hatta "adamcık" denebilir. Fakat yüz hatları son derece zengin bir ifade taşıyordu. Emperyal bıyığı, uzun dalgalı saçları vardı. Öyle ki, Rektörlüğe ilk ziyareti sırasında Rektör, "Nihayet bir Alman Profesör geldi" diyebilirdi Von Aster önemli bir bilgin, iyi bir üniversite hocası ve son derece yüksek düzeyde bir kafası, müzik yeteneği ve sevgisi olan bir insandı."*¹⁸¹⁰

Hilmi Ziya Ülken ise, von Aster için şu ifadeleri kullanmıştı: *"1936'da İstanbul Üniversitesi'ne gelen tanınmış felsefe tarihçisi Ernst von Aster 1948'deki ölüm tarihine kadar bu kürsüyü işgal etti. Türkçe olarak Bilgi Teorisi ve Mantık, Felsefe Tarihi adlı iki eser bıraktığı gibi üniversitede birçok konferans verdi. Fakat etkisi Reichenbach'ınki kadar derin olmadı."*¹⁸¹¹

Felsefe Tarihi Sertifikası: Yunan Felsefesi Tarihi, Ahlak ve Ahlak Tarihi, Felsefe Tarihi (Kant'a kadar), Felsefe Tarihi (Kant'tan zamanımıza kadar), Felsefe Tarihi Semineri, Spinoza Semineri; Umumi Felsefe ve Mantık Sertifikası: Bilgi Teorisi, Ahlak; Tarih, Coğrafya ve Türkoloji: Felsefeye Umumi Methal; Felsefe: Felsefeye Umumi Methal gibi dersleri okutmuştu. Lisans derslerinin yanı sıra doçent ve asistanlarla Kolokyum dersi de yapmıştı. Bu derste Aristoteles metafiziği hakkında metin şerhi ve ilgili tartışmalar yapılmış ve bu derse katılan doçent ve asistanlar konferanslar vermişti.¹⁸¹²

İlk sayısı 1945'te yayınlanan *"Felsefe Arkivi"*'nin kuruculuğunu ve editörlüğünü, Walther Kranz, Macit Gökberk, Takiyüddin Mengüşoğlu, Mazhar Şevket İpşir ile birlikte üstlenen von Aster, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nün bu ilk Türkçe süreli yayınının çıkarılmasına da öncülük etmişti.¹⁸¹³

¹⁸⁰⁹ Bedia Akarsu, *"Öğrenci Gözü ile Ernst von Aster"*, **Felsefe Arkivi (Ernst von Aster Sayısı)**, S.3, İstanbul, 1949, s.19-21.

¹⁸¹⁰ E. Hirsch, **Anılarım**, s.284-285.

¹⁸¹¹ Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, s.775.

¹⁸¹² **Felsefe Arkivi**, *"Ernst von Aster Sayısı"*, S.3, İstanbul, 1949, s.107-109.

¹⁸¹³ **Felsefe Arkivif Archiv der Philosophie**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1945, (Edt: Walther Kranz, Macit Gökberk, Takiyüddin Mengüşoğlu, Mazhar Şevket İpşir)

Vefatından önce, Berlin Üniversitesi'ne felsefe profesörü olarak 1946'da görev yapmak üzere davet edilmiş, ancak sağlık sorunları sebebiyle bu teklifi reddetmişti.¹⁸¹⁴ Felsefe tarihi ve bilgi teorisi alanlarında uluslararası şöhrete sahip olan felsefe tarihçisi filozof Ernst von Aster Türkiye'de görevine devam ederken, izinli olarak İsveç'e gitmişti. İstanbul Üniversitesi'ndeki görevine dönmek için geldiği Stockholm hava alanında sağlık sorunları yüzünden 22 Ekim 1948'de hayatını kaybetmişti.¹⁸¹⁵

Ord. Prof. Dr. Ernst Von Aster'in Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

- 1) Über Aufgabe und Methode in den Beweisen der Analogien der Erfahrung in Kants Kritik Druck von G. Reimer, Berlin, 1902, (Doktora Tezi).
- 2) Geschichte der Erkenntnislehre, 1913.
- 3) Geschichte der Antiken Philosophie, 1920.
- 4) Geschichte der Neueren Erkenntnis Theorie, 1921.
- 5) Geschichte der Englisch Philosophie, 1927.
- 6) Fransız İhtilali'nin Siyasi ve İçtimai Fikirleri, (Çev. M. Nermi), İstanbul, 1927.
- 7) Die Philosophie der Gegenwart, 1935.
- 8) Historia de la Filosofía, Editorial Labor, Barcelona, 1935.
- 9) Felsefe Tarihinde Türkler, Belleten, S.5-6, İstanbul, 1938.
- 10) Felsefe Tarihi Dersleri: İlk ve Ortaçağ Felsefesi, (Çev. Macit Gökberk), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1943, (Ders Kitabı).
- 11) Hukuk Felsefesi Dersleri, (Çev. Orhan Münir Çağır), İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti Yayınları, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943, (Ders Kitabı).
- 12) Felsefe Arkivif, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1945, (Walther Kranz, Macit Gökberk, Takiyüddin Mengüşoğlu, Mazhar Şevket İpşir ile birlikte hazırlanmıştır).¹⁸¹⁶

II- Ord. Prof. Dr. Erich AUERBACH

Erich Auerbach, Berlin'de 9 Kasım 1892'de dünyaya gelmişti. E. Auerbach'ın babasının adı Hermann, annesinin adı Rosa'dır. Berlin'deki Fransız Lisesi'ni bitirdikten sonra, Berlin, Freiburg ve Münih Üniversiteleri'nde öğrenim görmüştü. 1913'te Heidelberg Üniversitesi'nde "*Yeni Bir Ceza Kanunu Düzenlemesine Katılım*" başlıklı

¹⁸¹⁴ **Cumhuriyet**, "Üniversitedeki Ecnebi Profesörler", 19 Mart 1947, s.3.

¹⁸¹⁵ İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, **Arşiv Belgesi, No: 4102-32** "Ernst von Aster Özlük Dosyası"; **Cumhuriyet**, "Üniversitemizin Büyük Bir Kaybı", 28 Ekim 1948, s.1.

¹⁸¹⁶ **T.T.K., Arşiv Belgesi, No: 4102-32** "Ernst von Aster Özlük Dosyası", s.2; **Felsefe Arkivi**, "Ernst von Aster Sayısı- Von Aster'in Yayınları"; S.3, İstanbul, 1949, s.112.

tezini tamamlayarak hukuk alanında doktora derecesi almıştı. E. Auerbach, I. Dünya Savaşı'nda Alman ordusunda askerlik görevini yaptıktan sonra Greifswald Üniversitesi'nde Romanoloji eğitimi almış ve ikinci doktorasını da 1921'de aynı üniversitede "*İtalya ve Fransa'da Erken Dönem Rönesans Roman Tekniği Hakkında*" başlığı altında Romanoloji alanında tamamlamıştı. E. Auerbach, 1923-1929 yılları arasında Berlin'deki Prusya Devlet Kütüphanesi'nde kütüphaneci olarak çalışmıştı. Bu dönemde Giambattista Vico'nun Scienza Nuova başlıklı eserini Almancaya "*Yeni Bilim*" adı altında tercüme etmiş ve 1924'te yayınlamıştı. Bundan sonra hazırlamış olduğu "*Fani Dünyanın Şairi Dante*" başlıklı yeterlilik tezi ile 1929'de Romanoloji profesörlüğüne atanmıştı. 1929'da yayınlanan bu çalışması, aynı zamanda ilk ses getiren eseri olmuştu. E. Auerbach, daha sonra Marburg Üniversitesi'nde ders vermeye başlamıştı. 1936'a kadar burada görev yapmış aynı üniversitede önce Romanoloji profesörü, 1930'dan itibaren de ordinaryüs profesör olarak çalışmıştı.¹⁸¹⁷ Disiplinler arası çalışmaları ve başarılarıyla kendisine Romanolog, hukukçu, edebiyat tarihçisi ve kütüphaneci gibi atıflar yapılmıştı.

Marie Auerbach ile 1923'te evlenmiş ve E. Auerbach'ın bu evlilikten oğlu Clemens, dünyaya gelmişti. E. Auerbach'ın İstanbul Üniversitesi özlük dosyasındaki bilgilere göre bildiği diller arasında; çok iyi derecede Fransızca, İngilizce, İtalyanca, İspanyolca, Latince, eski Yunanca ve orta düzeyde İbranice yer almıştı.¹⁸¹⁸

Yahudi kökenli olması sebebiyle, Nasyonal Sosyalistler'in baskısına maruz kalmıştı. Hitler'in faşist politikaları yüzünden 1936'da kürsüsünden ayrılmak zorunda bırakılmıştı. E. Auerbach, ırkçı yönetimden dolayı Almanya'yı terk etmek istemiş fakat otuz bin Mark Rayh Kaçış Vergisini vermek istememişti. Bunun üzerine mal varlıklarına el konularak ödemesi gereken vergi tahsil edilerek Almanya'dan ayrılabilmişti.¹⁸¹⁹

Bu olaydan kısa süre "*Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti*", aracılığıyla Türkiye'den davet almıştı. Prof. Leo Spitzer'in de İstanbul Üniversitesi'nde kendi yerine E. Auerbach'ı teklif etmesiyle, İtalya üzerinden iltica ederek İstanbul'a gelmişti. 2 Kasım 1936'da yapılan sözleşme ile İstanbul Üniversitesi Romanoloji

¹⁸¹⁷ T.T.K., Arşiv Belgesi, No: 4102-8, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, "*Erich Auerbach Özlük Dosyası*", 1936, s.1; D.A.A.P.A., "*İstanbul Emigranten Akten*", No: R-1427; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.172; F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.55-56; A. Reisman, **Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, s.83.

¹⁸¹⁸ T.T.K., Arşiv Belgesi, No: 4102-8, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, "*Erich Auerbach Özlük Dosyası*", 1936, s.2; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.173.

¹⁸¹⁹ D.A.A.P.A., "*İstanbul Emigranten Akten*", No: 28.

Bölümü'nde kürsü başkanı olarak görevine başlamıştı. Leo Spitzer'in ayrılmasından sonra Romanoloji Kürsüsü'nün ve Yabancı Diller Okulu'nun idaresini E. Auerbach devralmıştı. Bu dönemde Robert Anhegger, Ernst Engelberg, Andreas Tietze ve Kari Weiner gibi genç öğretim elemanlarının (Türkolog, filolog ve yabancı dil okutmanlarının) üniversitede görev almalarına da aracılık etmiş ve Yabancı Diller Okulu'nun akademik kadrosunun oluşumuna katkıda bulunmuştu.¹⁸²⁰

E. Auerbach, Türkiye'ye geldikten sonra, Frankfurt Alman Polis Şefliği 21 Temmuz 1937'de İstanbul'daki Alman Konsolosluğu'na gizli ibaresiyle bir telgraf yollamıştı. Telgrafta; E. Auerbach'ın Hitler politikalarına muhalif ve Türk Alman ilişkilerini zedeleyecek bir yapıda olduğu belirtilmiş ve faaliyetlerinin adım adım takip edilmesi istenilmişti. İstanbul'daki Alman Konsolosluğu da 24 Temmuz 1937'de Alman Dışişleri Bakanlığı'na yolladığı cevapta; E. Auerbach'ın şuan için sakin bir yapıda olduğunu, üniversite dışında başka şeylerle meşgul olmadığını ve gerekli aralıklarla raporlar yollanacağını belirtmişti.¹⁸²¹

E. Auerbach, İstanbul Üniversitesi'nde çalıştığı dönemde “*Garp Filolojileri Dergisi*”nin¹⁸²² hazırlanması ve çıkarılmasında etkili olmuş, fakat uzun tek sayı çıkarılabilmişti. Öğrencisi Süheyla Bayrav tarafından Türkçeye tercüme edilen “*Roman Filolojisine Giriş*” başlıklı bir eseri ise, Edebiyat Fakültesi öğrencileri için önemli bir başvuru kaynağı olmuştu. E. Auerbach'ın İstanbul'da bulunduğu dönemde hazırladığı bu kitap, savaş sonrasında Fransa'da ve 1961'de Amerika'da da yayınlanmıştı.¹⁸²³ Ancak başlıca eseri, yirminci yüzyılın edebiyat ve kültür eleştirisinde önemli yeri olan ve romanın ortaya çıkışının tarihini anlattığı önemli kitabı “*Mimesis*” olmuştu. Türkiye'de bulunduğu dönemde, 1942-1945 yılları arasında hazırladığı bu eserini, 1946'da Bern'de yayınlamıştı. Almanca tam adı; “*Mimesis: Dargestellte Wirklichkeit in der abendländischen Literatur/Mimesis: Batı Edebiyatında Gerçekliğin Temsili*” olan bu eserde E. Auerbach, Batı edebiyatındaki gelişmeyi, tarihsel özellikler açısından incelemiş, dünyanın çeşitli yerlerindeki masal ve söylenceleri karşılaştırarak, insanlığın, tüm kültürlerde mevcut olan ortak bir kültürel mirasa sahip olduğu sonucuna ulaşmıştı. Böylece Türkiye'de karşılaştırmalı edebiyatın temellerinin atılmasını sağlamış ve kitap,

¹⁸²⁰ T.T.K., Arşiv Belgesi, No: 4102-8, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, “*Erich Auerbach Özlük Dosyası*”, 1936, s.2; Tan, “*Üniversitede İki Yeni Ecnebi Profesör*”, 26 Eylül 1936, s.2; A. Reisman, *Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu*, s.85.

¹⁸²¹ D.A.A.P.A., “*İstanbul Emigranten Akten*”, R-1427, 1937.

¹⁸²² *Garp Filolojileri Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını No: 361, Üçler Basımevi, İstanbul, 1947.

¹⁸²³ Erich Auerbach, *Roman Filolojisine Giriş*, (Çev. Süheyla Bayrav), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 236, İstanbul, 1944, s.44-46.

Romanoloji sahasının dışındaki akademik çevrelerde de ilgiyle karşılanmıştı. Bu eser daha sonra çeşitli dillere (1950’de İspanyolca, 1953’te İngilizce, 1956’da İtalyanca, 1964’te Lehçe ve 1977’de Fransızca) tercüme edilmişti.¹⁸²⁴ Vefatından sonra hazırlanan ve Romanoloji ile ilgili yazılarını içeren “*Roman Filolojisi Üzerine Toplanmış Yazılar*” başlıklı kitapta ise Amerika’daki çalışmalarının yanı sıra, Türkiye’de bulunduğu yıllarda yaptığı çalışmalar da bir araya getirilmişti.¹⁸²⁵

E. Auerbach, Mimesis eserinin çıkış kaynağı olarak şunları nakletmişti: “*Bu kitabın savaş sırasında Avrupa araştırmaları için kütüphanelerin iyi donatılmamış olduğu İstanbul’da yazıldığından söz etmeliyim. Uluslararası haberleşme engelleniyordu; ben neredeyse bütün dergilerden, çoğu yeni araştırmadan ve bazı durumlarda metinlerimin güvenilir eleştirel baskılarından vazgeçmek zorundaydım. Bundan dolayı benim dikkate almak zorunda olduğum bazı şeylere göz yumduğum mümkündür. Diğer taraftan bu kitabın ortaya çıkmasını belki de bu zengin ve özel kütüphanelerin eksikliğine borçluyuz. Eğer benim bu kadar çok konuda yapılan çalışmadan bilgi sahibi olmam mümkün olsaydı, belki ben hiçbir zaman yazma noktasına ulaşamazdım.*”¹⁸²⁶

Türkiye’de bulunduğu süre içinde E. Auerbach, ders ve yayın faaliyetleri dışında, çok sayıda üniversitede konferansları da vermiş ve yetmişten fazla makale kaleme almıştı.¹⁸²⁷ Romanoloji Disiplini, Avrupa Rönesans’ı, Tarihi Fransız Sentaksına Giriş, Parnasse ve Symbolisme, Roman Dilleri Vokabülerinin Tetkikine Giriş, Metinlerde Devir Tetkikleri ve Dante gibi dersleri okutmuştu.¹⁸²⁸

Erich Auerbach, arkadaşı Martin Hellweg’e 22 Haziran 1946’da yazdığı mektupta Türkiye’deki günleriyle ilgili olarak şu bilgilere yer vermişti: “*Durumumuz hiç fena sayılmazdı, sadece hayli yoksullaştığımız; yanımda yedek para getirememiştim, maaşımın değeri çok düşmüştü, Clemens’in yolculuğu ve oralarda üniversiteye gitmesi de malî bakımdan bizi zorladı. Haliyle elimizde avucumuzda değerli ne varsa yavaş yavaş elden çıkardık. Hatta benim kitaplarımın bir kısmı da böyle gitti. Ama bunlar burjuva derterleri. Türk olmadık. Şimdi yeniden “Pasaportsuz Almanlar”, her şey*

¹⁸²⁴Erich Auerbach, **Mimesis: Dargestellte Wirklichkeit in der abendländischen Literatur**, (Mimesis: Batı Edebiyatında Gerçekliğin Temsili), Bern, 1946.

¹⁸²⁵Kader Konuk, **Doğu Batı Mimesis Auerbach Türkiye’de**, Metis Yayınları, İstanbul, 2013, s.203-209; A. Reisman, **Nazizm’den Kaçanlar ve Atatürk’ün Vizyonu**, s.84.

¹⁸²⁶Emily Apter, **Global Translatio: The “Invention” of Comparative Literature, İstanbul 1933**, Critical Inquiry Volume 29, Number 2, Winter 2003, s.6. Bknz: Hüseyin Arak, “*Karşılaştırmalı Edebiyatın Türkiye’deki Öncüleri: Leo Spitzer-Erich Auerbach*”, **Littera**, 25, Yay. Haz. Cengiz Ertem, Aralık 2009, s.38.

¹⁸²⁷**Cumhuriyet**, 5 Ocak 1938, s. s.2; **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1947, s.1.

¹⁸²⁸Kader Konuk, **Doğu Batı Mimesis Auerbach Türkiye’de**, s.266.

*derme çatma. Üniversitede epeyi iş başardık, ama aslında çok daha fazlası olabilirdi; (...) burada, Avrupalı olmayan bir ülkeyi kısa sürede Avrupalılaştırmanın ne kadar zor olduğunu öğrendim; pratik ve moral anarşi tehlikesi çok büyük.*¹⁸²⁹”

Dönem şartlarına göre her açıdan güvenli bölge olan Türkiye’ye ailesinin geri kalanını da getirmek için Türk yetkililerden aldığı yardımla aile fertlerini 1942’te Türkiye’ye getirtmişti.¹⁸³⁰ E. Auerbach, Almanya’daki emeklilik hakkını kaybetmemek için Türk Vatandaşlığına geçme teklifini kabul etmemiş ve Haymatlos/Vatansız konumuna düşmüştü. II. Dünya Savaşı bittikten sonra 1947’de Marburg Üniversitesi’nde konferans vermek üzere Almanya’ya gitmişti. Daha sonra aldığı davet üzerine aynı yıl, Türkiye’den ayrılarak Amerika’ya yerleşmişti. E. Auerbach, 1947-1949 yılları arasında Pennsylvania Üniversitesi’nde ders vermiş ve 1949-1950 yılları arasında Princeton Üniversitesi Advanced Studies (Yüksek Araştırma Enstitüsü)’nde çalışmıştı. 1950-1956 yılları arasında Yale Üniversitesi’nde Romanoloji profesörlüğü yapmış, 13 Ekim 1957’de Wallingford’daki Gaylord Sanatoryumu’nda (Connecticut, Amerika Birleşik Devletleri) vefat etmişti.¹⁸³¹

Ord. Prof. Dr. Erich Auerbach’ın Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

- 1) Die Teilnahme in den Vorarbeiten zu einem neuen Strafgesetzbuch, Frensdorf, Berlin, 1913, (Hukuk Alanındaki I. Doktora Tezi).
- 2) Zur Technik der Frührenaissancenovelle in Italien und Frankreich, Heidelberg, 1921, (Romanoloji Alanındaki II. Doktora Tezi).
- 3) Giambattista Vico: Die neue Wissenschaft über die gemeinschaftliche Natur der Völker, München, 1924.
- 4) Vico, Die Neue Wissenschaft, München, 1924.
- 5) Benedetto Croce, La Filosofia Di G.B. Vico, Tübingen, 1927, (Tercüme Eseri).
- 6) Dante Als Dichter Der İrdischen Welt, Berlin, 1929.
- 7) Das Französische Publikum Des, Münih, 1933.
- 8) Roman Filolojisine Giriş, (Çev. Süheyla Bayrav), İstanbul, 1944.¹⁸³²

¹⁸²⁹ D.A.A.P.A., “İstanbul Emigranten Akten”, (Erich Auerbach’ın Martin Hellweg’e Mektup), 1946.

¹⁸³⁰ B.C.A., Fon 30.10.0.0, Kutu 99, Gömlek 641, Sıra 14, 19 Ekim 1942.

¹⁸³¹ A. Reisman, **Nazizm’den Kaçanlar ve Atatürk’ün Vizyonu**, s.85; Kader Konuk, **Doğu Batı Mimesis Auerbach Türkiye’de**, s.260.

¹⁸³² T.T.K., **Arşiv Belgesi**, No: 4102-8, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, “Erich Auerbach Özlük Dosyası”.

III- Ord. Prof. Dr. Ernst Edward HIRSCH

Ernst E. Hirsch, 20 Ocak 1902'de Almanya'nın Friedberg şehrinde Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmişti. Frankfurt, Münih ve Giessen Üniversiteleri'nde hukuk öğrenimi almıştı. Giessen Üniversitesi'nde 1924'te işletme hukuku alanında doktorasını tamamlamıştı. Frankfurt Üniversitesi'nde ise, 1930'da doçent unvanını alarak, ticaret hukuku derslerini vermeye başlamıştı. 1933'te Nazilerin iktidara gelmesiyle Almanya'dan ayrılmak zorunda kalmıştı.¹⁸³³

Ernst E. Hirsch, bir süre Amsterdam'a geçerek aynı yıl “*Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamlarına Yardım Cemiyeti*” aracılığıyla İstanbul Üniversitesi'nin davetinin kabul ederek Ekim 1933'te Türkiye'ye gelmişti.¹⁸³⁴ E. Hirsch, 1933-1934 öğretim yılından itibaren İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde ticaret hukuku dersini vermişti. İstanbul Üniversitesi'ne çağrılan en genç Alman bilim insanı olarak, kısa sürede Türkçeyi öğrenmişti. Derslerini Türkçe verdiği gibi ders kitaplarını da Türkçe yazmıştı.¹⁸³⁵

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne 1943'te geçerek, ticaret hukuku, fikri haklar ve hukuk sosyolojisi dersleri vermişti.¹⁸³⁶ Hitler yasalarınca 1941'de Alman Vatandaşlığından çıkarılınca Türk Vatandaşlığına geçmişti. Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı olarak Ernst “*Hirş*” soyadını almıştı. Yaşamının sonuna kadar Türk Vatandaşı olarak kalmıştı.¹⁸³⁷ 1945'te İstanbul'da dünyaya gelen oğluna “*Enver Tandoğan*” adını vermişti. Enver'i, Enver Paşa'dan dolayı, Tandoğan'ı da dönemin Ankara Valisi Nevzat Tandoğan'dan esinlenerek koymuştu.¹⁸³⁸

Berlin Freie Üniversitesi'nin çağrısını kabul ederek, 1952'de Almanya'ya gitmişti.¹⁸³⁹ Berlin Freie Üniversitesi'nde iki kez rektörlük görevini üstlenmişti. Sağlık

¹⁸³³ **D.A.A.P.A.**, “*İstanbul Emigranten Akten*”, (Die an der Universität Tatigen Deutschen Professoren), B.2-P.74/35E, 10 Ocak 1936, s.3; Ernst E. Hirsch, **Anılarım**, s.179; H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Refromu**, s.183; Kemal Yalçın, **Haymatlos**, s.15; A. Reisman, **Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, s.151; Stanford J. Shaw, **1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye**, s.428.

¹⁸³⁴ **T.T.K.**, **Arşiv Belgesi, No: 4107-31**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, “*Ernst E. Hirsch Özlük Dosyası*”, 1933; **Milliyet**, “*Alman Profesörler*”, 11 Ekim 1933, s.3; H. Widmann, **Atatürk ve Üniversite Refromu**, s.190; F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.54; H. Çelikkbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.232; P. Schwartz, **Kader Birliği**, s.18.

¹⁸³⁵ H. Çelikkbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.241; Kemal Yalçın, **Haymatlos**, s.169; E. Hirsch, **Anılarım**, s.216; Stanford J. Shaw, **1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye**, s.428.

¹⁸³⁶ Ahmet Coşar, “*Cumhuriyet, Hakim ve Savcılar*”, **Cumhuriyet**, (15 Temmuz 1971), s.6; E. Hirsch, **Anılarım**, s.305.

¹⁸³⁷ **B.C.A.**, Fon: 30.18.1.2, Kutu: 102, Gömlek: 54, Sıra: 16, 8 Temmuz 1943; **Cumhuriyet**, 27 Ekim 1943, s.2; E. Hirsch, **Anılarım**, s.305-307; Not: Almanca'da “Ş” sesini vermek için “SCH” harleri söylenmelidir. Ernst'in Almanca'da ki soyadı “*Hirsch*” olduğu için Türk Vatandaşı olunca benzemesi için “*Hirş*” olarak değiştirmiştir.

¹⁸³⁸ E. Hirsch, **Anılarım**, s.348.

¹⁸³⁹ **B.C.A.**, Fon: 30.18.1.2, Kutu: 132, Gömlek: 59, Sıra: 13, 25 Temmuz 1953.

durumu ağırlaşınca 1968’de emekliye ayrılmıştı. Hayatının son günlerine kadar Almanya’da eğitim gören genç Türk bilim insanları ve öğrencilere yardımcı olan E. Hirsch, 1985’te doğduğu şehirde vefat etmişti.¹⁸⁴⁰

Ord. Prof. Dr. Ernst Edward Hirsch’in Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

1. Ticaret Hukuku Dersleri (Halil Arslanlı ile birlikte) 3 Cilt, İstanbul, 1938-1940.
2. Deniz Ticareti ve Sigorta Hukuku, İstanbul, 1942.
3. İksadi Devlet Teşekküllerinde Umumi Heyet, Ankara, 1944.
4. Pratik Hukuk’ta Medod (Halil Arslanlı ile birlikte), İstanbul, 1944.
5. Fikri ve Sınai Haklar, Ankara, 1948.
6. Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri, Ankara, 1949.
7. Dünya Üniversiteleri ve Türkiye’de Üniversitelerin Gelişmesi, 2 Cilt, İstanbul, 1950.¹⁸⁴¹
8. Die Verfassung der Türkischen Republik, Frankfurt, 1966.
9. Aus der Kaisers Zeiten durch Weimar Republik in das Lands Atatürks Eine unzeitgemasse Autobiographie, Münih, 1982, (Anılarım Kayzer Dönemi Weimar Cumhuriyeti Atatürk Ülkesi), (Çev. Fatma Suphi), Ankara, 2000.

IV-Ord. Prof. Dr. Gerhard KESSLER

Alman sosyolog, iktisatçı ve tarihçi Gerhard Kessler, 24 Ağustos 1883’te Doğu Prusya’daki Grosswilmsdorf kasabasında doğmuştu. Babası rahip Dr. Hans Kessler ve annesi Meta Schneider-Kessler’dır. Doğumundan bir yıl sonra ailesi Berlin’e taşındığı için ilkokul ve lise öğrenimini Berlin’de tamamlamıştı. Yükseköğrenimini 1901-1907 yılları arasında Berlin ve Leipzig Üniversitelerinde yapmıştı.¹⁸⁴² Gerhard Kessler, tarihçi Hans Delbrück, Eduard Meyer Karl, Lamprecht, Julius Karsten, coğrafyacı Friedrich Ratzel, Joseph Partsch, filozof Wilhelm Wundt, Adolf Lasser, iktisatçı Adolph Wagner ve Karl Bücher gibi bilim insanlarından ders almıştı. G. Kessler, Almanya’da alanında uzman hocalardan eğitim aldığı yazdığı kitaplar ve yüzlerce makaleden fazlasıyla anlaşılmıştı. Eğitim hayatında bir kanaldan beslenmediği bu da onun olaylara daha geniş perspektiften bakmasına olanak sağlamıştı.¹⁸⁴³

¹⁸⁴⁰ **Cumhuriyet**, 9 Eylül 1985, s.2.

¹⁸⁴¹ **B.C.A.**, Fon: 30.18.1.2, Kutu: 127, Gömlek: 92, Sıra: 4, 15 Aralık 1951.

¹⁸⁴² **T.T.K., Arşiv Belgesi, No: 41012-21**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, “Gerhard Kessler Özlük Dosyası”, s.1; **D.A.A.P.A.**, “İstanbul Emigranten Akten”, No: R-100095.

¹⁸⁴³ Sevtap Kadioğlu, Gaye Şahinbaş Erginöz, “Gerhard Kessler’in Türk Sosyolojisine Katkıları, Türkiye’de Toplum Bilimlerinin Gelişimi, Kıta Avrupa’sı Etkisi”, **Sosyoloji Yıllığı 18-Nilgün Çelebiye Armağanı**, Edt: Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, İstanbul, 2009, s.438-456; H. Çelikkbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.294.

Leipzig Üniversitesi'nde "*Germanicus Geleneği*" başlıklı tezini tamamlayarak 1905'te, "*Tarih Doktoru*" unvanını almıştı. 1908-1910 yılları arasında Sosyal Reform Derneği'nin Berlin Bölge Yöneticisi olmuş ve "*Soziale Praxis*" adlı derginin editör kurulunda görev yapmıştı. Esasen tarih ve coğrafya eğitimi almış olmasına rağmen başlıca ilgi alanı iktisat ve sosyal politika olmuştu. Sosyal politika problemleri onun sadece eserlerinde ele aldığı bir konu olarak kalmamış, hayatının merkezinde yer almıştı. İktisat alanındaki ilk kapsamlı çalışması, Leipzig Üniversitesi'ndeki hocası Karl Wilhelm Bücher'in danışmanlığında hazırladığı ve 1907'de yayınlanan Alman İşveren Kuruluşları olmuştu. 1911-1912 eğitim döneminde Braunschweig Teknik Yüksekokulu'nda ekonomi ve sosyal bilimler alanında habilitasyon imtihanını vererek "*Privat Doçent*" unvanını almıştı. 1912-1913 ders yılında Jena Üniversitesi Ulusal Ekonomi ve Sosyal Politika Kürsüsü'ne tayin edilmişti.¹⁸⁴⁴

G. Kessler, 5 Ağustos 1913'te evlenmiş ve bu evlilikten ikisi kız, ikisi de erkek olmak üzere dört çocuğu olmuştu. I. Dünya Savaşı'nda Fransız Cephesinde topçu subayı olarak görev almıştı. Savaştan sonra Jena Üniversitesi'nde çalışmalarına devam etmişti. 1927-1928 eğitim-öğretim yılından itibaren Leipzig Üniversitesi İktisadi Bilimler ve Sosyal Politika Kürsüsü'ne davet edilmiş ve ordinaryüs profesör olarak bu kürsünün başına geçmişti. 1933'e kadar burada iktisat ve sosyal siyaset dersleri vermişti. Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi'nin Almanya'da iktidara gelmesinden sonra, Hitler aleyhine yazı yazdığı gerekçesiyle, Haziran-Ağustos 1933 tarihleri arasında tutuklu kalmış, Ağustos 1933'te de Leipzig Üniversitesi'ndeki görevine son verilmişti.¹⁸⁴⁵

Türk Milli Eğitim Bakanlığı'ndan İstanbul'a gelmek üzere bir davet almış ve "*Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti*" aracılığıyla İstanbul Üniversitesi'nin davetini kabul ederek 1933'ün Aralık ayında ailesiyle birlikte Türkiye'ye gelmişti.¹⁸⁴⁶ G. Kessler anılarında Türkiye'ye kabul edilmesiyle ilgili olarak şu sözleri söylemişti: "*Asil ve şövalye ruhuna sahip Türk ulusuna bana bu imkânı sağladığı için ebediyen müteşekkir kalacağım.*"¹⁸⁴⁷

¹⁸⁴⁴ T.T.K., Arşiv Belgesi, No: 41012-21, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, "*Gerhard Kessler Özlük Dosyası*", s.2.

¹⁸⁴⁵ İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü, "*Ecnebi Mütehasıslara Mahsus Beyanname*", Gerhard Kessler Özlük Dosyası; F. Neumark, *Boğaziçine Sığınanlar*, s.47; H. Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, s.295; Stanford J. Shaw, *1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye*, s.429.

¹⁸⁴⁶ *Milliyet*, "*M. Kessler Geldi*", 6 Ocak 1934, s.3; H. Widmann, *Atatürk ve Üniversite Refromu*, s.196; E. Hirsch, *Anılarım*, s.229.

¹⁸⁴⁷ Hanlein Andreas, "*Gerhard Kessler Türkiye'de Sürgün Bir Alman Sosyal Politikacı*", s.39

Üniversite konferansları kapsamında G. Kessler, “Belediyecilik” konusunda 1934’te konferans vermişti. Konferansta belediyelerden beklenen vazifeleri şu şekilde sıralamıştı: “*Tramvay şirketini ve otobüsleri belediye satın almalı, Yalnız ahşap ev yapmayı kaldırmak ve yangın duvarı yapmak yeterli olmaz, Mahalli gıda ihtiyaçlarının teminin sağlanması, Yolların vücuda getirilmesi, Su, havagazı ve elektrik temini sağlanması, Kanalizasyon ve yer altı işlerinin teminin sağlanması, Toprak ve iskan siyaseti yapılması, Mahalli kredi ihtiyaçlarının tanziminin sağlanması, Fakirlere yardım ve hayır yapılması, Hariçten gelen ziyaretçilere bakma siyaseti.*” Genel olarak belediyelerden beklenen çalışmaları açıklamış ve bu kapsamda belediye ile ortak çalışma yapılarak Hükümete rapor sunulması hedeflenmişti.¹⁸⁴⁸

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü öğrencilerine sosyoloji dersi vermeye başlamıştı. 1935’te İktisadi Bilimler ve Sosyoloji Enstitüsü’nü Hukuk Fakültesi’ne bağlı olarak kurmuş ve yönetmişti. İktisat Fakültesi’nin kurulmasından sonra, iktisat derslerinin Hukuk Fakültesi çatısı altında verilmesi uygulaması sona ermiş, G. Kessler’de derslerine İktisat Fakültesi’nde devam etmişti.¹⁸⁴⁹

İktisat Fakültesi’nde 1936-1950 yılları arasında Sosyoloji ve Sosyal Siyaset Kürsüsü’nde dersler vermişti. Sosyoloji ve iktisat tarihi, sosyal siyaset ve kooperatifçilik konularında sosyal bilimler literatüründe iz bırakmış eserler meydana getirmişti. Yaptığı inceleme gezileriyle, Türkiye’deki sosyal yaşamın gerçeklerini çok iyi tanıyan G. Kessler, Türk halkının sorunlarını bizzat yerinde görmüş, iktisadi ve sosyal problemlerin çözümü için uğraşmıştı.¹⁸⁵⁰ Sosyal politika problemlerine ilişkin olarak görüşlerini açıklamış, reformlar önermiş ve bunların hayata geçirilmesinde de aktif rol oynamıştı. Felsefe Disiplini, İhtimaiyat ve Sosyolojiye Giriş, Komün Bilgisi, İhtimai Sigortalar ve Sosyal Siyaset gibi derleri lisans öğrencilerine vermişti. Cemiyet ve Devlet Nazariyesi, Sosyoloji ve Sosyal Siyaset Meseleleri konusunda da seminerler sunmuştu. Türkiye’de bulunduğu 1933-1951 yılları arasında, sosyal politika biliminin

¹⁸⁴⁸ **Milliyet**, “G. Kessler Diyorki”, 21 Mart 1934, s.5.

¹⁸⁴⁹ **Akşam**, “İktisat Dersleri”, 5 Ocak 1934, s.5; **Cumhuriyet**, “Yeni Bir İlim Ocağı”, 12 Nisan 1934, s.1; **Cumhuriyet**, 20 Mart 1934, s.2; Hanlein Andreas, “Gerhard Kessler Türkiye’de Sürgün Bir Alman Sosyal Politikacı”, **Çalışma ve Toplum**, 2, 2006, s.31-36; A. Reisman, **Nazizm’den Kaçanlar ve Atatürk’ün Vizyonu**, s.127.

¹⁸⁵⁰ **Cumhuriyet**, “Gerhard Kessler Halkevinde”, 27, Ekim 1938, s.3.

temellerinin oluşturulması ve bu temellerin günlük hayata uygulanmasına katkıda bulunmuştu.¹⁸⁵¹

G. Kessler, 30 Kasım 1937’de edebiyat fakültesi öğrencilerine “*Sosyalizm*” dersi konusunda İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü’ne dilekçe yazmıştı. Sosyalizmin öğrenciler arasında Anarşizm ve Faşizm gibi kavramları tam idrak edemediklerini bunun için Sosyalizmin anlatılmasının önemli olduğunu beyan etmişti. Rektörlük ise; 29 Aralık 1937’de G. Kessler’e cevaben bu konunun günün şartları altında bütün talebelere verilmesinin bir kaos ortamı yaratacağı için olumsuz cevap vermişti.¹⁸⁵²

G. Kessler, işçi sigortasının oluşumu konusunda Türk Hükümeti’nin danışmanı olarak aktif görev almıştı. Sendikalar Kanunu’nun kabul edilmesinde önemli rol oynamıştı. Türkiye’de sosyal politika disiplininin kurulmasında önemli yeri olan G. Kessler, 1945’te yayınladığı “*İçtimai Siyaset*” adlı eseriyle, Türkiye’de bu sahadaki ilk eseri ortaya koymuştu.¹⁸⁵³ 1945’ten itibaren iş hayatını düzenleyen yeni kanunların hazırlanmasında ve yeni kurumların oluşturulmasında G. Kessler ve yetiştirdiği bilim insanlarının önemli katkısı olmuştu.¹⁸⁵⁴

İstanbul Başkonsolosluğu’nun raporları neticesinde NSDAP yetkilileri ile görüş birliği içinde olarak G. Kessler’in vatandaşlıktan çıkartılması gerektiğini savunmuştu. Çünkü Konsolosluk G. Kessler için; “*Kendisi, çeşitli yer ve zamanlarda, bugünkü Almanya’nın adını lekelediğini, hatta Rayhstag’ı yakan grubun NSDAP olduğu söylemlerinde bulunmuş ve Hitler mahkemelerinin faaliyetinin bir soytarılıktan ibaret olduğunu ifade etmekten kaçınmadığını*” belirtilmiş ve vatandaşlıktan çıkartılmasının Almanya çıkarları için şart olduğunu raporlarında belirtmişti.¹⁸⁵⁵

Alman Hükümeti vatandaşlıktan çıkartma işine ilk olarak “*Ari Olmayan*” bilim insanlarından başlamıştı. “*Ari*” olduğu halde rejime karşıt görüş ve faaliyetleri sebebiyle vatandaşlıktan çıkartılan öğretim üyesi ilk G. Kessler olmuştu. Vatandaşlıktan çıkarma işlemi ailesinden sadece G. Kessler’e uygulanmıştı. Çocukları, özellikle de

¹⁸⁵¹ Cavit Orhan Tütengil, “*Ord. Prof. Dr. G. Kessler’in Sosyolojimizdeki Yeri ve Türkiye’deki Yayınlarının Bibliyografyası*”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, S.3-4, İstanbul, 1963, s.51-55.

¹⁸⁵² *İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşivi*, “*Gerhard Kessler Özlük Dosyası*”, 29 Aralık 1937.

¹⁸⁵³ Gerhard Kessler, “*Kendi Hayat Yolum*”, *İş Dergisi*, 1951, s.33-40; Orhan Tuna, “*Prof. Dr. Gerhard Kesslers Persönlichkeit und Werke*”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul, 1963, s.293-307.

¹⁸⁵⁴ Gerhard Kessler gibi mülteci Alman bilim insanları aynı zamanda gerek duyulduğunda bakanlıklarda danışmanlık görevinde bulunmuşlardı. Bu hocaların danışmanlık yaptığı bakanlıklardan gerekli arşiv çalışması için izin talep edildiye de, kurumlarında konu ile alakalı arşiv belgeleri olmadıklarına dair belge alınmıştır. Ekler kısmında verilecektir.

¹⁸⁵⁵ **D.A.A.P.A.**, “*İstanbul Emigranten Akten*”, R-100095, Fiş No: 6807, 5 Ağustos 1938.

Nazi Gençlik önderlerinden biri olan büyük kızı göz önünde tutularak, aile bireylerini kapsamamıştı.¹⁸⁵⁶ Nasyonal Sosyalizm yıkıldıktan sonra, Almanya’da kendisi için yeni sorunlar ve görevler olduğunu düşünerek, 1951’de ülkesine dönmüştü.¹⁸⁵⁷ Bu tarihten itibaren Göttingen Üniversitesi’nde iktisat tarihi ve konut bilimi konularında dersler vermeye başlamıştı. 1958’de sağlık sorunları nedeniyle, Kassel’de bulunan bir huzurevine çekilmek zorunda kalan Gerhard Kessler, sekseninci doğum gününe birkaç gün kala, 14 Ağustos 1963’te vefat etmişti.¹⁸⁵⁸

Ord. Prof. Dr. Gerhard Kessler’in Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

1. Sosyoloji, (Çev. Hikmet Sadık), İstanbul, 1934.
2. Sosyoloji Dersleri, (Çev. Hikmet Sadık), İstanbul, 1936.
3. İhtimayatta Başlangıç, (Çev. Ruşen Suvla), İstanbul, 1938.
4. İktisat Tarihi, (Çev. Osman Tuna), İstanbul, 1940.
5. Kooperatifçilik, (Çev. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu), İstanbul, 1940.
6. İhtimai Siyaset, (Çev. Osman Tuna), İstanbul, 1945.
7. Komün Politikası, (Çev. Emin Zamil), İstanbul, 1950.
8. Sosyal Sigorta, (Çev. Emin Zamil), İstanbul, 1950.
9. Büyük Şehirlerin İhtimai Çehresi, 1950.
10. Kooperatifçilik, İstanbul, 1950.¹⁸⁵⁹

V- Prof. Dr. W. H. Clemens Mehmet Emin BOSCH

Alman eskiçağ tarihçisi ve nümizmatik uzmanı Clemens Bosch, 6 Ekim 1899’de Almanya’nın Köln şehrinde dünyaya gelmişti. Babasının adı Heinrich Kümmel, annesinin adı Wilhelmine Knyppers-Kümmel’dir. İlköğrenimini 1906-1911 yılları arasında Eberstadt’ta tamamlamış, lise eğitimini ise Darmstadt’ta yapmıştı.¹⁸⁶⁰ İki kardeşi olan Clemens’in önce babası, ardından da annesi ölünce, aile dostları olan Martha Bosch tarafından 1923’te evlat edinilmiş ve Kümmel olan soyadı Bosch’a dönüşmüştü.¹⁸⁶¹

¹⁸⁵⁶ Kemal Yalçın, **Haymatlos**, s.161; Faruk Şen, **İstanbul’a Sığınanlar Almanya’ya Renk Katanlar**, s.131.

¹⁸⁵⁷ Hanlein Andreas, “Gerhard Kessler Türkiye’de Sürgün Bir Alman Sosyal Politikacı”, s.39-42.

¹⁸⁵⁸ **Cumhuriyet**, “Profesör Gerhard Kessler Öldü”, 18 Ağustos 1963, s.7.

¹⁸⁵⁹ Cavit Orhan Tütengil, “Ord. Prof. G. Kessler’in Tarihimizdeki Yeri ve Türkiye’deki Yayınlarının Bibliyografyası”, **İktisat Fakültesi Mecmuası**, XXII/3-4, (Nisan-Eylül 1963), s.51-56.

¹⁸⁶⁰ **T.T.K., Arşiv Belgesi No: 4102-18**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, “Emin Bosch Özlük Dosyası”, s.1; Stanford J. Shaw, **1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye**, s.430.

¹⁸⁶¹ Oğuz Tekin, Nil Türker Tekin, **Mülteci Bir Akademisyenin Biyografisi Clemens Emin Bosch**, Suna-Inan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Yayınları, İstanbul, 2007, s.13-15.

Askerlik görevini I. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru, Almanya'nın İtalya cephesinde yapmıştı. Heidelberg ve Berlin Üniversiteleri'nde eskiçağ tarihi, klasik filoloji ve arkeoloji eğitimi almıştı. 19 Şubat 1920'de lisans diplomasını aldıktan sonra, Heidelberg Üniversitesi Eskiçağ Tarihi Kürsüsü'nde, Prof. Dr. Alfred von Domaszewski'nin yanında doktora yapmaya başlamıştı. “*Valerius Maximus'un Kaynakları: Tarihsel Örneklerle Dair Literatürün Araştırılması ile İlgili Bir Çalışma*”, başlıklı tezini 28 Mart 1925'te tamamlamıştı. 1927'den itibaren Halle Üniversitesi'nde eskiçağ tarihçisi Prof. Dr. Wilhelm Weber'in yanında çalışmaya başlamıştı. C. Bosch, yine hocasının teşvikiyle, İlkçağ Küçük Asya sikkeleri üzerinde araştırma yapmaya yönelmiş ve bundan sonra tüm akademik çalışmalarını bu sahada yoğunlaştırmıştı. “*Roma İmparatorluk Devri Küçük Asya Sikkeleri*”, başlıklı tamamlama tezi ile 16 Nisan 1932'de yardımcı doçent olmuş ve bu görevine 1935'e kadar aynı üniversitede devam etmişti. Almanya'da Nazilerin yönetimi ele geçirmesinden sonra, 1925'te evlendiği eşi Johanna Josepha Kahn-Bocsh'un Yahudi olması sebebiyle Halle Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü'ndeki görevinden uzaklaştırılmıştı. Böylece Almanya'da akademik ilerleme ortamı bulamayan C. Bosch, 1935'te eşi ve beş çocuğu ile birlikte Türkiye'ye gelmişti.¹⁸⁶²

İstanbul'daki Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün o zaman ki başkanı Prof. Dr. Martin Schede aracılığıyla İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde antik sikke koleksiyonlarının düzenlenmesi için 1 Kasım 1935'ten itibaren “*meskûkât mütehassısı*” olarak tayin edilmişti.¹⁸⁶³ Böylece C. Bosch, asıl ilgilendiği konu olan Küçük Asya sikkelerinin merkezine gelmiş, burada zengin bir malzeme ile karşılaşmış ve araştırma sahasıyla ilgili rahat bir çalışma ortamına kavuşmuştu.¹⁸⁶⁴ İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde çalıştığı dönemde müzede teşhir edilen Yunan, Roma ve Bizans sikkeleri için üç ciltlik bir katalog ve Eski Sikkeler Rehberi, Yunan-Romen-Bizantin ve Avrupa Sikkeleri başlığını taşıyan bir rehber kitap hazırlamıştı. C. Bosch, Kasım 1938'den itibaren İstanbul Arkeoloji Müzeleri Genel Müdürlüğü görevinde de bulunmuştu. II. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine, İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki tablet ve sikke koleksiyonları, heykeller ve çeşitli eserler, güvenlik amacıyla İç Anadolu şehirlerine

¹⁸⁶² T.T.K., Arşiv Belgesi No: 4102-18, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, “*Emin Bosch Özlük Dosyası*” s.2; Oğuz Tekin, Nil Türker Tekin, **Mülteci Bir Akademisyenin Biyografisi Clemens Emin Bosch**, s.29; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.182.

¹⁸⁶³ B.C.A., Fon: 30.18.1.2, Kutu: 67, Gömlek: 64, Sıra: 2, 27 Temmuz 1936; B.C.A., Fon: 30.18.1.2, Kutu: 77, Gömlek: 63, Sıra: 12, 12 Temmuz 1937..

¹⁸⁶⁴ Arif Müfid Mansel, “*Clemens Emin Bosch (1899-1955)*”, **Belleten**, XX/78, T.T.K. Basımevi, Ankara (Nisan 1956), s.295-303.

nakledilmişti. Bu durumda C. Bosch için İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde yapacak fazla bir şey kalmadığından, Almanya'daki akademisyenlik kariyerinin de etkisiyle, bundan sonraki çalışmalarına İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde devam etmişti.¹⁸⁶⁵

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Kürsüsü'nde 18 Aralık 1939'dan itibaren "*Helenistik ve Roma Devirleri Profesörü*" olarak çalışmaya başlamıştı. Tarih ve arkeoloji bölümlerinin lisans öğrencilerine Yunan tarihi, Roma tarihi ve nümizmatik sahalarında lisans dersleri vermişti. Üniversitede çalıştığı dönemde öğrencilere temel bilgiler kazandırılması amacıyla Helenizm ve Roma tarihi ile ilgili ders kitapları hazırlamıştı. Akademik çevre için ilkçağ tarihi, nümizmatığı ve epigrafyası ile ilgili bilimsel yayınlar yapmıştı. Pek çok Türk öğrenci ve asistanın yetişmesine katkıda bulunan ve lisansüstü tez danışmanlığı da yapmıştı.¹⁸⁶⁶ C. Bosch, İstanbul dışında, Ankara, İzmir, Bergama, Söke, Efes gibi birçok yeri gezerek bilimsel incelemelerde bulunmuş, kazı çalışmalarına katılmış ve Anadolu Medeniyetleri Müzesi ve Antalya Arkeoloji Müzesi'nde çalışmıştı.¹⁸⁶⁷

Mehmet Emin Bosch, 1939'da Alexander Rüstow'a yazdığı bir mektupta şu ifadeleri kullanmıştı: "*Almanya'ya dönmeye niyetim yok, tabii mecbur kalmazsam ki bu pekâlâ olabilir. 1947'de Gelzer'den (Eski Çağ Tarihçisi Matthias Gelzer, C.H.) bir çağrı aldım. Batı Almanya'ya gelmemi ve bir profesörlük pozisyonu bulmak için ilişki kurmamı istiyordu. Uzun uzadıya düşündükten sonra, bu öneriyi reddettim. Şayet buradaki işimden çıkartılacak olursam, gitmekten başka çarem kalmaz tabii. Şu an için sözleşmem iki yıl daha uzatıldı. Türk vatandaşlığına geçmek suretiyle pozisyonumu sağlama alma seçeneğim de var. Ne var ki, bu adımı atmaya henüz karar veremiyorum, zira bu kesin ve geri dönüşü olmayan bir adım olacak. Oysa ben buralardan gitmek istiyorum. Gitmek istediğim yer ise, Amerika! Ne yazık ki, orada fazla şansım yok gibi gözüküyor. Bugüne kadarki girişimlerimin hepsi de başarısız oldu.*"¹⁸⁶⁸ Bu ifadeler de gösteriyor ki bazı mülteci Almanlar Türkiye'de mecburen kalmışlar ve ilk fırsatta Amerika'ya gitmeyi arzulamışlardı.

¹⁸⁶⁵ Arif Müfid Mansel, "*Clemens Emin Bosch (1899-1955)*", s.298; Oğuz Tekin, Nil Türker Tekin, **Mülteci Bir Akademisyenin Biyografisi Clemens Emin Bosch**, s.87-89; A. Reisman, **Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, s.77; F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.57.

¹⁸⁶⁶ Sevtap Kadıoğlu, Gaye Şahinbaş Erginöz, "*Clemens Emin Bosch (1899-1955): Eskiçağ Ve Nümizmatik Çalışmalarına Katkıda Bulunan Bir Bilim Adamı*", **XI. Uluslararası Akdeniz Arkeolojisi Sempozyumu**, İstanbul Teknik Üniversitesi, (24-29 Nisan 2007), s.24-26.

¹⁸⁶⁷ **Cumhuriyet**, "Müzelerde Verilen Konferanslar", 19 Şubat 1936, s.2; **Cumhuriyet**, "Dünya Meskukat Tarihine Dair Konferanslar", 11 Mayıs 1938, s.2.

¹⁸⁶⁸ **D.A.A.P.A.**, "*İstanbul Emigranten Akten*", No: R-99598.

Eti-Sümer Filolojisi, Meskfikat, Tarih Bölümü, Roma Tarihi, Roma Askeri Teşkilatı, Roma İmparatorluğu Tarihi, Roma ve Roma Tarihine Ait Kaynaklar (seminer), Kaynaklar İlmi, Nümizmatik, Roma ve Grek Tarihinde Seçme Problemler (Afif Erzen ile birlikte), Yunan Tarihi, Pamfilya Tarihi, Arkeoloji Bölümü, Grek Sikkeleri, Roma Sikkeleri gibi geniş kapsamlı dersler vermişti.¹⁸⁶⁹

Clemens Emin Bosch'un, 1951'de rahatsızlanarak Alman Hastanesi'nde tedavi altına alınmıştı. Hastalığının artarak devam etmesi ve bilimsel çalışmalarına eskisi kadar zaman ayıramaması sebebiyle, Edebiyat Fakültesi Profesörler Kurulu'nun 2 Ağustos 1954'teki toplantısında alınan karar uyarınca, üniversite ile anlaşması feshedilmişti. 22 Temmuz 1955'te İstanbul'da vefat etmişti.¹⁸⁷⁰ C. Bosch, çalışma sahasının ana vatani olan Türkiye'den ölene kadar ayrılmayarak Türk eskiçağ tarihi, nümizmatik ve arkeoloji çalışmalarına önemli katkılarda bulunmuş bir bilim insanı olmuştur. İstanbul Kurtuluş'taki (Feriköy) Protestan Mezarlığı'na defnedilmişti.

Prof. Dr. W. H. Clemens Mehmet Emin Bosch'un Eserlerinden Bazıları

Şunlardır:

1. Die Quellen des Valerius Maximus; ein Beitrag zur Erforschung der Literatur der historischen Exempla, Heidelberg, 1925, (doktora tezi).
2. Die Kleinasiatischen Münzen der Römischen Kaiserzeit, Einzeluntersuchungen, Stuttgart, 1934.
3. İzmit Şehrini Muhtasar Tarihi, (Çev. Osman Nuri Arıdağ), Kültür Bakanlığı, İstanbul, 1937.
4. İzmir Kılavuzu, Kültür Bakanlığı Antikiteler ve Müzeler Direktörlüğü Anıtları Koruma Kurulu Neşriyatı, İstanbul, 1937.
5. Roma Tarihinin Anahatları, Kısım: Cumhuriyet, (Çev. Sabahat Atlan), İstanbul, 1940.
6. Roma Tarihinin Anahatları, (Çev. Sabahat Atlan), İstanbul, 1940.
7. Hellenizm Tarihinin Anahatları Büyük İskender İmparatorluğu, (Çev. Afif Erzen), İstanbul, 1942.
8. Türkiye'nin Antik Devirdeki Meskükatına Dair Bibliyografya, Ankara, 1949.
9. Eski Sikkeler Rehberi. I. Bölüm: Yunan, Romen, Bizantin ve Avrupa Sikkeleri, İstanbul, 1951.

¹⁸⁶⁹ İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü, "Emin Bosch Özlük Dosyası", Personel Dairesi Özlük İşleri Arşivi, (herhangi bir dosya numarası bulunmamaktadır).

¹⁸⁷⁰ Akşam, "Ünlü Nümizmatik Uzmanı Vefat Etti", 23 Temmuz 1955, s.2; Cumhuriyet, "Emin Bosch Dün Vefat Etti", 23 Temmuz 1955, s.1.

10. 1947 Senesi Side Kazılarında Dair Ön Rapor, (Arif Müfid Mansel ve Jale İnan ile birlikte hazırlanmıştır), T.T.K. Yayınları, Ankara, 1951.
11. 1947 Senesi Side Kazılarına Dair Önrapor, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1951, (Arif Müfid Mansel ve Jale İnan ile birlikte editör).
12. Antalya Kitabeleri, Antalya, 1952.
13. Eski Çağdaki Ankara Şehrinin Tarihi Hakkında Kaynaklar, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1957.
14. Pamphylia Tarihine Dair Tetkitler, Ankara, 1957.
15. Antalya Bölgesinde Araştırmalar, (Çev. Sebahat Atlan), Ankara, 1957.¹⁸⁷¹

VI-Ord. Prof. Dr. Andreas Bartalan SCHWARZ

Andreas Bartalan Schwarz, 17 Şubat 1886'da Budapeşte'de doğmuştu. İlk ve orta öğrenimini Budapeşte'te tamamlamıştı. Yüksek öğrenimine Budapeşte'nin Bonne Üniversitesi'nde başlayıp, Almanya'nın Leipzig Üniversitesi'nde bitirmişti. 1912-1926 yılları arasında Leipzig Üniversitesi'ne doçent ve Profesör olarak çalışmıştı. Andreas B. Schwartz, 1926-1930 yılları arasında Zürich Üniversitesi'nde profesör olarak çalışmış ve daha sonra Freiburg Üniversitesi'ne geçmişti. Hitlerin Yahudilere karşı uyguladığı sert politikalar yüzünden 1933'te bu üniversiteden zorunlu olarak emekliye ayrılmıştı.¹⁸⁷²

Andreas B. Schwarz, "Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti" aracılığıyla İstanbul Üniversitesi'nin teklifini kabul ederek 1933'te Türkiye'ye gelmişti.¹⁸⁷³ B. Schwarz, 16 Ekim 1934'te Ordinaryüs Profesör olarak göreve başlamış¹⁸⁷⁴ ve 1935'te Hukuk Fakültesi'nde "Yabancı Hukukun Yabancı Memlekette Benimsenmesi" başlıklı açılış dersini vererek üniversite tarafından onure edilmişti.¹⁸⁷⁵

Fritz Neumark anılarında, B. Schwarz hakkında şunları kaleme almıştı: "...aramızdaki en etkileyici ve bilimsel açıdan eşi bulunmaz insanlardan biriydi. Yetenekleriyle müsemma, kendine has bir özsaygısı vardı. Başlangıçta öğrencilerini

¹⁸⁷¹ Oğuz Tekin, Nil Türker Tekin, **Mülteci Bir Akademisyenin Biyografisi Clemens Emin Bosch**, s.45-47.

¹⁸⁷² T.T.K., **Arşiv Belgesi No: 4107-47**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, "Andreas Bertalan Schwarz Özlük Dosyası", 1941, s.1; F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.53; Stanford J. Shaw, **1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye**, s.428.

¹⁸⁷³ T.T.K., **Arşiv Belgesi No: 4107-47**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, "Andreas Bertalan Schwarz Özlük Dosyası", 1941, s.1; B.C.A., Fon: 30.18.1.2, Kutu: 124, Gömlek: 85, Sıra: 4, 9 Eylül 1950; **Milliyet**, "Yeni Bir Ecnebi Profesör", 13 Temmuz 1934, s.6; H. Widmann, **Üniversite Reformu ve Atatürk**, s.275; A. Reisman, **Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, s.150 E. Hirsch, **Anılarım**, s.230.

¹⁸⁷⁴ **Milliyet**, "Pr. Schwarz Derse Başladı", 7 Kasım 1934, s.3.

¹⁸⁷⁵ **Milliyet**, "Açılış Dersi", 9 Ocak 1935, s.3; **Akşam**, 4 Ocak 1935, s.10.

*etkilemese bile, meslektaşları üzerindeki etkisi kalıcıydı. Hukuk kavramını derinden özümsemiş olması bile, bir üniversite profesörünün kimi zaman doğal olarak toplumsal imtiyazlara sahip olabileceği varsayımına, Türkiye’deki geleneklere göre son derece gerçek bir varsayıma dayanarak davranmaktan onu alıkoymazdı.*¹⁸⁷⁶”

Andreas B. Schwartz Türkiye’de, Roma hukuku, medeni hukuk ve mukayeseli hukuk derslerini vermişti. 11 Eylül 1953’te misafir olarak gittiği Freiburg’da vefat emiştir.¹⁸⁷⁷

Ord. Prof. Dr. Andreas Bartalan Schwartz’ın Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

1. Medeni Hukuk Giriş, (Çev. Hıfza Veldet), İstanbul, 1935.
2. Borçlar Hukuku Dersleri, (Çev. Hıfzı Veldet), İstanbul, 1935.
3. Roma Hukuku Dersleri I. Cilt, (Çev. Türkan Rado), İstanbul, 1942.
4. Aile Hukuku (Çev. Bülent Davran), İstanbul, 1942.
5. Arthur S. Hunt, (Çev. Mehti Ali), Capitolum Mecmuası, İstanbul, 1935.
6. Yabancı Bir Hukukun Alınması ve Benimsenmesi, (İstanbul Üniversitesi Açılış Dersleri İstanbul 1935) Siyasal Bilgiler, (İstanbul 1935), Ankara, 1936.
7. Kanun ve İçtihat, Hukuki Hayatta İçtihatların Rolü, (Hukuk İlmini Yayma Kurumu Konferanslar Serisi), No:13, (Çev. Hıfzı Veldet), Ankara, 1936.
8. İngiliz Hukuku ve Kontinental Hukuk (Hukuk İlmini Yayma Kurumu Konferanslar Serisi), No: 22 Hukuk Fakültesi Mecmuası C. III, Ankara, 1937.
9. Papirüs, Araştırmaları ve Hukuk İlmi (Üniversite Konferansları 1935-1936), (Çev. Hıfzı Veldet), İstanbul, 1937.
10. Mukayeseli Medeni Hukuk İlminin Bilhassa Türkiye’deki Ehemmiyet ve Vazifeleri, (Üniversite Konferansları 1937-1938), (Çev. Hıfzı Veldet), İstanbul, 1939.
11. Türkiye, İsviçre ve Roma Medeni Hukuku, (Çev. Hıfzı Veldet), İstanbul, 1939.
12. Andreas von Thur ve Zamanın Hukuk İlmi, (Çev. Bülent Davran), Hukuk Fakültesi Mecmuası, C.V, İstanbul, 1939.
13. Husisi Hukuktaki Umumi Esaslar, (Çev. Bülent Davran), İstanbul, 1940.
14. Mukayeseli Hukuk Zaviyesinden İngiliz Borçlar Hukukunun Anahatları, (Çev. Halil Arslanlı), Ankara, 1941.
15. Harp ve Husisi Hukuk, (Üniversite Konferansları 1940-1941), (Çev. Türkan Rado), İstanbul, 1941.

¹⁸⁷⁶ F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.53-54.

¹⁸⁷⁷ **Cumhuriyet**, “Prof. Schwarz Vefat Etti”, s. 15 Eylül 1953, s.1.

16. Yabancı Memleketlerde Telif Hukukun Bugünkü Durumu, (Çev. Bülent Davran), İstanbul, 1941.
17. Borçlar Hukuku Dersleri, (Çev. Bülent Davran), İstanbul, 1948.¹⁸⁷⁸

VII- Ord. Prof. Dr. Alexander RÜSTOW

Alexander Rüstow, 8 Nisan 1885'te, beş çocuklu Prusyalı bir ailenin en büyük çocuğu olarak Wiesbaden'de dünyaya gelmişti. İlkokulu Wiesbaden'de okuduktan sonra, Berlin'deki Bismarck Lisesi'nden 1903'te mezun olmuştu. Yükseköğrenimini Göttingen Münih ve Berlin Üniversiteleri'nde yapmıştı. 1903-1908 yılları arasında matematik, felsefe, klasik filoloji, hukuk ve iktisat eğitimi almıştı. Eski Yunanca, Almanca, Latince, Fransızca ve çok azda Türkçe dillerine hâkim olmuştu. Erlangen Üniversitesi'nde Alman filozof Paul Hensel'in yanında Felsefe ve mantık ile ilgili olan doktora çalışması, "*Yalancı: Teori, Tarih ve Çözüm*" başlıklı tezini 28 Temmuz 1908'de tamamlamıştı.¹⁸⁷⁹

Alexander Rüstow, felsefeci tarafının yanı sıra klasik filoloji ile de ilgilenmiş ve klasik metinler üzerinde de çalışmıştı. 1911'e kadar, Teubner Yayınevi'nde Latince ve Yunanca metinlerin baskısının kontrol edilmesi işinde yayın danışmanı olarak görev yapmıştı. Böylece ilk profesyonel mesleği, 1908-1914 yılları arasında bu yayınevinde yaptığı klasik metinler editörlüğü olmuştu. 1911-1914 yılları arasında ilgisi, Yunan filozofu Parmenides üzerine yönelmiş ve tamamlama tezini yapmıştı. Parmenides'in bilgi teorisi konusunda hazırlamaya başlamıştı. I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine, çalışmasını yarıda kesmek zorunda kalan A. Rüstow, askerlik görevini, Almanya'nın Fransa ve Rusya cephelerinde yapmıştı.¹⁸⁸⁰

I. Dünya Savaşı öncesinde A. Rüstow, Berlin'de gençlik hareketine katılmış; savaşın patlak vermesiyle cepheye gitmiş ve gençlik hareketinden uzaklaşmıştı. Ancak bu hareketin içinde gelişen düşünce yapısı, onun ilerideki toplumsal görüşlerinin oluşumunda etkili olmuştu. Savaşın sonra Berlin'e geri dönen A. Rüstow'un, başlıca ilgi alanı ekonomi teorileri olmuştu. Sosyalizmi benimsemiş olan A Rüstow, Marksist

¹⁸⁷⁸ D.A.A.P.A., "*İstanbul Emigranten Akten*", (Die an der Universität Tatigen Deutschen Professoren), B.2-P.74/35E, 10 Ocak 1936, s.4; T.T.K., *Arşiv Belgesi No: 4107-47*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, "*Andreas Bertalan Schwarz Özlük Dosyası*", 1941, s.2; <https://kutuphane.tbmm.gov.tr/cgi-bin/koha/opac-search.pl?q=an:128838%22>/Erşim Tarihi: 20 Ağustos 2019.

¹⁸⁷⁹ T.T.K., *Arşiv Belgesi No: 41012-32*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, "*Alexander Rüstow Özlük Dosyası*", s.1; H. Widmann, *Üniversite Reformu ve Atatürk*, s.198; A. Reisman, *Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu*, s.132.

¹⁸⁸⁰ Mehmet Eröz, "*Türk Sosyoloji Bibliyografyasında Prof. Dr. Rüstow'un Yeri*", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, S.3-4, 1963, s.137-139; A. Reisman, *Nazizm'den Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu*, s.136.

teorinin yanı sıra, liberal ekonomi teorisiyle de ilgilenmiş ve komünizm ile kapitalizmin faydalı yönlerini bir araya getirmeyi hedeflemişti.¹⁸⁸¹

Alman Ekonomi Bakanlığı'nda Alexander Rüstow, 1919-1924 yılları arasında danışmanlık görevi yapmıştı. 1924-1933 yılları arasında Alman Makine Üreticileri Birliği Ekonomi Politik Bölümü'nün yöneticiliğini üstlenmişti. 1930'dan itibaren de Berlin Ticaret Yüksek Okulu'nda yardımcı doçent olarak çalışmaya başlamıştı. 1930'larda Almanya'daki siyasi havanın, Nazizm'e kaymasıyla 1933'te Almanya'yı terk ederek İsviçre'ye gitmesine neden olmuştu. Üçüncü eşi Lorena Vitzhum von Eckstaedt ile İsviçre'deyken tanışmış ve 9 Aralık 1933'te evlenmişti. İsviçre'deyken “*Yurtdışındaki Alman Bilim Adamlarına Yardım Derneği*” vasıtasıyla ailesi ile birlikte Türkiye'ye iltica etmişti.¹⁸⁸²

Türkiye'deki görevine ilk olarak İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Beşeri ve İktisadi Coğrafya Kürsüsü'nde ordinaryüs profesör olarak 20 Aralık 1933'te başlamıştı. Fakültede coğrafya öğrencilerine haftada iki saat “*Beşeri ve İktisadi Coğrafya*” dersini vermişti. Ayrıca Edebiyat Fakültesi'nde “*Felsefe Tarihi*” ve “*İktisat Coğrafyası*” derslerini de okutmuştu. Profesör Wilhelm Röpke ile birlikte doktora dersleri de vermişti. İstanbul Üniversitesi bünyesinde İktisat Fakültesi'nin kuruluşundan sonra da İktisat Tarihi ve İktisat Coğrafyası Kürsüsü'nde “*İktisat*” ve “*İktisat Coğrafyası*” derslerini vermişti. Kadrosu 15 Ekim 1938'den itibaren Hukuk Fakültesi'ne aktarılmıştı.¹⁸⁸³

Üniversite konferansları kapsamında Prof. Dr. A. Rüstow tarafından 11 Nisan 1934'te İçtimai ve İktisadi İlimler Enstitüsü'nde; “*Kapitalizmin Çökmesinden Memnun Mu Olmalıyız*” başlıklı bir konferans verilmişti. Kapitalizmin fenalıkları anlaşılmış olmasına rağmen, yerine ikame edilmek istenilen sistemin ondan daha iyi olmadığını ve kapitalizmin tarihi serüveni hakkında dinleyicilere bildiri sunmuştu. Sözlerinin sonunda Türkiye ve ekonomik yapısı hakkında şu değerlendirmeleri yapmıştı: “*Türkiye'ye gelince Avrupa iktisat sistemine yeni girmiş ve bugünkü vaziyeti her memleketten daha iyi bir halde bulunmuş olan memleketinizde kapitalizm yerine ikamesi düşünülen sistemlerin tecrübesi muvafık değildir ve aceleniz de yoktur. Nüfusunun yüzde doksanı*

¹⁸⁸¹ Jan Hegner, **Alexander Rüstow**, (Ordnungspolitische Konzeption und Einfluß auf das Wirtschaftspolitische Leitbild der Nachkriegszeit in der Bundesrepublik Deutschland), Marktwirtschaftliche Reformpolitik, Stuttgart, 2000, s.78-81.

¹⁸⁸² A. Reisman, **Nazizimden Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu**, s.135-138.

¹⁸⁸³ Fahri Z. Fındıkoğlu, “*Türk Sosyolojisinde İki Alman Sosyoloğu: Prof. Kessler ve Prof. Rüstow*”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, S.3-4, 1963, s.33-35; H. Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.265.

köylü olan Türkiye’de başka memleketlerin yaptığı tecrübelerin neticesini beklemek lazımdır. Dâhilde kuvvetli bir idare tesis etmiş olan ve hariçte fevkalade büyük bir itibara malik bulunan büyük reisiniz Gazinin bu işleri herkesten ziyade takdir ve tahakkuk ettireceğine eminim ve onun elinde Türkiye ekonomik alanda da şaha kalkacaktır.¹⁸⁸⁴”

Hitler Almanyası bilim insanlarını yurtlarından etmekle kalmayıp onları gittikleri ülkelerde de fazlasıyla rahatsız etmeyi başarmıştı. Bu kapsamda Alman Dışişleri Bakanlığı “*Deutsche Hochschule Für Politik/Alman Yüksekokulları için Politika*” başlıklı 1936’daki raporunda A. Rüstow’un Alman okullarında okutulmaya devam eden politikayla alakalı kitaplarının okutulmasının yasaklanacağı ve bundan dolayı A. Rüstow’a telif hakkı verilmeyeceğini rapor etmişti.¹⁸⁸⁵

A. Rüstow, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisadi Coğrafya ve İktisat Tarihi Kürsüsü’nde, savaşın sosyolojik özelliği iktisadi coğrafya hammaddelerin milletlerarası dağıtımı teknik gelişme, aşırı nüfus ve kitleleşme gibi çeşitli alanlarda çalışmalar yapmıştı. Yayın listesinden de anlaşılacağı gibi, bu çalışmalarının sonucu olarak, Türkiye’de bulunduğu dönemde ders kitaplarının yanı sıra, çeşitli bilimsel eserler de yayınlamıştı.¹⁸⁸⁶

İktisat tarihinde yer bulan iki önemli eseri de A. Rüstow, Türkiye’de hazırlamıştı. Bunlardan ilki, 1945’te yayınlanan “*Din Tarihi Problemi Olarak Ekonomik Liberalizmin Çöküşü*” adlı olmuştu. Bu eserde, ekonomik liberalizmin çöküşünü, devletin iktisadi yaşama yönelik müdahalelerinin getirdiği olumsuz durumlara bağlamıştı. A. Rüstow’un iktisat tarihi açısından önemli diğer eseri ise, “*Bugünün Tayini*” isimli üç ciltlik bu temel eserini de Türkiye’de bulunduğu dönemde hazırlamış ve Almanya’ya dönünce yayınlama olanağı bulmuştu.¹⁸⁸⁷ Bu da gösteriyor ki, bu mülteci bilim insanları Türkiye’de yaşam hakkının yanında önemli eserlerini de kaleme alman imkânı bulmuşlardı.

A. Rüstow, Almanya’da aldığı eğitim sayesinde, sosyal ve ekonomik hayatın bütünü hakkında fikir sahibi olması sebebiyle, Türkiye’de kendi uzmanlık alanı olan felsefe dışındaki alanlarda da (iktisadi coğrafya, demografi, sosyoloji ve iktisat politikası)

¹⁸⁸⁴ **Milliyet**, “Pr. Rüstow’un Konferansı”, 13 Nisan 1934, s.1-5.

¹⁸⁸⁵ **D.A.A.P.A.**, “*İstanbul Emigranten Akten*”, (Deutsche Hochschule Für Politik), R-13410, 3 Ocak 1936.

¹⁸⁸⁶ **T.T.K., Arşiv Belgesi No: 41012-32**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, “*Alexander Rüstow Özlük Dosyası*”, s.2; S. J. Shaw, **1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye**, s.426.

¹⁸⁸⁷ Sevtap Kadioğlu, Gaye Şahinbaş Erginöz, “*Türkiye’de Bir Alman Filozof, Sosyolog ve İktisatçı: Alexander Rüstow (1885-1963)*”, **Şafak Ural Armağanı**, Edt. Yücel Yüksel, Alfa Yayınları, İstanbul, 2012, s.405-407.

çalışmıştı. Bütün bunların yanı sıra, genel kültüre olan ilgisi sebebiyle, folklor ve etnografya alanlarıyla da ilgilenmişti. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden gelen öğrencileri, kendi yörelerinin eski adet ve gelenekleriyle ilgilenmeye yönlendirmişti. Sümer ve Hitit uygarlıklarının süs eşyalarıyla, bugünkü Anadolu kadınlarının yaptıkları eşyaları karşılaştırarak, medeniyetlerin sürekliliğini etnografik eşyanın benzerliğine dayanarak ispatlama yoluna gitmişti. Ayrıca folklor ve etnografya araştırmalarının iktisat öğretimine etkisi olduğunu düşündüğü için 1949'da İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü'ne bağlı bir "*Folklor ve Etnografya Merkezi*" kurulmasını sağlamıştı. Böylece folklorik ve etnografik buluntunun bu merkezde toplanmasına başlanmıştı. Ancak kendisinin Türkiye dışında bulunduğu bir dönemde (bir Almanya seyahati sırasında) bu merkez kapatılmış ve böylece sosyoloji ile folklor arasında köprü kurmaya yönelik başlayan bu hareket yarım kalmıştı. A. Rüstow'un "*zirai folklor*" konusunda ki çalışmaları da ülkesine döndükten sonra Türkiye'de yayınlanmıştı.¹⁸⁸⁸

Türkiye'ye gelen mülteci Alman bilim insanlarının çoğu Türkiye'den sonra Amerika'ya gitmeyi düşünmüştü. A. Rüstow da, ABD'ye gitmek istemişti. 1940'lı yıllarda sadece Uzak Doğu üzerinden mümkün olduğu için İstanbul'daki Alman Başkonsolosluk ve Ankara'daki Büyükelçilik, A. Rüstow'un 1941'deki Japon transit vize başvurusunu engellemişti. Hatta Alman Elçiliği, Japon müttefikleri üzerindeki nüfuzlarından yararlanarak vize girişimini iptal ettirmişti. Konu hakkında Ankara'daki Büyükelçilik raporlarında şu ifadeler yer verilmişti: "*Japon Büyükelçiliğinden Rüstow'a bizim onayımız olmaksızın asla transit vize verilmemesi ricasında bulundum.*"¹⁸⁸⁹

Daha sonra Heidelberg Üniversitesi'nden gelen teklif üzerine Alexander Rüstow, 1949'da, Almanya'ya geri dönmüştü. 1950'de Alman ekonomist, sosyolog ve kültür tarihçisi Alfred Weber'in halefi olarak Heidelberg Üniversitesi İktisadi ve Sosyal Bilimler Kürsüsü'nün başına geçmişti. 1956'dan emekliliğine kadar bu görevini sürdürmüştü.¹⁸⁹⁰ A. Rüstow, 30 Haziran 1963'te, 78 yaşında iken Heidelberg'te vefat etmişti.¹⁸⁹¹

Ord. Prof. Dr. Alexander Rüstow'un Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

¹⁸⁸⁸ Hüseyin Yayman, **Türkiye'nin İdari Reform Politikası**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Birgül A. Güler, Ankara, 2005, s.142; F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, s.46-47.

¹⁸⁸⁹ D.A.A.P.A., "*İstanbul Emigranten Akten*", R-679, Ankara 13 Mayıs 1941.

¹⁸⁹⁰ T.T.K. Arşiv Belgesi No: 41012-32, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, "*Alexander Rüstow Özlük Dosyası*", 1950.

¹⁸⁹¹ **Cumhuriyet**, "*Alexander Rüstow Öldü*", 3 Temmuz 1963, s.4.

- 1) Der Lügner: Theorie, Geschichte und Auflösung, B.G. Teubner Verlag, Leipzig, 1910, (Doktora Tezi).
- 2) Bibliographische Beiträge zu Ueberweg/Heintze/Praechter: Grundriss der Geschichte der Philosophie des Altertums, Berlin, 1920.
- 3) Schutzzoll oder Freihandel? Das Für und das Wider der Schutzzollpolitik, Societats Druckerei, Frankfurt am Main, 1925.
- 4) Die besondere Bedeutung der Wirtschaftsgeographie für die neue Türkei, İstanbul, 1934.
- 5) İktisadi Coğrafya 2 Cilt, 1944.
- 6) Die Ortsbestimmung der Gegenwart eine Universalgeschichtliche Kulturkritik, 3 Cilt, Eugen Rentsch Verlag, Erlenbach-Zürich, 1950.
- 7) Anadolu'nun Kadim İktisat An'ane ve Aletlerine Dair Kollekyum Toplamaya Başlangıç ve Sual Cedvelleri, 1950.
- 8) Der Lügner, Theorie Geschichte und Auflösung, 1950.
- 9) Die Arbeitslosigkeit in der Deutschen Maschinenindustrie, 1952.¹⁸⁹²

VIII-Ord. Prof. Dr. Fritz NEUMARK

Fritz Neumark, 20 Temmuz 1900'de Almanya'nın Hannover şehrinde dünyaya gelmişti. Babasının adı Jakop annesinin ise Toni'dir. İlköğretimine Hannover şehrinde başlamış ve "*Realgymnasium*", yani (liseyi) okumuştur. Yüksek öğretimini ise, Berlin, Jena, Münih ve Hamburg Üniversiteleri'nde tamamlamıştı. Çalışma hayatına Alman Maliye Bakanlığı'nda düşük maaşlı bir memuriyet ile başlamış ve daha sonra, hocası Wilhelm Gerloff'un yönlendirmesiyle akademiye girmişti. Frankfurt/Meinz Üniversitesi'nde "*Enflasyon Kavramı ve Doğası*" başlıklı bir doktora tezini 1921'de tamamlayarak "*İktisat Doktoru*" olmuştu. Daha sonra da 1927'de aynı üniversitede "*Reich Bütçesi*" konulu çalışmasıyla "*İktisat Doçenti*" unvanını almıştı. 1932'de Frankfurt/Meinz Üniversitesi'nde profesör olmuştu. Ancak bir yıl sonra Hitler tarafından Yahudi olduğu için görevinden alınmıştı. Hitler'in ırkçı politikaları yüzünden önce Zürih'teki cemiyet ile temas kurarak Zürih'e geçmişti. Oradan da annesi, Yahudi

¹⁸⁹² T.T.K., Arşiv Belgesi No: 41012-32, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, "*Alexander Rüstow Özlük Dosyası*", s.4.

olmayan karısı Vera, çocukları Veronica ve Matthias ile İstanbul'a kaçmak zorunda kalmıştı.¹⁸⁹³

F. Neumark, “*Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti*” aracılığıyla 1933’ün Ekim ayının ortalarında Venedik’ten kalkan gemi ile dört günde İstanbul’a ulaşmıştı. İstanbul Üniversitesi’nde 1933’te görev almaya başlamıştı. Önce İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde, daha sonra da İktisat Fakültesi’nde 1933-1953 yılları arası yirmi yıl Ekonomi ve Finans Profesörü olarak ders vermişti. İktisat Fakültesi’nde Umumi İktisat ve Maliye Teorisi Kürsüsü Başkanlığını yapmıştı. 1946’dan itibaren de İstanbul Üniversitesi Maliye Enstitüsü’nü kurup yönetmişti.¹⁸⁹⁴ Türk Hükümeti’ne 1939’da başvurarak ailesinden dört kişinin daha Türkiye’ye gelmesi için gerekli dilekçeyi üniversite aracılığıyla istemiş ve F. Neumark ailesinin fertleri Türkiye’ye gelmişti.¹⁸⁹⁵ Bu olayla Türkiye sadece faydalanacağı bilim insanlarına kapılarını açmadığını, onların sevdiklerine de yaşam hakkı tanıdığının en iyi şekilde göstermişti.

Türkiye’de iktisat eğitiminin gelişmesinde, gelir vergisi yasalarının hazırlanmasından büyük emeği geçmişti. İstanbul’da görev yaptığı yıllarda; Genel iktisat teorisi, dış ticaret, tarım politikası, iktisadi düşünce tarihi kitapları, maliye üzerine denemeler, çağdaş gelir vergilendirmesi monografi gibi çok sayıda yayın yapmıştı. İktisat Fakültesi kurulduktan iki yıl sonra “*İktisat Fakültesi Mecmuası*” kurulmasına öncülük etmiş ve 1939’dan 1949’a kadar Yazı İşleri Müdürlüğünü üstlenmişti. F. Neumark’ın girişimleriyle dergide yapılan çalışmaların birkaç dilde yayımlanması yurtdışında da dergiye olan ilgi artırmıştı.¹⁸⁹⁶

F. Neumark, dil konusunda fazlasıyla becerikli bir bilim insanı olarak; iyi derecede İngilizce, Fransızca, Latince ile orta düzeyde Türkçe ve İtalyanca dillerine hâkim olmuştu. İstanbul’a gelen Alman profesörler arasında Türkçeyi en hızlı öğrenip derslerini Türkçe vermeye başlamış ve sınavlarını da Türkçe yapmıştı. Bu yeteneği sayesinde kısa sürede çalışma ortamına ısınarak öğrenciler tarafından sevilen bir hoca olmayı başarmıştı.¹⁸⁹⁷

¹⁸⁹³ T.T.K., Arşiv Belgesi No: 41012-24, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, “*Fritz Neumark Özlük Dosyası*”, 1941, s.1; T.T.K., Arşivi, “*Fritz Neumark Özlük Dosyası Nüfus Hıvviyet Cüzdanı*”, 1943, s.1; H. Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, s.299; S. J. Shaw, *1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye*, s.429.

¹⁸⁹⁴ T.T.K., Arşiv Belgesi No: 41012-24, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, “*Fritz Neumark Özlük Dosyası*”, 1941, s.2; *Cumhuriyet*, 4 Ocak 1937, s.5; *Cumhuriyet*, “*Maliye Enstitüsü Açıldı*”, 24 Nisan 1950, s.1; H. Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, s.248.

¹⁸⁹⁵ B.C.A., Fon: 30.18.1.2, Kutu: 87, Gömlek: 61, Sıra: 14, 27 Haziran 1939.

¹⁸⁹⁶ H. Widmann, *Üniversite Reformu ve Atatürk*, s.195; P. Schwartz, *Kader Birliği*, s.19.

¹⁸⁹⁷ T.T.K., Arşiv Belgesi No: 41012-24, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, “*Fritz Neumark Özlük Dosyası*”, 1941, s.1; Kemal Yalçın, *Haymatlos*, s.163.

F. Neumark anılarında, öğrenci sınavları hakkında şu bilgilere yer vermişti: *“Özellikle de genç subayların sınavında vicdanen çelişkiye düştüğüm oluyordu. Bu gençlere, yüksek öğrenim görmeleri emredilmişti ve başarısızlıkları kesinleştiği anda, rütbe tenzili ile birliklerine geri yollanacaklardı. Bu tür durumlarda, şartlar elverdiği ölçüde yumuşak davranmaya gayret ettiğimi açıkça itiraf ediyorum. Oysa sınavda çakan adayların anneleri, büyükanneleri, hattâ bazen de babaları, kâh tek başlarına kâh öğrencilerin eşliğinde, profesörün evine bizzat gelerek, adamcağızı mahcubiyetten şaşkına çevirecek biçimde kendilerini ayaklarına atıp hıçkırıklar ve haykırışlar içinde merhamet dilediklerinde, yani notu yükseltmesini istediklerinde karar vermek, ahlâk açısından, çok daha kolaydı. Yüzlerce kez tekrar eden bu tür istekleri, istisnasız geri çevirdim ve vicdanım rahat uyudum.”*¹⁸⁹⁸

İktisatçı F. Neumark’ın ekonomik kalkınmada devletçilik politikasını savunması, onun Ankara’da gerekli duyulduğunda bakanlıklara danışmanlık yapmasının önünü açmıştı.¹⁸⁹⁹ Teorik olarak çalışmalarına katıldığı, *“1950 Türk Vergi Reformları”* konusunda önemli katkıları olmuştu. Hukukçu E. Hirş ile beraber, 1939’da Ankara’da toplanan *“Birinci Maârif Şurası”*na tek yabancı delege olarak katılmıştı.¹⁹⁰⁰ Türkiye için bu önemli ve verimli faaliyetlerinden dolayı kendisine İstanbul Üniversitesi’nce *“Şeref Doktoru”* unvanı verilmişti.¹⁹⁰¹ F. Neumark, birçok konferans ve panele katıldığı gibi İstanbul’da 1948’de yapılan *“Türkiye İktisad Kongresi”*ne de İktisat Profesörü kimliğiyle başkanlık yapmış ve kongreye çok yoğun ilgi olmuştu.¹⁹⁰²

Fritz Neumark anılarında, Atatürk’ün vefatı hakkında şunları yazmıştı: *“Atatürk, yaklaşık on beş yıllık Cumhurbaşkanlığı süresinde ülkede o denli benimsenmişti ki, hayata erken yaşta gözlerini yumduğu zaman (1938), onun döneminde güvence içinde yaşamakta olan ve Türklerden farksız muamele gören azınlıklarda dâhil olmak üzere, bütün halkın yas tuttuğunu söylemek abartma olmaz.”*¹⁹⁰³

Hitler Almanyası birçok bilim insanını vatanından etmekle kalmamış ve gurbetteki bilim insanlarına türlü acılar yaşatmaya devam etmişti. Bu çerçevede Alman/Rayh Güvenlik Başkanlığı, 1939 Aralık ayında Fritz Neumark, karısı ve çocuklarının vatandaşlıktan çıkartılması talebiyle başvuruda bulunmuştu. Gerekçe olarak da şu olay

¹⁸⁹⁸ Cem Dalaman, *Die Türkei in ihrer Modernisierungsphase als Fluchtland für deutsche Exilanten, Dissertation*, s.13.

¹⁸⁹⁹ A. Reisman, *Nazizm’den Kaçanlar ve Atatürk’ün Vizyonu*, s.143.

¹⁹⁰⁰ E. Hirsch, *Anılarım*, s.369.

¹⁹⁰¹ H. Widmann, *Üniversite Reformu ve Atatürk*, s.195-196.

¹⁹⁰² *Cumhuriyet*, *“Türkiye İktisad Kongresi Yarın Açılıyor”*, 21 Ekim 1948, s.1.

¹⁹⁰³ F. Neumark, *Boğaziçine Sığınanlar*, s.94.

gösterilmişti: “*Neumark, 1935’te -Notgemeinschaft Deutscher Wissenschaftler im Ausland- isimli göçmen örgütünün yöneticiliğini yapmıştı. Amaçları NSDAP üyesi olmayan genç, kalifiye Alman bilim adamlarını yurtdışına çekmek ve bu suretle Alman yüksekokul sisteminin yeniden inşasını mümkün mertebe sabote etmekte. Bunun da ötesinde, adı geçen örgüt, göçmen olarak yurtdışına çıkan Alman bilim adamlarına yurtdışında iş bulmuştu.*¹⁹⁰⁴” Her zaman olduğu gibi, bu durumda da İstanbul Başkonsolosluğu’na ve öteki ilgili makamlara başvurularak, vatandaşlıktan çıkarma işlemine itirazları olup olmadığı sorulmuştu. İstanbul Başkonsolosluğu, vatandaşlıktan çıkarma girişimine itiraz etmiş ve haklı olarak F. Neumark’ın Notgemeinschaft’in yöneticisi olmadığını belirtmişti. Buna rağmen Rayh Bilim, Öğretim ve Halk Eğitimi Bakanı’nın görüşü şöyle olmuştu: “*Her ne kadar soruşturmalarımıza göre Profesör Dr. Neumark, İstanbul’da belirgin bir Alman düşmanı tutum sergilemiş olmasa dahi, vatandaşlıktan çıkartılması hakkındaki görüşümüz olumsuz değildir.*¹⁹⁰⁵”

İktisat Profesörü F. Neumark Alman vatandaşlığından çıkarılınca anılarında Türkiye’nin tutumu hakkında şu ifadeleri yazmıştı: “*Türk Hükümetinin bizlere pasaportsuz kaldığımız süre zarfında da hiçbir zorluk çıkartmadığını, aksine hatta müsamahakârca bu müddeti atlatmamızda yardımcı olduğunu minnetle vurgulamak isterim.*¹⁹⁰⁶ Böyle değerli bilim insanlarını vatandaş olarak ülkeye kazandırmak adına Türk Hükümeti’nin teklifi ile F. Neumark ve ailesi 1943’te Türk Vatandaşlığına geçmişti.¹⁹⁰⁷

Frankfurt kentinin bulunduğu Hessen Eyaleti Eğitim Bakanlığı’ndan 1949’da davet alınca eşi Almanya’ya geri dönmeyi kesinlikle kabul etmeyerek İstanbul’da kalmayı tercih etmişti. Kızı Veronica Almanya’da Heidelberg Üniversitesi’nde, oğlu Matthias ABD’ye üniversite eğitimi için gitmişti. F. Neumark ise, Frankfurt Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı Heinz Sauermann da etkisiyle üç yıllık misafir hoca olarak Türkiye’den ayrılmıştı.¹⁹⁰⁸ Frankfurt’ta üç yıllık misafir profesörlükten sonra, 1952’de kesin olarak eşiyle birlikte Almanya’ya dönmüştü.¹⁹⁰⁹ F. Neumark, Frankfurt Üniversitesi’nde 1954-1955 ve 1961-1962 yıllarında iki kez rektör seçilmişti. İstanbul Üniversitesi, 1965’te kendisine “*Şeref Doktoru*” payesini vermişti. Ölene kadar Alman

¹⁹⁰⁴ D.A.A.P.A., “*İstanbul Emigranten Akten*”, R- Neumark I/K, 1939.

¹⁹⁰⁵ D.A.A.P.A., “*İstanbul Emigranten Akten*”, R-99866, 1939.

¹⁹⁰⁶ F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar s.109.**

¹⁹⁰⁷ B.C.A., Fon: 30.18.1.2, Kutu: 102, Gömlek: 54, Sıra: 16, 8 Temmuz 1943.

¹⁹⁰⁸ B.C.A., Fon: 30.18.1.2, Kutu: 128, Gömlek: 8, Sıra 5, 30 Ocak 1952; **Cumhuriyet**, “*Üniversitedeki Ecnebi Profesörler*”, 19 Mart 1947, s.3.

¹⁹⁰⁹ B.C.A., Fon: 30.18.1.2, Kutu 185, Gömlek: 22, Sıra: 19, 16 Nisan 1965; **Cumhuriyet**, 19 Şubat 1952, s.2; **Cumhuriyet**, “*Profesör Neumark Dün İstanbuldan Ayrıldı*”, 15 Mart 1952, s.1.

Federal Hükümeti'ne “*Türkiye Uzmanı*” olarak danışmanlık yapmış, Alman Şansölye ve Devlet Başkanlarına Türkiye ziyaretlerinde eşlik etmişti. F. Neumark 1991 yılında 91 yaşında vefat etmişti.¹⁹¹⁰

Ord. Prof. Dr. Fritz Neumark’ın Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

1. Der Reichshaushaltplan, (Tarih yok).
2. Begriff und Wessen der Inflation, (Tarih yok).
3. Konjunktur und Streuern, Bonn, 1930.
4. İktisadi Meslekler Tarihi, (Çev. A. Ali Özeken), İstanbul, 1934.
5. Hükümet ile Belediyeler Arasında Mali Salahiyetlerin Tahdidi, (Çev. Asım Süreyya), İstanbul 1934.
6. Mali Tekliflerin Milletlerarası Mukayesesi ve İstatistikleri, (Çev. R. Ş. Suvla), Ankara, 1935.
7. Komün Bilgisinin Esas Meseleleri, (Ortak Komisyonca Hazırlanmıştır), İstanbul, 1936.
8. Neue İdeologien der Wirtschaftspolitik, Wien, 1936.
9. Mukayeseli Hukukun Maliye İlminde Önemi, (Çev. Orhan Arsal), İstanbul, 1937.
10. Harp Ekonomisi, (Çev. Sabri Ülgener), Ankara, 1938.
11. Dış Ticaret Siyaseti, (Çev. Sabri Ülgener), İstanbul, 1938.
12. Umumî İktisat Teorisi, Cilt I, (Çev. A. Ali Özeken), İstanbul, 1939.
13. Maliye İlmine Dair Ekonomik ve Sosyolojik Tetkikler, (Çev. Sabri Ülgener), İstanbul, 1940.
14. Devletin Fiyat Teşekkülünü Müdahalesi, Ankara, 1941.
15. Umumî İktisat Teorisi, Cilt II, (Çev. Orhan Dikmen), İstanbul, 1942.
16. İktisadi Düşünce Tarihi, Cilt I, (Çev. A. Ali Özeken), İstanbul, 1943.¹⁹¹¹

IX-Ord. Prof. Dr. Alfred ISSAC

Alfred Issac, 1888 yılının 12 Temmuz’unda Yahudi bir ailenin bir çocuğu olarak Köln’de doğmuştu. İlk ve orta öğretimini aynı şehirde yapmış ve daha sonra bir tekstil fabrikasında iki yıl stajyer olarak çalışmıştı. Yüksek öğretime ise yine Köln şehrinde başlamıştı. A. Issac’ın üniversite yıllarında Almanya Eugen Schmalenbach ve Fritz

¹⁹¹⁰ F. Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**; H. Çelikbudak, **Yurtsuz Kalanlar**, s.301; S. J. Shaw, **1933-1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye**, s.429; Faruk Şen, **İstanbul’a Sığınanlar Almanya’ya Renk Katanlar**, s.181-182; **Cumhuriyet**, “*Türk Dostu Profesör Neumark Öldü*”, 16 Ağustos 1991, s.5.

¹⁹¹¹ **T.T.K., Arşiv Belgesi No: 41012-24**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, “*Fritz Neumark Özülük Dosyası*”, 1941, s.2.

Schmidt gibi ünlü muhasebe profesörlerinden ders almıştı. Daha sonra Alfred Issac, asistanı olarak çalıştığı F. Schmidt'in yanında 192'de Frankfurt Üniversitesi'nde doçentliğe yükselmişti. Hayatında çok önemli yer işgal edecek olan Nürnberg Ticari ve Sosyal Bilimler Yüksekokuluna (Hochschule für Wirtschafts- und Sozialwissenschaften Nürnberg) profesör olarak atanmıştı.¹⁹¹²

A. Issac'ın 1927-1933 arasında Nürnberg'de süren başarılı çalışmaları 1933'ün sonlarında sonlandırılmıştı. Dönemin Almanya'sının politik yapısı yüzünden önce üniversitedeki görevinden zorunlu izne çıkartılmıştı. Daha sonra da "*Aryan (ari ırktan) olmayanlar*" memur olamaz gerekçesiyle A. Issac 1 Haziran 1934'te 46 yaşında emekli edilmişti.¹⁹¹³

A. Issac, görevinden atıldıktan iki yıl boyunca Alman üniversitelerinde iş bulamamış ve vatansever bir insan olarak ülkesi dışında çalışmak istememişti. Bu dönemde hocası Schmalenbach, A. Issac'a Estonya'nın Dorpat şehrindeki Dorpat Üniversitesinde profesörlük kadrosu bulmuş, fakat bunu kabul etmemiştir. Hocası Schmalenbach'ın sağladığı ikinci davet bambaşka bir yerden gelmişti. Hitler'e çok uzak olan genç Türkiye Cumhuriyeti'nden bir davet almıştı. 1937'de İstanbul Üniversitesinden İktisat Fakültesi'nin İşletme İktisadı Kürsüsü'nü geliştirmesi için aldığı beş yıl süreli çalışma teklifini kabul etmiş ve eşiyle İstanbul'a gelmişti. Başına geçeceği yer Türkiye'deki ilk ve tek işletme iktisadı kürsüsü olmuştu. Bu görevi kabul etmesiyle A. Issac Türkiye'de çağdaş işletmecilik eğitimini de başlatan kişi olmuştu.¹⁹¹⁴

A. Issac, 1937-1951 yılları arasında bulunduğu okulunda İşletme İktisadı (3 Cilt), Hukukçular İçin İşletme İktisadına Giriş, Muhasebe Nazariyesi, Muhasebe Tatbikatı, Ticari Hesap ve Mali Cebir, İşletmelerde Revizyon ve Kontrol, Sigorta İşletmeciliği gibi başlıklar taşıyan on iki adet kitap yayınlamış, bunların bir bölümü defalarca yeniden basılmıştı.¹⁹¹⁵

A. Issac, ilk yıllarda derslerini Almanca olarak vermiş, bu dönemde onun asistanlığını aynı zamanda Sosyal Siyaset Kürsüsü asistanı olan Orhan Tuna yapmıştı.

¹⁹¹² T.T.K., Arşiv Belgesi No: 41012-18, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, "*Alfred Issac Özlük Dosyası*", 1941, s.1; Orhan Tuna, Ord. Prof. Dr. Alfred Isaac: Şahsiyeti ve İlmi Hüviyeti, Türkiye'de İşletme Biliminin Öncülerine Armağan, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadı Enstitüsü, İstanbul, 1985, s.9.

¹⁹¹³ Reiner Möckelmann, İkinci Vatan Türkiye, Ernst Reuter'in Ankara Yılları, s.47.

¹⁹¹⁴ T.T.K., Arşiv Belgesi No: 41012-18, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, "*Alfred Issac Özlük Dosyası*", 1941, s.1; Peter Mantel, Betriebswirtschaftslehre und Nationalsozialismus, Gabler, 2009, s.364.

¹⁹¹⁵ Orhan Tuna, Ord. Prof. Dr. Alfred Isaac: Şahsiyeti ve İlmi Hüviyeti, Türkiye'de İşletme Biliminin Öncülerine Armağan, s.11.

İlerleyen dönemde başka asistanlar yanında görev yapmışlar, ancak onun asıl asistanı, ilerleyen yıllarda İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi'nin kurucularından olacak Prof. Dr. Feridun Özgür olmuştu. Diğer asistanlar arasında İsmet Alkan, Nevzat Güneş de yer almıştı.¹⁹¹⁶

A. Issac, sadece eğitim ile ilgilenmemiş, devlet kuruluşlarında, özel sektörde, mahkemelerde organizatör, bilirkişi olarak da katkı sağlamıştı. Başbakanlığa bağlı Murakabe Teşkilatı'nın kontrol tekniğine ilişkin esasların tespiti, İktisadi Devlet Teşekkülleri için mali tablo formları, Tekel İdaresi'nin baştan aşağı reorganizasyonu gibi konularda çalışmalar yürütmüştü. Yine Hükümetin hazırladığı kanun ve tasarılarla yönelik görüşleri ile de ön plana çıkmış ve İş Kanunu Projesi üzerinde görev almıştı. A. Issac'ın derslerini sadece öğrencileri değil, Yüksek Ticaret Mektebi ve Mülkiye mezunları, hesap uzmanları ve banka müfettişleri de takip etmişlerdi. Hoca Türkçe'yi de öğrenmiş, bir kısım derslerini Türkçe olarak dahi vermişti.¹⁹¹⁷

Alfred Issac ve yine bir diğer Alman Profesör G. Kessler, beraberce paylaştıkları mülteci kaderleri dolayısıyla birbirlerini karşılıklı ve samimi olarak tanıma fırsatı bulmuşlardı. G. Kessler, Göttingen'li iktisatçı Hasenack'a yazmış olduğu bir mektubunda A. Issac hakkında şunları yazmıştı: *“İstanbul'a geldiği zaman, kendi alanında çok az Türkçe eser vardı. Bundan dolayı Issac kendini hayret verici bir hevesle yazmağa vermiştir. Bu nedenle, pratik iktisatçılarca da tanındı ve çok saygınlık kazandı. Çalışma Bakanlığı, özellikle sosyal sigorta ve ücretliler sorununun ayrıntılarında onun danışmanlığından faydalanmıştır. Ama baş meşgalesi dersler olmuştur. Konferans konularını yavaş yavaş geliştirmiş ve üç asistanını bu işler için daima görevlendirmişti. Öğrencileri ve asistanları ona sevgi ve saygı ile bağlıydılar. O, olağanüstü bir hoca, meslektaşlarına, enstitü ve fakülteye karşı yardımsever bir kişidir. Alman ve Türk meslektaşları çevresinde Issac ve eşi haklı olarak sevilen ve sayılan şahsiyetler olmuşlardır.*¹⁹¹⁸”

A. Issac, aynı zamanda büyük bir hayvan sever ve bir vejetaryen kimliğine sahip kişi olarak ön plana çıkmıştı. Bundan dolayı “Hayvanları Koruma Cemiyeti”nde Fahri Başkanlık da yapmıştı. İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Muharrem Miraboğlu bir anısında A. Issac'ın hayvan sevgisine ait bir anısını özetle

¹⁹¹⁶ Mehmet Oluç, “İşletme Fakültesinin Kuruluş ve Gelişmesi”, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, Yıl:1, Sayı 1, (Nisan 1972), s.3.

¹⁹¹⁷ Orhan Tuna, Ord. Prof. Dr. Alfred Isaac: Şahsiyeti ve İlmi Hüviyeti, Türkiye’de İşletme Biliminin Öncülerine Armağan, s.19-21.

¹⁹¹⁸ H. Widmann, Atatürk ve Üniversites Refromu, s.110.

şöyle anlatmıştı: “Kendisi bizde de muhasebe dersi verirdi. Bir sabah çok üzgün olarak geldi. Sorduğumda, Unkapanı’nda çok zayıf atların çektiği bir arabada, arabacının hayvanları acımasızca kırbaçladığını gördüğünü, bunun üzerine kendisini getiren otomobili durdurup arabacıyı ikaz ettiğini, atların çok zayıf olduğunu, bunu yapmaması gerektiğini söylediğini, arabacının geçimi için onları kırbaçlamak zorunda olduğunu, kendisinin de buna devam ederse atsız kalacağını ve hiç geçinemeyeceğini ve kırbaçlamaya devam ederse Hayvanları Koruma Cemiyetine şikayet edeceğini söylediğini anlattı. Arabacı bunun üzerine kırbaçlamayı kesmiş, ama Issac hala üzgündü, yine yapar düşüncesindeydi. Çünkü bizlere İslam dininde de hayvanlara eziyet etmenin yasaklandığını uzun uzadıya anlatmış, yanımızdan ayrıldıktan sonra uzun süre anlattıklarını ibretle değerlendirmiştik.¹⁹¹⁹”

Alman Akademisyenler 1950’lere gelindiğinde, çoğu vatanından ayrı on beş yıl geçirmiş ve bir bölümü anavatanlarına dönmeye başlamışlardı. Bu kez onlara ihtiyacı olan II. Dünya Savaşı’nın yaralarını sarmaya çalışan Almanya olmuştu. Bu çerçevede A. Issac da, 1951’de Göttingen Üniversitesi’nden aldığı davete olumlu cevap vermiş ve ayrılma talebini Fakülte Dekanlığı aracılığıyla İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü’ne iletmişti. Göttingen’de bir yıl kalan A. Issac, daha sonra yuvası olarak gördüğü Nürnberg’deki üniversitesine dönmüş, 1955’te buradan bu kez kendi isteği ile emekli olmuştu. A. Issac, 9 Haziran 1956 tarihinde Nürnberg’de hayata veda etmişti. Adı bugün Nürnberg’de Herpersdorf semtindeki “Alfred- Issac-Straße” verilmişti.¹⁹²⁰

Ord. Prof. Dr. Alfred Issac’ın Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

- 1) İşletme İktisadı, 3 Cilt (Çev. Ahmet Ali Özeken), İstanbul, 1940.
- 2) İşletmelerde Reziyon ve Kontrol, (Çev. Veli Çernis), İstanbul, 1944.

¹⁹¹⁹ Muharrem Miraboğlu, **Ord. Prof. Dr. Alfred Isaac’ın Tabiat Sevgisi Üzerine Bir Anı, Türkiye’de İşletme Biliminin Öncülerine Armağan**, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü, İstanbul, 1985, s.38.

¹⁹²⁰ Orhan Tuna, **Ord. Prof. Dr. Alfred Isaac: Şahsiyeti ve İlmi Hüviyeti, Türkiye’de İşletme Biliminin Öncülerine Armağan**, s.19-21.

SONUÇ

“1933 Üniversite Reformu” en başta Atatürk’ün evrenselcilik anlayışının bir tezahürü olarak ortaya çıkmıştı. Çünkü o çağdaşlaşma hareketinde başarılı olmak için, yaklaşık on yıl önce savaştığı Batıya karşı hiçbir önyargı ve kompleksi olmadan, geniş bir vizyonla dünyaya bakarak, batı anlayışına uygun bir üniversite kurmayı amaçlamıştı. Bunun için de bir üniversite reformunu gerçekleştirmiştir. Bu basit bir düşünce ya da anlayışın ürünü değil, hedeflere ulaşmak için önceden yapılmış planların, verilmiş kararların bir sonucuydu. Kuşku yoktur ki söz konusu planlar veya kararlar da, ancak dünyaya evrensel bir gözle bakabilen kişilerin eserleri olmuştu.

Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti’nin geçmişinden çok geleceği üzerinde durmuş; *“Tarihi yaşadığımız gibi yazdık; fakat geleceği Cumhuriyete inananlara onu koruyanlara ve yaşatacak olanlara emanet etmek gerekiyor”* demişti. Dolayısıyla Cumhuriyetin emanet edileceği kişilerin yetiştirilmesi noktasında üniversite reformu önemli bir yere sahip olmuş ve yeni üniversiteye güçlü bir görev yüklenmişti.

Bununla birlikte üniversitenin evrensel niteliği de göz ardı edilmemiş ve bu anlayışla Cenevre Üniversitesinden Profesör Albert Malche’in görüşlerine 1932’de başvurulmuştu. Daha sonra da onun tavsiyeleriyle Almanya’dan batılı bilim insanları yardım cemiyeti aracılığıyla Türkiye’ye davet edilmişlerdi. Bu aynı zamanda üniversite reformunun, bilimsel bir devrim olduğunu göstermektedir. Avrupa’nın milliyetçilik duygularıyla karşı çıktığı Alman-Yahudi bilim insanları Türkiye’de uzun yıllar çalışmışlar, Türkiye’de bilimsel terminolojinin gelişmesine yardımcı olmuşlardı. Türkiye’ye gelen mülteci bilim insanlarının hepsi ırkı sebeplerle gelmemişti. Gelen profesörler arasında Hristiyan olan, saf Alman olan ve siyasi kimliği Hitler ile örtüşmeyen muhalif birçok bilim insanına kapılarını açan ülke Türkiye olmuştu.

Atatürk’ün; *“ilim tercüme ile olmaz, tetkikle olur”*, sözü bağlamında Üniversite Reformu’yla kurulan İstanbul Üniversitesi, Darülfünûnun yapamadığı tatbiki bilgi, dil öğretimi, milli bilincin geliştirilmesi, bilimsel bilginin takip edilmesi gibi hususları, kurulduğu günden itibaren hedefleri arasına almıştı.

1933 Üniversite Reformu ile birlikte Türkiye’ye gelen mülteci Alman bilim insanları Türkiye’nin bilim atmosferini değiştirmişti. Bu dönem, çağdaş bir üniversitenin kurulmasına, genç nesil bilim insanlarının yetişmesindeki katkılarının yanı sıra birçok fakültenin kurulması ve gelişiminde etkin rol oynamışlardı. Onlarla birlikte yeni kürsüler açılmış, laboratuvarlar ve kütüphaneler açılmış, Türkiye dünya literatürü ile tanışmaya başlamıştı. Örneğin Prof. Dr. Hilmi Ziya Ülken Türkiye’de yeni felsefi

akımların başlangıcının “1933 *Üniversite Reformu*” ile mülteci bilim insanlarının büyük katkıları ile başladığını belirtmişti.

Avrupa’yı etkileyen yeni fikir akımları, bu akademisyenler yoluyla Türkiye’ye girmişti. Tıptan ziraata kadar pek çok alanda yeni teknikler geliştirilmiş ve bilimsel çalışma ile araştırma yöntemleri uygulanmıştı. Tıp alanında yirmi beş, Fen alanında on beş, Sosyal bilimlerde yirmi altı mülteci bilim insanı Türkiye’de görev yapmıştır. Bu kapsam da üniversitelerin yapılandırılması, düzenlenmesi mülteci Alman bilim insanları önderliğinde olmuştu. Alman mülteci bilim insanları, çağdaş bir Türkçe ders literatürü oluşturulmasına da katkıda bulunmuşlardı. Ayrıca birçok fakültede monografik araştırma dizileri ve dergiler çıkartarak, o güne kadar hemen hiç bilinmeyen Avrupa-Amerika örneklerinde olduğu gibi, yeni teorik araştırma sonuçları, belirli alanlardaki gelişmeler ve son durum hakkında genel görünüm ve Türk-Alman akademisyenlerin ampirik araştırmaları ile yayınlanmıştı.

Gelen mülteci bilim insanları üniversitede sadece öğrenciye ders anlatan, asistan ve doçentlerin yetiştirilmesinden başka değerli görevlerde de bulunmuşlardı. Örneğin kütüphane konusunda Prof. Dr. Ernst Hirsch, 1934’te Profesörler Kurulu tarafından kitaplık konusunda ilgili görev alarak, Hukuk Fakültesi Kütüphanesi’nin kurulup ve geliştirilmesine önemli katkılar sağlamıştı. Prof. Dr. Gerhard Kessler ise, İktisat Fakültesi kitaplığındaki derlenmemiş kitapları görünce, zamanın çoğunu kütüphaneye harcamış ve yıllarca tek başına fişleri eliyle yazmıştı. Birçok dilde yazılmış kitap ve makalelerden oluşan elli bin kartotek fişini doldurmuştur. Bu görevleri yaparken de hiçbir zaman ekstra ücret talep etmemişlerdi.

Mülteci bilim insanları üniversite dışında özellikle de devlet hizmetinde danışmanlık görevinde de bulunmuşlardı. Örneğin Prof. Dr. Fritz Neumark’ın vergi reformunu görüşmek üzere oluşturduğu Bilirkişi Komisyonunun Raporu sonucu hazırlanan reform tasarıları (1950) kısa süre sonra yasa haline getirilmişti. Yaptığı çalışmalar Gelir ve Kurumlar Vergisi, Türk Vergi Sistemi’nin temel direklerini oluşturmuştu.

Yine Ankara’da önce Bakanlıklarda çalışmış, daha sonra da Siyasal Bilgiler Okulu’nda Prof. Dr. Ernst Reuter hoca olarak ders vermişti. Türkiye’nin kalkınmada lokomotif olacak ve üniversite yaşamına yön vererek bilim insanlarının yetişmesinde de büyük rol oynamışlardı. Üniversite-eğitim anlayışını dört duvar ötesine taşıyarak her yıl ayrı bir Anadolu kentinde düzenledikleri “*Üniversite Haftası*” ile halkı üniversite ile buluşturmuşlardı. Halkı eğitme ve bilgilendirme çalışmalarının yanı sıra bu haftalarda,

Tıp alanındaki akademisyenler, bu kentlerde ameliyatlar yapmış ve konsültasyonlara katılmışlardı.

Mülteci Alman akademisyenler eğitim ve üniversite reformlarında Atatürk'ün beyin takımını oluşturmuşlardı. Tüm mülteci akademisyenlerin birçok alanda Türkiye'ye hizmeti dokunmuştu. Üniversite içinde halkevlerinde ve üniversite haftalarında halka özel konferanslar vermişler ve uluslar arası kongrelerde Türkiye'yi temsil etmişlerdi. On sene içinde Üniversitenin mülteci bilim insanlarının katkısı ile 503 konferans tertip edilmişti. İstanbul Üniversitesi genelinde on yıllık süre içinde toplam 5936 mezun vermişti. On yıl içerisinde mülteci bilim insanlarının öncülüğünde 52 enstitü açılmıştı. Üniversitenin on yıllık sürecinde doğrudan mülteci bilim insanlarının katkıları ile toplam 215 kitap ve 1689 makale Türk yayın hayatına kazandırmıştı. Sayısal verilere dahi bakıldığında mülteci bilim insanlarının Türk Yükseköğretime ne gibi katkılar yaptığı gözler önüne serilmişti.

Atatürk her fırsatta Türk kadınına fırsat eşitliği sağlamak için önemli inkılâplar yapmıştı. Türk kadınının eğitim alanında yükselmesi ve yüceltilmesi için üniversitede erkek öğrencilerle eşit eğitim hakkı sunulmuştu. Bu kapsamda İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde Nüzhet Toydemir isimli bir Türk kadını ilk defa 1937'de mülteci bilim insanı Prof F. Freundlich'in danışmanlığında "*Fen Doktoru*" unvanını almıştı. Hukuk, matematik alanlarında ve diğer alanlarda mülteci bilim insanlarının katkısıyla Türk gençliği doktora tezleri yayınlayıp bilim doktoru ünvanı almışlardı. Tıp alanında daha önce hiç yapılmamış ameliyatlar yapılmış, Anadolu'da yolu dahi olmayan köylere kadar giderek mülteci bilim insanları bilimsel araştırmalar hazırlayıp hükümete sunmuşlardı.

Türkiye'de 1933-1946 yılları arasında gelip görev yapan mülteci Alman bilim insanlarının yapmış olduğu akademik çalışmaların etkileri günümüze kadar yansımaları hala sürdürmektedir. Bu kapsamda en güzel örnek ise, Albert Einstein'ın "*İzafiyet Teorisi*" kapsamında yapmış olduğu çalışmalarda görülmüştü. Türkiye'de bulunan Prof. Dr. Erwin Finlay Freundlich, Albert Einstein'a kara deliğin saptanabileceğine dair bilgileri Türkiye'den yazdığı mektuplarla bildirmişti. 1937'de Türkiye'de görev yapmış mülteci Astrolog Prof. Dr. Erwin Finlay Freundlich'in akademik çalışmaları 2019'da günümüzdeki bilim insanlarının çalışmaları neticesinde "*Kara Delik*" teorisi bir varsayımdan çıkarılmış ve varlığı bilimle kanıtlanmıştı. İşte Atatürk Türkiye'sinde böyle bilim insanları hayat bulmuş ve önemli çalışmalar yapmışlardı.

Bazı araştırmacılar, mülteci akademisyenlerin Türkiye'de az bir süre kaldıklarından fazla bir katkılarının olmadığı görüşünü savunmuşlardı. Bilim insanlarının, Türk

yükseköğretime katkılarını inkâr etmek bilimsel ve insanî ahlakla örtüşmemekteydi. Türkiye’de kısa süre kalanlar olduğu kadar, uzun süre kalıp hatta Türk vatandaşlığına geçip burada mezarları bulunanlar da olmuştu. Onların başarılarına güzel bir örnek ise Türk Ticaret Kanunu olmuştu. Profesör Ernst E. Hirsch’in kısa sürede Türkçe öğrenip 1957’de yürürlüğe giren ve tek başına hazırladığı bu yasa, hemen hiç değişiklik yapılmadan 2007’deki değişikliğe kadar Türk ticaret yaşamını düzenlemişti. Yine onun eseri olan 1951 tarihli “*Fikri ve Sanat Eserleri*” hakkındaki kanun hala yürürlükte olan bir kanun olmuştu. Birçok alanda bu tür örnekler vermek fazlasıyla mümkündür.

Türkiye’ye gelmek zorunda kalan birçok mülteci Profesör kendilerini nasıl bir gelecek beklediğini bilmiyordu. Çoğu bilim insanı bu ayrılığın kısa süreli olduğunu düşünmüştü. Osmanlı zamanında Türkiye’de bulunmuş ya da görev almış olanlar Türkiye’de kendilerini iyi bir geleceğin beklediğini görmüşlerdi. Örneğin kimyacı Prof. Dr. Fritz Arndt Osmanlı Darülfünun’u zamanında da gelmiş ve bu sefer Almanya’dan kovulduğunda gitmek için düşündüğü tek yer Türkiye olmuştu. İstanbul’da Yerebatan’da kurduğu kimya laboratuvar Avrupa’daki örneklerini aratmamıştı. Türkiye’ye kısa sürede alışıp ilk zamanlarında dahi derslerini Türkçe vermesinden dolayı gazetelere haber olmuştu.

Daha önce Türkiye hakkında bilgi sahibi olmayanlar ise kısa süreliğine Türkiye’de kalacaklarına inanmışlardı. Mülteci Alman bilim insanları ve ailelerinin Türkiye’ye bakış açıları birbirlerinden çok farklı anlam taşımıştı. Aralarında kısa sürede Türkçe öğrenerek uyum göstermeye çalışanlar, Türk uyruğuna geçenler, Clemens Bosch gibi Müslüman olup Emin adını alanlar olmuştu. Türkiye’de dünyaya gelen çocuğuna “*Enver Tandoğan*” ismini verecek kadar benimseyen Prof. Dr. Ernst Hirsch gibi bilim insanları da olmuştu. Az sayıda da olsa yaşamlarının sonuna kadar Türkiye’de kalanlar veya Türkiye’den ayrılmış olsalar bile Türkiye’yi ikinci vatan olarak ananlar olduğu gibi, eski alışkanlıklarından vazgeçemeyen ve uyum gösteremeyenler de olmuştu. Bundan dolayı Türkçe öğrenmek için çaba harcamamışlardı. Hatta Türkiye’yi bir basamak olarak görüp özellikle de ABD’ye gitmek için kullanan bilim insanları da olmuştu. Örneğin İktisat profesörü Wilhelm Röpke, Türkiye’ye hiç alışamayanlara güzel bir örnektir. Türk vatandaşlığına geçme konusunda “*Bazıları ciddi olarak Türk vatandaşlığına geçmeyi düşünüyor. Ben bunu kendi açımdan reddediyorum. Türklerin Viyana önünde 1683’te başaramadıklarını bugün yapmalarına birey olarak izin vermek istemiyorum*” demiştir. Prof. Dr. Wilhelm Röpke ABD’ye gitmek için çok defa uğraşmışsa da daha sonra 1937 Cenevre’ye gidebilmiştir.

Atatürk'ün izlediği kültür politikasının önemli bir ayağını oluşturan 1933 Üniversite Reformu, o zamanın şartlarının el verdiği ölçüde başarılı olmuştu. Önce İstanbul ve Ankara olmak üzere, sonraki yıllarda ise diğer kentlerde açılan üniversiteler, 1933 Üniversite Reformu'nun verdiği ivme ile Türkiye'yi Batı'ya açmış ve evrensel ölçülerde bilimsel çalışmalara başlanılmıştı. Bu amacın gerçekleşmesinde, Türkiye'de kültür birliğini sağlayacak kurumlar olarak düşünülen üniversiteler, önemli ve etkin rol oynamıştı. Ayrıca bu yolla Cumhuriyet idaresi, kendi devamını sağlayacak ve aydın bir genç nesil yaratma imkânına kavuşmuştu.

“1933 Üniversite Reformu” ile iki önemli husus doğmuştu. Birincisi; Cumhuriyet Türkiye'sinin yenilik hareketlerinden farklı olarak içinde reform ifadesi geçen ilk düzenleme olmuştu. İkincisi ise; mülteci bilim insanlarından istifade edilerek çağdaşlaşma adımlarının hayata geçirilmesi diğer önemli bir nokta olmuştu. Son olarak ise tüm bu bilgiler ışığında, *“1933 Üniversite Reformu”* ile birlikte Cumhuriyetin ilk yıllarında açılan İstanbul Üniversitesi (1933), Yüksek Ziraat Enstitüsü (1933), İstanbul Teknik Üniversitesi (1944), Ankara Üniversitesi (1946) ile çeşitli alanlardaki enstitüler ve yüksek okullar Türkiye'nin yükseköğretim yapısının temelini oluşturmuştu. Bugün Türkiye'nin hemen her yerinde bir üniversite varsa, bunlar Atatürk'ün kurduğu ilk üniversiteden doğmuştu. Özellikle de 1933-1946 yılları arasında Türkiye'ye gelen mülteci Alman bilim insanlarının, Türk Yükseköğretimine önemli katkıları olmuştu.

Türkiye'ye gelen mülteci bilim insanları ve yakınlarının sayıları bilimsel olarak tam netlik kazanmasa da bin kişinin üzerinde insan gelmişti. 1933-1950 yılları arasında beş yüz civarında erkek, dört yüz elli civarında kadın, elli üç civarında çocuk Türkiye'ye gelmişti. Yaşamlarının bir bölümü, kısa veya uzun süreli Türkiye'de geçmişti. Özellikle uzun süreli kalanlar önemli izler bırakmıştı. Kadınların büyük bölümü gelen bilim insanlarının eşleri olmuştu. Sözleşme kapsamında çalışmaları yasak olduğu için bu kadınların çoğunun isimleri bile tespit edilememişti. Türkiye'de elli kadar çocuk dünya'ya gelmiş ve bazılarına Türk isimleri verilmişti. Gelenlerin seksen dördü Türkiye'de evlenmiş ve Türklerle evlenenler de olmuştu. Gelen mülteci bilim insanlarından otuz kadarı boşanmıştı. Hastalıklar neticesinde Türkiye'de ölenler olmuş veya Türkiye'deki yaşamdan dolayı ruhsal sorun yaşayanlar olmuştu. Çünkü profesörlerle birlikte gelen eşler ve çocuklar, dilini bilmedikleri bir ülkede günlük yaşamı sürdürmek, kiralık ev bulmak, çocuğunun okul sorununu çözmek, boş zamanlarını değerlendirmek, kısıtlı kütüphane imkânlarıyla bilimsel çalışmak yapmak,

Almanya'daki yakınlarının-akrabalarının akıbetini takip etmek, vatansız kalma korkusuyla yaşamak gibi toplumsal zorluklar beraberinde problemleri de doğurmuştu.

Mülteci bilim insanları Türkiye'den ayrılırlar da ilişkilerini ve dostluk bağlarını koparmamışlardı. Çoğu Almanya'da Türk öğrencilerine danışmanlık yapmaya devam etmiş ve sık sık Türkiye'deki sempozyumlara katılmışlardı. Örneğin Prof. Dr. Curt Kosswig davet üzerine Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde misafir hoca olarak görev yaparak, Türk Yükseköğretiminin gelişmesine katkıda bulunmaya devam etmişti. Sadece bilim insanları değil onların aile üyeleri de daha sonraki süreçte Türkiye ile yakın ilişki içerisinde olmuştu. Bu kapsam da; Prof. Dr. Albert Eckstein'ın 1950'de ölümünden sonra İhsan Doğramacı, eşi Erna Eckstein'ı Ankara'ya davet etmiş ve 1955'e kadar Ankara'da Çocuk Kliniği'nin kuruluşunda danışman olarak görev almasını sağlamıştı. Prof. Dr. Albert Eckstein'ın oğlu Herbert Eckstein'da Ankara'daki Klinikte Çocuk Cerrahisi olarak görev yapmıştı.

Alman mülteci bilim insanlarının Türkiye'ye şükran ve minnet duygularını şu iki örnek çok güzel göstermektedir. E. Zuckmayer'in dediği gibi; *“Diktiğim gül bahçesinin güllerini yetiştireyim!”* diyerek kendini Türkiye ve Türk halkına adanmış bilim insanları Atatürk Türkiye'sinde görev almıştı. Bir diğer örnek ise, Prof. Dr. Hans Braun, 1949'da Münih'teki Maximilians Üniversitesi'nde ders vermek üzere davet alınca, Türkiye'den ayrılmadan önce girdiği son dersinde öğrencilerine; *“bizi denizlerin dibinin bile kabul etmediği bir zamanda, Türkiye'nin bize kucak açması, yaşama ve çalışma imkânı vermesi beni ve ahfadımı ebediyen minnettar edecek ve Türkiye benim ikinci vatanım olacaktır”* diye olumlu duygularını yansıtmıştır.

“Tarih geleceğin ışığıdır” kapsamında gerçekten de gelen bu mülteci bilim insanlarının yapmış oldukları bu değerli çalışmalar bugünün Türkiye'si ve dünyasına etkileri hala hissediliyor olması, onların değerlerini göstermesi açısından güzel örnek oluşturmuştur. Etki eden bilim insanları Türkiye'yi sadece meslek kapısı olarak görmemişler *“İkinci Vatan”* olarak görmüşlerdi. Prof. Dr. Gerhard Kessler anılarında Türkiye hakkında şu ifadeleri dile getirmişti: *“Asil ve şövalye ruhuna sahip Türk ulusuna bana bu imkânı sağladığı için ebediyen müteşekkire kalacağım.”* Cerrah Prof. Dr. Rudolf Nissen'in *“Helle Blätter - dunkle Blätter: Erinnerungen eines Chirurgen”* adlı eserinin Türkçe karşılığı *“Karanlık Sayfalardan Aydınlik Sayfalara Bir Cerrahin Anıları”* başlığı aslında Türkiye'nin onlar için nasıl bir aydınlık sunduğunu göstermesi açısından çok önemli örnek olmuştur.

Mülteci Alman profesörler dönemi, Prof. Albert Malche'ın 1932'de Türkiye'ye adım atmasıyla başlamıştı. En son İstanbul'dan Prof. Dr. Friedrich Ludwig Breusch'un 1971'de emekli olup Türkiye'den ayrılması ve Ankara'da da Eduard Zuckmayer'in de 1972'nin yaz aylarında ölmesiyle kapanmıştı. Bu kırk yıllık dönem, Türkiye Cumhuriyeti'nin yarısına yakın bir dönemi kapsamıştı. Bu döneme, sosyoloji veya tarih bilimlerinin kavramlarından biri olan “*Epoche*” denilmişti. Epoche; kalıcı etkileri olan, iz bırakan bir dönem olarak yorumlanmıştı.

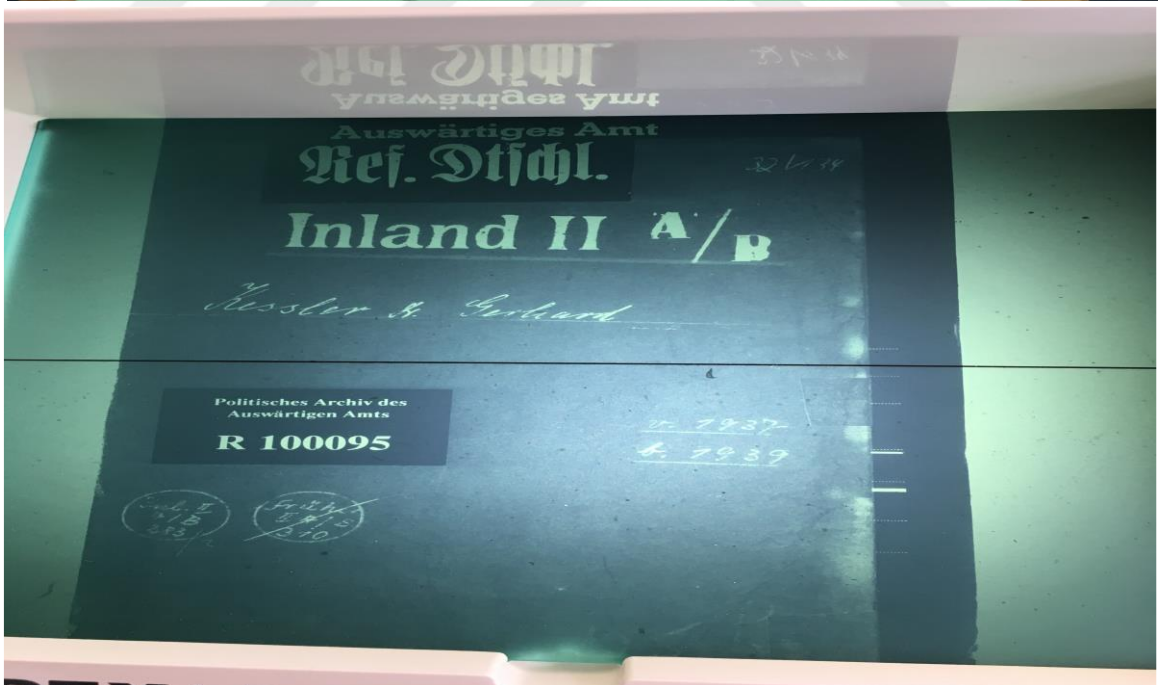
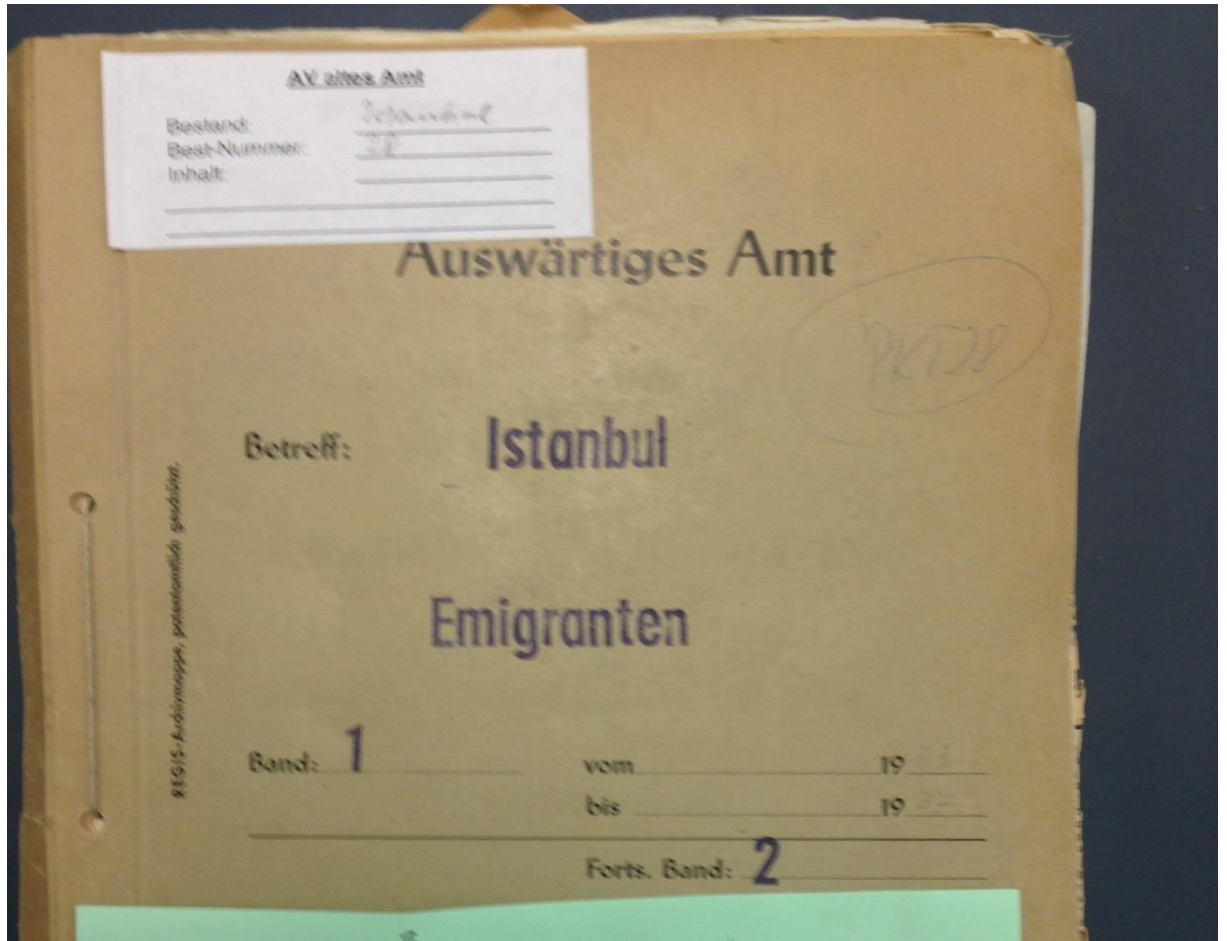
Son olarak beş yıldır üzerine araştırma yaptığım mülteci bilim insanları hakkında bana “*mülteci profesörler Türk Yükseköğretime ne kattı*” diye bir soru yöneltirsen bende; “*mülteci profesörler Türk Yükseköğretime ne katmadı ki*” şeklinde cevapla en kısa şekilde değerlerini açıklayım. Yapmış olduğum araştırmalar neticesinde büyük oranda Türkiye'de görev yapmış mülteci bilim insanlarının aslında her birinin ayrı birer yüksek lisans veya doktora araştırması için çok önemli ve değerli olduklarını ayrıca belirtmek isterim. “*Darülfünûn'dan Üniversite Sürecine; Türkiye'ye Gelen Mülteci Alman Bilim İnsanları*” konulu doktora tezi, bilim denizinde bir damla etkisi yaparak genç araştırmacılara ışık olmasını temenni ederim. Tezin önsözünde “*Bir yıllık plan yaptıysanız pirinç ekin, on yıl için ağaç dikin, yüzyıl için ise insanları eğitin*” atasözü ile başlamıştım ve sonuç bölümünün son sözünü ise, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün “*Eğitimidir Ki Bir Milleti Ya Hür, Bağımsız, Şanlı, Yüksek Bir Topluluk Halinde Yaşatır; Ya Da Esaret Ve Sefaletle Terk Eder*” sözüyle noktalıyorum.

EKLER

BELGELER

- B.1:** Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivi
- B.2:** İstanbul Üniversitesi'nin açılmasından dolayı Atatürk'ün el yazısıyla tebrik telgrafı (Cumhurbaşkanlığı Arşivi)
- B.3:** Alman bilim insanlarının yardım cemiyeti ile yapmış olduğu sözleşme (Cumhurbaşkanlığı Arşivi)
- B.4:** Albert Malche ile yapılan sözleşme (Talim Terbiye Kurumu Arşivi) ve Albert Malche ile yapılan sözleşme eki (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi)
- B.5:** Albert Malche'in raporunun 1939'da Devlet Matbaasında basılmış örneği (Talim Terbiye Kurumu Arşivi) ve Albert Malche'in hazırladığı raporun örnek nüshası (ATASE Arşivi)
- B.6:** Sami Günzber'in OSE adına Albert Einstein konusunda Hükümete sunduğu mektup (Cumhurbaşkanlığı Arşivi)
- B.7:** TBMM'nin yabancı hocalarla yaptığı görüşmek (TBMM Zabıt Ceridesi)
- B.8:** Hukuk profesörü Ernst Hirsch'in İstanbul Üniversitesi ile yapmış olduğu sözleşme eki (TTK Arşivi)
- B.9:** İktisatçı Fritz Neumark'ın Türk Vatandaşlığına geçtikten sonraki Nüfus kimliği (TTK Arşivi)
- B.10:** Yabancı diller okutmanı Hans Marchan'a ait sözleşme eki (TTK Arşivi)
- B.11:** Zoolog Alfred Curt Kosswig'e ait içtimai hüviyet belgesi (TTK Arşivi)
- B.12:** Felsefe Tarihçisi Ernst Von Aster'e ait içtimai hüviyet belgesi (TTK Arşivi)
- B.13:** Tıp Fakültesinde görev yapan hocalara ait liste sözleşme başlama ve bitiş tarihleri şeklinde listelenmiştir. (İstanbul Üniversitesi Personel Arşivi)
- B.14:** Fen-Edebiyat ve İktisat Fakültelerinde görev yapan hocalara ait liste sözleşme başlama ve bitiş tarihleri şeklinde listelenmiştir. (İstanbul Üniversitesi Personel Arşivi)
- B.15:** Ankara DTCF'de görev yapan dil bilimci Kral Steuerwald'ın sözleşme eki (DTCF Personel Arşivi)
- B.16:** İstanbul üniversitesi tarafından halka verilen açık konferanslar listesi (Cumhurbaşkanlığı Arşivi)
- B.17:** Ernst Hirsch, Fritz Neumark, Rudolf Nissen ve Fritz Arndt'ın Türk Vatandaşlığına alındıklarına dair kararname (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi)
- B.18:** Hukuk Profesörü Ernst Hirsch'e ait içtimai hüviyet belgesi (TTK Arşivi)

- B.19:** Türk vatandaşı olan Ernst Hirş'in Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesindeki görev sözleşmesi (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Personel Arşivi)
- B.20:** Türk vatandaşı olan Ernst Hirş'in Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesindeki kütüphane oluşturma faaliyetleri (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphane Arşivi)
- B.21:** Prof. Dr. Ernst Hirş'in Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde görevine devam ederken 1947'de Mayıs Haziran Temmuz aylarında misafir hoca olarak Berlin Üniversitesi'nden aldığı davet (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Personel Arşivi)
- B.22:** Eskiçağcı Prof. Dr. Clemens (Emin) Bosch'un Sözleşme eki (TTK Arşivi)
- B.23:** Prof. Dr. Ernts Reuter'in Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye "*Şehircilik*" konusunda basılan kitabının imzalı nüshasını takdimi (Cumhurbaşkanlığı Arşivi)
- B.24:** Prof. Dr. Erich Auerbach'ın baldızının Türkiye'ye getirilmesi için istenilen izin yazıları (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi)
- B.25:** Prof. Paul Hindemith'in Türk Müziği için hazırlamış olduğu raporu 1935 (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi)
- B.26:** Prof. Dr. Fritz Neumark'ın diğer aile bireylerinin Türkiye'ye gelmesine dair izin yazısı (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi)
- B.27:** Prof. Dr. Fritz Neumark'ın Mart 1952'de Frankfurt Üniversitesi'nde üç yıl misafir hoca olarak çalışmasına dair izin yazısı (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi)
- B.28:** İstanbul Darülfünun'un kapatılması ve yerine İstanbul Üniversitesi'nin açılmasına dair resmi yazı ilanı (Resmi Gazete Arşivi)
- B.29:** Prof. Dr. Rudolf Nissen'in Almanya'dan ameliyat hemşiresi asistanının getirilmesine dair yapılan sözleşme eki 1933 (Talim Terbiye Kurumu Başkanlığı Arşivi)
- B.30:** Prof. Dr. Gerhard Kessler hakkında Almanya'nın "*Gizli*" ibaresiyle tuttuğu arşiv belgesi (Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivi)

B.1: Alman Dışışleri Bakanlığı Arşivi

010-10050-1

DELEET
Telgraf muhaberatından
dolayı mes'uliyet kabul
etmez.

T.C. P.T.T. TELGRAFNAME

Adres: **9592** Tarih: **10-1**

reisi cumhurbaşkanı gazi mustafa kemal haz ankaralı

[*] R — Resmî
G — Gayri resmî demektir

İLK MERKEZ	KELEME	VERİLDİĞİ	R.G. (*)	ORTA MERKEZ	ALINDIĞI	İNZA
1526	kayazit	923 55 18 18/36			Tarih	Saat

= bugün saat 14/36 de vali mutki ve askeri erkan profesörler ve
binlerce talebe ve hâkin huzurunda pek samimi tezahurlarla
gençliğin heyecan ve alkışları içinde istanbul üniversitesi açılmıştır
en genç talebeden en yaşlı profesörlere kadar cunların tazim ve
minnet hislerini kendiminkile birliktede arz ederim büyük sefiniz

CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞİVİ Maarif vekili hikmet + **3**
Yer No. : **4322**
Dos. No. :
Meslek No. :

010-10050

T.C. CUMHURİYETİ
KİLYASATİ CUMHUR
KALEMİ KARSUS
MÜDÜRLÜĞÜ

19 - XI - 1933

Hikmet Bey
Maarif vekili
İstanbul

4/1069
tel

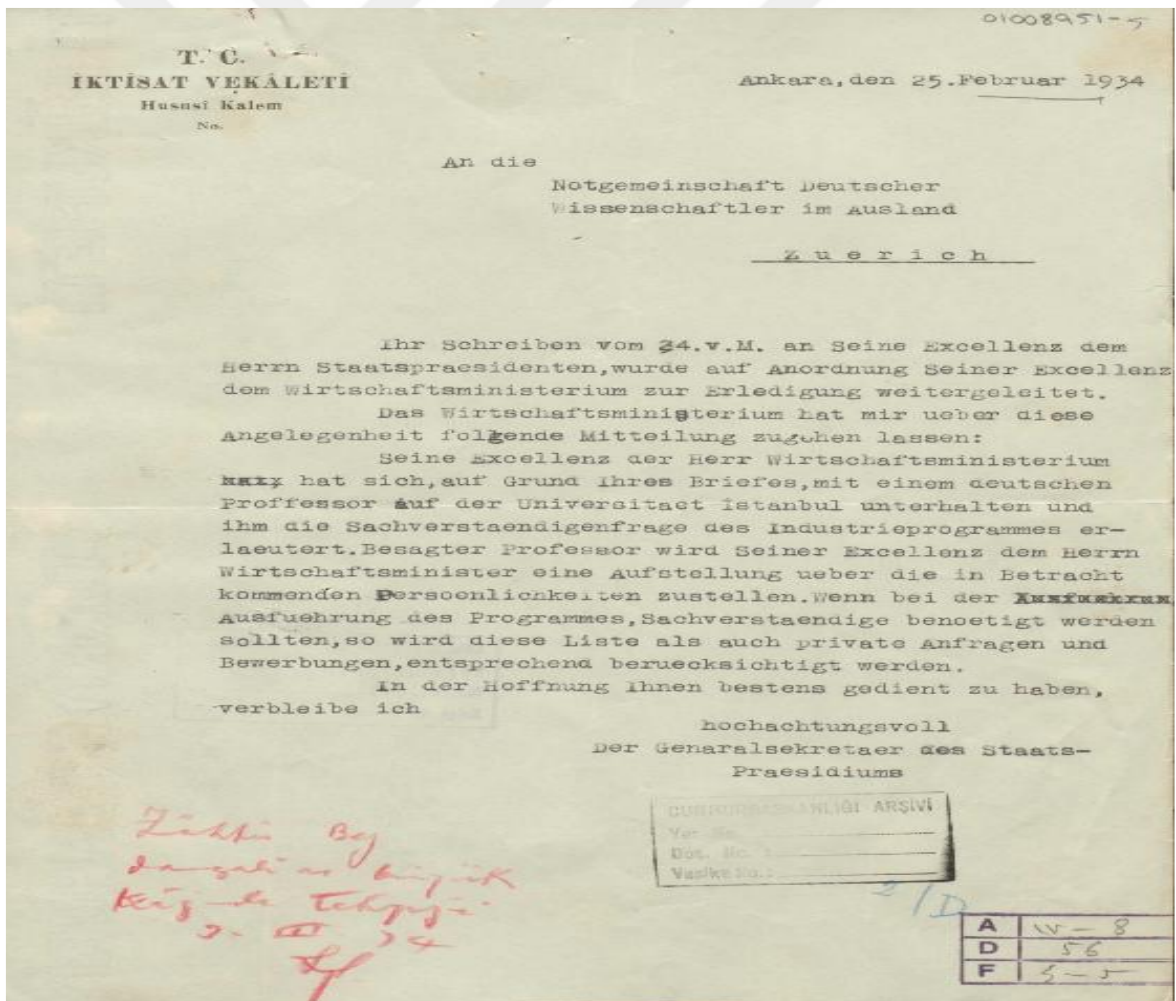
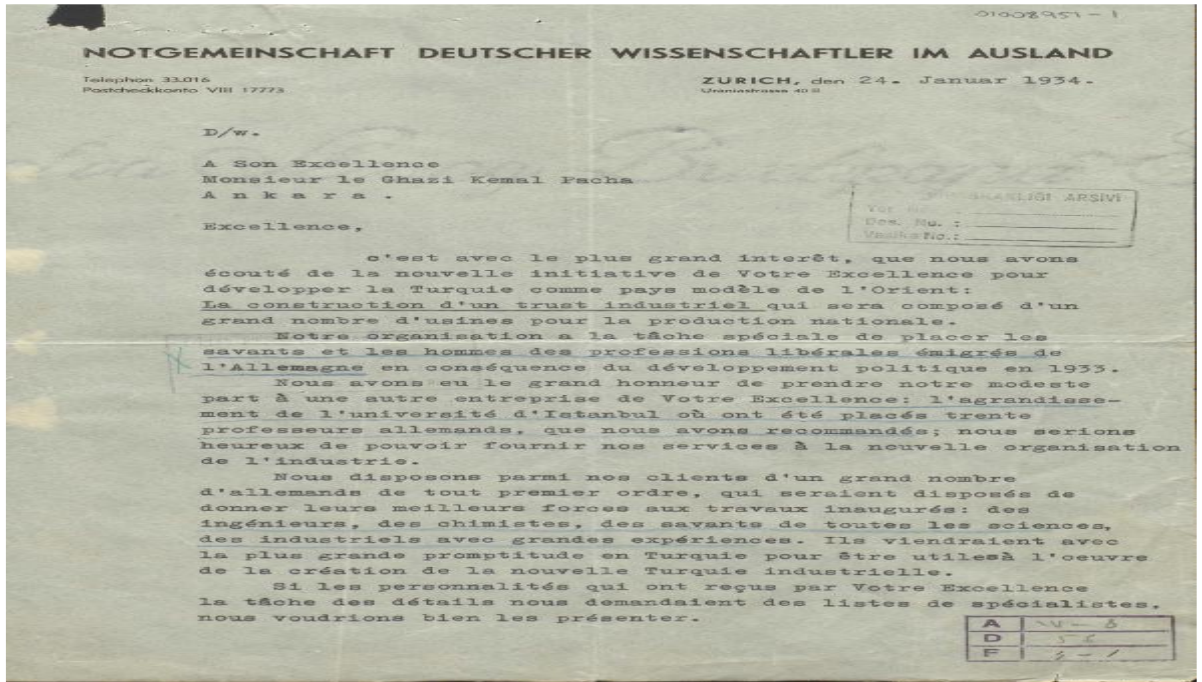
CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞİVİ
Yer No. :
Dos. No. :
Meslek No. :

İstanbul üniversitesinin açılışını
bildiren telgrafınızı derin
memnuniyetle aldım -
Hakkındaki duygularımı da
dolayı zati alilerine ve
tüm profesörlere ve talebeye
teşekkür ve mühabbetlerini
sunar, münaffakiyetler
dilerim

Gazi 1/A

Yazıldı H. 03.
19 - XI - 1933
H. 03.

B.2: İstanbul Üniversitesi'nin açılmasından dolayı Atatürk'ün el yazısıyla tebrik telgrafi (Cumhurbaşkanlığı Arşivi)

B.3: Alman bilim insanlarının yardım cemiyeti ile yapmış olduğu sözleşme (Cumhurbaşkanlığı Arşivi)

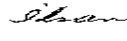
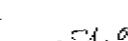
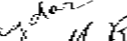
T. C., Mf. V.
MİLLÎ TALİM VE TERBİYE DAİRESİ

No 195 Tarih 3. 12. 1933 Evvelki kararın No Tarihi	Hukûsa: Darülfünun için celbedilecek olan profesör E. Albert Malche hakkında :
---	--

Istanbul Darülfünununun teşkilâtını tetkik ve müessesesinin takâmülünü ilgar etmek üzere celbi kararlaştırılan Ceneviz Darülfünunu Profesörlerinden E. Albert Malche ile Vekâlet Makamı namına Hısnı Hısnî Cemal Hüsnü Beyefendi arasında aktebilecek olan merbut mukavelenin İcra Vekilleri Heyetince tasdik buyrulmak üzere Başvekâlet Makamına takdimi muvafık görülmüştür.

Kayfiyetin Vekâlet Makamının tasvibine arzı kararlaştırıldı.

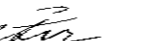
Reis Aza Aza Aza Aza Aza

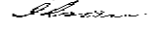

Vekâlet Makamına Profesör E. Albert Malche
Darülfünun için celbedilecek olan/ hakkında heyetimizce verilen karar tasdikimize
arz olunur Efendim. M. T. H. Reisi

Suret
Aslına mütahhaktır. 19

Bu işe dair yapılan tebliğin No 695
Tarih 3. 12. 1933
Dosya No

Albert Malche ile yapılan sözleşme (Talim Terbiye Kurumu Arşivi)

T. C.
Başvekâlet
Mühür: M. T. H. Reisi
No: 13984

KARARNAME

Istanbul Darülfünununun umumî islahat işlerinde çalıştırılmak üzere getirilecek Ceneviz Darülfünunu profesörlerinden Müşey Albert Malche ile yapılacak ilişik mukavelenin tasdiki ve buna göre getirilmek istenilen adı geçen mütehasşsın bir sene için getirilmesine izin verilmesi; Maarif ve Malîye vekilliklerinin 6/3/1933, 8/3/1933 x tarih ve 716,3805/II4 sayılı tezkereleri üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 13/3/1933 toplantısında kabul olunmuştur.

13/3/1933

REİSİCUMHUR

Bk.V.

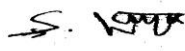
Ad.V.

M.M.V.

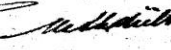
Da.V.

Ha.V.

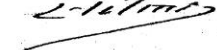
Ma.V.

M.V.

Na.V.

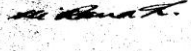
İk.V.

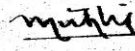
S.M.V.

G.V.

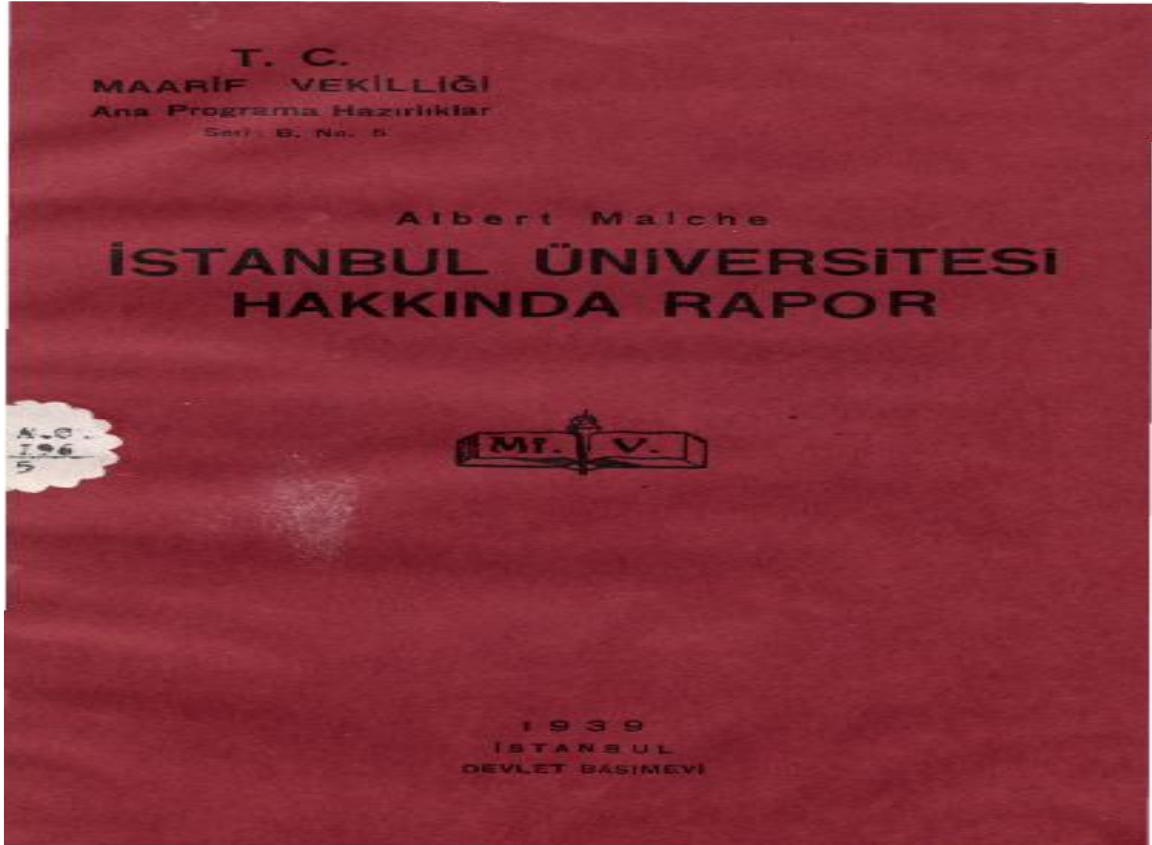

Zr.V.

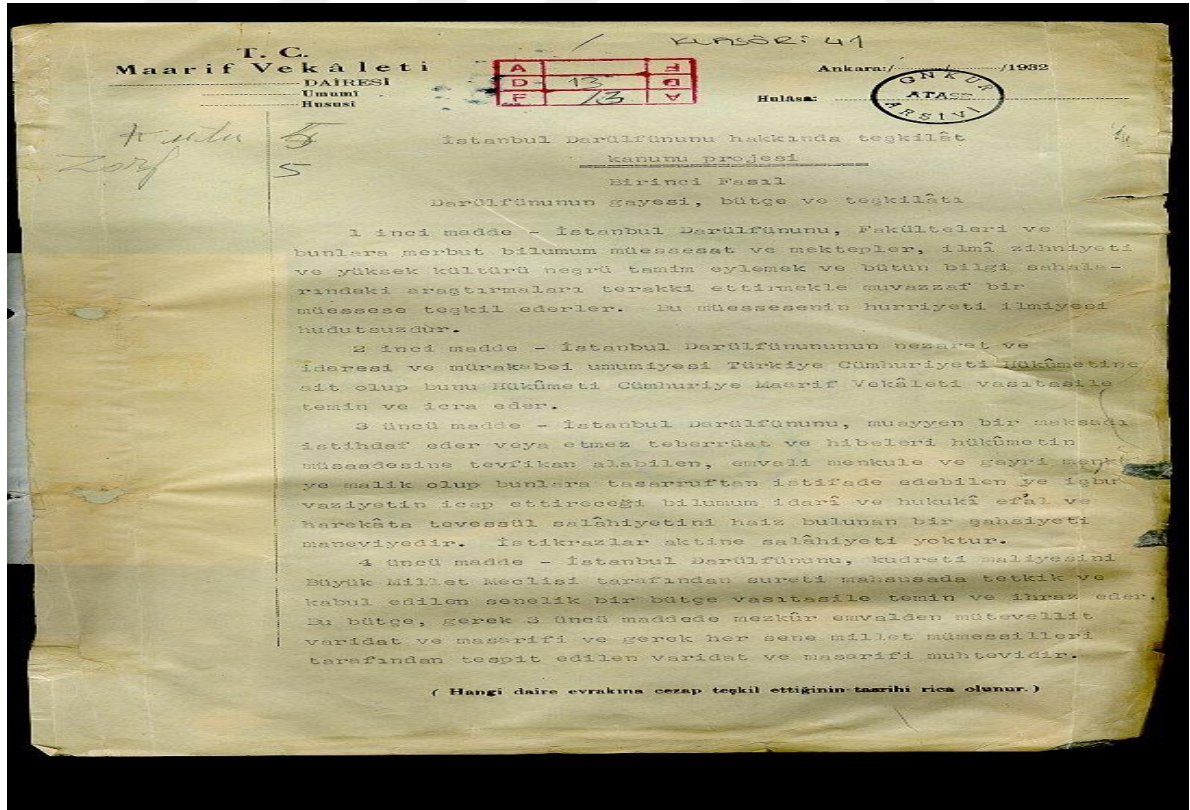

1933 10 01 02 36 16 2

B.4: Albert Malche ile yapılan sözleşme eki (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi)

Albert Malche'in raporunun 1939'da Devlet Matbaasında basılmış örneği (Talin Terbiye Kurumu Arşivi)

B.5: Albert Malche'in hazırladığı raporun örnek nüshası (ATASE Arşivi)

01008035-1

UNION DES SOCIÉTÉS "OSE"

POUR LA PROTECTION DE LA SANTÉ
DES POPULATIONS JUIVES

COMITÉ D'HONNEUR

Prof. A. EINSTEIN, *Président*,
Prof. A. BESREDEA, *Vice-Président - Paris*,
Prof. HADCLIFFE N. SALAMAN, *V. - Président - Londres*

SOCIÉTÉS AFFILIÉES

ALLEMAGNE,
ANGLETERRE,
DANZIG,
ÉTATS-UNIS,
LETTONIE,
LITHUANIE,
POLOGNE (T. O. F.),
ROUMANIE.

"א. ז. ז."

מארכאנד פון די נעקעלשאפטן

מארן ירושן געוונטשן

TEL:

PARIS (XVII) LE 17 September, 1933
4, Rue Roussel.

CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞIVI
Yer No.:
Doc. No.:
Yayın No.:

A	IV-6
D	57
F	175-1

Your Excellency,

As Honorary President of the World Union "OSE" I beg to apply to Your Excellency to allow forty professors and doctors from Germany to continue their scientific and medical work in Turkey. The above mentioned cannot practise further in Germany on account of the laws governing there now. The majority of these men possess vast experience, knowledge and scientific merits and could prove very useful when settling in a new country.

Out of a great number of applicants our Union has chosen forty experienced specialists and prominent scholars, and is herewith applying to Your Excellency to permit these men to settle and practise in your country. These scientists are willing to work for a year without any remuneration in any of your institutions, according to the orders of your Government.

In supporting this application, I take the liberty to express my hope, that in granting this request your Government will not only perform an act of high humanity, but will also bring profit to your own country.

I have the honour to be,

Your Excellency's obedient servant,

A. Einstein

(Prof. Albert Einstein)

His Excellency
The President of the Cabinet of Ministers
of the Turkish Republic.

Adress Téléphone "OSE" 4, RUE ROUSSEL - PARIS

B.6: Sami Günzber'in OSE adına Albert Einstein konusunda Hükümete sunduğu mektup (Cumhurbaşkanlığı Arşivi)

İstanbul Üniversitesinde çalıştırılacak ecnebi mütehassıslarla aktolunacak mukavelelere dair 1833 numaralı kanun lâyihası ve Maarif ve Bütçe encûrmenleri mazbataları

T. C.
Başvekkâlet
Kararlar müdürlüğü
Sayı: 6/3653

24 - XII - 1933

B. M. M. Yüksek Reisliğine

İstanbul Üniversitesinde çalıştırılacak mütehassıslarla aktolunacak mukavelelere dair Maarif Vekilliğinde hazırlanan ve İcra Vekilleri Heyetince 20-XII-933 te Yüksek Meclise arzı kararlaştırılan kanun lâyihası eshahı masûbesile birlikte Yüksek huzurlarına sunulmuştur efendim.

Bağvekil
İsmet

Murif sehoçer

İstanbul Darülfünunı 31 temmuz 1894 meclisinde lâğvedilerek yerine 1 ağustos 1900 tarihinde mübarrer İstanbul üniversitesinin kurulabilmesi için ilmi şubelerleri dâimiyen tarımın kırka yukarı ecnebi ilmin bu yeni müessesesi ile istiklalına sarıncı hâsıl olmuştur.

Üniversiteler yapılmış olan alfabaten semereli olabilmeleri yolunda büyük fedakârlıklar ihtiyar edilerek celbolunan bu ilimlerin Üniversitede takip metotlarıyla tahsilmağa müsait olmağa bir hayı yaradılmaelerini, ecnebi memleketlerinde okumuş olanlardan kendilerine yardımaı olarak verdiğinle gençleri yetistirebilme, celü temin için bu müesseselerin ihtiyas derecelerine göre ve bu ihtiyaslara muvafık ve hâ ilimlerin memleketimizdeki ihtiyas salmasını takip ettireceği kadar cevaplı bir surette Üniversitemizde gelişmelerini karmışmaktadır. Bu sebeplerden dolayı Üniversitemin ve memlekettin ihtiyasını ve refahınıza taktir edilecek hüsnu göre kendilerine üç, beş ve nihayet ot sene gibi uzunca ve muhtelif müddetlerle mukavale olabilmeleri zarurî görülmektedir.

Maarif encûrmeni masabatast

T. B. M. M.
Maarif encûrmeni
Karar No. 6
Esas No. 1/333

27 - XII - 1933

Yüksek Reisliğe

İstanbul Üniversitesinde çalıştırılacak ecnebi mütehassıslarla aktolunacak mukavelelere dair kanun lâyihası ve eshahı masûbesi Maarif vekili İhtikar Beyin hazırlaı encûrmenimizde konmuşdu.

B.7: TBMM'nin yabancı hocalarla yaptığı görüşme Tutanağı (TBMM Zabıt Ceridesi)

M u k a v e l e n a m e

Adı: Ernst
Soyadı: Hirsch
Baba adı: Louise
Doğum yeri: Friedberg
Doğum tarihi: 1902
Tabiiyeti: Alman

Odev: Hukuk Fakültesi Ticaret Hukuku
Ordinaryüsü

Ücret: 850 Türk Lirası

Müddet: 15.X.1943 - 15.X.1948

Bir taraftan Maarif Vekili Hasan Ali Yücel namına hareket eden İstanbul Üniversitesi Rektörü Ord.Prof.Tevfik Sağlam ve diğer taraftan Profesör Ernst Hirsch arasında aşağıdaki şartlar içinde mukavele aktedilmiştir.

1. Profesör Hirsch Maarif Vekilliği tarafından İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesine profesör tayin edilmiştir. Esas işi olan sıratas, araştırma ve yetistirme çalışmalarına bütün kudretini ve bütün gücünü harfetmeği, şubesi için icabeden dersleri bizzat vermeği kürsüsüne ait bütün imtihanları tamamen kendisi yapmağı taahhüt eder.

2. Bu mukavelemenin müddeti 5 senedir. 15.X.1943 te bağlar, 15.X.1948 de sona erer.

3. Profesör Hirsch bu mukavele ile bağılı bulunduğu müddetçe haricte bir iş kabul edemeyeceği gibi her şerit siyasi, iktisadi ve ticari faaliyetlerden çekinmeği ve eenebi bir devlet propagandasını yapmağı matuf bir çalışmada bulunmağı taahhüt eder ve eenebi müesseselerde hiçbir vazife alamaz.

4. Profesörün derslerini Türkiye Türkçe vermesi esastır. Ancak Maarif Vekilliğinin muvafakati ile Profesör bu dersi kendi dili ile verebilir.

5. Profesör Hirsch devamla ilmi neşriyatta bulunmağı ve bu mukaveleinin iki senesi içinde ders kitaplarını tamamlamağı taahhüt eder.

6. Profesör Hirsch talebeye vereceği derslerden başka memleketin mütehasşıları için parasız olgunlaştırma kurslarında da ders vermeğı taahhüt eder. Bu kursların konusu ve şekilleri fakülte dekanı ile tesbit edilir.

7. Profesör Hirsch kürsüsü ile ilgili sosyal kuruluşların gelişmelerine yardım etmeğı halkın aydınlatılmasına mahsus konferanslar vermeğı ve gerektiğinde bu yardımlara kendi kürsüsünün profesör, değent ve asistanlarını da teşrik etmeğı taahhüt eder.

8. Memuren yapılan seyahatlerin harcırahları, ücret bakımından muadili memurlara tatbik edilen kanuna göre verilir.

9. Bütün vaktini ve gayretini talebenin öğretimine değent ve asistanların yetisttirilmesine harfetmediğı takdirde mukavelesi, altı ay evvel haber verilerek vekillikçe fesholunabileceğı gibi kendisi de altı ay evvel haber vermek şartile mukavelesini her zaman feshedebilir.

10. İşbu kontrat Profesörü yalnız İstanbul Üniversitesi'ne bağlar.

11. Profesörün aylık ücreti 850 Türk Lirasıdır.

- 2 -

Bu ücretten halen mevcut ve ileride konulabilecek bütün devlet vergileri kesilecektir. Ancak Profesör Hirsch'in eline geçecek net ücret miktarı hiçbir zaman 550 Türk Lirasından aşağı veya yukarı olmayacaktır. Aylık peşinen verilir.

12. Profesör Hirsch'e tatil aylarında bir ay izin verilir.

13. Mâni zuhurunda profesörün gerek tedrisat ve gerek ameli mesai ve imtihanlar için vekillerini yahut yerine bira-kacağı kimseleri, Dekanla mutabık kalarak bizzat seğmeğı hakkı vardır.

14. Hastalık halinde aylık ücreti sürekli olarak bir sene verilir. Ölüm halinde (imtihar haric) dul karısına, elmadığı takdirde regit olmağan çocuklarına bir senelik ücreti verilir.

15. Profesör Hirsch mukavelesinin bitiminde Türkiye-den ayrıldığı takdirde eşinin ve çocuklarının birinci seviyeli paralarına ve göç masraflarına karşılık olarak maktuan 1500 lira tazminat verilir.

16. Profesör Hirsch ile Maarif Vekilliği arasında girilecek bütün davaları görmeğı Ankara mahkemesi selâhiyet-tardır.

17. İşbu mukavele bir nüsha olarak İstanbul'da yapılmış ve iki tarafca imza edilmiştir.

B.8: Hukuk profesörü Ernst Hirsch'in İstanbul Üniversitesi ile yapmış olduğu sözleşme eki (yardım cemiyeti ile Türkiye'ye gelen mülteci bilim insanları ile kalıp sözleşme yapılmıştır. Onun için bütün hocaların sözleşme ekleri verilmeyecektir) (TTK Arşivi)

T.C.
NÜFUS HÜVİYET CÜZDANI

Fotoğraf
Resmî mühür imza
No.630025

Aile ismi,yani : Neumark
Lâkap ve şöhreti : Fritz
Adı : Yakop
Babasının adı : Toni
Anasının adı : Hanover
Doğum yeri : 20/7/1900 / 1316
Doğum tarihi : Dinsiz
Dini, Mezhebi : Evli
Meslek ve iktimai vaziyesi :
Medeni hali :
Boy,Göz, Renk :
Vücutça sakatlığı veya :
noksanlığı :

NÜFUS KÜTÜĞÜNE YAZILI OLDUĞU YERİ

Vilâyeti : İstanbul
Kazası : K.K8y
Nahiyesi :
Mahalle veya köyü : Cafer ağa
Sokağı : Mühürdar
Hane No. : 101/3
Cilt No. : 27
Sahife No. : 111
Ne suretle verildiği : Yeniden

Bu nüfus cüzdanında adı ve hüviyeti yazılı olan Fritz Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak nüfus kütüğünde kayıtlıdır. Bu cüzdan K.K8y nüfus idaresinden verilmiştir.

5 Kr.Damga pulu
resmî mühür imza
2/11/1943

Aslı gibidir
16/XII/1947

I. OLGUNLUK BELGESİ

Realgymnasium zu Hannover

Zeugnis der Reife

FRITZ NEUMARK, geboren den 20.Juli 1900 zu Hannover, Sohn des Kaufmanns Jakob Neumark, Hannover, war 8 1-4 Jahre auf dem Realgymnasium und zwar 1 1-4 Jahre in Prima.

I. Betragen und Fleiss: sehr gut

II. Kenntnisse und Fertigkeiten:

Deutsch: Klassenleistungen: gut
Schriftliche Prüfung: gut
Gesamturteil: gut

Lateinisch: Klassenleistungen: gut
Schriftliche Prüfung: gut
Gesamturteil: gut

Französisch: Klassenleistungen: gut
Schriftliche Prüfung: genügend
Gesamturteil: gut

Englisch: Klassenleistungen: gut
Schriftliche Prüfung: -
Gesamturteil: Gut

Geschichte u. Erdkunde: Klassenleistungen: gut
Gesamturteil: gut

Mathematik: Klassenleistungen: gut
Schriftliche Prüfung: gut
Gesamturteil: gut

Physik: Klassenleistungen: gut
Schriftliche Prüfung: sehr gut
Gesamturteil: gut

Chemie: Klassenleistungen: gut
Gesamturteil: gut

Zeichnen: gut

Handschrift: gut

Die unterzeichnete Prüfungskommission hat ihm demnach, da er jetzt das Realgymnasium verlässt, um in den Heeresdienst einzutreten, das Zeugnis der Reife zuerkannt und entlässt ihn mit den besten Wünschen für seine Zukunft.

Hannover, den 10. Juni 1918.

Königliche Prüfungskommission.

(Stempel der
Schule)

Dr. Bräuer, Kgl. Kommissar
Dr. L. Wespy, Vertreter des Magistrates
i. v. Dr. Bräuer, Direktor
Dr. Phil. E. Ludewig
Dr. Upmeyer
Fals, Oberlehrer
Micha, Studienrat

T E R C O M E

B.9: İktisatçı Fritz Neumark'ın Türk Vatandaşlığına geçtikten sonraki nüfus kimliği (TTK Arşivi)

Adı: Hans
Soyadı: Marchand
Baba adı: Franz
Doğum tarihi: 1907
Doğum yeri: Krefeld
Tabiiyeti: Alman

Odev: Yabancı Diller Lektörü
Müddet: 1.7.1939 - 1.7.1940
Ücret: 200 Türk lirası.

Bir taraftan Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekili Hasan Ali Yücel namına hareket eden İstanbul Üniversitesi Rektörü Ord. Prof. Cemil Bilsel ve diğer taraftan Alman Devleti'ne'asından Mr. Hans Marchand arasında aşağıdaki şartlar dairesinde mukavele aktedilmiştir.

1- Mr. Hans Marchand İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesine bağlı Yabancı Diller Mektebinde Haftada 4 saat Latince ve ayrıca 4 Saat Yunanca bundan başka haftada 8 saat İngilizce veya Fransızca veya Almanca derslerini fiilen ifa etmeği Rektörlük veya Dekanlıktan verilecek Latince, Yunanca teksleri tercüme etmeği kabul etmiştir.

2- Yabancı Diller Mektebi idaresi bu işlere mukabil Üniversite'nin açık olduğu veya yaz tedrisatı devam ettiği müddetçe Hans Marchand'a her ay sonunda 200 iki yüz Türk Lirası ücret verecektir. Bu kadarki Mr. Hans Marchand her ne suretle olursa olsun yapmadığı ders saatleri için bu ücretten kistelyevim hesabına tenzilat yapılacaktır.

3- Mr. Hans Marchand kendisine verilecek ücretlerden ve mevcut ve müstakbel kanunı mevzuat dahilinde her ay kesilecek vergileri şimdiden kabul etmiştir.

4- Bu mukavele ahkâmına uymayan her türlü hareket (derslere muntazam devam etmemek, vazifeyi ihmal etmek ve muallimler içtimasına gelmemek gibi) usulüne tevfikân ücret kesilme cezasını mucip olur. Bu hareketlerin tekrarı halinde Edebiyat Fakültesi Dekanı ile Tedrisat Müdürü ve Müdür muaviniinden mürekkep komisyonun (ittifakı ara ile) vereceği karar ve bu kararın Rektörlüğe tasvibile Mr. Hans Marchand'ın vazifesine nihayet verilir. Mr. Hans Marchand bundan dolayı hiç bir tazminat istemeğe hakkı olamaz.

5- Bu mukavele'nin hükmü 1.7.1939 dan 1.7.1940 tarihine kadardır. Ancak bu müddet zarfında Yabancı Diller Mektebi tedrisatına nihayet verilirse Yabancı Diller Mektebinin kapandığı tarihte bu mukavele'nin hükmü kalmıyacaktır.

6- Her iki taraf bir ay evvel haber vermek suretile mukaveleyi her zaman feshedebilirler.

7- Mr. Hans Marchand 15 günden fazla devam eden bir hastalığa tutulursa yerine bir vekil tayin olunur. Ve ücretinin üçte ikisi o vekile verilir. İki aydan fazla devam eden hastalıklarda Mr. Hans Marchand müstafi eddölünür.

(Yedi) Maddeden ibaret olan igbu mukavele'name bir nüsha olarak tanzim ve iki tarafın rızasile imza edilmiştir.

28 Haziran 1939 28 Haziran 1939

28 Haziran 1939 28 Haziran 1939

Hans Marchand

Hans Marchand

Fakültesi

İLMİ HÜVİYETİ

Kursüsü

Dos. No. 4102-196

İÇTİMAİ HÜVİYETİ	
Adı ve Soyadı	Marchand Hans
Doğum yeri ve yılı	Krefeld 7.10.1907
NUFUS KAYDINA GÖRE	
Babasının adı, doğum yeri ve yılı	Franz, Aachen 1868
Tabiiyeti.	Alman
Milliyeti.	Alman
Evli ise eşinin adı, doğum yeri ve yılı.	Zahide, Genovre 1920
Çocuklarının adları ve yaşları	
Sahsına veya ailesine ait emlak ve akarı var mıdır, nerededir?	
İLMİ HÜVİYETİ	
Yüksek tahsilini nelerlerde yapmıştır.	Frankfurt, Viyana, Paris, Kolonya
Bildiği yabancı diller. Nerede öğrenmiştir.	İngilizce, Fransızca, Almanca
Üniversiteye intisabı ve tarihi.	1934
Profesörlüğe tayin tarihi ve maaşı	22.3.1960 4500
Başka işi var mıdır. Ayı maaş veya ücret alıyor mu?	
Tarih	İmza <i>Hans Marchand</i>

B.10: Yabancı diller okutmanı Hans Marchan'a ait sözleşme eki (TTK Arşivi)

İÇTİMAÎ HÜVİYETİ

Adı ve Soyadı	Kurt Koswig
Doğum Yeri ve Yılı	Berlin Kopenick, 30.X.1903

NUFUS KAYDINA GÖRE

Babasının adı, doğum yeri ve yılı.	Kurt Koswiz
Tabiiyeti.	Alman
Milliyeti.	Alman
Evli ise eşinin adı, doğum yeri ve yılı.	Evli
Çocuklarının adedi ve yaşları.	3 çocuk
Şahsına veya ailesine ait emlak ve akarı var mıdır, nerededir ?	yoktur

İLMÎ HÜVIYETİ

Yüksek tahsilini nerelerde yapmıştır.	Berlin Üniversitesi Münster "
Bildiği yabancı diller. Nerede öğrenmiştir.	Almanca : iyi Fransızca : iyi İngilizce : iyi İtalyanca : iyi Fince : iyi Rusça : iyi
Üniversiteye intisabı ve ta- rihi.	2/X/1937
Profesörlüğe tayin tarihi ve maaşı.	2.X. 1937 ind. 600 Üc. 621 L. 1700 1850
Başka işi var mıdır. Ayrı maaş veya ücret alıyor mu ?	yoktur

Tarih 3.III.1941 İmza Dr.Kurt Koswig

İLMÎ NEŞRİYATI

Tellf.-Ettigi Eserler.

1. Hayvanat Hülâsası.
2. Hayvanat notları.

Tercüme ettiği Eserler.

Neşrettiği etütler. (Türkiye'ye geldiği zamandan beri)

1.	Nevî tesellübandı sonra irsi tû-	9	Askuş agnasticus'un bichassâ teorî-
2.	şierler in hüslu eimesi.		şerhinde şerhîde veyâ şerhîde
3.	başka bir husus da şerhîde yeni		lâzım gâzîşerhîde poplâşyonların tera-
4.	bir denki tîpî hâkkında tîpî tîpî		bilîlîtesî.
5.	Krausunganzvârshen. Phosphorus und		
6.	Lyse bei Sandkärpen.		
7.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
8.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
9.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
10.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
11.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
12.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
13.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
14.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
15.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
16.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
17.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
18.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
19.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
20.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
21.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
22.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
23.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
24.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
25.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
26.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
27.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
28.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
29.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
30.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
31.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
32.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
33.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
34.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
35.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
36.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
37.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
38.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
39.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
40.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
41.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
42.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
43.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
44.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
45.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
46.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
47.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
48.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
49.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
50.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
51.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
52.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
53.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
54.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
55.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
56.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
57.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
58.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
59.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
60.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
61.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
62.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
63.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
64.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
65.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
66.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
67.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
68.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
69.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
70.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
71.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
72.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
73.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
74.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
75.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
76.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
77.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
78.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
79.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
80.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
81.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
82.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
83.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
84.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
85.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
86.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
87.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
88.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
89.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
90.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
91.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
92.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
93.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
94.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
95.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
96.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
97.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
98.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
99.	Phosphorus bei Sandkärpen.		
100.	Phosphorus bei Sandkärpen.		

TÖRK TARİH KURUMU
ARŞIVI

[1] Basılmamış eserler ve yevmi gazetelerde nesredilenler konmaz

B.11: Zoolog Alfred Curt Kosswig'e ait içtimai hüviyet belgesi (TTK Arşivi)

Edebiyat

Fakültesi

Felsefe Tarihi

Kürsüsü

(31)

Dos. No. 4102-132

İÇTİMAÎ HÜVİYETİ

Adı ve Soyadı

Ernst Von Aster

Doğum Yeri ve Yılı.

Berlin, 18.11.1880

NUFUS KAYDINA GÖRE

Babasının adı, doğum yeri ve yılı.

Eduard, Koblenir, 1825

Tabiiyeti.

Alman

● illiyeti.

Alman

Evli ise eşinin adı, doğum yeri ve yılı.

evli

Çocuklarının adedi ve yaşları.

2 çocuk, 32, 27 yaşlarında.

Şahsına veya ailesine ait emlak ve akarı var mıdır, nerededir ?

yoktur

İLMÎ HÜVİYETİ

Yüksek tahsilini nerelerde yapmıştır.

Münih ve Berlin Üniversitelerinde.

Bildigi yabancı diller.
Nerede öğrenmiştir.eski grekçe: iyi } Gymnaziyumda
Lâtince: iyi }
Almanca: ana dili
Fransızca: iyi
İsveççe: iyi } İsveç'de
İngilizce: orta } Gymnaziyumda.

Üniversiteye intisabı ve tarihi.

1.X.1936

Profesörlüğe tayin tarihi ve maaşı.

Üc. 698 L.

Başka işi var mıdır.
Ayrı maaş veya ücret alıyor mu ?

Tarih 5.III.1941 İmza Ernst Von Aster

B.12: Felsefe Tarihçisi Ernst Von Aster'e ait içtimai hüviyet belgesi (TTK Arşivi)

16.XI.1943

Tıp Fakültesi

No.	Adı	Muk.Başlangıç T.	Muk.Bitim T.	Kendisine haber t.
1. gitti	Karl Hellmann	1.X.1943	1.IV.1944	-
1 - 2 f	Erich Frank	1.IX.1944 31.VIII.1939	31.VIII.1944	31.VIII.1944 - 31.X.46
2 3 2	Ph.Schwartz	15.X.1943	15.X.1944	15.X.1944 - 15.X.48
4 oldu	Oberndorfer	6.X.1943	6.X.1943	-
9 di, 5 3	Kantorowicz	30.IX.1944	30.IX.1947	- 30.IX.47
3 6 5	Hugo Braun	15.X.1943	15.X.1948	- 15.X.48
4 7 67	Julius Hirsch	15.X.1944	15.X.1948	- 15.X.48
5 8 6	Winterstein	16.X.1943	16.X.1948	- 16.X.48
6 9 4	Felix Haurowitz	1.IX.1944 1.III.1944	1.IX.1947 1.III.1948	- 1.III.49
7 10 8	Ribor Peterfi	1.IX.1944	1.IV.1949	- 1.IV.49
8 11	W.C.W.Nixon P	1.X.1944	1.X.1945	1. sene -

8 Ord. Prof.
1 Prof.
9

Karl Hellmann
Oberndorfer
Nixon

gitti
oldu
?

Tıp Fakültesi Profesörleri

Kendisine	No.	Adı	Muk.Bitim Tarihi	Kag. ay evvel
1. X. 1943	1 -	Felix Haurowitz (Prof.)	1.III.1944	5 ay evvel (5 sene)
15. V. 1943	2 -	Prof. Braun	15.X.1943	5 ay evvel (5 sene)
30. IX. 1943	3 -	Prof. Kantarowicz	30.IX.1943	5 ay evvel (5 sene)
15. V. 1943	4 -	Prof. Hirsch	15.X.1943	5 ay evvel (5 sene)
15. V. 1943	5 -	Prof. Schwartz	15.X.1943	5 ay evvel (5 sene)
16. IV. 1942	6 -	Prof. Max Sgalitzer	16.IX.1943	5 ay evvel (1 sene)
16. V. 1943	7 -	Prof. Winterstein	16.X.1943	5 ay evvel (1 sene)
	8 -	Oberndorfer	6.X.1943	yok
15. V. 1943	9 -	Prof. Igersheimer	15.X.1943	5 ay evvel (5 sene)
1. XI. 1943	10 -	Prof. Peterfi	1.IV.1944	5 ay evvel (1 sene)
	11 -	Prof. Mouchet	17.II.1940	3 ay evvel
31.8. 1944	12 -	Prof. Frank	31.VIII.1944	5 ay evvel (5 sene)
3. 4. 1940	13 -	Prof. Hellmann	3.III.1941	10 ay evvel (5 sene)
3. 4. 1943	14 -	Prof. Nissen	1.IX.1943	5 ay evvel (5 sene)

Ayrılanlar

Prof.	Yerine gelen
Prof. Liepschitz	Prof. Haurowitz
Prof. Dessauer	Prof. Sgalitzer
Prof. Nissen	
Prof. Liepmann (öldü)	
Prof. Löwenthal	Prof. Peterfi

B.13: Tıp Fakültesinde görev yapan hocalara ait liste sözleşme başlama ve bitiş tarihleri şeklinde listelenmiştir. (İstanbul Üniversitesi Personel Arşivi)

17.XI.1943

Fen Fakültesi

No.	Adı	Muk. Başlangıç T.	Muk. Bitiş T.	Kendisine haber T.
1	Charles Mijot P	1.VI.1943	1.VI.1945	1.V.1945
2	Marcel Fouché O	15.XI.1943	15.XI.1945	15.XI.47
3	Pierre Duval O	1.VI.1943	1.VI.1945	1.VI.1945
4	Ludwig Breusch P	1.VI.1944	1.VI.1945	1.XI.46
5	Rankin P	1.X.1943	1.X.1945	1.X.48
6	Rosenthaler P O	19.IX.1943	19.IX.1945	19.X.46
7	Patrik Duval O	17.X.1941	17.X.1945	17.V.1945
8	Vernon H. Lase O	18.XI.1941	18.XI.1945	18.VI.1945
9	Kurt Kossowig O	2.X.1942	2.X.1947	2.X.47
10	Thomas Royds O	11.XI.1942	11.XI.1947	11.VI.1947
11	Leo Brauber O	15.X.1943	15.X.1945	15.X.48
12	Alfred Heilbronn O	15.X.1943	15.X.1945	15.X.48
13	Fritz Arndt O	31.III.1944	31.III.1945	31.III.47
14	Kurt Zuber O	1.VI.1944	1.VI.1945	1.VI.47
15	Roland Brinkmann O	1.VIII.1944	1.VIII.1945	1.VIII.47
16				

12 Ord. 18.
3 P. 18.
10

L. Rosenthaler T. T. 18. 18.
Alf. Heilbronn T. T. 18. 18.

D. Heilbronn - a. 18. 18.
L. 18. 18.
Roland Brinkmann - 18. 18.

17.XI.1943

İktisat Fakültesi

No.	Adı	Muk. Başlangıç T.	Muk. Bitiş T.	Kendisine haber T.
1	Alfred Isaac O	1.X.1943	1.X.1945	1.V.1945
2	Umberto Ricci O	17.XII.1943	17.XII.1945	17.XII.45
3	Fritz Neumark O	15.X.1943	15.X.1945	15.X.48
4	Gerhard Kessler O	15.X.1943	15.X.1945	15.X.48
5	Alex. Rustow O	15.X.1943	15.X.1945	15.X.48

5 18. 18.

10.XI.1943

Edebiyat Fakültesi

No.	Adı	Muk. Başlangıç T.	Muk. Bitiş T.	Kendisine haber T.
1	Emin Bosch P	1.VI.1943	1.VI.1945	1.VI.1945
2	Helmuth Ritter P	1.VII.1943	1.VII.1945	1.VII.1945
3	Bossert P	1.X.1943	1.X.1945	1.X.1945
4	Ernst Bazell P	1.XI.1943	1.VI.1945	1.VI.1945
5	Von Aster P	30.IX.1943	30.IX.1945	30.IX.1945
6	Steven Runciman P	31.VI.1943	31.V.1945	31.V.1945
7	Stroet-Dierckx P	1.X.1943	1.VI.1945	1.VI.1945
8	Mollwraith P	1.X.1941	1.X.1945	1.X.46
9	Erich Auerbach P	15.X.1943	15.X.1945	15.X.46
10	Ronald Syme P	1.XI.1943	1.XI.1945	1.XI.46
11	William Peters P	15.I.1944	15.I.1947	15.I.47
12	Erwinmann P	1.X.1943	30.V.1945	30.V.1945
13	Walther Kraus P	1.I.1944	1.VI.1945	1.VI.1945

8 P. 18. 18.
10 P. 18. 18.

H. Brinkmann - 18. 18.
Ernst Bazell - 18. 18.

B.14: Fen-Edebiyat ve İktisat Fakültelerinde görev yapan hocalara ait liste sözleşme başlama ve bitiş tarihleri şeklinde listelenmiştir. (İstanbul Üniversitesi Personel Arşivi)

Türkiye Cumhuriyeti

Y. No. 13008
C. No.

KONTRAT

Adı : Karl Steuerwald
Babasının adı : Karl Steuerwald
Doğum yılı : 1908
Doğduğu yer : Strassburg Alsas-Loren
Tabiiyeti : Alman

Bir yandan Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekilliği adına Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi Dekan vekili Emin Erişirgil ile öte yandan Alman Devleti Vatandaşlarından Karl Steuerwald arasında aşağıda yazılı şartlara göre kontrat yapılmıştır.

Madde: 1 - Karl Steuerwald Ankara Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi Alman dil ve Edebiyatı kürsüsüne Profesör olarak atanmıştır. Haftada 20 saat kadar ders verecektir. Dr. Karl Steuerwald Alman Dil ve Edebiyatı Kürsüsünün bütün derslerini verecek ve bu Kürsüyü ilgilendiren seminer işlerini ve pratik teorileri yapacak ve haricte resmî ve hususî müesseselerde iş alamıyacaktır.

Madde: 2 - Dr. Karl Steuerwald Türkiyede bulundukça Siyasal, Ticarî ve iktisadî işlerle uğraşmayacaktır.

Madde: 3 - Dr. Karl Steuerwald'e emeğine karşılık olarak ayda (350) üçyüz elli Türk lirası ücret verilecektir. Ücret peşin olarak her ayın başında verilir. Ancak bu ücretten kanunen kesilmesi lazım gelen vergiler kesilecektir. Fakat eline geçecek miktar hiç bir vakit (260) iki yüz altmış liradan aşağı düşemez.

Madde: 4 - Dr. Karl Steuerwald'e kontratın müddeti sonunda (300) üçyüz lira net olarak dönüş yolparası verilecektir. Şayet Dr. K. Steuerwald kontratı bitmeden kendi dileğiyle Fakülte'deki işinden ayrılacak olursa kendisine memleketine dönüş için yol parası verilmez.

Prof. Steuerwald

Noter Kâğıdı Nümune 1

Türkiye Cumhuriyeti

Y. No. 13008
C. No.

KONTRAT

Adı : Karl Steuerwald
Babasının adı : Karl Steuerwald
Doğum yılı : 1908
Doğduğu yer : Strassburg Alsas-Loren
Tabiiyeti : Alman

Bir yandan Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekilliği adına Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekan Vekili Emin Erişirgil ile öte yandan Alman Devleti vatandaşlarından Karl Steuerwald arasında Ankara 3 üncü 3 üncü maddesi aşağıda gösterilen şekilde değiştirilmiştir :

Madde 3- Dr. Karl Steuerwald'e emeğine karşılık olarak ayda (350) üçyüz elli Türk lirası ücret verilecektir. Ücret peşin olarak her ayın başında verilir. Ancak bu ücretten kanunen kesilmesi lâzım gelen vergiler kesilecektir.

Karl Steuerwald

Vuku bulan talep ve devat üzerine mahallinde imza almağa selâhiyet verdiğim dairem memurlarından Lutfi Emir-oglu tarafından mahallinde okunup anlatılan bu seyil mukavelename altındaki imzaların zat ve hüviyetleri dairemce maruf olan Maarif Vekilliği adına Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekan Vekili Emin Erişirgil ile Alman Devleti vatandaşlarından Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi profesörü Dr. Karl Steuerwald'an olduğunu tastik ederim. Bin dokuz yüz kırk iki senesi ikinci kânun ayının onuncu Cumartesi günü. 10.1.1942

İmza ve mühür
mühürüne yerleştirildi

B.15: Ankara DTCF'de görev yapan dil bilimci Karl Steuerwald'ın sözleşme eki (DTCF Personel Arşivi)

S E R B E S T K O N F E R A N S L A R

Birinci konferans	7-11-35	Perşembe	Prof. Dr.	Karl NEUBERG : İnsanlık hizmetinde mikroplar.
İkinci konferans	14-11-35	Perşembe	Prof. Dr.	RÜSTOW : Avrupa fikir tarihinin doğuşu.
Üçüncü konferans	21-11-35	Perşembe	Prof. Dr.	REICHENBACH : Descartes ve rasyonalizm.
Dördüncü konferans	28-11-35	Perşembe	Prof. Dr.	REICHENBACH : Hume ve tecrübecilik.
Beşinci konferans	5-12-35	Perşembe	Prof. Dr.	REICHENBACH : Kant ve tenkid felsefesi.
Altıncı konferans	12-12-35	Perşembe	Prof. Dr.	Julius HIRSCH : Anadolu'da bir seyahat.
Yedinci konferans	19-12-35	Perşembe	Prof. Dr.	NAVILLE : İrsiyetin citolojik esasları.
Sekizinci konferans	26-12-35	Perşembe	Prof. Dr.	Akil Muhtar ÖZDEN : Bugünkü Fizik ve Biyoloji bizi nereye götürüyor ?
Dokuzuncu konferans	2-1-36	Perşembe	Prof. Dr.	SCHWARZ : Papirus araştırmaları ve Hukuk ilmi.
Onuncu konferans	9-1-36	Perşembe	Prof.	Sekip TUNÇ : Bugünkü psikolojinin verimleri.
Onbirinci konferans	16-1-36	Perşembe	Prof. Dr.	BOSSERT : Eti Krallığı.
Onikinci konferans	6-2-36	Perşembe	Prof. Dr.	LIEPMANN : 150 milyon yıl evvel Ichthyosaurus doğumu.
Onüçüncü konferans	13-2-36	Perşembe	Prof. Dr.	SPITZER : Boccaccio («bel-esprit» edebiyatının doğuşu).
Öndördüncü konferans	20-2-36	Perşembe	Prof. Dr.	SPITZER : Cervantes (Ortaçağ âleminin batması).
Onbeşinci konferans	27-2-36	Perşembe	Prof. Dr.	SPITZER : Rabelais (Rönesans'ın dehası).
Onaltıncı konferans	12-3-36	Perşembe	Prof. Dr.	FRANK : Sinir tenebbühünün kimyevi intikali.
Onyedinci konferans	19-3-36	Perşembe	Prof. Dr.	Hulusi BEHÇET : Frengi tarihi ve geçirdiği devirler.
Onsekizinci konferans	26-3-36	Perşembe	Prof. Dr.	KRAEPELIN : Sun'î kauçuk meselesi.
Ondokuzuncu konferans	2-4-36	Perşembe	Prof. Dr.	RÜSTOW : Cihan ekonomisinin fikri, sosyolojik ve siyasal şartları.
Yirminci konferans	9-4-36	Perşembe	Prof. Dr.	RÖPKE : Cihan ekonomisinin bünyesi.
Yirmi birinci konferans	16-4-36	Perşembe	Prof.	Fazıl PELİN : Arsulusal tecim ve finans münasebetleri bakımından Türkiye.
Yirmi ikinci konferans	30-4-36	Perşembe	Prof. Dr.	Ö. Celal SARÇ : Endüstri memleketleri ve tarım memleketleri.
Yirmi üçüncü konferans	7-5-36	Perşembe	Prof.	Sükrü BABAN : Cihan ekonomisinin para meseleleri.
Yirmi dördüncü konferans	14-5-36	Perşembe	Prof. Dr.	KESSLER : Arsulusal nüfus meseleleri.
Yirmi beşinci konferans	21-5-36	Perşembe	Prof. Dr.	NEUMARK : Cihan ekonomisinin geçmişi ve geleceği.
	21-5-36	Perşembe	Rektör	Cemil BİLSEL : Son söz.

B.16: İstanbul üniversitesi tarafından halka verilen açık konferanslar listesi (Cumhurbaşkanlığı Arşivi)

11384

1933 yılında Türkiye'ye gelerek vatandaşlığa alınmalarını isteyen ve halen İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi birinci hariciye kliniği Ordinaryüs Profesörü bulunan ve aynı zamanda Cerrahpaşa hastahanesi hariciye kliniği şefliğini yapmakta olan Prf. Dr. 1896 doğumlu Frans oğlu Rodolf Nissen ile karısı 1908 doğumlu Varter kızı Ruth Nissen'in Türk vatandaşlığına alınmaları; Dahiliye Vekillığının 27/ - 3/1939 tarih ve 42065/5546/5703 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 3. TEMMUZ 1939 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCÜLHUR

İsmail İnönü

Baş V. Ad. V.
İ. F. Celik

M. M. V. Da. V. Ha. V.
H. M. Umay Başk. Oğuz

Ma. V. Mi. V.
A. F. Celik

Na. V. İ. V. S. I. M. V.
A. F. Celik

G. I. V. ve Ad. V. V.

Zr. V.

Ma. Mü. V.

Ti. V.

S. R. Kuvvet

M. M. Umay

A. F. Celik

CSO 28 01 02 87 62 12

Prof. Dr. Rudolf Nissen'in Türk Vatandaşlığına alındığına dair kararname (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi)

20350

Vatandaşlığa alınmalarını isteyen ilgililer listede hüviyetleri yazılı İstanbul Üniversitesi profesörlerinden Ernest Hirsch, Fritz Neumark ve karılarından ve Fritz Arndt'ın 1312 sayılı kanunun 5 inci maddesine göre Türk vatandaşlığına alınmaları; Dahiliye Vekillığının 24/5/1943 tarihli ve 73237/2952/1550 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine, İcra Vekilleri Heyetinin 2/7/1943 tarihli toplantısında kabul olunmuştur.

REİSİCÜLHUR

İsmail İnönü

Baş V.

Ad. V.

M. M. V.

Da. V.

Ha. V.

S. R. Kuvvet

R. Hirsch

A. F. Celik

H. M. Umay

M. M. Umay

Ma. V.

Mi. V.

Na. V.

İ. V.

S. I. M. V.

A. F. Celik

S. R. Kuvvet

H. M. Umay

A. F. Celik

M. M. Umay

G. I. V.

Zr. V.

Mü. V.

Ti. V.

S. R. Kuvvet

S. R. Hatipoğlu

A. F. Celik

M. M. Umay

CSO 18 01 02 102 54 16

B.17: Prof. Dr. Ernst Hirsch, Prof. Dr. Fritz Neumark ve Prof. Dr. Fritz Arndt'in Türk Vatandaşlığına alındıklarına dair kararname (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi)

Hukuk----- Fakültesi (7) 13

Ticaret Hukuku----- Kürsüsü Dos. No. 4107-31

İÇTİMAİ HÜVİYETİ	
Adı ve Soyadı	Ernst Hirsch
Doğum Yeri ve Yılı	Friedberg 1902
NUFUS KAYDINA GÖRE	
Babasının adı, doğum yeri ve yılı.	Louis Friedberg 1869
Tabiiyeti.	Alman
Milliyeti.	Alman
Evli ise eşinin adı, doğum yeri ve yılı.	Evli. Holde, Frankfurt 1910
Çocuklarının adedi ve yaşları.	Bir tane 10 yaşında.
Şahsına veya ailesine ait emlak ve akarı var mıdır, nerededir?	Yoktur.
İLMİ HÜVİYETİ	
Yüksek tahsilini nerelerde yapmıştır.	Frankfurt Üniversitesinde. München, Giessen Üniversitelerinde.
Bildiği yabancı diller. Nerede öğrenmiştir.	İngilizce, Felemenkçe, İtalyanca, İspanyolca, Latince, Eski Yunanca. Asgari hadde. Türkçe, Almanca, Fransızca. İyi Derece.
Üniversiteye intisabı ve tarihi.	15.X.1933
Profesörlüğe tayin tarihi ve maaşı.	Üc. 779 L.
Başka işi var mıdır. Ayırı maaş veya ücret alıyor mu?	

Tarih 3.III.1941 İmza Hirsch

İLMİ NEŞRİYAT	
Telif Ettiği Eserler.	
1. Ticaret Hukuku Cilt I, II, III. 2. Türk Ticaret Kanunu esaslarına göre ticaret hukuku II cild. 3. Bericht über die Türkische Gesetzgebung III cild. 4. Memleketimizde mer'û olan telif hakkı kanunun tahlili. 5. Kommentar zur Verordnung über Aktienrecht. 6. Tabellen zum Internationalen Recht. Wechselrecht. 7. Die rechnatur des Betriebs und der Arbeitnehmerschaft. 8. Der Rechtsbegriff "provision" in französischen und internationalen Wechselrecht. 9. Praktische Faelle aus dem Handels und Wirtschaftsrecht. 10. Türk Hukuku Bibliografyası. 11. İktisadî devlet teşekküllerinin hukukî mahiyeti. 12. Devletçilik ve ticaret hukuku. 13. Ticaret Hukukunda mahdut mes'uliyet. 13. Hukuk Kanunları Fikri Hukuk	
Tercüme Ettiği Eserler.	
1. Ticari mümessiller hakkında. 2. Handelsrecht. 3. Der Zentralbegriff des Handelsrechts. 4. Ticaret Hukuku ilmi. 5. Ticaret Kanununun islahı hakkındaki fikirlerin. 6. Ticaret hukukunda birlik. 7. Hayat ve hukuk. 8. Türk deniz hukukunun islahı. 9. Sarraf mülkiyetin himayesine dair. 10. Yasalı şekilde rıza beyanları. 11. Türkiyede tercüme hakkı. 12. Ticari muamele mevhumu. 13. 1904-1940 senesi hukukî negriyatı.	
14. Vereinheitlichung der Wechselrecht lichen kollisionsnormen. 15. Ausführung einer Generalversammlung beschlusset. 16. Die Genfer Wechselrecht abkommen. 17. Die Markt der Geschnhchit im Wechselrecht.	
Negrettiği Eserler. Etüdler	
1. Ticari mümessiller hakkında. 2. Handelsrecht. 3. Der Zentralbegriff des Handelsrechts. 4. Ticaret Hukuku ilmi. 5. Ticaret Kanununun islahı hakkındaki fikirlerin. 6. Ticaret hukukunda birlik. 7. Hayat ve hukuk. 8. Türk deniz hukukunun islahı. 9. Sarraf mülkiyetin himayesine dair. 10. Yasalı şekilde rıza beyanları. 11. Türkiyede tercüme hakkı. 12. Ticari muamele mevhumu. 13. 1904-1940 senesi hukukî negriyatı.	
Türk Tarih Kurumu Arşivi	

[*] Basılmamış eserle ve yevmi gazetelerde negredilenler konmaz.

B.18: Hukuk Profesörü Ernst Hirsch'e ait içtimai hüviyet belgesi (TTK Arşivi)

Ankara Hukuk Fakültesi Dekanı

A n k a r a

Sayın Dekan :

İsteğiniz üzerine ilişik olarak tarafımdan okutulacak

- 1) Hukukta Metot
- 2) Fikrî Haklar
- 3) Ticaret Hukuku

derslerinin müfredat programını sunarım.

Tarafımdan okutulacak "Hukuk Felsefesi" dersinin müfredat programına gelince evvelemirde Profesörler Meclisinin bu derse dair ittihaz ettiği kararın Maarif Vekilliği tarafından tasvip edilip edilmediğini bana bildirmenizi rica ederim. Malumunuzca bu dersin "Hukuk Sosyolojisi ve Hukuk Felsefesi" adı altında haftada üç saat olmak üzere üçüncü sınıfta okutulacağı hakkındaki bir karar mevcuttu Cevabınız alır almaz dersin mahiyetine göre müfredat programını tanzim ederek size yollayacağım.

Gazetelerden anladığım gibi hukukî "statümü" tesbit eden kanun lâyhası encümenlerden geçtikten sonra Meclise verilmiştir ve bu günlerde kabul edilecektir. Tayin muamelesinin yerine getirilmesi için bir istidaya veya diğer vesikalara ihtiyacınız varsa haber vermenizi bilhassa rica ederim.

Fakülte Dergisi için hazırladığım etüdü hafta sonuna doğru Prof. Muhlis Ete vasıtasile size göndereceğim.

Keyfinizin yerinde olduğunu ümit eder samimî selâm ve saygılarımın kabulünü dilerim.

D. Aslanova
24 VII 1944

Hirs.
Ord. Profesör

B.19:Türk vatandaşı olan Ernst Hirsch'in Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesindeki görev sözleşmesi (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Personel Arşivi)

Ankara Hukuk Fakültesi Kitaplık Komisyonu'nun Birinci toplantısı Tutanağı.---

Ord.Prof.Hırş,Prof.Fadıl Hakkı Sur,Doğent O.Fazıl Berki ve Asistan İlhan Lüttem'den teşekkül eden Fakülte Kitaplık Komisyonu 24 Mayıs 1946 Cuma günü saat 9.15'de Ord. Prof.Hırş'ın riyaasetinde toplandı.

Prof.Hırş konuşulacak meselelerin kısa bir özetini yaptı ve ale alınacak meseleleri birrer birer izah etti.

I.- Yer Meselesi

a.- Depo

b.- Okuma salonu

c.- Seminer kitaplığı

olmak üzere üç tâli mesele arz ediyordu.

a.- Depo.-

Prof.Sur,Fakülte kitaplığının altında bulunan mahallin tam bir depo teşkil edebileceğini ,açılacak bir delikle yukarısı ile irtibat tesis edilebileceğini,meselenin bir de fakülte müdüründen sorulmasını teklif etti.

Müdür ile mahallinde bir keşif yapıldı ve burasının pek münasip olduğu ancak Millî Eğitim Matbaasının kâğıtları ile doldurulmuş olduğu ve bu kâğıtların kaldırılması gerektiği neticesine varıldı.Bu engeli ortadan kaldırmak ve bu mahalli fakülte kitaplığına kazandırmak için Prof.Meclisi,dekan,ve Bakanlık nezdinde teşebbüse girişilmesine karar verildi.

B.- Okuma Salonu.-

Bugünkü salon bir araştırma ve seminer kitaplığı olmaktan uzaktır.Bunun için okuma salonunu kitaplıktan ayırmak lazımdır. Prof.Hırş önmüzdeki ders yılından itibaren büyük sınıflardan birinin öğleden sonraları okuma salonu haline getirilmesini,kitli duracak ve memuru tarafından açılacak bir dolap içinde öğrencinin daima müracaat edeceği kitapların bulundurulmasını,öğrencilerin her nevi gazete ve dergileri okuyabıecekleri bir masanın konulmasını teklif etti,teklif kabul edildi.

c.- Seminer Kitaplığı-

Bugünkü kitaplık,okuma salonu halinden çıkınca esaslı bir seminer kitaplığı halini alacaktır.Aşağıda sayılanlar bu kitaplığa devam edebileceklerdir:

a.- Profesörler.

b.- Doçentler.

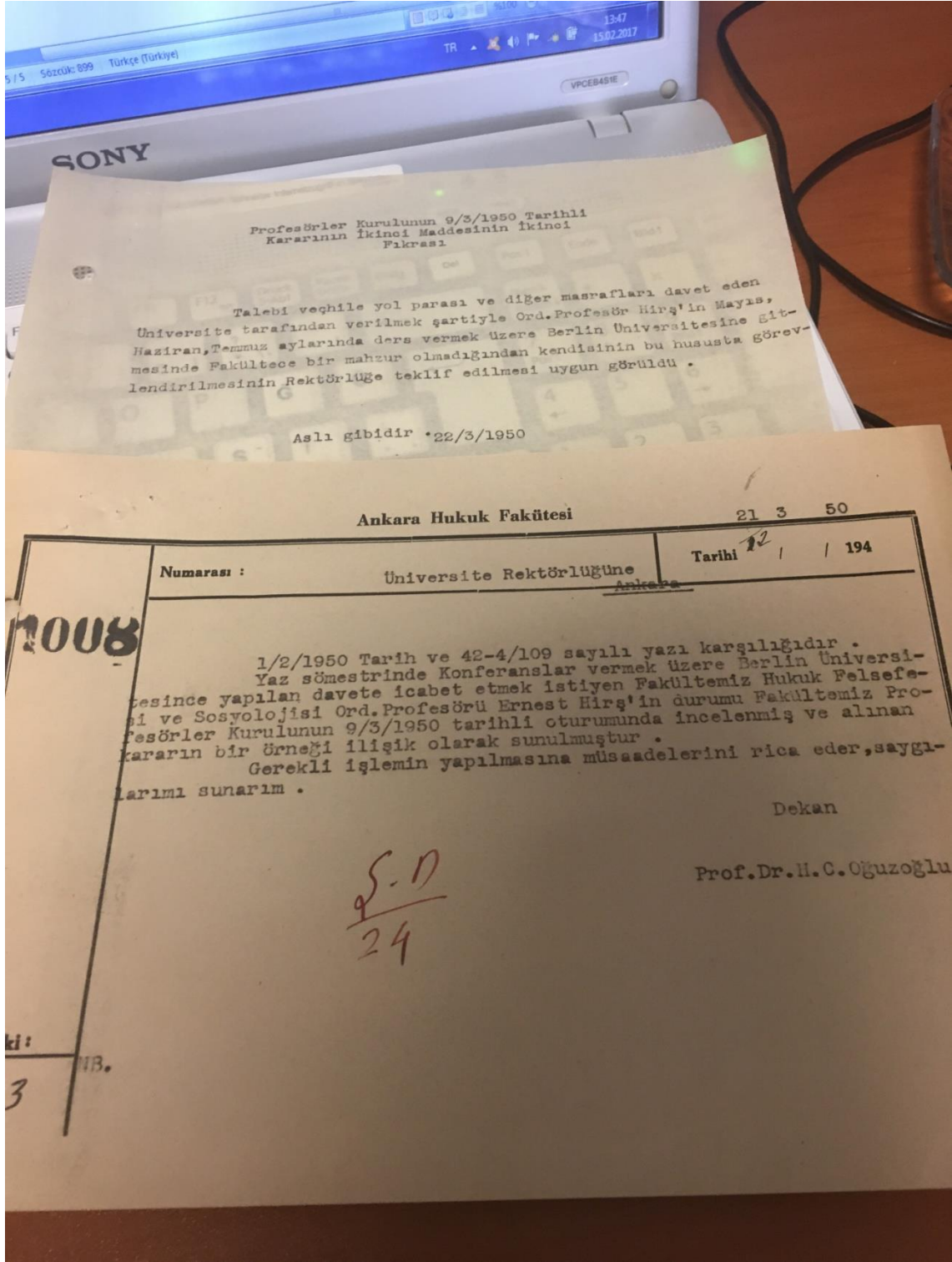
c.- Asistanlar

d.- Doktora talebeleri.

e.- seminer talebeleri.

Okuma salonunda ve seminer kitaplığında devam ve disiplin hususları kitaplı yönetmeliğinde ayrıca esasa bağlanacaktır.Seminer kitaplığında sırf hukuka yektisada tsallık eden dergiler için bir özel masa tedarik edilecek ve bu dergiler kititli kutular içinde muhafaza edilecektir.

B.20:Türk vatandaşı olan Ernst Hırş'ın Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesindeki kütüphane oluşturma faaliyetleri (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphane Arşivi)

B.21: Prof. Dr. Ernst Hirsch'in Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde görevine devam ederken 1947'de Mayıs Haziran Temmuz aylarında misafir hoca olarak Berlin Üniversitesi'nden aldığı davet (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Personel Arşivi)

M A N A M E

Adı: Emin Bog
Baba adı: Friedrich
Doğum yeri: Ksln-Almanya
Doğum tarihi: 6.X.1899
Tabiiyeti: Alman

Ödev: Hellenizm, Roma Tarihi ve Nümizmatik Prof.
Müddeti: 1.XI.1939-31.V.1940
Ücret: 3 ay için net(310)
dört ay için net(350)

Bir taraftan Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekili Hasan Ali Yücel namına hareket eden İstanbul Üniversitesi Rektörü Dr. Cemil Bilsel ve diğer taraftan Dr. Emin Bog arasında aşağıdaki şartlar dairesinde mukavele akdedilmiştir.

- 1- Dr. Emin Bog, Maarif Vekilliği tarafından İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Hellenizm ve Roma Tarihi ve Nümizmatik derslerini okutmak üzere profesör tayin edilmiştir. Profesör kendisine tevdi edilen derri vermek, ilmi araştırmalarda bulunmak ve Türk elemanlar yetiştirmek hususlarında bütün gayretini ve güçlerini hasretmeği ve derslerini bizzat vermeği ve imtihanları bizzat yapmağı kabul ve taahhüt eder.
- 2- Profesör Emin Bog, Üniversitede tanzif edildiği müddetçe haricte yabancı bir müessese veya teşekküle herhangi yabancı bir memleketin propagandasını yapmak üzere ilmi, ticari, iktisadi ve neşriyate müteallik resmî veya fahri hiç bir vazife kabul edemez ve faaliyette bulunamaz.
- 3- Prof. Emin Bog İstanbul Arkeoloji müzesinde dört sene den beri tasnif etmekte olduğu meşhukat koleksiyonunu evvelki mukaveleleri mucibince kemafissabık tasnif ve kataloga etmeği ve vücuda getireceği katalog ve saireyi mezkur idareye teslim etmeği taahhüt eder.
- 4- Bu mukavenenin devam müddeti yedi aydır. 1.XI.1939 da başlar, 31.V.1940 da sona erer.
- 5- Prof. Emin Bog'un aylık ücreti ikinci tegrin, Birinci Kânun ve ikinci kânun aylarında 414 lira 46 kuruş ve Şubat, Mart, Nisan, Mayıs aylıkları 464 lira 46 kuruştur. Bu ücretten halen mevcut ve ileride konulabilecek bütün Devlet vergileri kesilecektir. Ancak Prof. Emin Bog'un eiline gelecek net ücret miktarı ilk üç aylık için net olarak 310 ve diğer 4 ay için 350 net liradan aşağı olmayacaktır. (Tayyare vergisi ayrıca kesilir) aylık peşinen tediye olunur.
- 6- Hastalık halinde aylık bila fasıla iki ay tediye edilir. Hastalık bu müddetten fazla sürerse Maarif Vekâleti bu mukaveleyi bozabilir.
- 7- Prof. Emin Bog bu mukavenenin uzatılması taktirinde bu mukavenenin başlangıç tarihinden itibaren üç sene içinde okuttuğu derslerin başlıca kısımlarını gösteren ders kitaplarını bastırmağa taahhüt eder. Kitapların Türkçe bastırılması işi profesörün yardımı ile yapılacaktır.
- 8- Eserini Üniversite neşriyatı meyanında çıkarmağa Profesörün hakkı vardır.
- 9- Prof. Emin Bog derslerini en yakın zamanda ve asgarî 3 sene zarfında Türkçe olarak vermeği kabul ve taahhüt eder.

UMURUN HIRAT KRÖT
1939

-2-

- 10- Prof. Emin Bog mes'uliyet bakımından memurun kanunundaki ahkama tabidir.
- 11- Prof. Emin Bog vazifesini gereği gibi yapmadığı taktirde Maarif Vekilliği bu mukaveleyi her zaman için bozmağa selahiyettardır.
- 12- Prof. Emin Bog ile Maarif Vekilliği arasında çıkabilecek bütün ihtilaflar Türk mahkemelerinde hal ve fasle edilecektir.
- 13- İşbu mukavele bir nüsha olarak İstanbul'da tanzim ve imza edilmiştir.

1 Ekim 1939

1 Ekim 1939

1 Ekim 1939

1 Ekim 1939

1 Ekim 1939

UMURUN HIRAT KRÖT
1939

B.22: Eskiçağcı Prof. Dr. Clemens (Emin) Bosch'un Sözleşme eki (TTK Arşivi)

Ernst Reuter

Siyasal Bilgiler Okulu
Şehircilik profesörü

Ankara, 27. Eylül 1940

CUMHURBAŞKANLIĞI
İSMET İNÖNÜ ARŞİVİ
Yer : 2/11-5
Desimal No :
Dosya No :
Fihrist No : 5058-122

Sayın Bay Kemal Gedeleş

Riyaseti Cümhur Umumî Kâtibi

Siyasal Bilgiler Okulunda okuttuğum şehircilik derslerimi müessesese bastırmıştır.

Bunun bir nüshasını yüksek huzurlarına takdim ediyorum.

Cümhur Reisi ve Türklerin Millî Şefine doğrudan doğruya takdime cesaret edemedim. Kendileri için hazırladığım nüshayı da şahsî en derin saygı ve tazımlerimle beraber takdimi delâlet lutfunda bulunulrsa minnettar olacağım.

Hürmetlerimin kabûlünü rica ederim.

Siyasal Bilgiler Okulu
şehircilik profesörü

Tesekkür edilecek

Cenap

1-10-940

Ernst Reuter

3/6156

B. 23: Prof. Dr. Ernts Reuter'in Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye "Şehircilik" konusunda basılan kitabının imzalı nüshasını takdimi (Cumhurbaşkanlığı Arşivi)

T. C.
Hariciye Vekâleti
Konsolosluk ve Muhtelif Hakuk D. U. M.
Şube
U. No. 37133
H. No. 408
Lef:
T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞIVI
Ankara 194
Hüdaş Profesör Erich Auerbach'ın dileği hakkında: 85/66
Yüksek Başvekâlete
6/3790 sayılı yazıları cevabıdır:
Maarif Vekâletinin iliglik yazısında bahis mevzuu olan Profesör Erich Auerbach'ın yanına getirtmek istediği baldızı Munich'de mukim Adele Blakmar 2/15132 sayılı kararnamenin 3'üncü maddesinin 2'inci fıkrasına gereğince mealeketimizde istihdam olunan ecebî Yahudî Mütahassısınların yanlarına getirecekleri kimselerin akrabalık derecesi dışında kalmaktadır.
Bununla beraber Maarif Vekâletinin dermeyen ettiği esbab nazarı dikkate alınarak adı geçen kadının yurduımıza gelmesi tensib buyurulduğu takdirde, bu hususta İcra Vekilleri Heyetinde ayrıca karar istihsalinin yüksek tensiblerine bağı olduğu nu, saygılarımızla arz ederim.
6 10.
Hariciye Vekili
M. Münnerich
-5- İcra V. H.:
20.11.1942
(Münnerich)
14/12/942
1504/1
12.11.1942 9507

B.24: Prof. Dr. Erich Auerbach'ın baldızının Türkiye'ye getirilmesi için istenilen izin yazıları (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi)

14.5.935

150
50

O R K E S T R A

Prof. Hindemith'in
raporu.

030 10 1146 44 2

2

U M U M İ G Ö R Ü Ş L E R

Herhangi bir orta Avrupalı Musikişinas, vatanındaki musiki durumunun üstünde bir durum olmadığı zehabına kolayca düşer; ve kendi milletindeki musiki istidadını, yabancı kültürlerin tetkikinde bir ölçü olarak kabule temayül eder. Musikinin Almanyada olduğu kadar hiç bir yerde taammüm edememesi ve halkın her tabakasile birlikte neşvünema bulamaması muhakkak olmakla beraber; bazı milletlerde mevcut tabii kabiliyetin bu yoldaki en kat'î mikyaslara tamamen mütehammil olduğuna da Türkiyada şahit oldum.

Türklerin musikiye pek büyük istidatları vardır. Netekim musiki dinlemek hususundaki daimî istekleri ve her nevi teknik işleri kolayca benimsemek kabiliyetleri; daima derinleşmeğe meyleden manevî duygularile birlikte; -ve bir plân dahilinde seyreden reform hareketlerinde, tabii kabiliyetlerinin inkıafı yolunda kendilerine fırsat verildiği takdirde- bütün Türkleri derhal selâhiyet sahibi bir musiki milleti haline getirebilir. Bu hususta icap eden yardım vesaitini Avrupadan kolayca temin etmek mümkündür. Fakat salim Türk ruhu; manasız ananelerle dolu bir tarihi, sırf tarih menfaatine nasıl reddettiye, basit bir Avrupa mukallitliğini de öyleve reddedecektir.

Ankaradaki orkestra, Türkiyadaki musiki ahvali hakkında bana bir fikir vermiştir: Tahsil kifayetsizliği yüzünden tamamilе inkıaf edememiş bir grup. Gerek münferit yetiştirmede, gerekse bütün orkestranın birlikte talim ve terbiyesinde mevcut noksanlara rağmen, umumî tesir şayanı hayret bir surette iyidir.

Burada orkestraya hâkim bir şefin olmayışı maalesef her an

030 10 1146 44 2

3

B.25: Prof. Paul Hindemith'in Türk Müziği için hazırlamış olduğu raporu 1935
(Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi)

11366

Beş s enedenberi İktisat Fakültesinde Ordinaryüs Profesör^ü olarak çalıştırılmakta olan ve mukavelesi müddeti 15/10/943 tarihine kadar uzatılmış olan Alman yahudilerinden Fretze Neumark'ın Almanyada bulunan annesi Toni Neumark, kız kardeşi Else Veinberg, eniştesi Emanoel ve yengesi Marganın 5/9498 sayılı kararnameden istisnaen Türkiyeye gelmesine izin verilmesi; Dahiliye Vekillığının 19/6/939 tarih ve 41262 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 27. HAZİRAN 1939 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCÜMHUR

İsmet İnönü

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
M. M. V. Ma. V. Mf. V. Na. V. İ. V. S. İ. M. V.
G. İ. V. ve Ad. V. V. Zr. V. Ma. Mü. V. Tl. V.
B. Karadeniz M. M. V. A. Çetinkaya

630 28 01 02 87 61 14

B.26: Prof. Dr. Fritz Neumark'ın diğer aile bireylerinin Türkiye'ye gelmesine dair izin yazısı (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi)

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ

Kararlar Müdürlüğü

Karar sayısı

3

14374

KARAR

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ordinaryüs
Profesörlerinden Dr. Fritz Neumark'ın Frankfurt Üniversitesinde aynı
sıfat ve yetki ve Mart 1952 başından itibaren üç yıl süre ile çalışma-
sına izin verilmesi; Millî Eğitim Bakanlığının 25/1/1952 tarihli ve
887 sayılı yazısı üzerine, 4936 sayılı kanunun 76 ncı maddesine göre,
Bakanlar Kurulunca 30 / I / 1952 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

C. Başbakan

5
8
12
01
13
030

Başbakan

İ. Menekşe

Millî Savunma Bakanı

İ. Köymen

Millî Eğitim Bakanı

J. Köymen

G. ve Tekel Bakanı

J. Köymen

Devlet Bakanı
Başbakan Yardımcısı

S. Köymen

İçişleri Bakanı ve
Devlet B. V.

J. Köymen

Bayındırlık Bakanı

R. Köymen

Tarım Bakanı

R. Köymen

Devlet Bakanı

Dışişleri Bakanı

F. Köymen

Eko. ve Ticaret Bakanı

M. Köymen

Çalışma Bakanı

M. Köymen

Aralot Bakanı

G. Köymen

Malîye Bakanı

J. Köymen

Sa. ve So. Y. Bakanı

D. Köymen

VE İşletmeler Bakanı V.

B.27: Prof. Dr. Fritz Neumark'ın Mart 1952'de Frankfurt Üniversitesi'nde üç yıl misafir hoca olarak çalışmasına dair izin yazısı (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi)

İstanbul Darülfünununun İssası ile yerne yeni esaslar dahilinde bir İstanbul Üniversitesi teskiline dair 1.705 numaralı karar İvihalası ve Maarif encümeni mazbatasile İstanbul Darülfünununa 1903 senesi Haziran ve Temmuz ayları muvakkat bütçesi hakkında 1.710 numaralı karar İvihalaları ve Bütçe encümeni mazbatası

[stanbu] karadifinnununu igar la erine tem asalar camilinde bir [stanbu] luteratist + xelinde
dar 1,79% nqaradil temun livinear

T. 3
Zusatzblatt
Hannoversche Anzeigengasse
Sommer 1852

2000 - 2003

Директор: _____

[illegible]

2xvexii

f_{net}

Мушар ебериев эахуцлос

İstanbul aradıkları hiçbir şekilde sonucu veremeyen birer ve diğer taraflarını karşı bir "Türkmen" üyesi tarafından verildiği ve bu alışımla birleşen. Müslümanların, bu nedenle düşüncelerinin yanlışlığına artık inanıyor.

[illegible]

Darülfünun'un a'zaları mübak eskiâtları, padişahın mübâkâmîl meşâir üssâsine kurtuluşnıñesi için ev-
-lâmetinde herçevre bekâletin umumen ilâzâr e'ndan onur şâhsının nemâzetin b'vâcâsına nûz-
-uk se'vde vâde'vde şetirilmesi ve onun evi de bekâletinde a'zâ e'darî üssâsıyev şâhsını cap
bâkâletidir.

Tedrasatru țare etnei omnia "sadar anhet dmaxakun anii eadine nareyayun" emin "gu ner-
ut saklâtin d emina 823 phtine "sadar damemim e meak nezur ajithe lapanim nuyvink
lough ihsinimmetur. Nunun gu "stanbui certifimununa, 1933 anii emei "an baziran e em-
ias viactru it dazak 300 100 braink mavakket, anhet phtimesi kvas amaktein.

Mevcut eşyaüstü ruhsatla tiketlenen tarafa bakanndan sonra yeni eşyaüstü em bir mali e
lari aşırtı ile meydana getirilmesinin em tarifinin 203 mali ene nazaf tutulması veri

B.28: İstanbul Darülfünun'un kapatılması ve yerine İstanbul Üniversitesi'nin açılmasına dair resmi yazı ilanı (Resmi Gazete Arşivi)

MİLLÎ TALİM VE TERBİYE DAİRESİ

Nº 263	Hulâsa: Profesör doktor Nissenin
Tarih 10.12.1933	Almanyadan getireceği ameliyat-
Evelki kararın Nº	hane hemşiresile akteedilecek
Tarihi	mukavelename hakkında :

Tıp Fakültesi birinci Seririyat hariciye profesörü doktor Nissenin mukavelenamesi mucibince bir sene için Almanyadan getireceği ameliyathane hemşiresile yapılacak mukavelename hakkında Üniversite Rektörlüğüne Vekâlet Makamına yazılıp Yüksek Tedrisat Umum Müdürlüğünün 4/11/1933 tarih ve 44794 sayılı derkenarile Heyetimize gönderilen 18/10/1933 tarih ve 1/314 sayılı tahrirat ve merbutu mukavelename projesi tetkik ve mütalea olundu.

Doktor Nissenin bir sene için Almanyadan getireceği ameliyathane hemşiresile sureti bu karara merbut mukavelenamenin akti muvafık görüldü.

Keyfiyetin Vekâlet Makamının tasvibine arzı kararlaştı.

Reis Aza Aza Aza Aza Aza

İhan

B. Aris
Ali Kaydan
A. Tuncel

Kaym. Kams

Vekâlet Makamına

Profesör doktor Nissenin Alman

yadan getireceği ameliyathane hemşiresile akteedilecek mukavelename hakkında heyetimizce verilen karar tasdikinize

arz olunur Efendim.

M. T. T. H. Reisi

İhan

10/12

İhan

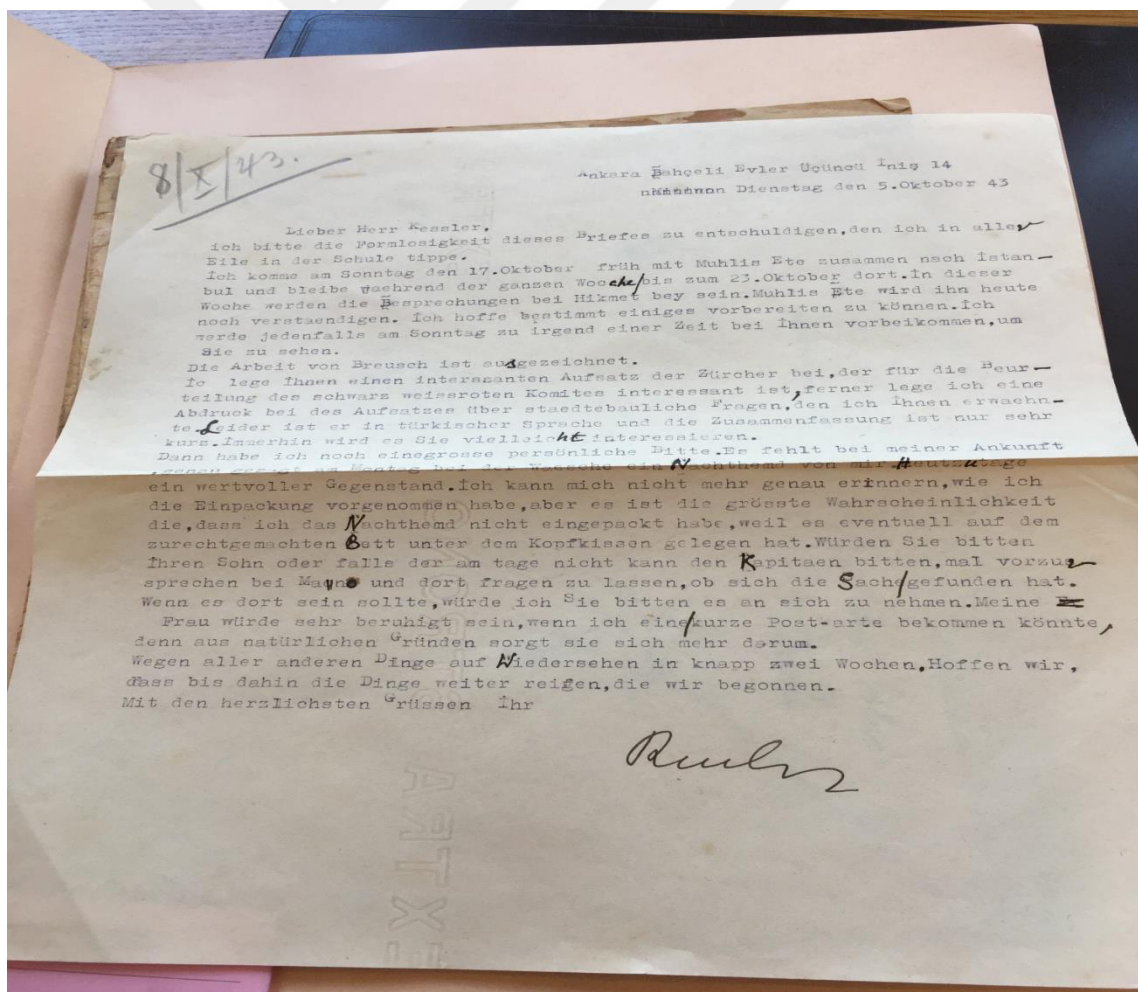
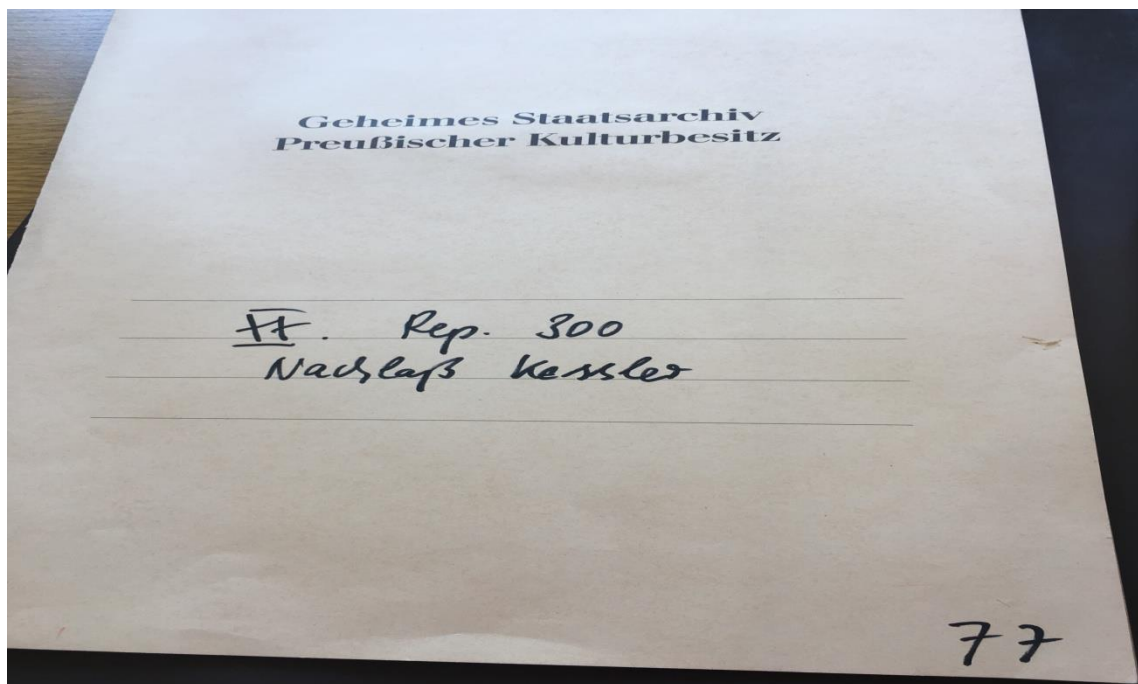
İşe dair yapılan tebliğin Nº
İhi
İya Nº

A. Ka. 22/11/1933

Suret

Aslına mutabıktır. / / 193

B.29: Prof. Dr. Rudolf Nissen'ın Almanya'dan ameliyat hemşiresi asistanının getirilmesine dair yapılan sözleşme eki 1933 (Talim Terbiye Kurumu Başkanlığı Arşivi)

B.30: Prof. Dr. Gerhard Kessler hakkında Almanya'nın "Gizli" ibaresiyle tuttuğu arşiv belgesi (Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivi)

GAZETE HABERLERİ

Son Posta, 1 Ağustos 1933.

Cumhuriyet, 1 Ağustos 1933.

Hâkimiyet-i Milliye, 1 Ağustos 1933.

Akşam, 1 Ağustos 1933.

Vakit, 1 Ağustos 1933.

Haber Akşam Postası, 3 Ağustos 1944.

7 - 6 - 637

AKDENİZ KIVILARINDA SEYAHAT

Ege Denizinin Adaları Arasında

Vapur denizinin Uslu Yüzü Üstünde Yürüyor

Seyahat edenler için en önemli konuların başında yer alan Akdeniz kıyılarındaki seyahat, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

Yazarın: Faik Sabri Dran

1 Akdeniz kıyılarındaki seyahat, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

2 Akdeniz kıyılarındaki seyahat, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

3 Akdeniz kıyılarındaki seyahat, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

4 Akdeniz kıyılarındaki seyahat, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

5 Akdeniz kıyılarındaki seyahat, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

6 Akdeniz kıyılarındaki seyahat, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

7 Akdeniz kıyılarındaki seyahat, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

8 Akdeniz kıyılarındaki seyahat, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

9 Akdeniz kıyılarındaki seyahat, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

10 Akdeniz kıyılarındaki seyahat, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

UNİVERSİTELERİN RAPORTAJLARI

Cerrahi Profesörü Nissen'in Görüş ve Düşünceleri:

Diyor ki: Türk talebesi, zekâ itibarile bir enesile talebeden hiç geri değildir. Fakat umumî bilgisi ektikiz. Bu noksan ise ihtisas sahibi olmaı bir settir.

YAZAN: Ahmet Emin Yalman

1 Cerrahi profesörü Nissen'in görüş ve düşünceleri, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

2 Cerrahi profesörü Nissen'in görüş ve düşünceleri, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

3 Cerrahi profesörü Nissen'in görüş ve düşünceleri, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

4 Cerrahi profesörü Nissen'in görüş ve düşünceleri, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

5 Cerrahi profesörü Nissen'in görüş ve düşünceleri, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

6 Cerrahi profesörü Nissen'in görüş ve düşünceleri, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

7 Cerrahi profesörü Nissen'in görüş ve düşünceleri, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

8 Cerrahi profesörü Nissen'in görüş ve düşünceleri, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

9 Cerrahi profesörü Nissen'in görüş ve düşünceleri, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

10 Cerrahi profesörü Nissen'in görüş ve düşünceleri, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

Tan, 7 Haziran 1937. (Cerrahi profesörü Rudolf Nissen'in görüş ve düşünceleri).

7 - 6 - 637

AKDENİZ KIVILARINDA SEYAHAT

MISİREN KAHİRESİ

Tarbuşuz Kahire Büyük Bir Avrupa Şehri Gibidir

Yazarın: BURHAN BELGE

1 Misir, Kahire, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

2 Misir, Kahire, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

3 Misir, Kahire, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

4 Misir, Kahire, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

5 Misir, Kahire, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

6 Misir, Kahire, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

7 Misir, Kahire, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

8 Misir, Kahire, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

9 Misir, Kahire, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

10 Misir, Kahire, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

7 - 6 - 637

AKDENİZ KIVILARINDA SEYAHAT

200 Yıldanberi Alimleri Uğraştıran Nazariye

Nasıl Halledildi?

Yazarın: Prof. Dr. Richard Edler von Mises

1 Nazariye, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

2 Nazariye, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

3 Nazariye, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

4 Nazariye, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

5 Nazariye, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

6 Nazariye, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

7 Nazariye, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

8 Nazariye, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

9 Nazariye, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

10 Nazariye, bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri. Bu yazın en önemli konularından biri.

Tan, 10 Haziran 1937. (Matematikçi Prof. Dr. Richard Edler von Mises'in makalesi).

Prof. Fritz Arnd

İfade aləti olaraq dilimizə o hədəfə, təməlin, canlı, əslayışlı surət kullandı ki həndi kəndimə a-
dum:
— Bəglikli könəmə dilinə he-
gimiz bu cənəbi professori kə-
məlikli:
Dərsi, bittim snaf ələkə il-
löp etdiyordə. Başkə başqa il-
timizdən bəhəddilən yerlərdə si-
fin bəylik bür kəmə, doğru il-
məli Professor əyləmədən bir-
gədən təkrər ediyordə:
— Professor Arndt'in türəkə t-

YAZAN:
Salâhattin GÜNGÖR

P refesörle yalnız kalınca d
dün ki
— Nispeti buharına geldim. Tili
çe tahririnin dinlenmek istiyoru
Nispeti derisinin saatini söyle
Zorlu gün v Nispeti Nispeti
derisinin bir kütanesinde yer
miz buharıya geldim.

Tevelele buharının buharın
derne atı kütane buharı buharı
Nispeti buharın buharın buharın
atı buharın buharın, buharın

000. LİRA

[illegible][illegible][illegible][illegible]

ndt).

u konferansta

R. İŞ
vetini arttırmak -
tan geri kalmıyor

[illegible][illegible][illegible]

Diğer bazı Alman profesörleri ise Türkiye'de konularla ilgili çalışmalarını sürdürüyor. Örneğin, Berlin'deki Humboldt Üniversitesi'nde görev yapan Prof. Dr. Rüdiger Safring, Türkiye'de hukukun gelişmesi için önemli çalışmalar yapıyor. Safring, Türkiye'de hukukun gelişmesi için önemli çalışmalar yapıyor. Safring, Türkiye'de hukukun gelişmesi için önemli çalışmalar yapıyor.

Bahar Müsabakası
KUPONU:23
Bu kuponları kespip saklayınız

ü konferansta

...dışındaki insanlar hakkında bilgileri, istatistikleri, iz ve vatan patenti, iz alan belgi, muavencilerimizden birisi, belgisi kararlaştırıyorlardı. Devlet, bir muavencinin ya da istatistik muavencinin istatistikleri, bir muavencinin yetisi olan-
da muallim part-
ve karara da-
kuvveti ve
istatistik istatistik
kuvveti
istatistik istatistik
istatistik istatistik
istatistik istatistik

...patron as-
tırıldı. Müskülce gartların yeme bi-
rinci ilmiştir. Bu ve her ilmişini
kendi elitirlerdi. Zevallı ilmi-
şekillere, her gerdan habire ve
ilmişer ilmişer bir ilmiş halinde,
ilmişerine yaşırdan bu gartlara,
ilmişerine de ilmiş — ki ilmişer-
ine ilmişer — ilmişer ilmişer ilmişer
ilmişer — Bu hal, onun ilmiş-
ilmişer ilmişer. Ve sarı ilmişer ilmişer
ilmişer de gart kapitalizmin de-
ilmişer bütün ilmişer ilmişer ilmişer

Yeni BÜYÜK NÜKAFATLI MÜSABAKAMIZ

R. İS

Profesörler Kemerler, buradan sönmeye de mühtaşlar memnâkât.

Yeni Türk İktisatı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren, Türkiye Cumhuriyeti'nin iktisadi hayatını şekillendiren bir kavramdır. Bu kavram, Türkiye Cumhuriyeti'nin iktisadi hayatını şekillendiren bir kavramdır. Bu kavram, Türkiye Cumhuriyeti'nin iktisadi hayatını şekillendiren bir kavramdır.

Üniversite Rəportajı

(Dünyəli alimlərlə yanaşı, bu universitetə rəportajın son kəsiyi, bir tərəfi tanışlığı yitirdikən qəzetçiyə həvalə edilmişdir. Əlirəmiz kəməyində qəzetçiyə yazmışdır)

Üniversitetin fəaliyyətində ənənəvi olaraq bir neçə il əvvəlki tələbələrin təcrübələri və fəaliyyətləri nəzərə alınmışdır. Bu tələbələrin təcrübələri və fəaliyyətləri nəzərə alınmışdır. Bu tələbələrin təcrübələri və fəaliyyətləri nəzərə alınmışdır.

Bahar Müsabakası
KUPONU:23

Bu kuponları kesip saklayınız

Kimya Enstitüsünün beşli hedileri

ÜNİVERSİTEDEN RÖPORTAJLAR

Yazan: Ahmet Emin Yalman

ŞİİR, HAYAL DOLU YÜKSEK RİYAZİYE DERSİ

F en Fakültesini ziyarette Yeşilbaşlı kimya enstitüsünden başladım. Burası anı Üniversitenin uzak kuyruğu ve kendisini biraz yitmiş vaziyette görüyör.

Talebesinden biri dedi ki:

— Kaç senedir "tahsisat var, yitmiş sonra tahsisat başka işlere gidiyor. Bir türlü bilim enstitüsüne para kalıyor. Kimyada "desi gailer", diye bir bahis vardır. İdeal verileri olan bu gailere hakikatte hiç tesadüf edilemez. İşte biz de enstitümüzde "ideal gaz, gücüne ba- kıyoruz.

Sorup anladığıma göre bu bed- binlik bu sene için yerinde değildir. Kimya enstitüsünün yapısına mut- lak surette başlanıyor. Kimya ta- lebesi ideal gase kavuşacaklardır.

Kimya talebesinin derterleri

B u gün kimya talebesinin beş zeminin derteridir. Bu kadar profes- örlere gittim ki, bu kadar tahsisat tesadük etmek için paralar sarfet- tilen sonra, tesadük eden için 37 civarında derter var. Her şey tesadük- ün değil, tesadükün tesadüküne i- çin değil, tesadükün tesadüküne i- çin değil, tesadükün tesadüküne i- çin değil.

Kimya talebesinin derterini başlıyan kimya talebesi vardır ki talebe ken- di vaktinde bulmaları neye devam edememeleridir.

Büyük emeklerle meydana çıkan kitaplar ilim kitabı yarım kalmıştır. Anlaşılabilir veya kimyagerler ce- miyetini yarım bırakmış mı?

Talebesinin Ankara'ya yaptığı son bir seyahat kısmen kimyager cem- iyetinin yarım olduğunu göre ce- miyet, yeni yeten arkadaşlara ve meslekli ilerlemesine ilaka göste- riyor demektir.

Kimya talebesinden on kişinin kooperatif pansiyonunu gördüm. Geniş, iyi su ve havası bir evde bu talebe, yatmak ve sabah kah- valtı, masrafını ayda dört beş li- raya mal ediyorlar. Yatak ve mut- fağa takımı tedarik edilebilir pansiyon mevsudunu iki misline ge- karmak ve nihai bir yemek hazı- rlamak mümkün olacak. Fakülte bu pansiyona küçük bir yardımda bulunuyor. Tahsisatı olmadığı için fazlasını yapamıyor.

Kedi kadrosu

K imya enstitüsünde beş kedi- den mürekkep bir kedi a- dinatı rastladım. İnsandan kaçmı- yordular.

Profesörden sordum:

— Benler burada memur mu? Kadrosu yerleri var mı? Pipsunu ağzından çıkarmadan ciddiyeyle cevap verildi.

— Evet, ikisi masraflı, üçü ücret- li.

Mağar ciddi olarak kediler bu- rada memur afafla bulunuyorlar- mış. Kadrodan kendilerine munta- zan surette diğer alınıyor. Fa- raların kimyası malzemesine fazla elverişli olmasa böyle beş kedilik bir beşli kadrosuna lüzum görülenmiş.

Tatlı sesli profesör

Konferans profesör Arndt'ın ken- diyi gibi Türkiye'de veren ece- nebi profesörlerin isimlerini sordum. Bu isimler arasında riyaziye de Prof. Prager'in de ismi vardı.

Riyaziye Profesörlerinden B. Prager

Riyaziyecileri

E nstitüden çıkıp doğrudan fen fakültesine gittim. Prof. Prager'in derisi olup olmadığını sor- dum. İyi bir tesadüf eseri olarak son sınıfta talebesine derisi var- mış.

Riyaziye'nin son sömestri diğer derter gibi kalabalık değil. İmti- han üstü de bir kısmı talebe ge- lmediği için yabancısı bir siyasetçi- nin gelmesi ilk anda göze çarptı. Fakat ders o kadar ateşli ve ma- raketli bir yerinde idi ki derhal beni unuttular.

Kara tahta başında diğer ben- diyen genç bir profesör Türkiye'de ders anlatıyor. Çok tatlı bir sesi var. Radyo spikeri olsa bu sese sevda- lanırsanız az olmuştuk.

Tatlı ses, pürüzsüz, yaman bir türkçe konuşuyor. Bir yabancının kitapları, baltayarak öğrendiği yola- da muntazam, ölçülü cümleler ku- lanıyor. Lisansın tamamı ile sahip ve hakim.

En çetin bir derisi havadan, sudan bahsederek her günkü serbest konuşma dilinde anlatıyor.

Aksin hiç fena değil... Türkiye kelimelerinde yalnız mevâil altı ke- limesindeki noktalar (ı) larda zah- met çekiyor.

Hayal dolu roman

P rofesör Prager'in anlatması dinlerken kara tahta- daki riyazal hiroglifler can- lamıyor, şahıyette peyda edi- yor. P. Prager'in alfa çizgi i- le münasebetinden bahsedilirken in- san âdeti hayal dolu bir roman dinlediğini sanıyordum.

Dersin sonuna kadar tatlı tatlı dinledim. Kullanılan kelimelerin hepsi malûm kelimelerdi. Hükme kulağı hiç yabancısı gelmiyordu. Yalnız insan sıfırlı bir yazıyı, elde sıfırlı olmadan okumayı çalgısı gi- bi oluyordu.

Mayi halinde bir mantık gibi ka- ra tahtaya akan hakikatleri bir tür- lü kavrayamıyordum.

Ben etrafımı merakla baktığım gibi talebe de bir yabancının yük- sek riyaziyeyi anlamak için sarfet- tiği emeği biraz acıyarak takip e- diyorlarmış. Sonradan profesörle- rinden birine anlatıldıklarıma göre alfalar, P ler, V ler bir ve daha faz- la çizgilerle silince birbirini takip edecek, anlayayım diye kafanı boş yere zorlamaya yüzünden ben bo- yuna ah, of çekmişim. Bu iddia ak- la vakur gibi geliyor.

Nasıl gelmesin ki, verilen ders riyaziye'nin en zor bir bahsi olan Teorik tahsilat, yani tasfiye na- variyesinin riyazî esaslarına tas- lık ediyoruz.

D ersten çıkınca profesöre yak- laştım. Yabancıları kendi başlarıyla kitap etmek hususunda- ki manasız riyadından zevkle Al- manca olarak dedim ki:

— Türkiye'ye hayranım. Bu ka- dar Türkçeyi nasıl öğrendiniz? Türkiye cevap verdi:

— Bilirsiniz ki bu hayret bana bir lütfat gibi geliyor.

Siz almanca'nın nasıl öğrendi- niz? Başka Türkler, türlü türlü ce- nebi lisanslarını nasıl elde ettiler? Neden benim türkçe öğrenmem bir mucize olsun?

Çok haklı vardı. Yalnız sorusunu bilmiyorduk ki bir senelerce ara- mızda kaldığı halde ya hiç türkçe bilmiyen, yahut dilimizi başını gö- zünü yararak konuşan cenebilerle alışmış. Bir cenebi diline tamami- le sahip münevver bir insanın bildiği ve konuşacağı gibi dilimizin bil- mesi, bütün üsluplarında âdeti bir mucize isnat yapıyor.

Profesöre sordum: Bu derste- ni yüksek riyaziye gibi bir derste- ni türkçe kullanmakta zahmet çek- miyor musunuz?

Tatlı türkçe ile cevap verdi:

— Türkiye mantıklı bir lisandır. İstisnaları azdır. Riyaziye de yine mantıklı bir şeydir. Bunun için türkçe, riyaziye ilmine çok uygun bir lisandır.

Yeni büyük mükafatlı müsabakamız 1,000 LİRA

Resim No. 29

Bu resim şu on türkden hangisine aittir?

1 - Atımı bağladım ben bir orma- na

2 - Benden selâm söyleyiniz oğla- na

3 - Çayrada buldum seni Ellere vermem seni

4 - Çek deveci develeleri Yokusa aman amman

5 - Evlerimin özü Meris

6 - Mevlâm da seni bana versin.

7 - Karada Kürt evleri Yarılmış develeleri

8 - Kargada seni tutarım aman Kanadım yolaram aman

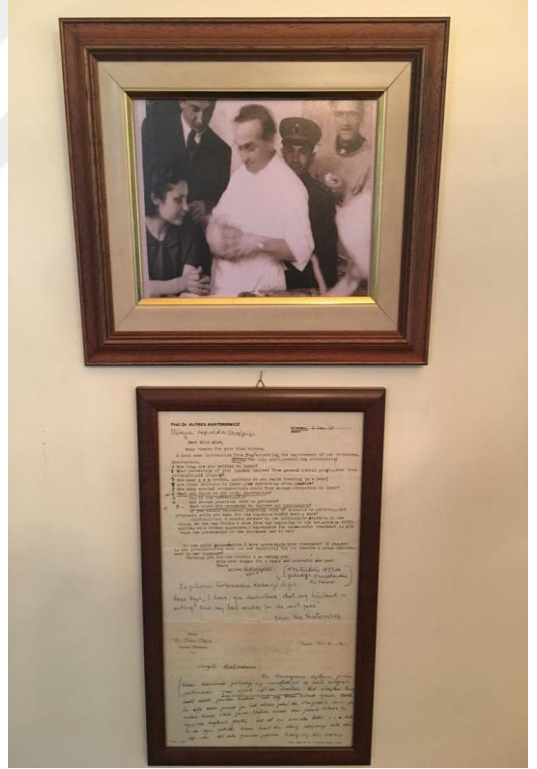
9 - Oğlan yaylı kız yaylı Ben dayanamam gayr

10 - Pencereden kar geliyor Arkama baktım var seliver.

Ankara'da
19
Mayıs

Ankara hayâkçıları 19 Mayıs geçit resminde

FOTOĞRAF VE RESİMLER

Dış Hekimi Alfred Kantorowicz'in İstanbul Üniversitesi'nde asistanı olan Ayşe Mayda Hanım ile 2018'de İzmir'de yapılan röportaj ve fotoğraflar.

Heinz Anstock (1909-1980)

Fizikçi Hary Dember (1882-1943)

Romanolog Erich Auerbach 1842-1957

Filozof Ernst von Aster (1880-1948)

Alexander Rüstow (1885-1963)
İktisat, Sosyolog

Alfred Issac (1888-1956)
İktisatçı

Josef Dobretsberger (1903-1970)
İktisat Profesörü

Hilda Geiringer (1893-1973)
Matematikçi

Alfred Heilbronn (1885-1961)
Botanikçi

Gerhard Kessler (1883-1963)
İktisatçı

Ernst Eduard Hirsch (1902-1985)
Hukukçu

Benno Landsberger (1890-1968)
Asurolog

Richard von Mises (1883-1953)
Matematikçi

Wilhelm Röpke (1899-1966)
İktisat

Fritz Neumark (1900-1991)
İktisatçı

Hellmut Ritter (1892-1971)
Şarkiyatçı

Leo Spitzer
Romanolog

A. Malché
Pedagog, Siyaset Bilimci

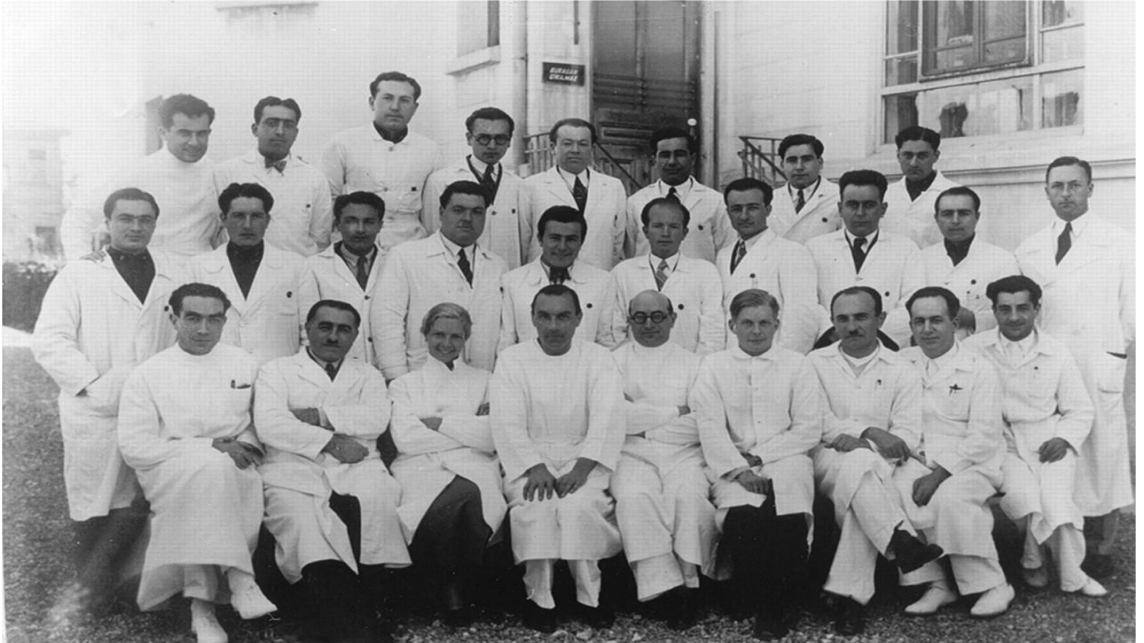
Hans Winterstein
Fizyolog

Wolfgang Gleisberg
Astronomi Asistanı

Bir kanser hastasının tedavisi sırasında çekilmiştir. Soldan sağa: Doç. Dr. Muhterem Gökmen (1. elinde Röntgen filmi olan), Doç. Dr. A. Tevfik Berkman (2. papyonlu), Prof. Dr. F. Dessauer (3. gözlüklü) (1935)

Ön sıra soldan dördüncü R. Nissen, soldan ikinci Burhanettin Toker R. Nissen'in solunda Fahri Arel 1937.

Ankara Üniversitesi Senatosu 1946 senesinde bir toplantı sırasında. Sağdan birinci Prof. Dr. Benno Landsberger, sağdan üçüncü Prof. Dr. Ernst Hirsch (Hakimiyet-i Milliye, 18 Nisan 1946)

Clemens E. Bosch, İstanbul Üniversitesi öğretim üyeleri ve öğrencilerle (1943). Önden ikinci sırada soldan sağa: 3. Afif Erzen, 4. Clemens E. Bosch, 5. Mükrimin Halil Yınanç, 6. Hamit Ongunsu,

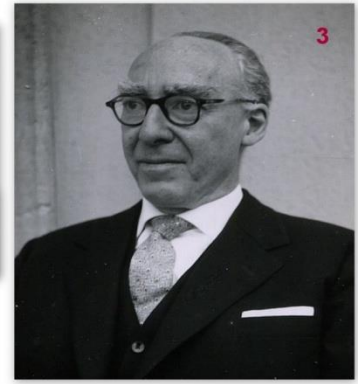
Kimyager Prof. Dr. Fritz Arndt ve öğrencileri

Zoolog Alfred Curt Koswig

Alfred Curt Koswig ve öğrencileri Fen Fakültesi arşivinden temin edilmişti.

Türk Vatandaşlığına geçen hukukçu Prof. Dr. Ernst Hirş ve fotoğrafları

Mimar Clemens Holzmeister

Güzel Sanatlar Carl Ebert

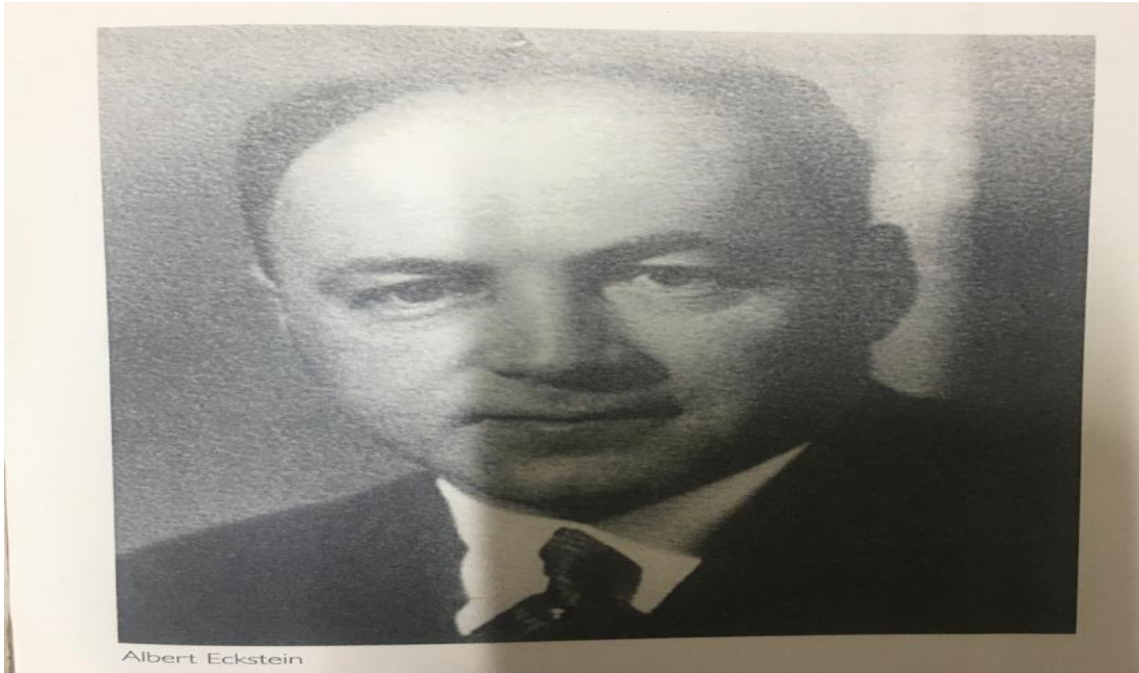
Müzisyen Paul Hindemith

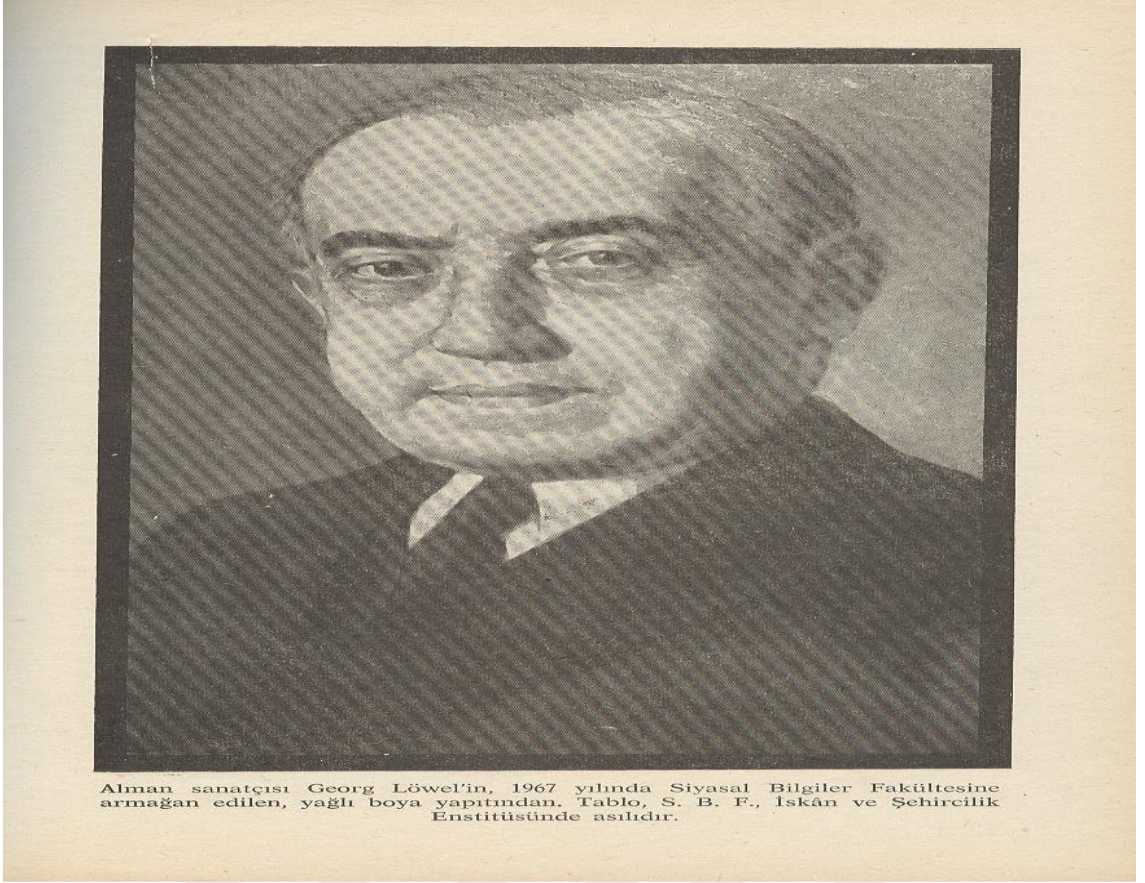
Tıpçı Erich Frak'ın vasiyeti üzerine cenazesi Türkiye'ye getirilmişti. **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1957.

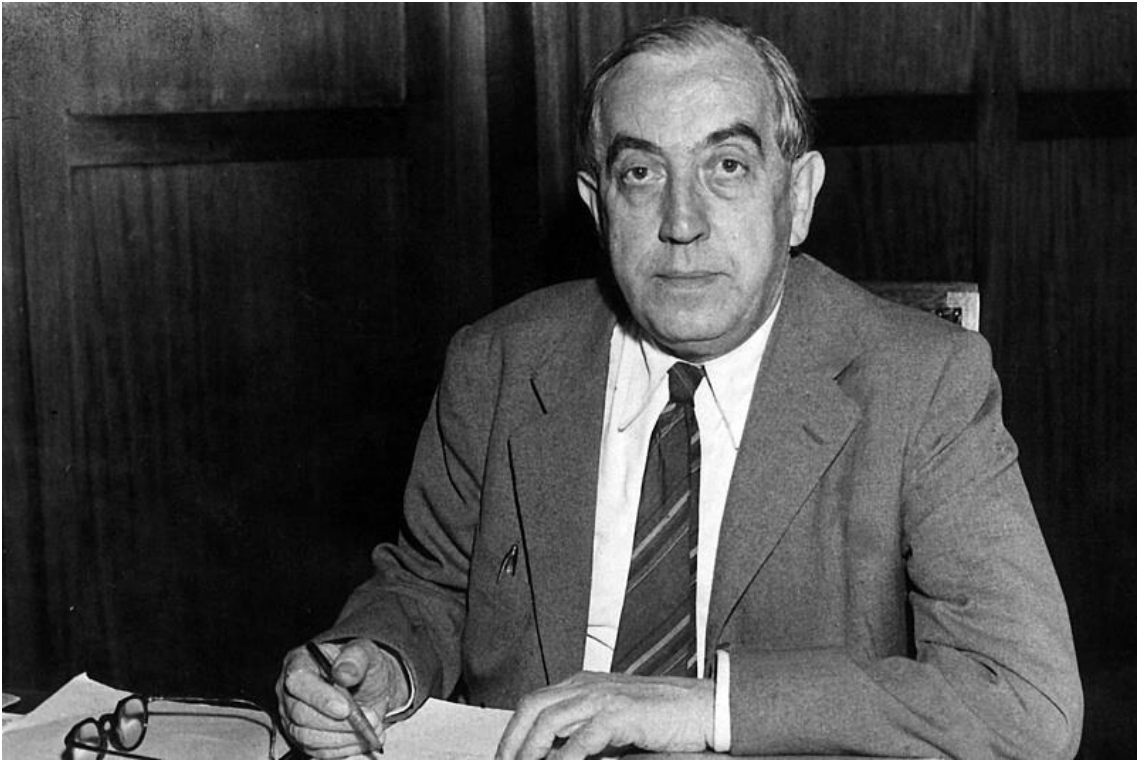
ofooranh taken by Prof. Eckstein in Bürnük Village/Bolu, which was printed in the 10 Turkish Lira banknote. Çocuk doktoru Albert Eckstein'in Anadolu gezilerinde çektiğı fotoğraf daha sonra 10 Türk Lirasında kullanılmıştır.

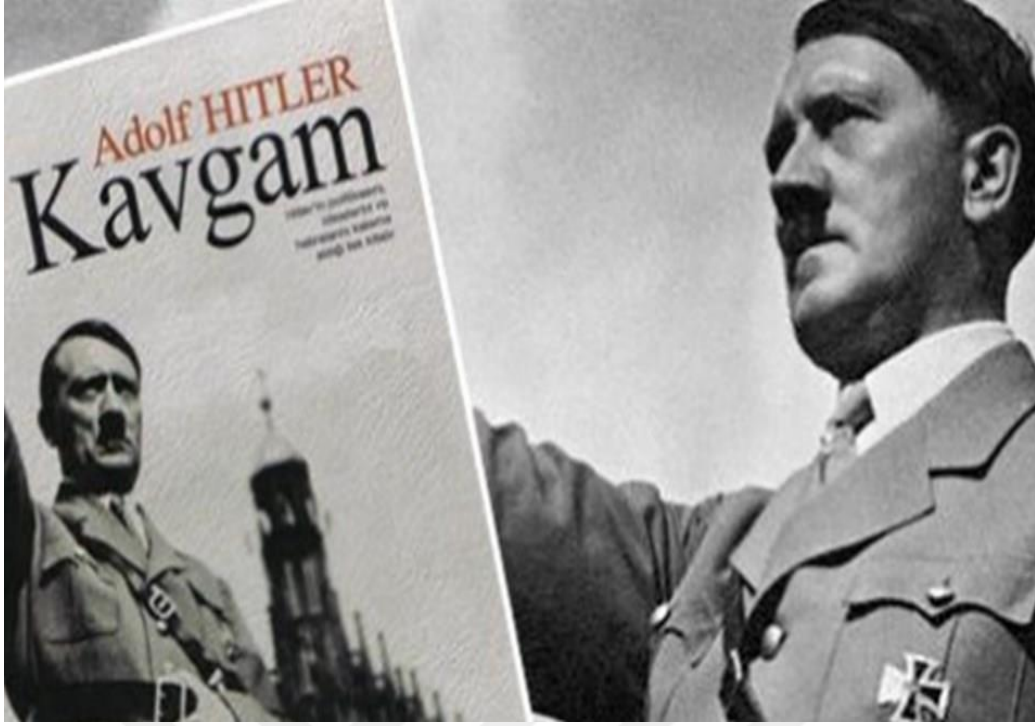

Çocuk Doktoru Prof. Dr. Albert Eckstein

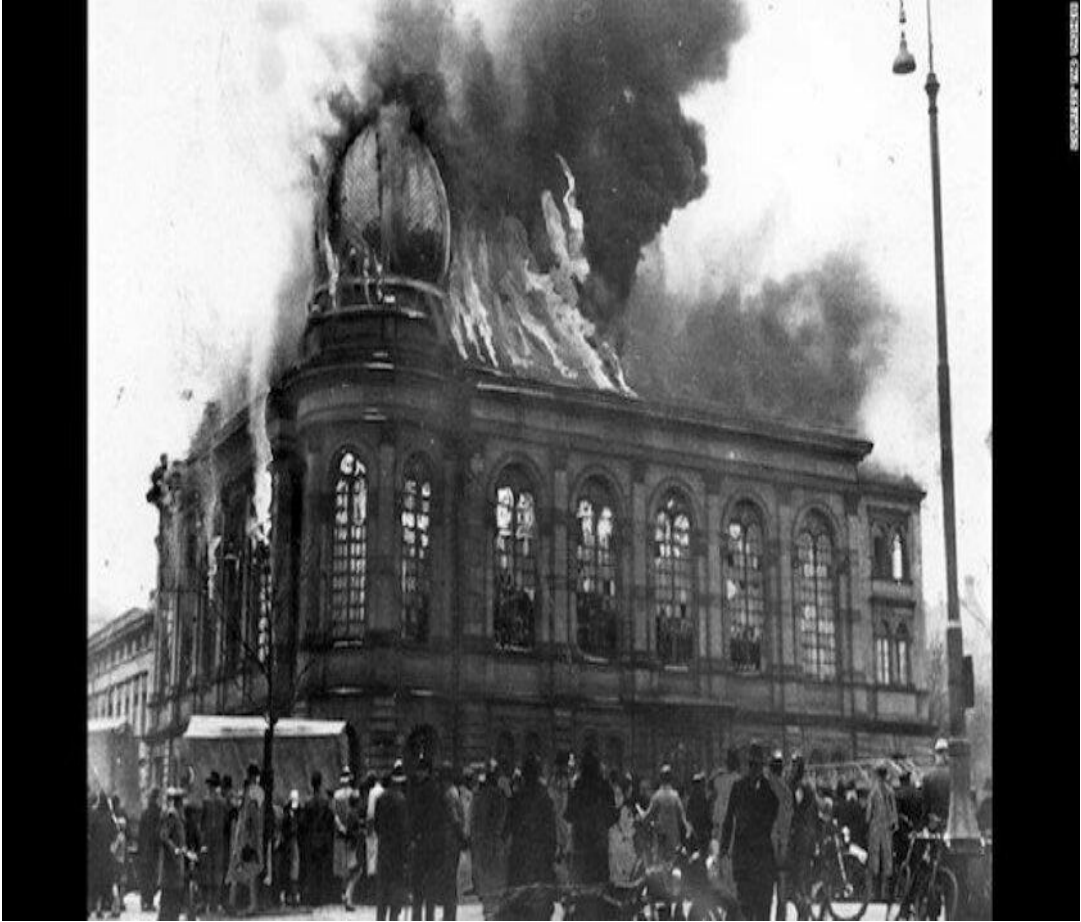

Ernst Reuter'in Siyasal Bilgiler Fakültesinde asılı portresi SBF Dergisi, Cilt 23, Sayı 3, 1968.

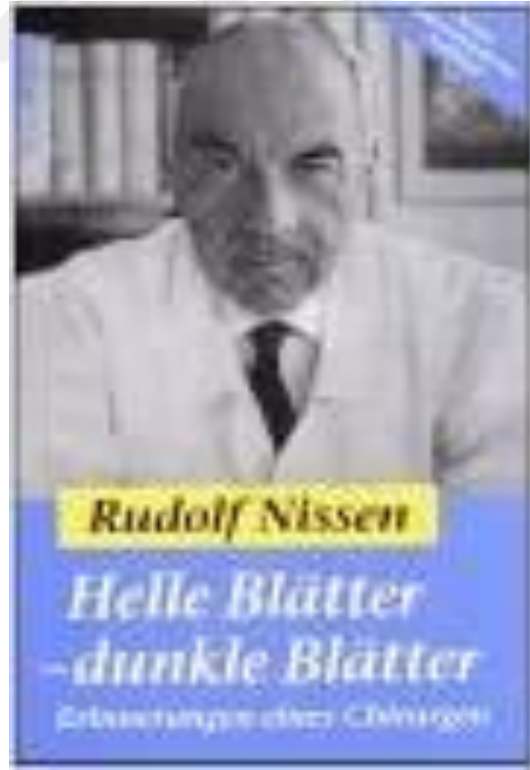
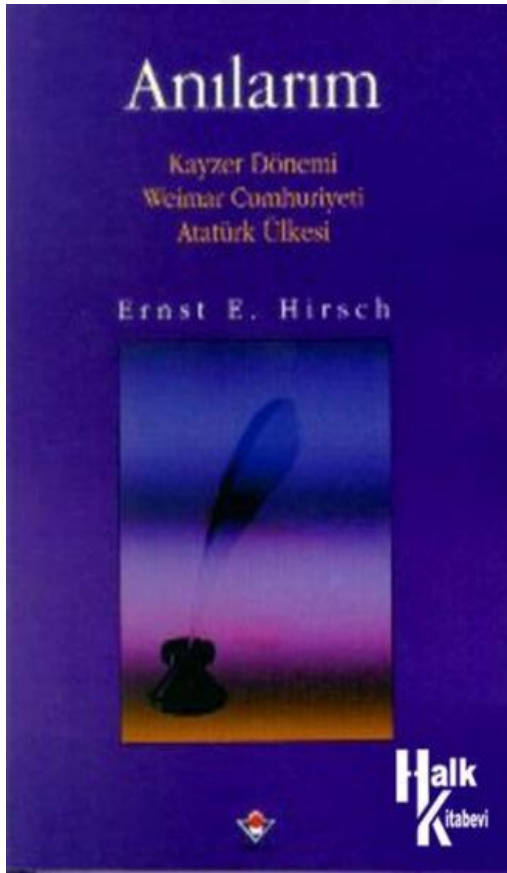

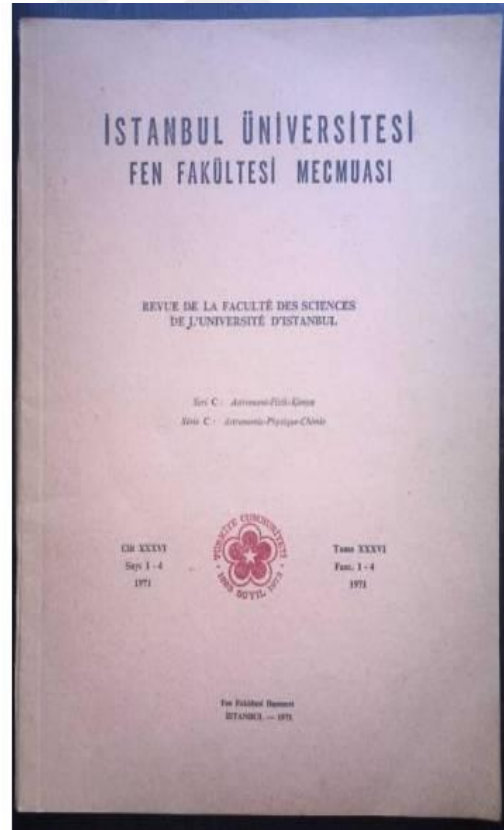
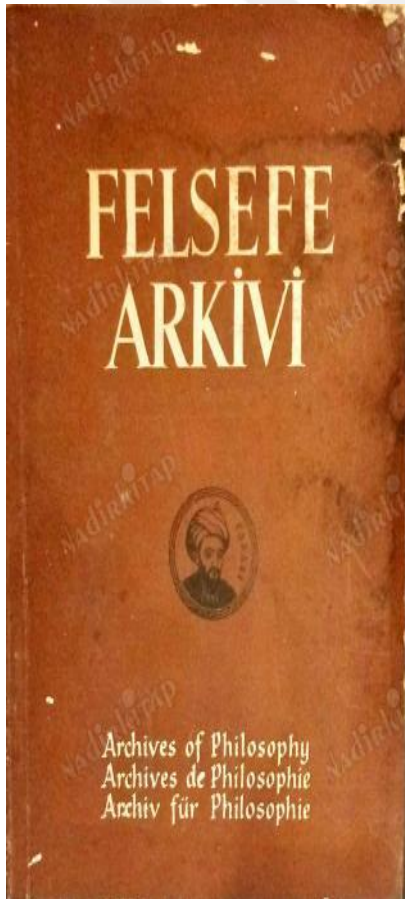
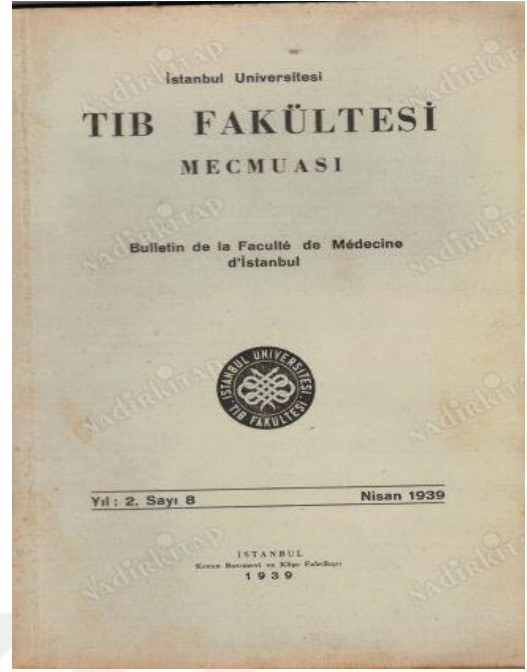
Adolf Hitler'in hayatını anlatan "Kavgam" adlı eseri (Mein Kampf)

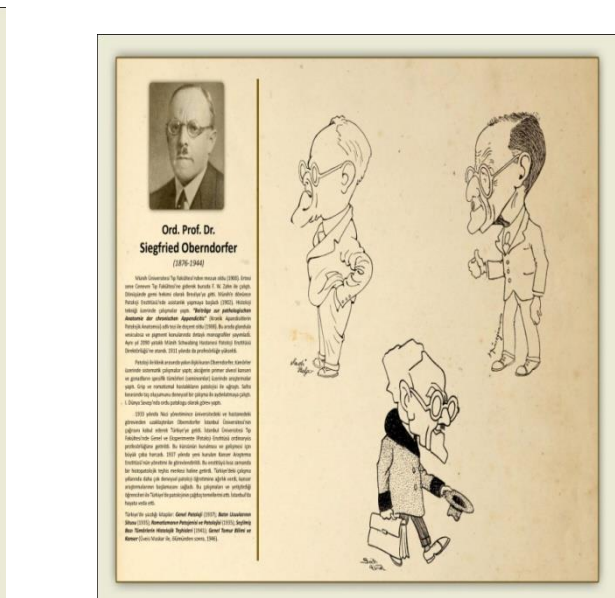
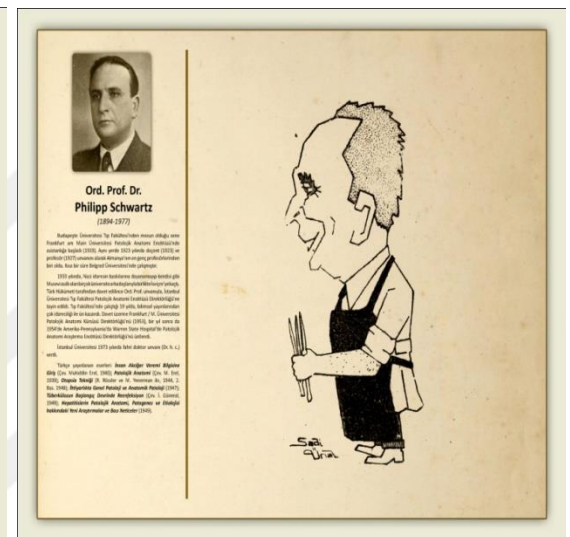
9-10 Kasım 1938'de "Kristallnacht" (Kristal Gece)

Mülteci Bilim İnsanlarının Türkiye'deki hayatları hakkında bilgi veren hatıratların bazı örneklerdir.

Mülteci Alman Bilim İnsanlarının Fakülte Dergilerine Katkılarından örnekler.

544

TABLÖLAR
İSTANBUL'A GELEN YABANCI BİLİM İNSANLARININ SAYISAL
VERİLERİ

İstanbul Üniversitesinde 1933-1973 yılları arasında çalışmış Profesörler ve Yardımcıları; Çizelge 1.1.

	Alman ve Avusturyalı		Diğer Yabancılar		Toplam	
Fakülte/Mektep	Prof.	Yardımcı	Prof.	Yardımcı	Prof.	Yardımcı
Tıp Fak.	21	48	1	1	22	49
Dışçı Mektebi	1	3	-	-	1	3
Fen Fak.	15	16	-	-	15	16
Eczacı Mektebi	3	2	1	-	4	2
Edebiyat Fak.	16	13	11	6	27	19
Hukuk Fak.	4	-	1	-	5	-
İktisat Fak.	6	-	1	-	7	-
Toplam	66	82	15	7	81	89

Tıp Fakültesi'ne Gelen Alman Profesörler ve Beraberlerinde Getirdikleri veya Gelmesine Aracılık Ettikleri İlmî Yardımcılar Çizelge 1.2.

Profesör ve İlmî Yardımcılar	Dalı	Kaldığı Süre
Hugo Braun (1881-1962)	Mikrobiyoloji	1933-1950
Toni Weinberg (Laborant)		1934-1950
Frl. Giesela Willmanns (Laborant)		1935-1938
W. Silberstein		1939 -(?)
Max Clara (1899-1966)	Histoloji ve Embriyoloji	1950-1966
Kari Lötventhal (1892-1948)¹		1933-1938
Friedrich Dessauer (1881-1963)	Radyoloji	1934-1937
Dr. Phil. Kurt Lion (1904-1980)		1934-1937
Dr. Erich Uhlman		1934-1937
Frl. Erna Kammendel		1935-1936
Grete Lindenbaum (Radyoloji hemşiresi)		1933-1937
Georg Gerneth (Radyoloji makinisti)		1934 -1938
Erich Frank (1884-1957)	Dâhiliye	1933-1957
Cacilie Leuchtenberger		1934-1944
Dr. Kurt Steinitz (Laboratuvar şefi)		1934-1948
T. Elisabeth (Else) Wolff (Diyet hemşiresi)		1934-1941
Wilhehn Horowitz		1935 -1936

¹ Macar asıllıdır ve Mülteci değildir. Tez kapsamında Alman mülteci bilim insanları ele alınmıştır. Fakat çizelge 1.2'de Tıp fakültesinde görev yapan yabancılar ele alındığı için tabloda yer verilmiştir.

Dr. Georg Fuchs (Röntgen mütchassısı)		1939-1942
Dr. Rosa Maria Rössler (1901-1954)		1934-1954
Dr. Kari Heckmann		1937-(?)
Felix Haurovitz (1896-1987)²	Biyokimya	1939-1948
Kari Hellmann (1892-1959)	Kulak-Boğaz-Burun	1936-1943
Ruth Willisch		1936-1939
Julius Hirsch (1892-1963)	Hijyen	1933-1948
Josepb Igersheimer (1879-1965)	Göz	1933-1939
Dr. Gustav Hatschek		1933-1938
Dr. Stein		1933-1938
Frl. Susanne Hoffmann (Teknik asistan)		1933-1941
Alfred Kantorowicz (1880-1962)	Diş Hekimliği	1933-1948
Kalman		1933 -1938
Elsa Trapp		1933 -1938
Elsa Kantorowicz		(?)
Mihelm Liepmann (1878-1939)	Kadın-Doğum	1933-1939
Dr. Helmut Calvi		1937-1939
Dr. Egon Werner Winter		1935-(?)
Elsa Jansen		1933-1938
Dr. Eisenstedt		(?-?)
Else Papesch (Ameliyat hemşiresi)		1933 -1938
Werner Lipschitz (1892-1946)	Biyokimya	1933-1938
Dr. Ernest Buding		1933-1938
Dr. Ernst Caspary		1933-1938
Eva Buding		1933-1938
Paula Schwerin (Laborant)		1933-1948
Friedrich Ludwig Breusch		1938-1939
Rudolf Nissen (1896-1981)	Hariciye	1933-1939
Eva Isabella Ruiz de Roxas³		1934 (?)
Dr. Evvald Lövventhal		1934-1939
Dr. Lilly Fränkel		1937-1938
Rudolf Leuchtenberger		1934-1936
Irmgard Althausen (Ameliyat hemşiresi)		1934-1939
Siegfried Oberndorfer (1876-1944)	Genel ve Tecrübî Patoloji	1934-1944
Dr. Peter Ladewig		1935-1946
Berta Ottenstein (1891-1956)	Dermatoloji	1935-1950
TiborPeterfi (1883-1953)⁶	Histoloji ve Embriyoloji	1939-1946
Esther von Bülow (Laborant)		1939-?

² Avusturyalı Mültecilerdir. Tez kapsamında Alman mülteci bilim insanları ele alınmıştır. Fakat çizelge 1.2’de Tıp fakültesinde görev yapan yabancılar ele alındığı için tabloda yer verilmiştir.

³ Avusturyalı asıllı olup Mülteci değildir. Tez kapsamında Alman mülteci bilim insanları ele alınmıştır. Fakat çizelge 1.2’de Tıp fakültesinde görev yapan yabancılar ele alındığı için tabloda yer verilmiştir.

Friedrich Reimann (1897-1995)	Genel ve Tecrübî Patoloj	1939-1940
Erich Rutin	Kulak-Boğaz-Burun	1934-1935
Philipp Schwartz (1894-1977)	Patolojik Anatomi	1933-1951
Dr. Werner Laqueur		1936-1950
Dr. Eisenstedt		1933-1935
Dr. Kurt Adler		1933-1938
Max Sgalitzer (1884-1973)⁴	Radyoloji	1938-1943
Dr. Walther G. Reininger (1898-1968; Fizikçi)		1938-1949
Dr. Cari P. Weissglas (Fizikçi)		1938-1950
Dr. Mon		?-?
Hans Salamon		1938-1948
Margarethe Reininger (Radyoloji hemşiresi)		1938-1949
Zdenko Stary	Biyokimya	1949-1956
Hans Winterstein (1879-1963)	Genel Fizyoloji	1933-1953
Dr. Harry Rosenbaum (Laborant)		1934-1948
Erika Bruk	Farmakodinami	1933 -1939
Thea Steinhardt	Beşerî Fizyoloji	1935-1936
Andree Hobschette ⁵		1938-1939
Irmela Gerds	Çocuk Bakımı ve Hastalıkları	1939-1940

⁴ Avusturyalı Mültecilerdir. Tez kapsamında Alman mülteci bilim insanları ele alınmıştır. Fakat çizelge 1.2’de Tıp fakültesinde görev yapan yabancılar ele alındığı için tabloda yer verilmiştir.

⁵ Belçika asıllı olup Mülteci değildir. Tez kapsamında Alman mülteci bilim insanları ele alınmıştır. Fakat çizelge 1.2’de Tıp fakültesinde görev yapan yabancılar ele alındığı için tabloda yer verilmiştir.

Fen Fakültesine Gelen Alman Profesörler, Beraberlerinde Getirdikleri veya Gelmesine Aracılık Ettikleri İlmî Yardımcılar Çizelge 1.3.

Profesör ve İlmî Yardımcılar	Dalı	Kaldığı Süre
Richard Edler von Mises (1883-1953)	Tatbikî Matematik ve Mekanik	1933-1939
Hilda Geiringer		1933-1939
Willy Prager		1934-1941
Envin Findlay Freundlich (1885-1964)	Astronomi	1933-1937
Wolfgang Gleisberg (1903-1986)		1934-1948
Dipl. Ing. E. Weber ⁶		1934-1939
Frl. L. Borchheim		1934-1935
W. Rieger (İnce mekanik ustası)		1936-1937
Hans Rosenberg		1938-1940
Wolfgang Gleisberg		1948-1958
Harry Dember (1882-1948)	Tatbikî Fizik	1933-1941
Dr. Thomas Mendelssohn		1936-1942
Dr. Alexis Dember		1935-1938
Arthur Robert von Hippel (1898-2003)	Elektro-Fizik	1933-1934
Fritz Arndt	Umumî Kimya	1934-1955
Dr. Lotte Loewe		1935-1956
Hans Kroepelin	Kimya	1934-1936
Richard Weiss		1939-1940
Friedrich Ludtvig Breusch		1937-1971
Reginald Oliver Herzog (1878-1935)	Sınai Kimya	1933-1935
Bruno Rabinovitsch		1934-1938
Philipp Gross ⁷		1936-1939
Paul Hersch		1937-1943
Curt Kosstvig (1903-1982)	Zooloji	1937-1954
Alfred Heilbron (1885-1961)	Farmakobotanik ve Genetik	1933-1960
Dr. Ludwig Schnee		1935-1937
Hans Heilbron		1946-?
Leo Brauner	Umumî Nebatat	1934-1955
Dr. Erich Schneider		1933-1936
Kurt Aulich		1934 -1939
Walter Stephan (Bahçe Teknikeri)		1935-1940
Leopold Rosenthaler	Galenik Farmasi	1940-1950
Cari Heinz Brieskom		1951-1955
	Eczacı Mektebi	
Kurt Bodendorf (1898-1954)⁸	Farmasötik ve Analitik Kimya	1934-1938
W. Roebbing (Asistan)		1936
Dr. Senger		1936-1938

⁶ İsviçre asıllı olup mülteci değildir. Tez kapsamında Alman mülteci bilim insanları ele alınmıştır. Fakat çizelge 1.3'te Fen Fakültesinde görev yapan yabancılar ele alındığı için tabloda yer verilmiştir.

⁷ Avusturya asıllı olup mülteci değildir. Tez kapsamında Alman mülteci bilim insanları ele alınmıştır. Fakat çizelge 1.3'te Fen Fakültesinde görev yapan yabancılar ele alındığı için tabloda yer verilmiştir.

⁸ Mülteci değildir. Tez kapsamında Alman mülteci bilim insanları ele alınmıştır. Fakat çizelge 1.3'te Fen Fakültesinde görev yapan yabancılar ele alındığı için tabloda yer verilmiştir.

Edebiyat Fakültesine Gelen Alman Profesörler, Beraberlerinde Getirdikleri veya Gelmesine Aracılık Ettikleri İlmî Yardımcılar Çizelge 1.4.

Profesör ve İlmî Yardımcılar	Dalı	Kaldığı Süre
Kurt Bitte?	Arkeoloji	1939-1945
Helmut Th. Bossert (?-1961)	Arkeoloji	1933-1961
Clemens (Emin) Bosch (1899-1955)⁹	Eskiçağ Tarihi	1939-1955
Dr. Fritz Rudolf Kraus (Lektör)		1937-1938
Henning Brinkmann	Germanistik	1942-1943
Gerhard Fricke	Germanistik	1948-1950
Ernst Diez (1878-1972)	Sanat Tarihi	1943-1948
Kurt Erdman (1901-1964)	Sanat Tarihi	1950-1958
Philipp Schweinfurth (1887-1954)	Sanat Tarihi	1950-1954
Ernst von Aster (1880-1948)	Felsefe	1936-1948
Freytag Löringhof	Felsefe	1959-(?)
Heinz Heimsoeth	Felsefe	1950-(?)
Joachim Ritter	Felsefe	1953-(?)
Walther Kranz (1884-1960)	Felsefe	1944-1952
Hans Reichenbach (1891-1953)	Felsefe	1933-1938
Wilhelm Peters (1880-1963)	Psikoloji-Pedagoji	1937-1952
Helmut Ritter (1892-1971)	Arap ve Fars Edebiyatı	1935-1948
Walther Gottschalk (1891-1974)	Kütüphanecilik	1940-1954
Kari Süssheim (1878-1950)	Şarkiyat	1940-1950
Leo Spitzer (1887-1960)	Romanoloji	1933-1936
Erich Auerbach (1892-1957)	Romanoloji	1936-1947
Heinz Anstock (Lektör)		1934-1961
Dr. Eva Buck (Lektör)		1933-?
Dr. Herbert Dieckmann (Lektör)		1934-1937
Dr. Lieselotte Dieckmann (Lektör)		1934-1937
Traugott Fuchs (Lektör) ¹⁰		1934-1978
Dr. Hans Marchand (Lektör)		1934-1953
Dr. Rosemarie Burkhart-Heyd (Lektör)		1933-1944
Dr. Robert Friedrich Moritz Anhegger (Lektör)		1941-1961
Ernst Engelberg (Lektör)		1941-1948
Kurt Laqueur (Lektör)		1946-1952
Dr. Andreas Tietze (Lektör) ¹¹		1939-1950
Kari Weiner (Lektör)		1938-?

⁹Mülteci değildir. Clemens Bosch 1 Kasım 1935'te Arkeoloji Müzesi'ne nümizmatik uzmanı olarak gelmişti.

¹⁰ Mülteci değildir. Traugott Fuchs Musevi olmamakla birlikte hocası Leo Spitzer'e olan saygısı ve siyasi inançları nedeniyle mülteci olmuştu. Edebiyat Fakültesi ve daha sonra Robert Kolej ve Boğaziçi Üniversitesi'nde 49 yıl Almanca okutmanlığı yapmıştır. Türk uyruğuna geçen Fuchs yaşamının sonuna kadar İstanbul'da yaşamış ve kimsesiz olarak burada ölmüştür. Bknz Ernst Hirsch, Anılarım - **Kayzer Dönemi Weimar Cumhuriyeti Atatürk Ülkesi**, (Çev. Fatma Suphi), Tubitak Yayınları, İstanbul, 1997.

¹¹ Avusturya asıllı olup mülteci. Tez kapsamında Alman mülteci bilim insanları ele alınmıştır. Fakat çizelge 1.4'de Edebiyat Fakültesinde görev yapan yabancılar ele alındığı için tabloda yer verilmiştir.

Hukuk ve İktisat Fakültesine Gelen Alman Profesörler Çizelge 1.5.
Profesör **Dalı** **Çalıştığı Süre**

HUKUK		
Ernst Edward Hirsch (1902-1985)	Ticaret Hukuku	1933-1952
Richard Honig (1890-?)	Hukuk Felsefesi ve Hukuk Başlangıcı	1933-1939
Andreas Bertelen Schvvarz (1886-1952)	Medeni Hukuk	1933-1954
Kral Strupp (1886-1940)	Devletler Umumi Hukuku	1933-1935
İKTİSAT		
Fritz Neumark (1900-1993)	Maliye	1933-1952
Gerhard Kessler (1883-1963)	İktisat (Sosyoloji ve Sosyal Politika)	1933-1951
Alexander Rüstovv (1885-1963)	İktisat Tarihi ve İktisadi Coğrafya	1933-1949
Wilhelm Röpke (1899-1966)	Genel İktisat ve Maliye	1933-1937
Alfred Isaac (1888-1966)	İşletme İktisadı	1937-1951

İstanbul Üniversitesi'nin 1936-1937 Yılı Eğitim Kadrosu Çizelge 1.6..
Fakülteler/Yüksekokullar

Öğretim Üyesi	C i s i y e t	Fen F.		Edebiyat F.		Tıp F.		Diş M.		Hukuk F.		Toplam	
		T	Y	T	Y	T	Y	T	Y	T	Y	T	Y
Ordinaryüs													
	E	3	10	11	7	7	12	-	1	10	8	31	38
	K	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Profesör	E	1	3	2	1	10	2	4	-	3	-	20	6
	K	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Doçent	E	17	-	19	-	30	-	6	-	8	-	80	-
	K	5	-	-	-	1	-	-	-	-	-	6	-
Asistan	E	20	-	5	-	48	-	10	-	8	-	91	-
	K	27	-	2	-	18	-	2	-	2	-	24	-
İlmî yardımcı	E	-	11	-	-	-	14	-	-	-	-	-	25
	K	-	2	-	-	-	5	-	1	-	-	-	8
Tercüman	E	2	-	2	-	2	-	-	-	-	-	6	-
	K	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Lektör	E	-	-	13	10	-	-	-	-	-	-	13	10
	K	-	-	1	3	-	-	-	-	-	-	1	3
Toplam	E	43	24	52	18	97	28	20	1	29	8	241	79
	K	32	2	4	3	19	5	2	1	2	-	59	11
Genel Toplam		75	26	56	21	116	33	22	2	31	8	300	90